SBÍRKA PRŮVODCŮ „ORBIS“
VYDÁVÁ KLUB ČSL. TURISTŮ V PRAZE

ČESKOSLOVENSKO

ZEMĚ SLOVENSKÁ A PODK. RUSKÁ

PRŮVODCE PO ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE

SESTAVIL

BOHUSLAV LÁZŇOVSKÝ

II. zcela přepracované vydání

II. ČÁST

ZEMĚ SLOVENSKÁ A PODKARPATORUSKÁ

V PRAZE 1930

NÁKLADEM „ORBIS", PRAHA, FOCHOVA TŘ. 62

—

KNIHTISKÁRNA „ORBIS“, PRAHA XII

PRŮVODCE

PO ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE

ZEMĚ SLOVENSKÁ A PODKARPATORUSKÁ

P Ř E D M L U V A

První vydání „Průvodce po ČSR." vyšlo v červnu 1926 a bylo záhy rozebráno. S přípravami pro druhé vydání se započalo hned koncem léta 1926 a od té doby bylo pracováno denně a na mnohých stranách, jak dokazuje, třebaže jen částečný, přece dosti obsáhlý seznam hlavních pomocníků a spolupracovníků, jimž vzdávám dík na prvém místě souborně, nejsa s to, abych správně a spravedlivě ocenil, co každý z nich vykonal ochotně a obětavě pro toto dílo.

Druhé vydání jest dílo zcela nové. Z prvého vydání sotva co zbylo po těch nekonečných revisích. Práce byla zdlouhavá a obtížná. Snad sotva třetina ze sneseného a napsaného již materiálu se dostává do tisku, a přece kniha jest tak obsáhlá. Od prvého vydání se liší, mimo rozsah a zcela nový text, druhé vydání také tím, že jest jeho kostra zjednodušena, uzavřené turistické celky (na př. Nízké Tatry, Malá Fatra a pod.) jsou popsány dosti obšírně. Také map a plánů jest více. Ovšem, Průvodce se nemůže změniti v jakýsi podrobný kapesní atlas a musí se všude dovolávati zvláštních map.

Nové vydání Průvodce snad samo přesvědčí čtenáře, že se pracovalo svědomitě a s dobrou vůlí, aby vyšlo dílo spolehlivé. Zdali se to podařilo, ukáže zkušenost. Žádné dílo není podrobováno tak podrobné a všestranné kritice jako takováto denně užívaná příručka. Obsahuje tisíce a tisíce dat i tvrzení, často zhuštěných stenografickým slohem. Kolik jest tu úskalí a příležitostí k omylům! Proto shovívavý čtenář jistě omluví, nalezne-li tu a tam nějaký nedostatek.

Druhá část „Průvodce" obsahuje soustavný popis země Slovenské a Podkarpatoruské. Aby nebyla jednotná látka násilně roztržena rozdělením ve dvě části, opakují se některé popisy dvakráte, obšírněji tam, kam patří, stručněji tam, kam jen přiléhají.

Na žádost s mnoha stran připojil jsem „Dodatky", jejichž obsah a spořádání vysvětlují účel: mají býti jakýmsi orientačním klíčem k území republiky s různých hledisek. Byla-li myšlenka a zpracování šťastno, ukáže prakse. Zejména v tomto oddílu, tak rozmanitém a různorodém, jest shovívavě posuzovati případná nedopatření.

V prvém svazku jsem v úvodě poděkoval těm, kdož se zasloužili o celé dílo nebo o první jeho část. Neopakuje znovu oněch díků, na tomto místě děkuji oněm, kdož přehlédli, doplnili nebo opravili větší části druhého svazku. Jsou to zejména pp. PhDr. F. Vitásek, profesor Masarykovy university v Brně (sev. Slovensko), p. Jar. Všetečka, prof. obch. akad. v Brně (Pováží), p. insp. a spis. J. Vydra a p. J. Plicka, spisov. (národopisné poznámky), p. prof. F. Reichert a p. Dr. J. Hoffmann v Bratislavě (některá upozornění uměleckohistorická), p. okr. inspektor M. Jánoška, p. Ph. Dr. Volko Starohorský, p. prof. R. Kašpar v Lipt. Sv. Mikuláši a p. prof. J. Krákora v Banské Bystrici, kteří prohlédli větší úseky země Slovenské. Také obcím, a zejména četnictvu v zemi Slovenské a Podkarpatské děkuji za péči, již věnovali ověření místních dat. Pp. štáb. kap. K. Frýbortovi, J. Práškovi, Al. Sokolovi, K. Kubáčovi děkuji za pomoc při sestavování indexu a pp. korektorům tiskárny „Orbis" za trpělivost a zájem, který věnovali vypravení knihy.

Mimo svrchu uvedené pány spolupracovali v menších oblastech přečetní jiní. Seznam hlavních spolupracovníků celého díla připojuji na str. IX—XI.

Jestliže děkuji tu pp. spolupracovníkům za upřímnou a vydatnou pomoc, nemíním tím přenášeti na ně odpovědnost za nedostatky a nedopatření, jež se vyskytnou v knize. Přispěli různou měrou k zdokonalení díla, leč neměli vlivu na jeho celkové zpracování.

V Praze dne 1. června 1930.

BOHUSLAV LÁZŇOVSKÝ

SEZNAM
HLAVNÍCH SPOLUPRACOVNÍKŮ

Albert J., řed. měst. úřadů v Klatovech. Klatovsko a část Šumavy.

Ambrož Josef, ředitel měst. úřadu, Jilemnice, Krkonoše.

Bazíka V., Ing., min. rada, Praha, min. veř. prací. Technické zajímavosti.

Berndorf A., Praha I. Okolí Prahy.

Berounský Jar., Ing., stav. rada, Praha. Dodatky.

Bezděk J., Ciz. Svaz, Bratislava.

Boháček V., profesor, Levoča.

Brož J., ředitel KČST., Praha. Všeobecné pokyny a j.

Březina K., PhDr., prof. a spis., Rychnov n. K., Orlické hory.

Buchar Jan, Jilemnice, Jizerské hory.

Cizinecký svaz v Praze (p. řed. Matoušek), v Brně a v Bratislavě.

Cyphelly K., ředitel Okresní nemoc. pojišťovny, Boskovice.

Czibur Lad., správce ľudové školy, Železník a okolí.

Čapek Fr. Mir., městský archivář, Č. Budějovice. Již. Čechy.

Černoch Mojmír, plukovník, Brno, Slovensko.

Četnictvo: Soustavná revise všech praktických dat podle stavu v dubnu a červnu 1930.

Dobeš Josef, štábní kapitán, Praha, Podkarpatská Rus.

Domečka L., ředitel měst. úřadu v. v., spisovatel, Králové Hradec, Severovýchodní Čechy, Orlické hory, Jižní Čechy.

Dostál Jar., odb. učitel, Praha, Východní Čechy.

Dušek Bedřich, profesor v. v., Lipník n. B., Slovensko (musea a kultur. drobnosti).

Durdík J., městský tajemník, Břeclava.

Dvořák R., ředitel škol a spisovatel, Mohelno u Třebíče, Pooslaví a Pojihlaví.

Eisner J., PhDr., docent university, Bratislava, Slovensko (prehistorie).

Fanderlík V., zemský vrch. rada, Brno, Záp. Morava.

Fišer Josef, Dr., ředitel gymnasia, Moravské Budějovice.

Frýbort K., štábní kapitán, Praha-Dejvice. Revise textu, index a j.

Hlaváč Karel, řed. velkostatku, Nové Město na Moravě a okolí.

Hofman J., PhDr., řed. stát. památkového úřadu, Bratislava. Jednotlivosti z kult. a uměl. dějin Slovenska.

Hofmeister J., Rožmitál, Brdy.

Holeček Vlad., Ing., vrchní stavební komisař, Bratislava.

Honl J., PhDr., vrchní kom., Praha, Čs. voj. zeměp. ústav. Bojiště, data válečné historie a j.

Hons Lad., ředitel čs. měšť. školy, Ústí n. L., Děčínské stěny, Středohoří.

Horák Boh., PhDr., prof. Masarykovy university v Brně. Dodatky a j.

Houdek J., Ing., Ružomberok. Jednotlivosti ze sev. Slovenska.

Hönigschmidt JUDr. a PhDr., přednosta Stát. památ. úřadu v Praze. Jednotlivosti z dějin umění.

Hrabák J., PhC, různé doplňky.

Chýský Č., prof. a spisovatel, Praha, Orlické hory.

Janák Jaroslav, štábní kapitán, značkovatel KČST., Košice, Slovensko.

Janoška Miloš, školní insp. a spisovatel, Liptovský Sv. Mikuláš, Lipt. hole, Vys. Tatry.

Jaroš Zd., PhDr., kustos sbírek minerál., spisovatel, Brno, Zemské museum, Morava po stránce přírodní.

Jenčík Ot., učitel, Humpolec.

Jeníček V. V., konservátor a redaktor Čas. turistů, Praha, Jihovýchodní Čechy a různé jiné poznámky.

Johánek R., nadp. čs. vojen. zem. ústavu v Praze. Spolupráce na graf. úpravě.

Jonáš K., PhDr., asistent geografického ústavu Karlovy university, různé dodatky.

Kamenický Frant., Praha, vrch. rada Zemské správy politické, Čes. ráj, Krušné hory (II.) a j. poznámky.

Kašpar Fr., profesor, Ružomberok, Sev. Slovensko.

Kašpar K., předseda župy klubu čs. turistů, Hradec Králové, Orlické hory.

Kiszely J., spisovatel a správce musea, Banská Bystrica.

Klíma St., odb. rada ministerstva zahr. věcí, Slovensko.

Kliment J., ředitel školy v. v., Praha, Posázaví.

Klub československ. turistů. Téměř všecky místní odbory pročítaly látku svého působiště a mnohé laskavě opravily, doplnily.

Kneidl, Dr., min. rada v min. veř. prací, Praha, Technické pozoruhodnosti.

Kofroň Jan, tabul. soudce, Dol. Kubín, Orava, Lipt. hole.

Kostelecký Ant., řed. měšť. školy, Světlá n. Sáz., Posázaví.

Kotouček Osvald, předseda OKČST, Rožnov p. R.

Krákora J., prof. a spisovatel, Banská Bystrica, Střední Slovensko.

Král Alois, konservátor, Lipt. Sv. Mikuláš, Jeskyně na Slovensku.

Kretz Fr., ředitel, Uherské Hradiště, Morav. Slovácko.

Krch V., profesor, Vožice a okolí.

Kubišta J., odb. učitel, Vrútky, Sev. Slovensko.

Kučera B., před. župy těšínské KČST., Doubrava u Orlové, Těšínsko.

Landa Bohumil, odb. učitel, Cheb, Okolí Chebu.

Landsman Jan, prof., Brandýs n. L. a okolí.

Lázenský Josef, JUDr., okr. soudce, Žilina, Sev. Slovensko.

Lipták Ferd., jednatel Slov. komisie KČST., Spišská Nová Ves, Vys. Tatry, Slov. ráj a j.

Lederer J., ředitel a spisov., Kladno, Kladensko a Křivoklátsko.

Lím K., ředitel škol, Duchcov, Krušné hory a Podkrušnohoří.

Liška Jarosl., okr. cestmitr a mus. jednatel, Dačice, Dačicko.

Mach O., odb. učitel, Merklovice-Vamberk, Údolí Zdobnice.

Macháček Fridolín, PhDr., archivář a ředitel hist. musea, Plzeň, Plzeňsko.

Malý Jan, PhDr., min. rada, spisovatel atd., Praha, Poslanecká sněmovna, Povltaví.

Maštálko J., insp. menš. škol, Česká Lípa, Sev. Čechy.

Matoušek J., řed. Ciz. kanc. v Praze.

Matuuák Michal, měst. archivář, Kremnica, Slov., Kremnice a Kremnické hory.

Müller, tech. správce cukrovaru, Mělník, Mělnicko, Kokořínsko, Liběchov, Dubsko.

Nesládek Miloslav, profesor, Náchod, Náchodsko.

Nešpor, profesor, měst. archivář, Olomouc, Olomoucko.

Neuwirth Frant., profesor, Bučovice, Chřiby.

Nevrtal Alfred, řídící učitel, Kraslice, Záp. okolí Brna.

Novák Ant., Střelice, Západní okolí Brna.

Novák J., okresní náčelník, Prievidza, Údolí Nitry.

Pacovský J., vrchní soudní rada, Praha-Žižkov, okr. soud, Šumava, Čes. Středohoří a j.

Páta Josef, PhDr., univ. prof. atd., Praha, Lužice.

Paclík K., lékárník, Telč, Telčsko.

Petr Lad., řed. měst. úřadu, Fryštát, Vých. Morava.

Plicka Karel, hud. spisovatel, Turčanský sv. Martin. Národopisné poznámky ze Slovenska.

Pohorecký A., MUDr., Praha, Františkovy Lázně.

Polák J., PhDr., ředitel musea, Košice. Poznámky uměl.-historické ze sev. Slovenska.

Potěšil F. K., říd. učitel, Pardubice, Pardubicko.

Prager E., říd. učitel, Újezd u Luhačovic, Vých. Morava.

Příhoda Jos., učitel, Třebechovice p. Orebem a okolí.

Reichert Jan, úředník památkového úř., Bratislava, Umělecko-historické poznámky ze Slovenska.

Roubal Adolf, úředník dráhy, Vrútky, Malá Fatra.

Rybička Jos., profesor, Písek, Písecko.

Rykr O., insp. ČSD., Kolín. Jednotlivosti z Českomoravské vysočiny.

Schwarz, Ing., vládní rada, Praha, Čsl. plaveb. úřad. Technické zajímavosti.

Sigmund J., Ing., rada řed. želez., spis., Košice, Východní Slovensko.

Skarka Leop., Telč a okolí.

Sokol V., Dr., prof. a spisovatel, Praha-Vinohrady, Praha, hrady a zámky a j. po stránce historické.

Souček Fr., učitel, Hronov, Hronovsko.

Srkal J., Ing., Šumperk, Sev. Morava.

Stíbal Jos., profesor, Prešov, Vých. Slovensko.

Svoboda K., PhDr., koncipient stát. památkového úřadu, Brno. Země Moravskoslezská po stránce umělecko-historické.

Svoboda Matěj, řídící učitel, Beroun, Brdy.

Šebela Ed., Ing., ústř. ředit. dolů, Mor. Ostrava, Ostravsko, Beskydy.

Šecha Rudolf, okr. šk. insp., Chotěboř. Jednotlivosti zejména ze Slovenska.

Šiška R., Ing., vrch. odb. rada min. veř. prací. Technické zajímavosti.

Švambera Václav, PhDr., prof. Karlovy university, přednosta zeměp. ústavu. Rady k celkové koncepci.

Tesař J., insp. nár. škol, Litoměřice, České Středohoří.

Tichánek Josef (†), spis. a ředitel školy v. v., Lomnice n. Pop. a Český ráj.

Treybal J., ředitel evang. gymnasia, Prešov, Vých. Slovensko.

Tureček Jiří, ředitel gymn., Česká Lípa a okolí.

Urban Frant., redaktor, Trnovany-Teplice, Krušné hory.

Velčovský Ondřej, profesor, Šumperk, Sev. Morava.

Veselý Frant., JUDr., em. ministr ČSR., Benešov u Prahy, Benešovsko a Konopiště.

Vitásek Frant., PhDr., profesor Masarykovy univ., Brno, Severní Morava, severní Slovensko.

Vítek Ed., správce ľud. školy, Devínská Nová Ves, Dolní Pomoraví, Malé Karpaty.

V l t a v s k ý Lad., ředitel, Žatec. Žatecko.

V o l k o - S t a r o h o r s k ý, J., PhDr., prof., Liptovský Sv. Mikuláš. Severní Slovensko.

V o r á č e k V., učitel, Miličín.

V š e t e č k a Jarosl., prof. obch. akademie, Brno, Morava, Považí.

V š e t e č k a J., vládní rada, prof. v. v., Jičín, Jičínsko, Prachovské skály.

V y d r a Josef, odborový insp., Bratislava. Slovensko po stránce národopisné.

W a g n e r Vlad., Dr., Bratislava, Bratislava, Malé Karpaty.

W i e d e r m a n n Frant., prof. a spisovatel, Zábřeh na Mor., Sev. Morava.

W i r t h Zd., PhDr., sekční šéf min. škol. a nár. osvěty, Praha. Poznámky umělecko-historické z Čech.

W o l f, Ing., min. rada min. veř. prací, Praha. Technické zajímavosti.

Z b o ř i l, Dr., vet. rada, Pardubice.

Z e l e n ý Jos., MUDr., Tatranská kotlina, Vys. Tatry.

Z í t e k J., Dr., profesor, Chrudim, II., Chrudimsko.

Z o b a l K., ředitel škol a spis., Znojmo, Znojmo a Podyjí.

UPOZORNĚNÍ

1. Průvodce jest založen na úřední soustavě čs. stát. drah z roku 1925 a popis látky postupuje podle hlavních tratí, do nichž jsou vloženy popisy odboček a lokálek. Seznam tratí, podle úředního pořadí 1930 (snad již definitivního), jest připojen za obsahem.

2. Látka jest rozvržena v 9 oddílů označených I.—IX. a rozeskupena ve dva svazky. První svazek obsahuje zemi Českou a Moravskoslezskou, druhý svazek zemi Slovenskou a Podkarpatoruskou.

3. Popisy větších turist. oblastí (na př. Šumava) a různé podrobnější vysvětlivky jsou přiřaděny k nejbližším tratím.

4. Průvodci jsou připojeny všeobecné poznámky k rychlé orientaci podle několika různých hledisek. Jsou to všeobecné pokyny a rady cestovní a pak speciální přehledy zajímavostí. Jsou všecky na konci druhého svazku.

5. Index prvého svazku podává hesla země České a Moravskoslezské, index druhého svazku hledí k území země Slovenské a Podkarpatoruské.

6. Průvodce vychází r. 1930 — ve chvíli, kdy se připravuje nové sčítání lidu. Není sice statistickou příručkou, leč chtěl by podávati data, odpovídající současným poměrům. Řeší tuto obtíž podle daných možností trojím způsobem: a) Tam, kde jest uvedeno prostě a bez poznámky 8546 ob., znamená to, že údaj jest převzat z úředního sčítání 1921. — b) Kde jest 8546 (1929: 9600) ob., znamená to, že 8546 bylo podle úředních pramenů z r. 1921, ale r. 1929 že se odhaduje již 9600 ob. — c) Kde jest 8546 (9800) ob., znamená to, že r. 1921 bylo podle úředního sčítání 8546, leč r. 1930 že se odhaduje již 9800 ob. — d) Kde jest 8546 ob. (5386 Sl., 1100 N., 60 Maď.), neznamená to, že součet v závorce uvedených čísel dá celkový počet obyvatelů, ježto se neuvádějí na př. cizinci a p.

7. Autobusová spojení — v Průvodci zkratkou AB. označovaná — jsou uvedena téměř u všech obcí. Ježto údaje znovu revidovaly téměř všecky četnické stanice v ČSR. koncem dubna 1930, lze prohlásiti, že předkládáme tu čs. veřejnosti první a doposud jediný soupis autobusových spojení v ČSR.

8. Další novota jest v tom, že Průvodce popisuje také nejbližší pohraniční pásmo sousedních států. Pohraniční pásmo rakouské a hornomaďarské (od Bratislavy až k Szobu) jest popsáno velmi kuse pro nedostatek pramenů a informací.

9. Veliká nesnáz jest v tom, že není ustáleno a definitivně autorisováno čs. geografické názvosloví. Na různých mapách jsou různá pojmenování a stejně jest i ve vědeckých příručkách. Ba celá pohoří dostala na mapách odjinud přenesená pojmenování. Na všech novějších mapách se na př. píše „Vetrné hole“ na zalesněné (tedy

ne „holé“!) pásmo JV. od Žiliny a V. od Váhu, ač „Vetrné hole“ patří J. části Malé Fatry (mezi Turcem a Rajčankou), jinde opět nazývané Rájecké hory (jsou opravdu „holé“). — Také na některých mapách staršího data se užívá na místě správného „Levočské hory“ nesprávného „Branisko“, jež patří pásmu mezi Prešovem a Lipt. Podhradím. Říká se nad Uhom nebo Užem, nad Bodrokem nebo Bodrogem (Bodrohem) a p.? Náš Průvodce se snaží usnadniti orientaci po všech hlavních mapách a upravuje terminologii v souhlase se směrnicemi čs. vojenského zeměpisného ústavu a úředního administr. lexika obcí.

10. Veliká nesnáz tkví také v tom, že doposud nejsou ustáleny názvy čtvrtí a ulic význačných měst a že se stále mění (srov. Bratislava 1930).

11. Rozdělení látky viz na přiložené barevné mapce.

12. Přes všecku péči, jež byla věnována ověřování všech získaných informací, nemůže ani spisovatel, ani vydavatel převzíti právní ručení za případné důsledky náhodných přehlédnutí a omylů, jichž se nevyvaruje žádná publikace tohoto druhu. Za všecka upozornění na nedostatky v tomto směru budou autor i vydavatel vděčni.

ZKRATKY

AB. = autobusové spojení
b. = bílá
bar. = barokní
Bs. = berní správa
Bú. = berní úřad
Č. = Češi
č. = červená
čm. = červenomodrá
ČSR. = Čsl. republika
emp. = empirový
gar. = garáž
gener. = generálka
got. = gotický
H. = hotel
h. = hodiny
háj. = hájovna
host. = hostinec
J. = jih, jižně (-í)
jesk. = jeskyně
kost. = kostel
KČST. = Klub čs. turistů
Ks. = krajský soud
Ls. = letní sídlo, letovisko
M. = Maďaři
M. = Malý (u jmen místních)
m. = modrá
m = výška nad mořem
min. = minuty
mysl. = myslivna
N. = Němci
nádr. = nádraží
nám. = náměstí
ob. = obyvatel
odb. = odbočka
OKČST. = odbor KČST
opr. = opraven
Os. = okresní soud
Osk. = okresní správní komise (dnes neexistuje)
Oú. = okresní úřad (dříve Osp. = okresní správa polit.)
P. = Poláci
p. = pokoje
P. R. = Podkarpatoruská země
ps. = postele
R., r. = rok (-u)
renes. = renesanční
rok. = rokokový
rom. = románský
Rs. = restaurace
Rz. = rozhledna
S. = sever, severně (-í)
Sl. = Slováci
Sp. = spoje
speciál. = speciálka
st. = století
StKČST. = stanice KČST.
Šk. = škola
štoč. = štoček
Ť. = trať
tur. = turistický
Ú. = útulna
úd. = údolí
ul. = ulice
úř. = úřad
V. = východ, východně (-í)
v. = viz
Vel. = Velký (u jmen místních)
vl. = vlevo
vp. = vpravo
Z. = západ, západně (-í)
z. = zelená
zal. = založen
zast. = žel. zastávka
zboř. = zbořen
zn. = značka
zříc. = zřícenina
Ž. = Židé
ž. = žlutá
žst. = železniční stanice
†† = nádražní restaurace (teplé pokrmy, nápoje)
† = studené pokrmy (nápoje)

O B S A H

A. Ú V O D

B. B R A T I S L A V A

C. SOUSTAVNÝ POPIS ZEMĚ SLOVENSKÉ A PODKARPATORUSKÉ

VI. Západní a jihozápadní Slovensko.

VI. 9. POVÁŽÍM Z BRATISLAVY DO ŽILINY (T. 251).

VII. Střední Slovensko.

VII. 1. NAPŘÍČ STŘEDNÍM SLOVENSKEM: VRÚTKY—ZVOLEN—PLEŠIVEC (T. 252).

VII. 2. ÚDOLÍM HORNÍHO HRONU: ZVOLEN—BANSKÁ BYSTRICA—TISOVEC (T. 290) S ODBOČKAMI NA ČERVENOU SKALU.

VIII. Severní a východní Slovensko.

VIII. 1. BOHUMÍN—ŽILINA—KRAĽOVANY.

VIII. 2. ORAVSKÁ OBLASŤ.

VIII. 3. KRAĽOVANY—POPRAD (pokrač. T. 301, km 141—240).

VIII. 4. VYSOKÉ TATRY.

VIII. 5. OBLASŤ SPIŠSKÁ.

X. Informace a přehledy.

SEZNAM MAP A PLÁNŮ

I. PODLE RÁZU:

A. Mapy.

a) Barevné přílohy:

Mapa ČSR. (na zadní desce).

Vysoké Tatry (barev. speciálka na zadní desce).

b) Barevné generálky:

c) Černé kresby s barevným tiskem:

d) Černé štočky v textu:

e) Pohledy s hor:

B. Plány měst.

a) Barevné vložky:

b) Černé štočky:

II. PODLE OBLASTÍ:

A. Všeobecný přehled:

C. Soustavný popis země Slovenské a Podkarpatoruské:

Oddíl VI. Záp. a již. Slovensko.

Oddíl VII. Střední Slovensko.

Oddíl VIII.

Oddíl IX.

Oddíl X.

PŘEHLED DOPRAVNÍCH TRATÍ

Trať středoslovenská se buduje a spojí v jedinou linii tyto úseky: T. 206 Hranice—Trenč. Teplá (případně T. 217 Brno—Veselí n. M. a T. 240), pak úsek T. 251 do Trenčína. Odtud po T. 264 do Topolčan a po T. 270 do Prievidzi, odkud dále po T. 273 na Horní Štubňu. Pak po T. 252 až do Zvolena, odkud po T. 290 do Brezna a dále po T. 293 do Červ. Skaly. Až sem jest již spojení vybudováno. Z Červené Skaly se buduje (2930) n o v á trať ke Smolníku (na T. 313) a na Margecany, kde hlavní směr nové trati splyne s tratí 301. Místní úseky nové trati se přestavují (na př. T. 206 na dvojkolejnou a j.) na rychlíkovou stavbu hlavní stavby. V Průvodci jest pamatováno na připravovanou trať, takže se spojením uvedených úseků snadno sestaví celkový popis.

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA (úřední zkratka ČSR.) je 28. října 1918 obnovený a modernisovaný stát československý, velikostí střední v Evropě, vnitrozemské polohy mezi 47° 43′ až 51° 5′ s. š. a 12° 10′ až 24° 30′ v. d., stejně asi vzdálený od Baltického, Severního a Černého moře, kamž se ubírají jeho vodstva. Sousedí s pěti státy a to s Německem, Polskem, Rumunskem, Maďarskem a Rakouskem. Má 140.394 km², r. 1921 (podle sčítání lidu) 13,613.172 ob. (r. 1930 asi 15,000.000), 97 ob. na 1 km².

Sbírka zákonů a nařízení č. 125/1927 zavádí názvy země Česká, Moravskoslezská, Slovenská a Podkarpatoruská.

Tvar. S protáhlým tvarem republiky (největší délka je asi 1000 km, největší šířka nepřesahuje 300 km a zužuje se na východě v Podkarpatské Rusi na pouhých 50 km) souvisí značná délka jejích hranic (2800 km).

Hory. Západ a východ republiky náležejí dvěma charakteristickým geogr. skupinám. Oblast česká (sudetská) jest horstvy obklopená a hydrograficky téměř jednotná, její vodstvo odtéká Vltavou a Labem do Severního moře. Druhá skupina, Slovensko s Podkarpatskou Rusí, jichž vodstvo (mimo malé území na J. Vys. Tater, z něhož odvádí Poprad vodu do Visly) odtéká do Dunaje, jest na S. obtočena pásmem Karpat. Mezi oběma skupinami rozkládá se oblast moravskoslezská. S. a Z. její náleží k vysočině české, V. jest částí Karpat. Největší část území patří k úvodí řeky Moravy, menší S. část odvodňuje k Baltu řeka Odra. Přechodní povaha ústřední oblasti moravské je patrna i po stránce etnografické, neboť obyvatelé Moravy tvoří přechod mezi Čechy na Z. a Slováky na V.

Podrobnější orientaci po jednotlivých oborech nalezne čtenář v dodatcích druhého dílu.

*

ZEMĚ SLOVENSKÁ má 48.933 km², t. j. skoro tolik jako Čechy (52.052 km²), leč má 3,000.870 ob. (Čechy 6,670.582 ob.).

Národnostní poměry: Hranice mezi slovenskou a maďarskou řečí jde z Bratislavy na N. Zámky, Levice, severně od řeky Iplu, na Lučenec, Rim. Sobotu, Rožňavu k Nádošti, Slovenskému Novému Městu a Užhorodu (JZ. od Košic). Něm. ostrůvky se uchovaly v okolí hornických míst Handlové a Něm. Pravna, okolo Gelnice a Kežmarku ve Spiši. V městech jsou malé maď. a židovské menšiny i v čistě slovenském území. Čechoslováků jest 67·7%, Maďarů 21·6%, Rusínů 2·9%, Němců 4·7%, židovské národ. 2·4%, jiných 0·8%.

Politické rozdělení. Slovensko se do 1. VII. 1928 dělilo ve veliké nové župy: 1. Bratislava. 2. Nitra. 3. Turč. Sv. Martin. 4. Zvo-

len. 5. Lipt. Sv. Mikuláš. 6. Košice. V literárních pomůckách se užívalo ještě starého rozdělení župního z doby před 1. lednem 1923: 1. Bratislava. 2. Komárno. 3. Ostřihom. 4. Nitra. 5. Tekov. 6. Hont. 7. Trenčín. 8. Turec. 9. Zvolen. 10. Novohrad. 11. Gemer. 12. Orava. 13. Liptov. 14. Spiš. 15. Šariš. 16. Abauj-Turňa. 17. Zemplín. Od 1. VII. 1928 zůstaly jen okresy s okresními zastupitelstvy, podřízené přímo zemskému úřadu (krajinský úrad) v Bratislavě a zemskému zastupitelstvu. **Obecní zřízení**: Na Slovensku jsou: 1. města s magistrátem (Bratislava a Košice) jsou podřízena, tak jako okresy, přímo zemské vládě. — 2. Větší obce (města) mají vlastního obecního notáře (tajemníka) a 3. menší obce jsou podřízeny pravomoci obvodového notáře (tajemníka). — **Finanční správa**: 1. Generálnímu riaditeľstvu v Bratislavě jsou podřízena finanční riaditeľstva (17) a těm berní úřady. — **Soudní organisace**: 1. Soudní tabule (asi jako vrchní zemský soud): Bratislava a Košice. — 2. Sedric (krajské soudy): Bratislava, Komárno, Nitra, Trenčín, Ban. Bystrica, Ružomberok (soud. tab. Bratislava), Levoča, Prešov, Košice, Rimav. Sobota (soud. tab. Košice). — 3. Okresní súdy.

V obyvatelstvu převládá živel rolnický. Pokud se týká vzdělání, jest 14·7% analfabetů, leč poměry se rychle lepší (za Maďarska nedodržovala se ani povinná docházka od 6—12 let, ani nebyl dostatek škol, a ty, které byly, šířily jen maďarisaci). Roku 1915 bylo na Slovensku pouze 340 škol obecných maďarsko-slovenských.

Země Slovenská je od 1. července 1928 podle nového zákona o organisaci správy jednou ze čtyř zemí republiky Československé (země Česká, Moravskoslezská, Slovenská a Podkarpatoruská). — Rozdělení na velké župy, jichž bylo v zemi Slovenské 6 (Bratislava, Nitra, Turč. Sv. Martin, Lipt. Sv. Mikuláš, Zvolen a Košice), které bylo v platnosti od 1. ledna 1923, bylo zrušeno a zemi Slovenskou spravuje dnes zemský (krajinský) úřad v Bratislavě. V čele zemského úřadu je zemský president, státní úředník, podřízený ministerstvu vnitra. Vedle něho je zemské zastupitelstvo, skládající se z 54 členů, z nichž dvě třetiny jsou voleny občanstvem a jedna třetina jmenována vládou z odborníků. Předsedou zemského zastupitelstva je zemský president. Působnost zemského zastupitelstva jest hospodářská a správní. Pro zemi Podkarpatoruskou je obdobně zemský úřad se zemským presidentem a zemským zastupitelstvem o 18 členech v Užhorodě. Zemskému úřadu jsou podřízeny okresní úřady s okresními zastupitelstvy. Země Slovenská má 79 okresů kromě dvou měst s magistráty (Bratislava a Košice).

Soudnictví je organisováno takto: Nejvyšší úřady jsou soudní tabule (zemské soudy) v Bratislavě a Košicích (pro zemi Slovenskou i Podkarpatoruskou). Jím jsou podřízeny sedrie neboli krajské soudy (Bratislava, Komárno, Nitra, Trenčín, Banská Bystrica, Ružomberok, Levoča, Prešov, Košice a Rimavská Sobota). Těm konečně podléhají okresní soudy.

Vodní soustava patří (vyjma Poprad) k povodí Dunaje. **Klima**, proti českému, jest více vnitrozemské, s většími mrazy i horky. Uplatňuje se vliv uherské roviny (srov. Bratislavu, VI, 1). Nejchladnějším místem Slovenska jest Orava a pak arciť Vys. Tatry.

Přehled poměrů Slovenska podávají nejlépe dr. K. Matoušek: Všeob. zeměpis Slovenska (1922) a St. Klíma: Osvobozené Slovensko (1926, Otto).

BRATISLAVA A JEJÍ OKOLÍ

Orientační plán města Bratislavy

Měřítko 1:13.000

BRATISLAVA

Bratislava †† (dříve Pressburg, Pozsony), od r. 1919 hlavní město Slovenska. 131 m. Má celkem 93.189 obyv. (podle sčítání z r. 1921), r. 1930 asi 120.000—130.000 obyv.

Okolí jest čistě slovenské. Bratislava jest dnes politickým, kulturním, správním, obchodním i prům. střediskem Slovenska s nejvyššími úřady, slovenskou universitou a slov. Nár. divadlem. Rozvoj města kvapně pokračuje, ročně přibývá mnoho podniků a budov, město se rychle přeměňuje z provinciálního střediska na pohraniční obchodní velkoměsto. Výhodná poloha při mezinárodním Dunaji učinila z Bratislavy hlavní exportní čs. město na Balkán s největším čs. přístavem a s pravidelnými veletrhy. Vůči ostatním městům ČSR. Bratislava se vyznačuje J. teplým klimatem.

Zeměpisná poloha jest 48° 61′ 15″ sev. šířky a 34° 46′ 15″ vých. délky (měřeno v budově vojen. velitelství). Dunaj za normálních poměrů nezamrzá a dopravuje lodi až s 6000 tun nosnosti.

Vzrůst města znázorňuje srovnání číslic. R. 1910 bylo v Bratislavě 78.223 ob., z toho 32.790 Něm., 31.705 Maď., 11.673 Slov. R. 1921 je 93.189 ob., z toho 37.038 (39·75%) Čechů a Slováků, 25.837 (27·72%) Něm., 20.731 (22·24%) Maď. a 9583 (10·29%) jiných národností. R. 1930 se odhaduje (nezaručeně) asi 130.000 ob., převahou Slováků a Čechů.

Informace. 1. Na hlav. nádr. přednostenská kancelář. — 2. Kancelář Cudzineckého svazu (v hotelu „Carlton", tel. 714). — 3. Čedok (v hotelu „Carlton", blíže divadla).

Doprava. A. Nádraží. 1. Hlavní nádr. pro: a) T. 1 Praha—Bratislava—Szob. — b) T. 251 Bratislava—Žilina—Košice (nebo Bohumín). — c) T. 257 Bratislava—Marchegg—Vídeň. — d) T. 256 Bratislava hlav. nádr.—Bratislava Nové Město (filiální)—Petržalka—Györ (Ráb)—Zagreb—Sušak. — 2. Nádr. na N. Městě pro T. 266 Bratislava—Dunajská Streda—N. Komárno. — 3. Na p. břehu Dunaje v Petržalce pro T. 256 Bratislava—Zagreb. — 4. Elektr. T. Bratislava — Vídeň. Hlavní stan. na nábřeží u Zemědělského musea proti Živnostenské bance. Z hlav. nádr. spojení elektr. tratí A. Do Vídně nastoupiti možno též u H. Savoy (vedle Carltonu) a u vládní budovy; na p. břehu Dunaje u Aucafé a v Petržalce.

B. **Místní elektr. dráha:** trati A, B, C, CK. Všecky se setkávají v hlavním uzlu u divadla a na náměstí Republiky. T. A jezdí od 5·50—23·45 h.: Hlavní nádr.—Štefánikova ul.—nám. Republiky—vládní budova—divadlo—nám. Republiky a zpět přes Štefánikovu

ul. na Hlavní nádraží. — Trať B jezdí od 6—22·05 h.: Divadlo—nám. Republiky—filiální nádr. a zpět. — T. C. jezdí od 6—23 h.: Podhradí—divadlo—nám. Republiky—Špitálská ul.—Stollwerkova tov. — T. CK jezdí od 6—23·30 h.: divadlo—Stollwerkova tov.—Dynamitka.

C. **Autodrožky, fiakry, drožky** mají stanoviště: hlavní nádr., divadlo, reduta, županský dům, hlavní pošta, vládní budova (kraj. úrad), kavárna Korvin (Uhorská).

D. a) **Místní městské AB.**: T. M, N, O.: 1. T. M jezdí od 6 do 22½ h.: hlavní nádraží—Nové Město—Größlingova ulice—divadlo a zpět přes Růžovou ul. — 2. T. N jezdí od 6—22 h.: Sadová ul.—filiální nádr.—Šancová ul.—hlavní nádr. — 3. T. O jezdí od 6—22 h.: státní nemocnice—Uherská ul.—Michalská brána—Kozí ul.—Palisady. — b) **Okolí**: 1. Bratislava—Devín (čilá doprava nělika vozy). — 2. Bratislava—Lamač—Stupava. — 3. Bratislava—Sv. Jur—Pezinok. — 4. Bratislava—Biskupice—Šamorín. — 5. Bratislava—Fél—Veľ. Magyar—Ióka. — 6. Bratislava—Mariatal. (Stanoviště na nám. Republiky naproti hlavní poště.) — c) **Městské AB.** do okolí: 1. Bratislava—Feriby (stanoviště na dolním konci nám. Republiky. — 2. Bratislava—Železná Studánka (jen v neděli a ve svátek od 9—21 h. každou ½ h. Stanoviště u hotelu Dax (Štefánikova ul.).

E. **Letadlová doprava** (aerolinie): Bratislava—Brno—Praha, Bratislava—Košice (Užhorod). Odjezd a podrobnosti na hlavní poště.

F. **Paroplavba po Dunaji**: a) místní doprava propelerem, převoz na druhý břeh Dunaje od Štefánikových kasáren na Korunovačním nám., na nábřeží do Petržalky; b) v létě do dunajských koupelí „Lido"; c) čs. paroplavba na Devín; d) paroplavba mezinárodní po Dunaji buď po proudu do Budapešti nebo proti proudu do Vídně od 15. III. do 1. X. Přístaviště: Justiho riad u Zemědělského musea. V přístavu pas. a cel. prohlídka pro vstup na parníky cizích států. Popis cesty po Dunaji viz IX. 2.

Autogaráže: Autofia, garáže a správkárna, Mýtná ul. 32. — Agraria, Legionářská ul. 6. — Marton Evžen, autogaráž, Grösslingova ul. 24. — Schuster August, Janská ul. 5.

Hotely: Savoy-Carlton (tel. 714), Mostová ul., proti Slovenskému nár. divadlu. 400 p., 150 koupelen, od 22 Kč výše). — Tatra (nový hotel, 150 p., Senné nám.). — Central (Valy, 60 p.). — Koch (tel. 238, Štúrova ul., od Hlav. nádr. 20 min., 14 p.). — Rudolf (tel. 8—83, střed města, 26 p.). — Mimo to: Červený vůl (střed města). Dax (Štefánikova ul. 31). Royal (střed města). Zlatý jelen (tel. 80, střed města).

Restaurace: Kromě hlavních hotelů též: Reduta u divadla. Zemědělské museum. Praha (Humlova ul.). Křičkova restaurace (Mariánská ul.). Plzeňský dvůr (Růžová ul.). Kern (Palackého sady u divadla). Lechner (Suché mýto). Měšť. pivovar (Rybní nám.). Národný hostinec (Obilní nám. 21) a j. — **Kavárny**: Reduta, Astoria v Zemědělském museu (Justiho riad), Metropol (Špitálská ul. proti stát. nemocnici). Živnostenský dom (Obilné nám.). Savoy, Carlton, Baros (Štúrova cesta), Patria (Obilné nám.), Berlín (Korunovační nám.), Lodní kav. „Boon" na Dunaji (jen v létě), Korvin (Uhorská ul.), Alžběta (Uhorská ul.), Café Passage (Palackého sady), Simplon (Central passage, Lorencova ul.). — Výletní Rs.: Petržalka, Aucafé, Železná studánka (v létě v neděli jezdí tam AB.). Půjčkové domy (Batzenhäusel), Koliba, Kamzičí vrch a j.

Vinárny jsou charakteristickým svérázem Bratislavy a vinorodého okolí. Bratislava jest střediskem čs. obchodu s vínem a vináren jest mnoho. Místní zajímavostí jest t. zv. vinařské právo. Každý pěstitel vína (400) jest oprávněn prodávati několikráte do roka svoje víno; označí to tak, že na žerď před domem pověsí svazek dubových listů nebo kytici borového jehličí (říká se „pod viechou"). Takové vinařské domy jsou ve Vysoké, Větrné, Vallonské ul. a j. Jest zajímavo všimnouti si tu i lisování vína, jež se děje starobyle. Vinárny: Spolek vinařů (Františkánské nám.), Stelzer (Větrná ul.), Schöne Lotti (Dlouhá ul.), Modranská vinárna (Lorencova ul.) a j.

Pošty: 1. Náměstí Republiky 24. Hlavní pošta a ředitelství pošt. — 2. Na hlav. nádraží. — 3. Jakubovo nám. — 4. Palackého sady 17. — 5. Krajinská ul. 4. — 6. Prešernova ul. u vládní budovy. — 7. Cihelné pole, Vajnorská cesta. — 8. Tolstojova ul. 3. — Telegramy (ve dne i v noci) se podávají na nádr. a na hlav. poště.

Lázně: Městské (Grösslingova ulice). Sprchové na Obilním nám. Na Dunaji v létě „Lido" v Petržalce a na Priboji, a pod Devínem v Moravě (spojení lodí nebo AB.).

Divadla: 1. Národné slovenské divadlo (od srpna do dubna slov. a od dubna do srpna hraje se něm. a maď., mimo to ve slov. sezoně každé pond. a úterý něm. a maď. představení). — 2. Letní divadlo: Arena v Petržalce (není v chodu). — 3. Pobočka Slov. nár. divadla v Živnostenském domě, hraje se denně opereta nebo činohra (800 sedadal). — Kabarety a dancing: Moderna (Dlouhá ul.). Reduta (Korunovační nám.). Bristol (Sedlárská ul.). Dax, Astoria, Tango (Palackého sady).

Úřady: Krajinský úř. (vládní budova a býv. župní dům). — Referát min. školství a nár. osvěty (Törökova ul.). — Okresní úř. (Ondrejská ul 9). — Gen. finanční řed. (Korunovační nám.). — Fin. řed. (Masarykovo nám.). — Soudní tabule (Michalská ul.). — Os. (Kozí ul. a Kempelenova a Kristina ul.). — Poštovní řed. (nám. Republiky). — Řed. železnic (Jakubské nám). — Policejní řed. (Špitálská ul.). — Zem. voj. velitelství (Hodžovo nám.). — Zem. četnické velitelství (Križkova ul.). — Přístavní úř. — Stát. pozemkový úř. (Dlouhá ul.). — St. památkový úř. a st. inspektorát archivů a knihoven na Slovensku (Törökova ul. 2).

Školy. Vysoké šk.: Universita Komenského jest rozdělena: Rektorát (Palackého sady), právnická fakulta (Kapitulní ul.), medicinská f. (Špitálská ul.), filosofická f. (Reichardtova ul.), univ. knihovna (170.000 svazků, Klarisská ul. 5). — Odborné školy. Slov. obchod. akademie (Palisady, odd. slov. a maď.). Stát. prům. šk. (Priboj). Hudební a dramat. akademie (Priboj).

Střední školy: Čs. stát. reálka (Tělocvičná ul. č. 3). Čs. stát. reálné gymn. (Grösslingova ul.). Čs. dívčí ref. reálné gymn. (Dunajská ul.). Stát. učit. ústav koed. (Lazaretská ul. 3). Stát. něm. reál. gymn. (Palisády). Stát. maď. reál. gym. (Palisády). Stát. maď. učit. ústav. Žen. učit. ústav řím. kat. řádu sv. Uršuly (maď., Klobučnická ul.). Středoškolský internát (Prayova ul.).

Knihovny: 1. Univ. knih. (Klarisská 5). — 2. Měst. knih. (radnice). — 3. Knih. evang. theologie (Konventná 13). — 4. Knih. evang. lycea (Palisády). — 5. Knih. kat. kasina (Lorencová 3). — 6. Knih. měšťanského kasina (Dlouhá 2). — 7. Sokolská knihovna (v Sokolovně).

Umění: 1. Umelecká beseda slovenská (pavilon u mostu, Šafaříkovo nám.). — 2. Spolok slovenských umelcov (Zámecká cesta). — 3. Kunstverein (Kapitulská 13a).

Musea. 1. Městské museum ve staré radnici na Masarykově nám. Otevřeno v neděli a svátek, úterý a čtvrtek od 10—12 h. (v. Prohlídka městem). — 2. Zemědělské museum (Justiho riad). Nádherná budova má sbírky přírodopisné, lesnické, zeměděl., národop. a j. — 3. Vlastivědné museum (Františkánské nám. č. 1). — Sbírka lidové keramiky, většinou ze zaniklých již dílen v okolí Bratislavy (na př. Veľký Levár, Dechtice, Boleráz, Modra a Stupava). — Detva, státní ústav pro lidový průmysl ve Štefánikově ul. 4. V ústavě možno si prohlédnouti výrobky lidového umění (krajky, výšivky, tkaniny, ručně vázané koberce, hračky, keramiku a pod.). — Lípa, akc. spol. pro lid. prům., nám. Republiky (palác Tatrabanky). Jest prodejnou lidového prům. ze Slov. — Doporučuje se v neděli návštěva sousedních obcí Vajnory, Švannsbach nebo Horvátsky Grób.

Vyhlídkové body: Hrad (vstupenky u stráže brány); Rz. na N. Světě (Murmanova výšina).

Sady: 1. U zem. voj. velitelství (vchod z nám. Slobody). — 2. Palackého sady u divadla. (Koncerty. Kavárny.) — 3. Petržalka (za Dunajem). — 4. Horský park (Kozí ul. nahoru).

Průvodci. Průvodce po Bratislavě (slov. z péra Dr. Wagnera). Ciz. svaz vydává ročně Slov. kondukteura (slov. a něm. průvodce Bratislavou. Mapu okolí Bratislavy se zn. cestami vydal místní odb. KČST.

Dějiny. Nálezy ukazují, že Bratislava byla osídlena již v prehist. době. Předhist. sídliště z konce druhé doby železné (laténské) bylo nalezeno pod hradem, památky jsou uloženy v měst. museu. Podobné osídlení bylo objeveno r. 1923 při stavbě banky Tatry, kde byl nalezen poklad stříbrných (barbarských) mincí typu Biatec z 1. st. př. Kr., uloženy jsou v museu v Turč. Sv. Martině. V 18. st. se nalezl podobný poklad a mimo to i cihly římské stavby s razítkem legie XIV. a XV. V druhé polovině 18. st. se prý nalezly při stavbě dnešního Primaciálního paláce zbytky římského tábora.

Římané měli tu přední stráže. Založení města není známo, pravděpodobně existovalo v době velkomoravské, potom bylo zničeno a znovu vybudováno počátkem 11. st. českým knížetem Břetislavem. Od něho odvozuje se prý název města Bratislava (německy Bretisburg — Pressburg). Podle jiných trvala tu prastará slov. osada jména Poznaň, od něhož vzniklo prý maďarské Pošoň. Bratislava byla silnou západní baštou uherských panovníků a odolávala náporu německých císařů. R. 1052 Jindřich III. obléhal hrad, musel se však vzdát plánu, když mu byly potopeny lodi. R. 1110 císař Jindřich opět obléhal město a hrad. V té době Bratislava byla již důležitým sídlem kapituly. R. 1146 obsadil hrad rakouský Jindřich a dostal se až za Bratislavu. R. 1147 zpustošila město křižácká vojska a r. 1189 meškal v Bratislavě Bedřich Ryšavý na cestě do Svaté země. Sv. Alžběta se narodila na zdejším hradě a byla tam r. 1211 zasnoubena s Ludvíkem Durýnským. R. 1241 Tataři plenili okolí až k samému městu, jehož však nemohli dobýti. Zpustošili předměstí Schöndorf a Vydricu. Potom Přemysl Otakar po prvé r. 1271 obsadil Bratislavu, pak znovu r. 1273 a držel ji až do roku 1277. R. 1291 dostala Bratislava výsady od Ondřeje III., podle nichž měšťané si mohli volit městskou radu a vybírat mýto. R. 1405 král Zikmund povýšil Bratislavu do řad svobodných královských měst. Tehdy pětkrát sněm zasedal v B. Husitské války dotkly se Bratislavy nepřímo. Žižkova vojska přišla až pod město, ale dovnitř se nedostala. R. 1429 bezvýsledně v B. vyjednával Zikmund s Prokopem Holým. Později vítala B. Jana Jiskru z Brandýsa. Král Matyáš Korvín zvelebil město stavbami, obnovil hrad, zřídil vyso-

kou školu, postavil nové chrámy a j. Bratislava byla mu východiskem vojenských výprav na západ. Roku 1515 velký požár zničil město, později zpustošil je Dunaj a nato mor vyhubil skoro polovinu obyvatelstva. Tehdy již hrozilo městu turecké nebezpečí, proto byla B. znovu opevněna. R. 1526 uherský sněm, zasedající v B., zvolil Ferdinanda Habsburského králem uherským. R. 1541 B. se stala hlavním městem Uher. Korunování králů dělo se potom v dómě. Reformace již v 16. st. v B. našla hojně přivrženců. Císaři vedli s městem proto tuhé boje. R. 1618 dobyl města Gabriel Bethlen, vůdce povstalců a dal konati v dómě evangelické a katolické bohoslužby. R. 1622 podepsal mikulovský mír, který zabezpečil B. svobodné užívání starých výsad a náboženství. R. 1672 počala působiti protireformace a inkvisiční soud odsoudil mimo jiné i Mikuláše Drabíka, horlivého uskutečňovatele Komenského církevní politické ideje. R. 1712 zpustošila město Rákocziho vojska a r. 1712 opět mor decimoval obyvatelstvo. Potom nastala doba pokojného vývoje města za Karla VI. a za Marie Terezie. Tehdy bylo město obohaceno kostely a paláci a prožívalo období opravdového hlavního města Uher. V B. sídlil místodržitel Uher Albert Těšínský. Bohatá sbírka vídeňská Albertinum byla založena v B. Josef II. nepřál Bratislavě, zrušil její prvenství a přeložil správu do Budína. R. 1809 obsadila B. Napoleonova vojska, a zde byl podepsán bratislavský mír. Pro slovenský život měla Bratislava velký význam, hlavně literární, v I. pol. 19. st. Byla tu stolice slovenské řeči a literatury, kde studovali Palacký, Šafařík, Kollár a j. Tam se zrodila velká slovanská idea, která měla spojit všechny Slovany. Působil tam i Ľudevít Štúr, jenž odchoval mnoho národně uvědomělých Slováků. Štúr byl prvým slovenským poslancem na bratislavském sněmě. R. 1849 po skončení povstání bylo v B. rozpuštěno Hurbanovo dobrovolnické vojsko. R. 1919 stala se B. hlavním městem země Slovenské a od té doby utěšeně se rozvíjí a vzrůstá.

Význačnosti z kult. dějin Bratislavy. V 15. st. Academia Istropolitana shromáždila učence světového jména. Tehdy již mělo město knihovnu a útulnu pro chudé choré a nedužívé občany. V době tureckých vpádů byla Br. střediskem kult. i politického života celých Uher. V 18. st. působili tam slavní bar. sochaři Rafael Donner, Xaver Messerschmidt, architekti Melchior Hefele a Fr. Ant. Hillebrand, působil tu i slovenský učenec Matej Bel, ředitel bratislavského lycea, jež mělo veliký význam pro kult. život Slovenska. R. 1776 bylo založeno hrabětem Csákym divadlo, jež bylo r. 1886 nahrazeno dnešní budovou měst. divadla. V něm r. 1903 a 1904 hostovala česká brněnská opera. R. 1778 se tu narodil slavný hudebník Jan Nep. Humml. R. 1783 nařízením Josefa II. byly všecky úřady přeloženy do Budapešti, čímž zanikl čilý hudební a kulturní život. R. 1784 byla do Bratislavy přeložena akademie (s oddělením právnickým a filosofickým po 2 letech) z Trnavy, jež r. 1849 byla přeměněna na „Cís. král. právnickou akademii“. R. 1914 byla založena Alžbětina universita.

Nejdůležitější starší umělecké památky Bratislavy.[1]) **Římská doba** nezanechala staveb, jen mince, cihly a záznamy o stavbách (v. dějiny). Z 13. st. je polygonálné presbyterium (s křížovou klenbou) kostela při františkánském paláci. Z 14. a 15. st. pocházejí got. kostely sv. Martina (zal. již v 13. st., častěji přestavěn, kaple čes. královny), „kaplnka sv. Jána“ ve frant. klášteře (z r. 1361, z nejpěknějších got. staveb). Z druhé pol. 15. st. je Korví-

[1]) Srov. Dr. J. Hofmann: Staré umenie v Bratislave. 1928. Zlatá kniha Bratislavy, str. 22. — Dr. Vl. Wagner: Architektonický vývoj mesta Bratislavy, 1928.

nova věž nad vchodem do zámku. Nejcennějším odkazem got. plastiky jest tympanon v kapli sv. Anny (v dómě) a v ní náhrobní portret kanovníka Schomberga. St. 16., v němž jinde renesance přestavovala celá města, zanechalo nově přebudovaný renes. hrad, loggii v radnici a Rolandovu studnu před radnicí. V 17 st. vznikla svérázná, puritánsky barok. evangel. modlitebna (dnes jesuit. kostel), kostel sv. Mikuláše (původně slovenských pěstitelů vína). — Koncem 17. a v 18. st. opanoval pole barok, jenž B., tehdy sídelní město, přebudoval, vytvořiv šlechtické paláce (Eszterházy, Wachtler, Aponyi, Nyiári, Bathyáni, Szécsény, Palffy, Grasalkovich a j.), novostavby hradu (1762—66), měšťanské domy, jesuitské kolegium (dnes práv. fakulta), většinu kostelů (Trinitářů, Milosrdných bratří, alžbětinek, uršulinek), sousoší Trojice (Rybné nám.), P. Marie (před Žup. domem), sv. Floriána (nám. Republiky), Křížovou cestu (nad městem). V 19. st. se ujímá klasicistický sloh (na př. Feiglerov župný dom). Od padesátých let Br. klesá na úroveň provinciálného města (měst. divadlo s Tilgnerovou fontánou). Nový rušný stavební ruch se rozvíjí po r. 1918, kdy se stavějí nové paláce i celé čtvrti.

Slovanské a české prvky v dějinách Bratislavy.[1]) Podle novějšího badání (Phdr. V. Chaloupecký: K nejstarším dějinám Bratislavy, Staré Slovensko, 1923) se zdá jisto, že jihoslovenská nížina, tak jako ostatní části nížiny uherské, až k Malým Karpatům v prvním tisíciletí po Kr., kdy počínají první historické zprávy, byla osídlena slovanskými kmeny. Ty přišly asi ze sev. Zakarpatí a osídlily podunajské nížinné polohy asi do 500 m, na J. od velikých, nehostinných a neosídlených pralesů dnešního sev. a střed. Slovenska. Za Břetislava české panství proniklo daleko na JV. a opevnilo se v Bratislavě. Pak uplatňují se ještě v dějinách města čeští panovníci Přemysl Otakar II., Jan Lucemburský, Zikmund, Vladislav a Ludvík Mohačský. Také čeští vojenští a diplomatičtí zástupci (Žižka, Prokop, Jesenius), zasáhli významně v dějiny města. Kaple čes. královny (vdovy po Václavu IV.) v katedrále sv. Martina byla zbudována Čechy, stejně kostel sv. Michala, kostel sv. Antonína a Vedrická ulice (stavitelem Václavem). Již ve 13. st. Bratislava se řídila brněnským právem a byla pod náboženským vlivem Brna, Olomouce a Prahy, jak dokazuje mnoho slovenských památek 14. a 15. st. Za Karla IV. (v Čechách) pražská a jihočeská škola malířská měla vliv na církevní slovenské umění. Styky diplomatické jsou doloženy písemnými památkami. Husitský dům s dvěma kalichy, podnes uchovaný, byl střediskem bratislavského husitství. Podle pražského vzoru byla za krále Matyáše r. 1465 v Bratislavě založena universita, vymožená od papeže Moravanem Janem Vítězem, biskupem varadínským, a Slovákem Janem Panonským z Čeznic. Habsburkové proti reformním proudům násilně uplatňovali katolictví. V Bratislavě vznikly slovenské obrany svobody náboženské, později docházelo k popravám nekatolíků. Tak r. 1671 byl upálen známý stoupenec Komenského, 83letý Mikuláš Drabík, a popel jeho i jeho knih byl vmetán do Dunaje (v. VI. 10. Púchov). Podobný osud stihl i Adama Lazia, Joach. Kalinku, historika M. Bahil Řetěze a r. 1740 ještě Daniela Krmanna. Proti husitství vzniklo veliké tažení, jež znenáhla orientovalo ve smyslu politickém některé Slováky od Prahy k Budapešti. V tomto období (koncem 18. st.) vystupuje v Bratislavě osobnost všestranného učence Slováka Matěje Béla (Funtíka), jenž měl pro Slovensko podobný význam jako pro české obrození Josef Dobrovský. Byl hlasatelem slov. vzájemnosti a seskupil

---

[1]) Pozn. Použito stati: Československé prvky v bratislavských kulturních dějinách od univ. prof. dr. Alb. Pražáka ve Zlaté knize Bratislavy. 1928, str. 102.

kolem sebe vynikající pracovníky. R. 1783 počaly vycházeti „Prešpurské noviny", které po prvé stvořily název „Slovensko" v územním smyslu. Zanikly 1787, přinesše popud k prvnímu rozkolu, který zcela proti duchu Bélovu, připravil A. Bernolák. Ten počal hlásati, že Slováci nejsou Slavi Bohemi, nýbrž Slavi in Hungaria, kteří mají svoje „pronuntiatio pannonio-slava". R. 1790 vyšla v Br. první slovenská mluvnice od Bernoláka. Odpor proti češtině se odstěhoval do katolické Trnavy. V Bratislavě se pak zorganisovalo úsilí slov. evangelíků o jednotu s češtinou a po mnohé námaze byla tu založena stolice „československé řeči a literatury" 12. XI. 1803, s Jiřím Palkovičem jako profesorem. Tu vycházely české knihy i časopisy pro Slováky. Z tohoto ovzduší Bratislavy vyrostli P. J. Šafařík, F. Palacký, J. Kollár, S. Chalúpka, M. M. Hodža a mnozí jiní. R. 1827 byla tu zřízena slovanská knihovna a r. 1828 „Spolek učenců řeči a literatury československé lycea prešporského", jenž byl r. 1843 Maďary rozpuštěn. Tímto činem zahájili Maďaři dlouhý řetěz persekucí. Pod jeho tlakem r. 1844 Štúr, Hurban a Hodža se rozhodli, že zavedou za spisovný jazyk střední slovenštinu. Bylo to druhé rozhodnutí, tentokráte od evangelíků. Tímto rozhodnutím byl čs. rozkol zpečetěn a Br. se stala středem organisace spisovné slovenštiny. R. 1848 přinesl slovenské povstání, řízené z Br., a skončené zde r. 1849 rozpuštěním Hurbanova sboru slovenských dobrovolníků. Od toho času těžisko slov. života se přeneslo do jiných středisek a význam Br. pro slovenský život poklesl. V letech padesátých vycházelo z Br. znovu volání po spisovné češtině od Ondřeje Radlinského, r. 1870 Svetozar Hurban, tehdy student, usiluje o slovenskost Bratislavy, leč ta propadala maďaření a stala se jevištěm krutého pronásledování Slováků. „Slovenské světélko bylo v Bratislavě před válkou a za války již na shasnutí." (Dr. A. Pražák.) Před samou válkou (1914) byla v Bratislavě obnovena (první byla za Matyáše Academia Istropolitana 1465—1491) universita (Alžbětina), jež nebyla však dobudována (nejvíce lékař. fakulta, méně právnická, nejméně filosofická). Obrat nastává obsazením Bratislavy českým vojskem v noci z 31. prosince na 1. ledna 1919. Dne 8. ledna přejal úřad vládního komisaře župan Zoch, 16. ledna byla Br. ustanovena hlavním městem Slovenska. Dne 4. února maďar. universita odepřela súčastniti se uvítání „cizí vlády", zač byla universita hned zavřena a profesorský sbor byl rozpuštěn. To byl konec maďarské university v Bratislavě. Toho dne přijela do Br. prozatímní čs. vláda ze Žiliny, sbor Nár. divadla v Praze po prvé tehdy provedl v divadle za velikých ovací Prodanou nevěstu, jíž bylo zahájeno znovuzrození slov. Bratislavy. Podle mírové smlouvy 28. června 1919 připadla Br. ČSR. i formálně. Zákonem z 27. června 1919, č. 375 Sb. z. a n. bylo rozhodnuto, že bude v Bratislavě slovenská universita o čtyřech fakultách (medicin., práv., filosof. a přírodověd.) s vyučovací řečí českou a slovenskou, 21. září 1919 byla převzata býv. maďarská Alžbětina universita, slov. přednášky na lékař. fakultě započaly ihned, r. 1921—22 byly otevřeny fakulty práv. a filosofická. Fakulta přírodovědecká se buduje. Býv. univ. knihovna Alžbětina měla 1919 60.000 sv. (z toho 200 slovanských děl), r. 1929 má již asi 150.000 sv. Theol. vysoká škola církve evangelické byla zařízena 1. října 1919 náhradou za býv. akademii maďarskou. Současně bylo rychlým tempem vybudováno, dnes tak rozsáhlé školství střední a odborné. Příliv úřadů znamená úplný převrat ve výstavbě města. R. 1922 se rozvíjí tak intensivní stavební ruch, jaký se snad dá srovnati jen s Prahou. V Bratislavě byl vybudován v Evropě první dům YMCA, veliké moderní budovy a j. R. 1920 dne 1. března zahájilo činnost Slovenské národné divadlo v městské divadelní budově. Pozoruhodným podnikem jest „Herecký dom" na Kempelenovej ulici, snad je-

diný herecký dům v Evropě, jenž slouží jen ubytování umělců divadla.

Orientace. Jádrem města, hist. nejpamátnějším, jest Staré město, dnes I. čtvrť, v níž jsou soustředěny umělecké a historické památky. Přiléhá na V. ke hradu (IV. čtvrť), zajímavým býv. ghetem, na J. přechází k Dunaji, kde vzrostla v 19. st. čtvrť paláců a společenských podniků. Na S. a V. jest ohraničena okruhem ulic a náměstí, jimiž projíždí hlavní elektr. měst. dráha A. Na S. leží II. čtvrť, v níž jest hist. zajímavá část kolem evang. lycea, a na V. III čtvrť, k níž na JV. při Dunaji přiléhá zimní přístav a tovární čtvrť. Z. za hradem nad Dunajem vzniká vilová čtvrť. Za Dunajem leží Petržalka (v. dále).

Zběžná prohlídka (od hlavního nádraží k přístavu). Hodžovo nám. Palác zemského voj. velitelstva. Park je přístupný z Donnerovy ulice. Kostel sv. Trojice (kopule z r. 1717). Hrad. Michalská ulice. Michalská brána (z 15. st.). Súdná tabula (býv. uherská sněmovňa) v Michalské ul. Za podjezdem této budovy jest kostel klarisek a při něm knihovna university Komenského. Masarykovo nám.: stará radnice (z r. 1288) s městským museem. Za ní Primaciálný palác (vzácné gobeliny), kde Napoleon diktoval Prešpurský mír (r. 1805). Rolandova kašna (z r. 1572). Jesuitský kostel s Palkovými freskami a dále františkánský (z r. 1280). Městské divadlo v Palackého sadech. Na Rybném náměstí: morový sloup. Nazad nedaleko synagoga a dóm (z r. 1415), býv. korunovační chrám (Dlhá ul.). Za dómem universita Komenského a proboštství. Na Korunovačném náměstí Reduta, na Priboji průmyslová škola, vládní budova, dunajský most do Petržalky. Pod dunajským mostem přístaviště a zimní přístav. Tam bývá také umístěn Dunajský veletrh. Z přístavu zpět Štúrovou ul. na nám. Republiky: tržnice, ovocný trh, hlav. pošta, kostel a klášter Milosrdných. Evang. lyceum v Konventní ul. (velká bibliotéka a sbírky).

Prohlídka města za 3 hodiny. Elektr. drahou se jede tratí A až k mostu hlavní tepnou města. U mostu stojí dům Slov. uměl. besedy (výstava obrazů), po nábřeží jdeme vp. mimo vládní budovu krajinského zemského úřadu, stát. průmyslové školy, budovy zemědělského musea a přístaviště osob. parníků až k můstku převozního parníku. Odtud odbočíme zpět do vnitřního města mimo kavárnu Reduta a divadlo. Sadem proti divadlu jdeme směrem ke hradu (vl. H. Savoy a Carlton), pak stoupáme mezi domky židovského města. Od brány pod hradem jest pěkná vyhlídka na Petržalku, předměstí za Dunajem, do Maďarska, Rakouska i na Dunaj. Vstup do hradu jest dovolen na vstupenku (koupenou v bráně). Z hradu se vrátíme k synagoze. Odtud pokračujeme Dlouhou ulicí k dómu. Z dómu horní tak zv. Kapitulní uličkou se ubíráme mimo právnickou fakultu, starý kostel klarisek (nyní knižní depositář universitní knihovny), projdeme průchodem soudní tabule do Ventúr-

ské ul. a odtud o něco dále na Masarykovo a Františkánské náměstí. Vejdeme do dvora staré radnice, v I. posch. městské museum. Odtud zpět kolem nové radnice a přejdeme mimo tržnici k Michalské bráně. Odtud elektr. tramvají se vrátíme k nádraží. Při celodenní zběžné návštěvě lze připojiti odpoledne výlet parníkem na Devín.

Podrobnější prohlídka města.

Od nádraží k mostu přes Dunaj. Od hlav. nádraží jedeme hlavní tramvají, jak svrchu již uvedeno, nejprve k Dunajskému mostu a odtud se vrátíme po nábřeží do Starého města k prohlídce podrobností.

Jedeme hlavní tepnou měst. elektr. dráhy nejprve Štefánikovou ulicí, kde v č. 4 jest stát. ústav pro podporu lid. umění „Detva" (výšivky, keramika, v. níže). Dále jedeme mimo Grassalkovičův palác, dnes zemské vojenské velitelství. Palác pochází z 2. pol. 18. st. Na hlav. schodišti jsou 4 sochy Raf. Donnera. Krásný slavnostní sál. Na Hodžovo náměstí, pak přes Suché mýto, kde stávala dříve brána vnějšího opevnění, na Hurbanovo náměstí. Na tomto stojí kostel sv. Trojice z r. 1717, z nejkrásnějších slovenských bar. památek. Vedle kostela stojí župní dům a za ním Os. a krajský soud (býv. sedrie).

Z Hurbanova nám. projedeme nám. Republiky, táhlého tvaru. Vl. stojí kostel a klášter Milosrdných, zal. r. 1672, přestavěný v 18. st. Na p. stojí Hlavná pošta, vedle banka Tatra. V ní jest prodejna „Lípy", účast. spol. pro ludový priemysel umelecký zo Slov. Před kostelem jest obelisk s kašnou z r. 1825 a sloup se sochou sv. Floriána z r. 1741. Níže vl. jest měst. tržnice z r. 1911. Uprostřed náměstí jest empirová studna z r. 1825. Na horním konci jest moderní kostel reformovaných od arch. Wimmera.

Na dol. konci nám. Republiky vl. odbočuje Špitálská ul., jíž vede tramvaj. V této ulici jest městský špitál s kostelem, dále pak kostel a klášter Alžbětinek z prvé poloviny 18. st. Cenný interiér v kostele s freskami (P. Troger) a oltář. obrazy. V klášteře jest pozoruhodná lékárna s uměleckým zařízením. Dále vl. jest nová budova Policejního riaditeľstva a ještě dále palác Aspremontský s pěknou zahradní fasádou z konce 18. st. Dnes jest tam medic. fakulta Komenského university. Naproti stojí stát. nemocnice s univ. klinikami. Za zahradou lékařské fakulty jest hřbitov sv. Ondřeje. (Možno se odtud vrátiti ulicí Dunajskou na nám. Republiky.)

O něco dále odbočuje vl. Dunajská ulice ke hřbitovu sv. Ondřeje a dále k nádraží Nové město, odkud bychom přišli podle žel. dráhy k mostu přes Dunaj. Hlavní směr pokračuje z náměstí Republiky k Dunaji ulicí Štúrovou (vp. I. čtvrt. Staré město, Růžovou ul. odb. elektr. T., vl. III. čtvrt) a Šafaříkovým nám. k Dunajskému mostu, kde vystoupíme. Most slouží žel. dráze, povozům i chodcům a vede do předměstí Petržalky, kde se rozkládají sady a letní koupaliště (v. výlety 1.). Jest jedním ze tří čs. mostů (v. Komárno a Parkáň) přes Dunaj.

Vp. u mostu stojí Vládní budova, sídlo zemského úřadu pro správu Slov. Vl. od mostu se prostírá obchodní přístaviště a za ním velký zimní přístav, jehož výkonnost dostoupla asi 1,000.000 tun. Jest to největší přístav ČSR., jehož zvl. význam stoupá zmezinárodněním Dunaje. Tamtéž se rozkládají budovy Dunajského veletrhu. Do přístavu lze jíti jen s povolením přístavních úřadů. Výstavní pavilon Slov. uměl. besedy jest na

Šafaříkově nám., hned u mostu (postavený r. 1926 arch. Balánem a Grossmannem).

Od mostu jdeme po nábřeží Priboj až na Korunovační náměstí, od něhož přejdeme do Starého města k divadlu.

Od mostu vp. se táhne nábřeží Priboj. Jdeme od paláce Vládní budovy mimo osobní přístav, kde kotvívají dunajské parníky cizí i domácí (odjezdy osobních parníků do Vídně, Budapešti, plavba do Devína). Na nábřeží stojí stát. prům. šk. a zemědělské museum (arch. Harminc, reliefy od Frant. Úprky), hlav. stanice elektr. dráhy do Vídně. Jméno Korunovační nám. pochází od toho, že na těchto místech byl do r. 1870 t. zv. korunovační pahorek, na němž podle starodávného obřadu uherští králové při nastoupení trůnu vykonávali slavnostní slib. Zde lze se převézti parníkem do Petržalky (50 hal.). Na nám. stojí Reduta (r. 1913), největší bratislavská kavárna a dvorana (pro 1200 osob). Stával tam i krásný pomník Marie Terezie, jenž byl při převratu rozbit a odstraněn. Trosky jeho převezli Maďaři do Budapešti, kde jsou vystaveny v aule Národního musea vedle sádrového modelu pův. pomníku, jako doklad převratových událostí v Bratislavě.

Po nábřeží možno jíti dále mimo Štefánikovy kasárny (z r. 1763) se zajímavým arkádovým dvorem, hudební akademii až do Podzámčí, kde stojí kostel patrona rybářů sv. Mikuláše (z 18. st.). Odtud lze přímo přejíti přes Rybné a Palackého náměstí k divadlu.

Od Reduty k divadlu jdeme podle hlavní elektr. trati mimo kostel a klášter Notre Dame z r. 1754. U divadla jest uzel všech elektr. měst. drah (v. svrchu). Křížíme elektr. trať od Podzámčí Růžovou ul. ke Špitálské ul. Vl. jsou krásné Palackého sady, vůkol kavárny, Rs. a H. (Savoy a Carlton). Jest to společenský střed města, hlavní promenáda, místo voj. koncertů. Divadlo projektovali (tak jako většinu tehdejších rak.-uher. divadel) vídeňští arch. Fellner a Helmer r. 1886—91. Před divadlem stojí Ganymedova fontána (1888) a poprsí hudeb. skladatele J. Hummela (1778—1837), žáka Mozartova, přítele Beethovenova, rodem z Bratislavy (rodný domek možno spatřiti v ul. Hummelově ve dvoře domu měst. spořitelny). Obě díla jsou od sochaře V. Tilgnera. Mimo to jest tam ještě sloup sv. Josefa (z r. 1764, později opr.). Vp. od divadla jde jednak Růžová ul. (elektr. dráha), vl. Ondrejská ulice, která míří k V. na nám. Republiky; jde mimo malý sádek za divadlem (poprsí zakladatele divadla Csákyho), mimo palác Zemské banky (sochy od mistra Šalouna), palác Obch. a živnost. komory, dům č. 21, v jehož oblém výstupu fasády a pak ve dvoře jsou zbytky starých měst. hradeb, které ve středověku obkličovaly vnitřní město.

Hlavní směr pokračuje od divadla Rybarskou ul. napříč Dlhé ulice na Masarykovo a Františkánské nám. (případná odb. k Primiciálnému paláci) a k Michalské bráně.

Stará radnice na Masarykově náměstí, v níž jest Městské museum, vznikla sloučením více domů ve 14. století a byla rozšiřována v pozdějších stoletích. Hlavní portál na průčelí je zbytkem got. výzdoby. Při vchodu jsou na stěně v kameni zasazeny tehdejší úřední míry, železný loket a sáh. Pozoruhodný jest arkýř z 15. st. (opr. v 19. st.), vestibul s krásnou got. klenbou (plastické svorníky), nádvoří se sloupovím ze 16. st. Věž sesypala se při zemětřesení (1590) a byla znovuzřízena v dnešní podobě počátkem 18. st. Vnitřek musea jest bohatě vyzdoben starými pracemi

(mříže, stropy), sbírky jsou nově upraveny a prohlídku lze vřele doporučiti. Zejména povšimnutí hodny jsou řezby a nábytek, plastické práce (na př. od Donnera a Messerschmieda), cechovní památky, sklo, slov. keramika, hudební památky a pod. Vedle musea jest Městský archiv. Sklepení bývalo vězením. S radnicí jest spojen t. zv. Apponyovský dům z 18. st., uvnitř bohatě štukově a malířsky zdobený. Před radnicí uprostřed nám. stojí Rolandova studně z r. 1572 od O. Luttringera v pozdně renes. slohu (podobu Rolanda zvolil sochař podle místního župana).

Proti radnici (roh Františkánského nám. a ul. Pod věží) stojí býv. klášter jesuitů a kostel sv. Salvatora (pův. 1636 až 1638 vystavěn evangelíky, od r. 1672 převzat katolíky. Kazatelna zdobená školou sochaře Raf. Donnera, fresky od malíře Pálka). Na Masarykově náměstí jest pomník dějepisce Floriše Romera (1815 až 1889).

Masarykovo nám. přechází v Františkánské náměstí, na němž je před kostelem sv. Salvatora sloup P. Marie z r. 1675. Na hor. konci stojí na nároží Zámečnické ul. františkánský klášter a kostel, nejstarší známá stavba města, kterou založil uh. král Ladislav IV. Kostel byl přestaven v 16. a 18. st. Nejcennější jest kaple sv. Jana z r. 1361, jež patří k nejvýznamnějším památkám města i Slovenska. Vnitřek kostela jest bohatě vyzdoben (bronzové svícny před hlav. oltářem z r. 1665, loretánská kaple a j.), v chodbách klášt. jsou vzácné práce řezbářské z 16., 17. a 18. st. V klášteře jsou uloženy sbírky Vlastivědného musea slovenského. Z archeol. vynikají zejména památky z Devína (cihly řím. s razítkem XIV. legie), z řím. opevnění nad Stupavou a z kostrových hrobů v Devínské N. Vsi, z doby před říší Velkomoravskou. Naproti č. 8. je palác Nyári, nejkrásnější bar. palác v Bratislavě.

Odbočka. Od Masarykova nám. k V. nám. Republiky je několik svérázných ulic a paláců. Nejvýznamnější jest býv. palác uher. arcibiskupů (primasů) t. zv. Primaciálný palác z roku 1781 (stavitel Melchior Hefele, obnoven r. 1906—1920), dnes (od r. 1902) jsou tam městské úřady a j. V přízemí jest kaple s freskami, v I. poschodí jest proslulý zrcadlový sál, z nejkrásnějších na Slov. V zasedacích síních je 6 krásných anglických gobelínů zobrazujících mytholog. scény „Hero a Leander" ze 17. st. z dílen v Mortlake. Hist. významu získal palác tím, že byl v něm uzavřen r. 1805 mír prešpurský za napoleonských válek. Vedle paláce, v domě městské spořitelny ve dvoře, je rodný domek skladatele Hummla, zajímavá stavba.

Od Františkánského kláštera přejdeme vl. Zámečnickou ul., jež jest částí býv. hradební ul., k Michalské bráně, jíž bychom přišli na Hurbanovo náměstí. Brána jest vzácným zbytkem opevnění starého města, do něhož se tu vchází (s Hurbanova nám.) přes hradební příkop po Michalském mostě se sochami archanděla Michaela a sv. Jana Nepomuckého (z 18. st.). Od brány k Z. k hradu míří stará zajímavá ulička Baštová, kdysi část okružní cesty podél hradeb starého města.

Od Michalské brány k J. (směrem k Dunaji) sbíhá tepna Starého města, Michalská ul., obchodní a společenské středisko i komunikační směrnice, jež na dolejším konci vstupuje jednak Sedlárskou ul. vl. na Masarykovo nám., jednak se přímo ubírá k Dlhé ulici, Rybnému nám. a k Dunaji.

Jdeme touto úzkou tepnou starými obchod. domy. V domě č. 7 se narodil (1704) slavný fysik Jan Ondřej Segner. Po l. straně stojí got. kaple sv. Kateřiny. Stará sněmovna (vp.) jest nej-

památnější budovou této ulice. Postavena byla 1753 a byla jevištěm uherských sněmů až do r. 1848. Toho roku řečnil tam i Ľudevít Štúr jako slov. poslanec. Dnes sídlí v budově soudní tabule (zemský soud). Možno odbočiti průchodem (Podjazd) vp. pod hrad k býv. klášteru a kostelu klarisek. Klášter (ze 17. st.) byl zrušen Josefem II. (1782) a byla v něm umístěna práv. fakulta (do r. 1850), nyní jest v něm univ. knihovna. Kostel (ze 14. a 15. st., opr. 1899) je přístupen.

Od kláštera (univ. knihovny) se vrátíme do Michalské ul. a přejdeme Venturskou ul. Vl. budova Academia Istropolitana, jež byla první uherskou universitou, zal. r. 1465. Zajímavé jest nádvoří domu č. 7 ve Ventúrské ul. V Dlhé ulici jsou výstavné stavby a několik starších paláců.

Dóm sv. Martina stojí na zajímavém malém náměstíčku a dominuje JZ. části Starého města. Pěkný pohled jest od dol. konce Dlhé ul. Okolí dómu tvoří zajímavé zákoutí se starým proboštstvím (Prepošstvo). V Kapitolské ulici jest právnická fakulta Komenského univ. (od r. 1919). Budova pochází ze 17. st., v l. 1627—1713 bylo tu jesuitské gymn., od r. 1783—1850 právnická fakulta. Dóm sv. Martina byl vystavěn v 13. st. Přestavován a doplňován byl ve 14. a 15. st., znovu opr. a přestavěn byl opět 1863—1878 (arch. Heiller). R. 1526 se tu prý zúčastnili mše před bitvou u Moháče čeští páni, kteří prý všichni v bitvě zahynuli. Od r. 1563 až 1830 byli tu korunováni uherští králové. R. 1884 hudeb. skladatel Liszt dirigoval v něm „korunovační mši" a Beethovenova „Missa solemnis" byla tu dávána ve své reprisi. Po vnějších stěnách zdí jest mnoho starých kamenů náhrobních (z 15. a 16. st.). Uvnitř je cenná výzdoba sochařská v kapli sv. Anny (tympanon, náhrobek Schombergův z 15. st.), v kapli sv. Jana Elemosinaria (z r. 1732, práce soch. Raf. Donnera). Pozoruhodná jest „kaple čes. královny" (v SZ. části) Žofie, vdovy po Václavu IV., kovová socha sv. Martina od Donnera (z r. 1734, v p. lodi), stará křtitelnice z bronzu (1409) a j. Nádherný hlavní oltář byl odvezen r. 1918 do Budapešti.

Od dómu sejdeme po schodišti do dol. konce Dlhé ulice, pak mimo novou synagogu na Rybné nám., na němž stojí morový sloup. Odtud k divadlu se prostírají Palackého sady. Odbočiti možno k Dunaji a do Podzámčí.

Hlavní směr prohlídky pokračuje vzhůru ke hradu. Dáme se do Židovské ul., v níž jest malebný bar. dům „U Spasitele". pak vystupujeme vl. na Zámecké schody a k bráně hradu.

Hrad stojí 83 m nad Dunajem. 225 m n. m. Jest charakteristickou ozdobou Bratislavy, daleko viditelnou, výraznou čtyřmi rohovými věžemi. Založen byl okolo r. 900 Břetislavem (v. dějiny Bratislavy). Brána byla postavena v 15. st. v pozdní gotice. — Nejstarší jest JZ. věž a části při hlav. vchodu (ze 14. a 15. st.), plán stavební pochází z 16. st., třetí posch. ze 17. st., fasády a domek u vchodu a zbytky horních bran z 2. pol. 18. st. Při V. straně jsou stopy po odbouraném menším paláci rokokovém (t. zv. Theresianum). Se strany Z. se chodí do hradu branou Vídeňskou (1712). Za branou vp. jsou zbytky staré obranné pavlače, dále pak zříc. druhé brány. Odtud se odbočuje vp. na vyhlídkovou terasu, odkud se rozvírá pěkný výhled na město, na Dunaj a do maďarské nížiny. Vrátivše se, jdeme k vlastní zříc., před níž vl. vystoupíme na horní vyhlídkovou terasu, odkud jest hlavní výhled na Dunaj a k Rakousům.

S hradu sejdeme bratislavským ghetem. Sestoupíme po Zámeckých schodech. Tam se dáme vl. do Petöfiho ul., zahneme vl. Mikulášskou ul. a po schodech dojdeme ke kostelu sv. Mikuláše

ze 17. st. Na zpáteční cestě pod schody odbočíme vl. do Židovské ul., bratislavského gheta (oděvnictví a pod.). Pokračujíce vl. na konec ulice, máme vl. Zámeckou cestu (k Vídeňské bráně hradu). V těchto místech jest synagoga orthodoxních israelitů, dům Pálffyho (17. st.). Vp. Kapucínskou ul. dojdeme ke kostelu a klášteru kapucínů z r. 1708—1718. Proti němu stojí županský dům (postavený na místě kláštera trinitářů). Vedle, na Županském nám., stojí zajímavý kostel Nejsv. Trojice z r. 1717 (obrazy na oltářích od Unterhabera, Pálka a j., v kopuli fresky). Tak jsme došli opět na Hurbanovo nám.

Odtud SZ. se rozkládá část, významná pro obrození Slovenska, středisko evang. duchovního života. Dáme se ze Županského nám. Kozí ulicí až k jejímu průseku z Konventní ul. (odb. vl. přišli bychom k domu č. 12 se staletou lipou v zahradě a k evang. hřbitovu), jíž zahneme vp. Tam býval starý evang. hřbitov. Jdeme mimo evang. teolog. akademii k slov. evang. kostelu (1777) a něm. evang. kostelu (r. 1774—76). Oba stojí ve dvoře proslulého starého evang. lycea, v němž jest umístěna známá knihovna a archeol. museum (zvl. bohatá numismatická sbírka). Lyceum bylo střediskem probuzenského hnutí slov. na počátku 19. st.; zde studovali Jan Kollár, Pav. Jos. Šafařík, Frant. Palacký, Palkovič, Ľ. Štúr a j. Ze dvora lycea projdeme do Panenské ul. (stával tu ženský klášter) a vrátíme se přes Suché mýto na Hurbanovo nám.

Průmysl a obchod rychle se rozvíjí dík příznivé poloze na Dunaji. Sídlo Obchodní komory (Ondřejská ul.) a Dunajských veletrhů. Obchodní přístav vykazuje přepravu okolo 1,000.000 tun ročně. V Bratislavě a nejbližším okolí jest soustředěn obchod s vínem (veliké sklady a úprava vína, Palugyay), dřevařský, kovový, textilní, elektrotech. (Siemens-Schuckert), kartáčnický prům. (Grünberger), tov. na kabely, na střelivo, na čokoládu (Stollwerck, Pischinger), tov. nití, rafinerie nafty, cukrovar (dříve dynamitka), kožní průmysl (Freud).

Mezinárodní dunajský veletrh (Prístavná cesta) v Bratislavě byl založen r. 1921 na podnět Kornela Stodoly. Jest jednou do roka (koncem srpna) a trvá 8 dní. Opírá se hlavně o slovenský průmysl a sleduje podporu výměny zboží ČSR. s orientem.

Bratislava jest sídlem Západoslov. elektráren, jež odebírají zatím proud ze železáren Koburkových v Trnavě.

Hlavní tov. závody jsou: Továreň na káble úč. spol. (Továreňská ul. č. 9). Sfinx, spojené smaltovne a továreň na kovový tovar akc. spol. (v Petržalke). Danubius, textilné závody úč. spol. (Trnavská cesta). Bratislavská cvernová továreň úč. spol. (Vrbová ul. 18). Weltson, továreň na kože a hnacie remene (Brüll, Uhorská ul.). Továreň na kefy (Karol Grüneberg, Krajinská ul. č. 39). Matador, gumové a balatové závody, úč. spol. (v Petržalke). Klinger Jindrich, tkalcovňa ľanu (Továreňská ul. 10). Ružomberská továreň na celulózu a papier, úč. spol. (Gyurikovičova ul. 3.). Žilinská továreň na celulózu, úč. spoloč. (Gyurikovičova ul.), Apollo, rafineria minerálnych olejov, akc. spol. (Čulenova ulice). Bratislavská továreň na kryciu lepenku, drevitý cement, asfalt, a izolačné desky (K. C. Menzel, Provaznická ul. 3). Wolf Eduard a synovia, továreň na parkety (Marianská ul. 8b). Slovenské portlandcementové závody, úč. spol. (Gunduličova 8). Olea, spojený slovenský olejový priemysl, úč. spol. (Dynamitka). Emailit, železolejáreň a smaltovňa, úč. spol. (Tehelné pole). Siemens, úč. spol. pre obrábanie elektrických zariadení (Mostová ul. 6). Prvá továreň na hnacie remene a bavlny (James Levy, Petržalka). Peter Karol Mojšovič, továreň na čokoládu (Grösslingova 68). Dynamit Nobel, úč. spol. (Dynamitka). Kann Michael, mechanická továreň na povriesla (Račišdorfská cesta).

Paulensteinská mediareň a valcovňa (Theodora Weissa dedičia, Štúrova ul. 1). Továreň na kovové hadice, úč. spol. (Petržalka). Optický závod Goerz K. P., akc. spol. (Karpatská ul.). Čs. muniční a kovodelné závody, akc. spol. (Lamačská cesta). Feitzelmayer Karol, továreň na stroje (Cukrová 4). Fosfobronzový priemysel', železolejáreň a továreň na stroje (nást. Augusta Negedlyho, Bottova ul. 5). Továreň na vodomery, plynomery a elektromery (Bratia Micharovia, Mýtna ul. 43). Prvá slovenská továreň a mlyn na lústenie, prosa, pohanky, hrachu a krúp (Schindler a Jedlin, Račištorfská). Továreň na laky a barvy (Reichhold, Flügger a Boecking, Chalupkova 5). Orthopedické družstvo válečných invalidov (Vajnorská cesta 2). Avenariusové závody (Petržalka). Parná píla (Bratia Harsch, Petržalka). Továreň na celuloidový tovar (Virág Viliam a syn, Račištorfská cesta). Fenomen, výroba hasičských prístrojov (J. Majdiak, Podhradská ul.). Továreň na zpracovanie železa, kovu a drótu (úč. spol., Prístavná ul. 3). Továreň na celulózu, úč. spol. (Štúrova 5).

Průmyslové a obchodní organisace: Dunajská čsl. akciová plavebná spoločnost (Kempelenova ul.). Bratislavská burza (Redoute). Gremium (Ventúrska 3). Sväz priemyseľníkov. Verejné skladište (úč. spol., Prístav). Obchodná a priemyseľná komora (Ondrejská 4).

P o d n e b í B r a t i s l a v y jest v celku mírné, ježto jest chráněna od převládajících větrů SZ. i S. Zvláštností její je větrnatost. Má sotva pět dní bezvětrných, a to v srpnu. Nejprudší větry panují v březnu a v červnu. Stálá větrnatost má následkem toho značnou proměnlivost počasí. Změny jsou náhlé a prudké. Jarní mrazy bývají rázem vystřídány velikými parny. Dunaj v zimě zamrzá zřídka.

Poloha Bratislavy byla předurčena tím, že prastará obchodní cesta od S. k J. tu nalézala přechod. Cesta, jež přicházela od Jadranu mimo vých. Alpy a spěla podle Moravy a Odry k Baltickému moři, odkud se dopravoval zejména vysoce ceněný jantar, křížila se tu s přirozenou dopravní cestou, s Dunajem, po němž od pradávna panoval čilý dopravní ruch. Oblast Bratislavy byla skutečně nejvhodnější místo přepravní i sídlištní. Západněji, nad Devínem, bránily přechodu veliké záplavy Moravy a zúžujícího se Dunaje v Devínské bráně (porta hungarica), jež tvořily nebezpečné a rozlehlé močály. Také pod Bratislavou, kde se již Dunaj rozvětvil v ramena, vyvinuly se močály, záplavy, husté porosty, jež nedaly dlouho vzniknouti větší osadě, vyjímaje menší kolonie rybářské a plavecké. Nejvhodnější přechod byl tedy tam, kde se ramena počala větviti, kde jejich přechod byl snadnější než přechod jediného mohutného toku, a kde ještě nebylo širých močálů. V těchto místech vznikla již za mladší kamenné doby osada. Za římského imperia střehly tuto oblast tábory a tvrze, jež se opíraly o nedaleké Carnuntum. Velkomoravská říše vybudovala tu hrad Devín (Velehrad). Místo dnešního hradu Bratislavy snad bylo již za předhistorických dob hradiště, za římské okupace stál na jeho místě opevněný tábor XV. legie, jež chránila přechodu přes Dunaj a římské provincie Panonie od nájezdů barbarů. Od té doby knížata velkomoravská i uherští králové pečovali o opevnění tohoto důležitého strategického bodu. Pod hradem se vyvinulo podhradí a později hradbami chráněné město. Hradební památky byly pobořeny většinou za Marie Terezie, kdy se přestěhovalo do Bratislavy mnoho úřadů. Z krásného opevnění tehdy unikly záhubě jen Michalská brána a věž. Pěkně vystihují zvláštní význam polohy Bratislavy slova prof. dr. Alberta Pražáka (v díle již citovaném): „Poloha města Bratislavy naznačuje sama, že jde o místo, kde národové měli v historii křižovatku a jejich kultury dočasný domov. Na Bratislavu činí si skutečně nárok tři národové: Čechoslováci, Němci a Maďaři, a čtyři kultury: středověká latinská, če-

skoslovenská, německá a maďarská. Naznačuje to již jméno: Posonium, Břetislava — Bratislava, Pressburg a Pozsony. O etymologii tohoto pojmenování se dnes sice znovu diskutuje, ale zdá se již nepochybným, že slovanský, správněji český kořen jest prvotní a že se nemýlí ti, kdo jej svazují s českým Břetislavem, rozšířivším kdysi české panství hluboko do Uher."

Bratislavské parky. 1. Park v Petržalce (Audorf, Engerau, Ligetfalu) se rozkládá na p. břehu Dunaje, za mostem vl. při Dunaji, jenž do něho vysílá několik ramen. Jsou tam Nový a Starý háj, protkané promenádními cestami. Při silnici jest zábavní park bratislavský (aréna, kavárny, hostince a tančírny), dále je koňská závodní dráha, nádr. žel. dráhy a elektr. dráhy do Vídně. V rozsáhlém parku (3 × 4 km) jsou myslivny, v nichž se podává občerstvení. Také vp. od mostu jsou pěkné procházky. Za parkem jsou J. maďarské a Z. rakouské hranice. — 2. Horský park se táhne nad Bratislavou po svazích M. Karpat od hradu nad hlavní nádraží a k S. přechází ve vinice a lesy. Z města se tam chodívá Kozí, Hlubokou nebo Tělocvičnou ulicí. JZ. nad tunelem jest Kalvarie (260 m, rozhled, kaple ze 17. st.). Hlubokou cestou přišli bychom k Mariánské kapli (1824, u ní t. zv. lurdská jeskyně). V parku jsou tři Rs. (Batzenhäusel). Z parku možno přijíti do Slavičího údolí a jím do Karlovy Vsi.

Vycházky. — A. Blízké vycházky. 1. Petržalka na p. břehu Dunaje, obsazená 14. VIII. 1919 čsl. vojskem, je středem bratislavského předmostí, kde se soustřeďují zábavy v přírodě. Spojení s Bratislavou obstarává též motorový člun. — 2. Kalvárie (u nádr.), 260 m. Kaple z roku 1694. — B. Delší výlety. 1. **Železná Studánka.** Lázně se železitým pramenem a rybníkem, vroubené zalesněnými stráněmi. — 2. **Gemsenberk** (438 m, Kamzičí vrch, Kozí hora) — nejvyšší kopec u Bratislavy, na temeni jest myslivna a host. Pěkná vyhlídka na pásmo M. Karpat a na část Mor. pole. — C. Celodenní vycházky. 1. **Devín**, zříc. hradu nad vtokem řeky Moravy do Dunaje. Místo hist. vykopávek od r. 1921. Krásný výhled. Koupele. 2 Rs. (v. VI. 1.). Klade se tam Velehrad, sídlo Rostislava, knížete říše Velkomoravské, předtím stanice římských legií. Počátek tur. stezky Štefánikovy po hřebenech M. Karpat, Bílých Karpat, Javorníků až na Beskydský hřbet. Devínu možno dosáhnouti nejlépe parníkem nebo AB. — 2. **Devínský kopec** (uvádí se jako na mapách Kobyla) nad Devínem, nejvyšší a nejvýznačnější vyhlídkový vrch v celém okolí Bratislavy (514 m n. m., 380 m nad Dunajem). Vděčný rozhled na všechny strany (v. Devínská N. Ves na T. 1). — 3. **Mariánské údolí** (Mariatál). Poutnické místo na úpatí Z. svahu M. Karpat. Kolem krásné lesy. — 4. **Zříc. hradu Květova** (Pajštún, Balenštejn), 235 m. Rozhled k Mor. poli, jedna z nejpěknějších tur. partií. Jede se na Stupavu vlakem nebo AB. — 5. Velmi vděčné jednodenní tur. vycházky po malebném pohoří malokarpatském s použitím dráhy lze konati ze všech želez. stanic, ležících na úpatí Z. i V. svahu M. Karpat. Všechny tur. cesty jsou značkovány. Podrobnou mapu značených cest a průvodce vydal bratislavský odbor KČST.

MALÉ KARPATY.

Malé Karpaty počínají u Dunaje Devínem, jsou pokračováním Alp a táhnou se V. k řece Myjavě, kdež navazují na ně Bílé Karpaty. Geologicky se však liší od vnějšího pískovcového oblouku karpatského tím, že jsou prvním článkem vnitřního pásma, složeného z prahorních hornin (rula, svor, žula). Geologickým jejich pokračováním jest tedy pohoří za Váhem (Inovecké hory). Jsou pěkným výletním cílem z Bratislavy. Po hřebenu (50 km dlouhém, 600

m vys.) jde tur. cesta Štefánikova č. zn., jež vychází z Devína (v. dodatky ke Slovensku). Po úbočích se pěstuje hojně víno. — Turisticky M. Karpaty jsou oceňovány jako příležitostný výletní cíl při návštěvě Bratislavy a okolí. Nejvíce se chodívá na Devín a na Devínský kopec (též Kobyla), pak na Vysokou a i na Bradlo u Brezové p. Bradlem, na němž je Štefánikova mohyla. Východiskem do M. Karpat jsou vedle Bratislavy a stanice této T. ještě také stanice na T. Bratislava—Žilina, Kúty—Trnava a Zohor—Plavecký Mikuláš.

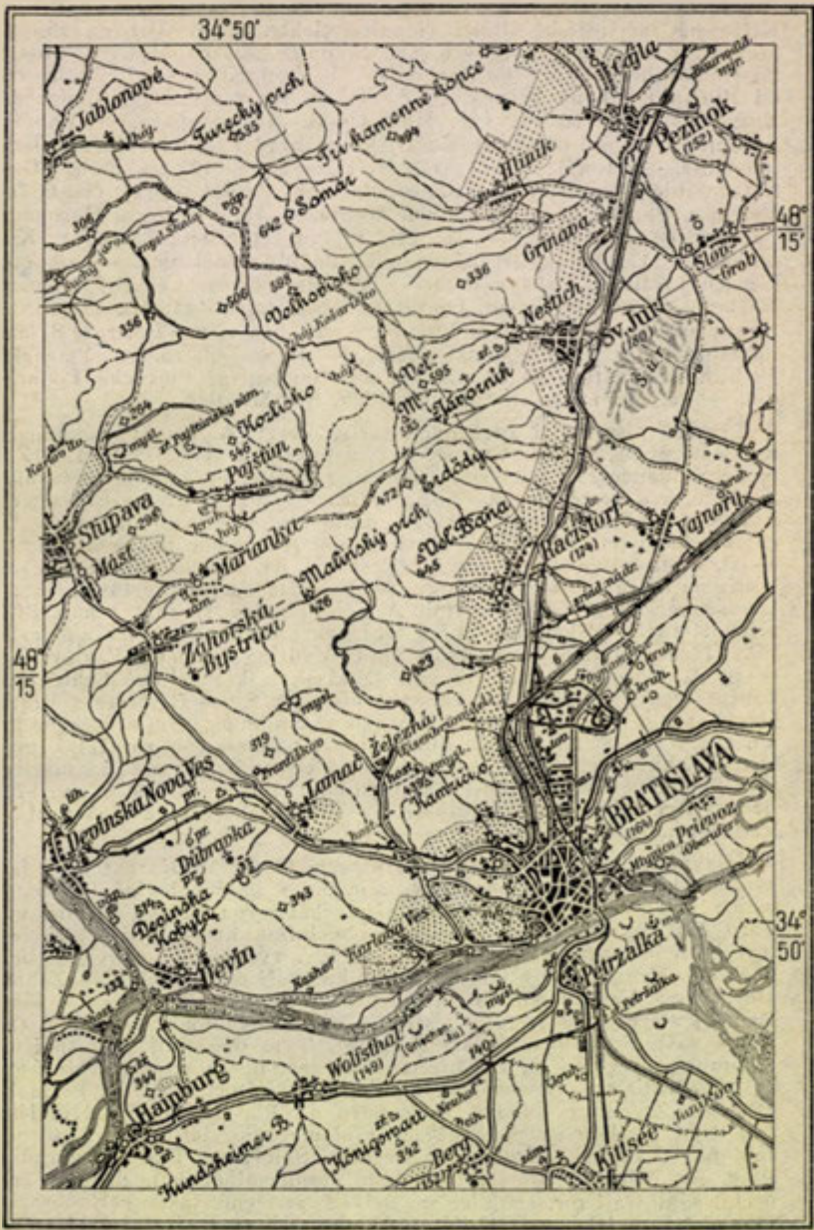
Geologicky, jak již zmíněno, jsou M. K. pokračováním prahorních Alp, a patří k nim již na J. břehu Dunaje Hainburské a Litavské hory, jimiž se počíná Karpatský horský oblouk a s nimiž tvoří M. K. známou „Devínskou bránu" (porta hungarica). Hlavní horninou M. K. jest žula (pás Pernek—Cajla), rula, pískovec a j. Vápencové ostrovy tvoří na př. Devínský kopec (Kobylu), Badlenštejn (Květov, Pajštún) a j. **Botanicky** se M. K. odlišují od okolí, v sev. části převládají porosty moravské, v jižní a vých. části prvky panonské (stepní). Lesy jsou většinou listnaté, ve vyšších polohách převládá buk, v nižších, zejména po vých. straně, nalezneme háje vlašského ořechu a p. Svahy jsou pokryty vinicemi, z jejichž vína nejlepší pověsti se těší limbašské víno (z Limbachu u Sv. Júry). — **Obyvatelstvo** jest většinou slovenské, na Z. svazích s rysy moravského Slovácka. Některé obce byly původně charvatské (Devín, Karlova Ves, Petržalka), dnes jsou poslovenčené. Značná byla v M. K. německá kolonisace, jak svědčí mnohé něm. názvy, dnes poslovenčených obcí. Některé obce si však udržely doposud německý ráz, jiné mají ještě něm. menšiny. V Limbachu se mluví zvláštním něm. dialektem a také v obydlích, krojích i zvycích se projevuje starobylý svéráz. — **Turisticky**, jak již svrchu naznačeno, možno rozlišovati v M. K. úbočni, podhorskou oblast a vlastní horské hřebenové cíle. V podhoří jsou svérázné slovenské i německé obce, města se zámky a p., jak jest popsáno při hlavních tratích tohoto obvodu (v. dále). **Horský hřbet** se nese v průměrné výšce asi 600 m (nejvyšší Burián 761 m). S některých míst (Devínský kopec) jest krásný výhled jak na Moravu a do Slovenska, tak za Dunaj až k Neziderskému jezeru. Zvláštního půvabu dodává M. K. několik zřícenin hradů.

Turistické cíle. Zříc. hradů: Bratislava, Devín. Bílý Kámen (Z. od Sv. Júry). Červený Kámen (Bibersburg). Korlátky u Cerové. Pajštún (Balenštejn). Ráštún. Ostrý Kámen u Smolenice. Plavecký hrad (Blasenstein) a j. **Zámky:** Jablonica, Cífer, Pezinek, Stupava, Monrepos (u Červ. skály), zámeček biksardský (pod Ostrým Kamenem) a j. **Města a osady:** Bratislava, Svatý Júr, Limbach, Pezinek, Modra, Šenkovice (opevněný kostel), lázně Harmonie. **Poutní místa:** Ompitál, Mariánské Údolí a j. **Přírodní zajímavosti:** Velké rašeliniště (šúr) u Sv. Júry (botan. svéráz). Botanicky zajímavy jsou Větrník, Vysoká, Balenštejn, Devínský kopec a j. Doly na kyzy u Perneku. Huti (u myslivny Košariska, býv. zlaté doly na sedle Baba). Jeskyně u Červ. Kamenu (Ompitálu), u Měděných Hamrů, na Kozím hřbetu, pod vrcholem Ráštunu, pod Plaveckým hradem, u Plaveckého Sv. Mikuláše. Vápencové útvary Devínský kopec, Bílá skála, Ostrý kámen. Grafitická břidlice u Devína, Pezinku, Cajly, Perneku a Bratislavy. **Prehistorické zajímavosti:** Řím. nálezy u Stupavy, Devína, Sv. Júry (valy), valy na Zámčisku (nad údolím Žlábkem a j. Podrobnější přehled v. v dodatcích.

Turist. cesty jsou v M. K. dobře označeny. Užívá se jednak různých barevných značek, jednak čísel, jednak písmen.

Přehled tur. cest podle čísel: 1. čís. č. zn. Bratislava, Dev. Kobyla (kopec), Devín. — 2. čís. ž. zn. Bratislava, Gemsenberk, Lamač,

OKOLÍ BRATISLAVY

Měřítko 1 : 250.000   1 0 1 2 3 4 5 km

Devín. — 3. čís. č. zn. hřebenová cesta Bratislava, Nádaš. — 4. čís. č. zn. Červený Most, Mariánské údolí. — 5. čís. ž. zn. od Bílého Kříže na račištorfské silnici (stanice elektr. dráhy D.) na Entenlacke (na cestu čís. 4.). — 6. čís. Spojnice m. zn. od Červ. Mostu na Gemsenberk (Kozí horu) a dále k Bílému Kříži. — 7. čís. z. zn. od Bílého Kříže na Pernek. — 8. čís. m. zn. račištorfské silnice do Stupavy. — 9. čís. Sv. Júr, Mar. Údolí, Mást-Stupava. — 10. čís. Spojnice ž. zn. od myslivny Košariska na hrad Pajštún (Kvetov, Ballenstein). — 11. čís. m. zn. Sv. Júr, Lozorno. — 12. čís. m. zn. Grinava, Jabloňové. — 13. čís. m. zn. Pezinok, Pernek. — 14. čís. č. zn. Pezinok, Panský dom, Harmonie, Modra. — 15. čís. ž. zn. Harmonie (u Modry), Kuchyňa. — 16. čís. m. zn. Harmonie, Vysoká, Kuchyňa. — 17. čís. z. zn. Harmonie, Rážtún, Sološnica. — 18. čís. Červený Kámen, Panský dom. — 19. čís. m. zn. Červený Kámen, Rarbok. — 20. čís. m. zn. Ompitál, Sološnica. — 21. čís. ž. zn. varianta hřebenové cesty přes Rážtún. — 22. čís. z. zn. Boleráz, Sklenné Hutě (na č. zn. hřebenové cestě). — 23. čís. m. zn. žst. Plavecké Podhradie, Raštún. — 24. čís. ž. zn. Smolenica, Plavecké Podhradie. — 25. čís. m. zn. Smolenica, Plav. Sv. Mikuláš.

Přehled písmenami značených turist. cest: A. cesta: od tunelu na Červ. Most, údolím Vydrice k 8. a 9. mlýnu (rybník, Rs.), k Železné Studánce (Rs., železitý pramen, rybníky, loďky), stále údolím až k m. zn. cestě čís. 8. — **B. cesta:** od tunelu přes Gemsenberk k Želez. Studánce a pak k č. zn. cestě čís. 4. u Entenlacke. — **C.** cesta odbočí od cesty B na Hammerschmiede a jde na Gemsenberk. — **D.** cesta odbočuje od cesty 3. resp. od Rs. Koliba (Strohhütte) a končí na cestě čís. 6. v Bodingu. — **E.** cesta spojuje cestu čís. 6. za Gemsenberkem s údolní cestou A. — **F.** cesta spojuje přímo Bílý Kříž na račištorfské silnici přes Obrázek s údolím Vydrice nad rybníky (cesta A). — **G.** cesta z údolí Vydrice (pramen Pavlův) od cesty A. Tmavým příkopem pod Obrázek a k myslivně Schienweg (občerstvení) při srazu m. zn. cest čís. 7. a 8. — **H.** cesta z Bratislavy (po č. zn. cestě čís. 3. až Horní Štampfer (za průsekem m. zn. cesty čís. 5. na Malém Buchsteigu), pak vl. (po zn. H) k myslivně Schienweg. — **I.** cesta odbočí od cesty čís. 7. a 8. za myslivnou Schienweg vl. údolím, pak přestoupí hřeben, zkřížíc č. zn. hřebenovou cestu čís. 3., a sestupuje do údolí Vydrice k cestě A u Markytina pramene.

Hlavní tur. cesty v Malých Karpatech. Cesty M. Karpat jsou, jak svrchu uvedeno, dobře označeny, zejména v jižní polovině (od Smolenice k Devínu), jež jest vlastní vycházkovou oblastí Bratislavy. Tato část jest uzavřena jakoby v obdélníku, který tvoří čtyři žel. trati, jejichž zastávky a stanice jsou tur. východisky (cíly) delších pochodů. Kratší strany tohoto obdélníku tvoří na J. úsek T. 1 Zohor, Dev. Nová Ves (s odb. na Stupavu) — Bratislava (se žst. a zast. Lamač, Červ. Most), na S. straně úsek I. Jablonica—Trnava (se žst. a zast. Smolenice-Nádaš, Boleráz). Tyto dvě trati jsou spojeny jedinou tur. cestou, č. zn. hřebenovou cestou. V. stranu tvoří úsek T. 251 Bratislava—Trnava (se stanicemi Račištorf, Sv. Júr, Pezinok, Modra), Z. stranu lokálka ze Zohoru do Plaveckého Sv. Mikuláše (má býti prodloužena prý až do Jablonice) se žel. stan. Lozorno, Jabloňové, Pernek, Kruchyňa, Rarbok, Sološnica, Plav. Podhradie, Plav. Sv. Mikuláš. Mezi protilehlými stanicemi obou posledních žel. úseků se ubírají tur. spojnice m. nebo ž. značené, takže celý obrazec se podobá se jakémusi žebříčku. Doplníme-li tuto síť ještě hlavními silnicemi, po nichž jezdí AB., vidíme, že jest soustava tur. cest a spojů velmi dobrá a všestranná. Hlavní (AB.) silnice jdou: 1. Bratislava—Stupava k SZ.; 2. Bratislava—Modra—Nadáš; 3. (Trnava)

—Nadáš—Jablonica. Dobrá silnice jde také 4. od Lozorna po Z. úbočí M. K. do Jablonice. Napříč M. K. ještě protínají (mimo svrchu uvedenou čís. 1. a 3.): 5. Bratislava—Devín; 6. Pezinok—Pernek; 7. Nadáš—Plav. Sv. Mikuláš.

1. **Z Bratislavy na Devín.** Č. zn. tur. cesta (označená čís. 1.) z Bratislavy (Horský park) se ubírá přes Slavičí údolí (u vojen. střelnice), pak stoupá lesy mimo myslivnu do sedla mezi Doubravkou a Devínem, kde kříží ž. zn. z Lamače na Devín (dáme se jí vl., jdeme-li jen na Devín). Č. zn. stoupá na Devínskou Kobylu (kopec, 514 m) a sbíhá pak na Devín. S Dev. kopce (Kobyly) jest zejména krásný pohled k J. přes Dunaj do Rakous na Hainburské hory se zříc. Hainburg (Z.), Rottenstein (V.), ba až k Neziderkému jezeru.

2. **Na Gemsenberk, k Železné Studánce.** Ž. zn. tur. cesta čís. 2. z Bratislavy od host. Valček (u hlav. nádraží) stoupá k S. přes koty 280, 314, 379 na Gemsenberk, Kozí horu, Kamzičí vrch (438 m, myslivna, Rs., krásný výhled až k Neziderskému jezeru a j.), sestoupí pak přes Hustinu k Devátému mlýnu v údolí Vydrice (odtud k S. jest asi 20 min. k Železné Studánce a ke 2 rybníkům po cestě A), od něhož vystoupí do protější stráně a ubírá se dále na žst. Lamač. Odtud jde dále na Děvín (v. T. 1, VI. 1.). Na Gemsenberk přichází také m. zn. cesta (č. 6.) od Červ. Mostu a č. zn. hřebenová cesta (čís. 3.) od Bratislavy. Mimoto míří tam cesty E a C.

3. **Údolím Vydrice** jde cesta A, jak níže popsáno. Jest to krásná údolní partie mimo rybníky (Rs., loďky, v. níže).

4. **Hřebenová cesta** (č. zn. cesta čís. 3.). **I. část. Z Bratislavy k sedlu Baba.** Cesta ubírá se od tunelu u Bratislavy mimo Kolibu (Strohhütte, Rs.), mimo Gemsenberk (tam odbočuje z. zn. cesta čís. 2. a dále m. zn. čís. 6. vl.) přes Malý Buchsteig (313 m, křižovatka s 5. cestou) na Obrázek, dále ke studánce Dirndl, kde kříží z. zn. Pak stoupá na Dirndelberk (423 m, prameny, křiž. s m. zn. cestou čís. 8. k Pajštúnu) a odtud jde (spolu se z. zn. cestou čís. 7.) na dolejší Červený kříž (až sem 3 h.), stoupá k Bílému kříži (další 1 h., 495 m, protíná tu ž. zn. cestu čís. 3. Sv. Júr—Mar. údolí, myslivna Mišnák, jednoduchý nocleh). Odtud se pokračuje pod Javorníkem k Volhovisku, pak nad limbašským údolím (642 m, další 3 h.). Cestou jsme skřížili m. zn. cestu čís. 11. Sv. Júr—Lozorno a 12. Grinava, Limbach, Jabloňové. Od průseku s poslední jmenovanou cestou stoupáme k sedlu Baba (další 1 h., silnice Pezinok—Pernek). Až sem se počítává z Bratislavy 8—9 h. chůze (odtud **je** do Perneku 1 h., do Pezinku 2 h.). — **II. část hřebenové cesty.** Od sedla Baba č. zn. cesta (3.) stoupá na Smelek (30 min., 709 m), Čertův kopec (747 m, 1 h., tu křížíme ž. zn. cestu č. Harmonie—Kuchyňa), sestupuje na Babí kopec (581 m, 1 h.), stáčí se velkým obloukem k V. (371 m, tam odbočí k V. ž. zn. cesta k Červenému Kameni), vystupuje k SZ. na kotu 617 (tu křížíme m. zn. cestu čís. 16. Harmonie—Kuchyňa), míjí Pánský dům pod Vysokou (754 m, 1½ h.), stoupá na Bílou skálu (570 m, vápencový holý hřbet, rozhled, vápenka. Tu křížíme m. zn. cestu čís. 19. Červ. Kámen—Rarbok a z. zn. cestu č. 17. Červ. Kámen, Ráštún, Sološnica). — Od Bílé skály hřebenová cesta míří k myslivně Sklenné Hutě (30 min., křížíme m. zn. čís. 20. Ompitál—Sološnica, z. zn. čís. 22. odbočuje vp. na Hor. Orešany a Boleráz), pak míjí myslivnu Machoviči, přechází na Z. bok hřebenu M. Karpat, stoupá na Klokočavu (662 m, rozhled, vl. dřevař. chata, zde křížíme ž. zn. cestu č. 24. Smolenice—Plav. Podhradie) a sestoupí k loveckému zámečku statkáře Pálffyho „Monrepos“ (od Bílé skály až sem asi 2 h.). Odtud pokračuje stezka k loveckému zámečku, biksárdskému letohrádku pod

Vetrlinkem (724 m, až sem od Sklenných Hutí 2½ h., od silničního sedla Baba 8 h.). Tam jest vidlice cest: a) m. zn. čís. 25. k JV. sestupuje přes Smolenice (1 h.) na žst. Nadáš (½ h.); b) m. zn. čís. 25. k SZ. jde do Plav. Sv. Mikuláše k žst. (1 h.); c) č. zn. hřebenová cesta ostře stoupá na zříc. Ostrý Kámen (30 min., krásný rozhled) a přes nejvyšší horu M. Karpat, Burián (761 m) sestoupí do Smolenic (1 h.) a žst. Nádáš (½ h.). Celkem se počítá od sedla Baby do Smolenic přes Červ. Kámen (bez zastávek) asi 10 h., z Bratislavy až do Smolenic asi 20 h. — Málo turistů projde souvisle celou tuto trať. Zpravidla menší úseky hřebenové cesty se spojují s některou z příčných cest, s žel. nebo AB. tratí. — Popisy příčných cest jsou uvedeny při stanicích žel. tratí.

Mimo svrchu uvedené příklady delších cest jest ještě mnoho různých kratších i delších pochodů a vycházek. Oblíbeny jsou cesty podél Z. i V. úbočí M. Karpat zajímavými obcemi, přechody a procházky vinicemi a p. Pěkná jest pochůzka podle Dunaje do pobřežních hájů pod Zimním přístavem a j.

V době zrání vína a vinobraní jsou cesty vinicemi (na př. 2., 5., 7., F.) většinou uzavřeny (dovolena je cesta 3. a 8.).

*

Železniční spojení z Bratislavy. 1. T. 1 Praha—Szob, v. VI. 1. — 2. T. 251 Bratislava—Žilina, v. VI. 10. — 3. T. 266 Bratislava—Nové Mesto—Komárno, v. VI.

4. T. 257 **Bratislava, Marchegg, Vídeň.** 65 km. Až do (— 13 km) Dev. Nové Vsi jedeme po T. 1 Bratislava—Brno (v. VI. 1.). Odtud odbočuje trať k Z. přes řeku Moravu k žst. (vl. jest přímo proti Dev. N. Vsi býv. císař. zámek Schlosshof, později dělostřel. jízdecká škola). Marchegg.†† Obec toho jména leží 3 km S. přímo na řece Moravě. Dráha se větví: a) S. větev jde na **Gänsendorf**, důlež. žst. před válkou, spoj od Břeclavi. Touto cestou se jezdívalo dříve od Prahy, Brna a Přerova na Budapest (via Břeclav, Gänsendorf, Marchegg, Bratislava). Z Gänsendorfu jde dráha přímou linií do Vídně na Sev. nádraží (Nordbahnhof). — b) Jižní větev jest tratí orientálního expresu, dvojkolejná, a míří přímo (bez záhybu) přes Moravské pole (srov. svrchu) na (— 55 km) **Stadlau.**†† Žel. spoj. Sem vyúsťuje dráha Brno—Laa—Vídeň. JV. leží Aspern, známé bojiště z napoleon. válek. V 65. km končí trať ve Vídni (Ostbahnhof).

5. **Bratislava—Vídeň elektrickou drahou.** 68 km. Rychlík 1½ h., osobní 2½ h. Vozy vyjíždí od Bratislavy, přejedou Dunaj, do — 4 km Petržalky. Odtud míří proti toku po již. břehu Dunaje. — 12 km Wolfstal. Odtud se chodívá do krásného údolí v Hainberských horách a ke zříc. Rottenštejnu. — 17 km Hainburg. 8000 ob. H. Weisse Lamm. Malebné, starobylé město (hradby, věže). Tov. tabáku. Na Schlossberku jsou zříc. hradu. — 20 km Deutsch-Altenburg. H. Goldenes Lamm. V obci jest proslulé Museum Carnuntinum s památkami řím. osady Carnuntum (45 min. směrem k Petronell, stanice el. dráhy) z r. 79—400 př. Kr. Amfitheatr. — 25 km Petronell. Zámek. SV. 15 min. jsou zbytky řím. hrobu (t. zv. Heidentor). V místě byla římská osada. — 45 km Fischamendmarkt. U města jest letiště a hangáry. — 56 km Gross-Schwechat. Ve Schwechat-Kledering jest známý pivovar (Dreherische Brauerei). Křižovatka s tratí Wien-Bruck a. d. L.—Budapest. — 68 km Vídeň. Zentral-Markthalle.

6. **Z Bratislavy k Neziderskému jezeru.** Od Petržalky k J. vede žel. trať na Pandorf (Pandorfalu, z Petržalky 26 km) v Rakousku. Cestou přejíždíme Litavský průplav a Litavu (Leitha) v širé rovině. V Pandorfu křížíme mezinárodní trať Wien—Bruck a. d. L.—Budapest. Z Pandorfu jde trať (7 km J.) na **Neusiedl am See** (maď.

Nezsider, čes. Nezider), malé městečko na S. břehu jezera Neziderského. Ls.

Neziderské jezero (Neusiedler See, Fertő-tó), 116 m, je 36 km dlouhé, 7 (— 15 km) široké, uprostřed asi 4 m hluboké, při krajích tak mělké, že jen nejmenší čluny mohou se tam plaviti. Na JV. konci přechází v divoký, močálovitý kraj (Hanság), odvodňovaný zajímavým systémem stok a kanálů.

Z Nezidru se dráha štěpí ve větve k S.: a) po Z. břehu jde trať na Eisenstadt (35 km) na trati Budapest—Šoproň—Vídeň; b) po V. straně jde druhá trať přes Pětikostelí (Fünfkirchen). Eszterháza (v. u Rábu níže) na Czelldömölk.†† Poutní místo. 6000 ob. Stanice trati Györ—Zagreb (v. tam).

7. T. 256 **BRATISLAVA—BUDAPEST** po p. břehu Dunaje. — **Bratislava.** — 25 km **Petržalka.** Celní a pasová prohl. čs. a maďarská. Trať se ubírá po p. břehu Dunaje přes Oroszvar (kostel, zámek), Rajku. Odtud odbočuje již rameno Dunaje, tvoří veliké oblouky a časté záplavy. Proto i trať jest vysoko nasypaná a při Dunaji (na Malém Žitném ostrově) jsou velké hráze. Přejíždíme Litavu. — 50 km **Hegyeshalóm.**†† Křižovatka. Nádraží v pustě. K J. jezdívá se přes Mosonszentpéter a veliké močály, jež se táhnou od Neziderského jezera směrem k Rábu, do žst. Csorna†† (klášter) na T. Budapest, Györ (Ráb), Graz (Štyrský Hradec). — K JV. ubírá se přímou linií (bez ohybu) asi 50 km k Rábu přes — 61 km **Moson-Magyarovár** na Malém Dunaji. Odtud 1 km S. vlévá se Litava do Malého Dunaje, jenž tu tvoří téměř kruhovité oblouky (zejména kolem města Magyár Horvátkimle). Dále trať projíždí hustěji obydleným krajem rolnickým. — 77 km **Lébeny Mosonszentniklos.** Rom. kostel z r. 1208.

96 km **Györ**†† (římské Arabona, Ráb) při ústí Ráby (Rábcza) do Malého Dunaje. 119 m. 50.000 ob. H.: Royal (100 p.). Bárany. Feher hajó (Bílá loď). Kavárna: Kisfaludi. Od nádraží jde výstavná ulice Deák-útcsa mimo radnici na náměstí Vásár-tér a ke karmelitskému klášteru na Karmelitském náměstí. Biskupský palác, na l. břehu M. Dunaje dóm (v 12. st. zal., v 16. přest.). Na ostrově park s pomníkem básníka Kisfaludyho. Obchodní, bohaté město. Z nejdůležitějších želez. uzlů Maďarska:

a) Na **Komárom** (32 km) pokračuje trať dále podle Dunaje rovinou osídlenou jen osamělými dvorci. Větší osadou je pouze Acs s cukrovarem. Po p. straně (J.) jsou vrcholy asi 50 m vysoké (150 m n. m.).

b) **Győr, Szombathely, Nagykanizsa, Zagreb.** Z Győr (Rábu) jedeme přímo k J. na — 6 km **Győrszabadhegy** po Z. straně Bakoňského lesa na — 47 km **Papa** (152 m, 16.000 ob., zámek Esterházyho), na — 82 km Czőlldőmőlk (v. Bratislava—Nezider. jezero). Pak přejedeme Rábu do — 93 km města Sarváru (starý hrad) a do — 129 km Szombathely†† (Steinamangr), odkud odbočuje trať na Graz (Štyr. Hradec). 213 m. 35.000 ob. Biskupství. Pokračujeme přes — 139 km **Rábamolnári** na — 230 km **Nagykanizsa**†† (z Bratislavy 315 km) a dále buď na **Lublaň** (593 km) a **Terst** (738 km) nebo na **Zagreb** (449 km).

c) **Győr, Vőszprem, Balaton** (Blatenské jezero). Trať v 6. km odbočí od hořejší od Bakoňského lesa. — 22 km Panonhalma. V. 20 min. je bohatstvím proslulý klášter sv. Martina (St. Martinsberg, Pannonhalma) s krásným kostelem, s památnou knihovnou. — 59 km Zirz. — 64 Veszprém. 260 m. H. Korona. 17.000 ob. Biskupství. Nad městem zůstaly zbytky turecké pevnosti s minaretem. — 76 km

Balatonfüred. 150 m. Proslulé lázně na břehu Blat. jezera s uhličitými prameny. Mnoho hotelů. Blatenské jezero (Balaton), největší ve střední Evropě, je 72 km dlouhé a 13 km široké. Nádherné okolí je poseto osadami. Z. jsou vulkanické vrchy Bakoňského lesa. Kolem dokola možno jeti žel. drahou. V jezeru žije chutná ryba fogoš. Pěkné výlety po jezeře parníky.

c) **Györ, Ödenburg (Šoproň), Wiener Neustadt, Wien.** Přes Rábu vjíždíme do širé roviny, jež přechází ve veliký Nezidersky močál (Hamság, v. Bratislavu). — 31 km Csorna, křižovatka s tratí od Bratislavy. Premonstrát. klášter. — 60 km Eszterháza. Proslulý zámek, napodobenina Versailles. Tu žil a do Bratislavy dojížděl Josef Haydn († 1809). Bylo tu proslulé divadlo. — 84 km Šoproň (Ödenburg), dnes v Rakousku. Dále přes. W. Neustadt do Vídně.

e) **Györ, Bruck a. d. L., Wien.** Trať se ubírá opačným směrem hořejšího popisu až do Hegyeshalom, pak pokračuje přes Parndorf† na Bruck a. d. Leitha (6000 ob., Harrachův zámek) na Vídeň.

SOUSTAVNÝ POPIS ZEMĚ SLOVENSKÉ A PODKARPATORUSKÉ

PŘEHLED

železničnì a autobusové mapy Průvodce po ČSR.

hranice jednotlivých oddílů, v nichž je rozvržen obsah Průvodce

Každý oddíl má svoji mapku na začátku textu

VI. ZÁPADNÍ A JIHOZÁPADNÍ ZEMĚ SLOVENSKÁ

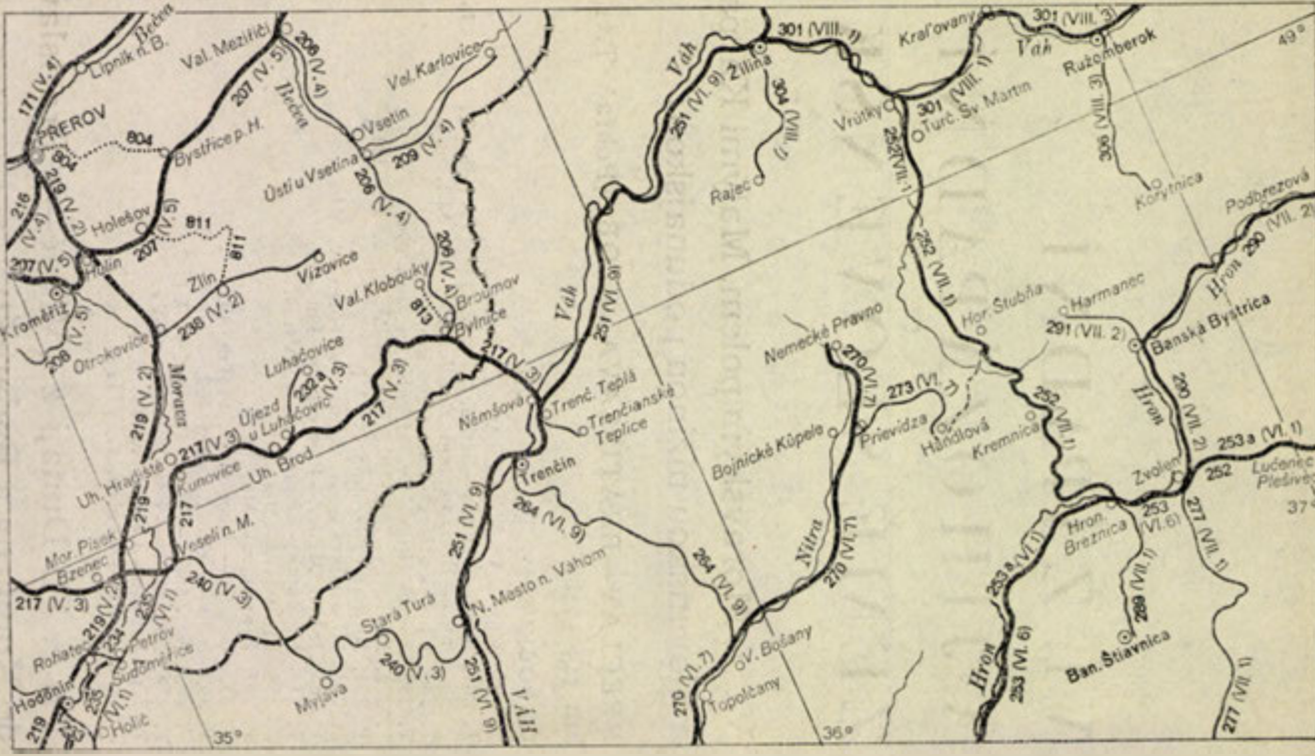
VI. 1. Moravským polem, Malými Karpaty a Slovenskou nížinou podunajskou:

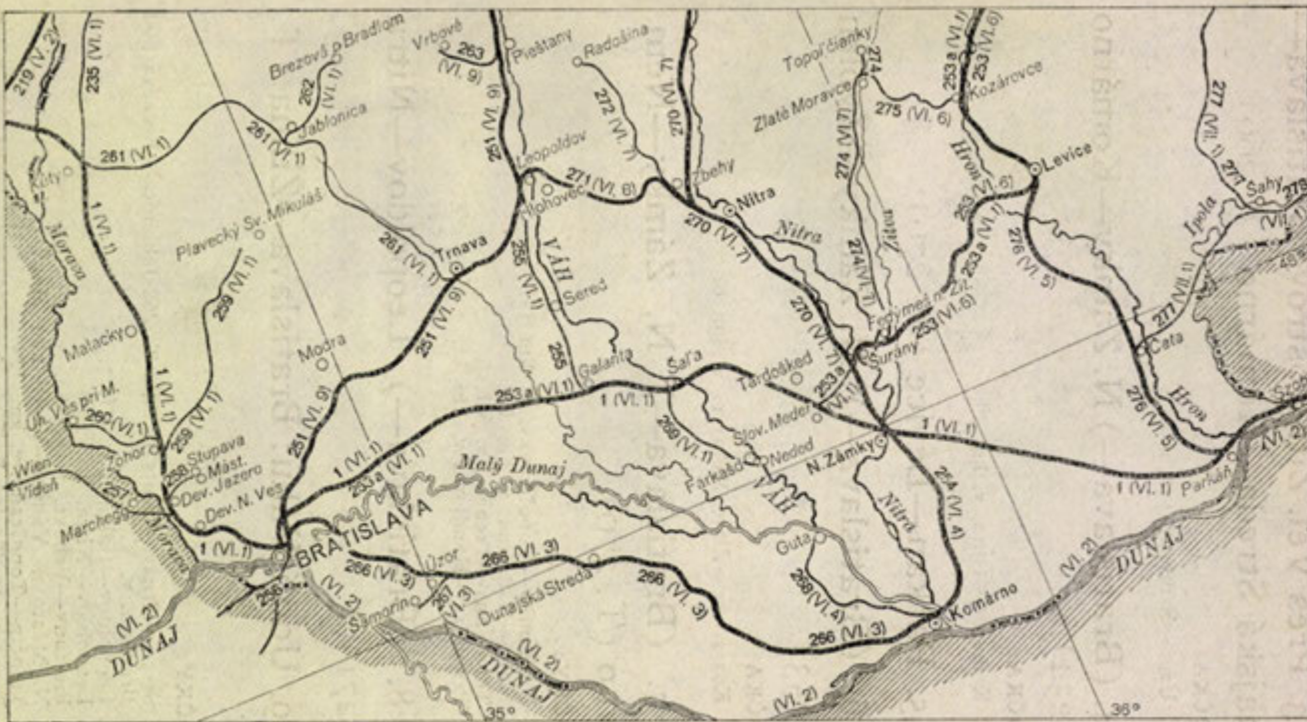
BŘECLAV—BRATISLAVA—SZOB. (Pokrač. T. 1, km 315—548.)

ODBOČKY:

T. 235. Kúty—Veselí nad Mor., v. km 333.
T. 261. Kúty—Trnava—Sereď, v. km 333. (s odb. T. 262 Jablonica—Brezová pod Bradlom, v. km 33.).
T. 260. Uhorská Ves—Zohor, v. km 372.
T. 259. Zohor—Plav. Sv. Mikuláš, v. km 372.
T. 258. Devínské Jazero—Stupava—Mást, v. km 381.
T. 251. Bratislava—Žilina, v. VI. 9.
T. 253. (Bratislava)—N. Zámky—Zvolen, v. VI. 5.
T. 253a. Slov. Meder—Plešivec, v. km 479.
T. 254. N. Zámky—Komárno, v. VI. 4.
T. 256. Bratislava—Petržalka.
T. 257. Bratislava—Marchegg.
T. 255. Galanta—Leopoldov, v. km 442.
T. 269. Šaľa—Neded, v. km 457.
T. 270. N. Zámky—Nem. Pravno, v. VI. 7
T. 274. N. Zámky—Topoľčianky, v. VI. 7.
T. 276. Parkan—Levice, v. VI. 6.
T. 277. Parkan—Zvolen, v. VII. 1.

VI. 2. Po Dunaji z (Vídně—) Bratislavy do Komárna a Budapešti.

Přerov
Lipník n. B.
Bečva
Val. Meziříčí
Bystřice p. H.
Holešov
Hulín
Kroměříž
Otrokovice
Zlín
Vizovice
Vsetín
Val. Karlovice
Ústí u Vsetína
Val. Klobouky
Brumov
Bylnice
Luhačovice
Újezd u Luhačovic
Uh. Hradiště
Kunovice
Uh. Brod
Veselí n. M.
Mor. Písek
Bzenec
Rohatec
Petrov
Sudoměřice
Hodonín
Holíč
Morava
Myjava
Stará Turá
N. Mesto n. Váhom
Trenčín
Némšová
Trenč. Teplá
Trenčianske Teplice
Váh
Žilina
Rajec
Vrútky
Turč. Sv. Martin
Kraľovany
Ružomberok
Korytnica
Podbrezová
Harmanec
Banská Bystrica
Hor. Štubňa
Nemecké Pravno
Prievidza
Handlová
Kremnica
Bojnické Kúpele
Nitra
V. Bošany
Topoľčany
Zvolen
Hron
Hron. Breznica
Ban. Štiavnica
Lučenec Plešivec
171 (V. 4)
804
216
219 (V. 2)
207 (V. 5)
208 (V. 4)
209 (V. 4)
811
238 (V. 2)
208 (V. 5)
813
217 (V. 3)
232 a (V. 3)
240 (V. 3)
234
235 (VI. 1)
251 (VI. 9)
264 (VI. 9)
304 (VIII. 1)
301 (VIII. 1)
301 (VIII. 3)
306 (VIII. 3)
252 (VII. 1)
270 (VI. 7)
273 (VI. 7)
291 (VII. 2)
290 (VII. 2)
253 a (VI. 1)
253 (VI. 6)
277 (VII. 1)
289 (VII. 1)
49°
35°
36°
37°

———	hlavní trati	**257 307 a**	čísla tratí podle jízdn. řádu	○ *Města a osady*	do 5.000 ob.	◎ MĚSTA	20-100.000 ob.
———	odbočky	(V.2) (VI.1)	čísla tratí podle uspořádání v Průvodci	○ Města	5-10.000 ob.	MĚSTA	přes 100.000 ob.
·········	autobus. spoje ve stát. provozu			⊙ Města	10-20.000 ob.		

VI. 3. Přes Vel. Žitný ostrov: Bratislava—Dunajská Streda—Komárno (T. 266).

ODBOČKA:

T. 267. Úzor—Šamorin, v. km 24.

VI. 4. (Bratislava—) N. Zámky—Komárno (T. 254).

ODBOČKA:

T. 268. Komárno—Guta, v. km 29.

VI. 5. Parkan—Levice (T. 276).

VI. 6. (Bratislava—) N. Zámky—Zvolen (T. 253).

ODBOČKA:

T. 275. Kozárovce—Zlaté Moravce, v. km 67.

VI. 7. (Bratislava—) N. Zámky—Nem. Pravno (T. 270).

ODBOČKY:

T. 274. N. Zámky—Topoľčianky, v. km 11.
T. 272. Nitra—Radošiná, v. km 36.
T. 264. Topoľčany—Trenčín, v. VI. 9.
T. 273. Prievidza—Handlová, v. km 115.

VI. 8. (Bratislava—) Leopoldov—Nitra (T. 271).

VI. 9. Údolí Váhu: Bratislava—Žilina (T. 251).

ODBOČKY:

T. 261. Sereď—Trnava—Kúty (s odb. T. 262 Jablonica—Brezová pod Bradlom, v. V. 1.
T. 255. Leopoldov—Galanta, v. VI. 1.
T. 271. Leopoldov—Nitra, v. VI. 8.
T. 263. Piešťany—Vrbové, v. km 85.
T. 240. N. Město n. Váhom—Veselí nad Mor., v. km. 100.
T. 264. Trenčín—Topoľčany, v. km. 124.
T. 217. Trenčianska Teplá—Brno, v. km 130.

VI. 1. Moravským polem, Malými Karpaty a Slovenskou nížinou podunajskou (T. 1, km 315—548).

Všeobecný ráz. Východiskem všech poutí v tomto úseku jest Bratislava. Ostatní oblast se rozpadá s tur. hlediska na tři okrsky. J. část jest vyplněna hosp. zajímavou podunajskou nížinou (v. VI. 4.). Od ní k S. se rozkládají horstva, z části sopečného původu, mezi nimiž hlubokými údolími vedou odbočky do tur. pěkných zákoutí (v. VI. 6. a 7.). Střediskem jest tam město Nitra, dále Zlaté Moravce, Topoľčianky, Bojnice, Nem. Pravno, Handlová a j. Třetím, turisty nejvíce navštěvovaným okruhem, jsou Malé a Bílé Karpaty a zejména údolí Váhu podél T. Bratislava—Žilina a ostatní jeho tur. cíle (v. úvod k T. 251, VI. 9.). Vybudováním spojek z Hranic, Bylnice-Brumova a z Handlové do Hor. Štubné (na T. 253) se otvírá pohodlná a rychlá nová cesta do oblasti Nitry. Dnes energičtější turisté spojují návštěvu těchto končin s pochody k Z. nebo k SV. přes horská pásma. Ostatní přehledy v. v úvodu ke Slovensku a v úvodech jednotlivých T.

*

Dále T. 1 z — 315 Břeclavě se ubírá k V. bezlesou rovinou. — 323 km **Lanžhot.** 160 m. 3533 ob. (1928: 4000 ob. Č.). H. dva (po 3 p.).

Rázovité, zemědělské slovácké městečko, poslední mor. žst. a nejjižnější mor. obec. Proslulý jest malebný kroj a „lanžhotské hody" v neděli po svátku Vyzdvižení sv. kříže (kolem 15. září). U žst. jest „zámeček" (1890) se slováckou „izbou". Zajímavé jsou také sousední obce Kostice (3 km S.) a Tvrdonice (2 km S.). V. jsou listnaté lesíky při řece Moravě, za přívozem V. jest lovecký zámeček, za ním se pak táhne širá písčitá slovenská rovina ke Gbelům.

T. míří k řece Moravě přes 3 pobočná ramena a 2 km širokým lesíkem, jenž provází mor. břehy řeky. Široké řečiště jest tu hranicí mezi Moravou a Slovenskem a dále na JZ. mezi Slovenskem a Rakouskem.

ZEMĚ SLOVENSKÁ.

320 km **Brodské.** 159 m. 1968 (2200) ob. První slov. žel. zast.

S. se rozkládá větší les směrem ke Gbelům, kde jsou stát. naftová zřídla, objevená 1913 (v. T. 217).

333 km **Kúty.** JZ. 1·5 km. 156 m. 3400 ob. (r. 1930). Pěkná nová žst. (1929). H. Konečný u nádr. (3 p.). Hospodářská ľud. šk. V místě leží pochován slov. spisovatel dr. Andrej Radlinský.

Z. na pomezí slovensko-rakouském se vlévá Dyje asi 8 rameny do Moravy. Širé toto poříčí (5 × 15 km) jest bez osad, porostlé hustým porostem, močálovité a bohaté vodním a bahenním ptactvem. Na jaře a na podzim bývá kraj daleko zaplavován.

Odb. T. 235 **KÚTY—VESELÍ** nad Mor. Moravským Slovenskem. 43 km. T. vedlejší (paralelně s T. Břeclav—Uh. Hradiště). **Kúty**.† — 6 km **Gbely doly** a — 8 km **Gbely město**. Obec od nádr. leží 2 km 190 m. 3330 ob. H.: U nádraží (3 p.). V okolí stát. naftové zřídlo (přes 100 věží). Objevil je r. 1913 chalupník Jano Medlén, jenž si vařil v chalupě unikajícím plynem.

Nafta u Gbel. Doposud jsou Gbely hlavními a jedinými naftovými doly ČSR. Kdežto nafty (haličské a snad i východní části ČSR.) z t. zv. flyšového pásma (měkkých karpatských pískovců, v. IX. Luhy u Užhorodu a Jasinu) se skládají z lehkých uhlovodíků (benzin, parafin) a jsou svítivé, skládají se nafty u Gbel (z t. zv. geol. stupně sarmatského [cerithiového] mladších [miocenních] vrstev třetihorních) z těžkých uhlovodíků (bez benzinu a parafinu), jsou husté, těžké, nehodí se ke svícení, ale dávají t. zv. skalní olej na mazání (železnice a p.). Objeveny 1913, daly vznik největším čs. naftovým dolům asi se 150 těžnými věžemi. Naše nafta se asi nahromadila ve velikých hlubinných dutinách a to ve dvou horizontech (hořejší 140 m, spodní 220 m) a dává denně asi 5 vagonů (cisteren) nafty.

14 km **Kopčany** (zast.). 2179 (2679) ob. Rodiště otce presidenta Masaryka. K. dodávaly celé Evropě divoké kachny (v 18. st. až 14.000 ročně). Chytání bylo speciálním uměním dozorců, povolaných z Holandska. Veliký rybník, k tomu cíli zařízený, byl proslulý v Evropě a byl předmětem vzácných výprav. Konaly se tu proslulé hony a lovy, k nimž jezdily panovnické kruhy Evropy. Dvůr Štít býval proslulým hřebčincem za Marie Terezie. Byl stavěn do čtverce, vše bylo klenuté, střecha seděla přímo na klenbě.

19 km **Holič** na Slov. 185 m. 5839 ob. H.: Hránek, Kohut. — Dvouposchoďový zámek z 18. st. Býval majetkem císařským, později důstojnická jízdecká škola. Kostel z r. 1600, na místě bývalého hradu. Byla tu císařovnou Marií Terezií zal. r. 1742 proslulá keramická tov. nádobí, jež pracovala hlavně pro cís. dvůr a nabyla světové pověsti. R. 1825 zanikla. R. 1315 čes. král Jan Lucemburský porazil tu vojsko Matúše Trenčianského. — AB.: 1. Holič—Radošovce a 2. Holič—Petrova Ves.

T. 233. Lokálka do Hodonína (v. T. 219).

26 km Skalica na Slov. (maď. Szakolza). 186 m. 4835 ob. H.: Mestský (4 p.). Národní dům (kat.) od arch. Dušana Jurkoviče ve slov. slohu, malby Úprkovy, Frolkovy. Osp. Os. Bú. Bs. Magistrát. Slov. I. Masarykovo reál. gymn. v budově býv. jesuitské koleje (zruš. Josefem II.). Obch. šk. Hospodyň. šk. — Zemědělské město ve vinorodém kraji, jež v dějinách Slovenska má zvláštní význam svojí národně uvědomělou minulostí. První zprávy jsou z 13. st. Král Zikmund město opevnil. Ferdinand I. (1527) zastavil je Žerotínům, kteří městu odpírali staletá práva (procesy). Tehdy osídlena byla Čes. bratřími, kteří přinesli soukenictví (tmavá sukna skalická, povznesli mlynářství i obuvnictví, založili cechy (knihy cech. a pečeti se uchovaly). R. 1471 vyhořelo. Bylť to hlavní styčný bod čsl. — Vinařství. Museum, zvláště slov. keramika. Na nám. jest farní kostel sv. Michala z r. 1471 s mohutnou věží a býv. kostel jesuitský s dvěma věžemi. Kaple sv. Anny z 10. st. Františkánský klášter a kostel z r. 1467 (knihovna). Klášt. Milosrd. bratří s kostelem a nemocnicí (pův. 1648 evang., pak r. 1671 kat. Nápis nade dveřmi!). Zbytky hradeb (stará bašta s mučírnou, sbořena v r. 1928, stará šibenice dosud stojí). Pomník J. A. Komenského (první pomník po převratu na Slovensku) před gymn. Kaple (rotunda) sv. Jiří pod Kalvárií, původně románský karner (asi z pol. 13. st.). Kostelík sv. Františka při cestě k Mokrému háji, postavený na paměť moru. Kostelík sv. Hurbana, patrona vinařů, za městem.

Socha P. Marie na nám. z doby protireformační. Stará radnice v Masarykově ul. U městského úřadu je archiv od r. 1518 (starší shořel), psaný v české řeči. Jsou tam též listiny od Zikmunda, Bethlena, Rakocziho a palatina Juraja Thurzy, pečeť Ludvíka I. z r. 1382. Kostel evang. augsp. z r. 1797 a stará evang. fara ve dvoře nynějšího kláštera Milosrdných bratří, kde dlíval i J. A. Komenský. — Průmysl: kartonážová tov. (Tekla), lihovar, výšivkářský, domácký průmysl (prodej na Malém rynku). Rodáci: Fr. Viťazoslav Sasinek (pamětní deska), ostřihomský arcibiskup dr. Jan Černoch, podle ústního podání uherský panovník Vojtěch II. (Bela slepý), Pavel Doležil, slov. spisovatel, Daniel Sloboda, botanik; Fr. Madva, proslulý ranhojič. Politický vůdce dr. Pavel Blaho. — V horách (1 h.) v háji Kopečnici jest mohylové pole. Na hoře Čupy jest Rz. tur. a zeměměřická.

28 km Sudoměřice. 1005 ob. 2 host. Tur. ž. zn. cesta jde od nádr. na kopec Žalostina na Slov. T. 234 spojka k T. 219.

31 km Petrov. 1270 ob. Dva host. a malé alkalické sirnatoželezité lázně s 20 kabinami. V obou obcích se pěstuje také víno.

35 km Strážnice. 176 m. 5470 ob. H.: Černý orel (8 p.). Strážnice (4 p.). Lakosilův (5 p.). Os. Bú. Reál. gymn. Stát. vyšivač. šk. Zimní hosp. šk. Chrám sv. Martina s býv. pevnostní věží (z 15. st.), v bar. době přestavěn, a chrám Panny Marie při piarist. klášteru (z r. 1648), na místě staré českobrat. šk. — Mohutné brány Skalická a Veselská (asi z I. pol. 17. st.) jsou zbytky důkladného opevnění města, jež, jak jméno naznačuje, bylo ochranou kraje. Věž kostelní sloužila jako hláska. Stojíc při hranicích, byla Strážnice často napadena. U starého hřbitova stojí kaple sv. Rocha na paměť moru r. 1740. Zajímavé židovské město se synagogou. Za městem na stoku Velečky a Morávky stojí starý zámek (v dnešní podobě z I. pol. 19. st.), příklad vodního hradu, jehož základy a opevnění spočívaly ve vodě a v bažinatých loukách, se zdmi 4—5 m tlustými. V letech 1850—60 byl zámek přestavován. R. 1824 byl postaven přes rameno Moravy první řetězový most důmyslné konstrukce. Jeho plány jsou uloženy dnes v zámku, kde je museum a archiv. Rozsáhlý park. V 17. st. byla Strážnice třetím městem na Moravě, od té doby poklesla (v. svrchu). Od nepaměti důležitá stráž před vpády Maďarů (již v 11. st. zmínka). R. 1458 se na zámku zasnoubil uherský král Matyáš Korvin s dcerou Jiřího z Poděbrad, který byl též přítomen. Komenský navštěvoval zde 18 měsíců českobrat. šk. (r. 1604—5). R. 1621 a 1623 došlo v okolí Strážnice k několika bojům s vojsky Betlena Gábora a v pozdějších dobách město velmi utrpělo vpády Švédů (1643), Maďarů, Moldavců a „Sedmihradských" (1663), Tökölyovců (1683), vojsk Rákóczyho (1704) a Prusů (1742). — Rodáci: Martin ze Strážnice, spisovatel českolat. slovníku (1409), Jan ze Strážnice (1405), Bedřich ze Strážnice (vůdce husitů na Mor.), Pavel Kyrmezer (spisovatel komedií, 1573). — V okolí typický kraj slovenský. V neděli kroje. — Vycházky: 1. Žerotín (324 m, směrem J., 1 h.). — 2. Sumárník (399 m, V. 2 h.), vinice, rozhled. — 3. Petrov JZ. ¾ h., vinné sklepy.

43 km Veselí n. M. (v. T. 217. V. 3.).

* *

Odb. T. 261 **KÚTY—TRNAVA—SERED.** 83 km. Otevř. r. 1897—98.

T. jde pahorkatým, lesnatým krajem k průsmyku Holičskému, jejž prochází tunelem; za Smolenicí vstupuje do Bratislavské nížiny. Hlavním tur. východiskem na této trati jest Jablonica, odkud přes Brezovou na Myjavu bude prodloužena odb.

Z Kút se T. ubírá údolím Myjavy k V. — 9 km **Šaštín** (dříve Schloßberg, Šasvár). Velké p o u t n í m í s t o. 174 m. 2300 ob. Slov. Host.: Fleißig (5 p.). Macháček (3 p.) a j. Nový a starý zámek (býv. císařský) z 18. st., dnes majetek státu, park byl změněn na zelinář. zahradu. Jako v Holiči i tu bylo císař. panství. Ve 13. st. stál tu strážní hrad (jako ve Strážnici), obklopený bažinou a rybníkem, podnes uchovaným (šaštín = slov. rákos). Při něm jest krásný poutní m a r i á n s k ý c h r á m s „národním zvonem Slovenska" a klášterem, který byl založen a vybudován na bahenní půdě na mnoha pilotách cís. Marií Terezií. V chrámu jest pieta z r. 1564, cíl procesí. Zrušený starší farní kostel se obnovuje. Bývala tu proslulá keramická továrna. 15. srpna bývá tu veliká pouť (odpust.), největší v Z. Slovensku. Poutníci přicházejí v krojích, jimiž jest okolí Šaštínu posud velmi bohato.

13 km Borský Sv. Mikuláš. Obec leží J. 2 km od nádr. 2260 ob. Host.: Bobek (3 p.), Solár (1 p.). Ls. Kolem borové lesy (bor). Rodiště slov. básníka J. Hollého (1785). Na rodném domku je pamětní deska. J. (8 km) je Nová Ves Lakšarská, v níž o hodech tančívají ještě starý šavlový tanec, tak jako v sousedním Bor. Sv. Petru (1330 ob. Sl.). Chrám sv. Petra z 13. st. s půlměsícem na věži a se starým obrazem P. Marie ze 17. st. Rodiště buditele Šťastného (1813). JV. 2 km od kaple sv. Maří Magdaleny (297 m, 18. st.), je krásný výhled na okolí.

24 km Senica nad Myjavou. SV. 3 km od dráhy, v údolí Maliny, jež se nad nádr. vlévá do Myjavy. 208 m. 2686 ob. Slov. Host.: Hrubý (4 p.). Sarvadi (6 p.). — Starý kostel s malbami ze 16. st. Tov. umělého hedvábí. Působiště a hrob hud. skladatele F. Fajnora. R. 1826 se tu narodil spisovatel V. Pauliny-Toth. Na evang. hřbitově jsou pomníky padlých za svobodu r. 1848.

Údolí Myjavy odedávna slulo chovem dobytka (na př. v Dojči podnes), středem trhů bývala Senica (od slova senopastva nazvaná). AB.: 1. Z nádr. od každého vlaku. 2. Do obce Jablonica (10 km) 1× denně. 3. Do obce Vrbovců (19 km) 1× denně.

Vycházky. 1. Zříc. hradu **Branče** (475 m), SV. 16 km nad vsí Podbranče. Sestup buď do Myjavy (V. 8 km) nebo do Brezové (11 km). SZ. 7 km leží **Smrdáky**, studené sirnaté lázně (17·5° C, 241 m), již 1617 známé, zvané po pronikavém zápachu z pramenů. Obsahují jod, v zimě nezamrzají. H.: Smrdáky. Větší lázeňská budova s 24 vanami. Reumatism, kožní nemoci. Nad lázněmi Z. rozkládá se lesnatý vrch Zámčisko (432 m), oblíbený cíl vycházek z okolí.

28 km Hlboké. 3 km S. 1153 (1400) ob. Sl. Host. Potrav. družstvo. Zeměděl. obec bez prům. a cizineckého ruchu. Pro dějiny Slovenska památné. Hrob vůdce Slováků z r. 1848, J. M. Hurbana (zemř. 1888), jemuž r. 1929 byl postaven pomník.

35 km Jablonica.† 208 m. 2164 ob. Slov. Nádražní H. (2 p.) u nádr. V obci (1 km) jsou 3 host. (5 p.). Zámek s parkem. R. 1704 zvítězil tu Frant. Rákóczy nad císařským vojskem.

Vycházky. 1. K J. přes C e r o v o u-L i e s k o v é (4·5 km, zámeček statkáře Windischgrätze s krásným parkem, botan. zajímavosti) se chodívá na trosky hradu **Korlátky** (1·5 km), zal. v 13. st. rodem Korlátků jako strážní hrad pohraniční, a dále lesem na R o z b e h y (2·7 km), odkud jest krásný rozhled až k mor. hranicím. Z Rozbehů polní cestou přes samotu Hrádil do Biksardu (5 km) a přes dvůr Brezinu (3·5 km) na zříc. hradu **Ostrý Kámeň** (1 km). Odtud sestup do Plav. Sv. Mikuláše (9 km) nebo na V. přes Smolenice (7 km) do žst. Smolenice (1 km). — 2. J. leží S a n d o r f s vápencovými lomy.

Odb. T. 262 **JABLONICA—BREZOVÁ** pod Bradlom. T. turisty oblíbená, ježto je branou do M. Karpat. — 7 km Hradiště pod Vrátnom. V okolí jsou vápencové lomy, jež zásobují vápnem širý kraj. V y c h á z k y: 1. V. 5 km uprostřed lesů leží městečko **Dobrá Voda**. Ls., zvané po zřídlu, jež tryská z několika mohutných pramenů dobré chuti z vápencové skály, na níž stojí kostel. Nezamrzá a žene hned mlýn. Na hřbitově jest hrob básníka Jana Hollého a mnoho zajímavých obloukovitých pomníků. Nad městem (Z., 1·5 km) ční zříc. hradu Dobrá Voda (maď. Jókő). Na S. boku hory jest jeskyně s oltářem a stopy po poustevníku, jenž tam sídlil v 18. st. Dobrá Voda a východnější (5 km), při V. svahu M. Karpat ležící, D e h t i c e, bývala sídlem habánských keramiků. V sousední Chtelnici (Vittenz) jest zámek Pálffyho s parkem a 1 h. dále veliká obora.

12 km **Brezová pod Bradlom.** 326 m. 4595 ob. Host.: Tvarožek (9 p.). Národný dom Štefánikov („Církevní", 3 p.). Na nádraží (3 p.). Pokročilé město s evang. většinou. Starší kat. kostel s pozoruhodným bar. zařízením. Novější evang. kostel. 21. IX. 1848 byla tu bitva mezi vzbouřenými Slováky a Maďary. Vítězní Slováci táhli k Senici, 26. a 28. porazili maď. vojsko, 29. byli zatlačeni na Moravu. — V blízké obci (V. 4 km) Dol. Košiariskách narodil se (na evang. faře pamětní deska) a na Bradle (patří Brezové) jest pochován generál Štefánik (v. níže). — Husův pomník. Na Šaškovském domě byla 1928 odhalena deska na paměť r. 1848, kdy tu J. M. Hurban vyhlásil manifest práv a požadavků Slováků. — V místě se zpracovává mnoho ovčích koží a vlny. Jircháři a koželuzi dodávali výrobky téměř celé Evropě.

Vycházky. Do Myjavy jezdí z Brezové nádr. AB. a v nejbližší době má býti také vybudována žel. spojka. Popis v. při V. 3. Veselí n. Mor. Z Myjavy se chodívá na oblíbenou horu J a v o r i n u (968 m, Holubyho chata KČST., krásný výhled do údolí Váhu, celkem 3 h.). Okolí Javoriny je prohlášeno za stát. reservaci. Z Myjavy vlakem směrem k Veselí n. Mor. nebo lesem přes hraniční hřeben do mor. vesnice Javorník (3 h.) a Velká (3¼ h.). Krásné, zachovalé kroje (v. odd. V. 2., T. 117). — 2. Z B r e z o v é jde se pohodlnou serpentinovou, pro automobily upravenou silnicí (3600 m dlouhou), na Bradlo k mohutné mohyle Štefánikově (540 m, výhled, 4. května veliké smuteční slavnosti, 4 km). Odtud jsou 2 km na Košiariska k rodnému domku Štefánikovu a silnicí zpět do Brezové. — 23. IX. 1928 odhalena byla mohyla, v které odpočívají tělesné pozůstatky M. R. Štefánika, král. ital. seržanta H. Merlina a střelce Agginutiho, kteří zahynuli pádem letadla. Postavena byla nákladem 3 mil. Kč v r. 1927—28, prací 170 dělníků, za 9 měsíců. Skládá se ze dvou teras, spodní o obvodu 90×62 m, svrchní 48×36 m. Nad druhou terasou se zvedá vlastní mohyla s pozůstatky. Hrob Štefánikův jest na Z. straně mohyly. V koších horní terasy planou o slavnostních dnech pochodně. Mohyla jest obklopena 4 pyramidami, 12 m vysokými. Jest postavena ze 195 vagonů kvádrů bílého travertinu, dovezeného ze Spišských Vlachů. K mohyle jde AB. cesta z Brezové. Spoluobčané z Košiarisek, rodiště Štefánikova, také upravili cestu na Bradlo. — 3. Do V r b o v é h o na lokálku k Piešťanům (3 h.). — 4. **Štefánikova turist.** stezka (v. Malé Karpaty u Bratislavy).

*

T. 261 z J a b l o n i c e prostupuje M a l é K a r p a t y tunelem 900 km dlouhým a sestupuje do krásného údolí řeky Trnavy. — 48 km **Smolenice.** 242 m. 1485 ob. Ve Smolenicích jest malebně položený hrad Pálffyovský (obnovený). V N á d a š i na druhé straně T. jsou 2 bar. zámečky. V y c h á z k y. 1. Z Nádaše do D o b r é

Vody a Brezové (v. výše). — 2. Ke zříc. kláštera sv. Kateřiny (SV. 8 km přes Naháč, rozhled). — 53 km Boleráz. 1144 ob. V. (4 km) v Dol. Krupé zámek Chotkův. — 68 km Trnava.†† Popis v. při T. 251. — 76 km Kerestúr. 1173 ob. 2 km k J. Tarkašín (cukrovar). — 83 km Sered. 129 m. 5360 ob., v. T. 255.

* *

Dále T. 1. **Moravské pole.** Mezi řekou Moravou a M. Karpatami se rozkládá geol. zajímavá rovina, vých. část Moravského pole.

Při řekách její povrch tvoří náplavy (aluvium), dále od řek diluvium. Při řece jest tento kraj velmi písčitý, takže jsou tam veliké písečné závěje (přesypy), upevněné porostem. O něco dále jest dosti úrodný. Pod těmito vrstvami jsou usazeniny terciárního moře, jež sahalo od Vídně přes Moravu do Haliče, v nichž jsou na několika místech ložiska nafty (v. 32. str. Gbely) i soli (u rybníku Nesytu u Lednice a j.). Dosti půdy jest ještě nevyužitkováno, zvláště mnohé pastviny se obrátí v pole po náležité úpravě krajiny. V této oblasti není větších měst, jen řídké zalidnění. Z. od dol. Moravy v Rakousích jest vlastní, historické Moravské pole, proslulé bojiště. Tam r. 1260 Přemysl Otakar II. porazil maďarského krále Belu u Kressenbrunnu. R. 1278 na den sv. Rufa (26. VIII.) padl u Dürrenkrutu v bitvě s Rudolfem Habsburským. JZ. r. 1809 Napoleon porazil Rakušany u Wagramu.

340 km **Sekule-Borský Sv. Jur.** 170 m. Zemědělské obce.

Borský Sv. Jur jest SV. 2 km. 173 m. 2096 ob. Slov. Host.: Sokol. — Obec Sekule jest vp. dále (1465 ob., zámek, kostel) a souvisí s obcí Mor. Sv. Ján (v. dále). — K Z. jde silnice přes řeku Moravu (most stržen 1920, přívoz) do rak. města Hohenau na T. Břeclav—Vídeň. Nížina močálovitá nebo písečná, nevalně úrodná, na podzim a na jaře zaplavovaná, pěstuje se žito, ječmen, brambory, kukuřice a místy i cukrovka.

Vp. SV. jest viděti hřbet Malých a Bílých Karpat, zejména Javorinu.

343 km **Mor. Sv. Ján.** 167 m. 1995 ob. Souvisí se Sekulí. Zámek. Kostel z 18. st. — 350 km **Veľ. Leváre.** Obec leží Z. 1 km. 169 m. 2699 ob. (50 Něm., 13 Maď.). Host.: Hurbanův (1 p.). U slov. lípy (3 p.). Krásný katol. chrám z r. 1729. Pěkný bar. zámek s parkem a hospod. lihovarem.

Žijí tu „Habáni“, potomci kdysi houževnaté, sem přestěhované sekty Novokřtěnců z Německa od Hanovru, dnes pokatoličtění a poslovenštění; uchovali si původní domy z 17. a 18. st. franckého typu s vysokými střechami. Tvoří na konci městečka celou čtvrť t. zv. „Habánský dvůr“, budovy se zajímavými a starobylými vnitřky a proslulými ohnivzdornými střechami. Pěstovali zajímavou lidovou keramiku. V. se prostírá les Bor, z něhož přichází říčka Rudava a jenž jest dělostřeleckým cvičebným terénem v letních měsících, každodenně (mimo neděle) dopoledne.

360 m **Malacky.** 159 m. 5251 (7000) ob. (247 N., 198 M., 181 Ž.). H.: Tatra (6 p.). Kav. J. Reis (3 p.). Oú. Os. Bú. Voj. lesní úř. Soukr. gymn. Farní kostel ze 17. st.

s vys. věží. Františkánský klášter s kostelem ze 17. st., hrazeným zdí s věžemi. Pěkný zámek statkáře Pálffyho z r. 1624 se starým, rozsáhlým parkem. Mezi Malackami a Jablonicou jest veliká dělostřelecká střelnice, zabírající veliký les B o r (Búr). AB. do pohraniční obce Gajary (9 km). — 365 km **Plavecký Štvrtok.** 154 m. 1223 ob. Starý kostel. — 371 km **Zohor.** 145 m. 2758 ob. Host.: M. Zůrková (4 p.). Zelinářství.

„Plavecký", název v této oblasti se vyskytující, pochází prý od toho, že osady byly prý původně založeny osadníky „Plavci" (kmen turecký?).

*

Odb. T. 260 **UHORSKÁ VES—ZOHOR.** 15 km Z.: Uhorská Ves u Moravy. 146 m. 2312 ob. Host. U cukrovaru s nocl. Cukrovar, lihovar. Leží na rak. hranicích, které tam tvoří řeka Morava. Od Rakouska jen most dělí obec.

K V. míří odb. T. 259 od **ZOHORU na PLAVECKÝ SV. MIKULÁŠ.** Z jednotlivých žst. a zast. východiska výletů napříč M. Karpaty. — 14 km Pernek na Záhori. 1120 ob. 30 min. od zast. bývaly tu kyzové doly. — 18 km **Kuchyňa.** 252 m. 1723 ob. Výlety na Vysokou (754 m), zámek Pálffyho „Vývrat". — 25 km **Rarbok.** 196 m. Host. Kučerka. Stará zvonice. — 28 km **Sološnica.** 220 m. 1347 ob. Host. Špoták. — Starý kostel s bohatě vyřezávanou kazatelnou. Odtud jsou 3 km na Rohštún (Rachsturn, 746 m, krápníková jeskyně, v lese jeleni, srnky, mufloni). — 31 km **Plavecké Podhradie.** 745 ob. V býv. lov. zámečku a barákové osadě jest velitelství střeleckého cvičiště u Malacek (v. tam). Poblíž jest dělostř. střelnice a důstoj. šk. Nedaleko zříc Plavecký hrad, 419 m (v. níže) a nad obcí zříc. kláštera. — 36 km **Plavecký Sv. Mikuláš.** 280 m. 1079 ob. Host.: Potravní družstvo, Mračka. Malá obec s kostelíkem. Východisko do údolí Javorinky (4 km), se zámečkem Pálffyho. V okolí jsou veliké obory a lesy s množstvím černé zvěře. Z. táhne se veliký les Bor (Búr), na V. svahy M. Karpat. Místy jsou také doposud neprobadané jeskyně s kostmi diluviálních ssavců.

Jeskyně u lov. zámečku Monrepos jsou v údolí při cestě k zámečku (cesta neznačkovaná, 45 min. od Pl. Sv. Mik.) a leží asi 50 m nad cestou, jedna vp., druhá vl. Obě jeskyně jsou prozatím uměle zasypány a ponechány pozdějšímu vědeckému výzkumu. Posavadní náhodné vykopávky dodaly slibný fosilní materiál (prehistorické nálezy, kosti mamutů, medvěda jeskynního a j.). Také tyto jeskyně jsou ve vápencovém bradle (v. Malé Karpaty u Bratislavy).

Lože kyzu u Perneku, dnes jen vědecky významné, se objevují v tamějších druhohorních (palaeozoických) břidlicích (fyllitech). Tvoří dvě lože v t. zv. orthoklasovém porfyroidu, který tam proniká fyllity. Lože asi vznikla tím, že předvěká bahna byla proniknuta, za velikých zemských převratů v těchto oblastech, horkými prameny, obsahujícími sírnaté sloučeniny. Pernecký kyz obsahuje 30—40% síry (průmyslově rentabilní má 50%), proto je méněcenný. U samého lože kyzu jsou také menší žíly antimonitu. — Tur. z. zn. cesta vede z Perneku do Bratislavy přes Hutě (opuštěné doly kyzu), Košariska (v Kozím hřbetu jest obtížně přístupná jeskyně), vápenné pece (ve stráni dvě jeskyně), Měděné Hamry, na Bratislavu (7 h.).

Rohštún (Rachsturm) je ostře se rýsující vápencový útes (bradlo), nápadný ve svém prostředí smělými, divoce rozervanými stěnami, ob-

líbeným cvičným terénem místních horolezců. S vrcholu se skýtá pěkný výhled. Pod skálou při m. zn. cestě jest větší jeskyně (3 prostory až 30 m vysoké, pobočné chodby) s pramenem. Křižují tu tur. zn.: 1. Z. zn. z Harmonie přes Rohštún do Sološnice. 2. M. zn. přes Plavecký hrad na žst. Plav. Podhradie.

Plavecký hrad, **Květov**, **Pajštun** (Ballenstein, maď. Detrehövar), to jest malebná zřícenina na vápencovém bradlu. Krásný rozhled. Podle dohadů založili ho Plavci, turecký kmen. Pod hradem (asi 10 min.) jest větší krápníková jeskyně, leč zavřená (klíč se půjčuje v lesním úřadě v Plav. Podhradie). Jeskyně má několik dómů a mnoho rozvětvených chodeb.

*

D á l e T. 1. — 381 km **Devinské Jazero.** V. nad Stupavou v M. Karpatech jest viděti zříc. hradu Květov (Pajštún, Ballenstein).

Odb. T. 258 do **STUPAVY—MÁSTI**. 7 km V. **Stupava**. 174 m. 3350 ob. H.: U Justků (6 p.). U hroznu (5 p.). Krásný renes. zámek Károlyho s parkem. Nejpůvabnější stará slov. keramika; dosud dílna Ferd. Kostky na konci města směrem S. Je poslední z lidových habánských džbánkářů. AB. do Bratislavy 8krát denně. **Vycházky.** 1. Na Pajštun, zříc. hradu 1 h. od Stupavy. 2. Marianské údolí, 3 km od Stupavy, poutní místo s klášterem, kostelem, zámkem a studánkou. Břidlicové doly. Veliké poutní svátky P. Marie. Za Měděnými Hamry jest menši krásná oblast (pramen a jeskyně Zbojnický Járek u myslivny Košarisko). Ze Stupavy a Marianky jsou krásné, tur. značené přechody přes M. Karpaty do Račištorfu a Sv. Juru. — Poblíž Stupavy jsou zbytky římského opevnění (cihly s razítky XIV. legie; v. Devín).

T u r. z n. c e s t y. 1. Ze Stupavy do M a r i a n k y (Ls., host. Vavrův s 5 p.) a odtud dále přes hájovnu S a n t o až do Sv. Juru vede ž. zn. — 2. Ze Stupavy na zříc. **Pajštun** (Stupava) a odtud přes osadu Pajštun, hájovnu Santo, M. Karpaty až k Dynamitce v Bratislavě vede m. zn. — 3. Od zříc. Pajštun k myslivně K o š a r i s k a (v M. Karpatech) jde ž. zn. — 4. Z Pajštuna přes Marianku (Mariatal) a M. Karpaty až k Červenému Mostu (žel. zast.) vede č. zn. — 5. Z Lozorna k hájovně Košariska, odtud pak k Měděným Hamrům u Pajštunu a pak dále přes M. Karpaty k Bratislavě směřuje z. zn. — 6 Od hájovny Košariska kolem hájovny Horvatka v M. Karpatech do Sv. Juru jde m. zn.

383 km Devínská Nová Ves. 158 m. 5053 ob. (40 Něm., 20 Maď.). Host.: Fr. Zárecký (1 p.) a j. Říční lázně. Od Marcheggu přes Moravu se připojuje T. 257 orient-expres z Vídně a jde až po Szob po čs. půdě.

Obyvatelé vsi jsou původem Chorvati. V místě vápenky, průmysl cihlářský. V okolí se pěstuje zelenina. Prehistorické naleziště a vykopávky. Východisko do přidunajské části M. Karpat směrem k Bratislavě.

Vycházky. — 1. Na horu **Devínský kopec** (nespr. Kobyla) po z. zn. (v. Bratislava), 514 m n. m. (380 m nad Dunajem), s turistickou Rz., s níž jest viděti i Vídeň (kostel sv. Štěpána), Alpy a přehled M. Karpat (v. Bratislavu). Na vrcholu jsou stopy prehist. hradiště. — 2. Na **Devín** (Theben) jest z nádr. po l. břehu Moravy 1·5 h. Hrad se zvedá na strmé vápencové skále 80 m nad Dunajem, 212 m n. m. v romant. okolí. Založení je opředeno pověstmi,

podle některých badatelů stával prý tam původní „V e l e h r a d". Od r. 1923 konají se tu vykopávky. Byly tam nalezeny četné památky z 2. doby železné (laténské), pak řím. cihly s razítkem XIV. legie, jejíž hlavní síla byla v Carmuntu na protilehlém břehu Dunaje. Z doby staroslovanské byl na Chlumě nad Dunajem objeven hřbitov, datovaný mincemi Arpadovců (na př. Vojtěcha I.) a mincí olomouckého Přemyslovce Svatopluka do 11. st. Na protilehlém břehu Moravy jest Kressenbrunn, kde Přemysl Otakar II. zvítězil r. 1260 slavně nad uherským králem Belou (Vojtěchem IV.) a po bitvě opanoval také Devín. Bohaté pohřebiště z doby před říší Velkomoravskou bylo objeveno u Dev. N. Vsi. Přírodně zajímavý jest Devín jako vápencový útes se svéráznou florou a jako světoznámé naleziště zkamenělin. Devín přichází v historických pramenech r. 864 (historie Fuldského kláštera) jako hrad Rostislavův (836—870), kterého marně dobýval král Ludvík. Po r. 1260 jest hradem českým (v. svrchu), 1683 úspěšně vzdoroval obléhání Turků, od r. 1809 zničen Francouzi, jest zříceninou. T. zv. věž jeptišek (Nonnenturm) jest opředena pověstí o romant. lásce vládce hradu k jeptišce. Pod hradem jest přístavní městečko Devín. Host. U jelena (1 p.). Spojení s Bratislavou místní paroplavbou (parníky Sokol a Orel). Na břehu Moravy nad Devínem jest oblíbené koupaliště „Ostende".

Tur. spoje: 1. Č. zn. jde z Devína přes Dev. kopec (Kobylu) do Bratislavy (Horský park). — 2. Ž. zn. rovněž se ubírá na Bratislavu. — 3. Ž. zn. (čís. 2.) jde na žst. Lamač přes Doubravku (2 h.).

T. I projíždí M. Karpatami. Nad T. ční (J.) hora Dev. kopec (Kobyla, v. svrchu).

391 km Lamač. 1380 ob. Jeviště poslední bitvy v rakousko-pruské válce (22. VII. 1866). Velký vápencový lom. Červený Most s Rz. a jezírky Železná Studánka. V lesích jsou výletní místa bratislavská. Krátký tunel.

Ž. zn. jde jednak přes Doubravku na Devín (2 h.), jednak k S. do údolí Vydrice a přes Gemsenberk do Bratislavy.

AB. s Bratislavou.

397 km BRATISLAVA.†† Popis v. v čele země Slov.

BRATISLAVA—SZOB. P o k r a č o v á n í T. I. P r a h a—S z o b, km 397—548.

S l o v e n s k á n í ž i n a p o d u n a j s k á. Dvojkolejná trať se ubírá rovinou velmi úrodnou a hist. památnou. Původně Slovany osídlený kraj byl jevištěm pohnutých událostí a válečnou základnou Avarů, Tatarů, Maďarů i Turků. Ze všech těchto epoch se uchovaly památky. V 15. st. se tu odehrávala epopej husitského tažení, jež zanechala hroby Božích bojovníků po všech částech země a opevnění po četných návrších (v. N. Tribec a j.). R. 1431 husité dobyli Levic, 1434 Topoľčian, pomáhali Ladislavovi Levaiovi (1446) a Klementu Topoľčianskému (1450). Také vojska rakouská tu prošla (16. st.). Janem Zápolským (1530) na pomoc proti Francouzům pozvaný Mahomed paša a r. 1599 Ibrahim odvlekli prý z těchto končin na 50.000 obyvatel do otroctví. I vojska protiturecká (na př. bavorská) způsobila mnoho škod. S l o v e n s k ý ž i v e l zasahuje souvisle k J. asi k linii Bratislava, N. Zámky, Lučenec, ač ostrovovitě proniká až k Dunaji, Ipeľu a místy i na maďarské

území. Daří se tu obilí, cukrovka, tabák a víno. Zemědělství jest vyspělé, užívá strojů, vyniká místy speciálními kulturami, výstavnými obcemi, dvorci (majery) i původním pěstitelským rázem (koně). Maďaři nosí kroje jednodušší s převládající barvou temnou a zelenou, Slováci pestřejší a veselejší, takže již z vlaku možno usuzovati na národnost podle ústroje. V létě panují tu prudká parna a sucho, v zimě kruté mrazy. Jest to vlivem velkých maďarských nížin, majících již kontinentální podnebí. Na J. straně Dunaj provází v dáli trať, zatím co na S. se střídají vzdálené obrysy vnitřních slov. horstev, z nichž některé jsou původu sopečného. Kraj jest nánosem velikých řek (Váh, Nitra, Žitva, Hron), jež přicházejí údolími nálevkovitě k J. otevřenými, při jejichž ústí do roviny se vyvinula větší provinciální města. Údolími vedou žel. odbočky a silnice do středního Slovenska. — Slov. nížina podunajská leží na rozhraní mezi Alpami a Karpatami v místech, kde při horotvorných pohybech nastaly veliké poklesy a zlomy. Podle těchto zlomů se nížina, podle mínění některých badatelů, stále sesedá, což se projevuje častými otřesy. Jest to nejvíce zemětřesením navštěvovaná část republiky, zvláště v okolí Komárna (srov. tam). Proto registruje na stát. hvězdárně ve St. Ďale seismografická stan. nejmodernějšími stroji pečlivě všecky otřesy půdy. — Spád roviny není velký. U Bratislavy jest asi 130 m a tam, kde Dunaj opouští republiku, 106 m nad mořem. Klesne tedy hladina Dunaje podél čs. hranic asi o 24 m na 160 km. Slov. nížina podunajská měří asi 10.000 km², od Z. na V. asi 100 km, od S. na J. rovněž asi 100 km.

P o p i s T.: — 397 km **Bratislava.**†† Z vlaku jest pěkný pohled na město s hradem. — 407 km **Vajnory.**

M o h y l a na místě (nedaleko obce Farné, sousedící s Ivánkou pri Dunaji) kde se zřítilo letadlo s generálem M. Š t e f á n i k e m (4. V. 1919) při lese Most na Ostrově při katastru obce Bruk, 2 km od M. Dunaje. Chodívá se tam z Ivánky pri Dunaji (v. tam). Letecká stan. pro Bratislavu. Lidové kroje, bohatě vyšívané, se udržely ještě ve V a j n o r e c h a H o r v a t s k é m G r o b u; zajímavé interiéry obytných domů, výšivky. S. Malé Karpaty s rozsáhlými vinohrady při úpatí.

411 **km Ivánka** pri Dunaji. 136 m. 994 ob. Dva host. (po 2 p.). J. (vp.) jest zámek Hunyadův, dříve Grassalkovičův.

Od nádr. vede č. zn. k Š t e f á n i k o v ě m o h y l e JZ. přes Ivánku, Farnú, dvůr Kompiár a pak akátovou cestou. T. jde dále podél náhonu Čierna voda, zbudovaného pro pěstování ryb.

415 **km Čeklís.** 158 m. 2447 (3200) ob. (445 Maď.). Zdaleka jest viděti na návrší krásný trojvěžový zámek Esterházyho z r. 1722. Nedaleko jest velká obora. —

420 **km Maďarský Bél.** S. je viděti pěkný pětivěžový zámek rodiny Karlovských (dříve Csákyho) z r. 1727, připisovaný staviteli Fischerovi z Erlachu. — Svahy pro S. straně pokryty jsou vinicemi. — 423 km **Senec** (Szempz). 137 m. 4700 ob. (753 Slov., 3490 Maď.). Velké dobytčí a obilní trhy. Velký mlýn (6 vagonů denně).

Při nádraží jest pět jezer (jedno upraveno pro koupele), která vznikla bagrováním štěrku. Koupaliště jsou četně navštěvována

z Bratislavy. Elektrárna pro Z. Slovensko. Narodil se tu Albert Molnár (r. 1574), překladatel bible do maďarštiny.

JV. 5 km leží **Kráľová** (Királyfa) se zámkem Pálffyovským z r. 1726, jenž před časem platil za nejkrásnější uherský magnátský zámek; proslulé uměl. sbírky byly r. 1924 jednak prodány, jednak zakoupeny a darovány státem bratislavskému museu. SV. 6 km leží obec **Čataj**, známá vkusným a bohatým krojem. — J. při M. Dunaji je **Jelka (Jóka)** a **Illesháza** (kdysi vodní hrad), zemědělské obce. R. 1619 (14. X.) porazil tu Gabriel Bethlen cís. generála Tiefenbacha.

AB.: 1. Bratislava, Senec, Trnava. — 2. Bratislava, Senec, Nitra.

439 km Vel. Diosek. 128 m. 3238 ob. (2732 Maď., 347 Slov., 102 Něm.). 1 km S. od dráhy. Host. (2 p.). Několik zajímavých domů maď. lidového stavit. slohu. Zámek rodiny Kuffnerovy s obrazárnou. Velký cukrovar, tov. na konservy, dva velké mlýny.

S. na Dudváhu leží obec Abrahám s pěkným zámkem a krásným parkem. Od něho 5 km Z. jsou Voderady, rovněž s pěkným zámkem. — AB. z Trnavy do Voderad (2× denně).

446 km Galanta.†† 122 m. 3667 ob. (2958 Maď., 472 Slov.). H.: Tatra (14 p.). Kolisch (3 p.). Fischof (4 p.). Oú. Os. Expositura fin. řed. Bú. Notár. úrad. Zámek Esterházyho, o vysokých věžích s pěkným parkem, jest nyní majetkem obce a jsou v něm umístěny úřady. Kat. kostel a 2 synagogy. Okolí jest bez tur. význačností. AB.: 1. Galanta—Tallóš—Dun. Streda. 2. Galanta—Nadszeg.

Pěstuje se ve velkém čekanka. S. 4 km leží obec Nebojsa, proslulá exportem škrobové moučky (od r. 1922 výroba je omezena). JZ. leží Veľ. Fedýmeš (Nagy Fődémes).

*

Sp. 255 **GALANTA—LEOPOLDOV** mezi T. 1 Praha—Bratislava—Szob a T. 251 Bratislava—Žilina. Jest to důležitá T. přímých rychlíků Bohumín—Budapešť a vede 30 km po Z. břehu Váhu. — **Galanta.** — 13 km **Sered n. Váh.** 139 m. Město leží V. při Váhu. 5360 ob. (702 Maď., 3900 Slov.). H.: Frištacký (3 p.). Lichtner (4 p.). Neumann (3 p.). Notář. úř. Kostel kat., synagoga. Čilý obchod dřívím, jež se sem plaví po Váhu a zde překládá. Hosp. cukrovar. Tov. poživatin. Mlýny. Octárna. Rušné trhy na obilí a dobytek. Sered souvisí mostem přes Váh se Šintavou. 139 m. 2436 ob. Notár. úr. Mlýny. Na ostrovu Váhu stojí kaštiel z 18. st. Od ní asi 5 km JV. leží Šoporňa n. Váh. 3775 ob. Kat. kostel a synagoga. Mlýny (8). Po svazích V. od Váhu se táhnou vinice. — V Seredu končí T. Kúty—Trnava—Sered. — Dále: — 18 km **Šúrovce.** — 22 km **Siladice.** Zemědělské obce. V. za Váhem jsou veliké vinice. — 30 km **Leopoldov** na T. 251 (v. tam).

*

T. 1 se dále ubírá rovinou podél Váhu. S. Nitranské hory. — 457 km **Šaľa** (Sellye). 121 m. 4500 ob. (1248 Maď.). H.: Horváth (3 p.). Grünvald (2 p.). Ko-

nig (3 p.). Mlýn, tov. na čištění peří. Starý kostel. Bývalo tu slavné jesuitské gymn. r. 1615 před Turky přenesené do Trnavy.

AB.: Šaľa-Neded.

S. 10 km jest **Močenok**, 3988 (4500) ob. Slov., s pěkným empir. zámkem a parkem nitranského biskupa. — AB.: Močenok, Veča n. V., Trnovec n. V., Cabaj-Čápor, Nitra.

*

Odb. T. 269 ŠAĽA—NEDED k J. zemědělským krajem: — 3 km Diakovce (Deáki). 117 m. 3131 ob. Prastarý rom. kostel. Po kostele v Bíni n. Hronem, z nejstarších staveb. památek Slovenska z 13. st. R. 1296 byl tu klášter. Kostel, asi první na Slovensku, připomíná se již r. 1103. R 1228 vysvěcen byl rom. kostel. Jest to chrám o dvou částech, dol. o 3 lodích, hor. část byla přestavěna později. V chrámě jest také nejstarší malba Slovenska. Odtud pochází prý nejstarší písemná památka, kostelní zpěvník náboženských písní. — 6 km **Pered**. 3845 ob. — 10 km **Žigard**. 2666 ob. — 17 km Farkašd. 112 m. 5356 ob. — 19 km **Neded**. 4424 ob. Vesměs zemědělské obce při Váhu bez význačnějších zajímavostí tur., s plovoucími mlýny a známé pěstováním zeleniny ve velkém. Čilý obchod obilím.

*

Po dlouhém mostě přejíždíme Váh. — 463 km **Trnovec n. Váh.** (Tornóc). 2833 (2900) ob. SZ. zámek ve Veči (Vecse) n. Váhem. Pak se ubírá trať širou rovinou slov. podél kanálů, chráněných vysokými náspy před rozlivy.

AB. z nádr.: 1. do Šoku (9 km). — 2. Trnovec, Veča, Močenok. — 3. Trnovec, Nitra.

471 km **Dol. Jatov.** — 474 km **Tardošked.** 120 m. 5815 (6200) ob.

Rovina tohoto okolí, p o v á ž s k o - n i t r a n s k á, jest velmi úrodná, bohatá prstí, lež trpěla velikými zátopami, jež z ní činily, když se spojily rozlivy Váhu a Nitry, obrovské jezero. Ba i Dunaj působil zpětné rozlivy, vnikaje sem proti proudu. Hojné močály byly domovem množství jeřábů, černých a bílých čápů. Nákladným zřízením nového koryta Váhu a velké soustavy odvodňovacích příkopů vymizely záplavy i močály. Odedávna kvetl v těchto krajích zejména chov vepřů a jižněji výborný stav koní. Zelenina se pěstuje ve velkém v obcích podle trati (zejména cibule).

479 km **Slovenský Meder** (Tót-Megyer). Obec jest od nádr. 3 2 km. 113 m. 3827 ob. Park a zámek. Chov bažantů. — AB. z nádr. do obce.

Odbočuje zkracovací spojka T. 253a na Šurany, přímá linka Bratislava—Zvolen—Plešivec, na T. 253 N. Zámky—Zvolen.

489 km **N. ZÁMKY**†† (Ersekujvár, Neuhäusel). 119 m. 19.024 ob. (Z toho: 9378 Maď., 7686 Slov., 1455 Židů.) R. 1930 je asi 23.000 ob. Uzel tratí.

H.: Bláha (u nádraží, 15 p.). U zlatého lva (18 p.). Národní (12 p.). Sokolovna, s čes. Rs. Robotnický dům. — Osp. Os. Notar. úr. Bú. Posádka (Máselníkova a Štefánikova ul.). Reál. gymn.

(slov.). Všeob. kat. vyšší gymn. Nová slov. měšť. škola na nám. Czuczorově a obec. slov. šk. na nám. Komenského. 2 kat., 1 evang. kostel, 2 synagogy. Župní veř. nemocnice (Špitálská ul.), s deskou zakladatele Kapistora. Měst. chudobinec. Útulna Červ. kříže. Bernolákova kaple a hrob s pamětní deskou. V gymn. jest sbírka mincí a medailí, věcí dějepisných a filologických.

N. Zámky byly od 16. st. významnou pevností, o niž bylo v letech 1593, 1605, 1621, 1663, 1683 a 1685 úporně bojováno. Zajímavé je, že se jedna z bašt nazývala Žerotín a jiná Bohemia. V letech 1724—26 byla opevnění srovnána se zemí. Nám. jest čtverhranné s jednopatrovými domy, ulice jsou široké, bez dláždění, s přízemními domy, vybíhajícími v hluboké dvory. Chrám postavený horlivým propagátorem katolictví, biskupem Pázmánym. Primaciální palác. Františk. klášter. Mestský dům. Pomník padlým z bojů československo-maďarských r. 1919 a ve Štefánikově ulici pomník padlým Slovákům r. 1848. Artézská studně ve Štefánikově (dříve Széchenyiho) ulici. Ve Slovenské ulici jest pamětní deska Majzona, slov. rolníka. Pomník maďarského básníka G. Czuczora. Velké nádraží s želez. dílnami. Město je střediskem prodeje ušlechtilých koní, trhy jsou navštěvovány i z ciziny.

Začátkem června 1919 bylo zde bojováno s vojsky maď. bolševické vlády. Boje skončily 7. VI. vítězstvím západní skupiny čs. armády.

Průmysl. Význačný kožní průmysl, tov. usní akc. sp. (dříve A. H. Süss), přádelna lnu (účast. sp.), mlýny (Bratia Kleinové; J. Singer), cihelny, tov. kartáčů a štětek, olejů, obuvi, octárna.

AB. 1. Z nádr. na Hlavní nám. 2. Do Kolty přes Dvory n. Ž. a Semere (za suchého počasí).

Vycházky: — 1. Les Bereg (3 km). — 2. Slov. Meder (zahrady a skleníky, v. dále). — 3. Hvězdárna ve St. Ďale (14 km). — 4. U Dvorů n. Žitavou (3 km) jest voj. střelnice.

*

Odb. T. 253 **N. Zámky—Zvolen**; T. 270 **N. Zámky—Nitra—Nem. Pravno**; T. 274 **N. Zámky—Topoľčianky** (v. dále).

*

Odb. T. 254 **NOVÉ ZÁMKY—KOMÁRNO.** T. některých rychlíků na Budapešť (v. VI. 4.).

*

Dále T. 1 překračuje za nádr. Nových Zámků řeku Nitru, pak řeku Žitavu, a ubírá se dále již více zvlněným a vrchovinným krajem mimo vinařské, ovocnářské a zemědělské obce: — 494 km **Dvory** nad Žitavou (Udvard). 122 m. 4867 (5300) ob. (300 Sl.). — 501 km **Perbete.** 137 m. 3653 ob. — 508 km **Kert.** 132 m. 2830 (3000) ob. Obě obce prosluly výbornou pšenicí.

Odtud 7 km S. leží Čúz (Csúz), kde Frant. Palacký r. 1820 až 1823 působil jako vychovatel. Vrchy, jež leží v okolí tohoto místa

mezi Žitavou (Zsitva) a Hronem, byly odedávna proslulé výtečnými druhy ovoce. Rouby rozesílaly se široko daleko. Ovocnářství pěstuje se po celé vrchovině. J. 14 km leží Bátorové Kesy (Bátor-keszi), proslulé před válkou po celých Uhrách školkářstvím a působiště nejlepšího maď. pomologa Josefa Kovácse.

518 km Köbölkút. 2130 ob. (většinou Maď.). V okolí obce se kolonisuje na býv. velkostatkářské půdě.

526 km Mužla. 3 km od nádr. 121 m. 3088 ob.

533 km Parkan.†† Uzel železniční.

K S. odbočují T. na: a) Levice—Zvolen, b) **Čata—Krupina—Zvolen**, c) na Lučenec. Při nádr. jest železniční kolonie a host.: Štěpán Požár (3 p.). Lad. Křižan (10 p.). Parkan, 3481 ob. Do města, jež leží (1 km) při Dunaji, vede pěkná dlážděná silnice, asi 1 km dlouhá, jež spojovala nádr. s Ostřihomem. Most přes Dunaj a zajímavý život (mlýny, koupele) na Dunaji. Most má 5 železných oblouků, jest 480 m dlouhý, r. 1919 byl rozbořen a r. 1926 obnoven. R. 1919 byly tu trpké boje mezi čs. vojskem a Maďary (zejména při ústí Hronu). Na druhé straně Dunaje na čedičové vypnulině jest **Ostřihom** (Esztergom) s proslulou basilikou. Pěkný pohled na imposantní katedrálu jest se silnice hned za nádr. Parkan-Nána (asi 5 min.).

V městě Parkani je host. „Obecní" (7 p.). Nově dohotovený přístav na Dunaji zajišťuje městu slibný rozvoj. AB. z nádr. jezdí do města (1111 m). Výletní místo Kováčov (9 km vlakem, krásný les a široký rozhled do Maďarska, v. dále).

Ostřihom (maď. Esztergom, něm. Gran, slov. jméno prý od Ostrý Hron). 156 m. 20.000 ob. Maď. H.: Fűrdő szálló (Lázeňský hotel, pod dómem). Magyár király (Maďarský král v Buda útcza). V místě jest parníková stanice a nádr. trati Komárom—Budapest na J. konci města (asi 45 min. od Dunaje). Z Parkáně přes Dunaj vede železný (r. 1926 obnovený) most. Město se skládá z částí: 1. z biskupského města kolem arcibiskupské residence při Dunaji, t. zv. Vizivaros (Vodní město); 2. vlastní město; 3. předměstí Szent Tamas (sv. Tomáše) a 4. Szent Győrgymező (sv. Jiří). Posádka. V Ostřihomi jest daleko viditelný, nejkrásnější uherský chrám a vzácné stavitelské dílo, **basilika** na zámeckém vrchu (66 m nad Dunajem). **Basilika** byla zal. r. 1821 knížetem arcibiskupem, kardinálem Rudnayem a budována byla podle plánů architekta Kühnela do vysvěcení r. 1856, dokončena byla do r. 1874. Jest budována podle vzoru chrámu sv. Petra v Římě v ital. renesanci. Je 106 m dlouhá, 49 m široká, 20 m. vysoká; kopule, jež se tyčí do výše 79 m a má 26 m v průměru, jest nesena 24 sloupy. Vnitřek jest nádherně vyzdoben, má nádherné kaple, v nichž jsou uloženi vynikající maďarští arcibiskupové a šlechtici. K návštěvě pokladnice jest se předem (den) ohlásiti (vzácné poklady). — Mimo basiliku jest v Ostřihomi ještě arcibiskupský palác (z r. 1882), od Dunaje viditelný, s museem uměl. památek (obrazy Dürerovy, starožitnosti a j. Návštěva se hlásí den předem). Kostel sv. Huny stojí vedle basiliky a má také kopuli. Knihovna arcibiskupská. Seminář, učitel. ústav, gymnasium, reálka, klášter františkánů, klášter benediktinů, dva ženské kláštery. Komitátní úřady. V městě jest několik minerál. pramenů (27° C) a lázně. — Ostřihom jest z nejstarších měst Maďarska, v 10.—13. byl královským sídelním městem. Zde se narodil sv. Štěpán (975), patron Maďarska, byl korunován tu králem (1000) a biskupství tu založil (1001). R. 1124 vyplenili Ostřihom Tataři, 1543—1683 drželi město Turci (po tu dobu bylo arcibiskupství

i universita v Trnavě a arcibiskup na Slovensku, v. tam). Arcibiskupovi ostřihomskému podléhalo donedávna celé Slovensko. Také rozsáhlé církevní statky na Slovensku patřily ostřihomskému arcibiskupství. Ze všech měst maďarských byl Ostřihom nejvíce a nejdéle spjat s duchovním životem Slovenska.

Dále se T. 1 ubírá přes řeku Hron a podél Dunaje. — 540 km **Kamenica n. Hronem.** Vp. jedeme podle Dunaje, jenž tvoří tu přístaviště. — 542 km **Kováčov** (Kovács Patak). Ls. s pěkným údolím a lázněmi na Dunaji.

Před převratem bylo tu zřízeno sanatorium. Několik vil (r. 1928 neobydlených). Z nejpěknějších slov. míst, vhodných pro letní pobyt. Lesy, koupele. Výletní místo okolí. Při Dunaji jsou krásné písečnaté břehy a krásná koupaliště.

546 **km Helemba.** — 548 km **Szob.** Celní a pasová prohlídka. S. leží Maria Nostra, slov. obec asi s 1500 ob. V býv pavlánském klášteru jest umístěna ženská trestnice.

Odtud do Budapešti jest 64 km. T. vede těsně při Dunaji po úpatí sopečného pohoří Matra (462 m). — Na druhém břehu Dunaje ční Dobógókó (700 m) nad městem Demes. — 12 km **Nagymaros** (Velká Maruša). 5033 ob. Naproti se vypínají mocné trosky Vyšehradu. — Kismaros (Malá Maruša) při krásném údolí Nagy Patak (Velký potok), na němž leží Ls. Sokolí Huta (Sokolyahuta). — 30 km **Vac** (Vácov) 111 m, 19.395 ob. Biskupství římsko-kat. Seminář. Město je rozloženo při samém břehu, tísněno záp. částmi pohoří Matra. Dóm má 70 m vysokou kopuli. Biskupský palác stojí před ním. Piarist. klášter s gymn. Farní kostel, dvojvěží v hořejší části. Františk. kostel. Ústav hluchoněmých. Na hlavní ulici jest brána na pamět návštěvy cís. Mar. Terezie (r. 1766). Stát. trestnice. — 64 km Budapešť.

VI. 2. Po Dunaji z (Vídně—) Bratislavy do Komárna a Budapešti.

Ježto Dunaj jest mezinárodní, jest k plavbě třeba pasu, pasová kontrola je v přístavě. Z Vídně (Praterkai) vyjíždí parník v 7 h. a v 9·15 h. jest v Bratislavě (celkem 61 km). Z Bratislavy vyjíždí v 10·30 h., v Komárně jest ve 14·40 h., v Budapešti ve 20 h. — Jízda Bratislava—Vídeň trvá 2¼ h. — **Popis cesty:** Vídeň (přístav Praterkai). Cesta velmi romantická. Jedeme mimo **Schwechaty** (S.), **Schönau** (S.) a Fischamend (J.). U Kroatisch Haslau jest ostrov Lobau (Napoleon r. 1809). — 35 km **Altenburg.** S. se prostírá pověstné Moravské pole, na němž bylo svedeno mnoho bitev. U města A l t e n b u r g jsou římské vykopávky (Carnuntum, římský tábor). — 45 km **Hainburg.** Malebná poloha. — 50 km ústí řeky Moravy, nad ním trosky Devína (Theben) na vápencovém ostrohu (v. V. 1.), za nimi jest soutěska, t. zv. Dunajská vrata (Porta Hungarica) mezi výběžky V. Alp a JZ. Karpat. — 61 km Bratislava. **DUNAJ** od Bratislavy ke Komárnu má asi 14 m spádu na 100 km, teče rychlostí 1—2 m za vteřinu, unáší spousty písku a štěrku, které rychle tu nebo onde ukládá, stále měně řečiště. Ostrovy vznikají neobyčejně rychle a stejně rychle mizejí. Hned pod Bratislavou se dělí ve dvě ramena: a) Malý Dunaj (novozá-

mecké rameno), jenž objímá na S. Vel. Žitný ostrov. Původně (asi před 300 lety) byl to hlavní tok Dunaje. Ještě před 100 lety mohly po něm plouti lodi, dnes jest zanesen, mělký a k plavbě nezpůsobilý. — b) Vel. Dunaj, hlavní tok, jenž tvoří hranice čs.-maď. a mezi Malým a Velkým Žitným ostrovem tvoří přes 300 větších a menších ostrovů, písečných výsep a pod., většinou na čs. půdě. Vel. Žitný ostrov jest v maď. pohádkách „zlatou zahradou" víl, které přebývají zejména na dunajském ostrůvku Ilkas (Jókas). kde sídlí čarokrásná rusalka Ilona (Tűnder Ilona). Toto bludiště vodních ramen a tůní jest porostlé hustými listnatými lesy (vrby, topoly) s velikým bohatstvím zvěře a zejména vodního ptactva jež sotva jinde má ve Střední Evropě obdoby. Zde bude založena státem ptačí reservace. Klesne-li hladina v hlavním řečišti, vtéká voda ze slepých a pobočných ramen i nádrží do hlavního koryta tisíci peřeji a drobnými vodopády. Po l. (čs., S.) břehu není viděti osady, povodně zatlačily lidská sídla od řeky, jen rybářské chatrče provázejí veletok. Na p. břehu nad Rajkou odbočuje maď. rameno, objímající Malý Žitný ostrov, na maď. území.

P a r n í k p l u j e po středním toku. Na čs. straně vidíme Hrušov (Kőrtvélyes), přístav města Šamorína, střediska obchodu obilím (4 km od břehu, v. T. 266, VI. 3.). Na maď. břehu leží: — 139 km **Gönyő** při ústí řeky Rábu (do města Rábu [Győr] do jíždí motorový člun za 2 h.). — Za 4 h. příjemné jízdy jsme ve stanici — 162 km **Komárom** na maď. půdě. Pak (železn. most a železný silniční most) následuje ve 14·40 h. **Komárno.** Město leží na čs. půdě, pevnost na V. cípu Žitného ostrovu, při ústí Váhu. Popis v. při T. 254 (VI. 4.), kterou možno jeti na Nové Zámky. Malý Dunaj, přijav Váh s Nitrou, přichází od SZ. Od Komárna podle Dunaje jde žel. trať po maď. území. — Dále vp. leží Szőny, římské Brigetium (15.000 ob.). — 191 km **Almas.** 131 m. Široké řečiště, mramorové lomy. J. 8 km leží město Tovaros na krásném jezeru. Na čs. břehu leží naproti památné místo Žitava (Zsitvatő neboli Zsitvatorok = ústí) při vtoku řeky Žitavy (Zsitva) do Dunaje. R. 1606 20. X.—11. XI. byl tu sjednán mír na 20 let mezi Rudolfem II. a sultánem Achmedem I. — Dále na čs. břehu leží **Radvaň** n. Dunajom, kostelík na místě narození krále Ladislava Pohrobka. Po J. straně se zvedají zalesněné sopečné vrchy Nagy Pisznicze (Vel. Pyšnice, 549 m). Dunaj tvoří několik ramen. J. břeh jest hustě osídlen, s krásnými svahy. S. břeh je pustý a močálovitý. — 211 km (16·04 h.) **Esztergom** (Ostřihom). Residence maď. arcibiskupa. Železný most do Parkaně. Na čedičovém kopci se tyčí krásná basilika. — Za městem vl. ústí řeka Hron. — Údolí se zůžuje, po čs. břehu se ubírá T. Bratislava—Budapešť. Dále ústí pohraniční řeka Ipeľ. — 222 km (17·05 h.) **Szob.** Porfyrové a vápencové skály se přibližují k břehu. — 235 km **Nagymaros** (Veľ. Maruša), příjemné Ls. s pěkným koupalištěm na Dunaji a s obyvatelstvem něm. Naproti Visegrád (Vyšehrad) na skále, býv. hrad (zříc.). — 251 km **Vác** (Vácov). Krásná katedrála z r. 1777 s kopulí. Stát. trestnice, ve které mnozí Slováci odpykávali provinění proti maď. stát. myšlence. — 283 km **Budapešť.**

VI. 3. Z Bratislavy do Komárna na Žitném ostrově (T. 266).

T. vede středem **Vel. Žitného ostrova** (Insel Schütt, Csallókösz. 1885 km², 200 osad s obyvatelstvem převážně maďarským), největšího říčního ostrova v Evropě. Ostrov jest protkán silnicemi

všemi směry. Osady kvetly již ve 13. st., kdy bylo tam několik vodních hradů. Obyvatelé jsou starého původu, ba v některých obcích není takřka nešlechticů. Ornicí jest velmi úrodný náplav, výborná půda pšeniční, leč na některých místech sotva na 15 cm silná. Podklad tvoří písek a štěrk Dunaje. Ostrov vznikl před několika sty lety z nánosů Dunaje, jenž tu měníval řečiště. Ve 13. st. byla tu ještě veliká ostrovní soustava místo jednoho ostrova dnešního. Stromy jest v takovéto půdě takřka nemožno pěstovati, proto jest význačným rysem tohoto kraje širá rovina beze stromů (pusta). Na některých místech daří se výtečné ovoce a réva. SV. část jest písčitá, JV. cíp trpí záplavami Váhu, Dudváhu a Dunaje a jest močálovitý a rašelinatý. Na mnohých místech jsou předvěká hradiště (t. zv. „avarská“). Na Z. a ve středu jsou obce takřka souvislé, tak husté jest osídlení. Při Dunaji a v jižnější části jest širá rovina, středně úrodná. V širých porostech dunajských bývala oblíbená honitba uherských králů, kteří tam zřídili lovecké zámky a zahrady. Obyvatelé mají celou stupnici slov, jimiž označují různé druhy močálů, záplav, mokřad a pod. Veliké latifundie náležely jednotlivcům a znemožňovaly hustější osídlení. Pozemková reforma vedla k založení obcí, kolonisovaných hlavně Slováky ze S. Slovenska, z mor. Slovácka a z Banátu. Slováků z Banátu se do r. 1926 přistěhovalo 350 rodin, Čechů z Polska (Volyňska) 30 rodin, jež se usadily v okolí Dunajské Stredy. Kolonie jsou vesměs zemědělské se zajímavým zřízením družstevním. Podél dráhy jde automobilová silnice. Tur. cílů význačnějších není, leda snad zajímavá zákoutí při Dunaji, provázeném velikými listnatými lesy. Turisté kombinují část cesty parníkem a část vlakem.

Odjíždí se z Bratislavy (nádr. N. Město)††. — 7 km **Verekne.** Přejíždíme Malý Dunaj. — 11 km **Biskupice** při Dunaji (Püspöki). Obec leží 1 km SZ. 134 m. 2439 ob. (2248 Maď., 72 Něm., 91 Slov., 20 Židů). Pět host. (bez ciz. p.). Zemědělské městečko. Ženský klášter. Zámek statkáře R. Drashkovicha. Mlýny (parní a válcový), lihovar. K Dunaji, při němž jsou širé lesy s hojnou vysokou zvěří, jest 5 km. — 24 km **Úzor** (Austern). Odbočuje lokálka 267 do **Šamorína** (Somorja). 130 m. 3144 ob. (2731 Maď., 157 Slov.). H.: Koruna (2 p.). Casino. Elite. Oú. Os. Bú. Notář. úř. 2 evang. a 1 kat. kostel, synagoga. Okr. město uprostřed Vel. Žitného ostrovu, 4 km vzdálené od čs. dunajského přístavu Hrušova, středisko obilnictví. Krásný kostel z r. 1778. Bohatý archiv. Mlýny. Zajímavý výlet k Dunaji, v tomto místě bohatě větvenému v síť ramen a obrostlém lesíky. Na SV. od Úzoru leží osada **Gomba** (1304 ob. vesměs Maď.) s pěkným parkem, oasou v bezlesém a krajinářsky nezajímavém ostrově. V parku a v rozsáhlých ohradách se chovají ušlechtilé koně plnokrevní i polokrevní (angličtí i arabští). — 32 km **Veľký Lég** (Nagy Lég). Osada leží S. Od stan. JV. 4 km jest Egyház-Gelle s krásným got. kostelem s krásnými památkami. — 45 km **Dunajská Streda** (Duna Serdahely). 120 m. 5170 ob. (3445 Maď., 169 Slov., 1293 Ž., zbytek jiné národnosti). H.: Kázmer (6 p.). Lewald (4 p.). Oú. Os. Bú. Zemědělské město s čilým obchodem, zejména na ovčí vlnu, dobytkem (vepři a skot), drůbeží. Zeměděl. prům., mlýny, škrobárna. Tov. perských koberců. S. se rozkládají močály se zajímavým (pro lovce i přátele přírody) světem vodního ptactva. V okrese jest 10 nových kolonií slovenských na zabraných statcích: Belova Ves, Šar-rét, Blažov, Šůly, Milenima, Sv. Michal, Fűzes pusztá, Bendő, Csiraj, Tönye pusztá. — U obce Malý Abaň (Sikaloany) 1 km od Dun. Stredy, je velký hřbitov zajatců ze světové války, kteří zemřeli v zajat. táboře hladem a nemocemi. — 68 km **Veľ. Meder** (Nagymegyer). 111 m. 4450 ob. Maď. Kdysi býval tu hrad. Zeměděl. obec v úrodném okolí. Za války byl tu srbský zajatecký tábor, veliký hřbitov chová oběti hladu a

nemocí. — J. 8 km při Dunaji jest obec Čicov (Csicsó) se zámkem, parkem a bažantnicí. V sousední obci Fűss (Komáromfűss) bývala nejproslulejší ovocnářská zahrada Z. Uher. — Obyvatelstvo okolních obcí jest typicky maď. rázu, honosí se chovem dobrých koní. Vesnice často pořádají slavnosti s jízdními banderiemi, veselí trvává pak i několik dní. — 98 km **Komárno.**†† (popis v. na T. 254).

VI. 4. (Bratislava)—N. Zámky—Komárno (—Budapešť) (T. 254).

Některé rychlíky se ubírají až do N. Zámků po T. 1, odtud pak odbočí do **Komárna,** pak jedou po pravém břehu dále na Budapešť.

Popis T 1, km 397—489 **Bratislava—N. Zámky** (v. VI. 1.). Odtud odbočuje T. 254 k J. širou, často zaplavovanou rovinou Nitry. — 15 km **Stará Ďala.** 115 m. 3025 ob. (765 Slov., 2041 Maď.). V místě jest státní hvězdárna, meteorolog. a seismografická stan., pův. zal. koncem 19. st. Mikulášem Konkoly Thegem v oblasti navštěvované otřesy. V okolí (obce Bajč, Bagota) se daří dobrý tabák (nejlepší v osadě Vég).

29 km Komárno. Dříve sídlo župy, dnes pohraniční okres. město a důležitý přístav na Dunaji. Čs. a maď. celní a pasová prohlídka. 108 m. 17.715 ob. (13.584 Maď., 2411 Slov. a Č., 128 Židů). H.: Central (16 p.). Slavia (16 p.). Horváth Štěpán (13 p.). Kreft Fr. (6 p.).

Úř.: Oú. Kraj. soud. Os. Bú. O. fin. řed. Důchod. úř. Celní úř. Říční staveb. úř. Pořiční plavební úř. Polic. komisariát.

Šk.: Gymnasium (maďarské), stát. zemědělská šk. (maď.). hospodyňská šk. (maď.), hudební šk. (maď.). Občanská šk. (maď. a slov.), nár. šk. (maď. a slov.).

Čtyři kat., 2 evang. kostely a 2 synagogy. Měst. nemocnice, měst. chudobinec, stát. ústav pro hluchoněmé. Israel. chudobinec.

Posádka: Posádkové velitelství. Ženijní pluk 3., jezdecký pluk 3., pěší pluk 12., hrubý děl. pluk 126, vojen. zásobárna, divisní nemocnice č. 10.

Město leží na Žitném ostrově při ústí Váhu do Dunaje. Nad Komárnem se vlévá Nitra do Váhu a při jejím vtoku jest na ostrově pěkný měst. park. Přes Dunaj vede silniční most a 415 m dlouhý most železniční do Maďarska. Rodiště maď. spisovatele Morice Jókaie (rodný domek uchován). Rodný dům býv. maď. spisovatele a politika Zsolta Beőthyho.

Museum, zal. r. 1886 Musejní společností: r. 1913 vystavena dnešní bar. budova musea. V museu jsou zejména starožitnosti ze starého římského tábora, který byl na Léányváru. Přes 3000 vykopávek, mezi jiným cihly s razítkem I. pomocné legie, XIV. legie, pak VII. kohorty Brenků a konečně cihly se jménem Lupicini tribuni. Bohatá sbírka býv. gymn. sv. Benedikta.

Klášter benediktinů. Vedle pěkný bar. chrám sv. Ondřeje z r. 1756. Pěkný pravoslav. kostel z 18. st., jenž jest vzpomínkou na kdysi početnou kolonii zámožných řeckých kupců. Reform. kostel z r. 1788 a kolej z r. 1796. Evang. kostel. Empir. kostel sv. Rosalie. Františkánský kostel. Župní dům z 18. st. Před renes. radnicí s věží jest bronzová socha honvéd. gen. Klapky z r. 1848—9. Jiné význačnější budovy jsou: soudní budova, důstojnický pavilon, spořitelna, reform. kolegium, zemědělská šk. (z největších v republice).

V okolí se udržuje kroj. Při slavnostech se objeví selská jízda (szekeres gazdák), zejména slavné jest Vzkříšení (proczessio). Římané vybudovali pevnost proti Kvádům (castrum), z níž cihly byly zužitkovány na stavbu chrámu sv. Ondřeje. Osada Szöny na maď. břehu jest býv. římské Brigetium, kde zemřel císař Valerianus. Pak bylo město osídleno Slovany (jméno po četných komárech), Kumany a Maďary. Za sv. Štěpána byla tu velká osada, něco později již hrad. Za Turků (1687) město proslulo veselím, 1745 se stalo královským městem. R. 1763 (28. VI.) bylo zcela zničeno strašným zemětřesením (63 mrtvých), jež se do 26. VIII. několikráte opakovalo. R. 1767 zuřil veliký požár. R. 1783 se katastrofální zemětřesení opakovalo. Největšího rozkvětu dosáhlo Komárno od roku 1770—1830, kdy stále kotvívalo v městě, středisku obchodu, 20 až 30 velkých lodí, jež rozvážely hlavně proslulou mouku, mletou v 30 mlýnech, a dříví. Také rybářstvím a stavěním lodí bylo známo. Paroplavba a události r. 1848—9 zničily blahobyt města, jež mělo r. 1848 20.000 ob. a r. 1850 již jen 11.000. Zato vzrůstal jeho soupeř — město Ráb (Győr). R. 1919 byly tu boje čs.-maďarské.

Pevnost Komárno, z velké části dosud zachovaná, se skládá ze 3 částí. Nejstarší z nich (nad soutokem Váhu a Dunaje) je z r. 1550; k ní na SZ. přiléhá t. zv. Nová pevnost, zbudovaná v letech 1663—73; třetí části jsou obvodové linie a předmostí na l. břehu Váhu, zřízené na začátku 19. st. Význam pevnosti symbolisuje socha Komárenské panny, nesoucí nápis Nec arte, nec Marte (ani důmyslem, ani mocí). Od r. 1930 se některé části opevnění bourají.

Průmysl. Slevárna (J. Dostál), strojírna (J. Ipovitz), pily (L. Weisze vdova; A. Riuder), cihelna (akc. sp.).

Prohlídka. Z nádraží jdeme k J. do středu města dlážděnou silnicí, jež se podkovovitě zahýbá v hlavní třídu. SV. od Komárna jest velká moderní zemědělská škola (snad největší v republice) a hosp. i hospodyň. šk. Po V. straně při ústí Váhu stojí Jihoslovenská elektrárna, nákupna tabáku a park. Plavbu po Dunaji v. u Bratislavy. Na Dunaji, na Alžbětině ostrově, jsou loděnice Škodových závodů v Plzni. V blízkosti se buduje velký obch. přístav. Velký zimní přístav jest na M. Dunaji. Při vtoku Váhu do Dunaje je krásné koupaliště (pláž).

*

Odb. T. 268 na **GÚTU**. 9676 ob. (9470 Maď.). Zemědělské město uprostřed mokrých, bažinatých lučin. Dodává množství sena, výtečné ovoce i skot.

1. Odb. T. 266 na **Bratislavu** v. u Bratislavy.

2. **Komárom, Szekes-Fejervár** (Stoličný Bělehrad), **Balaton** (Blatenské jezero). Do Stolič. Bělehradu (82 km, 40.000 ob.).

3. **Komárom—Budapest.** 112 km. Trať jde rovinou, pak vápencovými pahorky (lomy). — 11 km A l m á s f ü z i t ö. — 30 km B á n h i d a. — 56 km B i c s k e. — 73 km Forbágy. — 112 Budapest.

VI. 5. Parkan—Levice(—Zvolen) (T. 276), 53 km.

Z Parkanu (119 m)†† vede T. proti toku řeky Hronu (v. úvod k T. 1, odd. VI. 2.) rolnickým krajem s poli převážně pšeničnými a kukuřičnými. — 12 km **Kamendín** (Kéménd). 126 m. 2350 ob. Maď. Zemědělská obec vl. od T. nad soutokem Hronu s Dunajem pne se hřeben z miocenních pískovců, počínající nad Dunajem kopcem Burda (400 m), posázený po úbočí vinicemi. Také Z. jsou vinorodá návrší (Bělské kopce — Belai hegy, 250 m). Z vlaku vidíme zajímavě opevněný chlum Váshegy při S. okraji Kamendína a hned v Bíni projíždíme mohutnými násypy (v. níže). — 16 km Bíňa (Bény). 116 m. 2250 ob. Maď. Kdysi sídlo slavného kláštera. Pěkný dvojvěžatý kat. c h r á m, z nejpěknějších památek Slovenska z doby Arpádů v 13. st. Z nejstarších stavebních památek Slovenska (snad z r. 1217). R. 1722 byl nevhodně přestavěn. Zajímavé lovecké reliefy na sloupech. Uchovány jsou rom. prvky a pozdější got. přídavky. Stojí nad Hronem (krásný pohled), který byl proto velikým nákladem přeložen o něco více k V. — V místě jsou pěkné prehist. n á s p y (prý přes 1000 let staré), podle jedněch původu římského, podle jiných zbytek avarského hrinku. Náspy tvoří tři soustředné kruhy, 20 m vzájemně vzdálené. Vlak projíždí jejich středem. Odtud prý odnesli Frankové báječné poklady, Avary nahromaděné. — S. stojí kaple, proslulé poutní místo. K Z. se prostírá úrodná rovina, V. vinorodé vrchy. — 20 km **Čata.** 133 m. 1935 ob. Host.: U nádraží (3 p.). K V. odb. T. 277 na Krupinu a Zvolen a T. 278 na Lučenec (popis v. při VII. 1.).

23 km **Oroska** (Oroszka). 124 m. 1176 ob. (70% Maď. a 30% Slov.). Zeměděl. obec s vel. cukrovarem s vlastní vlečkou, 9 km dlouhou, do řepných polí. S. leží Lekýr, kde bylo již r. 1340 slavné opatství. — 27 km **Damaša** (Damásd). 135 m. 661 ob. Maď. Pohřebiště z druhé doby železné. — 30 km **Želiezovce.** 137 m. Roku 1929: 3107 ob. (2376 Maď., 657 Slov. a j.). Got. kostel (obnovený roku 1888). Pěkný zámeček z konce 18. st. s památkami na hudebního skladatele Fr. Schuberta a s angl. parkem. V blízkém (4 km) lese stojí obrovský, prý 800 (podle jiných až přes 1200) let starý dub, t. zv. dřevěný zámek s besídkou v dutině kmenu, stářím ohrožený. — 39 km **Tekovské Šarluhy** (Nagy Salló). 155 m. 2691 ob. (2490 Maď., 96 Slov.). Název znamená staroslov. bahnité louky. Starobylý stavební ráz. V. u Hronu v obci Vel. Šarovce (Nagy Sáró) jest pěkný zámek. Zde r. 1849 zvítězili Maďaři nad císařskými. — 46 km **Dol. Várad.** 158 m. 373 ob. U obce jest prehist. hradiště. — Přejíždíme řeku Hron. — 53 km **Levice.**†† — T. 253 pokračuje na Zvolen (v. VI. 6.).

VI. 6. (Bratislava—) N. Zámky—Levice—Zvolen (T. 253), 134 km.

Přímý vlak z Bratislavy jede přes Slov. Meder—Šurany, ostatní tury vedou přes N. Zámky. Až do N. Zámků se jezdí T. Bratislava—Szob (v. VI. 4.).

Popis trati. **N. Zámky.**†† 119 m. Až do — 11 km **Šurany** se jede po společné T. 270 do Nitry (v. VI. 7.). — 17 km **Fedýmeš** nad Žitavou (Zsitva-Födémes). T. zahýbá přes řeku Žitavu k V. Okolí jest čistě slov. Odb. T. 253a na **Topoľčianky** (popis v. VI. 7.). Projíždíme pahorkatým, úrodným krajem.

Jest to asi 260 m vysoká vypnulina, jež se rozkládá mezi Žitavou a Hronem. Kdysi byla porostlá mohutnými dubovými pralesy (odtud maď. název Cserhát = Dubina), jež byly zničeny v 19. st. Zejména V. okraje pahorkatiny jsou pokryty vinohrady. Údolí Žitavy odedávna bylo pokládáno za úrodné pro vysoký nános humusu a mírné podnebí, leč trpívá záplavami, jež ničívají úrodu. Obyvatelstvo jest většinou slovenské. S. se ukazují nejjižnější výběžky Inovce Zlatomoravského (901 m).

26 km Senča. J. jest lesnatý vrch Vereštlín (262 m), pod nímž k J. se otvírá krásné Mariánské údolí. Tam býval proslulý klášter (od 1512 do 18. st.) a poutní kostel (r. 1855 vyhořel, dnes špýchar). — 33 km **Beša-Bačka.** V okolí jsou naleziště diluviální fauny. Byla tu nalezena úplná kostra mamuta, dnes zásluhou A. Kmeťovou v museu v Turč. Sv. Martině. V. v Dol. Pialu je zámek a mnoho vinic. — 47 km **Kálna** na Hronu. 163 m. S. pěkný zámeček.

S. 4 km jsou trosky hradu Tekova (v. dále). Kálna jest křižovatkou důležitých silnic, po nichž jezdí několik AB.: 1. Nitra, Levice, Bán. Štiavnica. 2. Zlaté Moravce. 3. Údolí Hronu, Zvolen.

54 km LEVICE (Léva).†† 171 m. 10.343 (12.500) ob. (6676 Maď., 2960 Slov.). AB. do města. H.: Mestský (23 p.), Stránský (22 p.), Adrie (12 p.), Pisch (10 p.). Čs. stát. ref. reálné gymn., pův. piaristické. Stát. učit. ústav. V obou ústavech jsou pěkné sbírky. Stát. slov. a maď. obč. šk. Ústav Milosrdných sester. Klášter piaristů.

Uprostřed města se vypíná zřícenina hradu, kdysi župního a významného v husitském tažení, v tureckých válkách a od 18. st. rozboř. V zachované baště pod skalou ukazují místnost, sloužívší prý za mešitu. Pod hradem jest býv. renes. zámek (značně přestavěný). Kaplónka Koháryho. Ústředí Schöllerova velkostatku s moderním zámečkem (sbírky, obrazy) a angl. parkem. Ve vinohradech stojí památný strom F. Rákoczyho, připomínající veliký odboj maď. Město má ráz obchodní a zemědělský, ze dvou třetin maďarský. Vel. mlýn. U Levice bylo bojováno r. 1664 s Turky, r. 1703 s uherskými povstalci, v r. 1919 mezi západní skupinou čs. armády (gen. Mittelhausser) a vojskem maď. bolševické vlády.

Město leží na průplavu Perečském z Hronu do Čajkovského potoku a bývalo baštou maď. živlu. Připomíná se již r. 1156. Bylo jevištěm krvavých událostí válečných i sporů (poprava Šeby, dcery Feliciána Zácha, účastnice atentátu). 1663 byli tu Turci.

AB. z Levic: 1. do Pukance; 2. do Šah; 3. do Nitry; 4. do Zlatých Moravců.

Okolí. U Maďarovců (17 km JV.) a v Dudincích (6 km JV.) jsou 26° C teplé, sirné prameny a menší lázně. Naleziště z časné doby bronzové. — K SV. jde silnice na Pukanec. 354 m. 3500 ob. Původně saská hornická kolonie, později slov. privilegované hornické město, hradbami obehnané. R. 1604 odvlekli odtud Turci mnoho obyvatel do zajetí. Starý got. kostel ze 16. st. V místě jsou menší jodové lázně.

63 km **Kozmálovce.** 172 m. Obec leží Z. od nádr.

J. 3·5 km jsou zříc. hradu Tekova (Ó Bars, Bersenburg), podle něhož měla jméno býv. župa tekovská, k níž patřil okolní kraj na J. až k Čatě. Hrad stál na sopečné (trachytové) skále, vynikající nad okolní aluviální rovinu a býval po 600 let střediskem župy. Opět přejíždíme řeku Hron a pokračujeme po Z. (p.) břehu k S. Odtud k J. a podél Z. břehu řeky Hronu bydlí většinou obyvatelstvo maďarské, k S. a V. pak slovenské.

V okolí jsou národopisně velmi zajímavé vesnice Starý Tekov (Ó Bars, 5·5 km J. od žst. Kozmálovce), Hronské Klačany (5·5 km S. od Levic), Hronské Kosihy (6·76 km S. od Levic), Hronské Opatovce (8·25 km S. od Levic), Hronský Rybník (V. 1·5 km od dráhy) a Čajkov (5 km V. od žst. Kozmálovce). Barvitostí staveb nejvíce vyniká Tekovská N. Ves (8 km) a Hronské Klačany, Šalmoš (11·58 km V. od žst. Kozmálovce a 10·28 km S. od Levic). Tyto vesnice tvoří zvláštní krojovou oblast žen, které nosí svéráznou úpravu hlavy s vysokým čepcem a polokruhovými výřezy v čepci nad očima, což jim dodává výrazu orientálního. Muži většinou již odložili kroj. Hliněné, barevné a čistě bílené domky mívají ozdobně řezaná dřevěná nebo ornamentovaná a malovaná kamenná vrátka. Na hřbitovech bývají mohutné dřevěné kříže, budované na způsob kamenných náhrobků.

T. 253 se obrací k S. po břehu Hronu, po obou stranách se tyčí sopečné kužele (trachytové). Maďaři nazvali tuto část „Slovenskou branou", ježto za ní bylo vždy souvislé území slov. Průrvou vane často studený („slovenský") vítr do jižnějších, vyhřátých rovin.

67 km **Kozárovce.** Odb. T. 275 do Zlatých Moravců pod úpatím sopečného Inovce Zlatomoravského (v. VI. 7., T. 274). V místě jest veliké předhistorické hradiště, prý avarský hrink. Z. leží vinorodé stráně tekovské, známé dobrým vínem. — 71 km **Svätý Benedik.** 192 m. 1104 ob. (53 Maď.). Tři host. se 4 cizin. pokoji. Nad obcí ční starý benediktinský klášter z r. 1075, později přestavěný a opevněný, opatský got. chrám s 2 věžemi (46 m) a s památkami původního román. založení.

Malebná stavba se tyčí na vysoké skále nad Hronem v romant. údolí. R. 1435 a 1441 byl chrám husity vypálen. V dnešní podobě pochází z r. 1483, leč v 16. st. byl opevněn ve dnešní, tvrzi podobný tvar. R. 1881 vyhořel a 1885 byl znovu opr. Chrám patří k nejkrásnějším got. kostelům Slovenska. V cenné „kapli sv. Krve" se chová udánlivě kus roucha sv. Veroniky. Nad obcí jest „morová" kaple na pamět moru 1712. Stráně nad obcí jsou pokryty vinicemi.

T. 253 vchází tu do sevřeného údolí. Holé, vysoké skály svírají údolí, že sotva místy má T. a silnice místo vedle bystrého Hronu. Průrva Hronu dělí tu veliký sopečný (trachytový a andesitový) ma

siv na dvě křídla: Z. jest soustava Zlatomoravského Inovce, jež přechází k S. v sopeč. Vtáčníka a Kremnické hory. V. rozkládají se rudonosné Štiavnické hory.

T. se ubírá údolím mimo obec B r a n č. Ve 14. st. stával tu hrad, dnes rozvaliny. V r. 1457 obdržel hrad od krále Zikmunda jméno Branch. R. 1464 husitský vůdce Mikuláš Bodok sídlil tu se silnou posádkou. Skály ční téměř kolmo nad údolím. Pod tímto hradem leží obec jménem Podbranč.

AB. pouze do Sobotiště, a to z Vrbovců a Senice n. Myj.

82 km N. Baňa (Königsberg, Ujbánya). 220 m. 4868 (5100) ob. Slov. H.: Obecní host. (6 p.). AB. z nádraží do města.

Starobylé hornické město, vybudované na svahu kotliny Z. od Hronu. Cesta do města stoupá dosti příkře. Nápadný jest veliký dvoupatrový Mestský dom s věží ze 14. st. na nám. Bar. kostel farní a got. kostel sv. Alžběty z r. 1345 byl r. 1664 Turky zničen, později opraven. Sklárna. Lidový prům. hrnčířský, výroba mlýnských kamenů z poresního zdejšího trachytu. Rozvinuté ovocnářství. Osada byla založena něm. horníky za Ludvíka Velkého (Regiomontum). R. 1345 se stala král. městem. Ve 14. st. kvetlo tu hornictví, 1433 zpustošili město husité, 1442 Poláci a 1564 Turci upálili 500 ob., 1645 zahynulo na 1200 osob morem. R. 1664 opět Turci zničili osadu (kostel stal se konírnou) a hornictví zaniklo. R. 1725 město, nyní již slovenské, jest znovu vybudováno. Hornictví bylo obnoveno r. 1720 a přestalo zcela r. 1887.

Vycházky. 1. Na vrch **Himmelreich** (730 m), 45 min. odtud leží porfyrové lomy, kde se vyrábějí mlýnské kameny. — 2. Na horu **Inovec** Zlatomoravský (901 m, 2 h.). Při cestě za St. Hutou stojí „Zámčisko" s pěkně zachovalým valem, zbytkem to staroslovanského hradu. — 3. F o l k l o r i s t i c k á v y c h á z k a do **M. Lehoty** (výšivky, kroje, v. též Zlaté Moravce). — 4. Do P u k a n c e po m. zn. cestě (v. VI. 4.).

T. se ubírá mezi téměř svislými stěnami údolí. Silnice přechází po zajímavém, krytém mostě na V. břehy Hronu. — 84 km **Rudno nad Hronem.** 209 m. 840 ob. Stará, kdysi hornická a sklářská osada Rudno, pův. něm. horníky zal., leží výše v příčném údolí. R. 1664 byla zničena Turky. — 90 km **Hvozdnica.**

Údolí se šíří. Od V. přichází půvabná dolina, jíž jde silnice k Bán. Štiavnici. O něco výše za další stanicí na V. břehu u mlýnu při vchodu do druhého údolí ústí (portál s nápisem) 14 km dlouhá š t o l a cís. Josefa II., zbudovaná v 18. st. k odvádění důlních vod ze štiavnických dolů. Pěkné dílo technické své doby.

92 km Žarnovica. 230 m. 2049 ob. 3 H. a 3 host. se 12 pokoji. Vysoký, třípatrový zámek ze 17. st. jest dnes stát. lesním úřadem a pilou. Opevnění se uchovalo. Dřevařství. Tov. na alpakové zboží (Sandrik), krajkářství. Býv. pivovar (zal. Marií Terezií), dnes obývaný úřednictvem řed. stát. lesů.

R. 1664 porazil tu cís. generál Souches (pomník v Brně) Turky pod Kučuk Mohamedem. — K SZ. jde silnice k rozptýlené v horách osadě

Vel. Pole (něm. kolonie z r. 1390) a pod Vtáčník. Možno tímto směrem krásnou partií přejíti na Oslany do údolí Nitry (v. VI. 6.).

Při další jízdě u obce Podzámčie spatříme malebnou zříc. hradu **Reviště** na výčnělku Černé skály nad Hronem. Zal. velmi záhy k ochraně cesty, ve 14. st. byl již mocně vybudován. R. 1647 dobyli jej Turci, zabili prý majitele Zikmunda Doczyho na jeho žádost, když nemocen, nemohl zabrániti odvlečení choti do harému do Cařihradu, kdež ztrávila 2 léta. Na hrobě ve Viesce (Garam Mindszent) jest děj vypsán.

K V. se chodívá silnicí krásným údolím mimo ústí štoly do Hodruši (1 h.), starého hornického města. Dnes se lid živí hlavně paličkováním krajek. Podél cesty jest původně hornická obec Dol. Hamry.

99 km Bzenica-Vyhne. Bzenica má 826 ob. Slov. Rodiště slovenského učence Andreje Kmetě (1841), zakladatele museální společnosti slov. — SZ. 30 min. jest Bukovina nad Hronem s pramenem výborné kyselky.

V. leží **Vyhne.** AB. od vlaků z nádr. Bzenica-Vyhne v době letní sezony (6 km). 310 m. 1466 ob. Slov. (75 Maď., 28 Něm.). V místě byl klášter pavlánský, dnes sladovna. Slevárna (Karol Kachelmann).

Obec jest 6 km dlouhá, táhne se údolím, byla zal. něm. horníky. **Proslulé lázně** s prameny (specialita) teplé, železito-alkalické kyselky. Mohutné zřídlo dává 12.960 hl 38° C vody denně. Mimo to pitný pramen Anděl (3·5° C) a Otto (7° C). H.: Starý (40 p.) a nový kúpelný H. (30 p.), Helldom (40 p.), Elvíra (8 p.), Ličko (6 p.), Hacheř (12 p.), Szokáč (5 p.) a j. Mimo to jsou tam vily s byty a pokoji: Parkvila (4 p.), Szohácz (10 p.), Kimakovič (5 p.), Huszágh (4 p.), Gécsány (7 p.). — Indikace: ženské nemoci, nervosa, chudokrevnost. Lázně leží v kotlině uprostřed sopeč. hor a lesů, rozloženy podél štiavnické silnice. Původně byla tu kolonie něm. rolníků. Lázně byly známy již v 13. st. a od r. 1563 patří Bán. Štiavnici. Jejich rozkvět byl koncem 17. a počátkem 18. st., kdy byly dostaveníčkem šlechty. Tehdy byl vystaven malý zrcadlový basén nad starým pramenem (38° C). V osmdesátých letech byly přebudovány a navrtán nový pramen (35° C). Od r. 1918 jsou lázně v majetku JUDr. Kol. Ungára.

V místě jsou též stát. doly na želez. rudu, železárna, strojírna, pivovar. V okolí se pěstuje výtečné ovoce (jablka).

Silnice do Báň. Štiavnice (12 km) má velké stoupání přes Červ. studni (787 m, zajímavé jezírko Mořské oko, 21 m hlub.). Do Levice je pohodlná. — Nad sousední Hodruší (doly na stříb.) jsou stopy zříc. hradu Kherling. Na vrchu Kašivár jsou stopy hradiště. Velmi vděčná vycházka jest na „Zkamenělé moře" (v. B. Štiavnici).

102 km Hliník n. Hronom-**Sklené Teplice.** Hliník je u ž. st. 880 ob. Got. kostel ze 14. st. Výroba mlýnských kamenů.

Od stanice 8 km V. v lesnaté krajině původu sopečného jsou **SKLENÉ TEPLICE.** AB. jezdí od každého vlaku. Lázně leží v příznivé poloze v lesnaté, romant. dolině potoku Teplé k J. obrácené, od S. chráněné. 400 m. 370 ob. Slov. H.: Panský (28 p.), Hercog (16 p.), Zipser (8 p.), Tulipán (4 p.), Maria (4 p.). Mimo to několik vil s pokoji a byty v soukromí. Šest velikých koupelných nádržek jest přímo v H. Lázně mají několik pramenů 37—58° C a

evropskou kuriositu, přirozenou parní jeskyni (42° C). Indikace: reuma, žaludeční choroby. Sezona od 15. V. do 1. X. — Prameny: 1. Josef (53·5° C). — 2. Ľudový kúpel (42° C). — 3. Gejza (37·5° C). — 4. Janka (45·5° C). — 5. Vilma (47·5° C). — 6. Vojtěch (51·2° C). — 7. Zipser (43° C). — 8. Moric (20—37·5° C), periodický, ztrácí se často na léta a vyvěrá pak zase za delší dobu. — 9. Maria při potoku Teplá. — Původně bylo místo opevněno, r. 1456 obsadili je husité.

Léčebné pomůcky: 1. Pánský kúpel s dvěma basiny (zrkadlo, 42° C). — 2. Kniežatský kúpel (41° C). — 3. Kamenné kúpele. — 4. Prírodzený minerálný parný kúpel, voda vyvěrá ze skalní pukliny s temperaturou 42—45° C, vyvinujíc páru (38° C), v níž jest parní lázeň.

110 km **Sv. Kríž n. Hronem.** 266 m. 1371 ob. (15 Maď., 1327 Slov., 16 Židů). Host.: Deutelbaum (3 p.), Potravné družstvo (3 p.). Zámek, od r. 1776 letní sídlo biskupa baňskobystrického, dříve majetek ostřihomského arcibiskupství, vystavený v 16. st. R. 1615 zemřel tu arcib. kardinál Frant. Forgách. R. 1684 byl zničen. Pěkný park. V kostele je pohřben o Slováky zasloužilý biskup Štefan Moyzes (1797—1869).

S. se tyčí nejjižnější výběžky Velké Fatry, po jejichž úbočí sestupuje T. 252 od Kremnice. V nedaleké Janove Lehotě (12 km SZ.) všichni obyvatelé (Němci) jsou zedníci, široko daleko známí.

114 km **Šášovské Podhradie.** 3·8 km od dráhy. 348 ob. Slov. Zříceniny hradu Šášova (v. VII. 1.). Připojuje se T. 252 Vrútky—Plešivec, jež přichází ve vysoké poloze po úpatích Kremnických hor od SZ. — 121 km **Hronská Brežnica.**†† (Dále v. T. 252, VII. 1.).

134 km **Zvolen.**††

VI. 7. (Bratislava—) N. Zámky—Nitra—Nem. Pravno (T. 270).

Cílem turistů jest především staroslavné město Nitra, ač i dále jest dosti tur. význačností: **Bojnické Kúpele**, zámek **Bojnice**, staré město Prievidza, hornická Handlová. Jede se stále podél řeky Nitry nejprve rovinou turisticky jednotvárnou, místy močálovitou (v. VI. 4.), teprve od Nitry počíná podél T. romantické údolí, velmi úrodné, s výhodným, teplým podnebím, k J. otevřené a od S. chráněné. Od severnějšího úseku T. se přechází pěknými horskými partiemi k sousednímu údolí Váhu, Turce nebo Rajčanky.

Popis trati. Z Bratislavy až do N. Zámků jedeme po T. 1, km 397.—489. (v. VI. 4.). — 0 km **N. Zámky.**†† — 7 km **Bánovská Kesa** (maď. Bankesi). Rovina. — 11 km **Šurany.** 123 m. 6200 (7100) ob. (887 Maď., 106 Něm., 451 Židů). H. u nádraží (10).p, Grünwald (10 p.) a Rosival (8 p.). Měšť. šk. slov. Cukrovar.

Dějiny města jsou pohnuté, trpěloť Turky a náboženskými boji. Původně evangelické, bylo později pokatoličtěno. Bylo střediskem Kumánů. — Z cukrovaru jde k Z. dlouhá vlečka do řepařského kraje, závod patří k největším podnikům.

V blízkém M a l é m V á r a d ě je chlum „Zámeček", na němž bývalo sídliště z časné doby bronzové, dnes neznatelné.

*

Odb. T. 253 do **Zvolena**, T. 274 do Topoľčianek a opačným směrem spojka hlavní T. 253a do Slov. Mederu.

*

Odb. T. 274 **ŠURANY—TOPOĽČIANKY** krajem rovinatým, úrodným, podél řeky Žitavy. Trať byla postavena do Zl. Moravců r. 1895, do Kozarovců r. 1913. — 17 km **Fedýmeš n. Žit.** Odb. T. na Levici a Zvolen k SV. — 24 km **Veľ. Mana.** Slov. obec, vybudovaná po r. 1657 po zboření Turky. — 36 km **Vráble.** 142 m. 2885 ob. (488 Maď.). H.: Fr. Paducha (2 p.), Samuel Dukes (3 p.). Krásný kostel. V okolí jsou mnohá prehist. sídliště, z nichž nálezy jsou hlavně v museu v Levicích. Byl tu sice vybudován hrad, leč r. 1631 Turci dobyli města a úplně je zničili, obyvatelstvo z části odvlekli do otroctví. 2. VI. 1919 bylo město obsazeno maď. bolševiky, 7. VI. znovu osvobozeno čs. vojskem. Nízce položeno, trpí záplavami Žitavy. Po stráních se daří dobré víno. Od SV. přichází údolí Nevidzanského potoku, úrodné a půvabné. V obci Tajná jest zámek. — S. leží památné bojiště u Veľ. Vozokan. AB. z Nitry přes Vráble do Levic. — 45 km **Vieska nad Žitavou.** 168 m. 395 ob. V místě byl zbudován zámek. Nad obcí se daří výborné červené víno na kopci Joka. Z. leží obec Slepčany, rodiště populárního arcibiskupa hronského, z rolnické rodiny slovenské, Jiřího Slepčanského (Szelepcsényi, 1685). Ve Viesce byl Fr. Palacký dva roky vychovatelem v rodině Sardahelyiově.

47 km **Mlynianské Tesáry.** V místě jest proslulý zámek **Mlyňany** (Ambrózy-Migazziho) s unikátním parkem. Park nazývají „Slovenským Japonskem", neboť jest vzácným příkladem zdařilé aklimatisace. Zahradník Jos. Myšák z Hořic aklimatisoval několik tisíc vždy zelených stromů i keřů teplejšího podnebí (na př. bambus 10 m vys. a pod.) tak, že tento park patří k pozoruhodnostem Evropy. R. 1894 začali, majitel Dr. Štefan Ambrozy, Migazzi a zahradník Myšák s pokusy s akátovým lesíkem, velikým nákladem byla půda přetvořována a z okolí nejlepší prst svážena. Byly vybudovány terasy s krásnými výhledy. Rostliny, keře i stromy byly sváženy ze všech konců světa, celkem přes tisíc druhů. V zámku je mnoho památek, starožitností, obrazů, soch. Návštěva parku se obecně dovoluje s průvodcem. O aklimatisovaných rostlinách vyšla pěkná monografie.

V. 3 km stojí nad obcí **Veľ. Vozokany** (Nagy Vezekény) památník, postavený rodinou Esterházy (r. 1733, později opravený). 26. VIII. 1652 porazilo zde císařské vojsko pod Ad. Forgáchem Turky, vracející se s kořistí od Gýmeše a Oslan. V bitvě padli 4 členové rodiny Esterházyů (pomník 1 km Z. od obce).

52 km **ZLATÉ MORAVCE.** 196 m. 3394 ob. (2568 Slov., 448 Maď., 235 Židů, 57 Něm.). H.: Havrlík (u nádr., 3 p.), Tekov (8 p.), Feldmann (3 p.), Blaško (3 p.). Pěkná budova reál. gymn. slov. R. 1347 získalo obyvatelstvo právo rýžovati zlato, leč povodně podnik ničily. Zato se rozvinulo jirchářství a tkalcovství. Město úplně znovu přestavěli statkář Paluška a později kardinál Krištof Migazzi, jenž rozbořil staré domy, postavil nové, pěkný zámek s pěkným parkem a několika rybníky. Starý župní dům, v němž se

konaly důležité porady. Pěkný bar. chrám a mausoleum Migazziho (1887). Pila, mlýn, výroba štěrku (Legiolom, 100 děl.), tov. kamen. Působiště básníka Janka Krále († 1876).

2. VI. 1919 obsadili město maď. bolševici, avšak již za týden byli odtud znovu vypuzeni protiofensivou čs. vojska. — AB. 2krát denně na Nitru a na Levici.

Vycházky. 1. Na Z. se tyčí zříc. hradu **Gýmeš** (17 km), s níž jest krásný rozhled po okolí. V údolí pod hradem jsou rybníky. Zal. A. Ivánkou, zachráncem Bely IV. v bitvě u Mohače, byl několikráte zničen husity, Turky, vzbouřenci i obnoven. Pod pěknou kaplí jest hrobka Forgáchů. Pod hradem jest kaštanový háj. — V obci G ý m e š byl r. 1720 postaven z á m e k, do něhož bylo přestěhováno zařízení opuštěného a pustnoucího hradu. V zámku jsou cenné obrazy, sbírky. R. 1868 nasazeni byli do lesů mufloni, jež se udrželi po širém okolí v zámeckých revírech. — 2. SV. 10 km jsou G ý m e š s k é K o s t o l a n y se zříc. hradu a velikými sady proslulého ovoce. V obci od 16. st. kvetlo soukenictví, výroba gobelínů a pod. — AB.: 1. Zlaté Moravce, Nitra; 2. Zlaté Moravce, Levice (2krát denně).

Odb. T. 275 do **Kozárovců** pahorkatou krajinou (v. VI. 6.). Otevřena byla r. 1913.

V. pne se Inovec Zlatomoravský (901 m), Z. hory Tribecké (829 m).

56 km **TOPOĽČIANKY**. 220 m. 1782 ob. (1706 Slov., 54 Maď., 14 Židů, 3 N.). Host.: Roth, Bukovič. Kostel ze 16. st. s náhrobkem Jana Topoľčianského, v. níže. Ve středu obce před notářským úř. jest pranýř z r. 1580. Od pranýře přes dřev. most jde se do stát. zámku. V místě jest stát. hřebčinec. V okolí se pěstuje výborné víno. Letní sídlo presidenta republiky.

K r á s n ý z á m e k má pohnuté dějiny. Místo pův. patřilo Topoľčianům, z nichž Jan (pěkná socha v kostele) padl r. 1598 u Rábu proti Turkům. Tehdy byl vybudován proti Turkům pevný hrad, příkopem a zdmi obehnaný. Změniv několik majitelů, přešel v 17. st. na rod Rákoczyovský, jenž vybudoval zadní nižší trakt s arkádami kolem 3 stran dvoru (1662). Další majitel hrabě J. Keglevich vystavěl v 1. pol. 19. st. přední trakt s loggií a kopulí. Od r. 1890 stal se majetkem císařským, po r. 1919 majetkem republiky a slouží nyní za letní sídlo presidenta republiky. Jednopatrová, pěkná budova, čtvercového půdorysu, stojí na soutoku Žitavy a potoku Levešky a jest se tří stran obtékána vodou. Přístup jest od V. přes zasypaný, hradební, vodou plnitelný příkop. Dvůr jest opatřen kolem dokola sloupovitým podloubím. Na SZ. straně jest kaple z roku 1663. Mimo uvedená data zaslouží vzpomínky, že dějiny rodu Rakoczyho jsou těsně spjaty s dějinami Topoľčianek. Tak známý vůdce odboje Frant. Rákoczy často tu dlíval. Narodil se mu zde syn (1696) a za příměří 1706 tu okříval. Po své porážce u Trenčína (3. VIII.), pronásledován císařskými, nocoval tu 5. a 6. VIII. 1708 (v. Hrušov níže). Pak byl hrad císařem konfiskován a později přešel do cizích rukou (1890—1896). Rozsáhlý park má arboretum, skleníky, jezírka, vzácnou floru a přechází ve velkou oboru s hojnou zvěří (jeleni, mufloni, kanci a j.). V zámku jsou krásné a bohaté sbírky.

Dějiny Topoľčianek naznačují osud slovenských předáků. Slovák Hoslov dostal za hrdinství od Karla Kumanskyho mezi jiným také Topoľčianky, podle nichž přijal jméno Topoľčianský, maďarsky „Kys-Thapolchani“. Janem (v. svrchu) rod vymřel. Topoľčianové v 14.

st. založili farnost a postavili původní opevněný kostel na místě, kde jsou dnešní kasárny hradní stráže. Zámek má také svoji „bílou paní". Jako Jan Topoľčianský 1598, tak i Ladislav Rákoczi padl v boji proti Turkům 1664 u Veľ. Varadína. Jeho choť, rodem Alžběta Bánffyova, zemřela mladá, byla pohřbena v Hrušově, odkud prý chodívala její duše do zámku hledati nešťastného chotě (bílá paní). V zámecké kapli jest oltářní obraz, k němuž se konávaly (16. června) veliké pouti.

Vycházky. 1. Na Inovec Zlatomoravský (901 m) po m. zn. k V. 2 h. — 2. Na zříc. hradu Hrušova (8 km S.) po ž. zn., jež se ubírá pak dále na hory Tribecké. Cesta vede velmi romant. údolím. Lesy prosluly bohatstvím zvěře a bystřina pstruhy. Zříc. Hrušova trčí uprostřed vinic nad údolím Levešky, jímž ide silnice k S. do údolí Nitry. Ve 14. st. stál tu již hrad, později přestavovaný. Rozbořen byl císařskými, kteří po bitvě u Trenčína pronásledovali Rákoczyho. Dnes zbývají mohutné trosky s hradní věží. — K S. 4 km dále přišli bychom do Skýcova. 460 m. 938 ob. V obci jest dnes opuštěný zámek, stát. majetek (před tím habsburský), v 19. st. vystavený Arturem Odescalchim na způsob středověkých hradů a v orient. slohu (tureckém), se zdvíhacími mosty. Věž („Nebojsa"), mnohé arkýře a vnitřní výzdoba činí ze stavby významnou památku. Na SZ. od obce jsou primitivní pece k pálení vápna, pramene výživy občanů skýcovských. K S. pokračuje silnice krásnými dubovými a bukovými lesy na Veľ. Uherce (v. VI. 7.). — 3. Obyce, SV. 4 km, kyselka. — 4. V Jedľových Kostolanech, SV. 10 km, v krásném údolí, jsou hnědouhelné doly, dnes opuštěné, se samostatnou vlečkou. V obci býval proslulý chov pstruhů. Nad obcí v krásné poloze jsou skrovné stopy „loupežného" hradu. — 5. Myslivna Piesky (S. 7 km). — 6. Karlova dolina. — 7. M. a Veľ. Lehota, národopisně zajímavé vesnice v horách, 2 h. SV. (kroje, stavby). Chodí se sem též z N. Baně.

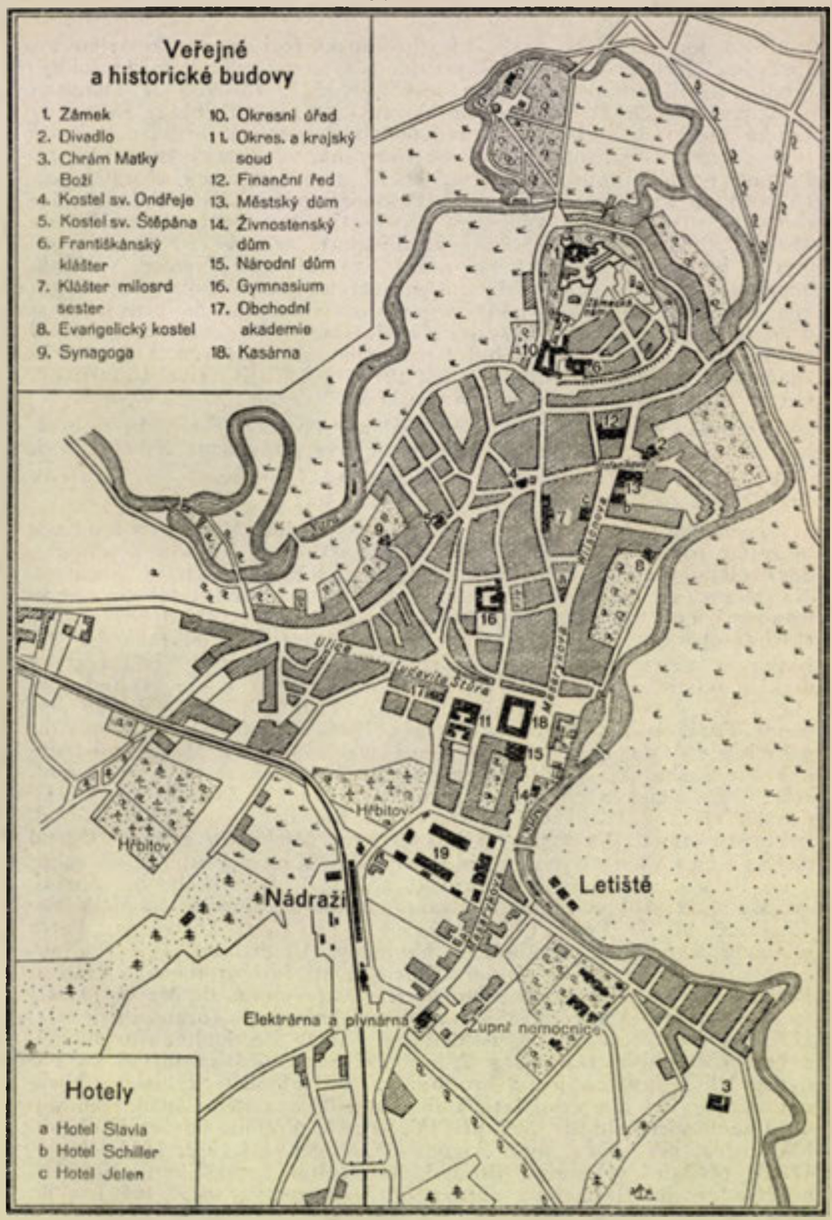
*

Pokrač. T. 270. Vlak přejíždí na území, osídlené čistě slov. živlem. — 18 km **Komjatice.** 156 m. 4440 ob. Slov. Vel. moderní zámek s parkem. — 22 km **Veľ. Kýr.** 2157 ob. 237 Slov. Zemědělská obec. — 30 km **Ivánka pri Nitre.** JV. 5 km leží zemědělská obec Urmín (3700 ob.) s pěkným zámkem a parkem. Jezdí tam AB. z Nitry přes obce Cabaj-Čápor a Šalgov (15 km).

36 km NITRA.†† 190 m. 19.118 ob. (14.950 Slov., 2044 Maď., 723 Něm., 1042 Židů). R. 1930 má Nitra asi 25.000 ob. AB. do města (3 Kč). AB. Nitra—Levice (47 km, 23 Kč).

H.: Schiller (56 p.), Jelen (20 p.), Slavia (27 p.), Národný dom (15 p.). — Kavárna Schillerova (v. syrchu), Simplon. — Rs.: Královka (Masarykova ul.), Sokolovna. Úř.: Biskupství. Kraj. s. Oú. Os. Fin. ředit. a zeměměř. úř. Filiálka Nár. banky. Posádka. Slov. reál. gymn. Stát. obch. akad. Hospod. šk. Rodinná šk. Obch. šk. Biskupská knihovna. Župní museum (zal. 1900), spojené od roku 1925 s žup. museem Tekovským ze Zlat. Moravců a sbírky kat. gymn. Po zrušení Matice slovenské v Turč. Sv. Martině byla zde uložena i část jeho sbírek. Museum má sbírky starožitností (5000 kusů), národopisné (1300 kusů), knihovnu. Divadlo. Krajinská nemocnice. Bývalé sídlo župy.

NITRA

Veřejné
a historické budovy
1. Zámek
2. Divadlo
3. Chrám Matky Boží
4. Kostel sv. Ondřeje
5. Kostel sv. Štěpána
6. Františkánský klášter
7. Klášter milosrd sester
8. Evangelický kostel
9. Synagoga
10. Okresní úřad
11. Okres. a krajský soud
12. Finanční řed
13. Městský dům
14. Živnostenský dům
15. Národní dům
16. Gymnasium
17. Obchodní akademie
18. Kasárna
Hotely
a Hotel Slavia
b Hotel Schiller
c Hotel Jelen
Hřbitov
Hřbitov
Nádraží
Letiště
Elektrárna a plynárna
Župní nemocnice

P a m á t n o s t i. Hrad a kostel sv. Emeràna, kostel sv. Petra a Pavla, kostel sv. Štěpána, frant. klášter, klášter Milosrdných.

Městu dominuje býv. hrad, dnes biskupská residence, s kostelem sv. Emeràna. Nejstarší dějiny Slovenska jsou soustředěny kolem tohoto hradu. První zmínka o Nitře jest z r. 527, zároveň se zmínkou o Trnavě. V 9. st. vládne tu slovenský kníže Pribina, za něhož vzniká na hradě nejstarší, pravděpodobně dřevěná, křesťanská svatyně na území čs., totiž kostel sv. Emeràna, vysvěcený kolem r. 830. Pribina podléhal působení něm. kněží a byl vypuzen z Nitranska moravským knížetem Mojmírem. Pak přichází do Nitry biskup Methoděj a přináší vlivy východní církve. Za působení Methoděje na Moravě (869 biskup, 875—885 arcibiskup), vzniká v Nitře biskupství a biskupem se stává po přání Svatoplukově Němec Viching, nepřítel sv. Methoděje a slovanské liturgie. Od té doby Nitra prožila mnohou pohnutou událost, zejména ve válkách tureckých a v bojích s uherskými povstalci (1623, 1664, 1708). Hrad v dnešní podobě pochází z r. 1674, byl později opr. a přestavěn. Od r. 1873 značně se pomaďarisovala, od r. 1918 rychle sílí živel slovenský. Od r. 1920 jest opět sídlem slovenského biskupa.

Průmysl. Velká tov. uherského salámu (Nova), tov. asbest. břidlice, 3 strojírny, 2 mlýny, sladovny, lihovar, plynárna, cihelny a i.

Vyhlídky. 1. Kalvarie. — 2. Biskupské zahrady. — 3. Kostelík sv. Urbana. — 4. Zobor (578 m). — Pošta: ul. Malošpitálská.

Procházka. Od nádr. k S. do města se jde M a s a r y k o v o u ul. mimo tov. uher. salámu (Nova), Živnost. dům, Národní a rolnický dom (Rs., kino, Sokolovna, H.), stát. hřebčinec, letiště, kasárny. Na M a s a r y k o v ě n á m ě s t í (vl. Z.) jest před budovou soudu bronzová s o c h a presidenta T. G. Masaryka od zvěčnělého sochaře Gutfreunda. Na konci náměstí je moderně zařízený cukrovar. U H. Slavia se větví ulice: 1. Vp. jdeme W i l s o n o v o u t ř. (Mestský dom a místní promenáda) na Š t e f á n i k o v o n á m. (střed města, trhy, divadlo z r. 1880, mariánský sloup). — 2. Vl. šli bychom Farskou ul., v níž stojí fara 1746, k l á š t e r M i l o s r d n ý c h s e s t e r z r. 1861, v němž jest obraz P. Marie, mistrovské dílo řezbářské. V Z. oblasti jsou měšť. šk. a slov. gymn., soud, stát. obch. akad. a chrám sv. Vladislava (1702). Zajímavá jest i židovská čtvrť („Párovce") a kostel sv. Štěpána. — Za Farskou ul. pokračuje nám. „Na vršku" s kostelem sv. Michala z r. 1739. Odtud na Š t e f á n i k o v o n á m. jde obchodní Kupecká ul. S. od nám. a od Farské ul. směřují Kapitulská (SZ.), J. Jesenského ul. a nám. sv. Methoda s okres. domem. Branou jdeme k zámecké čtvrti. V Seminářské ul. je f r a n t i š k á n s k ý k l á š t e r, kostel sv. Petra a Pavla z r. 1630, seminář a kaple sv. Vladislava. U l. P a l u g y a y o v o u jde se k zámku. Kolem úpatí jest promenáda (Horní Palánek) a na zámeckém náměstí jest bar. socha P. Marie (1750) se sochami sv. Vojtěcha a j., „Velkoproboštstvo" (prepositura z r. 1779). Odtud jest pěkný pohled na Nitru. Po kamenném mostě, s bar. sochami a vázami, a 2 branami z r. 1673 přejdeme na nádvoří. Vl. se vystupuje na hradby, vp. po schodišti k biskup. chrámu. Kníže Pribina založil tu rom. kostelík a z něho snad jsou podnes zachovány zbytky, vp. při JV. straně chrámu, kde stojí okrouhlá apsida, prý z pův. rom. kostela. Pod vys. věží (z r. 1642, obnov. 1721), předsíní vstoupíme do dol. lodi (oltář s plastikou „Snímání s kříže" podle Raffaelova obrazu od J. Pernegyer z r. 1662) a po mramorových schodech do hor. hlavní lodi (1642, obnov. 1721) s bohatou výzdobou (stucca, mramory, fresky). K Z. straně chrámu přiléhá biskupský palác o 4 křídlech, seskupených kolem vnitřního

dvora. Má nádherně vyzdobené místnosti v 1. patře z 1. pol. 18. st. S hradeb jest pěkný rozhled.

Vycházky. 1. Ostrovní park **Sihoť** (Insula). — 2. JV. jest kostelík Matky Boží z 15. st. a Kalvaria (pěkný rozhled) s novým misionářským domem. — 3. **ZOBOR** (587 m). SV. 5 km. Z města až k úpatí jezdí AB. Pěšky se chodívá podle m. zn. k S. přes ostrov, chmelovou dolinou mimo kostel sv. Urbana (výhled), pak listnatým lesem. Celkem 1½ h. Na vrcholu Zoboru jsou rozvaliny milenio-vého maď. pomníku s pamětním nápisem slov. Stráně Zoboru jsou posázeny vinohrady. V. jsou zříc. benediktinského kláštera z r. 1009 a poustevna sv. Svorada (z r. 1025). V části býv. kláštera jest letní Rs. s cizineckými pokoji (býv. refektář s bar. fresky). Ve starých rukopisech se nazývá tento klášter zuberský. Na temeni Zoboru jsou mohutné valy. Na hradišti byly nalezeny střepy z první doby železné. Zobor je nejjižnějším význačnějším vrcholem Tribeckých hor (v. dále).

Tur. znač. cesty. 1. M. zn. jde od vrcholu Zoboru na Žibřicu. — 2. Z. zn. směřuje z Kosarec přes myslivnu Pochaban na Veľ. Tribec. Zn. cesty z Nitry: 3. M. zn. jde z parku na Sihoti přes klášter na Zobor.

*

Odb. T. *272* **NITRA—ZBEHY—RADOŠINÁ.** T. do hor Hlohoveckých. Z konečné stan. turisté chodívají do Piešťan, 12 km (v. tam). — 10 km **Veľké Ripňany.** SV. (6 km) jest Hajná Nová Ves se zámkem. — 32 km **Radošiná.** 1397 ob. H.: Berger (4 p.). Vápenka, 2 cihelny a lom vápencový. Zámek nitranského biskupa s pěkným hájem. V Radošiné jest jezírko a pak potok (asi 3 km od obce), které nezamrznou ani za nejprudších mrazů. Cesta k Piešťanům jde stále lesem a mimo jeskyni, zv. Čertova pec. — Z Radošiné 2 km jest Šarfia s pěkným zámkem Leonhardi a s pěknou zámeckou zahradou. — 3 km SV. z Radošiné jest myslivna Sv. Júr v krásném zákoutí.

*

Pokrač. T. *270.* — 44 km **Zbehy.** Uzel T. *270, 271, 272.* — 54 km **Somorová-Lovásovce.**

V. leží **Hor. Lefantovce** (4 km). Od nich SV. 2 km jest býv. klášter pavlánský sv. Jana z r. 1353, dnes přestavěný na vel., krásný zámek o 60 sálech. V býv. kostele a v jídelně se uchovaly bar. fresky od rakouského malíře J. Bergla. Rozsáhlý park a obora se zvěří, mezi ní četní mufloni. — Odtud k JV. 5 km jest hrad Dýmeš (504 m), známý krásným rozhledem (v. Zlaté Moravce).

58 km **Kamanová.** V. leží Oponice (4 km) se zámkem a hradem.

Hrad Oponice (Apponyi) jest od 15. st. rodným hradem známé magnátské rodiny maď. Apponyiů. Zámek má park a býval znám velikou knihovnou, dnes odstraněnou, a cennými sbírkami. Z Oponic na hrad **Gýmeš** se chodí přes Veľ. skálu (490 m, J. 3 km) a pak lesy k JV. (dalších 6 km).

63 km **Ludanice.** Odtud 6 km Z. je starý zámek u Hor. Obdokovců.

V. jsou **Tribecké** a **Nitranské hory**, t. j. mezi Nitrou, Hronem a Turcem. (I tu se užívá různé terminologie na různých mapách.) 1. Vrchovina nitransko-hronská mezi Nitrou a Hronem, po obou stranách řeky Žitavy (Zsitva), J. od města Nitry, Zlatých Moravců a Sv. Benediktu (v. VI. 6.). — 2 Tri-

b e c k é h o r y mezi střední Nitrou a hor. Žitavou, silně zalesněné. Počínají na J. nad městem Nitrou památným Zoborem (587 m, v. Nitru), na V. straně nesou zříc. hradu Gýmeše (v. Zlaté Moravce), na Z. zříc. hradu Oponice (Apponyi, též zámek), dostupují Veľ. Tribcem 829 m. Kolem vrcholu jsou zbytky opevnění husitského táboru. Žulové a dioritové jádro jest po obou stranách provázeno hlavně permskými křemenci. Jižnější část tvoří znatelný hřbet, jenž se k S. rozestupuje (za silnicí z Veľ. Bošan do Zlat. Moravců, při níž jest zámek Skýcov a zříc. hradu Hrušova) v několik menších skupin. Tyto splývají u široce rozptýlené obce Veľ. Pole pod Reichberkem (857 m). — 3. Odtud k J. vybíhá mezi Žitavu a Hron rozběhlý horský hřbet I n o v c e Z l a t o m o r a v s k é h o, původu sopečného (trachyt a trachytový tuf). Četná krásná údolí sbíhají se na vše strany, zejména k J. (v. Zl. Moravce). — 4. K S. od Veľ. Pole se táhne hřbet sopečného V t á č n í k u, jenž vystupuje přes Zadný Kľak (1202 m) na lysý Vtáčník (1346 m, odnože k V. a Z.), pokračuje na Adlerstein (1126 m, V. zříc. hradu Podhradie nad Nováky), Veľ. Gryč (970 m) a končí M. Gryčem (876 m) mezi Prievidzou a Handlovou. — 5. V. od silnice Prievidza—Handlová—N. Lehota—Sv. Kříž na Hronu se rozkládají již jižnější předhoří sopeč. hor kremnických a severněji táhlý hřbet Ž d i a r u (mezi Handlovou a Turcem), popsané v VII. oddílu. — U obce Klušova jsou lomy černého mramoru ozdobnického (vídeňská universita i radnice a j.), u Kolenan (V.) jsou veliké vápenky při ložích výborného vápence.

70 km Topoľčany. 174 m. 7239 ob. H.: Koruna (16 p.), Central (9 p.), Slavia (5 p.), Macháč (3 p.). Oú. Os. Bú.

Město leží v příjemné, úrodné, široké kotlině, k J. otevř., od S. chráněné, jest středem vyspělého kraje zemědělského. Zejména proslul nitranský ječmen, jenž se odtud vyvážel. V místě jest čistírna lihu, parní pila. Na Zelený čtvrtek putuje celé okolí do Topoľčan, kde se koná světelný průvod na K a l v a r i u. Účastníci nesou po svíci nebo lampě, takže průvod působí v šeru zvláštním dojmem.

Z. leží Tovarníky s krásným renes. zámkem, v podkovovité podobě, a s velkým parkem. Vel. cukrovar.

AB. (soukr.): 1. z Topoľčan přes Bošany do Oponic; 2. Klíž—Hradišťa; 3. přes Bojnu, Radošinu do Piešťan.

Od Z. sbíhají s Hlohoveckých hor bystřiny pěknými údolími, téměř rovnoběžnými, k JV. otevř. a úrodnými. Oblast jest velmi hustě osídlena. V krásném údolí Chocíny jest zámek a lesní úřad (sklárna zrušena). V hluboké Hradné doline jest papírna (v. Inovecké hory).

Odb. T. 264 **TOPOĽČANY—TRENČÍN.** Popis v. VI. 9. Napříč horami Inoveckými. V Mnichově Lehotě jsou miner. muriatické prameny. Východisko na Inovec (1042 m) po č. zn. 8 km. — Nejpohodlněji vystoupíme na Inovec z Jastrebie (5 km).

77 km Bošany. Odbočuje T. 264 na Trenčín (v. VI. 9.). Ze starého kastelu se uchovala jen fronta, část levého křídla a 2 šestiboké věže, dnes hosp. skladiště. Velká koželužna (Budischovski). — 82 km **Žabokreky** n. Nitrou, 1066 ob. Host. Samuel Michalík (2 p.). Bývalý lovecký zámek krále Matyáše je dnes v soukromém majetku.

Zde a v okolí (na př. Rybény) je ještě kroj s barevným vyšíváním a lid síťuje krajky.

85 km Malé Bielice. 295 ob. Malé lázně, na louce prýští 3 sirné prameny 29—31° C. Zařízení velmi jednoduché. H.: Lázeňský dům (3 p.). Krásné údolí odbočuje k S. podél řeky Belánky, jež odděluje M. Fatru od Inoveckých hor.

Na l. břehu Nitry 5 km od Veľ. Bielic leží obec **Skačany**, býv. sídlo kuruckého brigádníka Ladislava Ocskaye, vojevůdce Rákoczyho. S. 2 km na p. břehu Belánky jest obec Hradište, nad níž jsou zbytky předvěkého hradiště. J. 2 km v Broďanech jest zámek Oldenburků a nad ním mausoleum.

Dolina Belánky, Varta, Malá Magura, Kľak. Od SZ. přichází Belánka, skoro tak mohutná jako Nitra. Její údolí jest úrodné, mezi Vestenicemi a Nitr. Rudnem proslulé ovocnictvím a takřka po celé délce bohaté četnými předvěkými pohřebišti. V **Diviacích n. Nitr.** (500 ob.) byl prý nejstarší křesťanský kostel celé oblasti, román. stavba, uchované části (postranní dveře) jsou z 15. st.

Z. bok krásného údolí tvoří mohutný Budnanský hřbet s Rokošem (954) a se zříc. Uhrovského hradu nad krásným, na Z. k Radiši mířícím údolím. — Dolinou Belánky jezdí AB. na **Valaskou Belu** (4436 ob.), rozlehlou obec (v. též Trenčín), od níž jde krásná dolina Zliechovská a mimo to silnice ke Zliechovu. Chodívá se sem také k Z. od Něm. Pravna (v. dále). Dlouhou stěnu mezi Nitrou a Belankou tvoří na J. hřbet **Varta** (J. od silnice Nováky—Vrbäny) s vrcholy Varta (496 m) a Drienov (616 m) a severněji (až k údolí Tužiny) **Malá Magura** (Temešská skála, 1162 m). Tyto hory bývaly známy dubovými háji, dnes vystřídanými lesy bukovými. S. od M. Magury se tyčí několik horských skupin (Nikelsberk, 978 m, Kľak, 1353 m), jež přecházejí ve **Vetrné hoľe** (Malou Fatru, v. VII. odd.) a jsou tvořeny vápenci (triasovými a křídovými). — V okolí Něm. Pravna se ryžovalo zlato (v. tam).

90 km Šimonovany. 483 ob. Starý zámek a kostel. — 92 km **Veľ. Uherce.** 233 m. 1993 ob. (6% N., 1% M.). Host. (bez ciz. p.). Krásný, čtyřvěžový zámek v angl. got., v l. 1845—50 postaven hrabětem Josefem Keglevichem. Got. zám. kaple má krásný vyřezávaný oltář. Zříc. hradu. K J. se ubírá pěkná silnice romant. krajem na Skýcov a Topoľčianky (v. VI. výše). — 96 km **Oslany.** 234 m. 1711 ob.

R. 1662 byly zničeny Turky, kteří r. 1683 odvlekli téměř všecko obyvatelstvo do otroctví. R. 1892 vyhořely. V okolí jsou krásné lesy, zámek v Čereňanech (2 km). K V. se chodívá Hornejskou dolinou přes Lomy na Suchou horu (14 km, 936 m). Odtud pak možno se dáti po hřebeni Vtáčníku osamělými kraji stezkou na Zadný Kľak (1202 m, 3 km) a Vtáčník (1346 m, 4 km) přes Adlerstein (1126 m), Bielou skálu (1133 m) a Velký Gryč (970 m, 13 km) k S. Sestup do Handlové, nebo k Z. na Prievidzu.

98 km Chalmová. Renes. zámeček s pěkným parkem a oborou. — 102 km **Zemianské Kostolany.** 564 ob. Bar. zámeček. Kat. a evang. kostel. V Diviacích n. Nitricou je starý románský kostelík. — 106 km **Nováky.** 244 m. Zámek. V. nad Podhradím ční na úpatí Adler-

steinu (1126 m) zříc. hradu. — Při T. V. leží o něco S. obec Laskár se zámkem.

AB.: z Nováků: Div. N. Ves, Diviaky n. Nitrou, Nitr. Rudno, Valašská Belá.

115 km **Prievidza-Bojnické Kúpele.** Okr. město **Prievidza.** 288 m. 3726 (3900) ob. (119 Maď., 39 Něm., 306 Ž., 11 cizoz.) H.: Slavia (20 p.). Štefan Reis. Oú. Os. Notar. úr. Bú. Čs. stát. reál. gymn. Ovocnářská šk. 3 kat. kostely, synagoga. Klášter z r. 1666. Mariánský kostel „Na skále" byl kdysi husitskou tvrzí. Chemická tov. (Carpatia), barvírna, tov. lihovin a likérů (3), textil. tov. (Družstvo prievidzkých súkenikov), cihelna. V létě jest pravidelné AB. s blízkými Bojnickými Kúpelemi.

Obyvatelé se zabývali odedávna soukenictvím, ač byli také známi pěstováním šafránu (srov. Zniov na T. 253). R. 1676 vybudovala tu choť Paula Pálffyho proslulé jesuitské (později piarist.) gymn. v dvoupatrové budově. Podnebí jest tu drsnější než u Nitry, často leží tu sníh ještě v květnu. V létě panují horka (30° R) a v zimě mrazy (18° R), v okolí, velmi vlhkém, jest chudá půda. Bylo tu domovem silné vystěhovalectví a vnitřní sezonní stěhování za prací.

JZ. 3 km jsou **Bojnice.** 700 m. 1307 ob. (1242 Slov., 30 Maď.). Host.: Denk. Letavaj. Márer. Rolnické město, doposud hradbami ohrazené, s kostelem ze 16. st.

BOJNICKÉ KÚPELE leží 4 km Z. od Prievidzy. Léčebné lázně sírové zvučného jména, 38°—46° C teplé, a studené lázně železité, v krásné přírodní scenerii. Byty v kúpelích ve vile a v zámku (100 p.). Kúpele jsou otevř. po celý rok a platí za vydatné lázně o mírných cenách. Informace podává správa kúpelov. Indikace: Reumatism, nemoci kloubové, hostec, dna, záněty nervů (ischias), neurastenie a pod. Hudba v hlavní sezoně koncertuje denně. Horká voda vyvěrá ze země v parku za lázněmi a tvoří vřelé jezírko s léčebným bahnem. Z jezírka vytéká potůček teplé vody. Ubytování: Staré kúpele s 11 p., letohrádek Gabrielin s 22 p. V místě jest mohutný a krásný zámek Pálffyho, z největších a nejpěknějších na Slovensku, renovovaný pův. hrad Matouše Trenčanského, pak různých pánů. Po Thurzech přešel na Pálffyovský rod. Zámek má 218 místností, příkopy, mohutné věže, a do nedávna choval nádherné umělecké sbírky. V r. 1927 nově zřízeno 20 p. pro hosty. Před zámkem jest 600—700 let stará lípa. **Vycházky:** 1. Do Čičman, Valaské Belé a Zliechova (v. u Trenč. Teplic, T. 251). — 2. K V. na Vtáčník (v. svrchu).

Jazero se rok od roku zúžuje nánosem teplého bahna. Při teplotě vzduchu (na př. na podzim) 5° C jest voda teplá 27° C na povrchu a bahno v hloubce 5 m jest 35° C horké. V bahně byla zjištěna radiová aktivita, podobná bahnu piešťanskému, s nímž má stejný vulkanický původ v hlubinných puklinách. Bahno jest jemné, bez škodlivých součástí, povahy proslulého Fanga (z Baglia v severní Italii) a jest lékařsky velmi účinné. V 1 g sušeného, jemně práškovaného bojnického bahna bylo nalezeno prof. Hrázským a Dr. Markem $106{\cdot}5 \times 10^{-12}$ g radia (Piešťany 82×10^{-12} g radia podle rozboru prof. Mache r. 1911).

* *

Odb. T. 273 do **HANDLOVÉ**, odkud se buduje žel. spojka o 3·3 km dlouhém tunelu do Horní Štubni na T. 252 Vrútky—Zvolen.

Bude to úsek důležité středoslov. žel. trati. — Krásná horská trať. — Handlová. 416 m. 9793 ob. H.: Národný dom. Robotnický dom. Hornické, původně německými kolonisty obývané město, lišící se od jiných měst okolí domy o jednom a dvou poschodích, většinou dřevěnými, něm. rázu. Zajímavý jest starobylý got. kostel. Jediné větší lože hnědého uhlí na Slovensku je uloženo pod horami sopečného původu, M. a Vel. Gryčem a Pfaffenberkem.

Vycházky. 1. Na Vel. Gryč (970 m) k Z. 2 h., rozhled do Kremnice a j. — 2. Přes obec Kunešov (dřevěné stavby) k SV. na stan. Piarg nebo na Kremnici romant. cestou lesem (3 h.). — 3. Mezi Sklenným a Ráztočným jsou prý jeskyně (neprozkoumané).

Dolování v Handlové bylo započato v pol. 19. st. statkářem Pálffym, ve velkém měřítku započala dolovat r. 1912 Akc. spol. Handlovských uhel. baní. Rozsáhlé ložisko hnědého uhlí, výborné jakosti (od 4500 do 7000 kal.), je otevřeno Dědičnou štolou 2500 m dlouhou. Důl je moderně zařízen, uhlí se dobývá strojově. Těží se ročně asi 4 mil. q, vystavěním hlavní T. se těžba zvýší a zindustrialisuje se okolí. Elektr. centrála dodává elektr. proud širému okolí. Doly postavily vlastní rozsáhlou dělnickou a úřednickou kolonii.

Handlová—Hor. Štubňa, horská trať, 19 km dlouhá, jejíž stavba (1928—31) jest rozpočtěna na 100 mil. Kč. Proráží horský hřeben pěti tunely, nejdelší (3004 m) pod horou Bradlem. Trať je článkem středoslovenské magistrály Brno—Čer. Skala—Margecany.

* *

121 km Nedožery. 828 ob. Rodiště J. Benedictiho, rektora Karlovy university v Praze.

Ve Chvojnici jsou býv. doly na zlato. V Porubě (5 km Z.) jest starobylý kostel ze 14. st.

126 km Nemecké Pravno. 348 m. 2013 ob. (1702 Něm., 20 M., 277 Sl. a j.). H.: Mestský (5 p., gar.). Nádražní (4 p.). Pivovar. Město, původně německými horníky osazené, má starobylý něm. ráz a jest nejbohatší v okolí. Pěkný kostel. Domy jsou téměř vesměs jednoposchoďové.

Po úpadku ryžování zlata rozvinulo se soukenictví ve způsobu družstevního podnikání. Zboží bylo roznášeno podomními obchodníky po celém Slovensku. Také koželužství mělo dobrý zvuk.

Kraj jest znám vyspělým o v o c n á ř s t v í m. V okolí jest asi sedm německých vesnic (potomci něm. kolonistů, t. zv. Handerburci) se zajímavou dřevěnou architekturou jako Gajdel (S.), Majzel, Tužina. Gajdel proslul výtečnými sušenými švestkami („gajdlanki"). Z Gajdelu se chodívá na Fačkov a Rajec.

V okolí se ryžovalo zlato v pohoří Malá Magura. Veliká ryžoviska (t. zv. Seifen, Bettlerseifen) a kanály uchovaly se zejména v Cáchu (JZ. 3 km), podél říčky Chvojnice (Z.) a v údolí Bielé Vody u Čavoje (Z. 8 km). Ve Chvojnici jest rozšířeno lidové řezbářství (kursy). — V Nem. Pravne uchoval se podnes zajímavý kroj (t. zv. „Koke"), nosí se při slavnostech.

AB. jezdí z Nem. Pravna pěknou horskou silnicí pod Kľakem do Kláštora p. Zn. a ke T. 251.

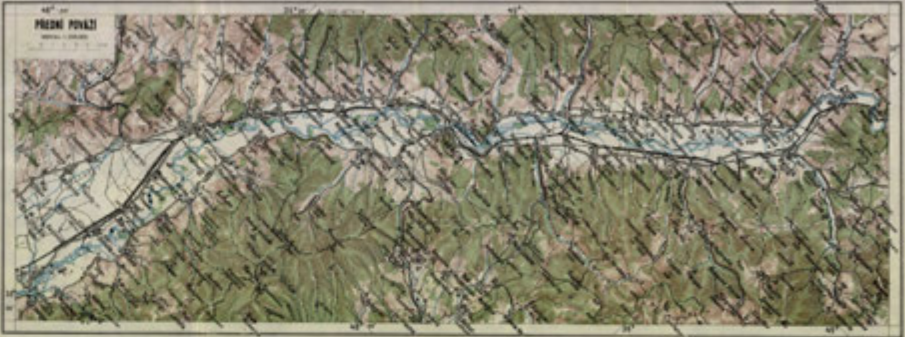
Vycházky. 1. K S. po ž. zn. na vrch **Kľak** (1353 m, 13 km), Bošányho chata, rozhled. Z části možno užíti AB. — 2. Na Vyšehrad s pravěkým opevněním na temeni (829 m). Chodí se k V. po z. zn. přes obec Solku. — 3. Do **Čičman** po z. zn. přes obec Tužinu (25 km). — 4. Východisko tur. přechodů přes hory k SV. do údolí Turce (10 km) nebo k S. do Rajce (20 km).

VI. 8. (Bratislava—) Leopoldov—Nitra (T. 271).

Z Bratislavy celkem 101 km, z Leopoldova 37 km. Popis: Z Bratislavy až do — 64 km **Leopoldova**†† jedeme po T. 251 (v. VI. 9.). — 70 (5) km **Hlohovec** (dříve slul též Frašták z něm. Freistadtl), maďarsky (Galgocz). 156 m. 8422 ob. (350 Maď., 694 Židů, 72 Něm.). H.: Jeleň (12 p.). Internacional (5 p.). Klášter františkánský (z r. 1465 s bohatou knihovnou a s kostelem. Got. far. kostel. Most přes Váh (400 m) s několika plovoucími mlýny. Továrna obuvi M. Brodyho (70 děl.), pivovar a sladovna (J. Müller). Nad městem ční jednoduchý zámek s parkem. Se zámecké terasy jest krásný pohled na Pováží. První zmínka o Hlohovci se děje r. 1113 v listině krále Kolomana o opatství sv. Hypolita na Zoboru u Nitry. Za reformace se tu usadilo mnoho Čechů, Moravanů a Chorvatů. Město později několikráte vyhořelo. V zámecké tiskárně vyšel r. 1583 J. Pruna evang. katechismus. Nad městem jest pěkná „Kalvarie" (výhled). Dřevařská tov. R. 1848 byli popraveni u obce Beregseg evang. theologové Vilko Šulek (20. X.) a Karol Holuby (26. X.) za účast na slov. povstání. Nad jejich hroby jest nasypána mohyla. K V. od Hlohovce se zvedají nejjižnější výběžky Hlohoveckých hor, pokryté na stráních nad Váhem vinohrady. V okolí se daří výborná réva. Hrozny bývaly vyváženy do Ruska (Polska), zejména od jižnější Šintavy. S. 5 km při Váhu leží Koplotovce se starým zámkem. AB. s Leopoldovem. — 86 (22) km **Andač**. V Lukáčovcích (3 km SZ. od nádr.) jest zámek nitranského biskupa. — 93 (29) km **Zbehy** na T. 270 Nové Zámky—Nitra, po níž jedeme dále: — 101 (37) **Nitra**.†† Popis v. při T. 270 níže.

VI. 9. Povážím z Bratislavy do Žiliny (T. 251).

Ráz trati: Délka 203 km (osob. vlakem 6 h., rychlíkem 4 h.). Nejpěknější a nejzajímavější čs. trať, podél níž jest mnoho tur. cílů, na př. **Modra** (lázně a Ls.), **Trnava**, lázně **Piešťany**, **Trenč. Teplice**. Cestu zpestřují zříc. hradů **Trenčína**, **Beckova**, **Čachtic**, **Tematína**, Považsko-bystrického hradu, Súlova, Hričova, Vršatce a j. pěkné zámky. Nedaleko jest skalní město **Súlovské**, Manínská soutěska a j. Pozoruhodné jsou doliny, národopisně i krajinářsky svérázné. Již z vlaku možno pozorovati svéráz slovenských dědin, jejich domky z hliněných cihel, nepálených, pestře malované. Uvnitř bychom nalezli, zvláště při J. polovině trati, vkusně, ručně malované **kuchyně**. Lid nosívá tam v neděli a o slavnostech pestré kroje, často bohatě vyšívané, zejména v obcích Švajnsbach (u Pezinku), Čataj a Nem. Grob (33 km Z. Báhoň), v okolí Trnavy, v dolině bošácké. Zvlášť proslulé jsou lidovou architekturou **Čičmany**, Zliechov, Valaská Belá, Kolárovice a drotárské dědiny v Javorníku.

PŘEDNÍ POVÁŽÍ

Váh a Považí. Trať se ubírá podél řeky Váhu. Dolní údolí Váhu splývá s podunajskou J. slov. nížinou u Veľ. Kostolan, kdežto u Čachtic jest asi 10 km široké. Tato oblast naplavenin jest velmi úrodná a patří k nejhustěji osídleným částem Slovenska. Obce jsou bohaté a pokročilé. Váh, nyní zčásti regulovaný, dříve měníval tok tak že na př. Sereď byl dříve na jeho V. břehu (nyní na Z.). U Čataj údolí se zužuje a nastává cesta vlastním Považím, jež přírodní krásou a bohatstvím hradů (v. úvod) patří k evropským pozoruhodnostem. Váh, jenž jest v dolním toku 90—100 m široký, 1·5 m hluboký, sbírá pobočky s vysokých hor a na jaře tvořívá veliké záplavy. Spoustou kamení rázem zaplní někdy staré koryto a razí si pak cestu novým korytem, jež je proto široké. Regulace je obtížná a řečiště jest provázeno rozsáhlými štěrkovými a obláskovými nánosy. A takové jsou i jeho přítoky, z nichž divokostí proslula zejména Vlára (v. T. 217). Po Váhu z jara plaví vory (pltě), místy (zvl. u skály Besné a v proudech zv. Margita, v. VIII. 1.) nebezpečnými skalisky a víry. Slováci Považí opěvují (J. M. Hurban).

Hory. Údolím Váhu jde geol. důležitá porucha (zlom), t. zv. západní thermální linie slov., při níž vyvěrá několik minerálních i teplých pramenů. (Podrobnější výklad v. u Trenč. Teplic.) Po Z. straně provázejí Váh M. Karpaty (v. Bratislavu), Bílé Karpaty (v. km 100) a Javorníky (v. km 159), jejichž průsmyky vedou jednak dráhy, jednak silnice a pěšiny na Moravu. Hory po V. břehu Váhu se táhnou od Hlohovce až po Žilinu. Nomenklatura není ustálena. Nejširší název jest Považské hory pro celé pásmo. Podrobněji možno rozlišiti: 1. Od Hlohovce po T. Trenčín-Nitra táhnou se Hlohovecké neboli Inovecké hory. — 2. Od T. Trenčín—Nitra na S. až k údolí Prušinky u Beluše sahají Střední Považské neboli Trenčianské hory (Karpaty), široce se rozkládajíce na V. až k Belánce. — 3. Od Prušinky k S. jdou severní Považské (Súlovské) hory („Vetrné hole“ na mapách není správné) a již. části patří M. Fatry. — 4. Východnější část mezi Belankou a Nitrou vyplňuje M. Magura (v. též str. 74 a VI. 7.).

Popis trati. 0 km **Bratislava.**†† Z vlaku jest výhled na město, na hrad a vl. na M. Karpaty. — 5 km **Bratislava—Dynamitka.** Vp. jest cukrovar (dříve dynamitka) a jiné prům. závody. — 8 km **Račištorf.** 4733 (6500) ob. Daří se tu výborné stolní víno.

14 km **Sv. Jur.** 138 m. 3261 ob. (857 Něm., 100 Maď.). Host.: Siarský (4 p.), Lázeňský pensionát (25 p.), Sokol (1 p.).

Město leží v pěkném, révovém kraji a již v 13. st. bylo privilegováno, jak dosvědčují zbytky měst. hradeb. Nad městem ční památný, jednoduchý, starobylý got. kostel sv. Jury z 13. st. bez věží. Piarist. klášter (1685). Evang. kostel (oltářní obraz jest připisován van Dyckovi). Na evang. hřbitově jsou zajímavé renes. náhrobky. — Hlavní oltář kostela sv. Jury jest vynikající raně renesanční plastika (z 15. st.) jedinečné ceny, z měkkého vápence tesaný, trojdílný, bohatý skulpturami ze života sv. Jiří, bohatě ornamentovaný. Z nejcennějších uměl. pokladů republiky, třebaže jednotlivosti jsou poněkud vadných proporcí. V lodi jest dřevěná, zlacená skupina „Smrti P. Marie“, význačné dílo got. sochařství; kamenné epitafy pánů ze Sv. Jura.

Při trati jsou sirnato-železité prameny s lázeňským pensionátem a menšími lázněmi. Sezona od 15. V. do 20. IX. — Pěkné vycházky

od lázní vedou do Josefovy doliny, na Limbach, k hájovně Biely kříž (nápoje k dostání) a j. Asi 30 min. Z. jsou zříc. hradu Biely Kameň (výhled). Na vrchu S. od něho jsou zbytky pravěkého opevnění, kde byly nalezeny střepy staroslovanské keramiky. — V. od Sv. Juru se rozkládá velké rašeliniště „Šúr", zbytek dávného jezera, proslulé svéráznou květenou, kterou vědecky prozkoumal slov. přírodopisec Hoľuby. — Dne 15. VIII. se koná slavná pouť u kostelíčka při Sv. Juru, možno tu spatřiti lid z okolí v bohatém kroji (z Vajnor, Slov. a Horvat. Grobu a j.). Na svazích M. Karpat prostírají se četné vinice.

Vycházky. 1. Ze Sv. Jury se jde k Z. přes M. Karpaty, Mar. údolí do Stupavy. — 2. M. zn. jde k S. přes myslivnu Košarisko do Lozorna na T. Zohor—Plav. Sv. Mikuláš.

O něco dále (3 km) při trati a silnici je Grinava, odkud k S. 2 km leží **Limbachy**, něm. osada, známá výtečným vínem.

20 km **Pezinok.** 152 m. 4917 ob. (3120 Čs., 1321 Něm., 184 Maď., 183 Židů). H.: Zlatý jeleň (6 p.). Oú. Os. Bú. Gotický farní chrám, býv. jesuitský chrám (17. st.) stojí na nám. Kapuc. klášter (1676). Synagoga. Evang. kostel. Rodiště slavného malíře Kupeckého (1667—1740). Tov. na umělá hnojiva. Velká cihelna. Mnoho pěkných výletů do okolí.

Již ve 13. st. připomínaná osada se stala od r. 1647 král. městem hrazeným. Z hradeb se zachovaly podnes zbytky. Zámek Pálffyovský, pův. Štěpánem Illésházym vybudovaný r. 1608 na místě staršího hradu, vynikal proslulou obrazárnou (Reni, Corregio a j.), zbrojnicí a sbírkami (rozprodáno 1924). Patří k nejstarším zámkům Slovenska, z vodního hradu se uchovaly základy, příkop a j.

Vycházky. 1. V místě byl t. zv. **Železný** kúpel (2 km Z.) s vlahým sirnato-železitým pramenem, hojně navštěvovaný zejména z Bratislavy. Dnes je přeměněn v „Affilovaný ústav pro duševně choré čs. nemocnice v Bratislavě". Ještě dále na Z. (celkem asi 4 km) jest pěkná lesní Rs. „Panský dom" (cizin. pokoje), oblíbené Ls. Odtud se skýtají vycházky do M. Karpat (v. orient. tabuli v Panském domě). — 2. S. jest obec Cajla, u níž se dolovalo na zlaté rudy a na žel. kyz a vyráběla se kyselina sírová.

Tur. přechody. Od nádraží se ubírá silnice (hradská) k S. přes hřbet Malých Karpat (přes vrchol Baba, 527 m) do Perneku na T. Kúty—Trnava. Kratčeji a příkřeji tam míří m. zn.

24 km **Trlinok.** V okolí se daří výbornému vínu, nejlepší je limbašské a grinavské (Z. od Pezinku).

26 km **Modra-Šenkvice.** 165 m. Vl. leží 4 km od žst. město:

Modra. 172 m. 5046 ob. H.: Sýkora (6 p.), Zlatý jeleň (2 p.), Republika (3 p.). Učitelský ústav jest za městem, pěkně položený. Vinařská škola. Biskupství evang církve slov. (druhé jest v Lipt. Sv. Mikuláši). Středisko evang. práce v Z. Slov. Z nejstarších měst Z. Slovenska, kolem něhož se uchovaly zbytky hradeb (brána s nápisem z r. 1618, zdi, věže). Ulice jsou široké, úpravné, s veřejnými studnami. Pěkný Mestský dom. Tři pěkné

kostely jsou ve městě (kat., ev. slov. a něm.) a na hřbitově starý kostelík, kdysi českobratrský (1573). V městě jest domovem slovenská lidová keramika, velmi svérázná a vkusná (návštěva dílen doporučitelna). 7 mlýnů. Oblíbené Ls. V okolí se daří výborné víno. AB. od nádr. jezdí až do lázní Harmonia a přes Modrou do Časté.

Na hřbitově odpočívá Ludevít Štúr, profesor řeči a literatury československé při bratislavském lyceu (zrušeno 1844). Žil tu u svého bratra, jsa pro politické názory a události r. 1848 pod stálým policejním dozorem († 1856). Evang. biskup Dr. S. Zoch († 1928).

Vycházky. 1. **Šenkvice**, vp. od trati. Opevněný kostel (17. st.). — 2. Asi ½ h. k S. v lesích leží hojně navštěvované i oblíbené Ls. a městské lázeňské místo Harmonia. H., Rs., 20 vil a pensionátů. Koncerty, sport, plovárna. Z Harmonie možno podniknouti po č. zn. pěknou vycházku na P i e s o k (se 2 tur. chatami), na Panský dom, na Vysokú, na Zámčisko (zbytky pravěkého opevnění, jeskyně), na Veľkú Homolu a na blízkou Rz. — 2. SV. leží zámek **Červený Kameň** (2 h., sbírky, hrad a pod ním veliká krápníková jeskyně). — 3. Do N á d a š e jdeme k S. z Červ. Kameně přes O m p i t á l (poutní kostel, jeskyně pod Špilberkem). Z Ompitálu možno učiniti odbočku hlubokými lesy k Z., kdež jest zejména v údolí Ořešanky na Barině asi 13 rybníčků s chovem pstruhů. Jdeme k SZ. mimo papírnu k myslivně (Na zabitém, 3 km), dále ke Sklenným hutím (2 km), pak po potoku na Barinu (3 km) a do myslivny Solirov (nouzový nocleh). Dále možno pokračovati k myslivně Nová Bohatá (4 km, vys. zvěř). Podél lesní dráhy do Lesního dvora (Waldhof, 3 km), mimo chem. továrnu, přes Lošonec a Neštich do Nádaše (10 km).

Tur. spoje. Z Modré do Harmonie vede č. zn. Silnice jde pod úpatím M. Karpat přes Dubovou, Častou (got. kostel s 8hrannou věží), Ompitál (poutní místo), Hor. Ořešany, Neštich do žst. Smolenice. Z Harmonie jde: 1. Z. zn. na Raštín, žst. Sološnici. — 2. Č. zn. na Panský dóm na hřebeni M. Karpat. — 3. M. zn. jde také na P. dóom, ale pokračuje na žst. Kuchyňa. — Více v. u Bratislavy.

34 **km Báhoň.** Z býv. zámku zřízen ústav pro slepce. AB.: do Abrahamu, Čataje a Něm. Grobu.

JV. 3 km leží folkloristicky zajímavá ves Čataj, proslulá svérázným malebným krojem, výšivkami a starou majolikou.

38 **km Cífer.** 147 m. 1990 (2850) ob. (61 Maď., 29 Něm., 22 Židů). Škola vyšivačská. Krásný renes. z á m e k Z i c h ů v.

Architekt. pěkný zámek s velkým (zanedbaným) parkem, upomíná vzhledem na Hlubokou a patří mezi nejpěknější zámky republiky. Krásné sbírky byly odvezeny. V cihelně u nádr. byly nalezeny sídlištní zbytky z řím. doby.

Kraj proslul krásnými, bohatě vyšívanými kroji. Vl. v pozadí (23 km k SZ.) se tyčí Vysoká (754 m), nejvyšší bod Malých Karpat. Pod ní v pěkném údolí uprostřed vinohradů jest zámek Červený Kameň. Také v P u d m e r i c í c h (5 km SZ. od Cíferu) jest zámek P á l f f y o v s k ý s pěkným parkem. JV. (7 km) ve Voderadech pěkný z á m e k s cennou kaplí se sbírkami, zvl. starého čínského a japonského porculánu, zbraní, s knihovnou, s pěkným parkem. Také k V. (4 km) v A b r a h a m u je zámek.

Vlak přejíždí dvojramenný potok Trnavku a vjíždí do stanice:

47 km **TRNAVA** na Slov.†† 146 m. 17.745 ob. (z toho 13.871 Čsl., 894 Něm., 1386 Maď., 1604 Ž.). R. 1930: 20.000 ob.

H.: Baxa (14 p.), Pošta (13 p.), Imperial (19 p.). Biskupství katolické. Os. Bs. Bú. Posádka. Školy: Stát. reál. gymnasium, biskup. semin. s konviktem, učit. ústav, hosp. šk., obch. škola. Klášter voršilek (ústav učitelek). Klášter jesuitů. Klášter řádu sv. Františka. Mateřský dům Milosrd. sester. Krajinská nemoc. 11 kat. kostelů, 1 evang. a 2 synagogy. Musea: 1. Městské v přízemí chlap. měšť. šk. (zajímavá sbírka revolučních dokumentů z r. 1848); provádí sluha. — 2. Jedličkovo museum v sousední kapitulní budově s pěknou etnograf. sbírkou.

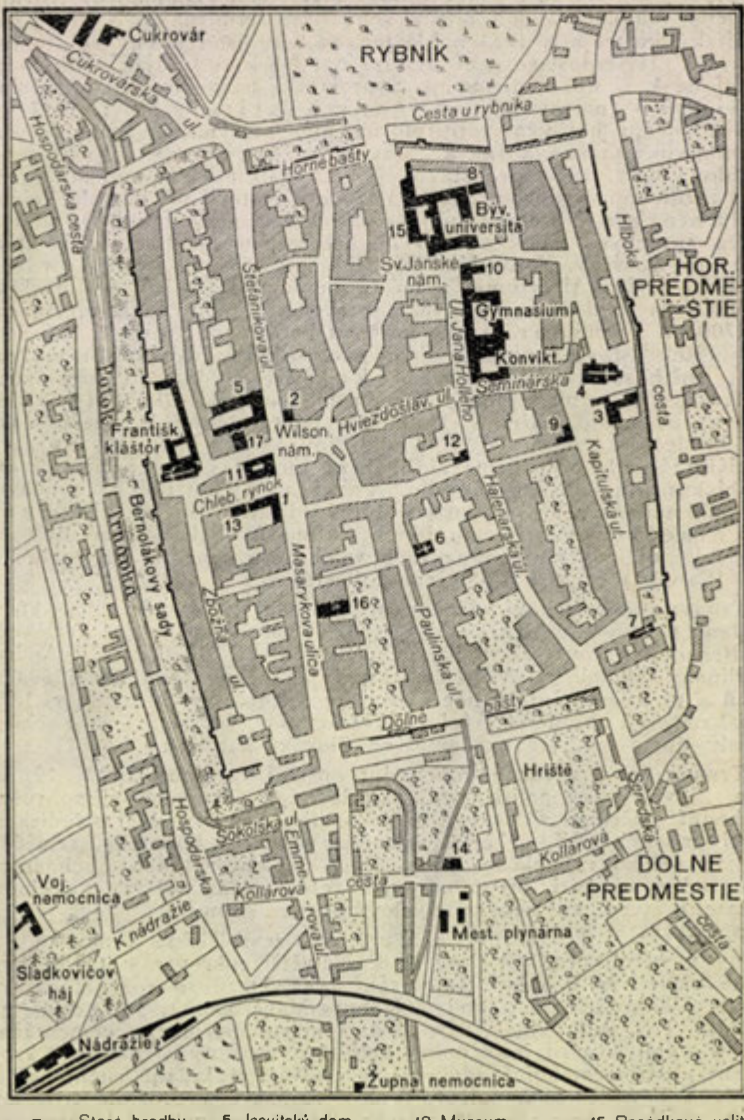
Ležíc na prastaré obch. i voj. cestě na Moravu a ve velmi úrodném kraji, byla tu již v 7. st. osada Tirana, jež již v 13. st. byla mohutnou pevností, často obléhanou, kvetoucím, zámožným slov. městem, nadaným mnohými výsadami. Mnohé monumentální stavby připomínají význačné poslání Trnavy v historii. R. 1238 dostala výsady král. města. R. 1242 byla zpustošena Tatary, r. 1260 ji dobyl Přemysl Otakar II. R. 1382 zemřel tu král Ludvík Velký. R. 1423 stál Žižka před jejími branami. R. 1432 zmocnili se jí husité. V 16. a 17. st. odehrály se tu boje náboženské. R. 1526 po bitvě u Mohače a později se stala sídlem hlavních úřadů, které prchly před Turky; r. 1683 byly tu veliké bouře a popravy (jesuitů). Nejslavnější rozkvět náleží do 17. a 18. st. V l. 1634—1777 byla tam jes. universita v paláci Pázmány, budově dnešního slov. gymn., hlavní universita uherská v době, kdy střed Uher patřil Turkům. Město stalo se kulturním střediskem Uher. Později utrpělo válečnými událostmi (1683 vyhořelo). R. 1777 odešla universita do Budína a 1822 arcibiskup do Ostřihoma. Bylo dlouho husitskou baštou na Slovensku, později (od 18. st.) se stalo střediskem uvědomělých Slováků kat. R. 1831 zahynulo cholerou 2000 lidí. R. 1848 byla tu bitva mezi maďar. povstalci a císařskými. Pro četné kostely Trnava sluje „Malý Řím".

P a m á t k y. Nádherný, hlavní, raně got. k o s t e l s v. M i k u l á š e. Kostel sv. Jana Křtitele (1629). Kostel sv. Františka s klášterem. Jesuitský kostel a klášter. Divadlo (1831). Primaciální palác, stará universita, seminář s konviktem. Mestská věža (1574). Hradby městské a j.

AB. jezdí z Trnavy na Cífer, Suchou n. Par., Špačince, Dol. Krupou, Bučany, Pudmerice, Zeleneč, Modranku, Hrnčárovce.

Procházka. Na nádr. jest pamětní deska 3 čes. četníků, kteří 13. XI. 1918 byli zákeřně zavražděni ustupujícími Maďary. Přes Trnávku přijdeme na Š t e f á n i k o v o n á m e s t i e s pěknou Slovenskou brankou (stavěl Mil. Harminec před válkou), před níž stojí socha M. Š t e f á n i k a (sochař Koňarik, 1924). Za evang. kostelem s věží jsou zbytky hradeb. — M a s a r y k o v a u l i c a (okr. súd, špitálský kostel) vede nás k Mestskému domu (z r. 1793), s cenným archivem, k františkánskému kostelu (z r. 1363, přestavěn r. 1620) s klášterem (chová obraz biskupa Pázmányho), ke staré dobře uchované hradební Františkánské bráně, jíž bychom přišli do Bernolákových sadů. Pokračujeme na hlavní W i l s o n o v o n á m e s t i e. Tam stojí vysoká čtyřhranná Mestská veža z r. 1574, s níž jest pěkný pohled do okolí. Uprostřed jest sloup

TRNAVA

Staré hradby	5 Jesuitský dom	10 Muzeum	15 Posádkové velit.
1 Radnica	6 Kostol sv. Pavla	11 Divadlo	16 Hotel Royal
2 Mestská veža	7 Klašterský kostol	12 Žen. učit. úst.	17 Hotel a kaviareň Diamant
3 Arcibiskup. palác	8 Evang. kostol	13 Pošt. a tel. úrad	
4 Chrám sv. Mikuláše	9 Synagoga	14 Par. lázně	

Podle originálu technické kanceláře pro plány měst, Ing. Ivo Beneš, Brno

sv. Trojice (1695). Naproti stojí divadlo, z nejstarších (1831) na Slovensku. Za věží jest zajímavý starý dům (Diamantův), uvnitř zdobený malbami z dob husitských (býv. šermírna). Naproti jest jesuitský kostel z r. 1734 a klášter, za nimi jsou uličky se starými domy. V Hviezdoslavově ul. zemřel r. 1382 král Ludvík Velký (pamětní deska). Pokračujeme na Svatojanské námestie. Kostel invalidský (universitný) sv. Jana Krstitele byl r. 1637 vystavěn městu horlivým protireformačním bojovníkem arcibiskupem Pázmánym. Krásná a smělá (stavitel v obavách prý skončil sebevraždou) bar. dvojvěžová stavba (24 m vys.) má krásnou štukovou, dnes zabílenou výzdobou. Arcib. Pázmány postavil při kostelu krásný palác pro universitu (theol., lékař. a práv. fakultu), sídlivší tu za tureckých válek a r. 1777 přenesenou do Budapešti. Dnes jsou tam kasárny. V ul. Jána Hollého jest býv. univ. konvikt, dnes měšť. šk. Albertinum a měst. museum. Dále jest gymn. Jána Hollého (v budově z r. 1648, postavené Pázmánym a přestavěné r. 1700) a seminarium s krásnou bar. kaplí (fresky), pak ženský učitel. ústav uršulinek a sirotčinec. Mikulášské námestie má vně bar., vnitř renes. dóm sv. Mikuláša ze 14. st., přestavěný v 18. st., s 5 loďmi a mnohými náhrobky, na věži s kohouty (z dob tureckých) místo kříže. V kapli jest poutní obraz P. Marie (oko prý krvácelo za moru 1708). Vedle stojí arcibiskupský (primaciální) palác, v němž sídlíval za turecké okupace nějaký čas arcibiskup, dnes biskupské sídlo. Kapitulskou ulicou, hlavní a nejpěknější, s pěknými starými dómy, přijdeme k býv. klášteru klárisek, dnes voj. chorobinci. Zajímavá ulička Dolné bašty a Střelecká ul. poskytují obraz zachovalého opevnění. V ul. Pavlinské jest Pavlineum s klášterem a kostelem z r. 1719.

Trnava měla veliký význam pro národní uvědomění Slováků a udržení slovenského jazyku. Již r. 1793 založil spisov. a kat. kněz A. Bernolák „Tovaryšstvo literného umeňa". R. 1870 založil Andrej Radlinský Spolok sv. Vojtěcha, který má pěkný dům a asi 60.000 členů a po rozpuštění Matice slovenské v Turč. Sv. Martinu r. 1874 konal národní obrodnou práci vydáváním slov. četby. Srpnové schůze bývaly dostaveníčkem uvědomělých Slováků katolíků.

Trnava měla význačné obchodní poslání v minulosti. V 19. st. byla, hlavně vlivy politickými, zanedbána a postavena mimo rušné obchodní směrnice. Od převratu se poměry změnily. Jest střediskem velmi úrodného SZ. výběžku dunajské roviny a bohatého, zemědělsky vyspělého rolnického kraje, ležíc na křižovatkách obchodních cest, může se státi, při prozíravém řešení plánů města a účelném rozložení čtvrtí, rušným průmyslovým střediskem.

Průmysl. V Trnavě převládá průmysl. zemědělský. Trnavské sladovny vyvážejí proslulý slov. slad. Největší cukrovar v ČSR., moderně zařízený. V městě se vyrábí ocet, který se rozváží daleko široko. Veliké železář. závody (Koburg-Manesmann), stát. dílny na vagony. Tov. cukrovinek, škrobárna, octárny, strojírna, cementárna a j. V okolí se nosí ještě nejbohatší slov. proslulý „trnavský" kroj, zlatem a stříbrem hojně zdobený, a vyšívají se krásné ruční práce. Každých 6 neděl se konají v Trnavě zajímavé a proslulé trhy dobytka, obilí a také na lidové výšivky. Západoslovenské elektrárny.

Vycházky. 1. Les Vajanského (1 km). — 2. Podél T. 261 do M. Karpat. — Křižovatka s T. 261 Kúty—Sereď.

*

T. 251 dále za — 59 km **Bučany** přejíždí říčku Dudváh, známou velkými rozlivy. — 64 km **Leopoldov.**†† Připojuje se T. 255 od Galanty. Odb. T. 271 do Nitry (v. VI.

8.). Dnes malé městečko a žel. uzel. Voj. posádka. Zem. zbrojnice.

Leopoldov byl pův. pevností. Založil ji r. 1665 Leopold I. po vzoru severoitalské Palmy Nuovy v náhradu za Nové Zámky, které v letech 1663—85 byly drženy Turky. Na zač. 18. st. byla pevnost přeměněna na voj. skladiště a invalidovnu a r. 1858 na trestnici. Boje r. 1704 a 1848/49.

Za Váhem, kde u mostu (400 m) jest uprostřed říčního toku několik vodních mlýnů, leží město Hlohovec (8422 ob.) se zámkem a j. (v. VI. 8.). — JZ. 4 km v Bučanech jest zámek s parkem na řece Blávě. Na ní leží odtud k SZ. v Malženicích a Paderovcích další zámky v kraji velmi úrodném.

Dále T. 251 vede k S. mezi Dudváhem a Váhem. V. vidíme hory Hlohovecké, Z. ještě M. Karpaty. — 72 km **Veľ. Kostolany.** 148 m. 1818 ob. (r. 1930 2400 ob.).

Památné místo z dob husitských bojů, kde bylo r. 1467 králem Matyášem popraveno 70 husitů. V okolních vápencových skalách jest mnoho podzemních chodeb, většinou ještě neprozkoumaných. Kraj jest velmi úrodný, zejména v pásmu mezi Váhem a Dudváhem. Na V. břehu Váhu jest zámek. Také v Rakovicích (SZ. 5 km) jest zámek. Váh v této oblasti tvoří četné ostrůvky, ramena a jesepy, jeho řečiště jest velmi (1 km) rozlehlé, štěrkem zanesené.

AB. jezdí z Trnavy do Veľ. Kostolan (2× denně).

82 km PIEŠŤANY. 168 m. Obec skládá se ze dvou částí: a) z města, jež se místně nazývá Staré Piešťany; b) z lázní Piešťan.

Staré Piešťany. 9321 (12.000) ob. (128 N., 188 Maď.). Město jest rázu zemědělského, leč regulačními pracemi (dlážděním ulic, stavbou nového rialtového mostu přes Váh na Lázeňský ostrov, kanalisací, regulací potoku Dubového) se vyvíjí jeho charakter lázeňského místa. Tvoří s lázněmi, od nichž jest odděleno krásnou lipovou alejí a velikým parkem, správně jednotnou obec. Oú. Os. Bú. Exp. fin. ředit. Posádka (pěší, letecká a dělostřelci). Nová obec. a obč. šk. Sokolovna. — Průmysl. Růžový mlýn (moderně zařízený podnik), elektrárna, sladovna, zpracování dřeva, vinopalny. Výrobky domácké: výšivky, bohaté kroje, bohatě zdobená keramika a drobnosti ze dřeva. Prodejny výrobků lidového prům. Zajímavý jest pohled v neděli a ve svátek na národní kroje u kostela.

LÁZNĚ PIEŠŤANY.

168 m. Lázně leží mezi městem a Váhem, hlavní prameny a lázeňské budovy jsou na Lázeňském ostrovu. Informace lázeňské i bytové u ředit. lázní.

Doprava. Do lázní jest z nádr. pěšky 20 min. k V. Na nádr. čekají zřízenci hotelů. Před nádr. stojí drožky, dostavníky, AB. Platí se do lázní: fiakr 15 Kč, drožka 10 Kč, auto 20 Kč, autobus 3—5 Kč, infanteristé 3—5 Kč. (Z hotelů do lázní se dopravují nemocní v ručně tažených dvojkolkách (t. zv. infanteristé) na způsob východoasijských dvojkolek).

Civ. letecká doprava bude zavedena v nejbližší době.

R. 1930 se staví nový veliký Masarykův most přes Váh, 252 m dlouhý, železobetonový, a hangáry pro civilní mezinárodní leteckou dopravu.

Ubytování. 1. Hotely ve správě lázní: Thermia-Palace (200 ps., veškeré koupele a techn. léčebné pomůcky v domě, celoročně otevř., největší komfort, přesné diety). — Grand-Hotel Royal (160 lůž., uprostřed lázeňského parku, středisko elegantního společenského života). — Lázeňský H. (s pobočnými budovami Parkovou vilou a Frant. vilou) a H. Zelený strom (dobré občanské domy, 140 ps.). — 2. V místě jest též speciální sanatorium (95 ps.), léčebné domy a pense různých lékařů, jako: dr. Alexander Bellevue a Amalia Dvor (dr. Brežný), prof. Cmunt, vila Erna (dr. Lud. Lichtenstein), dr. Reichardt, Astoria (dr. Szegő), dr. Havas, dr. Veres, dr. Neuwirth, dr. Rosner, dr. Müller, dr. Weltmann, International, Excelsior. — 3. H. soukromé: Nár. dům „U lípy" (60 ps.), Singer (14 ps.), Metropol (30 ps.), Herzog (40 ps.). — 4. Pokoje pronajímá na 500 soukr. domů a vil (asi s 3000 ps.). — 5. Pensionáty sociální péče: Pro Patria (lidové sanat. pro nemoc. pojišťovny, 500 ps., zbud. přímo nad teplými bahenními prameny, celoročně otevř.). R. 1929 byl vybudován rovněž na lázeňském ostrově moderní „Cyril-Pavilon" (pokoje s tekoucí vodou), který jest připojen na ústav Pro Patria, takže má rovněž výhodu koupelí v domě. Pro Labore (200 ps., po dobu sezony učitelský útulek). — Vojenský lázeňský léčebný ústav. — Restaurace jsou v H. i soukromé (Casanova, Antal), diet. i rituální. Kavárny: Royal, elegantní kavárna terasová v Salonu (park), Central (Masarykova ul.), Casanova (Wilsonova ul.), Nár. dům a j. Cukrárny, mlékárny (v láz. parku), bufety a uzenářské jídelny.
Piešťany rychle vzrůstají, tak r. 1929—30 bylo postaveno 7 nových H. a pensionátů.

Pošta jest ve Wilsonově ul. Právě se přikročuje k novostavbě pošt. budovy. — Hlášení příjezdu se koná u lázeňské komise (Lázeňský park). — Sezona. Lázně jsou otevřeny po celý rok. Hlavní sezona jest od 1. V. do 30. IX.

Lázeňská taxa se dělí na 4 třídy podle majetkových poměrů a délky pobytu. Platí každý, kdo tam prodlí déle než 3 dni. IV. tř. stojí 32 Kč, kdežto I. tř., která se vyměřuje nejmajetnějším, od 150 do 300 Kč a platí se na dva měsíce. V zimě polovina. Pasanti do 3 dní platí 4 Kč denně, do 8 dní však se vyměřuje již láz. taxa poloviční částkou normál. sazeb. — Koupele stojí od 5·50—23 Kč podle třídy a druhu lázně. — Lázeňský život. Ráno (od 4 h.) svážejí infanteristé, drožky a omnibusy nemocné do lázní. Koupel a léčebný úkon (pocení) trvá asi 2 h. Po 10 h. jest již většinou po koupelích. V 11 h. jest symfonický koncert v parku. Odpoledne opět koncert. Večer zábava. — Bohoslužby. Kaple v láz. parku a kostel v obci. Protestantský kostel (kázání v různých řečích), synagoga. — Divadlo jest v parku. V sezoně opera, opereta. — Divadlo v přírodě. Kino (v parku).

Čítárna v budově lázeňské komise. Knihovna v Láz. H. (vedle ředitelství). — Zábava. Život lázeňský jest v celku nehlučný, leč při vrcholné sezoně jest živo jako v jiných světových lázních. Společnost jest mezinárodní, ježto návštěvníci přicházejí vskutku ze všech dílů světa. Společenský život se soustřeďuje v Lázeňské dvoraně v parku při hudbě (taneční síň, koncerty, přednášky, kavárna). Koncerty láz. orchestru se konají dvakrát denně. Bar v Láz. salonu má salonní cikánskou hudbu. Také ostatní H., zvlášť „Royal", mají salonní kapely a zábavní místnosti (dancing). — Sport. Tennis, golf, veslování a rybaření ve Váhu, lov v hlubo-

kých lesích. Pobřežní koupaliště Lido (na 2. ostrově), říční, sluneční a písečné lázně. V zimě lyžaření, kluziště, sáňkování. Kuriositou jest „museum berlí“, zanechaných ozdravělými (v Thermiahotelu). Krásné interiéry v lázních (promenáda v Irminích lázních a j.).

Dějiny. Piešťanské prameny byly snad známy již Římanům. Vykopávky r. 1929 dokazují jejich přítomnost. Historické doklady jsou z 13. st. a ze 16. st., kdy trpěla obec útoky Turků (1530, 1599, 1663). Podle záznamů ze 17. st. prameny se objevily na l. břehu Váhu několikráte v osadě Bance, od r. 1744 pak na dnešním Lázeňském ostrově. Hlavní rameno Váhu jest od r. 1840 na dnešním místě, dříve bylo na místě dnešního mělkého a pobočného za lázněmi. R. 1813 zničila lázně obrovská povodeň, r. 1821 byly lázně hrabětem Erdödym přestavěny. Vlastní rozvoj a světovost lázní počíná od r. 1889, kdy v nájem lázní se uvázala dnešní firma A. Winter a synové, jež z nich vytvořila moderní světový podnik. R. 1892 byl vystavěn Lázeňský dům, 1912 Thermia Palace H. a Irminy lázně, r. 1916 Pro Patria atd. Návštěva (r. 1872: 1524 hostí) stoupla r. 1928 na 20.000 hostí.

Podnebí. Průměrná teplota v letě + 10⁰ R, v zimě — 5⁰ R. Od S. jsou chráněny Bílými Karpatami, od V. Hlohoveckými horami.

Geologie. Vřídla leží na t. zv. západoslov. thermální linii, t. j. na mohutném geol. zlomu, z jehož hlubin tryskají horké vody. Podle novějších šetření není to jediná, souvislá puklina, nýbrž několik samostatných zlomů (v. Trenč. Teplice). Předpokládá se, že tvoří asi 10.000 m² rozsáhlou podzemní nádrž, z níž pronikají prameny jednak v oblasti Lázeňského ostrovu, jednak v Z. části řečiště Váhu. Setkávajíce se se spodní vodou, jíž Váh celé okolí lázní napájí, ochlazují se a usazují ohromné spousty černého, máslovitě mazlavého, zcela sterilního, vysoce radioaktivního bahna, jež jest základem jejich léčivosti. V hloubce několika metrů na lázeňském ostrově jest množství tohoto bahna, stejně i v otevřeném řečišti Váhu leží velká ložiska horkého bahna, jež zejména v zimě projevuje se hustými parami nad Váhem. Bahno se převáží do lázeňských domů denně, přirozeně teplá voda se čerpá pro koupele přímo ze země. Ba H. Thermia Palace jest oteplován a vytápěn touto přírodní vodou.

Pochůzka. Od nádraží Nádražní ulicí a Wilsonovou ulicí spějeme k lázním. Ve Wilsonově ul. jest vp. p o š t a a naproti Voj. lázeň. ústav. Vp. odbočuje ul. k nové stát. měšť. šk. Wilsonova ul. ústí do Masarykovy ul. na nejživějším místě, proti ředitelství lázní. — A. Vp. k JV. pokračujeme k lázním mimo Lázeňskou komisi (vp.). Vl. táhne se proti Váhu velký park, v němž jsou kaple, vily, bazar, Grandhotel Royal, Lázeňský salon a kavárna, divadlo, bio, tenis a j. — Po mostě přejdeme k vlastním lázeňským budovám na Lázeňském ostrově. Hned vp. jest obrovský H. Thermia Palace, spojený s lázněmi Irmininy, v nichž jest krásný basén a jiná zařízení, tak že nemocní mohou z pokoje přímo do koupelí. — Dále jsou staré lázně budova 1, 2, 3. Za nimi je (stále ve směru pochůzky) veliké lidové sanatorium Pro Patria. Vp. od této budovy jest mělké rameno Váhu, velmi zajímavé tím, že bahno jest v řece místy vřelé. Na břehu postačí vykopati asi 1 m hlubokou sondu a dosáhne se teplého bahna (v. geol.). Přehled lázní skýtá R a d i o v ý v r c h, k němuž vedou stezky za H. Thermia přes Váh a na němž stojí kavárna „Červená věž“. Ostatek Lázeňského ostrova jest parkem, jímž se chodí ke golfu a k říčním lázním Lido, jež jsou na druhém, SZ. ležícím ostrově. Vrátíme se k ústí Wilsonovy ul. — B. Masarykovou ul. mimo H. Zelený strom (vp.) a Národní dům (vl.). H. Metropol (v pobočné ul.). Štefánikovou ul. jdeme mimo synagogu (vl.), evang. kostel (vp.), novou stát. měšť. šk., lidový ústav „Pro La-

bore" k obecnímu domu. V 10 minutách dojdeme k starému pranýři a ke kat. kostelu ze 17. st., odkud asi za 3 min. stihneme zříc. starého templářského kláštera. — V parku jest krásná alej topolová a při Váhu pěkná pobřežní promenáda.

Poloha. P. leží v široké kotlině Váhu, zdobené starým parkem se staletými stromy, která umožňuje rovinné procházky, což jest specialitou lázní na rozdíl od ostatních slov. lázní, většinou horsky situovaných. Lesů a hor v nejbližším okolí lázní není, leč výborná spojení umožňují vycházky všemi směry.

Chemická povaha. Hlavním rysem piešťanských vod jest bohatost sirnatých sloučenin a vysoká radioaktivita jemného sopečného bahna. Teplota bahna jest značná a účinky velmi radikální. Moderní methody umožňují úspěšné léčení i chorým srdcem. Lázně patří k nejmoderněji vypraveným lázním světovým. (Zajímavé jest působení bahna na fotogr. desku.)

Vřídla a lázně. Piešťanské sirnaté bahenní thermy (67—70° C) jsou jedinečné tím, že vyvěrají ze soustavy hlubokých, bahnem vyplněných puklin. Na ostrově ve Váhu je soustava vřídel, jakýchsi bahenních kráterů. Hlavní lázeňské budovy vlastně jsou postaveny na velikých betonových plotnách přímo na tomto bahnitém základu a jsou ohřívány přirozeně teplou vodou vyvěrající z hlubin.

Lázeňské ústavy se dělí: a) ve vlastní lázně na Lázeň. ostrově (tři starší a moderní Irminy), jež mají po bahenním basénu, basén čiré vody teplé, zrcadliště a kabinové koupele. S nimi jsou spojeny kabiny pro bahenní aplikace atd.

Indikace. Lázně utišují bolesti, zvyšují oběh krve i šťáv, exsudáty změkčují a usnadňují jejich absorbci, tím se projevují výborné léčebné výsledky zejména při revmatismu, dně, ischiasi, exsudátech, ženských chorobách, houseru, následcích po úrazu, kožních nemocích. — **Léčebné prostředky.** 1. V u l k a n i c k é b a h n o, sterilní, přírodně prohřáté, vysoce radioaktivní, přivádí tělo v účinnou transpiraci, jež vylučuje chorobné látky. Bahenní basén (32° C), přímo nad původními prameny zbudovaný, jest trvale naplňován čerstvou thermální vodou a bahnem, jež vyvíjí neustále radiovou emanaci. Specialitou jsou bahenní zábaly pro intensivní léčení jednotlivých částí těla. Bahno se rozesílá také jako kostka Pí. Qa. a jeho hotový obklad „Gamma-kompressa". — 2. K o u p e l e. Zrcadliště (čisté thermální koupele bez bahna, asi 30° R) ve velikém basénu a thermální koupele vanové v přirozeně teplé vodě, čerpané z kráteru. — 3. Moderní technicko-léčebné pomůcky (Zanderův ústav, hydrotherapie, inhalatorium atd.). Vyškolený lázeňský personál. 40 lázeňských lékařů-specialistů.

AB.: 1. Z Piešťan přes Vrbné do Chtelnice. — 2. V sezoně výletní AB. jezdí na Bradlo (v sobotu). — 3. Piešťany—Myjava a Piešťany—Brezová pod Bradlom (připravuje se).

Vycházky. Okolí jest bezlesé. Krásný park. Lesy a hory jsou směrem V. Cesty jsou značeny OKČST., jenž vydal též podrobného Průvodce. — 1. **Radiový vrch** nad lázněmi s upravenými chodníky a vyhlídkou na Piešťany. Rz. Červoná veža s Rs. — Bachusova vila, zv. Slováckou boudou, blízké oblíbené výletní místo. — 3. **Zříc. hradu Beckova**, malebně se vypínající na l. břehu Váhu. — 4. **Obec Banka** se starým kostelíkem husit. typu, pod hřbitovem vinné sklepy. — 5. **Údolí Striebornica** (lesní partie). — 6. **Zlatý vrch** (na mapách Zlodi vrch), 5/4 h. směrem k SV., rozhled do doliny považské. — 7. Romantickou serpentinovou silnicí k V. do Nitranského údolí, mimo zajímavou jeskyni „Čertova pec", do obce R a d o š i n é, kde jest zámek nitranského biskupa, rázovité slov. chaty

a nikdy nezamrzající rybník (v. Nitru). — 8. Do obce Moravany n. Váhom (Zedwitzův zámek, krásné kroje), ¾ h. — Odtud možno se dáti do Hlohoveckých hor podle č. zn. Z Moravan n. V. údolím vp. k V. vystoupíme za 1½ h. na Gonové lazy a odtud na Jelené jamy. Rozhled do Nitranského úvalu. — 9. Na zříc. hradu Tematínu, celodenní výlet. S Gonových lazů pokračujeme podle č. zn., po 3 km odbočíme vl. podle z. zn. přes ves Starou Lehotu 1½ h. na Tematín, kde se otevře krásný rozhled do Pováží a k V. do údolí Nitry. Sestupuje se přes osadu Hrádok do Sv. Kříže k považské dráze, vlakem zpět. — 10. Ve Chtelnici (19 km) jest zámek Pálffyho. — AB. z Piešťan (2× denně).

*

Odb. T. 263 **PIEŠŤANY—VRBOVÉ.** Vrbové (4617 ob., H. Werner), jest typické slov. městečko se značným počtem israel. obyvatelstva. T. se užívá k výletům na Brezovou. V. v malebném věnci Bíl. Karpat jest Dobrá Voda (1388 ob.), zajímavá národnostně (malebné džbánky lidové, pestré kroje, výšivky), zdobená zříc. hradu, s mohutnými prameny dobré vody (v. VI. 1., odb. Kúty—Sereď).

AB.: 1. Chtelnice—Vrbové—Piešťany (2× denně). — 2. Chtelnice—Vrbové do Trnavy.

*

Dále T. 251. Rozmanité scenerie lesnaté i holé provázejí trať. Údolí Váhu se úží, Z. ční hrad **Čachtický** na vápencovém bradlu nejsevernějších M. Karpat, známé to sídlo krvežíznivé Elišky Báthoryové, na V. na výběžku Inoveckých hor **Tematín.**

80 km Pobedim. 1060 ob. Chodívá se podle z. zn. převozem do vsi Lúky se zámkem Medňanských. Od něho trvá výstup 1½ h. na zříc. hradu Tematína.

92 km Brunovce. 177 m. 304 ob. Malá obec se zámkem.

Kaštiel Medňanských, jenž byl postaven 1690—95 a vodním příkopem obehnán. V 18. st. byl přestavěn v rokokovém stylu. Má čtyři původní věže, v 18. st. báněmi opatřené. V. 5 km zříc. hradu Tematín.

95 km Sv. Kríž nad Váhom.

Odtud se chodívá podle z. zn. k V. převozem přes Váh do Hrádku a pak se vystupuje na zříc. hradu **Tematínu** (3 h.). Skupina jest velmi malebná. Divoké skalní úrvy ční nad údolím Váhu a jsou daleko viditelné. Na nižším ostrohu stál již r. 1270 hrad. Od r. 1710 jest v rozvalinách. K Z. jest podle z. zn. ze zast. 1 h. do **Čachtic** (2637 ob.). Zde bylo před zavedením železnic středisko kraje, mnoho domů má ráz typických sídlišť zemanských. V místě jest malebný hrazený kostel ze 14. st. a nepatrné zbytky zámku. Za nimi k S. od obce jest labyrint sklepů a chodeb ve spraši vyhloubených, částečně zasypaných; původ a účel těchto chodeb prastarého původu není bezpečně zjištěn, jsou to snad prehist. bydliště. Uprostřed obce vyvěrá potok vlahé, nezamrzající vody, pravděpodobně z krasového podzemí. K SZ. od obce ční na kopci zříc. Čachtického hradu (425 m, 30 min. podle z. zn.), původně majetek královský, později patřil rodům Ország, Nádassy, Báthory. Zde (nebo v zámku dole v obci) na začátku 17. st. Alžběta Báthoryová, choť Frant. Nádassyho, perversně založená, během 13 let dala umučiti a popraviti několik set děvčat jednak z okolí, jednak z J. Uher

a z Chorvatska; podle nepravdivé pověsti koupala se v jejich krvi, aby zachránila svoji krásu. 29. XII. 1610 překvapil netvora při činu palatin Jiří Thurzó a dal ji uvrhnouti do vězení, kdež 1614 zemřela. Soudní akta procesu jsou zachována. S hradu jest krásný rozhled po Pováží, k Javořině, Bradlu a M. Karpatům. Sestupuje se podle ž. zn. do údolí potoku Hrabutnice, jímž vede dráha (Veselí n. M.—Myjava—Čachtice—N. Mesto n. Váh. Na protějším Skalském vrchu (375 m) a Drapláku (396 m) jest několik km^2 rozsáhlé krasové území jurského vápence útesového. Jsou tam až 30 m hluboké závrty a pravděpodobně i jeskyně. Na vrchu „Podzámská" jsou zbytky pravěkého hradiště.

100 km **NOVÉ MESTO** nad Váhom.†† 195 m. 5961 ob. H.: U nádraží (Kolár, 12 p.), Neubauer (12 p., gar.), Pless (12 p.). Oú. Os. Bú. Štefánikovo slov. reál. gymn. (1925) v nové krásné budově (tur. nocl.). Got., opevněný kostel z r. 1413, později opraven, s bohatou stukou a pěkným výhledem.

AB.: 1. do Hor. Bzinců—Lubiny; 2. do Bekova a Lúky.

SZ. jest hora **Javořina** (968 m) s Hoľubyho chatou KČST. (r. 1926 vyhořela, r. 1929 znovu vybudována). Reservace, bukový prales. V zimě krásný lyžařský terén. Na V. jest nejvyšší bod Hlohoveckých (Inoveckých) hor Inovec (1042 m).

Průmysl. Středisko obchodu obilnického a ovocnického. Povážsko-novoměstské závody na drát, drát. hřebíky (A. Reiss a syn), Švédská tov. patent. podkováků (H. Tauber), tov. lepenky (Eisenberg a Kellermann(, tov. dětských vozíků (Is. Deutsch), výroba elektr. baterií (N. Stricker), tov. likérů (Gráf Stefan; L. Wister), vápenka, americko-slov. krejčířské družstvo (60 děl.), tov. amer. nábytku (Asdws), cihelny a j.

*

Nové Mesto leží v pěkné krajině a hodí se za východisko zejména do Bílých Karpat. AB. spojení a hlavně nová žel. spojka na Veselí umožňují návštěvu zajímavých slováckých obcí na pomezí moravsko-slovenském. Přímo k Z. nad městem jest pohoří Nedzo (580 m), jehož J. část se vyznačuje krasovými jevy (v. při Čachticích).

Vycházky. 1. Krasové závrty u Drapláku, Čachtický hrad (2 h. podle ž. zn.). — 2. Přes Čachtický hrad a Višňové do Staré Turé (4 h.) podle ž. zn. Ze St. Turé se vystupuje na Javořinu (3 h. podle ž. zn.). — 3. **Beckov** (8 km). — 4. Na Javořinu (968 m): a) Bzince, Dol. a Hor. Lubinské kopanice, Javorina (4·5 h., m. zn.). b) Pohodlněji: AB. ráno přes Mor. Lieskovou (působiště Mart. Rázuse) do Květné na Moravě. Od školy po žč. zn. cestě za 1·5 h, na Javořinu. Zpět po m. zn. do Staré Tury (3 h.) a odtud do N. Mesta n. Váh. — 5. **Bošácká dolina** (v. T. Bohuslavice). — 6. Na **Jakubovu horu** (909 m) a dále na **Inovec** (1042 m), sestup do zast. Mnichové Lehoty na T. 264 Trenčín—Nitra.

BÍLÉ KARPATY postupují od Myjavského průsmyku až k Papajskému sedlu, na Z. se svažují povlovně, k V. prudčeji. Převahou jsou to lesnatá pískovcová pásma horská, postupující spolu rovnoběžně od JZ. k SV. Místy jsou již z dálky ostřejšími rysy nápadné, často zříc. zdobené, vápencové ostrovy. Jsou rozděleny průsmykem Vlárským ve dva díly: J. tvoří táhlé hřbety, v nižších částech zarostlé, ve vyšších holé: a) Skupina Velké Javořiny (968 m, chata), nejvyšší hory nejjižnější části (popis v. u N. Mesta nad Váh. — b) Od silnice N. Mesto n. Váh.—Mor. Lieskové—Květná—Hluk—Uher. Ostroh, kudy jezdí AB., k SV. až po

Drietomskou dolinu, rozkládá se lysá skupina Lopeníku. — c) Odtud až ke Vláře jest skupina Javorníku (v. u Trenčína). Vlárským průsmykem (283 m) protéká řeka Vlář (Vlára), podle níž jde T. 217 Brno—Trenčianská Teplá. S. od Vláry jsou hory soustředěnější a hřbety ostřejší (v. dále). Bílými Karpaty se vine od J. k S. po hřebenu stezka Štefánikova (č. zn.). Mnoha značkovanými cestami lze přejíti z Moravy na Slovensko.

POVÁŽSKÉ HORY. V. od střed. Váhu se táhne zhruba od S. k J. horská soustava, rozčleněná v několik skupin, jejíž orografické vymezení není jasné a názvosloví kolísá takřka na všech mapách. Geologicky posuzováno, jsou to různorodé skupiny, geograficky jsou někdy shrnovány pod společný název (od Žiliny k Hlohovci) Inoveckých hor. Jindy slují Povážskými horami a dělí se na tři skupiny: 1. Hlohovecké (Inovecké) hory (v. níže); 2. Trenčianské hory, V. od Trenčína; 3. Súlovské vrchy (na mapách nesprávně Vetrné hole, ač jsou zalesněné a ač V. hole patří holému pásmu mezi Rajcem a Turč. Sv. Martinem). Ježto t. č. není autoritativního rozhodnutí, jest pokládati i názvosloví v Průvodci užívané a tu vysvětlené za prozatímní.

HLOHOVECKÉ HORY, prostírající se V. od Váhu k Nitře, počínají S. od Hlohovce a končí u T. Trenčín—Chynorany (Nitra). K Váhu spadají příkře a tvoří krátká údolí, vodou chudá. Ozdobou jest tu krásný útes s hradem Beckovem, zámky v Kočovcích, Lúce, Brunovcích, světové lázně Piešťany. Nejvyšší horou jest Inovec (1042 m), nejpohodlněji z Jastrebie (T. Trenčín—Nitra) dostupný, s pěkným rozhledem. Po celé délce hřebenu se ubírá hřebenová stezka, jež jde v J. části několika osadami (Nitr. Lehota, 700 m). V. strana sbíhá zvolna k Nitře velmi četnými, dlouhými dolinami. Při jejich úpatí jest mnoho hospodářských obcí, známých dobytkářstvím. Nejvýznamnější jest Radošiné na silnici Piešťany—Nitra. Jiná silnice přes Hlohovecké hory nevede.

*

Odb. T. 240 **VESELÍ** na Mor.—**N. MESTO** nad Váhom. Sp. ke T. 251 Bratislava—Žilina. T. 67 km dlouhá, byla dobudována r. 1929 a vede s počátku pahorkatým zemědělským krajem Morav. Slovácka. Ve všech vsích zde lze viděti žúdra a malůvky v pestrých barvách na chalupách a na svatodušní pondělí ještě „jízdu králů". Pak přechází do úvodí Váhu. Známa je dlouhým tunelem.

5 km Blatnice pod sv. Antonínkem. 209 m. 2184 ob. Host.: Národní, Obecní (noclehy). V kostele jest oltářní obraz Úprkův. Velké vinné sklepy na výborné blatnické víno. Nad obcí (1·6 km) je kopec (350 km) s kostelíkem sv. Antonínka ze 17. st. O nedělích po sv. Antonínu (t. j. od 13. do 29. června) jsou tam proslulé pouti, které zvěčnil velikým obrazem Joža Úprka. Tehdy možno spatřiti pestré kroje Mor. Slovenska. Pouť vyvrcholí a končí na svátek Petra a Pavla, 29. června. V okolí jsou vinohrady a vinice měl prý tam také J. A. Komenský. T. se ubírá mezi vinohrady a údolím řeky Veličky.

13 km Louka. 1004 ob. Z. 4 km leží Hroznová Lhota, 1147 ob., sídlo malíře Joži Úprky, jenž vytvořil tam největší obrazy, zachycující slovácké kroje. V Tasově působil malíř A. Frolka.

18 km Velká n. Veličkou. 293 m. 1878 (2000) ob. H.: Jagoš (5 p., gar.). Host.: Javorina, Kotásek (3 p.). Národopisně zajímavý městys. Dřevařský prům. Zde a v blízkém (2 km V.) Javorníku (243 m, 1000 ob., vesměs evang.) v neděli lze spatřiti krásné kroje; zvlášť pohled na ženy v kostele shromážděné s jejich starodávnými „šatky" a bílými živůtky působí starobylým dojmem (obdobně v Čičmanech a Zliechově na Slovensku). Ve Velké jsou kroje pestřejší s převládající

barvou červenou, žlutou a bílou. Elektrárna. Na Javořinu jest odtud 10 km přes les Háj (571 m), Petruchovy mlýny po tur. m. zn. Na této význačné hoře Bílých Karpat jest tur. chata, po požáru nově vybudovaná (pokoje), Rs., rozsáhlé lesy. Ve Velké je Horňácké museum Fr. Úprky.

24 km **Vrbovce.** 3232 ob. Obec leží 4 km J. T. přestoupivši v 25 km zemskou hranici, vstupuje pod vrchem Polanou (580 m) do tunelu 2420 m dlouhého.

33 km **Myjava.** 325 m. 9250 ob., většinou evang. H.: Jakubec (5 p.), Gáliková (5 p.), Cadra (3 p.), Siváček (1 p.). Svéráz. městečko, známé lidovou hudbou, jeviště rozhořčených slov. bojů za svobodu. Před kostelem jest pomník generála M. Štefánika. Obec jest na 2 h. cesty roztáhlá, soustředěně obývá v ní asi 3000 ob., ostatní jsou po samotách a osadách, po lesích roztroušených (v. lazy na Detvě), na kopaninách. Dříve bývala Myjava proslulá tím, že brala ve výchovu vídeňské nalezence (před válkou okolo 500), dnes na 700 sirotků ze Stát. dětského domova u Rimav. Soboty. — V. **St. Turá** má asi 6000 ob., podobně v obci i po kopaninách rozsídlených, známých soustružnictvím. Poblíž prýští Dudváh (v. VI. 9.) a nedaleko od jeho pramene jest minerální pramen prý podobné příchuti jako Bílinská voda. Chodívá se zejména na horu **Javořinu** s rozsáhlými lesy (tur. chata, Rs.) a na Bradlo s mohylou Štefánikovou. Z Myjavy jezdí auta na Brezovou pod Bradlom. Z. 3 km od Myjavy leží obec **Turá Lúka** (2079 ob.) v údolí Myjavy, která se ubírá k JZ. ze Sobotiště pod zříc. hradu Podbranče (maď. Berencs). Byl založen v 13. st. k ochraně cesty z Moravy do Uher a stojí na geol. zajímavé vápencové skále (zkameněliny ammonitů a aptychů) jurského útvaru. R. 1674 byli tu vězněni protestanští duchovní, kteří byli později zavlečeni odtud na galeje.

T. se ubírá dále zemědělským krajem, leč zanedbaným. Pozemková reforma odstraní snad rozsáhlou emigraci do Ameriky. Osídlení v samotách a skupinách po kopanicích, podobných detvanským lazům (v. svrchu Myjavu) se prostírá po širých plochách), takže obce mají větší část obyvatel po samotách, menší ve vesnici.

Oblast mezi Malými (J.) a Bílými Karpaty (S.) jest zajímavým zákoutím. Okolo Brezové tyčí se t. zv. **Brezovské hory,** složené z dolomitů a litavských vápenců s hlubokými, divokými údolími a místními krasovými jevy. Nejvyšší kopec Bradlo (544 m, mohyla M. Štefánika, v. svrchu a pak VI. 1.) jest tvořen pevným vápencovým slepencem, oblast sahá od Dobré Vody až k hradu Podbranče (v. svrchu). Druhá skupina, pohoří Nedzo, se prostírá mezi Čachticemi a Novým Mestem nad Váhom a jest tvořena vápencovými skalami (čachtický hrad), jež zejména S. od Čachtic chovají zajímavé krasové jevy (Skalský vrch). Viz též V. 1. Kúty.

T. se staví (1928) dále na **Hrachoviště, Višňovou,** z níž jest nejblíže na zříc. čachtického hradu (v. níže). Pak prochází krásným údolím Dudváhu do **Čachtic.** Odtud V. 1 h. jest žst. Sv. Kříž na T. 251 (v. VI. 9. Podrobnosti v. tam u **N. Mesta n. Váhom).**

*

106 km **Trenčianské Bohuslavice.** Host. Jošticů. Kaple sv. Bohuslava. AB. do Zemanského Podhradie.

V okolí se daří výborná kukuřice. Okolí jest úrodné, zejména švestky mají dobrou pověst.

Nad samou obcí Trenč. Bohuslavice je kopec „Turecko“ (351 m,

prý tam býval za tureckých válek turecký tábor) s krásným výhledem na Beckovský hrad.

V. za Váhem (2 km) městečko Beckov. 1403 ob. Krajinský sirotčinec. Rodiště dr. Miloslava Hurbana, buditele slov. Got. kostel z r. 1517 a kostel evang. Stará nemocnice. Františkánský klášter z r. 1691. R. 1584 složil tu Bornemissus svoji postilu, jež přispěla k rozšíření protestantismu na Slovensku. Nad městečkem na příkrém vápencovém útesu se pne malebný **hrad Beckov.** Bylo tu prastaré hradiště, r. 1228 se připomíná tvrz, ve 14. st. patřil Matúšovi Čákovi, r. 1437 přešel na Bánfyovce (do r. 1646) a pak na Medňanské. Vyhořel 1729 a od té doby jest v rozvalinách. Četné pověsti (o Ctiborovi). Z obce na hrad vede č. zn., jež pokračuje pak dále na Inovec.

Na SZ. se otevírá **Bošácká dolina.** V ní leží Bošáca. 4·5 km. 4087 ob. Z. od nádr. podle m. zn. Obec jest známá výrobou likéru „borovička", s níž tamější obchodníci široko daleko cestují. Odtud se chodívá přes Zemianské Podhradie na dolinu u Brezové a na noc do Květné nebo do Uher. Brodu. Jest to zajímavá tura Bílými Karpatami, krajem proslulým typickými kroji, svéráznými domky a zpěvy. — Bošáca a pak vesnice Dolnie Srnie, Mor. Lieskové a Zemianské Podhradie tvoří oblast velmi starobylého a krásného kroje bošáckého s jemným vyšíváním na rukávech. Viděti možno jej v Bošáci nejlépe o velké pouti 15. VIII. Na „kopanicích" jsou roztroušeny primitivní stará obydlí obyvatel (kopaničářů), pouze o jedné místnosti. Z Bošáce jest ½ h. do Haluzic, u nichž stojí zříc. starého got. kostelíka se zvonicí, prý z dob husitských, malebně položená nad údolím; odtud jest pěkný pohled přes Považskou dolinu na protější Inovecké hory a Trenčianský hrad. U paty kostelíku jest asi 50 m hluboká, 200 m široká, 1 km dlouhá rokle. — V Bošácké dolině, 10 min. za Bošácou, je ves **Zemianské Podhradie**, kde stojí na počátku zajímavý evangelický kostel kruhového půdorysu a zámek Ostroluckých. Zde dlouho působili jako učitel Lud. Rízner, největší slov. bibliograf, a jako farář J. Lud. Hoľuby, botanik. Dlíval tu A. Jirásek, přítel Hoľubyho a položil sem východisko své trilogie „Bratrstvo" (chalupa Kozicŭ u konce vsi).

Okolí jest zajímavé botanicky i archeolog.; na blízkém Hradisku jsou pravěká opevnění a hroby z doby bronzové. Bošáckou dolinou podle m. zn. vystoupíme na V e l k ý L o p e n í k (942 m), s něhož jest rozhled na V. Moravu a Z. Slovensko. Z nádraží Trenč. Bohuslavice až sem jest 4½ h. Pokračujeme s Vel. Lopeníku podle m. zn. po moravské půdě na Kykulu, pohraniční vrchol (1·5 h), odkud sestoupíme podle m. zn. (3·5 h.) ke stan. Melčice na T. 251 Bratislava—Žilina.

*

D á l e T. 251. Počínaje odtud jest údolí Váhu provázeno sevřenější scenerií a několika zříc. hradů, jejichž vládci bývali kdysi postrachem lidu. Po obou březích Váhu jest tu rozseto mnoho dědin. S Bílých Karpat do údolí se otvírají doliny, jimiž jdou přechody na Moravu.

Vl. na kopci je zříc. haluzického kostela (ze 13. st.), jenž byl v 19. st. zničen sesutím půdy do divoké Haluzické strže.

111 km Melčice.

790 ob. S. 2 km leží K o c h a n o v c e. V býv. zámecké zahradě jest košatý zakrslý javor, několik set let starý, průměr koruny 22 m, obvod kmenu 6·5 m. Z Melčic přes Kochanovce vystupuje

se podle m. zn. 4 h. na pohraniční vrchol Kykulu (747 m). — V Malé Chocholné se vyrábí nábytek z ohybaného dřeva.

118 km Kostolná.

R. 1848 padlo tu 45 Košutovců v boji s císařskými (pomník). Pod silnicí z Kostolné do M. Chocholné vyvěrá pramen ostré kyselky, cesta k ní jest z. zn. Z Kostolné se chodívá na vrch Jaktar (737 m, rozhled, 2 h., podle ž. zn.) a odtamtud po č. zn. na Kykulu (2 h.).

SZ. odtud otvírá se Drietomská dolina podél Drietomice, kterou vede silnice do Uher. Brodu (23 km, 8 h. pěšky), přes Starý Hrozenkov, rovněž národopisně zajímavý (kroje). Na hranicích jest host. (nocleh). Také ve St. Hrozenkově jsou hostince s noclehy. U St. Hrozenkova (v Žítkové) sídlí dosud t. zv. bohyně, t. j. lidové věštkyně, které jsou lidem zdaleka vyhledávány a po obřadnostech i věští. Návštěvy cizinců přijímají s nedůvěrou. Z Drietomu vede tur. cesta č. zn. přes vrch Žljab (737 m) k Sokolímu kameni (4 km, 1·5 h.) a jde přes Kykulu na Vel. Lopeník.

Po V. straně se rozestupuje hradba hor v průsmyk, jímž vede T. z Trenčína do údolí řeky Nitry. Objevují se zříc. hradu Trenčína. Vlak přejíždí přes železný dlouhý most Váh.

124 km Trenčín. 211 m. 10.411 ob. (z toho 341 Maď.). Ústředí býv. trenčanské župy. Městu vévodí zříc. velkolepého hradu.

H. Tatra (54 p.). Rs. Janík (14 p.). Plzeňský dvůr. Ks. Oú. Os. Fin. řed. Bú. Okres. dopl. velit. Reál. gymn., obch. akad. Škola pro ženská povolání „Živena". Museum (zatím zavřeno). Krajinská veřejná nemocnice.

Hrad stojí na 379 m vys. dolomitové stěně přímo nad zúženým tu údolím Váhu. Původ jeho sahá až do dob Kvádů a Markomanů. Pak byl majetkem královským, až se stal sídlem Matouše Čáka (1301 až 1321), „krále slovenského". jenž postavil čtyřhrannou věž, daleko viditelnou. Po jeho smrti hrad připadl zase koruně. R. 1363 uzavřen byl tu mír mezi Karlem IV. a Ludvíkem uherským. R. 1439 majetníkem zámku stal se Jan Jiskra z Brandýsa. R. 1459 slaveno tu zasnoubení krále Matyáše s Kateřinou, dcerou Jiřího Poděbradského. R. 1475 přešel do vlastnictví Zápolského rodu, r. 1575 stal se majetkem Alexia Thurzó, r. 1593—1738 majetkem Illésházů. 4. VIII. 1708 rozprášil zde císařský generál Heister vojsko Rákócziho. R. 1790 hrad vyhořel a zůstal v troskách. Čtyřhranná věž, 30 m vys., jest jádrem starého hradu, studna (zv. studně milenců, pověst o Omarovi, který ji vykopal, aby získal ze zajetí Zápolských milenku Fatnu) jest 58 m hluboká. Hrad zaujímá celé návrší. Na vyšší části je vnitřní dvůr a na nižší vnější dvůr. Kolem věže se kupí ve vnitřním dvoře budovy ze 14. a 15. st., mezi nimi i zříc. got. kaple. Vnější kruh budovy a hradeb jest ze 16. a 17. st. Na přístupné V. straně trojnásobné hradby a hluboký příkop chránil hrad, do něhož vedou čtyři brány za sebou a s něhož jest krásný výhled (s ochozu) do údolí Váhu a širého okolí. Hrad je majetkem města a byl po převratu restaurován KČST., jenž ho spravuje.

Trenčín se rozkládá na svahu pod hradem. Město má vlastně dvě hlavní, táhlé ulice. Původně mělo hradby, z nichž se uchovala stará brána. Na nám. v Trenčíně jest bar. kostel sv. Frant. Xaverského s mramorovými sloupy, staré gymn. a stará radnice s věží. Z nám.

(vl.) přijdeme ke krytým schodům, jež vedou na návrší, kde je got. farní chrám ze 14. st., opr. v 17. st. s pěknou křtitelnicí. Na faře se chová stará drahocenná got. monstrance z r. 1362, dar Karla IV. Na S. svahu jest pěkný park, kasárny. Na J. straně jest evang. kostel, předměstí.

Na skále v Trenčíně jest latinský nápis, vztahující se k římským legiím, tábořivším zde r. 179 po Kr.; vzácná a ve střední Evropě jedinečná památka. Nápis hlásá vítězství cís. Marka Aurelia a jeho syna Commodia nad barbary r. 179. Lze jej vidět z okna jídelny H. Tatra.[1]) V Trenčíně studoval F. Palacký (r. 1809—1812) na latinské evang. škole a bydlil u měšťana Bakoše (v domě č. 3) ve Farské ul. Radnice byla do r. 1663 sídlem čes. emigrantky hraběnky Zahradecké. V T. se narodil r. 1815 Ľudevít Štúr, tvůrce slovenského jazyka.

Letní plovárna na Váhu a sluneční lázně jsou majetkem KČST.

Průmysl. Tov. suken (Thiberghien Fils); tov. droždí a umělých tuků. Tov. uherských salámů (R. Schaner), lihovar, parní mlýn, elektrárna, par. pila, 2 tov. likérů, voj. automob. zbrojovka. Státní ovocnářská školka. 4 cihelny.

AB.: 1. Trenčín, Trenčianské Teplice a zpět. — 2. Trenčianská Teplá, Trenčianské Teplice a zpět. — 3. Do Opatova.

Vycházky. — 1. **Brezina**, městský les a Rs. a dále Kozí vrch (379 m, rozhled, ¾ h. podle č. a m. zn.). — 2. **Kubranská kyselka** za vsí Kubrou, 1 h. podle č. zn. — 3. Do **Trenčianských Teplic** přes Kubranskou kyselku, 3½ h., podle č. zn. — 4. Na Ostrý vrch (768 m, rozhled), přes Kozí vrch a ves Soblahov podle m. zn., 10 km. S Ostrého se dáme buď podle z. zn. k S. 2½ h. do Trenč. Teplic nebo k JZ. podle z. zn. 1½ h. k žel. zast. Mnichova Lehota na T. 264. — 5. **Inovec** (1042 m, rozhled na Považí i do Nitranského úvalu): a) drahou do Mnichové Lehoty (několik kyselek), odtud 3 h. po č. zn. na vrchol, b) nebo drahou do Trenč. Turné (krásné kroje) a podle ž. zn. na hřeben a dále po č. zn. na vrchol, celkem 3½ h. — 6. **Jaktar** (737 m, rozhled). 12 km podle č. zn. přes vsi Záblatie a Drietomou. Odtud možno jíti na Kykulu a Mikulčin vrch (799 m, rozhled), s něho sestupuje se přes Bánov do Uher. Brodu nebo přes Bystřice do Nezdenic na T. 217. — 7. **Latovec** (467 m), 9 km po m. zn., krásný pohled na Trenčín a okolí. — 8. Na **Krasín** nad Dol. Súčou přes Orechové a Latovec (10 km po m. zn.), pak odbočíme 2 km po č. zn. Se skalnatého vrcholu, kde stával hrad Súča, jest pěkný rozhled. — 9. Přes Latovec, Hor. Súču, Vlčí vrch, Žižkovou a Krhov do Bojkovic na T. 217 (V. 3.), 9 h. podle m. zn. — 10. **Skalka.** R. 1220 založil Jakub, biskup nitranský, u jeskyně na Skalce, kde prý žil polský poustevník Zoerardus, benediktinský klášter, z něhož se nic neuchovalo. V 16. st. byl klášter obnoven, později se rozpadl. Dnes jsou tam zříc. klášt. a skalní kaple. Jdeme tam 1 h. podle č. zn. Cestou za Zamarovcemi jest kostel sv. Benedikta, restaurovaný ze zřícenin r. 1923 a viditelný také z vlaku T.

[1]) Nápis po římských legiích patří mezi nejznamenitější archeol. památky ČSR. R. 1902 něm. badatel Momsen luštil název takto: VICTORIAE AUGVSTORV EXERCITVS CVILAV GARICIONE SEDITMIL L II. DCCCLV TANSLEGLEGIIADCVRF. (Vítězství císařů [věnovalo] vojsko, které leželo v Laugariciu, 855 vojínů druhé legie. Dal pořiditi [Cons] tans, legát II. legie pomocné.) Laugaricio jest dnešní Trenčín. Posádka Římanů byla i v Trenčíně. Většina slov. nápisu jest zkrácena. Také mince římské byly nalezeny. V únoru 1930 byl nápis odlit péčí stát. archeolog. ústavu.

251. Pověst tvrdí, že prý tu byl svržen sv. Benedikt se skály do Váhu. Na temeni vrchu nad zříc. kláštera je val předvěkého hradiště, u něhož se našly památky sídliště doby železné a staroslovanské a křesťanské pohřebiště kostrové.

Odb. T. 264 **TRENČÍN—TOPOĽČANY—NITRA.** 93 km. Otevřena byla r. 1901 jako místní dráha mezi Hlohoveckými (J.) a Trenčianskými (S.) horami. V budoucnosti má býti přebudována na hlavní trať středoslovenskou, navazující na směr Praha—Hranice—Vsetín—Trenčín—Hor. Štubňa atd. — Trenčín. — 5 km Trenč. Turná. T. odbočuje z údolí Váhu k V., stoupajíc v záhybech.

16 km **Mnichova Lehota.** 260 m. 772 ob. Slov. Host. bez p. J. 5 min. od obce jest na louce pramen dobré kyselky a opodál k Z. jiný. Také k V. u trati vytryskuje min. voda. V okolí jsou lesy. K J. se chodívá po č. zn. přes Javorje (146 m) lesy na Inovec (1042 m), nejvyšší horu Hlohoveckých hor. — T. dostupuje nejvyššího bodu (366 m). — 20 km **Jastrabie.** Odtud jest nejpohodlnější výstup na Inovec (5 km). K S. leží skupina obcí při silnici na Trenč. Teplice. V Bobotu jest papírna. V Motešicích jest zámek. — 25 km **Svinná.** Z Hlohoveckých a Inoveckých hor splývají bystřiny bohaté pstruhy. — Silnice jde k SV. přes Petrovu Lehotu k Trenč. Teplicím, podél cesty pěkné partie. JZ. za dvěma horskými hřbety leží Dubodel, kdysi proslulý krásnými dubovými lesy. — 30 km **Ruskovce** nad řekou Svinnicou. Od S. přichází údolí Bebravy, v němž leží Podlužany s dvěma kostelíky, a na konci Slatina n. Bebr., v níž bývala známá papírna. Toto údolí vniká až do srdce Inoveckých hor, štěpíc je na Z. a V. křídlo. — 33 km **Ozorovce.** Zámek. — 35 km **Bánovce nad Bebravou**, známé dobrým sýrem, neboť v údolí Bebravy jsou výborné pastviny. Kostelík z 10. st. K S. se otvírá údolí Radiši, jímž se ubírá lesní dráha daleko (17 km) k S. údolím dosti hustě osídleným. Nejvýznamnější je tam obec U h r o v e c. Po bitvě na Bílé hoře usídlili se tam (jako Puchové) Čeští bratří, kteří obec proslavili soukenictvím, později uměleckým řezbářstvím a pracemi ve dřevě, výrobou holí k deštníkům a pod. Sklárna patřila k největším podnikům v býv. monarchii. V. jsou zříc. hradu Uhrovce, vybudovaného v 16. st. Později byl v údolí založen krásný zámek. T. ubírá se stále údolím Bebravy.

41 km **Rybany.** Rozvinuté zemědělství, zejména dobytkářství kvete na výborných pastvinách, které byly v r. 1929 odvodněny a přeměněny na ornou půdu. Velký mlýn. — Po obou stranách trati jsou dosti hustě rozloženy obce. Kraj zámožný, zemědělský.

49 km **Chynorany.** Společná stanice s nitranskou dráhou, po níž pak jedeme již dále. — 52 km **Bošany.** — 59 km **Topoľčany.** — 83 km **Nitra** (v. popis tam).

Trenčianské hory. S. od T. 216 Trenčín—Nitra, V. od úseku T. 151 Trenčín—Beluša, Z. od hor. údolí Nitry a J. zhruba od směrnice Beluša—Nem. Pravno se rozkládá chudá, málo úrodná vrchovina, v níž se spojují J. kořeny M. Fatry a Považských hor. Tato oblast mezi Trenčínem a Prievidzou patří k nejdrsnějším a nejméně úrodným lesnatým a hornatým krajům Slovenska. Jest tvořena horskými hřbety různých směrů, porostlými téměř souvislou oblastí lesní, o vrcholech 900—1000 m. Dvě silnice ji protínají: a) z Trenč. Teplic přes Petrovu Lehotu, Neporadsa, Bánovce n. B., Nitr. Žabokreky n. Nitrou; b) z Košeci na Váhu údolím Podhradského potoku, přes zajímavý Zliechov (SV. odtud proslulé Čičmany) a Valašskou Belu, pak údolím Belanky k Žabokrekům n. Nitrou v údolí Nitry. Jezdí AB. tímto směrem. Mezi Váhem a Belankou nejvýznam-

nějším tur. cílem jsou národop. velmi zajímavé Čičmany (v. dále). V celém, od světa odloučeném, chudém kraji se udržela ještě prastará slov. kultura. Středem kraje je 8 km dlouhá a 17 km široká obec Valaská Bela, jejíž 4436 ob. jest rozptýleno v pravém smyslu po samotách. Pole jsou chudá, lid se hojně stěhoval do Ameriky nebo sezonně chodíval na práci do rovin. Některé obce vysílaly téměř všecko mužské obyvatelstvo do okolních zemí jako drotary a sklenkáře. Menší oblasti jsou tu: 1. Hřbet Inovce od Mnichova Lehoty ke Zliechovu, široký hřbet, od něhož vybíhá několik rozsoch (na př. Lungač nad Trenč. Teplicemi) k Z., mezi nimiž jsou pěkná údolí (Opatovské, Teplička, Dubnické, Podhradské a j.). Rozhledem známá jest hora Vápeč V. od Ilavy (v. dále). Také k JV. vybíhá několik větších odnoží s dosti hustě osídleným údolím. — 2. Rudňanské hory, hřbetem Rokošem 1010 m dosahující, se zříc. Uhrovského hradu a ložemi černého vápence, táhnoucí se od S. k J. mezi údolím Radiši (lesní dráha z Bánovců do Kšinné, v. Trenčín a Belanky (V.). — 3. M. Magura mezi úrodným údolím Belanky a Nitry. — 4. Vtáčnik. Podrobnosti v. při údolí Nitry.

Z. od Trenčína mezi Drietomskou dolinou a Vlárským průsmykem táhne se hřbet Bílých Karpat (č. zn. cesta Štefánikova a hranice moravskoslov.) s nejvyšším vrcholem Javorníkem (774 m). Nad Vlárou končí vápencovými skalami (vápenky, lomy, sochařský materiál), na straně k Váhu skýtá výborný křemen (u Zlatovců, Istebníků, Orechové jsou velké lomy), který se dováží do skláren. Nad Hor. Súčou jest vápencový útes s nepatrnými stopami po hradu, vůkol nalezeny byly předhist. předměty. Ostroh Skalka (v. V. 3.) zužuje Váh nad Trenčínem (v. Trenčín, vycházky).

*

128 km **Opatová** n. Váhom. 202 m. 807 (1000) ob.

Z. za přívozem jsou zříc. benedikt. kláštera Skalka a nově vystavený kostel sv. Benedikta. Za nimi dolina říčky Súči. Při říčce leží rázovité vsi Hor. a Dol. Súča, nad nimiž býval hrad Súča. Nad obcí je vápencový hřbet zajímavého tvaru s doposud neprozkoumanými jeskyněmi. AB. z Opatové do Trenčína prodlouženo do Trenč. Teplic.

132 km **Trenčianská Teplá.**†† Železniční uzel. H.: Benátky. Cukrovar.

a) T. 217 Brno—Tr. Teplá přichází Vlárským průsmykem. — Brno. — 117 km **Uherský Brod.** — 121 km Újezdec u Luhačovic. Odb. do Luhačovic.

124 km Šumice, 229 m. 1483 ob.; údolí Olsavy se úží. Podél trati se ubírá silnice z Uher. Hradiště do Trenčianské Teplé. — 126 km **Nezdenice** s prameny kyselky (J. od dráhy 10 min.). — 128 km **Záhorovice** s prameny kyselky při dráze. — 130 km **Bojkovice.**✝ 301 m. 2202 ob. H.: Musil (u nádr., 12 p., gar.). U hvězdy (3 p., gar., ve městě). Renes. kostel z r. 1651 s Getsemanskou zahradou. Socha Svobody (od Zatloukala) stojí na nábřeží. Lihovar, pila a j.

Nad nádražím se tyčí v pěkné poloze zámek **SVĚTLOV** (na způsob zámku Miramare). Kdysi bývalo tu opevnění proti vpádům Maďarů, pak vystavěn byl hrad Ctiborem z Landsteina na sklonku 15. st. Starší hrad pánů Světlovských, mocné šlechty moravské, stával až do 15. st. u obce Podhradí. Za panství loupeživých ry-

tířů Jana z Hellenštýna a Pankrácc ze Sv. Mikuláše trpěl kraj nesmírně, proto po r. 1449 byl hrad rozbořen (báje a pověsti). Dnešní zámek ve slohu anglické gotiky vznikl v letech 1846—56. Zbudován byl hraběnkou Jindřiškou z Larisch-Mönichů, při čemž bylo v nepatrné míře použito i stavby staré. Zámek má 2 sály (v rytířském se zřizuje museum), kapli, starobylé obrazy, krásný park. V zámku jest nábytek po Janu Sobieském. Sbírka afrických zvláštností z cesty Emila Holuba jest uložena v obecné škole. V o k o l í jsou mohylové hroby (asi 36) na Hradské nivě a rozsáhlé třetihorní vyvřeliny čedičové a andesitové, kyselky (v. svrchu) a j.

AB.: 1. do Komně; 2. přes Krkov, Bzovou na St. Hrozenkov (3krát denně).

Vycházky: — 1. Silnicí se chodívá na Starý Hrozenkov, kde se nosí bohatě vyšívaný kroj kopaničářský. — 2. Po m. zn. jde do T r e n č í n a pěkná celodenní tura přes horu L u k o v (rozhled), osadu Žítkovou, na Vlčí vrch a Horní Súču. — 3. M. zn. cesta jde k Z. do L u h a č o v i c.

138 km Pitín, 347 m, 1215 ob. Před žst. dráha objíždí vesnici serpentinou, prudce stoupajíc; při 2. záhybu se otvírá pěkný rozhled dolů na B o j k o v i c e a do mor. nížiny.

Z Bojkovic přechází T. mimo pěkně položený P i t í n, smělou stavbou z úvodí řeky Moravy do úvodí řeky Váhu.

145 km Hrádek na Vlárské dráze — **Slavičín.** V Hrádku: 350 m. 476 ob. Zámek. Bar. kostel sv. Vojtěcha, staršího založení. R. 1653 město zpustošeno Maďary. Poblíž předhist. hradiště Graca, vykopávky jsou uloženy v museu v Uher. Brodě. — 150 km **Bohuslavice** nad Vláří. Starobylé městečko Vlachovice (S. 4 km), 1000 ob. a u něho předhist. mohyly málo již znatelné. Z. zn. na horu Kláštov (754 m).

159 km Bylnice. 305 m. 2401 ob. U nádr. jest H. Rufr (5 p.). V Brumově jsou zříc. hradu. K Bylnici patří také Vlárský průsmyk a Sv. Sidonie (v. níže).

Odb. T. 206 na **Brumov, Valašské Klobouky, Vsetín, Hranice.** Popis v. níže.

164 km Vlárský průsmyk.+ 283 m. Žst. jest mezi lesy. Poslední žst. moravská. H.: Vlára (8 p.) a poblíž vila Amalia (8 p.). Od pradávna vedla tudy důležitá cesta z Moravy do Uher, po níž se dály vpády Hunů, Avarů, Maďarů.

Vycházka na Chmelovou. Jdeme po m. zn. k SV. k velké sklárně S v. S i d o n i e z r. 1788 (2 km). Ls. v maleb. lesní poloze. Výroba malov. a lept. skla (2 pece, 18 tavicích pánví, prohlídka dovolena). Odtud stoupáme k SV. na **Žel** (dziel — díl, 700 m), horské sedlo, odkud se otvírá pojednou krásný výhled na Považí. Chmelová a Vršatec jsou vl. Cesta se dále vine pod výběžkem Chmelové. U skal se křižují cesty. Vp. po z. zn. se vystoupí na zříc. Vršatce (obtížné, 805 m), vl. lze jíti na sedlo mezi Chmelovou a skalami Duchnami, se sedla vl. z. zn. na vrchol Chmelové (926 m), s něhož je nejkrásnější rozhled na Považí, k S. k Beskydám, k Z. do vnitra Moravy (Buchlov). S C h m e l o v é se chodívá buď k S. podle č. zn. Štefánikovou cestou přes Červený Kámen (4 km) na Lednický hrad (6 km) a dále (7 km) k JV. do Lednických Rovní (družstevní host. u skláren, největších na Slov., s noclehy) nebo návrat pod **Vršatec** a sestup přes Vršatské Podhradie (hostinec, tur. orientační mapa) do Pruského po Masarykově cestě (8 km) a buď lokálkou

T. 239 do Trenč. Teplé nebo na převoz k Váhu a do Ilavy (4 km) ke T. 251.

Země slovenská.

T. 217 dále za žst. přejde řeku Vláru, kde možno pozorovati účinky jarních vod v širokém korytě, a jsme na Slovensku, stále pokračujíce úzkým průsmykem. — 170 km Hornie Srnie. U nádr. jsou velké vápencové lomy a cementárna. Znenáhla údolí se šíří, objevuje se rovina, široký úval řeky Váhu, Pováží. — 174 km Nemšová. 1354 (1700) ob. Sklárna.

Chodívá se ke zříc. kláštera Skalka. 342 m. 2 h. pěšky. Tam jest poustevna sv. Zvorada. R. 1773 byl tento starobylý klášter, kde se sloužily slovanské bohoslužby do r. 1344, zrušen, 10 min. odtud stojí obnovený kostel, tam prý zbojníci vrhli sv. Benedikta do Váhu. Blíže je z Trenčína 5 km proti Váhu.

K S. odbočuje T. na Lednické Rovné (v. popis VI. 9., T. 251, Teplá).

178 **TRENČIANSKÁ TEPLÁ.**

*

b) Odb. T. 250 **TRENČIANSKÁ TEPLÁ—LEDNICKÉ ROVNÉ.** Ubírá se údolím po Z. břehu Váhu paralelně s T. 251. Hlavní cíle jsou Pruské (v. popis při Ilavě). Z. 2 km z Pruského nebo ze zast. Sedmerovce (u dvoru Pominovec stojí kostelík v čistém rom. slohu, podle tradice z nejstarších na Slovensku. Z Pruského chodívá se na zříc. hradu Vršatec a na Chmelovou, 926 m (nejkrásnější rozhled na Pováží) podle ž. zn. Sestupuje se pak k žel. stanici Vlárský průsmyk (v. V. 3.). — Z Lednického Rovného se chodí na **Lednický** hrad (popis v. u Beluše, T. 251, km 152). Od cesty k Lednickému hradu odbočuje dolina, v níž leží obec Zubák, chudá obec, kde vyrábějí papuče.

c) T. 206 Hranice—Trenčianská Teplá. Důležitá nová spojnice se středním Slovenskem. Odbočuje od hlavní T. 171 (Česká Třebová—Bohumín) v Hranicích n. Bečvou a pokračuje odtud na — 46 km **Vsetín.** Tu odbočuje T. 209 na Velké Karlovice, od níž lze podniknouti pěkné vycházky přes Javorníky na Slovensko.

Dále pokračuje T. 206. Úsek 50—84 km byl vybudován v době od 23. V. 1923 do 21. X. 1928.

60 km Lidečko (zast.). 455 m. 1219 ob. Východisko do **Pulčínských skal** polní cestou přes Pulčín (SV. 6 km). Se stěn jest viděti i Tatry. V. též údolí Huslenky na T. 209 Vsetín—Vel. Karlovice a další žst. — 65 km Horní Lideč. 450 m. 538 ob. Obec se rozkládá pod kopcem Pulčín.

Zde vyúsťuje důležitá silnice ze Slovenska přes Lysský průsmyk. Tudy půjde hlavní trať na Žilinu (v. Púchov, VI., 10.).

72 km **VALAŠSKÉ KLOBOUKY.** 405 m. 2746 (3000) ob. Nejjižnější město mor. Valašska. H.: Občanská záložna (8 p.). U slunce (7 p.). Oblíbené Ls. a lyžařské i turistické východisko. 1. **K tur. chatě** Lyž.-tur. klubu (p.). Ls. v lesích. V. 30 min. nad městem „Na Stráži". Vyhlídka. — 2. Na **Podhradské skály** a zříc. hradu **Vršatec** přes ves Nedašov (4 h.) buď nejkratčeji po č. zn. přes tur. chatu nebo po ž. zn. zacházkou přes Hebleinovu boudu.

T. 206 ubírá se dále údolím říčky Klobúčky. — 79 km **Brumov.** 354 m. Městys. 341 m. 1423 ob. Host.: Forman (4 p.). Kozáčka

(1 p.). Cobl (2 p.). Kostel sv. Václava z r. 1675, r. 1834 rozšířen. Nad obcí ční zříc. hradu Brumova. Z Brumova se chodívá přes Holý vrch (831 m) na Chmelovou a Vršatec (v. dále). — 84 km Bylnice-Brumov na T. 217 (v. V. 3., podrobný popis). — 103 km **TRENČIANSKÁ TEPLÁ**. Popis v. VI. 9.

d) Odb. elektrická dráha do Trenčianských Teplic (v. níže). 6 km. Mimo to jezdí tam od každého vlaku stát. AB.

*

TRENČIANSKÉ TEPLICE KÚPELE.

272 m. 2039 ob. (1739 Slov., 64 M. a j.). Lázně světové pověsti, komfortně zařízené, s přirozeně horkými sirnatými a radiovými prameny (36—42° C), soustředěné v krásném lesnatém údolí, s horským okolím, s mírně středohorským podnebím.

Informace: Ředitelství lázní. Zřízenci lázní a hotelů u vlaků.

Doprava: Z Trenč. Teplé do Trenč. Teplic je 6 km. 1. Elektr. dráha z Trenč. Teplé jezdí 20 min. až do středu lázní ke Grandhotelu. — 2. AB. z Trenčína jezdí přes nádr. Trenč. Teplá do lázní. Od každého vlaku jezdí AB. — 3. Před nádr. stojí auta (do lázní platí se 40—50 Kč).

Ubytování: H. a pensionáty jsou pod dozorem kúpelného komisařství (Bánovská ul. č. 2.), jež podává o nich informace a přijímá stížnosti. Doporučuje se objednati si pokoje předem. A. H. láz. správy: 1. Grandhotel (128 p.), tekoucí teplá a studená voda ve všech pokojích, nejelegantnější, ve středu lázní, středisko společ. života (u samé elektr. stan.), s Rs., kavárnou (koncerty atd.). Otevř. i v zimě. — 2. Dům u tří srdcí (10 p., proti Grand H.). — 3. Sina (35 p.), lázeňská budova a hotel (část obytná jest spojena s lázněmi, z pokojů se chodí přímo do koupelí). — 4. Pramenný dvůr (30 p., občansky zařízený, v suterénu jsou thermální lázně vanové, velká zahrada). — 5. Bellevue (47 p., obytná lázeň. budova, občansky zařízená). — 6. Dům Poniatovsky a Bossany (60 p., jednodušší). — 7. Lázeňský dům „Esplanade" (90 ps.). — B. Soukromé hotely a pensiony: Čs. H. Pension (60 ps.). Antal (40 ps.). Edit (24 ps.). Atlantis (76 ps.). Bing a Dependence (skupina prvotřídních vil, 87 ps.). — Corfu (repres. vila v parku, 40 ps.). Dea (35 ps.). Vila dr. Filipkiewicz (64 ps.). Vila Miramare (40 ps., zahrada). Vila Salvátor (42 ps.). Vila Viktoria (78 ps.). Vila Zemányi (3 vily, 43 ps.). Vila Venezia (70 ps.). Vila Ostende (60 ps.). Pannonia (70 ps.). Josefin dvůr (35 ps.). Štefania (35 ps.). Fliegl (26 ps.). Vila Maryša (44 ps.). Vila Zorka (25 ps.). Vila Nizza (52 ps.). Vila Jena (25 ps.). Vila Tatra (50 ps.). Vila Adria (46 ps.). Diana (52 ps.) a celá řada jiných. — C. Pokoje lze dostati také v soukromí. Ceny pokojů jsou od 10 Kč výše, pense od 20 Kč za osobu a den.

Tr. Teplice rychle vzrůstají. R. 1929—30 byly nově zřízeny H.: Astoria (28 p.), Slavia (28 p.), Savoy (31 p.), Léčebný dům nem. pokladny drah (83 p.). Mimoto H. Semkovič, Rs. Paxova, Ehmova, Arco a j.

Restaurace: Grand H., Kúpelná dvorana (v parku Rs., denně koncerty, dancing ve svátky). Velká Baračka (největší zahradní Rs. u rybníku na konci parku. Odp. koncerty). Čs. Pension (jídelny). Elefant (rituál. israel.). Tatra (občan. Rs., diet. kuchyně). U Parmů. U Strejdy. — **Kavárny** v hotelích. **Prodejny** (výšivek a j.)

Garáže celkem dvoje se 7 a 4 boxy v samé blízkosti Grand H. Do 8 dní se účtuje 20 Kč za 1 vozidlo denně i s použitím omývacích zařízení. Přes 8 dní 15 Kč.

Hlášení se děje u Kúpelného komisariátu. Lázeňská taxa se platí Kúpel. komisariátu. Stanoví se ročně, řídí se délkou pobytu a ubytováním, od 30—200 Kč a platí se při pobytu delším než tři dni. Sezona. Lázně a hlavní H. jsou otevř. po celý rok. Hlavní sezona jest od 1. V. do 1. X. V zimě nejvíce jest vyhledáván lázeňský dům Sina, spojený s lázněmi.

Lázeňský život jest udržován na úrovni nejlepších a největších světových lázní, zábavy jsou elitního stylu. Roční návštěva se blíží 27.000 hostí. Zábavy: Koncerty lázeňského orchestru třikrát denně (symfonické). Mimo to jsou koncerty vojenské hudby, salonních a cikánských kapel v hotelích. Téměř denně jsou koncerty hostujících umělců. Divadlo jest v Kúpelném parku. Knihovna a čítárna: Sinova ul. č. 4. Bohoslužby: Kostel kat. v Masaryk. ul. Synagoga na břehu Tepličky, v Letohradské ul., Orthodoxní modlitebna v Masarykově ul. č. 17—19. Evang. kaple v Sinově ul. č. 5.

Sport: Tennisová hřiště, každoročně mezinár. tennis. turnaje. Plovárna a veslování na rybníku. Rybaření ve Váhu. Společenské výlety a zájezdy do krásného okolí. Možnost honitby.

Geologic. Trenčiansko-teplické prameny vyvěrají podle novějších výzkumů (práce Hynieho a Kodyma) z iasového vápence, resp. skvrnitého slínu. Ještě Knett se domníval, že podkladem pramenů ve Sv. Juru u Bratislavy, zřídel píšťanských, trenčiansko-teplických a snad i vod, vyvěrajících v Beluše, je jednotná geologická dislokace nebo thermální linie, táhnoucí se až k Žilině a obdobná puklině, táhnoucí se v Čechách podél Kruš. hor, od Karlových Varů až k Ústí nad Lab. Než nejnovější podrobná práce zmíněných geologů státního geologického ústavu ukázala, že běží o geologické poruchy rázu čistě lokálního. „Jde tu o tři dislokace. Jedna je poklesová a má směr údolí Tepličky SZ. k JV. a ZSZ. k VJV., druhá je přesmyk a má směr od SZ. k JV. Třetí dislokace je poklesová, táhnoucí se od S. k J., podle níž poklesla východní kra. Všechny tyto tři dislokace se protínají přibližně v místě pramenů a způsobují tu rozdrcené pásmo. Thermální linie ve smyslu Knettově není, tedy není ani souvislosti mezi prameny ve Sv. Juru, Píšťanech, Trenčianských Teplicích a Beluše, ač je vesměs podmínila stavba celého oblouku karpatského.“ (Hynie a Kodym.) Thermální prameny vyvěrají přímo do basénů, takže se nemocný koupe b e z p r o s t ř e d n ě v prameni. Vody tryskají asi z větší podzemní nádržky. Na radu geol. prof. Kocha (r. 1890) byla navrtána sonda 30 m hluboká, jež dává denně 1.226·880 milionů litrů vody 39·6^0 C (basin č. I.) teplé. Hlavní jejich součástí jest tedy síra a znakem vysoká radioaktivita. Všechny prameny dávají asi 5,000.000 l denně. Druhým přirozeným léčebným prostředkem v těchto lázních je léčivé bahno, jehož se používá také k léčbě. Do obchodu přichází pod jménem „Sinus thermalis de Trenčianské Teplice“.

Specialitou Teplic jest jejich krásný přírodní rámec. Jsou opatřeny moderním komfortem světových lázní, leč mají při tom půvaby lesního zátiší a bezdymného i bezprašného Ls., ježto není široko daleko továrny.

Ulice jsou čistě asfaltovány. T. T. leží při potůčku Teplička v kotlině, obklopené lesnatými vrchy. Údolí jest k Z. otevřeno, na V. ho uzavírá hora Žihlavík (986 m). Krásná poloha inspirovala maďar. spisovatele Jókaje k názvu „Perla Tater“.

Dějiny. Trenč. Tep. byly známy již Římanům. Písemné doklady o Trenč. Tep. jsou z r. 1243. Již v 16. st. byly lázně majetkem šlechtických rodin a letním dostaveníčkem vznešené společnosti mezinárodní. O Trenčianských Teplicích existuje obsáhlá stará literatura (v. prof. Č. Zíbrt: Užitek a chvála Trenč. Teplic v minulosti). R. 1579 Jordan de Clausenberg vypravuje legendu o náhlém uzdravení pastýře. Větší stavby provedla rodina Illésházy, jež byla vlastníkem lázní od r. 1594—1835, kolem r. 1800 vybudovavši koupele a byty. Další majitelé byli baroni Sina, z nichž Simon Sina dal r. 1870 zachytiti prameny, dnes Sina nazývané. R. 1909 přešly lázně do rukou „Uherské lázeňské akc. společnosti", jež vybudovala lázně v dnešním rozměru. Od r. 1919 jsou majetkem „Liečivé kúpele, učastinárske spoločnosti v Trenč. Teplicích" a nabyly rázu výhradně českoslov.

Pochůzka. Lázně jsou soustředěny kolem pramenů. Na Hlavním námestie je Grandhotel, pošta, anglický park, lázně Kaštiel, lázně III., IV., Sina. K Z. jde Masarykova ulica ke kostelu, k V. Wilsonova ul. k parku (Kúpelné sady) s kolonádou, letním divadlem, Kúpelnou dvoranou (lázně a společenské místnosti) a krásnými procházkami. Po l. (S.) straně údolí teče říčka Teplička. Pochůzky po okolí v. níže.

Lázeňské prostředky. 1. Stejnoměrně přirozeně prohřáté sirné prameny v lázních jsou zbudovány nad zřídly tak, že voda vyvěrá hned do basénů a koupelí (teplota 36—42° C), čímž se uplatňuje zejména přímý vliv radiové emanace a pramenných plynů. Jen do van se vede voda potrubím. — 2. Bahenní přirozené lázně s velkým procentem síry a radioaktivity. Bahno se dobývá u rybníku při Rs. Baračka, kde vytryskuje několik sirných pramenů. Převáží se do lázní a tam se zahřívá přirozenou thermální vodou na předepsanou teplotu. — 3. Pomocná léčba jest soustředěna v moderně vypraveném ústavě pro fysikální léčbu (röntgen, elektrotherapie, sluneční, písečné lázně, vodoléčba, medico-mechanická tělocvična „Zander" a j. — 4. Léčení pitím: pramen „Prazdroj".

Prameny: A. Sirné: 1. Sina, 42° C, znám a užíván přes 500 let. S ním jest spojena panská oblékárna ve zvláštní nápadné budově Hamman, v čistě maurském slohu zbudované r. 1888 Čechem F. Schmoranzem, dvorním architektem egyptského chediva. — 2. Basén I., 39·6° C. — Basén II., 37° C. — 4. Basén dámský, 36·8° C. — 5. Basén III., 36·6° C. — 6. Basén IV., 37° C. — B. Vanové lázně: 1. Sina, staré vany, 38—40° C. — 2. Pramenný dvůr, 36—37° C. — 3. Kaštiel, 36° C. — C. Bahenní lázně: Sina.

Oblékárna Hamman se pokládá za význačnou stavební památku střední Evropy, jedinou čistě maurskou stavbu. Bahenní oddělení jest vybudováno z bílých rakovnických šamotek a působí pěkně čistotou a přívětivostí.

Indikace. Lázně se specialisovaly na léčení reumatismu, dny a ischiasu. Doba léčby se odhaduje na 28 dní. Účinnost se jeví ve schopnostech horkých vod i bahna, rozpouštěti různé usazeniny v těle a odstraňovati je vydatným pocením. Právě tímto speciálním posláním rychle nabyly světového jména. Zvláštností a předností těchto lázní jest, že se pacienti koupají v teplých pramenech tak, jak trysknou přímo do nádrží.

Okolí. Trenč. Teplice jsou důležitou tur. stanicí. Průvodce po Trenč. Teplicích a okolí vydala správa lázní a prof. J. Všetečka. Mapu značených cest a okolí vydal odb. KČST. v Tr. Tepl. V blíz-

kém okolí jsou krásné procházky, v širším kraji pěkné tur. partie: 1. Jelen, 40 min. podle č. zn. Odtud se chodívá dále k pavilonu Palackého a po ž. zn. přes Baračku zpět. S obou míst jest krásný pohled do údolí na lázně. — 2. Podle Jelena (č. zn.) pokračujeme na vrch Královec (557 m, m. zn.) s nejkrásnějším rozhledem v okolí. Pokračujeme do Koločanské hájovny a pak krásnou dolinou buď na Vel. nebo M. Kolačín, vrch Arpád, Trenč. Teplice. Celkem 3—4 h. Druhá cesta vede podle Jelena k Šafaříkovu pavilonu (1¼ h. po č. zn.). — 3. K Jánošíkově jeskyni (½ h. po č. zn.) a dále ¾ h. na vrch Klepáč s Rz. a útulnou. — 4. Na Machmáč (568 m, rozhled), od Rs. Baračky po č. zn. 1 h. — B. Delší: 1. Trenčín (drahou, AB. nebo pěšky 3½ h. po č. zn.). — 2. Do Opatové k T. 251 (1¾ h. po m. zn.). — 3. Vápeč (956 m, krásný rozhled a zajímavý výstup na skalnatý vrchol), 5 h. po č. zn. přes Porubu. — 4. Na Vršatec a Chmelovou; vlakem do Pruského, odtud po ž. zn. na hrad Vršatec, dále po č. zn. (Štefánikovou cestou) na Chmelovou (926 m, rozhled); možno i dále po č. zn. 2 h. na Lednický hrad a zpět k dráze do Lednických Rovní. — 5. Zliechov a Čičmany (v. níže). — 6. Na Prievidzu a Bojnické Kúpele: na Dol. Porubu a odtud dále k V. na Valaskou Belou, údolí Belanky, Bojnice. — 7. „Hore Váhom" (T. 251). — 8. Piešťany (vlakem 1 h.). — 9. Na vrchu Svinkovci jest sídliště s lužickoslezskými památkami.

Národopisné zajímavosti. 8. a 29. června na sv. Petra a Pavla jest veliká pout v Dubnici (6 km S.), kam se sejde lid v národních krojích. Obyvatelstvo dosud nosí v neděli kroj pěkně vyšívaný. Na fěrtoších (zástěrkách) bývá vzácné vyšívání „žilinská robota", jež se vkládá i do nových zástěr. Omšenie (3 km z Trenč. Teplic), Porúbka (5 km V.), Poruba (8 km), Valaská Belá (15 km pěšky přes hory) jsou cíle vycházek hostí z lázní. Obzvláště vděčná jest vycházka do Poruby, kam buď jdeme z Trenč. Teplic pěšky 3 h. podle č. zn., nebo jedeme vlakem do Ilavy a pak povozem (8 km). V Porubě nosí ženy bohatě vyšívané kroje a zvláštní čepce, jejichž kraječky jsou tkány na prkénku.

Čičmany, Zliechov a Valaská Belá jsou okruhem nejstarší zachovalé lidové kultury na Slovensku. Patří k nim i vesnice Košecké Rovné a některé samoty v okolí, jmenovitě Temeš a Čavoj. Do Čičman se dostaneme nejpohodlněji povozem (v zimě saněmi jest zvlášť pěkný výlet) ze žst. Rajec u Žiliny. Povoz stojí asi 50—80 Kč, jede se přes 20 km. Tímto směrem jezdí dnes AB. Rajec—Čičmany. V Rajci možno nocovati v H. Králik a v Čičmanech buď v host. nebo v tur. noclehárně ve škole. Domky v Čičmanech jsou dřevěné, bílými ornamenty z vápna pomalované, některé jsou jednoposchoďové, mají pavlače a t. zv. bubníky, t. j. polokuželovité ozdoby nad štítem střechy. Mají doposud otevřená ohniště a t. zv. černé kuchyně, z nichž dým odchází stropem. Vděčná jest návštěva zejména Joklova statku (čís. 101) z r. 1704. Čičmany jsou nejpodivuhodnější stavební lidová památka na Slovensku, třebaže značná část již byla zničena požáry. Kroje jsou dosud renes. rázu, starými ornamenty vyšívané. O svátcích převládají žluté barvy, ve všedních dnech červené. Jedinečná jest úprava hlavy vdaných žen, účes po stranách hlavy tvoří grgule (rožky), jež se v neděli uměle zavinují do podviky, dlouhého vyšívaného pásu. Zajímavé jest také navštíviti chaty v zimě, kdy lid doma vyšívá, tká, přede na přástkách.

Do Valaské Belé lze se dáti buď pěšky (4 h.) z Trenč. Teplic přes Dol. Porubu anebo AB. z Nováků (T. 170 Nitra—Prievidza, 28 km). Stejně daleko jest z Bojnických Kúpelí. Kroje na prvý po-

hled jsou tytéž jako v Čičmanech, ale liší se v podrobnostech, hlavně uvázáním šatky na hlavě. Zajímavé jsou též primitivní domy na samotách. Nocovati možno v host. Mezi Zliechovem a Čičmany pne se hora Strážov (1214 m, v. níže).

Do Zliechova je přístup polní cestou 1·5 h. Lesní soukr. dráha ze stan. Ilava odjíždí do Zliechova (celkem 19 km) od skladiště dřeva (1 km S. od nádr. v Ilavě) jen ve všední dny časně ráno a vrací se k večeru, soukromých osob však zpravidla nedopravuje. Ze Zliechova do Ilavy jezdí soukr. AB. jednou denně. Ve Zliechově jsou host. Adamcův a Bratkův. Bývala tam sklárna, jejíž výrobky obyvatelé okolních obcí roznášeli po celém Slovensku (sklenkáři). Kroje ve Zliechově se odlišují od předešlých orientálním vázáním šátků u žen, muži již kroje nenosí. — 10. srpna a v neděli po sv. Vavřinci koná se tu „veliký odpust“ (pout). V tu dobu možno také spatřiti kroje z okolí. Ve všech třech místech jsou antropologicky zajímavé typy obyvatelů nápadných tvarem obličeje a světlostí vlasů. Ze Zliechova dojdeme do Čičman buď 2 h. podle m. zn. nebo zajímavěji za 4 h. podle č. zn. přes rozeklaný a strmý vrchol S t r á ž o v (1214 m, nádherný rozhled po celém SZ. Slovensku). Pod vrcholem Strážova jest malá jeskyně ve vápencových skalách s krápníkovou výzdobou (obtížný přístup, neupraveno). Při sestupu do Čičman jest blízko vrcholu ochranná lesní bouda.

D á l e T. 251. — 137 km **Dubnica** nad Váhom. 242 m. 2056 ob. Host.: R. Kvasnica (5 p.). Tarek (3 p.). Pavlík (2 ps.). Starý kostel. V zámku z r. 1637, přestavěném Illésházym r. 1719 v podobě velkých kasáren, jest dnes ústav hluchoněmých. V parku se uchovala stará orangérie. V zámecké knihovně byla objevena proslulá Dubnická kronika.

Nad městečkem 20 min. jest Kalvárie s pout. kostelem (nádherná monstrance). Slavná pouť koná se 29. června na svátek sv. Petra a Pavla. K V. jde lesní dráha (v. svrchu) k Dol. Porubě (10 km), kam vedou též tur. zn. m. Odtamtud jsou 3 km na Hor. Porubu a do Trenč. Teplic přes Omšenice vicinální cestou 10 km.

Dále vp. V. v K l o b u š i c í c h jest viděti kulovité mausoleum Gabriela Barcssiho (r. 1893). — Váh tvoří široké řečiště s ostrůvky.

Ilavská kotlina. Nad Trenčínem vstupuje T. do široké kotliny, jež končí soutěskou za Púchovem a sluje po městě ve svém středu. V. se táhnou Inovecké hory s četnými krásnými údolími (Tepličky s Trenč. Teplicemi. Dubnický potok, Poruba a Podhradský potok, Ilavy, silniční údolí u Beluši). Od Z. sklánějí se k Váhu Bílé Karpaty, rozpůlené hlubokým Vlárským průsmykem. V jižnější části údolí k Hor. Súči, v S. části Vlára, údolí od Chmelové a hradu Vršatce, pak dlouhá dolina Červ. Kameňe (zříc.) se silnicí k Valaš. Kloboukům, Lednická dolina (se zříc. hradu) otvírají přechody k Moravě (v. V. 3. a 5.). Od Pruské k Púchovu provázejí po obou stranách trať ostrovovitě rozložené vápencové útesy, často bizarních tvarů. Zvlášť krásný jest útes s hradem Podhradie (V. od Ilavy) a naproti Z. se zříc. hradu Červ. Kameň.

144 km **Ilava.** 250 m. 2173 ob. H.: Kacer (5 p.). Ferenčík (8 p., u nádr.). Původně hrad, pak (r. 1692)

klášter a kostel (r. 1719), byly přebudovány na státní trestnici, největší na Slovensku, pro 1200 káranců. Okolí jest úrodné. Pivovar. — AB. do Zliechova.

Při příjezdu k Ilavě drahou skýtá se pěkný pohled k Z. do dálky (vl.) na malebně na ostré skále se tyčící zříc. hradu Vršatce (3 h.). a vp. k JV. na horu Vápeč (956 m). U Ilavy byli 9. listopadu r. 1431 na hlavu poraženi Sirotci Prokopovi po 10denní bitvě a ztratili 5000 mužů.

Vycházky. 1. Z. za Váhem leží Pruské, z nejpěknějších míst v Pováží. Pěkný renes. zámek s parkem, v němž jsou staleté tisy. Františk. klášter s kostelem. Z. 2 km u dvoru Pominovce stojí prastarý rom. kostelík. Nejvýznačnějším cílem jest zříc. krásného a mohutného hradu Vršatce, Z. 2 h. po ž. zn., s něhož se chodívá pak na žst. Vlárský průsmyk (v. V. 3.). Vršatec (805 m) stojí na divokém skalním útesu. R. 1353 sídlil tam Mikuláš Kont, jenž vystavěl sousední hrad Červ. Kameň. Později byl obsazen husity až do bitvy u Ilavy. — Proti hradu pne se Chmelová hora (926 m), s jejíhož lysého, balvanitého vrcholu se otvírá nejkrásnější rozhled v Pováží (v. str. —). — 2. Do Zliechova (v. svrchu). 19 km jdeme údolím Podhradského potoku podle z. zn., po 1½ h. vp. na návrší nepatrné a z vlaku neviditelné zbytky Košeckého hradu. Připomíná se již v 13. st., rozbořen byl za bojů národních, císař. generálem Heisterem v 17. st. — Asi za ¾ h. dále přestupujeme na č. zn. a podle ní jdeme přes Košecké Rovné (kroje podobné zliechovským) do Zliechova. — 3. Do Čičman (v. svrchu). Nejprve se dáme do Zliechova, odkud jdeme buď podle m. zn. 2 h., nebo podle č. zn. 4 h. přes skalnatý vrchol Strážova (1214 m, nádherný rozhled). — 4. Na Vápeč (956 m). Rozhled se skalnatého vrcholu. Jdeme tam 2 h. podle ž. zn. pěkným údolím (Porubská dolina). Asi uprostřed po l. straně, zalesněný vrch „Sokol" (650 m), na jehož úpatí bylo v r. 1929 odkryto staré pohanské pohřebiště z doby bronzové; po p. straně vypíná se skalnatý vrch „Vlčinec" (682 m). Na konci údolí je obec Horní Poruba. Odtud 1½ h. vystupujeme na vrchol podle č. zn. — 6. JV. jest Ilavka v těsném údolí pod Vlčincem.

150 km **Ladce.** 1190 ob. Cementárna při lomu ve vápenc. útesu. Zámek. — 152 km **Beluša.** 251 m. 2616 ob. Host. Nozdroviczi (u kostela). Na Z. vyhlídka na Bílé Karpaty.

Vycházky. — 1. Za Váhem (převoz) jsou Lednické Rovné. Družstevní host. U zámku jest rozlehlý krásný park, největší v Pováží, s lipovým hájem („sub centum tiliis"), s umělou zříc. a pomníky dřívějších majitelů. V místě jest největší slov. sklárna. — K Z. leží v horách obec Lednica (2 h. podle m. zn.; od T. není vidět) se zříc. hradu Lednica, stojící před kuželovitou, ve dví rozeklanou skalou Kobulinec. Pochází ze 14. st. a platil za nedobytný. Do střední části mohutné zříceniny se vstupuje tunelem ve skále vylámaným, k nejvyšší části zříc. možno vystoupiti obtížně po 80 schodech, ve skále vytesaných. Podzemní, ve skále tesaná chodba spojuje dolní hrad s úzkým hořejším, jehož středem jest strmá, dnes rozvalená, čtyřhranná věž. Hrad byl obávaným sídlem loupeživých rytířů. (Michael Tekessy popraven v Bratislavě r. 1601.) Osada Lednica byla po bitvě na Bílé hoře jedním z hlavních útočišť Čes. bratří, zde žil Komenského druh z mládí. Mik.

Drabík, popravený r. 1671 v Bratislavě.[1]) V osadě jest kostel z 15. st. — 2. K V. jde pěkná kotlina Prušinky se silnicí mimo Lieskové se zámkem. — 3. Od Beluše J. asi ¾ h. jsou sirnatoželezité lázně Slatiny neboli Belušské Kúpele, prospívající zejména při léčení neurasthenie. Hotel Fojtík s pensionátem (40 p.), 6 lázeňských vil. Tři prameny minerálních vod. Lázně leží v lesích u horské soutěsky. — 4. Do Mojtína 3 h. podle m. zn. přes lázně Slatiny a 3 divokými skalními soutěskami „Vrata", krajem skalnatým, velmi malebným. U Mojtína jsou také zajímavé skaliny a nezužitkovaná ložiska keramické hlíny. Z Mojtína možno se dáti: a) přes Javorin (1012 m) 1½ h. podle m. zn. do Zliechova a odtud přes Strážov (1214 m) do Čičman. — b) K SV. podle ž. zn. skalním údolí do Trstie (v dol. části údolí podle z. zn.), z Trstie podle ž. zn. silnicí zpět do Beluše. — c) Jako při b) po ž. zn., ale po 1½ h. odbočiti k JV. do Predhorie, odkud po č. zn. ¾ h. skalním údolím ke vchodu do rozsáhlé krápníkové jeskyně Dupné. — d) Na vrchol Malenice (909 m, rozhled). — e) Beluša prý původně ležela 3 km V., kde jsou v lese místa Hradiště a Kosteliště, archeol. doposud neprobádaná.

159 km **Púchov nad Váhom.** 265 m. 1639 ob. H.: Lilienthal (5 p.). Patko (2 p.). Kostel kat., evang. (krásný oltář, starožitná památka z r. 1643) a synagoga.

R. 1926 byla k Púchovu připojena obec Kočkovce, má tedy asi 3000 ob.

Průmysl. Syenit, pováž. asbest. továreň; Syderolith (mlýn na nerosty).

Po r. 1620, po bělohorské bitvě, na pozvání Jiřího Rákócziho I. přišlo sem mnoho rodin českobratrských z Moravy a z Čech. Sídlili v t. zv. moravské čtvrti, jež měla svoji tiskárnu, protestantský kostel a bohatla soukenictvím, jímž se město brzy proslavilo. Z té doby se uchovaly zajímavé cechovní památky a písemnosti. Když Vestfálský mír znemožnil emigrantům návrat do vlasti, Púchovští zavolali na radu J. A. Komenského, jenž byl na cestě do Šarišského Potoka, zastavil se a bydlil u příbuzných v Púchově (1650). Podle domněnek některých byla z Púchova Komenského první choť.

K Z. nad městem u vstupu do doliny Biele vody, jíž jde silnice k Lysskému průsmyku, stojí u Viesky uprostřed červenavých skal bílý vápenc. útes Skalka, naleziště starožitností, na př. parohů dilu-

[1]) R. 1628 usadili se v Lednici emigranti Čeští bratří na statcích svého příznivce knížete Rákócziho. Měli v Lednici sbor a šest kazatelů. Roku 1671, po smrti J. A. Komenského, byl jeho druh a náboženský horlitel Drabík zatčen, v Bratislavě sťat a spálen. Jeho smrtí zanikla v Uhrách Bratrská církev, splynuvši s církví kalvínskou. „Tak došlo v Bratislavě r. 1671 k mučenické smrti Mikuláše Drabíka, stoupence Komenského a Rákócziho, nepřítele »habsburského faraona«, protože svá proroctví o nutné příští zkáze rakouského domu nechtěl odvolati, ale po Husovu příkladu se odvolal od lidí v své při k Bohu. Byl za to umučen, upálen a jeho popel rozmetán do Dunaje. Třebas že se Husův příklad strašlivěji opakoval na třiaosmdesátiletém kmetu, nevyvolal již valné pozornosti, protože mučení evangelíků se stalo běžným a vzdor proti němu musil se omeziti na soukromí." (Dr. Albert Pražák, prof. Komenského univ. v Zlaté knize Bratislavy, str. 104.) Také spis Komenského „Lux in tenebris" byl současně s Drabíkem spálen.

viálního soba a památek z doby římské. Nálezy jsou uloženy z části v museu v Turč. Sv. Martině. Z Púchova podle některých návrhů jest projektováno žel. spojení Lyským průsmykem na Vsetín.

AB.: 1. z Púchova přes obce Viesku-Bezdedov, Dohňany, Mestečko, Zariečie a Lúky do Lazů. 2. Z Púchova přes obce Strezenice a Horenice do Ledn. Rovného.

Lysský průsmyk. Z Púchova k SV. se táhne dolina Bielé vody, jež přichází od Lysského průsmyku (450 m), kde k V. stékají již prameny Senice, jež ústí do Hor. Bečvy. Tato směrnice jest proslulým, nejpohodlnějším přechodem z hořejší části Slovenska na Moravu. Jde tam automob. silnice, jíž se jezdívá na severní Slovensko. V budoucnosti má tudy vésti zkratka žel. spojení Praha, Přerov, Vsetín, Púchov, Žilina. Již dnes postačilo by dostavěti spojku z Hor. Litče (na T. 106 Hranice—Trenč. Teplá) do Púchova, a jízda by se značně zkrátila. Dolina proslula krásnými zpěvy. V chudobných osadách místy se uchovaly kroje. Z Púchova jede se na Dohňany, Mestečko, Zarieč, Lúky, Lysou a na Lysský průsmyk na moravskoslov. hranicích. V okolí jeho jest mnoho salaší a kolib po rozlehlých stráních a samoty (kopanice). K JV. se rozkládají Bílé Karpaty, k SV. Javorníky. Po hřbetu obou jde č. zn. tur. stezka Štefánikova, kterou křížíme v průsmyku. Od Lysé sestupujeme k mor. obci Střelné, Hor. Litči, na nové žel. dráze Vsetín—Val. Klobouky (v. V. 4. Hranice). Podle této trati jde silnice do Vsetína a do Hranic. Průsmyk Lysský byl důležitým přechodem v prehistorii i historii (v. svrchu Skalku).

Vycházky. — 1. K SZ. silnice (Hradská) jde přes průsmyk Lysský (městečko Lysá) na Moravu do Vsetína (40 km) dolinou, proslulou nejkrásnějšími písněmi lidovými (nejzpěvnější dědiny jsou: Vieska-Bezdedov, Dohňany, Zariečie a Lúky). — 2. V okolí jsou nezužitkované minerální prameny (v lesích u Keble, Šalaše, 5 km; u Nimnice, 3 km k S.).

JAVORNÍKY spadají k S. strmě v údolí Hor. Bečvy a Kysuce, kdežto k J. sbíhají táhlým svahem k Váhu. Tento JV. svah jest rozdělen rovnoběž. údolími přítoků Váhu v téměř pravidelné obdélníky. V dolinách jsou jádra obcí, kdežto po celé ostatní ploše jsou rozstříknuty chudé kopaniny (samoty). Hlavní přechody jsou tu: 1. Z Púchova údolím Biele vody, nad nímž končí Bílé Karpaty, na Lysský průsmyk, Hor. Lideč a podle nové dráhy do Vsetínu (v. V. 5.). Automobilová silnice. SV. odtud leží sedlo Papajské, od něhož se počínají Javorníky. Odtud k JV. jdou hory Vizovské. — 2. Veľ. Kotešova, Veľ. Rovné, Turzovka. — Mimo to jde každým údolím vicinální cesta. Svahy k Váhu jsou pěkným terénem lyžařským. Z této oblasti pochází většina drotarů (v. Veľ. Bytča). Na nejvyšší horu Javorník (1071 m) je 5 h. Štiavnickou dolinou z Veľ. Bytče a Popradenskou dolinou z Považské Teplé. O hřebenové cestě v. V. 6. Beskydy.

165 km Milochov v úzkém údolí (zatáčky Váhu). Vlak přejíždí dvakráte Váh a míjí vl. vstup do dlouhé Marikovské doliny.

Tudy se chodívá podle m. zn. na vrchol Stolečný v Javorníkách přes obec Maríkovou (kostelík, rozptýlené kopaniny, celkem 7 h.). — Dále vl. za řekou jest zajímavý vápencový útes, vrch Klapné a bar. zámek Orlové z r. 1612, postavený v 17. st. Zikmundem Balassem (odtud maď. Zsigmondháza) na pahorku, jednoposchoďový, po vyhoření opr., se sloupovým dvorem a zajímavou rokokovou kaplí.

171 km Považská Bystrica. 288 m. 2684 ob. H.: Mýto (7 p.), Košnár (2 p.), Klein (2 p.), Piaček (1 p.), Bielik. — Oú. Os. Bú. Got. kostel s renes. náhrobky rytířů uvnitř a se starým reliefem hradu Pov. Bystrice v předsíni. Sokolovna. AB. do Domaníže. Do r. 1930 vzrostl počet ob. asi na 3900.

K JV. jde silnice údolím Domanišky na Prečín, Domanižu a odtud do Rajce. Cesta k V. přechází na Fačkov, odkud jde silnice do Něm. Pravna pěknými bukovými lesy.

Údolí Váhu se zužuje, pole řidnou, jen pastviny, často zaplavované, se táhnou podle křovinatých břehů nestálého koryta Váhu. — Před stan. vp. v dálce na krátko možno zahlédnouti S ú l o v s k é s k á l y i hrad.

176 km Považská Teplá. 506 ob. H.: Podhradský (4 p.).

Na Z. břehu Váhu leží ves Považské Podhradie s pěkným zámkem z 18. st. o arkádovém dvoře. V kapli jsou řezbářské práce. V létě tábor YWCA. Host. Sáboš (1 p.). Nad ním ční zříc. Považsko-bystrického hradu, s níž se otvírá pěkný výhled na Považí. V 16. st. byl hrad sídlem rytířů Podmanických (o loupeživém Rafaelu Podmanickém jest mnoho pověstí), pak hrabat Balassů. R. 1543 vyhořel, uchovalo se jen několik zdí. Jest majetkem KČST.

Hlavním tur. cílem jest **Manínská soutěska**, ležící mezi 2 vápencovými útesy, vp. Malým (810 m) a vl. Vel. Manínem (891 m). Do soutěsky jdeme na Považskou Teplou, odtud pak po č. zn. mimo mlýn S k a l k u (vp. od něho lze vystoupit ke 2 pramenům dobré kyselky, na SZ. svahu hory Vel. Manínu) k divoce romantické Manínské soutěsce mezi vápencovými skalami. Nejužší místo jest jen asi 2 m široké. Za soutěskou se ubíráme chudičkou vsí Záskalie k malebné, ač již méně divoké Kostelecké soutěsce (vl. velká jeskyně), za níž vystoupíme malebnou lesní partií do vsi Vrch Teplá, za níž se tyčí skalní stěna Okrúhle. Pokračujeme přes návrší a sedlo k divukrásnému skalnímu městu Súlovským skalám. Krásný pohled. Stále sledujíce č. zn. (místy ničenou místními „průvodci", jež se nabízejí k doprovodu turistů), vcházíme do divokého Súlovského průsmyku, pak do kotliny, pak amfiteátru, kde jest Tur. dom. Od nádraží až sem jsou 4 h.

Súlovské skály jsou složeny ze slepencových skal zajímavých, kuželovitých tvarů (na rozdíl od hranolovitých skal pískovcových v Čechách). Ve stěnách jest mnoho kulovitých dutin po vydrolivších se balvanech a kamenech. Středem rozsáhlého skalního amfiteatru jest ves Súľov Hradná, kde jest nový Turistický dom (24 p., Rs.). Host.: Politzer (3 p.), Šefar (1 p.). — P ř í c h o d y d o S ú l o v s k ý c h s k a l: 1. Z Považské Teplé Manínskou soutěskou (v. výše) 4 h. podle č. zn. — 2. Ze žst. Veľ. Bytče 2 h, po ž. zn. vchází se Súlovskou branou do Súlova (v. níže). — 3. Ze zast. Veľ. Kotěšové po č. zn přes zříc. hradu Hričova a podle Roháče (809 m) do Súľova Hradné, 3 h. — V y c h á z k y z e S ú l o v a: a) Ke G o t i c k é b r á n ě 25 min. po z. zn., dále ½ h. na zříc. hradu **Súlova** (655 m), sestup přímo ¾ h. — Zříceniny hradu jsou na třech skalních ostrozích uprostřed divoké scenerie. Bývalo to obá-

vané sídlo loupežných pánů. — b) Na Roháč (809 m), nejvyšší vrchol Súlovských skal, rozhled; 1 h. po č. zn. — c) Na hrad Lietavu jdeme z J. části Súlova 2½ h. podle č. zn. Jest přejíti příkrý horský hřbet. — d) Přes sedlo Patúch (s něho odbočuje cesta na vrchol Žibrid, 868 m, rozhled) a ves Zbyňov do lázní Rajeckých Teplic.

186 km **Veľká Bytča.** 308 m. 2782 ob. (17 Maď.). H.: Jos. Čmára (4 p.), Hološ (5 p.), Heller (7 p.). Starobylý, historicky památný, mohutný zámek.

Průmysl. Považský železný priemysl (úč. spol.), továreň koží (Bratia Horn), 2 zápalkárny (Reich a Steiner; G. Reitter ml.), tov. na kefy a štětky, Bratislavský pivovar, 3 parní pily.

AB.: 1. Nádr.—Veľ. Bytča. 2. Veľ. Bytča—Veľ. Rovné (3krát denně). 3. Veľ. Bytča—Štiavnik (2krát denně).

Veliký, nízký čtyřvěžový zámek (kastel), jest nejmohutnější stavbou svého druhu v 16. st. na Slovensku, postavený na místě staršího vodního hradu (uchoval se příkop). Postaven 1574 Frant. Thurzem Apostatou (kdysi biskupem v Nitře), vyhořel 1605 a obnoven byl Jiřím Thurzem, palatinem a pánem oravským. Tehdy měla obec také slavné gymn. Proslulý „svatební sál“ jest změněn dnes v úřadovny. Zámek má dvě pěkná nádvoří s arkádami a malbami, renes. portál (1601), bohatou figurální sgrafitu, jiné zajímavé detaily a most. Místností se dnes užívá za úřadovny a soukromé byty.

Od Veľ. Bytče na S. rozkládají se známé drotarské dědiny (Kolárovice, Veľ. Rovné, Dlhé Pole, Jastrabie, Zákopčie, Raková a j.), z nichž drotaři se toulají daleko po cizině. Doma dělají plechové nádobí. Obce Marikova, Papradna, Štiavnik pokládají se za nejchudší v hořejším Považí. Obyvatelstvo vyrábí proutěné nářadí, koše, suší ovoce a pod. — Z Veľ. Bytče podle Kolárovic a dále k S. horským krajem půjde silnice do Makova na T. 302, 6 h. podle ž. zn. — JV. se vypíná hora Roháč (809 m).

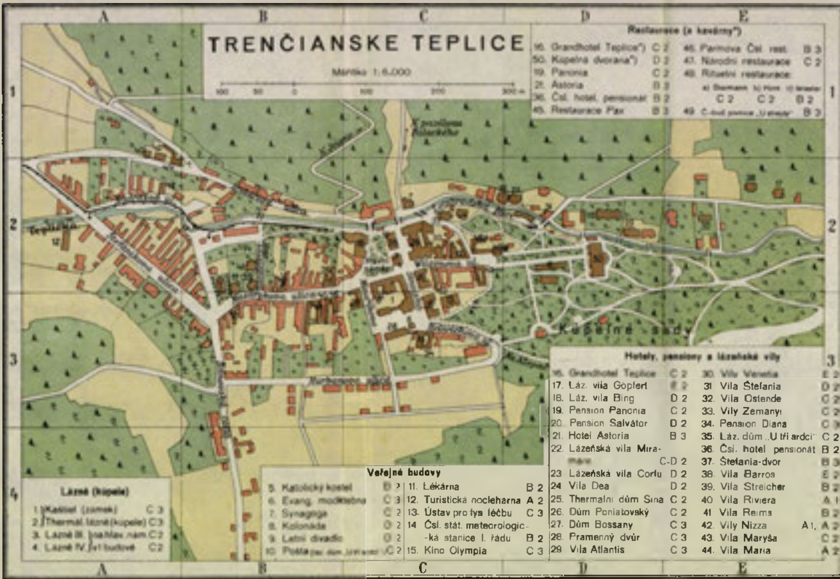
Súlovské skály leží odtud JV. 1½ h. Z nádr. po ž. zn. jdeme silnicí vp., pak (za domky, kde při l. straně silnice počíná zábradlí) sejdeme vl. na pěšinu (za sucha), jež u silničního podchodu pod žel. drahou se odvrací od silnice k JV. (vl.) na pastvinu, vrch a sestupuje do Jablonoveské doliny. Sem přijde také silnice, učinivši velkou zacházku na Predmier. Vozovou cestou a pak silnicí pokračujeme Jablonoveckou dolinou mimo Podskalský mlýn, odkud jest již viděti Z. stěny Súlovského amfiteátru, na dědinku Jablonové. Za ní počíná již skalní soutěska, jež se stupňuje, až po 20 min. přijdeme pod úpatí nepatrných zřícenin hradu Súlova. Vl. se otvírá slepé údolí s mohutnými kolisami. Ž. zn. cesta míjí, pokračujíc v pův. směru, mimo mlýn a pilu k úzkému Súlovskému průsmyku, kde se ž. zn. spojuje s č. zn. cestou od Manínské soutěsky (Považské Teplé) a pokračuje, jak tam jest vypsáno, do srdce Súlovského amfiteátru k Turistickému domu (20 p.). Z Bytče až k Tur. domu jsou 2 h.

190 km **Veľ. Kotešová.** K SZ. jsou V. výběžky Javorníků (900 m), k V. malebné skály hríčovské. Údolí Váhu se poněkud rozšiřuje. — 194 km **Hríčov.**

K JV. na strmém skalisku slepencovém ční neobyčejně malebná a romantická zřícenina hradu Hríčova (567 m), jakoby orlího hnízda, věncem skalin obklopeného. Stál již ve 13. st. a vládl tam

loupeživý rytíř Ľahár a později Thurzo (pověsti o zkamenělém mnichovi); ¾ h. podle č. zn. Přístup jest obtížný, partie lezecká. Za Hríčovem brzo se údolí rozšiřuje v kotlinu, kolkolem horami vroubenou. — Od hradu Hríčova lze jíti po č. zn. 3 h. do Súlovských skal (v. svrchu) stinným bukovým lesem po V. a pak Z. boku hřebenu. Pěkné výhledy. V Súlovských skalách je Tur. dom (20 p.).

203 km **Žilina.** 344 m. 12.032 ob. — Dráha se připojuje k T. 301 Praha—Bohumín—Košice (v. VIII. 1.).

TRENČIANSKE TEPLICE
Měřítko 1:6.000
Restaurace (a kavárny*)
16. Grandhotel Teplice*) C 2
50. Kupelná dvorana*) D 2
19. Panonia C 2
21. Astoria B 3
36. Čsl. hotel. pensionát B 2
45. Restaurace Pax B 3
46. Parmova Čsl. rest. B 3
47. Národní restaurace C 2
48. Rituelní restaurace:
C 2 C 3 B 2
Kúpeľné sady
Hotely, pensiony a lázeňské vily
16. Grandhotel Teplice C 2
17. Láz. vila Göpfert
18. Láz. vila Bing D 2
19. Pension Panonia C 2
20. Pension Salvátor D 2
21. Hotel Astoria B 3
22. Lázeňská vila Miramare C-D 2
23 Lázeňská vila Corfu D 2
24 Vila Dea D 2
25. Thermalní dům Sina C 2
26. Dům Poniatovský C 2
27. Dům Bossany C 3
28. Pramenný dvůr C 3
29 Vila Atlantis C 3
30. Vila Venetia
31 Vila Štefania
32. Vila Ostende
33. Vily Zemanyi
34. Pension Diana
35. Láz. dům „U tří srdcí" C 2
36. Čsl. hotel pensionát B 2
37. Štefania-dvor
38. Vila Barros
39. Vila Streicher
40 Vila Riviera
41 Vila Reims
42. Vily Nizza A 1,
43. Vila Maryša
44. Vila Maria
Lázně (kúpele)
1. Kaštieľ (zámek) C 3
2. Thermál lázně (kúpele) C 3
3. Lázně III. C 2
4. Lázně IV. C 2
Veřejné budovy
5. Katolický kostel
6. Evang. modlitebna
7. Synagoga
8. Kolonáda
9. Letní divadlo
10. Pošta
11. Lékárna B 2
12. Turistická noclehárna A 2
13. Ústav pro tys léčbu C 3
14 Čsl. stát. meteorologická stanice I. řádu B 2
15. Kino Olympia C 3

VII. STŘEDNÍ SLOVENSKO

VII. 1. (Bratislava)—Vrútky—Plešivec (T. 252). 244 km.

ODBOČKY:

T. 289. Hronská Breznica—Bán. Štiavnica, v. km 310.
T. 253. Zvolen—N. Zámky, v. VI. 6.
T. 277. Parkán—Šahy—Zvolen, v. 223.
T. 290. Zvolen—Brezno n. Hron.—Tisovec, v. VII. 2.
T. 279. Lučenec—Halič, v. km 375.
T. 280. Lučenec—Utekač, v. km 375.
T. 278. Lučenec—Šahy, v. km. 375.
T. 283. Fiľakovo—Somosköujfalu, v. km 390.
T. 284. Feledince—Tisovec, v. VII. 2.
T. 285. Rimavská Seč—Bánréve, v. km 429.
T. 286. Plešivec—Muráň, v. km 468.
T. 287. Plešivec—Slavošovce, v. km 468.
T. 288. Plešivec—Dobšina, v. km 468.

VII. 2. Zvolen—Tisovec (T. 290). 100 km.

ODBOČKY:

T. 291. Ban. Bystrica—Harmanec, v. km 22.
T. 292. Podbrezová—Hronec, v. km 57.
T. 293. Brezno n. Hr.—Červ. Skala, v. km 68.
T. 284. Tisovec—Feledince, v. km 100.

Všeobecný ráz. Oblast, kterou v tomto oddílu popisujeme, jest kotlina Turce (Z. a J. svahy Velké Fatry, V. strana Malé Fatry a Ždiaru), Pohroní, jež odděluje od ostatního Slovenska horský oblouk Krušných hor (v. dále), J. část Slovenska (Javorja, poříčí Ipolu, Rimavy a Slané) a oblast Slov. Krasu. Pro ucelenost obrazu jest zmíněn také sopečný

(trachytový a andesitový) oblouk horský, jenž již na půdě maďarské ohraničuje proti maďarské nížině elipsovitě uzavřenou horskou soustavu slovenských Karpat.

VII. 1. Napříč středním Slovenskem: Vrútky—Zvolen—Plešivec (T. 252).

Délka 244 (468) km. Otevřena z Vrútek do Fiľákova v r. 1872 jako hlavní T. z Budapešti přes Radovce. Fiľákovo k SZ. Z Fiľákova do Bánréve 1873, a odtud do Plešivce 1874. V dnešní soustavě funguje od r. 1919. Přímé vlaky jedou z Prahy přes Bohumín a z Bratislavy přes Žilinu. Jest to tur. a cestovní základna středního Slov., jehož střediskem jest **Zvolen** a **Baňská Bystrica**, a JV. Slov., jehož střediskem jest Lučenec.

T. se ubírá údolím mezi M. a Vel. Fatrou, pak údolím Hronu, protne Slov. Krušnohoří (Rudohorie) a velikým obloukem podél slov.-maď. hranic, údolím Rimavy a Slané, stáčí se k S. kolem železářské oblasti slov. Po S. má tam Rudohorie, po J. sopečné hory maď., Mátru a Bukové hory. Tur. přechody se konají přes Vel. Fatru, přes Rudohorie (srov. Detva) a zvláště pak od odboček, vedoucích jednak údolím Hronu, jednak z konečné stan., přes Nízké Tatry k S. Také hory Štiavnické zaslouží pozornosti a Ostrôžky (Javorja, 1024 m).

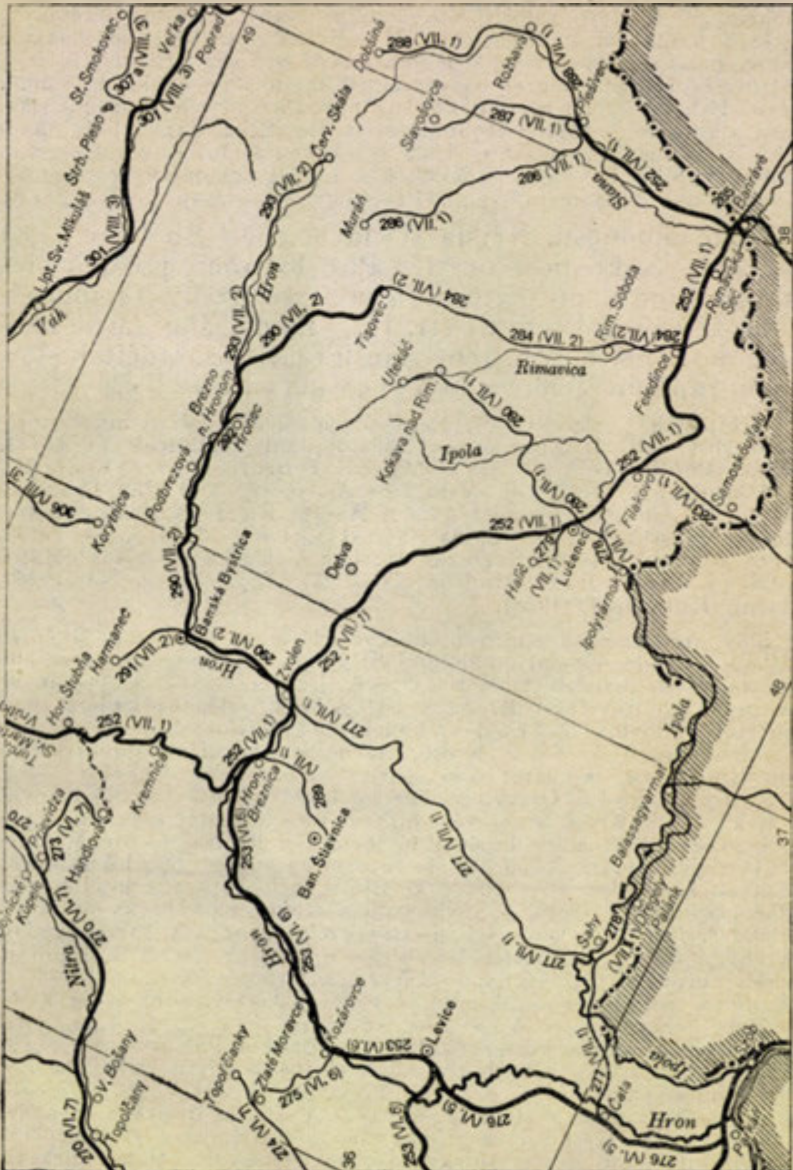
0 km BRATISLAVA. — 203 km **ŽILINA.** — 224 km **VRÚTKY.**†† 384 m. 6817 ob. Popis v. VI. 10, VIII. 1.

Dále jde T. proti řece Turci, kotlinou k JV. Vl. se zvedá nápadné stolové návrší Hrádok, hřbitov dědiny Priekopy, podle staré pověsti pohřebiště vojínů Atillových a tureckých, ve skutečnosti část diluviální terasy. V podzemní zděné síni prý bylo nalezeno mnoho lidských kostí. O něco dále také vl. při trati leží osada K o š ú t y, odkud pochází rod slavného maď. politika Ľudvíka Košuta, pomaďarštěného Slováka, s rodinnou hrobkou a statkem Košutovců. — V. blízko vesnice Sučan a Štiavničky jest Sklabinský zámek.

231 km TURČIANSKÝ SV. MARTIN. 399 m. 5700 (7600) ob. (33 Maď. a 79 Něm.)

H.: Národny dom (15 p., gar.). Slovan (50 p.). Tesák (15 p.). Úř.: Oú. Os. Bs. Bú. Ústav pro zvelebování živností. Advokátni komora. Krajinská nemocnice. Nové kasárny pro pěch. Horský prapor č. 1. Šk.: Slov. ref. reál. gymn. Viliama Pauliny-Tótha. Obch. akad. Štefánikův ústav pro učitelky hospodyň. škol a šk. pro dívčí povolání v oboru soc. péče. Vychází tu literární měsíčník „Slovenské pohľady". Sídlí tu celoslovenské instituce: Čs. Červ. kříž (divise pro Slov.), Slov. řemesl. a obch. jednota, Ústředí slov. ochotn. divadel. Zemská hasičská jednota a j.

M ě s t o má zvláštní význam pro národní obrození Slovenska, ježto stálo v popředí kulturních a národních jeho snah a proto trpělo. V uznání zásluh se těší benevolenci, jež alespoň do jisté míry vyvažuje méně příznivou geog. polohu a činí z něho administr. a kulturní středisko S. Slovenska. V 19. stol. udržovalo kulturní slov. život. Roku 1861 „Národní shromáždění" pod vůdcovstvím Štefana Marka Daxnera, Janka Francisciho, J. Jesenského a S. Štefanoviče tu žádalo utvoření zvláštního „Slovenského okolí". R. 1863

	hlavní trati	o	*Města a osady*	do 5.000 ob.
	odbočky	O	Města	5-10.000 ob.
	autobus. spoje ve stát. provozu	O	Města	10-20.000 ob.
256 309	čísla tratí podle jízdn. řádu		MĚSTA	20-100.000 ob.
(VI. 2) (VIII. 3)	čísla tratí podle uspořádání v Průvodci		MĚSTA	přes 100.000 ob.

byla tu založena Slov. Matice, společnost pro vydávání vědeckých publikací slov., jež byla r. 1875 maď. vládou zavřena a její jmění zabaveno. R. 1870 založil Vil. Paulíny-Tóth „Národnie Noviny", r. 1871 vznikl tu spolek slov. žen „Živena". R. 1896 se ustavuje „Slov. muzeálna společnost", jediná trpěná vědecká organisace, jejíž občtovný předseda Andrej Kmeť založil dnešní „Slovenské muzeum". První týden v srpnu jsou tu konány posud každoročně národní slavnosti s valnými schůzemi těchto spolků. Slovenská Matica byla obnovena 4. srpna 1920 a od r. 1925 má novou budovu. Vedle těchto spolků vyniká Slovenský Spevokol s tradicí ochotnického divadelnictví z dob předpřevratových. Prvé slov. představení bylo r. 1839.

Pozoruhodnosti. Nejstarší stavbou jest k a t. k o s t e l ze 14. st. (sakristie z 12. st.). Pův. byl rom., později přestavěn got. V presbyteriu jsou staré fresky 14 mučedníků. E v a n g. k o s t e l z r. 1753. Před evang. farou stojí lípa, pod níž 6. VI. 1861 Jan Francisci předčítal slov. memorandum. Budova M a t i c e S l o v e n s k é.

Hřbitov jest jakýmsi slov. Pantheonem, kde odpočívá mnoho předáků slov.: Karel Kuzmány († 1866), Janko Kalinčák († 1871), Viliam Paulíny-Tóth († 1877), Mikuláš Ferienčík († 1881), dr. Michal Mudroň († 1887), dr. Miloš Štefanovič († 1904), Ján Francisci († 1905), Ambrož Pietor († 1906), Andrej Kmeť († 1908), Andrej Halaša († 1912), Ďuro Čajda († 1913), Pavel Mudroň († 1913), Miloš Pietor († 1914), Svetozár Hurban Vajanský († 1916), Matúš Ďula († 1926), Janko Mudroň († 1926), Igór Thurzo († 1926), Martin Kukučin († 1928).

Slov. národné muzeum vábí hlavně národopis. sbírkami. Již před válkou se stalo národní pokladnicí Slováků, kteří ještě tehdy ze sbírek postavili nynější budovu. Otevř. jest od 9—12 a 14—16 h. (Vstupné dobrovolné.) R. 1928 byl položen základní kámen nové musejní budově. — N á r o d o p i s n é s b í r k y obsahují: 1. Galerii starších obrazů slov. — 2. Kroje, hlavně ze slov. nížiny dunajské kolem Bratislavy, zajímavé jsou „party" neboli koruny nevěst. — 3. Figuriny krojové z Oravy, součástky krojů a sbírky paličkovaných krajek. — 4. Kroje S. Slovenska, vyšívané plachty, originál starobylé práce, pletenie na krosienku (německy Rahmenflechten), které v některých obcích dosud žije. — 5. Sbírka starých opasků a sbírka různých klobouků. — 6. Práce ze dřeva, nejbohatší v republice (řezané přeslice), nejhezčí z Novohradu a Hontu, pak hračky a figury, sbírku holí, improvisovaných pastýřských nástrojů a fujar (bačovských píšťal). Nejcennější je sbírka dřevěných nádob k nabírání mléka (črpáků), řezaných od pastýřů, a formy na sýr. — 7. sál se zřizuje a bude obsahovati předměty ze zvykosloví a nástroje k domácímu průmyslu. — V 8. sále ve skříni č. 1, 2, 3, 4, v horní části jsou hrnčířské věci z okolí Nové Báně a Pukanca. Ve skříni č. 1 a 2 ve dvou spodních třetinách skříně je keramika z Dechtic, v střední části skříně č. 3 a 4 z Trenčína, Dobrej Vody, v 7.—10. skříni ze Sobotiště, v 11. a 12. skříni z Vyškova, Bolerázu, Stupavy a Vel. Levár. V skříni ve středu síně je keramika z Holiče. Dole v přízemí jsou cenné sbírky archeologické, zoologické, církevní obrazy a jiné starožitnosti cechové, barvířské vzory, zbraně, olejkářské skříně, sbírka skla a lidové šperky, obrázky (na skle) Jánošíka, starobylý vykládaný stůl a j. Pozornosti zaslouží též pěkné sbírky archeolog., kostra mamuta od Beše (v Tekově) v J. Slov., herbář slov. flory od Hoľubyho a Kmeťa. Zajímavé jsou památky z Púchova (diluviální sobí parohy), bronzový poklad z první doby železné z Hrádku u Istebného v Oravě, nádoby ze žárových polí po-

pelnicových, vykopaných Andrejem Kmeťem, poklad stříbrných mincí typu Biatec, nalezených v Bratislavě r. 1923 a pod. Sbírky musejní v novém museu budou rozhojněny a definitivně spořádány. V kanceláři musea je umístěn bohatý archiv literární a historický.

Průmysl. Pivovar, tov. nábytku z ohýb. dřeva (Tatra, účast. sp.), městská elektrárna, tov. trikot. zboží. „Slovenka" a „Lípa", spolky (zal. 1908) se zabývají lidovým prům. „Lípa" má zde centrální prodejnu, v níž možno si prohlédnouti výšivky, krajky, slov. kožíšky ornamentované (z nedalekých Mošovců, rodiště Jana Kollára) a j. práce lidové. — V předměstí Jahodníky jsou 2 minerální prameny. Brešovská tov. celulosy vyváží celulosový balicí papír.

Okolí. Vycházky možno konati jednak po okolních dědinách za poznáním života turčianské oblasti, jednak do hor a pak se zpravidla spojují s přechody do sousedních dolin. — 1. B y s t r i č k a (3 km JZ., 656 ob.) bývala oblíbeným Ls. prof. T. G. Masaryka, jenž horlivě tam studoval slovenské poměry. Slavnosti v Mošovcích málem byly by mu osudny. R. 1887 byl president čs. republiky, tehdy prof. T. G. Masaryk, na národopisné výstavě v Turč. Sv. Martině. Od toho roku se datují jeho skoro každoroční zájezdy do Bystřičky k statkáři Lad. Tomkovi Markovickému. Bystrička se takto stala místem schůzek slovenských národních pracovníků. Tam se tehdy konaly mezi nimi filosofické, hospodářské a hlavně debaty o národnostních otázkách. President vzpomíná lovu na medvědy a j. U obce je malé hradiště. H. Turistický dom (7 p.). — 2. **Na Velkú Lúku**, nejvyšší horu (1477 m) M. Fatry. Chodívá se po tur. č. zn. přes Krasna (629) k Z. (4 h. celkem) nebo po m. zn. přes Bukovinu (488 m) pod Kalužnou (S., 1271 m), nebo po č. zn. přes Zaturče. Vrchol jest lysý (pod ním jest útulna KČST.), s pěkným výhledem, leží na hřebenové stezce. Dále se chodívá buď po hřebenu (tur. z. zn., v. M. Fatru) nebo sestupuje k Z. k Rájeckým Teplicím po tur. ž. zn. dolinou Sviatcového potoku, 27 km (4 h.). — 3. **Hornie Jaseno.** Ves leží V. 6 km na tur. č. zn. a má 344 ob. Prastarý kat. kostelík ze 14. st. s hrazeným hřbitovem (cíntorín), se zvonicí a hradnou věží. Na dubových dveřích jsou stopy náboženských bojů. Dřevěný chór, fresky. Rodiště slavného rodu Jesenských. Pavel Jesenský, českobratrský biskup, byl jedním z překladatelů Kralické bible. Jan Jesenius, profesor lékařství na pražské universitě (první předváděl pitvu člověka), byl popraven 1621 na Staroměstském nám. v Praze, dr. Jan Jesenský, slov. básník. Nad dědinou jest předhist. hradiště s příčným valem. Asi 2 km S. leží dědina S k l a b i ň a a od ní SV. 2 km po ž. zn. jest nad obcí Sklabiňský Podzámok při potoku Kantor zřícenina S k l a b i ň s k é h o z á m k u (starší) a s renes. zámečkem ze 16. st. Sklabiňský zámek byl zal. ve 13. st. a zbořen byl v 17. st. Skládá se ze staršího zříceného hradu, a ze středního, v 17. st. zbudovaného, uchovalejšího. Byly to pevné hrady s pohnutými osudy. V hlavní budově středního hradu jsou úřady, z Mošovců byly sem v poslední době přeneseny sbírky, knihovna. Za Sklabiní jest možno k V. vystoupiti lesní cestou (tur. č. zn.) na Lučenec (1042 m), Z. odnož Vel. Fatry. Krásnou dolinou Kantor k V. chodívá se na hřebenovou stezku Vel. Fatry. Cestou není kolib ani horáreň. K S. možno jíti po tur. z. zn. od zříc. údolím Kantoru na dědinu Š t i a v n i č k y (4 km, 707 ob.). Pěkný zámek rodiny Revayovské s velkým parkem. Na úpatí vrchu v parku jest 16 jezírek umělého chovu pstruhů. Host. Odtud jest asi 4 km po tur. z. zn. na žst. Sučany na T. 301. — 4. **Okružní orientační cesta.** Kdo se chce seznámiti s Turčianskou zahrádkou, vydá se k V. přes Dražkovce ke kost. sv. Heleny (3·5 km, z 13. st. a r. 1611 přestavěný, svědek náboženských bojů). Pak dále k ústí Sklabiňské kot-

liny okolo Zaborie do Dol. Jaseného. V okolí se sesuly svahy a stráně. Pak přes Hor. Jaseno (6 km z Turč. Sv. Martina, 333 m), do Belé (2 km, 620 m), Necpál (2 km, 508 m), k Blatnici (6 km, 816 m) při ústí Gaderské doliny se zříc. Blatnického zámku, pak na Mošovce (6 km, 515 m, až sem 20 km). Odtud buď ke dráze nebo dále (13 km) do Štub. Teplic (tur. z. zn.). Cesta jest v celku pohodlnou obchůzkou několika zámků (kaštielů), dvou zřícenin (Sklabiňský a Blatnický zámek), krásným krajem mimo několik ústí dolin a památných míst. (Podrobnosti v. dále.)

Turčianská kotlina jest uzavřena mezi S. částí M. Fatrami na S., M. Fatrami (Vetrné hole) na Z., Veľ. Fatrami na V. a na J. horským mostem, spojujícím Veľ. Fatry a Ždiar. Proto má v celku dosti mírné, leč velmi vlhké podnebí. Jest to snad „nejmokřejší" a „nejvodnatější" kraj Slovenska, proslulý hojnými vodními srážkami a přečetnými toky. Pohled na tento kraj širých lučin jest velmi malebný. Turiec, jenž vzniká ze Z. Turce a V. Teplice, přibírá četné přítoky hlavně z krásných dolin, jež jsou branami do obou Fater. Některé prosluly krásou a romantičností. Geol. jest kotlina turčianská průlomem třetihorní doby, jenž byl pak vyplněn usazeninami třetihorního moře a později i sladkovodních jezer. Podle zlomu vyvřely teplé (Štub. Teplice) a minerální prameny. Při Z. okraji Vel. Fater jest několik vápencových ostrovů, v nichž jsou jeskyně, romantické skaliny, úrvy a pod. (v. dolinu Gader a j.). Tu a tam jsou i malá lože hnědého uhlí. Při J. konci kotliny jest několik svérázných něm. obcí z doby kolonisace něm. horníky (v. níže). Celá kotlina tvořila t. zv. turčianskou župu se župním sídlem v Turč. Sv. Martině, jejíž hranice šly po hřebenech M. a Vel. Fater. Důležitým přechodem jest silnice (AB.) na JV. průsmykem zniovským (621 m) do doliny nitranské k Něm. Pravnu a Prievidze, a pak krásná automob. silnice na V. přes Harmanec do Baň. Bystrice (v. níže). Zříc. hradů (zniovský, blatnický a sklabiňský) a několik zámků (kaštiel v Štiavničce, v Necpaloch, Mošovcích) zdobí kraje doliny, jež jest většinou (60%) zemědělská, a asi z 30% průmyslová (Turč. Sv. Martin, Vrútky a j., dřevařství) a pastevnická (salašnictví).

A. Malá Fatra (popis v. při odd. VIII. 1. se otvírá do Turčianské kotliny asi 17 kotlinami, z nichž každá jest svérázná a umožňuje výstup na hřbet Malé Fatry od V. Zpravidla se tam chodívá od Turč. Sv. Martina, od Bystřičky, od Sv. Petra (Preboštovská dolina), od Príbovce (Valecká a Slovenská dolina), od Kláštora p. Z. (Vrická dolina, od Kľaku, 1353 m a Reváně, 1205 m). Podrobněji v. při jednotlivých stanicích. — B. Velká Fatra sbíhá do kotliny Turce asi 12 táhlými a půvabnými dolinami, mnoho hodin dlouhými, od V. k Z. probíhajícími, jimiž se vystupuje na hlavní hřeben horstva. Mezi nimi vybíhají horské odnože 1000—1400 m (Tlstá nad Turč. Blatnicí) vysoké, místy s menšími ostrovy vápencovými (jeskyně, krasové jevy a pod.). Květena: protěž neb jinak řečeno „plesnivec". Nejvíce prosluly krásou dolina Gaderská (z Blatnice tur. č. zn.) a Žarnovická (ze Štub. Teplic tur. m. zn.), jíž jde silnice přes Harmanec na Ban. Bystricu.

236 km **Košťany** nad Turcom, 410 m, 521 ob. Slov. — Host. (s možností přenocování).

K V. přes Žabokreky jde silnice jednak na Belou a Dulice (tur. z. zn.), jednak na Necpaly (tur. ž. zn.), jež leží při ústích stejnojmenných dolin (v. níže). Z. je Sv. Peter (439 m, 190 ob., kost.) a Bystrička (v. svrchu), odkud také možno vystoupiti na hřebenovou stezku M. Fatry.

239 km Rakovo-Príbovce. 420 m. Rakovo je malá dědinka V. — Príbovce jsou o něco větší (712 ob.), leží Z. a mají kostel. Host. (možno nocovati).

AB. z Príbovce do Blatnice. Nejvýhodnější spojení do Gaderské doliny.

Východisko vycházek: A. K Z. lze se dáti přes Benice (kaple), Valču (kostel) buď dolinou Valackého potoku k horárně v krásné lesní kotlině pod Horní Lúkou (S.) a Usypanou skalou (Z.), nebo lépe dolinou Slovenského potoku přes salaš Brčnu lesní cestou na hřebenovou stezku (kota 998 m pod Hlinickou Kičerou), odkud pak k Z. sestupuje mimo několik salaší cesta Frývaldskou dolinou na Frývald a k Rajci (v. VIII. odd.). — B. K V. jde č. zn. cesta přes obec Ďanovou (450 m, 450 ob.) na kotu 558 m (výhled) ke zříc. Blatnického hradu (zámok) nad Blatnicí při vstupu do krásné doliny Gader. Blatnický hrad (od zast. 4 km) byl zal. pův. templáři asi r. 1001, r. 1256 přestaven a r. 1479 přeměněn v mohutný hrad, který byl zbořen r. 1698 a 1728. Osudy hradu byly velmi pohnuté. R. 1517 jest v majetku Jana Zápolského, r. 1523 majetkem císařským. R. 1606 zabírá jej Štěpán Bočkay. — Pod hradem v dolině jsou zajímavá vápencová brala, jeskyně a j. Obec Turč. Blatnica (500 m, 969 ob.) leží odtud asi 2 km J. Jest rodištěm slov. politika Matúše Ďuly († 1926). Dva host. s p., byty v soukromí. Dobré Ls. 5 km do Mošovců. Dále k V. dolinou Gaderskou (jeskyně) se chodívá na Križnú, stále po č. zn. (v. níže).

Podrobněji o Velké Fatře v. VIII. 3. Cílem pochodu jest buď pěkná chata KČST. pod Kraľovou Studnou nebo Heřmanova chata na Smrekovici.

Mezi Turč. Sv. Martinem a žst. Rakovo-Príbovce sbíhá od V. ze Z. vidlice S. části Vys. Fatry několik dolin: 1. Kantorská dolina k Súčanum s obcí Štiavnička (zámek), se zříc. hradu nad obcí Sklabinský Podzámok (240 ob., host.). Tato dolina jest v horní části neobydlená, asi 3 salaše jsou na lysém hřbetu Preložnice (1085 m). Dolinou možno vystoupiti na Kľak (1395 m) na hřebenové stezce. S Kľaku k V. jde ž. zn. do údolí Ľubochňanky do Čiernavy. Odtud pak se vystupuje k V. na Šipruň (v. VIII. 3. Ružomberok). Cesty nejsou značeny a na mnohých místech se jde stezkami, vyšlapanými dobytkem (t. zv. prtě). Od Sklabini lze polní a lesní cestou vystoupiti na Lučenec (1042 m) a odtud pak jíti po hřbetu odnože na Jarabinu (1314 m). — 2. Jasenská dolina otevírá se J. od Hor. Jasena k obci Belá. Údolní cesta jde mimo Jasenský mlýn proti potoku Vodky ke kolibám mezi Lysecem (1381 m) a Jarabinou. — 3. Belianská dolina (tur. z. zn.) se otvírá při obci Belá (799 ob., starý kostel ze 13. st.; nad obcí jsou znatelné stopy tvrze krále Bely IV.) a sousedící s ní Dulici (183 ob.), které jsou východiskem dlouhé a krásné doliny Belianské (ponorný potok), kterou přišli bychom na Ploskou (1533 m) na hřebenové stezce m. zn. — 4. Asi 4 km J. leží Necpaly. 508 m. 859 ob. Host., možno přenocovati. Starý kat. kostel (z 13. st.) s prvky rom. a evang. kostel. Barokový zámek (kaštiel), a mimo to ještě jiné 3 kaštiely. Mlýn, býval tu pivovar. Obec, jež má krásné okolí, se hodí za Ls. Od V. přichází krásná **Necpálská dolina** s hájovnou, loveckou chatou, několika salašemi. Chodívá se jí na Ostredok na hřebenové cestě. Za loveckou chatou možno vystoupiti lesní cestou vp. na necpálský hřbet (1229 m) a jíti hřebenovou stezkou (dosti namáhavě) přímo na Ostredok (1591 m), nejvyšší horu ve Fatře.

5. **Gaderská dolina**, jižněji ležící, se pokládá za nejpěknější. Jí vede č. zn. tur. cesta Štefánikova středoslovenská, jež přichází od Kláštora p. Znievem přes žst. Príbovce (v. tam) mimo Blatnický zámok. Dolina 4·7 km dlouhá, místy v soutěsku zúžená, vroubena jest vápencovými skalami, velmi romant. a má několik zajímavých jeskyní, z nichž největší jest ve 4. km M a ž i a r n a a v 10. km jeskyně L ô m. Na některých místech šířka sotva stačí potoku a cestě. V zimě bývá celá sněhem zasypaná. Odbočíme-li za horní hájovnou vp. dolinou Vlkanovou, přijdeme k velké jeskyni Čertova brána. Z této doliny možno vystoupiti (opět vp. k Z. po tur. m. zn.) na Ostrý vrch a na Tlstou (1406 m, salaš), nad obcí Turč. Blatnicí a mezi dolinami Gaderskou a Blatnickou. — Dále pokračujíce Gaderskou dolinou přejdeme, stále č. zn. sledujíce, D e d o š o v o u d o l i n u, 11 km dlouhou, též romantickou, a po 4 h. pochodu vystoupíme přes „lúčky" na krásný vrchol K ř i ž n ú (1575 m, salaše), lysý a s pěknými výhledy. Cestou lze vl. odbočiti do Necpalské doliny mimo Bielou skalu k mohutnému pralesu. S Križnej možno sestoupiti buď po m. zn. k V. na Staré Hory na silnici Ružomberok—Ban. Bystrica nebo po ž. zn. k J. na Harmanec (v. dále), nebo lze jíti k S. po m. zn. hřebenové stezce přes Pustalici (1586 m), Ostredok (1591 m) na Plosku (1533 m). Tato partie, lesů prosté vrcholky, jest proslulá krásnými výhledy (v. Vel. Fatru) a překrásný terén lyžařský. I na Velké Fatře bývají nebezpečné bouře a laviny. R. 1924 s Křižny směrem na Staré Hory Tureckou dolinou v Rybém se sřítila veliká lavina, jež zničila několik chat, 19 lidských životů, dobytek i všecko hospodářské zařízení.

Cesta Gaderskou dolinou se zkrátí, užijeme-li AB. ze žst. Rakovo-Príbovce do Blatnice. Z Blatnice je nová silnice pod Blatnický hrad (dohoda s AB. o další cestu). Z Blatnice jde od skladiště dříví na konci obce vl., vp. se jde do Blatnické doliny (v. níže). Míjíme zříc. Blatnického hradu (vl.). Sem možno přijíti také od Košťan (v. svrchu). Popis v. svrchu. (Při deštivém počasí opatrnost, zdivo chatrné). U lomu na štěrk pro silnici lze studovati geologickou zajímavost: sopečná láva třetihorní (dnes andesit) se přelila přes starší vrstvy vápencové (triasový vápenec). Zajímavé jevy kontaktní pro petrografa, „hříbky" (vrstva andesitového pokrovu chrání nožku vápence, když okolí bylo erodováno). V dolině jsou tři horárny. V části, Gader zvané, má údolí ráz kaňonový, stráně se podobají divokému pralesu. Na „lúčkách" pod Křižnou jsou salaše, na Křižnej je triangulační bod a nádherný rozhled. V. od Křižny je známá vyhlídka Majerova skála. S Křižny jdeme po hřbetu k Z. přes Úplaz na Kráľovu Studni, pod níž je chata KČST. (jednoduchý turistický nocleh).

6. **Blatnická dolina** jest o málo méně romantická než Gaderská dolina. Cesta Blatnickou dolinou jest kratší a pohodlnější. AB. jedeme do Turč. Blatnice, projdeme vsí až k skladu dříví. Pak se dáme cestou vp. po z. zn. (č. zn. Štefánikova stezka jde silnicí vl.) a po 1 h. chůze přijdeme k rozcestí. Pokračujeme vp. po z. zn. do divoké doliny s rozervanými skalními stěnami, urvami a útesy. Romantičnost scenerie nás provází až k lesu, v němž přicházíme opět k rozcestí a sledujeme m. zn. cestu proti hlavnímu potoku až ke studánce (příští až na Kráľové Studni). Pak stoupáme loukami mimo koliby (seníky, zde „pajty" [Gebäude] zvané) opět k lesu, jímž vyjdeme na sedlo pod Smrekovem, který obejdeme ke Kráľové Studni. Tam je studeň, z níž se rozvádí voda na pastviště, a kříž poutníků, kteří tudy putují k proslulému poutnímu místu Starým Horám zejména o mariánských svátcích, o svatodušních svátcích a na sv. Petra a Pavla. Pod hřebenem jest chata KČST., postavená péčí odboru v Ban. Bystrici.

Ždiar. Mezi říčkou Handlovou a Nitrou na Z. a Turcem i Kremnickým potokem na V. se táhne dlouhý hřbet **Ždiar.** Jde od silnice Prievidza, Handlová, Hron. Sv. Kříž k S., po jeho hřbetě vede tur. neznačená, hřebenová stezka asi 30 km dlouhá, bez útulku, jež jest hranicí žup. Počíná na J. horou Am Eben (868 m) a Peklem (881 m) nad handlovskými uhelnými doly, dosahuje tu nejvyššího bodu (962 m, při stezce z Kremnice do Handlové), pak se štěpí ve dvě větve. Jedna tvoří most přes Dol. Turček k horám Kremnickým, druhá jde přes Krönlstein (828 m) a cestu ze Sklenné (a Hor. Štubni) do Valovece u Handlové (tímto sedlem jde železniční spojka na Hor. Štubňu), stoupá přes Koreňovo (894 m), Nemcovo (862 m) na Opálený vrch a Žiar (na silnici z Prievidzy do Slov. Pravna, na hřebenu jest host. Žiar), přes Vyšehrad (828 m nad Nem. Pravnem), Halleit (833 m) a končí u kříže na nejvyšším bodě silnice (AB. stan.) z Nem. Pravna do Kláštora pod Znievom. Vp. nad zříc. hradu dosahuje konec tohoto hřbetu výše 1017 m. Hřebenová stezka přechází od Kříže na Malou Fatru (v. Kláštor p. Zn.).

244 km Kláštor pod Znievom. 510 m. 949 (1200) ob. Městečko jest od žst. JZ. 4 km. Jezdí tam AB., jenž pokračuje dále na Nem. Pravno.

Od zast. V. 1 km je kostel Najsvätejšej Trojice s farou Sv. Mara (z 13. st.). Asi 45 min. JZ. jest kostel Jazernica (z r. 1516) se starým skládacím oltářem.

Starobylé městečko **Kláštor** pod Znievom leží při důležitém průsmyku Vrickém mezi turčanskou a nitranskou župou. 510 m. 949 ob. (42 Něm.). Host. Fr. Černochová (2 p.). Kostel P. Marie z r. 1249 (obraz z r. 1229 na dřevě malovaný na hlav. oltáři, v sakristii ruský obraz z r. 1619). V městě jest got. far. kostel sv. Mikuláše. Na Kalvárii jest kaplonka sv. Kríža (z r. 1728). V sousedních Lazonech v domě Štekláča leží prý na dvoře asi 180 kg těžký meteor, který prý spadl před 100 lety v nedalekém lese a nalezen byl učitelem Ulrychem. Kat. gymn. v dřívějších dobách vychovalo mnoho slov. předáků (Martin Kukučin, Anton Bielok), r. 1878 bylo zavřeno a z části po převratě opět obnoveno (postupně). Stával tu proslulý klášter (r. 1248—1541 premonstrátský, r. 1586 až 1772 jesuitský), při němž bývala slavná lékárna. Zachovalá jídelna ze 16. st. Jesuité z kláštera naučili lid připravovati léky, které odtud „olejkári“ a „šefraníci“ (že vážili koření jako šafrán) roznášeli široko daleko po světě, hlavně po Rusku a jako výměnu přinášeli čaj a pod. Někteří se stali v cizině zakladateli velkých obchod. domů. JV. 3 km v lese se pne zříc. hradu Znieva (988 m).

Hrad Zniev jest prý na místě původní římské tvrze. Zřícenina strmí na brale, s něhož jest krásný výhled. Uchovala se věž. — O něco dále (na kotě 988 m) jsou zříc. jiné tvrze, kdež prý byly nalezeny řím. peníze. Na Znievu prý se uhájil kvádský král Tudrus před Římany, odtud prý jméno Turec. Po porážce na Slané r. 1241 král Bela IV. se tu uchránil před Tatary a zde se mu prý narodila dcera Margita. Za Hunyadyho sídlili tu husité. Po r. 1526 sídlil tam Jan Zápolský, pak opět jesuité, kterým Josef II. zrušil klášter. Nyní je tu sirotčinec. Cestou na hrad jsou zříc. kaplonky Margity (dcery Belovy).

Vycházky: 1. K l á š t o r p. Zn. leží na Štefánikově středoslov. č. zn. tur. cestě, jež se sem ubírá od Čičman na K ľ a k (KČST., 1353 m), s něhož možno jíti buď dolinou na Vrícko nebo po hřebenu na Reváň a na silnici ke Kříži (621 m). S Kláštora p. Zn. pokračuje na Príbovce a na Gaderskou dolinu (v. svrchu). — 2. Silnicí (AB.) na Nem. Pravno.

Dále se podél T. 252 táhne řetěz drobných rolnických obcí. — 250 km **Čepčín** (zast.).

V. 4 km leží Mošovce. 483 m. 1576 ob. (12 Maď.). Host. tři (4 p.). — Vedle nového kostela jsou zříceniny starého. Zámek (kaštiel) Révayovský, známý pěknými sbírkami (byly převezeny na Sklabiňu a Štiavnicu) a krásným parkem. R. 1793 se tu narodil Jan Kollár, pěvec „Slávy dcery". Rodný domek neexistuje, místo označeno deskou. R. 1580—1705 bývala tu evang. střed. šk. Domky jsou většinou bez komínů, na povalech tkáči suší tkaniva. Vyrábějí se tu kožuchy a dobré čižmy (boty). R. 1893 při oslavě 100. narozenin Jana Kollára byl prof. a říšský poslanec dr. T. G. Masaryk na životě ohrožen maď. četníkem, že se zúčastnil zakázané oslavy.

J. jest obec R a k š a, 173 ob., rodiště vůdce slov. povstalců z r. 1848 faráře Miloslava Hodži. Odtud k V. se chodívá 2 h. na Drienok (1268 m) po tur. zn. m. — Z. zn. jde ze Štub. Teplic (7 km) přes Mošovce na Turč. Blatnici (5 km) a dále na Gaderskou dolinu. — Asi 7 km od Čepčína jest S l o v. P r a v n o (505 m, 858 ob.) pod skupinou Ždiaru, jež odděluje kotlinu Turce od kotliny Nitry a skýtá pěkný výhled na obě strany.

253 km **Diviaky.** M. zn. jde přes Rakšu na Drienok.

255 km **Štubnianské Teplice.** 518 m. 452 ob. Lázně s teplými prameny. Obec není velká a úpravná. Jest tam učit. ústav.

H.: Lázeňský hotel (53 p., postaven 1927). Alžběta (64 p.). Oba hotely jsou spojeny chodbou s lázněmi. Šavol (8 p.). Royal (8 p.). Neufeld (8 p.) a několik vil a privátních domů. Ceny pokojů se upravují ročně (od 15 Kč). Několik hostinců a byty v soukromí (též pense). Sezona trvá od 1. V. do 30. IX. Lázně jsou však otevřeny po celou zimu (centrál. topení). Ročně navštěvuje lázně asi 2500 hostí. I n f o r m a c e: Kúpelná správa. L á z e ň. t a x a 15 až 30—150 Kč podle zámožnosti a délky pobytu. P r a m e n y jsou teplé (šest, 46° C) i studené a tryskají podél mocného geol. zlomu původu třetihorního asi ze společné podzemní nádrže a jsou význačny čirou vodou se značnou přísadou sirnatých sloučenin (t. zv. akratothermy, v 1 l 0·9 g síranu sodného, 0·3 g síranu vápenatého, 0·3 síranu hořečnatého a j.). Voda nezapáchá po sirovodíku. Zachyceny jsou v šesti basénech, jež jsou různě vypraveny a podle toho různě drahé: I. tř. jest Modré zrkadlo (42° C) při H. Alžběta. II. tř. Biele zrkadlo (pův. 43° C, leč ochlazováno na 40° C). III. tř. Čiervené zrkadlo má čistou vodu z pramene (41·5° C). Oba jsou v Lázeň. domě z r. 1592. IV. tř. Ľudový kúpel (40° C). R á z l á z n í jest tichý, nehlučný, obklopeny jsou věncem přírodních krás, lesy, rozsáhlým parkem s promenádními cestami a lavičkami. Dvakrát denně koncertuje cikánská hudba. S p o r t y: Tennis, rybaření, turistika. V zimě sáňkování a lyžaření. I n d i k a c e: Léčí se tu hlavně rheumatism a mimo to nervové choroby (ischias), nemoci ledvin, následky poranění (jako v Teplicích-Šanově), ženské choroby a pod. L é č e b n é p r o s t ř e d k y: a) koupele v basénech nebo vanách (ceny do 15 Kč); b) pití z několika pramenů (na př. Alice pro žaludeční choroby); c) vodoléčba ve vodoléčebném ústavu s mechan. léčebnami; d) sport v parku a v lesích.

Kúpele jsou od 16. st. majetkem města Kremnice, jež r. 1549 až 1552 vystavělo tu kúpelny. V poslední době je nově zřídilo značným nákladem, takže se stávají stále oblíbenějším a navštěvovanějším lázeňským zátiším. Jsou známy snad již od 13. st. jako

kúpele. Ve 14. st. byly král. majetkem. R. 1423 se tu léčil král Zikmund, r. 1573 Maxmilián. Tu konaly schůzky Wesselenyi, Nádassy, Zrinský a j. Veliký park přechází k V. v horský les s tunely a krásnými výlety. Kostel jest z r. 1484, ač presbyterium a sakristie jsou starší.

Vycházky. — 1. Pěší cesta přes Háj a Čeremošné, Žarnovickou dolinou na Lopaty, Královu Studni a na K r i ž n ú (1575 m, m. zn., krásný výhled). — 2. Ž. zn. přes Hor. Štubňu, Ž a r n o v i c k o u dolinu, na Flochovou (1324 m) a hřebenní cestou dále na Zlatou Studňu (1266 m), Laurin (1026 m) do údolí Hronu. — 3. Tur. cesta z. zn. přes M o š o v c e do Turč. Blatnice a dále do krásné Gaderské nebo Blatnické doliny (v. svrchu).

Silnice ze Štub. Teplic na Ban. Bystrici, nově vybudovaná pro automobily (překonává výškový rozdíl 891 m) se pokládá (vedle silnice Poprad—Dobšiná) za nejkrásnější partii středního Slovenska. Jde Žarnovickou dolinou proti Bielému potoku. Z nádherné doliny odbočují po obou stranách romantická údolí. Za horárnou Bartoškou, dnes proměněnou v tur. útulnu, jest „Žarnovické vyveranie", t. j. výtok ponorného potoku krasovitého obvodu vápencového. V okolí jest několik jeskyň a skalní scenerie. Silnice přestoupí sedlo horského hřebenu Vel. Fatry (zde 891 m) a sestupuje do krásného údolí Harmance přes Hor. a Dol. Harmanec (papírna, zlaté doly) k Ulmance (žst. a dráha), do Ban. Bystrice. Tímto směrem jezdívá AB.

Při cestě do B. Bystrice možno odbočiti k Fufnianským jeskyním. Z Harmance jde tam z. zn., na niž přijdeme od Štub. Teplic silnicí a pak se dáme po z. zn. Jeskyně nevynikají ani velikostí ani krápníkovou výzdobou, jsouce vydrancovány. Přístup jest volný, světlo nutno vzíti sebou. — Od silnice vl. odb. ž. zn. k údolí Bystričky, z něhož po z. zn. lze vystoupiti k tur. chatě pod Kraľovou skalou.

T. 252. Vlak objíždí dědinu. — 264 km **Horniá Štubňa.** 627 m. R. 1921: 2635 ob. (2527 Něm.), r. 1930: 3400 ob.

Horní Štubňou se začíná ostrov německých obcí, jenž jde až ke Kremnici. Horniá Štubňa byla v 13. st. kolonisována něm. horníky, kteří se usadili také v okolí (asi 12 obcí). Některé domy, jednoposchoďové a dřevěné, jsou renes. charakteru. Velká část obce v létě r. 1927 vyhořela. Od nádr. vedou tur. z. zn. přes Sklenné (Glaserhaj, něm. obec, 3200 ob.) do Ráztočna (9 km).

Odb. H. Štubňa—Handlová. Od nádr. Hor. Štubňa se staví nová dráha do Handlové, délka 19 km s tunely, jeden 600 m dlouhý u nádraží Štubňa a druhý 3040 m dlouhý, dosud nejdelší v ČSR. Začíná u obce Sklenné a končí pod horou Bradlo. Mezi Sklenným a Ráztočným jsou jeskyně (v. 63 str.).

269 km Horní Turček. 670 m. 1017 ob. (95% Něm.). Host. (2 p.). — Velká parní pila města Kremnice, z největších na Slovensku.

Východisko lyžařů na Skalku (2½ h.). Krásný lyžařský terén. Od nádr. vedou čb. šipky přes obec Hor. Turček vozovou lesní cestou na Skalku (chata, Jánošíkovy jeskyně, pamětní deska, rozhled). Při silnici z Hor. Stubně do Kremnice nad Dol. Turčekom zbudovali žáci gymn. v Kremnici pomník padlým při srážce s Rusy r. 1848.

Trať přechází prameny Turce. Vine se velikým obloukem od Hor. Turčeku k Dol. Turčeku romant. sedlem

mezi Ždiarem (Z.) a Vel. Fatrou (V.). Odtud jest vedena voda 24 km dlouhým vodovedem (ze 14. st.) do Kremnice. — 274 km **Piargy.** Nejvyšší bod dráhy. 784 m. 738 ob. (712 Něm., 13 Slov.). Host.: Eužen Herrc. Potravní družstvo. Ovčárna. Stát. škola krajkářská. Typické něm. dřevěné domky. Kostel sv. Jána ze 14. st. Rozvodí Hronu a Váhu. Směrem k Handlové udržel se ostrov několika něm. obcí.

Od Turčeku a Piarg možno jíti k Z. po m. zn. do Kunešova a pak po ž. zn. na Handlovou. K V. se chodívá na Vyhnatovou (1281 m) na hřebenové stezce, odkud pak k J. na Zlatú Studňu přes horárnu na hřebeni, odkud možno sejíti k Ban. Bystrici. Nad Piargami je lyžařská útulna KČST. (klíče u KČST. v Kremnici).

V okolí jsou četné geol. poruchy, podle nichž vyvřely sopečné horniny a vznikly rudné žíly, jež daly na několika místech vznik hornickým podnikům i celým obcím, jež se nápadně liší od ostatního okolí. V této oblasti usazená kolonie něm. horníků posud mluví hodně nesrozumitelným něm. dialektem (švábsky), leč zvláštního kroje nenosí. Zajímavé jsou jednoposchoďové domy něm. typu v obcích Piargy, Krahule (Blaufuss), Lúčky, Kunešovo, Hor. a Dol. Turček. V sousední vsi Kunešově (4 km) kvete lidová výroba hraček. Nověji se opětují občas pokusy hledání zlata, po okolí jest mnoho opuštěných dolů a štol, kde se dříve dolovaly rudy zlaté, stříbrné, antimonové a měděné.

Dva tunely, 625 m a 530 m. Krásné výhledy vp. i vl. T. činí okliku a vysokým viaduktem překročuje hluboké údolí, v němž vp. z vlaku vidíme dvakráte Kremnici.

283 km KREMNICA. Nádr. jest 640 m (město leží v dolině 100 m pod nádr., pěšky 17 min., jezdí též AB.) 4805 ob. (886 Něm. a 402 Maď.). V r. 1929 5015 ob.

H.: Jelen (14 p.). Schäffer (4 p.). U nádraží (6 p.). Tur. noclehárna v gymnasiu. Úř.: Oú. Os. Báň. řed. Řed. stát. lesů. Šk.: slov. ref. reál. gymn. Pavla Křižko. Čipkárská (krajkář.) šk. Košíkářská šk. Hračkář. dílna. Ústav hluchoněmých. Měst. museum. Sanatorium „Domov pre rekonvalescentov“ Zvolenska dolina (85 p.).

Doposud jest tu mincovna, která zlatými dukáty po staletí proslula v Evropě a v níž se dnes razí čsl. peníze. Kremnice má pestré dějiny, neboť pro bohatství byla často napadána. O Z. rázu města svědčí bohatá měšť. architektonika, četné stavby a také koncentrický plán hrazeného města, jímž se hornické osady liší od stavebního plánu jiných slovenských měst.

Dějiny. Kremnica byla původně slovenská osada; město zal. kutnohorští Němci r. 1328. R. 1434 napadli Kr. husité a vybrali mincovnu, která tehdy stála v předměstí. Později bránil Kr. proti Hunyadimu Jan Jiskra z Brandýsa, nejvyšší hejtman krále Ladislava V. V 16. a 17. st. se pokoušeli o Kr. Turci a spojení s nimi krymští Tataři. Zájem o Kr. a její mincovnu byl po všecka století živý. Poslední boje byly r. 1848/9. Z kulturních dějin města jest významno, že byla rušným báňským střediskem s mnoha německými kolonisty. V l. 1328 až 1548 byla sídlem nejvýznačnější bánské i mincovné komory mezi Moravou, Polskem, Komárnem až po Segedin.

Kolem města se zachovaly zbytky starého opevnění, bašty a v městě dvě brány. Dolní (vnitřní) jest z r. 1405-25 a horní (zámecká) s reliefem krále Ferdinanda I. a jeho manželky Anny, jest z r. 1539. Město má zajímavé skupiny starých domů ze 14. st. Charakteristické jest čtvercovité náměstí na příkrém svahu. Bar. františk. kostel a klášter z r. 1653. Mestský dom z r. 1738. Veliké sousoší sv. Trojice (od Stanettiho z r. 1765). V radnici na náměstí jest Mestské museum (památky báňské a mincovní) a archiv, v němž jsou i dvě listiny Jana Jiskry z Brandýsa, hlavního vůdce krále Ladislava V. a jeho hejtmanů Jakešda a Švidregala z r. 1445 a 1449—1450. Got. kostel špitálský sv. Alžběty (ze 14. st.). Evang. kostel z počátku 19. st. Nad městem na vrchu zvedá se býv. zámek (hrad ze 14. st.) a got. zámecký kostel sv. Kateřiny z r. 1485. S. od chrámu stojí kaple sv. Ondřeje, původně rom. s klenbou got. Za chrámem jest brána zámecká (basbakán) s věží.

Archivářem byl tu slov. historik Pavel Križko a žil tu také dr. Gustav Zechenter, literární přítel Boženy Němcové a její průvodce po cestách Zvolenskem. R. 1928 vydal M. Matunák: Z dějin ban. mesta Kremnice (540 str.).

Průmysl: Mimo stát. mincovnu jest v Kremnici majoliková tov., koželužny, tov. na dýmky (kremničky), elektrárna v IV. šachtě (v hloubce 240 m), jediná toho druhu v ČSR., pily, tov. na řemeny.

Rudné báně. R. 1921 pracovalo okolo 500 dělníků na dvou báních (šachtách), Ferdinand (300 m) a Ludovika (374 m, S. od města). Jáma Annina jest dnes vodou zaplavena, má v ní býti obnoveno dolování. Rudné žíly oblasti středoslov. andesitových a liparitových vyvřelin vyplňují trhliny v andesitu v mocnosti několika mm až m. Na jednu tunu „rubaniny" přichází 2—15 g zlata, 6—25 g stříbra.

Přírodní zajímavostí jest teplý, vysoce radioaktivní pramen ve IV. šachtě. Na sv. Jana Křtitele vzplanou okolní kopce ohněm a lid zpívá vánoční koledy. — Okolí jest krásné a v zimě je střediskem lyžařství.

Kremnické hory se rozkládají na J. od silnice Štub. Teplice—Harmanec—Ban. Bystrica a vyplňují čtvercovitý prostor mezi T. Dol. Turček, Kremnica, Zvolen. Ban. Bystrica. Jest to sopečný masiv (trachytový), jenž přiléhá na S. k Velké Fatře Harmaneckým průsmykem a někdy se také pokládává za její J. část. Dosahuje Zlatou Studnicí 1266 m. Od ní se paprskovitě rozbíhají hřbety hojně zalesněné, s mnohými hlubokými dolinami. Kostru tvoří hřbet s hřebenovou stezkou, jenž v nejvyšším bodu silnice Harmanecké (891 m) navazuje na hřeben Vys. Fatry a pokračuje k J. přes Flochovou (1312 m), Švrstník (1144 m), Vyhnatovou (1281 m), Suchou horu (1227 m), Zlatou Studňu (1266 m), a pak míří ještě na Lavrin (1026 m) a Čierné Brdo (909 m). Z hlavních východisek (Kremnice, Harmanec, Ban. Bystrica, Sliač, Zvolen) míří sem soustava tur. zn. cest. Tur. cílem jest hlavně Skalka (v. níže).

Vycházky. — 1. Kalvária (713 m, výhled, opuštěné zlaté doly) a dále do Šturce za Kalvárií. Dolováním jest tu celý vrch

otevřen a podobá se velikému lomu, skýtá zajímavý obraz býv. hornictví. — 2. Na jámu Ludoviku, SZ. (doly na zlato). Odtud S. jest opuštěná (1924) šachta Maria Hilf. Mezi Ludevikou a Šturcem jsou 3 pomníky, připomínající návštěvy Fr. Lothrinského, manžela Marie Terezie r. 1751, Josefa II. z r. 1764 a arcikníž. Josefa, uher. palatina z r. 1798. — 3. Na Strelnicu a na IV. šachtu jdeme mimo chudobinec a nemocnici (ze 14. st.), čtyři hřbitovy a vodní nádrž. Proti šachtě jest Šibeničný vrch (Galgenberg), kde popravovali do r. 1848. Blízko IV. šachty je Střelnice, výletní místo a starý israel. hřbitov. Nad šachtou jest kaple (1738). — 4. K jezeru mimo měst. majer (dvorec). — 5. Do **Bystrické doliny** po z. zn. k V. přes Tajovou k Banské Bystrici. Při cestě stojí kaplička sv. Anny z roku 1773. Po ½ h. dojdeme k vilové měst. kolonii (dům Hviezdoslavův, host. „U hájnika", dům Zechenterův). Do Ban. Bystrice odtud vedou tur. m. a z. zn. — 6. Na K r e m n i c k ý š t í t (1007 m, 5 km). Od posledního domku v Bystrické dolině se dáme vp. a přes dráhu vystoupíme na plateau (rozhled, salaš, horská flora, možno sem přijíti přímo strměji). — 7. **Krahulský** (Blaufusský) **štít** (959 m) ohraničuje Bystrickou dolinu na S. Vystupuje se tam k SZ. od zámku podle vodovodu (3 km, 1·5 h.). — 8. **Do Piargů**, německé dědiny, 5 km na S. po ž. zn. od Kremnice. Po pr. straně silnice teče potok, při němž jsou staré baňské mlýny a pomník Juraja Langsfelda, slov. dobrovolníka za povstání r. 1849, Maďary tu popraveného. Před Piargy vl. jest zatopená šachta sv. Anny. Do Kunošova jsou další 4 km na Z. — 9. Na **Skalku** (1266 m) jde se Bystrickou dolinou po z. zn. k obrázku na rozcestí, pak vl. po ž. zn. k tur. J á n o š í k o v ě c h a t ě (1180 m, 8 p., i v zimě otev.), jež jest střediskem lyžařů. Odtud se rozcházejí tur. cesty: a) do Ban. Bystrice z. zn. přes Králíky a Tajov; b) hřebenová stezka k J. na Zlatou Studni a na Smrečník (1248 m) po ž. zn. — 10. K horárni zv. Scheidewirtshaus se chodívá Bystrickou dolinou po m. zn., pak vp. lesem k horárni (3 h.). Na skaliskách V e r e š ď ú r (Verešdín) jsou jakési tesaniny, kdysi mylně pokládané za runy. M. zn. zavede nás do Ban. Bystrice. Rozhled. — 11. Do **Slazské** na J. přes Hor. Ves krásnou lesní cestou po m. zn.

Sopečné Slovenské Středohoří. K nejvýznačnějším rysům střed. Slovenska patří v celé republice nejrozsáhlejší oblast sopečných hornin, údolím Hronu a jeho přítoky rozdělená v několik skupin: 1. S k u p i n a Z l a t o m o r a v s k é h o I n o v c e (901 m) mezi Hronem (V.) a hor. tokem řeky Žitvy (Z. u Zlatých Moravců) a Žarnovickým potokem na S. (ústí u Žarnovic od Z. do Hronu). Mohutný trachytový a andesitový masiv, výrazně osobitý, jest hojně zalesněn (v. Zlaté Moravce, a stan. na T. N. Zámky—Zvolen, odd. VI.). — 2. S k u p i n a V t á č n í k u na S. od Inovce, na JZ. oddělená od Nitranských a Tribeckých hor sedlem, jímž jde silnice z údolí Nitry od žst. Uherce k V. do údolí Hronu do Žarnovic. Podél této směrnice jest zajímavý život pastýřský v odlehlém kraji kolem Horné Vsi, Radobice, Velského Pole, Tekovské Pily, Žubkova. Skupina tato má význačnější hřeben s hřebenovou stezkou, většinou hlubokými lesy vedoucí. Od J. možno tam vystoupiti od Velkého Pole na Suchou horu (880 m) a jíti k SV. přes kótu 936 m na dlouhou (22 km) neosídlenou hřebenovou pout až k Zadnímu Kľaku (1202 m, V. v údolí dědinka Kľak), Vtáčníku (1346 m), nejvyšší bod, krásný výhled), za nímž se hřbet rozbíhá v několik rozsochů, z nichž střední pokračuje k S. na Adlerstein (1126 m), Bielu skalu (1133 m) a Vel. (970 m) a M. Gryč (876 m) těsně nad Handlovou (v. T. N. Zámky—Nem. Pravno v odd. VI.). Na S. zhruba hranicemi jest sedlo Ľehotské, jímž jde silnice z Handlové k JV. přes N. Ľehotu, Lovčicu na Hron. Sv. Kríž. Za ním počíná již hřbet Ždiaru (v. u Kremnice). — 3. H o r y Š t i a v n i c k é

(v. Ban. Štiavnici). — 4. Ostrôžky (Javorja, v. Zvolen). — 5. Poľana (v. Krušné hory u Zvolena). Tato pohoří tvoří Z. část velikého sopečného masivu. J. část tvoří oblouk maď. sopečných hor (v. dále), V. pak čsl. Slánské hory (V. od Košic).

Dále se T. 252 ubírá po vysokých náspech s nádhernými výhledy (slov. Semmering) a až do Hronské Brežnice projede 9 tunely. — Vl. na kopci jest dědinka Jastrabá s kostelíkem. Zajímavé geol. profily a vrstvu kamenného uhlí ve V. břehu průkopu trati možno sledovati při jízdě. — 295 km **Bartošova Lehotka.** Dědina jest v údolí SZ. 2 km. Sedmi tunely, hlubokými průkopy, četnými zátočinami prochází trať dále nad údolím Kremnického potoku. Krásné výhledy převážně vp., v dálce na Z. straně ční horský hřbet Vtáčnik.

301 km Stará Kremnička. 639 ob. Prastará, pravidelně stavěná osada ze 13. st., jejíž obyvatelé našli zlato a založili malou osadu, z které potom bánští odborníci r. 1328 na základě priv. listiny krále Karla I. vybudovali město a zlaté báně.

V údolí se objevuje Hron, podél něhož přichází T. a silnice od Levic. Na okamžik zahlédneme tím směrem město Sv. Kříž nad Hronem s biskupským zámkem. — Za Hronem strmí zříc. hradu **Šášova**, kde za časů husitského vůdce Jiskry z Brandýsa sídlil hejtman Petr Kolár (srov. Jirásek I. díl „Bratrstva"). Naleziště bronzových předmětů. Pod hradem jest vesnice Šášovské Podhradie. — T. obrací se pak k V. proti Hronu. Naproti k J. se rozkládají hory Štiavnické.

Dolina horního a středního Hronu nad opatstvím sv. Beňadika, zůstala poměrně dlouho neobydleným krajem, jenž se asi od 11. st. nazývá v histor. pramenech jako Gran, Gron, Geron, Goron, Garam, Hron.

310 km Hronská Brežnica.†† Uzel želez. i silniční. Dědinka s 321 ob. a host. (2 p.).

*

Odb. T. 253 na **Levici, N. Zámky, Bratislavu** (v. odd. VI.).

*

Odb. T. 289 **HRON. BREŽNICA—BAN. ŠTIAVNICA.** Délka 23 km. Otevř. r. 1873. Úzkokolejná horská T. se ubírá romantickým údolím „Starého" potoku do sopečných hor. — 18 km **Ban. Belá,** staré hornické místo, spojené dnes s Ban. Štiavnicou.

23 km **Banská Štiavnica.** 616 m. 13.264 ob. (8·5% Maď., 3·5% Židů, 3% Něm.). Jest malebně rozložena po svazích mezi Kalvarií (727 m) a Paradejsem (942 m). Do města jest 20 min. H.: Metropol (14 p.). Bristol (14 p.). Winterstein (6 p.). Úř.: Okr. úř. Stát. baň. řed. Os. Bú. Bs. Exposit. fin. řed. Důchod. kontrola. Šk.: Slov. reál. gymn. t. č. ludová šk. (dříve dominik., potom piarist., od r. 1919 stát.). Nové slov. reál. gymn. Andreja Kmeťa. Učit. úst. Vyš. prům. šk. s odborem chem. Vyš. lesnická šk. Stálá hornická šk. (2roč. kursy, dříve hor. a les. akad.). Šk. pro výrobu hraček. Stát. koed. šk. měšť. Voj. posádka.

Musea: a) Mest. muzeum na St. zámku obsahuje památky z 13. až 19. st., hlavně předhist., turecké, církevní, lapidarium, podzemní vězení s mučírnou a jedinečnou zbrojnici, proslulý archiv a knihovnu. Obsahuje též sbírky býv. žup. musea v Šahách. b) Stát. báňské museum Dionýsa Štúza (v „Berggerichtu" na Trojičném nám.) s pěkným portálem, s galerií portretů ze 17. st., hornic. sbírkami a p. c) Botanická zahrada „Arboretum" (½ h. od města, s cizokrajnými stromy). d) Archiv s bohatým hist. materiálem.

Původní osada byla zničena Tatary r. 1241. Znovu založil město král Bela IV. ve 13. st. na právu jihlavském a osadil je něm. horníky (část sluje podnes Kutná hora). V 15. st. náležela k městům, jež se spojila s Janem Jiskrou z Brandýsa. Tehdy byla poškozena zemětřesením. Dnešní podobu dostala v 16. st. Studovali tam slov. básník Andrej Sládkovič, věd. pracovník Andrej Kmeť, Alexander Petrovič, Slovák, později slavný maď. básník Petöfi Sándor, spisovatel Mikszáth Koloman a j. R. 1562 a 1566 trpěla Ban. Štiavnica a její okolí nájezdy Turků, v r. 1679 byla dobyta Emerichem Tökölym a r. 1708 obsazena vojskem Frant. Rákóczyho II.; 22. I. 1849 došlo zde ke srážce Rakušanů s uher. povstalci, 6. VI. 1919 bylo město obsazeno Maďary a 11. VI. znovu dobyto čsl. vojskem.

Prohlídka. Od nádraží dlouhou ulicí vejdeme do středního města ke Komornímu dvoru z r. 1538 (vl.), dnes stát. báň. řed. (galerie portretů ze 17. st.). Vp. byl klášter piaristů, nyní budova kat. spolků, s bar. kostelem P. Marie, t. zv. něm. Výše vp. stojí got. chrám sv. Kateřiny, t. zv. slov., významná stavba z 15. st. Za ním jest radnice s věží z 15. st., přestavěna r. 1780. Naproti jest evang. kostel z 18. st. Průčelí chrámu sv. Kateřiny hledí do náměstí, na němž jest mohutné sousoší nejsv. Trojice z r. 1764. Dáme se nad radnicí mimo sochu P. Marie (z r. 1787) a pak vp. po schodišti ke Starému zámku. Původně byl to farní got. kostel (z 13. st.), jenž byl přestavěn v 16. st. na zámek (bašty, věž s bar. helmou), dnes chová měst. museum. Dosud zachována kaple sv. Michala s kostnicí. Na vrchu J. nad městem stojí Nový zámek z počátku 16. st. Z. od něho jest Piargská brána a kostel P. Marie Sněžné z 15. st., jenž byl nějaký čas též husitský. Doleji jest t. zv. Klopačka, stará věžovitá budova, kde údery na prkno se ohlašoval počátek i konec práce v báních. Povšimnutí hodny jsou ještě Belanská brána z r. 1588 na SV. konci, kaple sv. Alžběty (z r. 1330), Lienpacherův dům z r. 1625, Baumgartenův dům (Rothahn) a Szajbélyův dům z 18. století.

Průmysl. Výroba dýmek „šemniček" (připomínajících starý něm. název města Schemnitz). Krajkářství (paličkování) a výroba drobných památek. Ban. Štiavnica je velmi pěkné a levné Ls.

Hlavní prům. závody jsou: Dielna na drevený tovar, úč. spol. (100 děl.). Tov. obuvi (Erdös a Gerö, 120 děl.). Výroba pleteného zboží (Schindler a sp., 140 děl.). Tov. tabákových výrobků (580 děl.). Stát. bánské podniky (500 děl.). Výroba pleteného zboží (Slovenka, 370 děl.).

Vycházky. Orient. tur. mapa jest na dol. lékárně. 1. **Kalvárie**, nad městem 30 min., 727 m. Trachytový kužel s kostelem z r. 1751. Na SV. se otvírá krásný výhled. — 8. září na svátek Narození P. Marie se tam koná vel. pout, při níž jest možno přehlédnouti kroje z odlehlých krajů J. od Ban. Štiavnice. — 2. **Vrch Paradejs** (942 m) nad městem, rozhled. — 3. **Sitno** (1011 m, J. 7 km, Rz.), jež bylo obestřeno pověstí jako Blaník. Trachytový sopečný kužel s malebnými sceneriemi (Tatarská louka, Počuvalské jezero, Schöpferštolňa) a skromnou zříc. hradu Balažova na vrcholu. Vrch prozkoumal a výsledky uveřejnil ve spise „Veleba Sitna" Andrej

Kmeť, který byl 30 roků farářem v Prenčově pod Sitnem. Na temeni bývalo předhist. hradiště, z něhož vykopávky z první doby železné uložil Kmeť v museu v Turč. Sv. Martině. Vděčný výlet, proslulý rozhled. — Lázně Vyhne a Sklené Teplice (v. T. 253, odd. VI.). — 5. Kamenné more u Vyhní. — 6. Propast na Starém městě (1443). — 7. Štefultov, restaurační salaš. — 8. Horniá Roveň (H., klimatické místo). Štefultov a Hor. Roveň jsou zároveň krásná a levná Ls. — 9. Kysibel (Kisihübel), zkušební stan. lesnická. — 10. Okružní cesta Oetvösova od Červ. Studně na Hor. Roveň poskytuje krásný pohled na město i okolí. — 11. Svätý Antol s koburgským zámkem.

*

Folkloristicky zajímavy jsou 7.—9. května vel. výroční trhy, v témže měsíci slavnost Nalezení sv. kříže a slavná pouť v následující neděli.

Doly. Ve Štiavnických horách vyvřeliny (andesit a trachyt, místy v tuf přecházející) oblily ostrov, složený převahou z ruly. Z této povahy plyne masivnost hor, klikatost údolí; vyvřelý masiv tvoří většinou kupy, porostlé jedlovými a bukovými lesy (Sitno, 1011 m, Paradejs, 942 m). Štiav. hory jsou bohaté rudami, v leštěnci olověném jest zlato a stříbro. Středisky těžení byly Ban. Štiavnica, Belá, Hodruša (nejbohatší důl „Schöpferštôlňa"), Vyhne. Hornictví se datuje z 13. st., dolovalo se však již také dříve, jak svědčí nálezy z římské doby v museu. Od 17. st. jsou tam státní báně. Dědičná štola cís. Josefa II., započatá r. 1782 a r. 1878, za 96 let dokončená, jest 16.583 m dlouhá (delší než tunel sv. Gotharda). Štola Bieber z r. 1400 jest 5700 dlouhá. Štola sv. Trojice z r. 1549 jest 1800 m dlouhá a pod. Štoly běží téměř rovnoběžně od SZ. k JV. Žil jest mnoho různé bohatosti, šachet jest asi 20, nejhlubší Maxmiliánova (500 m) mezi Ban. Štiavnicí a Piargem. Nejbohatší žíla byla Grünerova pod štolou Josefa II. Rudy jsou dnes většinou vyčerpány a dolování se omezuje na sledné práce, neboť již před válkou byly bane pasivní. R. 1921 se vytěžilo 74 kg zlata za 4 mil. Kč, stříbra, mědi a olova také asi za 4 mil. Kč, přes to však deficit činil několik mil. Kč, následkem složení rudy. Budoucnost má asi „Schopferštôlňa" v Hodruši (žíla Baptistova dává v 1000 kg rubaniny 55 g zlata a stříbra), očekávají se také nálezy vydatnějších žil.

*

Dále T. 252 pokračuje z Hron. Brežnice údolím Hronu do kotliny zvolenské a mimo železárny (přemění se na chem. tov. na zužitkování dřeva) vjíždí do žst.:

323 km ZVOLEN.†† 293 m. 8917 obyv. (283 Maď.), v r. 1930: 10.225 obyv.

H.: Mestský Grandhotel (24 p., gar.). Central (21 p.). Tatra (12 p.). Štrompf (12 p.). Metropol (12 p.). Domov (12 p.). Pod zámkom (6 p.). Důležitá křižovatka drah. Úř.: Okr. úř. Os. Bú. Expos. fin. řed. Stát. les. úř. Sklad tabák. režie. Obv. úř. pozemkový. Stát. výzkumný úř. zeměděl. Voj. posádka. Šk.: Slov. ref. reál. gymn. dr. Miloše Štefanoviče. Stát. měšť. šk. Měst. prům. šk. učnovská. Měst. hudební šk.

Kat. chrám jest z r. 1381, věž z r. 1648. Evang. kalvínský kostel a synagoga. Měst. nemocnice. Krásný zámek. Město má východní ráz, dlouhé ulici podobný, leží při soutoku Hronu a Slatiny. Rozvíjí se rychle v nových

poměrech, výhodnou polohou na komunikačním uzlu jsouc předurčeno za správní a prům. středisko středního Slovenska.

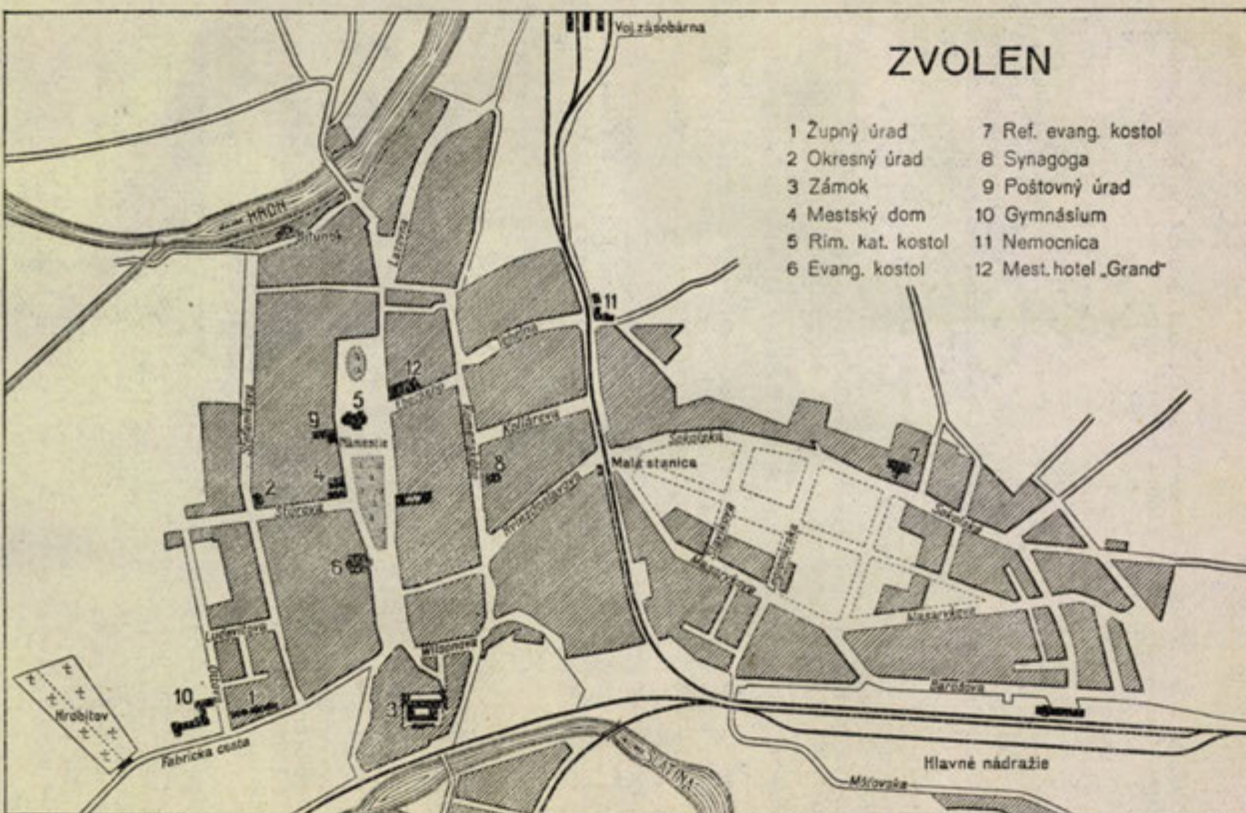
Starobylý „Zvolenský zámok" jest dnes sídlem úřadů. Vystavěn v renes. slohu o 4 křídlech kolem arkádového dvoru, má býti restaurován (arch. Jurkovičem). R. 1350 Ludvík I. (Vel.) vystavěl jej z materiálu hradu Pustého, který byl před tím sídlem býv. velžupy zvolenské. Ludvík I. rozdělil ji na tři menší, z nichž zvolenská měla sídlo ve Zvolenu až do r. 1820, kdy se v ní župní shromáždění konalo naposledy. Zvolen se připomíná r. 1214, leč nálezy svědčí že okolí (Brezno n. Hr., Ban. Bystrica, Detva („Hrabková" pod Kalamárkou), Kozelník, Hor. Lehota, Lubietová, Predajná, „Hrádok", Sielnica (sklený zámok), Borová Hora u Zvolena, Pliešovcké lazy s hroby žárovými „žiare" bylo osazeno již v předhist. době. Tatary vypálené město obdrželo r. 1244 od Bely IV. potvrzení býv. výsad a stalo se svobodným městem královským. Roku 1372 pořádal na „Rákoši" král Ludvík památný sněm polský, na němž vdal dceru Hedviku pol. králi Jagellovi. R. 1382 korunoval tu Zikmunda, syna Karla IV., za budoucího krále a oddal ho se svou dcerou Marií. Zvolen býval odedávna strategicky důležitým bodem jako středisko významných cest, vedoucích jednak přes Ban. Bystricu, Ružomberok a Oravu do Polska a přes Kremnicu ke Vrútkám a k Jablunkovu, jednak přes Krupinu k Budapešti, podél Hronu k Levicím a Slatinským průsmykem k Lučenci. Pro tuto svoji důležitost byl chráněn hradem, r. 1350 založeným, jenž býval častým sídlem Jiskry z Brandýsa. V letech 1635—63 bylo celé město obehnáno hradbami, z nichž se část zachovala. Zámek, dobře hrazený, ubránil se i Turkům (r. 1541 až 1676), takže hranice obcí Turkům poplatných šly podle samých jeho hradeb. — Roku 1619 se zúčastnili Zvolenští, vírou evangelíci, povstání betlenovského, r. 1644 rákóczyovského, r. 1678 tökölyovského (Kurucké vojny), a r. 1702 rákóczyovského II., hledajíce náboženské ochrany proti katolické Vídni. Když tolerančním patentem r. 1784 byla vrácena evang. církvi svoboda, směli tam r. 1795 postavit kostel na nám. bez věže a s vchodem zezadu. Věž přistavěli až r. 1857. Kat. kostel stojí už od roku 1371. — R. 1848 zvolilo za poslance do sněmu Ľudevíta Štúra. — 7. VI. 1919 byl Zvolen dobyt maďarským vojskem, avšak již 13. VI. opět obsazen částmi západní skupiny čs. armády.

Průmysl. Kdysi proslulé koželužství a hrnčířství odumřelo. Vedle bryndzářství daří se dřevařství a lihovarství. Okolí jest zemědělské a lesnaté.

Hlavní prům. závody jsou: Tehelňa (Bratia Furdík). Lihovar (Alex. Finka). Zvolenská tov. likérů (úč. sp.). Parní a vodní pily (P. Hudec a syn.; Kanka-Ferenčík; H. Porges). Zvolen jest sídlem Středoslov. elektrárny s tepelnou ústřed. elektr. ve Zvolenu.

V okolí Zvolena jsou miner. prameny. Tak poblíž jsou světoznámé lázně Sliač (5 km) s několika prameny léčivé kyselky; lázně Kovačová (3 km, teplý pramen) a na Borové hoře (3 km) jsou jednoduché. Kromě toho jest v okolí (původu vyvřelého z doby třetihorní) více kyselek neboli medokýšů nevyužitých: u Zvolena, městský (při býv. železárně „Union") pramen Liviův (15 min.), červený u Teplého potoku (45 min.), Gustův pramen za Hronem (40 min.), „Vera" pramen při Kalince (23 km), při Klokoči (24 km), v Detvě (25 km) a jinde.

Pramen v Kovačové, původně nalezený v hloubce 480 m při vrtání uhlí, byl r. 1929 znovu prohlouben a obnoven. Jest 44^0 C teplý a velmi silný. Akciová sp. hodlá tu vybudovati velké lázně.

ZVOLEN
1 Župný úrad
2 Okresný úrad
3 Zámok
4 Mestský dom
5 Rím. kat. kostol
6 Evang. kostol
7 Ref. evang. kostol
8 Synagoga
9 Poštovný úrad
10 Gymnásium
11 Nemocnica
12 Mest. hotel „Grand"
Voj. zásobárna
HRON
Malá stanica
Hlavné nádražie
Fabrická cesta
Hrobitov
SLATINA

Vycházky. 1. Borová hora (354 m) 3 km SV. s alkalicko-železitou kyselkou. Malé kúpele. V okolí jest asi 12 minerálních pramenů, některé sirné vody jsou 30° C teplé. — 2. Pustý hrad, 556 m, zříc. (od r. 1321) nad soutokem Slatiny a Hronu, předchůdce zvolenského zámku, 1¼ h. po č. zn., která pak pokračuje k Z. údolím Hronu. — 3. Na Matčí zámok po m. zn. od Slatinského mostu na J. 1 h., lesní partie. — 4. K SZ. m. zn. vede údolím potoku Bjen na Poruby (654 m, 11 km), Tri kríže (Bjensalaš) a Lavrin (1026). — 5. K SV. m. zn. míří na Bakovu jámu (421 m), ¾ h. Vyhlídka na město a okolí. — 6. Na Sliač jde m. zn. 6 km. — 7. Na Záľužnou z Môťové jde ž. zn. 1¼ h. — 8. Na Podzámčok, zříc. hradu (10 km, 2½ h.). — 9. Na Vel. Korčín (863 m) chodívá se z Vel. Slatiny po z. zn. k J. 2 h. a zpět přes Kalinku, kdež jest kyselka (¾ h.), do žst. Vigláše (1½ h.). Zpět drahou. — 10. Na výroční trh v Pliešovcích 11.—12. března, velmi zajímavý. — 11. Na Poľánu (1459 m) ze žst. Detvy přes vesnici Detvu po z. zn. 14 km, 4½ h. — Od Poľany přes Vjepor až k Breznu n. Hr. táhnou se takřka nepřetržité lesy, v nichž místy nezřídka se najde ve vyšších polohách i prales (na př. na Poľaně, Vjeporu a u Badína). — 12. Na Mangutovo (770 m) z Kriváň-Detvy po m. zn. a potom vp. po ž. zn. 3 h.), zpět po z. zn. — 13. Košarisko-Habrovec, Záľužná. (665 m) do Môťové po ž. zn. Celkem 14 km (3½ h.). — 14. Tri kríže (1228 m): a) cestou Sliač, Hájniky, Kovačová (kota 426) po z. zn. a dále pod Horou (kota 531) na Tri kríže m. zn. (21 km); b) po z. zn. z Vlkanové přes Badín, Skalicu n. Masnou (krásný výhled do údolí Hronu), Laurín, Tri kríže, 12 km (4½ h.). Od Troch krížov se chodívá na Smrečnik (1248 m) a do Kremnice po m. zn.

Odbočky. a) T. 290 Zvolen—Brezno n. Hronem—Tisovec (s odb. T. 293 Brezno n. Hr.—Červ. Skala) a pokračování T. 284 Tisovec—Feledince, v. VII. 2.; b) T. 253 Zvolen—N. Zámky (v. oddíl VI.); c) Zvolen—Levice—Parkan (v. odd. VI., T. 253); d) Zvolen—Krupina—Parkan.

*

Odb. T. 277 ZVOLEN—ŠAHY—PARKAN. T. jest 127 km dlouhá. Úsek Šahy—Krupina byl otevř. 1899. Byla dostavěna v úseku Zvolen—Krupina roku 1925 jako první z přistavených slov. spojek. V severnější části se ubírá T. Štiavnickými horami (v. Ban. Štiavnici). Hned z prvých stanic se otvírají k Z. přechody na Ban. Štiavnici a k V. na Javorje (Ostrôžky), s níž možno přehlédnouti odlehlý kraj detvanských lazů.

Svahy Ostrôžek (Javorja) tvoří osobitý kraj J. Slovenska. Hlavní val, složený částečně ze žuly, částečně z vyvřelin (andesit, trachyt), jest 1024 m vysoký a sbíhá k J. mnoha táhlými hřbety, oddělenými mělkými údolími, z nichž se zvedají ostrovovitě kužely sopečných hor. Prosluly zejména minerálními prameny, takže se říká, že téměř každá studna obsahuje minerální vodu. Většina pramenů jest J. od směrnice Levice—Čabrad—Modrý Kameň. Jsou to Varšany, Kis-Kér, Szántov (nejznámější), Bor, Dalmaď, Maďarovce (Magyarád, sirný), Hokovce, Slatina, Ďudince, Merovce, Hontianské Čelovce (Csall), Horné Plachtince. Proslulé jsou černé třešně Hontianských Čelovců.

Národopisně jest také zajímavý obvod této dráhy. J. od Ban. Štiavnice a Javorje (Ostrôžků) a na V. k Lučenci se táhnou dědiny, 20 až 35 km od dráhy vzdálené, v nichž se uchovala stará slov. lidová kultura. Obyvatelstvo jest většinou evang., augsburského vyznání. Kraj jest jakoby odříznut od světa na S. a Z. horami, na J. Ipeľem a maď. vesnicemi. Nosí se tu doposud staré kroje s bohatým, hlavně křížkovým vyšíváním (o němž vydala odbornou knihu

Drahotína Kardossová), s ručně pletenými pásy a paličkovanými krajkami. Uchovaly se tu i starobylé zvyky a písně. Naleznou se místy ještě prastará zařízení v chatách, kde z černé kuchyně bez podlahy kouř odchází stropem, okénka jsou na jednu skleněnou tabulku. Ba místy ještě se dosud užívalo i dřevěného polního nářadí (pluhy a vozy), muži vyřezávají ozdobné hrábě, přeslice, kosy, vyrábějí košiny do vozů, lisují olej atd. Jsou to zejména (od Z. k V.): Nemce (žst. dráhy), Čabrad, Dolní Badín, Cerovo, Dačolôm (zajímavá krajem), Lešť, Turiepole (zajímavá stavebně), Veľ. Lom (kroj a pomníky na hřbitově).

V širém okolí vystupují sopečná horstva, S. Š t i a v n i c k é h o r y a J a v o r j a (neboli Ostrôžky), J. na maď. půdě Novohradské hory. Oblast patří z části (na Z.) býv. župě tekovské a (na V.) župě hontianské a (na J.) novohradské. Silnice (hradské) míří tu od S. k J. údolími, od Z. k V. přes hřbety vedou téměř pouze horské stezky a cesty. Tak: a) z Ban. Štiavnice k J. do Šah, k JZ. do Levic, k Z. do Žarnovice; b) ze Zvolena přes Krupinu do Šah a přes Dobrou Nivu k JV. na Pliešovce (v. níže) a na Balaš. Ďarmoty. Z Lučence na Šahy údolím Ipeľu jde sice hlavní silnice, ke které všecky cesty od S. sbíhají, leč ubírá se, tak jako rovnoběžná s ní železnice, místy také po J. (l.) maď. břehu, kdežto hranice jdou Ipeľem. Úseky scházející se budují, takže tato důležitá automobilová trať půjde po čs. půdě po p. (S.) břehu Ipeľu. Od této, dnes jediné komunikační úplně čs. základny budou dobudovány nové Sp. od S. a zejména od Z. (Ban. Štiavnica, Krupina) k V. (na Lučenec). Na těchto komunikačních směrnicích je závislý vývoj tohoto kraje značně odděleného přírodními překážkami od ostatního Slovenska. Z Lučence jde také silnice přes Halič do Abelové, odtud se jedna větev ubírá k J. údolím Madačského a pak Strehovského potoku, druhá větev se buduje k Z. přes Nedeliště, Tisovník, Turie Pole, Senohradské lazy, tedy pod samou Javorjou, krajem slov. a folkloristicky velmi zajímavým, na Pliešovce, souběžně se silnicí Pliešovce—Modrý Kameň.

Popis trati. — 0 (127) km Zvolen.†† T. míří přes Slatinu přímo k J. pěkným, lesnatým údolím Něresnice (vp. zříc. Pustý hrad) a stoupá mimo Breziny (vp.) a zříc. hradu Podzámčok (vl.). — 2 (115) km Dobrá Niva. 374 m. 1754 ob. Raně got. kostel. Sýrárna (J. Soc) zpracuje 1500 l mléka denně na jemné sýry. V neděli zajímavé kroje.

19 (108) km žst. Pliešovce—Sása. Odtud se chodívá k V. přes Pliešovce (2 km) na horský hřbet J a v o r j a (1044 m), na němž pramení Krupinica. — Pliešovce. 407 m. 3428 ob. Slov. H.: U jeleňa (3 p.). Okolí výhradně zemědělské, mlékárny a bryndzárny. Kolem 14. července a 13. listopadu se koná v Pliešovcích veliký trh na dobytek, na nějž se sejde z krajiny V. ležící, z lazů i dědin venkovský lid v krojích. Jest to vzácná podívaná. Přicházejí kupci z Brna, Mor. Ostravy, Bratislavy i z Prahy. V okolí se pálí vápno a rozváží daleko široko.

Pliešovce jsou důležitým uzlem silničním: a) K S. na Zvolen. Od této hlavní silnice k J. odbočuje silnice přes Krupinu na Šahy, k Z. se projektuje silnice z Dobre Nivy na Ban. Štiavnici (dnes horská cesta). — b) K JV. na Balaš Ďarmoty přes Zábavu a pak jednak přes Litavu (odtud Sp. do Krupiny), jednak přes Modrý Kameň. — c) K V. od Zábavy krásným údolím k Jasenému vrchu (725 m) a Kobyle (666 m), odkud jednak k J. na Modrý Kameň, jednak k V. na Turie Pole, Abelovou a na Lučenec (v. tam i popis obcí).

25 (102) km Babina. 429 m. 699 ob. Kostel pův. rom. (1928 opr.).

Romant. kraj, v okolí krásný kroj (ženský). T. přechází zářezy do údolí potoku Krupinice.

32 (95) km **KRUPINA.** 281 m. 5338 ob. H.: U nádraží (3 p.). Mestský (6 p.). Oú. Os. Bú. Měšť. škola. Městský archiv. Krupina, ležící na strategicky důležité cestě, byla v 16. a 17. st. pevností a do r. 1701 měla silnou voj. posádku. R. 1626, 1647 a 1667 trpěla nájezdy Turků, r. 1678 byla obsazena vojsky Emericha Tökölyho a r. 1703—8 Rákóczyovci, 5. VI. 1919 jí dobyli Maďaři, 15. VI. znovu osvobodilo čsl. vojsko. Katol. kostel z 13. st. býval kdysi také husitským a má pamětní desku sněmu, který tu konal Štěpán Bočkaj r. 1605. Městská brána a opevnění jsou z let 1650—1660 z dob tureckých. V okolí se daří výborné ovoce, jehož se mnoho vyváží. Krupina jest rodištěm mnoha vynikajících osobností slov. života.

Vycházky. 1. Strážný vrch „Vartovka" s Rz. (2 km). — 2. Zámek Bzovík (5 km na JV.). — 3. Hrad **Čabrad** (19 km). — 4. Žibrítov, čes. husitská kolonie se starým husitským kostelíkem v rozvalinách. Obce v okolí jsou zajímavy krojem, z nejstarších na Slovensku, proslulým jeho bohatým vyšíváním (Bzovík, Cerovo, Dačov Lom, Hor. a Dol., Mladonice, Hor. i Dol. Badín).

36 (91) km **Bzovík** (Bozók). Mohutný, dosti uchovaný hrad, vybudovaný z býv. premonstr. kláštera (1130—1546), z něhož zůstaly prvky rom. stavby. Uchovaly se čtyři rohové oblé vížky se střílnami. Obehnán jest valem, příkopem s vodou. Rozsáhlé nádvoří. Na faře žil tu skladatel písní Juraj Zábojník, jesuity r. 1671 pronásledovaný. V okolí se hotoví pěkné hontianské výšivky a paličkované krajky (čipky). Silnice k V. jde na obec Dol. Jalšovík (2 km) a Litavu a odtud dále na Balaš—Darmoty.

T. opouští údolí Krupiny a přichází do údolí Štiavnice. — 40 (87) km **Devičie.** Vyrábějí tu koše a prodávají je po J. Slovensku. Nálezy z doby bronzové. — 45 (82) km **Nemce.** 224 m. 756 ob. Host. s noclehy není. Poblíž na „bradných lukách" jsou žárová pohřebiště typu lužického. Od Nemců se (1930) oznamuje nález ložiska manganové rudy, mimoto i sádrovce, asfaltu a fosforečnanů.

Křižovatka silnic: a) K SV. jde krásným údolím silnice do Ban. Štiavnice. — b) K S. na Krupinu. — c) K J. na Šahy. — d) K Z. na Ladzany. — Zajímavý kraj leží odtud k V., kam se ubírá polní cesta přes potok Krupinu (lávka u Vrbovského mlýnu), na obec Badín, na Čabradský Vrbovok (12 km). Sem přichází silnice z Krupiny. Od obce Čabrad jde k V. polní cesta do nádherného údolí Litavy ke zříc. mohutného hradu **Cabraď** ze 14. st. Vrch, na němž stojí hrad, sluje Táborisko, snad z dob husitských. Údolí jest velmi romantické, uprostřed hlubokých lesů, odlehlé a v pravém smyslu slova „ztracené". U zříc. jest kostelík v lese a o něco výše „Stará huťa". V okolí jsou opuštěné doly a rudné žíly v sopečných skalách (trachyt a andesit). J. jest za Gjegolovou štolou trachytový vršok Máčko (521 m, 2 salaše) s krásným rozhledem a mnoha štolami po všech úbočích. Od hradu možno jíti krásným údolím Litavy k J. k Drinovskému mlýnu a pak mimo salaše „Na starom Drienove" a mlýn Pláštovce (Palast, 15 km, v. dále). — Také údolí Krupiny jest právě v tomto úseku velmi pěkné, lesnaté a hluboké. Partie k obci Rykinčice (kostelík) jest romant. a schůdná. Od Rykinčic jde polní cesta na žst. Hontianské Tesáry (5 km). Od Čabradů asi 5 km SV. jest malá obec Cerovo, zajímavá kroji, hrazeným husitským kostelíkem, stará husitská kolonie, rodiště biskupa Zocha.

46 (81) km **Domaniky.** V okolí jsou prehist. naleziště (na Selciach). — 55 (72) km **Hontianské Tesáry.** — 59 (68) km **Dol. Te-**

rany. V. vyhlídkový bod Bába (316 m). — 61 (66) km Ďudince. Za řekou Štiavničkou Z. jest obec s býv. zámkem a zruš. kaplí, sirný pramen. V okolí prýští celkem asi 8 minerálních pramenů. Na l. břehu Štiavničky jsou Ďudinské koupele, se sirnou miner. léčivou vodou. V. 8 km je obec Pláštovce s kostelem (v. Šahy) ve velmi úrodném údolí Krupiny. — 63 (64) km **Hokovce** (Egeg). Při žst. jest historicky významná (sněmy za válek protirakouských) obec Slatina, od níž asi 1 km J. leží maličké kúpele Slatinské s uhličitými prameny, kdysi oblíbené dostaveníčko vznešených kruhů (okolo r. 1835). Býval tam i básník Petöfi a Jókai. Z. jest zámek Horno Semerovský pod vrchem Krypta (219 m, kaple, vinohrady). — 67 (60) km **Tompa**. T. opouští údolí Štiavnice. V. se rozkládají vinohrady. K Z. 3 km obec Dol. Semerovec, ženský klášter. K Z. jde silnice přes lázně Maďarovce (11 km) na Levici (v. tam). — 69 (58) km **Hrkovce**. T. jde proti toku Ipeľu, překročí ho a ubírá se do žst.:

75 (52) km **Šahy**. 137 m. 4698 ob. (2741 Maď.). H.: Lengyel (18 p.), Centrál (13 p.), Wagner (7 p.). Exposit. krupinského okr. úřadu. Os. Stát. maď. gymn. Krajinská nemocnice. Rolnické město na maď. hranicích, křižovatka drah. Renes. radnice. Farní kostel po požáru z r. 1724 s krásným got. portálem. Jesuitské kolegium z r. 1559. Na nám. stojí výstavný býv. župní dům. V 13.—16. st. býval tu také premonstr. klášter.

Na Lučenec odb. T. 278, jež se ubírá z 83 km většinou (62 km) po maď. území. Dva vlaky denně. Cestující, kteří vlaku neopustí, nepotřebují visa. Kamenný most vede přes Ipeľu k nádr., jež jest na samých hranicích na l. (J.) břehu Ipeľu. Popis T. v. níže.

Ze Šah jdou silnice: a) Údolím Ipeľu podél T. na Lučenec. — b) U Šah se vlévá do Ipeľu Krupina, jejím údolím k S. jde silnice na obec Plášťovce (Palást, 12 km) s kostelíkem. U této obce ústí Litava, nad níž (15 km) jest mohutný a krásný hrad Čabrad. V údolí Krupiny leží zámožné obce, proslulé výtečným vínem (Turovce) a tabákem. U Plášťovců r. 1552 porazil Ali Paša 10.000 mužů něm. generála Erasma Teuffela. — Údolí Litavy proslulo romantičností. — c) Na Levici k SZ. — d) K J. do Maďarska.

Dále se T. ubírá podle Ipeľu, pak přes most, od něhož V. 200 m tvoří Ipeľ říš. hranice. V. se pnou hory Novohradské. Z. se pne nízký (200—300 m) geol. zajímavý hřbet miocenního pískovce. — 89 (38) km **Sakáloš**. 121 m. 1253 ob. (20 Sl.). Kostel kat. a evang. — 93 (34) km **Bielovce** (Bél). 117 m. 653 ob. Maď. — 97 (30) km **Pastovce**. 126 m. 1154 ob. M. — T. přechází pískovcovou miocenní vyvýšeninu (157 m) a pak řeku Sikenici, jež přichází od Pukance a teče po hranici býv. župy tékovské a hontianské. — 102 (25 km) **Zalaba**. 125 m. 362 ob. Maď. Pak přechází T. široký Hron a míří k žst.:

107 (20) km **Čata**. 123 m. 2200 ob. Maď. (50 Sl.). Malá obec. Na Hronu plovoucí mlýn. Kat. kostel a býv. klášter „Bílých bratří". dnes hosp. dvůr. Odtud k S. odbočuje T. na Levice (v. odd. VI. 4.). Popis tohoto úseku v. VI. 4. — 111 (16) km **Bíňa**. 116 m. Vlak projíždí velikým avarským hrinkem. Památný kostel. — 115 (12) km **Kamendín**. 113 m. Malá obec nad vtokem Sikenice do Hronu, po návrších vinohrady. Odtud k J. krásný pohled na ostřihomskou katedrálu (406 m) za Dunajem (107 m). — 120 (7) km **Kamenné Ďarmoty**. 110 m. Z. na pahorku Belý (250 m) jsou rozsáhlé vinice. — 127 (0) km **Parkan††** (v. odd. VI. 1.).

*

Pohraniční T. 278 Šahy—Lučenec. Vlak jezdí dvakráte denně, většinou po maď. území. Kdo nevystupuje, nepotřebuje pasu. Přímé Sp. na Budapešť přes Balaš—Ďarmoty. — Otevř. byla v úseku Šala—Neded 1909, Čata—Šahy 1886, přímé Sp. se děje jen kombinací maď. a slov. úseků.

Od S. se sklání k údolí oblast Javorje (v. výše podrobně). Na l. (J.) břehu se tyčí zajímavé hory Novohradské (Börzsöny, plzenské, Z. výběžky Matry), jež k J. spadají k Dunaji. Pohoří Matra od Dunaje až k Bukovým horám tvoří řetěz valů a kuželů v podobě obrovského vodorovného S. — Původně bydlili tu asi Kvádové, v VI. st. po Kr. Avaři, po nichž zbyly tu a tam mohutné hrinky (v. výše při Béni) nad Hronem, Vaťovka u Hornych Plachtinců.

Šahy. T. i silnice se ubírají po J. břehu Ipeľu, tedy po maďarském území k V. (po čs. břehu se staví silnice). V 2. km J. se otvírá do hor zajímavá soutěska hontská, s vodopádem (30 m). — Pak následuje ve — 3 km nepatrná dědinka **Hont**, nad níž stával proslulý hrad Hont, dnes pouze stopy, po němž slula župa hontskou. Vp. ční výrazná Szondyho kaple (z r. 1885) na paměť hrdinné obrany proti Turkům. — 8 km **Drégely Palánk†** s daleko viditelným kostelíkem. J. jsou na návrší (444 m) v lese stopy kdysi proslulého hradu Drégely, jenž hrdě vzdoroval (jako blízký hrad Ság a jiné tehdy hraniční tvrze) Turkům, až r. 1552 byl dobyt, při čemž padla posádka v čele s rytířem Szondy.

Odtud jde k J. žel. T. i silnice širou kotlinou k Dunaji přes: **Nagy—Oroszi.** 208 m. Na V. jde odbočka do **Rombahavy**, kde 1710 Rákóczy byl poražen císařskými. Dios-Jenö. 261 m. — Dále se T. ubírá mimo zříc. Nového hradu (Nógrad), na kuželovitém sopeč. pahorku. Kdysi slavný hrad dal jméno rozsáhlé župě novohradské, jež sahala na S. až k Javorje a na J. k Dunaji k Vácovu. Pak se ubírá velikými zákruty krásným údolím Černé vody na **Veröcze**, kdež se spojuje s T. Bratislava—Budapešt.

K S. se ubírá silnice na Litavu a odtud jednak na Krupinu, jednak na Zvolen.

T. jde po J., silnice po S. břehu Ipeľu. Odtud k S. jest mnoho obcí, úrodných údolí. V těchto oblastech za tureckých časů byla rýžová pole. Hráze nádrží, z nichž prý Turci pole zaplavovali, posud prý se uchovaly u Ipoľské Sičínky (Ipoly Szécsénke). — 22 km Riba. Místo proslulo pěstováním tabáku a dobrým vínem. — 29 km Balassa-Gyarmat.† 148 m. 11.367 ob. Velký komitátní dům (1835) s proslulou šestiposchoďovou věznicí. R. 1663 Turci rozbořili slavný hrad, po němž není stopy.

K S. se silnice ubírá úrodným a bohatě osídleným údolím potoku Kurtos přes Želovce (zámek) k Modrému Kameni (Kékkő) s malebnými zříc. hradu a novým zámkem. Zal. v 13. stol. patřil do 16. st. slavnému rodu Balažů (Balassa), r. 1576—93 byl v rukou Turků a jimi zničen byl za bojů Rákóczyho. Zámek byl postaven r. 1730.

K J. odbočuje T. na Aszod.†† na T. Budapest—Miskolc. Jede se pahorkatým krajem, hojně osídleným, napříč pohořím Matra.

46 km **Szécsény.**† 175 m. 5000 ob. Zámek ze 17. st. Františk. klášter a vysoký kostel. Ze starého hradu zbyly jen sporé trosky. Štěpán I. Koháry r. 1663 zapálil hrad a vrhl se s posádkou na obléhající Turky. Nad hradem jest Strázsa part, staré slov. hradiště, později prý tvrziště husitů. V okolí jsou naleziště. Ze jmen, pomaďarštěním značně deformovaných, pronikají slovanské kořeny jako doklad, že pův. oblast byla asi osídlena slovanským obyvatelstvem. Obyvatelstvo maď. patří t. zv. Paloczenyům (v. při T. 252 za Lučencem).

T. se ubírá k S. přes Szécsenyhalász, Nográdszakál, kdež vstupuje do údolí, kdež od SZ. přichází údolí Střehového potoku. Jím se silnice ubírá k Turie Poli (v. Lučenec). O něco dále od JV. přichází údolí potoku Dobróda (Dobrá voda), v němž leží několik paloczenských osad a dále pak známé uhelné doly Šalgótarján. — T. mine v — 70 km **Ipolytarnóc**, několik menších osad a u osady Rapovce překročí na čs. půdu k — 83 km **Lučenci** (v. T. 252 dále).

*

SLOVENSKÉ KRUŠNOHORIE (RUDOHORIE).

Krušnohorský oblouk (v. také dodatky vzadu) jest asi 250 km dlouhý horský řetěz od Dunaje a Hronu k Hornádu u Košic, vyplňující téměř celé střední Slov. Z praktických důvodů lze tuto horskou soustavu asi takto rozložiti: A. Z. předhoří. B. Vlastní Krušné hory. C. V. předhoří: 1. Vernársko-hnilecké hory. 2. Košické hory. 3. Slovenský Kras.[1])

A. Z. předhoří: 1. Hřbet miocenních pískovců mezi dol. Ipoľem a dol. Hronem (hora Burda, 400 m. Popis v. výše při T. Zvolen—Krupina—Parkan). — 2. Od střed. Hronu na V. k řece Krupině se rozkládají sopečné Štiavnické hory (v. Ban. Štiavnici). — 3. Ostrôžky neboli Javorja, mohutný (1044 m) val sopečné hmoty (trachyt) se žulovým jádrem, sbíhající k J. k Ipeľu několika dlouhými hřbety (v. u T. Zvolen—Krupina).

B. **Krušné hory neboli Slov. Rudohorie** se táhnou na V. od T. Zvolen—Lučenec a od T. Zvolen—Ban. Bystrica. Na S. jest horstvo odděleno údolím Hronu od Níz. Tater, na J. údolím Ipeľu a Rimavy od hor sopečného oblouku na maď. půdě. Na V. se spojuje s M. Tatrami v jediný horský kmen, jenž sahá až k údolí Smolníku. Široce rozložená horská soustava proti jiným slov. horám se vyznačuje rozlohou, nižšími výškami (nejvyšší Stolica 1480 m, druhá Poľana 1459 m) a velikou členitostí. Oblasti vápencové tvoří tu velké plochy (plošina muráňská, Slovenský Kras) nebo drobnější ostrovy (na př. u Dobšiny). Jméno mají Krušné hory po rudách (zejména železných), hojných zvláště ve východnějších oblastech.

Tury. Celkovou hřebenovou turu podnikne asi málo turistů. Většina se omezí na některé úseky (na př. Poľana—Tisovec), na příčné přechody nebo na výlety místní. Podává se tu celkový přehled horstva, u jednotlivých východisk (Detva, Brusno, Tisovec, Muráň, Červ. Skala, Dobšiná, Plešivec) jsou podrobnosti.

1. **Hřbet Poľany** (1459 m), sopečného (na rozdíl od ostatního, většinou prahorního vlastního Rudohorie) masivu trachytového, se pne nad Detvou, odkud se také na Poľanu zpravidla vystupuje. Tvoří hřbet (Poľana 1459 m, Príslopka 950 m, Lúčka 1027 m), na S. oddělený Hrochotskou dolinou (lesní dráha, v. tam podrobněji). Spolu s jižnější Javorjou (Ostrôžky) jest hlavním sídlem Detvanů (v. dále) a jest pokryta na J. svahu samotami (lazy). Oblast tato jest zalesněna, místy ve vyšších polohách pralesy, krásný terén lovecký

[1]) Hořejší přehled jest považovati za prozatímní. Nověji někteří odborníci seskupují jako význačnou, samostatnou skupinu Slovenského Středohoří, sopečné Kremnické hory, Ptáčník (Vtáčník), Štiavnické hory, Ostrôžky (Javorju) a skupinu Poľany s Veporem. Vlastní Slov. Krušnohoří (Rudohorie) by se počínalo V. od Kamenistého potoku a končilo by se u Pustopole.

i výletní, ovšem bez pohodlných prostředků tur. Noclehy nouzové v lesních chatách a na salaších.

Poľana (1459 m) jest mohutný trachytový val třetihorního sopečného kráteru (t. zv. caldera, jako na př. Doupovské hory v Z. Čechách) a patří Slovenskému Středohoří. Vlastní Krušné hory (Rudohorie) by tedy počínaly až od Kamenistého potoku na V. Na Poľaně je asi 20 m vysoká dřevěná pyramida triangulačního bodu. Kolem dokola se otvírá krásný rozhled. Po m. zn. dojdeme k blízké salaši na hoře Strunga (1340 m) a k druhé na Hukavě (staré stromy). Jiných útulků (mimo několik kolib) tu není. To jest právě největší nesnáz turistiky v tomto kraji. Pomýšlí se na vybudování tur. chaty (informuj se).

Odnož Vjeporu (1255 m) tvoří S. křídlo nad lázněmi Brusno. Mezi Poľanou a Veporem tvoří pojítko pralesovitý horský hřbet (Strunga 1340 m, Bruženský grúň 1271 m, Vepor 1255 m), jenž pokračuje několika rozsochami k S. nad lázně Brusno v pěkném údolí Peklo. S Poľany na Strungu, kdež je lov. chata (klíče v Hrochotské dolině) jde m. zn. Výstupy a značené cesty v. při Detvě, Ľubietové, Brusnu, Podbrezové a v úvodě Slovenska. — 2. **Po hlavním hřbetu** od Poľany k sedlu Sihla jdeme přímo od Strungy k V. po zúženém hřebenu mezi dolinami Slatiny (J. k Detvě) a Kamenistého potoku (S. ke Hronci) přes horárnu (myslivnu) Slatinu (955 m) ke skupině salaší v sedle **Sihla**. Na Drábsku (1020 m, nad Sihlou J.) jest kaple. Odtud vybíhají dlouhé rozsochy: a) K J. přes Lom (cestou vl. na Čerticz, 1080 m, myslivna, vp. salaše Biele Vody) k Ipeľu (1058 m) a k lazům obce Detvianské Huty (820 m, kostelík, v. Detvu) mezi řekou Ipeľou (V.) a Slatinou (Z.). — b) K SZ. nad údolím Kamenistého potoku jde rozsocha s hřebenovou lesní cestou přes Obrubovanec (1023 m), Záklaky (1011 m, nad myslivnou Hrončok) a sbíhá přes Polom (946 m) na osadu Krám v údolí Černého Hronu. — c) K S. vybíhá horská větev na Križno (936 m) nad osídleným údolím Čer. Hronu (Janušovka, Balog). — Od Sihly k JV. sbíhá kotlina Rimavice k Rim. Kokavě nad Rimavicou (v. Lučenec) a k SZ. Kamenistý potok v Hronci, tvoříce směr předurčený pro silnici. — 3. **Od Sihly k Tisovci** se klikatí hřeben krušnohorský k SV. přes salaš Otylii, kotu 943 m (vl. k S. jest horárna), Tri hotáry, 1143 m (k JV. odbočuje hřbet Javoriny, 1166 m), na Vepor Tisovecký, 1341 m (k S. odbíhá Kičera, 1025 m, nad Dobročí a k JV. se rozkládají pastvinné polany ke Klenovci). Rosypek, 1090 m, Bánovou, 1095 m, nad prameny Rimavy. Odtud se ubírá jedna větev (893 m) nad Tisovec, kdež končí. Po J. svazích (JZ. od Tisovce) v dolině Rimavy jsou rozsety kolem Poľany (848 m) hojné salaše (koliby). Hlavní směr hřbetu krušnohorského se prohne sedlem Tisoveckým k silnici Brezno n. Hr.—Tisovec (865 m) a k T. (nejvyšší bod za žst. Zbojskou, 725 m) a vystoupí k Fabové holi (1441 m), k níž vede pohodlná cesta od Závadky údolím Hronovce přes kotu 1007 m a s druhé strany od Tisovce údolím Srebrného potoku, mimo to několik jiných lesních cest (od žst. Zbojská, od žst. Polomky a j.). Hřbet Fabové holi se táhne od V. k Z. (Fabové hoľi 1441 m, 1432 m, 1398 m, Blato 1201 m, Zamrzlá) mezi dolinou Rohožné s T. na Tisovec a dolinou Hronovce se silnicí na Tisovec a Muráň. V této oblasti jest několik horáren a lesních chat (v. T. Zvolen—Tisovec, VII. 2.).

Odnože. Od Tisovce na V. se rozestupují Kruš. hory v širokou soustavu horských hřbetů. O d n o ž m e z i T i s o v c e m a R e v ú c o u. Od Tisovce jde na Muráň horská silnice, mířící dále na Červ. Skalu, Telgárt, Poprad. Od této směrnice vybíhá mezi Velikými dolinami Rimavy a Jelšavy (V.) několik horských hřbetů, jež se k J. vějířovitě rozestupují dalšími dolinami Blhu, Turce a jejich přítoků.

Z nich hosp. nejvýznačnější jest hora Železník (812 m) nad Sirkem, proslulá železnou rudou.

4. **Muráňská pláň** je pokračováním hlavního hřbetu a rozkládá se po S. straně silnice Tisovec, Muráň, Červ. Skala na V. od údolí Hronovce. Na Z. ční Vel. Stožkou (1391 m) nejvýše, podél silnice Tisovec—Muráň tvoří malebné skalní stěny a úrvy, zdobené krásným Muranským zámkem. Jest tvořena vápencem geol. doby triasové a má mnoho zajímavých krasových jevů (jeskyně, doliny a j., v. Muráň, Červ. Skalu, Tisovec a j.).

5. **Hřbet Stolice**, nejvyšší z Kruš. hor (1480) se pne V. od silnice Muráň—Červ. Skala, jež překročuje v sedle Muránské Huti její hřbet (965 m). Na vrcholu jest lysina, salaš, krásný výhled, pramen. K J. vybíhá pěkná horská odnož s hřebenovou stezkou mezi Revúcou a Štítnickým potokem přes kotu 1398 m (vl. V., asi 1 km lovecká chata Drábsko u pramene) na Kohút (1411 m) s krásným výhledem k J. Hlavní směr hřbetu pokračuje k SV. přes kotu 1384 m (salaš vl.) a kotu 1225 m (vl. dole jest žst. Červ. Skala, 824 m) na Třešník (vp. V. jsou salaše a pramen Slané) a k host. Čuntava (900 m) na silnici z Dobšiné do Červ. Skaly, za níž spadá strmě k dolině Hlince, zde vlastní Krušné hory končí. Přes tento široký hřbet, jenž se tu spojuje s V. částí M. Tater, křižují ve výši 1000 m silnice z Popradu do Tisovce s odb. k JV. přes Dobšinou na Plešivec. Toto místo má veliký komunikační význam přes svoji výšku, neboť půjde zde také žel. Sp. dráhy středoslov. z Červ. Skaly do údolí Hnilce a mimo to odb. k Dobšiné.

B. **Východní Krušné hory** počínají od nejvyššího bodu silnice Poprad—Červ. Skala a postupují nejprve úzkým hřebenem (kota 1271 m, hřeben Schwarzenberg, 1149 m) od Z. k V. mezi dolinou hor. Hnilce (S. s ľadovou jeskyní) a Dobšínskou dolinou. V této oblasti jest vápencový ostrov s hlubokými údolími a krasovými jevy (v. Dobšiná). Pak hlavní hřbet k JV. se rozšiřuje a rozvětvuje. Silnice z Rožňavy do Spiš. Nové Vsi šplhá se tu přes něj (hřbet 842 m) velikými serpentinami. Hlavní hřbet pokračuje pak k JV. hřebenem Sulové, vrcholy Hola, 1258 m, Čertova hola, 1248 m, Volovec, 1286 m (na J. svahu železné doly a vlečka do Rožňavy), Ramzsás, 1265 m, Hockerova hora, 1255 m, jíž končí V. křídlo Kruš. hor nad rudonosnou Smolnickou dolinou. Od hlavního hřbetu vybíhá několik odnoží. Podrobnosti v. při údolních žst. nejbližších drah.

C. **Východní předhoří.** 1. Vernársko-hnilecké hory jsou odděleny od Kruš. hor údolím Hnilce, jenž pramení v Níz. (Nižných) Tatrách proti Černému Váhu na Uplazu a teče přímo k V. V těchto horách se rozprostírá Slov. ráj. Popis v. při T. 301. — 2. Košické hory začínají na V. od Smolnické doliny, dostupují výše 1248 m a táhnou se na S. k Hernádu a na V. ke Košicím. Popis v. při T. 301 a u Košic. — 3. Slovenský Kras přiléhá na JV. ke Krušným horám v podobě veliké elipsy o ose Rimavská Sobota—Niž. Medzev na hor. Bodavě a se středem v Plešivci. Popis v. u Plešivce a pak u Košic (odd. VIII.).

Dále T. 252 od Zvolena k Lučenci se ubírá nejprve údolím Zolné a pak Slatiny k průsmyku Lučenskému, jímž přestupuje Rudohorie a sestupuje pak do údolí řeky Lučence. — 327 km **Lieskovec.** 311 m. Malá dědinka s kostelíkem.

Od S. od Ban. Bystrice silnice přichází pěkným údolím Zolné, na níž leží několik osad (Sebedín, Bečov, Cereny, Čačín, Dúbravica, Poniky), vesměs zajímavých folkloristicky.

332 km **Zvolenská Slatina.** 341 m. 2813 ob. Host.: Adamiová, Ferienčík (1 p.) a j. Potravní spolek. Pramen slabé alkalické kyselky. Hrazený kat. starý kostelík (30% ob.) a evang. kostel (66% ob.). Nosí se posud kroje. Starý hřbitov.

AB. od všech denních vlaků se spojením do Očové.

Zvol. Slatinou jde s i l n i c e Z v o l e n — L u č e n e c. Ve Zvol. Slatině konají se 30. I., v pondělí po sv. Trojici, 8. VIII. a 10. XI. vel. výroční trhy. Ze Slatiny č. zn. vede na Vel. Korčín (863 m), pak na obce Kalinku, Víglašské Huty (výborná kyselka „Vera“, opuštěné sirné doly). O č o v á (S. 4 km). 399 m. 3502 ob. Host. Zajímavá dědina se starobylými statky (brány) a kostelem. Rodiště znamenitého zákonodárce, učeného Slováka Matěje Béla v 18. st. Vyváží se odtud znamenitý „očovský sýr“ (roquefort). Na jarmarku vždy možno spatřiti typické kroje detvanského okolí, ba ještě i starce, kteří nosí dosud copy u uší (káčky). 5 jarmarků ročně: 8. III., 28. V., 21. VII., 18. IX. a 13. XII.

333 km **Víglaš.** 1140 ob. Nad ním lov. zámek krále Matyáše. Původně byl tam hrad, husity dočasně obsazený (v. Jiráskovo Bratrstvo). Dnes stát. majetek, sídlo lesní správy. V místě minerální pramen. Výroba výborného roquefortského sýra ve dvoře „Pstruši“ (2 km V.). V okolí byly boje mezi Čechoslováky a Maďary (1919).

Při nádraží jest velký stát. sklad dříví. Na SV. Hrochotskou dolinou vede lesní dráha asi 21·6 km do kotliny se všech stran obklopené 1000—1200 m vysokými horami. V dolině jest mlýn, 3 salaše a na konci 5 stát. horáren a 2 samoty. Z konečné žst. jest možno vystoupiti za 3 h. po č. zn. cestě přes Dudáš, Priehybinu na nejvyšší horu Poľanu (1459 m), oblíbený tur. cíl. Odtud na V. až k Breznu n. Hr. se táhnou širé lesy, místy pralesy. Eldorádem lovců jsou zejména obvody lesů Strunga, Černý Gruň, kde jest dostatek vysoké zvěře, divokých vepřů a tu a tam i medvěd a rys. S Poľany vede m. zn. k horské chatě na Strungu, kdež možno přenocovati se svolením lesního personálu v Hrochotské dolině. Tuto partii konal 1926 angl. vyslanec Mr. Clerk.

343 km **Detva.** Zal. byla r. 1638 Ladislavem Čákem, majitelem zámku víglašského. Město jest 30 min. S. od žz., od vlaků jezdí AB. 378 m. 7515 ob., z toho v městečku 2200, ostatní po lazech (samotách). Host.: Lasovský (1 p.), Lesík (1 p.). Svérázný hřbitov (Kalvárie, vyřezávané pomníky dřevěné). Výroba sýru (bryndza), lihovar, mlýn.

Vycházky. 1. Od zast. Detva z. zn. (místy neznatelná), přes Detvu kolem hřbitova vede na Poľanu S. od Detvy (1459 m, 4 h.) k salaším. — Možno se vrátiti po m. zn. přes Snohu (V. 2 km) a Hrinovou na žst. Kriváň—Detva nebo se dáti k S. k údolí Hronu. Vrátíme se k Priehybině (1289 m) a odtud se dáme po z. zn. k S. přes koty 1133, 1190, 987, 944 až na kotu 1101, Z. od hory Gruženský Grúň (1271 m). Odtud pokračují zn.: a) K JV. m. na Gruž. Grúň a odtud ke kotě 1287 a pak se obrací k SV. do údolí Čierne Vody k Balogu a do Brezna n. Hr. — b) K S. z. zn. (Jánošíkova cesta) jde na Tri Vody a na Brezno n. Hr. Od této zn. odbočuje

krátká, ž. zn. stezka na kotu 1240 (Hajný Grúň) k Z. na Bukovinu (1196 m), s níž vede z. zn. na SZ. do Ľubietové a m. zn. k Podbrezové. V Hronci jest tur. chata. Z. zn. pokračuje k S. přes Ďumbier na Lipt. Sv. Mikuláš a dále na Zuberec.

Když r. 1919 na Slovensko vtrhli Maďaři, postoupili a opevnili se na hoře Mníchu. Byli ve velké převaze číselné proti obráncům, měli dostatek strojních pušek a děl (ze známých zásob německé armády). Čs. vojska bylo málo, nebylo dosti vyzbrojeno a rozptýleno od Urpína nad Ban. Bystrici až po Detvu. Přesto bojovali čs. vojáci statečně. Tehdy 25letý Detvan Anton Prokop pod lipou plamennou řečí nabádal Detvany, aby bojovali po boku českých bratří. Brzy nato padl Prokop do rukou Maďarů, kteří ho oběsili na lípě před kostelem, pod níž mluvil k lidu. Na hrobě na hřbitově má pomník: „Obeť boľševickej divokosti a martýr slovenskej svobody". Detvani hledí s pietou k tomuto hrobu a oceňují drobné pozornosti, prokazované českými turisty rovu.

Detva. Detvou se rozumívá okolí obce Detvy, se selskými staveními, rozsetými po stráních na t. zv. lazích, obývanými originálním lidem, na S. hlavně na svazích Poľany, na J. na svazích Ostrôžek (Javorje) až k řece Ipeľu. Detvu opěvoval Sládkovič v romant. básni „Detvanu", monografii Detvy napsal K. A. Medvecký. Slovo „detva" původně značí staroslovanskou rodinu. Detvanci jsou ztepilého vzrůstu a těší se ve slov. dějinách pověsti neohrožených bojovníků za svobodu. Před lety se seskupili kolem Jánošíka, národního hrdiny, mstitele utlačovaného lidu, jako „horní chlapci". Kroje, zpěvy, tance, selské svatby, život pastýřský jsou velmi zajímavé. Turistu, který sám podniká tury lesy, nutno upozorniti na zlé psy ovčácké na salaších. Staří muži nosívali copy u uší, t. zv. „káčky". Kroj mužů se vyznačuje tmavohnědými kabáty „kabanice", přes rameno přehozenými, s červenými výložky a plochými, malými kloboučky s řetízky, dlouhé, široké (letní) nohavice (gäty) a krpce (střevíce). Ženy nosí kroje, bohatě vyšívané řetízkovým stehem barvy nejvíce žluté, a v zimě pestré kožíšky. V zimě většinou tkají. Církevní slavnosti v Detvě, jako Boží tělo, procesí na Kalváriu detvanskou a jarmarky poskytují podívanou. Tu a tam se najdou ještě ozdobně řezané kolovraty, stavy a pod.

Život na Detve si uchoval podnes mnoho zajímavého sverázu. „Ohne, vatry už vyhasínaly po všetkých dolinách širokého okolia. Ale na mohutnej Poľane veselo sa vlnil plamienok ružovožltým šľahom. Okolo vatry sťa tône sa pohybovali hôrni chlapci, odetí do širokých, bielych galôt z domáceho plátna a do bielých košieľ s širokými rukávmi. Pri nich čierne psisko tu i tu ceri zubami a lesknúcimi okáľami hľadí pozorne do tmavého, tichého večera, vyrušovaného len chvíľkami cengotom zvučných zvoncov oviec stisnutých v košiari. Po odvazení a skľaganí syra, pri ohníku vezme starý Detvan do rúk gajdy. Ich prepletavé tóny rozlchajú po romantickom kraji. Najprv zneje akási pieseň chmúrnej, elegickej nálady, potom bujná a skočná: »Po valasky od zeme.« Starý Detvan zakončil večer takouto ohnivou, veď sa dosť nautrmáca cez deň za ovcami s grúnika na grúnik. Nestačí ani gajdy odložiť a už sa ztratí v hlbokom spánku. Žeravé polienca na ohni hrejú všetkých. Veď i treba. Jarné noci sú studené. Nie div, že nás slávny Sládkovič obľuboval takéto obrazy života na Poľane. A neraz vyčkal večer a pri vatre sedel so starým gajdošom a načúval, čo to on všetko vie vykúzliť z toho nadúvajúceho sa nástroja. Nejednu, nie dve noci predriemal náš Sládkovič v kolibě medzi samorostlými deťmi Poľany." (Krásy Slovenska, 1928, str. 260.)

Obec Detva má již jen jednu starou bránu do statku z r. 1857 a to u čís. domu 92 při obecním úř. Ve farní zahradě jest starý

dub (asi 500 let). Vděčná jest návštěva hřbitova, kde jsou starobylé, ozdobně vyřezávané náhrobní kříže, lidová práce. Velký, bohaté řezaný kříž stojí před vesnicí při cestě od žz., jiné dva, ještě krásnější, jsou J. od zast. při cestě do lazu Pieště. Krášlený kost. (z r. 1826). — Výroční trhy 24. IV., 25. VI., 24. IX. a 24. XI. Slavná pout na Kalvárii a kolem 25. října procesí, t. zv. „oštěpková ofěra“, bývaly kdysi slavnostním dostavenĺčkem pastýřů z okolí. V okolí jsou tyto obce národopisně významny: Očovské Dúbravy (436 m, 4 km od Detvy), stará vesnice se starým hřbitovem. — Očová (4 km z nádr. Zvol. Slatina, v. tam). Větší lazy jsou Korytárky, Skliarovo a Piešť, Jasenovo, Krivec I. a II., Bielé Vody a j. — Na J. od T. 252 jsou daleko od T. jiné staré vesnice s detvanským lidem: Abelová, Nedeliště, Hor. Tisovník, Madačka, Detvianská Huta a Hriňová, Divín, Budiná, Dobroč, Malinecké Lazy. Pěkný pohled jest zejména s vrchů Javorja (1044 m a 1024 m) k J. na Turopolské lazy, Senohradské lazy a j. Tento kraj jest rozdělen množstvím údolíček od S. k J. mířících v téměř rovnoběžné vypnuliny, po nichž jsou rozsety samoty. Toto širé úvodí Ipoľy lze nejlépe navštíviti buď od Lučence nebo od Krupiny (v. tam podrobněji).

346 km Kriváň-Detva.

Z nádr. vedou: 1. M. zn. údolím říčky Slatiny, velmi dlouhou dolinou (16 km) na Snohy (825 m) a na Poľanu. — 2. Týmž směrem a později k V. na Detvanskou Hutu (kostel). — 3. Na lazy „Mangutovo“, část velké obce Hriňové. Silnicí podle m. zn. přes Vel. Slanec (8 km, 473 m), odkud vp. podle ž. zn. dále přes Uhlisko na Mangutovo (4 km, 720 m). Zpět přes Korytárky (8 km, 414 m) na Kriváň-Detvu (10 km). Celkem 22 km (5½ h.).

T. přechází do údolí Lučenčíku (Lučence), podle něhož jde až do města Lučence. — 349 km **Podkriváň.** 395 m. 1491 ob. Slov. 2 hostince. Před žel. zast. jest tunel (365 m dl.). V okolí pěkné partie a nádherná příroda. Pro turisty vděčné partie, neoznačkované. — 357 km **Mýtná.** 332 m. 974 ob. Slov.

AB. ke každému vlaku z Divína.

Vp. JV. 30 min. v pěkné dolině dědina **Divín.** 265 m. 1307 ob. Slov. V obci jest zámek (kaštiel), postavený loupeživým rytířem Balašem a nad ním zříc. staršího hradu. Domácí prům. hrnčířský, síťařský a hoždužský odumřel. Na druhé straně hradu jest hřbitov, a na blízkém kopci poutní místo Kalvárie. Z Divína za 1 h. dojdeme do obce M. Tuhár s lomy na vápenec a s lomem na mramor. Vrch Bradlo, 818 m. Na V. od Mýtné na pěkném kopci jest evang. kostelík vesnice Dobroč ze 14. st. Je ohrazen kamennou zdí, v 15. st. byl husitský. Vchod jest gotický. Cenný strop z dřevěných prken, umělecky zdobený řezbami byl 1923 odstraněn (a uložen na půdě). Zbyl starý chór, oltář a kazatelna. Dřevěná věž z nejstarších v okolí.

361 km Lovinobaňa. 233 m. 928 ob. Slov. Host. u nádr.

Lanová dráha z magnesitových, vápencových a mramorových dolů u Ružiné (4 km) sváží materiál k žst., kde stojí pec na přípravu magnesitu k výr. oceli. Přes Borizovo (441 m) za 1½ h. se dojde do Cinobaně. 288 m. 2294 ob. (177 Maď.). Vel. sklárny. Kostel z r. 1622 (v. T. 280 a 281 u Lučence).

366 km Podrečany. Zámek (vp.). V 18. st. se tam konala stoliční shromáždění.

Silnice jde do Haliče. JV. (vp.) jest viděti v dáli (4 km) zámek Halič pěkného vzhledu a zachovalý. Z Haliče jde žel. lokálka do Lučence (v. tam).

371 km **Tomášovce.** 216 m. 871 ob. (1% Maď.). Evang. kostel má zvon z r. 1505.

Působil tu od r. 1662 evang. farář Daniel Mazarius, který byl bratislavským (prešpurským) soudem odsouzen pro víru na galeje (pamětní deska v kostele). Zemřel a pohřben je v Syrakusách na Sicilii r. 1674. Církevní archiv na faře má cenné hist. listiny, třebaže značnou část zničili Turci. Vl. při další jízdě do Lučence jest dědina Vidina. Má starý kaštiel, který v 15. st. byl majetkem husit. vůdce Jiskry z Brandýsa; nyní jest tam kat. seminář.

375 km **LUČENEC** (Losonc).†† 189 m. 12.417 ob. (5256 Maď., 538 N.). 1930: 14.500 ob. Uzel drah a silnic, na rozhraní slov.-maď., leží v kotlině na soutoku potoku Tuhárského (Lučeneckého) a Krivanského, které nedaleko ústí do řeky Ipeľu. H.: Mestská reduta (6 p.), Slavia (14 p.), Deutsch (22 p.), Schwáb (23 p.), Karban (21 p.), Praha (12 p.). Pěkná budova Ymky (30 p.). Okr. úř. Os. Expos. fin. riaditeľ. Celní úř. Bú. Stát. nemoc. veř. i epidemická. Kasárny pěší a dělostřelecké. Šk.: Ref. reál. gymn. slov. s maď. pobočkami. Stát. učit. ústav slov. Slov. a maď. měšť. šk. Komenského ústav. Teolog. fakulta kalvinistů-reformatů. — Střediskem jest hlavní třída Masarykova, kdež jsou tři kavárny. — Na nám. stojí kat. (1783) a reformovaný (restaur. 1853) kostel, v ul. evang. (1784) a nádherná synagoga. Lučenec leží při J. úpatí Karpat na přechodu do maď. nížiny, při rovině Ipeľské, ráz města jest také J., má mírné podnebí a úrodné, bohaté okolí. Jest znám velikými výročními trhy s velikým exportem dobytka, vlny, sýra, ovoce atd. Prům.: vel. tov. na email. zboží Rakottay zanikla, jest tu druhá emailová tov. fy Sternlicht, tov. na hosp. stroje, vel. rafinerie lihu (Herzog a Kohn), tov. na likéry (Lengyel a spol.), tov. kvasnic, tov. na rýžová košťata, elektrárna, prům. dřevařský.

V okolí (S.) jsou sklárny, cihelny, železárny a hrnčířství, parní mlýny. Textil. tov. jsou v blízké Haliči a v Opatové. V Poltáru kaol. odklizy, keramické hlíny, v Lovinobani doly a pražírny magnesitu. V okolních horách, sopečného původu, jsou mnohé min. prameny (medokyš, šťavica v Kalinovu, Poltáru, Kokavě, Fiľákovu Šídu a j.).

Pro svoji polohu býval Lučenec často svědkem válečných událostí: 7. IX. 1451 porazil zde Jiskra z Brandýsa Jana Hunyádyho (viz níže), 24. III. 1849 bojovali u Lučence Rakušané s uherskými povstalci a 30. V. 1919 se města zmocnilo maď. bolševické vojsko. Nedlouho nato bylo však napadeno čsl. oddílem npor. Ejema. Mnohem silnější maď. posádka se vzdala s velikými zásobami válečného materiálu.

AB.: 1. do Opatové; 2. do Abelové přes Halič.

Vycházky. 1. Opatová se hřbitůvkem, blíže něhož zřídili husité r. 1451 dřevěný srub. Jan Hunyády, snaže se na své výpravě proti Jiskrovi dosáhnouti nejkratší cestou spojení se spišskými Němci, sevřel toto opevnění, hájené jen slabou posádkou. Jiskra z Brandýsa, přispěchav asi s 3000 muži od Muráně přes Rim. Sobotu obleženým na pomoc, zaujal 7. IX. výhodné postavení na okraji lesa, sahajícího tehdy odtud až k Oždanům. Odraziv útok kumanské jízdy a pěšího banderia jagerského biskupa, přešel sám k útoku na vojsko Hunyádovo a podporován výpadem lučenecké posádky, způsobil mu úplnou porážku. (V. Al. Jirásek: Bratrstvo, 1. díl, v němž je bitva líčena hlavně podle obšírné písně Behaimovy, a článek škpt. gšt. Vejmelky v Dûstoj. Listech, roč. VI., č. 33.) — 2. Lučenecké kúpele. Z. 30 min. Rs. Výletní místo. — 3. Tuhárské kúpele, 20 min. směrem V. Rs. — 4. Bar. zámek Halič (maď. Gács). — 5. 20 min. ve St. Haliči (maď. Gácsfalva) jest pěkná stará dřevěná zvonice „husitská" z r. 1673. — 6. Modrý Kameň s pěkným bar. zámkem, nyní stát. majetkem, v němž jest okres. úř. a Os. Vzdálenost 42 km. AB. s Lučencem. — 7. Abelová, 22 km SZ., má krásné kroje. — 8. Nitra pri Ipli (z Galši nebo zast. Perši u Fiľákova ¾ h.), kde jest artézská studeň prý 516 m hluboká, tryskávala každých 30 vteřin minerální vodu 27° C teplou do výše 30 m. Voda obsahuje uhlič. drasel., sodnatý, vápenatý a hořečnatý. Tento „geysír" ohrožoval obec, proto byla voda svedena rourou do řeky a výtok její dočasně zastaven. Na zastávce Galše bylo slyšeti hukot vody, když tryskala. Za tiché noci bylo hluk vody slyšeti až 12 km daleko. V srpnu (v den velkého zemětřesení v Bulharsku) 1928 tryskání vody samočinně ustalo a od toho času je gejsír v nečinnosti.

Podrobný popis oblasti mezi Lučencem a Krupinou v. u Zvolena, odb. na Parkan. Zde budiž upozorněno, že se v této oblasti zrodilo poměrně mnoho vynikajících občanů. V Ľuboreči působil slov. básník Daniel Maróthy, který jest tam i pochován. Veľ. Krtíš jest rodištěm buditele a pedagoga A. H. Škultétyho, Klačany rodištěm a působištěm čes. spisovatele Gašpara Madáče. Modrý Kameň rodištěm maď. lyrického básníka Balinta Balussa, Dol. Strehová rodištěm maď. básníka Jana Rímaye a Emericha Madácha, spisovatele Tragedie člověka a slov. hymnologa Jana Madáče. Sklabiňa rodištěm Kolomana Mikszáta, Čebovce rodištěm Ivana Grácza, maď. historika. Strednie Plachtince rodištěm slov. básníka Goda, Bolkovce u Lučence rodiště maď. básníka a spisov. Štefana Katony (nar. r. 1732).

Odb. T. 280 LUČENEC—KOKAVA nad Rimavicou—UTEKÁČ. Otevř. r. 1901. Vede do krásné krajiny. Nedaleko Lučence ves Opatová, hist. místo (v. svrchu vycházky). Ve vsi jsou „kaštiele" a textil. tov. Na S. leží Vel. Ves, naleziště železné rudy a ohnivzdorné hlíny. — 9 km Kalinovo (maď. Kalnó). 240 m. 961 ob. (63 Maď.). V okolí jsou ložiska kaolinu, ze kterého se ve dvou tov. vyrábějí šamotky. S. jest lože dobré (nezužitk.) červené hlíny. — 14 km Breznička. 219 m. 393 ob. V údolí řeky Ipeľu. Ložiska hlíny. T. 281 do Katerinské huti se železárnou a sklárnou (broušené sklo). Cestou jest Cinobaňa s velkými sklárnami v Katerinské Huti. Od Cinobáně 1 km S. leží vesnička Turíčky se starým kostelíčkem ze 13. st. (fresky). — 16 km Zelenovo nad Ipeľem. 250 m. 392 ob. Zajímavá výroba břidlice („škryblic", tašky na střechu, daleký vývoz) jest obecně rozšířena. Původní hrnčířství zaniklo. Ruční výroba plátna ještě se udržuje. V r. 1280—1282 patřil kraj čes. pánům Turých (dopis z r. 1282 chován jest v obci). Odtud jde silnice (AB.) do Málince (11 km) se sklárnou. Tam bývala tvrz čes. pánů Turých „Ozdín". T. opouští Ipeľ, která přichází

krásným údolím od SV. V údolí jeho jest Bystrička, Málinec (sklárna). Zříc. zámku zv. Podhrad. Kostel (1791). Dále jest malé lázeňské místo Kúpel. T. obrací se k S. údolím Brezového potoku. — 19 km **Poltár**. 237 m. 1200 ob. Slov. Prastará slov. obec. 4 tov. na keramické výrobky, široko daleko známé. K Poltáru poutá se osud rodu Záchů, r. 1333 hrozným způsobem až do třetího kolena vyvražděných pro útok otce Zácha za zneuctěnou dceru na krále Karla Roberta. — Obraz faráře Nikolaje Leporiniho (1622), jenž byl pro evang. víru (r. 1676) odvlečen na galeje na Sicilii, odkud se po 2 letech vrátil. Za doby Jiskry z Brandýsa byl Poltár střediskem husitů v údolí Brezovského potoku. Husité z Poltáru, Čes. Brezovo, Slané Lehoty (pokusy o pěstování rýže v min. stoletích) a Zeleného měli společný hřbitov v místech nynějšího Dol. Poltáru na M. Poltáru („Kostelisko"). Tov. výroba břidlice (škrydlic). — Odb. T. 282 k V. do Rimavské Soboty (v. tam). — 25 km **Čes. Brezovo**. 296 m. 1387 ob. Slov. Host. (2 p.). Zal. husity r. 1330. Starý husitský kostelík spadl r. 1916, na jeho místě jest nový kostel. — 29 km **Zlatno**. Hranice býv. župy gemerské. Významné sklárny (420 dělníků), zal. r. 1836, prosluly broušeným rubínovým export. sklem (Novek, Friedrich a Kuller, r. 1848 bylo tu objeveno doužkované sklo „Iris"). Romantická krajina. Za Zlatnem jest 35 m dl. tunel. — 36 km **Kokava nad Rimavicou**. 342 m. 5140 ob. (33 Něm., 20 Maď., 26 Židů). H. Roth (3 p.). Sklárna na tabulové sklo (od r. 1925 dočasně stojí). — 42 km **Utekáč**. Sklárna na žárovky (Clára, akc. sp.).

Krásná **dolina Rimavice** pokračuje do srdce Rudohorie mimo několik malých skupin osad (Salajka, Gizula, Havrilovo, Ďurkovka, Dlhá Lúka, Dolný mlýn, Dolina, parní pila) a přechází sedlem při osadě Sihla přes hřebenovou stezku do údolí Kamenistého potoku. Od této směrnice míří mnoho výstupů a přechodů přes hlavní hřbet jak k S., tak k J. Údolím Kamenistého potoku vede úzkokolejná lesní dráha Sihla—Hronec.

Od sedla na V. se táhnou vlastní Krušné hory (Rudohorie), kdežto Z. Poľana a Vepor se počítá ještě k Slov. Středohoří.

Odb. T. 279 do **HALIČE**. Otevř. r. 1906. — 8 km **Halič**. 1210 ob. (221 Maď.). Host. (1 p.). Pěšky z Lučence na SZ. za 1½ h. Zámek vystavěl Jiskra z Brandýsa r. 1451. Byl střediskem husitů z celého okolí. R. 1544 byl z rozkazu Ferdinanda I. zbořen, poněvadž byl postaven bez královského povolení. R. 1612 byl obnoven. Je dosud velmi zachován, ač maď. bolševici r. 1919 nadělali mnoho škod. Prohlídka zámku je zajímavá; pohled do okolí je krásný. Textil. tov. z r. 1715, v r. 1926 zastavila práci. Též prům. hrnčířský je prastarý a postup práce hrnčířské je zajímavý. Na S. od Haliče 1 km vzdálená St. Halič má starý kostel z r. 1350 s dřevěnou věží, podnes zvanou „husitskou", obnov. r. 1673. Na J. od Haliče leží Mašková, rodiště evang. faráře a národovce D. Maróthyho (pamětní deska), otce spisovatelky E. Maróthy-Soltészové. Na SZ. 14·6 km od Haliče jest Abelová, v níž se nosí krásné kroje. Z Abelové se chodívá přes Šulu 14 km do Turie Pole, vesnice z 13. st., odlehlé od světa. V evang. kostele jest uložen tatarský prapor a buben z kuruckých válek. Zde působil (r. 1828 až 1858) a jest pochován Nathan Petian (Pōtenyi), zakladatel Matice slovenské.

T. 278 **Lučenec—Balažské Ďarmoty—Šahy** (přes Maďarsko). Otevř. r. 1896, upravena jízda r. 1919. Dva vlaky denně projíždějí celou trať (v. podrobněji u Zvolenu).

D á l e p ř i T. 252 jest mnoho památek, zejména husitských. — 382 km **Galša.**

V Nitře nad Ipľom, 10 min. k S., je artézská studně (v. Lučenec), na nádr. bývalo slyšeti hukot tryskající vody. (V létě 1928 ve dnech zemětřesení v Bulharsku tryskání vody ustalo a od té doby geysír je v nečinnosti.) S. leží Pincina, kde jest kaštiel z 15. st., cenné sbírky.

390 km Fiľákovo (Fülek).†† 198 m. 3219 ob. (2157 Maď. a 52 Něm., ostatní Slov.). H.: Kelemen (5 p.). Vigadó (1 p.). Celný úrad je od r. 1929 v Šamosköujfalu (Maď.). Uprostřed města tyčí se mohutná zříc. hradu, jenž býval královským.

Ve 13. st. byl sídlem loupeživého rytíře. R. 1554 byl dobyt zradou černocha po prvé a později ještě dvakráte Turky, kteří jej r. 1683 rozbořili. Bar. zámek byl obnoven v 17. st. Bar. zámek z 18. st. Františk. kostel a klášter z r. 1513. Klášt. knihovna chová četné rukopisy a dva prvotisky. Na turecké boje u Fiľákova upomíná begovský hřbitov, kde je pochován jakýsi turecký beg. Vel. smaltovna. Vinařství, bohatá ložiska cihlářské hlíny. Poblíž jsou menší uhelné doly čakanovské.

Odbočuje důležitá T. 283 na Budapest, přímé spojení rychlíkové. Celní a pasová prohlídka v Šamosköujfalu (Maď.). U pohraniční stan. Šátoroš jsou andesitové skály s krásnými sloupy. Pak jedeme k J. krásnou soutěskou „železná brána" (Vaskapu) do největší maď. uhelné oblasti šalgótarjanské. Střediskem jest — 20 km Šalgótarjan.† R. 1848 byla tu malá víska, dnes jest tu vel. hornické město se železář. závody. Ložiska uhlí leží tu na větší prostoře ve mnoha pánvích. Několik vleček protkává kraj, nad nímž na čedičových kopcích V. trůní hrady Somoskö (Šomošová, 622 m), Salgó a Zagyva (Zadiva, husitská tvrz). Doly jsou v obci Zagyva, Kazár, Baglyasalja, Karancalja, Nemti, Matraszele, Homok, Kisterenne, Matranovák, Vizslás, Andrásfalva. Tyto doly měly zvláštní význam pro rudonosné oblasti slov. Rudohorie, odkud se dovážela ruda do zdejších hutí. Po uzavření hranic poměry se velmi změnily, Rimavsko-muráňsko-šálgotarjanská společnost, sídlem v Budapešti, uzavřela téměř všecky podniky na půdě slovanské.

Dvojkolejná hlavní T. se odtud ubírá k J. údolím Tarjanu a pak řeky Zagyva napříč Z. Mátrou. V. se tyčí hlavní masiv Matra (1010 m). — Jedeme přes větší osadu **Pászto,** vůkol níž se rozkládají hojné vinice. Pak přecházíme do roviny uherské (Alföld). Na J. svazích Mátry se rozládají ohromné oblasti vinic u Gyöngyös (Děnděš), hlavního východiska do Mátry od J. — U **Hatvanu** (119 m) se připojuje trať od Miškolce a ubírá se k JZ. přes Aszód a Gödöllő (Jedlová, krásný býv. cís. zámek, bažantnice, obora) k Budapešti. V. od Hatvanu se již rozkládá typická puszta.

P o k r a č. T. 252. — 395 km **Šíd** od žst. na J. jsou býv. Čomské, na S. (4 km) Korlátské čedičové andesitové doly. T. přestupuje Hajnáčkou vrchovinu do údolí potoku Gortva. — 401 km **Hajnáčka** (Ajnacskő). 355 m. 1024 ob. Maď. Obec jest 3 km J. Staroslov. hradiště na skále jest i z vlaku viditelné.

Kúpele Hajnáčka jsou 2 km J. od obce. Dnes jsou zanedbané a v rozvalinách. Před lety patřily k nejvýznačnějším koupelím J. Slovenska. Jsou tam dva prameny železité kyselky, velmi účinné, ze-

jména při reumatismu. V době rozkvětu se připravovalo na 150 koupelí denně. Budovy jsou sešlé, pole a lesy jsou odprodané.

V okolí se tyčí sopečné kužele, na J. krásné Bukové hory (Bükk, 500—650 m). Od J. se otvírá široká dolina, nad níž ční Pogányvár (Pohanský hrad), předvěké hradiště slov. původu (mnohé nálezy) s neprozkoumanou ledovou jeskyní. Krásný jest pohled s hory Roháč (Ragacs, 537 m, V. od Hajnačky). Na kotě „Ragacz" je kráter vyhaslé sopky v podobě asi 10 m hlub. studny. Jedinečná zachovalá zvláštnost.

Dále se T. ubírá úzkým a pěkným údolím potoku Gortva.

411 km **Hodejov-Kúpele** (Vargede). 207 m. 1485 ob. (450 Slov.). Stát. ludová šk. Nad obcí jsou skromné zříc. husitského hradu Hodejova (Vargede), rozboř. Turky (r. 1574). Na dvou chlumech u dráhy stával hrad Hunyadyho. JV. tyčí se zříc. hradu Žirkova.

Kúpele leží v pěkné dolině Bukového pohoří (Bükk), těsně při hranicích, jež tvoří na J. straně půvabný rámec s krásným hist. zámkem Gedő. Léčivé prameny jsou 2 železité kyselky, jichž se užívá ke koupelím a k pití (pramen Valéria jest velmi oblíbenou stolní vodou). Lázně mají 22 van a jeden větší společný basén, v nichž denně od 6—20 h., od května do konce září podávají se koupele. Ceny jsou mírné, zařízení jednoduché, ráz lázní klidný a středního společenského tónu. Hosté jsou ubytováni v Kúpelnej budově nebo v soukromí (byty v dědině). Informace podá a byty obstará Správa liečivých kúpeľov v Hodejově. Cikánská hudba koncertuje denně. Vel. park, v nejbližším okolí jsou lesy.

Trať přechází do údolí Rimavy (Rima). — 417 km **Feledince** (maď. Feled).† 196 m. 1300 ob. (150 Slov.). Konszky (8 p.). Lud. Kárpathy (1 p.). Okres má 31.000 ob. (10% Slov.).

AB. přes Šírkovce, Šimonovce, Hosice, Jestice do Petrovců (3krát denně).

Státní hranice jsou 8·7 km J. Na S. 4 km jsou Jánošovce, kde byl starý klášter z r. 1307, dnes se uchoval z něho jen starý kostel. J. (1 km) nad osadou Širkovce (Serke) stával husitský hrad téhož jména (Serkeivár), pod nímž jest Česká louka (Csekrét). Vrch jest viděti vp. z vlaku. Z. (16 km) jsou vel. lomy v Korlátu (700 dělníků).

Odb. T. 284 na **Rimavskou Sobotu—Tisovec** (v. popis u T. 290, VII. 2.).

•T. 252 se ubírá dále údolím řeky Rimavy.

Přichází od S. a obrací se u Širkovce (Serke) náhle k V. Tam jest kuželovité návrší (378 m), s něhož přehlédneme celé údolí Rimavy. J. leží pahorkatina, tvořená třetihorními pískovci (opuka), jež přecházejí jižněji v trachytový a andesitový sopečný masiv Bukov. pohoří. Hranice jsou asi 4 km J. od řeky.

424 km **Dubovec.** Na S. 2 km na rozděleném majetku koburgovském nově vystavěná legionářská obec Bottovo (340 ob.) s krásnou stát. školou a na V. 4 km Slavikovo (250 ob.), v které obývají kolonisté z Oravy.

429 km Rimavská Seč (Siač, Rimaszecs). 1506 ob. Malá maď. osada.

Ze zdejšího nádr. se štěpí žel. spojení do **Miškovce** (Miskolc) v Maďarsku. Ubírá se s T. 252 po stejné T., leč nestaví v Čízských Kúpelích; za řekou Slanou (Šajo) u Linhartovců se odštěpí. Host. u nádr. (2 p.). „Spolkový" (1 p.). V místě jest starý ref. evang. kostel (budova jest prý z r. 1457). Býval tu hrad, kdysi husitský, jenž zanikl v době panování Matyášova. Při hranicích v Maďarsku jsou hrady: Putnok, Galgovec, Vadna, kdysi husitské. Od Rimavské Seči 20 km na S. leží obec Vyšní a Nižní Blh (Balog) na říčce Blhu, s Koburgovým zámkem a oborou pro vysokou a černou zvěř se starým hradem zv. „Bolugh", nyní státním majetkem. SSZ. 12 km od této obce je staroslovanské hradiště Magin hrad, v době husitské opevněné (v. Teriakovce na T. 290). Od Niž. Blhu (4 km) na JZ. je obec Dražice se staroslovanským hájem, naleziště popelnic, ozdob a j. z doby předkřesťanské. Soukr. AB. z Rim. Soboty přes Vyš. Blh až do Budikovan (2krát denně).

Odb. T. 285 **Rim. Seč—Banréve.**

434 km Číz Kúpele. 174 km. V obci jest 747 ob. (64 Slov.)

Asi 1 km od rychlíkové stan. jsou **Číz Kúpele** s jodobromovými prameny, z nejbohatších pro pitné kury, silně radioaktivními. Povozy a auta na nádr. Stanicí pro rychlozboží jest Rim. Seč. — I n f o r m a c e: Riaditeľství kúpelí. H.: Sanatorium dr. Pazára (14 p.). Horváth (16 p.). Pémer (8 p.). Vila Alitis (15 p.). Margit (36 p.). Maria (30 p.). Kamila (16 p.). Milán (36 p.). Döry (6 p.). Gloss (3 p.). Mimo to byty v soukromí. — K o n c e r t y láz. cikánské hudby denně. T a x u platí, kdo tam prodlí déle než tři dni, výše její se upravuje ročně. Sezona od 1. V. do 30. IX. Návštěva 1000 pacientů ročně. Lékařů několik. Voj. léčeb. ústav pro důstojníky. Sanatoř dra Pazára. L é č e b. p r o s t ř e d k y: Lázně leží v údolí řeky Rimavy, v kraji bezprašném, teplém, od S. chráněném. Má tři prameny: hlavní Hygiea vyvěrá z hloubky 35 m a jest množstvím jodu a bromu nejsilnějším jodobromovým pramenem Evropy (v 10.000 dílech má 0·454 J, 1·310 Br, 126·629 NaCl, pramen Tasilo v Hallu 0·28 J, 0·81 Br, 125 NaCl). Prameny jsou radioaktivní. Zdůrazňuje se hlavně kura pitím. Léčebný ústav lázeňský má mimo vanové koupelny všech druhů také oddělení pro vodoléčbu, elektr. a mechan. therapii. I n d i k a c e: Nemoci mízních žláz, nemoci oběhu krevního (arteriosklerosa), krtičné otoky a choroby, vole (struma), jaterní a ledvinové choroby, záněty kloubů. Velkých úspěchů se dociluje při léčbě příjice a j. Voda se zasílá, také kúpelová sůl (Hygiea). — Od obce Číz 5 km JV. u obce Velkyně jest mlýn při Rimavě, kde byli v r. 1922 zákeřně zavražděni čs. četníci organisovanou maď. voj. bandou.

437 km Linhartovce. 160 m. 564 ob. Maď. Malá pohraniční obec od nádr. 1 km. Vlak přejíždí řeku Slanou (Sajo) a před samou pohraniční maď. stan. Banréve jest nádr. Linhartovce, odkud uhýbá k S.

Z nádr. Linhartovce jezdí denně žel. AB. do Banréve.

Z B a n r é v e jede maď. vlak do Miskolce (Miškovec). Řeka Rimava se vlévá asi 3 km J. do Slané (maď. Sajó), jež plyne k V. k Miskolci. J. 3 km za řekou Rimavou je obec Velkyně. T. se obrací k S. po V. (l.) břehu Slané teplým údolím, v němž se daří vínu i tabáku. V. na maď. půdě se rozkládá lesnatá pahorkatina (200 až 400 m), hojně vinicemi pokrytá, většinou vápencová (v. níže).

Po kraji jsou roztroušeny bohaté dvorce (majery) a statky. — 445 km **Štrkovec.** 173 m. 413 ob. V ještě na čs. půdě se táhne lesnatá pahorkatina 300—400 m. — 451 km **Tornaľa.** 186 m. 2195 (3000) ob. (153 Slov.). Možno jeti autem do Banréve v Maďarsku. H.: Buck (10 p.). Central (9 p.). Oroszlán (5 p.). Bílý kůň (10 p.). Mami (5 p.). Okr. úř. Os. Bú. Expos. fin. řed. Ve voj. barácích odkryto bylo popelnicové pohřebiště ze střední doby bronzové. Lihovar, mlýny, parní pila, octárna, cihelna. Hosp. středisko.

AB.: 1. Tornaľa—Sirk; 2. Tornaľa—Rathová; 3. Tornaľa—Rim. Sobota.

SV. 10 km stát. hranice jdou vel. dubovými a bukovými lesy. Asi 12 km odtud jsou rozsáhlé jeskyně **Baradla** (Aggtelek). Vchod k nim jest u Aggteleku v Maďarsku. Podzemní jejich prostor se rozkládá pod hranicemi a ústí v ČSR. Blíže jest tam z dalších žst. (z Plešivce, okr. Rožnava).

455 **km Gemer.** 187 m. 1239 ob. Maď. (44 Slov.). Maď. evang. měšť. škola.

Odtud, přes obec Stárnu k V., jde silnice přes hranice lesem a vápencovitým, krasovitým krajem přes Vaskapu (373 m) na samých hranicích (12 km) do proslulého Aggteleku (další 4 km) s vel. jeskyněmi (vchod z Josvafő, 3 km V.). Tento přechod není dočasně dovolen, nutno se hlásiti na určených místech. — K Z. jde silnice z Tornaľy přes Behynce v údolí Turu, Figu v údolí Kalosy, Batku v údolí Blhu na Rimavskou Sobotu v údolí Rimavy (celkem 22 km). Popis tohoto kraje v. při Rim. Sobotě. Z Gemeru jde polní a lesní cesta do Valice v údolí Valy, kde jest pěkný zámek.

458 km Gemerská Panita. 187 m. 715 ob. 20 Slov. K V. možno odtud jíti do Hosúsova (jeskyně, v. dále). — 462 km **Lekeňa,** 291 m. 334 (615) ob. Maď. Nejblíže do Hosúsova (v. Plešivec). — 465 km **Hôrka Gemerská** s tov. na papír a celulosu.

468 km PLEŠIVEC. 218 m. 2339 (3115) ob. (420 Č. a Slov., 37 Něm.). H.: Koruna (5 p.). Heregi (17 p.). Ústav slabomyslných. Chrám (část z r. 1242, část starší) evang. církve. Zbytky hradu, zal. ve 14. st. Bebekem, který stával na skalním vrchu u vtoku Štítnického potoku do Slané, byl obklopen vodou, jeho zdi sahaly až k stoličnému chrámu. Starý stoliční dům z r. 1720 býv. sídlo komitátu gemerského do r. 1849, kdy byl spojen se župou malohontskou a sídlo přeneseno do Rim. Soboty. Jest na něm pamětní deska Mar. Daxnera, Jána Francisciho, Mich. Bakuliniho, kteří tu měli býti r. 1848 popraveni pro odboj Slováků proti Košutově vládě. Železářské dílny, vápenka, tov. na parkety a v blízké Hôrce (2 km J.) jest celuloska.

Směrem SZ. (Rožňava—Rimavská Sobota) se táhne proslulá oblast železářská, bohatá rudami (žel., měď, mangán, antimon, arsen). Mezi závody jsou AB. linie a lanové dráhy. Okolí jest tvořeno chudou, krasovitou krajinou.

Východoslov. Kras. Tak sluje vápencová oblast, jež přiléhá k JV. části Krušných hor (Slov. Rudohorie) a táhne se zhruba od Rim. Soboty k V. po obou stranách hranic, tvoříc t. zv. krasovou tabuli vápenců triasových s pěkně vyvinutými krasovými jevy. Z. se rozkládá krasovitá tabule Konyárt mezi řekou Jelšavkou a Štítnickým potokem, S. mezi Štítníkem a Slanou jest Plešivecká hora (846 m), t. j. tabulovitá vápencová pláň (plateau). K V. jest Silická vrchovina mezi Slanou a Jablonickým údolím, jež pokračuje podél hranic k V. k Medzevu a k J. se sklání hluboko za hranice do Maďarska (plateau borzovsko-kečovské a aggtelecké). Tato plateau jsou vody prostá, porostlá většinou hustým listnatým stromovím a svažují se do údolí řek Štítníku, Slané a Čeremošné příkrými stěnami. Jsou tam jeskyně, závrty, doliny, ponory a výtoky podzemních toků. Význačnější jevy v okolí jsou: 1. Na **Plešivecké hoře** jest zajímavá cisterna pro napájení dobytka. Přírodní kuriositou jest propast **Zvonica** (Csengőlyuk), v níž padající kámen působí dlouho (prý 11 vteřin) hvízdavý zvuk. Roku 1925 dosáhla voj. výprava dna propasti v hloubce 142 m. Ze dna rozbíhají se četné, dosud neprozkoumané chodby krápníkové. Četné krápníkové jeskyně (Kočiči diera, Csikova jeskyně, Vaskapu, Salanka a j.). —2. 2 km J. památné **Hradiště** (311 m), o kterém píše již v r. 1870 Samuel Tomášík, útočiště Slováků ve středověku za dob tureckých a sídliště v době kamenné. — 3. 5 km JV. za obcí Ardovem jest krápníková jeskyně Ardovská, při silnici Plešivec—Aggtelek, 1·5 km dlouhá. Objevena 1. I. 1927, naleziště kostí a nádob z mladší doby kamenné. — 4. Na kečovském plateau za obcí Hosúsovem jest **Smrdlavé** jazierko a vedle Smrdlavá jaskyňa (10 km JV.), význačné krasové zjevy, opředené hojnými pověstmi. Tamtéž Čertova jeskyně, rozsáhlá, ne zcela prozkoumaná, naleziště koster jeskynního člověka z doby kamenné, hojná krápníková výzdoba.

5. **Jeskynní bludiště hosúsovské.** Nedaleko odtud (11 km JV.) jest velmi rozsáhlá a překrásná krápníková jeskyně **Domica.** Vchod jest při silnici Plešivec—Aggtelek, 1 km od stát. hranic. Byla objevena 3. X. 1926 finanční stráží z Hosúsova. Dosud prozkoumáno 8 km. Jest to jedinečný labyrint krápníky skvěle vyzdobených jeskyň a chodeb, táhnoucí se v podzemí až za hranice do Maďarska. Jsou protékány podzemním potokem, tvořícím krásná jezírka a kaskády. Rozsáhlostí a bohatstvím krápníků předčí, i sousední, již v Maďarsku se nacházející Bradelské jeskyně. Zvláště jsou cenné jako nejrozsáhlejší na Slovensku jeskynní sídliště lidí z mladší doby kamenné. Zásluhou tohoto objevu má Vlastivědné museum v Bratislavě dnes největší sbírku předmětů kostěných, kamenných, nádob s ornamentikou typu „Bukového pohoří" (Jasovského) ve střední Evropě. — Zde lze shlédnouti zachovalé půdorysné stopy jeskynních staveb a četné kresby na stěnách jeskyň. Očekává se, že budou učiněny další cenné nálezy, až budou podniknuty vykopávky archeol. vrstev. Vstup je upraven — jeskyně v sezoně přístupná. Osvětlení karbidovými lampami.

Práva na jeskyně si zabezpečil KČST., jenž v r. 1930 započíná s úpravou chodníků a přechodů přes podzemní toky, aby v krátké době učinil přístupnými tyto nejskvělejší krápníkové jeskyně ČSR. Vyznamenávají se množstvím krápníků, fantastických útvarů a velikostí dómů. Jsou pohodlně schůdné cestami v rovině podél podzemních toků. Možno je přirovnati k světoznámým jeskyním belgickým a postojenským.

Za objevení těchto jeskyní, nejkrásnějších v ČSR. a snad ve střední Evropě, děkuje čs. veřejnost členům finanční stráže v Hosúsově (pp. Žákovi, Majkovi, Svobodovi a Pochylému), kteří po sedm let, povzbuzováni pověstmi mezi lidem, pátrali po jeskyních. V užším smyslu znal a popsal jeskyni již r. 1801 Lad. Barthelomaeides (srov. zprávu Slov. Pohľadů, 1927, str. 89), arciť ve skromné míře. Obec Hosúsovo leží od Plešivce JV. 1½ km v malé krasové kotlině, cesta není doposud upravena. Obec založili husité, podle nápisu na evang. kostele (nedávno odstraněn). Jest tam škola, notář. úřad, finanční stráž, na maď. hranice je 1 km. V okolí jest více jeskyň, opředených pověstmi. Tak na př. 2 km J. od vsi je Čertova díra, prý býv. sídlo lupičů, kteří přepadené házeli do propasti. Naproti „pri Smradlavom jazeri" stávala prý krčma, opředená romantickou historií o švarné krčmářce „Anči", spojenci a vůdci zbojníků. Asi 500 m dále vl. je kopec, patřící Dominicovi, v němž jest jeskyně Dominica.[1])

Dnes (1930) jest ještě návštěva spojena s jistými nesnázemi. Nutno dosti dalekou cestu do Hosúsova uraziti pěšky (od nádr. se chystá automob. doprava, informuj se na nádraží). V Hosúsově (r. 1930) nutno se ohlásiti velitelství finanční stráže a vyčkati větší společnosti k hromadné návštěvě.[2]) Zdali skutečně jeskyně jdou za hranice do Maďarska, není doposud (1930) pevně zjištěno. Někteří se domnívají, že se táhnou směrem na Kečov, že jde o samostatnou jeskynní soustavu, jednu z největších v Evropě. Snad nějak jsou spojeny s jeskyněmi Baradla (Aggtelek) v Maďarsku, snad s neprobádanými jeskyněmi propasti Zvonice (v. svrchu), jež hloubkou závodí s Macochou. Jedno zdá se jisto, že známá část jest asi jen malou částí veliké, neznámé podzemní soustavy.

6. J. 2 km je jeskyně Dominica, 1 km od hranic v Maďarsku jest starý vchod do obrovských jeskyň „Baradlá" (Aggteleki cseppkőbarlang). Plešivec býval před převratem k nim východištěm a jde tam silnice směrem JV. (16 km). 5 km od starého vchodu na V. u vesnice Jósvafő je nový umělý vchod. Pohraniční styk není doposud (1928) turistům usnadněn, takže lze hranice překročiti jen na celních maď. hranicích v Banrévé neb Turni nad Bodvou a jeti železnicí do maď. stan. Szin. Pas nezbytný. Osvětlení acetylenové. Krápníky jsou na dosah ruky poškozeny. Nejkrásnější jest mohutný 25 m vysoký stalagmit „Hvězdárna", 8 m v průměru a stalagmitová síň Rajská zahrada. Zpřístupněná část činí asi 8 km, leč mnoho sálů a pobočných jeskyň klade jeskyni po známé Mamutí jeskyni v Kentucky ve Spoj. Státech za nejdelší na světě. Prohlídka trvá 4 h. Teplota vzduchu + 8° C, vody + 7° C. — Jeskyní teče potok Acheron a Styx. Směr proudu a poloha hladiny daly příčinu k domněnce, že jsou pokračováním potoku, protékajícího chodbami jeskyně Domica. K potvrzení dosud nedošlo. Podpisy objevitele jeskyně Vassa, cís. Ferdinanda Dobrotivého a j. jsou vtesány do stalagmitů v staré části jeskyně. Rovněž i zde nalezeny zbytky po jeskynním člověku. V dřívějších dobách sloužila jeskyně za útulek okolního obyvatelstva při vpádu nepřátel. — 7. V údolí naproti žel. zast. Gombasek (5 km SV.) jeskyně Ludmila, při vykopávkách v r. 1925 byla tam nalezena čelist předhist. člověka a věci z doby kamenné a bronzové. Krápníková výzdoba zničena. Jeskyně sloužila taktéž za skrýš obyvatelstvu. Na místě nynějšího hosp. dvoru Gombasek stával klášter, zbudovaný Bebekem r. 1371 pro mnichy ze zaniklého Štítnického kláštera. Zbyla jen čelní loď klášt. chrámu, druhé budovy častými pozdějšími adaptacemi (na

---

[1]) Srov. Krásy Slovenska, 1927, str. 2.
[2]) Přístup bude záhy nově upraven (informuj se!).

železárnu, poté na hosp. dvůr) znešvařeny, dosud zachovány got. okna. — 8. Za obcí Salovec na úpatí Silické planiny (9 km SV.) jsou chatrné zříceniny saloveckého hradu, vystavěného okolo r. 1557 Bebekovci na ochranu důležité obchodní cesty od J. na S. k Rožnavě a Dobšině jdoucí. — 9. Jeskyně Lednica u Silice (8 km V.), vzácný přírodní zjev. Je to hluboká skalní rokle se dnem vyplněným ledem. Ledový vodopád 12 m vysoký a ledové rampouchy se stropu visící spolu s hrůznou romantikou propasti působí na návštěvníka nezapomenutelným dojmem. Denní světlo svítí až na dno, sestup nebezpečný, volně přístupno. Nejlépe je navštíviti v létě, kdy masiv ledový je pevný a největší. Poblíž jsou mnohé jiné propasti a krápníkové jeskyně. — 10. Mořské oko (12 km V.) za vesnicí Silice, jest jako Smrdlavé jazierko u Hosúsova, krasový jev. Na vápencovém plateau se udržují stále jezírka. — 11. Sokolí hrad na Sokolí skále (Solyomkő), 3 km V. od vesnice Silice na JV. úpatí Silické planiny, kde začíná Jablonické údolí a pramení Sokolí potok. Postaven rovněž Bebekovci v 14. st. na 106 m vys. skále, kde vévodil celému Jablonickému údolí. Zbytky hradeb a zachovalá brána. Hrad byl spojen pod zemí se skalní jeskyní, která je pod hradbou, kdež byly v roce 1926 a 1927 nalezeny předměty z doby kamenné a bronzové, svědčící o obydlení jeskyně již v dobách předhist. Při cestě od obce Silice k M. Viesce, blízko Sokolího hradu, jsou ponory, pohlcující potůčky, jakož i mnohé jeskyně.

Obce tohoto vápencového plateau byly namnoze zal. usedlíky z Jiskrova husitského vojska, uchovaly se pouze jména obyvatelů a názvy obcí (Silica, Ardovo — Ardova ves, Borzová — Bor, Hosúsovo, Husovo atd.); jazyk a víra podlehly maďarisaci. Slov. mluví jediné obyvatelé Ardova a Hosúsova. V Hosúsově jsou obyvatelé dosud náboženství evang., ref., tamní kostel nesl ještě na konci minulého století husitský kalich. Tur. zn. v. u Rožňavy.

Odb. z Plešivce se rozbíhají vějířovitě do V. údolí Slov. Krušnohoří (Rudohorie).

*

Odb. T. 288 **PLEŠIVEC—DOBŠINÁ.** Otevř. r. 1874 v úseku Banréve—Dobšina. Největší pozoruhodností jest **Ledová jeskyně** u Dobšiné, odkud možno AB. jeti přes Nízké Tatry do Popradu na T. 301. T. jde proti Slané romant. údolím mezi příkrými stěnami Plešivecké (Z.) a Silické plošiny. — 5 km **Gombasek.** U zast. jest krápníková neprobadaná jeskyně „Ludmila" se stopami neolitického sídliště s keramikou typu „Bukového pohoří". Zanedbané zbytky hradu a býv. kláštera červených mnichů. Hosp. dvůr Andrássyho.

Odtud jde silnice mimo lesní chatu do obce Silice (V. 6 km).

Asi 1 km před Silicí odbočuje polní cesta na J. k ledové jeskyni, doposud neprobadané, přístupné od S. (Pozor! Propast.) **Silice.** 549 m. 1000 ob. (17 Slov.). Husit. hrazený kostelík JV. od Silice, na maď. území, 1 km od stát. hranic, je pramen v údolí Koňské hlavy (Lófaj forrása), který každého dne mezi 11. a 12. h. zvýší hladinu o 1 m. Asi 2 km SV. od Silice jest Ještěrkovo jezero (Györkerzéti kút), asi 20 m hluboké. Povstalo náhle před 60 lety. — 5 km J. od Silice jest obec Borzová s pův. husit. kostelem. Poblíž lomy na červ. mramor a v lesích z Kečova veliká, neprobadaná jeskyně. Okolí jest bohato krasovými jevy, doposud úplně neprobadanými. — 12 km **Brzotín.** 273 m. 1105 ob. Malá maď. obec nad vtokem Čeremošné do Slané v bezlesé kotlině. Starobylý kostel, pův. prý husitský. Lihovar, rafinerie lihu a tov. likérů.

15 km **Rožňava** (Rozsnyó). 314 m. 7200 ob. (1021 Č. a Slov.). H.: Stiglitz (14 p.). Čierny orol (16 p. a gar.). Katolické biskupství, zal. r. 1776. Úř.: Okr. úř. Os. Bs. Bú. Polic. komis. Stát. no-

tář a matrik. úř. Řed. stát. bání. Báň. komisariát. Řed. Rimavsko-muráňských bání. Důchod. kontrola. Okr. insp. Školy: Seminář. Maď. dívčí měšť. šk. Stát. slov. i maď. šk. ludová chlap. i dívčí. Učňovská šk. slov. i maď. Státní reálné slovenské gymnasium, měšťanská škola katol. a evang. Velká nemocnice. Voj. posádka. Město leží poblíž Volovce, 1286 m, s něhož jest pěkný výhled. Zal. bylo na místě starší asi slov. osady jako kolonie něm. horníků a do bitvy u Mohače proslulo americkým rozvojem, asi tak jako v Čechách Jáchymov. Pak bylo často vykořisťováno, vypáleno Turky, husity a loupeživými šlechtici. Město má pěkné čtvercovité nám. Věž ve středu nám. z r. 1300. Kostel vedle ní z r. 1660. Katedrální kostel z r. 1304. Františk. kostel z r. 1826. Kalvárie nad městem z r. 1741. Bývalo tu premonstrátské gymn. (budova evang. gymn.). Biskup. palác (dříve sídlo jesuitů). Ve velké dvoraně měšť. domu cenný obraz „Smrt Attily". Zříc. husitského hradu. Podzemní chodby pod náměstím od františk. kláštera z 18. st.

Průmysl. Riaditeľstvo čs. banských závodov Rimavsko-muráňsko-šalgotarjanskej železárskej úč. spol. (doly na železnou rudu Železnik v obci Sirku, Rákosbáňa v obci Rákoši, Ľuciabaňa v obci Medzev, v Rožňavě, v Nižné Slané, Vlachovu, Bystré, Drnavě; vápencový lom Gombášek v obci Solovci; magnesitový důl Suchá v obci Ratková. Pražírna rud v Rožňavě. Děl. 2050). Gemerská továreň na rum a likéry (na Baku, obec Brzotín). Továrna na rum a likéry (Maurus Schlesinger a sp. v Rožňavě). Těhelna, pily a parketáreň. Středoslov. elektrárna.

R u d n é ž í l y v okolí Rožňavy jsou tvořeny ocelkem ($FeCO_3$), jenž se usadil z horkých vod v zemských štěrbinách této, poruchami a zlomy tak bohaté oblasti. Rudy dolují se v Nadabule (3·5 km SZ.), na „čoňku" Karolku a Bernardském v hoře Ivágyo (1 km Z.), v obvodu obce Rudníku (551 ob.). Stát. štola Ľukášova jest 2800 m dlouhá. Při dole jsou pražírny rud. Nedaleko Rožňavy, u obce Čučmě, jsou doly na antimon. K této oblasti patří také doly ve Štítníku (13 km Z. na T. 287, srov. níže).

K ř i ž o v a t k a s i l n i c: a) k S. na Dobšinu a Poprad, k J. na Plešivec; b) k Z. na Štítník a k V. na Jablonov a Košice; c) k SV. na Smolník. Popisy silnic v. u východisek při VIII. 6.

Státní AB. Rožňava—Košice (68 km).

Vycházky. 1. Pramen sv. **Antonína** (15 min.), železité lázně (koupele, vily, 30 p.). Za nimi 4 h. S. se tyčí hora Volovec (1286 m, výhled) na hřebenu V. Kruš. hor (v. Zvolen). Na jeho J. i S. úpatí jsou doly na železnou rudu, která se sváží lanovými drahami jednak do Rožňavy, jednak do Vondrišlu (v. tam). — 2. **Krásná Hôrka**, Krás. Hor.-Podhradie, 1027 ob. 6 km V. po m. zn. při silnici do Smolníku se zámkem Andrássyho na velmi strmém kuželovitém, sopečném vrchu. Pohled působí velmi imposantně, patříť Krás. Hôrka mezi nejmalebnější zámky ČSR. Zal. r. 1341 Matějem Bebekem. Byl po 300 let sídlem loupeživých a obávaných Bebeků, z nichž na př. Frant. Bebek zrekviroval zvony komitátu a vyráběl z nich falešné peníze. V 16. st. přešel hrad na rod Andrássy. Hrad byl v 19. st. obnoven a jest tam jedna z největších obrazáren v republice, má přes 150 vzácných obrazů, mezi nimi díla Böcklinova, Kaulbachova, Pállikova, Garozziho, Lenbacha a j., dále sbírky zbraní a cenné památky porculánové z majetku Frant. Rakóczyho II., vůdce Kuruců. Hrad má rozsáhlá sklepení, velmi hlubokou studnu, zajímavý dvůr, mramorový sál v troskách. V hradním kostele je poutní mariánský obraz a rodinná hrobka Andrássyho s podivuhodně uchovalou mrtvolou Štěpánky Andrássyové z doby Kuruců. U obce je mausoleum rodiny Andrássyho (srov. Móric

Jókai: Bílá paní levočská), vzácná stavební památka pozornosti hodná.

Tur. cesty. M. zn.: 1. Rožňava — Krásná Hôrka — Drnava — údolím potoku Čeremošne přes Barku do turistické chaty v Zadielskom údolí. (Odtud pak značkovaná cesta do Košic.) — 2. Rožňava — Jóles — Silická planina — Silická ledová jeskyně — obec Silice — Borzová — Hosúsovo — krápníková jeskyně — a po silnici k nádraží do Plešivce. — Z. zn.: 1. Rožňava — kota 470 — Čučma — na Volovec (spojuje se s barvou červ.). — 2. Rožňava — Holý vrch — Ivagyó — Repisko — Žďár — Kobeliarovo. — 3. Krásná Hôrka — Pača — na kotě 1088 se spojuje s č. zn. — Ž. zn.: 1. Hrad v Krásné Hôrce — Mausoleum (1½ km JV.). — 2. Ledová jeskyně J. Silice — obec Gombasek. — 3. Od křižovatky turist. cest kota 795 (asi 3½ km S. chaty KČST. v Zadielu) směrem na koty 805, 934, 1187, kde se spojuje s barvou červenou.

Dále k V. (tur. m. zn.) se otvírá romantické údolí Čeremošné s několika typickými dědinami Kováčovou Gemer. a Lúčkou s opuštěným husitským kostelíkem hrazeným (588 m). Tur. zn. m. se ubírá dále na V. Zádielskou dolinou s vápencovým kaňonem (v. u Košice, oddíl VIII.). J. od cesty jsou romant. skály vápencové.

Obec K o v á č o v á se rozkládá pod horou Šomhegy (805 m), o níž se vypráví, že jest dutá. V katastru obce Lúčka jsou opuštěné železárny a doly. J. od železárny (1 km) jest vápencová skála „Szép kő‘ (Pěkný kámen) 750 m, činící dojem zříceniny hradu. J. od obce Lúčka je neprobadaná vápencová jeskyně. V. obec Borka (504 ob.) se zámkem a parkem býv. hraběte Imricha Karolyho. JV. od Borky v hoře neprobádaná propadlina t. zv. Čertova díra, SV. ledové a krápníkové jeskyně. — Okolí jest vesměs romant., skalnaté, porostlé bukovým a jedlovým lesem. Obyvatelstvo je většinou maď. Kraj je hojně navštěvován turisty. V. 4 km od obce Borka jest S a r p o t o c k á d o l i n a. Tur. č. zn. vedou od městečka Turni do obce Zadiel a dále k tur. chatě, majetku KČST. Košice. Od chaty k obci Hačava tur. zn. olivová. S. chaty na kotě 948 se dělí tur. zn. na Počkaj, ž. na Nižný Medzev, m. do Štósu a Kúpelí Štós, pak dále na Smolník.

21 km Betliar, 1049 ob., se zámkem býv. hr. Andrássyho. Velká parní pila. — **23 km Veľ. Poloma.** Odtud odbočuje silnice četnými serpentinami údolím Sulové, mimo myslivnu Sulovou, přes hřbet V. Kruš. hor (842 m) do údolí Hnilce a odtud velikými zákruty přes hory Hnilecké k Spišské N. Vsi (v. tam). — **30 km Nižnia Slaná**, v blízkosti kopec Murančok. Železné doly a železárna. SZ. 5 km leží ves K o b e l i a r o v o (451 m), rodiště Pavla J. Šafaříka (1795) mezi vrchy Slaboška (želez. doly, 791 m) a Bučinou (S., 853 m).

T. i silnice opouštějí údolí Slané, jež přichází od Z. od Tresniku (1398 m) a Stolice (1480 m) a jdou k S. do údolí Dobšinského potoku.

39 km Dobšiná. 468 m. 4622 ob. (2225 Slov. — 48·77%, Němců 1741 — 38·5%, Maď. 353 — 7·9%, Židů 184 — 4·2% a jiných 48). Je to staré hornické město, zal. r. 1326, osídlené něm. osadníky; r. 1584 bylo přepadeno Turky, kteří je plenili celou noc a pak je vypálili. Na památku toho se ještě nyní v 9 h. každý večer, kdy Turci přišli, a ve 3 h. ráno, kdy odešli, zvoní na evang. kostele. Lomy na asbest jsou evropskou zvláštností. Na vrcholku blahobytu bylo město, když se zde doloval kobalt a zinek. H.: Městský (8 p.). Tur. noclehárna ve stát. měšť. šk. (30 ps.). — 2 kostely. K těžení osinku (asbestu) postavena zde továrna na třídění osinkových vláken. Pec na přepalování rudy železné je postavena v údolí „Bingarten". AB. s Popradem a nádražím v Dobšiné. V blízké době má býti vystavěna

spojka z Dobšiné na projektovanou dráhu z Červ. Skály (T. 293) do Margecan (T. 318). AB. Dobšiná—Led. jeskyně, Poprad (29 Kč jedna cesta, od 1. V.—1. X. 2krát denně).

Od nádraží jdou k S. lanové dráhy k želez. dolům po obou stranách silnice, přestupující hřeben (999 m) a sestupující do údolí Hnilce, do Střed. Hamru (SV., doly). Vysoká pec ve Ztratené jest již zbořena. Dolování rudy jest omezeno.

Dobšiná leží v dolině Dobšinského potoku na J. svahu hlavního hřebene Kruš. hor, nedaleko od místa, kde se spojil s hřebenem Níz. Tater. Tímto údolím vystupuje k Z. silnice na nejvyšší bod (1173 m) k horárně a host. na Čuntavě, jde po hřebenu hřbetů ku kotě 1000 m, kde se připojuje na silnici od Popradu do Červ. Skály. Ač jest toto místo velmi vysoko položeno, jest nesmírně důležitým uzlem komunikačním, jímž půjde středoslov. železnice pravděpodobně do údolí Hnilce a snad i odb. k Dobšiné. Toto místo dělí Krušné hory na větev V. a Z. V. Krušné hory počínají tu úzkým (6—8 km) hřebenem, spojujícím Kruš. hory a Níz. Tatry, a míří rovnou k V., oddělujíce Dobšinou od údolí Ztratené (řeky Hnilce), v níž jest jeskyně. Z Dobšiné k S. jde tam silnice, jež se v údolí Hnilce štěpí: a) k Z. na silnici Červ. Skala—Poprad; b) k S. do Slov. ráje a na Hrabušice (v. T. 301, odd. VIII.).

Vycházky: 1. Ľadová jeskyně dobšinská u Ostré skály ve vrchu zvaném Duča. U jeskyně vel. H. Příjezd: a) AB. od Popradu. b) Přes Plešivec a Dobšinou a odtud AB. nebo 3·5 h. pěšky stezkou m. zn. ze žst. Dobšiná do Ztratené, pak k Z. po č. zn. c) Kombinace tur. pouti z Červ. Skaly (17 km, m. zn.) nebo z Hrabušic (m. zn., 20 km). d) Ze Spiš. Nové Vsi k jeskyni 28 km, č. zn. Nejbližší cesta je z Dobšiné po m. zn., 14·5 km, nebo 16 km po nové stát. silnici. Popis jeskyně v. při VIII. 3. u Popradu.

2. Od jeskyně se chodívá na Kráľovu hoľu (Jánošíkova hora, 1943 m) přes Pusté Pole po č. zn. Nejpohodlnější výstup z Dobšiné jest přes Telgárt (z. zn.), odkud jde zn. cesta až na vrchol (3 h.). Chodívá se také silnicí z Dobšinské ledové jeskyně na Pusté Pole k myslivně (5 km), pak se vystupuje 3—4 h. buď přes Úplaz nebo přímo k Z. Pohodlnější arciť jest jíti přes Telgárt nebo přes Šumiác (ze Šumiáce m. zn.). Sestupuje se s Kráľ. hoľe k S. neb na Červ. Skalu (v. též u Popradu na T. 301). — 3. Na Slov. ráj (v. T. 301, odd. VIII.). — 4. Na Poprad a Vys. Tatry (AB.).

*

Odb. T. 287 **PLEŠIVEC—SLAVOŠOVCE.** Otevř. r. 1894. Tur. nepříliš navštěvovaná T. jest velmi vděčná pro milovníka uměleckých památek. Vlak jede údolím potoku Štítníku, podobným romantičností údolí Slané. Po obou stranách tyčí se příkré stráně vápencové plošiny Plešivecké (V.) a Koňartu (Z.). — 14 km **Štítník.** 258 m. 1349 ob. (600 Maď., 666 Sl. a j.). Dva host. (3 p.). Starobylý evang. kostel ze 13.—14. st., stavebně zajímavý a se zachovanými, rozsáhlými got. freskami i uměleckým zařízením (oltář, obrazy, epitafy, lavice, kruchty a j.). Zříc. hradu Bebekovců, kdysi pánů Dobšiné. Štítník bylo kdysi město s vlastním magistrátem a právem hrdelním. Popravčí meč jest uložen v obecním domě, kde jest též mnoho starých listin a protokolů. Želez. pece (dočasně zastavené) byly na Malé Maši. Také ze Šarkane byla výroba přenesena do Kunových Teplic. Štítník jest s Rožňavou (srov. T. 288) důležitým střediskem železářství. V okolí se daří zejména výborné ovoce (jablka) a hotovily se krásné krajky (podnes ještě u obchodníků). Z. (5 km) leží t. zv. Hor. Hrádek, hory 672—800 m vys., s baněmi (doly) na ocelek v kamenouhelných břidlicích. Ruda se dopravovala lanovkou do Štítníku, kde se pražila. R. 1922

zaměstnáno tu 450 osob. Pěkná závodní kolonie. R. 1928 byly báně zastaveny na neurčitou dobu. V blízké obci Kunové Teplici prýští v rybníčku teplý pramen. — 18 km Ochtiná. 320 m. 684 ob. V osadě jest evang. kostel s bohatou got. freskovou výzdobou. Na evang. faře mají přípis jagerského paši. V evang. kostele za oltářem jest starý obraz P. Marie. V okolí jsou doly na magnesit. Pěstoval se tu dobrý tabák. V. jest obec Roštár s pěkným kostelíkem a 3·5 km S. od něho jsou G e c e l o v c e s evang. kostelem, jenž má nejbohatší a nejzachovalejší got. fresky na Slovensku. V okolí dobýval se tam mastek. Na Brdárce se daří nejlepším třešním Slovenska. — V Markušce jsou lože mramoru. Rejdová, při pramenech Slané, jest známá originálním krojem lidovým, jest to nejvíce slov. obec této oblasti. Asi 3 h. jest do Kobeliarova, rodiště P. Šafaříka; jsou tam také doly asbestové. — 24 km Slavošovce. 443 m. 1005 ob. Rodiště vynikajícího Slováka Pavla Dobšinského. Vel. papírna (600 děl.).

T. končí v kotlině pod horskou odnoží, jež směřuje od hlavního krušnohorského hřebenu (od Stolice k J., mezi Štítníkem a Jelšavou). Z celého údolí Štítníku nevedla žádná silnice do sousedních údolí, jen lesní horské cesty. Roku 1928 buduje se silnice Jelšava, Štítník, Rožňava, Košice. V širých lesích podnes žijí divocí vepři, vysoká zvěř, medvědi a orlové. Po okolí jsou roztroušeny (na př. při cestě ze Štítníku do Rožňavy) železné báně, zrušené hamry a pod. Z konečné stan. jest nejblíže na Stolici (1480 m), nejvyšší horu Krušných hor, odkud možno přejíti po hřebeně, jak udáno u Slovenského Krušnohoří (v. Zvolen). Cestou na hřeben leží chata Drábsko.

Odb. T. 286 **PLEŠIVEC—MURÁŇ.** Otevř. r. 1893. T. jde krásnou dolinou muráňskou řeky Jelšavy s husit. a hist. památkami. Konečná žst. jest východiskem do Tisovce (v. T. 290), do Červ. Skaly (v. T. 293) a dále k S. Tudy se ubírá m. zn. cesta Jiráskova Bratrstva, která spojuje Lučenec—Tisovec—Muráň—Prešov. Rovnoběžně s T. jde silnice do Muráně. **Muráň.** Starý hrad s nádher. okolím. — 13 km **Hucín.** Malá dědina se starým husit. kostelíkem z r. 1500, zvětšeným r. 1660 (nyní evangelický ref.). — 18 km **Jelšavská Teplice.** 235 m. Pramen 25° C tryskne v soutěsce mezi kuželi vyvřelých hmot (J. Murik, 492 m, stopy staroslovanského pohřebiště, S. je Slov. skala, 623 m). Rodiště básníka Samuela Tomášika, autora písně „Hej Slováci!". V okolí jsou hradiště Strana (512 m), Mutník (492 m), Držkovce a j. — 21 km **Jelšava.** 258 m. 2822 ob. (501 Maď., 1872 Slov.). H.: Kúpel (6 p.). Působili tu spisovatel Lad. Bartholomeides, autor vlastivědných knih o husitech. Ls. Posádka. Zámek. Ústav hluchoněmých. Řed. statků stát. pozemk. úř. Závody na pálení magnesitu, výroba houní z ovčí vlny. Staví se nová silnice přes Štítník na Košice. V okolí jsou význačnější partie. Slov. skala (623 m, 2 km JV., krásný rozhled). Mlýnská hora. Hrádok (812 m, SV. 2 h. lovecká útulna, želez. doly). Ratková se starým husit. kostelem. Evang. církev opatřuje několik památných, starých husitských kalichů a vzácnou knihovnu. Rodiště spisovatele Mir. Dumného. S i r k. Železárny, pražírny rudy. Starý husitský kostelík (sešlý). Silnicí, jež jde k Z. na Rákoš, doly na želez. rudu (2 h.) a pak polní cestou 1 h. Další husitské kostely jsou v obcích Šivetice, Držkovce a Kameňany (vzácná knihovna).

AB. ze Sirku přes Rákoš, Kameňany, Držkovce a Hrkáč do Tornaly.

26 km Chyžnia Voda.[1]) 299 m. 230 ob. Slov. Železárna (350 děl.). Závody magnesitové (600 děl.) od r. 1922 stojí. Rovněž i doly.

[1]) P o z n.: Ve všech úředních pomůckách se píše Chyžnian Voda.

Osada Chyžnia Voda patří k obci Lubeník. JZ. 6 km leží proslulá hora Železník (812 m), na jejíchž svazích jsou velké doly na magnesit (v. níže). SV. pod „Herichovou" jsou opuštěné sirné doly. Na úpatí „Dušové" jest něco arsenové půdy.

Hora Železník se pne mezi údolími potoků Turec a Muránka. Od nepaměti se tu doluje magnesit, z něhož se dobývá železo. Při hoře vznikla obec Široký Železník (asi 800 ob.) a několik kolonií. Majiteli dolů jsou: Rimavsko-muráňská-šalgotarjánská účast. spoločnost se sídlem v Budapešti (600 horníků), stát. žel. doly (250 hor.), Účast. spol. Cuproferrum (120 hor.). Rimavsko-muráňská spol. praží rudu v Sirku, pak ji odváží lanovou drahou do Likieru a odtud dále železnicí. Státní doly praží rudu poblíž své kolonie (Šrobárovo), pak ji odvážejí lanovou drahou do Tisovce do železáren Manesmannových-Coburgových a mimo to i lanovkou do Lubeníku do vys. pecí. Hora Železník jest na úpatích kolkolem obstavěna rodinnými domky (koloniemi), kolonie Ladislava, Kříž (Rim. spol.), Šrobárovo, Štefánikovo a Štokovce (stát. doly). SZ. jest obec Sirk, v níž má Rim. spol. vys. pražicí pece. J. jsou jiné doly, částečně zatopené. Při nich stojí kolonie Rákoš-Baně s velkými dílnami. Ruda se odtud dopravuje po úzkokolejné dráze do pražicích pecí v Sirku. V. jsou na úpatí Železníku měděné doly spol. Manesmann, jsou částečně zastaveny. U obce Sirku se otvírají nové magnesitové doly. Ze Železníku vede okr. silnice do Revúce, Jelšavy a do Tornaly. Ve zdejších dolech jest ponejvíce zaměstnáno dělnictvo z okolních obcí.

AB. z Rákoš-Baně přes Rathovou, Brusník, Lévart. Kúpele a Hrkáč do Tornaly a zpět.

Obec Chyžné leží 2 km SV. 571 ob. Slov. Tam žil (v Jelšavské Teplici r. 1813 zrozený) a na hřbitově odpočívá skladatel písně „Hej Slováci", Samo Tomášik (pomník r. 1925). Starý hrazený kostelík husitský, dnes kat. s got. freskami, křídlovým oltářem z r. 1508, starou křtitelnicí. Stopy staroslovanského pohřebiště.

V. 4 km jest dolina Hladonice, kam prý se utekli obyvatelé z okolí před Tatary.

33 km Revúca. 317 m. 1663 ob. (355 Maď.). H.: Kúpel. Městský (5 p.). R. 1862 bylo založeno a z příspěvků a darů vydržováno slov. evang. gymn., k němuž byl připojen učit. ústav. Bylo to jediné vyšší slov. gymn. na Slovensku. Maď. vláda je zrušila r. 1874 a místo něho zal. maď. šk. měšť. a maď. vyšší obch. šk. Po převratě byly obě maď. školy zrušeny a zal. slov. stát. reál. gymn., jež se pro nedostatek žactva opět postupně zrušuje. Učit. ústav. Got. kostel s křídlovým oltářem. Působil tu jako ředitel gymn. A. H. Škultéty, pedag. spisovatel Samuel Ormis a historik Julius Botto († 1926).

SV. 1 km jsou malé železité lázně **Revúcké Kúpele.** Nad městem Z. ční Skalka (1 km), na níž býval prý posvátný háj, prehist. naleziště. SV. (2 h.) se tyčí hora Kohút (1411 m), naleziště topasů. Jest to výběžek od hlavního hřbetu (Stolice), mezi dolinou Zdychavy (Z.) a Slavošovci. Pěkná horská tura po hřebenové stezce (V. Krušné hory všeob.)

41 km Muráň. 394 m. 1321 ob. Slov. H.: Koruna (6 p.). Got. kostel sv. Mikuláše (1890). Zámeček. Průmysl dřevařský. Nad obcí (SV. 2 km) jest zříc. krásného Muráňského hradu (938 m), vystavěného ve 13. st., obnoveného husity za Jana Jiskry z Brandýsa (r. 1440—1460). Byl sídlem odbojného a loupeživého rytíře Matyáše Bozsó, jenž byl tu císařskými i s důstojníky sťat. V 17. st. byl opět obnoven hr. Vesselényim, jenž dal vytesati do skály

90 m hlub. studnu. Pak změnil ještě mnoho majitelů, než se stal vlastnictvím koburgským. Cesta jest z. zn. Hrad jest jen od S. přístupen po ostrém hřbetu.

Ls. uprostřed kotliny, obklíčené 800—1400 m vys. horami a východisko: 1. Do Hrdzavé doliny. 2. Na Muráňskou Huťu k SV. 6 km při silnici na Červ. Skalu. Zámek Koburgův nedostavěn (840 m), jeskyně, 250 m dlouhá, vytéká z ní potok. — 3. Přechody na JZ. na Tisovec, na SV. na Červ. Skalu krásnou lesní cestou. — 4. Na Slov. ráj se ubírá m. zn. Cesta Jiráskova Bratrstva přes Dobšinskou jeskyni. AB. jezdí v létě z Tisovce přes Muráň na Červ. Skalu a Poprad.

Silnice jdou na Tisovec (SZ. 10 km), k SV. přes Červ. Skalu (14 km) na Poprad a k JV. na Plešivec.

S. se rozkládá rozsáhlá **Muráňská plošina**, budovaná vápencem geol. doby triasové, tabule (900—1200 m) vysoká, na Z. dostupující Veľ. Stožkou 1391 m, se zajímavými jevy krasovými (strmé stěny, hluboké údolí, jeskyně). Četné přechody (lesní cesty) míří do údolí Hronu. Celá oblast jest hojně zalesněná (v. Kruš. hory u Zvolena).

*

MAĎARSKÉ ÚZEMÍ: Od Dunaje k V. až J. od Košic se táhne řetěz sopečných hor. U Hajnačky a u Agasváru vystupují kráterovité kotliny. Převládající horninou jest andesit a trachyt. Min. prameny jsou zejména u obcí Parad (nejznámější), Tar, Bani, Recske, Terpes, Maczonka. Za nejpěknější údolí se pokládají dolina řeky Zagyva (Zadiva), Tarna, Bakta. Nejznámějším tur. cílem jest Miškovec a jeho výletní místa (v. VIII. 8.). 1. Novohradské hory (v. Zvolen, odb. na Parkan). — 2. **Mátra** se rozkládá V. od údolí řeky Zagyva na V. k pohoří Bükk (Bukovému). S. svahy jsou porostlé smrkem, J. dubem a bukem. Ve V. k S. otevř. kotlině jsou lázně Parad (zámek, obora), spojené drahou se stan. Kaal na T. Miskolcz—Budapešt a přes Kis-tereny s T. Fiľakovo—Hatvan. Na této spojce (V.) jsou zříc. hradu Sirok, Turky rozbořeného. Nedaleko jest proslulý rhyolithový kužel s otvory, jež prý jsou předvěkými pohřebišti. Od hlavního hřbetu až k čs. hranicím se táhne vrchovina (100—500 m) obývaná Plavci (Paloczény, v. dále). Vrchy a hřbety, tvořené v severnějších polohách třetihorním pískovcem, jsou porostlé rozsáhlými lesy.

Severní svahy Mátry, údolí dolní Rimavy a Slané, Bukové pohoří jest osídleno maď. mluvícím obyvatelstvem, jednak pomaďarštěným, pův. slovenským, jednak svérázným kmenem maďarským, t. zv. Páloczeny (Plavci). Jejich dialekt, kroje a zvyky značně je odlišují od Maďarů. Také několik slov. obcí jest roztroušeno v této oblasti.

3. **Bukové hory** (Bükk) se rozkládají mezi městy Jáger a Miškovec, tvoříce val (957 m) s kuželovitými vrcholy, vesměs hlavně bukovými lesy porostlými a téměř neosídlenými. Na hřebenu jsou tři slov. vesnice (Uj-, Ó-, Repas-Huta), jejichž obyvatelé přijali maď. jména. Pohoří má krásná údolí, zejména oblíbené jest u Miškovce Hamor u Diosgyör (Dioš-Děr), výletní místo, zříc. hradu, teplý pramen, lázně, jezero Taj, vodopád). Geol. jest to oblast velmi složitá (kamenouhelné břidlice, triasové a třetihorní vápence), zejména četné doly na hnědé uhlí. Doly na kamenné uhlí jsou při řece Slané u Járdánháza, Banszallásbánya, Czenter, Királd, Sajókazinc, Sajószentpéter, Pereczes, Kaczola, Disznoshorvát, Mácsony, Szuhakálló, Szendrő.

*

T. Banréve—Miškovec (Miskolc) se ubírá po maď. **půdě k V.** údolím Slané. — Banréve.†† Velmi úrodné okolí. Zámek statkáře

Hámos. Od J. přichází úrodná dolina, v níž nejvýznačnější jest obec Balog se zámkem na místě staršího hradu s proslulou oborou. JV. ční Bükk (Bukové hory, 952 m). — Putnok. 4218 ob. Leží na táhlém svahu, vinicemi pokrytém. Zámek hraběte Serényiho.

Odbočuje důlní spojka na J á g e r (Erlau) údolím potoku Jáger, jenž odděluje Mátru (Z.) od pohoří Bükk (V.). Jáger jest výstavné město. 170 m. Popis v. při T. Košice—Budapešť.

Z P u t n o k u se trať ubírá stále podél Slané až do Miškovce (Miskolc. Popis v. u Košic). — Cestou mineme u Vadny Sajóhaza (S.) s doly a zámkem.

*

VII. 2. Údolím Horního Hronu: Zvolen—Banská Bystrica—Tisovec (T. 290) s odbočkami na Červ. Skalu.

T. jde středem Slovenska, údolím Hronu mezi Niž. Tatrami (S.) a Slov. Rudohořím neboli Krušnohořím. Otevř. byla v úseku Zvolen—Podbrezová 3. IX. r. 1873. Podbrezová—Tisovec r. 1893—1896. Brezno n. Hr.—Červ. Skala r. 1903. Nejvýznačnější tur. body jsou Banská Bystrica a její okolí (přechod k Ružomberku), lázně Sliač, lázně Brusno; výlety do Niž. Tater a Kruš. hor (Rudohorie).

0 km ZVOLEN. 295 m. Širokým údolím Hronu jde trať k S. Z. jsou J. výběžky Velké Fatry, V. nejzápadnější svahy Kruš. hor (Rudohorie).

6 km SLIAČ. Stát. lázně, jediné svého druhu v Evropě, vp. (V.) 10 min. od dráhy. AB. od každého vlaku. 360 m. Rozkládají se jako kolonie láz. budov a hotelů uprostřed lesnatého úbočí malebného údolí Hronu.

Informace: Správa stát. kúpelov Sliač. H.: A. S t á t n í: Praha (40 p.). Bratislava (46 p.). Slovensko (66 p.). Tyto tři H. spojeny jsou přímo s lázeňskou budovou chodbami. Národný dom (35 p.). Poľana (50 p., Rs., gar.). Nazdar (20 p.). — B. S o u k r o m é: Tatra (51 p.). Metropol (55 p.). Bristol (59 p.). Amalia 17 p.). Grand H. Škubna (20 p.). Celkem asi 450 p. Vily. Stravování v H. — Sezona trvá od 1. V. do 15. X. — Lázeňská taxa se platí při pobytu delším tří dnů. Koncerty kúpelné hudby třikrát denně, mimo to koncerty solistů. Knihovna.

Ráz lázní: Čilý lázeňský ruch stále stoupá, přes to, že lázně nejsou doposud tak vybudovány, jak by jejich význam žádal. Kúpelný sad (na 60 ha) proslul růžovými keři a pěknými výhledy do údolí Hronu, kdež se rozkládají slov. osady Rybáre a Hajníky. Za parkem se táhnou rozsáhlé lesy. Od S. chráněná poloha má převážně slunečné počasí.

Dějiny. Lázně byly asi dávno již známy tak, jako nedaleká Borová Hora. Počátkem 19. st. byly majetkem státu, který je prodal

soukromníku. Pak měnily majitele, až r. 1882 je koupil Georg Andreas Lenoir, jenž je odkázal městu Hessen-Kassel. Od tohoto města zakoupil r. 1922 lázně čs. stát a vybudoval je v lázně světové pověsti.

Kostelík. Deska Boženy Němcové, která se tu léčila a studovala slov. folklor r. 1852 a 1854. Rádci byli jí básník Samo Chalúpka a Gustav Zechenter Laskomerský. Bydlila v dnešní „Bratislavě". V témže hotelu bydlil něm. básník Grillparzer. V „Praze" r. 1885—6 srbská královna Natalia s princem Alexandrem.

Léčebné prostředky: A. Prameny jsou dvojí. a) Teplé prameny: Neobyčejně silné prameny železité, bohaté kysličníkem uhličitým, proudí v mohutném a nepřetržitém přítoku i klokotu z trachytových skal a tvrdého vápencového tufu přímo do čtyř primitivních basénů o teplotě 28°, 30°, 31·5° a 33° C, takže nutno těžké plyny stále odvívati. Voda v basénech jest tedy přírodní a působí radioaktivitou i přirozenou povahou přímo na koupající se. To jest specifikon a veliká přednost lázní. Na 4000 hl denně proudí takto do velikých basénů, jež se o 17. h. vypouštějí a čistí. Tlakem kyseliny uhličité voda neustále bublá. — B. Po 17. h. se napouštějí basény volnou kyselinou uhličitou a podávají se plynné lázně. — C. Mimo teplé koupelní prameny jest tu ještě pět studených uhličitých pramenů pitných v lázeňském parku ke kuře pitím (Medokyš 12°, Bystrica 22·5°, Adam 25°, Lenkey 24° C a nejlepší a vzácného složení Štefánik 12° C). — D. Vanové lázně uhličité, sedací a j. — E. Sluneční a pískové lázně na pahorku. — F. Terénní léčba.

Indikace. Léčí se tu s úspěchem hlavně choroby srdce a cév, vleklé choroby ženské, choroby nervstva (hlavně tabes), neurasthenie a obrny, chudokrevnost a j. nemocí koupelemi ve vanách a ve společných basénech. Pitná kura zlepšuje výměnu látek, chudokrevnost, žaludkové choroby a pod.

Vycházky. Orient. tabule v lázních. — 1. SV. 30 min. leží obec Sampor se zříc. husit. kostelíku hrazeného. — 2. M. zn. vede k V. na slov. dědinu Lukovo a dále na Zolnou (kostelík), odkud se chodívá k J. na žst. Lieskovec (T. 252) nebo ještě dále k V. na typickou obec Očovou (v. T. 252). — 3. K J. m. zn. míří na Borovou Horu a na Zvoleň. — 4. Z. zn. k Z. směřuje přes lázně Kováčovou na Poruby, Bjenskou dolinou a na Kremnické hory. — 5. Ž. zn. vede k SZ. přes Sielnici a spojí se v Bjenské dolině s m. zn. Tyto (4.—5.) cesty jsou delší celodenní pochody (v. T. 252 Kremnici). — 6. V Hajníkách při Hronu jest prastarý kostelík. R. 1561 byla tu proslulá šk., na níž se učilo také hudbě. Starý zámeček.

Borová Hora jsou malé lázně, skrovného zařízení, přírodně zajímavé, vl. při trati ze Zvolena do Sliače na malém návrší. Ze Zvolena je tam ¾ h, akátovou alejí, ze Sliače též ¾ h. V místě je asi 40 m² velké jezírko, v němž tryskají uhličité prameny. V okolí je celkem 16 minerálních pramenů, některé až 30° C teplé. Voda obsahuje různé sírany a uhličitany (jen stopy železa). V jezeru byly nalezeny různé prehistorické památky (i zlaté). U jezírka jest jednoduchý Kúpelný hotel a kúpelná budova s 23 dřevěnými vanami. V Z. vápencové stráni nad koupelemi jsou jeskyně, vedou prý až pod jezírko.

10 km **Garansek.** 310 m. 267 ob. Starý renes. kaštiel z r. 1581, zboř. za bojů ze čtvrtého vpádu Turků r. 1627. Starobylý dřevěný evang. kostel.

Jest to jediná t. zv. š t á b k o v á s t a v b a dřevěná na Slovensku, jinde jsou dřevěné stavby srubové. Centrální půdorys a vnitřek (dosti pustý) je z r. 1725. V témž stylu stojí před kostelem dřevěná zvonice z r. 1725. Vznik kostela je zajímavý pro nábož. poměry na Slovensku. Zákon z r. 1681 (čl. 26.) dovoloval evangelíkům jen dva kostely v jedné stolici, a to na místech co nejvíce odlehlých, ve zvolenské stolici v Ostrolúke a v Garanseku. Do r. 1725 měli evangelíci modlitebnu v kaštielu, pak si postavili dnešní kostelík. Má 5 dveří se stříškami a schody, lavice jsou v polokruhu k oltáři. Na stěnách jsou starobylé obrazy, jež se v den svátku zobrazeného patrona dávají na oltář. Před kostelem jsou lípy, zasazené zároveň se základy kostela.

18 km **Radvaň n. Hronom.** 334 m. 1430 ob. Slov. Zámek se sbírkou zbraní, sálem Rákóczyho, obrazárnou, starým nábytkem atd.

K zámku se váže mnoho hist. událostí. Starý bezvěžný kostel na Hôrke (380 m), pův. z 13. st., byl v 17. st. opevněn proti Turkům, jak stopy dosvědčují. Tu působil v 17. st. slavný Daniel Horčička-Sinapius.

Kryté schody vedou do k o s t e l a n a k o p c i. Na evang. hřbitově, vzdáleném odtud asi ¼ hod. za obcí Kráľovou, jest hrob slovenského básníka Andreje S l á d k o v i č e († 1872). — 5. května a zejména 8.—10. září jest tu veliký trh „r a d v a ň s k ý j a r m o k‘, z největších na Slovensku. Lid sejde se ze široka daleka. Z Radvaně n. Hr. přes obec Malachov, přes Tri križe (S. leží Zlatá Studna) vede pěkná tur. m. zn. cesta do Kremnice (v. tam).

Průmysl. Tov. pilníků (J. Trnka). Tov. řemenů (S. Sekuris v Kráľové n. Hronem).

22 km **BANSKÁ BYSTRICA.**†† Do města jsou 3 min. z nádr. B. Bystrica-mesto, z hlav. nádr. na nám. jest ¼ h. 362 m. 10.587 ob. (870 Maď.) podle stavu z r. 1919.

B. Bystrica má tři nádraží: a) Hlavné nádražie (1 km V.): b) pod Urpínem při novém mostě, který vede Národnou ulicou rovnou na Hlavné námestie; c) B. Bystrica zastávka, na S. nad evang. kostelem na Jesenském vršku při harmanecké lokálce.

H.: Wagner (24 p.). Mikloši (9 p., gar.). Ymka (60 p., nocleh jen pro muže; jídelna i pro ženy), Národný dom (45 p.). U nádr. jest H. Elka (12 p.).

Úř.: Okr. úř. Obchodní komora. Krajský soud (sedria). Os. Bs. Bú. Kat. biskupství. Riadiateľstvo štát. lesov. Divisní velitelství. Posádka. Nemocnice. — **Šk.:** Rozvoj slov. života se poutá zejména k biskupu Štefanovi Moyzesovi (1851—1869). Na biskupském paláci jeho pamětní deska. Tehdy bylo tu slov. kat. gymn. (1862), učit. ústav (1856) a slov. dívčí šk. Od převratu jsou tu mimo školství národní, slov. reál. gymn. Sládkovičovo, dívčí ref. reál. gymn. Kuzmányho, učit. ústav, obch. akad., kovorobná šk., kněž. kat. seminář, rodinná šk. — Museum (v. níže).

Lázně (sokolské) parní a vanové jsou u zastávky. Říční koupele jsou na Hronu nad městem u host. „U ryby".

Krásná poloha v údolí při soutoku Hronu a Bystrice činí Ban. Bystrici tur. východiskem do Nízkých (Nižných) Tater, Vel. Fatry, Kruš. hor.

Banská Bystrica jest čisté, moderně budované město, pokládané za nejmalebnější polohou ze středoslovenských měst. Má asfaltované ulice, dobrou kanalisaci, vodovod s horskou vodou, elektr. osvětlení, moderní hotely, rozvinutý průmysl i obchod. Společenským střediskem je Národný dom. Před převratem bývala oblíbeným letoviskem zámožných kruhů budapeštských. V městě se konávají rušné trhy, folkloristicky zajímavé. Také sváteční dny a trhy vynikají regionálním svérázem.

Prohlídka. Středem města jest pěkné Masarykovo nám. v západoevropském stylu (obdélníkové). Tu jsou doklady starého města hornického, panovníky výsadami nadaného. V čele nám. stojí starobylá hodinová věž. Lesní ředitelství. Kapitulní kostel a před ním socha P. Marie. Mestský dom (radnice). Biskupský palác. Pozoruhodny jsou domy č. 22 (portál v ital. renes. z r. 1636), č. 16 (dům Benických, ozdoben havířským polychromovaným znakem z r. 1660). S Masarykova nám. se dáme Dolnou ul. mimo kostel sv. Alžběty, jehož sakristie jest z r. 1301. V Dolní ulici stojí dům č. 8, označený nápisem: „Benedictio Domini divites facit: Anno D. 1610“. Na domě č. 19 visí těžký řetěz, jímž se ulice zavírala po čas sněmování. Odtud sejdeme na Dolné námestie a pak Parkovou ul. do měst. sadu na Lúkach se Sládkovičovým gymn. Z parku jdeme na Strieborné nám. a Striebornou ul. opět na Masarykovo nám. Z Masarykova nám. přejdeme na Horné nám., kde jest zámek ze 14. st. se dvěma kostely. Větší z nich, s věží, t. zv. německý (detaily rom.), v dnešní podobě z 15. st., upraven po ohni r. 1761. V got. kapli sv. Barbory jest vyřezávaný křídlový oltář z r. 1502 a bronzová křtitelnice z r. 1475. Na J. zevní straně ve výklenku jest kamenná plastika „Getsemanská zahrada“ (1500). — Druhý zámecký kostel jest menší, novější a sluje slovenský. V zámku jest ještě menší štíhlá věž Petrmanka a objemnější zvonice (zvon těžký 100 centů). Zámecký dům s podloubím z 16. st. jest dnes změněn v kat. školu. Vedle kostela v „Haviarské baště“ jest umístěno měst. museum. Dole na t. zv. promenádě stojí budova býv. gymn., dnes divisní velitelství. Z Horního námestie zajdeme do moderní Súdobné ulice, kde jsou školy, krajský soud, obchodní komora, kasárny, nemocnice.

Dějiny. Oba zámecké kostely (něm. a slov.) jsou symbolem dějinného vývoje města. Dlouho zápasil bohatší německý živel kolonistů s domorodým chudším slovenským obyvatelstvem, až konečně podlehl. Dávno před převratem stála již Ban. Bystrica v popředí slovenského života. Městu se dostalo velkých výsad od krále Bely IV. po tatarském vpádě. Z někdejších opevnění, skládajících se ze zámku (hradu) a městských hradeb, se dochovaly jen menší zbytky, jako na př. bašta haviarská, nedaleko zámeckých kostelů, bašta šusterská (t. j. bašta hájená cechem ševců a řemenářů) u sedrie a j. Město se zúčastnilo všech odbojů proti Habsburkům. Tu byl zvolen r. 1620 za krále Gabriel Bethlen. V 19. st. tu působil Kuzmány, Andrej Sládkovič, Palárik, Čulen, Sasinek. Narodil se tu literární historik prof. Jaroslav Vlček, básník Ľud. Zello, Pavel Križko. Působil tu však také pověstný Maďarón Grünwald se svými přívrženci.

Průmysl se značně rozvíjí. Město bývalo střediskem hornickým. Dnes jsou doly v okolí téměř všecky uzavřeny. Hlavní závody jsou: Tov. zápalek (úč. sp.). „Industria“ (úč. sp. pre produkciu dreva). Výroba modrotisků (K. Benyáts). Továreň sukna (J. Furgyik a syn.). Tov. suken (Ruttkay Pavel). „Sana“, tov. vatelínu. Pivovar (Armi Zsolnai). Tov. likérů (Fatra; J. Löwy a sp.). Knihtiskárna (Ondrej Žabka, Dolná ul. čp. 37). Stát. elektrolytický závod (Hámor). „Stredoslovenské elektrárne“ (účast. sp.).

Na evang. hřbitově odpočívá slov. básník Ján Botto († 1881), Thurzo-Nosický, slov. politický vůdce († 1896), Jakub Greichmann, spisovatel († 1875). Na řím.-kat. hřbitově odpočívá: Izidor Žiak-Somolický († 1918). — Pěkný pohled na město jest s kopce Kalvárie (křížová cesta), nad nádr. a s vrchu Urpína.

Mestské museum (v zámku v „Haviarské baště“, zal. r. 1889) vedle četných historických, hutních a hornických sbírek, vztahujících se k hornické minulosti města, má v I. posch. v jednom sále sbírky národopisné, a to součásti slovenských krojů, lidové řezby ze dřeva, výšivky, pak zajímavé, modrotkané i modrotištěné staré cíchy s figurami německých rodin, selské, hrubě rýsované mísy tmavomodré, kobaltové keramiky s bílou kresbou z let 1710 z nedaleké Lubietové, střediska to kdysi hrnčířů a zároveň dolů na kobalt a antimon. V II. poschodí jsou obrazy (Morgenthaler, Libay, Skutecký), sbírka umělecko-průmyslová, památky kvetoucího tu kdysi zlatnictví a hodinářství, keramika. Ve vedlejší místnosti jest nejstarší výsada města z r. 1255. Ve III. poschodí jest numismatika, staré zbraně a cechovní památky. Ve IV. pochodí jsou církevní památky: hlava sv. Jana Křtitele z 16. st., got. kalich a j. Výhled z okna na bašty jest velmi pěkný. S museem je spojena knihovna.

Folklor. Ban. Bystrica je středem národopisně zajímavého kraje. Na výroční trhy kolem 1.—2. XII. se dostaví lid z okolí v krojích a poskytuje vzácnou podívanou. Leč i týdenní trhy v sobotu a pondělí zaslouží pozornosti (v. svrchu Radvaň n. Hr.).

V okolí je několik folkloristicky zajímavých vesnic, na př.: 1. Priechod a Podkonice (4 km na S. ze žst. Slov. Ľupča), ženy dosud tam nosí pěkné kroje, na jaře se odsud rozcházejí pastýři ovec do okolních obcí na službu (srov. Kukučinovu povídku „Na podkonickom bále“). — 2. Poniky s pěkným krojem, 7 km V. ze zast. Šalková (srov. báseň S. Chalúpky: „Turčín Poničan“). Zde a v mnoha jiných osadách v okolí Ban. Bystrice paličkují krajky. — 3. Na Starých Horách (472 m), S. od Ban. Bystrice, se konají na svatodušní svátky a 15. srpna známé veliké pouti, kam chodí z daleka široka až na deset tisíc poutníků. Zejména zajímavá jsou procesí Detvanů. Odb. stát. šk. krajkářská z Kremnice. V dobách matičních farářoval tam vlastenecký kněz Jan Gerumetta. Přístup ze žst. Ulmanka na lokálce z Banské Bystrice po m. zn. cestě nebo AB., který jezdí denně od 1. IV. do 30. X. do Ban. Bystrice za 55 Kč přes Staré Hory a Šturecký průsmyk do Ružomberka a zpět. V zimě nejezdí pro velké sněhové závěje. Do St. Hor jezdí denně AB. od Nár. banky na náměstí. I v zimě jízdné 6 Kč. Taktéž do Slov. Ľupči — jízdné 3 Kč. — 4. V Sásové je husit. kostelík (3 km S.). — 5. V Čereňu v kostele staré zničené nástropní fresky a vyřezávaná kazatelna. Pův. oltáře odvezeny do Budapešti. Pod kazatelnou kámen se staroslov. nápisem. Cesta jde k JV. lesní silnicí přes Hor. a Dol. Mičinu (krásný zámek). Celkem 13 km. Odtud možno jíti pěkným údolíčkem na Sliač (JZ.).

Špania Dolina. 728 m, 700 ob. Staré hornické městečko. Má pěkný, starý rom. kostel na návrší (134 schodů). **Panský diel** (1104 m) jest nejoblíbenější vyhlídkový bod Ban. Bystrice. Jest tam malá tur. chata (Karpatenverein) a Rz. (ve sváteční dny otevřena, ve všední dny klíč nutno si vzíti z lékárny p. Göllnera).

Tur. vycházky. 1. Laskomerská údolíčka od Medeného Hámru, 1 h. i delší procházky. — 2. **Kalvária**, 471 m, nejbližší vyhlídkový bod, JV. 15 min. po č. a m. zn. a dále 1 h. přes Urpín (triang. Rz., 517 m) na Rz. Vartovku, býv. hláska z tureckých dob, 568 m (klíč nutno si vzíti s sebou z lékárny Göllnerovy na Masaryk.

nám.). — 3. Přes Hrable k Rybě (výlet. Rs.), mičinskou cestou na Vartovku po ž. zn., 1 h. — 4. Na Kozlinec (704 m) přes Vartovku po m. zn. 2 h. — 5. Na Ostrý vrch (899 m) po z. zn. k SZ. za 2 h. — 6. Na Panský Diel (1104 m) k S. přes Sásovou po m. zn. 3 h. — 7. Na Suchý vrch k Z. přes Flos po z. zn. 3 h. — 9. Do Kremnice: a) po m. zn. přes Malachov; b) po z. zn. přes Tajov a Králiky. Tyto cesty trvají asi 6—7 h. — 10. Na Križnú (1575 m), k SZ. na hřebenové stezce Vys. Fatry: a) po m. zn. z Ulmanky přes St. Hory, Tureckou, 5 h.; b) po ž. zn. z Harmance k S. přes Král' Studňu, 5½ h. — 11. Medokyš. Z Dol. nám. po ž. zn. 19 min. Odtud mimo kúpele a po hrázi „Fončorda" (prastará alej) do Radvaně n. Hr. — 12. Stará kopa (712 m). Z Hronského předměstí po z. zn. až k vesnici Majer (na p. břehu Hronu), pak vzhůru k triang. Rz. Nádherný pohled na Ban. Bystricu. — 13. Ze žst. Ulmanky 6 km po ž. zn. do **Španié Doliny**. Ls. s nádhernou polohou. Doly. — 14. Do Níz. Tater (Prašivá, Chabenec, Skalka, Poľana, Chopek, Ďumbier) se chodívá od žst. Pohroní.

Tur. zn. cesty. 1. Č. zn. Vartovka, 562 m přes Urpín od Ban. Bystrice, Sv. Jána (1¼ h.). — 2. Ž. zn. Vartovka, mičinskou cestou od B. B., Ryby (1 h.). — 3. Z. zn. Ostrý vrch, 899 m od B. B., Medeného Hámru (2 h.). — 4. Z. zn. Suchý vrch přes Floss od Radvaně n. Hr. (2 h.). — 5. Ž. zn. Trávny Ždiar od B. B., Doln. náměstí (3 h.). — 6. M. zn. Panský Diel, 1104 m, přes Sásovou od B. B., voj. nemocnice (3½ h.). — 7. Ž. zn. Panský Diel přes Španú dolinu od Ulmanky, nádr. (3 h.). — 8. Ž. zn. Ulmanka-Riečka od Ulmanky nádr. (2 h.). — 9. M. zn. Križná, 1575 m, přes St. Hory od Ulmanky nádr. (5 h.). — 10. Ž. zn. Križná přes Kráľovu Studňu od Harmance nádr. (5 h.). — 11. Z. zn. Tufňanské jaskyně od Harmance nádr. (3 h.). — 12. M. zn. Harmanec—Cenovo—Tajov od Harmance nádr. (3 h.). — 13. Z. zn. Kremnica přes Králíky od B. B., Sládkovičovo gymn. (6 h.). — 14. M. zn. Kremnica přes Tri Kríže od Radvane n. Hr. (6 h.). — 15. Ž. zn. Kremnica přes Skalku od Tajova (6 h.). — 16. Ž. zn. Tri Kríže přes Badín od Vlkanové (5 h.). — 17. Z. zn. Ban. Bystrica—Poniky—Slov. Ľupča od Ban. Bystrice k host. „U ryby" (5 h.). — 18. Ž. zn. Slov. Ľupča—Moštěnická Kyslá—Kozí Chrbáty od Slov. Ľupče (4½ h.). — 19. Z. zn. Staré Hory—Japen (1½ h.). — 20. Z. zn. Harmanec—Valovo—Kráľ. Studňa od doliny Bystričky (3 h.). — 21. M. zn. Králíky—Zlatý kopec (ž. zn.) pod Králíky od z. zn. (1 h.). — 22. Č. zn. Středoslovenská turist. cesta hřebenem Vel. Fatry a Níz. Tater.

Silnice. a) Ban. Bystrica—Štub. Teplice údolím Harmance, z nejkrásnějších silničních partií republiky (v. při T. 252 u Štub. Teplic). AB. — b) Na Zvolen. — c) Horním Pohroním (s odb.: a) Podbrezová—Král. Ľehota na T. 301, b) Brezno n. Hr.—Tisovec—Rim. Sobota). d) Červ. Skala a na silnici Tisovec—Poprad (s odbočkami na Dobšinú a přes Ztratenou dolinu (s Dobšinskou jeskyní) na Spiš. Nov. Ves. — e) K S. přes St. Hory, Šturec, Revúcu, Osadu do Ružomberka. Tímto směrem jezdí AB. Cesta jest velmi pěkná, pohled od Šturce (1010 m) k J. jest úchvatný. Revúca a Osada jsou zajímavy národopisně (kroje). Z Osady možno jeti drahou. Jiný přechod jde přes lázně Korytnici (v. Vycházky č. 1., 2. a odd. VIII., T. 301 Ružomberok).

Krásná silnice z Ban. Bystrice přes Šturec na Ružomberok vystupuje zákruty s nádherným výhledem hlavně na podzim, kdy listnaté lesy zrudnou a daleké obzory zmodrají. Se Šturce možno přejíti Z. na Križnú. Z Motyček, kde jest velká údolní přehrada, jest možno od silnice se dáti vp. přes Donovaly

horským chodníkem do Korytnice a odtud pak dále drahou do Ružomberoku. Ze St. Hor je k JV. asi 4 km k dolům u osady Piesky v Španie dolině (pramen s rozpuštěnou skalicí měděnou, ponoří-li se železo, měď se na něm usazuje). Obec Špania Dolina. 750 m. 685 ob. Slov. R. 1263 byly tu otevř. doly na stříbro, r. 1912 uzavřeny. Domácká výr. krajek (čipek). Asi 1 h. odtud po ž. zn. je Panský Diel (1104 m, Rz., Rs.) s krásnými výhledy.

*

Odb. T. 291 BAN. BYSTRICA—HARMANEC. 13 km. Otevř. 30. X. 1913. Odb. jde do J. končin Vel. Fatry. — 11 km Ulmanka. 398 m. 553 ob. Východisko vycházek a tur: 1. Údolím Starohorského potoku do St. Hor (7 km). Poutní místo. Hydrocentrála středoslov. elektráren (v. Ban. Bystrice, vycházky). Východisko na Križnou (1575 m) po m. zn. přes Majerovu skalu. Dolů po ž. zn. přes Kráľovu Studnu (chata KČST.) do údolí Bystrica. U Jergal jest výtok vod, propadajících se u kolonie Chóczy. — 2. K S. jde silnice na Ružomberok (v. výše).

22 km Harmanec. 420 m. 1065 ob. U nádr. jest největší papírna na Slovensku (700 děl.). Obec se táhne 3 km dále krasovou dolinou k Z. V okolí se hledaly měděné rudy a r. 1925 byla nalezena zlatonosná žíla. Východisko na Velkou Fatru a Kremnické hory, do Štub. Teplic (popis tur v. u Štub. Teplic, Kremnice a Ban. Bystrice). V krásné krasové dolině Harmanecké jsou dvě menší jeskyně krápníkové, horní a dolní Tufňa (z nádr. jde k nim z. zn.) a několik jiných, neprozkoumaných; ponorný potok. V hlubokých okolních lesích jsou hojné tisy a žijí ještě medvědi, jeleni, divocí vepři (diviaci). Od papírny jde m. zn. do obce Kordíky (340 m, 325 ob.) a odtud k J. k útulně na Skalce v Kremnických horách.

Popis silnice Štub. Teplice—Harmanec v. svrchu VII. 1.

Dále T. 290 se ubírá údolím horního Hronu, po němž zajímavě se plavívá dříví (pltně, nádrže). Kraj jest drsný, málo úrodný (v. dále), za to přírodně krásný.

32 km Slovenská Ľupča. 375 m. 1671 ob. Lesní správa. Stát. sirotčinec (v hradu). Dva kostely.

Nad městečkem (375 m) ční zachovalý hrad z 13. st., býv. král. sídlo v honbách. R. 1873 byl vládou věnován hornickým sirotkům, od r. 1918 jest tam stát. sirotčinec. Na hradě jest Matyášova lípa, mincovna, žalář (v 18. a 19. st. političtí vězni). Hrad patří k nejzajímavějším na Slovensku. Jeť budován stupňovitě nejen v nádvořích, nýbrž i v komnatách. Hluboké sklepy, studniční sklep se 112 m dlouhým tajným východem a studní 72 m hlubokou, mučírny a pod. — Pod hradem jsou stopy býv. kláštera pavlánského. Rodiště gramatika Samo Czambela. Tov. nožů a nádherného nábytku.

36 km Lučatín. 385 m. 635 ob. Odtud SZ. 3 km po ž. zn. leží Moštenica s minerálním pramenem Kyslá voda. U pramene je dřevěná útulna stát. lesní správy. K S. vede cesta na Prašivou (1754 m) s krásným výhledem na lázně Korytnici a do celého Pohroní. — **38 km Lubietová.** 1680 ob. Město jest od žst. J. 4·4 km, má dva kostely. Opuštěné doly na železo. Pila.

Rodiště spisovatele a vlastence evang. faráře Ctibora Zocha. Lubietová ve 14. st. byla proslulým hornickým městem, nada-

ným privilegiemi. V okolí bylo přes 70 hutí. R. 1706 dodávala střelivo (bomby) Rákóczyho dělostřelectvu. Místní specialitou mineralogickou jsou nerosty duchroit, libetinit a krásné krystaly kamence (na hoře Havranu).

K S. od žst. po m. zn. se chodívá na lázně Korytnici (v. odd. VIII. Níz. Tatry). K J. vede cesta na Bukovinu (1196 m, 15 km) nad Hrochotskou dolinou (lesní dráha do Slatiny) na T. 252. S Bukoviny možno jíti hřebenovou stezkou na Poľanu (v. Rudohorie).

44 km BRUSNO KÚPELE — SV. ONDREJ. 392 m. 689 (800) ob. Hotel Křížan (14 p.).

V. 500 m od žst. leží v krásném údolí **KÚPELE BRUSNO** (424 m), půvabné a tiché lázně se 4 účinnými prameny kyselky, 19—23° C, alkalickými, radioaktivními, obsahujícími Glauberovu sůl a s mocným ložiskem železité rašeliny. Jsou tam 4 lázeňské hotely (125 p.). Koupele ve vanách a v basénech. Speciální léčení ve vodoléčebném ústavu. Indikace: revma, ischias, srdeční choroby, choroby oběhu krevního a zažívacího ústrojí. Lázně jsou moderně zařízeny a těší se pro účinnost, krásné okolí i odborné léčení stoupající pozornosti těch, kdož dávají přednost klidnějšímu prostředí. Krásné místo klimatické v údolí rozsáhlých jedlových lesů s pěknými serpentinovými chodníky až na 3 h. pěšky. Leží ve vidlici horských hřbetů, jež se větví od Vjeporu 1255 m (druhý toho jména v Kruš. horách). Nejpohodlnější výstup na Vepor jest od Lubietové mimo salaše přes Čertez. Z Vjeporu možno jíti hřebenovou stezkou k J. na Poľánu. Na Čertez vede ještě jiná velmi zajímavá cesta ze zast. Lopej (v. km 54) údolím Celno přes nádherné peřeje stejnojmenného potoku (v. VII. 1. Detva). Na S. 5 km od lázní v Bukovcích jest výborná kyselka, stát. majetek. K S. lze vystoupiti na hřeben Níz. Tater Vel. Chochulu (1754 m) a sestoupiti ke Korytnici.

49 km Zámostie. 450 m. 437 Slov. Host. Michalčíka.

K S. na Podkonickou a Latiborskou hoľu (1648 m) údolím Jasenského potoku vede z. zn. Za Jasenie u hájovny odbočuje ž. zn. vp. na hřbet Oberstin a po něm k S. přes Struhár (1471 m) na hlavní hřebenovou stezku. Mimo to odbočuje b. zn. o něco dále za Jasenou k SZ. na Rástockú hoľu (1556 m), odnož V. Chochuly.

53 km Predajná. 461 m. 1000 ob. Host. C. Bella a Obecní. Notariát. Poutní kostel s Kalvárií.

Tur. cesty. Od kostela mimo cintorín (hřbitov) jdou cesty: a) Vp. na Lopej a Podbrezovou. — b) Vl. 4 km na Jasenie (1112 ob.) a za ní v údolí Jasenského potoka je hydroelektrárna, nad ní 80 m vysoký jalový vodopád (každých 10 minut) a odtud asi 1·5 h. pramen kyselky (675 m, chata les. správy v Jasené). Přechod přes hřeben Prašivé na Magurku a do Železné.

54 km Lopej—Dolnia Ľehota.

Asi 30 min. S. od Lopeje je Vajskova továrna na antimon. K S. Vajskovou dolinou vede z. zn. na Poľanu (1890 m, 17 km) na hřbetu Nízkých Tater (rozeznávej od Poľany v Rudohorie). Od kostelíka v Lopeji k Vajskové tvoří potok pěkné peřeje, vtéká proti stanici Lopejské do Hronu.

57 km Podbrezová.†† 464 m. Osada patří k Lopeji. H.: Závodní (6 p.). Stát. železárny s pobočnými závody v Piesku, ve Chvatimechu (zastavena) a v Hronci.

Pracovati se tu začalo r. 1840, od r. 1853 vyráběli tu kolejnice. Na památku započetí výroby postaven tu byl obelisk s jménem kníž. Lobkowitze. Po převratu byly železárny zmodernisovány, leč pracují s velikými obtížemi. V Podbrezové se vyrábí tyčové železo a roury, na Piesku kotle, v Hronci smaltované zboží.

Vycházky. 1. Na Ďumbier (2045 m). Pěkná tura sleduje nejprve m. zn. cestu, zakrátko přejde na ž. zn. cestu podle Hnusného potoka 1½ km k umělému jezírku. Odtud nutno jíti 2 km cestou beze značky vl. do Horní Lehoty, kde sídlil a je pochován básník Samo Chalúpka (1812—1883), evang. farář, u něhož bývala častým hostem Božena Němcová. Tam opět přijdeme na ž. zn. polní cestu ke mlýnu (1·5 h.) a po ní vystupujíce mineme Hrádok (843 m, naleziště prehist.), přijdeme na Babia hoľu (1617 m, stará lovecká koliba, nouzový nocleh). Až sem jest 6 h. Dále se vystupuje přes Chopek (2004 m). V kotlině pod Ďumbierem je horáreň Trangoška (nocleh se svolením lesní správy v Ban. Bystrici nebo ve Štiavničce). Pro vytrvalého turistu. — b) Na Ďumbier přes Bystrou. Nejprve jdeme proti Hronu, pak odbočíme k S. proti potoku Bystrá do obce Bystré. Až sem vede m. zn. U Bystré jest veliká krápníková jeskyně, dosud nepřístupná. Z Bystré dále jdeme po z. zn. Bystranskou dolinou mimo zavřenou lov. chatu Trangošku (1107 m, dovolení ve Štiavničce u les. správy), vystoupíme na sedlo Vel. Gápel, kde je kamenná útulna Štefánikova KČST. ve výši 1740 m. Tato chata, která byla zřízena nákladem 600.000 Kč po 4leté práci, je stavěna po vzoru alpském, je po celý rok otevřena. Má přirozený vodovod (pramen ve výši 2000 m) a ovládá hřeben Níž. Tater, kterou turu možno odtud vykonati v jednom dni až po tatranskou Skalku na Z. aneb k Čertovici na V. Poblíže útulny jsou rovněž jeskyně, doposud neprobadané a nepřístupné. Od útulny 45 min. na Ďumbier. Z Podbrezovej celkem 8 h. — c) Od Čertovice na silnici ke Král. Lehôtě (v. níže). — 2. Do Rudohorie na Smrekovou, na Vepor (1255 m, odlišný od stejnojmenné hory 1341 m, S od Tisovce) a na Bukovinu po b zn. k JZ. 3 h. (v. Slov. Kruš. hory, VII. 1.).

Silnice do Kráľ. Lehôty na T. 301 (v. VIII.) kříží Nízké (Nižné) Tatry. Jde z Podbrezové údolím Bystré a přes Štiavničku, obec Bystrou (v. výše), Mýto pod Ďumbierom (kostelík), Jarabou a vystoupí až na nejvyšší bod (1238 m) u Čertovice na hřeb. stezce Niž. Tater. U Bystré tur. cesta na Ďumbier. U Jaraby jest při silnici vl. (pochodujeme-li na Ďumbier) minerální pramen. Čertovica jest také východiskem na Ďumbier k Z. přes Kraličku (1809 m). Dále sestupuje silnice na národopisně zajímavou obec Bocu (k Z. cesta na Ďumbier) a přes Malužinu na Kráľ. Lehôtu. Celá silnice by byla krásnou automob. partií z Pohroní do údolí Váhu, leč není doposud (1928) dosti uspokojivě upravena (informuj se!).

Silnice v úseku Podbrezová—Čertovica (1238 m) je pouze v létě sjízdná pro automobily. Serpentina nebezpečná. Z Čertovice do Liptova na Boku nevede žádná silnice, pouze neudržovaná, nesjízdná cesta.

*

Odb. T. 292 **PODBREZOVÁ—HRONEC.** 5 km. Otevř. r. 1895. V Hronci jest stát. slevárna a smaltovna. Odtud se chodí po z. zn. k JZ. na Bukovinu (1196 m) dolinou Osrblie, přes osadu Osrblie, samotu Tri Vody, horu Turniky (1044 m). Hluboko do lesů vedou lesní dráhy. Dále možno jíti na Poľanu (1459 m) a Detvu (v. T. 252).

68 km Brezno n. Hronom.† 498 m. 4042 ob. Nádraží v městě. H.: Mestský (13 p.), Perský (3 p.), Plzenský

dvůr (5 p.). Tur. stan. a noclehárna. Os. Bú. Osk. Hosp. šk. Od r. 1563—1674 byla tu střední evang. škola a od r. 1674—1856 piaristická. Far. kostel (1786) kat. a evang. Kaple sv. Kříže, zbytek starého got. kostela z 15. st., pův. opevněného. — Krytý dřevěný most přes Hron. Speciální výroba ovčích sýrů „oštiepků" a také ještě i t. zv. „parenic". R. 1929 byl postaven pomník M. Štefánika na nám.

AB. přes Černý Balog do Dobroče a zpět.

Hornohronská tov. na jemné řemeny. Pohronská výroba rumu a likérů.

Rodiště Karla Kuzmányho, tvůrce písně „Kto za pravdú horí", působiště Adolfa Petra Zátureckého, sběratele slov. přísloví. R. 1870 zemřel tu dramatik Jan Chalúpka. 28. ledna, 11. III., 15. V., 16. VIII., 14. X. a 30. XI. se tu konají výroční trhy, tehdy se tu sejde lid z okolí ještě také v krojích.

R. 1930 má tu býti počato se zkušebným vrtáním na kamenné uhlí v blízkých vrstvách karbonu a permu Slov. Krušnohoří (Rudohorie).

Vycházky. 1. Zadní Halny (30 min.) bez minerál. pramene (koupele zrušeny). Rs. s parkem. — 2. Rúry po m. zn. — 3. Do Níz. Tater vede z. zn. stezka Jánošíkova, jež sem přichází od J. z Detvy přes Poľanu, Gruženský Grúň, Turniky, Tri Vody, Hronec. Z. zn. vede mimo Skalku (948 m, rozhled) na Bystrou a dále Bystrianskou dolinou na Ďumbier (2045 m, turistická útulna, krásný výhled, srov. též Podbrezovou). Odtud sestupuje cesta k S. k Demänovským jeskyním a do Lipt. Sv. Mikuláše na T. 301. Celkem asi 50 km osamělé pouti pouze pro velmi vytrvalé chodce, bez vůdce jen za stálého počasí doporučitelno.

Silnice na Tisovec a dále na Rim. Sobotu se ubírá podle T. údolím Rohozna ke Krušnohorskému hřbetu, který přestupuje Z. od žst. Zbojské ve výši 865 m (východisko na hřebenovou cestu a na Fabovu hoľu, 1441 m). V Tisovci odbočuje silnice na Muráň, Červ. Skalu a Poprad; u Polomu k V. na Sirk a Chyžnian Vodu; v Hnúšti k Z. do Kokavy n. Rimavicou; v Rimav. Sobotě kříží podélnou silnici Lučenec—Plešivec a končí ve Feledincích.

Odb. T. 293 na Červenou Skálu. Popis v. za T. 290.

*

Pokrač. T. 290 BREZNO N. HR.—TISOVEC a T. 284 **TISOVEC—FELEDINCE.** Otevř. 1893—96. Z části ozubená dráha pokračuje napříč. Slov. Krušnohořím, krajem romantickým.

Od trati jsou pěkné výlety, zejména po hřebenové stezce pro otužilé turisty, kteří rádi cestují osamělými divočinami, podrobná mapa jest nezbytná. S tratí rovnoběžně stoupá silnice Brezno n. Hr. — Tisovec, k JV. dolinou Rohožné mezi dvěma výběžky hlavního hřebenu, mířícími k SV., Z. jest to hřbet Hojna voda (974 m), na V. Zamrzlá (1150 m) a Blato (1201 m).

83 km Polhora. 617 m. 1728 ob. Host. O. Bela (noclehy v soukromí).

Zde r. 1712 byl zajat vojskem národní hrdina slovenský Jánošík. Z Polhory na Fabovu hoľu (1144 m) jde m. zn. a na Vepor (1341 m) jde ž. zn.

Odtud do Bánova je trať velmi příkrá a ozubená.

87 km **Zbojská.** Vysoké viadukty. Vlak stoupá do výše 726 m na hřbet Krušnohoří, pak sestupuje do údolí potoka Furmance. Důležité tur. východisko na hlavním hřebenu Krušných hor.

92 km **Bánovo.** Tu končí ozubený úsek T.

100 km **TISOVEC.** Ze žst. je do města 10 min., žz. je v městě. 411 m. 3802 (4080) ob. Host.: Buck (4 p., gar.), Zurik (8 p., kavárna). Nájemná auta. Kat. kostel z r. 1845 a evang. z r. 1832 s poněkud nakloněnou věží. V nové měšť. škole je místní museum. Sokolovna. Pamětní deska slovenského vůdce, bojovníka za svobodu z r. 1848 Štefana Daxnera. Lomy na kámen, vápenka (papírna byla zrušena), pila. Stát. železárna je v Hámru.

AB. jezdí v létě přes Červ. Skalu jednak k Dobšinské jeskyni, jednak do Popradu. — Asi 20 min. od města prýští dobrá kyselka „Š ťa v i c a".

Nad městem je vrch Hradová (893 m) se stopami starého hradu. Po okolí jsou husitské památky. Na horách vůkol Tisovce se pěstují hojně salašnicky ovce a vyrábí se sýr.

Město patří již pásmu železářské oblasti, jež se táhne na V. k Rožňavě (na T. 288), Dobšiné, Smolníku a Košicím v délce asi 70 km a šíři 40 km. Ze železných dolů na Železníku u Sirku vede do Tisovce lanová dráha, 14 km dlouhá. V Tisovci jest vel. moderní vys. pec na železo, t. č. (1928) jediná činná na Slovensku. V okolí jsou také některé krasové jevy, s ještě nedosti prozkoumanými jeskyněmi. Tak za Hradovou jest Michňova jeskyně, na hoře Kaštiel jest též jeskyně (4 km) a pod horou opuštěné doly železné, na hoře Hajnáš (směrem k Muráni) jest jeskyně s vodní nádržkou, na Šajbě (stejným směrem) a na hoře Čertově (6 km) jsou rovněž jeskyně, hluboké rokle a pod.

Vycházky. — 1. **Na Hradovou** po m. zn. 2 h., jeskyně a j. — 2. **Ostrica** (1227) po z. zn., 4 h., rozhled. — 3. **Trstie** po ž. zn. (1117 m) JV. 3 h. — 4. **Na Hajnáš** po z. zn. — 5. **Do Muráně** (10 km) jde m. zn. Jiráskova cesta po pohodlné silnici krásnou lesní krajinou podél vápencové plošiny Muráňské (v. T. 252).

Dále vede T. 284 **Tisovec—Feledince** (Veledín) na T. 252 po l. břehu řeky Rimavy údolím tur. i průmyslově zajímavým. Otevř. r. 1874. Ze všech žst. možno podniknouti vděčné výlety do tichých, odlehlých dědin, v nichž jsou starobylé evang. kostelíky ze 14.—16. st., nazývané „husitskými" asi proto, že bývaly opevněny a většinou mají doposud zbytky tohoto opevnění. Některé z nich mají i starobylé fresky a jinaké malby, staré umělecké předměty, přístavky lidové, takže skýtají vděčnou podívanou. Některá opevnění vznikla snad také za dob tureckých, ze kterých jsou tu a tam uchovány památky.

14 km **Hnúšťa.** 284 m. 1668 ob. (210 Maď.). H. Central (3 p.).

V místě byly želez. hutě. Rodiště Jana Francisciho, spoluzakladatele Slov. matice (pomník na nám.). Cestou (1 km) k blízkému Likieru jest chem. tov. (Dr. Blasberger a spol.). Mezi Hnúšťou a Hačavou jsou dvě magnesitky, zásobované rudou z dolů

na Železníku (812 m) S. od Rovného, jež se sem dopravuje lanovou drahou (15 km, v. VIII. 1). Druhá tov. pálí magnesitové cihly (t. č. nepracuje). Tur. z. zn. vede z Hnúště na Ostrou (1012 m).

Z. 5 km v pěkné dolině Rimavy leží Klenovec. 358 m. 4466 ob. Host. (1 p.). Os. Bú. Ložiska tuhy a okru. Tam působil jako učitel Karel Salva, který byl maďarskou vládou suspendován pro článek „Co Slovák — to člověk" a odešel do Ameriky. Proslulé bývaly chutné klenovské sýrce a oštěpky. Obyvatelé v létě sídlívají většinou po salaších okolních vrchů.

Od obce na SV. za 6 h. pěšky vystoupíme na Vepor (1341 m), kdež jest chata Rimavsko-muráňské společnosti. Stejně pěkný výhled skýtá Sinec (916 m, JZ. od Klenovce), na jehož vrcholu jest horárna, kdež mají klíče od prostranné chaty. Lesy jsou bukové a jehličnaté.

18 km **Likier.** 290 m. 879 ob. (168 Maď.). S vrchu Cikán se dřevěným korytem dopravuje dříví s hor do chem. továrny v Likieru.

19 km **Rimavské Brezovo.** 275 m. 509 ob. (78 Maď.). Host. (bez p.). Leží nad Rimavou. T. zv. husitský kostel ze 14. st. s cennými freskami. Pohřebiště typu lužickoslezského.

2 km od obce jest pramen alkalické kyselky. V. nad osadou Rybník (23 km, hrazený got. kostelík s freskami a malovanými kruchtami) jsou skromné zříc. hradu Drienok. — Tímto směrem (4 km) leží také Kyjatice se starým husit. kostelíkem (bohaté malování z r. 1637, kamenná křtitelnice, kovová vrata a j.).

22 km **Rimavská Baňa.** 275 m. 447 ob. (11 Maď.). Host. (bez p.). Husit. kostelík zdobený řezbami, opevněný, se střílnami (z 15. st., got. freska). Rodiště spisovatele Jiřího Palkoviče (1769).

Odtud V. 4 km leží **Kraskovo** (421 m) s got. husit. kostelíkem s brankou, freskami a se sloupovitou kruchtou. Zde tragicky zahynul slov. básník Lud. Kubáni, autor románu Valgata s dějem z dob husitských. SZ. z Rim. Bané vede silnice údolím Rimavice do Kokavy nad Rimavicou, odkud jest spojení na Lučenec (v. tam).

T. přechází v pahorkatinu, jež sestupuje do široké pohraniční kotliny.

27 km **Hrachovo.** 273 m. 383 ob. Zříc. zámku. — 28 km **Nižní Skalník.** 250 m. 180 ob.

Nad osadou jsou zbytky husit. hradu **Magina** (432 m). Pověst o něm zbásnil Jan Botto. Jméno Magina pochází asi z dob pohanských. Správcem husit. hradu byl tu Valgata (Slovák). Žili tu spisovatel Pavel Dobšinský a Janko Čaják.

SV. nad obcí Vyšní Skalník (asi 1 km) je Vyvieračka (vodovod do Rim. Soboty). SV. 7 km jsou Drienčany (9 km) se zbytky starého hrazeného (husit.) kostelíku (dřevěná věž). Při obci byla svedena bitva mezi Hunyadem a husity, při potoku uchovaly se zbytky hráze, jíž vpuštěna byla voda do nádrže a husitský tábor zaplaven.

30 km **Malé Teriakovce.** 241 m. „Husitský" kostel s typicky hrazeným hřbitovem, věž s dřev. ochozem. — 33 km **Čerenčany.** R. 1643 byla tu svedena bitva s Turky.

Násypy se uchovaly ve farní zahradě. Starý kostelík „husitský". Předhistorické naleziště a staroslavné sídliště u Vyšnej Pokoradze (V. 3 km). V kostele cenná knihovna.

38 km **RIMAVSKÁ SOBOTA.** 208 m. 7096 ob. (1430 Slov., 4909 Maď., 86 Něm., 367 Ž. a j.). H.: Hatra (21 p.). Evropa (8 p.). Gömör (6 p.). Rs. Viléma Hermana. Býv. sídlo župy gemerské, nový žup. dům. Úř.: Oú. Kraj. soud. Os. Exp. fin. riadit. Sídlo ev. ref. bisk. maďar. Úřad nákupu tabáku. Posádka. St. maď. r. gymn. se slov. pobočkami, hosp. šk. Museum. Kat. kostel z 18. st. Ref. kostel z r. 1784. Ev. kostel aug. z r. 1786. Synagoga. Starý župní dům z 18. st. Pěkný park (městská zahrada). V Rimavské Sobotě jest svérázná zajímavá cikánská osada. Tov. na kůže a konservy. Rodný domek maď. básníka Michala Tompy (pomník) a maď. sochaře Štefana Ferenczy. V ulicích typické domky.

AB.: 1. Rim. Sobota, Bátka, Budikovany. — 2. Rim. Sobota, Bátka, Tornola.

Bývalé župní **museum** (v domě jest pošt. úřad) bylo zal. r. 1882 a má sbírky národopisné. Má krojové ukázky z t. zv. horního Hronu a z Malohontu (župy hontské), jak se kraj okolo Rim. Soboty dříve nazýval. Mimo to jsou tam hrnčířské kusy, umělecké projevy lidu, plastické džbány, lustry a nádoby z hrnčířských osad Ožďán, Sušan, Hrnčiarských Založan, Pondělku a předměstí Tomášovců. Velké nádoby na obilí zv. „hlaveníky" jsou mistrovskými kusy svými rozměry. Vedle toho jest zastoupena také keramika česká, vídeňská a holičská. Obrazy Sandyho, Tótha, Rudnaye, Nógrádyho, Plachého, Schäfra, Barabáše, Schwalma atd. Řada starých olejomaleb, rytin a leptů. Umělecké pozůstatky Mich. Tompy. Plastiky od Ferenczyho, Martinelliho, Sandháze a j. Prehist. sbírka Hüvössyho, egyptské starožitnosti z cesty Štefana Süteöho, sbírka zbraní, mincí, starého nábytku atd. Památky z dob Tökölyho, Rákóczyho a Košuta.

Za Jiskry z Brandýsa celé město bylo protestantské. Od. r. 1552 po sto let sužovali město Turci častými vpády. Měst. archiv má na 250 dokladů z dob tureckých.

Průmysl. Elektr. centrála města. Parní pila a válcový mlýn (Schreiber a Seidner). Rimavskosobotská tov. konserv, akc. spol.

Okolí, t. zv. Rimavská dolina, jest bohaté na hist. památky (zejména husitské). Mnohé praehist. nálezy dokazují, že bylo tu prastaré významné osídlení.

Vycházky: 1. **Slov. Pokoradz** SV. 4 km s prehist. nálezy mladší doby kamenné a keramika u faráře Hüvössyho. — 2. **Zříc. turecké tvrze** v Sobotce. Z. 2 km, jež bývala obávaným výpadním místem paši Feledínského. — 3. Povozem silnicí do Blhu (Balog), SV. 12 km, zámek s oborou černé zvěře. — 4. **Do husitských osad** Čerenčan, Malých Teriakovců, Nižního Skálníka, Hrachovo, Rimavské Baně, Kyjatic, Rimavského Brezova (v. výše). — 5. **Vrch**

Slnec u Rim. Brezové (S. 20 km). — 6. Z. 5 km leží **Ožďany** se zámkem a hradem ze 16. st. R. 1604 byla tu srážka mezi hajduky Blasia Némethy a císařskými. Bývalo tu evang. gymn. Slovácké obce odtud na S. byly známy hrnčířstvím.

42 km Jánošovce. 1187 ob. Malebně stavěná osada s terasovitými zahradami. Obyvatelé jsou pomaďarštění husité, výborní hospodáři. — Kdysi býval tam benediktinský klášter. Starý kostelík jest obnoven. — 50 km **Feledince** (Feled). 187 m. 1031 ob. Na T. 252 (v. tam).

Odb. T. 293 **BREZNO N. HR.—ČERVENÁ SKALA.** 42 km. Pokračuje údolím horního Hronu. Údolí hor. Hronu patří k nejstudenějším částem Slovenska (asi 17° C průměrem), zima trvá dlouho, jaro téměř není, léto je krátké. Sněhu bývá na 2—3 m. Daří se tam oves a brambory. Bohatství zvěře jest v rozsáhlých jehličnatých lesích příslovečné (jeleni, divocí vepři, medvědi a j.). Po obou stranách trati jsou vděčné výlety do hor a velmi staré, zachovalé vesnice, často celé ze dřeva. Obyvatelstvo nosí doposud bohatě vyšívané kroje s ornamentovanými červenými kožíšky, zdobené zelenými aplikacemi v kůži.

17 km Bacúch. 1228 (1500) ob. Vyhořel a byl znovu vystavěn. Připravují tu parenicu. — Kroje. Pltnictví po Hroně. — 20 km **Polomka.** 628 m. 3000 ob. Host.: Gordulič (4 ps.).

Obec jest velmi zajímavá krojově, stavbami ze dřeva a starobylými způsoby života lidu. 9. IV. a 8. X. se tu koná výroční trh. 8. XII. na svátek Početí P. Marie, okázale slavený, jest příležitost, kdy možno spatřiti kroje. Následujícího dne se konává jarmark. V tu dobu chodí také chlapci s jesličkami po dědině a provozují vánoční hry a zpěvy.

K T. se chodívá na F a b o v u h o ľ u (1441 m. horárna s noclehy, 2 p., asi 10 ps., informuj se) a dále k Tisovci nebo k JZ. po h ř e b e n i R u d o h o r i e. — S. od obce ční V. část M. Tater, hřbet Zadná hoľa (1661 m), Vel. Bok (1728 m).

24 km Závadka n. Hronom. 627 m. 1452 ob. Slov. Host.: Lipták (2 p.), Obecný (1 p.).

Odtud k J. jde pohodlná cesta ú d o l í m H r o n o v c e mimo lov. chatu Klatnou na kotu 1007 m, odkud vede pěšina na F a b o v u h o ľ u (1441 m, Rz. a chata) a k Velké (1391) a Malé S t o ž c e (mezi oběma jest lov. chata). K chatě (870 m) jde pohodlná cesta od lesní chaty Klatno podél potoku Hronovce. Odtud možno přejíti na plošinu Muranskou a do Tisovce. Chaty jsou obydleny, se svolením pozemkového úřadu možno tam nocovati. Ze Závadky jde údolím Hronovce až pod Fabovu hoľu lesní dráha; se svolením lesní správy lze jí použíti. Svérázný, romantický kraj.

28 km Heľpa. 695 m. 2189 ob. Slov. Host. Lučanský (2 p.). Dřevařství.

K S. lze vystoupiti na táhlý hřbet, končící na V. Kraľovou hoľou (1943 m), kdysi proslulým sídlem horních chlapců Jánošíkových (srov. Bottovu báseň: „Horí ohník horí na Kráľovej hoľi“). Poho-

dlnou cestou po m. zn. vystoupíme na Prehybu (1190 m). Odtud možno též sestoupiti na Východnu. Od Prehyby vp. je Vel. Vápenica (1692 m), s krásným rozhledem na Vys. Tatry. Na salaších se někdy dostane občerstvení (žinčice).

32 km **Pohorelá.** 673 m. 2 km SZ. jest obec. 764 m. 2705 ob. Host.: Kriak (1 p.), Malecký (1 p.). Kostel (ř. kat.) z r. 1775 s oltářem, přeneseným z Muráňského hradu. — Nosí se tu domácký pracovní kroj. Okolí tvoří hluboké, jehličnaté lesy s vysokou zvěří. Na S. konci obce je kyselka s dřevěnou boudou.

33 km **Pohorelská Maša.** 200 ob. Zámek koburgovský býv. bulharského cara Ferdinanda s loveckými sbírkami a parkem. Kaple s památným oltářním obrazem. Válcovna plechu.

Vycházky. 1. Kraľ. hoľa (3 h.). — 2. Zříc. hradu Muráň (3 h.).

42 km **ČERVENÁ SKALA.** Konečná žst. 824 m. Patří obci Šumiac. V osadě jest host. Kysela (2 p.). Nepatrná osada dřevařská. Pila. Důležitý komunikační uzel. Dřevařský prům. Zajímavý trh se koná 26. X. a 7. V.

Vycházky. 1. M. zn. vede na **Kraľovu hoľu** (1943 m) k S. 3 h., přes lesní chatu stát. pozem. úř. (3 p.). Z Kráľ. hoľy se chodívá přes Král. Skalu (1693 m) a Puste Pole (hájovnu) údolím Hnilce k Dobšínské jeskyni. — 2. Na hrad **Muráň**, 15 km JZ., krásnou scenerií podél silnice vápencovým krajem, mimo zámek, zříc. (v. Muráň). — 3. **Šumiac**, 3 km. 890 m. 2003 ob. Host.: Michal Petro (2 p.), Mišečka, Kvietok. Vesnice jest téměř celá ze dřeva, má starobylé domy se zachovalými vnitřky (pece s „kozuby", t. j. komíny pro svícení loučí). Obyvatelstvo nosí staré kroje, zabývá se tkaním hlavně vlny a jest řeckokat., jako v blízkém Telgártu a Vernáru. Živí se dobytkářstvím, chovem ovcí a povoznictvím, pěstuje se len, který se tu zpracuje. U osady Zlatno (část Šumiace) od Červ. Skaly 4·5 km, u St. Pily jest jeskyně. Býv. železárna. Romant. kraj leží na úpatí Kraľovy hoľy. — 4. Na Ľadovou jeskyni dobšinskou ve Ztracené dolině, V. 4 h., se chodívá m. zn. Jiráskovou cestou. Žel. trať Červ. Skala—Margecany se již staví.

Silnice jdou z údolí Hronu: a) Přes M u r á ň (18 km) na Tisovec (30 km). — b) Přes T e l g á r t (891 m. 1505 ob.). Host.: M. Šramko (2 p.), Nedved (1 p.). 6 km, nejpohodlnější přístup na Kraľ. hoľu, na kotu 1000 a na host. i myslivnu (odb. k Ľadové jeskyni [16 km] v údolí Hnilce) a dále k S. na Popraď (41 km). Z Popradu do Dobšiné tímto směrem jezdí AB. a výletní auta. Také z Popradu přes Červ. Skalu, Muráň, Tisovec jezdívají v létě AB. Poprad—Červ. Skala, 50 Kč.

Pokračování středoslovenské dráhy z Červené Skaly. Trať má jíti na Telgárt (881 m, v. svrchu), odkud se vystupuje nejlépe na Kráľovu hoľu. Pak přestoupí 1000 m vysokou pláň, kde se spojují Nízké Tatry a Slov. Krušné hory (Rudohorie). Tu jest důležitý dopravní uzel, křižuje tu silnice Poprad, Muráň, Tisovec (AB.) se silnicí B. Bystrica, údolí Hnilce. Od žel. trati má tu jíti odbočka na Dobšinu, čímž se docílí kratšího spojení k JV. na Slovensku. Místo (kota

1000) bude důležitým východiskem lyžařským. Hlavní trať sestoupí k SV. do údolí Hnilce, jehož tok bude stále sledovati překrásnou dolinou mimo Ľadovou jaskyni dobšínskou, na Ztratenou (popis v. VIII. 3. Poprad). Z údolí jdou silnice na Poprad, na Hrabušice a a na Dobšinou. Trať bude nesmírně nákladná a bude nesporně nejvíce romantickou čs. žel. drahou. Pokračujíc stále podle Hnilce, mine Štefanovce (Štefanovska Huta), Maša, kde bývaly doly a žel. huti. Z Maši jde visutá dráha přes horský hřbet do Dobšiny. Pak se údolí poněkud rozšiřuje a u Malého Hnilce protíná silnici Spiš. N. Ves—Rožňava (v. VIII. 5. Spiš. N. Ves). Stále se vinouc údolím Hnilce, míjí projektovaná trať Vondriešel (533 m, popis v. VIII. 5.), Švedlár (482 m) a Mníšek, kdež přichází na žel. stavbu T. 313 Margecany—Smolník, po níž pokračuje dále stále údolím Hnilce, jenž po spojení s potokem Štítníkem sluje Gelnice, jak jest popsáno při T. 313, VII. 5. Margecany.

VIII. SEVERNÍ A VÝCHODNÍ SLOVENSKO

Oblast tato se rozkládá podél dopravní tepny úseku T. 301 Žilina—Košice—Čop (102—458 km) a je řetězem tur. zajímavostí, jež lze seskupiti v několik menších okrsků (v. níže).

VIII. 1. Bohumín—Žilina—Kraľovany. (T. 301, km 1—141).

ODBOČKY:

T. 251. Žilina—Bratislava, v. VI. 9.
T. 304. Žilina—Rajec, v. km 102.
T. 252. Vrútky—Plešivec, v. VII. 1.

VIII. 2. Oblast oravská: Kraľovany—Suchá Hora (T. 305).

VIII. 3. Kraľovany—Poprad (T. 301, km 141—240). Velká Fatra. Nízké (Nižné) Tatry.

ODBOČKY:

T. 306. Ružomberok—Korytnica, v. km 159.
Považská lesná dráha Hrádok—Teplička.
Lesní dráha Kraľ. Lehota—Boce.
T. 307. Štrba—Štrbské Pleso, v. km 221.
T. 307a. Poprad—Veľká—St. Smokovec—Štrbské Pleso, v. km 240.
T. 308. Poprad—Veľká—Tatranská Lomnica, v. km 240.

VIII. 4. Vysoké Tatry.

VIII. 5. Spišská oblast: Poprad-Veľká—Podolinec (T. 309); Spišská Magura, Pieniny.

VIII. 5a. Beskydy a Vys. Tatry s polské strany.

VIII. 6. Poprad—Košice (T. 301, km 240—351). Slovenský ráj. Levočské hory.

ODBOČKY:

T. 311. Spiš. N. Ves—Levoča, v. km 267.
T. 312. Spiš. Vlachy—Spiš. Podhradie, v. km 290.
T. 313. Margecany—Smolnik, v. km 308.

VIII. 7. Oblast Šariše: Košice—Orlov—Plaveč—Čirč (T. 314, km 92).

ODBOČKA:

T. 315. Prešov—Bardejov, v. km 33.

VIII. 8. Košice—Čop (T. 301, km 351—458). Košice a okolí. Vých. Slovensko.

ODBOČKY:

T. 316. Košice—Turna n. Bodvou.
T. 317. Moldava n. B.—Medzev—Štós.
T. 318. Košice—Hidasnémeti.

VIII. 9. Legiňa—Michalany—Medzilaborce (T. 319).

ODBOČKY:

T. 320. Trebišov—Vranov n. Toplou, v. km 21.
T. 323. Bánovce—Užhorod, v. km 31.
T. 321. Humenné—Stakčín, v. km 65.

▬▬ hlavní trati	302 307b čísla tratí podle jízdn. řádu	○ *Města a osady*	do 5.000 ob.	◎ MĚSTA	20 — 100.000 ob.
—— odbočky	(V. 4) (VIII. 8) čísla tratí podle uspořádání v Průvodci	○ Města	5 — 10.000 ob.	MĚSTA	přes 100.000 ob.
.... autobus. spoje ve stát. provozu		⊙ **Města**	10 — 20.000 ob.		

VŠEOBECNÝ RÁZ. I. **Sev. Slovensko** je kraj vysokých hor, hlubokých pralesů, táhlých dolin, v nichž je mnoho tur. cílů, příjemných Ls., klimatických i minerálními prameny slynoucích lázní. T. 301 Žilina—Poprad soustřeďuje asi nejmohutnější proud republiky. Většina turistů míří k **Vysokým Tatrám,** tradičnímu a vrcholnému bodu čs. turistiky. Majestát Vys. Tater zatlačoval do pozadí sousední horstva. Avšak také M. Fatra si zaslouží, aby byla pro krásu a výhledy zařaděna za Vys. Tatrami. Nádherný trup **Nízkých Tater** (2000 m) umožňuje dlouhé hřeben. pouti, připomínající Krkonoše, Svidovec, Poloninu Boržavu a Čornou horu. — Odlehlé a divoce krásné **Liptovské hole** doplní podrobnější znalost krás tatranské oblasti. Z uzavřených menších oblastí vábí turisty kras liptovský na prvním místě s **Demänovskými jeskyněmi,** jejichž význam denně vzrůstá, **Oravský zámok** s krásným okolím, Prosiecká a Kvačianská soutěska, podivuhodné **Pieniny** na Dunajci. Rozsáhlé bludiště **Slovenského ráje** láká otužilejší turisty. Ľadová jaskyně dobšinská je evropskou zvláštností. **Levoča** je vzorem spišské kultury a **Spišský zámok** je asi nejrozsáhlejším hradem celé republiky. Také „studený geysir" v Herlanech je vzácným přírodním divadlem. **Košice** soustřeďují život V. Slovenska a jsou východiskem pěkných výletů (Prielom Hornadu, jeskyně u Jasova, Východoslov. Kras a j.). Kdo podrobněji chce poznati Slovensko, navštíví i krásnou **Malou Fatru,** Vetrné hole (Rájecké vrchy), Vysokou Fatru s krásným údolím u Lubochně a příležitostně snad i táhlou Oravskou Maguru i oravskou oblast (kostelíky), Spišskou Maguru, Levočské hory, Košické vrchy a mnohá krásná Ls. i lázně (Lubochňa, Korytnica, Lúčky, Gánovce, Štós a j., v. dodatky). — Uvedený výčet arciť ani zdaleka nevyčerpává krásy popisovaného úseku. Cestovní program možno doplniti podle níže uvedených přehledů.

II. Východní Slovensko. Středem jsou **Košice,** dopravní tepnou je T. 301 Košice—Čop. J. poříčí Hornádu tvořívalo župu Abauj, pojmenovanou po Abanovohradu (Abaujvár) při maď. hranici. Část podél T. 319 Legiňa—Medzilaborce patřívala zemplínské župě, zvané po hradu Zemplínu na Bodrogu. Na rozhraní mezi oběma býv. župami pnou se Slanské hory, na Z. od Košic je Košická vrchovina (VIII. 6.), jež přechází k J. v Slov. Kras (VIII. 8. a VII. 1.), bohatý jeskyněmi. Na

pomezí Podkarpatské Rusi pne se Vihorlat (1047 m, v. VIII. 9. a IX. 1.). S. je prostoupen málo úrodnými odnožemi Vých. Beskyd a Vých. Karpat. Ostatek jest úrodná, teplá rovina. Obyvatelstvo se zabývá většinou rolnictvím, průmysl a obchod se soustřeďuje ve větších městech, ponejvíce v Košicích.

VIII. 1. Bohumín—Žilina—Kraľovany.

T. 301 po slez. území vede prům. krajem s uhelnými doly a továrnami. Nato vstupuje do údolí Olzy, jde před Těšínem při polské hranici, stoupá k Jablunkovskému průsmyku (551 m) a od průsmyku pak přestupuje údolí Kysúce na slov. půdu, kde tur. náměty se hromadí každým kilometrem.

Tur. cíle. **Lázně Darkov**, **Č. Těšín**, **Jablunkov**, **Mosty** a **Čadca** jako východiska do Beskyd. Z Č. Těšína možno odbočiti do Frýdku—Místku (v. V. 6.). Z Oščadnice chodívá se k V. na **Raču** (v. dále). Z Čadce jde odbočka jednak k Z. do Makova (27 km) jako východiska k Masarykově chatě na **Beskydě** (6 km) a do zadních hor (silnice do Vel. Karlovic), jednak k V. do Polska do Zwardoně. V Žilině se spojuje T. 301 s T. 251 od Bratislavy.

Popis T. 301. Nastupujeme cestu **Těšínskem**, oblastí velkého významu hospodářského, hlavně skrytým bohatstvím kamenného uhlí.

5 km **Rychvald.** Zámek z r. 1595, postavený z rozboř. kláštera Orlovského. — 7 km **Rychvald místo.** 6400 (8000) ob. Obec jest roztroušená na 18 km^2. Kostel je z r. 1595, pův. evang., od 17. st. kat., a nový kostel čs. církve (1924).

11 km **ORLOVÁ.**†† 576 m. R. 1928 12.070 ob. Z toho 10.983 Č., 800 Pol., 44 N., 230 Ž.

H.: Orlová (8 p.), Báňský dům (8 p.). Závodní H. (6 p.), Hvězda (6 p.). Rs. Dělnický dům, Sokolovna a j. Úř. pouze městské. Školy: A. Čes.: Čes. reál. gymn., měšť. škola, obch. šk., klášterní čes. šk. dív., odbor. smíšená šk. pro kovodělníky a j. — B. Polské: Pol. reál. gymn., obec. šk., rodinná šk. a šk. všeob. živnost. — C. Něm. soukr. obec. šk. Kostel. Museum Slezské musej. společnosti je na Kopaninách.

Odb. T. 199h **Bohumín**, **Něm. Lutyně**, **Karvinná**, **Fryštát**. Jest to paralelní místní doprava elektr. drahou pouliční, jež jezdí každých 10—30 min. prům. obcemi uhelného revíru (v. Bohumín).

Odb. T. 199ch. V místě jest stanice místní dráhy Mor. Ostrava (13 km), Orlová, Lazy (2 km), Karvinná (7 km).

13 km **Doubrava.** 5220 ob. Souvisí s Orlovou. Hned u T. před nádr. vp. jáma Hlavní, vl. za nádr. Betina a Eleonora. Dále u Karvinné vp. jest jáma Jindřich.

17 km **KARVINNÁ.** 23.050 (25.000) ob. (Č. 6000, N. 2000, P. 15.000). R. 1804 bylo pouze 630 ob. Okr. polic. komis. 17 škol čes., pol. a něm.

D á l e T. 301. Za Karvinnou končí pruh souvislých lidských sídel, charakterisující prům. oblast kamenouhelné pánve ostravsko-karvínské.

20 km Darkov. 235 m. Malé lázně světové pověsti, z nejsilnějších j o d o v ý c h p r a m e n ů na kontinentu a jediné bahnité lázně s volným jodem vůbec.

Dále jde T. 301 po samých českopolských hranicích, které tu tvoří řeka Olza. Její pravý břeh je již polský.

32 km ČESKÝ TĚŠÍN.†† 308 m. 8068 (8900) ob. (2427 Č., 3406 N. a 529 P.). Dříve byl Těšín (Teschen, Cieszyn), hlavním městem Těšínska. Delimitační komisí v srpnu 1920 byl rozdělen na Cieszyn (asi 22.000 ob.) a Č. Těšín.

H.: Central (17 p. gar.). K. Puckmann. Rs.: Na nádraží. U Partyků. U Chumchalů. U Czakanů. U Škarabelů. Na nádr. informační tur. mapa.

39 km Třinec. 306 m. 5983 (8000) ob. (784 N., 1766 P. a j.). Z. jsou veliké ž e l e z á r n y a k o k s o v n y (4 vysoké pece, 5000 dělníků). Lovecký zámeček byl změněn v obytný dům.

D á l e T. 301 stoupá maleb. údolím dravých horských řek Olzy a Lomné, přechází vysokým viaduktem před vesničkou Dol. Lomnou k p r ů s m y k u J a b l u n k o v s k é m u, jenž půlí Z. Beskydy (t. j. část Beskyd od Radhoště až k polskému městu Nov. Targu) v mor.-slez. a pol., tyto pak cestou k Žilině vidíme stále po V. straně.

52 km Jablunkov. Z nádr. do města (25 min. pěšky) jezdí AB. (2 Kč). 386 m. 4000 (4600) ob. (Č., Něm., Pol.). H.: Bulava (6 p.), Silesia (4 p.). Okr. město před průsmykem Jablunkovským (2½ h. pěšky, automob. silnice). Os. Bú. Fin. úř. Ls. s plicním l é č e b n ý m ú s t a v e m (1925) spolku Slez. humanita. 2 kat. kostely, k l á š t e r a l ž b ě t i n e k, nová nemocnice, radnice. V okolí, z něhož do světa odchází mnoho podomních obchodníků, živoří ještě plátenictví.

Z. se tyčí hora Vel. Polom (1067 m). V. polské Beskydy. Na státní hranice jsou 2 h.

Vycházky. Orient. mapa jest na nádr. — 1. **M. Polom** (1052 m), 4 h. po m. zn. — 2. **Čes. útulna** pod Vel. Stožkem (760 m). 1½ h. a Vel. Stožek (pol. útulna, 975 m, 2 h. po z. zn.). — 3. **Krkavice**, čes. útul. (973 m), 2 h. po ž. zn. — 4. **Gírová** (839 m), 2½ h. po z. zn. — 5. **Kozubová** (976 m), 2½ h. po ž. zn. Odtud chodívá se na S l a v í č k něm. útulně, 1 h. po ž. zn. — 6. Vycházky do okolních g o r a l s k ý c h vesnic horských (Istebné, Javořinka v Polsku, Hrčava v ČSR.) se starými slezskými zvyky, obyčeji, písněmi a tanci. U Jablunkova jest malá ves Bocanovice, odtud čerpal skladatel A. Piskáček staré slezské písně.

55 km **Dol. Lomná.** Východisko: 1. Na Kozubovou (z. zn.). — 2. Na Vel. Polom po ž. a z. zn. — 3. Na Slavič po m. zn. Před průsmykem, pod nímž vede tunel, jest poslední žst. slez. — 59 km **Mosty.** 500 m. H.: Turistický dům (Touristenhaus). Nejvyšší žst. T.

T. 301 stoupá k 606 m dlouhému tunelu. Nad tunelem vp. je kaplička a pověstné Jablunkovské šance (605 m), zbudované r. 1578 k ochraně Těšínska proti vpádům z Uher a potom několikrát obnovené. ½ h. cesty od tunelu jest již Slovensko a potok odvádí již vodu k J. do Váhu.

Vycházky. 1. Vel. Polom (1067 m, čes. útulna), 1½ h. po č. zn. — 2. Gírová (839 m), 1 h. po č. zn. — 3. Jablunkovské šance (605 m), ¾ h. po ž. zn.

ZEMĚ SLOVENSKÁ.

71 km **ČADCA.** 412 m. 5623 (6000) ob. (83 N., 169 Ž., 20 M.). H.: Klappholz U nádraží (13 p.), Politzer (12 p.), Reich (3 p.), Blau (2 p.), Sloven. matica. Os. Bú. Posádka (1 prapor pěš. pl. 41). Dřevařský prům. Textil. tov. byla zastavena r. 1922. Pila.

AB. jezdí Čadca, Makov, Vel. Karlovice.

Okolí sluje „Na Kysuciach" a jest známo drotarskými chudými obcemi (v. T. 351). Čadca leží při vtoku říčky Černé do Kysuce. Tu působil jako lékař dr. Ivan Hálek (syn básníka Vít. Hálka), jenž se věnoval povznesení chudého kraje. Tur. tabule jest na nádr. — Zn. cesty: 1. Ž. zn. do Oščadnice a na Raču (v. dále). — 2. Z. zn. do Čierné a na horu Gierová (839 m, výhled).

*

Odb. T. 309 do **MAKOVA.** Z. otvírá se krásná kotlina, kterou teče řeka Kysúca od několik hodin dlouhé dědiny **Turzovky.** 8400 ob. (Sl.). Za obcí jest čerp. stanice k dobývání nafty. Tudy vede T. dále mezi Javorníky (J.) a slezskými Beskydy (S.). Má býti prodloužena na Vel. Karlovice (T. 206), čímž by se této spojce dostalo velikého tur. významu. Údolím Kornice chodívá se na Konečnou (712 m, u silnice chata „Na Baraní". Z Kelčova možno se dáti na hřbet Beskydu po ž. zn. k Pavlíkově útulně KČST. — 27 km **Makov.** 583 m. 2678 (3200) ob. Obec se skládá z mnoha roztýlených samot, t. zv. „kopanic", drobných, po úbočích roztroušených sídel, charakteristických pro slov. stranu Beskyd. Proto hned za hranicemi ustupuje les pastvinám a drobným horským polím.

Hlav. tur. zn. v okolí. 1. Č. zn. stezka po hranicích slov.-mor. navazuje na Štefánikovu tur. cestu (v. VI. 9.) a vede od Javorníku až k samotě Bumbálce, kdež se připojuje na č. zn., která jde z Bečvy přes Třeštíkovu samotu (host. a tur. chata) po hřebenu Beskydu k Masarykově chatě na Beskydu, k tur. útulně na Konečné a dále ke slez. hranicím. — 2. Ž. zn. vede z Masarykovy chaty přes samotu Smutníkov na Trojačku (host. s 1 p.) a dolů do Makova. — 3. Z. zn. jde z Bílé přes samotu Kavalčanky na Slovensko k host. Štefána Pavlíka, pak podél Kelčského potoku na žel. zast. Kelčov a odtud dále vesnicí Vysokou (4400 ob., kopanice) podél řeky Kysuci do Turzovky. — 4. M. zn. jde od samoty Kmínek (občerstvení) přes

samoty Bitalovci, Bajčarové na Mlaku a na nádr. v Makově. — 5. Z. zn. od samoty Kmínek vede k chatě Štefána Pavlíka v Kelčově a odtud přes samotu Určák k tur. chatě na Konečné. — 6. Z Makova chodívá se údolím Pavelkovského potoku na Beskyd (1¼ h.) a odtud k Masarykově útulně (½ h.).

*

Odb. T. 303 na V. do Polska do **ZWARDONA**. 21 km. Do Skalitého 3 vlaky; tu čsl. revise, ve Zwardonu polská. Od T. možno vykonati výlety do polských Beskyd a na **Raču** (v. níže). Tam chodí se ze žst. osob. vlaků Oščadnice, Krásno nebo Ochodnice na T. 301. Celkem 2½ až 3½ h. Sestupuje se na žst. Rajcza v Polsku podle m. zn. k S. a podle č. zn. na žst. Sol.

*

78 km Oščadnica. 474 m. 3256 ob. (98·5% Sl.). Host.: Vetáhlík a Feuermann (noclehy).

Vystupuje se k SV. po hřebeně Kalinova vrchu (817 m) 3 h. po z. zn. a další 1 h. na **Raču** (Rigi Beskyd, 1236 m). Chata na Rači (r. 1929 vyhořela, znovu obnov.), byla vybudov. KČST. v Žilině, jest 10 min. od chalupy Kocůrka. Má mimo host. místnosti 4 p. se 40 lůžky. Lyžařský terén (10 km). Nádherné výlety do Polska i do Oravy. Zejména pěkný jest pohled na údolí Klausa, v němž se sbíhají bystřiny v Lalíkův potok. Možno jíti též dolinou ke kostelu a odtud k J. vystoupiti k chatě a za ½ h. na vrchol. Východiskem jest žst. Oščadnica. Na vrcholu Rači jest „Jánošíkova jeskyně", z níž prý podnikal výpravy Janošík se svou družinou.

82 km Krasno (384 m). Od východu otvírá se údolí řeky Bystrice.

Přichází z odlehlé a turistům málo známé krajiny S. a Z. od Oravské Magury, kde pnou se hřbety okolo 1300 m. Návštěvu této oblasti možno spojiti s návštěvou Rače, Podhory a Babia góry. Spec. mapa voj. zeměpis. ústavu 1 : 75.000 (8/XIX. a 8/XX.).

Vlak projíždí dále soutěskou hor. Na Z. Javorníky (907 m), na V. J. cípy slov. Beskyd vysílají údolím Kysuce k J. větve až k Žilině. Znenáhla se údolí rozestupuje.

91 km Kysucké Nové Mesto. 558 m. 2024 (2161) ob. Sl. H.: Na mýtě (3 p.), u Weilů (2 p.). Okr. úř. Bú. R. 1904 vyhořelo tu 300 domů. Dva kat. kostely, synagoga, parní pila a mlýn. Mnoho obuvníků, kteří široko daleko navštěvují trhy.

K J. se otvírá kotlina vůkol Žiliny. SZ. jsou Javorníky, JZ. údolí Váhu, J. Malá Fatra a Žibríd (868 m) u Súlova, k V. typické hory mezi Bystricí a Váhem (800—1000 m), z nichž nejvyšší hora jest Ladon (1000 m). Vp. u dráhy leží ves Vranie, známá dobrými slívami.

Údolí Kysuce se znovu zúžuje u zast. **Brodno**, kde jest viděti pěkně vrásněné vápencové skály, brzy se pak rozšiřuje, vp. zámek Budatín a most přes Váh. Roku 1848 byly tu úporné boje mezi slov. povstalci a košutovskými Maďary. V zámku jest znak čes. pánů husitských Suneků, rytíř na koni a 4 hvězdy.

102 km **ŽILINA.**†† 344 m. 18.000 ob. (z toho asi 800 Maď.) Uzel. žel.: a) T. 301 ke Košicům; b) T. 351 k Bratislavě; c) lokálka T. 304 k Rajci. V žst. je v létě velmi rušno četnými turisty.

R. 1930 se v Žilině staví nové, velké nádraží v podobě čtyřcípé hvězdy.

Příjezd: A. Od Prahy přes Bohumín: a) buď T. 1 a 171 přes Olomouc (466 km, rychlík 8 h. 30 min. Popis v. IV. 6.); b) přes Hanušovice a Opavu po T. 145, 172 a 173. (490 km. Rychlík 12 h. Popis v. IV. 9.). B. Od Bratislavy po T. 251 (203 km. Rychlík 4 h. Pop. v. VI. 9.).

H.: Remi (85 p., u nádr.). (Nová nádražní Rs.) Grandhotel (35 p.). Reich (40 p.). Folkman (4 p.). Slovan (10 p.). Tatra (12 p.). Astoria (10 p.). Metropol (74 p.). Europa (10 p.). — Úř.: Osp. Os. Bú. — Šk.: Reál. Jána Palárika. Dív. ref. gymn. — Synagoga. Klášter milosrd. sester (nám.) a klášter františkánů (vedle stát. ludové školy a pošty). Stát. oční nemocnice.

Od nádr. (s orient. tab. KČST.) jdeme Masarykovou ul. ke Šrobárovu sadu (orient. tab. KČST.) a odtud stoupáme dosti příkře do vnitřního města. Tu stojí na terase farní kostel z r. 1400 slohu rom. s věží a osamocenou zvonicí, svéráznou a daleko viditelnou. Odtud přijdeme na čtvercové nám. Slobody se starobylými podloubími. Tam stojí bar. kostel sv. Pavla s klášterem milosrd. sester, mestský dom. Za čes. čtvrtí (úřednické domy) u zast. Žilina-Tehelňa na T. 304 je kostel sv. Štěpána (1347), nejstarší žilinská stavba, s rom. apsidou a se hřbitovní renes. kaplí. Na voj. hřbitově odpočívá asi 1600 obětí světové války. Hřbitov ten patří k nejpěknějším v ČSR.

Dějiny jsou velmi pohnuté. Městem stala se Žilina r. 1338, od r. 1384 je král. svobodným městem. Roku 1431 obsadili ji husité. R. 1610 byla tu evang. synoda, a Žilina stala se od té doby sídlem superintendenta a čelným, uvědomělým slov. městem. R. 1858 (15. II.) bylo tu silné, nikoliv katastrofální zemětřesení.

Působil tu dr. Dušan Makovický, osobní sekretář Lva N. Tolstého, a po něm dr. Ivan Hálek, syn Vít. Hálka, jehož choť Dorota tu odpočívá na hřbitově. Po převratu r. 1918 konstituovala se tu prozatímní slov. vláda s dr. V. Šrobárem v čele a sídlila tu 1½ měsíce.

Průmysl. Výhodně položené město má již dnes ráz obchodní a průmyslový. Jeho význam v budoucnosti asi ještě vzroste v tomto směru. Žilinská súkenná továreň (úč. sp.), Žil. tov. celulosy (úč. sp., 500 děl.), tov. umělých hnojiv (Žil. účast. tov.; Belavý), tov. zápalek (Wittenberg a syn), tov. polních drah (A. Stark), tov. rybích konserv (Eletko), dehtová tov., pila (N. Zelinky syn), tov. likérů (Gajdoš a Gador; Scheer a sp.), Žil. cihelna (tehelňa), Spoj. elekt. severozáp. Slovenska.

Okolí. Žilina je tur. východiskem do pěkného, hornatého okolí (v. J. Všetečka: Žilinský kraj a M. Fatra. 1925. Žilina). — Vycházky: 1. Přes Váh na zámek Budatín (1 km). Při něm vlévá se Kysuca do Váhu. U vtoku je pověstný vír, nebezpečný i pltím. Často zvednou deště hladinu Kysuce o 1 m, zatím co Váh je nezměněn. Pův. byl tu hrad, zal. před 13. st. R. 1848 byl rozbořen v bojích mezi Maďary a císařskými. R. 1922 byl obnoven stat-

kářem Csákym a je obýván (není přístupný). Pěkný park. (Pověsti o krásné Katarině Sunekové). Z Budatína se chodívá na kopec Dubeň (600 m, 1 h. V.), krásný rozhled. — 2. Trnová, ves 6 km JV. silnicí, má starý dřevěný kostel v got. slohu, asi z r. 1604. — 3. Vlakem (k Jablunkovu) do Brodna (zast.), pěkné údolí, váp. skály. — 4. Do Ráj. Teplic, na Lietavu atd. (v. přehledy).

*

Odb. 304 **ŽILINA—RÁJEC.** 22 km. Turisté z města nastupují na zast. Žilinská Tehelňa. T. vede údolím řeky Rajčianky mezi Považskými horami (Z., 868 m) a Vetrnými holemi (Rájeckými vrchy, V.: Minčol, 1364 m, Veľ. Lúka, 1477 m). Na některých mapách jsou nesprávně označeny Považské hory jako Vetrné hole nebo vrchy. Celé údolí je vyloženo vápencovými skalami, jež místy tvoří hotová bludiště. Považské hory jsou složeny téměř výlučně z třetihorních vápenců a také Z. svahy M. Fatry jsou zdobeny soutěskami a romant. roklemi (na př. údolí Rosina nebo Diel Ivonči u poutního místa Višňovského, při Turských Tridvorech. — Od Porúbky výše ční po stranách údolí turně a úrvy jurských vápencových bradel jako řetěz trosek hradů. Takovýto romant. obraz provází nás až k Raj. Teplicím. Údolím Rajčianky, jež přichází od Čičman, jde důležitá, prastará cesta do údolí Nitry.

6 km **Bytčica** (373 m). Zámek, dříve majetek virtuosa Jana Kubelíka, nyní dětská nemocnice Červeného kříže. — 8 km **Lietavská Lúčka.** Cementárna. Východisko na hrad **Lietavu**, 5 km Z., zříc. kdysi jednoho z nejmohutnějších hradů na Slovensku. Původ hradu není znám (jméno slov. bohyně). Patřil v 16. st. čes. šlechticům Kostkovcům, potom Thurzovcům. Hrad působí mohutným dojmem a bělavou příkrou scenerií. Po hřbetě, na němž stojí hrad, přejdeme na vyhlídku s vrchu Cibulníka (634 m). Vděčná je cesta dále po hřebenu k Sviné (30 min.), pak po z. zn. na Skalku (1 h.) a do Raj. Teplic. — T. jde dále mimo skalní scenerii. Vp. dolina hradu Lietavy, kterého však není viděti. — 11 km **Porubka-Turo.** Východisko k V. přes Turo (30 min.) na Minčol (1364 m). Jdeme krásnou turskou dolinou 3½ h. k V., mimo žilinský vodovod a malou jeskyni u něho (klíč u horára v Turo). Krásný výhled na vše strany. Pokračujeme: a) po z. zn. k S. na Strečno. b) Sestoupíme po m. zn. k SZ. přes poutní místo Višňové (krásné doliny, 2½ h.) a přes krásnou dolinu Rosinu do Žiliny (1½ h.). c) Pokračujeme po z. zn. hřebenu k J. na Veľkou Lúku (1¾ h.) a sestoupíme po ž. zn. do Turč. Sv. Martina (3½ h.).

16 km **Rajecké Teplice.** 420 m. 150 ob. Oblíbené a dávno známé lázně v krásném parku. H.: Kúpelný dom, pensionáty a dvě Rs. Teplé (29°—35° C) prameny ledkovo-sirnaté prýští do dvou basénů (pro společné koupání), jimiž stále bublá proud uhličité kyseliny. Voda obsahuje kamence hlinitodraselnaté. Indikace: ženské nemoci, nervové, reumatism, chudokrevnost a pod. Sezona od 15. V. do 30. IX. — R. Teplice bývaly dostaveníčkem maďarské šlechty, dnes jsou majetkem Revírní bratrské pokladny v Mor. Ostravě, jež je pronajímá (1930 nájemce Jos. Seidler, česká kuchyň).

Vycházky: 1. **Skalka** (779 m), zajímavá vápencová hora nad lázněmi s pěkným výhledem. Po z. zn. 1 h. (v. Lietavu). — 2. Do **Súlova** (3½ h.), skalního bludiště, chodívá se přes Zbinôv po ž. zn. půvabnou a romant. cestou. Odtamtud jest na stan. Predmier na **T.** 251 8 km (v. VI. 9). — 3. Na krásný zámek statkáře Ballestrema (z r. 1916) v Kuneradě (2 h.) směrem na Veľ. Lúku, ž. zn. — 4. **Dolinou Stráňanskou** po ž. zn. vystoupíme na **Veľ. Lúku**

(1477 m, 4 h.) a pak sestoupíme k útulně Halašově a salaši, pak od útulny Halašovy po č. zn. přes Osikovou do Turč. Sv. Martina, nebo m. zn. přes Záturči do Turč. Sv. Martina (v. svrchu). Tato cesta je pokračováním ž. zn. tur. stezky, jež jde z Veľ. Bytče—Predmieru (na T. 251) přes Súlov do Raj. Teplic.

22 km **RAJEC**, 455 m. 2662 ob. H.: Králík (4 p.). Kľak (5 p.). Starobylé městečko, které od r. 1486 pod vlivem husitského hnutí vedlo měst. knihy čes. Uprostřed čtvercového nám. stojí Obecný dom, opodál rom. kostel. Stavební plán je obdélníkový. Řezbářství. Proslulá byla speciální výroba z červené kůže („rajčoviny"), od 80. let klesající.

Vycházky: 1. Do **Čičman**. Jezdí tam AB. (5 h. pěšky.) Svérázná obec se starobylými stavbami, uchovalými kroji a p. Popis v. u Trenč. Teplic (T. 252, VI. 9.). — 2. Na Kľak (1353 m, útulna KČST.)[1]) k J. přes Fačkov, odtud po ž. zn. Sestup k J. na Ném. Pravno nebo na Kláštor pod Znievom po č. zn. stezce Štefánikově (3½ h.). Až do Fačkova možno při 1. a 2. vycházce užíti AB. z Rajce do Nem. Pravna. — Také z Nem. Pravna do Kláštora jezdí AB. — 3. Na sv. Trojici, v neděli (přibližně) 7. června koná se veliká a zajímavá pout ve Frývaldě u Rajce, na niž přicházívají venkované v krojích ze zapadlých dědin kolem Čičman, Zliechova a Valašské Belé.

*

Hory severozáp. Slovenska.

1. **Západní Beskydy a jejich slov. odnože**. Prostor mezi Kysucou (Z.), krás. údolím Varinky (JV.) a horským pásmem Oravské Magury (V.), mezi Váhem (J.) a slovenskopolskou hranicí je vyplněn Z. Beskydami a jejich odnožemi. 1. **Pohraniční**, nejvyšší hřbet se táhne od průsmyku Jablunkovského nejprve k V., pak se téměř v pravém úhlu ohýbá k J. k hoře **Rača** (1236 m), dnes nejdůležitější tur. středu tohoto kraje s tur. chatou (15. II. 1929 vyhořela, byla obnovena, výhled, lyžařský terén). Od Rači jdou rozsochy k JZ. a k J. Pohraniční hřbet se dále ubírá k V. až k hoře Ošus (1152 m). Je zalesněn, řídce osídlen a málo čsl. turisty navštěvován, větší frekvence je se strany polské. Hora Ošus (Oszus) je důležitým mezníkem. Pohraniční hřbet odtud dále stoupá k SV. přes Pilsko (1557 m), **Babia góru** (1725 m. nejvyšší hora Beskyd). — 2. **Slov. kraj** jest dělen horskou rozsochou, od Ošuse přímo k J. až k Terchové (v. M. Fatra), sbíhající v Z. část Kysuckou a ve V. část Oravskou. A. Kysucká část. Od odnože Ošusu vybíhá po J. straně údolí Bystrického několik hřbetů, jež činí horské kulisy na V. břehu Kysuce [Marusov (691 m), Černatin (922 m) s pěkným rozhledem, Ladohora (1000 m) u Vodičova, Vreten (822 m), asi 7 km dlouhý, Duben (800 m) u Žiliny] i dále na V. k Varínce [Stranie (770 m) nad Tepličkou, Velhora (932 m) se staletými lesy, Lutyša (952 m), Prislopec (1260 m)]. Je to hornatý chudý kraj. Význačnější je údolí Bystrice (v. VI. 9.), vlévající se do Kysuce, jež je hlavní branou do tohoto odlehlého kraje. Neméně důležité je krásné údolí Varinky, prastará cesta z údolí Váhu do Oravy a tur. východisko na M. Fatru (v. dále). — B. Oravská část. Popis v. VIII. 2.

2. **Malá Fatra** tvoří jednoduchý horský hřbet skoro 50 km JZ. od Kľaku (1353 m) nad Nem. Pravnem k SV. až po Vel. Rozsutec (1606 m) se táhnoucí a úzkou romant. průrvou, jíž se prodírá Váh

[1]) Pozn. Klíče jsou v Gajdelu u horára a ve Fačkově, Vrickově a Čičmanech u správce škol.

a ubírá se T. i silnice z kotliny turčianské do žilinské u Strečna, ve dvě části rozdělený. Geologie: Obě horské skupiny mají ústřední jádro žulové. Přes toto byl horotvornými pochody nasunut mohutný příkrov mladších hornin, který se dnes lépe udržel na SZ. straně pohoří, kdežto na straně JV. poklesl. Triasové, jurské, křídové a třetihorní horniny, zvláště vápence, dodávají SZ. různé bizarní drobné tvary v předhoří, kdežto na JV. spadá pohoří příkrými žulovými svahy do turčianské, štěrky silně zanesené kotliny. Má tedy M. Fatra, podobně jako Vys. Tatry a j. slov. hory, t. zv. jednostranně vyvinutou horskou stavbu. — Odtud má pohoří imposantnější ráz, zvláště kriváňská skupina, od JV. a proto jsou pohodlnější východiska do hor od Z. Četné tektonické poruchy, pohoří skoro se všech stran obklopující, jsou příčinou poměrně dosti častých, nikoliv však katastrofálních zemětřesení, jakož i původu teplých a minerálních pramenů. Tur. ráz obou částí se dosti značně liší a každá z nich tvoří samostatný, uzavřený tur. celek.

A. **Sev. M. Fatra** (Kriváňská skupina, nesprávně též Fatrička) je kratší, vyšší a tur. více hodnocená část J. Patří mezi nejkrásnější čsl. horstva a jen sousedství Vysokých Tater působilo, že teprve později přicházejí její krásy k uplatnění. Má krásný, holý a široký hřbet, s něhož jsou po celé délce hřebenové pouti nádherné výhledy na celé S. Slovensko. Na poloninách se pasou stáda dobytka, koní a ovcí, jsou tam salaše a koliby. Po úbočích jsou obrovské pralesy, jimž rovné nalezneme snad jen ještě ve V. Podkarpatské Rusi. Při úbočích jsou nádherná údolí (s vodopády u Šútova a Terchové), proslulá soutěska Váhu u Strečna, zdobená dvěma zříc.; u Terchové je krásné skalní město (Vrátna) a krásný skalní amfitheatr. — Tury v S. M. Fatře konají se na den nebo na dva dny. Proviant a opatření na noc (svetr, přikrývku) nutno vzíti sebou pro případ potřeby. C e s t y jsou značeny. Na hřebenu jsou dvě útulny pod nejvyšší horou, M. Kriváněm*) (Terchovským, 1711 m) a to: a) Útulna **Majlathova** na S. úbočí, nad Terchovou, asi 300 m pod vrcholem. Je to lovecká chata velkostatkáře Majlatha. — b) Útulna **Révayova**, na V. svahu Malého Kriváně, asi 300 m pod vrcholem v dolině smilovského potoku (z. zn.) při okraji lesa. Patří Karpathenvereinu, bývá zavřena. Klíč od ní půjčuje KČST. v Žilině, host. v Turanech (v. informace). V chatě je kuchyňské náčiní, spáti nutno na slámě neb seně. U obou chat je voda (asi 30 kroků). Chaty leží mimo hřebenovou stezku, sedíce na z. zn. spojnici z Turan na M. Kriváň a Terchovou. — Na terchovské straně je Terchovská salaš (nocleh nemožný). — O r i e n t a c e při sestupu s hřebenu není snadná, proto nutná je speciálka Ružomberok č. 4362. Průvodce: J. Všetečka: Žilinský kraj. Žilina 1925. Místy možno užíti chodníků skotem vyšlapaných (t. zv. prtě). Při tom lépe je se držeti vyšších poloh, ježto níže bývá neprostupná houšť, jež je domovem divokých vepřů, vysoké zvěře a tu a tam i plachého medvěda.

Tury. 1. Hřebenová stezka je č. zn. a táhne se od Suchého nad Strečnem k S. Celkový přechod trvá dva dny. Vlakem jedeme do Strečna. Od nádr. dáme se po č. zn. po l. břehu Váhu proti proudu p o d S t a r ý h r a d, pak na jeho zříc. (asi ¾ h., v. Strečno). Odtud za 1 h. vystoupíme po č. zn. na Plešel (998 m, výhledy), na Kopu (1146 m, 30 min.). Sem možno přijíti od Varína méně strmou, neznačenou cestou. Za 1 h. (cestou pramen u polovnické chaty Krupcovy) vystoupíme z p. strany od J. na Suchý (1468 m). Sem od Vrútek přichází ostře stoupající z. zn. tur. stezka. Kdo nechce na Suchý, může obejít kravín (ž. zn.) chodníkem po S. svahu. Dále postupujeme po V. straně hřebenu na Skalnatý Gruň (1510 m,

*) Veľ. Kriváň je v Tatrách.

asi 45 min.) a odtud již pohodlněji na Fatranský (Sučianský) Kriváň (1669 m, 1 h.). Odtud k V. po (nejprve po l., pak po p. straně) hřbetu odnože (Veľ. Kráľová, 1181 m) jde m. zn. k Sučanům. K V. sbíhá dolina Bieleho potoku, k JZ. Kurská dolina a k Z. Belská-dolina. — Sestoupíme do sedla (45 min.) a po úzkém hřebenu vystoupíme na kotu 1537 (možno vl. obejíti) pak pokračujeme po hřebenové stezce (vrcholy možno vl. obcházeti) do sedla (45 min.) pod Kriváněm (1711 m, nejvyšší z M. Fatry). Ze sedla možno vystoupiti na M. Kriváň (½ h.). S M. Kriváně je překrásný rozhled. Odtud za ¼ h. dostihneme na J. úbočí Révayovu útulnu, kde možno přespati. S vrcholu M. Kriváně jdou: a) Z. zn. k SZ. přes Kraviarsku (salaš) do Terchové; b) k SZ. z. zn. k Majlathově chatě; k J. z. zn. k Révayově chatě (odtud pak jednak k J. z. zn. přímo do Turan, jednak m. zn. pod Chlieb k Šutovskému vodopádu a do Šutova nebo do Kraľovan). — Kdo jde ještě dále (druhý den), vystoupí na Chlieb (1644 m), Hromovou (1624 m), lučinou do sedla před Stohem (pramen je na obou úbočích ke Stohu), který se zpravidla obchází po S. straně od velkého balvanu chodníčkem (vždy hořejší odb.) na Medzihole (1185 m, salaš, pramen, 3 h.). Č. zn. přestupuje Stoh (1608 m), kde se pase dobytek. Odtud k V. sestupuje dolinou Bystričky z. zn. do Kraľovan (2 h., jen za sucha!). Na vápencový Veľ. Rozsutec (1606 m) jde (i leze) se přes skalní úrvy a ostrohy asi 1 h. Č. zn. sestupuje k S. přes M. Rozsutec (1226 m) a Podrozsutec k Zázrivé, odkud možno se dáti buď k Párnici nebo Terchové. — **Přístupy.** 1. Z Varína neznačenou cestou, mírně stoupající na hřebenovou stezku. — 2. Ze Strečna (v. svrchu). — 3. Z Terchové (AB. z Varína) přes krásnou soutěsku Vrátno: a) po ž. zn. pohodlněji, b) po z. zn. příměji a strměji (mimo Majlathovu chatu) na M. Kriváň. — 4. Z Vrútek prudce stoupající stezkou ke Kľačianské útulně na Maguru a dále (z. zn.) na Suchý (4 h.). — 5. Ze Sučian (staví všechny osobní vlaky) po m. zn. (5 h.) dolinou Bielýho potoku, pak po hřbetu na Fatr. (Suč.) Kriváň. — 6. Z Turian nejvíce se chodívá po z. zn., nejprv dolinou Studence, pak vp. k Révayově chatě (3 h., 1300 m) a za 1 h. na M. Kriváň. — 7. Ze Šutova k Šutovskému vodopádu po m. zn. a po ní dále příkře na Révayovu chatu nebo na hřeb. stezku. — Vodopád je nádherný, leč cesta řečištěm a prudké stoupání je únavné, lépe tudy zpět. — 8. Z Kraľovan dolinou Bystričky po z. zn. na Medzihole (1185 m), 3 h. (jen za sucha!).

B. **Jižní M. Fatra** (Vetrné hole,[1]) Rajecké vrchy) se táhne široce klenutým hřbetem, vysílajícím krátké rozsuchy k V. (celkem 7) i k Z. (celkem 10), od Strečna (S.) po Kľak (1353 m, tur. chata) v délce asi 40 km. Hřebenová cesta je velmi pěkná, ježto hřbet je lysý, rozhled krásný. Útulny KČST. jsou na Veľké Lúce a na Kľaku. Turisté se zpravidla omezují na menší úseky. Od Strečna jde po hřebenu z. zn. tur. stezka přes Gruň (1243 m), Úplaz, Minčol (1364 m). Rozhled s Minčolu se pokládá za nejkrásnější z Vetrných holí. Sem přichází z Vrútek pohodlnější ž. zn. a strmější m. zn. cesta. K Z. na Turo sestupuje neznačená cesta. Hřebenová cesta míří dále k J. na Veľkou Lúku (1477 m, nejvyšší v tomto pásmu), jež vysílá k Z. trojklanou rozsochu. Vrchol je značně porostlý kosodřevinou. Od V. z Turč. Sv. Martina přichází sem m. zn. stezka, při níž asi 300 m pod hřbetem v lese je Halašova útulna.[2]) S Veľ. Lúky možno dále po ž. zn. sestoupiti

[1]) Název Vetrné hole některé mapy přenášejí nesprávně na Považské vrchy.

[2]) Halašova útulna je zařízena kuchyňským nářadím, žíněnkami a houněmi. Klíč u odboru KČST. v Turč. Sv. Martině.

k Z. na Rajecké Teplice. — S Veľ. Lúky ke Kľaku je cesta neúplně z. zn., osamělá, málo navštěvovaná. Jde přes Hor. Lúku (1293 m), Hnileckou Kyčeru (1219 m), Holespak (1193 m) na Kľak (1353 m), kde je prostorná Bošányho chata (v. Něm. Pravno, VI. 7.). Klíč má odbor KČST. — Prievidza.

Obyčejné výstupy. A. Od Z. z Rajecké doliny: 1. Porúbka-Turo, romant. dolinou (VIII. 1.). — 2. Rajecké Teplice, ž. zn. (VIII. 1.). — 3. Z Rajce AB. přes Fačkov na Kľak (v. VIII. 1.). — B. Od J.: 4. Z Něm. Pravna, ž. zn. (v. VI. 7.). — C. Od V. z údolí Turce: 5. Z Kláštora pod Znievom po č. zn. Štefánikově tur. cestě (v. VII. 1.). — 6. Z Turč. Sv. Martina po m. zn. k Halašově útulně na Veľkou Lúku (VII. 1.). — 7. Z Vrútek na Minčol: a) Po ž. zn. pohodlné cestě; b) Po m. zn. velmi strmé (VIII. 1.). — D. Od S.: 8. Ze Strečna po z. zn. hřebenové stezce až na Veľ. Lúku (v. svrchu) (VIII. 1.).

Oravskou Maguru v. VIII. 2. Vel. Fatru v. VIII. 3.

*

Severní silniční magistrála, jež se připojuje k silnici Praha, Mor. Třebová, Olomouc, Vsetín, Vel. Karlovice, Makov, Vysoká, Vel. Bytča, Žilina. Od Žiliny se ubírá celkem ve směru úseku T. 301 Žilina—Margecany, kde se větví v S. hlavní část na Prešov, Humenné, Užhorod atd. (v. IX.) a v jižní větev, jež jde na Košice. Popis tohoto silničního směru jest shodný s popisem úseku T. 301 Žilina—Margecany. Odbočky jsou popsány u žel. stanic.

Přechody od T. 301 do středního a jižního Slovenska. K nejpůvabnějším turistickým sceneriím patří silniční přechody od T. 301. K J. dnes většinou projíždějí těmito směry AB., jimiž lze vykonati cestu za krátkou dobu s plným požitkem celkové orientace. Po vybudování Středoslovenské trati ještě více stoupne turistický význam těchto přechodů. Pomíjejíce podrobnosti, upozorňujeme na hlavní směry, jimiž se dnes kombinuje cestování vlakem s tratěmi AB. Hlavní přechody, turisticky i krajinářsky významné, jsou: 1. Údolím Rajčanky do údolí Nitry na Něm. Pravno (AB. z Rájce na Čičmany a snad i brzy do Něm. Pravna). Odtud bude možno buď vlakem na Hor. Štubňu nebo krásnou silnicí (AB.) do údolí Šturce (v. VII. 1.) a tam nádhernou dolinou k Hermanci (v. VII. 1.) nebo vlakem do údolí Hronu. — 2. Údolím Turce vlakem (v. VII. 1.). — 3. Od Ružomberoka (AB.) k Banské Bystrici přes nádherné sedlo Šturec (v. VIII. Ružomberok). — 4. Zdlouhavá cesta jde z Kraľovy Lehoty do údolí horního Hronu (v. VIII. 3. Kraľ. Lehota). — 5. Z nejkrásnějších cest Slovenska, přeplněna romantickými krásami, podobná pestrému filmu, jest cesta z Popradu na Pustopole. Tam se větví: a) k Muráni a Tisovci jde jedna, krásná větev; b) daleko romantičtější se stáčí do údolí Hnilce mimo Ľadovou dobšínskou jeskyni do překrásné Ztratené doliny. (Sem přichází Slovenským rájem krásná silnice od Hrabošic.) Ze Ztratené přestoupí po nové silnici hlavní hřbet a nádhernými serpentýnami sestupuje k Dobšiné. Z dalších přechodů zaslouží zmínky: 6. Serpentinami a krásnými výhledy známá silnice z Nové Spiš. Vsi do údolí Hnilce a dále přes Sulové vrchy (hlavní hřbet) k Rožňavě. — 7. Konečně snad dlouhá směrnice odlehlými kraji Margecany—Rožňava a 8. Košice, Jasov, Smolník, Rožňava. Poslednější směry nejsou arciť nejkratším a nejpohodlnějším spojením uvedených měst, nýbrž zajímavými tur. směrnicemi.

*

Hlavní silniční směry od T. 301 k S. Poměr jest obrácený než u směrů k J., ježto čím více k V. tím častěji odbočují hlavní silniční směry od základny, severní silniční magistrály (v. svrchu). —

1. Silnice ze Žiliny na Čes. Těšín jde stále podle T. 301 (VIII. 1.). — 2. Oblast mezi řekou Kysucou a Oravou nemá vhodné příčné silnice, jest komunikačně velmi zanedbaná, chudobná a málo navštěvovaná, posetá samotami. — 3. Silnice z Varínu přes Terchovou (AB.) do Parnice jest velmi pěkná varianta po Z. a S. straně Malé (Nižné) Fatry. — 4. Silnice Kraľovany, Suchá Hora, Nowy Targ jest hlavní branou do Polska, od níž možno navštíviti Tatry s polské strany (Zakopané). Údolím Dunajce možno se vrátiti do ČSR. na Spiš. Starou Ves (v. VIII. 5.). Od této směrnice (v. VIII. 2. podrobněji) lze učiniti několik pěkných odboček do Oravského Zamaguří, do srdce Lipt. hol a j. — 5. Ružomberok, Dolný Kubín (AB.) mimo krásný Choč, napříč Oravskými (Hrdošínskými) vápencovými horami. Odtud až po Poprad není silničního přechodu k S. — 6. Cesta Slobody (odbočky ze Štrby a Popradu) přechází Ždiarským sedlem mezi Vys. Tatrami a Spiš. Magurou jednak na Javorinu, jednak na Nowy Targ do Polska. — 7. Poprad, Spiš. Belá, Spiš. Stará Ves se ubírá na N. Targ do Polska (v. č. 4.). Od Spiš. Staré Vsi lze učiniti pěknou zatáčku mimo Pieniny, Smrdžonku ke Staré Lubovně. — 8. Poprad, Spiš. Belá, St. Lubovna, Sabínov, Prešov jest krásný oblouk ze spišské do šarišské oblasti. Tam míří také další odbočky. — 9. Štvrtok, Levoča (odtud spojnice na Kežmark k čís. 8.), Spiš. Podhradie, Prešov spojují památná místa historická, jak jest vylíčeno při popisu žel. tratí. — 10. Silnice Košice, Obyšovce, Prešov, Bardejov jest základnou a hranicí rozvětvené soustavě silnic vých. Slovenska. Více o tom v. VIII. 7., 8.

*

Popis úseku T. 301 Žilina—Kraľovany.

R á z t r a t i. T. 301 se ubírá k V. údolím Váhu. V prvním úseku prochází asi 17 km dl. a 5 km širokou kotlinou, památnou předhist. nálezy. Za Žilinou je odb. do údolí Rajčanky s hradem Lietavou, Raj. Teplicemi, přechody na Súľovské skály do Čičman, do Něm. Pravna nebo k V. Vetrné hole (Rajecké vrchy, J. M. Fatra) do údolí Turce. Za Žilinou tyčí se hrad Strečno (vp.) a proti němu Starý hrad (pohled z vlaku je jen na okamžik vl.) nad proudy „Margita" Váhu v krásné soutěsce M. Fatry. U Vrútek se otvírá veliká kotlina Turce, jíž jde T. 252 (v. VII.). Z Kraľovan odbočuje T. k Oravské oblasti.

Dále T. 301 úsek **Žilina—Kraľovany.** Hned za Žilinou vp. k J. zahlédneme v údolí Rajčanky zříc. hradu Lietava. Za mostem přes Váh je — 106 km **Teplička** n. Váh. 356 m. Vl. stojí býv. zámek (r. 1928 na podzim vyhořel zámek i sklárna, zámek je bez střechy a podlahy), potom sklárna, kostel ze 17. st. K SV. jde důležitá „hradská" (silnice, AB.) přes Terchovou, Zázrivou (kopaničarské obce) do Oravy.

Zde r. 1664 maď. spiklenci proti Habsburkům (Zrinský, Nádassy a Frankopán) přisahali si v kapli sv. kříže věrnost odboje. V zámku byl ubit otec Janošíkův, že nešel na robotu, protože mu umírala žena. Proto se stal Jánošík ze seminaristy obávaným vůdcem zbojníků, polapen (v Polhoře [v. VII. 2.] 1712), v 23 letech popraven r. 1713 v Lipt. Sv. Mikuláši. Mnoho písní opěvá národního hrdinu, jehož život byl výrazem osudu slovenského národa. V loretánské kapli u far. kostela je proslulá mumie (zvápenělá) zbožné Žofie, choti spiklence F. Veselényiho, původně ve hradu Strečně nalezená; hovoří se o ní v četných pověstech.

110 km Varín. 362 m. 3902 (4500) ob. Vápenky, lomy vápencové a parní pila.

Do Terchové jezdí dva AB. (3—4krát denně, pravidelně, jinak vždy, je-li 10 osob, též do Žiliny).

Odtud 15 km k SV. táhne se údolí Varinky, jímž jde prašná silnice k Oravě mezi Velhorou (Z.), porostlou krásnými lesy a M. Fatrou (V.). Dolina patří k úrodnějším částem S. Slovenska (ovocné stromy). V romant. poloze leží tu obec Terchová. 514 m. 3902 ob. Obec je většinou po kopanicích roztroušena, skupiny domů leží až 1 h. od sebe. Jednoduchá noclehárna KČST. je 20 min. před Terchovou v host. Mich. Hanuliaka. Rodiště Jánošíkovo je na kopanici „Jánošovia". Ženské kroje připomínají tu už kroje oravské. V potocích je hojně pstruhů (chov velkostatku). V létě jezdí 3kráte denně z Varína AB. do Terchové (osoba 7 Kč). Silnice pokračuje do Zázrivé, odkud se stáčí k Oravě. Z Terchové vystupuje se: 1. Na M. (Terchovský) **Kriváň** a to od S. dolinou Vrátna, velkolepou, 1 km dlouhou bizarní soutěskou ve vápencových skalách, v níž jsou různé skalní útvary (velblúd, jazdec, krokodýl, varhany, mnich a pod.). Za soutěskou se otvírá kotlina, z níž je krásný pohled na Kriváň, Chlieb, Stoh a Vel. Rozsutec. Dále jdeme mimo starý majer (dvorec, bývá tu klíč od útulny) na bočný hřeben Kraviarsko a z něho na M. Kriváň (1711 m) 4 h. po ž. zn. a odtud 1½ h. na Fatranský Kriváň (1669 m). Tato cesta je nejpohodlnější a nejvděčnější. Od dvorce je možno se dáti přímější cestou po z. zn. přímo k Majlathově chatě a pak ostrou serpentinou na M. Kriváň. S M. (Terchovského) Kriváně přes Chlieb sestoupiti možno prudce do údolí Šútovského potoku s krásným, velkým vodopádem a jíti (často řečištěm) do Šútova k zast. na T. 301 nebo do Kraľovan. — 2. Od Vrátné doliny lze též (obtížně) vystoupiti přes Štefanovou na Vel. Rozsutec (1606 m, 5 h.). Vlak se blíží ke krásné soutěsce Váhu.

113 km Strečno. Vp. za Váhem zříc. hradu Strečno na srázné skále Bieda. Při žst. (vl.) výborné asfaltové doly Varínského asfaltového těžařstva.

Pozor! Jedeme-li vlakem, pohleďme, jakmile se trať obrátí od Strečna, rychle na sev. (l.) stranu vozu! Jen několik vteřin je viděti s mostu **Starý hrad** (472 m) nad údolím Váhu k S. Za mostem přes Váh vjíždíme hned do tunelu ve vrchu Domašín, Váh jej obtéká velikým obloukem k SV. Za tunelem zahlédneme vl. (k S.) jen na okamžik proudy, peřeje a víry Margita, nebezpečné plavbě pltí. Vypravují o nich pověsti, jež zbásnili Ján Botto, Janko Král a Sv. Hurban Vajanský (balada „Pltník").

R. 1927—1929 byly tyto peřeje značně odstraněny regulací a nebezpečí plavby zmenšeno. Také skála Besná byla rozstřílena.

Na Strečně sídlíval Matúš Čák Trenčiansky (1252—1321), majitel protějšího Starého hradu, a pak Jan Jiskra (1436—1468). Hrad byl zbořen v 17. st. za vzpoury Tökölyho. Od nádr. přes Váh je asi 30 min. ke zříc., s níž je pěkný rozhled. Ze žst. Strečna je asi ½ h. na Starý hrad.

Vycházky. 1. Doporučuje se cesta (z. zn.) silnicí pěšky ze Strečna průsmykem podél Váhu, mimo peřeje Margity do

Vrútek (3 h.). Cestou je pohled na Starý hrad, peřeje Váhu a příkrou skálu Besnou. — 2. Hřebenová stezka M. Fatry počíná ze Strečna, vystupuje k S. na Starý hrad po č. zn. (hrad zůstane vp.). Podrobněji v. u M. Fatry. — 3. K J. vede z. zn. tur. cesta s hradu Strečno po hřebenu Vetrných holí na Minčol, V. Lúku a dále k J. až na Kľak (v. výše M. Fatra.).

Projíždíme zbytkem romantické soutěsky (vp. u Dubné skály jsou veliké lomy) do kotliny „Turčianské zahrádky", třetihorní pánve, v níž se spojuje Turiec (od J.) s Váhem. Dolina podél řeky Turce je kolkolem ověnčena vysokými horami (v. VII. 1.) a T. 253 se jí ubírá na Zvolen, Plešivec.

122 km **Vrútky**†† při vtoku Turce do Váhu. 384 m. 6807 ob. (1928 asi 8000). H.: Nádražný (12 p.), Slavia (24 p.), Urania (8 p.), Wachsberger (7 p.), Magura (10 p.). Nádraží s rozsáhlými žel. dílnami. Odb. T. 252 ke Zvolenu. V místě není hist. a j. památek. Rozvíjíť se od otevření drah a zejména od r. 1919 dík příznivé poloze hlavně průmyslově.

Vp. za Vrútkami (vl. při T. na Zvolen), je nápadná rozložitá kupa u vesničky Košúty (rodiště maď. vůdce Lajoša Košúta proti Rakousku) se hřbitovem, Hrádok (406 m), prehist. sídliště, nesprávně zvané avarským hradem, jeť to isolovaný zbytek vážské terasy s prehist. pohřebištěm v podzemí. Leží při cestě z Vrútek do Turč. Sv. Martina.

Vycházky. 1. Z Vrútek po m. zn. přes Váh a obec Kľačany stezka příkře stoupá ke **Kľačianské útulně KČST.** na **Magure** (3 h.) a dále na Suchý, který je počátkem hřebenové stezky M. Fatry. Útulna je pěkně zařízena kuchyň. nářadím, žíněnkami a houněmi, zásobena dřevem a pod. Skýtá rozkošný pohled na Turčianskou zahrádku a pro svůj pěkný lyžařský terén bývá i v zimě obsazena. Klíč a informace v odboru KČST. na Vrútkách (v. M. Fatru výše). —2. Na Minčol se chodívá po ž. zn. Možno jíti také po m. zn., leč ta vede cestou velmi strmou. — 3. Pohodlná a pěkná tura je po staré silnici (hradské) přes sedlo Uhlisko po z. zn. na hrad Strečno, 3—4 h.

T. z turčianské kotliny vstupuje opět v soutěsku mezi dolomitovými skalami.

128 km **Sučany.** 390 m. 2543 ob. Vel. cihelna. Tu žil Ďurko Langsfeld, slov. učitel, jenž byl r. 1849 Maďary oběšen jako vlastizrádce (v. drama „Ď. Langsfeld" od J. Gregora Tajovského).

SV. je zámek Révayovský ve Štiavničce. U zámku pěstují pstruhy asi ve 20 nádržkách ve stráni. Pěkné okolí, návštěvy hodno. Dále k J. je zříc. hradu **Sklabiňa** (625 m, v. VII. 1.).

Za stan. přejíždíme Váh. Na p. břehu: — 131 km **Turany.** 406 m 1983 ob. Velká pila. Důležité východisko, neboť zde staví všecky osobní vlaky. Na M. Kriváň chodí se po z. zn. mimo útulnu Révayovu.

Vl. jest krásné panoráma Malé Fatry. Vp. Velká (Vyšná) Fatra (podrobněji v. dále, VIII. 3.).

137 km Šútovo. Tur. východisko.

Vycházky. M. zn. vede k S. do doliny, v níž je neobyčejně romant. soutěska, cesta je částečně upravená. Hory Žebrá a Stoh jí svírají, spadajíce sem místy takřka svisle. Balvany plní koryto, jímž nutno místy se probroditi. Na horním konci je přes 20 m vys. a daleko slyšitelný vodopád Šútovský, který je z nejpěknějších v republice. Od vodopádu vl. vystupuje m. zn. cesta velmi příkře k útulně Révayově.

Svahy se přibližují trati. Vl. vchod do romant. doliny Šútovské. Pak vjíždíme do hlubokého údolí mezi V. Fatrou a M. Fatrou. Tok Váhu je prudký, rovněž jsou prudké potoky z M. Fatry. Řeka a silnice stáčejí se kolem J. výběžku M. Fatry. Pak vlak projíždí tunelem.

141 km Kraľovany.† 437 m. 544 ob. H.: Stotter (10 p.), Kušmierik (2 p.). Malá víska při vtoku Oravy do Váhu. Tur. východisko. Vápenky a výroba cementové břidlice a žulový lom.

Kraľovany jsou východiskem pro oravskou oblast, kam odbočuje T. 305. Je-li aspoň ½ h. kdy, doporučuje se přejíti most přes Váh a vystoupiti na s v a h n a d V á h e m. Pěkný pohled se otvírá na údolí Oravy, na kulisovitě seřaděné horské hřbety M. Fatry, jimž v pozadí vévodí Vel. Rosudec (Rozsutec). Chudá obec odvozuje jméno a dříve i privilegie od toho, že prý tam hledal útočiště před Tatary maď. král. Bela IV. Obyvatelstvo se živí hlavně plťařstvím, jednopramenné pltě (vory) oravské se převazují na větší a plťaři plaví je až do Komárna. Z Kraľovan vedou: 1. Ž. zn. proti Váhu do Rojkova (min. pramen), přívozem přes Váh a přes Grúň na Párnici. 2. Z. zn. dolinou Bystričky na M e d z i h o l e (1185 m) a dále č. zn. na Veľ. Rosudec (1606 m). Strmý výstup. 3. M. zn. k Š ú t o v s k é m u v o d o p á d u na M. Kriváň, 1711 m (v. Šútovo). Nad vtokem Oravy do Váhu u žst. Kraľovany se nápadně mohutně vypíná strmá stěna Šípu (1169 m), na jehož úbočích je mnoho pramenů sirnatých vod. Výstup na Šíp ze Stankovan m. zn. (sousední obce) nebo lépe z Párnice, ž. zn.

VIII. 2. Oravská oblasť.

Tak zhruba sluje kraj, jehož osou je T. Kraľovany—Suchá Hora. Je bohat přírodními krásami i zajímavostmi, z nichž nejvýznačnější jsou mohutný a vysoký Oravský zámek, hora Choč (chata KČST.), táhlý hřeben Oravské Magury (výborný terén lyžařský), lázně Polhora a vycházka na Babiu góru (Babí horu), odlehlé, mohutné Liptovské hory též zvané Roháče a konečně i Tatry s polské strany (Zakopané). Většina tur touto oblastí je dosti namáhavá, k dráze bývá 4—6 hodin, není všude dosti ubikací a nutno se někdy spokojiti nouzovým nocl., proviant třeba nésti s sebou. Podrobná mapa je nezbytná. (Speciálka 1 : 75.000, list Tvrdošín, 8/XXI), Lipt. Sv. Mikuláš (9/XXI), Ružomberok a Vrútky nebo Dol. Kubín a okolí.

Horské partie. 1. Oblast Z. Beskyd (v. u Žiliny přehled). Od Kysuce k V. až k Oravě se táhne soustava vnitřních beskydních hřbetů. Od pohraničního hřbetu beskydského od Ošusy k J. k M. Fatře horský hřbet, jenž tento chudý kraj dělí v Z. oblast kysuckou s pěknou dolinou Bystrice a ve V. oblast oravskou kolem Bíle (od Z.) a Černé (od SV., s oblastí velikých rašelinišť). V pohraničním hřbetu jsou nejdůležitější: a) Rača (1236 m). Přístup: 1. Od Zwardoně z Polska. b) Ze žst. Oščadnice a Krasna na T. 300 Bo-

HORNÍ POVÁŽÍ

humín—Žilina (v. tam popis, výstup 3 h., chata KČST). Velkolepý rozhled. Směrem V. chodívá se s Rače přes M. Raču, St. a N. Bystrici a k JV. do Terchové celodenním pochodem. — 2. Z údolí Bystrice dolinou Chmury nebo Havcelky možno přejíti do doliny Flajsové a Bílé Oravice, krajem zcela odlehlým.

b) **Babia góra.** (1725 m). Je to partie celodenní. Na J. straně asi 100 m pod vrcholem útulna a host. na polské straně. Pěkný je odtud východ slunce nad tatranskými štíty. — Přístup: 1. Se strany polské od Jelešné (Jeleśnia). 2. Se slov. strany (z Tvrdošína do Námestova AB.) z Polhory po č. zn., 4 h. S Babie góry, nejvyšší hory Beskyd, krásný rozhled. Na polském svahu několik malých jezerních tůní (mořská oka), k nimž je příkrý sráz (stěny), níže klečovím porostlý. Jezírka jsou zahrazena morénami býv. ledovců. Na slov. straně hora Pilsko (1557 m) s pěkným rozhledem. Přístup z Polhory nejprve silnicí směrem k Jelešné, na hranicích pak znač. cestou směrem Z. na Pilsko.

c) **Oravská Magura** s horou Kubínská hola (1345 m), v. popis u stan. Podbiel a Dolní Kubín (Kraľovany—Suchá Hora). Horstvo pěkné, většinou jenom lovci navštěvované.

d) V. od Oravy táhnou se **Oravsko-liptovské hory.** (Popis v. VIII. 3.).

Folklor. Orava je památná krásnými, starými, dřevěnými kostelíky, příklady slov. stavitelství lidového. V S. Oravě nalezneme mnoho soch a božích muk z pískovce, který se láme v Bielom Potoku u Podbielu a j. Lidový prům. vyrábí z něho brusy, kamna a j. — Zajímavý je život pastýřský a dřevařský — jsou to hlavní prameny výživy chudého lidu. — V listopadu a prosinci zajímavé jsou dosud všude přástky („priadky") t. j. děvčata ve vesnici se scházejí v jednom domku a tam společně a dosud ručně předou. Každý návštěvník bývá jako host vřele uvítán.

Popis trati. T. 305 Kraľovany—Suchá Hora.

Trať jde krásným údolím Oravy, každým záhybem objevuje se nová scenerie. Z. ústí pěkné údolí Bystričky od Vel. Rozsutce, V. na úbočí Šípu louky samoty Djerová, známé dobrou kyselkou.

9 km Párnica při vtoku Zázrivky do Oravy. 452 m. Domácí výroba vřeten, kolovratů a dobrých sýrů, uzených ovčích „oštiepků".

Údolím Zázrivé jde k SZ. oblíbená silnice (AB.) na velkou kopaničárskou obec Zázrivou (600 m, 3000 ob.) a dále pak na Terchovou a do Varína na T. 301. Od této silnice na SV. přechází M. Fatra v Oravskou Maguru (v. svrchu). V. na úbočí Šípu je obec Žáškov, známá prehist. nálezy doby bronzové. Podél trati je viděti typické dřevěné chaloupky, tu a tam i lid v zajímavém kroji.

11 km Istebné. 465 m. 500 ob. Starobylý kostelík dřevěný (1686, 1730 obn.) se zvonicí. Dva zámečky. U cihelny v Istebném protne trať krásným rozhledem známý vrch „Hrádek", na němž bývala tvrz a před tím hradiště (naleziště předmětů doby bronzové, v cihelně diluviální fauna). T. stoupá k žst. — 14 km **Veličná.** 468 m. 763 ob.

Hospodyňská šk. Zámek. Pěkné kroje. Kdysi obec bývala střediskem kraje. R. 1683 byla zničena vojsky Sobieského, vracejícími se od Vídně. Střediskem stal se Dol. Kubín. — Výroba sýrů oštiepků.

Okolí je památné jako nejstarší osídlení Oravy (Revišné, Vel. Bysterec). Na kopci Trninách byly předhist. předměty. V. 2 km je starý kostelík dřevěný, asi z 15. st., v Zábřeži.

18 km Dolní Kubín.† 468 m. 1928 (3000) ob. H.: Biheller (10 p.), Slavia (10 p.). Rs. Steiner. Býv. župní město. Os. Bú. Fin. řed. Nižší gymn. Hviezdoslavovo. Čaplovičova knihovna (zal. r. 1839 Vavrem Čaplovičem z Jasenovej) obsahuje 30.000 svazků různých knih a některé vzácné prvotisky. S ní spojeno museum se sbírkou starožitností a uměl. věcí. Kostel kat. (got.), evang. (19. st.) a stará synagoga. Zajímavý hřbitov. Hrob slov. básníka Hviezdoslava a Jana Matušky, původce hymny „Nad Tatrou sa blýská". Starší pomníky mají slov. nápis. Pomník slov.-ruský Petra Friče († 1849) carského plukovníka jízdy z dob ruské expedice. Vhodné Ls. V Oravě jest hojnost pstruhů.

AB. jezdí z Dol. Kubína do Ružomberoka (3krát denně).

J. ční kuželovitá hora Vel. Choč (1613 m). Na pěkné silnici k Ružomberoku, JV. 3 km, leží **Vyšný Kubín** (525 m), rodiště básníka Hviezdoslava. Starobylý zámek (renes.) a kostel. Tur. host. s noclehy u K. Meška. V okolí nalezeny byly prehist. předměty. Silnice pokračuje přes Jasenovou (odtud výstup na Choč), na Brestovou (730 m), pak sestupuje na Valašskou Dubovou, valašskou (rumun.) osadu asi z 13. st., usídlivších se tu pastýřů, podnes známých (valach = pastýř). Od Hor. Kubína 2 km leží **Leštiny** (586 m) s nejkrásnějším dřevěným kostelem na Slov. ze 17. st. —

Vycházky. 1. K JV. na **Choč** (1613 m) po č. zn. přes Jasenovou (1 h.), na Bradlo (1 h.), na Rovné (1 h.), na Polany a k chatě KČST. (pro 20 osob), 3½ h. Od útulny na vrchol Choče je 1 h. Z Vyšního Kubína vede také kratší strmý chodník (z. zn.) na Poľanu. Odtud pak lze přímo vystoupiti po ž. zn. na vrchol Choče. Sestupuje se k Ružomberku přes hrad Likavu po m. zn. 3. h. Od útulny po m. zn. přes Val. Dubovou a Lieskovou jsou 3 h. — Ze sedla mezi Vel. a M. Chočem jsou 2 h. do lázní Lúček, č. zn. až na stan. Teplá. Choč pokryt je klečí a loukami a poskytuje krásný rozhled. — 2. K Z. se chodívá na Kubínskou holu v Orav. Maguře (3 h., č. zn., rozhled, lyžařský terén).

Vlak přechází řeku, jde mimo obec Zaskalie, Mokraď (zámek ze 16. st.) a vrací se zase na Z. břeh.

28 km Oravský Podzámok v úrodné kotlině. 501 m. H.: Panský. Tur. chata KČST., 30 ps. ve 2 noclehárnách a pokojích. Vhodné Ls.

Nad H. (asi 10 min.) je od pavilonu krásná vyhlídka. Nad řekou vypíná se Oravský zámek (611 m), nejzachovalejší slov. hrad, na 110 m vysoké skále. Nádherný pohled na hrad je ze silnice asi 15 min. od Podzámku proti proudu Oravy.

Hrad je dnes přeměněn na museum. Nejvyšší část je z 13. st., got. střední z 15. st. a dolní z 16 st. Prohlídka (2 h.). Projdeme dvě brány, krytou chodbou na nádvoří s Rz. a kaplí sv. Michala (z r. 1611), v níž je pomník Jiř. Thurzy. V této části je umístěno přírodovědecké museum, řezbářské práce, folkloristické sbírky,

zbraně, obrazárna, archiv. Vystoupíme II. schodištěm na střední nádvoří se studnou (96 m hlub.) a pak III. schodištěm do nejvyšší části (výhled k V.: Z. část Vys. Tater; Liptovské hole). Na J. konci hradu pne se kulatá věž. — Dějiny: Hrad byl zal. v 13. st. jako strážný hrad pohraniční při hojně frekventované cestě z Polska do Uher a často měnil pány maďarské i polské. R. 1440 dobyl jej husitský vůdce Jan Jiskra z Brandýsa a později husit. hejtman Petr Komorovský. Pak se vystřídalo mnoho majitelů, z nichž nejvýznačnější byli Thurzové. Štefan Tőkőly, účastník odboje, byl tu obležen r. 1670 cís. generálem Heistrem, jemuž padly v plen ohromné poklady hradu. R. 1800 vyhořel a teprve ve 20. st. byl renovován. Ve skalách hradu, jurských vápencích, jsou krásné otisky amonitů (při silnici na S. straně). — Vycházky. Krásná partie starou hradskou (silnicí) do Dol. Kubína (3 h.).

Literatura. Ing. Andrej Kavulják, Hrad Orava. 30 Kč. (L. Bodlák v Dol. Kubíně.)

42 **km Podbiel.** 548 m. Host. Kravský (3 p.). Obec je z nejstarších v Oravě. Pivovar, pila.

Vycházky. 1. Na V. údolím potoku Studeného, č. zn. přes Bielý Potok (644 m) a Zuberec na **Roháče** (2012 m), Baníkov (2178 m), Volovec (2065 m) atd. Č. zn. cest jest tu mnoho a dosti dobře značené. Za Brestovou (1 h.) je Matášakova chata KČST. na Zverovke, otevřená od 20. VI.—20. IX. Mimo sezonu jsou klíče u horára v Brestové a na Zverovke (odb. KČST. v Dol. Kubíně). Lesní dráha z Podbielu až za Brestovou bude prý dopravovati také osoby. Pod Osobitou je nouzová chata (2 místnosti). Roháče patří k nejlepším výletům v Lipt. holích a s nimi spojených Vys. Tatrách. Proti V. Tatrám mají výhodu, že jejich hřbety jsou širší a schůdnější. V poslední době jsou dosti navštěvovány přes jejich odlehlost od dráhy. Jsou ojediněle krásné, jimž ani Tatry v mnohém se nevyrovnají. Z. Lipt. Sv. Mikuláše výstup velmi strmý. Č. zn. vede z Podbielu přes Roháče, Smrečany do Lipt. Sv. Mikuláše. Od myslivny za Zubercem od č. zn. odbočuje m. zn. na Osobitou (1687 m), kde roste hojně alpská protěž. Sem přichází od č. zn. cesty z Lieseku stezka z Oravice z. zn., kdežto m. zn. vede pak dolů do doliny Látané. Pod Roháčem jsou tři t. zv. „Roháčská jezírka" (1686 m) a pod nimi jest u potoka nouzová útulna (nevypravená).

2. Z. je lesnaté horstvo **Oravská Magura**, postupující na pr. břehu Oravy až k Zázrivé v délce 40 km. Nejvyšší hora v Oravské Maguře jest Kubínská hola (1345). Horstvo toto je krásné, jakoby ze světa ztracené. S. od něho až k pásmu polských Beskyd je velmi studená kotlina při Hrušňance a Polhorance, odlehlý kraj karpatský, jediné lovci navštěvovaný.

46 **km Nižnia** n. Oravou pod strmou Ostražicou s dvojitými valy předhist. hradiště. — 49 km **Krásná Hôrka,** známé naleziště prehist.

52 **km Tvrdošín.**† 569 m. 1582 ob. H.: Orava (7 p. elektr. osvětl.). Oravice se tu vlévá do Oravy. Měšť. šk. Z nejstarších sídel Oravy. Zemědělské městečko. Barok. kostel a hřbitovní, dřevěný, velmi zajímavý kostel ze 14. st. s malovaným stropem (renes.).

V místě je dřevařský průmysl. Plátenictví. Tvrdošín býval uzlem obch. cest z Polska a hlav. skladištěm soli dopravované z Wieliczky. Poplatky mýtné přinášely pěkný důchod městu i pánu

hradu. Frant. Rákóczy II. vybudoval tu opevnění mezi Oravou a Oravicí, jež byla r. 1708 zničena spolu s městem. Soukromé stálé AB. Tvrdošín—Námestovo.

Východisko na **Babia góru** (1725 m) na polské hranici (povozem nebo AB. přes Slanici do Polhory (688 m. 4 h.). V Polhoře je silný pramen jodový. Lázně kdysi velmi oblíbené, byly po převratu zpustošeny a nebyly doposud obnoveny. Tyto lázně leží ve výši 753 m při č. zn. cestě (4 h.) na Babia góru (útulna Beskidenvereinu s dobrou noclehárnou ve výši 1616 m na straně polské). Hora proslula krásným rozhledem (v. úvod svrchu).

U Tvrdošína je údolí ještě zúženo. T. 301 opouští Oravu a ubírá se proti Oravici, jejíž dolina tvoří soutěsku mezi dolomitovými skalami, pak se však rozšiřuje a přechází v širou plošinu.

57 km Trstená. 607 m. 2519 ob.

H.: Mestský (7 p.). Os. Osp. Stát. niž. reál. gymn. z r. 1869, zal. kdysi františkány. Dva kostely, farní a františk. Synagoga. Radnice. Městečko, které je z části ze dřeva, je hosp. a kult. střediskem horní Oravy tak, jako Podhaly v Polsku N. Targ. Trhy jsou četně obeslány a velmi zajímavé. Město bylo jevištěm čilých polsko-slov. styků. Františk. klášter z r. 1776. Petrol. rafinerie. Výroba hliněného zboží ozdobnického. Mnoho hrnčířů (společná pec za městem). Rodiště filologa Mart. Hattaly, býv. prof. praž. university.

AB. dojíždí (3krát denně) na Nowy Targ, Chochołow, Zakopané v Polsku.

Vycházky. 1. **Oravice** (host., salaš, ubytování není). Z Oravice vede tur. cesta na Roháče a dále na Vys. Tatry (17 km). Autem aneb vozem až na místo, odtud pěšky do doliny Juráňové (6 km) anebo výstup na Osobitú (3 h., 1687 m). — 2. **Babia góra.** Autem do Polhory, dále pěšky 4 h. až na vrchol (1725), kde je útulna s možností stravování i noclehu. — 3. **Zakopané a Morskie oko** v Polsku. Autem přes Jablonku, Nowy Targ anebo vlakem na hraniční stanici Suchá Hora a odtud pěšky neznač. cestou přes Chochołow—Dzianisz—Gubalówka (16 km). Aneb až do Zakopaného vlakem. Pro každou cestu je třeba pasu nebo legitimace pro malý pohraničný styk od okresního úřadu anebo zvláštní tur. legitimace (časem se poměry zjednoduší). — 4. Na **Skorušinu** (1312 m) přes Březovicu tam i zpět 5 h. Se Skorušiny je krásná vyhlídka na Tatry, Roháče, polské Tatry, celou Oravu a velký kus Polska.

62 km Liesek. 1177 m. Ubytování není. Menší ložisko uhlí. Odtud také se chodívá na Volovec (2065 m) a Roháče (2012 m, v. VII. 3.). Č. zn. cestou přes Oravici, kde odbočuje z. zn. cesta na Osobitou (1687 m).

71 km Suchá Hora.† 768 m. Cel. a pasová prohlídka. V okolí rozsáhlá rašeliniště na rozvodí mezi Baltem a Černým mořem. Dále polskou drahou údolím Černého Dunajce na **Nowy Targ** (1½ h.). Odtud do Zakopaného a na Javorinu (v. Tatry s polské strany, VIII. 4.).

*

Horní Orava. S. od Tvrdošína a Trstené se rozkládá širá, studená a málo úrodná plošina, na mnohých místech rašeliništi po-

krytá, jež tvoří široký přechod mezi Z. Beskydami a Tatrami do Polska k Now. Targu. Je dosti hustě osídlena. Obyvatelstvo je slovenské (gorali), ale v řeči má mnoho prvků polských. V této oblasti bylo mnoho bojů, jeť to prastará cesta z Polska do Uher. Ještě v 13. a 14. st. byla pokryta pralesem, jenž byl později kolonisován Slováky a v několika obcích obyvateli z Haliče. Na plošině se dařil len a oravské plátenictví (Ustie, Bobrov, Slanica, Zubrohlava) bylo proslulé po Slovensku i v zahraničí znamenitými výrobky. Dnes je výroba značně omezena. Kraj možno prohlédnouti pěknou automob. turou údolím Oravy přes Tvrdošín, Trstenou na Jablonecku, zpět na Slanicu (odb. k Polhoře a Babí hoře), Námestovo, Lokcu (odb. na Krušetnicu) a zpět k Orav. Podzámku.

Silnice z Tvrdošína do Slanice se ubírá proti Oravě mimo Štefanovo k Ustie. 588 m. 1160 ob. Tu vlévá se do Bílé Oravy Cierná Orava, přicházející z velikých neosídlených močálů a rašelinišť od S. (Osada, Hamry) krajem svérázným florou i náladou. Voda její je od rašeliny tmavá. — Silnice pokračuje na **Slanicu**, 819 ob., důležitý silniční uzel a středisko kraje. Kvetlo tu (jako v Ústí, Zubrohlavie, Bobrovu, jména upomínající na močály) plátenictví (v. svrchu). Mezi Slanicí, Ústím a Námestovem rozkládají se mohutná lože rašeliny. V Slanici se křižují tyto silnice:

A. **K JZ.** do magurské oblasti mezi Magurou (Z.), Prislopem (1260 m, J.) a odnoží od hory Ošus k M. Fatře mířící (Z.). Silnice přestoupí Maguru Prislopským průsmykem (817 m) a sejde k Oravě. — **Námestovo.** 614 m. 1510 ob. H. na nám. Okr. městečko, zal. v 16. st. Pláteníci odtud procházeli daleko světem. Tu byl 20 let advokátem básník Hwiezdoslav. Kraj stává se hornatějším. Z Jasenice až k polským hranicím táhne se lesnatá, téměř neosídlená dolina potoku Murnianky. Z Lokce jde silnice přes Krušetnicu proti Bielé Oravě (Oravici) řadou obcí, hlubokým pralesem, krásným údolím Flajsová, odkud jdou přechody k Z. do údolí Bystrice. Obce skládají se v této oblasti z táhlých řad (šňúry) samot. Zvlněný kraj je protkán drobnými údolími. Zvláštní je pohled na osídlený kraj. Po celé oblasti jsou rozsety malé skupinky chalup a nelze říci, kde končí a začíná ta neb ona obec.

B. **Slanica — Halič.** Silnice, jíž se jezdí na **Babia góru,** ubírá se údolím P o l h o r a n k y téměř nepřetržitým řetězem údolních obcí k Polhoře (3 km SV., lázně, v. svrchu), pak přestoupí hraniční hřbet beskydský u horárny Klinie sedlem (809 m) a ubírá se po polské půdě řetězem goralských údolních obcí.

C. **Silnice Slanice—Jablonka** jde neosídleným, rašeliničným krajem (V. močály), velmi svérázným, přes Bobrov, osadu pěstováním lnu a druhdy i plátenictvím proslulou. Pak ubírá se přes hranice z r. 1920 do Polska přes Dol. Lipnicu (3400 ob., obec asi 10 km dlouhá) do **Jablonky.**

Silnice Trstená—Jablonka v Polsku prochází krajem neosídleným, vyjímaje řadu chatrčí v Chyžném, rozsáhlými rašeliništi a třasovisky. — **Jablonka.** 664 m. 3300 ob. Táhlá polská obec. Mluví se tu s polským přídechem. Výroba plátna, obchod koňmi. Odtud je krásný pohled na Tatry. Jdou odtud dvě silnice. Jedna k S. na Spytkovice. V obci Dravce je krásný, dřevěný kostelík prý z 18. st. Druhá silnice míří k V. táhlou osadou Pekelník, vyhýbá se velikým močálům, v nichž pramení Černý Dunajec. V obcích Jablonka, Lipnice, Podvilk, Pekelník, Bukovina a j. rozptýlených po údolích nápadné jsou jednopatrové dřevěné domy.

Trstená—Chocholov v Polsku. Vede přes Liesok, Čimhovou (644 m, stará osada), Vitanovou a přes hranice na Hladovku, Suchou Horu (15 km) a Chocholov. Mimo Čimhovou byly tyto osady zal.

v 16. a 17. st. polskými kolonisty. V těchto končinách provedena byla úprava hranic po r. 1918 a část obcí se dostalo Polsku. Původní hranice šly od Babí hory po hřebenu k SV. až na kotu 1367 a odtud k JV. přes Schlec (1318 m) přímo za Podvilkem na Polesie a odtud v pravém úhlu přímo k J. na Maguru (1230 m). Dnešní hranice jdou od Babí hory (kota 1617 m) přímo k JJV. na St. Lipnici (čsl.), odtud vyhnou se Dol. Lipnici (pol.) k Z. na kotu 758, míří rovnou k JJV. k potoku Chyžne, odtud k JJZ. do údolí Jelešné vody, proti níž míří k JV. k Magúře, kde navazují na starou hranici. Byly tedy Polsku postoupeny obce Zubrica, Dolná Lipnica, Jablonka, Podvilk, Chyžné, Pekelník a j. Obyvatelé těchto obcí přistěhovali se asi v 16. st. do obrovských pralesů z Polska, uchovali si polský jazyk, leč přijali mnoho slovenského, takže jsou pravou směsí živlu polského i slovenského.

VII. 3. Kraľovany—Poprad (pokrač. T. 301, km 141—240).

A. Hory sev. Slovenska.

T. 301 provázejí po S. straně vápencové a nižší Oravsko-liptovské vrchy, dále vyšší žulové a rulové Liptovské hole a Vys. Tatry se Spiš. Magurou, Veľ. Fatra a Níz. Tatry. Pak vystoupí na pozoruhodné horské plateau, jež spojuje Vys. a Níz. (Nižné) Tatry.

A. **ORAVSKO-LIPTOVSKÉ VRCHY** (Oravsko-liptovské vápencové pohorie, Hrdošínske hory) nemají jednotného hřebenu jako Liptovské hory, jsou nižší a v několik skupin rozděleny.

a) **Vápencová skupina Šípu a Ostré, Kečky a Čebratu** vyplňuje prostor mezi dolní Oravou, Váhem (Kraľovany—Ružomberok a krásnou silnicí Ružomberok—Dol. Kubín). Hory jsou strmé, skýtají pěkné výhledy a táhnou se nad samým Váhem. Nejvýznačnější jsou: **Šíp** (1169 m), pěkný rozhled. Na úpatí Šípu, na bažinaté louce je jezírko s vlažnou a klokotající sirnou kyselkou, dobrou proti žaludečním chorobám. Hora se pne nad soutokem Váhu a Oravy. Vystupuje se: a) Z Párnice na T. 305 (v. tam), sestup do Kraľovan. — b) Z Kraľovan (v. tam). — c) Z Ľubochně nebo Sťankovan (v. tam). S Šípu možno jíti k V. na horu Ostrá hřebenovou stezkou. — **Čebrat** (1060 m). Hora stojí SZ. těsně nad Ružomberokem (v. tam). Kuželovitý tvar. Pěkný rozhled.

b) **Skupina Choče** (1613 m) rozkládá se od průsmyku Brestovského, se silnicí Ružomberok—Dol. Kubín, na V. k Prosecké dolině. Tato horská skupina tvoří dosti souvislý hřbet, jenž počíná nad Ružomberokem Predným Chočem (1203 m), jde k S. na Vel. Choč (1613 m, v. níže), odtud pak k V. na sedlo Lučansko-osadské, na Ostrou (1105 m, k J. odnož Magura, 1168 m), a na Lomno (1278 m). Odtud zahýbá nad Prosieckou dolinou k SSV. přes Klín (1076 m), Kopec (1253 m), Mochy (1202 m) nad Zubercem. Podobně jako jiná karpatská horstva spadá k J. a V. prudce, k S. sklání se volněji. Tam na zvlněné, studené vrchovině je několik kotlin s menšími obcemi (Vyšní Kubín, Leštiny [686 m], Osádka, Malatiná, Srňace, Pokryvač, Pucov, Pribiš, Chlebnice) s komunikačním spádem k Oravě. — **Přechody:** 1. Nejdůležitější je krásná silnice hradská (AB.) z Ružomberoku do Dol. Kubína.

od níž vystupuje se na hrad L i k a v u a horu C h o č. (Popis v. u obou měst.) — 2. Silnice z L i p t. T e p l é přes kúpele L ú č k y do Osádky, od níž lze vystoupiti na Vel. Choč, Maguru (1105 m) nebo Ostrou (1105 m). — 3. Od Tvarožné k S. pěknou d o l i n o u S e s t r č e možno přejíti na Malatinou, z níž jde silnice přes Osádku a Leštiny do Vyš. Kubína. — **Hlavní tur. cíle: 1. Vel. Choč** (1613 m), překrásný rozhled, z nejlepších v S. Slovensku. Vel. Choč je prorokem počasí; když jeho vrchol zahalen je mlhami, bude deštivo. Geol. pozůstává z triasového dolomitu. Návštěva spojuje se s přechodem z Ružomberoku (v. více) do Dol. Kubína. Východiska: a) Ružomberok (4—5 h., č. zn.; b) Dol. Kubín (v. tam); Lúčky (v. tam). — 2. **Hrad Likava** navštěvuje se od Ružomberoku ve spojení s Chočem nebo Mníchem (skrovné zříc.). Dějiny hradu Likavy datují se od 13. st. a velmi pohnuté události od dob templářských až po odboje Frant. Rákóczyho II. — 3. **Hora Mních** (598 m). Tu stával už okolo r. 1200 klášter červených mnichů (templářů). Krásný rozhled, krasové jevy (jeskyně). Chodí se sem z Ružomberoku. — 4. **Liptovský starý hrad**, strmé zříc., a) z Parížovců asi 3 h. b) z Lipt. Teplé asi 2½ h. (v. tam více). — 5. **Lázně Lúčky** s teplými prameny a zajímavým okolím. Východisko na Choč. Chodí se sem od Lipt. Teplé (1 h.). — 6. **Bralnatá dolina Svätojanská**, krásná, krasovitá, vápencová dolina S. od Sv. Anny (zříc. kostela) a na vrch Lomnô (1278 m) a přechod do Prosecké doliny. Východisko: Parižovce.

c) **Skupina Prosiecká** rozkládá se mezi krásnou Prosieckou dolinou (Z.) a Suchou dolinou (V.). Oblast se skládá z měkkého chočského dolomitu, v němž vodní toky vytvořily mnoho krasových jevů (závrty, ponory, jeskyně, soutěsky) v krásných **dolinách Prosiecké, Kvačianské a Suché.** Podrobněji v. dále u Parižovců, hlavního východiska do této oblasti. — H l a v n í v y h l í d k y: Prosečno (1373 m), Lomno (1278 m, Z.), Ostrý (1125 m), Biela skala a j. Tyto hory tvoří přerývaný hřbet, jenž na SV. přechází v Lipt. hory (Sivý vrch, 1805 m). Středem jde Kvačianská dolina, od níž jde poslední sjízdný přechod z údolí Váhu mimo Borovô (host. u cesty), Huty do Zuberce, hojně užívaná cesta k návštěvě Liptovských holí od S. Na S. svahu jsou zajímavé (Huty, Novoty, Svimarky Borovô) horalské osady, v nichž se mluví „goralštinou", směsí polštiny a slovenštiny. Obyvatelé Hut brousili širým světem (Rusko, Asie) jako sklenkáři a sklenáři (srov. dále). — Podrobněji v. Parižovce a Lipt. Sv. Mikuláš.

*

B. **LIPTOVSKÉ HOLE** (z oravské strany zvané Roháče), rozkládají se V. od Suché doliny, t. j. asi od čáry, vedené od Zuberce po Bobrovec, vystupujíce ihned hřbetem na 2000 m vysokým a ubírajíce se na V. až k sedlu Lilijovému, jenž je odděluje od vlastních Vys. Tater. Jsou vlastně Z. částí tohoto horstva, leč nejsou tak tur. vypraveny a navštěvovány. — **Geologie.** Složeny jsou ze žuly, k níž se na J. přimyká zprvu široký, potom vyklińující pruh rul a krystalických břidlic, tvořících okraj hor proti eocénu Liptova. Na této straně jsou pouze malé zbytky jurských, skvrnitých jílů (na Skalce), neokomových šedých jílů (Javorníky), chočských dolomitů (Suchý Hrádek a bod 1028 m) a numulitových vápenců SV. od tohoto bodu. Zato S. je podobně jako u M. Fatry a Vys. Tater bohatě geol. vyvinut. Z. od uvedené čáry jsou vrchy Oravsko-liptovské, složené vesměs z třetihorních a křídových pískovců a vápenců vyjma chočský dolomit. — **Ráz Liptovských holí** se podstatně liší od Vys. Tater. Jsou sice obé velmi rozčleněny, zejména k J. vysílajíce rozsochy, vysoké jako hlavní, klikatý hřbet. Liší se tím, že hřbet Tater je většinou ostrý a nedovoluje celkové hřebenové pouti. Mimo to ve Vys. Tatrách z oblasti lesů a úzkého pásma kleče pře-

cházíme hned na skalnatý pás. Lipt. hole netvoří tak ostře zahrocených hřbetů a štítů, jejich hřeben je téměř všude zaoblen (až asi na dvě místa) a celkem s pohodlnou hřebenovou stezkou ve výši asi 2000 m s nepřerušovanými výhledy na všechny strany. Spodní část úbočí je kryta velikými lesy, nad nimiž se táhne pás kleče a pak rozsáhlé lučiny horské, jež daly horstvu jméno. Cestování po Lipt. holích je proto mnohem snadnější než ve Vys. Tatrách a snad i vděčnější. Plnému ocenění brání nedostatek vhodných tur. zařízení. „Hole", jako dále na V. Karpat „poloniny" (něm. Alpen, polsky „hala"), jsou vysokohorské pastviny nad horní hranicí lesa. Je to oblast typického slov. salašnictví, kde se od května do září vypásá dobytek, hlavně mladý skot a ovce. Výpas vede „bača" s pomocníky „valachy". Jednou týdně odvádí sýr hospodářům a do továrny na výrobu proslulé „bryndze" (liptovského sýra). Tento svéráz Lipt. holí je jistou tur. předností proti Vys. Tatrám a upomíná na Níz. Tatry, Černou horu, Svidovec, Krkonoše a j. **Zeměpisně** tvoří Lipt. hory mírný, k S. otevřený horský oblouk, skoro stejnoměrně vysoký, neboť mezi nejvyšším bodem (Bystrá, 2250 m) a nejnižším je rozdíl sotva 300 m. Výjimkou je nejzazší na Z. vrch Sivý (1806 m). Odtud následují Salatinský vrch (2050 m), Baníkov (2178 m), Plačlivo (2126 m), Roháč (2072 m), Volovec (2065 m), od něhož tvoří hlavní hřeben již stát. hranice s Polskem, Hrubý vrch (2142 m), Končistá (2071 m), Vysoký vrch (2170 m), Bystrá (2250 m), Vel. Kamenistá (2128 m), Smrečiny (2068 m). Červený vrch (2128 m), jímž za Tomanovským průsmykem (1680 m) vstupuje hlavní horský hřeben do vápencové severotatranské oblasti. Sev. svah je sráznější do Studené doliny a stinnější. Tam je také několik menších jezer. Od hlavního, klikatě od Z. k V. se ubírajícího hřbetu vybíhá několik rozsoch. Lipt. hole se dělí na Z. skupinu Roháčů, jež na V. končí Volovcem (2065 m), známém krásným rozhledem, a na V. skupinu od Volovce na Bystrou (2250 m, nejvyšší), Kamenistou, jež pokračuje k Tomanovskému sedlu, jímž jde přechod z Tiché doliny (v. dále Vys. Tatry, Podbánsko) do překrásné polské doliny Kośćielisko, krásný geol. cirkus s prameny Czarného Dunajce a výraznými stopami diluviálního zalednění. Od této proluky na V. počítají někteří již Vys. Tatry, jiní připojují ještě Czerwony Wierch (2128 m) k Lipt. holím. Rozdělení je umělé a věcí dohody. — Z rozsoch na S. vybíhajících je největší rozsocha s říšskou hranicí, vedoucí od Volovce na Hrubý vrch (1664 m), rozsocha Kominy Tylkowe (1826 m). Větší počet a vyšší rozsochy má J., proto také řeky, které se od hlavního hřebenu paprskovitě roztékají, jsou na J. straně četnější než na S. — Mapy: Speciální mapa voj. zeměp. ústavu, listy č. 4263 a 4363.

Doliny jsou hlavními branami do Lipt. holí. A. Na J. straně od Z. k V.: 1. Dolina Suchého potoku, přístupná hlavně od žst. Parižovců. Vystupuje se na Sivý vrch. — Krásná dolina Jaloveckého potoku, jíž jde cesta od Lipt. Sv. Mikuláše na mohutnou skupinu Salatinskou (2050 m) a k Baníkovu (2178 m). — 3. Proslulá krásou dolina Smrečanská mezi Ráztokou (1953 m) a Barancem (2184 m), přístupná nejlépe od Lipt. Sv. Mikuláše přes Smrečany. Chodívá se jí ke krásnému velikému komplexu polonin (polan) a zejména na Plačlivô (2126 m) a Volovec (2065 m). — 4. Pribylinská dolina, přístupná od žst. Hrádok, štěpí se vidličnatě v horní části v dolinu Jamnickou pod Volovcem a Plačlivem, bohatou přírodními krásami, a ve východnější dolinu Račkovou pod Jakubinou (2189 m). — 5. Tichá dolina, s tur. východiskem Podbansko, dělí Lipt. hole od Vys. Tater. Od této doliny jdou pohodlné přechody do polských dolin: a) Přes Vel. Kamenistou nebo sedlem (přelukou) Tomanovským do doliny Kośćielisko; b) Lilijovou prolukou do polské kotliny

Sucha woda s jezery a tur. chatami. Podrobnější popis svrchu uvedených dolin a přechodů v. při VIII. 3. jednotlivé žst. T. 301. — B. Na S. jest méně rozsoch a tím i méně dolin: 6. Studená dolina od Podbielu na V. k Zuberci a pod Volovec je hlavní tur. cestou do Lipt. holí. — 7. Méně již se chodívá od Lieseku proti Oravici dolinou Oravica k pohraničnímu hřebenu (Hrubý, 1684 m) a po něm na Volovec. — Ostatní doliny jsou již na polské půdě a chodívá se k nim od Zakopaného: 8. Krásná dolina záp. Czarneho Dunajce, korespondující svou hořejší údolní vidlici protější dolině J., Pribylinské (v. 4.). — 9. Nejpěknější polskou dolinou této oblasti je dolina V. Czarného Dunajce, Kościelisko, přístupná od Zakopaného pohodlnou silnicí, s tur. chatou. Je to krásný geol. cirkus se zřetelnými stopami zalednění. — 10. Dolina Sucha woda, jež patří Vys. Tatrám (v. tam) s jezery a tur. chatou.

Rostlinný ráz Lipt. holí je podobný jako v Tatrách. Rozdíl je v tom, že zde je ještě pás horských lučin. — Zvířena je stejná jako na Tatrách. V oblasti Volovce možno spatřiti mimoto dosti často tlupy kamzíků. Proti Vys. Tatrám je na Lipt. holích vyvinuto salašnictví. — Jezera jsou celkem 4 na S. a 4 na J. straně.

Tur. svéráz Lipt. hor je v jejich mohutnosti (2000 m), divoké přírodě a nádherných rozhledech. Hřbety jsou schůdnější než v Tatrách a umožňují místy i delší hřebenové tury. Říkává se, že spojují svéráz fatranský s tatranským. Jsouce odlehlejší, jsou řídce navštěvovány a jsou proto přírodě bližší, osamělejší. Proviant nutno vzíti na dobu tury s sebou. Noclehy jsou nouzové, v nejlepším případě velmi jednoduché. Jsou tedy Lipt. hole terénem pro otužilé turisty, Tatry spíše pro občanskou, pohodlnější turistiku. Nejvyšší vrcholy jsou na rozsochách (Bystrá, 2250 m, Jakubina, 2184 m, Baranec, 2184 m), hlavní hřeben se drží okolo 2000 m.

Východiska. K Lipt. holím se chodívá buď od SZ. od oravské dráhy nebo od J. od T. 301 Žilina—Poprad. Pohodlnější je cesta od SZ. Tur. základnou od S. je Studená dolina s osadou Zubercem, k němuž se obyčejně chodívá z Podbielu, leč možno od J. jeti povozem také krásnou Kvačianskou dolinou. Od J. je východiskem T. 301, z jejichž stan. možno část vykonati povozem. Výstup na hřbet je prudší.

Přístupy. 1. Hlavní cesta jde od Podbielu (v. níže). — 2. Ze žst. Liesek na T. 305 přes Oravice (v. tam). — 3. Z Parížovců Kvačianskou dolinou do Zuberce m. zn. Dlouhá cesta krásnou dolinou, pak přes sedlo do Studené doliny. — 4. Z Lipt. Sv. Mikuláše vede z. zn. do Smerčanské doliny a odtud č. zn. na Banikov. — 5. Z Lipt. Hrádku Pribylinskou dolinou na průsmyk mezi Roháčem a Volovcem. — 6. Z Podbanska S. od horárny jdeme Kamenistou dolinou na **Pyšné sedlo.** S něho přes Blyše na Bystrou (2250 m, nejvyšší v Lipt. holích, asi 6 h.). S **Pyšného** sedla lze jíti přes Kościelskou dolinu do Zakopaného (2 h.). Celkem asi 8 h. Popis těchto cest v. při řečených žst.

Nejkratší a nejpohodlnější cesta jde ovšem z Podbielu silnicí nebo lesní drahou přes Bielý Potok, Hrabovku a Zuberec přímo do srdce Lipt. holí. Citelnou (r. 1930) překážkou návštěvy tohoto krásného zákoutí přírodního jest (snad krátce ještě jen dočasný) nedostatek vhodných hotelů. Nocovati možno v Zuberci (v host. P. Magerčáka společná noclehárna o 10 ps.), pak chata KČST. pod Zverovkou (v. níže), v horárně v Brestové a zcela skautsky a nouzově v útulně pod Roháči (v. dále). Kdo chce navštíviti jezera pod Roháči, některý vrchol nebo přejíti přes hřeben, musí v dolině přenocovati, aby se mohl vydati časně na dlouhou další pout. To jest výkupné, jímž se platí požitek nádherné, osamělé pouti divokými

krásami Lipt. holi. Nástup od V. a od J. z údolí Váhu (popsaný pro úplnost při jednotlivých stanicích T. 301, VIII. 3. a 4.) nelze doporučiti. Výstupy jsou vleklé, zdlouhavé, strmé, vyčerpávající a namáhavé. Proto téměř bezvýjimečně se nocuje v údolí Bielého Potoku (přes drobná nepohodlí) a od S. se nastupuje na pout k J. nebo k V., provázenou při sestupu krásnými výhledy a nadějí na pohodlnější ubytování.

Hlavní cesta do Lipt. holí jde od žst. Podbiel na T. 305 (548 m). Odtud lesní dráha oravského panství záhy bude prý dopravovati také osoby až za horárnu na Brestové. Pěšky jdeme podle č. zn. Studenou dolinou přes Biely Potok (644 m, 5·5 km), do Habovky (730 m, 4·5 km, za obcí na hřbitově je hrob 2 turistů, kteří se r. 1910 sřítili s Roháče) a 2·5 km dále na Zuberec. 750 m. 857 ob., většinou dřevaři. Host. Magerčáka (10 ps., konservy, sýry), v horárně možno též nocovati. Pokračujeme po č. zn. 4 km na horárnu v Brestové dolině. 800 m. Tato dolina je obklopena polokruhem horských velikánů, tvořících takřka souvislý hřeben, jehož jednotlivé úseky jsou cílem pěkných, ač poněkud namahavých vycházek. Skromné občerstvení. Z Podbielu až sem je 17 km, 4 h, pěšky. Horárna je východiskem k horám. Asi 10 min. odtud je ponorný potok. Cestou jsou mohutné morény, konec býv. 8300 m dlouhého ledovce roháčského. Při potoku je veliká, bez žebříků a lan přístupná jeskyně, známá jen asi do 200 m, pravděpodobně však mnohem delší, potokem protékaná. Krápníková výzdoba není valná, cesta ponorného potoku není také prozkoumána. Za Brestovou 1 h. po č. a ž. zn. na polaně „Zverovka" stojí tur. chata „Maťašákova" (30 ps.), postavena čs. vojáky r. 1928, spravovaná kubínským odborem KČST. a otevřena v létě od 20. VI.—20. IX. Obhospodařování jest primitivní a měnlivé. Chata má společné noclehárny. Ze stoupajícího zájmu o tyto kraje lze usuzovati, že bude záhy dosavadní tur. základna tohoto odlehlého kraje šířeji vybudována.

Vycházky. A. Na Osobitou (1687 m, na starých spec. mapách Osabida). Pod vrcholem v lovecké chatě oravského panstva možno nouzově nocovati. Jde se po z. zn. od horárny Brestové na vrchol 3 h. Jdeme nejprve údolím Studeného potoka asi 1500 m po č. zn. Pak odbočíme vl. podle z. zn. do těsného údolí pod Javorinou (4 km), dáme se příkrou cestou k S. (0·7 km) a vystoupíme od Z. na vrchol (0·5 km). Pěkný rozhled. Odtud: a) Sestoupíme buď k S. směrem k Oravicím (793 m) a za 2 h. dojdeme k myslivně (noclehy). V dolině Oravic je kostelík a krčma, kdež bývá často veselo. Z Oravice se chodívá na stan. Liesok po m. zn. (v. dále Volovec). — b) Pokračujeme po z. zn. k JV. po hřebenu na vrcholy 1586 m, 1476 m, 1541 m (2·9 km), na Roh (1571 m, 1·3 km), Končistou (1651 m, 0·8 km) a po stát. hranicích na Rákoň (1879 m, 2·3 km) a na Volovec, kde končí z. zn. Dále pokračujeme, jak jest níže (D) uvedeno.

B. K jezerům pod Roháčem. Zdatní turisté nezůstanou na noc v Brestové, dojdou po č. zn. až pod Roháč (3½ h., 10 km, 1250 m), vystoupí ještě téhož dne (další 1 h., 3 km) k jezerům stále podle č. zn. vp. (1450 a 1540 m), vrátí se k útulně (dřevěná bouda, koliba; spí se na prknech a mechu), kde přenocují, ráno pak vystoupí na Volovec nebo Roháč.

C. Volovec (2065 m) poskytuje nejkrásnější výhled v této skupině. Od Brestové jdeme asi 3·7 km po č. zn. Studenou dolinou, pak odbočíme vl. po ž. zn. do Látané doliny a vystoupíme od S. na Před. a Zad. Zábrad (1694 m), na Rákoň a pokračujeme po m. zn. na Volovec. Celkem 3 h. S Rákonu lze na S. sestoupiti: 1. Do doliny Chocholovské a mimo několik kolib do Zakopaného, 4 h. — 2. Zpět stejnou cestou k J. údolím jamnickým do Liptova. Pribу-

liny a odtud do Hrádku. — 3. K Z. na Roháč a Plačlivô úzkým hřebenem po m. zn. a dále na Baníkov po č. zn. Tento přechod možno doporučiti jedině zdatným turistům. Namáhavé, místy nebezpečné. — 4. Hřebenovou cestou na sedlo pod Kamenistou (1789 m) a odtud na Podbansko (v. Tatry). — Na Volovec lze také jíti ze žel. stanice Liesek m. zn. cestou na obec Liesek, Čimhovou, Vitanovou do Oravice. Odtud jedna cesta vede na Osobitou, druhá překrásnou Juráňovou dolinou, z nejkrásnějších na Slovensku, na Volovec.

D. **Na Roháče** (2072 m). Výstup přímo od jezer je nebezpečný, Proto se chodívá: 1. Přes Volovec (v. C.). — 2. Přes Plačlivô: od útulny (koliby) k vyschlému (prvnímu) jezeru, odtud vp. po č. zn. do sedla mezi Plačlivem a Před. Zelenem, pak stále po hřebenu k JZ. hřebenovou stezkou Baníkov—Volovec. Odtud k V. po č. zn. na Plačlivô a výstup na Roháče. Rozhled se nevyrovná rozhledu s Volovce. Č. zn. vedou dále po hřebeně přes Plačlivô až na Baníkov (místy nebezpečno). — 3. Od útulny pod Rakoněm jdeme k prvnímu jezeru. Odtud vl. odbočuje č. zn. na Před. Zeleno (3 km). Cestou odbočuje vp. (k Z.) ž. zn. spojka na Baníkovský hřbet. Se Zelena buď na Baníkov nebo na Roháče. Partie přes Prední Zeleno, Tri Kopy na Baníkov pokládají někteří za nejkrásnější, ovšem také namáhavé.

E. Přes sedlo **Pálenici** (1574 m) do Lipt. Sv. Mikuláše. Neznačeno. Údolím mezi Veľ. Klínem a Štítem (Styč) po 15 min. na lysý hřbet a po něm přes Veľ. Klín na Pálenici. Odtud k V. sestupujeme do údolí Jaloveckou dolinou do Lipt. Sv. Mikuláše. Celkem 7 h. — S Veľ. Klínu možno jíti po hřebenu až na Volovec cestou namáhavou, místy nebezpečnou.

F. **Na Baníkov.** Asi 2 km pod útulnou pod Rakoněm dáme se po z. zn. k J. z doliny do Studeného potoku. Za 1·5 km dojdeme k vodopádu. Dále jdeme na Zadní Spálenou, dolinou na Sedlo pod Zad. Spálenou a dále na Baníkov (2178 m, celkem 4 h.).

G. **Přechody přes hřeben do údolí Váhu**[1]) shrnují v podstatě svrchu uvedené vycházky v celkové pochody, jež končí v Lipt. Sv. Mikuláši, Lipt. Hrádku nebo v dalším pochodu po Vys. Tatrách. Hlavní a nejobvyklejší přechody jsou: 1. Přes Rakoň, Volovec, vojenským chodníkem do Janské doliny a do Lipt. Hrádku (v. C.), nebo na V. k Podbansku (srov. VIII. 4.). — 2. Nejkratší cestou Smutnou dolinou přes Smutné sedlo do Smrečianské doliny, na Žiar, Smrečany a do Lipt. Sv. Mikuláše. — 3. Spálenou dolinou za Baníkovské sedlo a odtud buď dolů do doliny Jaloveckého potoku, na Bobrovec a do Lipt. Sv. Mikuláše nebo po hřebenech na Baníkov (2178 m), Prislop a Ráztoku (1953 m) a odtud dolů k JV. na Smrečany a Lipt. Sv. Mikuláš. Cestou s Ráztoky do kosodřeviny jest přejíti část polany (beze značek). Polana směřuje k širokému průseku v kosodřevině, leč tam cesta nevede! Odbočujeť již dříve vp. do kosodřeviny úzkým, téměř zarostlým chodníkem (značka na kmeni kleče). Toto místo jest dosti kritické a působí bloudění. — Všecky svrchu uvedené přechody jsou opatřeny tur. značkami, pravidelně obnovovanými (v. svrchu).

*

C. **VEĽKÁ FATRA** provází T. 301 po p. straně až k Ružomberku. Pohoří jest 35 km dlouhé, průměrně 18 km široké, na S. vidličnaté rozeklané údolím Ľubochňanky a ohraničené soutěskou Váhu, na V. omezené Revúcou a sedlem štureckým (1010 m), na Z. turčanskou kotlinou a na J. harmaneckým sedlem (891 m) a údolím

[1]) Srov. Čas. turistů 1929, str. 133.

Harmance, tekoucího do Bystrice. Jádro pohoří a pak zvláště ona část, jež se rozkládá při údolí Ľubochňanky, jest žulová. Avšak na rozdíl od jednostranně budované M. Fatry jsou zde po obou stranách pískovce a vápence (trias, jura, křída a na J. perm). Celé pohoří je bohatě zalesněno mohutnými pralesy, na hřebenech nejvyššího hřbetu jsou polany (poloniny) nad hranicí lesů a poskytují široký rozhled. Turisty lákají také divoké a romant. doliny fatranské, z nichž nejznámější je ľubochňanská nebo zejména romantická gaderská s menšími, neupravenými jeskyněmi. J. část Fatry o jednom ještě hřebenu sluje Staré hory, a tu je nejvyšší hora Ostredok (1591 m). V S. části ve V. větvi vyniká Rakytov (1568 m), v Z. Kľak (1395 m). Na Z. okraji při T. 252 leží lázně Štubňanské Teplice (pramen 46·5° C).

Turistický význam. Do r. 1929 bylo možno pokládati Vel. Fatru za namáhavý cíl, proto byla celkem málo navštěvována. Návštěva z kteréhokoliv místa v okolí na hřeben žádala dvoudenní vycházky. R. 1929 OKČST. v Ružomberku postavil pohodlnou tur. chatu Heřmanovu na Smrekovici (klíč v Ružomberku v host. Na salaši). Chata KČST. je pod Kráľovou Studnou, jež jest jedním z vrcholů hřbetu mezi Křižnou (1575 m) a Smerkovem (1441 m). Tato chata má dvě místnosti, společné noclehárny pro 60 osob, mimo to jest tam pokojík s 2 ps. Správcem jest E. Chladný ze Starých Hor (č. 38), jenž obhospodařuje chatu v létě. V zimě v sobotu a v neděli (návštěvu se doporučuje ohlásiti). Nejkratší výstup k chatě jest ze Starých Hor (na AB. trati Ružomberok—Bystrice). Od Prahy (Vrútek) se také vystupuje v žzast. Rakovo-Pribovcích (v. VII. 1.) a odtud se jezdí AB. do Blatnice (pěkná stavení), z níž lze jíti kratčeji Blatnickou nebo déle Gaderskou dolinou (v. při VII. 1. Rakovo-Pribovce). Mimoto arciť lze vystupovati také tak, jak jest níže uvedeno. Celá oblast má podrobně značené tur. stezky. Hlavní hřebenová stezka jest č. zn., přechody a spoje jsou m. a ž. označeny. Přehled značek jest uveden podrobněji u východisek.

Po hřebenu vede č. zn. hřebenová stezka z Ľubochně na Čier. Kameň (1481 m), Ploskú (1537 m), Ostredok (1591 m), Krížnu a do St. Hor nebo Harmance. Podrobný popis této směrnice v. při Ľubochně, tam i odbočky. — Východiska na V. Fatru: A. Od S. Ľubochňa (v. tam). Také ze Sučan se chodívá přes Štiavničku a zříc. Sklabinu na SZ. větev V. Fatry. — B. Od Z. se otevírá nejvíce dolin, jimiž jdou tur. cesty. Jsou to zejména Dedošová, Necpálská a Gaderská dolina. Podrobný popis v. VIII. 1. u žst. Turč. Sv. Martin, Košťany, Rakovo-Pribovce, Kláštor p. Z., Štub. Teplice. Od J. se chodívá z údolí Harmanec—H. Štubňa nebo ze St. Hor (v. VIII. 1. a 2.). Od V. východiskem jest Ružomberok (na Šiprun a Rakytovo z. zn.), Biely Potok a Podsucká (nejkratší výstup na hřeben V. Fatry). Také od Šturce (AB. z Ružomberoku do Banské Bystrice) možno k Z. vystoupiti na hřebenovou cestu.

Od hlavního hřbetu odbočují k V. a zejména k Z. postranní odnože (rozsochy), mezi nimiž vznikají krásou proslulé doliny: Blatnická, Gadierské (přechází v Dedošovu pod Krížnou), Necpálská, Belianská, Žarnovická, Bystrického potoku a nejdelší i nejkrásnější Lubochňanská dolina.

Přírodní zajímavosti. V oblasti V. Fatry pramení teplé prameny ve Štub. Teplicích (v. VII. 1.), minerální prameny v Ľubochně (v. VIII. 3.), v Korytnici, Harmanci a j. Rudy byly dobývány ve Starých Horách, v Harmanci (zlato, měď) a j. Krásné vápencové scenerie jsou po Z. i V. dolinách. Jeskyně jsou ojediněle na různých místech, zejména pod Blatnickým hradem, v Belianské (ponorný potok), Gaderské (Maziarna, Lom), Vlkanovské (Čertova

brána), Žarnovické (vyvieranie, jeskyně), Tufnianské dolině a j. Místy se udržela (přes barbarské pustošení) alpská protěž.

*

D. **NÍZKÉ (NIŽNÉ) TATRY.** Je to 75 km dlouhé a 27 km široké pohoří, táhnoucí se od Z. k V. Vedle Vys. Tater je to nejmohutnější slov. pohoří. Jeho svéráz tkví v mohutném, širokém hřbetu, poměrně schůdném, jenž umožňuje dlouhou pout výšinou a tím upomíná poněkud na Krkonoše. Této přednosti nelze dnes ještě plně využíti pro nedostatek chat a útulen, leč brzy bude tato hřebenová pout patřiti k nejkrásnějším a nejoblíbenějším cílům slov. turistiky. — Na Z. jsou odděleny od Vel. Fatry údolím Revúce, šturecký́m sedlem (1010 m) a údolím Bystrice. Na S. spadají do liptovské doliny Váhu, na J. k Hronu a na V. zasahují až k průsmyku Popové (1056 m, JZ. od Vernáru). Jsou tedy rozlehlejší Vys. Tater, mají však s nimi stejný směr a stejnou stavbu. Sedlo Čertovica (1238 m) dělí Níz. Tatry na v ý c h o d n í, nižší část, v níž je nejvyšší hora Kráľova hola (1943 m), a na z á p a d n í, mohutnější a vyšší část s nejvyšším Ďumbierem (2045 m). Žula a krystalické břidlice (ruly a svory) tvoří jádro tohoto mohutného hřbetu, na něž se na S. přikládají jako plášť mladší horniny, hlavně permské křemence, triasové vápence a dolomity s hojnými zjevy krasovými (ponorné řeky, jeskyně) a konečně pískovce i vápence třetihorní.

A. **Záp. hlavní horský** hřeben jest v Z. části žulový a vysílá k S. delší horské rozsochy než na J. Počíná na Z. Prašivou (1425 m), postupuje k V. přes Latiborskou holu (1648 m), Chabenec (1955 m), Poľanu (1890 m) a Chopek (2004 m, salaš) k vlastní horské skupině Ď u m b i e r u (2045 m). Tato část s dlouhými údolími je hlavním cílem tur. (chata). V údolích byly v ledové době až 5 km dlouhé ledovce, které vytvořily na S. straně pohoří hluboké skalní pánve a strmé stěny, lesy jsou tam řidší. J. strana nebyla tolik zaledněna, má mnohem mírnější svahy, zato však porostlé hustými pralesy. Vápenec S. od Ďumbieru chová rozsáhlé D e m ä n o v s k é j e s k y n ě s krápníky ledovými i vápencovými, ponornými řekami (v. dále Lipt. Sv. Mikuláš). Bohaté kdysi doly Níz. Tater (zlato u Něm. Ľupče, měď u Španej doliny a j.) jsou dnes vyčerpány. Nepatrně dolovalo se na stříbrnou i zlatou rudu v státních dolech v Magurce, leč r. 1925 byla těžba pro nevýnosnost i tu zastavena. Ještě r. 1912 se tu dobylo asi 1700 q rudy, z toho asi 5 kg čistého zlata. Z minerálních pramenů jsou nejdůležitější K o r y t n i c a a Ž e l e z n o. Korytnica má léčivé prameny, známé už v 16. st. Znamenitá kyselka léčí hlavně nervositu a zažívací orgány. Železno, malé ale rozkošné klimatické místo, daleko od hluku světského. Masarykova liga tu zařídila Ls. pro děti, hlavně chudokrevné. S. strana Níz. Tater, zejména údolí Štiavničky a Lúčanky, s rustikálními lesy, má typické salašnictví, jemuž musil značně zdejší les ustoupiti. Ve spojení s návštěvou demänovských jeskyň, lze dobře poznati tento chov dobytka, v obou údolích nad H. „Ďumbier" a vchodem do jeskyň, zejména zajímavé dojení ovcí. Na J. straně Níz. Tater jsou hluboké stát. jehličnaté lesy bez salaší s roztroušenými osamělými loveckými chatami. Také tam jest několik dobrých pramenů (Moštěnice a j.). Rudy se dobývají ve Starých Horách (dnes slavné pouti), Španej Doline.

K V. lze přejíti celý hřbet Nízkých (Nižných) Tater asi za tři dny. Nocovati při tom možno v dolinách, na salaších, v chatě KČST. pod Ďumbierem. Zpravidla (pro tyto nesnáze) se konává celá hřebenová tura po úsecích.

B. **V. hřbet Níz.** Tater je nižší a méně navštěvován. Od sedla Čertovice je hřeben okolo 1300—1400 m, velmi zalesněn a bez vý-

hledů. Znenáhla stoupá k Zad. holi, Homolce (1661 m), od níž k S. vybíhá krásná, mohutná, poloninová rozsocha Veľ. Bok (1728 m). Dále k V. hlavní hřeben jde ve výši 1500 m po pastvinách, pak prohne se prolukou Priehyba (1190 m), jíž jde přechod z Helpy do Hoškova, v údolí Černého Váhu. Pak vystoupí na Pálenicu (1692 m). Odtud až ke Kráľ. holi je nejkrásnější partie. Jdeme ve výši 1500—1900 m po poľanách s nádhernými výhledy. U V. části Níz. Tater je, opakem Z. části, T. svah strmější a spád do údolí Hronu kratší, k S. vybíhá mnoho úzkých, dlouhých rozsoch s četnými dolinami. Je to širá lesní oblast a krásný osamělý kraj zapadlých lesních obcí. Dříví se splavuje odtud vodou několika nádrží (Kyslá pod Zad. hoľou, Hodruša S. pod Vel. Bokem, Roztoka Z. a Dikula V. od Vel. Vápenice, Ždiar S. pod Orlovou a j.).

Silnice. Od S. k J. napříč Níz. Tatrami: 1. Ružomberok (496 m), Osada (609 m), Revúca (688 m), Šturec (1010 m), Staré Hory (472 m), Banská Bystrica (362 m). Tato silnice byla vystavena v třicátých letech 19. st. a byla a je hlavní dopravní cestou k Ban. Bystrici. Jezdí tu AB. Ružomberok—Ban. Bystrica. Patří k nejkrásnějším cestám Slovenska. Z údolí Váhu a Revúce, vyšplhavše se na Šturec, rázem se ocítáme v jiném světě rostlinném, teplejším. Nádherné výhledy otvírají se v četných závitech (srov. VII. 1. Ban. Bystrica). — 2. Kráľova Lehota (677 m), Boca (951 m), Čertovica (1238 m), Mýto (630 m), Podbrezová. Cesta je místy méně upravená. — 3. Poprad, Vernár (778 m), Popovo (1056 m), Telgart (881 m), Červená Skala (824 m). Trať AB. z Popradu k Dobšínské jeskyni a z Popradu na Muráň, Tisovec. — Všecky tyto silnice hodí se pro automobily.

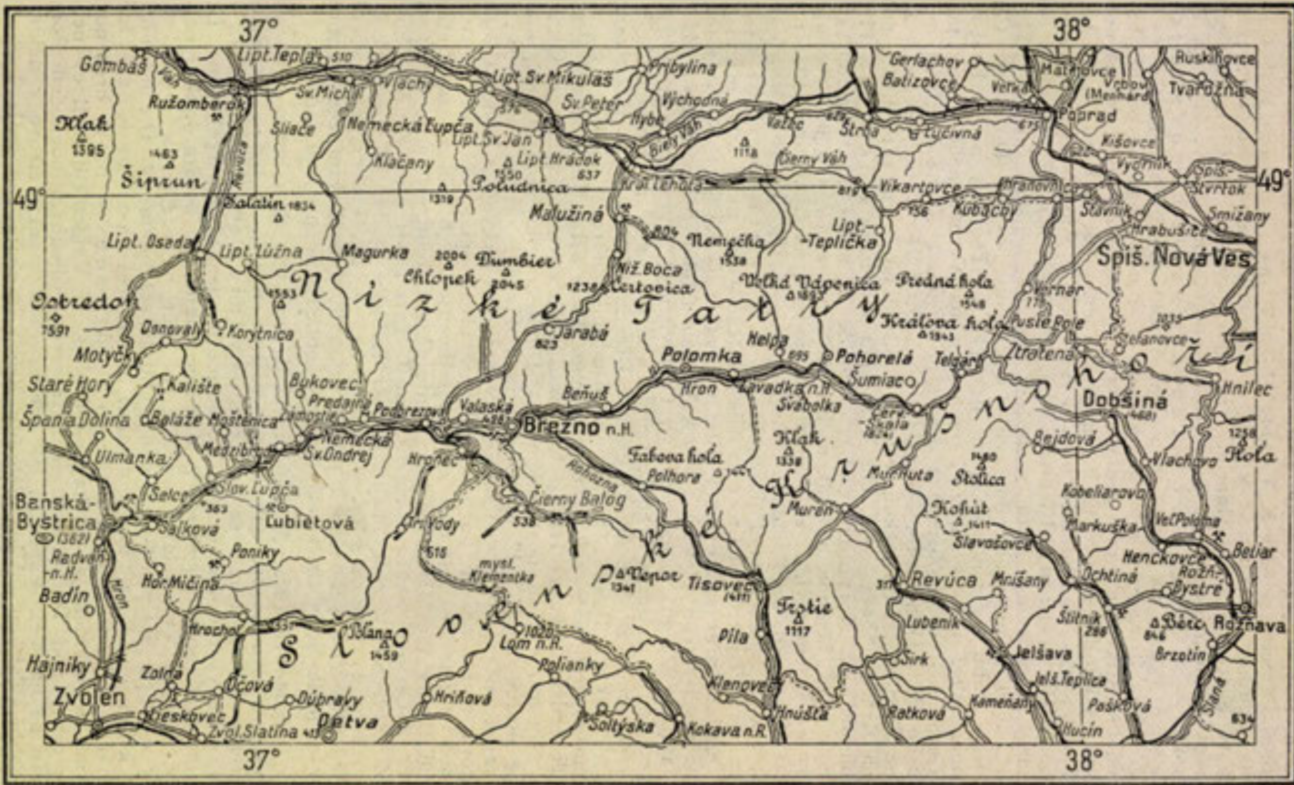
Turistický ráz Níz. Tater je charakterisován širokými, holými hřbety a zvláště na J. straně dlouhými a velkými pralesy. Tyto se na S. svazích skládají výhradně z jehličin, na J. také z listnatých porostů. Lidská sídla jsou pouze v dolinách, koliby a salaše pastýřů jsou více na S. straně, na J. straně hor jsou rozptýlené horárny a lovecké chaty. Po Níz. Tatrách vede č. zn. tur. cesta t. zv. Štefánikova z Korytnice až na Kráľ. hoľu a dále k Dobšín. jeskyni. — Tato situace turistovi ukládá namáhavé, dlouhé pochody a nutí ho, aby se spokojil často nouzovým noclehem na seně v salaši. Útulků a tur. chat je doposud citelný nedostatek. Na S. straně je možno všude nocovati v horárnách (hájovnách), na straně J., na státním majetku lesním, jsou tu a tam hluboko v horách chaty, často dosti dobře zařízené (se sporákem a kuchyňským nádobím a lůžky), avšak klíče od nich jsou vždy u nejbližšího lesního úřadu, jenž je propůjčí pouze na dovolení ředit. stát. lesů v Ban. Bystrici. R. 1928 byla otevřena dobře vypravená Štefánikova chata KČST. na sedle Gapelu (1745 m) na J. straně pod Ďumbierem (v. dále u T. 301). Také při Rz. na Panském dielu u Španej doliny jest chata (otevřena ve sváteční dny).

Také v Níz. Tatrách se objeví občas medvěd. Vyhne se člověku a zřídka se ho podaří zahlédnouti.

Mapy. Podrobné mapy jsou nezbytny. Speciálky (čísla 4362, 4363, 4462, 4463 a 4464. Mapku Níz. Tater v. odd. 2. 2.).

Východiska. Nejpohodlnější, avšak nejdelší a málo užívaný výstup na Ďumbier je od Kráľovy Lehoty. Ostatní obvyklé tury jsou: 1. Od Z. lázně K o r y t n i c a (v. tam): a) Jde stezka Štefánikova, č. zn. na Vel. Chochulu (1754 m), Latiborskou hoľu (1648 m) a dále k V. na Ďumbier. — b) Přes sedlo mezi Prašivou a Kozím hřbetem do žst. Ľubietová (Lučatín) na T. 290. — c) Přes Staré Hory do Banské Bystrice. Více v. u Korytnice. — 2. Z O s a d y: a) Přes Revúcu po silnici na Šturec (1010 m, rozhled) a dále do

NIZKÉ TATRY A SLOVENSKÉ KRUŠNOHOŘÍ.

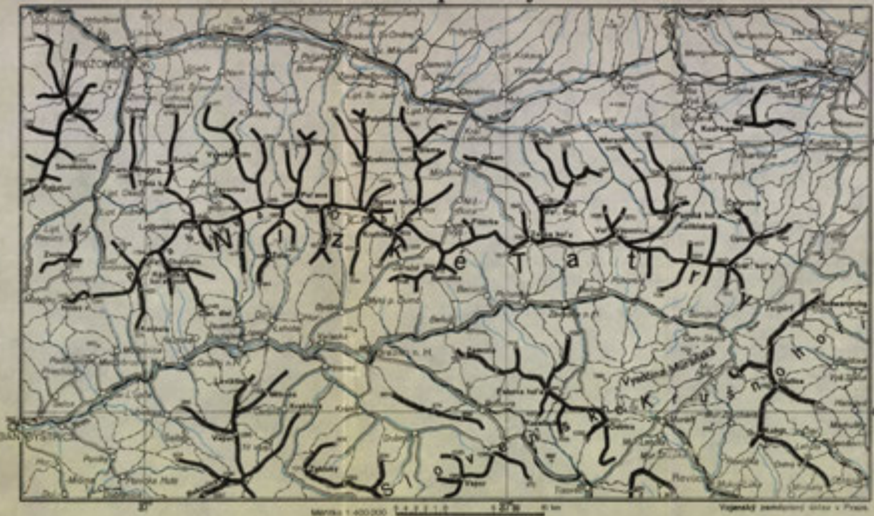

Měřítko 1 : 850.000 10 0 10 20 30 40 km

Ban. Bystrice, krásná automob. silnice, jíž jezdí AB. Ružomberok—Ban. Bystrice. — b) K V. přes Magurku na Chabenec (1955 m) a na Ďumbier. Nocuje se v Železnom a pod Ďumbierem ve Štefánikově chatě na sedle Gapelu. Hřebenový pochod za Chopkem vede přes Kamenné moře (5 km), 15 km po holém hřbetu, 2000 m vysoko. — 3. Z Lipt. Sv. Mikuláše na Demänovské jeskyně a dále na Ďumbier, z. zn. Vděčná a obvyklá partie. — 4. Z Lipt. Sv. Jána m. zn. k horárně u ústí Bystré a odtud: buď údolím Štiavnice a přes sedlo Gapel (chata KČST.) od J. (6 h.) nebo m. zn. údolím Bystré (5 h.) na Ďumbier. — 5. Z Kráľovy Lehoty: a) Na Ďumbier přes Vyš. Bocu a Gapel (chata), nejpohodlnější, avšak nejdelší přístup, m. zn. (6—7 h.). (Za bouře je prý tam nebezpečno, ježto jsou tam značná ložiska železné rudy.) R. 1930 lesní dráha dopravuje též osoby. — b) Do údolí Černého Váhu (s použitím lesní dráhy), do Tepličky a na Kráľovu holu (1943 m). — 6. Z Popradu na Vernár nebo Pusté pole (jezdí AB. do Dobšiny) a odtud po č. zn. k Z. na Kráľovu holu nebo až k Dobšinské jeskyni (H.). — 7. Z Hrabušic po z. zn. na Slov. ráj, Dobšinskou jeskyni a odtud po č. zn. přes Pusté pole na Kráľovu holu. — 8. Od J. z údolí Hronu, z Ľučatína (Ľubietové) na Korytnici (v. 1.). — 9. Ze Zámostí na Latiborskou holu přes Jasenou a Podkonickou holu po z. zn. Od ní odbočuje: a) Za Jasenou vl. ž. zn. Lomnistou dolinou na Chabenec (1955 m). b) Vl. m. zn. na Rástockú holu. — 10. Z Lopeje po z. zn. Vajskovskou dolinou na Poľanu. — 11. Z Podbrezové: a) Po ž. zn. k S. Bystrou dolinou na Chopek (2004 m) nebo také přímo na Ďumbier přes sedlo Gapel (Štefánikova chata KČST.). — b) Silnicí na ves Bystrou (8 km) a pak k V. dále údolím Štiavničky na Mýto, Jarabú (823 m) a na průsmyk Čertovicu (1238 m) vede b. zn. Až sem jde se stále po hradské (silnici). Z Bystré na Ďumbier vede: a) Z. zn. t. zv. Jánošíkova cesta z Března (498 m) k S. přes Skalku (948 m) do Bystré (573 m) a odtud údolím řeky Bystré k S., jíž možno jeti ještě asi 5 km povozem. Dále asi 2 h. je lesní chata Trangoška (kota 1107), kde možno nocovati, klíč je u horára v Bystré. Odtud postupujeme na Ďumbier přes sedlo Gapel, kdež je útulna KČST. U vsi Bystré jsou dávné i aktivní ponory vytékající opět až u vsi Valaské. Krápníkové jeskyně v úbočí Chodorova vrchu nejsou doposud odborně prozkoumány a jsou turistům nepřístupny. — b) Druhá cesta odbočuje od b. zn. až za Mýtem od Hniky do Mlynné doliny k útulně na Ďumbieru a je ž. zn. — 12. Z Červené Skály se chodívá na Telgart a odtud na Kráľovu holu. Z Červ. Skály vede m. zn. na Kráľ. holu. — 13. Jánošíkova cesta z Brezna (v. svrchu 11 b). — Bližší popisy túr v. při jednotlivých východiscích na hlavních T. (značkování cest se provádí podle jednotného plánu v celé oblasti, změny jsou možné).

Hřebenová tura. A. Záp. část. Hřebenovou turu možno absolvovati za dva až tři dny. Arciť většina turistů se omezí na menší úseky. Východiskem se volívá Korytnica (v. Ružomberok). — 1. den vystoupíme (jak u Korytnice uvedeno) na hlavní hřbet, Latiborskou holu, nocujeme v Magurce (nejlépe u horára Janka) nebo v Železnu (v. dále). — 2. den zpět na hřeben a pochod až k chatě KČST. — 3. den: Odtud sestoupíme k Demänovským jeskyním (prohlídka) nebo přes Bocu do Kráľ. Lehoty nebo údolím Štiavnice do Podturně. — **B. V. hřebenová** tura je osamělá a takřka bez útulku. 1. Vyjdeme-li z Bocy nebo z chaty pod Ďumbierem, je nutno velmi dlouhým pochodem doraziti až na Vel. Vápenici, kde lze přespati velmi nouzově v některé kolibě. Také u údolní přehrady Kyslá je chata (od sedla Prehyby S.). — 2. Od Vel. Vápenice je krásná partie hřebenová až na Kráľovu holu (1943 m). Proto lépe je přenocovati v Helpě (v. VII. 2.)

Schematická mapa Nízkých Tater

nebo v údolí Černého Váhu (v horárňach při některé nádrži) a časně počíti turu Vel. Vápenicou. Noclehy v Telgartu. Chodívá se zpravidla opačným směrem (v. též Tepličku v údolí Čer. Váhu, T. 301 dále).

Od Z. po hřebeni Nízkých (Nižných) Tater možno nastoupiti: 1. od Z. z Korytnice po č. zn. tur. stezce Štefánikově přes Chochulu (1754 m) a odtud již po hřbetě k V. značným prohybem (1553 m, 1477 m) se přechází na Latiborskou hoľu atd. — 2. Zpravidla (pro namáhavost a délku pochodu) většina turistů si zajistí nocleh v Železnu, odkud časně ráno se vydá na další pout. Do Železna se jezdí: a) drahou do Osady. Pak se dáme k V. (v. Ružomberok odb. 306) údolím Lužanky silnicí do Lužné (45 min., obyvatelé jsou prý potomky husitů) asi 1 h. dlouhé, pokračujíce hořejší její částí za kostelíkem (U Svinky, U Potkana), odkud vystoupíme na sedlo (1100 m) mezi Tlstou (S. 1555 m) a Latiborskou hoľou (1648 m) do Železna. b) Nebo jedeme T. 301 až do Liptovské a odtud 16 km (AB. do Něm. Lupči) do Železna. c) Nebo z Ružomberka (28 km) autem Popis Železna v. VIII. 3. km 168.

Ze Železna (930 m) vystoupíme na sedlo (1100 m) mezi Tlstou a Latiborskou hoľou, odkud sejdeme k J. do doliny Zurkavy a pak stoupáme přes býv. důlní obec Magurku. Odtud ostře stoupáme na hřeben dlouhého hřbetu Prašivé (Latiborské hoľi). Dále jde cesta po holém, širokém a travnatém hřbetu Níz. (Niž.) Tater k V. přes Chabanec (1955 m). Úchvatný rozhled na S. na Liptovské hoľe, J. na dolinu Hronu a Rudohorie (Krušnohorie), na Ďumbier k V. i na Veľ. Fatru k Z. Přes Kotličku (1937 m; odtud vybíhá k J. rozsocha Skalky, 1981 m) pokračujeme na k S. vysunutou Poľanu (1890 m, nádherný výhled do Demänovské doliny s Vrabickým plesem), na Chopek (2004 m, k S. strmý skalní sráz, k J. volný travnatý svah). Odtud jde cesta skalním mořem až k sedlu (kota 1750 m), odkud stoupá buď opět skalním mořem přímo k V. (1927 m) na Ďumbier (2045 m) nebo pohodlněji k S. obloukem se vyhne a vystoupí na vrchol od S. Pod Ďumbierem jest chata KČST. Popis Ďumbieru v. VIII. 3. km 190.

B. Popis žel. trati od Kraľovan do Popradu.

Popis T. 301 dále od Kraľovan do Popradu (km 141 až 240). Za Kraľovany jedeme mostem přes řeku Oravu, jejíž údolí na okamžik zahlédneme k S. (vp.), do nejkrásnější a nejdivočejší části údolí Váhu, hluboké soutěsky.

V té se i v létě zjeví slunce až o 10. h. a zapadá o 16. h., v zimě po tři měsíce nedopadne paprsek sluneční na hladinu Váhu (na př. u Kraľovan). S. mezi Oravou a Váhem vypíná se Šíp (1169 m), východněji vystupuje Vel. Choč (1613 m). První je jurský vápenec, druhý triasový dolomit. Na Šíp se chodívá přes železniční most po ž. zn. cestě strmě k samotě Podšíp, pak hore bralnatým a bučinným úbočím na vrchol (2½ h.). Krásný výhled, ostrý hřbet. Pod osadou Podšíp na louce na l. břehu Váhu jsou prameny znamenité kyselky. — V okolí však je více minerálních pramenů, hlavně ve vesnici Rojkově, která leží pod Kopou (1181 m), blízko je malé jezírko s kyselkou, bohatou kysličníkem uhličitým, výbornou na koupání. Má stálou teplotu a ani v zimě nezamrzá. Sestupuje se se Šípu po m. zn. strmě, lesnatou dolinou do Stankovan a do Lubochně (2 h.). J. je Z. hřeben vidlice Veľ. Fatry (Kopa, 1181 m).

144 km Stankovany. 441 m. Malá zast.

Východisko na horu Šíp (1169 m, m. zn., strmý výstup lesnatou dolinou, 2 h.). Sestup přes Podšíp (12 chalup) do Kraľovan.

146 km **LUBOCHŇA.** 446 m. Stát. klimatické lázně v lesnaté, se všech stran chráněné dolině, obklopené vysokými horami.

H.: a) Státní: Šíp (14 p.), Kollárov dom (6 p.), Bratislava (76 p.), Havran (33 p.). — Soukromé a asi 20 vil s asi 200 pokoji. Moderní vodoléčebný ústav. Hotely jsou otevřeny po celý rok. Čtyři Rs.

Léčení nervových chorob, katarů dychadel (tuberkulosa vyloučena), nepravidelností krevního oběhu, chudokrevnosti. Rekonvalescence. Koupele v umělé vlažné nádrži (24° C), říční koupaliště, masáže, písečné, sluneční koupele. — Lubochňa jest z nejkrásnějších míst, má účinný aromatický vzduch, výborně zařízenou terénní léčbu (z nejlepších v republice). Léčebná soustava bude doplněna slatinnými lázněmi a uhličitými prameny z blízkého Rojkova.

V blízkém okolí je několik kyselkových pramenů. Lázně jsou vypraveny komfortem moderního Ls., klidného, nehlučného, uzavřeného věncem hor v hlubokém údolí. Okolí je nádherné, pralesy i vysoké hory poskytují možnost mnoha vycházek i potulek. Možno dostati od stát. lázeň. správy povolení k lovu zvěře a rybaření — „rybačnice" — na úseku říčky Lubochňanky, bohatém rybami (pstruzi, lipani, velké hlavatky).

Odbočuje lesní dráha k J. údolím Lubochňanky. V sezoně dopravuje částečně i osoby.

Vycházky. 1. Na **Čierny kameň** (1481 m) je nejvděčnější a nejobyčejnější vycházka. Krásný rozhled se otvírá na všechny strany. Tuto vycházku možno spojiti s celkovou hřebenovou turou. K J. mezi obě vidlice Veľ. Fatry, proti říčce Lubochňance vede elektr. horská dráha, 20 km dlouhá, pro dopravu dříví. Možno jeti údolím až k vodním stavům (nádržkám) na plavení dříví. Pěšky jdeme tímto směrem stále podle č. zn. U druhého stavu je horárna (685 m), v níž lze nouzově nocovati. Dobří chodci vystupují na Čierny kameň mimo horní stav, nad nímž se tyčí Čierny kameň, údolí Lubochňanky uzavírající. Asi po 2 km odbočí vl. do Rakytovské doliny, z níž vystoupí strmě stezkou na Kračkov (1397 m), po jehož hřebenu dospějí pod Čierny kameň a pak klečí na vrchol. S Čier. kamene se chodívá k J. dále na Ploskú (1533 m) a nejvyšší horu Veľ. Fatry **Ostredok** (1591 m). Odtud lze se dáti: a) Pohřbetu k SZ. mezi Dedošovou a Necpalskou dolinou k vápencovému útesu Bielé skále (1391 m). Mimo něho přejdeme po S. straně na úzkou stezku, jíž sestupujeme pralesem do Dedošovy a dále do Gaderské doliny (horárna), k zříc. hradu Blatnici (618 m) a buď mimo vesnici Blatnici k žst. Rakovo—Príbovce na T. 252 anebo do Mošovců a Štubnianských Teplic (v. T. 252, VII. 1.). — b) Pokračujeme k J. po hlavní hřebenové stezce na Križnou (1575 m) a sestoupíme buď do Harmance nebo do Starých Hor a dále k Ban. Bystrici. — 2. M. zn. k V. vede na Nadskalku (819 m) nad Váhem. — 3. Ž. zn. na Kutuškův kopec a na Šiprúň (1445 m), Smrekovici (1488 m), hory po V. straně údolí lubochňanského. Tam je nová (r. 1928) tur. chata KČST. Heřmanova, 3½ h. od Ružomberka. Po hřebenu Z. vidlice vede m. zn. od nejseverněјší Kopy (1181 m) přes Kľak (1395 m) k J. na Jarabinu (1314 m). — 4. K S. z. zn. na Havrana (1036 m).

Dále T. 301: po protějším břehu Váhu při silnici z Kraľovan do Ružomberka je zajímavá vesnička **Gom-**

báš (450 m) s typickými, párově sblíženými, dřevěnými dvojdomky, zajímavý příklad lidového stavitelství. Lid se živí hlavně prací domáckou, dřevařstvím a pltnictvím po Váhu až do Komárna, polí je málo. — 154 km **Hrboltová.** Zast. 479 m. — 156 km **Rybár Pole.** 3000 ob. J. (vp.) je veliká továrna, z největších textilních závodů v ČSR. a dělnická kolonie.

Údolí Váhu se šíří. Blížíme se liptovské kotlině, na Z. uzavřené Veľ. Fatrou, na J. se otevírající údolím řeky Revúce k Ban. Bystrici. Na S. ční Čebrat (1060 m), Veľ. Choč (1613 m). J. obzor uzavírají vrcholky Níz. Tater: Poludnica, Ďumbier a Prašivá.

159 km **RUŽOMBEROK.**†† 496 m. 14.200 ob.

Důležité správní, kulturní a hospodářské středisko sev. Slovenska. V příznivé poloze na křižovatce dopravního ruchu se rychle vyvíjí.

H.: Čavoja (17 p.), Kultúrny dom s H. Grand (36 p.), Mýto (25 p.). Leží při ústí Revúce, od. J. přicházející, do Váhu. Osp. Os. Kraj. soud. Bs. Bú. Posádka. Šk.: stát. reál. gymn. Štef. Moyzesa; stát. měšť. šk. s krásnou budovou; odborná šk. pro žen. povolání; soukr. kat. měšť. klášt. šk. (sv. Františka); evang. šk.; israelitská šk.; stát. ľudová šk.; kat. dievčenský pensionát. Sokolovna. Orlovna. Město se skládá z dolní (mladší) a horní (starší) části. Rýnok (námestie) leží na vyvýšenině (triasového vápence) s vlastním starým městem a nejstaršími budovami. Je tam Mestský dom (1897) s archivem (z r. 1527—1829). V něm je kat. fara, kde působí politik Andrej Hlinka. Na náměstí stojí fontána, socha P. Marie. Tam tyčí se i kat. kostel sv. Ondreje (1585, 70 q těžký zvon Ondrej z r. 1506) se zbytky hradeb. Stará fara, kde r. 1707 zasedala „revolučná" synoda, která uspořádala evang. poměry v Uhrách, je dnes proměněna na Liptovské museum (v. níže). Vedle stojí kat. ludová šk. z r. 1813. Býv. piarist. klášter (1730) s kostelem, slov. štát. reál. gymn. Štef. Moyzesa doplňují toto zákoutí. V dol. městě jsou prům. podniky. Pozoruhodná je býv. pevnůstka Sv. Žofie (kaštiel), ze 14.—17. st., dnes krajský soud, kde byli žalářováni dr. Šrobár, A. Hlinka a j. Dále stojí nový evang. chrám, synagoga, stará kasárna, barok. Rakovská kuria a j. V ul. Riadok je pramen chutné kyselky.

Kultúrny dom (H., kavárna) jest střediskem společ. života. Je tam divadlo (2000 osob), kino (500 osob), tělocvična, sprchy, spolk. místnosti.

Průmysl. Město má výhodnou polohu na křižovatce dopravních tepen a může se státi průmyslovým střediskem sev. Slovenska. Hlavní závody jsou: Rybarpolské Mautnerovy text. závody, akc. sp. (barevna, bělidlo s roční výrobou 4,500.000 m zboží a 4,000.000 m příze, vlastní výroba automatických stavů a p., 3300 děl.). Tov. na celulosu v Ruž. (denně 50.000 kg celulosy, 1000 kg dřevoviny, 150.000 q balicího papíru ročně). Továreň na drevovinu, úč. sp. Slovenská papiereň, úč. sp. (620 děl., denně 50.000 kg celulosy, 40.000 kg jemného pergamenového papíru, 3000 kg dřevoviny). Rožmb. továreň zápalek. Tov. liptovské bryndzy (Peter Malkovický). Třídírna text. odpadků (W. Grosz). Cihelna (těhelna).

„Liptovské muzeum" povstalo r. 1912 ze sbírek bratří Kürtů, z nichž J. Kürti je jeho kustodem; od r. 1921 patří městu. Je to krajinské museum Liptova. Schodiště a síň A. má vzácné sbírky

kostelních předmětů. Síň B.: národopis. Síň C.: domácký průmysl. Archeologie se honosí zejména sbírkou bronzových mečů z Martinčeku a cenným bronz. nálezem ze Sliače (1927). D. Sbírka listin a doklady (až z r. 1265) a j. E. Numismatika (zlaté mince z r. 1528). F. Geologie a přír. poměry. G. Obrazy. Sbírky obsahují přes 25.000 předmětů.

Ruž. je rodiště: E. Joach. Kalinka (1602—1678), evang. kazatele. Kar. Palma (1736—1787), lat. mad'. historika. Št. Hýroša (1813 až 1888), slov. historika. Dr. Dušana Makovického (1867—1921), literáta a spolupracovníka L. N. Tolstého. Tradici má tiskárna Páričkova, před tím Salvova. Tam se tiskly revue „Prúdy" a „Nové časy". Ružomberok byl jevištěm rušného polit. života a zápasů slovenských, působištěm vynikajících politiků (dr. Šrobár, Andrej Hlinka). Částí (ulicí) města je i Černová, rodiště Hlinkovo, s got. kostelem, při jehož otvírání r. 1907 bylo maď. četníky zastřeleno 15 Černovanů. Proti tomu protestoval Nor Björnstjerne Björnson otevřeným listem hraběti Alb. Apponyimu.

Za dřívější vlády nebylo přáno tomuto rušnému středisku S. Slovenska. Vzhled města je doposud neurovnaný, ač v poslední době bylo zřízeno několik významných podniků (vodovod, kanalisace, elektrika) a postaveno mnoho budov (důstojnické domy a j.). Co chybí výstavnosti města, nahrazuje pěkné okolí. Více v. Ivan Houdek: Ružomberok a okolie. Vydal Jan Párička, Ružomberok. 3·30 Kč.

AB. jezdí: 1. Do Dol. Kubína (3krát týdně). — 2. Do Banské Bystrice přes Osadu, Revúcu, Šturec atd. (3krát týdně) od 1. V. do 30. X. — 3. do Kúpelí, Lúčky (9 km SV.).

Vycházky. Ružomberok leží v kraji, zajímavém národopisně, přírodně i průmyslově. Již na nádraží bývá viděti kroje z vesnic Osady, Revúce, Lužné. Veliké lesy se rozkládají po okolních horách. — 1. Na Kalvárii (601 m, 1½ km JZ., rozhled). — 2. Ke starobylému „Všesvätskému kostolu na Kute". got. freska (533 m, 2½ km JV.). Nejstarší památka Liptova, původem snad ze 13. st. od templářů. Část jest rom., část (z 15. st.) got. slohu. 1683 byl tu Jan Sobieský, vracející se od Vídně. R. 1843 byl obnoven. — 3. Na vrch Mních nad nádr. (696 m), známý krásným pohledem na Níz. Tatry. Tím směrem ¾ h. u vesnice Lískové, zast. na T. 301 (v. tam) je velká jeskyně s pravěkými nálezy. — 4. Na horu Čebrat (1064 m). 4 km SZ. Důležitý pozorovací bod strategický, projektuje se tam tur. Rz. — 5. Na malebné zříc. Likavského zámku (hradu, 3 km, 1 h. S.), v pěkném údolí směrem k Oravě při silnici do Kubína. Hrad Likava zal. byl ve 13. st. R. 1431 dobyli ho husité, od r. 1441 patřil Jiskrovi z Brandýsa. R. 1707 byl zboř. Fr. Rákoczym II. — 6. Veľ. Choč (1613 m, 12 km, 4—5 h.). Velmi vděčný výstup silnicí kubínskou jako u 5. do Val. Dubové, 649 m, 1½ h., odtud vp. k SV. vápencovou roklí na hřeben a po něm na vrchol 3 h. Celkem 4-4½ h. Č. zn. vedou přes Valaš. Dubovou na Veľ. Choč a dále k SZ. na Jasenovou, Hor. a Dol. Kubín (3 h.). — 7. Č. zn. k Z. směřují na Tlstou horu (1211 m, 7 km, rozhled). — 8. Krásná partie je k J. po z. zn. na Šiprun (1463 m), zde křížíme stezku ž. zn. ze stan. Biely Potok k Z. přes Černavu na Kľak a dále ubíráme se k J. stále po z. zn. na Rakytovo (1568 m). Tam křížíme druhou ž. zn. tur. stezku z Osady k Z. na Hor. stav v Ľubochňanské dolině. Pokračujeme po hřebeně na Plosku (1533 m, v. Ľubochňa). Na Močidlech pod Smrekovici jest tur. chata Heřmanova, vybudovaná čs. vojskem (klíč jest v Ružomberce v host. Na salaši). U chaty jsou vojen. sruby a salaše. — 9. Na půvabnou ves Vlkolinec (bez krčmy). Drahou do Bieleho Potoka a odtud pěšky k Z. přes kopce do Vlkolince (718 m). Výstup na Sidorovo (na spe-

ciálce Hirova, 1102 m, panoráma) a sestup k SZ. k údolí Hrabovo, přes Kalvárii do Ružomberoka. Půldenní výlet.

Tur. znač. cesty: 1. Č. zn. k S.: R., Choč, Dol. Kubín. — 2. Č. zn. k Z.: Tlstá. — 3. Z. zn. k JZ.: Šipruň, Ploska. — 4. Z Podsuché ž. zn. na Šipruň, Kľak.

*

Odb. T. 306 **RUŽOMBEROK—KORYTNICE**, úzkokolej. dráha údolím Revúce. Otevř. 1908. 24 km. Jeden stálý a tři sezonní vlaky denně za 1½ h. Hojně používaná tur. trať do oblasti národop. zajímavé, východisko k Bán. Bystrici, do Níž. Tater a do Veľ. Fatry. Rovnoběžně s tratí do Lipt. Osady jezdí AB. Ružomberok—Ban-Bystrica. — 6 km **Biely Potok** (zast., 525 m), papírna, tov. na celulosu. — 12 km **Podsuchá**. Východisko na Veľ. Fatru: 1. M. zn. vedou 2½ h. k útulně pod Smrekovicou (1488 m). Nejbližší cesta do srdce Veľ. Fatry. — 2. Ž. zn. jde na Šipruň a dále přes Lubochnianskou dolinu na Kľak a do Turč. Sv. Martina. Na odb. pod Smrekovicou, „Na Močidlách" jest Heřmanova útulna KČST. a vojenský tábor. Útulna (1927) je zavřena (klíč nutno si vyžádat předem v Ružomberoku v Rs. „Na Salaši". — 17 km **Lipt. Osada**, zast. (609 m) a na V. od ní Lipt. **Lužná** (717 m), mají typické kroje žen. Takřka celá Lipt. O s a d a je ze dřeva, má starobylé domy a starý kostelík. Doporučuje se navštíviti obec v neděli (kostelík, tanec u říčky pod širým nebem). — Z. 4 km vp. je Lipt. **Revúce** (688 m, 1923 ob.) pod Štúrecem (1010 m), národopisně zajímavá. Dřevěné stavby. Ženy vyšívají pestré ručníky, stolní přikrývky, „kápky" (čepce). Motivy sbíral tu malíř St. Lolek. — Vycházky z Lipt. Osady: 1. K JZ. pěšky nebo AB. po silnici přes Lipt. Revúcu přes Šturec (průsmyk, 1010 m) a k Ban. Bystrici přes St. Hory (472 m, 1600 ob.) a dále vlakem z Ulmanky na T. 291. — 2. K V. po m. zn. přes Lipt. Lužnou do lázní Ž e l e z n a (asi 1000 m, Ls. s kyselkou, v. svrchu str. 193) nebo na Latiborskou holu (1648 m) a po hřebenu Níž. Tater na Ďumbier k V. Pouť osamělá (noclehy na salaších), tur. zn. č. jsou místy porušené, na Ďumbieru je tur. Štefánikova chata KČST. Též možno jíti tímto směrem přes Magurku (1030 m), kde byly doly na stříbro (v. dále) a je letní voj. tábor. Lépe je nocovati v další žst. a odtamtud vyjíti.

24 km **Korytnica-kúpele** (850 m), živé lázně se 4 prameny hořkoslaných, zemitých a železitých kyselek, v rozkošném zákoutí (nyni majetek dr. Ivana Stodoly z Lipt. Sv. Mikuláše). H. Kúpele (247 p.). Vily: Hygiea (59 p.). Kúpelný dom (54 p.). Svätopluk (28 p.). Olga (20 p.). Anna (24 p.). Štefania (17 p.). Amerika (21 p.). Tatjana (11 p.). Slavia (13 p.). Krásné okolí, vysoké hory tvoří věnec hlubokých lesů s hojnou zvěří (jelen, div. vepř, ba i medvěd). Speciální úspěšná léčba obtíží trávení (zácpy, žaludečních katarů, haemoroidní a jaterni bolesti, žlučových kamenů). V okolí jsou salaše a pěkné procházky lesy, zejména směrem na J. k „Babě", 1119 m (1 h.). Tur. východisko.

V místě je pošta, elektr. osvětlení. Lázeňská kura se doplňuje pitím žinčice, jež se dodává denně čerstvá do lázní z vlastních salaší. Cena pokojů 12—50 Kč, pense 38 Kč. Ve vilách se upravují ceny podle dohody. V místě jest celkem asi 600 p. v H. i soukromí. Informace: Korytnická kúpelná správa. Lázně jsou otevřeny po celý rok. Za hlavní sezony koncertuje láz. kapela, mimo sezonu jsou ceny o 20% nižší. Láz. taxa se řídí délkou pobytu.

Vycházky: 1. Na **Prašivou**, dlouhý hřbet s nejvyšší horou Veľ. Chochula (1754 m), se chodívá k SV. přes Lužňanské sedlo (2 h.). Rozhled. Botanické naleziště. — Po krásném hřebenu chodívá se

k V. přes Latiborskou holu (1648 m, 9 km), odtud vede cesta buď do lázní Železna (pensionát Masarykovy ligy pro děti s host. pokoji) nebo do hornické Magurky (antimon, zlato, stříbro, od r. 1925 zastaveny; 14 domů, 2 host. s nouzovým noclehem, dnes letní voj. tábor). Z Magurky jsou 3 km do Železna (1000 m), odkud je 16 km do Něm. Ľupče a Liptovské Teplé na T. 301 a 12 km do Lipt. Osady. — 2. **Do Lučatína** (na T. 290), m. zn., nejpohodlnější cestou k Bán. Bystrici. Jdeme přes Hiadelské sedlo (1103 m) mezi Prašivou (1675 m) a Kozím chrbátom (1330 m, 5 km) a dále k JZ. ke Kyselé vodě (656 m, pramen kys.) a na cestu (3 km), po níž přijdeme do Lučatína (4 km). — 3. **Přes Staré Hory do Ban. Bystrice.** Od nádr. se dáme k horárně (hájovně) k Z. a na Mystriky (1½ h.), pak na Donovaly (988 m) a dále již dobrou silnicí. U Motyček (681 m) je nová vodoelektrárna, na potoku Jelenci údolní přehrada. U Gergalovců vytékají z podzemí vody, propadávající se u kolonie Chóczy (VII. 2., Ban. Bystrica). Krásné údolí, zejména u St. Hor, kdysi proslulých dolů na stříbro. Stát. šk. krajkářská. Nad městečkem je proslulý poutnický kostelík. Ls. Vůkol strmí hory 800—900 m s nádhernými, většinou listnatými lesy. — Dále možno jíti buď stále po hradské (silnici) podle potoku nebo lze odbočiti od kostela k V. mimo opuštěné doly k Španej Dolině (728 m). Ls. V 16. st. byly tu proslulé doly na měď a stříbro. Kostel je ze 16. st. a má rom. chor. Za ním jsou veliké opuštěné doly a měďňatý pramen (vnořené železo pokrývá se mědí). Domácká výroba krajek. — J. je hora Panský Diel (1104 m, m. zn. cesta do Ban. Bystrice). Ze Španej Doliny vede silnice na Ulmanku (žst. místní dráhy Ban. Bystrica—Harmanec, T. 291) V. VII. 2., Ban. Bystricu.

Dále T. 301. — Hned za ružomberským nádr. k S. spatříme v dáli hrad Likavu (657 m).

163 km Lisková. 489 m. 1500 ob.

S. ční Choč (1613 m, m. zn. 2 h.), na SV. objevuje se Banikov (2178 m) a s ním nejvyšší skupina Liptovských hor. S. od T. je neupravená Liskovská jaskyně, 400 m dlouhá, v níž se nalezly předhistorické kamenné nástroje a střepy. — Vrch Mních (690 m) hostil prý klášter templářů (okolo r. 1230). — J. 6 km je Liptovský Sliač (Horní, Střední, Dolní) s teplými sirnatými prameny.

168 km Liptovská Teplá. 509 m. Kat. kostel got. z části ze 17. st. s got. freskou. JV. objevují se Níz. Tatry, zejména typická hora Poľudnica u Lipt. Sv. Mikuláše.

AB. jezdí do Něm. Ľupče.

Okolí proslulo minerálními a teplými prameny, jen částečně zužitkovanými. Tak na př. od nádr. 20 min. v Bešenové jest teplý (28° C) pramen a asi 20 minerálních pramenů jiných (13 až 26° C). Možno se tam koupati ve volné přírodě. Lomy na vápencové tufy. Při trati se táhne 1·5 km dlouhý, 500 m široký, z vápencového tufu složený břeh, skládající vršky Skala a Drienok. Tufové terasy a prameny jsou vzácná přírodní památka pod ochranou Stát. památkového úřadu.

S. 4 km **Kúpele Lúčky** (616 m) se rozkládají v pěkném lesnatém údolí s železitou kyselkou (27° C). Indikace: choroby oběhu krevního, ženské nemoci a pod. Lázeňský H. (139 p.), park s pěkným vodopádem a j.

Z Lúček jezdí AB. do Ružomberka a auta do Lipt. Teplé. V místě je pošta, elektr. osvětlení, mimo hotel ještě rodinné vilky (o 2—3 p.). Pense (25—30 Kč denně). Klidné lázně (bez hudby) patří ke skupině železitých lázní (Frant. Lázně, Sliač) a mají mírné středohorské podnebí.

Mimoto v okolí několik nezužitkovaných pramenů minerálních a teplých (28° C). Odtud za 3½ h. dospějeme vrcholu **Choče** (1613 m). Cesta pohodlná, nádherný výhled. Dolomitové skály s význačnou florou. Blízko vrcholu jest Hviezdoslavova chata KČST. (v. též Dolní Kubín na T. 305). — Z Lúček se chodívá na V. přes Kalameny polní a lesní cestou na Liptovský (Sielnický) hrad na vrchu Sestrči (1001 m, 2½ h.). Jsou tam sotva znatelné stopy býv. hradu, jenž zpustl v 15. st. a po němž slul celý kraj. Jeho osudy byly velmi pohnuté. Trpěl' nájezdy Poláků, byl sídlem husitů a j. Pěkný výhled. Cesta z Lúček na Malatinu je prastará komunikace s Oravou a s Polskem, pokud údolí Oravy bylo ještě nepřístupno.

Chočský dolomit pochází z usazenin spodní křídy (neokom), tvoří brázdovité, balvanité a sloupovité skalní útvary.

Vycházky: 1. **Na Choč** se jde z Teplé do Lúček po č. zn. Tam koupel v teplé vodě. Odtud po chodníčku na Choč (4 h.) a nocleh v útulně Hviezdoslavově KČST. Ráno východ slunce. S Choče 3 h. do Vyš. Kubína (dále na Roháče v. VIII. 3.).

2. Z Liptovské Teplé J. (5 km, AB.) přes Sv. Michal do městečka **Nem. Ľupča,** velmi starý městys, býv. (před 100 lety) působiště J. Kadavého, sběratele lidových písní. Založena byla v 13. st. saskými horníky, dnes poslovenštělými. Teplé prameny. Kat. farní kostel got. s malbami z r. 1620. Na hřbitově je starý got. kostelík.

J. (16 km od T. 301) po m. zn. leží klimatické lázně **Železnô.** 984 m. Lázeňská kolonie se sirnatou, železitou kyselkou, pensionátem. Léčí se tam plicní a nervové choroby. Kolonie je majetkem Masarykovy ligy proti tuberkulose, jež tam udržuje dětskou letní zdravotní osadu pro 100 dětí (12 p. pro hosty). Skromné zátiší lesní v hlubokém, poněkud mlhavém údolí, východisko vycházek do Níz. Tater a k Lipt. Osadě na T. 306. Asi 3 km od Železna je Magurka (v. Korytnici) s opuštěnými doly. Tudy jde cesta na Latiborskou holu. Do Železna se jezdí autem z Ružomberka (28 km), povozem z Osady (12 km) nebo z Lipt. Teplé (16 km) AB. do Nem. Ľupči a odtud povozem. Pense (s bytem) 40 Kč denně. Nad Železnem se táhne 2000 m vysoký hřbet Nízkých (Nižných) Tater (v. svrchu).

172 km Vlašky.

S. při T. leží osada Svätá Mara. 566 m. Pěkný got. kostel. Před 500 lety bývalo tu sídlo župy a nejstarší kat. kostel župy. Zde upálen byl Johannes Literatus pro falšování veřejných listin r. 1391, jimiž způsobil veliký zmatek v majetcích šlechty a způsobil mnoho procesů. Nad obcí ční hora Havran, na níž byl pův. klášter, pak sídlo loupeživého rytíře. Na svahu vrchu Uložisko je prehist. hradiště.

175 km Parížovce.

S. se táhne Prosiečňanské pásmo oravsko-liptovských vrchů, složené z vápenců, jež na stranu liptovskou svažuje se strmě a v němž je několik půvabných a velmi romant. soutěsek (dolina Sv. Anny, Prosiecká [nejkrásnější], Kvačianská a Suchá).

Z Pařížovců se chodívá: — 1. Na **Liptovský Starý hrad** po ž. zn. přes Sestrč, Bobrovník do Bukoviny, pak hore návrším, lesem strmo na zříc. (3 h., nepatrné stopy, rozhled). —

2. Po ž. zn. do Bukoviny a odtud ke **Sv. Anně** (zříc. kaple) a do bralnaté doliny Svätoannské. Až na konec (3 h.) k salaši a odtud za Lomnem (1278 m) přejdeme do doliny Prosiecké (¾ h.). — 3. Do **Prosiecké doliny** po č. zn. z Parížovců na S. do Sielnice, odtud pak do Prosieka a dále na S. do zkrasovělé Prosiecké doliny (na kraj 1½ h.) se silnými výtoky a z části ještě s neprozkoumanými jeskyněmi. Na konci je bralnatá těsnava, nejkrásnější partie doliny. Na loučnaté planině za dolinou jsou závrty a salaše (další 1½ h.). Odtud jest 1 h. na vrch Prosečno (1373 m, výhled). Od salaší SV. přijdeme na obec Veľ. Borovou a odtud dáme se k V. k mlýnu v krásné dolině Kvačianské (1 h.), hluboké rokline vápencové s vodopády (protěže). M. zn. od mlýna jde proti potoku do Kvačian, Sielnice a Parížovců (3 h.). Též opačně. — 4. Přes **Suchou dolinu** na Bielu stenu. Z Parížovců na Sielnici, Niž. a Vyšné Matiašovice po z. zn. a na kraj doliny (2½ h.). Odtud lesnatou, bralnatou dolinou, místy jeskyně. Dolinu uzavírá krásný bralnatý hřeben Bílá stěna, sousedící se Sivým vrchem (1806 m), jímž začínají Liptovské hole. Až sem 4—5 h.

Na JV. se objevuje typická hora Poľudnica (1550 m) nad Lipt. Sv. Mikulášem, ne nepodobná mohutnému hradu skalnatým vrcholem.

182 km **LIPTOVSKÝ SVÄTÝ MIKULÁŠ**.†† 576 m. 5857 (6500) ob.

H.: Evropa (20 p.). Kriváň (18 p. a spol. noclehárna). **Úř.**: Sídlo býv. župy podtatranské. Fin. řed. Oú. Os. Bú. Bs. Sídlo evang. biskupa pro V. Slovensko. Krajinská nemocnice. Slov. reál. gymn. Mich. Mil. Hodži s místním museem (památky doby železné z blízké Rohačky).

Kat. kostel na nám. z 13. st. s got. křídlovými oltáři, nějaký čas byl husitským kostelem. Obnoven byl v 15. st. Evang. kostel z konce 18. st. Pěkná veliká synagoga. Uprostřed náměstí stojí býv. župní dům z r. 1713.

Lipt. Sv. Mikuláš jest hlavním střediskem koželužství na Slovensku. Vyrábějí se tu spodní i svrchní usně. Velké tov. koželužské (Lacko a synovia; Lacko, Pálka a sp.; J. Pálka; L. Pazerini; P. Droppa a j.), největší na Slovensku. Továreň na remeň (úč. sp.). Výroba bryndzy (F. Pewny; J. Guttmann, Lipt. bryndzáreň).

Město bylo založeno asi v 13. st. R. 1713 byl tu popraven 23letý Jánošík. R. 1883 bylo město poškozeno požárem. Kulturní středisko slov. evangelíků. Rodiště básníka Jana Kráľa, Petra a Ondreja Belly, hud. sklad. J. P. Belly, R. Urama Podtatranského, Martina Rázusa. Město známé projevy z r. 1848 (památný obelisk postaven r. 1928) pro samostatnost Slovenska a r. 1918 pro čsl. jednotu. Blízko města na V. (3 km) je Okoličnô s krásným got. kostel z 15. st. Východisko do hor oravsko-liptovských, do Níž. Tater, zvláště do Demänovských jeskyň a na Ďumbier. V Lipt. Sv. Mikuláši je kancelář družstva Demänovských jeskyň (tel. č. 102), která dá potřebné informace. Čilé středisko tur. a vlastivědného ruchu. (Časopis „Krásy Slovenska" a j.).

Vycházky: 1. Na **Poludnicu** (1550 m) se chodívá po č. zn. od kostela přes Iľanov a pak strmou cestou do kopce (2 h.). Za Iľanovem je Rohačka (na mapách „Strana"). Archeol. naleziště.

2. DEMÄNOVSKÉ JESKYNĚ.

Podzemní labyrinty tvoří čtyři oddělené skupiny v Demänovské dolině. a) Ľadová jaskyně. — b) Krápníková jeskyně Okno. — c) Labyrint chrám Svobody. — d) Síně presidenta Masaryka. — Z Lipt. Sv. Mikuláše jde (1928) silnice, po níž jezdí od vlaků k jeskyním AB. V obci Demänové u této silnice je postaven nový H. „Demänová" (4 p.) se spol. noclehárnou pro 100 osob. Pěšky (2½ h.) jde se přes most podle z. zn. k Rs. a noclehárně Povolného (10 p., 7 km) a pokračuje se dále mimo jeskyně na polanu Lúčky a na Ďumbier. Na počátku doliny v první hájovně je klíč, vstupenky (5 Kč) a průvodce do Ľadové jaskyně. U Povolného opatří se průvodce a vstupenky (9 Kč) do jeskyně Okna. K výzkumné stanici a ke vchodu do Ľadové jaskyně je 1 km, ke vchodu do jeskyně Okno jsou pak ještě další 2 km. Prohlédnuvše obě jeskyně, ubíráme se dále 10 minut k jeskynnímu labyrintu „Chrám Svobody".

a) **Ľadová jaskyně** je již od 17. st. známa a je po Dobšinné největší ledovou jeskyní republiky, led. útvary jsou nejčetnější a nejkrásnější v měsících jarních, letní dobu přetrvají jen ledové sloupy a homole. Krápníková výzdoba byla za maď. vlády zničena. R. 1921 Fr. Vitásek a r. 1925 A. Král a V. Benický tu objevili nové krápníkové partie o dvou patrech, s půvabnými jezírky a pravěkou kostnicí s pozůstatky inkrustovaných kostí kočkovité šelmy. Dómy nových partií nesou jména: Dóm Kállayův, Hodžův, Kolárův, Šafaříkův. Ľadová jaskyně i jaskyně Okna jsou osvětlovány acetylen. lampami. Úprava Ľad. jaskyně je primitivní. Krásný je průhled se skal. bašt u Ľad. jaskyně do doliny a na hřbet Níz. Tater. Jeskyně je majetkem demänovského komposesorátu. Zevrubný popis v. v Časopise čsl. turistů, 1923, str. 161. a v „Krásách Slovenska" roč. 1.—5.

b) **Krápníková jeskyně Okno**, majetek restauratéra Povolného, je též známa od konce 17. st. a má také vchod vysoko v úbočí. Vystupujeme ke vchodu Suchou jeskyní, schodišti a skalnatými terasami. Jeskyně je přes 800 m dlouhá, a je upravena asi do 750 m. Má dvě patra. V horním patře krásné krápníkové výzdoby vynikají útvary, podobné smutečním vrbám, čarokrásné zahradě, korálovitým hvězdicím na dně býv. jezírek a j. Vstup do prostor spodního patra je nánosem zatěsněn. Od vchodu jeskyně je pěkný výhled do Považí, lemovaného horami Oravsko-liptovskými. V skalní stěně pod jeskyní Okno je přirozený skalní Björnsonův portál na pamět norského spisovatele, poblíž je společný výtok ponorných potoků Lúčanky a Palúčanky (Demänovky). V jejich jeskyni „Vyvieránie", přes 100 m dlouhé, brání vstupu do krápníkových labyrintů hluboká vodní tůň a strop, do vody ponořený.

c) **Družstevní jeskyně, zvaná „Chrám Svobody"** je od Vyvieránie vzdálena 12 min. pěšky. Utvořil ji ponorný potok Lúčanka, protékající dnes jejím dnem, nad nímž se klene spleť jeskynního labyrintu. Lúčanka se propadá v horní části doliny deseti ponory. Teče však i povrchovým korytem a tam, kde je spojena s Demän. jeskyněmi, má největší ponor (za velmi suchého léta zůstává nadzemní koryto prázdné). Tudy úzkými kanály ponoru vniknul po prvé Alois Král 3. VIII. 1921 a tak se stal objevitelem pohádkově krásné, barvitostí rozkošných útvarů krápníkových dosud nepředčené jeskyně. Veřejnosti jeskyně byla otevřena r. 1924. V r. 1926 se stalo jejím majitelem Družstvo demänovských jeskyň. Od r. 1929 jsou přístupny i další části (asi 800 m), takže dosud (1930) přístupná část měří asi 2·5 km. Celý doposud známý labyrint měří asi 6 km. Do r. 1928 se chodilo do Družstevní jeskyně vchodem, částečně uměle vysekaným nad objeveným ponorem, r. 1928 otevřen byl nový vchod v zalesněné stráni. Při výnoru stojí malý hotel „Ďumbier" (stanice

KČST.) s 12 p. jednoduše zařízenými a společnou noclehárnou. Za nocleh se platí 5 a 10 Kč. Rs., teplá a studená jídla a nápoje. V bazáru jsou ke koupi památkové předměty. Vstupenky do Družst. jeskyně 16 Kč, členové turist. spolků 12 Kč (stejnou slevu mají i hromadné [aspoň 20] výpravy, předem ohlášené, žactvo 7 Kč).

Pohodlnou serpentinou vystoupíme k novému vchodu. Celá přístupná část jeskyně je osvětlena elektricky, některé partie reflektory. Vstoupíme do mohutného hlubokého dómu, prohlédneme krásnou prachovou chodbu, sestoupíme do I. poschodí, nad kterým vlevo je velkolepý Štefánikův dóm. Přes trojitou síň přijdeme k Bílým vodopádům a potom do Červeného dómu, v kterém je Modré jezírko. Další chodbou a přes Rotundu sejdeme na Rozcestí, pod kterým šumí podzemní Lúčanka. Směrem toku několika síněmi vnikneme do Veľkého dómu (asi 50 m vys., 80 m délky a 50 šir.). V něm jsou volné hrášky a červené krápníky. Dále po proudu je dóm Mrtvých a hučivé propadání Lúčanky a dlouhý kaňon k staré vstupní chodbě. Vrátíme se do Veľkého dómu. Přes Jánoškův dóm a Jurkovičovou chodbu navštívíme velké jezero Těsnohlídkovo. Nazpět spodem Veľkého dómu postupujeme proti toku Lúčanky. Trochu výše od Stromu života přejdeme přes most u Karfiolového vodopádu, opustíme potok a vnikneme do Janáčkové dvorany, kterou počíná I. poschodí této části jeskyně, kde není místa, které by nebylo vyzdobené stalagmity, stalaktity (abnormálních tvarů), zvonivými závěsy, draperiemi atd. Průvodčí srovnává podoby s cypřiši, pagodami a podobně jsou pojmenovány i další skupiny skal a krápníků. Na dně jsou jezírka a studničky s křišťálovou vodou. U Bryndzového vrchu půjdeme do Gulkové síně, vnikneme pak do Královy galerie s krásnými barvitými útvary. Mimo Rudou vázu, Zlaté jezírko, Cypřišový háj, Dvanáct apoštolů vstoupíme do překrásného Růžového dómu. Klenba je poseta stalaktity, na dně jest jezírko s růžovými útvary („lekníny, cypřiše"), v pozadí se tyčí sloup, od kterého lze sestoupiti k potoku do „Pekelného dómu". Nad ním je asi 15 m vysoký, bohatě vyzdobený sloup, za ním chodba „Růžových brček". Část za Růž. dómem není doposud přístupna. Do Pekelného dómu vniká Lúčanka z odlehlých Masarykových síní. Spojení je syfony přerušeno. Na pravé straně Růž. dómu je „Čarodějův koutek" a „Kamenný dešť". Nad Růžovým dómem jsou dnes ještě nepřístupny: Klenotnice, Tři kapličky boží lásky a Čarovná chodba. Jdouce zpět katedrálou, vstoupíme kolem Bílého jezírka do Hviezdoslavova dómu. Nad ním je nepřístupná, dlouhá, krásná chodba se síněmi: Benešovou, Osuského, Nár. sjednocení, Těsnohlídkovou studničkou, jeskyní Utrpení, Stříbrným jezírkem, Sokolovnou. Tato cesta ústí do Štefánikova dómu. Mimo uvedené má jeskyně ještě několik nepřístupných známých částí a zajisté ještě i dosud neznámých.

d) **Jícen závrtovité propasti** v boční dolince na Pusté je ve výši 946 m, je zatímně jediným vstupem do bludiště síní Masarykových. Vstupní propustka měří 12 m, další za ohromným dómem „Proscenium" 15 m. V této stěně se rozvírá jícen hlavní 80 m hluboké propasti, z níž odbočují chodby do skromných dómů; jedním protéká Lúčanka, vtéká i odtéká však sifonovitými tůněmi. Širší návštěvě bude možno otevříti tato bludiště později. Pracuje se na spojení s bludištěm Chrámu Svobody.

V jeskyních Okně, Sekáčové a Ľadové byly zjištěny části koster diluviální zvířeny a v jeskyni Okně stopy pravěkého ohniště; v jiných bludištích zkrustované, většinou však recentní kostry; cavernioční zvířena recentní poměrně velmi málo zastoupena. Zvláštností jsou oranžově rudé vázovité stalagmity, z Moravského Krasu známé tenké brčkové krápníky, tvary perkové, dále Janáčkův „chrlič" narůžovělého lasturovitého tvaru, oranžová váza, zlaté je-

zírko, krápníkové tvary cypřišovité, trsovité, růžicovité a j. (Víc o tom v. sborník Liptovský kras. Bratislava—Lipt. Sv. Mikuláš. 1923. A. Král: Demänovské jeskyně. Průvodce. Lipt. Sv. Mikuláš, 1925.)

Okolí jeskyň. Vyhlídkové body v oblasti demänovské doliny: — 1. **Vrchol Demänovské hory** (1301 m), lehce dostupný, rozhled k Vys. Tatrám, horám Oravsko-liptovským, M. a Veľ. Fatře i do krasového území a k Ďumbieru. — 2. Sedlo mezi Demän. horou a Komorskou horou (1402 m), výhled k Poludnici (1550 m), Vys. Tatrám a horám Oravsko-liptovským. Se sedla snadný sestup do Iľanovské doliny nebo výstup na Maguru (1379 m), Komorskou horu (1402 m) s rozhledem. — 3. Nejpěknější rozhled skýtá vrchol krasového štítu **Siné** (1565 m). Až na strmější travnatý vrcholový hřeben je výstup povlovný a trvá od Chrámu Svobody asi 1—1½ h. Nejsnadněji se vystupuje od salaší v dolině Demänovské (Repiské doliny), v níž ve výši 1113 m zrcadlí se hladina půvabného jezera Vrbického (ž. zn.). — 4. **Sedlo Podroh** (1484 m), jímž sestupuje se do sousední doliny Svatojanské. Výhled k Vys. Tatrám a k V. Niž. Tatrám s Kráľovou holí. Se sedla možno vystoupiti na nejvyšší bod Lipt. krasu, na štít Krčahova (na speciálce Krakova hola, 1753 m), prostup ztěžují však rozsáhlé plochy kosodřeviny. Snadněji vystupuje se opačným, J. směrem na Javoru (1678 m, lidově Prašivo) a Králův stôl (1682 m, lidově Široká) travnatými poloninami na klečí proložený hřbet, odbočující od hlav. hřbetu Níz. Tater. — 5. **Vrchol Bor** (1889 m) v protějším odbočném hřbetu žulorulovém, výstup travnatým, rozlehlým hřbetem je snadný; výhled do krasového terénu, Pováží, Vys. Tater a nitra blízkých hřbetů Niž. Tater, jejich ledovcových karů a k vrcholům Z. dílu Niž. Tater: Chabenci (1955 m), Latiborské holi (1648 m), Veľ. Chochuli (1754 m) i k vrcholům Veľ. Fatry v úzadí.

3. **Na Ďumbier.** Z Lipt. Sv. Mikuláše vede z. zn. t. zv. Jánošíkova tur. cesta na Ďumbier (2045 m), nejvyšší horu Níz. Tater, a odtud do údolí Hronu na Podbrezovou a pak dále do Slov. Krušnohoří na Polanu a Dětvu. Pohodlnější cesta na Ďumbier arciť vystupuje ze žst. T. 301 Podturně. Z Lipt. Sv. Mikuláše jde se mimo Demänovské jeskyně. Od vchodu do Chrámu Svobody pokračujeme na polanu Lúčky a údolím Lúčanky vystoupíme celkem za 3 h. na hlavní hřeben mezi Krupovu holu a Ďumbierem, pak dáme se k nejvyššímu vrcholu (2045 m, ½—1 h). Na sedle Gápelu ve výši 1743 m pod Ďumbierem je Štefánikova chata KČST. (otevř. 1928, 4 p. a spol. noclehárna). Je otevřena po celý rok i v zimě. Pohled s Ďumbieru je úchvatný a jako s ptačí perspektivy na Pohroní i Pováží, na krasový terén s dolinami Lazisskou, Demänovskou, Svatojanskou, na Choč, Vys. Tatry atd. Pod závratnou S. stěnou, 400 m svisle spadající, jsou morenové valy a jezírko, protékané Ľudarovým potokem, jenž se níže spojuje se Štiavnicou u hájovny Bystré, kdež je první ponor na úpatí skalních srázů Špatné (v. dále u Podturně). Sestup buď ke Sv. Jánu nebo k Boci, nebo do Podbrezové.

4. Na **Liptovské hole**: a) k S. údolím Jaloveckého potoku vede z. zn. na vrch Sokol (1320 m), Mních (1462 m) a na Ostrý (1765 m). Odtud dále možno jíti buď na velmi strmou hřebenovou cestu nebo přes sedlo Pálenicu do Zuberce (v. podrobněji u Podbielu před úsekem T. 301 Kraľovany—Poprad). Od této cesty možno odbočiti k V. pod Ráztoku (1953 m, vodopád) a za 1 h. přes Príslop na Banikov (2178 m). — b) Druhá cesta č. zn. vede proslule krásnou Smrečanskou dolinou. Přenocuje se nouzově na salaši v obci Smrečany nebo Žiar (8 km, 740 m). Pokračujíce proti potoku, míjíme dvě koliby, salaš. most (3 km, 900 m), přejdeme několikráte potok, dostihneme koliby (3 km vl. otevírá se hluboké údolí), pak

salaše (1 km), a opět koliby (1 km). Pokračujeme proti potoku (1421 m), pak chodníkem k V. vystoupíme na hřeben mezi Smrkem a Plačivem (2126 m). Krásné výhledy. Sestup k S., jak je uvedeno při Podbielu (v. str. 179).

5. **Do Prosiecké a Kvačianské soutěsky.** Buď ze stan. Parižovce po m. zn. nebo povozem (1½ h.). Z Lipt. Sv. Mikuláše do Prosieka. Povoz odjede do Kvačian, kam přijdeme oklikou po č. zn. ke skalní bráně (1 km), pak soutěskou 2—5 m širokou mezi vysokými stěnami po štěrkové cestě nad ponorným potokem. Vyjdeme po 1 h. na lučinatou pláň (s ponory), s níž vidíme Veľ. Borové (2 km, host.). Pokračujeme přes M. Borové (3 km) na Hutě (host.). Zdejší obyvatelé putují daleko světem (Rusko, Balkán) jako sklenkáři. Vrátíme se po m. zn. vp. romant. údolím potoku kvačianského nebo hutianského do Kvačian (7 km). V obou potocích je bohatství pstruhů. Nejkrásnější krasové partie má Prosiecká dolina. Kvačianská je přístupnější, schůdnější, leč více zalesněna.

6. **Veľ. Paludza** (4 km, blíže zast. Trnovec). Má dřevěný evang. kostel pro 3000 lidí, největší dřevěný kostel na Slovensku, s podivuhodnou dřevěnou klenbou. Délka hlavní lodi je 43 m, příčná 27 m při křížovém půdorysu. Uvnitř jsou 2 kruchty nad sebou kolem do kola, pěkně figurálně malované. Byl postaven 1674 a snad byl vzorem evang. dřev. kostel v Kežmarku. Paludza je rodovým sídlem rodiny Paľuďaji (Palugyay), zasloužilé o rozvoj slov. vinařství.

7. **Smrečany**, 5 km S. pěšinou (z. zn.) přes T. a vrch Nicovo v půvabném údolí. Starobylý got. kostelík s drahocennými malovanými křídlovými oltáři, got. kazatelnou a malovaným stropem.

L i p t o v jest velmi bohat teplými a minerálními prameny, většinou nezužitkovanými. Téměř každá vesnice má svoji kyselku (srov.: J. Volko-Starohorský: Prírodní bohatstvo Liptova. 1924, Lipt. Sv. Mikuláš).

186 km Okoličné. 506 m. 1000 ob. Zámek Okoličných. Starý kostel (z r. 1489), největší got. stavba v Liptově. Býval tu velmi starý františkánský klášter.

SV. leží S v. O n d r e j (690 m), starý kostel. Dva prameny alkal. zemité kyselky. Jednoduché kúpele.

Mezi žst. Okoličné a Podtureň JV. je viděti veliké okno ve skále S o k o l o v é na hoře Ohniště (1500 m). Tam je hluboká propast.

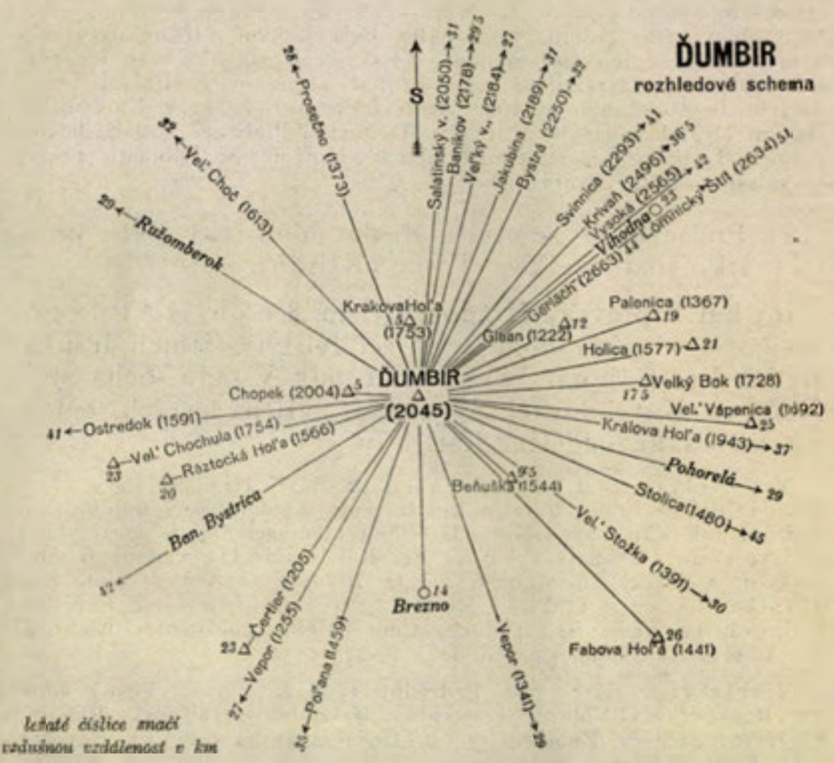
190 km Podtureň. 485 ob. Poblíž je pahorek Velínok s prastarými valy a strážními věžemi (slov. turně).

Lipt. Sv. Ján. 800 ob. Host. Bubliak, Missura. Tov. na tlumoky (A. Jirků). Električné družstvo pod Kameničnou. Nové lázně pro kožní nemoce.

U zast. je pramen kyselky, u kostela v Lipt. Sv. Jáně (654 m) jsou prameny sirné, léčebné nezužitkované. (V kostelní krytbě jsou mrtvoly 300 let staré, konservované sirnými výpary.) Také na J. konci vesnice v l a ž n ý s i r n ý p r a m e n vytéká z malého travertinového pahrbku, u samé cesty, kterou se chodívá na Ďumbier. V oblasti řeky Štiavnice je několik jeskyň, doposud neprobádaných.

• **Vycházky.** — 1. Na J. se rýsuje mohutný hřbet Ďumbieru, na nějž je odtud celkem asi 6—7 h. (v. dále). Chodívá se tam přes

ves Lipt. Sv. Ján (654 m), m. zn., údolím štiavnickým a do Bystré k myslivně (886 m, skromný nocleh, 3 h., 11 km, lovecký domek). Tam i výše na svazích hory Špatné jsou ponory. Výtok z dosud neznámého bludiště jeskyň je níže v údolí pod hřbetem Hĺboko. Odtud lze pokračovati: a) údolím Štiavnice (1 h.), k Porubčanské salaši a za 2 h. do sedla Gapel mezi Králičkou (1809 m) a Ďumbierem (2045 m), kdež je útulna KČST. Odtud za 1 h. vystoupíme mimo pramen na vrchol. — b) Příkřejší cesta vede do-

linou Bystré (volívá se k sestupu). Od horárny jdeme k Z. mimo salaše a vodopád (4 h.). Výhled s Ďumbieru zejména k J. je mohutný. S. spadají strmé skalní stěny a pod nimi jsou skalní kotle s morénami předvěkých ledovců. Na J. straně Ďumbieru je mírnější svah. — 2. K propasti chodívá se asi 1½ h. proti řece Štiavnici, pak vystoupíme sotva znatelnou stezkou na horu Ohniště (1508 m), jejíž část Špatná tají krásné krasovité útvary. Jest tam zajímavá soutěska „strunga" a při ní jest jeskynní propast, málo známá, hluboká, pravděpodobně část velikého, ještě neznámého podzemního světa. Horská bystřina Štiavnica s přítoky potoků Ľudarova a Bystrého se propadá několika ponory do neznámého bludiště a vyvírá v údolí na Hlbokém. Největší ponor je u hájovny Bystré. Přístup jest pro zatěsnění naplavenými dřevy, bahno a balvany nemožný, jak zde, tak i z výše položeného dávného ponoru v srázech

Špatné, od něhož je již proniknuto částí podzemního toku a balvany zatěsněného řečiště. Neznámý tok Štiavnice obnáší vzdušnou čarou 2½ km. Z Vyvieranie pronikl konservátor A. Král r. 1921 vyšší, žulovými valouny zatěsněnou chodbou až do I. dómu. Výzkumné práce, hlavně sestup na dno záhadné propasti v horském hřbetu Ohniště, se připravují. — Největší známou jeskyní v dolině Svatojanské je jeskyně Stanišovská, dávno známá, bohužel, podobně jako krápníková partie v Ledové jeskyni demänovské, vydrancovaná. Je na počátku boční dolinky, 2 km od hájovny „pred Bielym" a je majetkem komposesorátu Smrečianského. Na ochranu horního, roku 1923 objeveného krápníkového patra byla jeskyně úředně uzavřena a připravuje se její zpřístupnění. Nejskvělejší ozdobou této jeskyně jest nádherný stalagmitový lesík krápníků, hůlkovitě štíhlých, zvonivých. Je obdobným útvarem, jako stalagmitový háj v Kateřinské jeskyni Mor. krasu nebo v jeskyni Domici u Plešivce. V další boční dolině „Šustiarce" je malebný vodopád, k němuž se odbočuje právě od salaše v dolině Svatojanské.

Za Podturní vl. se otvírá široké údolí řeky Bělé, jímž na krátko spatříme Vys. Tatry (Kriváň).

193 km Liptovský Hrádok. 637 m. 800 ob. Host. Lesní kasino. Pod Kriváňom. Os. Ředitelství státních lesů a statků. Lesní (horárská) šk. Stát. pily. V sadu socha Štefánikova. Katol. kostel. Synagoga. Sušírna lesních semen a semenářské oddělení stát. lesů.

Na S. okraji jsou zříc. hradu na úpatí Hradské hory (726 m). Majitelem hradu býval i husita Petr Komorovský, potom Jan Korvín, Jan Zápolský a j. R. 1709 byly tam velké boje mezi vládním vojskem (labanci) a kuruci Fr. Rákóczyho II., vedenými Andrassym a franc. důstojníkem De la Rivière, později v Lipt. Sv. Mikuláši souzeném (akta). Kotlina Bělé je přehrazena návrším Švihrová, na němž jsou podnes stopy polního opevnění. Působiště dr. Alberta Škarvana, spisovatele a lékaře († 1926).

Vycházky: 1. K S. přes **Pribylinu** (765 m, 2½ h., host.) údolím Ráčkové na **Volovec** (2065 m), **Jakubinu** (2189 m), **Roháče** (2072 m) atd. (v. Zuberec). — 2. Do **Podbanska** (v. Vys. Tatry). — 3. **Považská lesní dráha** pro dopravu dříví z Hrádku vede údolím Čierného Váhu do Tepličky a do hlubokých lesů a hor. Možno jí užíti k vycházce na **Kraľovu hoľu** (1943 m), druhdy sídlo Jánošíkovy družiny. V ředitelství stát. lesů třeba si opatřiti povolení k jízdě lesní drahou, jež vyjíždí do hor ráno, k večeru se vrací. Údolím Černého Váhu jezdívá pravidelně až k osadě Kolesárky (známá „rybačka" pstruhů), někdy však i dále až do Tepličky (819 m, 1500 ob., typická stavení). Odtud dáme se pěšky proti Čer. Váhu do sedla Tri studne (1508 m), kde je zajímavý bod hydrografický. Na Z. svahu se pramení Černý Váh, na S. Hernad, na V. Hnilec a na J. Hron. Odtud lesem se vystupuje ke kolibě a na vrchol (1943 m), odkud jest krásný rozhled a nejkrásnější pohled na Vys. Tatry. Sestupuje se buď do Telgartu (881 m) a Červené Skály (824 m na T. 293) nebo do Pustého Pole na řece Hnilci (a k Dobšínské jeskyni) nebo do Vernáru. V celku se této cesty užívá zřídka, ježto lze sem přejíti ze Štrby a na Kraľovu holu se chodívá (jezdívá AB.) od Popradu.

198 km Kráľova Lehota. 677 m. Zde se spojují Černý Váh od JV. a Bílý Váh od SV. T. stále stoupá těsným údolím Bílého Váhu. Tov. dřevěného zboží (Alf. Vix).

R. 1930 se staví z Kráľ. Lehoty do Malužiny lesní dráha, po níž má jezditi za tur. sezony autobusový vůz pro osobní dopravu (již od 1. VI. 1930). Tím se velmi usnadní přístup k Ďumbieru (v. níže). V místě také je stanice lesní dráhy do údolí Černého Váhu (v. svrchu).

SV. leží H y b y, které ve 13. st. byly význačnou kolonií něm. horníků, jak podnes svědčí názvy některých míst.

Silnice do údolí Hronu. K J. vede důležitá silnice (nejvyšší v republice, 1238 m) přes Níz. Tatry na B o c u (951 m, 10 km), sedlo Č e r t o v i c u (1238 m), M ý t o (630 m), P o d b r e z o v o u (T. 290). Vhodná cesta pro auta, ač místy nedosti upravená. Při řece Bociance jsou stará ryžoviska zlata hned nad Kráľ. Lehotou. Z Boci nejpohodlněji se vystupuje na Ďumbier přes Králičku, arciť poněkud zdlouhavě (4 h.). V Hrádku se v tom případě přenocuje, ráno pak z Kráľ. Lehoty povozem (2 h.) nebo AB. lesní dráhy na Malužinu (6·5 km, host., tov. na rámy, stát. lesní úř., kat. ves) a pak silnicí až do H o r. B o c i (951 m, 7 km). Stará hornická ves, od 13.—16. st. byly tu proslulé doly na zlato výtečné kvality, dnes se pěstuje pastýřství a dřevařství. Obyvatelé, pův. něm. horníci, jsou vesměs evangelíci. V Hor. Boce na rozcestí dáme se vp. k mostu (1 km stále na p.), dále k vodopádu (4 km). Odtud se ubíráme lesem k rybníku a dále po cestě, původně hornické, k vrcholu (1507 m) a na Králičku (až sem 3 h.). Odtud jest asi 1 h. k útulně KČST. na sedle Gapelu, kde spojují se cesty od Lehoty, Lipt. Sv. Jána a Podbrezové. Cesta přes Vyš. Bocu jest prý za bouře nebezpečna, ježto prý tam často uhodí blesk (v. III. 3. A.).

209 km Východná. 734 m. Vesnice leží 2 km SZ. 775 m. 2204 ob. Výroba papučí, zapiastek (nátepníků) a pestrých zástěr. Východisko na štít Kriváň (v. Vys. Tatry). Vlak vyjíždí z těsného vápencového údolí.

215 km Važec. 810 m. 2275 ob. Host. Goldstein a Hammer. Kostel evang. nový a kostel řím.-kat. ze 17. st.

Při okraji vesnice je pěkná, lehce přístupná krápníková jeskyně. Zajímavé lidové kroje lze spatřiti v neděli a ve svátek (v. úvod ke Slovensku).

Vl. na obzoru vystupují stále zřetelněji Tatry. T. dostupuje náhorní roviny na rozvodí moře Baltského a Černého, Váhu, Hornádu a Popradu. Planina tvoří velmi zajímavý horský most mezi Vys. a Níz. Tatrami.

221 km ŠTRBA.† 901 m. Rs. u nádr. Nejvyšší rychlíková žst. republiky. Východisko výletů do Tater.

Spatřiti panoráma Tater je možno jen za pěkného počasí. Za deštivé doby jsou zahaleny mraky. Za pěkného dne (na podzim,

v zimě) vystupují neobyčejně majestátně. Vesnice Štrba je od žst. ¾ h. na J. Výroba oštiepků.

*

Odb. T. 307. **Zubačka ke Štrbskému Plesu.** Vl. „zubačka", ozubená dráha, čeká, aby dopravila hosty ke Štrbskému Plesu, jehož stát. hotely zírají výše. Jezdí od 1. VI. do 30. IX. Odtud elektr. drahou do Smokovce (spojení na Poprad) a dále do Tatranské Lomnice a odtamtud zpět na T. 301 do Popradu-Veľké. Podle času turistova lze tuto odb. podniknouti buď s přerušením jízdy na několik hodin, na celý den, nebo na více dní. Výborné hotely (podrobnosti v. VIII. 4., Vys. Tatry). Pěšky je na Štrbu 1½ h. Také do Níz. Tater lze odtud podniknouti krásné vycházky.

Podle zpráv má býti zubačka přeměněna v dohledné době na visutou lanovou dráhu. Od nádr. Štrba jezdí na Štrbské Pleso také AB.

*

Od Štrby klesá T. do úvodí řeky Popradu.

Při trati leží 229 km **Lučivná kúpele.** 759 m. Moderně zařízené sanatorium pro tuberkulosní ženy a děti. Celoroční provoz, 100 ps. Informace podá Zem. úradovna pre poisťovanie robotníkov na Slovensku v Bratislave, Vládní budova. Jezdí se sem z Mengušovců.

230 km **Mengušovce.** 825 m. 326 ob.

Slov. zemědělská obec, vhodná jako Ls., leč nemá Rs., stravování obtížné, byty v soukromí. Svérázné kroje v neděli. Na tatranskou cestu Slobody se jde přes Štôlu, Níž. Hágy a Vyš. Hágy 5—6 km. JV. s Kimbiargu je pěkný výhled až po Kežmarok. Nedaleko (3·4 km) je **Štôla.** 836 m. 292 ob. Zeměd. obec uprostřed lesů, horské klima. Byty a stravování v soukromí. Pro auto nesjízdné cesty.

233 km **Batizovce.** 756 m. 680 ob. Slov. zeměděl. dědina, Vhodné Ls. Domácí výroba pestrých šátků (lidové umění, kroj).

Dále leží **Gerlachov.** 791 m. 742 ob. Stravování a byty v soukromí. Po čas prázdnin ve škole je pro turisty 5 ps. Svérázné kroje spatříme v neděli.

Vlak jede stále po náhorní rovině (asi 800 m), krásný pohled vl. na Vys. Tatry. Ze žst. Batizovce k J. jde na Kozí kámen (1243 m) m. zn. 2 h. Rozhled na Vys. Tatry a Kráľovu hoľu. Znenáhla Kriváň ustupuje do pozadí a objevují se V. štíty tatranské, jako Gerlach (2663 m), Slavkovský štít (2453 m) a nejdále na V. skupina kol Lomnického štítu (2634 m). Uprostřed v pásmu lesů je viděti vývraty, způsobené r. 1915 okolo Smokovce vichřicí. Vidíme stupeň cesty Slobody, Tatranskou Polianku, Smokovce a Tatranskou Lomnici, Slezský dům a Hrebienok. Orientovati lze se podle celkového pohledu (v. VIII. 4.).

240 km **POPRAD-VEĽKÁ.**† Důležitý žel. uzel. Stan. elektr. dráhy tatranské je před nádražím. Tam stojí též nájemná auta. AB. Čilý tur. ruch.

Vojenský zeměpisný ústav

AB. Od žst. jezdí: 1. k Dobšínské jeskyni (v 8 a 13 h. Tím směrem jezdívá také AB. až do Dobšiny. Jízdní řád se mění podle tur. období a návštěvy). — 2. Poprad. Červ. Skála. Muráň. — 3. Na Gánovce.

Poprad. 675 m. 2881 (4600) ob. H.: Evropa (90 p). Payer (25 p.). Imperial (17 p.). Holub (6 p.). Tatra (10 p.). Poprad (6 p.). V létě bývají přeplněny. Zajímavé tatranské museum (v. též ve Veľké). Kostelík, got., kat. z r. 1245, dvojlodní s freskami ze 14. a 15. st. a s typickou samostatnou renes. sgrafit. zvonicí. Obraz mistra Levočského a kalich z 15. st. Pivovar, lihovar, tov. na hospod. stroje, vozy, dřevařský prům. Ls., tur. východisko. Od Popradu je nejpřehlednější pohled na Tatry, hlavně s nám. — Řeka Poprad přichází z Tater, obrací se k S. a odtéká do Polska do Dunajce a Visly. — Museum „Karpatenverein", zal. r. 1876, je od nádr. 1 km k městu v samostatné budově v Husově parku s tatranskou florou. Je hlavně dílem prof. Guhra ze Smokovce. Hlavním předmětem musea je tatranská zvířena (hmyz a j.), flora, geologie (mapy), prehistorie, keramika, numismatika. Připojena je i obrazárna. Ohlásiti se nutno u kustoda.

Veľká. Ze žst. Poprad-Veľká na SZ. 2 km. Stan. elektr. dráhy. Oblíbené Ls. 681 m. 1808 (2150) ob. Modlitebna amer. nábož. společnosti v turist. domě. Got. kostel kat. dvoulodní s křídlovým oltářem z 13. st., křtitelnice z 15. st. Vysoká monstrance. Řezbářský prům. Museum veleckého tatranského museálného spolku z r. 1882 je v pavilonku a v protějším host. Obsahuje sbírku starožitností, zbraní, mincí a medailií, dále originálů víden. malíře Ign. Spötta, Bulla a j., starobylé malby domácí, kresby a rytiny; starý spišský nábytek, lidové výšivky a lid. prům. Klíč u kustoda. Ve škole je tur. noclehárna.

Vycházky z Popradu: 1. Do Tater: a) Smokovec a Štrbské Pleso (elektr. drahou T. 307a; b) Tatranská Lomnice, T. 308. — 2. **Kežmarok**, T. 309. — 3. **Květnice**. 5 km J. 755 m. 4 H. a několik vil. Ls. a stát. sanatoř pro tuberkul. žel. zaměstnance. — 4. **Gánovce**: kúpele. Od rychlíků AB. (25 Kč). Popis v. dále při T. 301 Poprad—Košice. — 5. Do Pienin na Dunajci (v. T. Poprad—Podolinec). — 6. Slovenský ráj (v. Hrabušice). — 7. **Dobšinská ledová jeskyně**, proslulá přírodní zajímavost ve Ztratené dolině, SZ. od Dobšiny. Přístup: a) AB. od nádr. v Dobšiné, silnicí 15 km, po m. zn. cestě, 12 km. — b) AB. od žst. Červená Skala na T. 293 (3 h.). — c) AB. z Popradu (v. níže). — d) Pěšky z Hrabušic, 28 km krásnou cestou (Slovenský ráj, v. dále T. 301).

*

Z Popradu k Ľadové jeskyni dobšinské a na Kraľovu hoľu. Ráno odjíždí AB. od nádraží a H. National a večer o 16. h. se vraci (jízdné 50 Kč za osobu tam i zpět, informace v kanceláři Tatradráhy). K disposici 30—35 veřejných automobilů. Jede se silnicí přes hřbet do údolí Hernadu slov. vesnicemi (Hranovnica), pak údolím k Vernáru (778 m, host., 2 p.). Dále přes průsmyk Popovu (1056 m) k lovčímu zámečku (910 m) u Pustopole, důležité silniční i turistické křižovatky, kde má býti nádraží trati z Čer. Skaly do údolí Hnilce, od níž má jíti odb. do Dobšiné obce. Zde kříží se silnice a také tur. značky: a) až sem vede tur. m. zn. Již z Vernáru (po ž. zn. 3—4 h.) nebo Popovy hory (po č. zn.) možno se dáti k Z. na Kráľovu hoľu. — b) Zpravidla se však chodívá od Pustého Pole po č. zn. k Z. — c) K J. vedou m. zn. na Muráň (cesta Bratrstva). — d) K V. silnicí ubírá se druhý směr č. zn. k Dobšinské jeskyni. Č. zn. přichází od Spiš. N. Vsi přes Slovenský ráj a Dobšinskou jeskyni a pokračuje s Kráľovy hoľy k Z. na Ďumbier a dále jako Středoslov. stezka Štefánikova. — U Ľa-

dové jaskyně je H. Ľadová jaskyně (10 p.), Turistický domov (7 p.). Jeskyně (975 m) je asi 20 min výstupu od hotelu (zast. AB.) v hoře Duča. Před návštěvou nutno se ochladiti. Podrobnosti v. při VII. 1., Dobšiná. Prohlídka trvá 1 h. Okolí zaslouží pozornosti: 1. K V. č. zn. pokračuje do Ztrateného údolí (5 km), pěkné scenerie, zejména u t. zv. Tunelu neboli Skalní brány. Odtud se chodívá: a) Do obce Ztratené od Vysoké pece po z. zn. k občasnému pramenu, jenž v periodách 1½—2 h. teče nebo odpočívá. Odtud se vystupuje na Havraní skálu (1158 m, rozhled), Lépovec, do rokliny Malý Sokol. Tou pokračujeme na Štvrtockú pilu a odtud silnicí do Hrabušic. (Cesta Sokolem je neschůdná, místy i vodou!) — b) Ze Ztratené proti Vysoké peci jest 10 min. do „Těsniny". — c) Za Ztratenou je kolonie Zeif, pak Imrichovce, u Štefánovců od č. zn. odbočuje z. zn. přes údolí Žely do Hradušovců. — d) Č. zn. ze Ztratené pokračuje přes Imrichovce, Čertovu hlavu (1035 m) do Spišské N. Vsi, jakožto V. část středoslov. Štefánikovy cesty. — e) Ze Ztratené přes občasný pramen ž. zn. Cestou Bratrstva se chodívá do Slov. ráje (Kláštorisko) a dále na Spišskou Novou Ves. — f) Od Ztratené do obce Dobšiná vede zn. m. (v. VII. 1., Dobšiná).

Z Popradu do Dobšiné jezdívá AB. (bez zastávek asi 3 h.) od nádraží. Tato cesta patří k nejkrásnějším na Slovensku, přenášejíc turistu v několika hodinách řetězem překrásných přírodních scenerií. Z Popradu (675 m) stoupáme k lesnatému hřbetu, v němž projíždíme mimo ozdravovnu Květnici (759 m, v. dále) a pak sestupujeme do údolí horního Hernadu, který přejíždíme u pily (599 m). V kotlině Z. leží Kubachy (674 m), V. Štiavnik (v. VIII. 6.). Křížíme silnici, jež je spojuje — ubírajíc se z Kubach dále k Z. proti Hornádu na Vikartovce (758 m) a k Tepličce nad Čierným Váhem (v. VIII. 3. km) — v obci Hranovnici (613 m).

Odtud počíná velmi zajímavý úsek cesty Hlinecko-vernárskými horami, vápencovými a bohatými divokou scenerií. Vjíždíme do rokliny, jež brzy vp., brzy vl. jest zdobena vápencovými urvami, stěnami a útesy. Do Vernáru (778 m, 18 km, 700 ob. Slov., notariát, kat. kostel. Host. Josef Machay, mlýn) silnice mírně stoupá. Odtud dále přestupuje nejsmělejšími záhyby. Zvláště prudký záhyb jest poslední vl. před samým hřbetem vernárského pásma Javorinou. Vp. jsou krásné výhledy do hluboké doliny. Dosáhnuvše nejvyššího bodu v sedle Popové (1056 m), srázně sjíždíme do doliny Hnilce k loveckému zámečku Pustopole (910 m), kde se cesty dělí: a) Původní směr pokračuje dále k JZ. na Červený Kámen (v. VII. 2.). b) Vl. zahýbá ostře silnice podle Hnilce do obce Pustopole (mlýn), pod níž od leva přichází Spišský potok, jehož údolím vejde sem záhy středoslovenská dráha (v. VII. 2.). Krásným a romantickým údolím horního Hnilce, zdobeným vápencovými skalami, přijíždíme k Ľadové dobšinské jaskyni. U silnice jest velký hotel (otevřený za sezony do konce září). Od něho se jde k jeskyni po schodech a serpentinách (v. výše). Od jeskyně jedeme dále údolím, jehož divoká krása a romantičnost se stupňuje. Asi po 2·5 km (v kotě 828) odbočuje vl. krásným údolím a pak velikými záhyby (západní) silnice do Hrabusic (v. VIII. 6.). Odtud počíná nejdivočejší část cesty, Ztratenou dolinou, vinoucí se hadovitě mezi příkrými stěnami, takže jen nakrátko ozáří slunce její dno. Silnice přechází znovu a znovu Hnilec (Gelnici), prochází tunelem a sestupuje do malé dědinky Ztratené (791 m, 300 ob., host.). Vl. od silnice jsou býv. hutě s větším domem pro zaměstnanectvo. Dnes stojí. Před válkou se sem svážela ruda dlouhou lanovkou, jež stoupala k SV. na vrch Gugl (999 m), odkud pokračovala jednak k J. k nádraží na dolním konci Dobšiny, jednak k SV. do Máši v údolí Hlince

(v. VII. 2.). Měřila celkem 11 km. — Od Ztratené, opustivše údolí, stoupáme krásnou novou silnicí k Dobšiné ke kotě 887 m, odkud sjíždíme po otevřených, k J. obrácených svazích do Dobšiny. Pohled k J. jest úchvatný a po dlouhé jízdě těsnými dolinami působí mohutně. Vp. v dolině jest městečko (VII. 1.).

Ľadová jaskyně dobšinská jest dvoupatrová, 120 m dlouhá. Největší prostorou jest velký sál, 35 X 60 m vel. a 11 m vys. Byla objevena r. 1870 pastýři, kteří na ni upozornili inž. Ruffinyiho z Dobšiné, jenž ji probadal a do známosti uvedl. R. 1886 upravila obec dobšinská přístup a od r. 1914 je elektr. osvětlena. Vchod jest ve výši 970 m, dno 895 m. Studený vzduch udržuje nízkou roční teplotu 0·275° C, ve vel. síni stoupne teplota až na + 4° C a v dol. chodbě klesne až — 7° C. Jeskyně je otevř. denně od 15. V. do 1. X. od 8. h. do 18. h. Členové KČST. mají na legitimaci 20% slevu. Prohlídka trvá 1 h. Jsou tam různé, důsledně všelijak pojmenované ledové útvary, jako na př. cintorín (hřbitov), miniaturní „Vys. Tatry“, vodopád, ledový oltář, sloní hlava a i. V dol. chodbě jest t. zv. ledová kaple (t. j. klenba, jež vznikla tím, že na podlahu postavili lampu, která led klenby roztavila), propast „Peklo“, opona, vánoční stromek, organ (varhany) a ledový vodopád. Vrstva ledová jest asi 30 m tlustá a stále jí přibývá, jak ukazují zamrzlá prkna a trámy v hloubce. S jeskyní jsou spojeny další propasti a chodby, doposud neprozkoumané. Známá plocha ledu se odhaduje na 7000 m², s obsahem asi 125.000 m³, ve váze 1 mil. q. Návštěva jest velmi vděčná. Jest nutno však opatřiti se proti chladu.

Odb. z Popradu: 1. T. 307a Poprad—St. Smokovec—Štrbské Pleso, elektr. dráha (31 km) přes Veľkou, Veľ. Slavkov a Dol. Smokovec na cestu Slobody. Jízdné jest (1929) poměrně dosti vysoké (do Tatr. Poľanky 20 Kč a p.), leč stát. zaměst. mají 30%, členové tělocv. a tur. spolků mají v elektr. dráze na legitimaci KČST. 50% slevy. — 2. T. 308 Poprad-Veľká—Tatranská Lomnica, 19 km, osob. vlakem 50 min. — 3. T. 309 Poprad-Veľká—Podolinec, 33 km, osob. vlakem 1½ h. (Popis v. VIII. 5.).

VIII. 4. Vysoké Tatry.

A. Všeobecný přehled.

Vysoké Tatry, nejpopulárnější turistický objekt v ČSR., tvoří střední a nejvyšší části dlouhého pásma horského, které provází na S. straně T. 301 od Kraľovan (ústí Oravy) až k průlomovému údolí Popradu. V celé této horské skupině se rozeznává pět částí: 1. **Liptovsko-oravské**, vápencové vrchy (v. VIII. 3.), jež začínají u řeky Oravy, jsou 45 km dlouhé, a jsou budovány hlavně vápenci a dolomity (Choč, 1613 m, Šíp, 1169 m). — 2. Dále na V. prostírají se asi v délce 42 km **Liptovské hole** (Roháč, Volovec) a Liliovým sedlem jsou ukončeny. Nejsou sice tak turisticky vypraveny jako Vys. Tatry, nejsou tak přístupny, leč lákají původností přírody a odlehlostí od kulturního ruchu. — Popis v. VIII. 3. — 3. **Vys. Tatry**, 38 km dlouhé, 17 až 25 km široké, složené převahou ze žuly. Hlavní hřbet (2300 m) míří k JV. k nejvyšší hoře Gerlach (2663 m), potom pokračuje k SV. k sedlu Kopskému, kde končí štítem Jahňačím (2231 m). — 4. Tam se připojují **Bělské Tatry** (někde též: Bielské, Belanské, Ždiarské), téměř kolmo k Tatrám položené, 14 km dlouhé, hlavně z vápenců složené. Některé části jejich jsou krasovité (jaskyně Bělská nebo Belanská), S. větev (Javorina) tvoří krásný přírodní park. Popis jest spojen s Vys. Tatrami. — 5. **Spišská Magura** se táhne asi 25 km severněji od Ždiarského

sedla (kudy vede silnice ze Spišské Bělé do Ždiaru). Popis v. VIII. 4. za Vys. Tatrami.

Rozčlenění Tater. Vlastní Tatry tvoří přímé pokračování Liptovských holí za sedlem Liliovým (1966 m). Ostrý a skalistý žulový hřeben tvoří mírný, k J. vypjatý oblouk, jenž přechází na V. u Kopského sedla (1756 m) do vápencových Bělských či Belanských (Ždiarských) Tater. Střední výška hlavního hřebene, v němž se nejvýše zvedá Ľadový štít (2630 m), činí 2279 m, střední výška jeho sedel 2198 m, průměrný svah Tater 25° 43′. Od Liliového sedla postupuje hlavní hřeben, nesoucí evropské rozvodí na Svinici (2306 m). Od této známé vyhlídkové hory odbočuje na stranu polskou rozsocha přes sedlo Zawra (2158 m) na Kozí vrch (2295 m) a odtud na S. ke Granátům a Kosisté. Hlavni hřeben postupuje od Svinice k Valentkové (2167 m) a ke Hrubému (2174 m). Od Hladkého (2067 m) se odděluje do Slovenska klikatá rozsocha Veľká Kopa (2053 m), od Hrubého pak do Polska rozsocha Miedziane (2238 m) a Svišťovka (2095 m). Od Hrubého postupuje hlavní hřeben, nesoucí stále stát. hranici a evropské rozvodí k Čubrině (2378 m). Odtud odbočuje nejdelší, evropské rozvodí hlavnímu hřebenu přebírající a široce rozvětvená slovenská rozsocha, která za sedlem Koprovským (2149 m) vysílá k J. větev Satana (2432 m). Tato odbočuje od Hlinské věže (2334 m), kdežto hlavní rozsocha Kriváňská postupuje na Štrbský štít (2385 m), Triumetal (2431 m), kde odbočuje na SZ. větev Hrubô (2370 m) a na J. Solisko (evropské rozvodí). Rozsocha pokračuje Ostrou a Krátkou (2370 m), na Kriváň (2496 m). Na hlavním hřebeni jsou od Čubriny na V. štít Chalubiňského (2437 m), nejvyšší bod štítů Mengušovských, a Rysy (2503 m). Od tohoto tatranského Rigi odbočuje k S. rozsocha, která odnímá hlavnímu hřebeni stát. hranice a vede na S. na Žabí štít (2252 m), kde se rozděluje na Mlynár (2168 m) a Sedm granátů (2101 m). Na hlavním hřebeni je dále nejvyšší tatranské sedlo Váha (2343 m), oddělující Rysy od Vysoké (2565 m), od níž odbočuje na J. větev Kopky (2362 m). Za Vysokou následuje Ganek (2465 m), Rumanův štít (2428 m), Zlobivá (2433 m) a Batizovský štít (2458 m). Odtud na JZ. vybíhá skupina Končisté (2540 m), z ní potom Tupá a Osterva, na JV. skupina nejvyšší tatranské hory Gerlachu (2663 m). Hlavní hřeben postupuje na Velický štít (2320 m) a Polský hřeben (2208 m). Nad tímto známým přechodem se vypíná Malá Vysoká (2429 m), od níž na V. vybíhá rozsocha Slavkovského štítu (2453 m). Od hlavního hřbetu odbočuje za Prielomem (2290 m) na SZ. rozsocha Svišťové Turně a dlouhá rozsocha Široké (2221 m). Od Červené věže (2466 m) vybíhá k J. hřeben Středohrotu (2440 m), před ní je Javorový štít (2424 m), za ní dále k V. na hlavním hřebenu je dále Ľadová kopa (Markasitturm, 2611 m), Ľadový štít (2630 m) a Baraní rohy, odtud vybíhá na JV. hřeben Lomnický se štíty Durným (Pyšným, 2625 m) a Lomnickým (2634 m), Kežmarským 2556 m) a Svišťovkou (2040 m). Hlavní hřeben pokračuje od Baraních rohů na Kolový (2425 m), Jahňačí (2234 m) a Kopské sedlo (1750 m).

Nejvyšší vrcholy tatranské jsou na krátkých rozsochách J., k S. vedou rozsochy nižší a delší, nicméně však velmi strmé a imposantní. Tam donutily rozsochy údolí, aby se spojila, čímž vznikly jen tři větší doliny, zatím co na J. straně vějířovitě se rozbíhající rozsochy daly vznik několika kratším a široce otevřeným dolinám. Jimi potoky odtékají radiálně od hlavního horského hřebenu a spojují se teprve daleko od hor. Tak J. strana hor se podobá plášti komolého kužele, je celkem strmější než S. úbočí a dodává horstvu imposantního rázu; avšak jednotlivé štíty (na př. Kriváň, Osterva a j.) mají S. stranu strmější.

Geologie. Celá J. strana Vys. Tater i hřeben s nejvyššími štíty a údolími je budována žulou, jen místy jsou úzké pruhy ruly. Morény J. tatranských ledovců jsou už zasypány na eocénním podkladu. Pouze Bělovodské údolí svou horní polovinou zasahuje do vápencového pásma Bělských Tater, které se skládají z muráňského křídového vápence a chočského dolomitu, ve svahu jejich jsou vyvinuty jurské skvrnité jíly, triasové dolomity a permské červené pískovce. Celá tato pestrá serie tatranského vývoje přechází z Bělských Tater směrem SZ. na S. stranu Vys. Tater, nejprve do údolí Javorinky. Pouze prameny a horní části jejich přítoků jsou v území žulovém. Žula ustupuje nejprve úzkému pruhu permských křemenců, potom od J. k S. následuje širší pruh jurských vápenců, pak triasové dolomity a lasturnaté vápence, dále úzké pruhy keuperu s jeho pestrými pískovci a slíny, dále rhaet a jurské jílové břidlice, pískovce a skvrnité jíly a konečně křídové vápence (Muráň). Tento pestrý sled vrstev směru Z.—V. přesahuje i do ostatních S. údolí Vys. Tater. Čím dále na Z., tím více se uplatňuje ve vývoji chočský dolomit; dolomity a vápence tvoří zvláště nedaleko Zakopaného malebná skaliska. Ačkoli zasahují Vys. Tatry do pásma t. zv. věčného sněhu, přece pro strmost a poměrnou suchost nemají dnes l e d o v c ů. Ale v diluviu byly tam veliké údolní ledovce. Tatry měly tehdy ledovce až 14 km' dlouhé. Všechna jejich údolí byla vyplněna ledovci, které se tudy smýkaly až na horský okraj a zanechaly tu obrovské náspy morénové. Celkovou zasněženou a zaledněnou plochou (300 km^2) předčily Vys. Tatry druhé dnešní největší ledovcové území norské Folgefond, jehož rozloha činí jen 288 km^2. (Podrobnosti v. v knize: F. Vitásek: Naše hory ve věku ledovém. 1924. Praha. Čsl. zeměpis. spol. Praha.)

Přístup a kolmá členitost. Při příjezdu T. 301 od Žiliny nebo od Košic jsme na n á h o r. r o v i n ě s krásným panorámatem. Odtud vedou na Tatry odb.; a) T. 307 Š t r b a — Š t r b s k é P l e s o; b) T. 307 P o p r a d — S m o k o v e c; c) T. 308 P o p r a d — T a t r a n s k á L o m n i c a. Vyšší stupeň představuje Cesta Slobody, po níž možno táhlou silnicí nebo elektr. drahou (Štrbské Pleso—Tatranská Lomnica) ve výši 1350—900 m objeti řetěz největších velikánů. Tento stupeň je tvořen diluviálními morénami ledovcovými, na nichž stojí dnes řetěz H., Ls. a sanatorií. Od tohoto směru jdou pohodlné přístupy do krásných d o l i n, bohatě zalesněných, na př. dolina Mlynice s vodopádem Skokem, Mengušovská (Popradské pleso), Velická (Velické pleso), obě Studené doliny (vodopády), Bělovodská. Všecka tato údolí jsou vlivem výmolné činnosti bývalých ledovců stupňovitá, široká a pohodlně přístupná. Na těchto s t u p n í c h je nejvíce ples („mořských ok“) v pásmu s travnatými porosty o alpinské floře a močálech (na př. Hincovo pleso). Od horních konců údolí vedou v r c h o l o v é p ř e c h o d y, na př. sedlo Váhu, Polský hřeben (snadný), Sedielko pod Ľadovým štítem (obtížnější), Mengušovské sedlo (obtížné), Železná brána nad Ľadovým plesem (obtížná). Na Javorinu se přecházívá nejlépe sedlem Kopa. Hřeben dosahuje přes 2500 m. Kleč dostupuje až do 1850 m, vrcholy jsou holé a skalisté. Sněžná čára je ve výši 2500 m, leč věčný sníh zůstává jen v chráněných kotlinách i v létě, ježto pohoří je velmi strmé a poměrně suché. V lůně hor je asi 105 drobných i větších jezer.

Podnebí. Zvláště J. strana Tater má podnebí velmi příznivé. Všechna klimatická místa mají mnohem delší sluneční svit, poněvadž leží nad pásmem přízemních mlh, a mírnější lednovou zimu, než města pohorská, na př. Poprad a Hrádok. Střední roční teplota Štrbského Plesa je 3·1° C, Smokovce 4·6° C, Lomnice 5·2° C, Popradu 5·9° C. Nejteplejší je červenec, má také nejvíce srážek a bou-

řek. Nejstálejší pohoda je koncem léta a počátkem podzimu. Noci bývají i v letních obdobích velmi chladné a vlhké. Srážek je poměrně málo: Štrbské Pleso má 970 mm, Poprad 612 mm ročně. Sněží nejvíce na Štrbském Plese, průměrně 96, v Lomnici 52, v Popradu 44 dní ročně. S. strana je chladnější a deštivější. Zakopané ve výši Tatr. Lomnice má 1200 mm ročních srážek a 4·6° C střední roční teploty. Vnitrozemskou polohou a tedy značnou vzdáleností od oceánu jsou Vys. Tatry zbaveny těch rušivých vlivů oceánu, jimiž trpí Alpy, kde mimoto s hlediska zdravotního také nepříjemně působí silné J. větry (Föhn). Poněvadž jsou severněji položeny než Alpy, jsou tu tytéž tepelné poměry v mnohem nižších polohách, což má opět blahodárný vliv na úspěšné léčení mnohých chorob. Vzduch je poměrně suchý, takže se sluneční paprsky lépe uplatňují a zima stává se snesitelnější. Proto nabyla tatranská sanatoria, obklopená mořem jehličnatých lesů, světové pověsti.

Turistický význam Tater vrcholí v tom, že na malém prostoru jsou sneseny všechny velehorské rozmanitosti a krásy po obou stranách podkovovitě zahnutého hřbetu. K návštěvě nutno zvoliti jasné počasí, nejlépe srpen a září, ježto za deštivého dne hory mizejí v mračnu. Vrcholové tury nutno podnikati časně, neboť k poledni vznikají místní mlhoviny (huľavy), bránící rozhledu. Přechod se slov. strany od J. na polskou přes hřeben je dosti nebezpečný, ježto tatranské hřebeny jsou ostré a velmi neschůdné, jsou však i lehčí přechody (přes Polský hřeben) a na rozhraní Vys. a Bělských Tater přes Kopské sedlo.

Bělské Tatry, nazvané podle řeky Bělé, Belské nebo i Bielské (nespr. Belanské, Ždiarské Alpy), jsou vápencové pohoří směru JV.—SZ. od Tatr. Kotliny až po Podspády a Javorinu. Silnice z Tatr. Kotliny přes Ždiar do Javoriny je objímá a odděluje je od Spišské Magury sedlem ždiarským, 1031 m. Od vlastních Tater je dělí Kopské sedlo a Kopršadské údolí. Jejich hřbet (s oblíbenou zn. stezkou) začíná nad Tatr. Kotlinou vrchem Kobylím, vede přes Železná Vrata na Bujačí, 1950 m, Jatky, 2011 m, Hlúzný, 2062 m a sedlo Širokou, 1832 m. Tudy vede přechod od Kopského sedla do Ždiaru. Za sedlem se hřeben značně prohýbá a tam se vypínají nejvyšší štíty Ždiarská Vidla, 2148 m, Havran, 2154 m, Nový, 1999 m a nad Javorinou Muáň, 1827 m.

Na stranu severní se otvírá řada údolí, jimiž vedou jen lovecké stezky bez tur. zn. Bělá, pramenící v krásném skalním kotli (karu) mezi Ždiarskou Vidlou a Havranem, přijímá odtud potoky Riglaný, Kempen, Babinu, Babilovský a Suchý a teče do Popradu. Severní část odvodňují přítoky Javorinky, potok Mezistěnný, Nový, Havraní a Černý do Dunajce. Všechny potoky pramení v krásných skalních kotlech a z nich tekou romantickými a dosti namáhavě přístupnými těsninami.

Východiska do Bělských Tater jsou: 1. Tatr. Kotlina, Ždiar (2 kostely) a host. v Podspádech. Obvyklé tur. cesty jsou: a) Z Tatr. Kotliny hřebenová na Kopské sedlo a do Votrubovy chaty. b) K Šumivému prameni, nad nímž je jeskyně Hučivá diera, sedlem Červená hlina, 1370 m, do Bělovodského údolí a k Zelenému plesu s Bedřichovou útulnou neb do Votrubovy útulny. — 2. Z Votrubovy chaty KČST.: a) na Havran, b) sedlem Širokou do Ždiaru, c) do Javoriny a Podspádů. AB. jezdí z Tatr. Kotliny přes Ždiar, Podspády do Javoriny (2krát denně). Ve Ždiaru nádherné kroje, pouze v neděli a ve svátek, zvl. dopoledne.

Jezera jsou většinou malá. Na slov. (J.) straně je největší Štrbské pleso (1350 m, 20 ha), nejvyšší jsou Wahlenbergova jezera

(2154 m), největší vůbec jsou krásná jezera polská, na př. Veľký stav (34 ha), Rybí pleso (21 ha). Nejznámější čsl. jezera jsou Zelené (2026 m, pod Kriváněm), Vel. Hincovo (1963 m), Popradské (1513 m), Smrečinská (1674 a 1723 m), Ľadové (1953 m), Zamrzlé (1774 m), Wahlenbergovo (2154 m), Žabie (1920), Batizovské (1898 m), Velické (1678 m), Pět spišských ples (2011 m), Zelené pleso (1551 m, za Lomnickým štítem) atd.

Flora. Květnica v údolí velickém mezi Gerlachovkou a hřebenem Granátové stěny za Slezským domem na dně vyschlého jezera je příkladem tatranské zahrádky alpské flory. Ze širokého úvalu Váhu močálové louky a smilkové pastviny převedou nás mezi roztroušenými keříky jalovce, smrčky a borovicemi do širokého původně pásma smrčin (s vtroušenou jedlí, modřínem), nyní valně prořidlého smrští a požárem, ale přes to leckde nepřístupného hustotou a hlubokým mechovým pokryvem v zářezech bystřin. Rozvolněný les nad 1350 m na příkrých stráních prostupují porosty nízkého jalovce a přibývá kleče, kterou provázejí roztroušené význačné tmavé borovice limby až tam, kde kleč v přetrhaných a zase spojovaných políčkách pokrývá temnými skvrnami úbočí a skalní terasy. Květena údolní, vázaná na hřbety bystřin a loučky širokých kotlin, vykouzlí bujné skupiny velkých bylin: tmavomodré oměje, štíhlé hrozny stračky, růžové kytice havezu, rozkladité stonky bílého pryskyřníku platanolistého, tuhé laty mohutných kýchavic, bílé sasanky narcisokvěté, nesčetné bílé koniklece jsou jen částí vzácné společnosti. Vyšší polohy kol ples mezi koberci vrby zakrslé a příbuzných trpasličích keříčků a v loučkách roztomilé růžové prvosenky nejmenší, jsou přikrášleny skupinkami něžných zvonečků dřípatky. V dolinách vystupuje vysoký hořec tečkovaný a svítí žlutá oka arniky. Až do nejvyšších skalních štítů pokračuje několik vzácných rostlinek (celkem asi 50 druhů), které se zachycují v drti a skulinách: drobné trsíčky lomikamenů, maličká kopretina alpská, plstnatý velkokvětý rožec, nizounký zelenožlutý hořec a j. Celkový ráz údolí tatranských a okolí jezer je ovšem dosti stejný v důsledku jednotvárného podkladu žulového. Jestliže žulové Vys. Tatry soustřeďují vysokohorské rostlinstvo (v Krkonoších často jen vzácně roztroušené) v celých skupinách a souvislých porostech, jsou Bělské (Belanské, Ždiarské) Tatry, divoce rozsochaté pásmo mezi Tatran. kotlinou a Javorinou, vápencovým podkladem k prvořadým stanoviskům evropským. I hvězda alpské turistiky, protěž alpská, zdobí věžovité skalní útvary této perly našich hor. (Dr. A. Bayer, Časopis tur., 1922.)

Zvířena. V hlubokých lesích je dosti jelenů, srnek, divokých vepřů. Řidší je divoká kočka a rys. Na Javorině (park státem chráněný) jsou kozorožci a medvědi. Z bisonů po válce zůstal jen jediný. Na vysokých horách žijí kamzíci, kteří se za deset let ochrany vydatně rozmnožili, takže nejsou dnes nijak vzácní po celých Tatrách a v Lipt. holích. Jest tam i mnoho svišťů, pověstných svým hvízdáním.

Nověji jsou zaváděni do Vys. Tater sobi. Užívá se jich k tahu sáněk v zimě u Štrbského Plesa a v Tatr. Lomnici, v létě jsou na salaši nad Popradským plesem.

K a m z í c i v T a t r á c h (vyňato z Krás Slovenska): „Územní reservace jsou: 1. Z. rozsochy a stráně Kriváně hor. i dol. a svahy jeho v tomto ohraničení: Niž. a Vyš. Prehiba, vrchol Kriváně, Škaredý Žleb, Nevcerka (J. od tur. stezky), Koprová (V. resp. JV. od tur. cesty) a pešina z Koprovej do myslivne u Troch Studien. — 2. Území V. a SV. od Popradského plesa, zvláště celé údolí Zlomisk mezi plesem Popradským a Ľadovým a oblast rozsoch se rozbíhajících na J. od Vysoké a Žabích jezer. Ohraničení této oblasti: čára V. od Popradského plesa (od dol. Zlomisk přes potok od S.

k J.), svah a vrchol Ostervy (tur. cesta výstupu na Ostervu zůstane západněji, mimo hájené území), Tupá, Končistá, Zlobivá, Rumanová, Ganek, Vysoká, Kopky, čára souběžná (V.) s cestou od Popradského plesa k Žabím plesům až k odbočení stezky ku plesu Hincovu. Mimo to bude ustanovena ještě třetí hájená oblast ve V. části Tater na území Javoriny."

Jeskyně. Alabastrová. Bělská. Dziura. Garyczkowa grota. Kasprova grota Magory. Mylna grota. Oblaczkowa jama. Raptowiecká grota. Zbojnická okna. Zimná grota.

Vodopády. Dlhý. Kmetův. Mickiewiczovy (tři). Obrovský. Siklawa. Siklawica. Skok. Vajanského. Velký. Zeleného potoka (Pod Vysokou).

Přírodní park. Na českoslov.-polských konferencích v Zakopaném a v Krakově byl vypracován plán jednotného přírodního parku tatranského. Naše reservace by obsahovala celé Liptovské hole a Vys. Tatry bez úpatí, Bělské Tatry s Javorinou, v rozloze asi 300 km². Polská reservace pak celé polské Tatry, které jsou spolu se svou polit. hranicí do tohoto rámce od S. doprostřed vklíněny. Projekt na zřízení obou těchto parků je zevrubně propracován.

Hlavní sezona je v červenci a v srpnu, kdy bývá každý obytný koutek plně obsazen, takže je nutno zajistiti si noclehy předem. Pro turisty je nejvhodnější dobou návštěvy srpen a září, kdy bývá počasí ustálené, ač i (tam opožděné) jaro má ctitele. Soumrak nastává však tehdy již velmi brzy, takže na delší tury je den příliš krátký a většina chat bývá tou dobou již zavřena. Zimní sezona jest v lednu až březnu.

Sport. Od pohodlných procházek až k nebezpečnému horolezectví je celá stupnice sportovních možností. V celku jsou Tatry divočejší a srázněјší, výstupy ostřejší a namáhavější než bývá v jiných evropských horách. Z i m n í s p o r t se pěstuje ve všech odstínech a H. jsou otevřeny po celou zimu. Pěstuje se bruslařství, jsou vybudovány dráhy sáňkařské (ve Smokovci s elektr. vytahovadlem), pro lyžaře velmi vděčný a krásný terén je na Štrbském a na Popradském plese, na Kamzíku, Bielovodské dolině, sedle Kopa atd. Na Štrbském plese je kromě toho upraveno hřiště pro kanadský hockey. V zimě, v prosinci (vánoce), v lednu a v únoru bývá v Tatrách velmi živo.

Folklor. Podtatranské dědiny upozorňují na sebe pěknými kroji, dřevěnými stavbami, starobylými interiéry a lidovými zvyky, zejména o vánocích. Obzvláště Važec, osada celá ze dřeva, bývá malíři hojně navštěvována (žst. před Štrbou). Obyvatelé jsou hlavně evangelíci. Krásné kroje možno spatřiti v neděli. Pěkné lidové zpěvy a tance. — Jiné dědiny jsou: Štola, 3 km od stan. elektr. dráhy Vyš. Hágy v Tatrách, Mengušovce, 3 km od stan. téhož jména. Batizovce, 2 km od stan. téhož jména. Gerlachov, 4 km od Batizovců. Jsou to vesměs obce evang. Lid nosí tu kroje v neděli, obzvláště muži mají pěkné pestré klobouky, mladé dívky na hlavě modré koruny z pentlí. — Ždiar, osada kat., od Tatr. Lomnice vzdálená asi 16 km, ze Spiš. Bělé také 16 km a 8 km z Tatranské Kotliny. Kroje v neděli v kostele. Obyvatelé jsou „goralé", jejich dialekt je přechodem ze slovenštiny do polštiny. Dřevěné stavby zvenčí jsou místy pomalovány. Muži nosí červeně vyšívané nohavice, ženy nádherné kroje s převládající červení. Na vánoce lid v dědinách obléká nejkrásnější kroje do kostela, a to jak v evang. osadách, tak i v katol. Plno starých vánočních zvyků. Doporučuje se ztráviti tyto dny v některé dědině pod Tatrami a spojiti se zimním sportem návštěvu některé z těchto osad.

Obyvatelé Tater sebe nazývají „Tatrani" a turistické návštěvníky i znalce jmenují „Taterníky" (podle K. Drože, Čas. KČST., 1926,

str. 72). V nářečí goralském a v řeči slovenské jsou „pravé poklady krásných, přiléhavých, svérázných slov k odrůznění horských tvarů" (K. Drož tamtéž). Podhradské goralské nářečí zachycuje B. Dembowski: Słovnik gwary podhalskiej (Kraków, 1894. Vydala krakovská akademie umiejętności). Beletristicky zachytil život Vys. Tater polský spisovatel Przerwa-Tetmayer, pěkné obrázky se naleznou v díle K. Drož: Z našich Tater (1897).

Hotely a letoviska jsou rozloženy ve třech stupních. A. Na náhorní rovině T. 301 a při J. úpatí Tater jsou menší Ls. (na př. Gánovce, Kvetnica, Lučivná, Veľká). — B. Podél cesty Slobody jsou nejnádhernější hotelové kolonie: Štrbské Pleso a H. Móry (1350 m), Vyšné Hágy (pensionáty, 1072 m), Danielo, Tatranská Polianka (sanatorium 1010 m), Tatranský domov (1015 m), Starý, Nový a Dol. (Nižný) Smokovec (1017 — 1005 — 888 m), Tatranská Lomnica (840 — 1030 m), Tatranské Matliary (896 m), Kežmarské Žleby (908 m), Bělské Kúpele (Tatranská Kotlina, Belanské Kúpele, 752 m). Hlavní H. fungují po celý rok, většina od 1. V. do 10. IX. — C. V lůně hor jsou hlavně horské H. a Ú. Jsou otevřeny většinou od 1. VI. do 30. IX., některé celoročně (Popradská chata, Kamzík). Místy jsou to prosté horské boudy, upravené ke společnému přenocování. Význačnější jsou: chata v Koprové dolině, u Popradského plesa (1513 m), Sliezský dom u Velického plesa (1678 m), Sporthotel na Hrebienku, Kamzík (1303 m) nad lanovou drahou ze Smokovce. Tur. chata (2011 m) u Pěti spišských ples, Turistická chata u Zeleného plesa pod Lomnickým štítem (1551 m), Votrubova chata KČST. u Bílého plesa a j. — Na polské straně jest H. u Rybího plesa (1303 m), chata u Malého (1669 m) a Černého stavu (1620 m), chata na Hale Gąsienicově a pak hotelová vilová kolonie Zakopané (837 m).

Informace: Štrbské Pleso, St. Smokovec, Tatran. Lomnica a Poprad nádr. mají informační kanc. KČST. a mimoto kanc. správy lázní.

Slevy. Členové KČST. na legitimaci, opatřenou podobenkou a kontrolní známkou min. železnic, mají 50% slevy jízdného na elektr. vicinál. drahách tatranských a přiměřené slevy v H.

Mlha ve Vys. Tatrách jest častým a někdy po mnoho dní (i týdnů) trvalým hostem. V té době jest sice stejně krásně při cestě Slobody, leč ve vyšších polohách se vyzná pouze zkušený znalec. Za tak nejistého počasí arciť nelze konati výstupů na vrcholy a přecházeti hřebeny.

Upozornění. Každého roku se opakující neštěstí osamělých turistů a horolezců nutí k důtklivé připomínce, aby se nezkušený nevydával sám, beze společnosti a bez vůdce, na osamělé horské pouti. Vys. Tatry jsou v jistém smyslu záludné a nebezpečné. Lákavé horské stezky se zužují místy v nebezpečné horské přechody nad propastmi, kde závrať a chybný krok mohou býti nebezpečny. Bez oprávněného vůdce jest takováto tura nebezpečná. Na mnohých místech mizejí stezky v balvanitém terénu, jindy jsou poškozeny a p. V takových situacích málo prospívá mapa a i sebe podrobnější slovní popis.

O turistiku ve Vys. Tatrách se stará KČST., jenž tam má několik důležitých podniků, Karpatenverein (chata u Zel. plesa a j., Tatr. museum v Popradě), tatranské lázně i letoviska a státní správa. R. 1930 a později má býti zdokonalena síť autobusové dopravy.

Pomůcky. Dobrá příruční mapa je nezbytna. Z map nejvíce užívá se: „Turistické mapy Vys. Tater, Klubu čs. turistů" (1925).[1]) Jiné

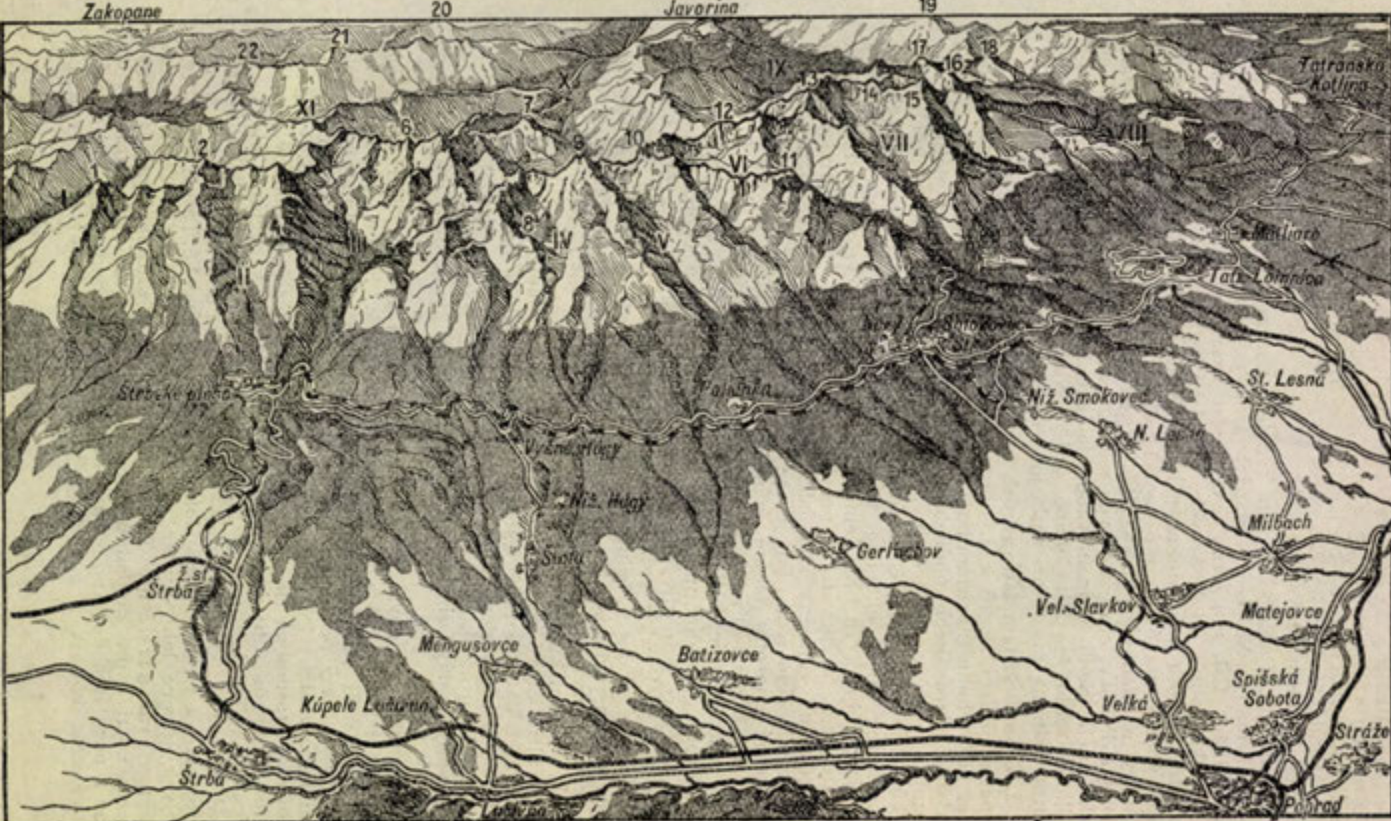
[1]) Na Mrázkově mapě KČST. z. zn. je zakreslena od Zamrzlého plesa k Litvorovému a Zelenému plesu v Kačí dolině, leč z. zn. v přírodě dolinou Svišťovskou. Podobná úchylka je také v Belovodské dolině (Čas. tur., 1928, 46).

VYSOKÉ TATRY (Výhled z Popradu)

1 Kriváň
2 Patria
3 Mengusovské št.
4 Osterva
5 Batizovský štít
6 Gerlachovka
7 Poľský hrebeň
8 Bradovica
9 Slavkovský štít
10 Červená veža
11 Ladový
12 Téryho
13 Jordánova veža
14 Lomnický štít
15 Vidla
16 Kežmarský
17 Huncovský štít
18 Kopa
19 Belanské Alpy

VYSOKÉ TATRY

. Kriváň 2496	6. Rysy 2503	11. Slavkovský št. 2453	16. Kežmarský št. 2556	21. Granaty 2232	IV. Batisovská dolina	IX. Javorová dolina
. Triumetal 2481	7. Ganek 2464	12. Javorový štít 2386	17. Jahňací 2231	22. Swinnica 2306	V. Velická dolina	XI. Roztocká dolina
. Solisko 2414	8. Končistá 2540	13. Ľadový štít 2630	18. Kopa 1838	I. Koprová dolina	VI. Veľká Studená	
. Patria 2205	9. Gerlachovka 2663	14. Baranie rohy 2536	19. Žďárska Vidla 2148	II. Mlynica	VII. Malá Studená	
. Osterva 1984	10. M. Vysoká 2429	15. Lomnický št. 2634	20. Koszysta Wielka 2193	III. Mengusovská dol.	VIII. a X. Bělovodská dol.	

dobré mapy lze koupiti v prodejnách v Tatrách. Dobrá je barevná voj. speciálka a j. Těžší tury (zejména horské výstupy) nutno konati v průvodu vůdce, který je u hlav. východisk a H. vždy k disposici. Nejlepší pomůckou je: Sprievodza po Tatrách od A. Jánošky (Lipt. Sv. Mikuláš); J. Všetečka: Vys. Tatry a j. — Značkování cest je dobré a stále udržované.

K mapám. Poměry se mění rychleji, než mohou registrovati i nejnovější mapy. Na všech mapách jsou nesrovnalosti. Na některých speciálkách Čsl. voj. zem. ústavu jest vyznačena tur. chata při ústí Hlinecké doliny do Koprovské doliny. Chata ta již neexistuje, nová je níže v Koprovské dolině při ústí Nefcerky do Koprovské doliny. Na výborné mapě téhož ústavu 1 : 25.000 (v Z. Vys. Tatrách) jsou Závory pojmenovány jako Hladké sedlo a Hladké sedlo sluje tam Hladké Závory, což na jiných mapách není. Podobnou záměnou jest také Suché Sedlo pojmenováno zde jako Liliové sedlo, co jinde sluje Liliové sedlo, na této mapě sluje „Nad Kotlinou". Tyto záměny nutno míti na mysli při četbě podrobných Průvodců.

Léčebný význam tatranských letovisek tkví ve vysoké poloze, v jedinečné isolaci svahů k J. obrácených, ve význačné geografické poloze na přelomu maritimního (záp., vlhčího) a kontinentálního (vých., suššího) evropského podnebí, v pohodlném přístupu a dobrých komunikacích a v moderně vypraveném hotelnictví i lékařských podniků. Připojíme-li ještě krásnou scenerii a možnost jedinečných velehorských tur, pochopíme, že význam V. Tater stoupá nejen v republice, nýbrž i za hranicemi, zejména v SV. Evropě. Nelze pochybovati, že až se poválečné poměry uklidní, že V. Tatry budou velmi vyhledávány zejména z Polska a Ruska. Tatranské podnebí tvoří zvláštní léčební jednotku, jež se příznivě liší na př. od podnebí Alp, že stejné choroby stejně účinně léčí v polohách mnohem nižších. V úvahu obecně přicházejí chudokrevnost, bledníčka, Basedowa nemoc, neurasthenie, ochablost ústrojí, nechutenství, rekonvalescence a j. choroby. Požehnáním jsou Tatry zejména pro choroby dychadel. Níže jest při jednotlivých místech podána stručná zdravotní charakteristika. Lékařsky vyjádřeno mají tatranská letoviska alpínské a subalpínské podnebí, silně působící. Tlak vzduchu je nižší, vypařování větší a rychlejší. Proto jest rozdíl teplot za dne (ráno, v poledne a večer) značnější. Teplota v celku je v Tatrách nižší než v městech, čistota, suchost a pohyb vzduchu je větší, síla slunečního záření (ultrafialové paprsky, horské slunce) nepoměrně účinnější. Obzor Tater na J. straně jest velmi obsáhlý, uklidňující a zaujímající. Insolace jest za den velmi dlouhá, sluneční dráha dlouho pozorovatelná. Mohutná horská hradba chrání čs. tatranská letoviska od sev. větrů a dává jim mírné podnebí krajů, jinak mnohem více k J. ležících.

Tatranski vôdcovia z povolánia a nosiči KČST. Tatranski vôdcovia z povolánia a nosiči sú organizováni v Klubu českoslov. turistov a nosí pri vykonávaní svojej služby velký klubový odznak. Každý vodca z povolania i nosič má pri seba vodcovskú (nosičskú) knížku a vodcovský tarif, vydaný Klubom čs. turistov (Slov. komisiou), v ktorom sú tiež obsažené tarify pre nosičov. Vôdcov z povolania je možno objednať v každej informačnej kancelárii KČST. vo Vysokých Tatrách (Starý Smokovec, Štrbské Pleso), alebo priamo pod adresami: Ján Franc — lebo — Ján Počúvaj, vôdca v povolania, Nová Lesna, pošta Dolný Smokovec, Vysoké Tatry, do ktorejkolvek stanice lebo útulne v Tatrách. Navštěvovatelia Tatier, ktorí po prvý raz navštěvujú Tatry, mali by už v zaujme svojej vlastnej bezpečnosti a pre dokladnú informáciu, ktorej sa ím zo strany vodcov z povolánia dostane o každom vrchu, o každom údolí atd. použiť k výletom vodcov z povolánia, ktorí musí pred povolením vykoná-

vania tejto služby složiť prísné zkúšky. Ako nosičia fungujú tiež len k tomu oprávneni mužovia, ktorí možu v prípadě potreby byť objednaní ako vodcovi z povolánia, pod tými istými adresami. Vodcovia z povolánia sú tiež opatreni sanitným materiálom pre prvú pomoc. — Tarify tatranských vůdců z povolání a nosičů KČST. se dostanou v informačních kancelářích KČST. na Štrbském Plese, ve St. Smokovci, v Tatranské Lomnici a v Popradě. Cena Kč 2·—.

Záchranná služba vo Vysokých Tatrách. 1. Signály pri úrazoch dávajú sa tým spôsobom, že ohrožený turista lebo jeho druh dává znamenie (buď predmetom, svetlom lebo pištalou) šesťráz za minútu v pravidelných prestávkach, potom na minútu prestane a v ďalšej minúte znamenie opakuje a t. d., a to tak dlho, kým nedostane odpoveď, t. j. minútu triráz dané znamenie (predmetom, svetlom lebo pištalou) v pravidelných prestávkach. Tu uvedené signály upotrebiť z vtipu, lebo k voli vlastnej zábave, je trestné. — 2. Neštastie v horách nech sa oznámi resp. telefonuje z ktorejkoľvek útulne lebo kúpeľného miesta informačnej kancelárii Klubu čs. turistov do Smokovca; tá nariadí záchranú akciu, ktorú sú povinni vykonať organizovaní vodcovia KČST. — 3. Záchranné stanice pre prvú pomoc sú: č. 1. Tri studničky — horáreň pod Kriváňom, č. 2. Štrbské pleso — turist. nocľaháreň, č. 3. Popradské pleso, útulňa KČST., č. 4. Vyšné Hágy — správa kúpeľov, č. 5. Tatr. Polianka — správa kúpeľov, č. 6. Sliezský dom, č. 7. Starý Smokovec — inform. kancelária KČST., č. 8. Hotel Kamzík, č. 9. Útulňa u Pěti spišských plies — v Mal. Stud. dol., č. 10. Tatr. Lomnica — správa kúpeľov, č. 11. Chata u Zeleného plesa — pod Lomnickým štítom, č. 12. Votrubova chata pod sedlom Kopa, č. 13. Belanské kúpeľe — Tatr. Kotlina, správa kúpeľov, č. 14. Javorina — riaditeľstvo majetkov Hohenlohových. — 4. V záchrannej stanici je zaplombovaná schránka s obväzy, lieky a pomôckami pre prvú pomoc a nosítka. Každý turista — člen Klubu čs. turistov — je povinný zúčastniť sa pri záchrannej akcii, keď bol o to požiadaný.

Telefony ve Vysokých Tatrách:

Hrebienok (1300 m), Sporthotel, veř. hovorna, centr. Starý Smokovec.

Chata u Pěti spišských ples (2000 m), veř. hovorna, centr. Starý Smokovec.

Chata u Popradského plesa (1513 m), č. 7, Štrbské Pleso.

Chata u Zeleného plesa (1520 m) veř. hovorna, centr. Tatranská Lomnice.

Kamzík hotel (1303 m), veř. hovorna, centr. St. Smokovec.

Nové Štrbské Pleso-Hotel Mory (1270 m), č. 2, Štrbské Pleso.

Sliezský dom (1650 m), veř. hovorna, centr. Tatr. Polianka.

Starý Smokovec (1000 m) s tel. centrálou:
- a) Informační kancelář KČST. (15. VI.—15. IX.) č. 7;
- b) Čedok a směnárna Legiobanky č. 5;
- c) Četnická stanice č. 1.

Štrba-nádraží č. 11, Štrbské Pleso.

Štrbské Pleso (1551 m) s tel. centrálou:
- a) Informační kancelář KČST. č. 5 v nádraž. budově zubačky (15. V.—15. IX.);
- b) Hotel Hviezdoslav v létě č. 1.

Tatranská Lomnice (centrála) — Grandhotel Praha, č. 7.

Tatranská Polianka (centrála) — Tatranský domov, č. 6.

Vyšné Hágy — Hotel A. Polnische, č. 5 Tatr. Polianka.

(Vyňato z tatranských pokynů Slov. komise KČST.)

Směrnice pro sestavení tury. Kdo dává přednost mírné, občanské

turistice, omezí se na řetěz Cesty Slobody, od něhož odbočí na Rysy (a snad i Furkotský štít), na Sliezský dom (a snad i Polský hreben), k Pěti spiš. plesům a na Lomnický štít, snad zajede také do Javořiny a odtud se podívá ke krásnému Mořskému oku a Czarnému stawu. Milovníci horských štítů a osamělých poutí zařadí snad do svého programu i Liptovské hole (v. VIII. 3.), navštíví krásné doliny v Z. Tatrách, Kriváň, snad přejdou až do Polska nebo k V. přes hřbety do Mlynice nebo k Hincovým plesům. Oblast od Vysoké (2565 m) ke Gerlachu (2663 m) jest pro otužilejší horské turisty nebo pro ty, kdož se usídlili na některém místě trvaleji. Z východněji ležících částí oblíben jest přechod přes Polský hřbet do Polska a k Javorině. Hojně se navštěvuje Sladkovský štít (245 m). Také Lomnický štít (jen o 30 m nižší než nejvyšší Gerlach) láká k návštěvě odvážné lezce. Kriváň poskytuje nádherný výhled k Z. na Liptovské hole. Rysy se pokládají za srdce Tater, otevírající přehled polské strany (jezera) a hlavní horské podkovy ze zadu. Sladkovský štít umožní přehlídku SV. oblasti. Východní, vápencová oblast (Bělské nebo Žďárské Tatry) jest málo navštěvována, třebaže krásná. Zájezd (AB.) do Javořiny jest opravdová, pohodlná a vděčná objížďka V. Tater, k níž se připojuje návštěva polských ples.

Cestovní plán. A. Snadný: a) Jednodenní (návrat téhož dne). Ze Štrby (901 m) zubačkou na Štrbské Pleso (1350 m), elektr. drahou do Smokovce (1017 m), lanovkou na Hrebienok (1244 m), k H. Kamzík a k Studenovodským vodopádům (1338 m). Sestup do Tatr. Lomnice, vlakem do Popradu. Jiná varianta: Štrba, Štrbské Pleso, Popradské pleso, zpět, elektr. drahou do Tatr. Lomnice a železnicí do Popradu (lze užíti i AB.). — b) Dvoudenní: 1. Štrba, zubačkou na Štrbské pleso. Od Poprad. plesa Mengušovskou dolinou na el. zast. a nocleh v Tatr. Poliance (994 m). Zdatnější chodec vystoupí ještě téhož dne na Sliezský dom (1678 m) na nocleh (informace vyžádati si nutno telef., zejména v době sezony). — 2. Sliezský dom, Hrebienok, Kamzík, Pět spišských ples, vodopády, lanovou drahou do Smokovce, Poprad. Nebo: na noc na Smokovec, drahou na Hrebienok, Kamzík, vodopády, Tatr. Lomnica, Poprad. — c) Třídenní: 1. Štrbské Pleso, vodopád Skok, Popradské pleso a Osterva, Štrbské Pleso (nocleh). — Polianka, Sliezský dom (1678 m), Polský hřeben (2208 m), Malá Vysoká (2429 m), zpět na Sliezský dom nebo ke Sporthotelu na nocleh. — 3. Vodopády, Pět spišských ples (2011 m), Tatr. Lomnica (Poprad). Jiná varianta: 1. Štrba, Štrbské Pleso, Popradské pleso, Osterva, Vyšné Hágy (nocleh). — 2. Vyšné Hágy, Batizovské pleso (1898 m), Sliezský dom (1678 m), nocleh. — 3. Dlhé pleso (1953 m), Polský hřeben (2208 m), Malá Vysoká (2429 m). Zpět buď na Sliezský dom a Tatranskou Polianku nebo zpět na Polský hřeben, na Sedielko (2290 m) a Velkou studenou dolinou na Kamzík (1303 m), St. Smokovec. — d) Čtyřdenní: 1., 2. a 3. den jako při třídenní tuře. — 4. Matliary, Tatranská Kotlina (Belanské Kúpele), Spišská Belá, Poprad. Jiná varianta: 1. a 2. den jako při tuře třídenní. — 3. Sliezský dom, Hrebienok, Kamzík, Pět spiš. ples, vodopády, Tatr. Lomnica (nocleh). — 4. Tatr. Lomnica, Matliary (896 m), Kežmarské Žleby (908 m), Tatranská Kotlina (752 m, jeskyně), stále Cestou Svobody, odtud (AB.) silnicí na Spiš. Belou nebo Kežmarok (626 m). — e) Šestidenní: 1. Štrbské Pleso, vodopád Skok, Osterva, Popradské pleso (Ľadové pleso nebo Osterva), nocleh. — 2. Rysy (2503 m), Popradské Pleso, Vyšné Hágy, Polianka nebo St. Smokovec, nocleh. — 3. Sliezský dom, Polský hřeben, Prielom a Studenou dolinou na Kamzík, nocleh. — 4. Kamzík, vodopády, Pět spišských ples (2011 m), zpět a na Tatr. Lomnicu, nocleh. — 5. Na Zelené pleso, Votrubovou chatu nebo AB. na Javorinu (pak 6. den v Tatr. Kotlině atd.). — 6. Jako u 4. dne při čtyřdenním programu nebo kombinace jiná.

B. **Střední normální turistický.** a) **Jednodenní:** 1. Štrbské Pleso, Popradské pleso, Menguš. dolinou na Vyš. Hágy, elektr. drahou do Smokovce, lanovkou na Kamzík, vodopády, Tatr. Lomnica, Poprad. — b) **Dvoudenní:** 1. Poprad, Tatr. Lomnica, St. Smokovec, Kamzík, Pět spiš. ples, Sporthotel nebo St. Smokovec, nocleh. — 2. Elektrickou drahou na Štrbské Pleso (vodopád Skok), Popradské pleso (Osterva) a zpět. — c) **Třídenní:** 1. Štrbské (Popradské) Pleso, Rysy (2503 m), zpět, nocleh ve Sliezském domě (1678 m). — 2. Malá Vysoká (2429), Prielom (2290 m), Velká Studená dolina, Kamzík (1305 m). — 3. Vodopády, Pět spiš. ples (2011 m), zpět na Starý Smokovec a Tatr. Lomnici (Poprad). — d) **Pětidenní:** 1. Štrbské Pleso, Kriváň (2496 m), zpět. — 2. Popradské pleso (1513 m), Rysy, nocleh na Popradském plese, zpět do Vyš. Hágů, elektr. drahou do Polianky, Sliezský dom, Polský hřeben, Kamzík. — 3. St. Smokovec, Tatr. Lomnica, Matliary nebo Kežmarské Žleby. — 4. Přes sedlo Kopa na Javorinu. — AB. zpět na Tatr. Kotlinu (jeskyně), Poprad (museum).

Jednoduché ľahké partie vo Vysokých Tatrách vhodné i pre hromadné výlety.[1])

A. Jednodenné:

1. Štrba—Štrbské Pleso—Vodopády. — Zo stanice Štrby červenou značkou k Štrbskému Plesu (1¼ hod. chôdze). Oddych. Elektrikou po stanicu Starý Smokovec. Lanovkou, lebo peší červenou značkou na Hrebienok (½ hod. chôdze). — Z Hrebienku: a) Vodopády (dolný, stredný, obrovský), chôdza 1 h. Odpočinok u Kamzíku. Na Hrebienok červenou značkou (20 min. chôdze). Lanovkou, lebo peší Starý Smokovec. Elektrikou do Popradu. — b) Červenou značkou hotel Kamzík (20 min.), červenou značkou Obrovský vodopád (30 min.). Nazpäť červenou značkou pri potoku k strednému vodopádu (20 min.). Odtiaľto zelenou značkou cez most do Tatr. Lomnice (2½ h.).

2. Štrba stanica—Popradské pleso. — Zo stanice Štrby červenou značkou k Štrbskému Plesu (1¼ h. chôdze). Oddych. Červenou značkou k Popradskému plesu (1½ h. chôdze). Návrat Mengušovskou dolinou (zelená značka), zastávka elektr. dráhy (1 hod. chôdze), Poprad. (Železničná stanica.)

B. Dvojdenné:

1. a) Prvý deň: Štrba — červenou značkou Štrbské Pleso (1¼ h. chôdze). Oddych. Červenou značkou smerom na Popradské pleso až po žltú značku. Žltou značkou vodopád „Skok“ (2½ h.). Nezpäť žltou značkou až po červenú. Červenou značkou až na Popradské pleso (2½ h.). Tu nocľah. — b) Druhý deň: Na Rysy (2503 m n. hl. m.). Odchod z útulne o 5. hod. Červenou značkou na štít (4 h. chôdze). Oddych. Nazpäť na Popradské pleso (3 h.). Oddych Červenou značkou na Štrbské Pleso (1½ h.) odkiaľ buď elektrikou do Popradu, lebo zubačkou na Štrbu.

2. a) Prvý deň: Štrba — červenou značkou na Štrbské Pleso (1¼ h.). Elektrickou do Tatr. Polianky. Zelenou zn. na Sliezský dom (3 h.). Nocľah. — b) Druhý deň: Zelenou zn. neskoršie červenou na Polský hrebeň (3 h.), Malá Vysoká (2429 m n. hl. m., 1 h.). — Nazpäť: a) na Sliezský dom (2 h.) žltou zn. na Hrebienok (3 h.), ľanovkou, lebo peší do Smokovca (červená značka, 20 min.). Elektrikou do Popradu. — b) Keď niet sňahu: Zelenou značkou Prielom—Veľká Studená dolina—Kamzík (3½ h.), Hrebienok červenou zn. (20 min.), ľanovkou do Starého Smokovca. Elektrikou do Popradu.

[1]) Vyňato z Čas. turistů 1929, str. 168.

Do tohoto rámce lze vložiti túru do polských Tater hlavně k Mořskému oku (H.) přechodem přes hlavní hřeben, spojiti ji s návštěvou Javoriny a návratem Kopským sedlem nebo Polským hřbetem. — Komunikace. Od Štrbského Plesa do Tatranské Lomnice možno jeti elektr. drahou, dále pak vede AB. z Tatr. Lomnice na Tatranskou Kotlinu, Ždiar, Podspady, Javorinu a do polských Tater a Zakopaného (2krát denně z Tatr. Lomnice).

Přechod přes polské hranice jest turistům dovolen podle úmluvy (v. čís. 80/1926 Sb. z. a n.) na zvláštní spolkový průkaz, na což jest pamatovati již před zájezdem.

Zimní turistika.[1]) „V Tatrách třeba v několikanásobné míře dbáti při lyžařských turách předpisů opatrnosti a odpovědnosti k druhým." Nejobvyklejší východiska a partie na lyžích jsou (od Z. k V.): 1. **Horáreň Podbansko** (z Lipt. Hrádku, Kráľ. Lehoty, Východné nebo od Štrbského Plesa) je východiskem pro východní část Liptovských hoľ, Tichou a Koprovou dolinou. Odtud lze podnikati partie lehké (údolní) i těžké (výstupy), všechny málo známé pro nepřístupnost a obtíže se stravováním. Nikde nenajde se další útulny. — 2. **Horáreň Tri Studničky** (ze Štrbského Plesa nebo z Važce) je východiskem pro Koprovou dolinu a kriváňskou skupinu. Bývá, podobně jako Podbáňsko, posledním noclehem při přechodu Tomanovským neb Liliovým sedlem do Polska. Tury odtud jsou nezvyklé a krásné. Chata v Koprové dolině je v zimě zavřena, není-li tam ubytována zvláštní výprava. — 3. **Štrbské Pleso.** Tam je ovšem možno podniknouti tolik tur do údolí a k plesům, že výčet nutno omeziti jen na nejobvyklejší: Malý Kriváň a Zelené pleso, Furkotou až k Wahlenbergovým plesům, Mlýnicou až ke Skoku i výše ku Kozím plesům, Patria, Mengušovská dolina a Osterva. — 4. **Popradské pleso** je nejideálnějším koutem pro lyžaře. Je bezprostředním východiskem pro Mengušovskou dolinu, plesa Hincova a Žabí, sedlo Koprovské, výstup na Rysy (velmi obtížné), dolinu Zlomisk a Ľadové pleso, Ostervu. Též útulna vyhovuje dobře počtem lůžek i zařízením. — 5. **Vyšné Hágy** (priv. sanatorium) jsou spíše cílem, než východiskem, při sjezdech z Ostervy, Lúčného sedla, od Batizovského plesa. — 6. **Tatr. Polianka** (sanatorium). Odtud v nejkratší době vystoupíme k Sliezskému domu. — 7. **Sliezský dom** (i v zimě otevřeno). Východisko k Batizovskému plesu, Velickou dolinou až na Polský hřeben (po příp. další přechod do Svišťovky), vyšná cesta na Hrebienok. — 8. **Smokovcem** (hotely a sanatoria) se zpravidla prochází při výstupu na Sliezský dom, Hrebienok nebo Kamzík. Z Hrebienku a Kamzíku jest mnoho možností. Jest tu východisko sáňkovací dráhy. Vystupuje se odtud na Slavkovský štít (těžké), Sliezský dom, Velkou i Malou Studenou dolinu až k plesům. Útulny ve Vel. Studené dolině a u Pěti spišských ples nejsou v zimě otevřeny. — 9. **Tatranská Lomnice** (hotely) jest východiskem pro Kamzík a vodopády, Skalní pleso, Zelené pleso pod Jastrebou a Votrubovu chatu. — 10. **Matliary, Kežm. Žleby, Tatr. Kotlina** jsou východisky pro Votrubovu chatu a Ždiar. Votrubova chata a něm. chata pod Jastrebou jsou východisky pro partie do Javoriny přes sedlo Kopu a na Bělské (Belanské) Tatry. Je to ideální chata polohou, ovšem bez komfortu. Partie jsou jen pro zdatné lyžaře (vlastní zásoby!). — 11. **Javorina a Podspády** jsou východisky pro skupinu Široké, Mořské oko, severní část Bělských (Belánských) Tater. — 12. **Ždiar** (ubytování opatří na požádání p. notář) je východiskem do málo známých částí Bělských (Belánských) Tater. V místě jsou pěkné kroje.

---

[1]) Podle Čas. turistů, 1929, str. 2.

B. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ VÝCHODISKA NA VYSOKÉ A BĚLSKÉ TATRY:

1. Podbansko (960 m). Východisko tur do Z. končin Vys. Tater, do Liptovských holí a do Polska. Tuto turu podnikne ten, kdo zná v celku Vys. Tatry a doplňuje podrobnější jejich znalost. Ze stan. Východné (T. 301, km 209) vede m. zn. pohodlný chodník (3 h.) do Podbanska. Je tam prostá hájovna, v níž možno nocovati. Ježto k Podbansku vede chodník ze Štrbského Plesa, možno všechny tury konati také odtamtud. — a) Smrečinská plesa. Z Podbanska po č. zn. jdeme přes most (990 m) přes Koprovský potok. Odtud se dále ubíráme po m. zn do Koprové doliny až k Temným Smrečinám (1400 m). Pak pokračujeme po č. zn. ke Smrečinským plesům (1674 m). Od Podbanského je ke kolibě s chatou KČST. při ústí potoku Nefcerky (1107 m, 2½ h.), ke kolibě při ústí Hlinské doliny (1400 m, 1 h.), k Nižnému plesu (1674 m, 12 ha, 1¼ h.), k Vyšnému (1723 m, ½ h.). Úhrnem 5 h. nenamáhavé tury. Odtud zpět nebo přechod branou Chalubińskieho (2033 m, namáhavá), sestup k Rybímu plesu v Polsku (1393 m), útulna). Pasu není třeba, jen zvláštní tur. legitimace s fotografií pro přechod hranic. Odb. této tury jsou: 1. Od Nižného Smrečinského plesa na horu Hrubý (2431 m, 1½ h.). — 2. Hlinskou dolinou po m. zn. na Koprovské sedlo (2149 m, 6 h.) a odtud k Vel. Hincovu (1965 m) a Popradskému plesu (1513 m, 2½ h., chata. Úhrnem 8½ h.). — 3. Do Nefcerky (2½ h.) k Nižnému Terianskému plesu (1947 m, 6 ha, 2¾ h.) a k Vyšnému (2124 m, úhrnem 6 h.). Odtud zpět. — b) Na Kriváň (2496 m). Z Podbanského po ž. zn. k V. na Tri Studničky (1090 m). Odtud po m. zn. k S. na Kriváňskou polanu (1251 m, 1¾ h.), pod Nižnou Priehybu (1775 m, 1 h.), na Štít (2 h.). Úhrnem 5 h. a na nejvyšší vrchol k S. po č. zn. Úhrnem 6 h. Sestup k JV. po č. zn. do doliny Handel a dále na Štrbské Pleso. — c) Na Štrbské Pleso chodníkem po ž. zn. — d) Do Zakopaného v Polsku. Po č. zn. k S. Tichou dolinou až k Tomanovu sedlu (1689 m, 4 h.), pak k Z. po m. zn. přes Tomanovo sedlo (1689 m, stát. hranice) na Smytnu Polanu (1378 m, 1¼ h.). Sestup do údolí Černého Dunajce a dále do Zakopaného (2¼ h.), úhrnem 7 h.

Chaty v této oblasti: Podbánská horáreň. Dostane se občerstvení a jednoduchý nocleh. — Horáreň Tri Studničky. Dostane se občerstvení a jednoduchý tur. nocleh. — Chata KČST. v Koprovské dolině. Občerstvení, společná noclehárna.

Z Podbanska na Liptovské hole se chodívá po m. zn. k SZ. podle potoku Biela reka, odkud vl. k JV. přejdeme do údolí Kamenitého potoku a proti jeho toku k SZ. vystoupíme do Pyšného sedla (1769 m, až sem asi 4 h.) na říš. hranicích. Odtud lze jíti krásnou Koščielskou dolinou k Zakopanému (4 h. odtud). Na Lipt. hole se vystupuje buď na Kamenistou (2128 m, 1 h.) nebo k Z. po hřebenu přes Blýšť (2163 m) a pak k J. na Bystrou (2250 m, nádherný výhled, nejvyšší hora Lipt. holí). Odtud možno jíti k Z. na Roháče. Jest to osamělá pout velehorská, značně namahavá, jež míří do Studené doliny (chata KČST.). Celkem asi 8 h. pochodu. Podrobněji v. VIII. 2. Podbiel a VIII. 3. Oravsko-liptovské hory.

Na Velkou Kopu (2053 m), mohutnou, nejzápadnější skupinu Vys. Tater, mezi dolinou Koprovou (V.) a Tichou (Z. a S.) Celý tento masiv tvoří jakousi obrovskou hlavici, která sedí na SV. na pohraničním hřebenu Vys. Tater úzkým krkem, proťatým sedlem Zá-

vory. Toto sedlo jest hlavním přechodem z Koprovské doliny jednak do Polska, jednak do Tiché doliny. Chodívá se tam buď od J. z Podbanska, od soutoku obou dolin nebo od SV. od hořejší koliby (1294 m) ke Koprové dolině. Hřebenová tura s pěknými výhledy k V. na Tatry a z vrcholů na Lipt. hole.

Od Podbanska do Polska. — 1. Přes Tomanovo sedlo k Zakopanému (v. svrchu). — 2. Přes Kondrátovo (1981 m) do Zakopaného. Tichou dolinou po č. zn. ke kotě 1182 m (3 h.), kde k Z. odbočuje stezka na Tomanovo sedlo. Odtud k SZ. po m. zn., pak po 20 min. s vrchu vp. po neznačené stezce 2 h. k polské chatě (schronisko). Odtud po č. zn. přes Kondrátovou halu (holu, 1½ h.) do Kužnic (40 min.) a Zakopaného (1 h.). — 3. Přes Suché sedlo (1955 m) do Zakopaného. Tichou dolinou až k jejímu nejsevernějšímu ohybu. Tam odbočuje lesem, pak klečí k SV. neznačená stezka na Suché (Goryczkowe) sedlo (až sem 2 h.). Přímo k SV. do Suché doliny a pak k Gąsieńicowe hale (polský hotel, 1 h.), k Zelienemu stavu (20 min.) a dále k Zakopanému (2 h.). — 4. Přes Závory: a) Tichým údolím až k jeho vrchovisku stále po č. zn. Tam vystoupíme, stále po č. zn., na Závory. Až sem asi 5 h. — b) Koprovou dolinou po m. zn. až k ústí Hlinecké doliny (asi 2 h.). Pak k SZ. 2 h. po z. zn. na Závory (1879 m), kde stihneme č. zn. cestu z Tiché doliny. Tu jest důležitá křižovatka: a) Z. zn. míří k SZ. na Liliové sedlo (1981 m, 1½ h.), Gąsieńicowu halu (1528 m, 1½ h.). (Pro překrásný výhled se činí odbočka na Hladké sedlo a zpět na Závory.) — b) Č. zn. se ubírá k SV. na Hladké sedlo (hranice, 30 min., jedinečný pohled na Pět pol. stavů), odkud sestoupíme za 2 h. po č. zn. k Pěti polským stavům (1672 m). — 5. Z Koprovské doliny k Mořskému oku. Od Podbanska jdeme po m. zn. k tur. chatě (1½ h.) a odtud k ústí Hlinecké doliny (1½ h.). Tam odbočí vp. č. zn., jež stoupá k Niž. Terianskému plesu (1 h., odtud 10 min. odbočka k Vajanského vodopádu a zpět), po jeho SV. břehu k Vyšnému Ter. plesu (1723 m, 30 min.) a odtud příkře do sedla mezi Hrubým (Z., 2030 m) a Čubrinou (V., 2378 m) do Chelubińského vrat (30 min.), odkud příkrým sestupem za 1½ h. k Mořskému oku.

Z Koprovské a Hlinecké doliny k Hincovým plesům a do Mengušovské doliny. M. zn. Oblíbený, namahavý, nikoliv nebezpečný přechod. Od chaty KČST. asi za 1½ h. vejdeme do Hlinské doliny (1585 m), jíž za 2½ h. vystoupíme na Koprovské sedlo (2149 m). Odtud sbíhá místy příkrá serpentina k Hincovým plesům (1 h.). Od nich po z. zn. asi za 2 h. přijdeme na č. zn. stezku k Popradskému plesu.

Tur. spoje: Od Tri studniček (horáreň, občerstvení, jednoduchý turist. nocleh) se chodívá: 1. Po č. zn. a pak po m. zn. k S. proti Koprovské bystřině k útulně KČST. (40 min., v. níže). — 2. Po ž. zn. k V. lesem na Štrbské pleso (v. níže, 3½ h.). — 3. K Podbansku (v. svrchu) po ž. zn. k Z. lesem (1½ h.). — 4. Po m. zn. k S. na M. Kriváň a pak po č. zn. na Vel. Kriváň (v. svrchu, asi 4·5 h., stoupání).

Od chaty KČST. v Koprovské dolině. Jednoduchá strava, společná noclehárna (25 ps.). Místo v pěkné poloze při Koprovské bystřině mezi Kriváněm (2496 m) a Križmou (2040 m). Odtud se chodívá: 1. Do Nefcernské doliny k Terianským plesům po m. zn. proti Koprov. bystřině k můstku, pak vp. stoupáme lesem po úbočí krásné Nefcerské doliny ke Kmeťovu vodopádu. Odtud vl. (vp. se otevírá jiné údolí) vystupujeme velkými serpentýnami nad vodopád. Tato krásná kotlina hostí mnoho svišťů (pískání) a občas i kamzíky. Odtud, vrátivše se, pokračujeme k plesům. — 2. Po č. zn. k JV. k horárni Tri Studničky. — 3. K J. po m. zn. k Podbansku.

2. **ŠTRBSKÉ PLESO**, nejvyšší klimat. a tur. stan. ČSR. (1530 m). Spojeno je „zubačkou“ se žst. Štrbou a elektr. drahou po cestě Slobody se Smokovcem a odtud jednak s Popradem, jednak s Tatranskou Lomnicí. Štrbské Pleso je nejživější středisko a nejvhodnější východisko tur. tatranské. Pleso má 20 ha, je 36 m hluboké, obklíčeno je pásem jehličnatých lesů, po břehu vine se široká, rovinná promenáda Masarykova. Kolem jezera je vybudován lázeňský soubor, majetek státní. Na ostrohu se tyčí moderní Grandhotel Hviezdoslav s přepychovým zařízením (pokoje s koupelnami, elektrické osvětlení, lift, ústřední topení a pod.) a H. Kriváň. K centrální budově se druží dependance (Jánošík, Jiskra z Brandýsa, Detvan, Marína, Jezerka a Turistický dom). Celkem asi 200 p. Podnebí alpské, dík S. horské ochraně a k J. obrácené poloze, hojně prosluněné. Vedle horského vzduchu přispívají k otužení i koupele jezerní. Ročně bývá tam 1000 stálých hostů, desítitisíce pasantů. Sezona letní trvá od 1. VI. do 30. IX., zimní od 15. XII. do 20. III. Celoročně otevřen je H. Jiskra. Středisko zimního sportu (bruslení a hockey na zamrzlém plese, sáňkování, lyžaření po svazích i přechodech). Na plese je plovárna, čluny, rybolov. Krásný rozhled jednak k J. na hory (na dlouhý hřbet Níz. Tater) a k S. na panoráma tatranských vrcholů od Kriváně na Z. až po Končistou na V. za jezerem. Hlavní dva vrcholy Solisko a Patria přímo nad plesem. Za sezony bývá na Štrb. Plesu veliká frekvence, zhusta je vše přeplněno a nocuje se nouzově. Pak je vhodno telefonicky zajistiti si nocleh na Popradském Plese. Pro turisty jsou pěkně zařízené noclehárny v útulně KČST. a ve vile Popelce, spravované též KČST. (celkem 80 ps.). V blízké době má býti vybudován velký „Masarykův tur. dom“. Na Štrbském Plese je restaurace KČST., turisty vyhledávaná, v nádražní budově ozubené dráhy spolu s bufetem a bazarem.

Pamětní kříž, vysoké, železné, daleko viditelné konstrukce (na způsob rozhledny) dal r. 1928 na pamět desítiletí slovenské svobody vybudovati dr. J. Kovalík nedaleko Štrbského Plesa. Je viditelný z vlaku. Vysvěcení se stalo s velikou okázalostí.

Štrbské Pleso má drsnější a vlhčí podnebí než níželi ležící letoviska. Hodí se tedy hlavně jako východisko velehorské turistiky a v zimě jako středisko všech zimních sportů. Po této stránce jeho význam nabývá evropského zvuku.

3. Asi 10 min. J. je **Nové Štrbské Pleso**, při bystřině Mlynici a malém slatinném jezírku stojí vkusný H. Móry (40 p.), má zast. na „zubačce“.

Výlety ze Štrbského Plesa (1350 m). Nejoblíbenější a pohodlná vycházka je k P o p r a d s k é m u P l e s u (chata, Rs., noclehy). Odtud se chodívá na vděčnou velehorskou turu na Rysy (v. dále). Průvodci v H. a v inform. kanc. KČST. Nejvýznačnější tury jsou: 1.* K Z. vede ž. zn. pohodlná cesta na P o d b a n s k o, od níž možno vykonati všechny tury tam uvedené (v. 1.). — 2. xx **Na Kriváň** (2496 m), ve slov. národních písních i básních tak často vzpomínanou horu. Odtud je krásný pohled na Zelené pleso (2026 m), Jdeme stále po č. zn. k Furkotě (1539 m, ¾ h.), pak přes potok Zlomisko (1800 m) a Nad Pavlovú (1921 m, ½ h.), na Štít (2 h.). Úhrnem asi 4 h. — xx Jiná varianta zavede nás k podkriváňskému

* Tury jsou roztříděny na 4 stupně, což je označeno: x lehké a pohodlné, xx — mírně namáhavé, xxx — namáhavé, xxxx — těžké. Všecky zde uváděné tury odpovídají horolezecké stupnici a—b [a) velmi lehké, b) lehké, c) poněkud těžké, d) těžké, e) velmi těžké], t. j. patří s hlediska horolezeckého mezi „lehké“. — (Použito z části M. Janoška: Sprievodca po Tatrách. Lipt. Sv. Mikuláš, 1911).

Z e l e n é m u p l e s u (2026 m) a na průsmyk Špáru (2176 m). Jdeme dolinou „Zadný Handel" (2½ h.) podél potoku Zlomisk k Zelenému plesu (2026 m, 2 ha, ¾ h.). Odtud možno vystoupiti na Špáru (2176 m, ½ h.). Úhrnem 4 h. — 3. Do doliny F u r k o t a k Furkotským plesům. Po č. zn. k potoku Furkotě (¾ h.), pak po m. zn. k Nižnému Wahlenbergovu plesu (2065 m, 2 ha, 1¾ h.), k nejvyššímu jezeru v Tatrách Vyšnému plesu (2164 m, 5 ha, 1 h.) po cestě beze značek.

— xx Dále možno jíti na Bystré sedlo (2314 m, 1 h.). Úhrnem 4¼ h. Namáhavý přechod do Mlynické doliny. xx Z Bystrého sedla lze za 30 min. vystoupiti (namáhavě, nikoliv nebezpečně) na Furkotský štít (2405 m), proslulý nádherným výhledem k Z. — 4. x D o d o l i n y M l y n i c e a k e K o z í m p l e s ů m. Od Štrb. Plesa jde se po V. břehu po ž. zn. k vodopádu „Skok" (1691 m, 1½ h.) k jezírku nad Skokem (1811 m, 20 min.), na Nižné Kozí pleso (1963 m, ¾ h.), na Vyšné (2006 m, ¾ h.). Úhrnem 3½ h. Na tuto mírnou turu navazují obtížné lezecké tury, které možno konati zkušeným turistům v průvodu vůdce. — xx Na P a t r i i (2206 m), chráněnou reservaci kamzíků, je vstup zakázán. Na Satana (2432 m, velmi těžká). — 5. Pohodlná, velmi vděčná směrnice tur. proudu vede do M e n g u š o v s k é d o l i n y po V. břehu jezera po č. zn. stále k S. přes Mlynici na morénu Triganskou (1429 m) a údolím Mengušovským k Popradskému plesu (1513 m, 7 ha, 1¼ h.). U Plesa je velká státní chata s Rs. Odtud se konávají výstupy asi ke 20 štítům, 11 plesům a 4 horským přechodům. — A. xx Nejobyčejnějším pokračováním je nejpohodlnější a nejvděčnější výstup na Rysy (2503 m). Jde se stále po č. zn. až k Žabím plesům (1920 — 2053 m, 1¼ h.). Tam se dáme na sněžném poli (pozor!) ostře vp. a točivou stezkou stoupáme na sedlo Váha (2343 m, 1½ h., bude tu chata KČST.) a na štít (½ h.). Krásný rozhled zejména k Rybímu plesu do Polska. — Na tuto turu navazují odb.: a) x k Hincovým plesům. Od Popradského plesa č. zn. stezkou jdeme až tam, kde se rozdvojují cesty (1619 m). Dále vl. po z. zn. dáme se k Malému (1942 m) a Veľ. Hincovu plesu (1965 m, 19·11 ha). Celkem 2 až 2½ h. — b) xx Na Koprovskou dolinu a na Koprovský štít (2370 m), jenž je po m. zn. od Veľ. Hincova plesa 1¼ h., od Malého 1½ h. Dále možno jíti Hlinskou dolinou k Podbansku (v. tam). — B. xx Do doliny Z l o m i s k a k Ľadovému plesu (1935 m). Jdeme od Popradského plesa po ž. zn. proti Ľadovému potoku (1½ h.). Odtud se vystupuje xxx na Končistou (2540 m), nebo xx k Dračímu (1961 m) a Rumanovu plesu (2090 m). — c) xx Na Ostervu (1984 m) od Poprad. plesa m. zn. (1¼ h.), oblíbený a snadný výstup. Sestup do Vyšných Hágů ke stan. elektr. dráhy m. zn. (odtud je na Ostervu mnohem pohodlnější výstup). — 6. Na neděli do obce Važec (kroje).

Obtížnější odbočky: Popradské pleso, Tupá, Batizovské pleso. Vystoupíme od Popradského plesa (v. svrchu C.) do sedla mezi Ostervu a Tupou. Opustivše č. zn. stoupáme stezkou beze zn. asi 1 h. na vrchol Tupé (2293 m). Sestoupíme k S. na Lučné sedlo (2195 m, 20 min.), pak k JV. do Suché doliny pod Končistou (asi 1 h.). Odtud k V. a pak k SV. po J. svahu Končisté k moréně, s níž spadá potok Batizovského plesa, k němuž vystoupíme. Celkem asi 4 h. (bez vody!). O Batizovském plesu v. dále.

4. **Vyšné Hágy** (1072 m) na cestě Slobody, klimatické, léčebné místo, Ls., tur. H. Vycházky se podnikají zejména do Mengušovské doliny na Ostervu (po m. zn.). Nejoblíbenější je vycházka po ž. zn. na Batizovské pleso (1898 m; 3 h.). Od Batizovského plesa se chodívá po ž. zn. k JV. na č. zn. od Polianky a po té k S. k S l i e z s k é m u d o m u (1678 m, 2½ h.) pod Gerlachovským

štítem a dále k V. do Veliké doliny (v. Polianka). Podtatranská víska Štóla (936 m) je odtud 3 km J. (kroje v neděli).

Mezi Tatranskou Poľankou a Vyš. Hágy má býti prý vybudováno sanatorium pro 600 osob, největší v Tatrách.

Spoje: 1. K J. po ž. zn. na Vyš. Hágy (2½ h.). — 2. K SZ. na Tupou (neznačenou stezkou) a Poprad. pleso (v. svrchu, 4 h.). — 3. K JV. po ž. a pak po č. zn. na Sliezský dom (2½ h.). Tato stezka klesá asi 430 m k č. zn. a odtud pak s touto k SV. stoupá. (Bude prý pořízena nová horizontální, asi o 1 h. kratší spojnice.) — 4. Do Tatr. Polianky jest asi 3½ h. K JV. nejdříve po ž., pak po č., pak po z. zn.

5. **Hotel Danielo, Ls. a Tatranská Polianka** (1010 m). Klimatické, léčebné místo. Stále vzrůstající, mnoho budov zaujímající sanatorium dr. Guhra zejména pro Basedovu nemoc. Při cestě Slobody lze prohlédnouti složení předvěkých ledovcových morén. — Chodívá se po z. zn. k V e l i c k é m u p l e s u (1678 m) a k chatě Sliezský dom (2 h.), odkud možno podniknouti namáhavý výstup na xxx Gerlach (2663 m). Od Sliez. domu se chodívá k V. po ž. zn. přes Tri Slavkovská plesa (1693 m) na Hriebenok. Od Sliezského domu je vděčno navštíviti Květnici s alpskou florou na dně vyschlého jezera. Odtamtud lze vystoupiti po m. zn. na Polský hřeben (2208 m) a M. Vysokou (2429 m). Oba výstupy jsou dosti obtížné (místy jsou řetězy).

Kolem sanatoria se prostírá krásný, parkovitě upravený les s promenádními cestami a krásnými vyhlídkami (Z. 20 min. Krásné výhledisko). Zajímavá jest ledovcová moréna („Žltá stěna", SZ. asi 30 min. od sanatoria) s pěknými ukázkami předvěké ledovcové činnosti (sbroušené kameny a j.).

S. od Tatr. Polianky je chata dr. Guhra (1929 vyhořela, obnovena), pod lyžař. můstkem na cestě ke Sliezskému domu.

Sliezský dom. 1678 m. Kamenná budova, majetek Karpathenvereinu, postavený r. 1894. Turistům znám jest dalekoviditelnými bílými stěnami. Má 10 p. (s 2—3 ps.), společnou noclehárnu, telefon, záchrannou stanici.

Hlavní tury:

xxx 1. **Na Gerlach** (2663 m), nejvyšší horu Vys. Tater, vystupují otužilí horolezci vl. z Květnice (30 min.) do hluboké prorvy, po jejíchž stěnách se šplhají po skobách a řetězech ve skalní stěně zaražených (t. zv. „proba"). Celkem trvá cesta asi 5 h., jest bez vůdce a upevnění na provazech nebezpečná. — xx 2. **Přes Polský hřeben do Velké doliny Studenovodské.** Od Sliezského domu vystoupíme po z. zn. přes Květnici, mimo pleso zdlouhavou serpentinou asi za 2 h. na Polský hřeben. V hořejší části cesty jest projíti po úzké skalní stezce nad propastí, při čemž jest nutno se držeti řetězu, připevněného ve skále. Kdo trpí závratí, musí s tímto úskalím počítati. Polský hřeben skýtá krásný pohled na vnitřek Tater (Gerlach a j.) i do Polska. Jedinečný výhled v Tatrách. Ještě krásnější rozhled jest z Malé Vysoké (2424 m, V. 1 h., před vrcholem řetěz na kritickém místě). Sestoupíme po S. svahu po m. zn. stezce vp. a pak stoupáme po kamenitém svahu k úzké průrvě, jíž přejdeme (pozor, po pravé straně) a odtud vystoupíme k sedlu Prielomu (2290 m, 1 h.), pak k Sesterským plesům, stále po m. zn., místy dosti příkře sestupující stezce k chatě KČST. (občerstvení, nouzový nocleh na pryčnách, kuchyň a společná ložnice). Odtud asi za 1½ h. přijdeme Vel. Stud. dolinou na Hrebienok k lanové dráze. — 3. **S Polského hřebenu k S. do údolí Bielé vody k Rozstocké chatě** sestupujeme po z. zn. příkře sbíhající serpentinou po kamenné suti k SZ. k plesu

a po Z. a S. jeho břehu sestupujeme stále po z. zn. k vodopádu a dále k lesu, jímž sestoupíme k chatě KČST. pod Vysokou (obnovena 1929, nouzový nocleh, informuj se). (Odtud k JZ. asi 2 h. jest k Zmrzlému plesu). Sestupujeme dále podle potoku k Roztocké tur. chatě (1½ h.). Cestou od salaše (od koty 1122 m) k Z. vede stezka k Mořskému oku (asi 2 h.). S Pol. hřebenu do Rozt. chaty je asi 4 h. — 4. Do St. Smokovce (2 h.) sbíhá od Slez. domu z. a pak m. zn. k JV. — 5. **Od Sliezského domu ke Hrebienku a Sporthotelu** jde asi 2 h. k V. pěkná, téměř horizontální, turisty hojně užívaná ž. zn. stezka po J. svahu Slavkovského štítu. Cestou (asi za 1 h.) přijdeme pod Tri Slavkovská plesa (leží asi 10 min. výše v kleči), pak na rozcestí: a) z. zn. sestupuje ke Smokovci; b) m. zn. cesta ke Hrebienku klesá (20 min.); c) druhá m. zn. cesta stoupá za 3½ h. na **Slavkovský štít**, snadno přístupný (2453 m), s pěkným výhledem.

6. **Tatranský domov** (1015 m), rodinný pensionát, vhodný k letnímu pobytu.

7. **Nový Smokovec** (1010 m) má mírné podnebí a hodí se zejména k léčení plicních chorob. Vzduch jest řídký a suchý. V místě se soustřeďují sanatoria plicních chorob. Okolí jest kryto mladým podrostem, ježto starý les byl zničen před léty vichřicí. V místě jsou: 1. Palace Sanatorium dra Szontagha, z nejmodernějších horských sanatoří v Evropě. K podniku, jenž jest ve hlavní budově veden hotelově, patří levnější části a několik vil. Léčí se nemoci dychadel, katarhy plicních hrotů, katarhy hrtanu, infiltrace, onemocnění (a rekonvalescence) pohrudnice, exudáty, otoky žlaz a j. Sanatorium má moderně vybudované léčebné prostředky. — 2. Preventorium Čs. červeného kříže jest zřízeno pro tuberkulosní děti (35 od 6—14 let). Léčebně jest odbočkou Šrobárova ústavu v Niž. Smokovci. — 3. Nové sanatorium vystavěl tov. Hubka (Lipt. Sv. Mikuláš) a architekt Mil. Harminc nákladem 25 mil. Kč. — 4. Parkový hotel Slovač (J. Ossko).

8. **St. Smokovec** (1020 m) je od S. zcela chráněné, příjemné Ls. Grandhotel, zařízený přepychově (120 p.), několik pensionátů a vil: vila Klotilda (stát. majetek), Tatra. Sanatorium, moderně zařízené, pro nervové choroby. V místě jsou lázně. Pramen kyselky. Hojně navštěvované Ls. a středisko zimního sportu. Dlouhá sáňková dráha s výtahem. Lanová dráha na Hrebienok usnadňuje výstupy do hor. Spojen je elektr. drahou do Popradu, na Štrbské Pleso a do Tatr. Lomnice. Informace: ředitelství lázní a v létě inform. kancelář ve stanici elektr. dráhy.

V místě jest Sanatorium MUDr. Opatrný (otevř. 1. VIII. 1928) pro léčení chorob plicních, pohrudnice a chirurgické tuberkulosy.

9. **Nižní (Dolný) Smokovec**, 880 m. Stát. lázně a klimatická kolonie na elektr. dráze St. Smokovec—Poprad. Šrobárův stát. ústav pro skrofulosní a chorobou plicní stižené děti. Vila Laura a 12 jiných vil. Lázeňský dům s vodoléčbou. V místě je několik pramenů kyselek. V láz. domě se léčí hlavně žen. nemoci a reumatism. — Nové sanatorium pro tuberkulosní děti, k němuž patří Preventorium v Nov. Smokovci.

10. Sporthotel na Hrebienku (1284 m) s krásnou vyhlídkou s ploché střechy. (Majetek elektr. dráhy.) Na stanici Hrebienok jest Rs. Asi 5 min. níže stával H. Studenovodské Kúpele (Kohlbach), jenž vyhořel a není (1930) obnoven (na mapách je vyznačen, informuj se!).

11. **H. KČST. Kamzík** (1303 m) je asi 30 min. dále v údolí. Ls., ve správě KČST. Východisko pro obě Studené doliny.

Vycházky. Ze St. Smokovce vede lanová dráha na Hrebienok (1244 m, Rs.), od něhož lze se dáti: 1. Na Slavkovský štít (2453 m, 3 h.). Pohodlná cesta po m. zn. o mírném stoupání serpentinami s krásným rozhledem. — 2. x Do Malé Studenovodské doliny a k Pěti spišským plesům (2011 m). Od Rs. Hrebienok jdeme po č. zn. k H. KČST. Kamzík (1303 m, ½ h.), pak schody k Obrovskému vodopádu (1338 m, ½ h.), k balvanu Vyšné Ohnisko (1592 m, ½ h.), a k Pěti spiš. plesům (2026 m) se státní chatou (1¼ h.). Celkem 4 h. krásnou partií. Od této směrnice odbočují: a) x Sestup 30 min. od Rs. Hrebienok k H. Kohlbach (1930 vyhořelému) a k M. a Vel. vodopádu po m. zn. stezce, jež vede na m. zn. z Tatr. Lomnice ke Kamzíku. — b) xxxx Od Pěti spišských ples lze pokračovati na Sedielko (2380 m, lezecká partie) a odtamtud na Červenou vežu (2466 m) nebo na Ľadový štít (2630 m, nebezpečno). — 2. xx Od H. Kamzíku se chodívá po m. zn. Veľ. Studenou dolinou k Z. k Dlhému plesu (1886 m) na Prielom (2290 m) a po z. zn. na Polský hřeben (2208 m). S něho lze sestoupiti k J. po z. zn. přes Kvetnicu (1953 m) k Sliezskému domu (1678 m), odkud je možno se dáti buď po z. zn. do Polianky nebo po ž. zn. do Smokovce (též obráceně). — 3. Ľadové pleso, Kamzík, Veľ. Studená dolina, pak po z. zn. přes Strelecké pleso k Ľadovému plesu (2052 m). — 4. Na Lomnický štít se dáme od Kamzíku na Vyšné Ohnisko (1592 m, 1 h.) a odtud na Lomnické sedlo (2193 m, Mojžíšův pramen). Dále lze pokračovati: a) xxxx Těžkým výstupem k S. — b) xx Lehčím pochodem dále na cestu od Tatr. Lomnice (v. tam).

Od Kamzíku do Tatran. Lomnice vede m. zn. stezka. Od Hrebienku (H. Sport) jde m. zn. k býv. Studenovodským kúpelím (Kohlbach) a dále pak k mostu, nad nímž jest Dlhý vodopád a o něco níže pod mostem Malý vodopád. M. zn. cesta vede pak lesem a stráněmi k JV. a sestoupí (celkem 2 h.) do Tatr. Lomnice.

Chata u Pěti spiš. ples. Od Kamzíku po č. zn. se jde Malou studenou dolinou. Za 30 min. míjíme (pohled s můstku) Obrovský vodopád a po druhém (proti toku pravém, V.) břehu potoka asi za 1 h. dojdeme k veliké kamenné chatě, nejvyšší ve Vysokých Tatrách (2016 m). Otevřena je od 1. VII.—15. VIII. Ceny jsou vyšší než v níže položených. Má 4 p. o 15 ps. Dnes je stát. majetkem, dříve slula Teryho chata.

Pět spišských ples (2016 m) jest seskupeno v hluboké kotlině, ze všech stran obklopené vysokými štíty.

Přechod k Javorině. Od Spiš. ples po č. zn. stoupáme (30 min.) k Modrému plesu pod Sedielkem (2380 m), na něž se vystupuje po č. zn. asi za 1 h. po kamenitém srázu (od Kamzíku celkem asi 4 h.). Rozhled se Sedielka jest proslulý. K Javorině sestupujeme k JZ. prudce spadající č. zn. serpentinou k potoku a pak vl. na širokou holu nad Javorinským plesem (1 h.). Potom stále po č. zn. sestupujeme vp. po balvanitém úbočí k S., k SZ., k J. a pak k SZ. Odtud pak se již ubírá dobrá cesta lesy podle Javorinky do Javoriny. Ze Sedielka do Javoriny se počítá 5—6 h.

Přechod do Polska. Cesta se ubírá, jak svrchu naznačeno, Velkou studenou dolinou po m. zn. cestě stoupáme k Nižnému Ohnisku (t. j. velký balvan u potoka, 1519 m, 1½ h), pak k Studeným plesům, k Vereškovému a Dlhému plesu k chatě KČST. (1½ h., celkem 3 h. od Kamzíku). Dále pokračuje cesta mimo šest malých ples (Sesterská) a odtud prudce stoupáme do sedla Prielomu (2290 m, od chaty 2 h,, od Kamzíku 5 h.). Odtud asi za 30 min. sestou-

píme po m. zn. na Polský hřeben (2208 m). Odtud se chodívá: a) na Sliezský dom (2 h., z. zn.); b) na Malou Vysokou (2429 m, krásný rozhled); c) do doliny Bielé vody k chatě KČST. pod Vysokou (bude obnovena, informuj se) a dále k chatě Roztocké (v. svrchu u Sliezského domu).

Na Lomnický štít (2634 m), po Gerlachu nejvyšší hora Vys. Tater, dlouho pokládaná za nejvyšší. Tura horolezecká. Vystupuje se z Malé stud. doliny od t. zv. Vyšného Ohniska (1592 m, 1 h., balvan pod terasou Teryho chaty). Odtud č. zn. stoupá vp. do průrvy, jež se sem otevírá od Lomnického sedla. V ní vl. jest příkře spadající strž, t. zv. Lomnická proba, kterou se počíná výstup pomocí řetězu ve skále připevněného. Probou se vystoupí na hlavní úžlabí a jím po l. straně na Lomnické sedlo (2193 m). Odtud mimo Mojžíšův pramen (2230 m) stoupáme: a) buď lehčím směrem na cestu, jež vede od Tatr. Lomnice; b) xxxx těžším, přímějším k S. Místa zvláště nebezpečná jsou zabezpečena řetězy (Martilíkův návrat, Emericzyho nářky). Bez vůdce nelze této partie vůbec doporučiti. Jiné výstupy se konají od Skalnatého plesa (v. Tatr. Lomnici).

Baranie rohy jest nebezpečná partie horolezecká. Úžlabí jsou strmá a kluzká ledovým povlakem.

Podél elektr. dráhy ze St. Smokovce do Tatr. Lomnice stojí několik sanatorií a hotelů.

12. Tatranská Lomnice (862—900 m) je nejpopulárnější klimatická a vodoléčebná stan. na J. sklonu Tater pod Lomnickým (2634 m) a Kežmarským štítem (2556 m), známými meteorologickými mezníky střední Evropy. V Tatr. Lomnici končí místní dráha Poprad—Tatr. Lomnica (T. 308) a elektr. T. od Štrb. Plesa. V krásné lesnaté kotlině byla vybudována kolonie asi 25 vil a H. s 2 kostelíky, obchodním domem a 5 stát. lázeňskými budovami. Byty jsou v H. a v soukromých vilách (několik set pokojů, jednoduchých i přepychových). Pense 30—45 Kč denně. Největší jest Grandhotel Praha (809 m, 109 p.), moderně zařízen s dependencemi Lomnica, Lomnička a Slovenský dom. Vodoléčebný ústav má prostornou plovárnu a tělocvičnu. Tatranská Lomnice je střediskem zimního sportu (lyžařství, bruslení, sáňkování na téměř 3 km dlouhé sáňkové dráze). Je po celý rok otevřena. Lázeňská taxa se upravuje ročně. Alpské podnebí, stejnoměrné, prosluněné, působí léčebně zejména při ochuravění nervstva (vyčerpanosti, předrážděnosti a nespavosti), chorobě Basedovově, chudokrevnosti a bledničce, při vleklých katarech bronchitických a pod. V širých lesích, parkovitě upravených, jsou krásné procházky. AB. jezdí z nádr.: 1. do Matliar a dále až do Javoriny (2krát denně); 2. do Tatr. Kotliny a dále do Spišské Bělé.

Tatranská Lomnice má mírnější a sušší podnebí než na př. Štrbské Pleso a proto se hodí k léčbě mnohých chorob. Tuberkulosa jest z její oblasti vyloučena. Okolí se podobá velikému parku s upravenými promenádními cestami a s ovzduším bez prachu i kouře. V dolní rovinaté části jest nádraží, Turistický dom, inform. kanceláře a p. Jsou tam na př. Dětský domov (klimatický ústav pro děti bez doprovodu, otevřen po celý rok). Jubilejní zotavovna „Morava" (Zem. živ. pojišť. morav. v Brně). Sanatorium Dra Bělína. Stát. dependance (v. svrchu) a ostatní vily. Hořeji leží a celému letovisku dominuje nádherný H. Praha, z nejkrásnějších evropských horských hotelů. Tatranská Lomnica byla vybudována před 35 léty péčí maďarské vlády na „polaně" jako horská lázeňská kolonie šlechtická. Velikým nákladem byly zřízeny vodovody, kanalisace, elektrické vedení, postaveny 2 kostelíky (kat. a evangel.), hotely, pře-

pychové vily. Před r. 1914 bylo tu letní dostaveníčko šlechtických a magnátských kruhů. — Léto je v Tatr. Lomnici bez úmorných veder, podzim je suchý, zima slunná, nikoliv krutá (ochrana od S.!). Střední teplota jest v květnu 9·3° C, v červnu 13.8°, v červenci 15·9° C, v srpnu 15·3° C, v září 14° C. Největší insolace (až 38° C) připadá na zimu, kdy bývá ovzduší úplně čisté a průzračné. Tyto podmínky působí na obrodu krvinek, zlepšují trávení a výměnu látek. Roční návštěva činí asi 8000 hostů a desetitisíce pasantů.

Vycházky. 1. x Na M. a Vel. vodopád. H. Kamzík, chodívá se po m. zn. k Z.; od H. Kamzík pak buď jak uvedeno je u Smokovců, nebo pohodlně lanovou drahou do Smokovce a zpět elektr. drahou. — 2. Na Lomnický štít po č. zn. přes Bukovou (1024 m), ke Skalnatému plesu (1752 m) a odtud na Lomnický hřeben (2131 m) k Mojžíšovu prameni (poslední voda). Pak lze jíti úzkým sedlem (2193 m) na Z. bok hřebenu k řetězu a odtud xxxx na štít (2634 m, velmi obtížná partie). — 3. xxx Na Veľ. Švištovku (2040 m) chodívá se od Matliar po č. zn. k SZ. Dále jde již lezecká partie na xxxx. — 4. Kežmarský štít (2556 m, 3½ h.), odkud se sestupuje do Hunsdorfského žlebu. Celkem asi 7 h. Doporučitelno jen otužilým lezcům. — 5. x K Zelenému plesu (1542 m) v krásné Bělovodské dolině vede cesta z Lomnice po m. zn. V Bělovodské dolině je útulna pod Jastrebou (1551 m), od níž pokračuje se: a) Po ž. zn. ¾ h. k Červenému (1813 m) a Modrému (1872 m) plesu. Je to krásná cesta a snadná partie. — b) Velmi namáhavý lezecký výstup vede na Baranie rohy (Grüne Seespitze, 2536 m) od Zel. plesa přes Veľ. Zamrzlou (Jastrebí) dolinu a Stolczykovo sedlo (k vrcholu 3 h.). V okolí se rozkládají největší stálá sněžná pole v Tatrách. — c) K Bílým plesům (1614 m, ¾ h.), Votrubově chatě KČST., vedou m. zn. k S. a pokračují na křižovatku horských stezek, sedlo Kopy (1756 m), odkud vede: 1. Č. zn. stezka do Předních Koperšad (Měďodolů) k JV. buď do Bělovodské doliny (č. zn. dále) nebo přes sedlo Červenou hlinu (1370 m) po z. zn. do Tatranské Kotliny. — 2. Ž. zn. cesta k S. směřuje na hřeben Bělských (na mapách též Belánských, Ždiarských) Tater a Hlupý vrch (2062 m) a pak k V. po jejich hřebenu přes Malý (1980 m) a Vel. (2011 m) Košiar, přes Bujačí (1950 m), Železnou bránu (1625 m), Kobylí horu (1490 m) do Tatranské Kotliny. — M. zn. k Z. vedou do Zad. Měďodolů (Koperšad), do údolí Javorinky a do Javoriny a Pospádů.

Z Tatr. Lomnice do Javoriny přes Kopské sedlo[1]) jest nejoblíbenější a poměrně snadný přechod tatranského hřebenu. Jak svrchu uvedeno, jdeme na Matliary, pak proti Bielé vodě kotlinou k můstku, kde odbočuje vl. m. zn. stezka k Zelenému plesu. Pokračujeme dolinou Předních Koperšád (Měďodolů) vp. po č. zn. proti Bielé vodě pod Bujačí vrch lesem, pak mýtinou (koliba). Potom příkře vystupujeme nad lesy na pláň mezi smrky, pak mezi zakrslými borovicemi a klečí, až se nám otevře nádherný výhled na amfiteátr doliny Zeleného plesa (vl.). Výhled na Lomnický štít, Jastrebu, Baranie rohy, Kolový a j. Sejdeme do doliny (dvě salaše) a příkře stoupáme do sedla Kopy (Kopského sedla), otevřeného severním vichrům. Pěkný výhled k S. i zpět. Sestupujeme příkře do doliny Zadních Koperšád (Měďodolů, pro lyžaře obtížné!) do pásma lesů pod Širokou. V této oblasti nejsou stáda kamzíků (60 členů) vzácností. Po stráních hvízdají svišťové. Přešedše Kolový potok (na mapách vyznačená „lov. chata" r. 1923 vyhořela), ocitáme se na lesní cestě, jež vede hlubokou kotlinou do soutěsky „Branky", kde

---

[1]) Srov. Časopis turistů 1929, str. 76.

přejdeme potok a jdeme ke Galajdově polaně (horáreň). V zimě jsou tam krmidla vysoké zvěře a stále se tam zdržují stáda srnců, jelenů (též bílých). Odtud několik desítek kroků je ohrada, v níž za zimy přezimují v kolibě kozorožci (asi 60 celkem). V létě jsou rozptýleni ve volné přírodě. Jest to proslulá obora statkáře Hohenloha (medvědi, černá zvěř, orli atd.). Sestupujeme podle Kolového potoku, tekoucího přes veliké balvany až k jeho ústí do Javorinky. Tam se připojí m. zn. cesta od Polského hřbetu. Jdeme po ní až do Javoriny. Tam odbočkou možno navštíviti pastvinu, kde se mezi kravami pase poslední z bisonů, který přežil válku. Po hlubokých pralesích okolních svahů nejsou vzácni medvědi, které tu chrání a přikrmují. (O Javorině v. při Smokovci, přechod přes Polský hřbet). Návrat AB. přes Ždiar nebo dále do Polska.

Skalnatá dolina jest z nejdivočejších a nejkrásnějších ve Vys. Tatrách. Jest tam půvabné Skalnaté pleso (1452 m) pod Lom. štítem. Při jezeru se projektuje chata. Nejhořejší část jest známa děsivou pustotou kamenného moře a sluje „cintorin“ (hřbitov). V kotlině se zdržují (zejména ráno) stáda kamzíků. Ze Skalnaté kotliny jest možno vystoupiti také na Lomnický štít (velmi obtížno).

Chata u Zeleného plesa (býv. Bedřichova). 1542 m. Majetek Karpathenvereinu, postavená r. 1893. Kamenná chata má 4 pokoje o 5 ps. Ceny jsou vyšší než v nižších polohách. Hlavní tur. spoje jsou: 1. Z Tatranské Lomnice jdeme do Matliar (30 min.) a tam od bufetu vl. po m. zn. proti potoku (společně s č. zn., jež výše odbočí vl. na Svišťovku), pak k SV. stoupáme do údolí Bielé vody k Šalvějovému (Žeruchovému) prameni pod starou kolibou (sem přichází cesta z Kežmarských žlebů) a dále k vidlici údolí: a) od SZ. (vp.) přichází dolina Bielé vody, jíž pokračuje č. zn. cesta; b) od Z. přichází dolina Zeleného potoku, jíž odbočí vl. m. zn. cesta. Tou stoupáme do nádherné kotliny u Zeleného plesa pod strmou Jastrebou (2139 m). Až sem jsou z Tatr. Lomnice 3 h. — 2. K Čiernému plesu (pod Svišťovkou, 15 min.) a k Malému plesu (dalších 10. min. Z.). — 3. K Červenému a Modrému plesu, na Jastrebou. Krásná partie. Vp. za chatou stoupáme po m. zn. stezce, jež míří k S. k Votrubově chatě (v. níže). Od ní odbočíme vl. po (neznatelně z. zn.) stezce k SZ., pak stoupáme ostře nad dolinu Červeného plesa (1813 m, až sem 1 h.). Pak přejdeme k Modrému plesu (1872 m, 20 min.). Odtud vedou: a) z. zn. stezka vystupuje k hlavnímu tatranskému hřbetu, jejž tu buduje strmý Jahňací (2231 m), podivuhodný horský, pravidelný kříž (značky nejsou všude patrny). b) Na Jastrebu stoupáme vl. od plesa, a to buď jen na Jastrebie sedlo (1 h.) nebo na vrchol Jastreby (1½ h.). — 4. K Votrubově chatě se jde po m. zn. k SZ., 1 h.

Chata KČST. (Votrubova) u Bielých ples. V krásné kotlině s 6 jezírky jest jednoduchá, primitivní, původně vojenská chata, má dvě místnosti (nouzový nocleh ve společné noclehárně). Od chaty se chodívá a) po m. zn. na Kopské sedlo (1756 m), důležitý přechod k Javoriné a Polsku; b) k Tatr. Lomnici lze jíti též k V. k údolí Bielé vody na č. zn. stezku.

Hřebenová cesta po Bělských Tatrách. Vycházívá se od rozcestí sedla Kopa (1756 m, v. svrchu). Sem přicházejí stezky: a) Od chaty u Bielých ples (2 h.); b) od Tatranské Lomnice (po č. zn. přes Předné Medodoly (Koperšady, v. svrchu); c) od Javoriny po m. zn. přes Zadní Medodoly (Koperšady).

Hřebenová stezka vystupuje od rozcestí převážně po úbočí Šialeného k Zadním Jatkám (krásný výhled) a pak po hřebenové cestě na Bujačí vrch (1950), odkud m. zn. sestupuje k Železné bráně (1623 m, 3 h.). Tu přestoupíme na S. úbočí, pokračujeme mimo

Kozí chrbet (1496 m, zůstane vp.) k lesu, držíce se stále vl. (V.) a sestoupíme k Belanským Kúpelím.

13. **Tatranské Matliary** (900 m), klimatické léčebné místo se sanatoriem, vodoléčebným ústavem a inhalatoriem. Je tam 7 obytných budov (200 p., elektr. osvětlení, ústř. topení). Do Tatranské Lomnice na nádr. 2 km AB. Výlety jako z Tatr. Lomnice.

Matliarské kúpele mají 4 budovy s vodovodem, elektr. světlem a ústředním topením. Ústřední budova, Sanatorium má lékařské místnosti (roentgen, operační sál, laboratoře, elektrotherapii a p.). Tam jsou ošetřováni nemocní plicními chorobami, nemocmi pohrudnice a p. jako v Nov. Smokovci. Mimo hlavní Sanatorium jsou tam ještě vily Kamenný potok, Tatra, Loysen, hosp. a správní budovy. Jest tu i Voj. léčebný ústav pro plicně choré.

14. **Palencsárov dom Biela Voda** (50 p.). Ozdravovna. Hostinské zařízení, elektr. světlo, ústř. topení.

15. **Kežmarské Žleby** (908 m), 30 min. od Matliar. H., ozdravovna a tur., jednoduchý, dobrý host. s noclehy. Chodívá se odtud k Bílému vodopádu, k Bílé stěně (70 m vys. moréna) v Bělovodském údolí, na Zelené pleso s turistickou chatou (2½ h.), Bílé pleso s Votrubovou chatou po ž. zn. (¾ h.).

16. **Tatranská Kotlina** (dříve Belanské kúpele). 850 m. Leží na cestě Slobody 9 km V. od Tatr. Lomnice. AB. H., tur. noclehárna. Klimatické léčebné místo se sanatoriem. V ý c h o d i s k o výletů do Bělských Tater. — 1. V místě je krásná k r á p n í k o v á j e s k y n ě (20 min.), elektr. osvětlovaná. Ke společné návštěvě (o 11. a 15. h.) svolávají se hosté signály (troubením). Rozsáhlé prostory jsou doposud jen z ⅓ přístupny, chovají dvě jezera, krápníky, dómy atd. — 2. K Z e l e n é m u p l e s u se chodívá po z. zn. na sedlo Červenou hlínu (1370 m), za ním pak sestupuje se k J. do doliny Bělovodské a dále po m. zn. — 3. Na hřebenovou cestu po Bělských Tatrách lze jíti po ž. zn., a to opačným směrem, jak bylo uvedeno u Tatr. Lomnice. — 4. Na J a v o r i n u. AB., pěšky nebo autem silnicí nebo přes hřeben (v. níže). — 5. Do p o l s k ý c h P i e n i n (v. níže), na T. 309 Poprad—Podolinec. — 6. A l a b a s t r o v á j e s k y n ě. Dáme se směrem ke Ždiaru a od první horárny (20 min.) odbočíme vl. a odtud asi za 1½ dojdeme k jeskyni, jež leží stranou od cesty vysoko ve stráni, poblíž klečového pásma. Lze tam jíti dvojí cestou: a) od horárny vl. po hřebeni na l. břehu Suché doliny až ke hranici kleče (roste tam i protěž) ke skalistým výběžkům Bujačího do výše 1430 m. — b) Ubíráme se od horárny do Suché doliny, jíž jdeme asi 45 min. k Z., pak stoupáme vp. stezkou do stráně pod Bujačín vrch. V jeskyni jsou krápníky, stěny jsou pokryty bílým vápencovým nátekem. Světlo nutno si přinésti.

Lovecký zámeček v Tatr. Kotlině jest zařízen pro tur. ubytování.

V. (7 km) při silnici do Kežmarku (12 km) jest sanatorium **Tatranský dom** (1015 m) pro nemocné plicními chorobami a rekonvalescenty. Mimo Kúpelný dom jest tam 11 vil.

17. **Javorina** je čs. část S. svahu Tater, odvodňovaná Javorinkou a pohraniční Bialkou. Jezdí se tam silnicí, jež je pokračováním cesty Slobody přes Ždiar (slov. vesnička, kostel, 904 m), Ždiarské sedlo (1081 m) do Podspád (919 m, host., jednoduchý nocleh) a do obce Javorina pod Muráněm (1000 m, není tam H.). Lovecký zámek Hohenlohův a bujný les, krásný přírodní park, v němž je bohatství zvěře (kamzíci, kozorožci, 1 bison, medvědi a j.). Z Tatr. Lomnice jezdívá tam v sezoně AB. dvakráte denně. Pomýšlí se na

vybudování H. Romant. údolí Bělovodské doliny (podél Bialky) a odtud přechody buď přes sedlo Kopu m. zn. (1756 m) nebo přes Polský hřeben po z. zn. na J. slov. stranu do Tatr. Lomnice nebo do Tatr. Polianky. Z Javoriny přes lovecký zámeček a přes polské hranice údolím Bialky neboli Bílé vody vede cesta do Zakopaného, nejvýznačnějšího polského Ls. Podrobněji v. níže.

Ždiar jest 6 km dlouhá, typická, chudobná vesnička východotatranská. Domky, většinou dřevěné, bez komínů. Dřevěný kostelík. V neděli se spatří pěkné kroje. Do Tatr. Kotliny je 5 km.

Javorina. 904 m. Vesnička. s dřevěnými domky lesních zaměstnanců statkáře Hohenloha, s dřevěným kostelíkem. Pošta, škola, obchod. Doposud nelze tam přenocovati; uvažuje se o stavbě tur. chaty. Nocleliuje se v sousedních Podspádech (45 min.), kde jest hostinec (Rottmann, 3 p. a noclehárna).

Z Javoriny se chodívá: 1. Na Zakopané; 2. k Mořskému oku; 3. přes Roztockou chatu buď k Žabímu plesu nebo přes chatu pod Vysokou dolinou Bielé vody na Polský hřeben a Slezský dom (v. Smokovec); 4. proti Javorince k Javorinskému plesu a pak přes Sedielko, Teryho chatu k Smokovci nebo Tatr. Lomnici; 5. nebo vl. Zadními Medodoly (Koperšady) přes sedlo Kopa na Tatr. Lomnici; 6) přes Ždiar (AB.) po cestě Slobody na Tatr. Lomnici.

C. Tatry s polské strany v. podrobněji dále, VIII. 5. A. — AB. spojení s polskými Tatrami udržuje Autodopr. sp. Tatra v Popradě. Informace v kanc. „Čedoku" ve St. Smokovci (na stanici).

VIII. 5. Oblasť spišská.

Tato oblast je významna historií, stavebními památkami a přírodními krásami.

Umělecké památky.[1]) Na V. od Vys. Tater se rozkládá oblast, pozoruhodná dějinnými osudy a uměleckými výtvory, jež vznikly ze styku vlivu slov. s polským a se značnou kolonisací něm., jež již ve 13. st. dala podnět k založení výsadami nadaných bohatých měst. Ta podnes si zachovala z části hradby i stavitelské památky. Za Štěpána Vel. se tu sestoupilo 24 měst ve vlivný spolek, od r. 1414 do r. 1771 bylo 13 spišských měst zastaveno Polsku. A tento hist. vývoj lze sledovati na rozvoji a umění zejména v 16. a 17. st. Ve Spiši a Šariši, na V. sousedící, nalézáme svéráznou architekturu, t. zv. „spišské renes.", příbuzné soudobé architektuře polské. Tehdy v Polsku působili italští renes. stavitelé a krakovská Sukienice a poznaňská radnice mohou býti pokládány za vzory slohu spišského a šarišského. Nejjižněji zasáhl tento vliv až do Popradu, Spiš. Soboty a Matějovců. Ve Spiši a Šariši jsou mimo to patrné také umělecké vlivy něm., jež sem vnikly také přes Polsko kolem 15. st. Zejména na got. sochách Spiše, Šariše, ba i zvolenské župy jsou zřejmy vzory pozdně got. řezbářství norimberského, jež zaneseno bylo do Krakova Vítem Stwoszem. Tehdy stavitelství, opustivší typ trojdílné basiliky, pokoušelo o nový typ chrámů halových o jediné veliké lodi. Ve Spiši se najdou přechody ke kostelům o jediné lodi, s naznačením staré trojlodi (Levoča, Kežmarok, Spiš. N. Ves, Gelnica a Spiš. Vlachy). Střední loď převyšuje sice bočné, leč nemá vlastního přímého osvětlení. Podobné kostely jsou také v Bardejově a v Prešově. — Druhou skupinu architektur tvoří spišské dvojlodní kostely v Popradu, Veľké, Ma-

[1]) Částečně podle článku dr. J. Hofmana: Uměl. památky ve Spiši a Šariši. (Památ. III. sjezdu čsl. inž. v Košicích, 1923.)

tějovcích, Lomnici, Spiš. Belé, Spiš. Sobotě, Žedře, Lubici a Vrbově. I tyto mají již jednotný prostor, leč na místě pův., ranně got. stropů dřevěných (na př. Výborná), mají dvojlodní klenutí. — Mimo uvedené chrámy, většinou z 15. st., jsou tu ukázky vrcholné got. 14. st. (kaple Zápolská při katedrále spišské a kaple Nanebevzetí P. Marie ve Spišském Štvrtku). Typicky renes. památky jsou spišské zvonice ze sklonku 16. a poč. 17. st., radnice v Levoči a několik zámků té doby. Tehdy se zde také vyvinul měšťanský dům, jehož nejcennější doklady uchovaly se v Levoči. Vyniká bohatou dřevěnou a kamennou dekorací. Podrobnosti nalezne čtenář při popisu jednotlivých měst. V S. Spiši je doposud zachováno mnoho dřevěných staveb středověkého něm. typu s kůlnovými vnitřky. V tom směru nejzajímavější je městečko Spiš. Bělá se zděným kat. kostelem, Hodermak s něm. krojem lidovým, Podolínec, St. Lubovňa na řece Popradu. S. odtud při polských hranicích vesnice Matisová a Granasov mají lidové dřevěné kostelíky, staré, dřev. domy při potoku městečko protékajícím. Některé osady ještě severnější, jako Maldur (s dřev. kostelem z let 1800.), Krig (u stan. Bušovce, s dřev. evang. a starým řecko-kat. kostelem) krojem a lidem patří již k oblasti rusínské.

Tur. cíle. P o d l e P o p r a d u se táhne řetěz pův. Němci kolonisovaných (po vpádu Tatarů r. 1241) měst, podnes z části něm. („spišští Němci"). Soužití těchto něm. kolonií se slov. prostředím bylo vždy přátelské a bez národnostních třenic. M a g u r a a V y s. T a t r y tvoří hradbu od Z. a od S. (v. VIII. 4.), na V. táhnou se L e v o č s k é h o r y (v. VIII. 6., Levoča). Kotlinou mezi oběma se ubírá Poprad, jenž při hranicích tvoří veliký oblouk k V. kolem vápencových hřbetů, aby nádhernou průrvou tekl k N. Sadu do Haliče. Z a m a g u ř í je zajímavé nejzápadnějším cípem rusínské beskydské oblasti, krásnými P i e n i n a m i, perlou polské turistiky, přechody do polské oblasti Podhala (t. j. okolí N. Targu). G e o l o g i c k y zajímavá oblast velikých zlomů má mnoho minerálních pramenů a několik význačných lázní. Z k ú p e l í uvésti je Lubické, Růžbachy (geol. pozoruhodné travertinové usazeniny), Ľubovňanské, Smierdžonka a polská Szczawnica, Krynica. Minerál. pramenů je mnoho (u Růžbachu, Lackové, Kamjonky, Forbasů, Lipníku a zejména proslulé u Sulína nad Popradem, polské u Žegiestówa a j.). J e s k y n ě jsou zejména u Haligovců (Aksamitka a j.).

Silnice. Hlavní tepna jde údolím Popradu k Lubotínu a Prešovu. Tímto směrem jezdí několik AB. Odb.: a) Tatr. Lomnica—Javorina (event. N. Targ). AB. Popis v. u Tater. — b) Kežmarok—Levoča, napříč Levočsko-lubovňanskými horami. AB. — c) Spiš. Belá—Tatr. Kotlina. — d) Spiš. Belá—Spiš. St. Ves. — e) Podolinec—Červ. Klášter nad Dunajcem (polní cesta). — f) Gniazda, Smerdžonka, N. Targ. Tímto směrem jezdí AB. Poprad—Smerdžonka a AB. N. Targ—Szczawnica. — g) St. Ľubovňa—Mníšek nad Popradom. Popis silnic v. dále.

Uvedené směrnice se hodí k pěkným okružním turám na Z. kolem Vys. Tater nebo na V. do Šariše.

Rusíni ve Spiši tvoří nejzáp. cíp souvislého beskydského území rusínského. Nejzáp. obcí je Osturňa. Odtud k V. přibývá živlu rusínského i čistě rusínských obcí (v. popisy silnic). — „Spišští Němci" přišli po vpádu Tatarů (ve 13. st.) a kolonisovali tu města i dědiny. Vzájemný poměr se slov. prostředím byl vždy sousedský a bez národnostních třenic. V městech kvetla řemesla a obchod s Polskem, rozvinulo se měšťanství. Jazyk zdejších Němců změnil se v dialekt i Němci nesrozumitelný, daleko od spisovné němčiny odchýlený.

Styčná polskoslov. oblast. Po celé délce polskočeskoslov. hranic se projevuje veliká příbuznost jazyková. Tato skutečnost nemá vésti k jednostrannému pokládání styčných pásem za oblast výhradně tu neb onu, jak činí některé tur. příručky polské (srov. dr. Mieczysław Orłowicz: Ilustrowany Przewodnik po Spiszu, Orawie, Liptowie i Czadeckiem. Warszawa. 1919), nýbrž měla by býti podkladem intensivnějších styků československ.-polských. Takovými styčnými místy jsou Těšín, Rača, Orava, Tatry, Pieniny, Smerdžonka, Szcawnica, Nov. Targ, Zakopané a j. Zejména v S. oblasti spišské je styk slov. a polského živlu tradiční a pohodlný.

POPRAD—VEĽKÁ—PODOLÍNEC (T. 309), 33 km.

1 km Spišská Sobota. 683 m. 974 (1150) ob. (471 Něm.). H.: Obecní (3 p.). Greblův park. Nedoma.

Spišská Sobota patřila k nejbohatším městům Spiše a byla opevněna. Z doby slávy zbyly: Ranně got. katol. kostel z 1484 s román. portálem, s vzácným kalichem z r. 1248, s řezbářskými pracemi na pětikřídlových oltářích. Nejstarší jest oltář P. Marie, 1464. Proslulý jest hlavní oltář s řezbami sv. Jiřího z r. 1516. Renes. zvonice spiš. typu z r. 1598. Starobylé domy s vysokými dřevěnými lomenicemi a okapy. Pamětní deska krále Matyáše na domě č. 105. U cesty do obce Hozelce zříc. kostela, rozbořeného Tatary r. 1244. Mezi Popradem a Spiš. Sobotou leží nové kasárny. Rodiště sochaře Jana Brokova (Brokoff, 1652—1718), jehož výtvory lze spatřiti také v Praze.

9 km Studený Potok na Slov. 688 m. Ves Milbach má kostel z r. 1425 se starobylými křídlovými oltáři ze 16. st. U vsi jest pramen kyselky.

Obec M i l b a c h, 700 m (žel. zastávka sluje Studený Potok), má 700 ob., většinou Něm. K obci patří láz. místo Smokovec.

10 km Veľká Lomnica. Got. kostel kat. z 15. st. Evang. z 18. st. Zámek. U obce jest pramen kyselky. Odb. T. na Tatr. Lomnici (v. Tatry).

SZ. od obce je velká cikánská kolonie.

Odb. T. 308 Poprad, Velká Lomnica, Tatranská Lomnica.

11 km Huncovce (Hundsdorf). 639 m.

Převážně něm. a isr. vesnice. Vyučuje se tam talmud na tamější rabínské škole, kam se sjíždějí z daleka studující. Synagoga z 18. st. Far. kat. kostel s rom. věží (drahocenný got. ornát). Evang. kostel. Při stanici (Z.) cikánská kolonie. V. od Huncovců leží osada Vrbov s pěkným katolickým kostelem z 18. st. s renes. zvonicí. Kostel evangelický z r. 1877. Oba obnovené ze starších. Na silnici ke Spiš. Štvrtku leží slov. obec Farkašovce, kde jest velmi cenný got. řezaný oltář.

15 km Kežmarok†† (něm. Kesmark). 626 m. 6475 (7000) ob. (39% N.). Starobylé město. H.: Mestský (10 p.). Freyer (16 p.). Karpiak (7 p.). Oú. Os. Bs. Bú. Šk.: něm. stát. gymn. se slov. pobočkami (z proslulého starého evang. lycea, nejstaršího ve Spiši, ze 17. st., vzácná knihovna, sbírky mincí a předmětů umělecko-hist.). Slov. obch. šk., tkalc. šk. Nejvýznačnější památnost je z á m e k a k o s t e l.

V Mlynčokách jest sanatorium dr. Tutsche.

Pův. opevněné, čilé město s pohnutými dějinami, má pěkný got., opevněný kostel sv. Kříže z 15. st. s renes. věží a renes. zvonicí se sgrafity. Kostel má tři got. oltáře, na hlavním oltáři Kristus na kříži, proslulé dílo řezbářského typu krakovského, a mnoho jiných památek (náhrobek 1520, křtitelnice 1472 a j.). Bar. kostel pavlanský ze 17. st., v němž se konaly slov. bohoslužby (ve farním maď.). Dřevěný, starý evang. kostel, rom. slohu (v. níže). Vedle stojí nový evang. kostel (od víden. architekta Hausena z r. 1892). Starý zámek. Radnice s renes. věží z 15. st. Zajímavý hřbitov (cintorín) s pomníkem 3 evang. měst. radních, které dal popraviti cís. generál Heister r. 1709. Většina starých domů byla zničena požáry.

Starý evangelický kostel, v němž prý kázal také J. A. Komenský, je stejného půdorysu a přibližně stejných rozměrů jako kostel ve Veľ. Paludzi (v. Lipt. Sv. Mikuláš), ale má krásnější výzdobu, řezané sloupy a malby. Stará kamenná křtitelnice s renes. kovovou mříží a nápisem z r. 1790. Hrobka Emericha Tökölyho, vůdce povstání protirakouského a spojence Turků, jenž zemřel r. 1705 v Asii ve vyhnanství. Kostel z r. 1689, k jehož stavbě přispěl také švédský král Karel XII., postaven z tisového dřeva, zvenku omítnut a dělá dojem zděného kostela. Je to nejvzácnější a nejkrásnější památka dřevěných staveb na Slovensku.

Starý zámek Tökölyův má 5 bašt, dvojnásobné zdi s cimbuřím a se sgrafitovými ornamenty. Zachována je zám. kaple s architekturou ze 17. st., věž a hladomorna.

Kežmarok byl zal. ve 12. st. jako něm. kolonie. Setkal se tu král Jagiello s císařem Zikmundem. R. 1545 a 1710 zuřil tu mor. R. 1709 cís. generál Heister potrestal krutě město pro odboj proti Habsburkům. Od r. 1918 město se rychle poslovenšťuje.

Leže na cestě, vedoucí mezi Vys. Tatrami a Levočskými horami do Polska, měl Kežmarok značný význam pro obranu země a byl proto brzy opevněn. R. 1433 ho dobyli husité a r. 1441 vojsko Jiskry z Brandýsa. V letech 1531—38 svádělo město, oddané Zápolskému, časté boje s Levočskými, stranícími Ferdinandovi I. Také v pozdějších uherských povstáních bylo o Kežmarok několikrát bojováno (zejména r. 1604, 1644, 1680, 1703, 1708, 1709 a 1849). Z městských hradeb jsou dnes zachovány jen nepatrné zbytky.

Kežmarok je nejvíce prům. město Spiše, zejména tkalcovství kvetlo zde odedávna. Továrny plátenické (dvě), tkalcovna, lihovar, mlýny, uzenářské tov., velká bryndzárna a j. Město proslulo přípravou karpatského sýra (Käsemarkt), a výrobou pěkných krajek (prodej u Markoviče na náměstí). Zajímavé jsou pondělní týdenní trhy, na nichž se sejdou nejrůznější typy lidové.

Hlavní podniky jsou: Mech. tov. damaškového zboží (K. Vein a sp., 200 děl.), výroba vaty a sukna (Bři. Reisingerové), tov. sýrů (M. Goldmann), Kežm. polnohospodárská priemyslná účastinná spoločnost (mlýn, krupárna, lihovar a j.), cihelna, pily.

AB.: 1. na Levoču (30 km, dvakrát denně); 2. do Tatr. Lomnice; 3. Spiš. Stará Ves.

Vycházky: — 1. Jerusalémský kopec (Jerusalemberg, 711 m), 15 min. na S., staré opevnění, rozhled. Rs. 2. Kežmarské Žleby (12 km, v. Tatry).

3. JV. 2·2 km leží město **Ľubica** na silnici, po níž jezdí do Levoči AB. Má dva kostely. 2837 ob. Mestský H. Dnes nepatrná obec bývala kvetoucí tkalcovské město. Blahobyt byl zničen úpadkem tkalcovství, odlehlostí od hlavní cesty a požáry. Krásný starý kostel

farní a kostel sv. Ducha. Kostel evang. V 8. km odbočuje k S. cesta údolím řeky Ľubice další 4 km na **Ľubické Kúpele** (na některých mapách Schwefelbad). Lázně s pramenem sirnaté kyselky, jež se prý vyrovnají účinností nejlepším slov. pramenům. Léčí se tam chronické záněty kloubů, zlatá žíla, skrofulosa, nemoci kožní. Sezona od 1. V. do 30. IX. V místě je park, host. Zařízení je primitivní. Okolí, širé lesy spišsko-šarišského pohoří, je půvabné, zejména od V. přicházejí táhlé doliny a lesnaté hřbety.

4. Do Menhardského lesa (25 min.). — 5. Na Dlhou horu (35 min.). — 6. Na Javorinu (1217 m) a hřebenovou stezku (v. svrchu). — 7. Na Ihlu (1284 m). Nejprve na Ľubické Kúpele (¾ h.). Dále přes Kozí hřbet do Majerky (706 m), 1½ h. Ze vesnicí překročíme potok a mimo pilu (15 min.) vystoupíme lesem za ¾ h. na louky, odkud již je viděti skalnatou Ihlu. Za 1 h. na štít. Mnohem blíže je sem ze Spiš. Belé nebo z Podolínce. Nádherný rozhled. Dále se chodívá přes Repisko (1250 m) do St. Ľubovni (3 h.) nebo přes Derežovou (1207 m) k útulně Vinna (2½ h.), odtud do Levočských Kúpelí (2 h.) a do Levoče (3 h.). (V. speciál. mapu č. 4365.)

Popis silnice do Levoče, jíž jezdí AB., v. u Levoči.

21 km **Odbočka** 310, zast. Při ní jsou malé koupele s Rs. a pramenem kyselky, s parkem a střelnicí. Odtud vede T. 310, 3 km dlouhá do **Spišské Belé.** 631 m. 3046 ob.

H.: Belá (3 p.). Mestský. Friedmann (8 p.). Z nejstarších spišských měst. Ve středu hlavní ulice stojí kat. kostel z r. 1260 v got. slohu. Stará zvonice. Na kat. škole jest pamětní deska dr. Petzwale († 1891), prof. vídeň. university a zakladatele fotogr. optiky. Tabáková tov., pivovary, známá výroba likéru „borovička".

Ze Spiš. Belé v létě AB. do Tatranské kotliny neboli Belanských Kúpelí s proslulou jeskyní (11 km. v. Tatry). Slabý sirný pramen, alkalická kyselka, prýští SZ. pod israel. hřbitovem (2 km od Slov. Vsi, 1 km Z. při silnici do Spiš. St. Vsi). — J. asi 2 km leží něm. obec Strážky n. Popradom (Nehre) s renes. zámkem z 16. st., s got. kostelem o trojkřídlém oltáři a j. památkách, se sgrafitovanou zvonicí (z r. 1629).

AB. jezdí: 1. ze Spiš. Belé do Tatr. Kotliny (v. svrchu); 2. z Levoča, Kežmarok, Spiš. Belá, Spiš. Stará Ves.

Vycházky ze Spiš. Belé: 1. K V. se chodívá po z. zn. přes Hodermark a Majerku (v. Podolínec) na horu Ihlu (1284 m). Popis v. u Kežmaroku. — 2. Silnice k SZ. přes Maguru do Zamaguří na Spiš. St. Ves. Popis v. za Podolíncem. — 3. K SZ. jde lesní dráha do JZ. Magury na obec Lendak. 749 m. 1151 ob. Pěkné místo, vhodné za Ls. Pramen dobré alkalické kyselky. Kostel kat. (z r. 1898). Odtud V. 2 km je pův. něm. obec Výborná (Bierbrunn) s 436 ob., s kat. kostelem z 16. st. a evang. z r. 1833. Něm. jméno prý pochází od pramene výborné (prý po pivu chutnající) kyselky. Z. 4 km je něm. obec Rakúsy (Roks). 756 m, 633 ob. Evang. kostel. Slabý pramen. Mezi obcí a Spiš. Belou táhnou se rozsáhlá třasoviska (rašeliniska), jež r. 1705 zčásti hořela po mnoho měsíců, zanechavší mohutné vrstvy popela.

33 km **Podolínec.**† 570 m. 1707 ob.

H.: Podolínec. Na rozšířené ulici (nám.) stojí farní kostel s got. freskami, pův. z r. 1299, později přestavěn; na oltářích cechovní odznaky, starý kalich, vzácný oltářní obraz v kapli sv. Kunhuty. Renes.

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

zvonice. Nejvýznačnější památkou je klášterní kostel z r. 1642 se dvěma věžemi, s kolegiem, střízlivou budovou, obrazy. R. 1642 zal. byl piarist. klášter s proslulým gymn. Byl to první klášter piarist. tehdy v Polsce, a mnoho Poláků tu studovalo. Později klášter byl zrušen; gymnasium (nižší) r. 1919 bylo zrušeno. V městě se uchovaly zbytky měst. hradeb a stopy kdysi proslulého hradu z 15. st.

S. nad Podolíncem jest kostelík sv. Anny (prý z 11. st.), známý velikými poutěmi 26. července, jež skýtají krásnou přehlídku krojů širého okolí, z Polska a pod.

V okolí se uchovalo několik něm. osad: Z. Toporec (v. dále). J. 3 km je něm. ves Holumnica (593 m, 530 ob.), s kostelem evang. (1797) a kat., zříc. tvrze. Pramen dobré železité kyselky. Dále tímto směrem je něm. obec Hodermark. 706 m. 600 ob. Něm. zděný starý kostel kat. Maierka (Meierhöfen), něm. osada. 368 ob. Kost. kat. a evang. — Jurské. 277 ob. — V. 4 km je Lomnička, něm. osada. 617 m. 674 ob. (asi 530 evang.). Kost. evang. z r. 1785. Kat. kostel z 15. st. s cennými památkami. — J. 4 km je něm. obec Bušovce (Bauschendorf). 594 m. 405 ob. Starý kost. kat. a zříc. evang. po požáru r. 1880. — JV. je Maldur (Mältern). 598 m. 580 ob. Něm. (evang.). Dřevěný evang. kost. (1819) a starší kat., zajímavý, leč zanedbaný. Pramen kyselky.

Podolínec je východiskem jednak na pohoří Spiš. Maguru (v. dále), jednak do Spiš. Zamaguří, jednak do V. části Šariše.

AB.: 1. Poštov. AB. z Podolínce jezdí po celý rok do Staré Ľubovni. — 2. Soukr. AB. z Podolínce do Kúpelí Vyšnie Ružbachy.

1. Silnice Podolínec, St. Ľubovňa, Ľubotín. Je to hlavní dopravní tepna do Spiš. Zamaguří a do Šariše. Jezdí tam AB. jednak ke kúpelím do Vyš. Ružbach, k Smerdžonce (pouze v letní dobu od 1. VI.—30. IX.), jednak k Ľubovnianským Kúpelím. Silnice ubírá se stále údolím Popradu. — 5 km **Niž.** Ružbachy. 632 ob. Starý kost. z 15. st. v krásném údolí, tvořeném bělostnými travertinovými skalami. Od silnice SZ. 2 km leží:

Kúpele Vyšnie Ružbachy. 617 m. 628 ob. Do Podolínce (8 km) jezdí denně AB. Kolonie láz. budov v dolině Spiš. Magury, k J. obrácené, se všech stran obklopené hlubokými jehličnatými stromy, od S. chráněné Větrným štítem (1110 m). Kúpelný H. (80 p.) má koupelny i zábavní místnosti, je střediskem i stravovatelem hostí. Jsou tu vydatné, teplé (23° C) prameny vápenně uhličité a studené prameny železnatosírové. Léčí se reumatismus, záněty kloubů a žláz, kožní a plicní nemoci. Sezona 1. V.—30. IX. Cikánská hudba.

Kúpele Vel. Ružbachy patří polskému hraběti Zamojskimu (3 rodiny, známé ze Sienkiewiczových románů), jenž věnoval na obnovu a vybudování lázní veliké sumy, aby z nich učinil jedny z nejmoderněji vypravených a nejpůvabnějších čs. lázní mezinárodního rázu. V nových hotelích jest 230 p. Před „Plážovým hotelem" jest velké koupaliště na způsob „pláže", do něhož se přivádí přirozeně vlahá voda (23° C) z „Plážového pramene", poblíž něhož jsou přirozené vývěry kysličníku uhličitého. — Geologie tohoto kraje jest velmi zajímavá. V období třetihor byly tu veliké poruchy. V těchto místech se prolomilo a zapadlo horské pokračování Vysokých Tater, a starší usazeniny (perm. trias) se tu stýkají s mladšími třetihorními. V souvislosti s třetihorními poruchami pronikly na povrch zemský horké prameny, jež vytvořily tufové krátery s gejsíry a v okolí usadily mohutné vrstvy travertinové. Některé z těchto vod, silně ra-

dioaktivní a zásadité, vhodné k lékařským účelům, se doposud udržely, jiné zanikly. Vody lázní (podle Dr. E. Schnabla) vyvěrají jako posopečné jevy z hloubek 420—435 m příčnými zlomy a poruchami. Správa lázní doufá, že prameny, jež jsou v hlubinách mnohem teplejší, leč při vzestupu se ochlazují, bude možno podchytiti v hloubkách a přivésti do nových basénů více radioaktivní a teplejší než dnes. Další budování lázní se děje velkými investicemi. — Léčebné prostředky. Šest teplých (18—24° C) pramenů pitných (3) i koupelných (3), radioaktivních, zásaditých (uhličito-železito-vápenatých). Mimoto jsou tam prameny plynného kysličníku uhličitého. Specialitou je „Štrandový kúpel" (plage), písečný, rozlehlý basén se slunečními lázněmi. — Indikace. Lázně se vyvíjejí v dostaveníčko elegantního světa. Léčí se v nich únava, pokleslost, leč také reumatism, choroby zažívacího ústroje, choroby ledvin, otoky játer, chudokrevnost a p. — Ceny. Lázeňská taxa za sezonu 20 Kč. Ceny pokojů od 12—25 Kč, pense 30 Kč. Lázně mají vlastní hospodářský podnik. V bazaru se dostanou denní potřeby. — Informace: Riaditeľstvo Kúpeli Vyš. Ružbachy.

Koupele se těšily zvučnému jménu zejména v Polsku v 16. a 17. st. Konaly se tu sjezdy, slavnosti a pod.

Okolí jest, jak svrchu uvedeno, zajímavé posopečnými jevy. Jsou tam drobné tufové krátery po býv. geysírech, doposud uchované drobné geysíry a mocné vrstvy travertinové, tvořící celé pahorky. Činné geysíry mají 8—10 m v průměru a trýskají za drobných plynových výbuchů. Nejpopulárnější je t. zv. „Ďura smrti", v lese nedaleko lázní. Jest to kráter, naplněný až do 2 m výše kysličníkem uhličitým a j., vydechovaným otvorem asi 20 cm širokým. Na jeho dně jsou kostry drobných zvířat, jež tam zašly. Pro nebezpečnost má býti ucpán, ač dobře ochráněn, byl by přírodní zajímavostí. — Travertiny, jichž se nyní hojně užívá při representačních stavbách, se těží v lomech statkáře Zamojského. Lid říká jim „martvice".

Silnicí dále: Vp. (V.) za Popradem jsou Forbasy. SZ. u Lackové je pramen chutné kyselky. — 8 km Gňazdá. 539 m. 1128 m. (Slov., Něm., Pol., Rus., Isr., Maď.). Staré městečko. Dnes malá obec, má zajímavé dějiny. Uprostřed hlavní ulice stojí bar. kostel z 18. st. — J. 2 km jsou v pěkné dolině sirné prameny. Neupraveno. K SZ. odbočuje silnice na Smerdžonku a N. Targ v Polsku (v. níže).

17 km Stará Ľubovňa. Do Podolínce jezdí AB. jednou a v létě dvakrát denně. 548 m. 1937 ob. (1382 Slov., 27 Maď., 253 Něm., 93 Židů, 36 Pol., 11 různé národ.). H.: Koruna (3 p.). Čisté starobylé městečko rázu spišských měst, jež si zachovalo mnoho vlivů polských. Uprostřed nám. stojí bar. kostel z 18. st., pokažený později opravou. Má krásnou monstranci (60 cm) z 16. st., „marmurové" (červ. pískovec) náhrobky, křtitelnici z 16. st. a j. Nad městem ční mohutná zříc. hradu a pod ním zámek z 19. st. (beze stylu).

Hrad. 2 km S. na Zlaté hoře se tyčí mohutná zříc., pod níž stojí zámecké budovy. Hrad má čtyři nádvoří v různých výškách, kapli, hlubokou studnu, mohutné arkýře, mohutnou věž bez střechy (rozhled). Nejcennější je krásná brána z r. 1634. Zřícenina (dočasně zčásti obnovená) jest dnes opuštěna a zpustošena. Hrad byl v době zástavy spišských měst Polsku 1412—1772) sídlem polských místodržitelů. Dvakráte ho bylo dobyto husity (1432, 1461), r. 1553 shořel i s cenným archivem. R. 1555 byl obnoven a přebudován. Z této přestavby zámku hlavní budovy přetrvaly pozdější pohromy, od r. 1769 je ve zříceninách.

AB.: 1. Soukr. AB. ze St. Ľubovni do Ľubotince (jen v létě). — 2. Do Kúpelí Smerdžonky (jen v létě). — 3. Pošt. AB. do Podolínce po celý rok.

Od St. Ľubovni k SV. k průrvě Popradu se táhne zajímavý hřbet [Ostrý (Oslí) vrch, 856 m, Makoviska, 830—758 m], na němž bývaly lomy proslulého červ. pískovce, zvaného „marmurem", již ve 14. st. dováženého do Krakova na stavbu význačných budov. — Při SZ. úpatí je při Popradu Veľ. Sulín s prameny proslulé kyselky (v. VIII. 7.). Cesta po hřebenu trvá 4 h. (12 km) a jde stále lesem bez výhledu.

Údolím Jakubanky k J. na Levoču míří cesta přes N. Ľubovňu (Z. odtud v půvabné kotlině je zajímavá ves Kolačkov) a velkou, osamocenou rusínskou ves Jakubiany (1746 ob., pěkná cerkev). Pak vystoupí na hřeben Levočsko-ľubovňanských hor rovněž k J. mířící, s poloninami a salašemi. Ubírá se po hřebenu přímo k J. mimo hostinec, k Javorině (1217 m), od níž sestoupí do údolí Peklo, mimo minerál. pramen. a končí v Levočských Kúpelích. Celou turu možno konati též povozem. Dále do Levoče možno užíti AB. Kežmarok—Levoč. Kúpele—Levoča. Je to krásná, pohodlná tura lesy, po horském hřbetě s krásnými výhledy (v. Levoču, Kežmarok).

Od St. Ľubovně, 4·38 km Hobgart, pův. něm. kolonie. Ve 13. st. byl tu klášter, dnes kostelík.

Ľubovnianské Kúpele. Lázeňský AB. jezdí v létě do Staré Ľubovně několikráte denně (7 km) a ze zast. Ľubotínu-Ľubovňa na T. 314 (v. VIII. 7.) jedenkráte. 576 m. Lázně leží asi 2 km J. od hlavní silnice v kotlině k S. otevřené, mají čtyři vydatné prameny železité kyselky. Lázeňský H. (80 p.) funguje jako láz. dům, má koupelny. Zařízení je jednoduché. Několik vil, kostel. Park a rozsáhlé lesy v pahorkovitém terénu (700—800 m) umožňují pěkné procházky. Místo tiché a život nehlučný. Cikánská hudba, tenis, koupele. Roční frekvence asi 800 hostí a pasantů.

Silnice jde dále údolím Popradu. Možno užíti AB. z Ľubovnianských Kúpelí, jenž jezdí tímto směrem. — **Plaveč** n. Popradom. 488 m, 1071 ob. Nad obcíční zříc. hradu, proslulého v dějinách. Do 13. st. patřil Polsku, později Uhrám i za vlády polské nad spišskými městy (v. VIII. 7.). Zřícenina je velmi sešlá, uchovalo se jen několik zdí s velikými okny. — **Ľubotín-Ľubovňa**, zast. T. 314 (v. VIII. 7.).

*

2. **Poprad** velikým obloukem na V. se vyhýbá vápencovým hřbetům, S. od Ľubovně se táhnoucím, s ruskými dědinami. Od Ľubotína (v. VIII. 7.) ubírá se proslule krásnou průrvou, v níž jest několik Ls. s minerál. prameny (čsl.: Veľ. Sulín; pol.: Żegiestów, Muszyna, Krynice). Je velmi vděčno kombinovati návštěvu těchto míst při přechodu ze Spiše do Šariše.

3. **Spišská Magura** se táhne od Dol. Javorinky a od proluky Ždiarské, jíž jde silnice z Tatr. Lomnice na Javorinu, na V. asi 20 km až k proluce, jíž jde silnice z Ľubovni na Červ. Kláštor. Hřbet tento je silně zalesněný, na Z. vyšší (Repisko, 1267 m), na V. nižší, k J. svažuje se volněji, k S. spadá příkřeji. Silnice ze Spiš. Belé do Spiš. St. Vsi půlí jej v méně navštěvovanou Z. část a ve V. část, více frekventovanou. Nejobvyklejší je hřebenová tura od Folvarku k host. Maguře, cestou jsou krásné výhledy na Vys. Tatry a na Spiš. J. svahy jsou výborným terénem lyžařským. — V Z. vyšší a odlehlejší části je hřeben vyvinut ostřeji a cesta po něm skýtá více výhledů. Na Zarbě (1157 m) je krčma. Odtud S., ve výši 928 m, je malé jezírko. Od host. Magury až na Repisko je asi 8 h. cesty, část V. přejde se asi za 5 h.

4. Zamaguří, oblast S. od Spiš. Magury. Vedou tam: a) silnice, jež prodlužuje směr tatranské Cesty Slobody z Tatr. Lomnice až do Javoriny. Tímto směrem jezdí AB. (v. VIII. 4., Vys. Tatry). Silnice, oddělující Spiš. Maguru od Ždiarských Tater, vysílá z obce Zugo odbočku dolinou Bialky k N. Targu. Hned za stát. hranicemi ubírá se přes goralskou osadu J u r g ó w v Polsku, s dřevěným kostelíkem, rozptýlenou osadu B u k o w i n a. — V., 6 km odtud, je na čsl. půdě O s t u r ň a, 1334 ob. Etnograf. zajímavá tím, že je to isolovaná, nejdále na Z. posunutá rusínská osada, asi 8 km dlouhá, vyznání řecko-kat. — Odtud na Z. do Zakopaného ke dráze jde silnice přes Poronin. Hlavní silnice se ubírá přes Białku přímo k N. Targu. Tato ves měla důležitou úlohu ve sporech polsko-uherských o Zakopané a celé Podhale (okolí N. Targu). Jeť stavěna v typu slovenských měst, domy stojí kolmo na vesnici a mají hluboké dvory. Před válkou velmi urážželo Poláky, že 7 km od N. Targu byly polské děti tvrdě maďarisovány. Škola byla maďarská, kázání v kostele bylo maďarské, lid a jeho zpěv goralský. — V. v Trybszi je starý dřevěný kostelík.

*

5. **PIENINY.** Dunajec teče kaňonem vápencovým pásmem, jež se táhne již od Czorsztyna ke Szcawnici. Za Sromowcami probíjí je Dunajec krásnými zákruty, jimiž se vine do Szczawnice. Toť je nejkrásnější úsek cesty. Za Szczawnicí pokračuje tento zajímavý horský hřbet k JV., nese čs.-polské hranice a končí nad Folvarkem krásnou vyhlídkovou horou Wysokie skalki (1052 m). Krásné partie tvoří společný majetek českopolský.

P ř í s t u p y d o P i e n i n od čs. strany: 1. Z P o p r a d u jezdívá některé dny AB. do lázní Smerdžonka. Cesta trvá 3 h. Večer c 7. h. je AB. zase zpět v Popradu. — 2. Z nádraží S p i š. B e l é: a) AB. do Spiš. Staré Vsi (2krát denně). Tura dva dny. Jedeme silnicí přes Slov. Ves. 650 m, 892 ob. se starobylým kat. dřevěným kostelíkem a s evang. kostelem. Ve vsi je pramen kyselky. Dále pokračujeme přes horstvo Krizu (668 m, starý got. kostel) k host. Magura s tur. zast. (956 m, rozhled). Tento úsek cesty je nejpěknější. Silnice v mnohých zákrutech pokračuje na chudou ves Hágy pod Poľanou (989 m) a dále údolím Rieky na S p i š s k é H a n u š o v c e (starý kostel, přestavěný, poměrně zámožná obec, dívčí kroj černé aksamitové korsety, stavení bíle páskovaná odlišují se od typu goralského). M a t i a š o v c e (kostel ze 14. st., přestavěný v 18. st.), přes Spiš. St. Ves (512 m, 1187 ob., tur. H., v. dále) až do Červ. Kláštora (465 m) na Dunajci. — 3. Pěšky se chodívá: a) z Tatr. kotliny (po zn. nevalně zřetelných) přes Spiš. Maguru do Smerdžonky (5 h.). — b) Tak jako povozem ze Spiš. Belé (v. 2.) až k host. Magura (3 h.), odtud však chodec odbočí od silnice vp. k Rychwaldu a na Haligovce (v. u Podolínce) a na Smerdžonku (2 h.). — c) Pro pěší je výhodněji vyjíti z Podolínce (v. dále).

Čs. (p.) břeh jest mnohem krásnější (l.) břehu polského (hranice jdou řekou). U přístaviště, jenž jest na slov. půdě, jest velmi rušno. Pltnictví obstarávají Slováci z Niž. Švábů a Poláci ze Sromowců. V osadě Niž. Švábech (200 ob., 35 Něm.), jež patří k obci Spiš. St. Vsi, jest soukr. něm. evang. škola Karpathenvereinu (slovenská tam není).

Plavba. Přístav je v Č e r v. K l á š t o r u (v. str. 246), označen stromořadím. Jezdí se po proudu až do S z c z a w n i c e. Lístky prodávají se v H. Pltě (vory) možno objednati u hostinského ve Smerdžonce. — Plavba se koná na pltích (vorech), sestavených z vydlabaných člunů a trvá 1½ h. peřejemi, mimo rozervaná skaliska romant. soutěskou se svislými a divokými stěnami, kterou si Du-

najec prorazil Pieninami. Jednotlivé skály jsou všelijak pojmenovány. Na l. břehu jsou Ostrá, Grabcicha, Berestik, Fačmiech, Pečky, Ligarky, Červená skála, Slimkova skála, Golica, Bystra. V polovině cesty jsou útulny na obou březích. Nad polskou útulnou je vrch Tri koruny (982 m). Brzo se dojede k osamocené, nápadné štíhlé skále Sokolici (764 m). Spatříme též zbytky Pieninského hradu Kunhutina. Následují ještě skály Pruchodky Velké, Bialá skála, Sedélko, Hukova a Kače. Vory přistanou v polských lázních **Szczawnici.**

Od přístavu ve Szczawnici se chodí přes most k vesnici Szczawnici. Odtud za 15 min. dojdeme do Horních lázní (481 m) v Polsku, asi 1200 pokojů. Ročně má 5000 hostí, většinou polských israelitů („polské Karlovy Vary"). 7 pramenů kyselky vydatně působí při obtížích zažívacích a dýchacích ústrojů. Léčebné ústavy. Koncerty. Divadla. H.: Marta (100 p.). Kraszewski. AB. na Nový Targ (39 km) a St. Sącz (41 km).

Domky ve vsi jsou většinou dřevěné a mezi nimi jsou pěkné vily. V místě jest pensionát Kolaczkowskiego s pěkným parkem a s pramenem slané vody Vandi. Od parku vede silnice vilovou čtvrtí (pavlače v národním slohu, na př. Warszawianka, Liwinka, Brat a j.) k náměstí, kde tryskne Magdalenin zdroj slané vody (pouze v určitých hodinách přístupný) v úpravné kolonádě. V horní části náměstí je zdroj Josefiny a Štěpánky. V horní části jest tržiště, kde stojí AB. do N. Trgu, Żiwce, N. Sące a j. Poměrně značná polská turistika má rozsáhlou základnu ve velkých místech polských, jež všecka sem turisticky směřují.

V. od Szczawnice je několik zajímavých o s a d r u s í n s k ý c h (Szlachtowa, Czarna Woda, Biała Woda), přes něž lze jíti do ČSR. na pohraniční Wysokie skałki a na Folvark, nebo přes Litmanovou k Ľubovně (v. dále).

Údolím Dunajce dále silnicí k S. možno jeti AB. až do N. Sącze. Cesta je velmi romant.

Zpět ze Szczawnice jdeme proti Dunajci krásnou silnicí až k čs. silnici, kde silnice končí a počíná bídná vozová cesta po čs. území. Tam stávají slovenští povozníci s malými vozíky, jimiž se jezdívá zpět k Červ. Kláštoru. Plťaři rozeberou pltě a loďky dopravují zpět po vodě i po suchu.

*

6. **Podolínec—Smerdžonka.** Jednoduchá, polní, nejkratší (19 km) a zajímavá, leč za deštivého počasí až po Toporec obtížně schůdná cesta vede přes Spiš. Maguru. Cestou leží: T o p o r e c. 609 m. 767 obyv. 244 Slov. 381 Něm. Ves se zděnými staveními něm. typu. Kat. got. kostel s krásným portálem, vystavěný r. 1303. Evang. u silnice. Kyselky. Poblíž jsou jeskyně. Ve 14. st. šla tudy hranice polsko-uherská. Odtud se dáme na sedlo (805 m, k S. v Pieninách. Z. od Toporce je viděti Krigovskou horu (932 m), podivného tvaru), na R y c h v a l d (605 m), 476 ob., malá goralská obec s kostelíkem. Haligovce a do Smerdžonky. Mezi H a l i g o v c i a obcí L e c h n i c í (S.) je jeskyně, kterou tamější Slováci nazývají „Mliečnou dierou", Poláci A k s a m i t k o u, podle husitského vůdce v tomto kraji, Petra Aksamita. Přístup do jeskyně je dosti obtížný a doporučuje se průvodce. Z přední síně se rozbíhá několik úzkých chodeb, z nichž jedna vede k propasti asi 20 m hluboké. Jinou chodbou přijdeme do míst s krápníkovými útvary (stalagmity větších rozměrů). Na jiných místech můžeme vytlačit z bílé kaše (voda s vápnem) mléku podobnou tekutinu (kamenné mléko). V jeskyni nalezeny fossilní kosti lidské, jeskynního medvěda a různé předměty prehist. Na kopci nad jeskyní jsou ještě sledy okopů husit-

ských z l. 1434 a pozdějších. V. od Aksamitky na J. straně Hrubé skály je Zbojnická jeskyně, asi 35 m dlouhá, známá diluviálními nálezy. V okolí je ještě několik jeskyň, tak největší, proti Aksamitce, je asi 50 m dlouhá. Většina jeskyň jest zpustlá, zasypaná, takže přístup jest možný jen s odbornou výzbrojí.

Kúpele Smerdžonka. Lázeňská a vilová kolonie. V místě je v parku lázeňská budova (18 van), restaurační H. a 2 vily (26 p.). Státní majetek. Mají dvě alkalicko-sulfatická zřídla, jimiž se léčí reumatismus a dna. Mají význam též jako klimatické lázně pro nemoci nervové, katary a chudokrevnost. Sezona od 1. V. do 30. IX. R. 1928 byly značným nákladem znovu vybudovány, takže patří dnes k nejlépe vypraveným lázním Slovenska. Lázně byly nějaký čas zavřeny, nyní jsou obnoveny a krásně zařízeny. Mimořádný jejich význam tkví v tom, že jsou styčným bodem čsl. a polské tur. veřejnosti.

Voda sirného pramene, vpuštěna do vany, zbarvuje se do tmava a jest účinným činitelem při léčbě. Lázně jsou v hlubokém údolí (509 m) uprostřed jehličnatých lesů a vysokých (900 m) hor. Kolem lázní (láz. budova, mimo to budova Rs. a dvě vily). V lázních je velký basén a několik vanových lázní.

Okolí jest velmi krásné, z polské strany velmi navštěvované a novými silnicemi (s četnými AB.) všemi směry snadno přístupné. Se slovenské strany sem jezdí AB. z Kežmarku přes Spiš. St. Ves a pak soukr. AB. ze St. Ľubovně (informuj se!). Proto jest toto krásné zákoutí nejsevernější Spiše navštěvováno hlavně Poláky.

Tur. cíle jsou tu: 1. Červený Kláštor. 2. Aksamitova jeskyně. 3. Mléčné ďůry. 4. Pieniny. 5. Szczawnica. 6. Pěkná místní vycházka k salaši „Na Pláni", odkud jest pěkný pohled na Vysoké Tatry. Pokračováním hřebenu „Na Pláni" jest skála nad potokem Lipníkem, zvaná stejnojmenně s jeskyní Aksamitka. V jeskyních (nutno se vplaziti!) jsou místy krápníky (v. svrchu).

AB.: 1. Z Popradu (r. 1928, 1929) se nekonala pravidelně. Z Kežmarku do Smerdžonky se jezdívá přes Spiš. St. Ves. Auto se platí (1930) 30 Kč za osobu. — 2. Ze Staré Ľubovni jezdívá soukromý AB. — 3. Ze Spiš. Belé jezdí AB. do Spiš. St. Vsi.

Od Smerdžonky 1 km je **Červený Kláštor**, 465 m, zal. r. 1319 kartusiány. Dvakrát vyplenili jej husité a rozbořili r. 1434. Jméno má po červených taškách, první tehdy krytbě toho druhu v okolí. R. 1705 obnovili jej mniši z Italie a vystavěli kostel; r. 1786 jej zrušil Josef II., r. 1811 byl převzat klášter prešovská kapitula a zcela zpustl. Nyní je majetkem čsl. státu.

Na budově jsou patrná tři stavební období, got., renes. a rokok. Hradební zdi jsou z r. 1630. V třetím dvoře jsou got. cely klášterníků, z nichž každá byla spojena se zahrádkou, v níž si mnich vykopal svůj hrob. Na zdech klášt. je zobrazen starý kroj mnichů.

V klášteře je lesní a poštovní úřad, ostatní propadá zkáze. R. 1907 shořela střecha a od té doby budovy pustnou. Malby v refektáři a v chrámě ničí déšť. Místo jest hojně navštěvováno i cizinci, ježto leží v místě čilé mezinárodní frekvence (Zakopané, Pieniny, Szczawnica a j.).

Z Červ. Kláštora lze podniknouti výlet na vrch „Trikoruny" (982 m), ležící již v Polsku. Loďkou se převezeme na druhý břeh, pohodlným chodníkem vystupujeme do lesa až pod strmou skálu, na níž vylezeme schodovitým žebřem. Překrásný rozhled. Vrátíce se k útulně, dáme se po zn. cestě ke klášteru sv. Kunhuty. Je ť to romant. zřícenina, kde žil před válkou poustevník, kapucín. Byl oběšen za války rakouskou soldateskou. Dřevěný domeček poustevníkův se zvonicí se uchoval.

Pěkná vyhlídková partie je od hory **Rabštýn** (Raboztyn, 1 h., 899 m, zříc. tvrze) po hřbetu V. Pienin na Hrubé skály (Wysokie skałki, 1052 m). Cesta pohraniční s vyhlídkami.

7. **St. Ľubovňa—Mníšek n. Popradom.** Silnice známá je přírodními krásami a výhledy na Tatry i okolí. V. od silnice se táhne pásmo vápencových romant. skal se svéráznou florou. — J a r a b i n a (Orjabina, 6 km). 587 m. 1215 ob. Rusínská obec. Silnice přestupuje nejvyšší bcd. Vápencové skály. SZ. je L i t m a n o v á. 679 m. 789 ob. Rusínská obec. Přejdeme do pěkné doliny Hranostovského potoku. K r e m p a c h. 750 m. 190 ob. Osada osídlená rusínskými Lemky (v. Podkarp. Rus.). G r a n a s t o v. 530 m. 330 ob. Zajímavé rozdělení obyvatelstva (po jedné straně silnice řím.-katol. Slováci, po druhé řecko-kat. Rusíni) je dnes promíseno. Dřev. kostelík typu goralského. — V. přes hřbet možno se dáti do údolí Popradu, zejména do dlouhé rusínské obce V e ľ. a M. S u l í n (Žulín), jež se dělí v část spišskou a šarišskou a má při břehu Popradu prameny výtečné železité kyselky i dříve hojně vyvážené jako stolní voda (žulinská voda). Také v protějším polském Żegiestowu je výtečná minerál. voda. Odtud možno užíti žel. dráhy nebo silnice přes Andrzejów (Jendřejov) na Plaveč n. Popr. (v. tam). — M n í š e k nad Popradom. 382 m. 433 ob. Malá čsl. pohraniční ves a polská žst. (v. T. 314 a 428 Košice—N. Sącz).

8. **Silnice z Gňazdy** (v. níže) **do Nového Targu.** K a m i o n k a. 588 m. 1120 ob. Rusín. obec. Host. Kamenná cerkev. Na S. úbočí hory Strážky je pramen alkalické kyselky, jiné minerál. prameny jsou v okolí. — F o l v a r k 648 m. 474 ob. Rusínská ves s kamennou cerkví (kost.) z r. 1857, značně poslovenčená. Odtud chodívá se k Z. na hřebenovou cestu M a g u r y. Tento směr je půvabnější než od Z. k V. proto, že je stálý pohled na Tatry. Celá tura trvá asi 12 h. — S. nad obcí ční W y s o k i e s k a ł k i (1052 m), pokračování Pienin, s říšskou hranicí a krásným výhledem na Tatry i do Polska. Možno sestoupiti k SZ. ke Szczawnice. — V e ľ. L i p n í k. 580 m. 909 ob. Rusínská obec. V místě je sirný pramen. — Vp. (S.) se táhne hřbet V. Pienin s jeskyní Aksamitkou (v. svrchu). — S m e r d ž o n k a (v. svrchu). — Č e r v. K l á š t o r. — Odtud dále k N. Targu jezdí AB. N. Targ—Szczawnica. Na Smerdžonku odbočuje AB. Poprad. — Silnice se ubírá proti Dunajci. — L e c h n i c a. 424 ob. Kostelík s vížkou. Obec památná z husit. tažení (srov. A. Jirásek: Bratrstvo). U hřbitova byla zabita milenka Talafusova, M. Bodorovská, jež zradila Spiš. hrad. — S p i š. S t. V e s. AB. Sp. Belou na Kežmarok, Smerdžonku. H.: Mangl, Central, Slavík. Staré městečko. Polskoslov. dialekt. goralský. R. 1198 byl tu mír mezi Uhry a Polskou, v němž tato zřekla se Spiše a Podkarp. Rusi a r. 1474 mír Kazimíra Jagiellonského s Matyášem Korvínem. R. 1878 požár zničil město, jež bylo znovu přebudováno na ráz spišských měst. Kostel z 15. st. jest cenná památka, věž jeho je široce rozkročena. Budova (o poschodí) nad Dunajcem (t. zv. Triciátek z r. 1650) bývala celnicí až do Marie Terezie (připojení Haliče). Již ve 12. st. se připomíná Spiš. St. Ves jako farnost. Místo bývalo jevištěm styků uhersko-polských. — N i e d z i c k ý h r a d (Zámek w Niedzicy). Do r. 1918 byly tu všady maď., ač pouze most dělil tuto polskou etnografickou oblast od Haliče. R. 1920 postoupila ČSR. tato místa Polsku. Hrad je dosti zachovaný, čtvercovitý s ústř., čtyřhrannou věží. I sbírky jsou tam uchovány. Pochází ze 14. st. Byl postaven na obranu proti Polsku (hrad Czorsztýn). R. 1412 sjednal tu král Zigmund a polský Vladislav založení třináctého spiš. města v Polsku. — S. 2 km ční zříc. hradu C z o r s z t ý n. — 2 km je obec Niedzica. Kostel z 15. st. — Při Dunajci jsou malebné vápencové Zielone skaly. Kraj romantický. — SZ. je viděti F r y d m a n.

Got. kostel ze 14. st., přebudován v 18. st. Zříc. zajímavého renes. zámku ze 17. st., stavěného na způsob hradu. Dembno (Debno). 533 m. Dřevěný kostelík goralského typu. — Nowy Targ (v. u Tater).

VIII. 5a. Beskydy a Tatry s polské strany.

Beskydy postupují od Jablunkovského průsmyku dále po hranicích polsko-slovenské celkem k V., opouštějíce ji jen na krátkém pruhu S. od výběžku zakopanského, a končí sedlem Tyličským. Až ke sníženině u N. Targu jdou značně kratší Z. Beskydy a odtud na V. Vých. Beskydy. Za Vreškovským Beskydem (863 m) dostáváme se do překrásné, turistům málo známé, poměrně nepohodlně přístupné části Beskyd, vyznačené horami Kikula (1067 m), Magura (1067 m), Veľ. Prislop (1037 m), Rača (1236 m), Javorina (1173 m), Oszus (1152 m), Hrubá Bučina (1103 m). (Podrobněji o této části v. VIII. 1. a 2.) Je to oblast širých hvozdů, z nichž mnoho potoků stéká na Slovensko. V další a nejvyšší části Beskyd vrcholky již přečnívají hranice lesů, zasahujíce do pásma horských luk a kosodřevin. Tam se tyčí Pilsko (1557 m), Brana (1517 m) a Babia góra (nejvyšší, 1725 m), proslulá krásným rozhledem. Za Babí horou opouštějí Beskydy hranice ČSR. a vstupují do Polska. Shledáváme se s nimi opět na čsl. hranicích až za N. Targem, kde z hornin eocénních již zase vystupuje útvar křídový.

Hlav. cíle polské turistiky v Beskydách. 1. Na slov. půdě je nejpopulárnější Rača (chata KČST. v Žilině, 40 noclehů, středisko lyžařství, 10 km dlouhý sjezd na nádr. do Oščadnice). Výstup: a) Z nádr. Oščadnica po z. zn. (v. IV. 9.), (2—2½ h.); b) z Polska buď ze Zwardoně nebo od žel. zast. Sol po č. zn. Chata je styčným bodem mezi polskou a čsl. turistikou (monografie polská je od Gorskiho, 1926, Kraków). — Od Rači k SV. mezi Olzou a Vislou vybíhá rozsocha Čantorého, tvořící zčásti nové hranice naší republiky, v nížční Veľ. Stožek (975 m), Veľ. Čantory (995 m). — Další rozsocha, směřující na S., od Baraní (1214 m), ke Skrzyczné (1250 m) a Klimčáku (1119 m), je již na půdě polské. — 2. Babia góra, na niž se slov. strany se chodívá od Oravy (v. VIII. 2.) přístupy s polské strany v. níže (Biala). — 3. Kotlina N. Targu široce odděluje beskydský pás, jenž tam má ráz předhoří Vys. Tater. Na Slovensko otvírá se k JZ. širokou branou, jíž jde silnice a dráha (v. VIII. 2.). Polsky sluje tento kraj „Podhala“, střediskem je N. Targ. — 4. Na SV. od Vys. Tater postupuje po čs. půdě asi 25 km dlouhé pásmo Spišské Magury mezi řekou Bialkou, Dunajcem a Popradem (v. výše). Na S. souvisí Spiš. Magura s malou vápencovou, skalnatou skupinou hor zv. Pieniny, perlou zemí polských (v. VIII. 5.). — 5. Hlavní pásmo Z. Beskyd pokračuje S. od N. Targu široce rozloženým, asi 600—1200 m vys. hřbetem. Tur. významnější skupiny jsou tu: a) Luban (1211 m), lesnatý hřbet od N. Targu až k průrvě Dunajce k S. Na J. straně přiléhají k němu při čs. hranicích proslulé krásné Pieniny (v. výše). — b) Hřbet Skałky (1168 m) a Radziejowy (1265 m), zalesněný, táhne se od průrvy Dunajce k průrvě Popradu, jíž jde žel. T. od Košic ke Krakovu. — c) Od Popradu na V. na polské půdě se rozbíhají Beskydy ve vrchovinu (400—1000 m) bez význačnějších cílů. — 6. Od Tyličské proluky (Tylicka przetecza) k V. počítají se až k Lupkovské proluce V. Beskydy (Beskidy wschodnie). Popis této oblasti v. dále (VIII. 6.). — Z. N. Targu jde k S. dráha i silnice ke Krakovu, k JZ. do ČSR. do Oravy (v. VIII. 2.), k V. se ubírá krásným údolím Dunajce k Pieninám silnice, od níž jdou odbočky jednak

k Cestě Slobody, jednak k Popradu, jednak přes St. Ľubovňu, Plaveč k Prešovu. — 7. Vys. Tatry s polské strany (v. svrchu, VIII. 3. a níže).

Východiska do polské části Beskyd a Tater: 1. Kraków. 200.000 ob. Mnoho kostelů (45), imposantní zámek (Wawel) ze 14. st., dříve residence polských králů s nádherným chrámem sv. Stanislava (hroby pol. králů a hrdinů). Pěkný pohled na město je s hory Kósciuszkovy, asi 20 m vys. umělého kuželu z let 1820—23. Nezbytná je i návštěva Wieliczky (15 km) se solnými doly, z největších na světě. Do Karpat se jezdívá: 1. na Raču přes Suchou, kde se přestupuje na T. na Zwardoň. Ze zast. Sól jde č. zn. na Raču (v. IV. T. Praha—Bohumín—Žilina). — 2. Na Bielsko-Biale, středisko turistiky a zimních sportů. Chodívá se na Klimčák (1119 m, vyhlídka na Beskydy a Vys. Tatry), odkud se sestupuje přes Kamienicu (1001 m, vyhlídka, tur. dům). Z Biały lze se také dáti přes Żywiec do Jeleśnie (ves s 300 ob.), odkud se vystupuje na Babiu góru (1725 m) přes Krzyżów a Korbiełów, lesem k sedlu (809 m, vp. holý vrch Pilsko, 1557 m) a pak k vrcholu Babia góry. Krásný rozhled, chata (v. VIII. 2.). — 3. Zakopané a Vys. Tatry. Přístup: a) od Krakova přes Chabówku, kde se přesedá na lokálku přes N. Targ do Zakopaného. — b) Ze Slovenska z Oravy přes Suchou horu a pak polskou lokálkou přes N. Targ. — c) Z Košic přes Orlov do Now. Sącze, kde se přesedá na Chabówku a N. Targ. — d) Ze Zuberce (v. T. 301, odb. T. 305 Kralovany—Suchá Hora) chodívá se na Liptovské hole, a to na skupinu obou Roháčů (2072 m). Sestoupiti možno do Chocholówky, na polské straně, pak krásnou dolinou chocholówskou podél Černého Dunajce do Kóścieliska a Zakopaného, pod S. úpatím mohutného Giewontu. Zakopané je význačné polské Ls. 15000 ob. Mnoho vil. H. a soukromých domů s ciz. pokoji. Tatranské museum. Vycházky ze Zakopaného: a) Na Gubalówku (asi ¾ h.), krásný rozhled na celý tatranský hřbet od Havrana až k Osobité. — b) Na Nosal (1215 m, asi ¾ h.), z něhož je vděčný pohled do údolí potoku Bystré a na Tatry. — c) Do doliny „Za Bramka" a odtud do doliny Strazyska, z nejkrásnějších údolí tatranských. — d) Do Kóscielske doliny. Velmi vděčný výlet dolinou Bialego přes sedlo mezi horami Sarnia skala a Suchým vrchem do doliny Stražyska. Odtud přes Mala Laka a Przyslop do Kóscielské doliny. — e) Na Giewont (1900 m). Tuto vycházku lze spojiti s výstupem na Czerwone wierchy s nejvyšším vrcholem Krzesanica (2128 m). Jdeme ze Zakopaného přes Kuźnici na Halu Kondratovou až k Pieklu, poté na sedlo Kondracka, 1735 m. Od sedla za 35 min. po hřebenu vystoupíme na Z. štít. Na vrchu stojí 12 m vys. železný kříž. Velmi pěkný výhled. Z Giewontu pokračujíce k J., lehce stihneme Czerwone wierchy. — f) Hlavním a nejpohodlnějším výletem je vycházka k Rybiemu plesu (1393 m). Tuto zajímavou vycházku lze sice vykonati snadno za 8 h. silnicí pěšky, leč obecně se užívá velikých výletních aut a AB., jež jezdí každé ½ h. v plné sezoně (45 min.). Cesta vede osadou Bystre a Jaszcurówkou (lázně, 20° C, koupelny), přes Capowski las, Polanu Capówku, přes Suchou Vodu, přes potok Filipku a stoupá dále na Poľanu Poroniec, s které je krásný výhled na Tatry. Sejde pak na Lysou Polanu a dostihne potoku Bialky, který tvoří hranice čs.-polské. Pokračujeme k vodopádům Mickiewiczovým potoku Roztoka (za mostem slušný host.). Odtud za 1½ h. dojdeme Mořského oka (1393 m, hloubka 49 m), jež patří k nejnádhernějším partiím Tater. Při plese je veliký H. Vp. od H. je skromná, levnější chata. Odtud obecně se navštěvuje krásné a veliké jezero Czarny staw (1584 m) nad Mořským

okem. Pohodlná cesta jde po l. břehu Rybieho plesa, pak stoupá příkře asi 200 m. Celkem 45 min. až 1 h. Na okolní štíty vycházejí stezky od Rybieho plesa nebo Czarneho stawu. Přechod od Mořského oka k Štrbskému plesu je nejsnadnější přes Mengušovské sedlo, leč přes to nebezpečný. — g) Do doliny stawów Gąsienicowych. Ze Zakopaného jdeme po pravé straně nad Foluszovým potokem, pak údolím Bystré do Kúznice. Vl. strmí Nosal (1215 m), v popředí Roczań (1280 m), vp. lesnaté svahy Krokiewa (1378 m). Asi za 50 min. dojdeme host. Z Kúznice možno dvojím směrem vystoupiti na Halu Gąsienicovou: 1. Přes Boczań a Skupniów Uplaz. 2. Přes dolinu Jaworzynku a Kopu Magóry. Obvyklejší je cesta první. Na Hale Gąsienicové je neveliká útulna (nocleh, pokrmy i nápoje). Odtud možno pokračovati: A: Na Liliové sedlo. B. Po č. zn. do doliny Pańszczycy. C. Po ž. zn. k Czarnému stawu pod Kóscielcem. Sejdouce ke korytu Suché vody, asi za 40 min. dojdeme Czarného stawu (1620 m, útulna). Odtud lze podniknouti vycházky, na př. přes Zawrat do doliny Pieci stawów polskich, na Kozi wierch, na Swinici a pod. — h) Na Swinici. Ze Zakopaného na Halu Gąsienicowu, pak po m. zn. po l. břehu Suché Vody do doliny stawów Gąsieniecowych, kdež je asi 15 jezírek. Asi 1628 m vys. je Sobkow staw, V. je Dwoisty staw, v jehož okolí bývá mnoho sněhu. Stoupáme dále k JV. přes Suchou dolinu k Zielonému stawu (1672 m) a k Czerwoným stawům. Odtud vl. k SV. vede cesta na Karb (1852 m), sedlo mezi M. Kościelcem a Kościelcem. Stoupáme JV. strmě k Swinicovému sedlu a odtud po č. zn. do výmolu, táhnoucího se od hlavního vrcholu. Odvážný a cvičený turista snad se vyšplhá přímo tímto žlebem na štít, cesta obchází hlavní štít s J. strany, kde přejde na cestu do sedla Zawratu. Strmým výstupem dostihneme štítu Swinice (2306 m). Proslulý výhled nejen na Vys. Tatry a Liptovské hole, nýbrž i na Ďumbier, Babiu góru, Giewont i zvlněné okolí N. Targu. Na Swinici možno též vystoupiti od Czarného stawu Gąsienicového, odkudž je sice blíže, ale mnohem obtížněji. Sestup se Swinice cestou pod Zawrat je zajímavý, leč nebezpečný. — 6. Nowy Targ. 591 m. 8000 ob. H. Serce. AB. jezdí na Szczawnice, odkud se koná výprava na Černý Dunajec do Pienin.

VIII. 6. Pokrač. T. 301, úsek Poprad-Veľká—Košice.

T. 301 vede stále podle Hornádu, místy po vysokých náspech nad samou řekou. Část až po Kysåg—Obyšovce lze označiti za hranice, kam zasahoval kult. a hosp. vliv spolku spišských a šarišských měst, tak význačný v kulturním vývoji V. Slovenska. Jeví se v situačním plánu i v stavebních památkách měst. Po obou stranách trati se táhnou hory: A. Od Hornádu J. provázejí trať až téměř ke Košicům S. části V. Slov. Rudohorie: 1. Vernársko-hnilecké hory (Slovenský ráj) J. od Hrabušic a Spiš. N. Vsi. — 2. Pohoří Galmus J. od Spiš. Vlachů. — 3. Ještě jižněji od směrnice Vondriešelu—Smolníku a S. od směrnice Dobšiná—Rožňavy táhne se hlavní hřbet Sulovských hor (V. Kruš. hor. 800—1200 m; Volovec, 1286 m). — 4. Košická vrchovina se rozkládá mezi Gelnicí a Košicemi. Je to soustava různě směrných hřbetů. Hlavní hřbet se táhne od Smolnické Huti k V. (Kloptania, 1155 m, Trohanka, 1100 m, Kojšovská hoľa, 1248 m), na V. až ke Košicům. Je to veliká lesní oblast, téměř neobydlená, s mnohými doly na rudu. Popis v. u Košic, Niž. Medzevu. — 5. J. od této skupiny se prostírá Východoslov. Kras (v. VIII, 1.

Plešivec). — B. S. od Hornádu vystupují: 1. Mezi Popradem, Podolíncem, St. Ľubňou na S. a Z., údolím nejhořejší Torysy, Levočou a Spiš. N. Vsí na V. — Levočsko-lubovňanské vrchy (na některých starších mapách omylem Branisko). — 2. Branisko (500—1200 m), S. od Spiš. Vlachů podkovovitě vnitřkem obrácené k Prešovu, jehož S. oblouk se táhne až k Sabinovu a J. oblouk se ubírá po samém l. (S.) břehu podél Hornádu až k Obyšovcům (Černá hora, 962 m). Vnitřkem této horské podkovy jde silnice ze Spiš. Podhradí do Prešova.

Hornictví bylo rozšířeno v horách, jež provázejí po J. straně trať (v. svrchu). Tam se odedávna dobývala hlavně železná ruda a v údolích byly četné hamry. Obyvatelé (na př. v okolí Gelnice nebo na J. v okolí Turně a Niž. Medzeva) prosluli zručností kovářskou (lopaty, sekery). Nejvydatnější žel. doly této oblasti jsou u Smolníku (pyrit, měď. rudy a j.). Jiná naleziště byla: Zavádka (žel. ruda), Gelnica (rumělka, galenit, měď. rudy, stříbro), Teplička (měď. rudy), Mníšek (žel. ruda), Vondriešel, Krompach, Porač, Koterbach (rumělka) a j. Jak jména naznačují, byla hornická střediska osazena pův. něm. horníky a města něm. obchodníky. Většinou se tato místa poslovenštila, leč místy se uchoval doposud něm. svérázný dialekt, stavební ráz sídel a j.

Okolí tratě jest památno slavnou minulostí. Spišská města, sídla řemeslníků a obchodníků, slynula bohatstvím. Bohatství tryskalo také z kvetoucího hornictví. Tehdy bylo postaveno mnoho cenných staveb a vytvořeno tolik uměleckých památek, že ještě dnes postačí, aby tur. pout tímto krajem přinesla veliký požitek. Středem oblasti jest Levoča (srov. str. 256).

Tur. cíle jsou: Slov. ráj pro otužilejší turisty. Levoča, Spišský hrad, Košice, Herľany.

Silnice (magistrála) Poprad—Košice se ubírá severněji než žel. T. přes Štvrtok do Spiš. N. Vsi, vysílajíc odb.: A. K J.: a) Ze Švábovců do doliny Ztratené Slov. rájem (v. Hrabušice). — b) Od Spiš. N. Vsi odb. k J. k Rožňavě a k JV. na Vondrišel a do údolí Smolníku. — c) Z Margecan jde odb. na Smolník a dále na Rožňavu nebo na Moldavu. — B. K S.: a) Malachovce—Kežmarok. — b) Štvrtok, Levoča, Spiš. Podhradie, Prešov. Je to druhá podélná hlavní silnice. — c) Spiš. N. Ves, Levoča, Kežmarok. — d) Spiš. Vlachy, Spiš. Podhradie, Lipiany (v. VIII. 7.). — e) Margecany, Prešov. — V Margecanech opouští magistrála Hornád a míří přímo Košickou vrchovinou ke Košicům. — Po většině těchto hlavních silnic jezdí dnes již pravidelně AB., po zbývajících se tak stane v nejbližší době. Tím jsou cestovní podmínky velmi usnadněny i při podrobnějším tur. programu.

T. 301 z Popradu se ubírá k S., pak k V., znenáhla klesajíc. Za nádražím vl. vidíme nové kasárny, pak obec Veľkou. Dále jsou doly na magnesit (dvě visuté dopravní dráhy). Přejíždíme evropský předěl vod, k S. jde Poprad do Balt. moře, k J. a V. Hornád do Čer. moře.

245 km **Gánovce Kúpele.** AB. do Popradu. 635 m. Vila Masaryk (14 p.). Vila Štefánik (24 p.). Janošík (20 p.), Nitra (12 p.), Turistická vila (18 p.). Prameny teplé (24° C), železnatosírnaté kyselky (mnoho kyseliny uhličité). Rozvíjející se lázně, hojně vyhledávané, v pahorkatém terénu bezlesém, v místě jest menší park. Krásné výhledy na Tatry.

Kostel s got. křídlovým oltářem z 15. st. Léčí se tu žaludeční choroby, reumatism, speciální léčba písčivosti moči, choroby nervové a srdce a j. Zařízení jednoduché. Sezona od 1. V. do 30. IX. Otevřeno po celý rok. — Dva basény (zrkadla) a 28 lázeňských kabin. Okolí lučinaté. Veliký park.

V. 2 km jsou Švábovce. 639 m. 300 ob. Pův. něm. kolonie. Kat. kostel z 13. st. Pramen kyselky. JZ. 1 km jsou Filice, pův. něm. evang. osada.

Dále T. 301 sestupuje k Hornádu, jenž vyvěrá odtud Z. v Níz. Tatrách.

251 km Šťavník. 592 m. 3500 ob.

Obec leží 2 km J. na řece Hornádu. Krásný, veliký zámek s rohovými věžemi, vysokou mansardovou střechou. Přebudován byl r. 1619 z cisterc. kláštera, zboř. husity. V r. 1927 vyhořel a je znovu opravován v témže slohu, s většími vnitřními změnami. Ls. biskupa spišského. V Betlanovcích je zajímavý renes. zámek z r. 1564, nejstarší ve Spiši. — S. 2 km od žst. je obec Sv. Ondrej s osadou Horka, s pramenem kyselky „Ondřejem", „Štěpánkou" a „Tatranským".

Řeka Hornád přichází od Z. pěknou kotlinou, v níž jsou slov. obce Kubachy, Vikartovce. Od Popradské plošiny jsou odděleny Kozím hřbetem, jímž jde silnice Poprad—Muráň. Hornád pramení na Jedlinské (1092 m).

254 km Hrabušice (578 m). V místě jsou čtyři host. U Slovenského ráje (3 p.). Starý rom. kostel z 13. st. s křídlovými oltáři s řezbami školy levočské.

S. od nádr. 1 km jsou malé teplé uhličité koupele Vydrník. Host. s pokoji a koupelnou. Jednoduché zařízení. J. 30 min. od Hrabušic, nad samým Hornádem je Zelená hora (658 m), na níž stál v 15. st. husitský hrad Tábor, po němž zbyly nepatrné stopy. Prehist. naleziště. Z Hrabušic vede tam ž. zn.

Vycházky. 1. K **Ľadové** jeskyni dobšinské vede z. zn. silnicí napříč Slov. rájem a Ztratenou dolinou. Je to nejpohodlnější přístup od S. Celkem 7 h. pěšky. Popis jeskyně v. u Popradu.

2. **Slovenský ráj** sluje krasová planina J. od Hornádu a od T. 301 mezi žst. Šťavníkem a Smižany, proslulá mnohými přírodními krásami. Na Z. ohraničuje Slov. ráj silnice Šťavník, Vernár, Dobšiná, na V. silnice Spiš. N. Ves, Veľ. Poloma, na J. Ztratená dolina. Je to vrchovina, převážně vápencová, dostupující od 500 m do 1178 m (Havraní skála). Hluboce zaříznuté a mohutné rokliny, hustě zalesněné, ba místy úplně neproniknutelným pralesem vyplněné, dodávají kraji divoké romantičnosti. Roklí těch je mnoho: prielom Hornádu, Kysel, Suchá Bielá, Veľ. a M. Sokol, Piecka, Zlatá diera. Cesty jsou pečlivě značeny. Jsou tam jeskyně, periodické zřídlo (periodicky ve 4—5 h. se objevující), mnoho stupňů a vodopádů (5—50 m), vzácná flora (alpská protěž, hviezdoň). Nejkrásnější partie jsou: údolí Kysel s hist. Kláštoriskem. Soutěska potoků Suché Bielé, Zadní diera, Piecky, Sokolská dolina, soutěsky Veľ. a M. Sokola a Ztratená dolina s Dobšínskou Ľadovou jaskyní. — **Východiska:** Dobšiná, Červ. Skala, Poprad, Hrabušice, Letanovce, Spiš. Tomašovce, Smižany, Spiš. N. Ves. Mapa: speciálka Spiš. N. Ves (4465). Pochůzka je namáhavá, místy i lezecká, ježto veliké vody často ničí zařízení. U zříc. Kláštoriska (744 m) vybudoval KČST. tur. chatu. Toto místo je nejlepším a nejpřirozenějším východiskem. Velmi se cení také t. zv. Tomášovský výhled neboli Ludmanka (680 m, v. Spiš. Tomášovce).

Návštěvu Slov. ráje lze doporučiti jen za sucha, a to otužilejším turistům, kteří se nelekají lezeckých výkonů a místy brouzdání vodou. „Méně zkušený turista sám nechť se nevydává do roklí. Musí býti alespoň poněkud obeznámen s lezením. Jsouť některá místa dosti obtížná." (Čas. turistů, 1930, str. 7.) Rokle bývají 2—3 km dlouhé, některé si vyžadují 3—4 h. pochodu. Choditi mimo značky, jež spolehlivě vedou, jest nebezpečno. Jen v rokli Kyselu jsou železné žebříky (KČST.) a ve Velkém Sokole dřevěné schůdky a lávky na nejobtížnějších místech. Nocovati lze v Kláštorisku (chata KČST.), na Glacu a v Štvrtské pile.

K orientaci lze si představiti Slovenský ráj jako trojúhelník o vrcholech Spiš. Nová Ves, Štiavnik a Kráľova hoľa. Středem jest Kláštorisko, od něhož vycházejí hvězdicovitě tur. zn. cesty ke Kyselu, Suché Biele, Sokolové, Piecce, Veľkému Sokolu a j.

S i t u a c e. Silnice z Hrabušic přes Glac k J., půlíc Slov. ráj, je jeho hlavní osou. Celý Slov. ráj možno je projíti za několik dní, menší tura se vykoná za den. — Možno rozlišovati t y t o o k r s k y: 1. O k r s e k K l á š t o r i s k a a dolina Kysel, nejkrásnější a dobře již zpřístupněná pomocí žel. žebřů, položených přes vodopády. — 2. Soutěska Veľ. a M. Sokola mezi silnicí z Hrabušic do Vernáru a Glacem. — 3. Obvod soutěsky Suché Bielé. Při podrobnější pochůzce přicházejí ještě v úvahu Veľká bielovodská dolina, Zadná diera, Piecky, na Z. od silnice Hrabušice—Dobšiná. Sokolí dolina, dolina Bielé na V. od řečené silnice. Hlavní cesty jsou značkovány. Nejoblíbenější výlety jsou: 1. Z H r a b u š i c p ř e s H o r n á d (4 km) silnicí (hradskou) k Dobšiné vede tur. č. zn. (vl. otvírá se prielom Hornádu) a stoupá serpentinami. Za druhou serpentinou (za kótou 890) m. zn. stezka odbočuje k V. ke Kláštorisku (Lapis refugii). Je to skalní ostroh (lapis), výběžek hřbetu od jižnější hory Glac, se zbytky starého opevnění. Za vpádu Tatarů (r. 1241) byl po tři léta útočištěm (refugium) okolního obyvatelstva. R. 1307 byl tam vybudován na památku osvobození od Tatarů malý klášt. kartusiánský. Vyplenën byl husity r. 1433, trvale byl pak zrušen světskou vrchností 1534. Chata KČST. V „Růžové jeskyni", nedávno objevené pod Kláštoriskem, byly nalezeny cenné pazourkové nástroje, měděné a ryté kostěné ozdoby. Od Kláštoriska možno jíti: a) Do Hrabušic po č. zn. k J., pak po m. zn. na Glac. — b) Do Letanovců po č. zn. — c) Do údolí Bielé vody k V. po ž. zn. — d) K J. po č. zn. do rokle a lze pokračovati až ke Kyselu nebo dále do Sokolí doliny (to není soutěska Velkého Sokola!) a na Glac, kdež je horárna; po m. zn. jednak k SV. do Spiš. N. Vsi, jednak k silnici Hrabušice—Dobšiná. — Zpravidla chodívá se po č. zn. z Kláštoriska mimo zboř. kapli na J. do doliny Kysel, která se pokládá za nejlepší partii Slov. ráje (skály, vodopád 50 m vys., v. níže str. 254). Neodbočíme-li, stále pokračujíce k J., dojdeme za další 4 km až na horu Glac (1017 m, výhled), k myslivně na kotě 990 (až sem jsou 3 h. z Hrabušic po silnici, posilnění, nouzový nocleh). Odtud vede ž. zn. stezka k Z. mimo salaš na horskou louku, s níž vl. přijdeme lesem na vyhlídku nad soutěskou Veľ. Sokola. Sestoupíme po příkrém svahu k potoku, půjdeme do soutěsky M. Sokola (až sem je asi 2·5 h. s Glace). Příkré stěny soutěsky hostí alpské protěže (hviezdoň) a jinou zajímavou floru. Dále možno jíti: a) zpět na Glac a pokračovati silnicí až k zajímavé Ztratené dolině a k Dobšinské jeskyni. — b) Veľkou bielovodskou dolinou zpět do Hrabušic (5 h.). — c) Od myslivny (horáreň) na kotě 950 k V. některým údolím ke Kláštorisku (na př. Sokolí dolinou, roklí Bielé, Kyselem). Z Kláštoriska buď do Hrabušic nebo do Letanovců nebo do Hadušovců. — 2. Ze S p i š. T o m á š o v c ů přes Slov. ráj do Hrabušic (v. dále).

259 km Letanovce. 501 m. 731 ob. Kostel ze 17. st. s krásným ciboriem (17. st.).

Do Slov. ráje vede č. zn. k Letanovskému mlýnu na Hornádu a odtud na Kláštorisko. Údolí Hornádu tvoří mohutnou soutěsku s peřejemi. Kolmé skály padají místy až do řeky. V druhém zákrutu je t. zv. „věčný dešť", proud vybíjí tam jeskyně, malebná scenerie, štíhlá skaliska (kazatelny, jezuitský mlýn, Smižianský stav a pod.).

Vl. S. 4 km leží osada **Spiš. Štvrtck.** 533 m. 1000 ob. Got. kostel z 13. st. je z nejkrásnějších na Slovensku. K chrámu je připojena proslulá perla umění stavitelského, krásná památka vytříbeného got. slohu, kaple Zápolských z r. 1473, vystavěná Hedvikou, manželkou Štěpána Zápolského, a r. 1889 obnovená. Konstrukce zdiva je soustředěna do žeber a pilířů, stěny prolomeny úplně velikými okny. Dole je krypta, nahoře kaple. Téhož druhu jsou ještě kaple při katedrále v Spiš. Kapitule a kaple sv. Jana při františk. klášteře v Bratislavě. Pieta v sakristii je krásná řezba z 15. st. Obraz na oltáři kaple „Smrt P. Marie" je památka malířství got. na Spiši v 15. st. V minoritském klášteře jsou umělecké a cenné církevní skvosty od spišských umělců. Jan Jiskra opevnil r. 1455 klášterní valy proti kežmarockým Němcům. Spiš. Štvrtok leží na silnici Poprad—Košice. Odtud jde silnice k S. na Kežmarok přes Vrbov (v. VIII. 5.). V okolí byly založeny v 9. st. „pohraniční" osady proti Polsku a osazeny hraničáry. Je tam několik minerálních pramenů: Gánovce, Sv. Ondrej (proslulá kyselka exportní), Vydrník, Horka a j. V Dravcích byl do r. 1555 klášter. V Abrahamovicích mají cenné ornáty got. v kostele.

AB. jezdí ze Spiš. Štvrtku do Levoči.

260 km Spišské Tomášovce. Zast. 532 m. Host.

S. jsou Hadušovce, 150 ob. Arnutovce s cenným kostelem z 15. st., Smižany, 1440 ob. Kostel ze 14. st., přestavěn v 17. st.

Vycházka do doliny Kyselu. Partie namáhavá. Ráno (o 6. h.) se dáme na Ľudmanku (680 m, ¾ h.), svislá skála, z části převislá (Tomášovská) vyhlídka na soutok Hornádu v úzkém „Horním prielomu" u Železné brány a Bialého potoku. Sestoupíme nad jeskyňkou do průlomu Hornádu, přejdeme primitivní most (pouze traversa!) a přešedše potok, stoupáme po p. břehu potoku (proti toku l.). Po 2 h. (t. j. v 8 h.) chůze dolinou přijdeme k místu, kde se rozděluje: vp. dolina Kysel (ž. zn.), vl. k Sokolí dolině. — A. Dáme se vp. V Kyselu se dostáváme kupředu jen namáhavě úzkým korytem dnem kaňonu, správněji řečištěm potoku, místy brodíce se vodou. Po obou stranách se tyčí rozervané stěny. První překážku tvoří vodopád Kyselu, řítící se s hladké stěny. Nad ním je železný řebřík, po kterém se dostaneme nad vodopád. Po několika krocích se octneme v „kapličce". Opět vodopád a železný řebřík, 14 m dlouhý, je přešplhati. Rokle se trochu otvírá, jdeme dnem potoku. Opět železný řebřík a vodopád; výše se soutěska otvírá, leč ocítáme se zase u středního vodopádu (35 m), který obcházíme vl. po příkré stráni, kde na jednom místě třeba balvan jízdmo a po kolenou přelézti. Další cesta usnadněna železným řebříkem (22 m), umístěným nad vodopádem. Přecházíme přes můstek (20 m nad vodou), překonáme ještě jeden vodopád a octneme se na místě, kde vl. začíná Malý Kysel. Brzo opouštíme dolinu. Až sem celkem 3½ h. Odtud možno: a) odbočiti do Hor. Kyselu s travertinovými (druhy vápence) stěnami, až na silnici na Glaci. M. Kyselom dostaneme se za 2 h. k lovecké chatě a na silnici na Glaci. — b) Nejdeme na odbočku a), nýbrž dáme se hned (tak jako ti, kteří odbočili, učiní

po návratu) k J. po č. zn. stezce na K l á š t o r i s k o (20 min., chata). Odtud k Z. na silnici ke kótě 959 (1 h.), pak vp. nad chatou (pramen) na Černou horu, s ní vp. k ponoru Suché Bělé (45 min.), pak kaňonem Suché Bělé velmi obtížně (bez úpravy, lezecké partie přes vodopády, jíti vodou, slézati stěny, stupně přes 2 m a pod.). Cesta trvá 2—3 h. Od V. je do Hrabušic 30 min. Návrat asi 16·15. Do odjezdu vlaku k Popradu (17·40 h) možno se vykoupati v uhličitých lázních Vydrníku. — B. Dáme-li se od ústí Kyselu vl. k Sokolí dolině, přijdeme do ní za 30 min. Po 1 h. přejdeme Hwiezdoslavův vodopád (80 m vys.). Odtud vystoupíme vp. na výšinu Pirc (provaz!), pak jdeme cestou na silnici k Hrabušicím..

264 km Smižany. 487 m. 1500 ob. Sl.

Jedno ze 24 spolkových spiš. měst. Krásný dvojlodní got. kostel ze 14. st., v 17. st. barokově přebudován. S. 5 km ležící Iliašovce bývaly král. městem, dva kostely, 500 ob.

Také odtud se chodí k průrvě Hornádu a k ústí Bieleho potoku (2 h.).

267 km Spišská Nová Ves.†† 458 m. 11.207 ob. (r. 1928 již 12.000 ob.); z toho 1905 Maď., 2017 Něm. S městem je spojeno 7 osad (Huta, Hnilčík. Hnilec, Roztoky, Biele Vody, Mlynky, Palcmanská Maša, Havraní dolina) značně vzdálených.

H.: Reduta (24 p.), Schwarzenberg (9 p.). Kdysi hornické, dnes prům. město (65% Slov.). Okr. úř. Os. Bú. Slov. reál. gymn. Učit. ústav. Šk. dřevařská. Župní sirotčinec. Železničářský internát. Radnice, pěkné divadlo s redutou. Hlavní památkou je got. kostel farní z 13.—15. st., s 86 m vys. věží, s níž je krásný pohled k Tatrám. Portál na J. straně je z nejpěknějších na Slov. (v. Levoča). Křtitelnice z r. 1549. Proslulá, 1·15 m vysoká monstrance je vzácné umělecké dílo ze 14. st., francouzské, pozdně got. (podobná je ve Veľké). Mimoto je tam ještě jeden got. kostel P. Marie, v němž se sloužívala mše slovensky před r. 1918. Starý evang. kostel z r. 1783 až 1796. Synagoga. Pěkné sadovité nám. Starý Mestský dóm, kdysi úřad spolku spiš. měst. Měst. archiv má listiny od 12. st. Spiš. N. Ves je úpravné město se zajímavými dějinami. Má asfaltované ulice, elektr. světlo, dobrý vodovod i kanalisaci. Bývala báňským střediskem zvučného jména a sídlem spolku 16 spišských měst v 18.—19. st. I ona byla zastavena Polsku 1412—1772. Prům. dřevařský, výroba škrobu, sádry a j. Ve středověku proslulo tu zvonařské řemeslo. Tov. na konservy, na škrob. Velká moderní pila. V okolí jsou doly na železo, měď, na sádrovec (jediné doly toho druhu v ČSR.). Lov zvěře a rybolov. Lesní a lanová dráha. Okolí je úrodné, vsi bohaté a úpravné.

2. II. 1849 v noci v ulicích se bojovalo mezi honvédy a částmi sboru císařského generála Schlicka. Pomník je na náměstí. Císařští bombardovali město a rozbořili 15 domů a kostelní věž.

AB.: S. N. Ves, Kúpele, Hnilčík, Černohorské Kúpele, Vondrišel, Švedlár (v létě 2× denně, v zimě jednou denně).

Vycházky. 1. Sanssouci na „Blaumondu" S. 20 min. od města. Býv. letohrad hraběte Csákyho s kaplí z r. 1773. — 2. Kláštorisko. Krásná partie k Z. do Slov. ráje po m. zn. těsně proti Hernádu.

3. **Novoveské Kúpele,** klimatické lázně, leží 592 m n. m., J., v romant. údolí Dubnice, v dolině Sv. Ivana, při silnici, jež míří

na J. k Rožňavě (7½ km). Vodoléčba v láz. domě s úpravným zařízením. 7 vil (150 p.). Krásný francouzský park, kde koncertuje hudba. Zátiší uprostřed rozsáhlých lesů a hor, protkaných stezkami. Na 400 hostí navštěvuje místo za sezonu. Č. zn. tur. stezka vede k Dobšinské ledové jeskyni. — 4. Malé, krásně zařízené lázně Čiernohorské Kúpele (Schwarzenberg), 677 m. Kúpelný dóm a 10 vil (75 p.). Několik minerál. pramenů. Vodoléčba (nejstarší na Slov.) po vzoru Priesnitzově v Gräfenberku. Dobré pro plicní neduhy. Leží JV. od Novoveských Kúpelí (asi 13 km) a 3 km Z. od městečka Vondriešel (v. Markušovce). Nad lázněmi se skály Věža je pěkný výhled až na Vys. Tatry. Ze Spiš. N. Vsi vede z. zn. k J. až do údolí Hnilce, pak nutno jíti po silnici k V. Silnice na Rožňavu (55 km) vede velmi romant. krajinou.

Ze Spiš. Nové Vsi lze podniknouti pěkný celodenní výlet přes Hnilecké hory do Slovenského Krasu. Místní AB. společnost (cizineckého ruchu) za 500 Kč za AB. podniká takovéto hromadné zájezdy.

Spiš. N. Ves—Rožňava. AB. jede asi 3 h. přes Spiš. Hut (Kúpele Sp. N. Ves), odkud se počínají veliké serpentiny krásnými lesy města Spiše. Přes Malý Hnilčík (815 m, odbočuje k JV. silnice na Vondrišel) stoupá silnice ke Kříži (1023 m), odkud klesá do údolí Hnilce k obci Velký Hnilec (674 m). Tudy půjde Středoslovenská dráha (v. VIII. 2.). Zde bude možno záhy navázati důležitá spojení buď k Z. přes Dobšínskou ľadovou jeskyni nebo k SV. údolím Hnilce. Silnice na Rožňavu podruhé stoupá příkře záhyby, aby překročila J. hřbet Hnileckých hor (na jiných mapách jest to východní část Slov. Krušných hor neboli Rudohorie) u lov. zámečku a horárny (911 m, majetek Andrassyho, má býti zestátněno) na hřebenu Sulov. Až sem provázely silnici krásné smrkové lesy. Odtud dále k J. přibývají a pak převládnou krásné listnaté lesy. Se Sulova silnice sbíhá velikými záhyby údolím potoka Sulova do Veľ. Polomy na T. 288 Plešivec—Dobšina a podle ní údolím Slané, společně se silnicí z Dobšiny se ubírá do Rožňavy (v. T. 288, VIII. 1.).

*

Odb. T. 311 SPIŠ. N. VES—LEVOČA. Otevř. 1892. T. je hojně frekventována turisty, ježto v této oblasti je mnoho památností.

13 km **LEVOČA.**†† Z nádraží je do středu města asi 15 minut. 573 m. 7477 ob. (16% Něm., 6% Maď., 60% kat., 20% evang., 15% isr.). H.: Tatra (13 p.), Kasino (5 p.), Faix (3 p.). Okr. úř., Os., Bú., Ks. Posádka. Obec. šk. kat., evang., israel. Kat. učit. ústav dívčí. Slov. reál. gymn. dr. Šrobára. Něm. ref. reál. gymn. Dvě nemocnice. Evang. sirotčinec. Vel. archiv spiš. župy (ve 12 n.). Knihovna evang. obce (30.000 svazků, prvotisky). Starobylé město, často nazývané slov. Norimberkem, býv. král. svobodné město a býv. sídlo župy, známé uměleckými památkami.

Levoča byla založena ve 13. st. po vpádu Tatarů a rychle se rozvinula, takže závodila s Košicemi a Kežmarkem, s nímž sváděla v 16. st. krvavé zápasy. Obraz měšťanského bohatství vtiskl se do vzezření města. Měla hradby o 12 baštách, dnes jsou tam okružní sady. Často hostila krále uherské, polské i české. Za náboženských bojů v 17. st. stála při Habsburcích, zač trpěla od povstalců. Velké požáry zničily památky r. 1431 1550, 1747 a zejména 1849, kdy shořelo půl města. Mor řádil 1545, 1600, 1645, 1710. Proslula výrobou medoviny a piva, znamenitými něm. školami, zejména filosofickým kolegiem (pozdějším gymn.). Levočská šk. řezbářská obohatila Slovensko krásnými pracemi (v. VIII. 5., úvod). V Levoči byla první tiskárna na Slov. Zde vytiskl r. 1636 Třanovský „Cythara sanctorum“, r. 1685 zde vyšlo 1. české vydání Komenského „Orbis

1 Kostel sv. Jakuba
2 Mestský dom
3 Evangelický kostel
4 Okresný úrad
5 Hotel „Tatra" a divadlo
6 Ústav Zábojského
7 Gymnasium
8 Kostel gymnasiálný
9 Museum
10 Dom. voj. gažistov
11 Thurzov dom
12 Kláštor Minoritov
13 Reálka
14 Sedria
15 Ústav slepcov
16 Sirotinec
17 Župna nemocnica
18 Nemocnica Hermaň Gustava
19 Choromyslný ústav
20 Probostnerov dom
21 Synagoga
22 Kavarňa
23 St. autogarage

pictus". R. 1844 Jan Matuška složil tu „Nad Tatrou sa blýská". — AB. do Kežmarku.

Památky. Kostel sv. Jakuba z 15. st. (skvostné řezby). Krásná radnice (vestibul). Dům Csákyovců (dvůr) a j. na nám. Kostel františk. ze 14. st. a klášter františk. Kostel sv. Ducha. Nový františk. kostel. Kostel P. Marie. Gymn. a j.

Prohlídka. Středem města je krásné, památné náměstí, čtyřúhelníkové, s půvabnou skupinou starobylých staveb uprostřed. Ve

středu je krásný got. far. chrám sv. Jakuba, se štíhlou věží a krásným profilovaným portálem. Zal. r. 1245. Patří k největším na Slov. Hlav. oltář, vyřezávaný, trojdílný, vysoký 19 m, je nejvyšší oltář got. v střední Evropě (z r. 1508). Pochází od levočského mistra Pavla, žáka krakovského sochaře Víta Stossa. V hlavním díle nadživotní socha madony. Mistrná got. práce vzácné krásy. Na křídlech got., zachované obrazy ze školy L. Cranacha. Také ostatní oltáře mají vzácné obrazy. Nejlepší má oltář v křestní kapli v p. lodi vzadu. Krásné řezby (mistra Pavla) jsou také na poboč. oltáři Csákých. Varhany s 27 rejstř. z r. 1615—1624. Na bočné kruchtě druhé menší. Bronzová křtitelnice v křestní kapli. Pod kruchtou got. lavice senátorské s cechovními odznaky a got. ornamenty. Got. kresby v l. lodi na stěně značí 7 hlav. hříchů, 7 skutků milosrd. a život sv. Doroty (obnoveno r. 1870). Z l. lodi do sakristie. Pěkné got. kalichy, roucha. Za reformace všichni Němci levočtí i s farářem Mollerem 1544 přestoupili k luteránství. Ale r. 1674 císař. komise s vojskem charvatským navrátila kostel církvi kat. Ve válkách zabrali evangelíci několikráte kostel. R. 1705 jsou tam obě církve. Od 1710 je tento kostel trvale kat. Katolíků přibývá, až dnes je jich 60%. Kromě hlavního kostela je tu got. kostel gymn. s bar. vnitřkem, se zbytkem kláštera, s křížovou chodbou a na opačném konci města při bráně košické, minor. bar. chrám s klášterem téhož řádu. Fresky na stropě od Petra Trtiny z r. 1765. E v a n g. k o s t e l stojí na nám. Sloh imituje byzantské centrální stavby s kopulí. Je z r. 1837. Kůr chová bohatou knihovnu. Po farním kostelu je nejpěknější stavbou r a d n i c e z r. 1550. Renes. vlašská s loubím a v patře s arkádami. Má pův. mansardovou jednoduchou střechu, r. 1893 posazeny štíty a vikýře v renes. něm. Průčelí J. ozdobeno alegor. obrazy 5 ctností. Radnice má 2 patra. Vestibul má původní got. klenutí, ostatek je renes. z 16. st. V I. p. zasedací síň se stropem trámovým. Lustr je dar města Benátek z horských křišťálů. Na stěnách bar. obrazy habsburské a novější primátorů. Velký obraz z r. 1670 představuje soudní řízení v Levoči. Horní patro obsahuje m u s e u m a a r c h i v. Vedle radnice z v o n i c e. Tato i též u farního kostela bez větší umělecké ceny. Od radnice k J., kde je nyní evang. kostel, stála železná klec 3 m vys., kde bývaly pranýřovány ženy, které se provinily proti tehdejším mravům. Nyní je na zahradě vily Propstnerovy. — M ě s t s k é h r a d b y (mury) i brány jsou dobře zachovány, nejlépe je K o š i c k á na východ, zavírající Košickou ul. — Od ní podle hradeb vně dále na J. přijdeme k malé b r a n c e, u níž ve zdi je obraz Levočské bílé paní, milenky Talafúsovy, která podle Jókajova románu tudy vpustila nepřátelské vojsko do města (1710). Proti brance ven z města je P r o p s t n e r o v a v i l a s parkem a železným pranýřem. Jdeme-li dále podle hradeb k J. po silnici, spojující Košickou bránu s nádr., dojdeme po 100 krocích k další bráně do města. Proti ní je hřbitov evang. s empir. pomníky. Dále vede nás silnice mimo kasárny p. pl. 37. k nádr. —

Okolo hradeb od Košické brány (směrem obráceným) na S. přijdeme do oblíbené promenády v p a r k u kolem hradeb „po za mury".

Třetí význačná budova jest nové slov. reál. gymnasium dr. Šrobára. Stojí na náměstí Z. u gymn. kostela, na místě starého jesuit. gymn. (kolegia). Je to jedna z největších budov školních v republice. — Mimo jiné má 2 sály divadelní, jídelnu, tělocvičnu s balkony, školní kuchyň, hvězdárenskou věž. Tam studoval dr. Šrobár a byl pro slov. smýšlení ze školy vyloučen. Na nám. budova býv. žup. úřadu. Vedle „malý župný dom" s rozsáhlým župným archivem. Před nimi park, kde bývají voj. koncerty.

Na Z. straně nám. staré měšťanské domy (čís. 45 a 57) s renes. dvory s arkádami (přístupny).

Zajímavou podívanou národopisnou je „levočská pouť“ nebo „odpust“ dne 2. července. Je to dostaveníčko venkovského lidu z celého Slov. Spatří se tam kroje z několika žup, zejména pak ze Spiše a z Magury, arci dosti prosté. Lidová keramika, domácký prům., jsou tu jako na výstavě pro turistu připraveny. Lidé se sejdou do hlavního kostela a odtud v 8 h. ráno s lesem korouhví jdou na Mariánskou horu, S. u města rozloženou. Hora má nový kostel řím-kat. a za ním malý řecko-kat. a studánku. Poutníků bývá 30.000—40.000.

AB.: Do Sp. Podhradie. — 2. Přes Sp. Štvrtok, Kežmarok do Sp. Staré Vsi (k Pieninám).

Vycházky. 1. **Levočské Kúpele.** S. 4 km po č. zn. 610 m. Léčebný dům upraven je jako H. (30 p.). Půvabné, tiché lesní zákoutí se slabým minerálním pramenem. Zal. byly r. 1896. Připravují se také teplé vanové koupele. V hornatém okolí je mnoho půvabných zákoutí. Chodívá se na horu Danila (815 m, dřevěná Rz., asi 15 min.). Dolina s host. a starými dřevěnými chalupami. — Tudy vede cesta do lesnatého pohoří Levočsko-kežmarockého (Lubovňanského). Před Levoč. Kúpelemi odbočuje k Z. do Kežmaroku silnice: od ní na S. se pne hora Křížový vrch, 1060 m (tur. chata, proslulý výhled) a dále vrch Ihla (1290 m). — 2. Od nádr. v Levoči za prvními domky odbočuje silnice k Z. do obce **Spiš. Štvrtok** (v. výše). Je tam perla pozdní got. kaple Zápolských při klášteře minoritském, pečlivě obnovená. Tudy jezdí AB. do Kežmaroku.

3. Košickou branou vede silnice na V., po níž jezdí AB. do města Spiš. Podhradie. — Za 1 h. je Harhov, sídlo býv. hraběte Czákyho. Park. Zámek bar. Kostel má zajímavou renes. věž s rovnou střechou. Dále je vesnice Kolčov, Nemešany a Spišská Kapitula (na vrcholu stoupání). Před Kapitulou u silnice je pastvina se sirnými prameny. Voda šumí pod zemí. Vidíme asi ½ h. vp. Baldovce, kde jsou kúpele a Rs. (voda se vyváží). Poblíž jsou kúpele Sivá Brada. Z Kapituly za ¼ h. silnicí do Spiš. Podhradí. Za Podhradím se zvedá kopec, 200 m nad obcí, se zříceninami Spiš. hradu. — 4. S. 7 km po č. zn. leží výletní místo Peklo s minerál. prameny. Tímto směrem se chodívá dále po č. zn. do **Ľubovnianských Kúpelí** (28 km) přes Javorinu (1217 m), útulnu Jankovec (1170 m, rozhled) a údolím Jakublanky (značky v r. 1929 nedokončeny). — 5. Na **Ľubické Kúpele**, S. 23 km. Leží na AB. lince do Kežmaroku. — 6. K SV. možno přejíti po ž. zn. přes Úložu, Vyš. Repaše (v kostele je starobylá řezba sv. Trojice z 15. st., křídlové oltáře), Niž. Repaše (spolu se Z. Toryskou a V. Olšavicí — ruské obce) do údolí Torysy a podle ní na Lipiany k žel. T.

Znač. cesty. 1. S. Levoča, Levoč. Kúpele, Javorina, St. Ľubovňa, č. zn. — 2. K SZ. Levoča, Knöpchen, Křížový vrch (1060 m), Javorina. — 3. K V. ž. zn. Levoča, Uloža, Repaše, Torysky. — 4. K JV. č. zn. Levoča, Harhov, Spiš. Podhradie, Kúpele Sivá Brada. — 5. Levoča, žst., z. zn. — Okolí Levoči má floru podalpskou. Kraj zdravý a laciný; koupání ve voj. plovárně na malém potůčku. Sp. drahou od J. a pošt. AB. na V. a Z.

*

Levočské hory (na některých mapách nespr. Branisko) se táhnou od Spiš. Štvrtku na S. ke St. Ľubovně. Jsou nevysoké (1200 m), širokých hřbetů, pohodlně přístupné. Chodívá se: 1. Z Kežmarku na Ihlu (1291 m) a Repisko (1250 m) nebo do Ľubických Kúpelí (v. Kežmarok). — 2. Nejobvyklejší a nejvděčnější je asi 40 km dlouhá hřebenová tura po vozové, pohodlné cestě z Levoči k S. údolím

Peklo, Javorinou do St. Ľubovně, jak popsána je u Levoči a u St. Ľubovně (VIII. 5.). Nocuje se v lov. chatě na Vinné. Částečně lze si nadejíti po červ. zn., jež odbočuje v Dolině na pravo, anebo z Levoči po m. zn. na Křížový vrch a Javorinu, kde se připojuje na č. zn. na St. Ľubovňu (lepší rozhled).

*

Dále T. 301 hned za žst. Spiš. N. Ves u měděných hamrů přejíždí po vysokém mostě Hornád a vede pak po jeho p. (J.) břehu:

276 km Markušovce. 445 m. 1670 ob. Slov.

Nad obcí je zřícenina hradu z 15. st., čtyřboká, s okrouhlými věžemi. Dole stojí renes. (z 16. st., v 18. st. přebudovaný) zámek rodiny Mariassych (dočasně neobydlený). Got. kostel ze 13. st. se síťkovou klenbou. Od S. přitéká říčka Levoča (Lučbach). S. leží Odorín, Jamník, Domaňovce s pěknými kostely. JZ. 3 km jsou veliké doly na žel. rudu a j., návštěva je instruktivní a vděčná.

Na J. vedou dvě rozvětvené horské dráhy pro dopravu dřeva a rud. Točitá lesní dráha vede k Roztokám a Mal. Hnilčíku, kde jsou veliké železné doly (v Roztokách je těžba omezena, v Hnilčíku na dole Gretl se pracuje v plném osazení). — V. od nich je kolonie vil v lese, malé Čiernohorské Kúpele (srov. Spiš. N. Ves) a Vondrišel (Wagendrüssel). 431 m. 2000 ob. (575 Slov. a 1350 Něm.). Doly železné, dočasně zastavené, dnes výroba kos, rýčů, lopat. Město zal. bylo ve 13. st. Ve 14. st. proslulo již bohatstvím a hornictvím. R. 1462 se vykoupilo husitům. Středoslov. silnice Červ. Skala—Košice ubírá se z Vondrišlu k V. přes Švedlár na Mníšek (v. dále). Z Vondrišlu jde k J. lanová dráha do hornické obce **Stilbachu**, jež v 13. a 14. st. slynula hornictvím. — 3 km Z. od Vondrišlu jsou Čiernohorské Kúpele (v. Spiš. N. Ves). — Rovnoběžně jde jiná větev k žel. dolům v Bindtu s méně vydatnými a starými doly. Na JV. jde z Markušovců odb. do Koterbachu, kde jsou veliké rtuťové a železné doly (siderit, ocelek) a vysoká pec (asi 1000 dělníků, moderní zařízení, majetek Vítkovických železáren. Závodní host. Mimo železo se dobývá v Koterbachu též rtuť. Na konci doliny je ruská obec Poráč s velikými, dočasně zavřenými žel. doly. Odtud možno k V. přejíti do krásné Poráčské doliny a ke Krompachům. Za obcí Poráč je „Šarkanova díra", větší jeskyně (15 m dl., 13 m šir., 12 m vys.). Z Markušovců vede tam č. zn. k JV. 9·5 km. J. od Markušovců 6 km osaměle v horách leží ruská obec Závadka, 1500 ob. Cerkev z 15. st.

Dále T. 301 vede krajem lesnatým, hornatým, stále majíc vl. pěkné, místy těsné, místy kotlinaté údolí Hornádu. Vl. v dáli vystupuje Branisko (v. svrchu), blíže bílé kopce travertinu (v. níže). Vl. za Hornádem v **Chrasti** n. Hor. je prastarý kostelík (rom. presbyterium z 11. st.), z nejstarších ve Spiši. Je z doby Cyrila a Metoda, podobného typu jako nejstarší čes. kostelíky.

Dále 2 km a S. od T. 301 za Hornádem jsou Vítkovice s kostelem ze 14. st., pův. got., později barok. přebudovaným. Odtud S. 3 km je Hrušov s kostelem ze 14. st. s přistavenou typickou renes. věží (jako v Petrovce).

290 km Spišské Vlachy.† Do města 1 km. 389 m. 2430 ob.

Městský H. (2 p.). Farní kostel hrazený, z 13. st. a 15. st., později přebudovaný, got. s bar. vnitřkem, s pěknou křtitelnicí. Starobylý got. Mestský dom ze 14. st., složený ze dvou částí (býv. kaple a vlastní radnice), s typickou věží. Býv. kaple ze 14. st. slouží nyní hasičstvu. Věž má zajímavé podsebití a báň. Evang. kostel z r. 1783, obnovený 1865. Pod městem je starý kamenný most přes Žehřici. J. od města za Hornádem v horách je kostelík sv. Jana. R. 1924 velký požár zničil a vypálil přes 270 budov, čímž utrpěl starobylý vzhled města.

Okolí. 1. Zajímavé lomy travertinu jsou 3 km na kopci Dreveník. Odtud byl dopraven sochařský materiál na Štefánikův památník na Bradlo. — 2. SV. (6 km) je **Dúbrava**, malé lázně s pramenem alkalicko-zemité kyselky. — 3. Od Dúbravy 2 km J., od Spiř. Vlachů 4 km SV. jsou lázně **Slatvina**, 479 m, na úpatí Stubice (1131 m, 1 h., rozhled), s pramenem sv. Anny (alkalicko-muriatická kyselka železitá). Je tam H. Místo (1928) je dočasně zanedbáno, ač po opravě by se mohlo opět státi hledaným Ls. V místě je starý kostelík. — 4. Žehra s památným kostelíkem (v. dále).

*

Odb. T. 312 **SPIŠ. VLACHY—SPIŠ. PODHRADIE.** 10 km. Otevř. r. 1894. — Spišské Podhradie. 435 m. 2993 ob. H.: Mestský (2 p.), Stanice (2 p.). Os. Starobylé městečko, z části r. 1905 požárem zničené. Klášter a nemocnice Milosr. bratří z r. 1650. „Špitál" existuje již od r. 1327. Kost. evang. z r. 1808—1820. Na hřbitově je hrob honvédů z bojů s Rusi 1849. Farní a klášterní kostel, bar. ze 17. st., s bronzovou křtitelnicí z 15. st. Spiš. Podhradie bylo ze spišských měst, která král Zikmund dal Polsku do zástavy.

V. nad městem na kopci (634 m) ční asi 200 m nad okolím zříceniny Spišského zámku, nejrozlehlejšího hradu v republice, význačného bílou barvou vápencových hradeb, působí velkolepou rozlohou opevnění a mohutností jednotlivých částí. Hrad má 5 dvorů, 135 místností, z nichž se 50 obývalo. Skládá se z předhradí, ze středního a z vysokého hradu. Mocná hradní strážnice má 4 poschodí. Hradby jsou místy až 3 m šir. a 23 m vys. Zachovány částečně: několik bran, hlásná věž, got. kaple, cisterna, klenuté galerie. Zajímavé zděné sloupy palisád před V. branou. Původ není znám, r. 1120 uváděn je v listinách po prvé. Ve 14. st. patřil Václavu IV. R. 1443 dobyl ho Jiskra z Brandýsa a do r. 1453 hájil ho Aksamit. Narodil se tu r. 1487 král Jan Zápolský. Od r. 1710 je opuštěn, r. 1780 vyhořel a od té doby je v rozvalinách. Dějiště Jiráskova Bratrstva. Krásný je výhled na širé okolí. — Z. 15 min. od města je na vrchu **Spiš. Kapitula**, zdí obehnané sídlo spiš. biskupa se seminářem a 10 hosp. domy kanovnickými a učitel. ústavem. Tu biskupoval pověstný Alexandr Párvy, zuřivý nepřítel všeho slovenského. Ulicí 10 kanovnických domů přijdeme ke katedrále rom.-got. slohu. Z pův. rom. stavby z r. 1141 se zachovaly věže a přední část trojlodí. Vápencový Leo albus (lev) patří k nejstarším rom. sochám. Chrám byl přebudován v 13. st. po vpádu Tatarů. Vyšší V. část byla přestavěna r. 1462. V kostele jsou fresky z r. 1317. Korunování Karla Roberta. Obraz sv. Štěpána z r. 1430. Restaurované oltáře uchovaly krásné staré řezby (sv. Martina). R. 1493 přistavěna k J. boku nádherná kaple Zápolského, z nejkrásnějších památek vrcholné gotiky na Slov. Ze zařízení chrámu vynikají got. křídlové oltáře, got. chórové stally, barok. lavice, epitafy z 15.—17. st. Nad S. vchodem chrámu je freska z r. 1317. V okolí je mnoho min. pramenů. Tak při silnici k Levoči. Od Spiš. hradu k J. se táhne velmi zajímavý travertinový hřbet Drevenik s ledovou jeskyní, 80 m dlouhou (na J. straně kopce), travertinové lomy. Velmi zajímavé jsou travertinové jícny kolem minerálních pramenů.

z nichž některé vystřikují vodu asi 20 cm vysoko, jiné kysličník uhličitý a pod. Vděčná obchůzka.

AB. jezdí 2krát denně do Levoči.

Vycházky. 1. **Branisko**, bojiště z r. 1849, kde bojovali 5. února 1849 slov. povstalci proti Slovákům, násilím zařazeným do maď. vojska. Pomník. Výhled. Ze Spiš. Podhradie na Bijacovce jde č. zn., ze Spiš. Podhradie na Branisko m. zn. — 2. **Baldovské Kúpele**, 433 m. (44 p.) Z. 3 km od Spiš. Podhradie. Několik pramenů kyselek. Léčí se tam žaludeční choroby. — 3. **Slatvina**, 460 m, železitá kyselka se exportuje. — 4. **Sivá Brada**, 15 min. po č. zn. od žst. Podhradie. 470 m. Malé lázně o 2 budovách. Rs. s koupelnami. Sirná, chutná a silná kyselka. Sezona od 1. V. do 30. IX. Okolí je zajímavé travertinovými usazeninami minerál. pramenů. Jeden pramen je v kúpelích, jiný na štítě Křížovky u kapličky (v. svrchu Drevenik). — 5. **Ž e h r a**. JV. 3 km přes vrch D r e v e n i k (612 m) s lomy na travertin. Cestou v Hodkovicích je zámek Csákyho s vzácnými starožitnostmi ze Spišského hradu. V parku je mausoleum. Na kopci stojí proslulý got. kostelík ze 13. st., malebně položený na návrší, s nápadnou barok. bání, zúženou uprostřed v tenkou spojku, z nejstarších na Slov. (uvnitř fresky legendy sv. Vojtěcha, cenné oltáře). Z hradu na Drevenik jde ž. zn.

Branisko je malebný hřbet vápencový, táhnoucí se od horní Torysy k JZ. až k Hornádu, podle něhož pokračuje jako Čierna hora a dosahuje 1311 m. Má pěkná, romant. údolí, ladné doliny, několik jeskyň. Silnice Levoča—Prešov dělí je na část S. a J. Od silnice se konají vycházky: a) K Ďábelské díře, ponoru potoku. — b) K S. po hřbetě.

Silnice na Prešov se ubírá na V. mimo Spiš. hrad na Beharovce (J. jsou Petrovice s kostelem se zajímavou zploštělou věží s polskou atikou). Pak stoupá serpentinou přes hřbet B r a n i s k o, proslulý bitvou z r. 1849 dne 5. února (v. svrchu). Při silnici je pomník. Padlí leží na hřbitově v Poľanovcích, jimiž možno přejíti k S. na proluku Paršivou a do údolí Torysy. Na hřbetu je krčma „Chvala Bohu“ a tur. stan. Silnice sestoupí do Š i r o k é. — F r i č o v c e. Od Prešova 25 km. Renes. zámek z r. 1623 se sgrafity Mart. Paxmanna.

S. 2 km jsou **Kúpele Lipovce** v široké kotlině Braniska k J. otevřené, vůkol lesnatými vrchy obklopené. Kúpele, kdysi zvučného jména, jsou dočasně zanedbané. Mají minerální vodu Salvator, velmi exportovanou, lékařsky diuretickými účinky známou. Mimo to je tam pramen Maria, sirnatý a i v zimě 14^0 C teplý. Bahnitý basén (30 m^2) nad pramenem vydatně působí při reumatismu. Na AB stanici Frišovce—Prešov jsou 4 km.

Silnice k S. se ubírá přes Bijacovce. Zámek rodiny Csákých, na oltáři kaple je obraz Albrechta Dürera. Umělecké sbírky, starý kostel. Stoupá zákruty přes hřbet Babia hora (837 m) do Slavkovské doliny a pak přejde do údolí Torysy k Lipianům (v. VIII. 7. podrobněji).

*

T. 301 vede dále malebným údolím Hornádu. Jižní oblouk Braniska se blíží trati, údolí se stává romantičnějším. V těsném údolí vl. od T. jsou železárny, školní internát, majetek fin. správy, pro děti pohraniční finanční stráže.

297 km Krompachy. 379 m. 5575 (5918) ob. (20% N.).

H.: Neumann (11 p.). Tinajův (4 p.). Krajinská nemocnice. Měšť. škola. Školní internát. Kaple ze 16. st. Katolický kostel z 18. st. (kalich z 18. st.) a evang. kostel z r. 1780, synagoga. Zámeček z r. 1727. V místě jsou úpravné lesní a parkovité promenády, říční koupele, prameny kyselky. V blízkém okolí jsou rozsáhlé, obecně přístupné lesy a ložiska železné i měděné rudy. V Poráčské dolině jsou jeskyně, předhist. nálezy z nich (mladší doba kamenná) jsou uloženy v museu v Popradu. Od 15. st. kvetl tu čilý kovoprům. Veliké železárny zaměstnávaly 3000 dělníků a bývaly středem hornádského železářského prům., jenž sem zasahá ze Slov. Rudohoří. R. 1922 byla výroba zastavena a většina tov. zařízení odmontována, poněvadž majitelé dolů (Rimavskomuráňská společnost) zůstali většinou v Maďarsku. Mnoho horníků se odstěhovalo. R. 1926 odkoupila část tov. budov něm. spol. „Beer Sondheimer a spol." z Frankfurtu a dobývá měď z rud, dovážených ze Slovinek (7 km). Tak se kovoprůmysl znenáhla zotavuje. — Od JZ. přichází pěknou dolinou potok Slovinka. Dlouhá lanová dráha přiváží měděnou rudu z dolů Slovinek. V dolině jsou dvě ruské obce, **Nižné a Vyšné Slovinky**, dříve se stříbrnými doly.

Za žst. vl. byly velké železárny od r. 1922 v úplné nečinnosti. — 300 km **Rychnava.** Zříc. hradu z 15. st., známého z Jiráskova spisu Bratrstvo. R. 1442 dobyl jej Jiskra z Brandýsa. Kaple sv. Maří Magdaleny z 14. st. (obnovena v 19. st.).

O něco dále k S. jde silnice přes slov. obec Kluknavu (359 m, 1264 ob.) na Vitiež a Prešov. Na žst. Kluknavu ústí od J. lanová dráha ze železných dolů v Žakarovcích. Vl. v údolí dřevěný krytý most. V. od silnice na Čierné hoře se pne proslulý poutní kostelík sv. Anny, kde se konají 26. července slavné pouti z širého kraje. V kostele v Kluknavě jest vzácné kostelní náčiní (kalich Szilassyho z 18. st. a j.).

Vlak jede nad krásným údolím Hornádu. Vl. se pne hřbet Černé hory (v. dále), údolí Hornádu se mění v soutěsku. Přejíždíme Hornád, jehož hluboké, nádherné údolí zůstává až k Obyšovcům vp. Vp. se otvírá krásné údolí Hnilce.

308 km **Margecany.**† 340 m. 800 ob.

Od J. se vlévá do Hornádu řeka Hnilec, jejímž údolím jde odb. 313. Sem vyústí žel. spojka od T. 295 z Červ. Skály údolím Hnilce jako část středoslov. magistrály. — **Vycházka:** Po m. zn. vystoupíme k SZ. na Čiernou horu (1028 m), s níž přehlédneme skoro celou šarišskou župu a Tatry. Pěkná partie je k SV. po hřebenu Bystré (763 m) na V. do Ružína (v. dále).

Margecany jsou tov. ves, která na J. souvisí s obcí Jaklovce, jež má starý kostel (ze 14. st.). V. se pne kuželovitá hora Vápenice (787 m, výhled).

AB. z Margecan do Košic.

Silnice z Margecan do Rožňavy anebo do Moldavy se ubírá stále podle odb. T. 313 až do Smolníku, kde se štěpí (v. Smolník níže): a) JZ. větev jde podle vodovodu a lanové dráhy na horskou obec Uhorná, pak velikými zákruty přestoupí prolukou (870 m) hlavní

hřbet Rudohorie a sestupuje mimo zámek Krásná Hôrka k Rožňavě (v. tam). — b) V. větev silnice jde na lázně Štos, jak níže uvedeno.

Středoslovenská želez. magistrála půjde z Margecan na Mníšek. Tam se dá k Z. údolím Hnilce ve směru silnice na Vondrišel na Švedlár (432—800 m, 2000 ob., host. Lukáč, Gastgéb). Staré hornické městečko s pěkným půdorysem západním. Kostel kat. z 18. st. s bronzovou křtitelnicí ze 14. st. Evang. kostel z r. 1784. V okolí se dolovala měď a železo. J. 3 km je Stará Voda, kde byla počátkem 19. st. velká stát. huť, přenesená později do Krompachu. Vondrišel. 356 m. 2000 ob. H. Jelen, Barvírna. Kujné huty a tov. na kolejnicové klince (J. Plander). Bývaly tu pece. K J. šla lanovka pro dopravu rudy z dolů v t. zv. Bettler Flecken, J. od Henzlové (635 m) a Štilpachu (635 m, kostel). Odtud silnice míří k SV. na Spiš. N. Ves (v. tam).

*

Odb. T. 313 **MARGECANY—SMOLNÍK.** Otevř. r. 1884 do Gelnice a dále r. 1896. Podél T. jsou rozloženy železné doly a hutě. — 8 km Gelnica. 372 m. 3737 ob. H.: Nádraží (8 p.). Mestský (6 p.). Okr. úř. Os. Bú. Nejstarší hornické město spišské, zal. v 13. st., dnes ještě starobylého rázu. Pohnuté dějiny vedly od bohatství horního města k chudobě horského městečka. Zříc. zámku Thurzova, pův. z r. 1400. Trosky hradu a kláštera z 13. st. byly rozvezeny a zastaveny. Got. kostel z 15. st., hradbami otočený, stojí nad městem. Byl obnoven v 18. a 19. st. Z památek nejvýznačnější je krásná monstrance z 18. st., 1 m vysoká. Evang. kostel z r. 1784. Okolí je krásné, hornaté a má rozsáhlé jehličnaté lesy. Doly na železo, dříve na měď a stříbro jsou roztroušeny po okolí, zejména v JZ. horách, odkud jde lanovka do Kluknavy.

V místě jsou železářské závody: tov. kovového zboží (Lud. Antony), tov. kleští (Gab. Valkó), tov. řetězů (Mich. Valkó), dřevařství.

Vycházky: 1. Turzovské Kúpele. 451 m. 2 km SZ. po m. zn. Lázně jsou v lesích při jezírku pod Ostrým vrchem (1054 m). Čtyři H. s 55 p. Útulné lázně pro plicně choré, vodoléčba. Vycházky: a) Na Ostrý vrch vystoupíme po ž. zn. — b) Také SZ. 1 km po ž. zn. se chodívá na „Tatárkův kříž" (856 m) s pěknou vyhlídkou. Odtud se přechází do Niž. Slovinek a na Krompachy. — c) S. asi 20 min. je Klippberg (1030 m) s býv. doly na žel. rudu. — 3. M. zn. vedou od Mariánské Huti k JV. údolím Grellenseifen na Kojšovskou hoľu (6 km, 4 h., 1248 m) s tur. chatou Erika (1117 m). Tam přichází z Gel. Huty ž. zn. přes Zimmerplatz (760 m). S Kojšovské hoře je krásný rozhled a zajímavý přechod k J. na Jasov nebo k V. na Košice.

Od Mar. Huti Z. 3 km leží Žákarovce, kolem nichž bylo několik dolů, v krásné poloze.

16 km Prakovce (Prakendorf). 419 m. 2000 ob. (70% N.). Železárny (jemná ocel). Ž. zn. vystoupíme na Kloptanu (1155 m), vrcholovou partii Kojšovské hole.

Nad Prakovcemi dále proti toku leží Helcmanovce, pův. hornické městečko. 407 m. 1200 ob. Sl. (Značné procento řeckokat.) Všude po okolí jsou opuštěné „kopalny" (hlavně chalkopyritu).

24 km Mníšek n. Hnilcem. 419 m. 2000 ob. (80% N.). Založen v lesní pustině r. 1284 něm. horníky. Má širokou ulici s 2 kostely (kat. a evang.) z 18. st. V okolí byly velké žel. doly. Menší Ls. Bude žel. uzlem středoslovenské dráhy, jež má býti vystavěna v nejbližších letech.

Žel. trať odbočí k JZ. a půjde krásným údolím Hnilce stále k Z. přes Vel. Hnilec (silnice Spiš. N. Ves—Rožňava), železář. kolonie Mášu (lanovka pro dopravu rudy do Dobšiny), Štefánovce, nádherné údolí, Ztratená, mimo Dobšín. ľadovou jaskyni na Telgárt a Červenou Skalu. Podrobněji v. VII. 2.

Dále T. 313 se obrací do Smolnického údolí. — 34 km **Smolník.** 561 m. 2768 ob. H.: Ronay, Obecní. Šk.: kat., ľud., evang. ľud. a stát. ľud. Doly na pyrit, potřebný při výrobě celulosy, na síru a měď. Tur. východisko: 1. Od nádr. 3 km J. leží býv. město Smolník. Ze Smolníku přes Štos, Jasov (jeskyně), Šemši do Košic AB. Z nejstarších hornických měst Slov., zal. asi ve 13.—14. st. v území největších sideritových žil ve spišsko-gemerském Rudohoří, důležité doly na pyrit, dnes již vyčerpané a blízké zavření. V 18. st. byla tu známá mincovna a dvorní královské divadlo, jehož trosky se uchovaly. Kasino existuje 100 let a patří k nejstarším na Slovensku. Cenným dílem je obraz hlav. oltáře bar. kat. chrámu z 18. st. Evang. kostel z 18. st. Tabáková tov., pily, továreň plechového tovaru. Ls. v hlubokém lesnatém údolí. Poblíž (asi 1 h.) je Uhorňanské jazero, do kúpelí Štos jest 1 h., na Krásnou Hôrku s proslulým zámkem rodiny Andrássyho je povozem 2½ h.

AB.: 1. jezdí denně do Košic; 2. přes Niž. Medzev do Jasova.

Kopalny (doly) jsou u samého města. Dávaly ročně 26.000 tun pyritu, 1000 t jiných žel. rud, 700 t měděnky, 37 t antimonitu. Dnes se blíží vyčerpání. Olbří lože pyritu je 330 m dlouhé, 150 m vys. a 18—36 m šir.

Ze Smolníka jdou dvě důležité silnice: a) k JZ. Uhornou, Panský vrch do Krásné Hôrky a na Rožňavu (srovnej tam); b) k JV. přes Štos na Niž. Medzev a Moldavu. AB. Obě silnice jsou velmi krásné, romantické a vedou velikými lesy.

Kúpele Štós, kolonie lázeňských vil a H., leží od žst. 4 km V. na J. sklonku Smolnické hory v lesnaté, jen k J. otevřené dolině uprostřed rozsáhlých jedlových a smrkových lesů. 670 m. Vodoléčebný ústav pro 250 osob a sanat. pro horníky. H.: Komparday (47 p.), Republika, Tatra a několik vil (celkem asi 120 p.). Léčba inaktivních nemocí dýchacích ústrojů, nervových chorob, Basedovy nemoci, poruch zažívacích orgánů. Krásné promenády v lesích, výšková poloha, příznivé podnebí, čisté ovzduší činí Štós oblíbeným klimatickým léčebným místem. Telegraf, elektrárna, divadlo, koncerty, tři lékaři. AB. do Košic nebo do Smolníku nebo do Medzevu ke dráze. — **Vycházky:** 1. Po m. zn. do Smolníku a Turni. 2. Po č. zn. na Kojšovskou hoľu, Pipitku.

Silnice z Margecan do Košic vystupuje zákruty do vrchů Košických přes Veľ. Folkmar, kdysi hornickou ves, na Folkmarskou skálu (výhled, 918 m), sestoupí v 15 km do Mal. Folkmaru (500 m) uprostřed listnatých lesů. Pak přestoupí hranice býv. komitátu košického do Košických Hámrů (315 m). Odtud se chodívá krásnou dolinou k průrvě Hornádu. Silnice za Košickou Belou přestoupí hřbet (562 m) mimo Bankovské kúpele od S. do Košic (v. tam). Silnice Margecany—Prešov jde k S. krásným údolím Bystré, průlomem v pásmu Černých hor, úrodnou kotlinou, bohatými obcemi k údolí řeky Sviňky a dále k Prešovu (v. tam).

*

Dále T. 301 vede romantickým údolím Hornádu. Za Margecany se úží údolí tak, že stěny spadají svisle do řeky. Tur. č. zn. stezka Štefánikova ubírá se podél řeky údolím, místy však je nucena vystoupiti do stráně.

Oblíbená tur. partie. — 311 km **Rolova Huta.** Vlak vjíždí 417 m dlouhým tunelem do těsného, krásou proslulého údolí Hornádu „Dolného prielomu" a jede pak nad řekou po 20 m vysokém náspu. Trať vede lesy města Košic, místy hlubokými průkopy. Vp. provází trať 1 m vysoká protipožární zídka, lesy chránící, až do žst. Obyšovců. Vl. stráň často se sesouvá a působí nesnáze dopravě.

317 km **Košické Hámry.**

Osada leží J. 2 km od řeky při košické silnici. Proti žst. za Hornádom se pne zajímavá, ostrá vápencová skála s 10 jeskyněmi (2 velké); je to bývalý výtokový horizont ponorné řeky. Od žst. se chodívá po č. zn. Štefánikově cestě přes most a krásným údolím do obce Koš. Hámry (v. svrchu Margecany). Tyto jsou tur. východiskem: 1. Na hřbet, jenž míří od žst. K o š. H á m r y přímo ke Košicům. Krásná horská, lesní tura středního rázu. Z obce od silnice se dáme po č. zn. stezce k S. na Z. kraj hřbetu, pak k JV. po hřbetu až pod horu Sivec (784 m, rozhled). Tam odbočuje m. zn. na témě hory k S. (výhled). Až sem asi 2 h. Hřebenová cesta č. zn. pokračuje dále. Po 2·5 km (1 h.) odbočuje k S. zn. m. asi 500 m k tur. chatě Békefiho, při níž je košická lyžařská dráha (889 m). M. zn. od chaty k S. míří k žst. Ružín (v. tam), cestou jsou dvě jeskyně. Č. zn. hřebenová tura pokračuje přes vrchol Pokrivý (889 m) ke křižovatce se z. zn. (2 km). Z. zn. jde k SV. na Kysak-Obyšovce (v. tam) a JZ. k Jahodné. Cestou odbočí ž. a pak m. zn. přes Prilohu na Veľ. Lodinu. K J. pokračuje z. zn. na loveckou chatu Repy (200 m), pod níž (na m. zn. dalších 400 m) je pramen. M. zn. sejde do údolí Čermelského potoku na košickou silnici, z. zn. míří k J. po hřebenu rozsochy přes silnici na Jahodinu (563 m) a Kuriskovu (625 m) nad Vyš. Tejkešem. Č. zn. hřebenová cesta míří dále po hřebenu pod Čečatovou (721 m) ke Košicům (11 km). Asi po 1 h. jsou při cestě dva studňovité závrty (8 m hlub.) a 2 jeskyně. M. zn. k V. odbočuje (200 m) na Bielou skalu (820 m, výhled), pak asi po 200 m na Antalovu skálu (811 m), třetí m. zn. odb. jde k prameni Královská studánka (100 m) a do Kostolan. Č. zn. jde rovně do Košic. Tato hřebenová tura je hojně navštěvována, pochod trvá celkem asi 6—7 h. — 2. Od čet. stan. v Koš. Hámrech jde k JZ. ž. zn. na Folkmarskou skálu (918 m, rozhled), tvarem nápadnou. — 3. Od silnice v Koš. Hámrech k J. Opatskou dolinou jde m. zn. k Csákyho tur. chatě na Tolhajské pod Hojšovskou hoľou (v. Košice) u pramene.

Údolí Hornádu se šíří. Pravý břeh zdoben jest vysokými, pyramidovými horami vápencovými, daleko nápadnými.

323 km **Ružín.** 270 m.

Východisko vycházek: 1. Po m. zn. k J. k Békefiho tur. chatě na V o z á r c e. Před chatou dvě m. zn. odbočují k Z. (200 m) k velikým jeskyním: 1. do Antalové jaskyni, velmi zajímavé; za chatou přejdeme na č. zn. hřebenovou cestu (v. Koš. Hámry). — 2. Do V e ľ k é j a s k y n ě (80 m dl., 16 m šiř.). — 3. Po m. zn. dáme se na S. přes Bystrou (763 m) do Margecan nebo pokračujeme dále po ž. zn. na Č i e r n o u h o r u (1028 m), s níž přehlédneme skoro celou šarišskou župu a Tatry.

325 km **Malá Lodina.** 266 m. Soutěska Hornádu se rozšiřuje. Vp. proti stanici se tyčí jako mohutná hradba hřbet Prilohy s krásnými kotlinami. Na Hornádu jsou mostky, které se na zimu odklízejí. — 328 km **Veľká Lodina.** 250 m.

Východisko k J. na Pokrivý (889 m) přes vrch Prilohy (789 m, až sem po m. zn.), dále pak po z. zn. do Kysak-Obyšovců, jež nás zavede na č. zn. hřebenovou stezku, po té k SZ.

Vlak přejíždí Hornád. V. se otvírá krásné údolí pobočné. Hornád provází trať až do Košic po l. straně.

335 km **Kysak-Obyšovce.**†† 245 m.

V Kysaku (okr. Košice) je 600 ob., Obyšovce (491 ob.) leží v prešovském okrese.

Tu končí průrva Hornádu a údolí se šíří v kotlinu, k J. mířící. Od S. přichází řeka Svinka, na V. je nízkým hřbetem oddělen Hornád od řeky Torysy. K S. odbočuje T. 313 Košice—Orlov do býv. proslulé župy šarišské.

Vycházky. 1. Na Pokrivý (889 m) k JZ. vede z. zn. a dále na chatu Repy (1 h.). pod Prilohou (na vrchol 789 m, odb. k Z. ž. zn.) a na č. zn. hřebenovou stezku. Z. zn. míří od hřeb. stezky k J. k chatě Repy. Po hřebenové stezce lze jíti buď na Pokrivý nebo do Košic. Od Repy možno pokračovati po z. zn. na Jahodinu (2 h., 607 m). — Sestupuje se pak s Jahodiny k J. na č. zn. stezku Kojšovskou ke Košicům nebo pohodlnou silnicí přímo ke Košicům. — 2. K Luisininu prameni k S. po m. zn., 2 km při T. (kyselka), dále na Hradovou (497 m) a k Jánošíkově skále. — 3. Do Kostolan údolím. — 4. Údolím Sviňky po z. zn. k Prešovu. — 5. Údolím Sopotnice po č. zn. na hrad Veľ. Šariš, Čergov a Bardejov.

Vlak přejíždí Hornád.

336 km **Trebejov.** 240 m. Před další žst. vlak opět přejíždí přes Hornád. — 342 km **Kostolany** n. Hornádom. 258 m. Za stan. opět most přes Hornád a tunel. M. zn. vede k Z. na Kraľovu studnu. Odtud jde č. zn. hřebenová cesta dále na Bielou skalu, na Pokrivý až do Košických Hámrů (v. tam). — 347 km **Ťahanovce.** 224 m. Údolí se rozšiřuje. Z. od žel. zast. jsou kúpele odb. Svazu čs. důstojnictva v Košicích. 215 m. 4 km od Košic, spojeny jsou s městem elektr. drahou. Výletní místo košické.

351 km **KOŠICE.**†† (Popis v. oddíl VIII. 8.)

VIII. 7. Oblast šarišská. T. 314, Košice—Orlov-Plaveč n. Popradom.

Šarišská župa zaujímá širší okolí Prešova neboli SZ. část velkožupy košické (ve smyslu zák. z r. 1920). Dějiny tohoto kraje jsou velmi pohnuté. Středem župy byl od pradávna hrad, dnes zříc. Šariš, po němž župa sluje. Po vpádu Tatarů byl zpustošený kraj kolo-

nisován něm. osadníky, leč slovenský ráz zůstal uchován. (84% Slov. a Č., 10% Rusínů ve V. Poloninách, 3% Maď.). Nábožensky již inklinuje k V.: 50% kat., 33% uniatů, 8% evang., 7% isr. Ve 14. st. byl i tu pánem Matúš Čák Trenčianský, jehož moc zlomili král spolu s něm. městy. Často se opakovaly vzpoury a povstání Slováků a naposledy r. 1849 v průsmyku Branisku se odehrála tragedie, kdy bojovali Slováci dobrovolníci se Slováky, kteří byli násilně zařaděni do maďarských pluků a hnáni proti nim. Osou župy je řeka Torysa, ač i hořejší Toplá a Ondava jí patří. Šariš má již mnoho rysů, upomínajících na Podkarp. Rus. Nářečí má krátké samohlásky, důraz na poslední slabice a mnoho svérázných slov. typické „hej" (ano) a pod. Maďarská vláda vydávala tu zvláštní časopis a podporovala snahy o zvláštní jazyk — šarišský.

Není nadsázkou, doporučuje-li se, aby turista před návštěvou tohoto kraje si přečetl Bratrstvo od Al. Jiráska. Téměř při každém kroku se potká se stopami „Bratříků".

Silnice v. níže. Minerál. pramenů je tu známo okolo sta. — Zříc. hradů: Šariš, Hanigovce, Kamenice, Plavecký hrad, Zborov, Kapušanský, Sebešský, Sovarský. Nejvýznačnější města jsou Prešov, Bardejov a Sabinov. V oblasti šarišské je mnoho zříc., minerál. pramenů (Bardejovské lázně, Išla, Štávnik, Lipovce) a rázovitých dějin s význačným folklorem. Na S. živel slov. se stýká s Rusíny, což se projevuje svérázným přechodným dialektem. Této okolnosti chtěli využíti maďarští politikové k dalšímu rozštěpení slov. národa a pokoušeli se založiti samostatný spisovný jazyk, šarištinu. Vydávaly i noviny v tomto dialektu, podněcovaly snahy po literárním a jazykovém „osamostatnění". V městech do nedávna převládal živel maďarsko-židovský, dnes sílí slovenský. — Od západnější Spiše jest Šariš oddělen horskou skupinou Branisko s Vysokou hoľou (1172 m). Mezi Bardejovem a Orlovem rozkládá se skupina Minčol s rusínskými osadami. S. jsou Beskydy, V. hory Slánské. Na V. od Bardejova k J. teče řeka Topľá, od Sabinova přes Prešov až po Obyšovce provází T. Torysa.

T. je důležitou spojnicí do Polska. Otevř. byla r. 1870.

0 km Kysak-Obyšovce. 245 m. Podél T. táhne se úrodné údolí Torysy, bohaté vesnice. — 25 km **Kendice.** 234 m.

V obci Nové Vsi (1 km) je studeň s minerální vodou.

V. 2 km v Petrovanech zámek. Z. 3 km je výletní místo Domakov s pěkným rybníkem s červenými a zlatými kapříky. Asi 3 km od serpent. mezi Vydumancem a Zabijánou na kótě 336 m je pramen minerál. železité vody. Od něho asi 1 km J. směrem k Radačovu je jiný. Obě místa jsou turisty navštěvována.

33 km Prešov.†† Do města (10 min. pěšky) jezdí AB. 257 m. 17.577 ob. (12.126 Č. a Slov., 1948 Maď., 817 Něm., 1893 Isr.).

H.: Berger (35 p.), Čierný orel (20 p.). AB. do Giraltovce, Vyšného Svidníka, Stropkova, Humenného, Solnohradu-Išly, Široké, Braniska, Viceže, Kurimy. — Býv. sídlo župy. Slov. reál. gymn. Evang. gymn. Stát. prům. šk. Stát. učit. ústav a řeckokat. učit. ústav. Řeckokat. seminář. Biskupský úřad řeckokat. Sedrie. Oú. Os. Bú. Fin. řed. Nemocnice. Kolegiální knihovna s 35.000 svazky. Posádka. Na hlavní tř. stojí kat. kostel sv. Mikuláše z r. 1347. přestav. v 15. st., s věží 60 m vys. Vzácné stavební památky nejstarší části jsou kněžiště, kaple a krypta z 13. st. Krásné detaily architekt., cenné zařízení. Got. sochy na hlav. oltáři a 14 obrazů

nad chórovými lavicemi z pův. got. oltáře (1490). Zdobené kruchty ze 17. st. Kalvarie. S věže je krásný výhled. Vedle hlav. kostela stojí evang. kost. ze 17. st. Řecko-kat. (biskupský) z r. 1763 je na Masarykově tř. Klášter a kostel františk. ze 17. st. je ve Slov. ulici. Radnice ze 16. st. Staré domy (renes. a bar. fasády) jsou v Masarykově triedě. Město příjemného vzhledu s mnohými zahradami. Středem je Masarykova trieda, široká, v náměstí se rozšiřující, podél níž jsou hlavní kavárny (hudba cikánská). Měšťanské staré domy (na př. Rákócziho a j.) vroubí obě strany ulice. Pod městským domem je stará got. věznice. Ze starých hradeb jsou zbytky v Komenského ul. (příkop, bašta). Uprostřed je park se skupinou kostela a škol. Tov. na kachle, rafinerie lihu (dříve 36.000 hl, dnes 11.000 hl lihu ročně). U nádr. je moderně zařízený stát. „Masarykův solivar“ z r. 1924, v němž se odpařuje solanka, vedená sem potrubím z obce Solnohradu. Jediný stát. podnik toho druhu v republice. Roční produkce 60.000 q.

Město mělo pohnutou historii (náboženské boje), v okolí byly mocné hrady, šarišský a kapušanský, jež lákaly nepřátele. Prešov byl asi založen něm. kolonisty ve 12. st. Ve 14. st. proslul obchody se suknem a s vínem, obchodníci cestovali až do Gdanska a j. R. 1374 stal se král. městem. R. 1445 táhl tudy Jiskra z Brandýsa. R. 1534 byla tu střední evang. škola, 1664—68 protest. akademie (vyšší škola), jež za protireformace byla potlačena. Roku 1651 byl Komenský v Blatnom Potoku a měl býti povolán za ředitele této školy. Na místo jeho však nastoupil Jan z Matějovic, syn českobratrského kněze-exulanta v Šariši. Prešov byl zcela evang. V l. 1673—1710 přecházejí kostely i školy do rukou katolíků. Evang. zúčastnili se akcí protihabsburských. Tehdy bylo (r. 1687) umučeno a popraveno 26 slov. měšťanů a na 300 jiných Slováků na nám. na rozkaz habsburského generála Karaffy („krvavé jatky prešovské“) na místě, kde se nyní tyčí mariánský sloup, a to úžasně zvířeckým způsobem (smrt Jury Radvanského). U kolegia stojí jejich pomník, na rohu renes. dům Karaffů č. 119 s krásným dvorem (navštiv!), sluje proto „prešovské jatky“, neboť tam soudil Antonio Karaffa, maršálek Leopolda I. R. 1887 veliký požár zničil 190 domů. V Prešově studovali Hviezdoslav, Andrej Halaša, Št. M. Daxner a Julius Botto. Za vpádu 10. VI. 1919 bylo město dobyto maďarskými bolševiky.

AB. jezdí: 1. Od nádr. na náměstí. 2. Prešov, Vranov, Stropkov, Humenné, Michalovce (tam jest AB. do Košic a do Užhorodu). 3. Prešov, Hanušovce, Vyš. Svídník.

Vycházky: 1. **Kalvárie.** JZ. od měst. domu po č. zn. Rozhled. Bar. kostelík z r. 1721 s rokokovou štukaturou a rokok. mřížemi na pavlači. Na úpatí stojí kaple z r. 1765. — 2. **Minerální prameny v Cemjate,** JZ. 7 km po č. zn. od měst. domu. Lázně. Dále k J. je ve Kvašné Vodě (269 m) kyselka. Chodívá se sem též od Kalvárie po m. zn. nebo po z. zn. Z Cemjat vede č. zn. k Obyšovcům údolím Sviňky. — 3. **Kyslá, také Borkut,** minerál. prameny, 6 km, 1¾ h. po ž. zn. (od fotografa Divalda). — 4. **Solivar** v obci Solnohrad, 2 km JV., primitivní dobývání soli odpařováním (moderní je u nádr. v Prešově). Solné ložisko měří 800 m od S. k J., 476 m od Z. k V. a jest 200 m mocné, chráněno jsouc nepropustným jílem. R. 1752 vnikla do bání voda, „solanka“ (slaná voda), stojí až 42 m vysoko v jámě Leopold (152 m hluboké). Vytahuje se měchy a odpařuje. Nověji vede se k novému solivaru při žst. Prešov. Město bylo osazeno za Josefa II. něm. kolonisty, kteří si udrželi jazyk, kroj i zvyky. — 5. Na **Zlatou Bani** se chodí přes Solnohrad. Tam možno si vyžádati povolení řed. stát. lesů jednak k jízdě lesní železnicí pro dopravu dříví až do Dubníku ve Slanských horách, jednak k návštěvě dolu a k noclehu. Celkem je tam 26 km. 6 h.

Od pradávna byl znám drahý, krásně iridující opál od Dubníku, od r. 1788 kutal stát, pak soukromníci, od r. 1896 opět stát. Roku 1922 stát najal báně na 20 let Francouzům. Pův. báně v Šimonce jsou zatopeny, dnes se doluje v Libance, kde je 14 štol (asi 10 km), nejnižší (117 m), nejbohatší, jsou zatopeny. V sopeč. horninách pyroxenu, andesitu teplé prameny působily na kyselé horniny a usazují beztvarý opál mléčný, barevný a pod. Ročně dobývalo se až 20.000 karátů. R. 1870 byl nalezen obrovský opál (600 g), jenž je ve vídeň. museu a cení se asi na 700.000 hol. zlatých. V Dubníku se opály brousí. — 6. Ve vzdálenějších Merkovcích (20 km) jsou doly na ozokerit (zemní vosk).

Solivarské (Šovárské) hory se rozkládají mezi Prešovem a údolím Topľé, jsou S. zakončením Slanských hor a slynou krásou i bohatstvím. Jsou sopečného původu (andesit, trachyt), tvoří kužele a valy. Hlavní val se ubírá od SZ. k JV. Hlavní tur. cíle jsou: 1. Báně opálové u Dubníku a ozokeritu u Merkovce. — 2. Zříc. Solivar (Šovarského hradu), ze 13. st., rozbořeného Prešovskými (r. 1550) nad Rus. N. Vsí a Sebešského nad Megešem. Celkem nepatrné zbytky. — 3. Vyhlídkové hory Krivý Javor (1025 m) a Šimonka (1092 m, nad Zlatou Baňou). Hlavní tur. cesty jsou značeny péčí KČST. v Prešově. Příkladem jsou: 1. Prešov, Solivar, údolím ke kyselce Štiavnici, k lovecké chatě v sedle, a údolím Sebešského potoku do Podhradíku. Odtud do Prešova po ž. zn. Celkem 7 h. pěkné lesní procházky. — 2. Do Solivaru, Rus. N. Vsi, na zámek (661 m), Krivý Javor (5 h.). — 3. Zlatá Báňa, odtud na Šimonku (1092 m) s krásným rozhledem. Připojí se návštěva opálových bání.

Horský val Stráž (741 m) je dalším, turisty hojně navštěvovaným, článkem sopečného pohoří. Tvoří S. od Prešova hradbu s úrodnými svahy, buduje několik kuželů (Veľ. a M. Stráž). Na V. cípu jsou zříc. hradu Kapušanského (Maďaroš), na JZ. konci Doubrava. Chodívá se z Kapušan do Veľ. Šariše nebo přes lázně Išla, Fintice. — **Minčol** je široký beskydský hřbet, od hranic (silnice Lubotín—Bardejov) k Prešovu klínovitě se zaostřující, celý zalesněný, okolo 1000 m vysoký, hlubokými kotlinami značně rozčleněný. Počíná na S. Murjankem (1007 m, poloniny), jde k J. ve výši 1055 m mezi kotlinou Soliska (SZ.) a vrcholné Toplé (v dolině jest Lvovská Huta, obec Lvov s kostelíkem), pak následuje lysý hřbet (nad hrady Kamenickým a Hanigovským, pak koty 971, 1060, Priehyba (mezi J. dolinou Olejnika a S. obcí Lvov, přechod), nato přes Javorinu (1101 m, pramen) přijdeme na Čergov (chata KČST.) se zajímavou horskou osadou Ambušovce pod Lysou (1059). Odtud k S. vybíhají dvě veliké rozsochy, jednak mezi údolími osad Lvov a Kříže, jednak mezi Křížem a Hervartovem. Nejvděčnější tury tu jsou: 1. Návštěva hradů Hanigov a Kamenického a hřebenový úsek nad nimi (v. Lipiany). — 2. Žst. Kľušov, Hervartov, Žebrácký vrch, Čergov, Lysá, Sabinov. — 3. Pečovská N. Ves, Prehyba. Odtud buď po hřbetě k S. nebo k J. nebo dále do doliny sv. Kříže a přes Krivou do Bardejova.

42 km Veľký Šariš. 267 m. 2540 ob. Got. kostel z 15. st. V podhradí je bar. zámek z r. 1617 s hist. cennou kapličkou Rákóczyho. Zde byl zajat císařskými Frant. Rákóczy. Parní mlýn, z největších v republice.

SZ. 40 min. je Šarišský hrad. Stojí na význačné homoli (572 m). Je prastarého původu, po němž kraj dostal jméno. V l. 1441—1462 byl také v držení J. Jiskry z Brandýsa, v 17. st. Rákóczyho, za bouří v témže století spálen (1617). Ze střední věže hradu je krásný

rozhled k Sabinovu a Prešovu. Hrad měl 2 dvory, 15 m vysoké zdi, dnes zbyly skromné zbytky. Z Vel. Šariše chodí se po č. zn. k SV. na Stráž 2 h.

48 km Ostroviany. S. v Michalanech jest pěkný zámek z 18. st. — 54 km **Sabinov.** 324 m. 3742 ob. Oú. Os. Bú. Posádka. Zbytky měst. hradeb s baštami zachovány jsou kol celého města. Kostel z 15. st. s renes. portálem, 4křídlovým oltářem (got. sochy, renes. kązatelna od Vinc. z Ragusy). Mimoto dva evang. kostely (slov. a něm.). Pěkná radnice, sídlo úřadů.

Sabinov založen byl Sabinou, dcerou krále Bely IV., slynul obchodem a vápenicemi. Na Čergově je chata KČST. (v. Prešov).

Vycházky. 1. **Švabluvky,** místní lázně. H., sirný pramen, koupelny. — 2. **Lipovec,** 18 km JZ., se zříc. hradu. Romant. vápencový kraj a alkalicko-lithiový pramen „Salvator", obsahuje lithium, prostředek proti cukrovce. — 3. Javorina (1101 m, 13 km), chodí se přes Lysou (1069 m). — 4. V Orkucanech, 15 min. J., jest stát. gazdovská šk. — V okolí Sabinova pěstuje se znamenité ovoce, zejména třešně (v Naršanech).

58 km U Pečovské Nové Vsi je zajímavá cikánská dědina. — 60 km **Červenica.** Pěkný kostel s renes. věží. Východisko na zříc. hradu Hanigovce. — 65 km **Lipiany.** 389 m. 1400 ob. Památný chrám sv. Martina, pův. got. z 12. st.

Má 3 cenné oltáře křídlové ze začátku 16. st. Sanktuarium a kaple jsou ze 14. st., křtitelnice s měděnou přikrývkou z 15. st. Sochy, oltáře a obrazy vzácné uměl. ceny. Chrám byl přebudován renes. v l. 1493—1513 Tomášem Tarcayem, jenž tu odpočívá pod červeným mramor. sarkofágem.

AB. jezdí 2krát denně z Lipian do Brezovice n. Torysou.

Vycházky. 1. **Do Kamenice,** 4 km. Nad **Kamenicí** ční zdaleka viditelná nepatrná zříc. hradu (501 m). Hrad je úplně rozvalen od 18. st., byl rozvezen na stavbu silnic a do vápenic, mimo malé zbytky zámeckých věží. Zal. byl v 11. st. rodem Tarkőy. R. 1438 zmocnili se jej Prešovští, poté se majitelé střídali. Rozhled na Minčol, Branisko a po údolí Torysy. — 2. **Hanigovský hrad** (590 m) stojí při vesnici Hanigovce (2 h.). Mohutný hrad vévodil kdysi celé župě a byl svědkem četných bojů. Je z nejstarších hradů Šariše, zal. v 11. st., přecházel z rodu na rod. R. 1448 obsadil jej J. Jiskra z Brandýsa a o sto let později vyhořel. Od té doby je zřícen. Pěkný rozhled. — 3. **Na Minčol.** 1157 m. Z Kamenice až na vrchol 2 h. Zpravidla se chodívá od žel. zast. Puste Pole přes obec Kijov po m. zn. Rozhled. — 4. **Do Brezovice nad Torysou.** (V. silnicí k Spiš. Podhradie níže.) T. serpentinou přechází z údolí Torysy přes t. zv. Pustě Pole do údolí Popradu, lze viděti vp. hrad Kamenický.

Trať ostře stoupá. Vl. výhled na Minčol.

78 km Pusté Pole. 600 m. Nejvyšší bod T. — 85 km **Ľubotín-Lubovňa.** 3 km od zast. je malebná zříc. Plavečského hradu (547 m).

R. 1474 v rukou husitů. R. 1715 byly všecky šarišské hrady pobořeny, jen Plavečský hrad byl ušetřen. Byl ochranným hradem proti

Polsku, zejména v době zastavení spišských měst. R. 1856 vyhořel a jest zříc. Z. 3¼ h. jsou Kúpele Ľubovňa (v. oddíl VIII. 6.) při silnici do St. Ľubovni. Jezdí tam AB. a odtamtud jiný do Podolínce k žst. (17 km).

Na Plavečském hradu sídlil Aksamit po opuštění Spišského hradu až do 1458, kdy padl v bitvě nad Blatným potokem.

87 km Orlov-Plaveč (482 m) nad Popradem.†† Pasová prohlídka. Dále polskou drahou na Nowý Sącz a Tarnów. Zde zuřily r. 1915 těžké boje.

Údolí Popradu. Poprad (v. VIII. 5.) odchází z republiky hlubokým, krásným kaňonem, k němuž se váže řetěz polských Ls. a lázní. v žst. Orlov-Plaveč n. Poprad. sedneme do polského vlaku a jedeme stále podle Popradu. Vp. u cesty a potoku od Rus. Voľi přicházejí od V. čsl. hranice, jež se pak ubírají dále řekou. Údolí je hluboké, romant. — 12 km Muszyna. Cel. a pas. polská prohlídka. T. pokračuje několika tunely. Odbočuje lokálka k S. do lázní Krynica. Minerál. prameny, koupele, hotely, vily. Nad lázněmi je Rz. (741 m). Okolí tvoří rozběhlá, lesnatá beskydská vrchovina. V. 4 km Tylicz (575 m) a Muszynka (620 m) v geogr. významném sedle Tyličském, v němž končí Z. Beskydy a počínají východní. Jím jde silnice z Bardejova do N. Sącze. — Dále jedeme četnými zákruty Popradu k — 22 km Żegiestowu. Kyselky, lázně, hotely a vily. Důležité polské Ls. Vystoupíce zde, můžeme k J. se dáti přes vrch Makovisko do St. Ľubovně (4 h.). — Na čsl. břehu (asi 2 km doleji) je Ls. **Sulín.** Při Popradu jsou prameny výtečné kyselky, jež se rozvážela po celých Uhrách. Asi 2 km J. je obec, rozdělená v část šarišskou a spišskou. Celá tato oblast osídlena je Rusíny. Odtud se chodívá přes Krompach na St. Ľubovňu (v. VIII. 5.). — Další žst. je — 37 km Piwniczńa. Odtud J. asi 3 km je čsl. obec Mníšek nad Popr. Pěkné Ls. Koupele v Popradu. Odtud jde silnice na St. Ľubovňu (v. VIII. 5.). Z Piwniczne k Z. se chodívá přes několik zajímavých ruských obcí do větších polských lázní Szczawnica (AB. do N. Sącze a do Nov. Targu), k Pieninám a do čsl. lázní Smerdžonka, odkud jezdí AB. do Popradu. Podrobnosti v. VIII. 5.

*

Odb. T. 315 **PREŠOV—BARDEJOV.** T. otevř. 1893, jde údolím potoku Sekčova k S. — 5 km **Nižní Šebeš.** Starý panský zámek a františk. klášter z r. 1635. S. 1 km leží slatinné lázně Išla se sirnými prameny 23° C teplými. H. Lázeňský dům. Mimo to též slané prameny. S. odtud 2 km po ž. zn. leží **Fincice** se zámkem. Východisko na Stráž (v. dále), pohodlnou silnicí.

12 km Kapušany. 266 m. Malá obec. Z. 2 km ční zříc. hradu (502 m) Kapušan (Maďaroš), znič. r. 1715. Hrad stál již v 13. st. na místě staršího hradiště. Krásný výhled k V. — Z nádr. jde přes hrad m. zn. na pěkný horský val Stráž. Mezi oběma Strážemi pak č. zn. přes Kanáš k žst. Vel. Šariš. Oblíbená tura (5 h.). — K SV. chodívá se do Čelovců (12 km). Vzácný rom. kostel z prvé pol. 13. st., obnovený v 15. st. Dveře z křesaného kamene. Dřevěný strop v chrámě, na stěnách zbytky fresek. Prastará kamenná křtitelnice. — K V. se ubírá silnice na Hanušovce n. Topľou (v. níže). AB. jezdí z Prešova přes Kapušany do Vranova a do Stropkova.

17 km Tulčík. 286 m, minerální prameny. — 19 km **Demjata.** 291 m. Bar. zámek. Z. 6 km v Mošurově je starý zámek z 15. st. T. prochází malebným údolím potoku Sekčova, prorážejíc nejvých. výběžek Minčolu. — 25 km **Slov. Raslavice** (316 m). Bitva mezi husitskými vojsky a bardejovskými. — 29 km **Osikov.** 368 m. 500 ob.

Východisko m. zn. cesty vedoucí na Čergov a Minčol k tur. útulně na Čergově. Krásná lyžařská partie. — 32 km Bartošovce. SZ. 2 km v Hertníku je velký zámek. V. 2 km v Tročanech je zajímavý dřevěný kostelík s vnitřní orig. výzdobou. — 40 km Klušov. Východisko: 1. Z. 2 km v Hervartově je dřevěný (z tisu) got. kostel ze 16. st., velmi cenná památka. Malby z 16. a 17. st., krásná křtitelnice a j. Návštěva kostelíku se spojuje s vycházkou na Žobrácký vrch (924 m) a Čergov (1053 m). Odtud přejdeme přes Lysou k Sabinovu (v. Minčol). — 2. Přes Rychvald k SZ. do Krivé, kde je krásný dřevěný kostelík.

T. přechází do úvodí Topľé, za Bardejovskou Zábavou jde soutěskou, v níž svedli Bratříci pod Talafúsem bitvu (1450) s bardejovskými vojsky.

45 km **BARDEJOV.**† 277 m. 6593 ob. H.: Republika (20 p.). Oú. Os. Bú. Starobylé město zal. pravděpodobně Němci na řece Topľé ve 13. st. Mnoho památek zničily požáry r. 1680 (Kuruci) a 1877. Přes to vyniká starý ráz. Uprostřed nám., v býv. got. radnici z 15. st. s renes. detaily, je dnes býv. župní šarišské museum, z nejbohatších musejí na Slovensku. Vyniká sbírkou got. plastik, textilií, velikou bohatostí krojů a lidového umění. Zvláště bohatá je sbírka listin o výsadách města. Návštěvníci musea povšimnou si také dvou listů husitských bratříků Bardejovským, kteří popravili nevinné zajatce. Něm. list psal husitský vůdce Petr Aksamit. — Měst. archiv s husitskými a j. památkami. Farní chrám sv. Jiljí (Egidia) z 13.—15. st. je druhým museem města. Máť vynikající památky got. umění malířského, sochařství a řezbářství (kamenné pastoforium z r. 1464 od mistra Štěpána z Košic, 12 křídlových oltářů, křtitelnici ze 13. st., got. a renes. lavice byly prodány do Budapešti, zbytky fresek z 15. st., paramenty a mešní náčiní a j.). Požár a zemětřesení (r. 1725) poškodily stavbu. Oltář je novodobý a má asi 150 sošek. Z ostatních oltářů nejcennější je oltář sv. Kříže s Kristovou hlavou. Kostel františk. (z 15. st., přestav. v 17. st.). Řec.-kat. kostel. Evang. kostel. — „Kepštok", kamenná lucerna got. na býv. popravišti u J. brány, nyní ve dvoře nemocnice. Hřbitov. Kalvárie (347 m). Židovský živel je velmi silný. — V městě je zajímavá „cikánská osádka". Nejpěknější pohled je s návrší S. od města, kudy se chodívá do Bardejovských Kúpelí.

O bardejovských hradbách máme zprávu, že se r. 1352 již stavěly; r. 1544 byly opraveny a jsou velkým dílem dosud zachovány. — Válečné události dolehly na město zejména r. 1528, 1604, 1671, 1678, 1679, 1680, 1683, 1684, 1703, 1710, 1849 a 1914—15; 11. VI. 1919 dobyli Bardejova Maďaři, avšak již 19. VI. znovu jej obsadilo čs. vojsko.

Bardejov byl do 14. st. slovenský, pak se kolonisací poněmčil. Patřil k nejbohatším městům Uherska, měl zlaté a stříbrné doly, čilý obchod, řemesla stříbrnická, zlatnictví a malířství.

Vycházky. 1. Bardejovské Kúpele, 382 m. 5 km na S. AB. H.: Palace (největší). Astorie se zábavní místností. Slavie. Úřed. domov pro stát. úředníky. Mnoho vil (asi 1700 p.). 13 kyselek a 1 pramen sirný. Vodoléčebný ústav. Indikace: choroby dýchacích a zažívacích ústrojů. Rozsáhlý život lázeňský. Sezona trvá od 21. VI. do 20. VIII. Koncerty. Kúpele bývaly aristokratickými lázněmi Uher (až 5000 hostí ročně). Dnes bývají méně navštěvovány, ač mají komfortní zařízení. Krásné (značené) promenádní cesty velkými jehličnatými lesy. Chodívá se po č. zn. nebo z. zn. na horu Maguru (809 m, vojenská Rz. z války, krásný výhled). — 2. Zborov. 10 km na S. (335 m). Město bylo za války r. 1915 rozboř. a z části znovu zbudováno. Zříc. zámku Rákóczyho a kostela. V okolí doposud jsou

zákopy a hřbitovy vojenské. J. na vrchu zříc. hradu pův. z 12. st. Patřil Szeredymu, Rákóczymu, Aspremontům. Rozbořen byl r. 1683 císař. generálem Schultzem. Na cestě z Bardejova pomník Kašp. Szeredyho (1566), o němž se praví, že zemřel leknutím, prohrav sázkou hrad Rákóczymu. Z b o r o v (není totožný se Zborovem v Polsku) byl jevištěm prudkých bojů rakousko-ruských. R. 1928 byl tu odhalen pomník na památku prvního přechodu starodružiníků přes dnešní čs. hranice v r. 1915. R. 1915 — 3. dubna — 28. pěší pluk pražský přešel k Rusům u obce Stebnícka Huta (7 km Z.). — **Makovica.** Od Zborova JV. se táhne krásný a divoký hřbet Makovica. Je to Z. část nesmírné lesní oblasti, jež postupuje k V. do Podkarpatské Rusi, domoviny Rusínů. V táhlých dolinách Topľé, Ondavy a jejich přítoků, jsou drobné, od světa odloučené dědinky s krásnými kostelíky (cerkve), často umělecky cennými. Bohužel válka mnohé zničila. V krajině při polské hranici od města Bardejova až k Vyš. Svidníku, Stropkovu, Humennému, Medzilaborci a Snině žijí Rusíni, z části poslovenštění, kteří si uchovali kroj i řec.-kat. náboženství, t. zv. Rusňáci. Jdou podle hranic na Z. až do Spiše (v. VIII. 5.). Mají chudé, dřevěné, slamou pokryté domky a d ř e v ě n é k o s t e l y. Starší kat. kostely jsou zajímavější mladších řecko-kat. cerkví s prvky bar., je jich v tomto kraji kolem 60. Římsko-kat. jsou: Hervartov, 3 km pěšky na Z. (kost. z 15. st.) ze žst. Kľušov před Bardejovem. Z nejstarších kostelů vůbec, got., z let kolem r. 1500, se zachovalými malbami uvnitř na trámech z let 1650, Hoča, 4 km od Stropkova, rozbitý ve válce, nyní opr. Řecko-kat. (nejzajímavější) jsou: Tročany, 4 km ze žst. Osikov nebo Slov. Raslavice téže T., nejstarší z řecko-kat., asi ze 16. st. — Hutka. Niž. Mirošov. Niž. Orlích na AB. linii Bardejov—Vyš. Svidník, v okolí jehož mnoho válečných hřbitovů z bojů v Karpatech v r. 1914—1915. — Niklová, na AB. z Bardejova do Vyš. Svidníku, 35 km V. od Zborova se starým dřev. kostelíkem z 15. st., je východištěm k mnoha z těchto kostelů, a to na V.: Hunkovce, Bodružaľ, Miroľa, Komárnik, Krajné Čarno a j., na J.: Mergeška; na Z.: Šťavník, Rovné, Šapínec, Kožany; na S.: Ondavka, Kružlov a j. Krásný kostelík s uměleckou řezbářskou prací je v Ladomirové (1 h. od Vyš. Svidníku). Tam žijí také potomci cestovatele Krištofa Haranta z Polžic.

Silnice v Šariši. Košice—Prešov. Z Košic jde k SV. silnice mimo voj. střelnici přes lesnatou vypnulinu na Budimír (zámek Ivana Ujházy-ho) a pak proti Toryse řetězem bohatých obcí buď na Obyšovce nebo přímo k S., přes Drienov k Prešovu. K SV. za Budimírem odbočuje přes most cesta k Mirkovcím (doly na zemní vosk) a pak k Prešovu.

Silnice Prešov—Levoča jde přes krásný hřbet Branisko. Popis v. u Spiš. Podhradie (VIII. 6.). Tam též o Fričovcích (zámek), lázních L i p o v c e.

Silnice Prešov—Ľubotín—Poprad jde podél T. (v. tam popis) k Orlovu. Hodí se k okružní cestě ze Šariše do S. Spiše k návštěvě Ľubovnianských Kúpelí, St. Ľubovni, Smerdžonky, Pienin atd. Popis v. VIII. 5. Z Ľubotína na Podolinec jest AB., také v úseku Prešov—St. Ľubovňa má býti AB. Od této směrnice lze odbočiti k údolí Popradu z Plavnice. Z L i p i a n jde na Spiš. Podhradie silnice údolím Torysy. Při ní leží Dravce (zámek), Brezovica (zámek. Na místě dnešního israel. hřbitova stával Jiskrův hrad. Kostel ze 13. st., v 16. st. přebudován). Hamborek (kdysi klášter, dnes zámek). Údolí Torysy je i dále velmi pěkné.

Silnice Prešov—Bardejov jde podle T. (v. tam popis). Z Kapušan k V. odbočuje cesta horským krajem na Hanušovce k silnici Bardejov—Vranov. Cestou u Megeše jsou nepatrné zříc. hradu. — Z Uhorských Raslavic k V. jde spojka na Marhaň na téže silnici.

Silnice Bardejov—Ľubotín jde pohraničním pásmem, osadami Rokytov, Tarnov. Odtud jde odb. sedlem Tyličským na N. Sacz do Haliče. V tomto směru SV. 4 km od Petrové leží na hranicích Cigelka s vydatným minerál. pramenem. — K Z. pokračujeme Mariánským údolím (sklárna), míjíme Gerlachov, Snakov, po hranicích k Rus. Voľi a údolím Popradu k Ľubotínu. Od této směrnice možno navštíviti pohoří Minčol, zejména dolinami Solotvinskou a Lvovskou.

Silnice Bardejov—Vranov n. Topľou ubírá se úrodným údolím Topľé. Popis v. dále VIII. 8. Téměř rovnoběžně s ní jde silnice údolím Ondavy. Mezi oběma je beskydský hřbet Makovica.

Ze Zborova jdou do Polska tyto silnice: a) Přímo k S. přes Beskydek. — b) K SV. přes Ožennou do údolí Krempny. — c) K V. přes hluboké lesy pásma Makovice, přes Svidník, údolím Ladomerky k průsmyku Dukelskému. Celá tato oblast byla jevištěm bojů v r. 1914-1915; posud se uchovaly zákopy, granátové jámy a pod. Je to oblast širých lesů, kde je domovem ještě vlk i medvěd. Nejdůležitějším místem je Vyš. Svidník, kam jezdí z Bardejova AB.

Na AB. trati Prešov—Hanušovice—Vyš. Svidník—**Kúpele Šťavník** (šarišské Piešťany). 280 m. Dvakrát denně AB. spojení s Prešovem a Vyš. Svidníkem, 50 p. Indikace: reumatismus, ischias, tabes, chudokrevnost, srdeč. vady, ženské choroby, neuralgie. Miner. pramen. Sezona od 1. V. do 30. IX. Přírodní park. Klid.

VIII. 8. Košice a úsek T. 301 Košice—Čop, km 351—458.

KOŠICE†† (dříve něm. Kaschau, maď. Kassa). 211 m. 60.042 ob. (z toho 37.572 Slov. a Č., 11.206 Maď., 2145 Něm., 5275 Židů, 167 Rusínů a ostatní jiné národnosti). Kulturní, obchodní, průmyslové a politické středisko.

Město má ve svém plánu ráz středověkého města. Skládá se ze široké Hlavní ul. (střed.), s níž kolmými spojkami jsou spojeny paralelní ulice vedlejší. Rozkládá se na rovině a k S. vyúsťuje v horský park „Bankov“ s lázněmi.

Doprava. A. **Elektr. tramway** vede od nádr. na Hlavní ul. a k S. spojuje město s vilovou čtvrtí. — B. **Auta a drožky** stojí na nádr. a na hlavním nám. — C. **AB.** Poštovní AB. jezdí: a) na Herlany, b) na Michalovce—Užhorod, c) přes Turnu do Rožňavy. Soukr. AB. jezdí různými směry, zejména k Margecanům. — D. **Aeroplánové spojení** s Bratislavou, Brnem, Prahou a Užhorodem.

Hotely: Grandhotel Schalkház (62 p.), Europa (45 p.), Bristol (13 p.), Central (10 p.), Engländer (14 p.), Koruna (6 p.), Ľudový (16 p.), Metropol (12 p.), Prešov (7 p.) a 9 nocleháren. — **Kavárny:** Slavia, Astoria a j. — **Pošta:** v Rumanově ul. I., u nádr. II., u katedrály III., u zem. voj. velit. IV. — **Divadlo:** Hlavní ul. (nám.).

Školy. Školské poměry jsou v Košicích dosti složité, ježto hlavní ústavy mají pobočky maďar. a německé, případně slovenské. Slovenské ústavy: Biskupský seminář, vyšší reálka, reál. gymnasium, dívčí ref. reál. gymnasium, učitel. ústav koedukační (r. 1930 zrušen), vyšší prům. škola, obchodní akademie a 2letní dív. obch. šk.; hospodář. šk. a šk. pro polnohospodář. melioraci, stát. šk. pro porod. asistentky. Při některých školách jsou jinojazyčné paralelky. Maďar. stát. ústavy: reál. gymnasium, vyšší prům. šk. (pobočky při slov. ústavu). Klášterní škola obchodní pro dívky (dominikánský a voršilek) a israel. obch. naukobeh pro dívky.

Úřady: Oú. Os. Tabulární soud. Polic. řed. Fin. řed. Bs. Bú. Řed. stát. drah. Řed. pošt a telegr. Advokát. komora. Obch. a živ. komora a j.

Zemské velitelství 11. divise, velit. 21. brigády, velit. 11. brigády pol. dělostřelectva, posádkové velitelství, pěší pl. 14, p. pl. 32, hrubý dělostřel. pl. 111, jezdecký pl. 5, letecká rota 7, vozatajský prapor 5, autokolona 11.

Kulturní a sociální ústavy. Divadlo. Museum. Výzkum. ústav zemědělský. Tech. kultur. ústav. Usiluje se o zřízení některého odvětví vys. školy technické a o bohoslov. fakultu čs. vyznání. Stát. nemocnice, měst. epidem. nemocnice, chorobinec, porodnice, stát. nalezinec, stát. ústav pro choromyslné, dětský domov, zem. ústav pro invalidy, YMCA a YWCA.

Lázně jsou na nám. Petőfiho. — **Rozhled:** 1. S věže dómu. — 2. S Kalvárie (253 m, 20 min. Z.). — 3. S Hradové (466 m) a od Ťahanovců (Rz., S.).

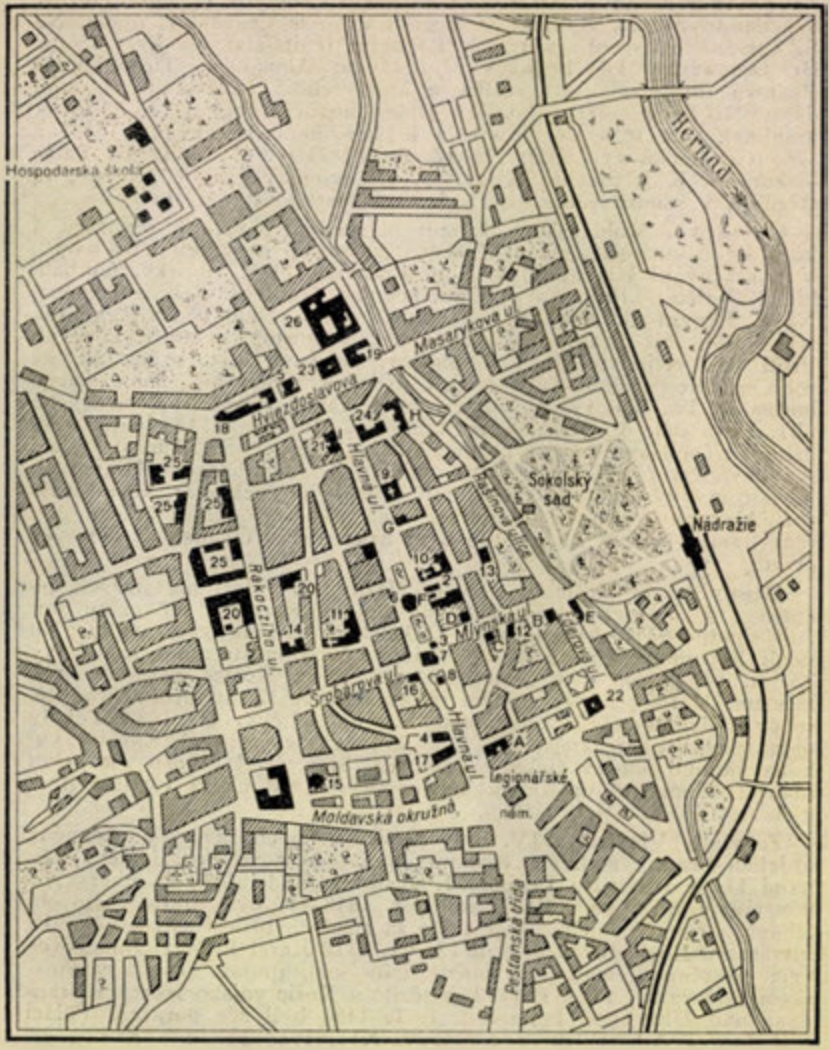
V ý z n a č n o s t i. Stará slov. kaple, krásná katedrála, dominikánský klášter, 4 synagogy, 4 student. internáty, ústav Komenského, Východoslov. museum, měst. divadlo, Levočský dům, Sokolský sad, Čsl. štátna aerolinie (Pešťanská tř.), kúpele Svazu čs. důstojnictva (jsou s městem spojeny elektr. drahou).

Východoslov. museum bylo zal. v l. 1870/72. V budově jsou umístěny mimo sbírky cenná knihovna s čítárnou (50.000 svazků). Většina sbírek byla odvezena v r. 1918 do Budapešti. Ve sbírkách vynikají kostelní památky, keramika, prehistorie (zvláště pazourkové nástroje z počátku neolitu s Korlátku v Maďarsku).

Orientace. Staré město je jednoduše orientováno, vyplňuje obdélník. — Delší V. stranu tvoří podél ramena Hornádu u l. E d e r o v a a R a š í n o v a. Z. stranu okružní ul. R á k ó c z y h o s alejemi; kratší J. stranu nám. L e g i o n á ř s k é a M o l d a v s k á okružní, S. stranu pak H v ě z d o s l a v o v a okružní ul. s nám. Husitským. Středem vede H l a v n í u l. (n á m ě s t í), k níž kolmo směřuje několik vedlejších ulic. Kolem tohoto vnitřního města nalezneme elipsovitě rozložené zbytky býv. hradeb a starých úzkých uliček s průjezdy (Z.: Vrátná, Hradbová, Baštová ul., V.: Zvonařská a Hrnčiarská ul.).

Procházka. Tramvají od nádr. oklikou k J. lze dojeti do středu města přes Legionářské nám. na Hlavní ul. Pěšky se chodí přímo k Z. přes S o k o l s k ý s a d (vp. Rs., hudební a sport. pavilon, tennis, v zimě kluziště) hlavní promenádní třídou k mostu přes rameno Hornádu a Mlýnskou ul. (vl.: evang. kostel z r. 1804, s řezbami ze 17. st.: Útěk z Egypta, Marie a Alžběta). Protínáme h r a d e b n í p á s, kolem vnitřního města se rozkládající. Vp. je Hrnčířská ul. s Kalvínským nám., kde se vypíná kalvínský kostel z r. 1589. Jest spojen s býv. obecním vězením. Za kostelem ve dvoře je prastará rotunda „bašta popravčí" (uvnitř vůz Rákóczyho). — Dále přijdeme Mlýnskou ul. na H l a v n í u l., jež je středem města. — Tam jsou: 1. Katedrála sv. Alžběty s hrobkou Rákóczyho. 2. Kaple sv. Michala. 3. Věž Urbanova. 4. Měst. divadlo. 5. Dům spořitelny z r. 1546. 6. Poštovní úř. 7. Palác Forgáčův (č. 12). 8. Krajský soud (sedrie). 9. Hotel Schalkház. 10. Dům županský (č. 31). 11. Mestský dom z r. 1779 (obraz Marie Terezie). 12. Levočský dům (č. 69) z 15. st. (za ním býv. práv. akademie). 13. Kost. premonstrátský na rohu Jesuitské ul. z r. 1671 (bar. obraz sv. Kateřiny). 14. V Jesuitské ul. reál. gymn. 15. Hned vedle kostela stojí dům

KOŠICE

1 Mestská knihovňa (Starý mestský dom)
2 Levočský dom
3 Stará veža
4 Forgáchov palác
5 Múzeum
6 Národné Divadlo
7 Katedrála sv. Alžbety
8 Kaplonka sv. Michala

9 Fratiškánsky kostol
10 Premonstrátsky kostol
11 Dominikánsky kostol
12 Evanjelický kostol
13 Kalvínský kostol
14 Ruský kostol
15 Synagoga
16 Sporitelna
17 Krajský súd

18 Nový mestský dom
19 Riad. dráhy Koš.-bohumín
20 Riaditelstvo pošt
21 Policajné riaditelstvo
22 Parne kúpele
23 Zem. voj. velitelstvo
24 Štefánikova kasárňa
25 Kasarňa
26 Továrňa na tabák

A Hotel Schalkhaz
B Hotel Europa
C Hotel Central
D Hotel Bristol
E Hotel Englender
F Kaviarňa Slávie
G Kav. Astoria (Andrássy)
H Československý dom
I Slov. Národný Klub

premonstrátský. 16. Dům č. 75 se sgrafity. 17. Socha P. Marie z r. 1710. 18. Trojsoší sv. Josefa, Štěpána, Floriána. 19. Kav. Astoria v Andrássyho paláci. 20. Got. frant. kost. z r. 1405 (malby Wörtlandovy). 21. Konvikt (v pozadí k V. je Českoslov. dům). Na SZ. straně Hlav. ul. jsou: 22. Policejní ředitelství, banky. 23. Palác Desewfyho, kde bydlil v r. 1821 car Alexander. Tu odbočuje Poštová ul., v níž jest reálka a pošt. ředit. Na Hlavní ul. stojí dále: 24. Dům spišské komory (dnes finanční ředit.). 25. Klášter uršulinek z r. 1654. 26. Kostel a klášter dominikánský z r. 1303 a 1706 (umělecká výzdoba). Na JZ. straně Hlav. ul. stojí: 27. Palác biskupský. K J. přechází Hlav. ul. v Legionářské nám. (tržiště, ve středu a v sobotu veliké trhy), kdež je ústav choromyslných.

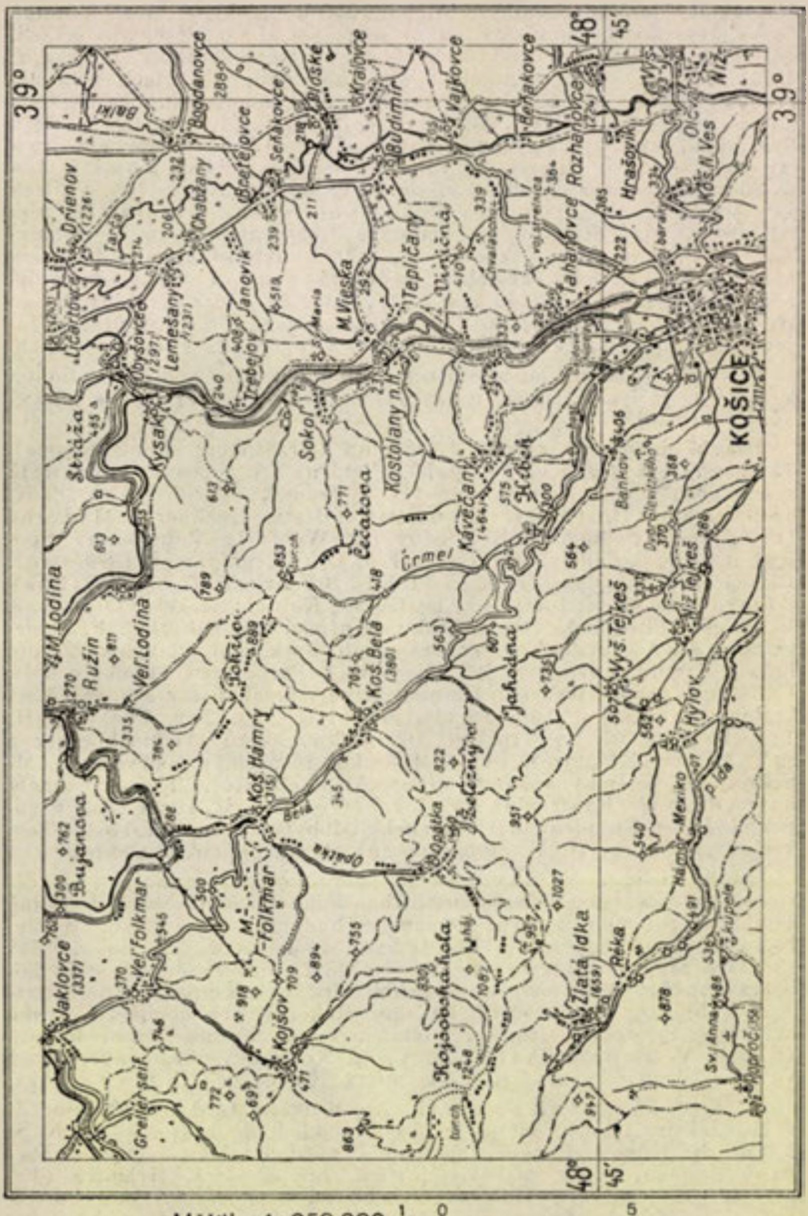
Odtud vp. Moldavskou okružní ul. vede odbočka k pivovaru a ke košické kuriositě, cikánské čtvrti, zvané od nepaměti „T á b o r". V pokračování Hlavní ul. k J. je Franckova tov. cikorky, football. hřiště, letiště, hřbitov a stát. nemocnice (spojená elektr. drahou). Na S. Hlavní ul. přechází v Husitské nám. s budovou voj. velitelství a řed. stát drah, s tabákovou tov. a mostem k Masarykově ul. Proti voj. velitelství je Východoslov. museum, stát. prům. šk. na rohu ul. Komenského a v pozadí ústav Komenského (polepšovna), hospodář. šk., budovy žel. zaměstnanců „Malá Praha" (Komenského ul.), ještě dále k SZ. pak je kaple sv. Rosalie (1715) na starém hřbitově (pod kost., sirný pramen, křížová cesta). S. od města táhne se vilová čtvrť směrem k Bankovu. Na Z. rovnoběžně s Hlavní ul. jde stromy vysázená Rákóczyho ul., v níž je řecko-kat. kostel (nároží Alexandrovy ul.), porodnice, obch. akad., soudní tabule a dív. reál. gymn. Dále v Z. části se tísní úzké uličky cikánské a židovské čtvrti.

Dějiny města Košic byly rušné, ježto město leží při starých cestách z J. nížiny, jednak k S. do Polska Karpaty, jež se tu snižují snadno přístupnými sedly Dukelským a Tyličským, jednak do údolí horního Hornádu a k Považí. Původ města není znám. Ve 13. st. přišli sem něm. kolonisté, ve 14. st. Košice se staly král. městem. V 16. st. byly srdcem reformace a v 17. st. protireformace, tehdy byly kostely i obyvatelstvo pokatoličtěny. R. 1682 Tőkőly opět vypudil kat. kněze, r. 1687 krvavý cís. generál Karaffa vykonal mnoho poprav (jako v Prešově). Slov. živel zápasil zde velmi úporně o národní uplatnění, až teprve r. 1918 nabyl většího vlivu v městě.

Za vlády Vladislava IV. byly Košice v letech 1290—93 opevněny a jejich hradby podržely význam dlouho do novověku. Ještě Ferdinand II. je rozšířil a Leopold I. vystavěl citadelu. — Za uherských povstání v XVII. a XVIII. stol. i r. 1848—49 bylo město často obléháno a rovněž v jeho okolí došlo za různých příležitostí k několika bitvám: u Rozhanovců porazil 15. VI. 1312 Karel Robert Omodeovce (viz nástěnnou malbu v boční lodi kapitulního kostela v Spišském Podhradí), 15. III. 1442 zvítězilo u Košic vojsko Jiskry z Brandýsa nad Uhry pod Perényim, 1. I. 1492 byli zde poraženi Poláci pod Janem Albrechtem a j. — 29. XII. 1918 obsadilo Košice čs. vojsko, 6. VI. 1919 dobyli je Maďaři.

Podrobnosti. K a t e d r á l a s v. A l ž b ě t y byla zbudována na místě kostelíku, jenž vyhořel r. 1374. Chrám byl přestavován do počátku 16. st. S. věž je z r. 1453, helmicová kopule z r. 1776. Utrpěl povodní a smrští, a od r. 1876 byl opět po 20 let opravován. Z pův. stavby zbyly tak jen obě věže, S. a Z. portály s plastikami mistra Štěpána z 15. st. Pod kaplí sv. Štěpána jsou hrobky maď. šlechticů (Frant. Rákóczy II.). Vysoké tabernakulum (16 m) je kopií věže kostela sv. Štěpána ve Vídni. Hlavní, křídlový oltář z r. 1474—1477 velmi se cení (srov. Bardejov a Levoču). Pozoru-

OKOLÍ KOŠIC

Měřítko 1 : 250.000

hodné jsou „královské schody“ k oratoři Matyášově a fresky na stěnách. Rozhled s hlavní věže je velmi obsáhlý. — K a p l e s v. M i c h a l a, sousedící s dómem k J. (klíč v sakristii dómu) je z r. 1260. Nad vchodem sv. Michal, uvnitř fresky a tabernakulum. Dříve sloužilo se tam slov., nyní něm. — U r b a n o v a v ě ž, S. od dómu, je masivní stavba, jež nese největší košický zvon z r. 1556, ulitý ze zvonu vyhořelého staršího dómu. Ve zdech jsou náhrobky. — M ě s t s k é d i v a d l o vystavěl Adolf Lang r. 1899 na místě radnice, již dříve přestavěné (r. 1792) na divadlo. Do r. 1816 bylo něm., do 1861 něm. maď., pak maď., od r. 1919 hraje tam družstvo Východoslov. národního divadla. — D o m i n i k á n s k ý K o s t e l s klášterem z r. 1303. Vyhořel r. 1556, opr. byl r. 1706. Vnitřek je čistě rokokový, přeplněný malbou a řezbou. — Zajímavé jsou týdenní trhy ve stř. a v sob. na nám. Legionářském za H. Schalkház. — První neděli v srpnu po sv. Dominiku se koná v Košicích před dominikánským kostelem zajímavá pout, k níž se sejde lid z okolí. Nejzajímavější je kroj z Myslavy (4 km Z.). V neděli po sv. Anně (26. VIII.) se koná neméně zajímavá pout v Rudně u Jasova (20 km JZ.), kam přicházívá lid z okolí též v maď. krojích.

Průmysl. Košice jsou střediskem zejména textil. průmyslu. Sukna košická se těšívala světové pověsti. Také uzenářské výrobky (šunky) bývaly proslulé.

Hlavní průmysl. závody. Přádelna (Fr. Liebig, filiál. Košice). Tkalcovny (B. Ježek; M. Lewith). Pletárna (A. Siposs). Tov. strojů a železáreň (úč. sp.). Strojareň (H. Poledniak; J. Slovenský). Tov. hosp. strojů (Hospodar). Zvonarstvo (Bratia Buchner). Mydlárny (Pocsátko; Friedmann). Koželužny (O. Wohl; Ig. Zemplenyi). Spojené továrne kožen. zbožie (sp. s r. o.). Tov. na rameň (družstvo). Barviareň a chemická čistiareň (Julius Bradovka). Tov. sody (Löwy a Ehrenberg), krému na obuv (Ig. Gross; Kornet; Szekely; O. Szücs). Parná pila (Lorber). Tov. nábytku (Košická tov. nábytku: F. Schlesinger; Al. Vaňura). Tov. korunkových, kork. a drev. zátek (Zempliner a Friedmann). Tov. dyh (Carpatia). Parkeťárna (Fodor a sp.). Čs. štátná tabák. továrňa. Hermes, litogr. umel. ústav a továreň na krabice. Pivovar a sladovňa (Bauernebl a syn). Tov. kávoviny H. Francka syn. úč. sp.; robotn. 100). Tov. likérů (Deutschberger a sp.; Bratia Kohnové). Prvá košická továreň na bryndzu (M. Schwarz). Košický válcový mlyn (Ar. Lefkovič). Košický umelý mlyn. Pivovar (Bauernebl) a sladovna. Tov. uzenář. zboží (Ad. Freudenfeld; O. Freudenfeld; Slovenské dobytkářské družstvo). Tov. konserv (Sal. Stern; V. Zimmermann). Mest. plynár. a elektrár.

Okolí Košic a V. Slovenska je velmi úrodné, zejména v J. částech. Vesnice jsou bohaté, hustě rozložené. Po maď. vsích je hojně zámků a zejména úpravné zemanské budovy t. zv. kurie. Mnoho rodin odvozuje původ od šlechtických rodin maď., ba do r. 1848 skládaly se celé vsi výhradně ze šlechticů. V této oblasti stála kolébka mužů, kteří měli rozhodující vliv na dějiny Uher. Mnozí z nich byli ze slov. rodičů, ba sám Rákóczy prý pochází z české krve. — S. oblasti jsou vrchovinné, méně úrodné, velmi lesnaté (v. dále V. Beskydy, VIII. 9.). V. od Košic cítí návštěvník mocný vliv V. kultury byzantské, jež je místy silnější než Z. vlivy římské.

A. K r a t š í v y c h á z k y: 1. Na Kalvárii (253 m, 20 min. Z. s Husitského nám.), odkud je pěkný pohled na město. — 2. K S. 5 km na Kúpele Bankov, spojené s městem elektr. drahou. Rs., sirný pramen, basin, pískoviště, park, hřiště. — 3. Hradová (466 m), se zříc., od žst. Ťahanovců nebo od hospodářské školy po ž. zn. — 4. Kúpele Svazu čs. dûstojnictva (Lajos — forrás), 4 km SV. při Hornádu a žst. Ťahanovce. Sp. s městem tramvají. Sirný pramen s přísadou sodnatodraselnatých solí, 250 kabin, basin (50 X

100 m). Lázeň. dům s koupelnami a Rs. Park. Koncerty voj. hudby. Výletní místo. Stadion. — B. Delší vycházky: 5. **Dolný prielom Hornádu**, krásné údolí od Margecan k žst. Košické Hámry. Buď, jak popsáno při trati nebo AB. silnicí k SZ. do Koš. Hámrů a odtud k řece. Zpět vlakem. — 6. **Hřebenovou partii Sivec, Pokrivý** buď od Koš. Hámrů (v. tam podrobně) nebo hned z Košic pěšky po č. zn. od hosp. školy v Črmelském údolí. K této tuře připínají se odb. od žst. T. 301 v úseku Koš. Hámry—Košice. Možno užíti AB. k Margecanům. — 7. **Na Rankovce—Herľany** k návštěvě „studeného geysíru" m. zn. Velmi vděčný výlet AB. Podrobnosti v. níže při silnici na Michalovce. — 8. **Východoslov. kras** s krásnými dolinami, jeskyněmi a pod. Vděčný výlet je zejména do krásné Zadielské doliny (v. níže a odb. T. 316). — 9. **Myslava**, JZ. 5 km (krásné kroje v neděli) a dále do údolí Idky na **Rudnianské Kúpele**. V místě je sirný pramen. Kúpelný dom má asi 20 ps. Kúpele leží v lese na cestě z Rudna na starou hornickou obec v údolí řeky Idy, Zlatou Idku (Aranidka, dříve báně na zlato), Kojšovskou hoľu (v. svrchu).

Tur. znač. cesty v Košické vrchovině. Z. od Košic rozkládá se nejvýchodnější část Slov. Rudohorie, s několika hřbety, po nichž jdou čtyři hřebenové cesty: 1. Č. zn. hřebenová cesta od hospodář. šk.. elektr. dráha k SZ. na Pokrivy, Sivec, Košické Hámry (podrobně v. u žst. Koš. Hámry na T. 301, VIII. 6.). Od této hlavní směrnice odbočují Sp. m. a ž. zn. — 2. Č. zn. od hospod. šk. k JZ. na Kuriskovu (625 m, vl. pramen, k S. jde z. zn. transversála, v. dále), Predňa holica (951 m, chata Karpathenvereinu o 3 p. a spol. nocleh pro 40 osob, pramen), kota 957 m (200 m před ní pramen, odb. k S. žm. zn., sestupy do obce Opátky), Zlaté Idky. Odtud jde m. zn. k S. k čs. tur. chatě Csákyho (4 ps., pramen) a dále až na Košické Hámry (v. T. 301, VIII. 6.). Možno tu skončiti hřebenovou pout. Pokračujíce, dojdeme na kotu 1129 (pramen), odkud se vrací č. zn. k SV. na nejvyšší horu okolí Kojšovskou hoľu (1248 m). Odtud k S. na Kojšov vede hnědá zn. Přes Veľ. Folkmár buď do Margecan nebo do Koš. Hámrů. — Horský hřbet (č. zn.) pokračuje od koty 1129 m k Z. jako Trohanka a Kloptania. Možno s něho pak sejíti buď k S. ke Gelnici (nebo Gel. Huti (v. tam) nebo k J. do Niž. Medzevu (v. tam). — 3. Kysak-Obyšovce, lovecká chata Repi (na č. zn. hřebenové stezce), Jahodiná (na silnici Košice—Gelnice), Kuriska, je z. zn., příčná, spojovací cesta k podrobnějšímu poznání krajiny. — 4. M. zn. spojující cesta jde z obce Koš. Hámry (stan. AB., žst.) k J. k Csákyho chatě a na J. č. zn. hřebenovou cestu. Zpravidla se vychází z Koš. Hámrů a končí Košicemi.

Východoslov. Kras (podrobnosti v. VII. 1. u Plešivce) možno z Košic pohodlně navštíviti buď AB. po silnici Košice, Jasov, Rožňava nebo žel. odb. T. 318 (v. níže). Skládá se téměř výlučně z triasových dolomitických vápenců, místy (v údolí od Turni na Z.) z vrstev lasturnatých vápenců s krásnými zkamenělinami. Je to bezvodá náhorní rovina, bez velkých výškových rozdílů s dolinami, jež dělí ji v mohutné vápencové kry. Subalpinská květena (astry, aurikule, orchideje, alpská protěž a karafiát), ponorné toky („šmody"), bohatství jeskyněmi (doposud neprozkoumanými), z nichž některé se táhnou několik km. Hlavní cíle jsou: a) Jasovské jeskyně u Jasova; b) Hačava u Turni n. Bodvou; c) Plešivec a jeskyně u Hosusova i maďarská Baradla (podrobně v. při VIII. 1., Plešivec). Proslulé jsou romantické doliny Zádielská a Hajská u Turni n. Bod. Možno tam jeti z Košic drahou i AB.

Turist. cesta generála Šnejdárka[1]) do Slovenského Krasu. Č. zn.

[1]) Podle Čas. Tur. 1929, str. 67.

Čilý odbor KČST. v Košicích vyznačil pěknou, dvoudenní tur. turu z Košic na Zádielskou dolinu a do Turni. Tato cesta jest 60·5 km dlouhá a konává se zpravidla ve dvou oddílech (v. níže) s noclehem v Jasově. Někteří se omezují na úsek druhý.

I. **Úsek Košice—Jasov.** 27·6 km. Z Košic se dáme po č. zn. na Myslavu (4 km, slovenské kroje, zvyky, písně), krásnou Zlatoidskou dolinou, přes sedlo Holičky a Volového vrchu (výhledy), Rudnianské kúpele (z Košic 18·3 km, klimatické, 15 p., tiché a levné Ls.), ke kapli sv. Anny (výhled). Za kaplí je rozcestí na Rudnok, k Jasovu a na Poproč. Č. zn. se ubírá na Poproč (až sem 23·6 km). Odtud se odbočuje po z. zn. na Jasov (4·05 km), kde jsou H. i tur. noclehárna (v. Jasov níže). Č. zn. se však ubírá k samotě Počkaj (3 km), pak sbíhá do údolí k prameni potoka Šuga (6·1 km). Sem přichází od (4·3 km) Jasova druhá z. zn. cesta. Nocleh v Jasově a prohlídka města ukončuje etapu prvého dne.

II. den: **Úsek Jasov—Turna.** Tato cesta jest podrobně popsána při Turni níže.

Slanské hory jsou nejvýchodnější částí sopečného horského oblouku karpatského a skládají se také z trachytů a andesitů. Tvoří celkem souvislý val od Tokaje k Prešovu, hustě zalesněný hlavně listnatými lesy (buky, duby) a po již. svazích vinicemi pokrytý. Podélná i příčná údolí dělí toto horstvo v několik skupin (od S. k J.): 1. Solivarské (Šovárské) hory s několika hrady, opálovými doly V. od Prešova (v tam). — 2. Skupina Makovice (979 m) od Červenice k J. až k silnici Košice, Vranov u Topľan. Nejvýznačnější jsou tu lázně Herľany (v. svrchu). — 3. Skupina Vyžníku se zříc. hradu mezi silnicí Košice—Vranov n. Tepľou a Košice—Michalovce (v. tam více). AB. — 4. Dargov (870 m). J. od této silnice až k dráze Košice—Čop. Hojně navštěvováno, AB. — 5. Osamocený kužel Varhegy (730 m) a pohraniční skupina Miliče se zříc. hradu a jezerem Izra. — 6. V. od Bodrogu jsou skupiny osamělých kuželů a valů, vinorodé po již. svazích. — 7. Na maďarské půdě je rozlehlá, široce rozložená skupina Tokajských vrchů, proslulých bukovými lesy a po okraji rozlehlými vinicemi, jež tu původně založili italští kolonisté. Vrchovina je jen řídce osídlena, za to kolkolem jsou vinařská města a několik zříc. hradů. J. stojí samostatně kužel Tokaj (516 m), celičký pokrytý vinicemi. Na S. od těchto vrchů přiléhají proslulé bažiny řeky Tisy. Tokajské hory v. při odbočkách z Hidasnemeti, ze Slov. N. Mesta a z Čopu (IX.).

ŽEL. ODB. Z KOŠIC:

A. Odb. T. 316 **KOŠICE—TURNA n.** Bodvou. · T. otevř. byla r. 1890. Vede do Východoslov. Krasu, v němž je i několik malých lázeňských zákoutí. — 5 km **Barca.** 198 m. 1600 ob. Odbočuje T. 318 a T. 301. Kostel řím.-kat. z 15. st., kostel kalvínský ref. ze 17. st. Opevnění obce se zčásti uchovalo. V místě jsou starobylé domy. 3 dvorce: Berzovieho (11 p.), Barcaaiho (19 p.), Zichyeho ze 16. st. (10 p.). — 13 km **Haniska.** 218 m. Zámek ze 17. st. s velkou knihovnou. Kost. ze 17. st. a vysílací stanice radiová. — 19 km **Veľká Ida (Nagy Ida).** 218 m. 2145 ob. (1868 Maď.). Zámek. Velká kolonie cikánů. Stával tu do r. 1556 velký hrad. S. v Buzince je zámek. R. 1557 cikáni hájili Veľ. Idu před císařskými, když došel prach, byli všichni povražděni. Toho vzpomíná jejich elegie „Píseň o Veľ. Idě". — 32 km Moldava n. Bodvou (Szepsi). 216 m. 2007 ob. (1769 Maď.). H.: Obecní (2 p.), Velký host. (1 p.). Reform. evang. kostel a starší kat. kostel ze 14. st. pův. českobratrský. J. se táhne široký, močálovitý pás lučinný. Za ním je Niž. Lánc.

V okolí je množství doposud neprozkoumaných moldavských krápníkových jeskyň. Moldavská pevnost, vybudovaná nad vchodem do jeskyň, byla také sídlem Jiskry z Brandýsa, r. 1449 byla zboř. U města jsou menší Moldavské Kúpele se železitou kyselkou. Odbočuje T. 317 na Niž. Medzev (v. níže). — 36 km **Šomody.** 179 m. Letní zámek biskupa rožňavského. S., v krásném údolí, leží Kúpele Š. s minerálními prameny. U obce jsou lože uhlí. — Přechody k Jasovu (v. tam dále). K SZ. od Kúpelí dolinou jde lesní dráha na pustu Miglince. Asi uprostřed, S. nad údolím, jsou zříc. hradu Jiskrou z Brandýsa postaveného.

41 km **Turna** nad Bodvou. 179 m. 2000 ob. M. Cel. a pas. prohlídka cestujících do Maďarska. H.: Bodnár, Gluck. Zámek. Kostel kat. (pův. evang.) je z 13. st. Nad kostelem byl postaven pomník čs. vojínů, kteří tu padli za maďar. vpádu r. 1919. Dříve bylo město středem turňanské župy, pak ztratilo tento význam, jest nalezištěm prehist. předmětů. Nad městem, jež leží při samých maď. hranicích, strmí zříc. hradu. AB. jezdí jednak do Košic, jednak do Rožňavy.

Vycházky. T u r n a n. Bod. je hlavním východiskem do **Východoslov. Krasu** směrem od Košic. 1. Na zříc. **Turniansky hrad** (366 m) na vápencovém vrchu. Pěkný rozhled. Postaven byl ve 14. st. Roku 1652 dobyli ho Turci. R. 1685 byl rozbořen císařskými za válek s Tőkőlym. — 2. **Zádielská dolina,** H a č a v a, H á j s k á d o l i n a, T u r n a n. Bod. Za 1 h. po silnici dojdeme do Dvorníku. Až sem možno jeti AB. z Turni n. Bod. nebo až z Košic. Z Turni n. Bod. dáme se vp. k SZ. do Z á d i e l u (STKČST.) po č. zn. Za dědinou Zádiel začíná krásné, 4 km dlouhé údolí, v němž je tur. chata, přeplněné malebnými skalními útvary. Je to soutěska vyhlodaná vodou v šíři 20—100 m, hlub. 150—300 m. Hory místy až 600 m vys., skláněji se pod 60⁰ do údolí, místy tvoří svislé stěny. Vzácná subalpinská květena, několik druhů iris, orchideje, růžové astry, aurikule, ruměnica turnianská a j. Je tam mnoho jeskyň, ponorné potůčky, vodopády. Údolím teče potok Blatnice. Populární „Cukrová homole" poskytuje pěkný výhled. Na konci doliny (autem dosažitelné) stojí chata KČST. (20 ps.), 7 km od Turně n. Bod. Vede k ní též č. zn. přímo z Košic. Z chaty vystoupíme serpentinami na náhorní planinu mezi dolinou Zádielskou a Hájskou do Hačavy, rusňácké vesnice, národnostně plně isolované od S. Němci, od J. Maďary (v. str. 285). S. strmí Jelení vrch (949 m, krásný rozhled). S Jeleního vrchu se chodívá: A. K J. divokou H á j s k o u d o l i n o u po m. zn. (str. 285). Sestup do rokle po Čertově mostu je obtížný. Přes dědinu Háj lze se vrátiti do Turné n. Bod. Cestou vidíme otvory četných jeskyň. Hájská rokle jest 3·5 km dlouhá, má stráně a stěny strmější. — 3. Od chaty KČST. v Zádielu po z. zn. do údolí Šugo a dále do Jasova. Od této směrnice odbočuje ž. zn. k nádr. Niž. Medzev—Štos na T. 317. — 4. Z Turni přes Hačavy po m. zn. chodívá se do Štosu a dále do Smolníku (v. T. 301, VIII. 6. Margecany). — 5. K JV. do Žárnova (Zsarno). Na kopci 60 m vys. nad řekou Bodvou stojí zámek, vyhlídka. Je tam též 15 m dlouhá umělá (zanedbaná) krápníková jeskyně, ve skále umělá poustevna a při ní dřevěná kaple s oltářem a voskovou figurou poustevníka. Lom černého mramoru.

Šomodské Kúpele leží v pěkné krajině. Mají několik minerálních pramenů a jednoduché zařízení.

Šomodské jeskyně. Mezi Šomody a Jasovem se rozkládá zajímavý, doposud úplně ještě neprobádaný JV. výběžek Východoslovenského Krasu (v. svrchu) s mnoha krasovitými jevy (v. níže u Jasova). U samých kúpelí vytéká potok (Šomodka, Šomodská punkva), za

sucha nepatrný, za mokra až 150 cm hluboký, z jeskyně 430 m dlouhé. Za sucha lze tam jíti po bídném chodníčku při levém břehu, za vyššího stavu nutno se probroditi. Jeskyně se místy zúžuje, jinde tvoří pěkné prostory, na jednom místě jezírko (40 m²). Cestou potok spadá s osmi stupňů 30—200 cm vysokých. Ve 137 m jest patrno vp., že jeskyně přiléhá ke stráni (suť). Na konci jest jeskyně uzavřena sutí, z níž vane vítr. Jest možno, že i za „vyvěračkou" jsou další prostory.

Na **Miglické pláni** (srov. Jasov) jsou závrty, jeskyně, ponory a p. Jsou tam vodní toky ve dvou patrech. U zříc. kostelíka sv. Ladislava vyvěrá pramen (447 m), níže pak (280 m) jsou „vyvěračky" Ajská, Šomodská, Jasovská (Strž) a Debredská.

Z Turni n. Bod. (dříve Bódvavendégi) se ubírá dráha přes hranice mimo pohraniční obec V e n d é g i širokým údolím Bodvy. S. se tyčí stěna vápencové pohraniční kry Turna (Also hegy, 400—600 m). — 6 km **Tornanádaska**, krásný zámek rodiny Hadik. — 11 km **Bódvaszillas**. 182 m. Z., při cestě z čsl. Jablonova n. Turnou do Maďarska, strmí na kuželovitém kopci zříc. hradu Szádvár (463 m). — 17 km **Szin**. Odtud k Z. jde silnice k proslulým jeskyním Bradla (Aagtelek), při samých hranicích. Od Košic je to hlavní východisko za dnešních poměrů. Tam u Jósvafő je periodický pramen. K SZ. jde silnice do ČSR. krásným údolím přes Szegliget s romant. zříc. hradu Szádvár zrovna na hranicích. — Vlak projíždí soutěskou. — 23 km **Szalona**. Leží již v oblasti vinic, jež vroubí okolní stráně. — 36 km **Szendrő**. 142 m. Zámek. Větší obec. maď. typu. Z. jsou doly na železo Rudabánya. Odtamtud k J. lanovka dováží rudu ke dráze do Al-Barzika. — 42 km **Edelény**. Zámek. — 52 km **Sajósenye**. Přejíždíme řeku Slanou (Sajó) a v — 56 km **Sajóecseg** připojujeme se ke T. od Siače v ČSR. (v. VII. 1.), po níž jedeme až do — 66 km Miskolc.

*

Odb. T. 317 **MOLDAVA n. Bodvou—MEDZEV—ŠTOS.** Lokálka ubírá se k SZ. proti potoku Bodva. — 11 km **Jasov**, 280 m. Při Jasově je Jasov-Podhradie s proslulým premonstr. klášterem s bohatým archivem a krásnou knihovnou (30.000 svazků). Krásný kostel. Na skalní stěně nad klášterem jsou zbytky původního hradu a kláštera s krásným rozhledem. V klášteře se opatruje bohatý archiv a knihovna. Pěkný kostel.

AB. 1. přes Rudník, Nováčany atd. do Košic; — 2. přes Počkaj, Niž. Medzev do Smolníku.

Město Jasov bylo osídleno již v prehistor. dobách, jak dokazují nálezy z doby železné, bronzové a stopy po římské kultuře. Archeologické nálezy v jeskyních se těší světové pověsti.

Jasovské jeskyně KČST. jsou od nádr. po ž. zn. asi 10 min. Správa jeskyň a průvodce v obci č. 54. Noclehárna KČST., 2 ps. Probadání jeskyně Takacsovy, asi velmi rozsáhlé, není dosud skončeno. Známo je 8 pater, asi 6 km chodeb se 22 síněmi, zčásti (asi 3 km) jsou přístupny obecenstvu a elektr. osvětleny. Pěkná barevná krápníková výzdoba. V 6. poschodí je čes. nápis z doby J. Jiskry z Brandýsa (z r. 1447). Je tu bohaté naleziště archeol. a palaeontol. Byl tu nalezen světový unikát diluviální lebky (doposud neznámého zvířete?). Části obecenstvu přístupné jsou dobře upraveny: první síň se zajímavými stropními škrapami, druhá s těžkou krápníkovou výzdobou a zajímavým baldachýnem, dále „kaplička" s bohatou drobnou výzdobou. Za ní je „Velký dóm" s různobarevnou výzdobou, s průsvitnými záclonami a jezírkem. Pak následuje „bludiště" s krásným stalagmitovým lesíkem. V jeskyni sídlí v horních patrech na tisíce netopýrů. Na skále nad samou jeskyní byla husitská tvrz. —

V hořejších patrech jeskyně se asi husité dočasně skrývali (v. svrchu). Jeskyní protéká periodický potok. „Strž" (vodopád). (Podrobnosti: Ján Volko-Starohorský ve Sbor. Muzeál. Slov. Spoloč. XXIII. 1929. Turč. Sv. Martin.)

Vycházky. 1. Jasov — Miglinc — Šomody. Jdeme k „Vyvěračkám" (2 km) v údolí potoku Tepličky, je tam jezírko (pstruzi), napájené mocnými vyvěrajícími prameny. Jedna z vyvěraček, obyčejně suchá, tvoří po velkých deštích nebo za tání sněhu vodopád, 8·5 m vys. Odtud se chodívá na náhorní planinu (stoupání 300 m, pitnou vodu s sebou!!). Tur. značky vedou mezi dvěma řadami zemních trychtýřovitých závrtů, až 250 m v průměru a 40 m hloubky. Po 6·5 km přijdeme do údolí Šomodského potoku u pusty, Miglinc (pitná voda) a dáme se údolím k JV. po trati lesní dráhy do **Kúpele Šomod** (5·5 km). Zde je vyvěračka, přicházející z jeskyní, 550 m dlouhá, přístupná na samý konec, ale jen vodou. Rs. Odtud 2 km do vsi Šomody, žst. (T. 316). — 2. Jasov — Miglinc — Hačava — Turna n. Bodvou. V Miglinci lze předešlou turu přerušiti a dáti se na Hačavu (4·5 km). — 3. K Z. z. zn. pěšina se ubírá do **Šugo-Mlýna** (2 h.), dále na Hačavské Sedlo (5 h.) a Zádielské doliny (6½ h.). — 4. S. 3 km je Olšava s doly na žel. rudu, pak Barbora (9 km) s doly na antimonovou rudu. — 5. SV. 4 km je obec **Rudník** a asi 6 km SV. Rudnianské Kúpele se sirným pramenem. Jednoduše zařízené, účinně léčebné. Krásný výhled do Maďarska přes Moldavu n. Bod. Lesnaté okolí.

SZ. 5 km je Baňa Lucia, doly na žel. rudu a vysoké pece.

Tur. cesta generála Šnejdárka. Úsek Poproč (Jasov)—Turňa. Z Jasova jdou k cestě Šnejdárkově dvě tur. zn. stezky: a) Z. zn. na (4 km) Poproč (v. Košice úsek Košice—Poproč), směrem ke Košicím; b) z. zn. k Z. údolím Topolce k ústí potoku Šugo do Bodvy (4·3 km). Údolí **Šugo** je velmi romantické, sevřené vysokými horami. Na potoku leží 12 hamrů, v nichž se vyrábějí sekery a lopaty. Potok, pstruhy bohatý, v hořejší části má mnoho stupňů a nádrží, u vrchoviště vyvěrá ze skály z neznámého podzemí. Od vyvěračky z. zn. cesta prudce stoupá na hřeben, spojující Jelení vrch s Jasovskou skalou (výhled). Po hřebeni k Z. se ubíráme k Jelenímu vrchu (949 m, nejpěknější rozhled v této oblasti, od pramene Šuga 8·3 km, 3 h.). Sestupujeme po z. zn. po krasové pláni mezi Hájskou a Zádielskou dolinou (na jaře krásná květena) k chatě **KČST.** v Zadielské dolině (dalších 11 km), nejvýznačnějšímu tur. cíli této oblasti. Popis v. výše u žst. Turna. Od chaty na nádr. do Turni je 8·5 km.

Chata **KČST.** v Zadielské dolině je švýcarský pavilon, původně horárna, na skalce (ostrůvku) v potoku Blanici. Má dvě společné noclehárny. Z obce Zadielu vede sem nová silnice (3 km, sklon 200 m, 12 mostů, sjízdná autům). Zvláštní pozornosti se těší skála „Cukrová homole" (100 m), Zádielská vyhlídka (JV. 15 min. po z. zn.).

16 km **Nižní Medzev.** 315 m. 3000 ob. (Slov. a Něm.) H.: Alžběta, Pöhm. Veľký. Kostel z r. 1735. S. v údolí jsou doly na železo. Z nádr. jezdí AB. do Kúpelí Štos a na Smolník (v. T. 301, VIII. 6.), krásnou lesní silnicí. Okolí proslulo krásnými lesy, v nichž jsou jezírka. Oblíbené Ls.

V místě kvete kovářství (výroba motyk a lopat). Výrobní druž. dorabatelov žel. a ocel. tovaru. Parní pily (M. Frindl, M. Trebunya). Slevárna (J. Bodenholsz).

*

B. Odb. T. 318 **KOŠICE—HIDASNÉMETI—MISKOLC—BUDAPEŠŤ.** Přímé spojení přes Miškovec na Budapešť. Otevř. byla

r. 1860. Do té doby byla silnice na Miškovec tepnou formanských karavan, jež jezdili do Polska. Také dnes je silnice tato hlavní tepnou dopravy automobilové z Maďarska do Polska. Ubírá se mezi Tokajskými horami (V.) a pohořím Cserhát (Z.). — 5 km Barca. Odbočuje T. 301 na V. a T. 316 na Turnu n. B. — 10 km Buzice. Při T. V. jsou velké zemědělské obce. — 14 km Čaňa. V. na Hornádu, za mostem je Ždaňa. Rolnické obce. V. vystupují Tokajské hory, v nichž jsou zříc. hradu Füzer nad obcí téhož jména. — 21 km Seňa. Z. leží Haniška se zámkem (v. svrchu). V. za Hornádom jsou na maď. půdě sirné lázně teplé Alsó-Kéked. — 23 km Kehnec. V. za Hornádom, jehož řečištěm jdou tu hranice, stával r. 1399 zal. hrad Abaujvár, po němž slul košický kraj župou Abaujskou. R. 1559 byl rozboř., jen chabé stopy zůstaly. Zámek. Dále při trati leží Tornyos-Németi. 163 m. Starý evang. kostelík, opevněný a nový (1890) kost. kat. — 27 km Hidasnémeti. 156 m. Pohraniční žst. již na půdě maď. V místě jest čs. žel. personál (r. 1929 známý incident s železničářem Pechou). Trať odbočuje přes Hornád (zde Hernád) k V. na Gőncz pod zříc. hradu, ubírá se po Z. úbočí Tokajských vrchů, pokrytých rozlehlými vinicemi na Abaujszántó a na Szerencz, kde se spojuje s hlavní tratí od Slov. N. Mesta (v. IX.). T. na Miskolc pokračuje širokým úvalem Hornádu, od něhož se oddělilo rameno, jež trať dále provází. — 39 km Garadna. V. za Hornádom je obec Gőncz. 4000 ob. Hist. významné místo. V 15. st. se tam usadili Jiskrovi husité. Část města, zvaná „české domy", je stavěna strategicky (jako na př. Tábor) tak, že každý dům je pevností pro sebe. Zde počal překládati 1586 Kašpar Károli první úplnou bibli do maďarštiny, jež byla vytištěna pak 1590 v blízké obci Vizsely. Pomník jeho je u reform. kostela. — Jižněji je obec Hejcze se starým kat. kostelem. Hořejší část sluje podnes „Csehország" (Čechy) po osazení husity za dob Jiskrových. Letní zámek košického biskupa. — Ještě více J. leží obec Korlát s teplými sirnatými prameny. — 49 km Forró-Encs. Několik stavení. V. na Tokajských horách je viděti zříc. hradu Bodőkő a Regécz. — 62 km Halmaj. Jednotvárný kraj osvěžují vinice a na V. krásné kužely Tokajských hor. Nejjižněji je viděti kopce Tokaje. — 68 km Szikszó. 124 m. 4000 ob. Zámek. Staré městečko z 13. st., kdysi opevněné. Má opevněný husitský kostelík. Hradby byly opatřeny střílnami a příkopem (dnes zasypán). — JV. se táhne úrodné údolí. — 78 km Onga. T. se obrací k V. do údolí Slané, spojí se s dvojkolejnou T. od slov. N. Mesta, přejde Slanou (Sajó). — 84 km **MISKOLC.**†† Z nádr. je 45 min. pěšky do města, jezdí elektr. dráha. 122 m. 55.000 ob. Žel uzel pěti T. Grandhotel Pannonia. Pěkné město i okolí. Elektr. tramvaj. Středisko žup. úřadů. Obch. komora. Gymn. Museum. Nemocnice. Divadlo. Deset kostelů, reform. nejstarší. Pěkný dům komitátní, justiční palác. Velké lázně na Alžbětině nám. Radnice. Kasárny pěší, jízdecké, dělostřel. a honvédské. R. 1919 až sem proniklo čs. vojsko v bojích s maď. bolševiky. Na zdejší poště byly za ústupu zabity čs. telefonistky a po okolí se odehrály strašlivé výjevy válečné. — Okolí je velmi pěkné. JZ. jsou uprostřed velikých vinic lázně Hejőcsaba s teplými sirnými prameny (24° C), okolí je parkově upraveno. Elektr. dráha, jež sem přichází z Miškolce pokračuje krásným údolím Sziny 8 km do Diósgyőru. Malebné výletní místo, zříc. hradu z 15. st. Dále (30 min.) je romant. soutěska Hámorvölgy a Ls. Felső Hámor (Hamry). V. VII. 1., přídavek.

*

Silnice z Košic: 1. Košice—Margecany—Poprad. Podrobnější popis v. u Margecan na T. 301 (VIII. 6.). Od této silnice možno konati vycházky z Koš. Hámrů k S. na Pokrivý (v. tam), k JZ.

na Folkmárskou skálu nebo k J. na Kojšovskou hoľu (v. T. 301, Margecany a svrchu vycházky z Košic).

2. **Košice—Jasov—Smolník.** Silnice tato, zvaná středoslov. horskou magistrálou se ubírá ze Smolníku k S. na Mníšek n. Hnilcou, pak k V. na Vondrišel, přestoupí pak krásnými serpentinami do údolí Hnilce (Ztratená, Dobšinská jeskyně), přes Pustopole, Červ. Skalu a údolím Hronu přejde k Ban. Bystrici. V úseku Košice—Smolník četnými serpentinami vede s kopce do kopce přes JV. výběžky Koš. vrchoviny. Míjí Malou Idu (SZ. v údolí Idy je řetěz horských, kdysi hornických obcí), Semšu (zámek), Hodkovce (lesní dráha a pila k S.), Novočany, Rudník a v Jasově se připojí k žel. dráze na Niž. Medzev (popis v. svrchu). Odtud vede přes lázně Štos do údolí Smolníku. (Popis v. VIII. 6., Margecany.)

3. **Košice—Moldava n. Bod.—Turna n. Bod.—Rožňava.** Tímto směrem jezdí kombinovaný kolejový a silniční autobus ČSD. Popis cesty až do Turni n. B. je stejný jako při T. 316 (v. výše). Dále projíždíme srdcem Východoslov. Krasu. U Dvorníku se k SV. otvírá proslule krásná dolina Zádielská a Hájecká. U místa je vlažný minerál. pramen, lomy na vápencový tuf. Jedeme širokou branou mezi velikými krami vápencového plateau, jež na S. a J. spadají téměř svisle k dolině. Po obou stranách je mnoho detailních jevů krasových. Míjíme Hrbov, Jablonov n. Turnou, malé obce s kostelíky. U Jablonova n. T. k Z. leží Hrušov s velikými jeskyněmi, dále Jablonca, na samých hranicích, pak Silica (s ledovou jeskyní) a konečně Gombaszőg (se zvonivou propastí). Silnice vystoupí k SZ. na typickou krasovitou planinu Silickou (hojnost různých krasových jevů) a sestoupí do Rožňavy. Z Turni n. B. do Rožňavy jede AB. 1 h.

4. **Košice—Obyšovce—Prešov.** Popis v. u Prešova (VIII. 7.).

5. **Košice—Herľany—Vranov** n. Topľou. Tímto směrem jezdí AB. až do Bidovců po užhorodské silnici, pak se dá k SV. přes Kamenici. Krásný renes. zámek. V. 4 km v obci Borda jsou minerál. prameny a primitivní lázně. — V 27. km dojede AB. do Herľan.

Kúpele Rankovce Herľany leží V. 3 km v lese, kdež je kolonie vil: Makovica, Sokol a Hornád (asi 70 p.), Kúpelný dom, letní a zimní Rs. Hlavní atrakcí je t. zv. „studený gejsír“ (18 až 22^0 C), jediný svého druhu v Evropě. Prameny byly známy již od 17. st. a navštěvovány. V 60. letech, když zmizel jeden z pramenů, počaly pokusy s jeho osvěžením navrtáváním hlubších vrstev. Při tom přišlo se na periodický pramen. Mocný pramen alkalicko-zemité kyselky od r. 1875 tryská v 24 h. intervalech do výše 36—40 m po dobu 25—30 min. Vrhá tak rázem asi 800 hl. vody. V době trysku uvolňuje se tolik kysličníku uhličitého, že diváci sotva dechu popadají. Pramen zahřeje se tehdy z 14^0 na 26^0 C. Železná roura stává se magnetickou. Voda gejsíru, přicházející z hloubi 404 m, obsahující mimo kyseliny uhličité i značné množství jiných látek, má velký účinek léčivý proti chudokrevnosti, katarům žaludečním a střevním a chorobám plicním. Svádí se z nádrže do lázeňské budovy, kde se ohřívá k přípravě koupelí. Další prameny jsou na promenádě, vůbec není v místě neminerálního pramene. Obyčejná pramenitá voda přivádí se dlouhým vodovodem. Sezona od května do září. Je nutno předem vždy se informovati, kdy bude gejsír v činnosti, buď u správy lázní, nebo na vývěsku u poštovního úřadu Košic 3. proti dómu.

Dále silnice pokračuje přes hřbet Slanských hor mezi Mošníkem (915 m, J.) a Čeršlinou horou (S., 864 m) přes Banské (obec v lesích) na Vechec a do Vranova n. Topľé, důležitého uzlu silničního (v. VIII. 9.).

6. **Košice—Michalovice—Užhorod.** Touto T. jezdí AB. do Michalovců a odtud jiný do Užhorodu. Silnice jde přímo k V., přestupujíc hřbet mezi Hornádom a Torysou. Údolí Torysy je velmi úrodné a hustě osídleno zámožnými slov. obcemi. Pak přes rozvodí vjíždíme do úrodné kotliny Olšavy, v níž je řetěz výstavných obcí. AB. k Herľanům odbočuje v Bidovcích. Silnice pokračuje krásnými lesy přes hřbet Slanských hor. S. rozkládá se Vyžník s nejvyšším Mošníkem (915 m) na hřebenové cestě. J. je široce rozložený kuželovitý Dargov s nejvyšším vrcholem Téresem (841 m), na J. vrchu Kerekhegy (692 m) je lovecká chata, spojená č. zn. s Košicemi a z. zn. s Ruskou. Výhled s jedné strany až na Vys. Tatry a s druhé strany na Tisu a Bodrog. — Přechází se ke T. 301 na žst. Slanec. — Z obce Dargov k S. krásným údolím jde lanovka až pod zříc. hradu. Dále (S. od silnice) míjíme Bačkov se zámkem, pak protínáme v Sečovcích T. 319 Legiňa—Michaľany—Medzilaborce (v. tam popis) a kanálovitě zregulovanou Tarnavu, Ondavu (Topľou) v kraji rozlehlých latifundií, osídlených hlavně rozptýlenými dvorci. Vp. i vl. od T. jsou pastviny i pole, zajímavého rázu pusty, s osobitými velikými vahovitými studnami. — Michalovce na T. 319. Silnice Michalovce—Užhorod, po níž jezdí AB. v. níže.

*

Dále T. 301 Košice—Čop. Vlak jede přes Hornád, pak projíždí romant. krajinou mezi skupinou Dargov (841 m) a Slanských vrchů (S.). Z vinorodého Podhoria (Hegyalja, Tokajských vrchů), rozkládajících se J., je na půdě ČSR. jen malá S. část.

358 km **Opátska.** Na kopci Branisku je zříc. kláštera T. přestupuje řeku Torysu, tvoří zákrut k J., při čemž přestupuje Olšavu. — 366 km **Nižnia Myšľa.** *235* m. Teplý pramen. Ve středověku stál tu proslulý klášter premonstrátů; budova slouží škole a faře.

V úbočí stráně proti žel. mostu jsou napolo zasypané chodby, vedoucí z býv. kláštera (nikoliv jeskyně!).

369 km **Vyšnia Myšľa.** *225* m. *722* ob. Maď. Kat. kostel a synagoga.

371 km **Bohdanovce.** *202* m. *500* ob. Evang. kostel.

T. se obrací k S. úrodným údolím řeky Olšavy, proslulým zeleninou (na př. obec Bohdanovce). Silnice jde přímo k V. na Slanec. — 375 km **Ruskov-Herľany.** Kostel z 13. st. Trachytový veliký lom čs. železnic.

Vl. pěkný pohled kotlinou k S. Silnicí (16 km S.) tudy lze jíti ke známému geysíru v Herľanech. SV. strmí hora Bogota (870 m). J. pne se Hradisko (Várhegy), kuželovitá hora (730 m). Z Ruskova po z. zn. vystoupíme k loveckému zámečku Kereghegy, odkud je výhled až na Tatry, na Tisu a Bodrok.

T. přestupuje sedlo Slánských hor (328 m) krásnou lesnatou vrchovinou, místy divoce romant. J. kuželovitý kopec Hradisko (Várhegy, 730 m). — 381 km **Slanec.**

Na návrší strmí zříc. hradu (509 m), k níž vystoupíme lesem pohodlnými serpentinami. Zachovala se věž a zbytky zdí. Krásný rozhled. Hrad zal. byl r. 1220, r. 1440 patřil Jiskrovi z Brandýsa, zboř. byl v 17. st. Rákóczim. Pod zříc. je zámek, velká pila a tov. na dýhy a parkety. Odtud m. zn. k jezeru Irze a ž. zn. k loveckému zámku Kereghegy.

392 km **Kuzmice.** Odtud č. zn. jde se k JZ. 7 km pod Milič (896 m), kdež je **jazero Irza** (448 m) uprostřed lesů blízko maď. hranic. U jezírka je myslivna.

400 km **LEGIŇA-MICHAĽANY.**†† Žst. leží 3 km od stát. hranic. Odb. T. 319 na Medzilaborce. (Popis v. VIII. 9.)

Pokrač. T. 301. — 408 km **Čergov.** 123 m. Malá maď. obec.

V. 4 km v Malé Toroni se uchovaly polozbořené sklepy a podzemní chodby z dřívějšího starého hradu, jež byly prý úkryty obyvatel v dobách tatarského vpádu. Ve Veľ. Toroni Ls., koupele pod lesnatým hřbetem Csókáse (472 m). Uhelné sloje. Z. je Malá Baňačka (Szephalom), kde Frant. Kazinczy († 1831) napsal hlavní díla, jež přispěla k vybudování maď. literatury 19. st. Na místě pracovny jeho stojí dorský kostelík, majetek Akademie věd v Budapešti. Obec i kostelík jsou na maď. půdě.

416 km **Slovenské Nové Mesto,** právě na stát. hranicích. Pas. i cel. kontrola pro cestující do Maď. Město se 20.000 ob., je však v Maďarsku a nazývá se Sátoralja-Újhely (v. níže).

U ČSR. zůstala jen obec asi o 600 ob., seskupená u nádr. před říčkou Roňvou. Z. nad městem na maď. půdě pnou se krásné sopečné kužely, výběžky Tokajských vrchů, zejména Sator. S. se táhnou Slanské hory (v. svrchu).

*

Odb. na **MIŠKOVEC** po maď. půdě. Po V. úpatí Tokajských hor je dvojkolejná T., jež před rokem přímo šla na Medzilaborce a Przemysl v Haliči. Také ještě dnes jezdí tímto směrem přímé vozy mezi Maďarskem a Polskem. — **Sátoralja-Újhely.** Jméno má město po kopci, jenž ční jako stan (sator) na Z. nad městem a je zdoben pavilonem. Město má ráz stepních měst maď., široká hlavní ul. s chodníky rozšiřuje se v náměstí s kat. kostelem. Význačnější jsou komitátní dům, divadlo, piarist. gymn. Na stráni kopce je čtvrt Ungvar (Užhorod) s velikými sklepy vinnými. — 10 km **Saros-Patak.** 9000 ob. Rozkládá se po obou březích Bodroku. Stál tu hrad Rákóczyho, proslulý v zápasech za nezávislost Uher a protestantism. R. 1704 byl zboř. Dnes stojí tam renes. zámek s krásným parkem, kat. kostel, vládní budova, reform. evang. kostel a reform. kolegium z r. 1531. V. tvoří Bodrok veliké zákruty. — 15 km **Bodrog-Olaszi.** Zámek. SZ. v horách jsou lázně s minerál. pramenem. — 22 km **Olaszliszka.** V obou obcích byli za Arpádů usídleni italští kolonisté, kteří tu zavedli pěstování révy. Z. jsou vinařské obce s velikými sklepy. Od Erdőbénye J. jsou sirnaté lázně. — 34 km **Bodrog-Keresztúr.** T. jde mezi vrchem Tokajem

a Tokajskými horami na 46 km Szerencs, kdež se spojuje s T. od Čopu (v. tam).

T. 301 pokračuje k V.: — 420 km **Borša.** 105 m. 851 (1000) ob. Maď. evang. kostel.

V místě je starý obývaný zámek, zal. za Bély IV. V něm se narodil 27. III. 1676 Frant. Rákóczy II. (pamětní deska). Zámek byl prý spojen podzemní chodbou pod Sátoráljaújhely až k Blatnému Potoku. Tudy unikl r. 1701 Frant. Rákóczy. Chodba je nyní z části zasypána. Starý got. kostelík, kdysi řím.-kat., nyní ref. evang. S. na svazích sopečných pahorků jsou veliké vinohrady, víno výtečné jakosti.

Poté vlak přejíždí po mostě 242 m dlouhém, 8 m vysokém, 70 m široký Bodrok, který tu činí se svým starým korytem zajímavý ostrov lučinatý. Řeka líně valí zelené vody hlubokým řečištěm, po obou stranách provázeným vysokými hrázemi.

424 km **Streda n. Bodrokom** (Bodrog-Szerdahely). 105 m. V okolí S. jsou sopečné vrchy. Širé roviny při T. — 427 km **Somotor.** 102 m. 800 ob. Evang. kostel. Rolnická obec 2 km S. od nádr. při Bodroku.

J. 3·5 km strmí na vrcholu Tarbučka (279 m) zříc. hradu **Veľký Kevežd** (Nagy Kővesd), zal. v 13. st., rozboř. r. 1673 císařskými. R. 1451 jej obsadili husité. Pod kopcem jsou veliké lomy. Na protějším kopci stojí kalvín. kostel. V blízkém M. Keveždi je starý husitský opevněný kostel. Od Somotoru (10 km) k S. jest **Zemplín** (800 ob. Maď.) s rozsáhlými stopami po býv. kruhovém valu z nasypané země, opevněného to staroslov. hradiště. Podle býv. hradu (z 13. st., zbořen v 18. st.) sluje celá župa zemplínská, zříc. byly rozvezeny beze stopy. Daří se tam dobré víno.

Zemplín je z nejstarších obcí v okolí, zal. kolem býv. hradu. Obkličovala jej se tří stran řeka Bodrog, na čtvrté straně hluboké vodní příkopy, přes které vedl padací most. Zemplín býval městečko a sídlo župy. Schůze se tam konaly do r. 1666, kdy bylo přeneseno sídlo župy do Sátoráljaújhely. V 17. st. hrad zpustl a v r. 1872 zbyla z něho již jen 15 m vys. věž. Nyní není již po ní ani památky. Z hradiště se uchoval kruhový as 10 m vys. val nanesené země. Uvnitř stojí nyní evang. ref. kostel, pův. z r. 1628, několikráte obnovený, a řeckokat. kostel z r. 1804. Jsou tam i pohřebiště obou církví. Host. tam není.

431 km **Strážné.** — 436 km **Gýreš** (Geres). Menší zemědělské obce.

442 km **Perbeník.** 102 m. 1460 ob. Maď. Host. Wesz (2 p.). Obec leží na maď. hranicích. Zámek z r. 1894 statkáře Jos. Mailátha. Kostel evang. a řeckokat., oba z 19. st. Tov. na zpracování lnu.

AB. od vlaků na Kráľ. Chlumec.

S. 3·2 km leží **Kráľovský Chlumec.** 122 m. 3000 ob. Oú. Os. Bú. Host. s cizin. pokoji: Ehrman, Weisz a j. Zříc. hradu na návrší a veliké vinice. Býv. král. tržiště. Kostel kat. z 18. st., pův. ze 14. st. Evang. kostel, synagoga. Popravčí vrch.

446 km Bieľ (Bély). Zámek, odkud 7 km k S. leží Leles s hrazeným premonstr. klášterem z 12. st. s bohatou knihovnou, archivem a prastarým kostelem. Tatary byl vypleněn. V kapli jsou nástěnné malby. — 450 km **Černá pri Čope.** Širá rovina. Po l. straně jest viděti novou kolonii na přidělené půdě. — 458 km **ČOP.**†† 106 m. Poslední slov. žst. Odb. T. 322 do Užhorodu a na Užok a J. pak do Maďarska. Dále v. Podkarpatskou Rus, IX. Tam jest i popis Čopu.

VIII. 9. Legiňa—Michaľany—Medzilaborce. (T. 319).

Celkem 106 km. Otevř. r. 1871—73. Za Rak.-Uherska byla to hlavní trať z Budapešti do Haliče (Přemyšl), proto byla dvoukolejná. Od r. 1918 jezdí tu čtyři páry vlaků denně. Zprvu vede nížinou, protkanou regulovanými, přímočarými toky, opatřenými náspy proti rozlivům. Pak vstupuje do širokého údolí Laborce, rozsáhlé vrchoviny V. Beskyd s nesmírnými oblastmi lesními a přechází do Haliče na Przemyšl.

Beskydy V. Slovenska se rozbíhají od hranic do ČSR. i do Polska mnoha nízkými pískovcovými hřbety. Tvoří tam část ohromné lesní oblasti karpatské, jež počíná na J. od čáry Prešov, Vranov n. Topľou, Michaľovce a táhne se odtud jednak daleko do Polska, jednak k V. širokým pásmem přes S. Podkarp. Rus až na rumunské hranice. V rámci V. Slovenska je dosti osídlena malými rusínskými obcemi, velmi chudými, často zdobenými pěknými dřevěnými kostelíky. Větší zemědělské obce se soustřeďují jen v údolích, téměř vesměs od S. k J. mířících mezi nízkými rozsochami, od hlavního hřbetu beskydského přímo k J. vybíhajících. A. Hřbet Makovica. Mezi Topľou a Ondavou sbíhá v několika proudech až k Vranovu n. Topľou. Kříží jej silnice z Giraltovců do Niž. Svidníku. — B. Mezi Ondavou a Laborcem od hlavního hřbetu (Polské Beskydy k J.) se ubírá celá soustava kratších hřbetů, oddělených údolími, většinou od S. k J. mířícími. Je to nejvýchodnější zakončení Beskyd. V jejich oblasti se ubírá důležitá silnice z Niž. Svidníku Dukelskou prolukou na Przemyšl. Také údolím Laborce—Bielcza jde důležitá silnice do Polska. Od tohoto přechodu na Z. se táhnou Beskydy, od nich na V. Poloniny (v. o nich u Medzilaborce).

Popis T. 319. — 6 km **Veľaty.** Renes. zámek s parkem. Bývalé lázně s prameny alkalické kyselky. V. strmí vrch Garaňský se zámkem daleko viditelným (243 m). Veľatský zámek je částečně pobořen (r. 1930).

AB. jezdí (2krát denně) z nádr. Legiňa-Michaľany přes Veľaty do Ujlaku, odkud jsou na hrad 2 km.

21 km **Trebišov.**† 109 km. 5880 ob. H.: „Koruna" u nádr. (10 p). Oú. Od nádr. do města jsou 2 km.

*

Odb. T. 320 Trebišov—Vranov n. Topľou k S. Otevř. r. 1903. Celkem 31 km. Důležitá T., od jejíž konečné stan. se rozbíhá několik silnic do S. beskydské vrchoviny. T. se ubírá nejprve podél Tarnavy, pak proti řece Topľé. — 10 km Sečovce (dříve Gálszecs). 149 m. 3500 ob. Oú. Os. Bú. Leží na silnici Košice—Užhorod, po níž jezdí AB. Zeměděl. město, 2 velké mlýny. V. sousedí Kochanovce, slov. ves. SZ. je Bačkov se zámkem. — 16 km Parchoviany (dříve Parnó). 125 m. 1800 ob. Býv. sídlo velkostatkáře Andrássyho, jemuž patřily v okolí širé lány a několik dvorců. Krásný zámek s velikým parkem. Byl tu vzorný statek, veliká sýrárna (napodobenina švýcar. sýra), chov koní atd. T. přejde do údolí Topľé. Okolí je širá rovina, velmi úrodná. — 31 km Vranov n. Topľou. 132 m. 2294 ob. Os. Bú. Pěkný zámek na místě staršího hradu. Bar. kostel. Býv. klášter pavlánský je přebudován. Poblíž je menší pánev hnědého uhlí a doly na rumělku (rtuť). — SV. 4 km strmí zříc. hradu Počičva z 13. st., kdež prý byla sepsána proslulá „Počičvanská kronika", snůška veselých kousků. Před převratem byly ve Vranově pěstovány lišky a pořádány na ně štvanice. S. 8 km u Merníku těží společnost „Le Cinabre" rumělku.

AB.: 1. Vranov, Košice; 2. Vranov, Prešov; 3. Vr., Stropkov, Svidník, Krajná Polana; 4. Vr., Humenné; 5. Vr., Michalovce.

Vranov n. Topľou je důležitý silniční uzel: A. Vranov n. T.—Košice, Vranov n. T.—Stropkov, Vranov n. T.—Humenné, Vranov n. T.—Michalovce.

Silnice: Vranov nad Topľou—Prešov a dále Bardejov. Silnice vede bohatým a úrodným údolím řeky Topľé. Osady jsou osídleny Rusíny a Slováky. — 10 km Hlinné s prameny sírovými. Malé koupele s primitivním zařízením. — 20 km v Hanušovcích (1400 ob.) je pěkný zámek. K Z. se ubírá silnice přes Kapušany (3½ h. pěšky) do Prešova. Při ní S. (4 km) jsou zříc. hradu nad Megešem. — Dále údolí Topľé se úží. V. odtud se táhne nekonečná oblast lesní, jež přestupuje do Podkarp. Rusi a do Polska. Je to největší souvislý lesní komplex v republice. — 30 km Giraltovce. Správní středisko kraje. 208 m. 1000 ob. Oú. Os. V okolí žije mnoho Slováků, vrátivších se z Ameriky. Křižovatka se silnicí Prešov, Kapušany, Giraltovce a dále k S. na Vyš. Svidník. Tímto směrem jezdí AB. V Okruhlé je zámek. — 8 km Marhaň. 190 m. 500 ob. Pěkný zámek. — Kurima. 214 m. 1000 ob. Malá obec. — Bardejov. Také směrem Prešov, Giraltovce, Bardejov jezdí AB.

Vranov n. T.—Stropkov—Vyš. Svidník—Zborov (nebo Dukelský průsmyk). AB. Silnice míří proti toku Ondavy údolím, hojně osídleným. Vranov n. T. K V. přes Dľhé vjíždíme do údolí Ondavy. — Podčičva. V protější Tovarné je zámek a při něm rozsáhlá obora. Odbočuje silnice k Humenné. — Přejíždíme návrší s pěkným rozhledem do kotliny u M. Domaša. Od SV. se otvírá dolina Olyky s řetězem horských obcí, z nichž Veľ. Sitnica má větší pilu. Kraj zcela v lesích, odlehlý. — Dále silnice pokračuje zúženým údolím stále k S. — Stropkov. 202 m. 2400 ob. Do žst. Vyšnie Čabiny je 5 h. Got. kostel. Redemptorist. klášter. Zříc. hradu z 13. st. Řeckokat. kostel s krásnou křtitelnicí a mešním rouchem z 15. st. Františk. kostel. Zámek s krásnou kaplí. Odtud odbočuje k SV. silnice Medzilaborce (32 km, v. tam) údolím Hočanky. V Šariš. Bukovcích je baziliánský klášter z r. 1742. V Krásném Brodu býval klášter. Po celém kraji jsou posud zákopy z let 1914—1915. — Dále pokračuje silnice na Svidník. 243 m. 1500 ob. Oú. (exposit.). Os. Bú. Křižovatka se silnicí Prešov, Hanušovce,

Svidník a dále k SV. údolím Ladomerky k proslulé Dukelské proluce. V okolí zuřily prudké boje r. 1915 mezi rak. vojsky a Rusy. Po okolních obcích jsou mnohé voj. hřbitovy a hojně ještě zákopů i závrtů po granátech. — Silnice ke Zborovu opisuje veliký oblouk k S., leč možno si nadejíti vicinální silnicí z Niž. Mirošova.

AB.: 1. Stropkov, Svidník, Prešov; 2. Stropkov, Svidník, Bardejov; 3. Vranov n. T.

Silnice z Vranova n. T. do Humenné míří k S. Podkarp. Rusi. K Humenné ubírá se velikým obloukem do údolí Ondavy a pak dále k V. údolím Ondávky. V Tovarné je zámek s velkou oborou. Celkem asi 20 km. AB.

*

Dále T. 319. — 31 km **Bánovce** n. Ondavou. 125 m. 800 ob. Zemědělská obec. Okolí je velmi úrodné. Pěstuje se hojně dobytka. S. 3 km je velká zemědělská obec Trhoviště. 1200 ob. AB.: 1. Bánovce—Oborin. — 2. Bánovce—Vranov n. T.

Oborin a sousední obec Kucany, s velkými močály, jsou zastávkami pro jarní i podzimní tah div. kachen a husí (honební oblast). Kejhání husí je slyšet do vzdálenosti až 1 km. Při jarních zátopách povstávalo zde jezero 10—15 km široké a 30 km dlouhé, leč po regulaci Latorice a zřízením hrází po březích Latorice a Ondavy byly rozlivy i močály značně omezeny.

*

Odb. T. 323 **Bánovce n. Ondavou—Užhorod.** Otevř. r. 1921. 46 km dlouhá. T. prochází širou rovinou potisko-užhorodskou. Ráz osídlení je svérázný, obce chudé, zvané tam Blata. Rozsáhlé latifundie. Stáda koní a dobytka, originální studně. U Vajan přejíždí řeku Laborec, jenž se stéká o něco S. s Uží, v oblasti rozlehlých močálů. — 19 km **Veľké Kapušany.** 113 m. Oú. Os. Ref. kostel. Fara. Rodiště básníka Jana Erdelyiho. S. při Blatech leží Pavlovce s pěkným zámkem z r. 1681. — 42 km **Minaj.** T. se spojuje s T. Čop—Užhorod. — 46 km **Užhorod** (v. IX. 1.).

*

41 km **Michalovce.**† 115 m. 8864 (13.000) ob. Od vlaků jezdí AB. do města. H.: Pod Lipou (12 p.). Zlatý býk (23 p.). Grand (15 p.). Několik Rs. Kav.: Gambrinus, Slavie, Vihorlat. Oú. Os. Bú. Expos. fin. ředit., pozemkový úř. a j. Slov. gymn. a měšť. šk. Zámek Sztarayů, 2 kostely, synagoga. Nad městem mausoleum Sztarayů. Významné hosp. středisko, v pátek a úterý jsou trhy. Kromě nich je každý měsíc velký dobytčí trh. Pivovar. Tov. na likéry. 5 mlékáren a 1 sýrárna.

Město výhodně položeno, od převratu se rychle rozvíjí. Bylyť postaveny celé čtvrtě, středem je táhlé nám. AB.: 1. Košice—Michalovce. — 2. Michalovce—Užhorod. — 3. Michalovce—Gajdoš—Hamry. — 4. Michalovce—Vranov. — 5. Michalovce—Veľké Kapušany. — 6. Michalovce—Malčice. — 7. Michalovce—Prešov.

SV. 6 km leží Vinná, nad níž se tyčí zříc. hradu Vinná. V obci Jovse V. 6 km jsou jodové prameny. Hrad Vinná stojí na 335 m vys. kuželi, ve středověku tvořil pevnostní trojhran s Jasenovem a Brekovcem. — Michalovce jsou východiskem na VIHORLAT (v. IX. 1.). — AB. přes Gajdoš do lázní Sobranců (22 km) a do Užhorodu. V lázních je sirnatý pramen k léčbě pitím a sirnaté bahno, vyvírající ze země, k vydatným koupelím. Lázně slynou speciálním léčením žlučových kaménků, žaludečních katarů, reumatismu a kožních nemocí. Kolonáda. Lázeňský H. (73 p.). AB. do Užhorodu (18 km).

Popis silnice Košice, Michalovce, Užhorod v. při Košicích.

Vlak se dále ubírá údolím Laborce a tvoří veliký oblouk kolem Z. konce mohutného sopečnatého pohoří Vihorlat. Popis v IX. 1. — 58 km **Brekov.** V místě je ložisko vápence a velké lomy vápencové i mramorové, dvě neprozkoumané jeskyně, vápenky. Nad obcí strmí zříc. hradu z 13. st. Až sem sahá z Legině úrodný kraj rolnický, dále převládá již ráz horský.

65 km **Humenné.**† Z nádr. do středu města (1 km) AB. Zast. v městě. 156 m. 4200 (5000) ob. Slov. (12% Isr.). H.: Sodomka (10 p. s 20 ps.). Stefania (8 p. s 9 ps.). Neuman (4 p. se 7 ps.). Berliner Sperling (2 p. s 4 ps.). Os. Oú. Bú. Lesní stát. správa. Posádka. Na SZ. kraji města je park a pěkný zámek z 15. st. rod. Andrassy s knihovnou, z největších na Slov., velmi cennou. Sbírky. Řeckokat. kostel ze 14. st.

V listopadu r. 1914 bojovalo u Humenného rakousko-uherské vojsko s ruskou divisí generála Kornilova.

Vycházky: 1. Do Brekova (v. svrchu). — 2. Na zříc. hradu Jasenova, 399 m, 5·5 km, z nádr. viditelné. V hoře Dupna poblíž hradu je jeskyně, jež sloužívala okolí za taneční sál. — V. 3 km v údolí Ptavy je oblíbené výletní místo Podskalka (Sirtalja), kdysi navštěvované lázně. Host. z r. 1878 s cikánskou hudbou. Z Humenného jezdí tam občas AB. Humenné je důležitým uzlem komunikačním.

Silnice do Vranova n. T. k Z. (v. výše).

Silnice k Medzilaborci a dále na Sanok a Przemyšl jde podle T.

*

Odb. T. 321 **HUMENNÉ—STAKČÍN.** Otevř. r. 1909. T. se ubírá údolím Ciroché po S. úbočí Vihorlatu. Z jednotlivých žst. možno vyjíti k hřebenové tuře nebo k přechodům (v. podrobně IX. 1.). — 7 km **Kamenica** n. Cirochou. Zámek. Východisko na hřeb. stezku přes Kamienku. — 17 km **Belá** n. Cirochou. K JV. přes Sninskou Hamru se chodívá na Sninský kameň (1007 m) a k J. přes Mořské oko na lázně Sobrance. — 22 km **Snina.** 216 m. 3423 ob. Os. Bú. Zámek s krásným parkem. Místo leží na soutoku 4 potoků. K J. se chodívá na Sninský kameň (v. svrchu).

K S. jde cesta do pohraničních oblastí s rusínskými obcemi Pčoliné, Čulakovce, Ťelepovce, Vyšná Jablonka a j. Odtud je jen asi

2 h. na hranice, odkud jdou dvě lesní dráhy jednak k Lupkovu, jednak údolím Cisny až do Kalnice v údolí Weliny.

27 km Stakčín. 280 m. 1600 ob. Pila s úzkokolejnou drahou do lesů k SV. u Hrab. Roztoky.

K S. jde důležitá silnice do Polska údolím Ciroké přes Starinu (800 ob.), Vel. Poľanu, Ruskou. Přestoupí hlavní hřbet Polonin ve výši 797 m, sestoupí do Polska na Majdan (žel. dráha úzkokolejná na Nowy Lupków) a dále k S. údolím Rczewky na Sanok. Silnice Humenné-Veľ. Berezné—Perečín objíždí Vihorlat. Je to počátek S. magistrály Podkarp. Rusi. Podrobně v. IX. 1.

*

T. 319 spěje k S. stále údolím Laborce, jehož nepravidelné koryto zabírá velkou část údolí, zanášejíc ji za jarních povodní štěrkem. Místy tůně a porosty pokrývají rozsáhlé plochy.

Beskydy V. Slovenska v. svrchu.

K SV. odbočuje údolí Udavy, pak Výravy a menších toků mezi rozsochami, jež vybíhají sem od pohraničního hřbetu Polonin.

106 km Medzilaborce.† 826 m. Cel. a pas. prohlídka pro cestující do Polska. Dva host. s ciz. pokoji. V obci jsou čtyři voj. hřbitovy ze světové války. V okolí zuřily kruté boje s Rusy. Dále vede polská T. na Nový Lupkov a Przemyšl.

Silnicí možno dojíti k průsmyku Čertižnému (14 km, 500 m), a po pohraničním hřebenu k průsmyku Dukelskému (29 km, 502 m). — **Vycházky:** 1. V Krásném Brodu býval krásný klášter Za války byl rozstřílen a je v rozvalinách, tři voj. hřbitovy a tu a tam ještě zákopy upomínají na krvavé zápasy s Rusy. — 2. Do Stropkova, 32 km. 2409 ob. V. silnice dále (3.) do Rožkovců (7 km). Řeckokat. kostel, krásné antipendium, zvon z r. 1690, voj. hřbitov. — 4. Do Čertižného (11 km). Hrobka Adolfa Ivanoviče Dobrianského, podkarpatského ruského nár. buditele. Voj. hřbitov ze svět. války.

Vých. Karpaty od proluky řek Laborec a Bielka, jíž jde silnice z Medzilaborce do Polska k Sanoku, vystupujíc širokým hřbetem 700—900 m vys., prohýbají se prolukou Lupkovskou a postupují pak po hranicích dosti zřetelným hřbetem, na obě strany vysílajíce dlouhé rozsochy. Dále k V. stoupá hřbet nad 1000 m. Mimo dlouhé osamělé pouti hlubokými lesy není tu význačnějších tur. cílů. Východiskem je tu: a) Medzilaborce (v. výše).— b) Lupkov v Polsku. Odtud lze jíti po hraniční cestě a sestoupiti k Telepovcům nebo do Polska k úzkokolejné dráze do údolí Ostavy nebo až k žst. Solinka.

Na polském území:

Úzkokolejná dráha Nowy Lupków—Kalnica slouží hlavně svážení dříví. Ubírá se proti Ostavě krásnou dolinou řetězem obcí, vystoupí na hřbet Polonin (kota 749 m) a sestoupí do údolí Solinky. Odtud možno přejíti přes Zvalu k žst. Stakčín (v. Humenné). Od Solinky se ubírá k V. ostřeji rýsovaný poloninský hřbet, ve výši přes 1000 m. Z další stan. Cisna jde dobrá silnice na Stakčín. T. přechází do údolí Wetliny, do Kalnice. Od silnice Cisna (Maj-

dan)—Stakčín až k Užoku (T. 322, v. IX. 1.) se táhne pohraniční, lesnatý hřeben Východních Karpat (Polonin) ve výši přes 1000 m (v. IX. 1.).

Medzilaborce—Nowy Zagórz. T. se vyhýbá hřbetu Magura (787 m) obloukem k Z., pak tunelem proráží hřbet Vých. Karpat do pol. žst. **N. Lupków.** Z Now. Lupkówa jde daleko k V. l e s n í d r á h a až téměř k pohraničnímu hřbetu. Pak sestupuje hlavní T. podle Ostawice romant. údolím, míjíc několik menších Ls. Údolí řeky prostupuje zlomem, jenž protíná několik horských hřbetů, jež se ubírají rovnoběžně s hlavním pohraničním hřbetem od SZ. k JV. Následují — 42 km **Sczawne-Kalušne.** Ls. — 68 km **Nowy Zagórz.** Sp. na **Przemyšl.**

IX. SOUSTAVNÝ POPIS ZEMĚ PODKARPATORUSKÉ

PŘEHLED HLAVNÍCH DOPRAVNÍCH SMĚRŮ

IX. 1. Čop—Užhorod—Užok (—Sianki). T. 322.

ODBOČKY:

T. 323. Užhorod—Bánovce n. Ondavou, v. VIII. 9.
T. 324. Užhorod—Antalovce, v. km 21.

IX. 2. Baťovo—Mukačevo—Lawoczne (—Stryj). T. 325.

IX. 3. T. 326. Berehovo—Kušnice. T. 326.

ODBOČKA:

T. 327. Iršava—Kamjanka, v. km. 45.

IX. 4. Silnice Chust—Volové. AB.

IX. 5. Silnice Buština—Koločava.

IX. 6. Teresva—Neresnice. T. 330 a Silnice Neresnice—Úsťčorná.

IX. 7. Čop—Jasiňa.

ODBOČKY:

T. 322. Čop—Užok, v. IX. 1.
T. 325. Baťovo—Lawoczne, v. IX. 2.
T. 326. Berehovo—Kušnice, v. IX. 3.
T. 328. Sevluš—Chmelník.
T. 329. Králová n. T.—Halmeu.
T. 330. Terešva—Neresnica, v. IX. 6.
T. 331. Camara la Sighet—Slatinské Doly.
T. 332. Bacicoiul Mare Carpinis—Veliký Bočkov.

IX. 8. Přehled východních tur. cílů polských.

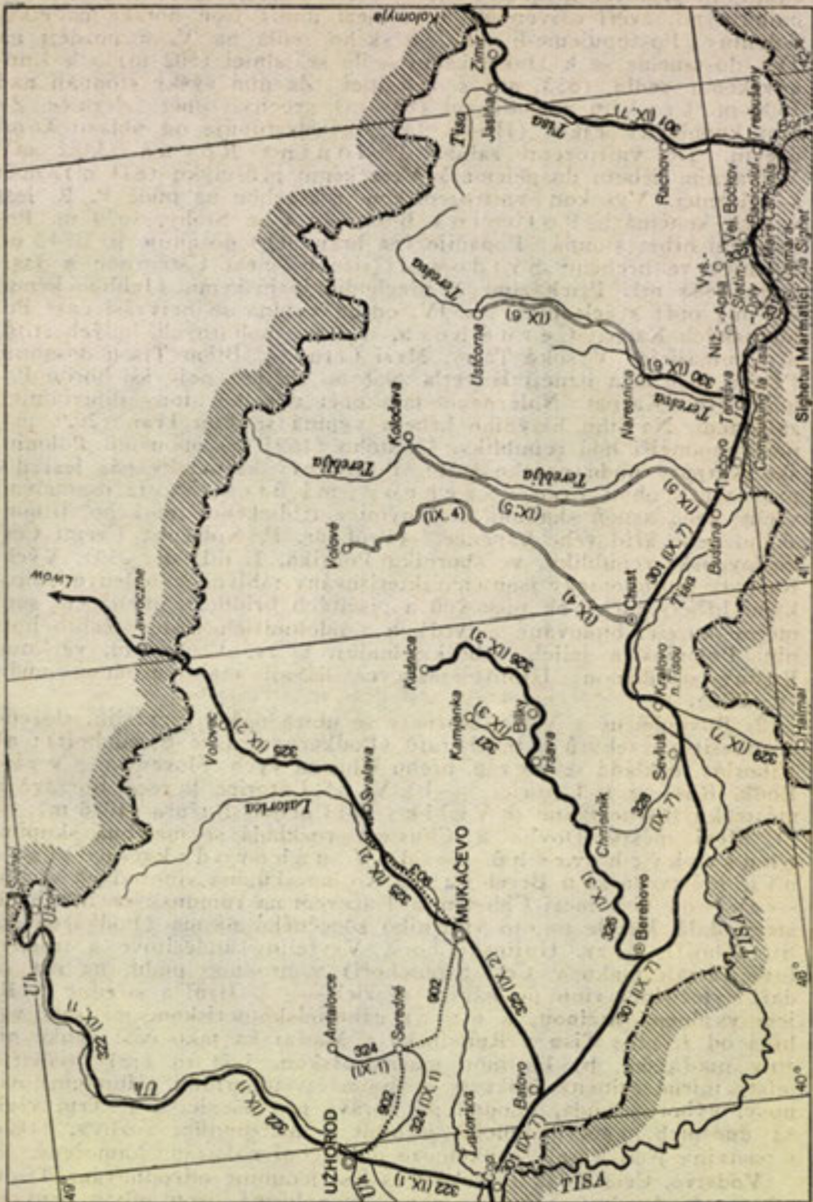
ZEMĚ PODKARPATORUSKÁ.

Území. Podkarp. Rus měří 12.656 km², má 606.568 ob. podle sčítání z r. 1921. Na 1 km² připadá 48 ob. (v Č. 128, na Mor. 119, ve Slezsku 152), jest tedy poměrně málo zalidněna, ač mnozí jsou přesvědčeni, že při náležité úpravě hospodářských poměrů mohla by uživiti mnohem více obyvatelstva. Podle reformy z r. 1921 se dělila Podkarp. Rus ve tři správní župy, užhorodskou (Užhorod), mukačevskou (Mukačevo) a marmarošskou (Chust), nyní jest zemské zřízení. Stav 1918—1929. R. 1918 byla převzata Podk. Rus ve stavu hospodářsky i kulturně velmi neutěšeném. Byla tam robota (do r. 1920, t. zv. „kobliny" a „rokoviny"), loupežné vymrskávání půdy, úhoření, spalování lesů na vláčení trním, hnojení „košařením" (nocování ovcí na polích), ruční mletí mouky, páleniště (žďár, žar). Zkrátka stav hospodaření jako před 100 lety na západě. Na Vrchovině řádil hlad, epidemie, ba i smečky vlků. Válka, která se tu přehnala, zničila mnoho v kraji nejpotřebnějším. Za deset let jest znatelný pokrok, ba i rozmach v městech i vesnicích. Zbývají ovšem ještě veliké úkoly dopravní, průmyslové zemědělské (vzdělání zemědělců, zavedení katastrálních knih a j.), kulturní. Data, založená na sčítání r. 1921, se asi již značně pozměnila. Na venkově od extensivního hospodářství přechází se k intensivnímu. Pastviny a bařiny znenáhla mizejí, mění se v louky a pole, jež zlepšuje meliorace (od r. 1926). Rolník si opatřuje stroje, lidové hosp. školy mají na 800 žáků, pozemková reforma, družstevnictví činí značné pokroky. V městech jest značný stavební ruch, zlepšuje se životní úroveň. Mnoho práce vykonal Čs. Červený kříž. Od 10 let ze škol vyrůstá nová generace, jež chápe směrnice dalšího vývoje země. Turista musí míti všecka tato fakta na mysli, posuzuje-li současné poměry, má si připomenouti, že Podk. Rus jest ze 3 pětin horskou zemí a že 50% půdy pokrývají lesy.

Hory. Podk. Rus jest hornatou zemí z dobrých dvou pětin. Karpaty tvoří vyklenutý, asi 1300 km dlouhý oblouk, jehož konce Z. na Slovensku, V. v Rumunsku dosahují velehorské výše. Střed pak mezi nimi tvoří široce rozložený pás hor Podk. Rusi sousedících s oblastí Polsky. Zhruba možno rozděliti Podk. Rus. na tři téměř rovnoběžné pásy: a) Vých. Karpaty, po nichž jdou hranice československo-polské a jež vybíhají k J. mnohými výběžky (rozsochami). b) Vnitřní pásmo, tvořené vyvřelinami. c) Nížinné pásmo (Potisí).

a) **Vých. Karpaty.** „Východně od Tyličského sedla postupují Poloninské neboli Lesní Karpaty, jež v délce asi 400 km tvoří hranice republiky. Celkovým rázem podobají se Beskydům, jen že jsou vyšší. Jsou složeny převahou z třetihorního pískovce, na východě

ŽELEZNIČNÍ A AUTOBUSOVÁ MAPA ČSR. IX Podkarpatská Rus

hlavní trati	*Města a osady* do 5.000 ob.
odbočky	Města 5-10.000 ob.
autobus. spoje ve stát. provozu	**Města** 10-20.000 ob.
327 902 čísla trati podle jízdn. řádu	**MĚSTA** 20-100.000 ob.
(IX. 1) čísla trati podle uspořádání v Průvodci	

vystupují pískovce křídové i vápenec. Do výše asi 1300 m jsou krytv mohutnými, zvěří oživenými lesy, mezi nimiž jsou horské palouky, poloniny. Postupujeme-li od Tyličského sedla na V. a později na JV., dostaneme se k Dukelskému sedlu se silnicí (502 m) a k Lupkovskému sedlu (653 m) s železnicí. Za ním výšky stoupají nad 1300 m. Užockým průsmykem (859 m) prochází opět železnice. Za ním kupolovitý Pikuj (Husla, 1405 m) vystupuje od oblasti kosodřevin. Do vnitrozemí zabíhá Polonina Rovná (1482 m). V hlavním hřbetu dospějeme k Vereckému průsmyku (841 m), opět s železnicí. Vysokou vnitrozemskou rozsochou na půdě P. R. jest v těch končinách Polonina Boržava se Stohy, 1679 m. Pohraniční hřbet stoupá: Popadije (na hranicích) dosahuje již 1742 m. Bliznica ve hřebenu Svidovci (jižněji, mezi Uštčornou a Jasiňou (1883 m). Přicházíme k přechodu Jasiňskému (Jablonickému, 931 m) opět s železnicí. Na JV. odtud vypíná se nejvyšší část Poloninských Karpat Černá hora, skupina mohutných, holých štítů, připomínajících Vysoké Tatry. Mezi Černou a Bílou Tisou dosahuje Petroš 2020 m a jižněji Hoverla 2058 m. Ta jest nejvyšší horou Poloninských Karpat. Nalezneme tam opět nevelké stopy diluviálního zalednění. Na jihu hlavního hřbetu vypíná se Pop Ivan (2026 m), nejvýchodnější bod republiky. U Stohu (1695 m) opouštějí Poloninské Karpaty půdu našeho státu. Pískovcový karpatský pás jest doprovázen s obou stran vápencovými útesy, totiž osamělými vrchy nebo aspoň skalami, složenými z tridického, jurského, tithonského nebo křídového vápence.“ (Prof. dr. F. Koláček: Území Československé republiky, ve sborníku Politika, I. díl, str. 259). Vých. Karpaty morfologicky jsou charakterisovány táhlými, zaoblenými, širokými hřbety měkkých pískovců a písčitých břidlic, z nichž ční souměrné kužele, budované z tvrdších a odolnějších vrstev těchto hornin. Poloniny a jejich výběžky budují t. zv. Vrchovinu, většinou Rusíny obydlenou. Hlinité pískovce dávají málo úrodnou půdu (v. dále).

2. Rovnoběžně s Vých. Karpaty se ubírá pásmo vyvřelin, složené z andesitů, trachytů a jejich tufů (Podkarpatoruské Středohoří): a) Vihorlat rozkládá se po záp. břehu Uhu na vých. Slovensku a v záp. Podk. Rusi až k Latorici. — b) V. od Latorice k řece Boržavě a městečku Dovhe táhne se Veliký Díl neboli Bužura (1046 m). — c) Mezi městy Dovhe a Chustem rozkládá se malebná skupina chustských vrchů. — d) V užhorodsko-potiské nížině zvedá se u Berehova a u Kosina skupina vinorodých vrchů. — e) J. od Tisy mezi Chustem a Tiačevem na rumunských hranicích strmí další kužele tohoto vnitřního sopečného pásma (Podkarpatské Středohoří), t. zv. Gutinské hory. Vyvřeliny andesitové a trachytové větrají (jako v Čes. Středohoří) v úrodnou půdu, na níž se daří výtečnému vínu po jižních svazích. — 3. Jižní a střední P. R. jest vyplněna **nížinou**, a to: a) užhorodsko-potiskou, jež sem vybíhá od J. přes Tisu z Rumunska a Maďarska jako část veliké nížiny maďarské, b) kotlinou marmarošskou. Jest to kraj rovinatý, místy mírně zvlněný, pokrytý většinou čtvrtohorními (alluvium) nánosy, výborná půda, vhodná po úpravě pro pšenici a j. Trpí však za dnešních poměrů mnoho jarními a podzimními rozlivy, takže i pastviny jsou kyselé a namnoze dobytčími nákazami zamořené.

Vodstvo. Celá Podkarpatská Rus jest jednotně odvodňována Tisou od S. k J. Její přítoky, skoro rovnoběžné, jsou místy neupravené, mělké, často mění koryta a zanášejí je z jara a na podzim štěrkem s hor a nejsouce svládnuty řádnou regulací, působí více škod než užitku. Hlavní přítoky Tisy jsou Terešva, Tereblja, Rika, Boržava. Latorica a Uh vlévají se do Bodroka. Bystrý horní tok je sevřen úzkými údolími, v nichž se táhnou osady rusínské, dolní tok, zlenivě v rovině, tvoří zátočiny, ramena a močály, z nichž nej-

větší a nejproslulejší jest Černý močál S. od Berehova. Větších jezer není. V některých horských skupinách, kdysi zaledněných, jsou drobná jezírka (Vihorlat, Sinevír, Svidovec, Černé hory a j.). Zcela zvláštním oborem zaměstnání jest plťařství (vorařství), jemuž slouží četné hatě (klausury) v lesních oblastech SV. a V. Podk. Rusi (v. u Jasině).

Meliorační práce. Odvodněním močály zamořených ploch změní se tvářnost celých krajů. Od věků proslulý Černý močál mění se za 10 let v kukuřičná a bramborová pole. Drenáže a plošné meliorace nebyly v Podk. Rusi vůbec známy. Hlavní zřetel meliorační popřevratové činnosti na Podkarpatsku byl obrácen na hrazení potoků a řek, tekoucích nížinami, na odvedení povrchových vod melioračními odpady. V době 7 let bylo zaměřeno vzhledem k budoucím pracím 40.500 ha rámcové plochy meliorační a 190 km potoků a řek pro úpravy meliorační a regulační. Největší pozornost se věnuje rozsáhlým nížinám Černého močálu a v poříčí Latorice. Uskutečněním částečné regulace Latorice, vysokobřežného odpadu, se získá 25.000 ha výborné půdy. Celé zájmové území, jež z toho bude míti užitek, měří téměř 38.000 ha. S tímto projektem souvisí meliorační kostra na pravém břehu Latorice. Velká část území mezi Užhorodem a Mukačevem, mezi Latoricou a předhořím Karpat, trpí záplavami a byla za maďarského režimu ponechána osudu. Vypracovány jsou podrobné projekty regulace potoku Riky nákladem 1,075.000 Kč, potoku Puhuj (2,700.000) a potoku Valinčak (860.000 Kč), připravuje se odvodnění pozemků Drahyně (300 ha), regulace Viely (6 km) a potoku Cigaňovského (2 km). Odvodněna legionářská kolonie Svobody u Baťova. Z vypracovaných projektů nejvýznačnější jest úprava Berbenky v údolí Boržavy a Sevljuše na katastru obcí Čengava, Nižní Šard, Vel. Rakovec. Jde též o vybudování údolních přehrad na Latorici k ochraně od záplav. Za nejvhodnější místo uznáno jednak údolí Latorice mezi obcemi Pudpolovec a Nižní Verečky. Obě přehrady mohly by zadržeti 50 mil. kubických metrů vody. Veliká nádrž má býti na Terebji (tunel do Riki), v. dále.

Podnebí. Jsouc od S. a V. chráněna, má Podk. Rus celkem dost mírné, vnitrozemské podnebí a v rovině dlouhé vegetační období. Zimy bývají i v rovinách velmi drsné, mezi Chustem a Marm. Solotvinou jest lednové minimum republiky — 4^0 C, léta velmi teplá. Podk. Rus. jest nejmokřejší část z ČSR., máť 1000 mm vod. srážek ročně (Č. 690, Slov. 730). A nejvlhčí kout jest v SV. Podk. Rusi S. od Usťčorne.

Geologie. Třebaže jsou zastoupeny téměř všecky geol. útvary, rozhodující ráz zemi dávají horniny i hory třetihorní. Jsou to na S. do mohutných hřbetů složené staré třetihorní pískovce hlinité a břidlice a pak mohutný pás vyvřelin (v. svrchu). V JV. Podk. Rusi vystupují větší oblasti pískovce křídového (od Rachova k Z. a k V.), okolí ohbí Tisy (a hraničný pás směrem ke Stohu) jest budováno krystalickými břidlicemi (rula a p.).

Přírodní bohatství. Celkem vzato, jest Podk. Rus země chudá. Vyjímaje sůl, množství minerálních pramenů a veliké oblasti lesní, nemá význačnějších přírodních darů (o naftě se mínění různí). Půda dnes nemůže uživiti obyvatelstvo a nutno ji k tomu připraviti nákladnými investicemi. Uhlí není, vyjma malá naleziště hnědého, méněcenného uhlí, dovoz jest drahý, průmyslové možnosti leží v nákladném podchycení bohatství vodní síly.

Nerostné bohatství. Proti západním zemím nemá Podkarpatská Rus uhlí a rud, má sůl a snad i naftu. Sůl kamenná jest v Marmarošské Solotvině (v. tam) ve velikých ložích a zásobuje celou republiku. Prohlídku dolů lze doporučiti. Pravděpodobně jsou také

lože jinde. Menší lože alunitu jest u Bene a u Vel. Mužiova u Berehova. Kaolin u Kvasova, Berehova a j. Nafta vyskytuje se u Luhu, Báťova a Jasiny. Předpokládá se možnost nálezů vydatnějších ložisk vzhledem k podobné struktuře jako v Haliči. Hnědé uhlí jest v Zadném, Dolze, Bílkách, Ilnici, Zaháti, Vyšné Německé, Lachovcích, Skotarsku, u Rokosova, Krivé, Bukovinky a j. Vesměs malá lože méněcenného materiálu. Železné rudy jsou u Andrašovců, Antalovců, Brodů, Dovhe, Kobylecké Poljany, Poroškova, Turj. Remet. U Nerešnice a Novoselice u Tiačeva jsou lomy na žlutý a načervenalý mramor. Výborný stavební, užitkový (desky a p.) i dlažebný kámen dodávají lomy andesitové (největší u obce Radvanka, 40 min. JV. od Užhorodu). Cenným a nezužitkovaným materiálem jsou sopečné tufy, vyskytující se porůznu při dolech andesitových mezi Kamenicí nad Uhom a Voročovem (z něho jsou hradby v Užhorodu). Zmínky zasluhují naleziště t. zv. marmarošských diamantů (křišťálků) u Kelečína, Kobylecké Poljany a j. Na horní Tise se ryžovalo i zlato.

Lázně a miner. prameny. Známo jest asi 234 miner. různých pramenů, jež jsou většinou nezužitkovány. Nejdůležitější lázně jsou Užok, Kvasy u Rahova, Kobylecká Polana, Slatina, Zaňka, Polana u Svalavy, Siňak, Nelipino, Marmaroš, Solotvina (slané), Bilin, Vyškovo, Usťčorne. Jsou vesměs velmi prostě zařízeny.

Rostlinstvo jeví rysy čtyř rostl. oblastí: středoevropské (obilí, stromoví ovocné a lesní), jihoevropské (svahy révorodné s jedlými kaštany, morušemi), pontické (občasná step, pusta v nížině) a alpské (horská temena, poloniny) oblasti. Zvířena jest velmi svérázná. Medvěd jest ještě dosti hojný v jehličnatých hvozdech při poloninách ve vých. oblastech, jsa zákonem chráněn. Vlci ve vých. částech se objevují v zimě, rys a divoká kočka jsou vzácnější, obyčejným zjevem na poloninách jest orel (Svidovec), hojní jsou místy divocí vepři. Jeleni a srnci jsou téměř vyhubeni. Nejrybnatější řekou jest Tisa, všecky řeky jsou bohaté pstruhy.

Lesy pokrývají 50% půdy (635.367 ha), z čehož 22% jehličiny ve vyšších sev. polohách, 67% listnaté (hlavně buky, zčásti i duby), a 10% porosty smíšené. Dobrá polovina lesů (336.617 ha) patří státu. Hospodářsky a obchodně řídí stát. lesní hospodářství ředitelství stát. lesů v Užhorodě, Rachově a Buštině, dohledově pak stát. lesní úřady v Užhorodě, Berehově a Chustu. Lesy jsou základem hlavního průmyslu Podk. Rusi, dřevařství. Velikým problémem jest doprava dříví z odlehlých končin. V záp. a střed. oblastech slouží tomuto cíli několik lesních úzkokolejných drah, na východě hlavním dopravním prostředkem byly řeky, zejména Tisa. Po lesích jsou tam veliké hatě (klausury), nádrže a náspy ze dřeva, hlíny a kamenů až 20 m vysoké, v nichž se zadržuje voda, jíž se pak splavuje dříví po bystřinách k plavbě připravené (v. Tisu).

Hospodářské oblasti jsou: 1. Nížinné pásmo rodí hojně kukuřice, pšenice, méně ovsa, ječmene, brambor, stepní pastviny. Na svazích k jihu se daří výtečné víno, místy i moruše, fík, kaštan jedlý. — 2. Středohorský pás vyvřelin jest velmi úrodný, vinařský v nižších polohách, ovocnářský, ve vyšších lesy bukové a dubové. K středohorským se počítá okr. Perečín, Rosvegovo, Svalava, Iršava, Dovhé, Chust, Ťačovo. — 3. Vrchovina (Veľ. Berezný, Niž. Verecky, Volové, Terešva, Rachov), většinou v oblasti pískovcového pásma pohraničního, má v nižších polohách lesy bukové, ve vyšších jehličnaté, hřbety bývají pokryty pastvinami (poloniny). Na Vrchovině leží obce stěsnány v údolích podél potoků. Les sahá až k obci, kdežto obecní pozemky, jež obdělávají rolníci, ležívají za lesem, často 2—3 h. cesty na strmých stráních a těžce přístupné.

Půda. 50% lesů, 20% orné půdy, 14% luk, 12% pastvin, 0·3% vinic. Státu patří třetina půdy (29%, většinou lesy). Do r. 1928 patřila další pětina (20%, 450.000 katastr. jiter) 130 velkostatkářům, pětina (20%) obecnímu majetku, 12% střednímu statku, 4% neplodné půdě a jen 20% půdy asi 400.000 zemědělcům, nehledě k obyvatelstvu městskému. Od r. 1922 pracuje se o pozemkové reformě. Do r. 1928 bylo asi ve 200 obcích rozděleno asi 23.000 ha mezi čekatele pozemků. Veliké obtíže působí vybudování pozemkových knih, které doposud nebyly bezpečně v mnoha obcích založeny. Nápadné jsou, tak jako na Slovensku, uzoučké pásky polí, vzniklé stálým dělením, jež působí v hospodářství ohromný chaos, vinou zastaralého zákona dědického.

Obiliny. Z osevní půdy jest věnováno asi 20% kukuřici, jíž se v Podk. Rusi výborně daří a jež jest ve Vrchovině a vých. Podk. Rusi hlavní chlebovinou. Méně se pěstuje ovsa (16%), pšenice (15%) a brambor (12%). Dováží se asi 2000 vagonů obilí (1922). „Podk. Rus nebyla schopna vyrobiti tolik, aby to postačilo k výživě všeho obyvatelstva.“ — **Vinařství.** R. 1926 pěstovali révu v 73 obcích na 2985 ha (z celkového rozsahu obcí 3063 ha), a to jednak v Potisí, jednak v Podhoří. Vytěží se asi 100.000 hl, hlavně bílého moštového vína. Vinař. družstva jsou v Užhorodě, Mukačevě, Berehově, Vel. Sevljuši a Seredném. Střediskem vinařství jest Berehovo, sídlo zem. vinař. spolku, kde jsou také veliké sklepy. — **Tabák** se pěstuje v Potisí, hlavně v okolí Sevljuše. (R. 1927 1574 ha půdy dalo 1,505.105 kg za 8,782.594 Kč.) — **Ovocnářství.** R. 1926 dal asi 3000 vagonů ovoce v ceně asi 36 mil. Kč, a to 1065 vagonů jablek, 282 v. hrušek, 1144 v. švestek, 119 v. slív, 150 v. třešní, 34 v. višní, 3 v. meruněk, 3 v. broskví, 108 v. vlaš. ořechů, 2·5 v. angreštu, 3·5 v. rybízu. Specialitou jest jablko vejlímek (Jonathan) a štětínek (Török) v okolí Ťačova a Chustu. Není továren na zpracování ovoce a obchod s ovocem není organisován. Stát. ovocnářské školy jsou v Mukačevě, Užhorodě a Buštině, výzkumná stanice ve Vel. Baktě u Berehova. Překážkou jest drahé dopravné (za vagon 8000 Kč do Prahy, za 1 kg 80 h.).

Koně jsou dvojího typu. Malý, vytrvalý huculský koník a teplokrevný nížinný (kříženec uherského s lipicanským, anglickým a arabským). Stát. hřebčinec jest v Turjanských Remetách u Užhorodu. Dobytkářství jest vedle dřevařství nejdůležitější hosp. složkou. — **Skotu** se odhaduje asi 240.000 kusů (z toho na 60.000 stepního) ve třech plemenech: 1. Stepní v nížině užhorodsko-tisské (Mezokasoň, Berehovo, Sevljuš, Mukačevo). — 2. Červenostrakatý (35.000) v župě marmarošské (45.000). — 3. Šedý na poloninách a ve Vrchovině, velmi otužilý. U Apši a Buštiny pěstují buvoly. — **Ovcí** se pěstuje mnoho na poloninách. V teplejších místech dařilo by se hedvábnictví.

Zemědělství. Rolník na Podkarpatské Rusi používá podnes k obdělání půdy nejprimitivnějšího nářadí. Do lesa vychází se sekyrou, do pole s motykou. Brány si hotoví dřevěné, často však používá jen z trní spleteného smyku; rovněž dřevěné jest ruchadlo a vůz často na dřevěných nápravách. Ano uvidíme i vůz o plných dřev. kolech z pařezů vydlabaných. Postroj volský je dřevěné dvojité jařmo, na koni jen náprsník. Rusín na Podkarp. Rusi přidržuje se prvotního způsobu pastevnictví, při čemž les mu je překážkou a proto jej na každém kroku ničí. Pastviny jsou neupravené, křovím a trním zarostlé. Polní hospodářství je v prvním stadiu vývoje. Je to v mnohých místech přechod od lesů k pastvě a orné půdě. Často na strmých horských stráních sesekává zemědělec les, pálí haluze a mezi pařezy skopává zem, aby ji 3—4 léta oséval a pak jí užíval dočasně za pastvu, dokud nezaroste křovím tak, že se opět odhodlá

zajíti v ta místa se sekyrou. Tento způsob hospodaření je znám pod názvem „ždiár", místní název „páleniště". Pole se popelem pohnojí a rodí opět několik let bez hnoje. Druhý obvyklý způsob polaření je tak zv. divoké travopolní hospodaření. Celá obec má rozděleny horské pozemky na dvě části. Jednu část oře a obdělává, druhé poloviny užívá za pastvu. Po několika letech bez hnojení a řádného obdělávání přestane pole roditi. Ponechá se tedy na pastvu, aniž se podseje dříve tráva neb pícnina, a druhá polovina, t. j. pastvina, se zoře. V některých obcích došlo se tak daleko, že divoké travopolní hospodaření přešlo v úhoření, resp. dvojpolní hospodaření. Totiž jedna polovina pozemků se ponechává rok odpočinout, aniž se oseje, a slouží za pastvu, druhá se oře a osévá ovsem. Tak se postupuje již po 45—50 let. První rok úhor-pastva, druhý rok oves. Přirozeně pastva není žádná a oves je ubohý. Proto se Verchovinec snaží obdělati co nejvíce nové půdy „noviny", lesní půdy často na tak strmých stráních, že rolníci jsou nuceni v létě svážeti odtud úrodu na saních. S vozem by se dolů nedostali. Často se takové stráně obdělávají ručně, motykou a nejednou zdravý horal vynáší brány na stráň na svých plecích a slabý koníček horský táhne je jen s kopce dolů. V údolích a rovině s aluviálním náplavem možno již mluviti o zemědělství. V horách žije vlastně pastevec, který obdělává a hnojí jen nepatrné políčko v údolí neb ohrazené u chaty proti svému dobytku nebo v lesích proti divoké zvěři (vepřům, jelenům). Políčka taková, zvlášť u lesů, hlídá ve dne v noci proti útoku divokých vepřů, kteří jsou s to během několika hodin zpustošit mu celé bramborové, ovesné neb kukuřičné pole. Zemědělec jest nucen své políčko po celé léto hlídati jako pastevec své stádo. Hlídá pole se psem, který zahání drzou zvěř. Hlídač v noci ohněm a klepáním, křikem i výstřely hájí si úrodu. Boudu si staví na 4 asi 1 m vysokých kůlech, aby ve spánku nebyl přepaden zvěří a aby měl přehled po celém poli. Zvlášť za podzimních večerů před sklizní bramborů upoutají zrak cizinců četné ohníčky, roztroušené po svazích strání, kam jen oko dohlédne. Od nich se ozývá zpěv hochů a děvčat, rozléhají se lahodné zvuky fujary pastevcovy, klepání klapaček, křik a štěkot psů. Vše to prozrazuje, že horalé střeží svou úrodu proti dotěrné zvěři." (Podle V. Drahného, v. literaturu.) — Horské poloniny, též „alpy" zvané. Tyto pastviny zaujímají vrcholky a hřbety nejvyšších hor, které jsou většinou v pásmu karpatských pískovců. Počínají se ve výšce kolem 1200 m, t. j. tam, kde přestává bukový les. Dobytek se vyhání na ně koncem května a shání se dolů koncem srpna. Pastviny tyto, kde není příkrého svahu, jsou pro rychlé větrání karpatského pískovce bohaté, s prstí až 50 cm mocnou.

Obchod a průmysl. Obchodní a živnost. komora pro Podkarp. Rus jest v Košicích. Důležitým obchodním podnikem jest na př. Družstvo čs. legionářů v Užhorodě s filiálkami v Mukačevě, Slatině, Volovém a j. Téměř veškerý obchod jest v rukou israel. obchodníků v městech i v odlehlých vesnicích. V posledních letech vznikají obchody české a slovenské. Podk. Rus vyváží sůl, dříví, dobytek, ovoce, víno, slívovici, surové kůže, vosk, med a p. Dováží obilí, oděv, obuv, hospodář. stroje a prům. výrobky. — **Dřevařský průmysl** jest hlavním průmyslovým odvětvím, kotvě v nevyčerpatelných lesích. R. 1928 bylo na Podk. Rusi 13 parních pil, 21 pil vodních a 5 elektr., z toho 6 státních. Největší jest Svalava, akc. sp. z r. 1910. V dřevařství kotví chemické továrny (Bantlinovy podniky v Perečíně, Clotilda ve Vel. Bočkově, Vulkán v Činaděvě u Mukačeva) evropského významu. — Železářství udržuje se jen v nejprimitivnější formě (Turja Remete, Antalovce, Fridrišově, Dovhe, Kobyli Poljaně a j.), ježto není uhlí. Drobné sklárny jsou v Tiačevě, Svalavě, Hrabonicích. Lidová ke-

ramika žije ještě v Užhorodě (škola) a j. Výroba koberců má vhodné podmínky v chovu ovcí (asi 130.000) a pěstuje se v Ganiči a Střední Apši po domácku.

Obyvatelstvo. Z 606.568 ob. (1921) jest 370.368 Rusínů, 103.791 Maďarů, 79.715 Židů (podle národnosti t. j. 13·3%, israelitů jest 15·4% všeho obyv.), 21.853 Slováků a Čechů, zbytek Rumuni a cizinci. Podk. Rus jest národnostně nejsložitější země v ČSR. Slovácký živel sahá k Užhorodu (Domanice, Hutá, Kamenice, Onokovce, Lekánd), rumunský sídlí na JV. (Nižní a Střední Apša). 14 německých dřevařských obcí z 18. st. jest rozstříknuto po celé Podk. Rusi (Dubí, Koropec, Siňák, Nové Selo, Žofie, Uštčorná, Něm. Mokrá, Dračín, Paušín, Lalová, Něm. Kučava, Polánky, Podhorod, Barbov, dříve (ve 14. st.) přišli již němečtí horníci (Berehovo, Sevljuš, Chust). Rusíni a Rusové jsou původním obyvatelstvem. Rozlišení jest takřka nemožné. Většina, pokud umí číst a psát, píše a čte latinkou v praktickém životě, ve školách a úřadech užívá se azbuky. Dělí se ve tři kmeny fysicky i jazykově dosti odlišné: Lemkové na západě s nářečím slovensko-rusínským, Bojkové s přimíšeninami maďarskými ve středu, Huculové (nejvyspělejší) ve vých. cípu, s nářečím blízkým ukrajinskému. Nemají ani jediného čistě rusínského většího města, tvoří živel venkovský. Maďarské obyvatelstvo bydlí jednak v městech, jednak zemědělsky hlavně v úrodném Potisí, jest většinou zemědělské a zámožné. Podle jejich tradice usadili se v rovinách r. 896, do vyšších poloh nepronikli. Židé dávají ráz mnohým městům: Mukačevo 48% Isr. (42% Židů), Užhorod 38% Isr. (19% Ž.), Berehovo 33% Isr. (21% Ž.), Chust 29% Isr. (28% Ž.), Sevljuš 32% Isr. (28% Ž.) a p. Přistěhovali se v 18. st. a pak hlavně od r. 1848, pak za války z Haliče. Ovládají obchod a peněžnictví, jsou živlem podnikavým, loyálním a hospodářsky vůdčím.

Náboženství. R. 1921 bylo 329.698 řeckokatolíků, 93.008 israel., 60.599 pravoslav. (řeckových.), 64.699 evangel., 55.001 římsko-kat. Prudké boje vedou mezi sebou ortodoxní a pokrokovější israelité. Pozoruhodno jest zápolení mezi pravoslavím a uniatstvím. Horlivými propagátory pravoslaví jest klášter v Ize u Chustu a Velké Lúčky u Mukačeva. Grekokatolíci mají kláštery v Malé Berezné, Podmonatyru u Mukačeva, Imstičevu a Boroněvu. — Hospodářsky působí velmi neblaze ohromný počet svátků vlivem různých církví.

Osídlení. Na Podk. Rusi jest 483 obcí, většinou do 2000 ob., málo jest jich větších. Větší místa jsou: Mukačevo (25.000 ob.), Užhorod (24.000 ob., hlavní město), Berehovo (14.061 ob.), Chust (14.000 ob.), Jasina (9370 ob.), V. Sevljuš (9187 ob.), Rahovo (6875 ob.), Dolní Apša (5947 ob.), Velký Bočkov (5567 ob.), Tiačevo (5416 ob.), Horní Apša (5186 ob.), Bílky (5119 ob.).

Doprava. A. Železnic normálních jest 490 km a úzkokolejných 160 km, tedy na 100 km² 5 km. Železniční síť nepostačuje. Dopravní základnou jest T. 301 Čop—Jasina, jediná tepna, od níž odbočují trati. Nedostatek jiných podélných tratí jest velmi citelný a proto pomýšlí se na transversální trať Košice, Užhorod, Mukačevo, Chust. — B. Automobilismus je odkázán většinou na státní a župní silnice, jež se budují hlavně ve směru od Z. k V. Vicinální a obecní nejsou většinou pro automobilismus způsobilé. — C. Aeroplán létá pravidelně do Užhorodu.

Silnice. Při povrchové rozčleněnosti a povaze Podk. Rusi vše záleží na silnicích, jež tu mají daleko větší existenční význam než na západě republiky. Byly r. 1918 v ubohém stavu, jenž se zlepšuje. R. 1928 činí délka všech silnic 527 km. Dělí se na státní, župní, vicinální (okresní) a obecní. Nedostatek drah se nahrazuje AB. li-

niemi, z nichž nejdůležitější jsou: Michalovce—Užhorod—Mukačevo; Chust—Volovoje; Nerešnica—Uštčorne; Svaljava—Niž. Verecky.

Silniční síť. A. **Podélné směrnice:** a) Jižní, pohraniční podélná směrnice jest representována troskami silnice maďarské, jež mířila k Budapešti. Od Čopu až po Zapsoň není spojení. Na Berehovo jezdí se přes Užhorod. Z Berehova jde již pohraniční silnice stále podél T. 301. — b) **Hlavní jižní silniční magistrála** jde z Košic k V. na Michalovce, Užhorod, Mukačevo, odtud se dnes obrací na Berehovo, Sevljuš. V blízké době má býti prodloužen směr Mukačevo—Silce na Iršavě přímo k V. přes Vlachovo na Rokosov a Chust, odkud jde výhradně po čs. půdě po p. (S. a Z.) břehu Tisy až do Jasiny. — c) **Severní magistrála silniční** má jíti: Užhorod, Perečín, údolím Turje na Poljanu. Sem má vústiti silnice od užockého průsmyku od Vološanky. Dále ze Svaljavy na V. Verečky, Volovec, Volové, Niž. Sinevir, Něm. Mokrou, Brusturu, Jasiňu. — B. **Příční směry:** 1. Čop, Užhorod, Užok podle Uhu. — 2. Mukačevo, sedlo verečské podle Latorice. — 3. Chust, Volovoje, Torunské sedlo, Stryj údolím Riky. — 4. Buština, Sinevir údolím Tereblje. — 5. Bedevlje, Uštčorne údolím Terešvy.

Vodní doprava se zabývá plavbou vorů po Tise, Terešvě a Tereblje tím, že se z nádrží (v záp. oblasti t. zv. klausury, ve vých. hatě) ve středu a sobotu ráno pouští nadržená voda (v. Jasina). Tisa od Vyloku jest zmezinárodněna, leč plaví se po ní pouze vory. V Čopu má býti větší přístav.

Turistika. Bohatství přírodními, dosud neporušenými krásami jest v Podk. Rusi nesmírné. Hlavním půvabem jsou bezlesé poloniny, skýtající nádherné výhledy. Svérázem i nižších hřbetů jest, že jsou pokryty pastvinami a že k nim zpravidla jdou pohodlné cesty (často pro povozy). Arciť Podk. Rus není vypravena tak. tur. pomůckami jako záp. oblasti republiky. V místech čilejšího ruchu cestovního, při tratích a AB. liniích jsou hotely a hostince s noclehy, po venkově často třeba se spokojiti velmi primitivním ubytováním a stravováním v soukromí. V řadě míst zřídil KČST. nocleharny pro feriální cestování. Mnohé rozsáhlé oblasti jsou vůbec bez cizineckých zařízení, takže nutno si vzíti na několik dní proviant s sebou. Můžeme konati dlouhé, dny trvající pouti horskými končinami, aniž přijdeme k lidským sídlům. Celkem lze říci, že oblasti Podkarpatoruské země (na př. Černé hory výše téměř tatranské) jsou osobitou oblastí nejen ČSR., nýbrž i Evropy. Péčí míst. odborů KČST. v Užhorodě, Mukačevě a Rachově bylo označkováno od r. 1918—1929 asi 1000 km tur. cest. Ve větších střediskách jsou hotely, v menších hostince velmi primitivní. Při poutích po poloninách a lesích jsou jediným útočištěm hájovny, chaty při hatích (nutno si vzíti doporučení od lesních správ), několik státních mlékáren a salaší. Noclehy v kolibách a ve venkovských chatrčích jsou spojeny s obtížemi, při nichž se často uplatní spací vak a prášek proti hmyzu. Mnoho tur nutno konati pro úsporu sil a času povozem a koňmo. Do odlehlých vysokých hor (zejména při vých. hranicích) nemělo by se jíti bez průvodce (časté mlhy a p.) a beze zbraně.

Podél severní Podkarpatskou Rusí (Užok—Jasiňa, 200 km, 8 až 10 dní.) Tura pěší a povozy odlehlými kraji od železnic. Většinou nouzové noclehy, pochody namáhavé. — I. a) **Užok—Volovec.** Z lázní Užok, kam vede dráha z Užhorodu, po č. zn. po polských hranicích. 1—2 dny. 36 km. Údolím Husnu na sedlo mezi Hrebenem (894 m, jižně) a Starostynou (vých., 1229 m). Odtud na Roztoka, Kičornu, Perechrestnou. Až sem 18 km. Po řece Zdeňavce do Zbuna (pila), Zdeňova (pila), Podpolozje (pila). Až sem 26 km. Tudy jezdí AB. ze Svaljavy do N. Verecek. Dále proti Latorici a

Slavce do Nižních Verecek a do Volovce. Až sem 36 km. Železniční stanice trati od Mukačeva. Cestou možno navštíviti poloninu Rovnu (v. Užhorod). — I. b) **Z Perečína silnicí na Svalavu**, kam možno též přijeti od Mukačeva vlakem. Z Perečína jezdí na Svalavu AB. a nájemná auta. Ze Svalavy do Volovce se jezdívá vlakem. Od silnice Perečín—Svalava odbočkami možno navštíviti buď k S. Rovnou Poloninu nebo k J. Antalovskou planinu. — II. **Volovec—Volové.** a) Varianta po silnici (AB.), 31 km. — b) Po zn. č. po hřebeni Poloniny Berežovské (Boržava). Do Volovoje přicházejí někteří turisté ze stanice Kušnica přes Poloninu Kuk, jiní přijíždějí AB. z Chustu nádherným údolím Riky. Zde možno vložiti zacházku na jezero siněvirské a j. — III. **Volovoje—N. Koločava.** Silnicí údolím Prochudně a přes horský hřbet na Sinivír a do Koločav (17 km). V okolí horstva 1300—1700 m vysoká (Piskuňa a j.). — IV. **N. Kološava—Uštčorne**, 20 km, silnicí S. od Krásné Polany, uprostřed 1500 m vysokých hor. Z Uštčorne jezdí AB. na Neresnici (2 h.). — V. **Uštčorne—Jasiňa**, 38 km. Silnicí údolím Brusturanky (Teresulky), pak Turbatu a Černé Tisy. Z Brustury možno jíti též po hřebenu Svidovce. — Celou turu lze absolvovati za 7 dní, při zacházkách a oklikách ovšem za víc dní.

Literatura: Nejlepší příručkou jest dr. K. Matoušek: Podkarpatská Rus (1924) a F. Drahný: Podkarp. Rus, její přírodní a zemědělské poměry (1921, Publ. min. zeměděl.). J. Chmelař, St. Klíma, J. Nečas: Podkarp. Rus (1923, Orbis). Dr. J. Král: Podkarp. Rus (1924, Praha). Svoboda-Král: Tur. průvodce Podk. Rusí (1923, Novotný v Mukačevě). A. Kožmínová: Podk. Rus (1922, Praha, hlavně krojový a folkl. materiál). — Mapy: Gr. Gregor: Podrobná mapa Podk. Rusi (1 : 225.000, Mukačevo, 1925). Mapy čs. voj. zem. ústavu (v. přehled). Přehled literatury zeměpisné v. dr. J. Král: Geogr. bibliografie Podk. Rusi (1923, Praha), týž autor vydal podrobnější studii o Svidovci (1927).

I. — T. 322 Čop—Užhorod—Užok—Sianki (—Sambor) v Polsku.

Ráz trati. Trať jest tepnou bývalé župy Užhorodské a ubírá se k S. přes Užhorod do Polska užockým průsmykem, aby tam v Samboru vústila do podélné trati polské Stanislawów—Krakow (v. IX. 9.).

Bývalá Užhorodská župa zaujímala hlavně východní poříčí řeky Uhu. Sídlem župan. úřadu byl Užhorod. Po zrušení žup stal se Užhorod sídlem zemského úřadu.

Hlavní tur. cíle: 1. **Užhorod.** — 2. **Vihorlat**, lázně Sobrance. Antalovce. — 3. Údolí Uhu a jízda vlakem až do Užockého průsmyku. — 4. **Polonina Rovna**, jež jest tu nejkrásnějším, arciť pro odlehlost poněkud namáhavým tur. cílem. — 5. **Cesta z Užoku do Volovce** nebo z Perečína do Svalavy (AB.), jakožto část pohraniční tury. Ostatní úseky této tury jsou popsány ve vložkách vsunutých do trati.

Dřevěné kostelíky jsou zejména: Užok (velmi pěkný a nejznámější), Strihovce a Ruská Bystrá Z. od M. Berezného, Likicar, Kosťova Pastil, Černohlava, Bukovcová V. od Dubriničů, při trati Soľ, Kostrina a od nich Z. Domašín, SZ. od žst. Žornový v Staré a Nové Stužici, v Suchém J. od Volosianky.

Popis T. 322. Z Čopu T. 322 ubírá se k S. Překročí Latorici. Popis Čopu v. IX. 7.

Ta V. tvoří močály a několik ramen a blíží se až na 2 km k Čopu a Tise, s kterou tvoří rozsáhlé jezero v době vodních přívalů. Sama se pak ubírá k Z. na Slovensko, aby se do Tisy vlila jižněji na maďarské půdě. Jedeme širou rovinou stále při hranicích mezi Podk. Rusí a Slovenskem.

10 km Surty. 109 m. Malá obec při silnici Čop—Užhorod — 16 km **Homok.**

Osad a polí přibývá, u Minaje připojuje se T. 323 Bánovce n. Ondavou (na T. 319) — Užhorod. V. se táhnou přímo od S. k J. horské hřbety od sopečné skupiny Antalovské, od níž přichází úzkokolejná trať (v. níže).

22 km Užhorod (Užgorod, maď. Ungvár). 137 m. 20.600 ob.

Maďarů 778, Čechů a Slováků 5291, Židů 3614, Rusínů 2878, Němců 418, Rusů 367. — a) Z hlav. nádr. jest 15 min. do města, spoj. povozy a AB. — b) Užhorod zastávka na p. břehu Uhu v městě. — c) Nádr. úzkokolejné T. 324. — H.: Koruna (34 p.), Bercsenyi (30 p.), Karpatia (— p.). Kavárny (s cikánskou hudbou). Sídlo guvernéra a centrálních úřadů. Zemský úřad pro zemi Podkarpatoruskou s odd. politickým, policejním, finančním, zemědělským, obchodním, školním, veřejných prací, sociální péče a zdravotnictví. Okresní úřad. Krajský soud. Hlav. fin. řed., ředit. stát. lesů, polic. ředit. Velit. divise. Posádka pěší a dělostřelecká. Biskupství řeckokatol.

Školy. Stát. reál. gymn. se sbírkami, zal. r. 1872 (asi 400 kusů starožitností). Ruská graždanská šk. Čes.-slov. měšťanka. Stát. obch. akademie. Seminář řeckokatolický. Učit. ústav řeckokat. žen. a muž. Ústav hluchoněmých. St. odb. dílna řezbářská, truhlářská a košikářská. Specialitou jest šk. pro cikány. Museum Podkarpatské Rusi má býti zřízeno v blízké době, sbírky jsou prozatímně uloženy. Divadlo (u mostu), střídají se zájezdy společností všech národností.

Kostely. Katedrální dóm řecko-kat. a kostel řím.-kat. (1762). Recko-katol. Evang. refor. Luteránský. Tři synagogy (zajímavá ortodoxní, maurský sloh). Dva kláštery (mužský a ženský). Kasárny, nemocnice. Význačná jest budova gymnasia (1894), nová školní budova pod Kalvarií.

Bývalé župní město stalo se zároveň hlavním městem země a sídlem zem. zastupitelstva. Jeho poloha jest, podobně jako Bratislava na Slovensku, na Z. vysunuta k samým hranicím Slovenska, což vedlo k úvahám o možnostech přeložení hlavního města dále k V. do vnitra země.

Užhorod leží při vstupu do krásného údolí při obou březích Uhu, přes niž v městě jdou mosty železný (1897) a železniční. V Užhorodě stýká se národnostní hranice maď., slov. a rusínská, mimoto měst. živel jest prosycen Židy, Čechy a Němci. Odtud vzniká veliká národnostní směs. Staré město rozkládá se na třech návrších. Na vých. návrší stojí hrad, na druhém velký kostel (cerkev) s mnoha obrazy, na klenbě malba

Ferd. Vydry „Povýšení sv. Kříže“ a biskupský palác řecko-katolický (z r. 1850). V hradě jest ř.-kat. seminář. Na třetím návrší byl r. 1809 postaven županát, dnes sídlo guvernéra a sídlo zem. sněmu. Tyto tři budovy jsou hlavními pozoruhodnostmi Užhorodu.

Později bylo přistavěno ještě několik význačnějších budov. Při Uhu roste čtvrť (Galago) úředních budov, byly dobudovány velká věznice, soudní budova jakož i budovy jiných úřadů, poblíž je čtvrt rodinných domků. Z ostatních zajímavostí města zaslouží pozornosti ještě: Klášter řecko-katol. a monumentální hlavní synagoga, kasárny, nemocnice, budova gymnasia z r. 1894, nová školní budova pod Kalvarií, na níž stojí kaple (rozhled, křížová cesta, hřbitovy). Masarykův pomník (pí. Mondičové na M. náměstí, 1928). Zajímavé jsou týdenní trhy, v pondělí a ve čtvrtek, kde převládá živel slovenský a rusínský. Pod Kalvárií v údolí Uhu jest cikánská osada a opodál kolonie úřednických domků. Poblíž obou menších nádraží jest pěkný park s Rs., za ním koupele v Uhu. V lázních na Kvasné vodě jest přirozený železitý pramen, kyselka (kvasná voda). Parní a vanové lázně jsou na břehu Uhu. Nové městské koupele jsou pod Basilikou (řecko-kat. klášterem).

Hrad. Užhorod jest slov. původu, před Maďary hájil prý ho Laborč, zástupce knížete Červ. Rusi, k níž kraj patřil. Po smrti Laborče (zahynul prý v řece, jež sluje po něm) přešel hrad do rukou Arpádovců, r. 1322 do rukou Drugetů, kteří ho ve 14. st. přestavěli. Pak koncem 17. st. přešel do rukou Berčeňů (Bercsenyi), kteří ho obnovili značným nákladem. R. 1711 byl konfiskován pro odboj státem a změněn v kasárny. R. 1775 byl postoupen řecko-katol. (uniat.) biskupství, dnes jest tam seminář. Hrad jest sešlý, v některých částech zřícenině podobný. Střecha nepřiléhá dobře ke stylu ostatní stavby. Uvnitř jest pěkná kaple s umělecky cennou výzdobou.

Město prožívá proměnu z župního na hlavní středisko. Domy jsou většinou přízemní. Bude nutno leccos doháněti (projekt vodovodu a kanalisace). Střed města je v rukou maďarských a židov. měšťanů, okraje jsou slovenské a rusínské. Na ulicích slyší se čeština, maďarština a žargon, na trzích slovenština a rusínština. Ve čtvrtek na tržišti proti Malému Galagu objeví se Slovenky v širokých sukních, i Rusínové v halenách. Naložené hlávky zelí („kapusta“), z nichž se upravují chutní „holoubci“, máslo v hrnéčkách, kukuřice, mléko, melouny, tykve, zeleniny, drůbež prodává se v přilehlé ulici Bozošské (rozložené na plachtě na zemi). Mezi synagogou a divadlem vedle Fencikova parku (Fencikovo poprsí) prodávají se výšivky, plachty, houně lidové výroby a p. V řece v létě i v zimě perou pradleny plácačkou prádlo.

Průmysl: 2 malé lihovary, 2 tov. nábytku, tov. kartonáží, pila, elektrárna, 3 mlýny, moderně vybudované jatky, továrna na zvony, svíčky, cihelny, tov. na cikorii.

Užhorod jest střediskem zápasů národnostních, náboženských (pravoslavní a řeckokatoličtí, reformní a ortodoxní a řeckokatoličtí, reformní a ortodoxní židé). Rusíni (směru ukrajinofilského) mají tu spolek „Prosvita“, Nár. dům (osvěta) a směru velkoruského spolek „Duchnovič“. Společenský život soustřeďuje se v kavárnách (Koruně a Bercsenyi). Od r. 1918 se město značně počeštilo. Nápisy (štíty) obchodů jsou psány často azbukou rusky, latinkou česky, německy a maďarsky, při čemž se arci neobejde bez pravopisných poklesků.

Podnebí. Jaro nastává záhy, rázem a jest v Užhorodě nejpříjemnější množstvím kvetoucích ovocných stromů. Léto jest žhavé, v městě krajně obtížné spoustou prachu. Zima jest deštivá, blátivá.

AB.: 1. T. 2074 Užhorod, Sobrance, Michalovce, Košice. — 2. T. 2075 na Mukačevo—Iršavu (v. níže). — 3. Užhorod—Vel. Kapušany. Autodrožky Kč 2·20—2·50 za 1 km.

Okolí. V údolí Uhu pod Kalvarií leží cikánská vesnice. Je tam cikánská škola, první v Evropě. Na Kalvarii rozsáhlé hřbitovy a pěkné vinice. V. 20 min. jest ves Radvanka s kostelem a bývalými andesitovými lomy (pomníky, hlazené desky a p.). K J. a Z. otevírá se širá rovina k Tise a do Maďarska a Slovenska. S. a V. týčí se svahy sopečných pohoří a to SZ. Vihorlat, SV. Antalovské hory. Obojí pohoří jsou velmi půvabná a otevírají se do údolí Uže krásnými údolími, do nichž jest od Užhorodu pohodlný přístup.

Vycházky: 1. **Lázně Sobrance.** SZ., 20 km. 1228 ob. (25% Židů). Os. Bú. Lázně leží 120 m n. m. a již na slovenské půdě a mají prameny slané i sirnaté. Voda v létě mléčně opalisuje, v zimě se vyčistí. Lázně jsou dobře vybaveny a hojně navštěvovány (asi 900 hostí ročně, zejména irael. kruhy). Okolí jest bezlesé, kolem lázní jest však krásný park. Lázeňský dům s koupelemi a s pokoji. Ve vilách jest 150 pokojů. Indikace: Kožní choroby, bronchitis a j. Do lázní je v létě i v zimě z Užhorodu spojení AB., jež pokračuje na Michalovce a Košice. Ze Sobranců k S. krásným údolím se chodívá na Vihorlat (v. dále). — 2. **Do vsi Hořany.** 40 min. JV. Nad obcí stojí starobylý kostelík, v němž se při oltáři uchovala proslulá „Hořanská rotunda", nejstarší stavitelská památka ještě z dob předrománského slohu (byzantského) v Podk. Rusi. S. od rotundy jsou zbytky staroslov. hradiště a hradu. Na V. od Hořan jsou pěkné vinice, komplex pastvin, střelnice a dále v obci C i g a n o v c í c h primitivní israel. lázně.

3. **Nevické**, zříc. hradu (v. dále). — 4. **Antalovce** s krásnými bukovými lesy (v. dále). — 5. Po m. zn. k S. na P e t r o v c e a odtud na P o p r i č n ý v r c h, sestup do Kamenice nad Uhom (lépe obráceně). — 6. Po č. zn. přes Jarok na A n t a l o v s k o u P o l a n u, Velkou Tarnici (stáj a insp. pokoj) a dále na Tuří Remety.

7. **Vihorlat** sluje krásný sopečný masiv andesitový a trachytový, jenž se zhruba táhne od řeky Laborce asi u Humenného nad Užhorodem až k řece Latorici u Svalavy v délce od Z. k V. asi 100 km. V některých pomůckách se tento veliký, ve dvě poloviny údolím Uhu rozdělený masiv, rozlišuje na dvě samostatné skupiny, jež jest možno snadněji přehlédnouti: A. **Východní Vihorlat** (Antalovské vrchy, Sinatoria, Makovice (v. níže). — B. **Západní (vlastní) Vihorlat.** Sopečná hmota vyvřela tu v mohutný val, asi 60 km dlouhý, k S. mírně vyklenutý, od Sniny k Vyšním Remetám asi 20 km široký, porostlý krásnými listnatými lesy, a rozlila se na vše strany celkem rovnoměrným spádem v mírně se svažující stráně. Majestátně působí pohled zejména z lázní Sobranců od AB. linie Michalovce—Užhorod. Vystupuješ tu (Sobrance, 122 m n. m., Vihorlat, 1074 m, Sninský Kámen, 1007 m, Nežabec, 1027 m) celý horský val v plné mohutnosti. K V. spadá do údolí Uhu. Kolem masivu jdou automobilové silnice: a) Michalovce, Humenné, Snina, Stakčín, Ladomiro, Ubľa, M. Berezny, Perečín, Užhorod; b) Užhorod, Tibava, Michalovce. Napříč přestupuje pouze silnice z Tibavy sedlem Podhoroďským mimo malebné zříc. hradu za Podhoroděm do Ubľy a dělí Záp. Vihorlat v část slovenskou a Podkarpatskou. a) **Slovenský Vihorlat**, zhruba od Humenného k Podhorodi, jest zarostlý mohutným listnatým pralesem a přestupován jen asi třemi lesními stezkami (Humenné, Porúbka, Vinná, Vel. Zalužice na T.

2074, Belá nad Cirochou, Valaškovce, Nemecká Poruba, Snina, Hámry, Velká Trestia, Vyšnie Remety). To jsou tak jediné turistické směrnice, jimiž bylo by se možno tu ubírati. Cíle: a) Hlavním cílem v tomto masivu jest hora Sninský Kámen (1007 m), tyčící se S. nad krásným Mořským okem v kráteru vyhaslé sopky, jež jest asi 800 m dlouhé, 300 m široké a 60 m hluboké. Z něho k J. teče potok Okna krásnou dolinou. U jezera jest vila hr. Pálffyho, cíl lesní dráhy s koňským pohonem, jež sjíždí odtud k tov. do Vyšniech Remet. Vrchol Sninského Kamene tvoří skalnaté turné, těžce přístupné (žebř). Chodívá se sem: a) Od J.: Z Užhorodu nebo z Michalovců AB. do města Sobranců. Odtud pěšky přímo nebo povozem oklikou přes Gajdoš, k S. na Vyšnie Remety a Remetské Hámry. Odtud jde až k jezeru lesní dráha a m. zn., která vystupuje od jezera ke Snin. Kameni. — b) Od SV. ze žst. Malý Berezný silnicí přes Ublu, Dúbravu, Šmigovec a odtud do Strihovců a mimo krásný dřevěný kostelík přes Fetku k Moř. oku. — c) Od S. nejlépe ze Sniny neb z Belé nad Cirichou přes Hámry na Sninský Kámeň a k Moř. oku. — 2. Na horu **Vihorlat** (1074 m): a) Od J. AB. do Závadky, pak k S. přes Hnojné (lesní dráha) na malé láz. místo Jovsa (min. pramen) a odtud přímo k S. nebo přes Nem. Porubu na Vihorlat. — b) Od Z. ze žst. Kamenice nad Cirochou (183 m) přes Kamienku krásnou osamělou dolinou, pak vpravo. — c) Od Z. ze žst. Dlhé nad Cirochou přes Valaškovce ke kolibě na hřebenu, pak vpravo. — d) Po hřebenové stezce od hory Kijov (Cierna hura). Na Kijov se chodívá se buď od Z. z Humenného přes Porúbku nebo od JZ. od Michalovců přes Vinnou nebo od AB. st. Zálužice přes Kalužu (miner. pramen). Tury vesměs osamělé, nouzové noclehy, proviant s sebou). — Podkarpatský západní Vihorlat je oddělen od předešlého sníženinou při silnici Tibava, Choňkovce. Podhoroď (zříc. hradu), Rus. Hrabovec (pila, lesní dráha na Ruské Bystré k JZ. pod hřebenem Pleska, 782 m, až Fetkuv, 982 m), Ubľa. Tvoří dosti jednolitý hřbet od S. k J. s vrcholy Holica (986 m), Popričný (1020 m), Skála (770 m), Balova (752 m), spojenými hřebenovou stezkou. Lesní dráhy na mapách značené jsou zrušeny. Přístupy jsou ze všech stanic trati Užhorod—Malý Berezný. — B. **Východní Vihorlat** se rozkládá V. od Uhu (Užhorod—Perečín), J. od řeky Turji, Z. od údolí Latorice (Mukačevo—Svalava) v délce asi 40 km a skládá se ze tří skupin: a) Záp. Antalovské vrchy, Antalovská polana (971 m), Sinatoria (794 m), Makovica (978 m) a vinorodé Serednovské vrchy, b) střední Kotar (769 m), c) východní Obavský Kámen (1007 m). Také tato skupina jest uzavřena do rámce silnic: a) Užhorod—Perečín; b) z Perečína údolím Turje na Polanu a Svalavu; c) ze Svalavy do Mukačeva; d) Mukačevo—Užhorod. Napříč téměř 40 km dlouhým pásmem nejde silnice, pouze horská cesta mezi Obavským Kamenem a Kotarem, údolím Vyznice na Poroškov v údolí Turje a pak horské stezky od Andrašovců přes Kobylary na Tuří Paseku (bez přístřeší) a z Antalovců mimo Tarnickou kolibu do Tuřích Remet.

Antalovské vrchy tvoří listnatými lesy porostlý, podkovovitý, k J. nad Antalovci otevřený horský útvar, jehož středem jest údolí k J. se ubírajícího Starého potoku (Viela), proslulé krásnými listnatými lesy a mírným podnebím. Na J. u Chlumce (Helmec) a Seredného se rozkládají andesitové vrchy, známé výtečným vínem. SV. od Užhorodu zvedá se Antalovská polana (971 m), hřbet celkového směru od SV. k JZ., od něhož k J. sbíhá 5 dlouhých rozsoch, oddělených navzájem krásnými údolími. Na Z. do údolí Uhu míří asi osm pěkných údolí, k JV. do údolí Starého potoku (Viele) hluboké a srázné strže. Od obce Jaroku k S. přes Antalovskou polanu (se skalnatým vrcholem, 971 m) jde hřebenová

stezka. Hřbet Ant. polany na S. se štěpí ve dvě větve. K Z. k Perečínu na Uži míří hřbet Sinatorie (844 m, 794 m, 650 m), k V. se bírá Makovica (978 m). Od obou k S. sbíhají četná údolí k řece Turji. Celá tato oblast se hodí k osamělým poutím lesy. I kolib je málo, hřbety jsou zarostlé, pastvin málo. Rozhledy jsou s vrcholu Antal. polany (971 m), s lysého hřbetu Sinatorie a z Tarnice (lov. chata na M. Tarnici, stáj a insp. pokoj na V. Tarnici při cestě z Antalovců do Tuřích Remet). Tur. cesty tohoto pohoří označují nejvhodnější tury pro návštěvníka, jenž se nezdržuje podrobným studiem kraje: 1. Na Antalovskou polanu a Sinatorii se chodívá: a) z Užhorodu (137 km) k SV. č. zn. cestou na Jarok (kostelík) a odtud k SV. po č. zn. hřebenové stezce a dále do Tuřích Remet (a k S. na Poloninu Rovnou). Nebo od koty 844 k Z. na Sinatorii a do Perečínu po m. zn. Lze sestoupiti i do Simiru po m. zn. b) Od zříceniny Nevické po z. zn. na hřebenovou stezku, vrchol a do Antalovců, zpět vlakem. c) Z Voročova v údolí Uhu. d) Od Perečína přes Simiru v údolí Turje po m. zn. e) Z Tuřích Remet od S. šla (č. zn.) lesní dráha až těsně pod hřeben. f) Z Antalovců strmými roklemi a lesní drahou 12 km. — 2. Na hřbet Makovice, jež tvoří hvězdicovitý masiv, od Z. hřebenem přes Tarnici se Sinatorií spojený, se chodívá celkem velmi málo, buď od JZ. Antalovců nebo z údolí Turje (v. tam). — 3. Skupina Kotaru (769 m) jest zbrázděna paprskovitě se rozbíhajícími údolími, zejména na J. hustěji osídlenými. Na V. spadá do přítoků potoka Vyznice, jenž ji odděluje od veliké horské podkovy Obakovského Kamene. Údolím Vyznice jde horská komunikace s řetězem obcí (Vyznice, Lesárna, Puzňákovce) k Poroškovu, v údolí Turje. Od této směrnice možno po obou cestách podnikati vycházky do odlehlých a turisticky takřka neznámých krajů. — 4. Skupina Obavského Kamene jest popsána u Mukačeva.

Přehled tur. značek v obvodu Užhorodu. R. 1927 bylo označeno asi 235 km cest: 1. Užhorod—Jarok—Tuří Remety—Lumšory—Polonina Rovná (Runa), č. zn. Od této cesty odb. m. zn. spojka z Tuřičky přes Likicary (kostelík) na Poloninu Rovnou. — 2. Č. zn. Perečín—Skála—Voročov. — 3. Ž. zn. Pliska—Kamenica nad Uhom. — 4. M. zn. Kamenica nad Uhom, Vulšinská louka —Popričný—Petrovce—Užhorod. — 5. M. zn. Perečín—Sinatorie—Voročov. — 6. Č. zn. Soľ—Javorník. — 7. M. zn. Vel. Berezný—Javorník—Pastilky—Dubriniče. — 8. M. zn. Remetské Hámry—Moř. oko—Sninský Kámen. — 9. Ž. zn. Nevické—Petrovce. — 10. Č. zn. Onokovce—Petrovce. — 11. Nevické—Antal. Polana (z. zn.).

Odb. T. 323 Užhorod—Bánovce v. VIII. 9., km 31.

*

Odb. T. 324 **UŽHOROD—ANTALOVCE.** 37 km. Vybudovaná za války k dopravě bukových kmenů. Turisticky významná úzkokolejná trať k poznání vinorodého kraje v okolí Seredného a rozsáhlých lesnatých oblastí vých. Vihorlatu (v. svrchu). — 6 km **Dravce.** Na tomto místě jest pomník proslulého zastánce Rusínů E. Egana, záhadně zastřeleného. Na pomníku stojí maďarsky: „Na důkaz vděčnosti Eganovi z Nov. Beznovců (Borostyánkő), ministerskému zmocněnci, lidu vrchovinského nejupřímnějšímu příteli a dobrodinci, v upomínku na neštěstí, jež 20. září 1901 ho stihlo a života zbavilo na tomto místě.“ — 14 km **Chlumec (Helmec).** Maďarská vinařská obec. K S. jdou pěkná údolí k Antalovské polaně, z nichž možno vystoupiti na hřebenovou stezku. U Vel. Laz byly doly na žel. rudu. S. mezi stanicí a silnicí z Užhorodu do Seredného se pne andesitový kopec Chlumec (Helmec), 304 m, pokrytý po J. svahu vinicemi. — 19 km **Ruské Komárovce.** S. leží Nižní Slatina (koste-

lík) a ještě dále (6 km) v krásném údolí k jihu otevřeném jsou primitivní lázničky místního významu **Dereňovka** (Derenó fürdő) s pramenem železité, radioaktivní kyselky. Léčí se v nich hostec, dna, rheumatism. Lázně polohou, podnebím, okolím a snad i kvalitou pramenu mohly by míti v budoucnosti zdárné podmínky rozvoje. — 24 km **Seredné.** 129 m. 2200 ob. (43% Rus.). Několik hostinců, AB. do Užhorodu každé 2 h. Zříc. hradu z 14. st. Středisko vinařského kraje s velikými vinnými sklepy a obchody. Proslulé víno se vyváželo daleko za hranice. Nejlepší jest prý z obce Čerteže. Seredne leží na AB. lince Mukačevo—Užhorod (a dále na Michalovce a Košice). V nedaleké budoucnosti má odtud k V. směřovati podkarpatská transversálka na Mukačevo. Trať se obrací do krásného údolí Vielé (Starého potoka). — 28 km **Lachovec-Čertež.** 147 m. Okolí Čerteže proslulo vínem. Dobývala se tu žel. ruda. U Lachovců jest menší lože hnědého uhlí, prakticky málo významné. — 32 km **Chudlovo.** Vinice.

37 km **Antalovce.** 333 m. 877 obyv. Kostelík. Za války byly tu zbudovány dřevařské podniky, tov. na sudy a na dřeváky, nyní zastavené. Stát. pila. Stát. kamenné lomy. Bývala tu i železárna, v níž se hutila ruda od Andrašovců a Čerteže. Směrem k Jároku vede 12 km lesní dráha. Krásně položené, od S. chráněné místo mohlo by míti význam i pro sanatoria, jako Ls. a jako tur. východisko. — Vycházky: 1. Na Antalovskou polanu k Z. a po hřebenové stezce k JV. na Užhorod nebo k SV. na Perečín ke T. 322. — 2. K S. na Tarnici (762 m) s kolibou a stájí. Cesta pak sestupuje k S. do Tuřích Remet. — 3. K SV. na kolibu a dále na zalesněnou Makovici (978 m).

*

P o k r a č. T. 322 Užhorod, Užok, Polsko. T. hned nad Užhorodem vystupuje do krásného širokého a úrodného údolí Uhu, jež půlí Vihorlat (v. svrchu) ve V. a Z. křídlo.

Údolí jest hojně osídleno a z jednotlivých stanic jest možno hlubokými, krátkými, příkře sbíhajícími údolími vystoupiti na hřebeny obou sopečných masivů, porostlých listnatými lesy, zejména na podzim krásnými. Výstupy však jsou obtížné pro nedostatek schůdných cest. Údolím jde také silnice na Perečín, kdež se větví: a) pokračuje do Polska stále proti Uhu podle trati, b) k V. na Svalavu. Údolí Uhu je proti údolím jiných řek Podk. Rusi široké, kotlinaté a teprve v nejhořejší části (od Zábrodi) jest užší a romantické.

29 km **Onokovce.** Slovenská obec. Č. zn. na Petrovce. — 31 km **Nevické.** Malá obec. Ž. zn. na Petrovce. — 34 km **Nevické Podhradí.** 139 m.

Naproti jest Kamenica nad Uhom. Od řeky odbočuje 11 km dlouhý plavební n á h o n stát. pily v Užhorodě, vlévající se do Uhu nad Užhorodem. Na Uhu nad Užhorodem projektuje se první velká hydrocentrála v Podk. Rusi. Nad obcí se tyčí pěkný, upravený hrad ze 14. st. Nevické, ve správě KČST. v Užhorodě. Nejoblíbenější cíl tur. výletů z Užhorodu. Restaurace. Jako jiné střežil i tento hrad důležité přechody z Karpat do Uher a byl svědkem mnoha bojů, sídlem loupeživých rytířů (Kašpar Drugeth). S hradu jest nádherná vyhlídka do okolí. V y c h á z k y: 1. Pěknou tur. cestou listnatými lesy přes Dúbravu (278 m), Orechovici do Užhorodu (as 13 km). — 2. K Z. po m. zn. přes Kamenici n. Uhom údolím Syrového potoku přes Vulšinskou louku k Popričnému (1020 m) nebo přes

Suchou na Balovou (752 m) a hřebenovou stezkou na Popričný. Z Popričného možno buď po m. zn. k J. po hřebenu na Petrovce a Užhorod, nebo k SV. na Dubriniče, neb k V. ke Skále a po býv. lesní dráze po č. zn. do Perečína. — 3. Ž. zn. jde z Kamenice n. Uhom na Plišku (699 m), odkud možno po č. zn. na Vulšinskou louku—Skálu—Perečín, neb z Vulš. louky po m. zn. na Popričný. — 4. Z Nevického jde ž. zn. na Petrovce. — 5. Z Nevického jde z. zn. na Z. přes Kamenici n. Uhom do Petrovců, na V. okolo hradu na Antalovskou polanu.

40 km **Voročov.** 172 m. 800 ob. Rusínů. Kostelík. Odtud jest nejblíže m. zn. na Sinatorii (△ 794 m), odkud se pak chodívá k SZ. na Perečín. K SZ. jde ž. zn. na Skálu a pak do Perečínu.

43 km **Perečín.** 149 m. 2345 ob. Host.: Bruderman (1 p.). Mitelmann (1 p.). Tovární hostinec. Chem. továrna (Bantlin — Živnost. banka) na výtažky ze dřeva (aceton, dřevitý líh, octan vápenatý, dřevěné uhlí, dehet a denaturační olej). Důležitá komunikační křižovatka. Poblíž jsou vápencové lomy.

Z Perečína na SZ. vedla lesní dráha až pod témě Popričného, dosud schůdná. Z Perečína na SZ. se po č. zn. chodívá na Skálu (770 m), krásný rozhled na S. až k hranicím na V. až k Sinovíru). Od V. přichází krásné údolí řeky Turje, jímž jde až k Tuří Pasece lesní dráha a mimo to silnice s AB. tratí na Svalavu. Na lesní dráze je provoz nepravidelný, jen pro nákladní dopravu dřeva. Dráhy mohou použíti jen výjimečně větší společnosti, jinak jen výjimečně dává povolení ředitelství státních lesů v Užhorodě. K JV. se po m. zn. chodívá přes Šimir hřbet Sinatorie buď do Voročova nebo dále do Antalovců nebo na č. zn. hřebenovou stezku. Antal. polany a k J. na Užhorod. SV. leží veliký komplex krásných, tur. málo navštěvovaných horstev. Půvabná jest se všech stran uzavřená kotlina Simirky, Díl Olšinský a Panský les a za řekou Turicí krásná Polonina Rovná.

Oblast mezi směry: Perečín—Tuří Remety—Polana; Polana—Podplazí—Petrušovica; pás pohraniční k Z. na Užok; Užok—Perečín. Tato širá a odlehlá oblast jest vyplněna prstovitě k J. se rozbíhajícími odnožemi hlavního hraničního hřbetu. 1. Při hranicích pohraničním hřbetem hlavním, který jest od jižnějších oddělen směrnicí Užok, údolí Husné, Roztoka, údolí Zdeňanky až k Latorici. Návštěva tohoto hřbetu se spojuje s detailním studiem kraje. Popis v. u Užoku. — 2. Mezi Husnou a Tichou rovnoběžně s hlavním hřbetem jde hřbet místního významu. — 3. J. od Tiché, přechodu na Roztoku a Zdeňanky, S. od směrnice Kostrina—Ljutá—přechod do údolí Zdeňanky—Zdeňanka, se od Z. k V. táhnou: a) Cholopiec, na Z. údolím Stavné rozeklaný ve vidlici (S. Bereze, 1024 m, J. Studnica, 1035 m), jejíž východní rukověť končí u sedla mezi Ljutou (J.) a Tichým (S.), důležitým přechodem. b) Na V. pokračuje široce rozložený hřbet, jenž nejvýše vystupuje Ostrou horou (1408 m). Tento hřbet na SV. souvisí mostem (mezi Tichým a Roztokou) s pohraničním hřbetem a od Ostré k J. přechází mezi prameny Ljuté do údolí Zdeňanky) k jižnější Rovné Polonině. Skupina Ostré se navštěvuje hlavně od Roztoky (na cestě Volosianka—Podplazí), ač také z jiných východisek (Zbyny, Ljuté, Tichý) možno

navštíviti tento odlehlý a osamělý horský kraj. Potravu nutno vzíti s sebou. — 4. J. od směrnice Kostrina, Ljutá, Zbyny, Podplazí až ke směrnici Perečín—Polana se rozkládají tři veliké horské skupiny, vesměs další odnože Polonin, složené z měkkých pískovců a břidlic, málo úrodných. Od Z. k V. jsou to: a) Mezi Uhem a střední i dolní Ljutou severnější hřbet (směru od S. k J.) Krasin (1034 m), Boršuk (883 m), Liščinka (804 m) a jižnější (od Z. k V. mířící) Javorník (1021 m). Také tato skupina jest místního významu a navštěvuje se při podrobné prohlídce od Z. ze Zábrodě, Soľi, Kostriny nebo od V. z údolí Ljuté, jímž pod Javorník šla lesní dráha z Dubriničů. Jižní svahy sbíhají třemi táhlými údolími k Dubriničům, mezi nimiž v hlubokých údolích se tísní několik protáhlých, chudých rusínských obcí se zajímavými řec. katol. kostelíky (Kosťova Pastil). — b) Řeka Ljutá a Tuřica pramení blízko sebe na úzkém mostu, který spojuje severnější skupinu Ostré s jižnější rozlehlou skupinou Poloniny Rovné. Veškerý prostor mezi těmito řekami a Uhem jest vyplněn vysokými horami, jež k J. sbíhají dlouhými odnožemi. Řeka Tuřica, jejímž údolím jde hlavní cesta do tohoto odlehlého horského světa, dělí je na západnější skupinu Ljutanská holica (1376 m), na níž se chodívá: 1. Z údolí Tuřice do obcí Tuřice nebo Lumšorů (jódové lázně, Rs.). — 2. Od obce Ljuté (sem pak buď od Dubriničů, krásným údolím z Kostriny dobrou silnicí nebo Volosianky). Popis v. u Tuřích Remet při silnici Perečín—Polana.

Východněji leží nádherná tabule **Poloniny Rovné**, jež jest nejdůležitějším a nejvděčnějším tur. cílem a nejvyšší horskou skupinou celé oblasti od Uhu po Latorici i pohraniční hřbet v to zaujímaje. Plnému ocenění krásné této polohy, jež jednou bude jistě zužitkována i pro sanatoria, vadí její odlehlost od železnic. Chodívá se tam: 1. Nejpohodlněji od silnice Perečín—Polana údolím Turice (tam v. podrobnosti) nebo Turje. — 2. Od SZ. od Ljuté (v. výše, popis u Dubriničů na T. Užhorod—Užok), kam jest nejblíže ze žst. Kostriny (v. tam). — 3. Od SV. ze Zbyn v údolí Zdeňanky, kam možno zajeti autem přes Polanu a Podplazí. AB. dvakrát denně přes Nižní Verečky, Volovec do Svalavy a zpět. Pěkné kostelíky jsou v Černohlavě, Bukovcové, Smrkové, Likicarech. — 4. Na V. od horní Turje k silnici Polana—Podplazí vybíhá rozložitá skupina (Na malých Paraženách, 1071 m, Menčul Široký, 1104 m, Velký Vižeň, 1055 m, Malý Vižeň, 824 m) místního významu. Vystupuje se na ni od V. od uvedené silnice Polana—Podplazí nebo spíše od Z. z Izvoru. Popis v. u silnice Svalava—Polana—Podplazí. — 5. Mezi posledně jmenovanou silnicí a Latoricí jest úzký hřbet Virlišce (1052 m). — 6. Mezi Latoricí a údolím Voči (žel. dráha Mukačevo—Volovec) se rozkládá skupina Bužora, 1097 m. Popis obou v. u Svalavy.

Silnice Perečín—Svalava (AB.). Vede krásným údolím řeky Tuřice a pak Vel. Pině. Až do Tuří Paseky jest provázena lesní drahou z Perečína a z Ploského lesní drahou až do Svalavy. AB. Z Perečína do Svalavy: Odjezd z Perečína: 6·15, 14·00, 17·05. Od 1. V. do 1. X. pouze v neděli jezdí AB. z Perečína do Tur. Bystré, 2 h. Od každého vlaku z Perečína AB. na Tuří Bystrý a zpět. Silnice jest vhodná pro autom. jízdu a jest základnou vycházek k S. do oblasti hor, seskupených kolem Poloniny Rovné a k J. do vých. křídla Vihorlatu. Hned ze Simiru možno se dáti: a) k S. do krásné se všech stran uzavřené kotliny Simirky. Osada Simirky (205 m, kostelík), v. u Perečína. — b) K J. jde cesta na hřebenovou cestu Sinatorie a Antal. polany, jíž možno jíti buď do Antalovců nebo až do Užhorodu. — Tuří Remety. 187 m. 1930 obyv. Lesní správa (insp. pokoj). Notar. úřad. Hostinec: Friedmann (1

p.). Nocovat lze v budově státního hřebčince se svolením správy. Česká jídelna, četn. stanice. Veliký stát. hřebčinec pro Podk. Rus. Železárny zanikly. Východisko vycházek: a) K J. vede lesní dráha pod hřeben Sinatorie do Malé Klokotivy a cesta přes Tarnici (koliba) do Antalovců. Č. zn. jde k JZ. přes Antal. Polanu do Užhorodu. — b) S. ubírá se silnička krásným údolím Tuřice na obec Tuřici (208 m, 890 ob.), kostelík, Tuřičky, Vyš. Tuřičky. Od ní Z. jsou Volšinky, rozptýlená obec na Dílu Olšinském (902 m). Č. zn. jde podle Tuřice na Lumšory a Pol. Rov. Z Tuřiček k V. jde m. zn. cesta na horskou dědinku Likicary s pěkným dřevěným kostelíkem a odtud na Menčul (1295 m) na krásné, lysé Polonině Rovné. Vých. od Likicar leží Lipovec, pod samou Pol. Rovnou, nejprimitivnější ves v okolí. Lipovcem lze též vystoupiti na Poloninu Rovnou. SZ. v Smrkové jest pěkný dřevěný kostelík z r. 1770. Smrková je však přístupnější přes Černohlavu. Na Poloninu Rovnou jde též č. zn. pohodlnější cesta oklikou k S. z Vyš. Tuřiček přes L u m š o r y. 450 m, 230 ob. Malé jódové a žel. alkalické l á z n ě. Nová host. budova státní (20 p.) a stará (3 p.), Rs. (s noclehem). Dále jedeme mimo sirný pramen, od něhož vystupuje cesta vozová k t. zv. Poloninskému dvorci, který se skládá ze 2 chat, mlékárny a 5 stájí (nocleh) pod Vysokým Vrchem (1413 m). Vedle toho je na Polonině Rovné 9 nových kolib na rozhraní lesa a poloniny. Nejvyšší bod jest 1482 m. Tato polonina liší se od jiných tím, že netvoří horského hřebene pásmového, nýbrž širokou (asi 1400 ha), k J. nakloněnou tabuli, geol. zajímavou parovinu (peneplan), jež na všech stranách spadá dosti strmě k údolím stráněmi lesem porostlými, nevysílajíc rozsoch a odnoží, sama jsouc pouze pastvinami pokryta. Na těch se pasou veliká stáda (asi 2000 kusů hov. dobytka [volů] a 300 koní). S Menčulu (1295 m) jest krásný pohled do údolí Tuřice, s vrcholu pak na kulisové řady pásem Polonin. Jiné přístupy v. dále.

Silnice a lesní dráha jdou dále proti Tuřici do 17 km **Tuří Paseky**. 224 m. 1717 obyv. Nedaleko jsou vápencové doly. Odtud odbočuje lesní dráha k S., pod Javorník. K S. jde několik cest na táhlou poloninu Stinku Porošku (683 m), s níž možno sestoupiti k V. do Tuří Polany v údolí Zvoru nebo k S. do Polanské Huty. Od konečné stanice lesní dráhy přes kotu 372 jde stezka přes Gauru (844 m) mimo Lipovec na Menčul (1295 m) na Polonině Rovné. K J. jde cesta Vojvodinou na Makovici (978 m, v. Vihorlat) a dále na Kobyláry a na Antalovce.

Z T u ř í P a s e k y ubírá se silnice na Poroškov a Svalavu, před níž odbočuje k S. cesta na Tuří Polanu. 299 m. 1208 obyv. Lesovna s insp. pokojem. Odtud dobrá cesta jde údolím Sipotu k S. a za kotou 382 odbočuje bukovým pralesem vl. na Rovný plaj (1229 m, koliby) a na Poloninu Rovnou. — K J. z Pereškova jde cesta na Vyšní a Nižní Vyznici (v. Vihorlat). Před Svalavkou odbočuje cesta na Tuří Bystrý (356 m, 1339 ob., kostelík), z něhož možno vystoupiti na hřebenovou stezku přímo k J. mířícího hřbetu Obavský Kámen (Pleska, 993 m, za kotou 1007 m jest salaš) a sestoupiti přes obec Čabinu, Obavu do údolí Latorice k Mukačevu.

S i l n i c e přestupuje nejvyšší svůj bod (413 m) a pokračuje na **Oleňovo**. Dřevěný kostelík. Výborný pramen alkalické kyselky železité, oblíbená stolní voda v Užhorodě. Také v P l o s k é m (kostelík, odtud k S. na Izvor odbočuje lesní dráha) jest dobrý miner. pramen. Přes Pavlovo (kostelík) a údolím Vel. Pině do Polany. 273 m. 835 ob. Host. Tu jest křižovatka lesních drah, jichž patero odbočuje do okolních hor: a) J. rozkládá se Siňák, nejvýchodnější část Vihorlatu se Seredným Vrchem (981 m, popis v. u Mukačeva). — b) SZ. mezi Izvorem silnicí tyčí se hřbet Vižeň (Malý

Vižeň, 824 m, Velký Vižeň, 1055 m), k němuž jdou tři lesní dráhy. — c) SV. a V. tvoří hradbu, od S. k J. postupující hřbet mezi silnicí a Latoricí. Popis v. u Mukačeva.

Silnice i dráha sestupuje přes Soločín na Svalavu v údolí Latorice a na T. 325 (v. tam více).

*

Dále se ubírá T. 322 k SZ. rozšířeným údolím Uhu, provázena jsouc hlavní silnicí mimo obec Zářičí, 2010 ob. (vp., V.), odkud jde cesta do půvabné kotliny Simirky.

53 km **Dubriniče.** 169 m. 1540 ob. Host.: Moškovič (2 p.). Malá obec zajímavě seřaděná napříč údolí. Kostelík. Lesní správa. Hájovna, četn. stanice. Poblíž jsou lože kaolinu.

Vycházky: 1. K JZ. údolím Kamenického potoku jde cesta přes Novoselici (kostel) k **Popričnému vrchu** (1020 m, v. výše). — 2. K S. přes most na Uhu údolím Vel. Potoku přes Pastilky, 254 ob., stoupá se po m. zn. na Javorník a odtamtud sestupuje se buď k Soli (č. zn.) nebo k V. Bereznému (m. zn.). — 3. K SV. se otvírá krásné, romantické údolí prudké bystřiny Ljuté. Jím jde cesta i lesní dráha na Černohlavu. Doprava na dráze podle potřeby. Chudá, dřevařská rusínská obec s 1600 ob. Státní lesní správa s insp. pokojem (možno přenocovat). Notářský úřad, hostince. Stát. pila. Krásný dřev. kostelík z r. 1794. Miner. pramen. V. údolím Bačavy se chodívá do Bukovcové, kde jest dřev. řec.-kat. kostelík z r. 1792. Odtud možno vystoupiti na **Malou Holicu** (1187 m) a pak neosídleným, lesnatým krajem sejíti až do Ljuté (519 m, 300 obyv.), typická, daleko (8 km) roztažená obec vrchovinská, s chudým okolím, na les odkázaným. Na Holici je nová koliba na J. svahu, v které se možno ukrýt i nouzově přenocovat.

J. od Ljuté jest Ljutanská Holica (1376 m) s pěknými výhledy s holého hřbetu. Odtud možno přejíti na Poloninu Rovnou (strmý sestup i výstup) nebo přes Bukovcovou k JZ. do Černohlavy a Dubriničů. Arciť na Pol. Rovnou se chodívá zpravidla dále údolím k V. Konečné stoupání jest velmi příkré.

60 km **Malý Berezný.** 191 m. 1017 ob., v r. 1930 1107 ob. (940 R.). Malebně ležící klášter řecko-katolický, t. zv. Monastýr, majetek basiliánů. Velký zděný kostel.

*

Silnice **M. Berezný—Stakčín** se ubírá S. od sopečného masivu Z. Vihorlatu a J. od poloninského hřbetu Nastas, který se táhne v šíři asi 5 km od Stariny (Z.) k Vel. Bereznému v délce asi 16 km. Na SV. do údolí Uličky spadá dosti prudce, kdežto na J. svažuje se zvolna a vybíhá mnoha rozsochami, mezi nimiž jsou obce Berezovec, Ruská Volová (kostelík), Klenová (dva kostelíky), Kalná Roztoka (dva kostelíky). Z M. Berezného silnice jde údolím na obec — 6 km Ubľa. 224 m. 956 ob. Kostelík. K J. vede odtud silnice k Sobrancům (v. tam) mimo zříc. hradu u Podhorodě. K JZ. možno odtud se dáti údolím potoku Rovný přes Strihovce (starý kostelík) na Fetkuv (982 m) a k Mořskému oku v záp. Vihorlatu. — Silnice překročuje kotu 226 m, kde odbočuje k SZ. cesta na

Ruskou Volovou (přechod k V. na Ulič), a jde na obec — 14 km Ladomirov (295 m), odkud jsou k J. 4 km Strihovce, ze Strihovců jde stezka jednak na Potašnu v údolí Okny, jednak přes Fetkuv (982 m) k Mořskému oku. — 21 km Kolonica. 361 m. Odtud jest nejblíže k JZ. na Sninský Kámeň (1007 m). — 29 km **Stakčín.**

*

Dále T. 322: — 65 km **Veľký Berezný** (Velikij Bereznyj). 210 m. 2657 ob., v r. 1930 3020 ob. (z toho 1104 Rusínů, 401 Čechů, 861 Židů). Host.: U nádr. (4 p.). Okresní město. Os. Bú. Stát. les. správa a lesovna. Obch. středisko Vrchoviny, jehož obyvatelstvo je víc než třetinou (36%) israelitské. V okolí V. Berezného jest mnoho dřevěných kostelíků řecko-kat., nejpěknější jsou v obcích: Černohlavě, Bukovcové, Smrkové, Kostrině, Soľu.

Konávají se tu dvakrát měsíčně v úterý veliké trhy na dobytek, k nimž se scházívá lid z široka daleka a poskytuje pěkný obrázek národopisný. Výroční trhy jsou pohyblivé a jsou na Podk. Rusi stanoveny na jeden měsíc předem. Je to důsledek pohyblivých svátků mnoha církví. Východisko k V. na Javorník (1021 m), na jehož J. úpatí jest několik chudých rusínských obcí.

69 km **Zábroď.** 227 m. Malá obec o 780 ob. Host. (Staub, Waldmann). Kostelík. Závody dřevařské.

Východisko k V. na Javorník, hřbet (1021 m) od SZ. k JV. mířící a tam do údolí Ljuté spadající. Hřeben jest lysý, s výhledy, pastvinami, na JV. javorový prales.

Oblast mezi silnicemi Zábroď—Starina: Starina—Ruské—říš. hran.—Majdan v Polsku—Cisna—Buk—Terka; Terka—Studenné na Sanu—proti Sanu na Smolnik—Žurawin—Szandrowiec, Niž. Jabłonka—Borynia; Borynia—Užok—Zábroď. Základnu tvoří hlavni horský hřbet, po němž se ubírají říšské hranice (v. popis u Užoku). Cesta pohraniční se koná při detailním cestování a jest vlastně hlavní dálkovou směrnicí tohoto kraje. Ostatní horské hřbety a zákoutí jsou významu podružného. Od pohraničního hřbetu vybíhají od Z. počínaje: 1. Hřbet od Plaši (1163 m) k J. Saganovec, 802 m, Kozialata, 922 m, až k Dare. — 2. Od Diurkovce (1190 m) na Vel. Bukovec. — 3. Osamělý jest Malý Bukovec. — 4. Obloukový hřbet Stinka (1068 m, mezi Hlbokým potokem a Uhem) jest na hlavním pohranič. hřbetu zavěšen mostem Kičera (914 m) mezi Stužicí a Novou Sedlicí. — 5. Dlouhý hřbet Nastas ubírá se rovnoběžně mezi Vihorlatem a pohran. hlav. hřbetem, od něhož jest oddělen kolmě k němu sbíhajícími výběžky a podélným údolím Uličky. — 6. Na polské straně běží několik pásem rovnoběžně s hlavním pohran. hřbetem. Na S. od Kremenaroše jest krásná kotlina Dol. Moczary, kruhovitě uzavřena odnožemi hlavního hřbetu (V. Dzial, 1084 m, Z. Jawornik) až na úzkou bránu k S. Za ní se táhne při úpatí hlavního hřbetu a jeho odnoží údolí Osady, dosti hustě osídlené. Za ním podélnou hradbu rovnoběžně s hlavním hřbetem tvoří nejvýznačnější polský hřbet. Polonina Vetlinska (1253 m), Polonina Caryňska (1297 m) a Bukove Berdo (1313 m) s Tarnicí (1348 m) a j. Dále na S. až k Samboru následuje asi osm navzájem a s hlav-

ním hřbetem rovnoběžných horských kulis, k S. nižších, jimiž se prodírají krásnými údolími San, Dněpr, Stryj a jejich přítoky. Význačnější hřbety jsou Magura Lomnianska (1024 m), dlouhý hřbet Odryt a j.

Silnice do Starina se ubírá hlubokým údolím Uličky. J. se táhne po celé délce jednolitý hřbet Nastas (450—800 m), od S. od pohraničního hřbetu sbíhají sem odnože pohraničního hlavního hřbetu, k němuž od silnice vede několik odboček. Ze Zábrodě jde silnice proti Uličce těsninou, kterou tvoří: a) K SV. velikým obloukem k St. Stužici, v údolí Stužického potoka vybíhající hřbet Stinka, stoupající k SV. (496 m, Rožok, 796 m, 827 m, 1078 m, 1065 m, 801 m), s hřebenovou stezkou. — 6 km **Ulič.** 268 m. 903 ob. Host. Kostelík. Jméno osady odvozují někteří badatelé od Uličů, kmene rusínského, jenž sem byl přišel z Ukrajiny již v 6. st. Z Uliče k SV. jde silnice a pak lesní cesta po úpatí Stinky pod pohraniční hlavní hřeben Polonin. Ubírá se proti Hlbokému potoku na Uličské Krivé (kostelík), Zboj (kostelík), Novosedlici (416 m, kostelík, host.). Odtud k V. jde lesní cesta přes Novou a Starou Stužici ke žst. Žornový v údolí Uhu. Obec leží v horském klínu pohraničního hřebenu a jeho výhonku k J. Velkého Bukovce (Z., 1002 m). K S. možno vystoupiti na pohraniční hřbet, k němuž vedou četné stezky. SV. ční tam Vel. Rawka (1303 m) s hlavním vrcholem již na půdě polské, k níž vystupuje se přes Kremenaroš (1214 m). Na úbočí Rawky je pralesní reservace (medvěd, vlk, rys). K V. odtud se chodívá po pohraniční stezce naprostou lesní samotou k Užoku. Velmi namáhavá cesta. Od tohoto směru možno arciť sejíti k J. na Stužici nebo k S. do Polska na Wołosate. K SZ. jde stezka na pohraniční horský uzel Diurkovec (1190 m), kde hřbety horské tvoří pravý kříž. K J. jde Velký Bukovec (1002 m), zalesněný, s hřebenovou stezkou, vybíhající mezi Zbojem (V.) a Ruským Potokem až k Uličce (Ruh, 661 m). K S. do Polska vybíhá Paportna (1193 m). K V. jde pohraniční stezka přes Babiu Skalu (1168 m), Borsuk (1000 m) na Kremenaroš (1214 m, srov. svrchu). — K Z. po pohraniční stezce možno přes Plašu (1163 m) sejíti k obci Ruské na silnici ze Stakčína k hranicím.

Silnice z Uliče pokračuje na Kolbasov. S. leží obec Ruský Potok s kostelíkem, odkud se chodívá na obec **Runinu** (v. dále). Dále silnice jde přes kotu 343. Odtud k S. jde silnice přes větší obec Topoľu (kostelík, myslivna) na **Runinu** (kostelík, myslivna). Mezi oběma obcemi se zvedá krátký osamělý hřbet Malý Bukovec (936 m). Rúnina leží pod samým Diurkovcem, s něhož cesty v. výše. K V. přes Vel. Bukovec jde stezka na Zboj a k SZ. na Ruské. Mezi údolím Cirochy a Runinou jde od S. k J. hřbet Kozialata (922 m), na který se chodívá z Topoľy.

Silnice pokračuje přes 3·5 km Příslop (kostelík), Daru (440 m, kostelík) na — 4 km **Starinu** na hlavní silnici.

*

T. 322 dále. Údolí Uhu se úží. Kraj jest velmi malebný. Přejdeme opět Uh. Osady jsou vzdálené, chudé, zdobené krásnými dřevěnými kostelíky řeckokat. Přejedeme Uh. V pěkné, široké kotlině jest: — 76 km **Soľ** (r. Sulj). 264 m. Vl. jest pěkný dřev. kostelík z r. 1834. Slané prameny. 370 (500) ob.

S. jest hřbet Stinka, na jehož J. úpatí leží osada Kňahynín (471 m) s dřev. kostelem, známá pádem asi 1000 povětroňů

(r. 1866), uložených v museu v Budapešti. Odtud se chodívá k S. na Stinku; táhlý hřbet (1078 m) mezi údolím Uličky JZ., Hlbokým potokem (s obcí Zboj a Nová Sedlica, Z.) a údolím Stužice (S.). Místy jsou solné prameny (u Stužice a Soľu) a romantické scenerie skalní s malými jeskyněmi na hřebenu Stinky (pověsti o pokladech), u Žornového a Záhorbu. V Domašíně (338 m, S. 2 km) jest pěkný kostelík z r. 1759. — K JV. vede č. zn. na Javorník (1021 m), odkud m. zn. jednak na V. Berezný, jednak na Pastilky a Dubriniče.

81 km **Kostrina**, 298 m. 1260 (1600) ob. Rus., většinou řec.-katol., 5% židů. Krásný dřevěný kostelík typu bojkovského s třemi věžemi z r. 1761. Obec leží v údolí řeky Uhu a má dobré sirnato-železité kyselky. Dva hostince (možnost noclehu).

Východisko: 1. Údolím Výšky k V. do krásného údolí Ljuté (V. 16 km) k stejnojmenné obci a odtud na Poloninu Rovnou (v. výše u Dobruničů). Ve Výšce jest pěkný dřev. řeckokatol. kostelík. Ve Ljuté jest lesní správa a lesovna s insp. pokojem, notářský úřad, několik host. (noclehy). Šest škol. Dva kryté mosty přes Ljuťanku. — 2. K JV. možno vystoupiti na Javorník a přejíti do údolí Ljuté k Černohlavě (v. Dubriniče).

Trať jde dále mezi hřbetem Cholopiec (V.) a Stinkou (Z.). — 87 km **Žornavý**. 321 m. Pila. Východisko lesní dráhy k SZ. přes N. Stužici pod Ravku. — 89 km **Záhorb**. 342 m. Osamělá zastávka. Obec leží S. 2 km, má 700 ob. Kostelík.

Z. se otvírá údolí Stužice, v němž leží Stará a N. Stužice, obě obce s dřev. kostelíky. Údolím jde neschůdná cesta na Novou Sedlici. Z údolí možno podniknouti osamělé pouti odlehlými pralesy jednak k J. na Stinku, jednak k S. na pohraniční hřbet (v. dále). Ze Záhorbu jde znač. tur. stezka na horu Čeremchu, kde se uchovaly zákopy ze světové války a voj. hřbitov. Také J. od zastávky je vojen. hřbitov světové války.

95 km **Stavné**. 414 m. 1260 ob. Táhlá obec s kostelíkem. Lesní správa, notářský úřad.

J. se táhne hřbet Cholopiec (Studnica, 1035 m), k němuž vede cesta pěknou lesnatou dolinou. S. se rozkládá pohraniční hřbet (1000—1133 m), na S. v Polsku omezený dolinou Wołosatky (táhlá obec Wołosate) na Z. údolím potoku Lubni, jímž jde cesta přes obec Lubňa (300 ob., kostel) na hranice, po nichž lze vystoupiti na Čeremchu (1133 m) a pak se dáti lesními samotami podél hranic až na Rawku (1303 m, vrchol již na polské půdě), Kremenaroš (1214 m) se zachovalými zákopy a kryty ze svět. války (1914 až 1915).

101 km **Luh**. 450 m. Dnes malá obec, v budoucnu snad středisko těžby naftové. Údolí rozšířené, kraj nižší.

Nafta. „V mladším stupni útvaru křídového v t. zv. vrstvách ropiankových a v starším útvaru třetihorním pod spodními pískovci magurskými nacházejí se, analogicky jako v sousední Haliči u Boryslavi a Drohobyče, ložiska petrolejová. Prozrazují se občasně se objevujícími mastnými povlaky na vodě horských potoků na několika místech Podkarpatské Rusi a na řece Uhu nad Užho-

Vojenský zeměpisný ústav v Praze

rodem i v Užhorodě samém. Pórovité pískovce karpatské jsou proniknuty petrolejem, jehož odtoku zabraňují vložky nepropustných hlinitých břidlic. Tento spodní petrolejový horizont se shoduje lehkou naftou s ložisky haličskými jen asi 50 km vzdálenými, ale nápadně se liší od hustého zemního oleje mladších vrstev sarmatských, jak jej známe z gbelského okrsku ze západního Slovenska při hranicích moravských. Maďarský stát vrtal na petrolej u vsi Luhu v r. 1870—1874. Bylo navrtáno ručně 5 vrteb do hloubky 19—70 m a vytěžilo se z nich celkem 120 q nafty. Roku 1881 americká společnost provedla 2 vrtby do hloubky 80—180 m, a když zlomením vrtáků byly vrtby znehodnoceny, ustala od dalšího vrtání. — V letech 1896 a 1898 až 1902 vrtala perečínská továrna Bantlinova v Luhu na 4 místech. Vrtba Anna 420 m hluboká dávala denně 5 sudů nafty, které celkem vyčerpáno 1100 q. Vrtba Török v hloubce 453 m dávala denně 4 hl nafty, vrtáno bylo až do hloubky 725 m, pro malý průměr vrtné díry další vrtání zastaveno. Vrtba Lydie dávala v hloubce 230 m 5 hl nafty denně, vrtání zastaveno v hloubce 425 m. Ve vrtbě Akna objevila se nafta již v hloubce 215 m a dala 2865 hl nafty, vrtalo se do hloubky 725 m. Sporem s Kreditní bankou uherskou další slibné práce vrtací byly zastaveny a dodnes nebyly obnoveny, třebaže všichni naši geologové, kteří tyto končiny prozkoumali, vyslovují naději, že vrtáním až do hloubky 1500 m budou otevřena bohatá ložiska petrolejová na Podkarpatské Rusi, podobně jako na nynější straně Karpat v Haliči." (Z Podk. Rusi od Chmelaře, Klímy, Drahného, Nečase, str. 30.) Za války domácí lidé vědry čerpali naftu, nyní je studna zavalena a jen sledy ukazují, kde bývala vrtba.

T r a ť p ř e c h á z í po velikém viaduktu silnici a dvakráte řeku Uh. — 104 km **Volosianka.** 487 m. 1500 ob. Kostelík. Host.: Jirásko (3 p.) a Niedermann (1 p.).

Veliký válečný hřbitov. Notářský úřad. Pila. Vhodný lyžařský terén.

V místě ústí od SZ. Bystrý, mezi jehož údolím a Uhem se pne hřbet Žolobina (822 m). Od J. přichází od hřbetu Cholopiece jednak Suchý (v obci Suchém kostelík), jednak Tichý od obce Tichého (kostelík). Přes Tichý se chodívá na Ljutou a odtud krásným údolím buď na Poloninu Rovnou nebo do Dubričů. — K V. se ubírá přímo silnice na Užok (561 m) a sedlo Užocké (859 m). Pěkná procházka (5 km) vede až k býv. lázním.

Dále jezdí jen dvakráte denně vlak velikými a nákladnými stavbami, jedinečnými v republice. Most nad údolím patří k největším v republice. Trať se vine nejprve k V., kde přechází po vysokém mostě (nejvyšší a nejdelší v Podkarpatské Rusi) silnici užockou. Vp. jest viděti Užok a jeho proslulý kostelík. Obrací se ostře k Z., skýtajíc nádherné výhledy k J. — 109 km **Kupčí,** zast. Vlak zákruty stoupá k Z. Tunel. — Výhled k J. na Žolobinu (822 m) a obec Bystrý. Tunel. — 116 km **Šerbín** (maď. Csorbadomb).

S. nad zast. pne se hora Kynčik Bukovsky (1251 m) na pohraničním hřbetu, po němž lze jíti k Z. na Rawku (1303 m) po pohraniční hřebenové stezce. Po několika mostech nad silnicí vystoupil vlak do žst.

122 km Užok. 859 m. 1000 ob. Poslední čs. žel. stanice v Užockém sedle. Pasová a celní prohlídka osob cestujících do Polska.

O Užocké sedlo, spojující údolí Dněstru s údolím Uhu, bylo za světové války úporně bojováno. S několikerým přerušením je Rusové drželi od 24. IX. 1914 do 26. I. 1915. Toho dne se však rakousko-uherské vojsko zmocnilo výšin po obou stranách sedla a uhájilo je až do 8. V. 1915, kdy Rusové porážkou u Tarnova-Gorlic byli přinuceni k vyklizení svých karpatských posic. Při stanici jest vojenský hřbitov ze světové války, kde odpočívá ve společných hrobech na 2000 vojínů. Za hřbitovem jest již polská finanční stráž. **Obec Užok** leží k J. 3 km ve výši 563 m při silnici z Volosianky. Lesovna, čet. kasárny, fin. stráž. Proslulý jest krásný dřevěný řec.-katol. kostelík (cerkev) z r. 1745 typu bojkovského. V obci vyvírá několik chutných kyselek. Byly dříve pojmenovány pramen Herkules, Marča, Béla, László. Byly tam dva lázeňské domy s 30 koupelnami. Opodál pak stál vodoléčebný ústav vojenský, 5 vil o 60 p. Za války vše bylo úplně zničeno a zbyly jen trosky zdí a prameny byly zasypány. Z krásného lázeňského parku zbyly jen kašna se sousoším a několik stromů. Lázně jsou dosud úplně rozbořeny.

AB. na Volosianky. Nocovat lze v krčmách. Obec sama jest velmi chudá, typicky vrchovinská. Nízké, doškami kryté chaloupky s malými okénky, bez komínů a p.

POLSKO.

Od sedla Užockého sestupuje vlak dolinou Sanu na — 125 km **Sianki.** Polská pohr. stanice.

Z. se táhne krásný horský hřbet Bukove Berdo (1313 m) s J. rozsochou Tarnica (1348 m) a Szeroki Wierch (1269 m) mezi horním Sanem a bystřinou Wołosatky, končící nad žst. Šerbínem horou Kinczyk Bukowski (1251 m). Po celé délce tohoto od světa odloučeného pohoří jde hřebenová stezka s krásnými výhledy.

Dále trať sestupuje údolím Jablonky vrchovinným, bezlesým krajem. U **Turky** vstupuje nakrátko do údolí bystrého Stryje a pak přechází do údolí Rzyczky, jíž se dostane, stále romantickým údolím, do údolí Dněpru, kterým dojde do **Starého Samboru** a **Samboru** na trati Stanisław—Nowy Zagórz—Kraków (v. dále).

Horský pohraniční hřbet od Medzilaborce k Užoku v. při oddílu VIII.

Od Užockého sedla k trati Baťu—Lawoczne.

Tuto pout podnikne, kdo hodlá seznati podrobněji život a přírodu podkarpatské Vrchoviny.

Hranice se ubírají k JV. od Hnilského Kinčiku (1115 m) po lysém širokém hlavním hřebeni přes Starostynu (1229 m), Ruski put (1311 m), Zelemeň (1307 m) k Pikuji (1405 m), oblíbený cíl tur. výprav pro krásný výhled do Polska i ČSR. Vystupuje se tam: a) po hřebenové stezce od Užoku (nebo z Roztoky); b) od Zbyn přes Serbovec; c) od Žděňova přes Munčel (1203 m) nebo přímo; d) od Niž. Verecek přes Bystrý. Pod J. úpatím jde údolní cesta z Užoku údolím Husného přes obec téhož jména, přestupuje pod Starosty-

nou (1229 m) do údolí Žděňanky, sestupujíc přes Roztoku (638 m), Kyčerný (601 m), Paškovce (465 m), odkud pokračuje již silnice přes Zbyny, Žděňovo do Podplazí. Až sem jest asi 32 km. Hranice od Pikuje tvoří k S. vypjatý oblouk krajem lesnatým a vrchovinným bezlesým. Sestupují asi na průměrnou výši 900 m a umožňují snadný styk s Polskem mnoha cestami a silnicí Mukačevo—Stryj v sedle Vereckém (841 m) a pak sedlo Beskid (1014 m), s tunelem železnice a žst. Beskyd. Tato část jest s r d c e m V r c h o v i n y (v. u T. 325). V Podplazí jest křižovatka cest. K J. jde silnice na Svalavu, kamž teče také Latorica krásným, leč úplně neosídleným (Hankovice) údolím (v. dále). K V. pokračuje silnice, jíž dojdeme do Volovce na T. 325. Od tohoto směru odbočuje k S. hlavní silnice do Vrchoviny přes Niž. Verecké a přes hranice do Polska, sestupujíc tam k Stryji a pak vystupujíc údolím Klimczanky na Lysou (1000 m), odkud již sbíhá k údolí Oporu, jímž míří na Stryj. Silnice z Podplazí k Volovci jde řetězem obcí vrchovinských: zadílská myslivna (416 m), (Zadílský, 451 m, myslivna), Beregovci, Volovec, celkem 48 km. (Pokrač. v. u T. 325.)

IX. 2. T. 325 Baťovo—Mukačevo—Lawoczne—Stryj. (Popis T. 301 Čop—Baťovo v. IX.)

Trať, projevši širou rovinou potiskou, vstupuje za Mukačevem, jež vzniklo tu jako většina větších měst P. země při ústí údolí v rovinu, do těsného a krásného údolí Latorice, sevřeného s obou stran sopečnými horami. Za Svalavou vstupuje údolím Voči do pískovcových V. Karpat, které přestoupí v sedle verečském, aby sestoupila údolím Stryje k městu Stryji, kdež jde hlavní polská T. podkarpatská (v. odd. IX. 4.). Trať je provázena až do Volovce listnatými lesy, ve vyšších polohách jsou jehličiny.

Hlavní tur. cíle: 1. Mukačevo a okolí. — 2. Polonina Berežavská (Boržava), nejkrásnější vycházkový cíl této oblasti. — 3. Příčná cesta Užok—Volovec—Jasiňa (v. Volovec). Pěkná okružní cesta jest: Baťovo—Volovec vlakem, pak AB. Volovec—Volové a AB. Volové—Chust.

Komunikační a tur. směrnice. 1. Podhorské silnice: a) Užhorod—Mukačevo (AB.); b) Mukačevo—Iršava. — 2. Střední silnice: a) Perečín—Svalava (AB); b) Svalava—Dovhé. — 3. Severní směrnice: a) Pěší tura Užok—Volovec; b) silnicí Volovec—Volové (AB.). — 4. Meridionální silnice Baťovo—Mukačevo—Svalava—Polana—Podplazí. Po většině silnic jezdí AB. Popisy těchto směrnic jsou rozděleny v textu popisu trati.

Popis. Z **Baťova** (110 m) míří důležitá rychlíková trať k SV. širou rovinou. Přejíždí **Serně** (Černé), jež spojuje řeku Berežavu u Berehova s Latoricí u Čopu, míjí obce se zděnými kostelíky a dosti výstavnými statky (vl. Serně, vp. Barkasovo), projíždí listnatým lesem. — 15 km **Strabičovo** (vl., 1900 ob.), a vp. jest Goronda (1700 ob.), jsou to nejvíce k J. posunuté rusínské obce.

K V. počínají veliké močály, které pokračují k proslulému Č e r n é m u m o č á l u (v. Berehovo). Dále vp. se rozkládají veliké listnaté lesy, vl. zemědělské vesnice s rusínským obyvatelstvem, z nichž

zejména Vel. Loučky (4633 ob., 4% uniatů, ostatek pravoslav.) jsou známy jako šiřitelé pravoslaví v rovině, k němuž se hlásí severněji za Latoricí i Rákošín (2805 ob., 50% Maď.). Kraj odtud k S. a V. jest již rusínský.

21 km Klučárky. 116 m. Zeměděl. ves.

S. jest viděti na sopečném (trachytovém) kuželi mukačevský hrad **Palanok.** SZ. vystupuje Vých. Vihorlat. SV. Veliký Diel, dva mohutné masivy vnitřního horského sopečného oblouku (v. úvod).

27 km MUKAČEVO (maď. Munkács). 128 m. 25.500 ob. r. 1929, 42% židů, 24% Maďarů, 7% Čechů a Slováků, 25% Rusínů, zbytek Rumunů a j. Nádr. jest 15 min. od středu města. AB. (2 Kč), povozy a auta jsou u nádraží. H.: Hvězda (30 p., gar.), National. Obchodní středisko Podkarp. Rusi leží při ústí prastaré obchodní a cestovní směrnice, údolí Latorice, do nížiny. Jsouc výhodněji posunuto do středu země, ohrožovalo Užhorod v jeho nárocích na hlavní město a soupeří s ním v rychlém rozvoji po převratu. Vinice, bohaté lesy v nejbližším okolí.

Okresní úřad. Os., Bú., fin. ředit., lesní správa, polic. komisařství, státní civilní nemocnice, státní dětský domov.

Ruské gymnasium s českými odboč. od I.—V. tř., s maď. poboč. od IV. tř. Hospodářské šk. Učit. ústav, 2 obch. akad. (1 maďarská), hebrejské gymn. (jediné v ČSR.). Měst. divadlo. Lehotského museum má přes 4000 vzácných předmětů archeolog. Zvláště cenné jsou hromadné nálezy bronzové, jimiž byl od střední doby bronzové veden po cestách, směřujících na S. Podk. Rusi, živý obchod. Bude umístěno v hradu. V radnici je starý hřbitov (listiny ze 14. st.). Podle vyznání M. má nejvíce israelitů (48%, asi 10.000, podle národnosti 42%), kteří mu vtiskují jistý orientální ráz. Mají asi 20 modliteben, vlastní školy, ovládají takřka veškerý obchod i peněžnictví, leč zabývají se též řemeslem a různými živnostmi (povoznictví a p.).

Mukačevo proslulo velikými zemědělskými trhy v pondělí, středu a pátek každý týden a obchodem s vínem.

Průmysl. V městě jest velká stát. tabáková tov., jediná v Podkarpatoruské zemi. Jihokarpatská rafinerie olejů (provoz omezen). Mydlárna (A. M. Weisz). Dřevař. prům. společnost. Tov. sudů (S. Reisman). Tov. nábytku (J. Blum; Kroo Akos). Schönbornský pivovar (v Podhořanech). Tov. likérů (H. Weinberger). Lihovar (B. Weisz a syn). Mukačevský válcový mlýn. Elektrárna, obchodní gremium, hospodář. družstvo. Podkarpatoruská keramika (Novotný a Bartošek).

JZ. 3 km od M. vypíná se na 60 m vysoké trachytové skále histor. zajímavý hrad **Palanok**, z vlaku dobře viditelný. Jest asi původu slovanského a byl založen asi v 11. st. na místě staršího hradiště. V l. 1343—1414 patřil vévodovi Fedoru Korjatoviči, jenž založil i mukačevský klášter. Koncem 15. st. byl majetkem čes. krále Ladislava a od r. 1632 i s městem náležel Jiřímu Rákoczymu. Jako pohraniční pevnosti proti knížetství sedmihradskému a opěrného bodu voj. operací v stále neklidné Marmaroši bylo hradu často dobýváno císařským vojskem (na př. 1686, 1688, 1710, 1848, 1849); za Josefa II. byl přeměněn na věznici pro politické provinilce (mimo jiné byl zde v letech 1821—23 uvězněn bojovník za svobodu Řecka Alexander

Ypsilanti) a po jejím zrušení r. 1896 připadl voj. eráru. Určen jest na museum. Hrad se imposantně vypíná z roviny, jíž střehl při staré cestě z Polska a Ruska. Zajímavé je hradní nádvoří, studna, 72 m hluboká a vytesaná ve skále. S hradního ochozu se otvírá výhled na rovinu k Maďarsku i na Karpaty. S. od Mukačeva na hoře Černek stojí starý řeckokatol. monastýr řádu sv. Vasila s knihovnou, obsahující mnoho starých slovanských rukopisů.

M. nemá výrazných stavitelských památek. Působí dojmem provinciálního střediska s domky většinou přízemními, s krámky a dílnami do ulice a s táhlými dvory dozadu, několik jednopatrových domů výstavnějších. Leží v polokruhu na V. (l.) břehu Latorice. Širokými a rovnými dlouhými ulicemi, měřícími celkem 40 km, má ráz východních měst. Hlavní ulice probíhá od S. k J. a kříží se se silniční směrnicí od Z. k V. Kolem tohoto kříže vine se okružní ulice. Význačnější budovou jest zámek statkáře Schönborna, jemuž patřily v Podk. Rusi tak rozsáhlé statky jako v již. Čechách Schwarzenbergům. Radnice jest moderní. Pestrosti dodávají městu kostel řecko-katol., římsko-katol., dřevěný pravoslavný, přivezený v r. 1928 z vrchoviny, několik synagog a více než 20 israel. modliteben.

Mukačevo se rychle vyvíjí. Město je vydlážděno a na hlavní ulici má vkusný park. V posledních letech město chystá úpravu kanalisace, vodovodů a p. Také Latorice, široce se rozlévající, bude regulována velikým nákladem.

M. leží na nejvíce rovném místě nížiny užhorodské. O k o l í M. jest krásné a hist. památné (v. dějiny hradu a kláštera řeckokat.). Údolí Latorice bylo odvěkou cestou ke vstupní bráně od S. do Uher, průsmyku vereckému. Směrnice tato (tak jako na př. Morava) jest bohata zbytky předvěkých hradišť a tábořišť. Vrchy sopečné, velmi úrodné, tvoří kolem M. pravidelný polokruh k J. otevřený a po svazích pokrytý vinicemi. Chráníce město od S., působí mu velmi příznivé klima s poměry podobnými jako v Užhorodě (v. tam).

Z. za mostem přes Latorici při užhorodské silnici jest Rosvegovo, dříve okr. město, dnes předměstí. — AB. spojení: 1. Na Užhorod. — 2. Na Berehovo. — 3. Na Iršavu-Bílky. — 4. Na Čop. — 5. Na Svalavu.

Vycházky. 1. S. od M. na p. břehu Latorice na vrchu **Černek** stojí starý monastýr řecko-katol., kdysi pravoslavný, mnichů řádu sv. Vasilja, s bohatou knihovnou starých slovanských rukopisů. Byl založen počátkem 15. st., později několikráte přestavěn. Jeho opatové eo ipso bývali i biskupy, pokud biskupství nebylo přeneseno do Užhorodu. V zahradě jest vzácné stromoví (jihoevropské druhy, jedlý kaštan a p.). Každoročně v září na svátek ruské Panny Marie koná se zde pouť, k níž putují nesčetné zástupy věřících z celé Podk. Rusi. Bývá přítomno až 30.000 poutníků. Význačná zvláštnost Podk. Rusi. — 2. **Lázně Ivanovce.** 130 m. 974 ob. R. Z. 7 km při silnici, jíž jezdí z M. do Užhorodu AB. Železitá kyselka. — 3. Schönbornové založili u M. k o l o n i e n ě m. o s a d n í k ů, kteří se udrželi zejména v P a l a n k u (pod hradem), ve Vyš. Koropci (V. 1 h.), Žofii (JV. 2 h.), Paušíně a Nov. Sele (J. 1 h.). S. v údolí Vyznice jest N. Klenovec (2 h.) a Friděšovo (1 h.), dvě slovenské vsi v rusínském prostředí.

Delší výlety. 1. Hřebenová cesta po polonině **Boržavě**, nejkrásnější horské partii záp. Podkarpatoruské země. Buď na den nebo na 2—3 dny. Podrobnosti v. u Volovce níže. — 2. **Okružní zběžná, jednodenní návštěva Vrchoviny.** Ráno vlakem do Volovce, pak hned AB. do Volové Vrchovinou. Po obědě (informuj se v čes. hostinci) AB. do Chustu nádherným údolím Riky. Zpravidla jest spojení tak výhodné, že možno ještě navštíviti zříc. hradu v Chustu

(nádherný výhled). Večerním vlakem do Mukačeva. — 3. Podobně: Mukačevo—Svalava—Perečín, Užhorod.

Oblast kolem Volovce a trati Mukačevo—Volovec—Lawoczne patří k nejpěknějším částem Podkarpatoruské země a byla již před válkou oblíbeným turist. a lyžařským terénem. Zejména z Polska sem putovalo mnoho výletníků. Oblast jest dobře tur. vyznačena péčí Odb. KČST. v Mukačevě.

Velký Díl jest dalším článkem sopečného vnitřního pásma (Středohoří), rozloženým mezi Latoricí a Boržavou, J. od silnice Perečín—Svalava—Dovhe. Na Vel. Díle jsou ložiska hněd. uhlí a měď. rud téměř na povrchu. Údolím k J. mířícím jest rozdělen na dvě křídla: A. Menší záp. Borliův Díl vrcholící ostrým a zalesněným Dechmanovým vrchem (1022 m) jest navštěvován, hlavně od Svalavy a žst. trati Mukačevo—Svalava. — B. Táhlejší křídlo východní jest údolím, od V. k Z. se otvírajícím, rozekláno ve dvě vidlice. Severní skýtá hřebenovou stezku Bužoru (1086 m), Siňák (1040 m) na žst. Dovhe (v. tam). Do jižní části se chodívá od lázní Ilnice (202 m, v. Iršavu).

Silnice **Mukačevo—Kevjažď** jde mezi sopečnými vrchy Královská (235 m, J.) a jižními svahy Velkého Dílu rusínskými obcemi, v nichž v poslední době se šíří značně pravoslaví.

D á l e T. 325. Při vstupu do údolí Latorice leží: Podhořany, 1433 ob. Pravosl. kostel. Pivovar (jediný v Podkarp. Rusi, 30.000 hl ročně). Lomy andesitu. Pomník bojů Maďarů s Rusy, kteří tudy přišli do Uherské nížiny 1849. — 33 km **Kolčino.** SZ. jest Friděšovo s malou slevárnou. V. za řekou pak K u š t a n o v i c e s malým ložiskem hnědého uhlí méně cenné jakosti.

Od S. přichází ú d o l í V y z n i c e, jímž se chodívá zajímavými dědinami (N. Klenovec) buď na Obakovský Kámen od Z. nebo se přechází k S. až do Poroškova na silnici Polana—Perečín (v. tam). H l i n ě n e c, pěkný dřevěný kostelík.

40 km Čiňaďovo. 1643 ob. Zámek Schönbornův z 16. st. Dřevařství. Výroba sirek a parket. Dvě pily.

Od S. přichází údolí p o t o k u M a t e k o v a, jímž se nejblíže chodívá na skupinu Obavský kámen k Z. a na hřbet Siňák s horou Seredný (981 m), po němž možno jíti k S. na Bílý Kámen (970 m) a Kruhlu (746 m). V kotlině jsou malé lázně Siňák se silným sirným pramenem. Něm. kolonie.

Dále proti Latorici míjíme vl. (Z.) krásný zámek statkáře Schönborna „B e r e ž s k ý z á m e k“ (maď. Beregvar), nápadný červenou střechou. Přejíždíme Latorici. Pak míjíme žst. — 47 km **Paseku.** Dřevař. dílny. Minerální pramen.

Kotlina svalavská jest se všech stran chráněná, široká rovinka, úrodná, kdysi diluviální jezero, soutokový i dopravní svod. Z hlubokých zemských zlomů prýští se po okolí minerál. prameny, některé výtečné k pití a léčení. Skoro vesměs patřily velkostatku schönbornskému.

54 km Svalava. 204 m. 4468 ob. (50% Rusínů, 25% israel.). H.: Sokolský dům. Okr. úřad. Os. Bú. V části

města, nazývané Bystrý (J.), je starý dřevěný kostelík z r. 1588, hojně turisty vyhledávaný. V místě jest největší tov. v Podk. Rusi na suchou destilaci (výroba acetonu) a zpracování dřeva. Podnik má pilu a rozvětvené lesní dráhy (v. níže). Za mostem (u býv. sklárny) jsou minerální prameny. AB. jezdí do Niž. Verecek a do Perečína.

Průmysl. Szolyva (akc. sp., 1000 děl., destilace dřeva). Sklárna Mermelstein, Hersch a sp. (40 děl.).

V okolí jsou pěkné dřevěné kostelíky v Bystrém (v. svrchu), Hliněnci, Plavji, Ploskem, v Obavě a Rosozších.

Vycházky. 1. K S. do lázní Polana (AB.) nebo Nelipeno (SV.). — 2. Polana (273 m) — Seredný (981 m) — Siňák — Nižní Hrabovnice. Celodenní. — 3. Nelipeno k S. na Rožok (769 m) a sestup do Holubiného. — Ostatní viz níže.

*

Silnice Svalava—Dovhé. Cestou jest nápadný přechod v kroji lidu (marmarošský). Cestujeme údolím Svalavky do obce Strojna. K J. možno jíti na sopeč. horu Dechmanův vrch (1022 m) nebo k JV. na hřebenovou stezku Vel. Dílu (Zlabský vrch, 830 m) nebo údolím k Bužoře (1086 m). Svalavka přichází od S. krásným údolím od Tybavy, z které se vystupuje na J. odnož Pol. Boršavy (v. tam). Dále pokračujeme údolím Dusiny do obce Dusina. K J. možno vystoupiti na Velký Díl. J. jest asi 2 km Plavja s nejpěknějším v Podk. R. pravoslav. kostelíkem. Pak míjíme Rozsoše (řec.-kat. cerkev), Kerecky (263 m), Kušnice žst. T. 326 (v. IX. 3.).

*

Lesní dráhy ze Svalavy poslouží se svolením ředitelství také dopravě turistů zejména do láz. Polany. Odtud se štěpí: a) k Z. jde odbočka přes Ploské na Izvor, které možno užíti k výstupu k S. na Kozák (900 m), s něhož jde k SZ. hřeb. stezka přes Rovný Plaj (1229 m) na Poloninu Rovnou. K SV. jde cesta na Vyš. Hrabovnici. Popis v. též u Perečína na trati Užhorod—Užok. — b) K S. jde větev přes Uklín pod Vel. Višeň (v. silnici Svalava—Niž. Verecky).

*

Silnice Svalava do **Nižních Verecek**, kam jezdí AB. do odlehlé Vrchoviny, jest prastarý dopravní směr, dnes nejdůležitější automob. tepna do Polska na Stryj. Ubírá se ze Svalavy údolím bystřiny M. Pině, jež jest takřka poseto miner. prameny. Tímto směrem přišli prý Maďaři před tisíci lety do nížiny Uherské. — 4 km **Holubinné** (205 m) má kyselku. V Luzích je též kyselka (export), Malé lázně. — 7 km **Soločín.** Výborná kyselka, známá pod jménem Panonia v Podk. R. i v Maďarsku. — 10 km **Polana** (273 m). Silnice i lesní dráha se zde štěpí. K Z. jdou k Perečínu, zatím, co hlavní směr míří k S. Vývoz kyselky „Polana", „Vlena", „Pannonia" v lahvích po celé Podk. R. Z. v Ploském jsou prameny výtečné kyselky a dřevěný kostelík, který jest pokládán za nejkrásnější v Podk. R. — 15 km **Uklín.** K Z. možno vystoupiti na hřbet M. Višeň (1055 m), po němž jde hřebenová stezka. — 20 km **Rozdilia.** K Z. na V. Višeň (824 m) a k V. na Vižlišče (1052 m), odkud k J. jde hřebenová stezka a do údolí Latorice sestupuje jiná. — 23 km **Vyšní Hrabovnice.** Sklárna. JZ. jde cesta přes hřbet Vižeň

(kota 658 m) do údolí Izvoru na Izvor, odkud jde lesní dráha do Svalavy. Z Izvorské Huty a k S. možno navštíviti Široký Menčul (1104 m), na Z. souvisící s Poloninou Rovnou (v. tam). — 26 km **Poliště—Podplazí.** Důležitá křižovatka dopravní i vodní. Latorica, která přichází s Vrchoviny, přijímá tu Zdeňanku a osamělým údolím ubírá se k Nelipenu (v. tam). Údolím Zdeňanky k Z. jde tur. směrnice k Užoku a k Polonině Rovné. Od ní chodívá se k S. ze Žděňova nebo ze Šerbovce na pohraniční horu P i k u j (1405 m), proslulou krásným výhledem. Silnice se ubírá k V. proti Latorici přes Zadílskou myslivnu (416 m). Za ní se údolím Latorice stáčí k S. (k V. jde silnice údolím Slavky přes Vyšní Verecky na Volovec) do býv. okr. města. — 34 km **Niž. Verecky.** 453 m. 1740 ob. (13% židů). Hlavní středisko Vrchoviny (o této viz u Volovce). Z. Niž. Verecek se chodívá na Pikuj (1405 m) přes Bystrý. V. tur. směrnici Užok—Volovec (v. u Užoku).

*

Dále opouští trať údolí Latorice a míří k SV. k údolí Voči. — 58 km **Nelipeno.** 1634 ob. (30% israel.). Táhlá údolní obec ležící na výrazné diluviální terase. Menší lázně (kachlové vany) zanikly.

Údolí Latorice je hluboké a neobydlené vyjma malou obec H a n k o v i c e (kostelík, 549 ob., žádný israelita). Odtud až do Podplazí jde podle řeky obecní cesta, leč řeku nutno přebroditi. Asi 6 km nad Nelipenem se projektuje veliká údolní přehrada.

Firma Latorica postavila úzkokolejnou dráhu ze Svalavy do Hankovic, odkud má pokračovati do Podplazí.

Trať jede proti potoku Voči hlubokým, řídce osídleným údolím. — 64 km **Hankovice** (Voči). Osamělá žel. stanice s hájovnou. Osada leží Z. za kopcem v údolí Latorice. — Vycházky. 1. Krásné údolí Ždimíru jde k V., hojně používaná m. zn. tur. cesta na Zeniovou (1367 m), na Stoj (1679 m), na Pol. Boržavu do Volovce. — 2. Ž. zn. na Vel. Plaj (966 m). Údolí jest velmi hluboké, zúžené, rokli podobné, T. několikráte přejíždí potok. — 70 km **Osa z.** Osamělá osada dřevařská patřící k obci Hankovicům. Od V. přichází krásné údolí.

Východisko: 1. Na **Stoj** (1679 m) a na **Poloninu Boržavu** (Berežavskou). Cesta č. zn. vede přes Z e n i o v u (1367 m) na Stoj. Na Zeniové se sejde se stezkou modře zn., jdoucí údolím Ždimíru. — 2. Z. zn. vede k chatě KČST. na Pol. Boržavě a do Volovce.

Údolí jest poněkud širší, stráně listnatými stromy (buk, dub) porostlé. — 77 km **Zaňka.** Žel. pramen a malé lázně.

M. zn. vede na M e n č e l i n u (1211 m) a ž. zn. přes Karnici, Temnatik (1347 m) k chatě KČST. pod Plajem (1334 m) na Polonině Boržavě (Berežavské).

82 km Volovec. 500 m. 1641 ob. Hotel (7 p.).

Horská ves. Ls. Zejména o pravoslavných svátcích jest zajímavá podívaná na kroje, v nichž převládá barva červená a černá. V. jest

tur. a dopravní křižovatkou. V zimě jest tu výborný terén lyžařský, na němž se pořádají vojenské kursy a závody.

AB.: 1. Nižní Verecky (13 km). — 2. Volové (42 km).

Vycházky. 1. Na úpatí Vel. **Kičery** (921 m) jest veliký vojenský hřbitov ze světové války, a na vrcholu uchované zákopy. — 2. V. do sedla Beskid vlakem. — 3. Z. přes Nižní a Vyšní Verecky na Pikuj (1405 m, 20 km), jehlanovou horu na polských hranicích s krásným rozhledem. — 4. **Huklivý** (v. dále). — 5. **Na Poloninu** Boržavu (v. níže) po č. zn. k chatě KČST. (8 km, 30 ps.) pod Plajem (1334 m), pak dále přes Plaj, Vel. vrch (1503 m) k Volové.

Polonina Boržava (Berežavská), rozčleněný hřbet, budovaný jako Poloniny vůbec většinou třetihorními pískovci, vybíhá v podobě kříže, jehož JV. rameno jest nejdelší, tvoříc s protilehlým táhlý hřbet asi 44 km a tedy nejdelší podkarpatský hřbet. Na úpatí jest kryt rozsáhlými lesy a pralesy, většinou bukovými, jež od 1250 do 1300 m náhle přecházejí v poloniny (pastviny), které jsou po půl roku pod sněhem. Pastviny tyto má pronajaty min. zemědělství od Schönborna a zorganisovalo tu společné pasení stád z okolních obcí, podobně jako v župě marmarošské lesní správa. Mléko se zpracuje společně a výrobky se společně prodávají. Na zimu berou si rolníci dobytek domů. V zimě zpracovává mléko v údolích mlékárna v Niž. Vereckách, s níž jest spojena mlékařsko-sýrařská škola. Na JZ. vrcholí Stojem (1679 m, chata ve výši 1340 m), proslulým krásným rozhledem, se klene S. obloukem, z jehož vrcholu Vel. Vrchu (1508 m) vyrůstá k SZ. rameno Plaj (1334 m, pod Plajem útulna KČST.) a Temnatik (1347 m, chata, J. od Volovce), k SV. jde nižší a kratší rameno (s tur. chatou) k Podobovcům, k JV. sbíhá nejdelší rameno tohoto krásného horského kříže přes Gembu (1494 m), Žid. Maguru (1319 m), Hrabě (1374 m), Kruchle (1243 m), Prislop (942 m), Polonina Kuk (1206 m), Korotišto (1160 m) a j. až k řece Rika. Hlavním jádrem jest okolí Vel. Vrchu. Se Stoje (1679 m) jest překrásný rozhled na vše strany. Na Plaji (1334 m) jest tur. chata (noclehy, občerstvení). Nedaleko ní jest stát. pokusná mlékárna, v níž se dostane též nouzový nocleh a občerstvení. Na SZ. rameni (Temnatik) jest myslivna a chata. V zimě jest tu znamenitý lyžařský terén, na němž se pořádají voj. lyžařské kursy.

Soustava turist. značek **KČST.** v Mukačevě na Pol. Boržavě: 1. Z Voči (v. svrchu). 2. Z Osy (v. výše). 3. Ze Zaňky (v. svrchu). **Z Volovce**: a) od Z. přichází č. zn. stezka Koryatičova a ubírá se k JV. přes Plaj (1334 m) a chatu na V. Vrch (1508), Gembu (1494 m), Hrabě (1574 m) do Volového. — b) Modrá k J. na Temnatik (1347 m) atd. — c) Zelená k východu k chatě KČST. pod V. Vrchem (1508 m). — d) Modrá po silnici směrem k Volovému a pak za Filipcem se úchýlí k jihu na Žid. Maguru (1319 m) na hlavní stezku Volovec—Volové. Sestoupiti jest nejlépe po vozové cestě (značky) do Volovce, 3 h., neb po velmi špatné cestě do Volového (6 h.) a autobusem do Chustu (60 km) na T. 301. — A. První varianta: Nejobyčejnější tury: 1. Na jeden den: Z Mukačeva do Volovce, na Plaj (1334 m), Stoj (1679 m), sestup do Osy, nočním vlakem zpět. — 2. Dvoudenní: 1. den z Volovce vystoupíme do tur. chaty pod Plajem (1334 m) a po zajištění noclehu jdeme k východu až na Žid. Maguru (1319 m), pak se vrátíme na nocleh. Od chaty krásný rozhled na celé pásmo Karpat a do Polska. — 2. den: Na Stoj (1679 m), rozhled na J. až po Tisu, na S. daleko do Polska, Z. horizont kryje Polonina Rovná, na V. vidět v dálce Hoverlu a sibiňské vrchy. Sestoupíme údolím Suchého potoka na zastávku Osa. — B. Druhá varianta: pochod k V. na Volové jako část celkové tury od

Z. k V.: Ráno po příjezdu vystoupíme na nocleh na Plaj (1334 m) k tur. chatě čs. turistů (asi 2 h. stoupání), v níž možno nocovati. Asi 15 min. od ní je státní mlékárna. Na úbočí Plaje jsou zbytky válečných zákopů. Na bezlesém hřbetu se pasou volci, jalovice, koně a ovce, dojný dobytek jen v státních mlékárnách. Jestliže téhož dne podnikneme výlet na Stoj (1679 m), jest vhodno přenocovati znovu v chatě. Časně ráno (vodu sebou) dáme se k Vel. Vrchu (1508 m), pak k JV. přes mírná návrší i sedla k Žid. Maguře (1319 m, pod ní pramen). Za 4 h. chůze cesta klesá (1100 m) k lučinám. Cestou bývá dosti stád a lidí po loukách. Pak přes sedlo Prislop (942 m) a na osadu Ťuška (chudé chatrče bez komínů) a do údolí Riky, kterou nutno přebroditi. Po 9. h. chůze s Plaje dojdeme do Volového (v. tam dále).

Odnože Boržavské poloniny: Na J. straně se prostírá krásná dolina Boržavská (Berežavská), pěkný souměrně amfiteatrální obraz uzavřené sběrné kotliny, z níž k J. odvádí vodu řeka Boržava (Berežava). Od poloniny Boržavské sbíhají po obou stranách této kotliny k J. k silnici Svalava Kušnice dvě horské odnože. Po západní odnoži (rozsoše) mezi Boržavou a Vočí jde hřebenová stezka k J. od Ivolové (1391 m, sestup k Boržavě k myslivně, 403 m) přes kotu 1133 m (sestup k Boržavě do Berezníku). Maguru (1076 m, od stezky na kotě 939 m odbočuje k Z. hřeben Žlobky, 817 m, s hřeb. stezkou do Sasovky a Nelipena), až na Mencelík (919 m). Odtud lze sestoupiti: a) k Z. přes Tybavu a krásným údolím Svalavky do Strojna; b) k J. na Dusinu (J. odtud 1 km Plavja s kostelíkem); c) k JV. na Berezník; d) konečně dále k J. přes Pohár (794 m) na Rozsoš.

Východní rameno horského kříže poloniny Boržavy vybíhá mezi údolím Boržavy (Berežavy, Z.) a Riky (V.) k JV., jest bohatě lesnaté a má dosti pohodlnou stezku hřebenovou, po níž jde č. zn. tur. cesta Volovec, Vel. Vrch (1508 m), Žid. Magura (1319 m), Hrabě (1374 m), Kruchle (1243 m), Prislop (942 m), Polonina Kuk (1206 m), jež jest horským křížovým uzlem. Č. zn. ubírá se k V. po hřebeni Menčulu (1252 m) a sestupuje do Volového (v. tam dále).

*

Vrchovina. V širším smyslu jmenují tak oblast Vých. Karpat od Užoku k silnici Volové—Torun, za níž na V. nastává ohromná oblast lesní. V užším a správnějším smyslu jest vrchovinný, poměrně bezlesý kraj od Pikuje (1405 m) na V. k Torunskému sedlu v pramenném území Latorice a Riky. V údolích bystřin a potoků se táhnou vrchovinské osady (selo) po mnoho hodin (srov. údolí Riky od Kelečína až pod Javorníky).

Pohraniční pásmo. Od sedla Beskid k sedlu torunskému. Hory nemají tu výraznější linie, rozbíhajíce se v polní a lesní vrchovinu s četnými přechody do Polska. Po hranicích od Beskidu vystupuje rozvodí (roztok), které jde přes M. Javorníky (1017 m), kotu 871 m, 963 m, Bliznici (1093 m), Čornou Ripu (1288 m) k sedlu Torunskému. Omezuje tak východní čs. Vrchovinu, s níž úzce souvisí na S. od hranic polská vrchovina, daleko méně osídlená. Od žst. Beskid se údolím Studeného potoku chodívá přes Vyšní a Niž. Studený (cerkve) do Volového. Pod Bliznicí (1093 m) jest obec Lachovec a Novoselice (v obou cerkve), od nichž jde cesta údolím Holatinky přes Holatín (dřevěná kaple z r. 1813) na Volové. Třetí sestup se koná od Torunského sedla silnicí k Volovému.

*

Z Volovce do Volového (39 km) jde dosti pěkná silnice téměř nepřetržitým řetězem chudičkých rusínských osad po S. obvodu

Pol. Boržavy a po J. obvodu východní neboli marmarošské Vrchoviny. Od nádraží ve Volovci jezdívají od každého vlaku jednak jednoduché AB. (za 15 Kč), jednak t. zv. luxusní auta (nájemné drožky), v nichž bývá usazeno až 9 osob (20 Kč za osobu). Jízda trvá 2 h. Jest to doporučitelná návštěva kraje vrchovinského, celkem méně lesnatého (lesy se rychle a překotně kácí), hornatého. Místy silnice stoupá prudce do kopce, místy jest dosti sešlá. Za pěkného počasí zahlédneme na J. poloninu Boržavu a na S. pohraniční hřeben. Doporučuje se návštěva některé rusínské chaty. Z Volové bývá spojení AB. na Chust (2·5 h., 20 Kč). Z Volového jedeme přes Talamáš od kostela k V. na — 6 km H u k l i v ý, jež se táhne k J. údolím potoka (dřevěný kostelík). Silnice pokračuje k V. na — 12 km P o d o b o v c e (tur. zn. cesta k J. k tur. chatě pod Vel. Vrchem (1508 m, cerkev z r. 1785), na — 16 km Filipec (cerkev z r. 1780), pak přechází údolím Repinky, k němuž míří od Pol. Boržavy četná údolíčka. Od S. od sedla Vereckého přichází údolí dosti silného Studeného potoku (S. 3 km leží dlouhé obce Niž. a Vyš. Studený, jež mají po pěkných cerkvích. Také v Rekytech, V. 4 km jest pěkná cerkev). Cesta instruktivně podává obraz Vrchoviny. Obce složeny jsou z chyší často velmi bídných, chudobných. V neděli vidíme pestřejší, leč přes to chudé kroje. Denní šat, někdy s pestrým vyšíváním a zdobenými kožíšky, jest zroben po domácku z domácích surovin. Děvčátka nosí dlouhé, hrubé suknice, ženy často kouří z dýmek a p. Sestoupíme na — 19 km Izky (543 m, cerkev z r. 1798). — 21 km K e l e č í n (cerkev). V okolí jest hlavní naleziště t. zv. marmarošských diamantů (v. též Vel. Bočkov na T. 301). Chaty s typickými vysokými střechami doškovými. — Na — 29 km leží R e p i n é (473, 1491 ob., cerkev z r. 1800). JV. v údolí Ričky jest rozptýlená obec Říčky s cerkví z r. 1813 a Ťuška s cerkví z roku 1808). Dále silnice pokračuje údolím Riky na — 39 km V o l o v é. Z Repinného jde k SV. silnice přes sedlo Torunské do Polska (v. Volové).

*

T. 325 stoupá poměrně málo zalesněnou krajinou na — 90 km **Skotarsko**. Starý dřevěný kostelík. Za stanicí velikým obloukem vstupuje trať do 1 km dlouhého tunelu a zakrátko do 2 km dlouhého tunelu pod pohraničním hřbetem. — 96 km **Beskid**. Bývala tu zastávka na horském hřebeni o samotě, již v Polsku, dnes jest zrušena.

Dále do Polska.

T. sestupuje údolím Oporu vsí Oporzec do **Lawoczneho**. 648 m. Odtud dále polským vlakem stále údolím Oporu, jež za Sławskem nabývá divoce romantického rázu a patří k nejkrásnějším karpatským sceneriím. Projíždíme asi 30 km širokým pásem lesů (Zelenianka), které počínají odtud asi 40 km na Z. a rozšiřují se odtud k JV. až do země Podkarpatské a Rumunska, tvoříce jednu z největších lesních oblastí Evropy. Poláci nazývají tuto část Karpat **Bieszczady**. Stanice **Sławsko** (600 m) jest hlavním s t ř e d i s k e m l y ž a ř s k ý m vých. Polska (Malopolsky). Okolní hory jsou asi 1200 m vysoké, většinou loukami neboli hoľami (hala) pokryté. Rs., lyžař. útulna (Schronisko Karpackiego Towarzystwa Narciarzy, 50 lůžek). V Sławsku bývá každoročně tradiční běh závodní z Trościana (Z. 1½ h., 1235 m, výhled). — Jezdívá se odtud lesní drahou údolím potoku Sławsko k J. do vsi W o ł o s i a n k a, odkud možno vystoupiti k Z. na Ilsu (1066 m) nebo k V. na Wysoki Wierch (1245 m). — Hlavní trať pokračuje krásným údolím k další žst. a Ls. **Tuchle** (528 m), kde se konávají polské vojenské kursy lyžařské. Míjíme stanice **Swiatosław**. Od Z. přechází krásné údolí

Orawy. Pak mineme Skole (437 m, Ls., několik hotelů) a u Synowodzsko-Wyž sestupujeme do rozšiřujícího se údolí Stryje, jímž jedeme až do hlavní stanice Bolechow, odkud jest spojení na Lvov. Ze Sławska do Lvova trvá jízda 4 h.

IX. 3. Odb. T. 326 Berehovo—Kušnice. 76 km.

Úzkokolejná trať míří k SV. do údolí Boržavy (Berežavy), jež přichází ze srdce Poloniny Boržavy. Sem přichází též trať ze Sevluše (v. T. 301, km 533), obě trati se setkají v Chmelníku; podél obou se táhne úrodný zemědělský a vinařský kraj. Půda nemůže býti plně využitkována pro četné jarní a podzimní rozlivy. Na T. navazují silnice, které jdou jedna jižně od Velkého Dílu k Mukačevu, druhá pak po jeho S. straně a po J. úpatí výběžků Pol. Boržavy. **Tur.** cílem jest tu: 1. SZ. Velký Díl (popis v. u Mukačeva) s lázněmi Ilnicí, s horami Bužorou (1086 m) a Siňákem (1040 m) a s nově objevenými ložisky uhlí a měď. rud. 2. Nejjižnější výběžek poloniny Boržavy krásná polonina Kuk. 3. Boržava od J.

Popis trati: — 9 km **Kiďouš.** J. malá ves. Za ní krásné vinorodé vrchy. Ardov (251 m) a Berežské hory (367 m). S. od trati se rozkládá Černý močál. — 14 km **Berehy.** 2076 ob. Přestupuje se nízký val sopečného původu k řece Boržavě (Berežavě), jež tu několika rameny protéká bahnitý a močálovitý listnatý les Lapos. — 23 km **Remety Nižní a Vyšní.** V. ční sopeč. kužel Šalaňský Chlumec (Helmec, 372 m). — 29 km **Chmelník.** Malá obec. Od Sevluše přichází lokálka (v. tam). — 34 km **Kevjažď.** Od Mukačeva přichází silnice. — 39 km **Zářičí-Selce.** Odtud k V. jde silnice na Chust. — 45 km **Iršava.** 143 m. 3000 ob. (22% Židů). 1 hotel (2 p.). Vycházka do Lozy V. AB. do Mukačeva.

K Z. se otvírá údolí Iršavy, přicházející až od Z. části V. Dielu od Dechmanova (1022 m). Tímto směrem se chodívá na Svalavu rusínskými obcemi. Mezi obcemi Klemovice a Dubov (pod Dechmanov vrchem) jsou nové lázně „Turecká Kernice".

*

Odb. T. 327 Iršava—Kamjanka. Úzkokolejná dráha do pohoří Velký Díl mezi Bužorou (1086 m) a Siňákem (1040 m). — 5 km Ilnice. 202 m. 4400 ob. (15% židů). Rusínská obec na úpatí Vel. Dielu. V obci jsou doly na hnědé uhlí, jež se prostírá pod celou dědinou. K S. se vystupuje: 1. pohodlně k Martinskému Kameni. Odtud se pak chodívá krásnou scenérií na Bužoru (1086 m, vyhlídka). Sestupuje se k SV. do Kerecek, odkud jezdí AB. do Svalavy. — 2. Z Kamjanky se nejpohodlněji chodí na Siňák (1040 m), porostlý krásným bukovým pralesem. Sestupuje se ke Kušnici (dráha, AB.) nebo do Dovhého.

8 km **Osoj.** 1841 ob.

Vycházky: 1. Na Siňák k SV., sopečný (andesitový) kužel. Krásný výhled. Sestup buď do Dovhého nebo k S. ke Kušnici. — 2. Bužora, nejvyšší hora sopeč. pásma. K JZ. S. hory k Z. sbíhá krásné neosídlené údolí, sevřené na J. Martinským Kamenem (967 m) na S. Zlobským (830 m).

*

Pokrač. T. 326: — 53 km **Bílky.** 156 m. 5153 ob. Host. 4, v 1 možno přenocovat. Obec většinou pravoslavná s dřevěnou no-

vou cerkví. Veliké trhy dobytka, zajímavé národopisně. Miner. prameny. Ložiska žel. rudy.

AB.: 1. do Dovhé (spojení na Chust) a k Iršavě (spojení na Mukačevo).

JV. jest viděti Imstičovo (1900 ob.) s poutním řeckokatol. klášterem. Za ním se zvedá val sopečných vrchů Chustských, táhnoucích se od S. k J. mezi Boržavou a Rikou (v. Chust).

67 km Dovhé (**Dovhoje**). 180 m. 3800 ob. Host.: 7, ve 3 lze přenocovat. Většinou řeckokatol. obec. Ložiska žel. rudy dala základ k jednoduchému hutnictví (výroba malých kamen a p.). Dřevařský závod. Parní pila. Odtud jde silnice k SZ. na Svalavu. — Z Dovhé vede silnice k Z. na Iršavu a k JV. k Chustu. Soukromá lesní dráha vede k SZ. do údolí Riky pod horu Kuk do lesních výseků (22 km). V Suché Broňce se spojuje se stát. úzkokolejnou dráhou.

72 km Suchá Broňka. Údolí se velmi zúžuje. V těchto místech jest projektována veliká údolní přehrada.

76 km Kušnice. 235 m. 1805 ob. 13% židů. Dřevěná cerkev (hřbitov). Konečná stanice.

Vycházky: 1. K SV. údolím Kušnice nebo přes Jasenovou (751 m) na **Poloninu Kuk** (1206 m). Odtud buď do Volového (26 km) nebo k SZ. po hřebenu č. zn. stezkou na Poloninu Boržavu (v. tam). — 2. K S. proti Kušnici přes osadu Lisičovo (1494 ob. a odtud po hřebeně přes Kičeru Rosušku (962 m) nebo údolím potoku Vaskova na Kruchli (1243 m), vých. část Pol. Berežavské. — 3. Pokračováním trati jest silnice, jež jde k S. na Kerecky (263 m). Odtud se silnice uhýbá k Z. na Svalavu (v. tam popis). K S. proti Boržavě se chodívá na Poloninu Boržavu dobrou cestou přes Berezník. Odtud k Z. možno vystoupiti na Mencelík (919 m) a po jeho hřbetu jíti na Stoj (1679 m, v. Poloninu Boržavu). Údolní cesta pokračuje do nádherného amfitheátru přes myslivnu Rika (nouzový nocleh) stále proti potoku. Na obě strany horského oblouku poloniny míří stezky. Přímo k S. k Vel. Vrchu (1508 m) stoupá dosti pohodlná cesta po úzkém hřbetu. Podle plánu cesty se také volí směr těchto výstupů (na př. k SZ. od myslivny na Stoj, pak po m. zn. k Vel. Vrchu a po č. zn. do Volovce). — 4. Na Bužoru k JZ., sestup k Ilnici k J. nebo k Z. údolím Dusiny k Svalavě nebo po hřebenové stezce Vel. Dílu k Z.

IX. 4. Chust—Volové—Torunské Sedlo—Stryj. AB. silnice.

Z Chustu k SV. jde silnice, jíž jezdí priv. AB. (20 Kč) a nájemné autodrožky pro hromadnou dopravu (8—9 osob po 25 Kč) překrásným, jedinečně romantickým údolím dravé Riky do Volového (2krát denně obojím směrem za 3 h.). Silnice, důležitá tepna automobilová dále přestupuje sedlo Torunské (Bysterské) a sestupuje ohromnými oblastmi haličských lesů na Stryj. Směrnice tato jest velmi významná pro turistiku a vytvoří z Volového tur. základnu pro širé okolí.

Ráz kraje vystihují pěkně slova: „Od Torunského sedla a Riky na východ krajinný ráz se mění. Hory rostou do výše a šíře, vnikají hlouběji do země, pak až k Tise a vyplňují celý JV. Horská temena nabývají odvážnějších forem, svahy mnohde přecházejí ve srázy a setkáváme se již se stopami bývalého zalednění. S horami

přibývá lesů i polonin; buk ustupuje k východu a přibývá jedli a zvláště smrku. Hluboká údolí s nekonečnými, tichými lesy a hučícími vodami střídají se s rozvětveným světem krásně formulovaných hřbetů; poloninové hřbety a vrcholy vznášejí se nad nedozírnou zeleň lesů a rozhlížejí se svými pastvinami a občasnými stády na vše strany po skvostném, tklivě osamělém světě V. Karpat. Příroda zmohutněla a člověk ustoupil zcela do pozadí. Lidská sídla řidnou, odstupují od hranic a tvoří jen jednotlivé, protažené osady v hlavních údolích. Teprve v dosahu podélné Tisy se divoce rozbouřená a vytyčená vysočina zase uklidňuje a otvírá hustšímu osídlení." (Srov. Podkarp. Rus od dr. K. Matouška.)

Někteří zeměpisci rozdělují pískovcové pásmo V. (Poloninských) Karpat na 3 úseky: Západní možno nazývat Vrchovinou, střední Gorgany (mezi sedlem Torunským a Jablonickým) a pak Poloniny černohorské (od příčné Tisy a Jasině na V.).

Hory mezi Rikou a Tereblou jsou odnoží pohraničního hřbetu, jenž postupuje V. od sedla Torunského, kde v oblasti nekonečných lesů, téměř bez lidských sídel se nejvýše zvedá Gorgan Vyškovský (1448 m). Od něho sbíhá úzká odnož od S. k J., tvoříc mezi záp. Rikou a vých. Tereblou horskou zeď, místy jen 4 km širokou, a dělí se ve 3 úseky: a) Severní skupina až k „Prochudni", se silnicí z Volového do Sinoviru; b) střední k potoku Mochnatyj (Merša, 1325 m, Tri hotary, 1008 m); c) jižní Bočarský vrch od Něgrovce na J. k Berezovu. Turisticky nejvýznamnější jest nejodlehlejší S. část, k níž se nastupuje z Volového, hlavního tur. východiska oné oblasti.

Silnice se ubírá krajem kukuřičnatým s velikými zemědělskými, pravoslavnými obcemi proti proudu dravé Riky. — 6 km **Iza.** 183 m. 2800 ob. (86% pravosl.). Klášter, známé středisko pravoslav. hnutí v širém okolí. — 10 km **Košelovo.** Dřev. cerkev. Z. se táhnou Chustské vrchy. Přechod přes Tupoj (878 m), Ističovo (poutní klášter) na Bílky. — 14 km **Lipča.** 3100 ob. Rusín. obec. Odbočuje silnice na Dovhé k SZ. V údolí potoka Vel. Osava se v hloubce 15 m vyskytuje hnědé uhlí. — 16 km **Horinčovo.** 4033 obyv. S. byl proslulý starý (ze 14. st.?) pravoslavný Monastýr (klášter) s dřevěným kostelíkem z r. 1794. Klášter byl cís. Josefem II. zrušen. Osada nese však podnes název Monastýr. — 22 km **Berezovo.** 254 m. 2250 ob. Leží za Rikou. Pro časté prudké povodně není tu trvalého mostu, nýbrž jen lehké sezonní visuté lávky. Odtud se údolí velmi úží mezi jižními výběžky poloniny Kuk (resp. Pol. Boržavy, na Z. Mihaly, 1009 m) a úzkým dlouhým Bočarským Vrchem (Lak, 1140 m) na V. (R. 1930 se bude stavěti most.)

30 km Niž. Bystrý. 2200 ob. Dvě tov. součástí nábojů (české). Od SZ. přichází Bystrá z údolí pod Korotištěm (1166 m). Již z něho lze nastoupiti cestu k Pol. Boržavě přes Kuk (1365 m) nebo možno sestoupiti do Volového. K obci se váže projekt inž. Križka (Nár. shromážděním přijatý). Terebla má býti spojena s Rikou průplavem o 208 m spádu na dráze asi 10 km. Projekt počítá s tunelem ze sousední Terebly z nádržky u Olšan, jímž by proud vodní zásobil elektr. energií (odhad ročně asi 100 mil. kW) daleké okolí. Uskutečnění naráží zatím na potíže finanční a rentabilitní.

Další část údolí jest těsná a neobydlená. Scenerie jest mohutná a jedinečná. Silnice místy (zejména v nejhořejší části cesty) vznáší se vysoko nad Rikou, po níž (při dobrém stavu vody) se dopravují jednopramenné až dvojpramenné vory. Malebnost údolí sotva má analogie v záp. částech republiky. Kolkolem se tyčí hory přes 1000 m vysoké. U potoku (— 41 km) Mochnatij možno nastoupiti

pobočnou cestou buď na Négrovec, nebo vystoupiti na Tri hotary (1006 m) a Meršu (1325 m) a sestoupiti do Volového. Na tuto horu se chodívá též z — 44 km **Vučkova** (dřev. cerkev z roku 1794) k SV. údolím potoku Petrovce.

58 km Volové (Volovoje). 431 m. 3700 ob. (z toho 80% Rusínů, 19% Židů). Hostinec Davidovičův (3 p.). Štursův (česká jídelna, pokoje v soukromí). H. Šafář (6 p.). Os. Oú. Bú. Dřev. kostel řeckových. a řeckokatolický. Synagoga. Městečko se skládá vlastně z jediné dlouhé ulice, po jejíž jedné straně šel dřevěný chodník, dnes již odstraněný. Dva vojenské válečné hřbitovy (1915). Pily. Stanice AB. z Chustu (přes Sojmu, Majdán do Toruně) a AB. z Volovce (v. tam). Středisko marmarošské Vrchoviny. Z Volového vede silnice jednak na Z. na Volovec (45 km), jednak na V. na Sinovír, N. Koločavu do Buštiny (79 km), jednak k S. přes sedlo Torunské do Polska. (Cesta do Sineviru není r. 1930 sjízdná pro automobily.)

Na vrchu K i l i c e u Volového byly prý (1929) vykopány římské kovové předměty z 1. st. po Kr.

Okolí jest chudé, vrchovinské, obce jsou rusínské se značným procentem israelitů. Kraj jest odlehlý (k dráze jest 40—60 km) a po stránce národopisné uchovalý. Obec Volové vznikla asi v 17. st. z pastevských kolib a byla pak střediskem trhů na dobytek (zvl. na voly). Zejména jsou zajímavé pravoslavné cerkve (na př. Lozanský z r. 1830, SZ. 5 km, viz při cestě Volovec—Volové a Volové—Torun, též v údolí Terebly, Koločavu, Negrovec, Sinovir). K S. se rozkládá chudá marmarošská Vrchovina. Zápas o existenci jest tu velmi těžký. V zimě z obrovských lesů polských na čs. hranicích a hlavně od V. přicházejí smečky vlků až do obcí.

Zajímavou je voroplavba (pltařství) na Rice od Lopušné do Chustu.

Státní silnice do Polska.

Z Volového vystupuje silnice na — 7 km Sojmy (cerkev z r. 1898). Odbočuje silnice na Volovec (v. tam). — 11 km Majdan. 423 m. 2300 ob. (30% isr.). Rozlehlá obec táhnoucí se k SZ. údolím Holatinky, jímž se chodívá přes Holatín na horu Bliznici (1093 m) na hranicích uprostřed čs. a polské Vrchoviny. — V. se pne hřbet Hrabová (1256 m, zalesněno). — 23 km Vyš. Bystrý (cerkev) nad potokem Bystrou pod Menčulem (V. 1346 m). — 29 km Torun. 600 m. Pravoslavná obec nad ústím Lopušné od V., jímž vede cesta jednak na Sinovirské jezero, jednak na Gorgan Vyškovský (1448 m), a nad ústím potoku Přislopu od SZ., jímž se chodívá přes Prislop (cerkev, z r. 1795) na Černou Ripu (1288 m) na hranicích (rozhled po Vrchovině). Torun, uzavírající přístup z údolí Riky k pohraničnímu sedlu u Wyszkówa, byla 27. IX. 1914 obsazena Rusy, 12. X. byla dobyta Rakušany, 6. XII. znovu Rusy a 27. I. 1915 obsazena německým vojskem. Silnice údolím Torončaku stoupá k — 36 km sedlu Torunskému (Bysterskému) a přes hranice sestupuje do Polska k Wyszkówu na Mizuňce. Odtud se ohromnými lesy ubírá přes hřbet Horodyszce (1372 m) do údolí Ilnice k Ludwikówce a údolím řeky Świcy (přichází od Gorganu, 1448 m a Strungy, 1180 m) k Stryjské Mizuňi, odkud žel. dráha se ubírá na Dolinu (393 m, velké jezero) na trati Stanislawów—Stryj a silnice tamtéž. Neregulovaná Świca na cestě ke Stryji (u Bolechowa) se rozbíhá v celou síť pobočných ramen (v. trať Baťu—Lawoczne—Stryj).

Okružní cesta Chust, Volové, Volovec: Z Chustu jedeme AB. nebo autodrožkou do Volové (2·5 h.). Buď vystoupíme na poloninu Boržavu (v. Volovec) nebo pokračujeme AB. po obědě

(o 14. h., AB. 15 Kč) nebo lépe společnou autodrožkou (zde „luxusní autobus“, 20 Kč) do Volovce k vlaku na Mukačevo.

Horská oblast od Volového na V. a na S.: Mezi horní Rikou, Tereblou a S. od potoku Prochudňa jsou tři horské hřbety: A. Hřbet Hrabová (1256 m) mezi Rikou, potokem Volovcem a Bystrým (v. Vyš. Bystrý). Z Volového jde pohodlná cesta údolím Volovce a pak po hřebeně až na vrchol (1256 m), sestup k Z. na Sojmy. B. S. od potoka Bystrého a J. od Lopušny (v. Torun) pne se Menčul (1346 m, koliba na východní části). C. Od Gorganu Vyškovského (1448 m) k J. V. od obou předešlých (A., B.) hor. Z. od Sinoviru, táhne se hřbet **Ozirňa** (1500 m) a **Kamionka** (1579 m), často navštěvované. Tur. cílem jsou: 1. Kamionka: a) z Volového údolím Volovce na Feňveš a odtud od S. nahoru. b) Od Sinoviru (642 m) na myslivnu Ostriku, odkud údolím k Z. — 2. Ozirňa (1500 m). a) Od Volového přes Feňves přímo na hřeben; b) od Vyš. Bystrého stále údolím potoku Bystrý jde cesta až na hřeben; z Toruně jde cesta přímo na hřeben a pak do Sinovirské Polany, odkud jest (obráceně) nejlepší výstup z údolí Tereble; c) od nádrže Studená jde stezka k sešlé tur. chatě na hřebenu. — Z Ozirni po hřebenu k S. možno vystoupiti až na — 3. Gorgan Vyškovský (1448 m), po němž sluje tato část Polonina Gorganská. — 4. Jezero Sinovirské (989 m, sešlá tur. chata) navštěvuje se od V. (v. dále).

Z Volového do Usťčorné (42 km) silnicí a cestou. Cesta jest dalším úsekem podélné horské tury Podk. Rusí. Možno ji konati povozem se zastávkami k tur. odbočkám. Z Volového jde silnice údolím potoku Prochudni do údolí Tereble (vyskytují se tu prameny kyselky). Po dvou hodinách (pěší nadejdou si stezkou), stoupá cesta serpentinami na vysoký předěl, pak sestoupí do údolí potůčku, zanedlouho pak na sedlo Gregoviště nad Sinovirem (krásný pohled). — 14 km Sinovir (642 m). Malé, chudé městečko. Dřevěný řecko-vých. kostelík. Pěkné typy lidové (ženy kouří dýmku). Při silnici na tyčích tu a tam jsou napjaty dráty (rituální „ohraničení“ obchodní místnosti isr. obchodníků). Sinovir jest tur. východiskem mnoha krásných partií, divokými údolími s klausurami, zabíhajícími až pod polské hranice. Chaty hlídačů u klausur jsou jedinými tur. útulky v těchto oblastech. S. se rozkládá Hrabová (1256 m) a Kamionka (1576 m), J. Merša (1325 m, v. Volové).

Odbočka. Ze Sinoviru silnice jde k S. do pohraničního kraje proti Tereble k hájovně Ostrika (nouzový nocleh) pod Menčulem (1315 m). Dále k S. silnice pokračuje k Studené hati (chata, nouzový nocleh). Odtud vl. k SZ. stoupá stezka mimo sešlou tur. chatu na Ozirňu (1500 m). Silnice pokračuje na Sinovirskou Polanu, stát. lesní správa (myslivna, nouzový nocleh). Od Ostriky k V. jde údolí Ozeranky k hati Ozera (myslivna, nocleh) a hati Fujovec (810 m, myslivna „Čorná Rika“, nocleh) a odtud na hranice. Na Z. od této směrnice vypíná se hřbet Menčul (1315 m) a Popadia (1456 m), Kanč (1583 m) s kolibami na poloninách, přístupný jednak od Ozeranky, jednak ze Sinov. Polany. — Od Sinov. Polany jdou cesty: a) K SZ. na Ozirňu, 1500 m (rozhled) a dále k SZ. do údolí Lopušné na Torun. b) Podle Terebly k S. a pak vl. k Z. do kotliny ke krásnému Sinovirskému jezeru (989 m), u něhož jest úplně sešlá tur. chata. Podle Slobody se cesta dále ubírá na hranice (kolonie kolib) a dále do Polska do údolí Černé Roztoky mimo nádrž Beskid k údolí řeky Świca (vp. hájovna) a silnicí podle Świce ke Stryji (v. Volovec). Touto cestou přichází mnoho polských turistů. Jest to oblast nesmírných lesů, jedna z nejrozsáhlejších lesních ploch v Evropě. — c) K SV. podle Roztoky a její hatě (hájovna, nocleh, 896 m) přišli bychom na Strungu (1180 m), od níž lze sejíti do údolí Ozeranky (v. výše).

Dále směrem k Jasině. Silnice ze Sinoviru pokračuje přes Negrovec (při cestě zajímavé „stoupy" na zpracování ručních přikrývek, cerkev) na Koločavu. K J. jde stát. silnice po Terebli do Buština (v. 5., tam i popis) a do Tačeva. Tímto směrem jezdí AB. Dáme se k V. vicinální chatrnou cestou, jež se přestavuje na stát. silnici, a jíž pokračuje hlavní směr údolím Bradulové mimo Ozerskou hať (chata, nocleh) pod Kalnovcem (719 m). Odtud vystupuje přes Příslopské sedlo (944 m, krásný výhled) a údolím potoku Prislop sestupuje do údolí Mokranky.

38 km **Německá Mokrá.** 660 m. 583 ob. (Rus. 6%, Němců 90%). Stát. lesní správa. Dobrý hostinec. Noclehy v soukromí. Úpravná něm. obec. Něm. kolonisté (dřevaři) byli sem za Marie Terezie osazeni od Išlu a uchovali si jazyk. Jejich domky jsou čisté a velmi úpravné, čímž se nápadně liší od rusínských vesnic. Muži jsou většinou voraři a dřevaři, zatím co ženy obstarávají domácnost a na salaších hospodaří děvčata. SV. nad obcí se zvedá hora Pribuj (1550 m) se salaší. — 40 km **Ruská Mokrá.** 556 m. 983 obyv. (Rus. 54%, Němců 35%). Dále se údolí úží, řeka tvoří peřeje, kritické místo vorařů. Pak se údolí rozevírá, Mokranka vlévá se do Terešvy, pod soutokem obou leží: — 42 km **Usťčorna**, spojená AB. s Neresnicí (v. IX. 6). Popis směru k Jasině v. tamtéž.

V obci Něm. Mokré se staví úzkokolejná lesní dráha, která povede od Usťčorne až na myslivnu Bradulu (S. 9 km).

Horský svět této oblasti jest velmi odlehlý a osamělý. Jest to svět vysokých horských skupin (1700 m), oddělených hlubokými údolími, v nichž jsou hatě (chaty, nocleh). Hlavní horstva jsou: 1. **Polonina Piskuňa** (1712 m), široký hřbet J. od Ozeranky, V. od horní Terebly, S. od Koločavy, Z. od potoku Suchar, jenž přichází od SV. ke Koločavě do Terebly. Údolí potoku Hersovce ji dělí v Z. vyšší (Neprovec 1712 m) a V. nižší (Darvajka, 1506 m) poloviny. Na sedlo mezi nimi vystupuje pohodlná cesta (možno jeti) z Koločavy. S. od tohoto sedla vybíhá polonina Dodina (1534 m), úplně odlehlá, s několika kolibami S. v údolí Plešča jest hať Pesarika (chata) a myslivna. Cesta od ní vede k myslivně Ostrika na Tereble. — 2. V. od potoku Suchar, Z. od Mokranky se táhne dlouhý hřbet od hraniční stezky k J., většinou zalesněný a navštěvovaný nejvýše v jižní části, kde strmí hora **Strimba** (1732 m). Partie tato koná se z Peredné (1547 m), k níž jest pohodlný přístup i povozem po hřebeně k J. (v. dále). — 3. **Popadia** (1742 m) stojí na hranicích, tvoříc tu nejsevernější bod výběžku do Polska. Přístup k ní jest velmi obtížný, rozhled krásný na vše strany. Povozem z Něm. Mokré jedeme dobrou cestou k S. proti Mokrance. V 9 km vystupuje vl. pohodlná cesta na Perednou (1547 m) ke kolibám. Cesta údolím pokračuje k nádrži Mokrance (chata, 15·3 km). Odtud jde cesta vl. na hraniční stezku, po níž se vystupuje vp. k V. na vrchol, který jest ostrý a strmý (partie obtížná, místy i nebezpečná). Popadia (1742 m) jest částí mohutného hřbetu většinou polského, jenžční mezi pralesovitými kotlinami Mołody (Z.) a Piestrese (V.). Z obou jdou lesní dráhy k SV. údolím Lomnice ke žst. Broszniowa na T. Stryj—Stanislawów. V údolí Pietroše jest stanice „Na Jalu" se „Schroniskem Pol. Tow. Tur. (10 lůž., skromné posilky). Odtud jest 6 km lesní drahou (firmy Glesinger v Brosznowě) do Osmołody (717 m, Rs.). Tato stanice jest východiskem lyžařů a turistů polských na **Syvulu** (1836 m), nejvyšší horu Gorgan. Partie odlehlá s lesními samotami. — 4. **Hřeben Buštul—Bert.** Od Popadie (1742 m) se hranice ubírají přímo k J. Od Mokranky k V. k Busturance a od Něm. Mokré k S. se rozkládá mohutné horstvo, podobné podkově, k J. otevřené. Počíná Pribujem (1550 m) přímo nad Něm. Mokrou. Pohodlná cesta (povoz) jde k Usťčornské salaši, odkud se

chodí pěšinou na vrchol. K S. pokračuje poloninový hřbet mimo dvě koliby na Strunžul (1634 m), Buštul (1693 m). Odtud se obrací k V. na Bert (1670 m) a pak zase k J. na Velikou (1474 m) s Dubovskou salaší. Uvnitř této podkovy jest dolina potoku Janovce s hájovnou a s hatí Janovec (chata, nocleh). Východiskem na tuto skupinu jsou: a) Něm. Mokrá; b) hájovna a hať janovická; c) Rus. Mokrá; Brustury (horní část mlýn Pročka, v. dále při popisu cesty z Usťčorny do Jasině).

Od Torunského sedla po hranicích na Popaďu. Od pohraničního bodu možno jíti naprostou lesní divočinou po stezce hraničné přes Zalom (1291 m), Gorgan Vyškovský (1448 m) na kolonii kolib Sloboda při sedle sinovirském. Až sem 14 km. Odtud k J. na Sinovir. Polanu jest 8 km. Na Strungu (1180 b) jest 6 km. Odtud jde podle hranic hřebenová stezka bez jediného přístřeší mořem lesů na Verch Czorne rieky (1263 m, až sem 14 km). K hati Mokranka jest 7 km. Na Popadě (stoupání 500 m na 4 km). — O Popadi a polské oblasti v. svrchu.

IX. 5. Silnice údolím Terebly ke Koločavě a k jezeru Sinovirskému.

Horská oblast mezi Tereblou a Teresvou podobá se obrovské osmě (8), jejíž severní část sahá k cestě Koločava—Něm. Mokrá (Bradulová—Prislop) a jižní odtud na J. Obě části jsou vyplněny vysokými, bohatě rozčleněnými výhonky (rozsochami), jež míří od S. k J.

Část jižní vyplňuje **Krásná Polonina** (1568 m) a její k J. vybíhající rozsochy, oddělené pěti údolími meridiálního směru, jimiž od J. k S. jdou cesty k hlavnímu hřbetu této poloniny. Její rozvinutý hřbet patří k nejkrásnějším pohořím Podk. R. Tím se do jisté míry podobá východně od ní ležícímu Svidovci. Severní část vyplňuje neméně krásná polonina Piskuňa (1712 m) a její odnože (podrobněji v. u Volového). V nejzazším klíně hor, takřka až na hranicích, se ukrývá Sinovirské (Torunské) jezero (ozero) pod Gorganem Vyškovským (1448 m), po němž tato část Východních Karpat sluje Gorganskými. Od Koločavy na Z. (Volové) a na V. (Usťčorna) jde č. zn. podélná tur. stezka.

Údolí Terebly. Dolní část (Uhla, Drahovo a j.) jest teplá a osídlena pravosl. obyvatelstvem. Daří se tam zejména kukuřice, důležitá potravina Vrchovinců. Horní část údolí Terebly je stísněno mezi lesnaté svahy, spoře osídlené. Má čtyři osady (Usťčorna, Něm. Mokrá, Ruská Mokrá a Brustury). Obyvatelstvo se živí dřevařstvím a plavbou vorů. Údolí jsou uzavřena klausurami (hať), při nichž jest zpravidla chata (nocleh). Jak jména naznačují, jest tato oblast nesmírně vlhká a má z celé republiky největší počet vodních srážek.

Popis silnice. Cestu možno nastoupiti buď ze Saldoboše nebo z Buština.

a) Silnice ze Saldoboše do Drahova. 20 km. Podél silnice leží obce s got dřev. cerkvemi Danilovo. Got. dřev. cerkev. Z. odtud jest poutní klášter (Monastýr) v Boroněvě V. k Šandrovu, 1200 ob. V okolí jsou solné prameny (ropa). — Zlatáry, 2000 ob. Rusíni, kroje, cerkev, rovněž v Krajníkovu.

b) Silnice z Buština do Drahova, 28 km. Silnice jde proti Tereble, úrodným krajem. — 4 km Vonihovo. V. (2 km) leží Ruské Pole, 2200 ob. Býv. dráha koňských dostihů za Maďarska. — 17 km Terebla. 270 m. 2781 ob. (z toho 94% Rusínů, 5% židů).

Host.: 1 s jedním pokojem pro cizince. Vyčerpané solné doly. — 17 km Dulovo. 1140 ob. (95% Rusínů, 5% židů). V. leží Uhla. 3200 ob. Před ní jsou zříc. kláštera. SV. Kolodné, starý dřevěný kostel. — 28 km Drahovo. 370 m. 5000 obyv. Rozsáhlá řeckokat. obec. Dřevařství. Stanice vorů. U obce jsou zanedbané D r a h o v s k é l á z n ě 6 km. Nepatrné s prameny železité a slané vody. Předpokládá se možnost větších solných ložisek. Na pěkné náhorní rovině Menčul a Lak se zdržuje hojně černé zvěře.

Údolí se tísní mezi lesnaté svahy, takže osídlení zbude jen málo místa. — 36 km Hližna. 438 m. V. ční rozsáhlá a rozčleněná Menčulská polonina (1437 m), západní odnož Krásné poloniny. — 43 km Olšany. Pod obcí má býti přehražena řeka a voda má býti vedena tunelem do údolí Riky k Niž. Bystrému (v. tam). — 58 km Koločava. 552 m. 2813 ob., většinou Rusíni. Dřevěná cerkev. Stát. lesní správa. 3 km k J. myslivna Kvasovec, při níž je pramen minerální vody (kyselky). — Východisko na K r á s n o u P o l o n i n u, jež se táhne odtud k Teresvě (Usťčorna-Krasna) s vrcholy Topas (1552 m), Gropa (1568 m), Klimova (1495 m), Uhorskij (1300 m). Východiska (sestupy): a) Vulšana, b) Koločava, c) sedlo Prislopské (od S.), d) Něm. Mokrá, e) Ruská Mokrá, f) Usťčorna (v. IX. 4., Volové. — K V. na Něm. Mokrou a Usťčornou jde chatrná cesta, úsek podélné severní tury (v. Volové). K S. stoupá silnice na Negrovec (cerkev), Sinovir (cerkev). Odtud k Z. jde silnice na Volové (v. tam) a k S. údolím Terebly dále na Sinovirskou Polanu a Sinovirské jezero. (Podrobněji v. u Volového.)

IX. 6. T. 330 Teresva—Neresnice a silnice do Usťčorny.

Silnice i úzkokolejná dráha jdou údolím Teresvy do Neresnice a do Usťčorné. — 7 km **Velké Křivé.** 1150 ob., 78 proc. Rusínů, ostatek židé. — 10 km Trnovo nad Teresvou. 280 m. 3500 obyv. (27% israel.). — 15 km **Neresnice.** 325 m. 1566 ob. (87% Rusínů). Host.: 2 (3 pokoje). Malá rusín. ves. Dřevěná cerkev. Dále úzkokolejná dráha zatím nejezdí, ač trať vede k S. až pod horu Kobylu (1182 m). U Neresnice a Novoselic jsou lomy žlutého a načervenalého mramoru. S. 4 km od obce jsou zatopené solné jámy a slabá flec hnědého uhlí a stejná též pod Kičerou Vydnožanskou (1072 m).

V okolí Novoselic 8 km S. od Neresnice, jsou ložiska mramoru. Asi 550—600 m vysoké hřebeny mezi řekami Lužanskou a Vulchavčíkem tvoří ložiska krásně zbarveného, barevného mramoru, seskupeného ve vějířovitě upravené pásy. Jsou tam žluté, šedé, hnědě skvrnité a také zelenavé odrudy. Vyváží se dnes do Německa, Anglie i Ameriky. Lože patří společnostem „Eichhorn comp.", „Dolomit", „Karpatia".

Z Neresnice do Ušťčorné a dále jednak k SZ. přes Ruskou a Něm. Mokrou k myslivně Bradule, jednak k SV. do Brustury byla postavena lesní dráha. Po úzkokolejné dráze se zatím (1930) dopravuje pouze zboží. V Usťčorné se dělí dráha jednak na Něm. Mokrou (Aspecká Polonina), jednak přes Brusturu „Na Rubáni" (Holzschlaghaus). Oběma směry jezdí také AB.

Polonina Krásná sbíhá sem třemi dlouhými rozsochami (plajkami). Kičera (586 m, Z.) a Polanský vrch (842 m, nad Neresnicí) svírají kotlinu Lužanské, jež přichází od S. přímo s Krásné Pol., štěpíc ji ve dvě poloniny. Tudy je také možno se povozem chatrnou cestou přes ves Š i r o k ý l u h dostati pod horu (23 km), příkře vystoupiti na hřeben, sejíti pak ke Koločavě nebo N. Mokré. Po-

dobně lze jeti údolím Teresové až téměř pod V. křídlo (Rušu, 1498 m).

Z Neresnice do Brustury jezdí AB. přes obec — 12 km K a l i n y (cerkev). — 16 km D u b o v é, 383 m. 5500 ob. Stát. lesní správa. V. se rozkládá Apecká Polonina (1511 m), nejzápadnější odnož (plajka) Svidovce, k J. mířící. Vystupuje se přes Jasenovo (967 m, 4 h) a sestupuje se přes Apšu podle Apšice na Slatinské Doly (33 km), nebo se k S. vystupuje přes Plesku (1317 m) na Svidovec. — Dále se údolí súžuje. — 24 km K r á s n á. Východiska: a) Z. strmí Kobyla (1182 m), b) JV. se chodívá na Apeckou (1511 m), c) V. se vystupuje na Plesku (1317 m), d) k SV. přes Tempu (1639 m) na Svidovec.

36 km Usťčorna. 528 m. 765 obyv. 88% Němců. Host. 3. Stát. les. správa. Výstavná něm. obec, založená v 18. st. něm. kolonisty. Dřevařství a vorařství. Pod obcí jest veliká nádrž (Hamovanka). Nad obcí jest silný solno-jodo-železitý pramen, při němž byly zřízeny stát. lázně pro místní lesní dělnictvo.

Obyvatelstvo se živí hlavně dřevařstvím a chovem dobytka. Dřevařství se tu provozuje ve velikém měřítku, většinou ve státní režii. Skácené kmeny se zvláštními smyky dopravují do údolí, kde se vážou vory. K plavbě jsou břehy řečiště podle potřeby vyloženy dřevněním. Dříví se vlastně splachuje vodou vypuštěnou z klausur, kterých jest také v této oblasti mnoho. Plaví se po bystřinách do Usťčorny, kde v nádrži Hamovance se převazují ve větší vory k další dopravě do Buština, kde je stát prodává obchodníkům k dopravě po Tise. Vybudováním lesní dráhy se omezuje plťařství na nejnutnější míru.

AB. jezdí do Brustury, Něm. Mokré a do Neresnice.

Úzkokolejná lesní dráha, jež sem přichází z Neresnice, větví se tu: a) k Něm. Mokré, b) k Brustuře a dále do lesů „Na Seči" (Holzschlagshaus). Zřízením dráhy se omezilo plťařství.

Okolí: 1. K JZ. jde pěkná cesta na K r a s n o u (1365 m, koliba) a K l i m o v o u (1495 m), s níž k Z. možno jíti po hřebenové stezce na Krásnou Poloninu a sestoupiti do Koločavy nebo s Gropy (1568 m) k S. na Něm. Mokrou. — 2. Od SZ. přichází M o k r a n k a, jejíž údolí se táhne až k úpatí Popadi (1742 m, v. Volové). V tomto údolí leží Ruská Mokrá (cerkev) a Něm. Mokrá, založená něm. kolonisty v 18. st. (v. IX. 5.). — 3. S. se klene horská podkova Pribuj (1550 m) — Buštul (1693 m) — Bert (1670 m) — Veliká (1484 m), uzavírající kotlinu Janoveckou s hatí a hájovnou (v. u Volového). — 4. K V. možno vystoupiti přes Tempu (1639 m) na Svidovec. — 5. Lépe však jest začíti z Brustur hřebenovou cestou po Svidovci.

6. Silnice a cesta k Jasině jde proti Terešulce, zajímavě pro plavbu vorů vydřevněné, k SV. na Brustury, 602 m. 2400 obyv. 80% Rusínů. 3 host. Dřevěný kostel. Lesní správa. Odtud vystupuje se na S v i d o v e c (1430 m, popis cesty viz u Jasině). Dále pokračujeme na mlýn Pročka, od něhož k Z. vystupuje několik cest na hřbet Bert (1670 m) — Velikou (1484 m, Dubovská salaš) a k roztoce Úsť Turbatu. Odtud cesta na Jasiňu přejde k nádrži Turbat, Apšinec a údolím Čer. Tisy do Jasině (v. tam podrobně).

7. Syvula (1815 m), nejvyšší hora Gorganční proti Popadi již na polské půdě, na hrotu výběžku do Polska. Vystupuje se k ní od Usť.—Turbatu (720 m) cestou (vozem) proti potoku Berťance (přichází od hatě Berťanka), pak vp. proti potoku Plajská k hati Plajská (chata). Odtud se stoupá přímo k S. na hřebenovou stezku (1418 m) a od ní přímo, obtížně na vrchol 1815. Rozhled po nekonečném moři lesů. K S. jde krásný hřbet s velikými spády a stupni (1344 m). Sestoupiti možno také na polskou stranu: a) K SZ. na

Osmalchu (3 h., Rs., stanice lesní dráhy, v. svrchu Popadiu, IX. 4.) nebo k JV. údolím Salatruka na stanici lesní dráhy Rafajlova a odtud po žst. Nadworna na Stanislawow—Worochtá.

8. Po hřbetu Svidovce do Jasině. V Brusturách je možno si opatřiti svolení lesní správy a telefon, zajistiti nocleh (na seně) v hájovně na potoku Jablonici, prohlédnouti vory a ráno nastoupiti dvoudenní pochod, jak jest popsán u Jasině. Ježto celý Svidovec se nepřejde za jediný den, je nutno nocovati v některé salaši na hřebeni.

IX. 7. Čop—Jasiňa (T. 301. km 458—685).

458 km **ČOP.††** 102 m. 3600 ob. M. Důležitý uzel železniční. Přes Tisu vedou dva železné mosty do Maďarska, silniční a železniční. Na Tise má býti zbudován veliký přístav dřevařský pro plavené dříví.

Vycházka. K Tise jest asi 10 min. ulicí od nádr., pak vl. a první ulicí vp. Po vysoké povodňové hrázi možno jíti k železnič. mostu (pouze jeden oblouk, patří ČSR.), kdež bývá čs. pohraniční stráž. O něco níže jest větší most silniční, kde je čs. pasová kontrola a celní úřad.

Odbočky: A. K S. T. 322 k Užhorodu a přes Užok na Sianki a Sambor v Polsku, tepna býv. užhorodské župy. Popis v. IX. 1.

B. K J. přes Tisu do **Maďarska** jde T. 443 do maďar. města **Záhony** (Záhoň). Tam se žel. trať maďarská štěpí. Po V. břehu toku Tisy se ubírá k Debrecínu. — 23 km **Kisvárda** (108 m). K Z. při Tise se táhne pruh močálu, který se měnívá ve veliké jezero. — 66 km **Nyregohaza** (čti Nireďháza). Důležitý uzel, odkud možno jeti k SV. přes Szerencs (99 km) na Košice. Nad Tisou, kterou přejíždíme u města T o k a j e pod ústím Bodrogu, se pne proslulý sopečný kužel **Tokaj** (516 m), pokrytý vinicemi tokajského vína. K S. se táhnou zalesněné Tokajské hory (Hegyalja), jejichž pokračováním jsou Slánské hory na vých. Slovensku (v. T. 301, Košice—Čop). Ze **Szerencse** (106 m) jest spojení k S. na Košice (v. tam). Mimo to křižuje tu dvojkolejná trať Budapešť—Lwów, která u Sl. N. Města přechází na čs. půdu. J. od města se rozkládá obrovská močálovitá oblast slepých ramen a inundačních příkopů Tisy (20 × 15 km), na něž jest nádherný pohled s Tokaje. — 115 km **DEBRECZEN** (Debrecín). 121 m. 100.000 ob. Dóm (ev. reform., 1803—22), kde 14. IV. 1849 prohlásil Košut habsburskou dynastii v Uhrách za sesazenu. Museum. Universita (collegium). — Z Debrecínu jde k Z. trať do Budapeště (220 km), k V. do Rumunska. K Z. k T. 444 Slov. N. Město—Budapešť ústí do stanice Füzesabony spojka přes proslulou pustu města Debrecína (Hortobágyer Puzta), 200 km², beze stromů, rovina, na níž se pase asi 50.000 kusů skotu a koní. V červenci a v srpnu v poledne bývají tam faty morgány (délibáb).

Čop—Jasiňa. 200 km. Jest to jediná naše žel. trať k solným ložím a do nejzazšího východu republiky a ještě jde 47 km po rumunské půdě s rumun. vojen. eskortou. Až do Králova n. Tisou, před nímž a za nímž přejde Tisu, jde trať širou nížinou užhorodskotiskou (v. níže), objíždějíc vinorodé sopečné vrchy Berehovské (367 m), mine Sevluš, Chustskou (Chust) branou vchází spolu s hlavní silnicí do široké a úrodné kotliny marmarošské (v. tam), svírané na S. výběžky Svidovce, na J. sopečnými Gutinskými horami, většinou rumunskými, tedy hranicemi uprostřed tak rozdělené, že čs. vlaky jezdí do Jasině po rum. území a rum. vlaky do Marmaroše po čs. území. Za Teresvou přechází na rumunské území, po němž jde 47 km až

k ústí řeky Vyšavy. Již za Vel. Bočkovem jde trať po četných mostech nádherným údolím spojené a pak Černé Tisy, místy se měnícím v hluboký kaňon až do Jasině, kdež končí. Do Polska přechází polská trať jednak na Lwów, jednak na Černovice.

Tur. cíle. Potiská rovina má svéráz a navštěvovatele. V Baťově odbočí trať na Mukačevo a Vrchovinu a k Polonině Boržava. U Šomu jsou vinorodé vrchy Kosinovské (209 m), u Berehova krásné Berehovské vrchy (367 m) a obrovský Černý močál s vodním ptactvem. Odbočka vede údolím Boržavy (Berežavy) ke Polonině Boržavě (Berežavské). Sevluš s krásnou Černou horou (568 m) a Chust v marmarošské kotlině jsou typickými městy nížinnými. Z Chustu AB. do Volového nádherným údolím Riky jest hlavním spojením k návštěvě Vrchoviny, Poloniny Boržavy (Berežavské), ba i Krásné Poloniny a Svidovce. Z Králova nad Tisou možno odbočiti k J. na Gutinské sopeč. pohoří. Solné doly ve Slatinských dolech na čs. půdě a u Sighetul Mar. na půdě rumunské jsou zastávkou při cestě do Rachova a Jasině, středisk tur. vycházek, arciť namáhavých, do hor kolem 2000 m vysokých. Marmarošská župa má nejvíce min. pramenů v Podk. Rusi.

Předpisy pro průjezd Rumunskem viz v jízdním řádu.

Tisa jest 1300 km dlouhá, tedy delší a větší Labe, z čehož na tok v ČSR. připadá asi 240 km. Odvádí k Čopu vodu celé Podkarpatoruské země do Černého moře. Počíná Černou (nad Jasiňou) a Bílou (od hory Pop Ivan) Tisou, stékajícími se nad Rachovem, protéká překrásným údolím až k Ťačovu, přijímá Teresvu, Tereblu, Riku, Berežavu. Za Chustem se stává řekou rovinnou, četnými zátočinami se plazí zvolna k Dunaji, spadajíc asi o 3 cm na 1 km. Proto působí ohromné záplavy a močály. Již na čs. půdě jsou její břehy chráněny hrázemi. Od města Výloku jest zmezinárodněna, leč jejího toku se užívá nejvýše k plavení vorů.

Rovina užhorodská, sev. část veliké, jižně od Tisy se prostírající potiské roviny, se rozkládá na čs. půdě od Tisy k Užhorodu, Mukačevu a Berehovu, vybíhajíc úzkými údolími řek také k S. Jest velmi úrodná, má příznivé podnebí, při náležitém vodním hospodářství by měla dostatek celoroční vláhy a zaujímajíc zhruba asi čtvrtinu celé Podkarpatoruské země, by se stala její obilnicí. Dnes se dováží obilí k obživě obyvatelstva. Od S. se k ní otvírají údolí Uže, Latorice, Berežavy, Riky, která ji s jara a na podzim činí jediným obrovským močálem. Největší močál zabírá asi 28.000 ha (v. Berehovo) mezi Berehovem a Mukačevem. Odvodňování, které se sice již od r. 1874 budovalo, nestačilo a veliké prostory půdy zůstávaly ladem nebo dávaly kyselou, často zaplavovanou, nákazami hojně zamořovanou pastvinu. Po převratu velká část močálu byla odvodněna. Charakteristickým jevem této oblasti jsou kanály, upomínající namnoze na Holandsko, jež tvoří z řek navzájem se napájející a s Tisou komunikující síť. Příkladem jest Černý (Serně) potok, kanál Latorice a j. Podél řek jsou nasypané vysoké hráze proti rozlivům.

Popis trati. — 458 km Čop.†† 102 m.

J. od trati (asi 1600 m) teče **Tisa**, ve velikém, k S. vypjatém oblouku. Kraj rovinatý, řekami a močály protkaný. S. (1 km) teče Latorice močálovitou rovinou protkanou jejími rameny. Dlouhá hráz chrání jižnější kraj proti jejím rozlivům. Také podél Tisy jsou vysoké náspy. S. se táhne sopečný val Vihorlatu (Z.) a Vel. Dielu, uprostřed leží Užhorod.

465 km Eseň. 107 m. Osada s kostelíkem jest 3 km J. při Tise.

T. 301 jde po vysokém náspu, rozlivy Latorice (S.) zaplavovaným krajem. K SV. až téměř k Mukačevu táhne se hráz proti Latorici a jejímu přítoku S e r n i (Černý), jenž přichází od Černého močálu u Berehova a komunikuje několika rameny s Tisou. S. 3 km jest Č a r o n d a, oblast protkaná průtoky mezi jmenovanými řekami. Kyselé pastviny hostí stáda skotu. Hranice se ubírají řekou Tisou, jež tu teče asi 600 m jižně podle trati, k J. za obec Saloku. Tisa, provázena vysokým náspem po pravém břehu, přichází od J., opsavši veliký oblouk, tvoří tam mnoho ostrovů a slepých ramen zejména po záp. straně. Trať přechází několik ramen, nížinných potoků i stok a až k Berehovu jest po S. boku provázena potokem Serně, jenž spojuje Boržavu (Berežavu) s Latoricí a několika rameny komunikuje i s Tisou. Hranice, opustivše Tisu, provázejí trať jen několik set metrů na jihu.

472 **km.** Poblíž (vp. a vl.) jest založena legionářská kolonie **Svoboda.** 108 m. 700 ob. Leží 3 km od stát. hranic, **má pěknou čes. školu a jest zajímavá družstevním** zřízením a odvodňovacími pracemi.

473 **km Baťovo.**†† S. ves. Odbočuje trať k Mukačevu (v. IX. 2.).

Trať, jednokolejná a teprve po převratu přebudovaná z vedlejší na hlavní, pokračuje jednotvárnou rovinou. — 484 km **Šom.** 110 m, 1055 ob. 90% Maď.

J. se zvedají 4 sopečné kužele trachytové pokryté vinicemi. Dávají dobrý štěrkovní kámen širému okolí. U Dědova jsou lože alunitu. Pod nimi J. 4 km jest město **Kosino** (Kaszony). 2866 obyv. (90% Maď.). Má dva kostely, evangelický byl prý založen Čes. bratry, emigranty. Podnes se tu vyskytují v maďarských rodinách jména Novák, Sýkora atd. V místě jsou sirnaté lázně, pro velkou zanedbanost málo vyhledávané. Silnice se ze Šomu ubírá jednak k Z. přes potok Čaronda, jenž tvoří tu hranice, do Maďarska na Nagy Lónya a přes přívoz Tisy dále k Debrecínu, jednak k V. na Berehovo. J. od Kosina na maďarském území se do Tisy od JV. vlévá mohutný přítok z rumunských hor Sámoš, provázený S. od rumun. pohraničního města Caraii Mari rozsáhlými močály.

Po obou stranách dráhy se prostírají rozsáhlé, rovinné plochy úrodné půdy, nedostatečně vzdělané, často (vp. od nádr. v Berehovu) ponechané jako pastviny nebo úhory. Takovýto obraz provází celou trať, že se zdá, jako by kraj čekal na odborné zpracování, aby vydal plnou úrodu. Střídají se pole kukuřičná (s velikými melouny promíšená), obiliny, tabák, úhory, pastviny s charakteristickými studněmi s okovy na váze.

499 **km BEREHOVO** (Beregszász).† 115 m. 16.500 ob., hl. Maďarů. H.: Grand Hotel (40 p.), Slavia (16 p.). Auta čekají u nádraží. Do 15. X. 1921 bylo hlavním městem župy berehovské. Krajský soud (dříve sedrie). Stát. zastup. Os. Bú. Fin. ředitelství. Lesní úřad. Stát. reál. gymn. (maď. a rusín.) Kostel katol. (pův. z 13. st., zbořen Poláky, obnoven 1839), řeckokatol., evangelický, synagoga. Starý župní archiv. Cihelny, tov. na tašky a na

kachlová kamna, parní mlýny. Proslulé vinné sklepy čs. státu.

AB. (od Grandhotelu) jezdí na Mukačevo (4krát denně).

Berehovo bývalo krajským střediskem bývalé župy berehovské, leč blízkost Mukačeva rozhodla ve prospěch tohoto. Do Mukačeva se znenáhla odstěhovaly význačné správní úřady (Oú. okr. lesní správa a j.).

Berehovo, ležíc při důležité cestě, mělo pestré dějiny. Bylo osazeno ve 13. st. saskými horníky, kteří v okolí kutali zlato. Podnes v okolí B. se udržela největší skupina něm. obcí, hosp. pokročilých, pěstujících dnes hlavně víno. Bylo zničeno Tatary, znovu vybudováno, vypáleno Poláky, postiženo požáry (1880).

V okolí se pěstuje výborné víno. U B. jsou lomy vápence, nalézá se tu i hnědý opál, vhodný k výrobě ozdobných předmětů. U Berehů a Křivé jsou menší lože hnědého uhlí. U Drahobratova jsou solné prameny, jimiž vystupují methanové plyny.

Průmysl. Berehovské továrny na cihly (3); Mano Kontova tov. rour; mydlárna Apollo; tov. šampaňského vína a likérů (D. Braun; Bři Weissové; F. Hartmann). Zem. družstvo vinařů. Státní vinné sklepy.

Vycházky. 1. **Ardov** (251 m). S. 3 km. K S. se otvírá pohled na rozsáhlý, leč značně již odvodněný močál **Černý močál** (Sěrneje močár), 10 km široký, 15 km dlouhý. Dnes se na velké části býv. močáliště daří již kukuřice a výborné brambory. Za jarních a podzimních rozlivů se měnívá v obrovské jezero, tehdy přilétá tam mnoho vodního ptactva. V létě se tam pase na 10.000 kusů dobytka na kyselé, málo vydatné píci. Býval majetkem velkostatku Schönbornova, nyní patří hospodář. společnosti Latorica. Černý močál se odvodňuje soustavou otevřených náhonů již od r. 1874. — 2. SV. 3 km v **Kiďouši** (131 m, 476 ob. Maď.) jest starý kostel s freskami ze 14. st. — 3. **Berehovské vrchy** (367 m) se zvedají V. nad městem, vystupujíce náhle z nížiny jako mohutný sopečný (trachytový) val mezi Berehovem a Boržavou. Jsou po Z. a J. svazích pokryty vinicemi proslulého vína. Na jejich J. úpatí v pěkné poloze jest Mužijovo a zříc. hradu. JV. od Berehova 5 km při p. straně silnice Berehovo—Mužijovo je Stát. výzkumná stanice Vel. Bakta (115 m) s vlastní vodárnou, elektrárnou, sýrárnou, vzorným včelařstvím a chovem ovcí „Merino-masař", jejichž kůže se zpracují na persián.

Serně (Černá Voda) vytéká z Černého močálu přes Hať na Z. a za obcí Čongor se vlévá do Latorice. Ochranné náspy. Rozštěpení ramen u Gutova bylo přerušeno náspem a prázdným korytem. Přes Berehovo jest veden kanál, sloužící v létě k zavodnění pastvin a širokého okolí a sluje „Verke".

Dále T. 301. S. se rozkládají krásné vinice. — 508 km **Boržava.** Obec jest J. mezi stokami. SZ. leží Mužijovo. Před ním zříc. hradu, za ním zámek.

J. 6 km při ústí Boržavy (Berežavy) do Tisy jest obec Vary (116 m, 2513 ob., Maď.) po obou stranách řeky Boržavy.

Přejíždíme Boržavu. T. provázená stále silnicí Berehovo—Jasiňa, blíží se Tise, jejímž středem jdou nyní státní hranice.

Od Var teče Tisa velikým obloukem k J. vypjatým po maďarském území a přijímá tam řeku Sámoš (srov. výše). K J. se prostírá širá rovina.

518 km Výlok (Tisza-Újlak). 117 m. 3048 ob. H.: Koruna (5 p.). U nádraží (3 p.). AB. do Berehova a do Ďakova (Neventlenfalu).

Odtud až k ústí do Dunaje jest Tisa zmezinárodněna, jsouc menším lodím splavna. V praksi se po ní plaví jen dříví a vory. Hranice opouštějí Tisu a míří k J. k obci Magosliget na potoku Batar. U této obce jest trojmezí ČSR., Maďarska a Rumunska, s nímž dále hranice tvoří potok Batar. Brzo však hranice Batar opouštějí, obracejí se k J. a pak k V. podél potoku Tur. Od něho pak probíhají hranice většinou po hřebeni sopečných Gutinských hor, jež J. provázejí Tisu (v. dále).

SV. Nové Selo (Újhely) a Matějovo (Mátyfalva, 126 m) mají bar. dřevěné kostelíky. Fančikovo (129 m), poslední čistě maďar. obec. Přijíždíme do území s obyv. rusínským. Ardovec, 1200 ob.

533 km Sevluš.† 136 m. 10.000 ob. Z toho 42% Rus., 6% Čechů a Slov., 28% israel. a j. H.: Royal (13 p.). Europa (12 p.). Karpatia (7 p.). Býv. ústř. župní knihovna a archiv. Okr. úř. Os. Zemská nemocnice. Město leží pod Černou horou (Feketehegy, 568 m), sopečným kuželem se zasutým jícnem nad Tisou, vysoko pokrytým vinicemi, s krásným rozhledem. Zbytky hradu zničeného v 16. st.

S. bývala sídlem župy ugočské a pak dočasně marmarošské. V místě jsou veliké obilní obchody a trhy, velké obchody s vínem, jež se daří ve výtečné jakosti na již. svazích sopečných vrchů nad městem. V místě jsou lihovar (Z. Perenyi-N. Steiner), rafinerie lihu (E. Guttmann) a j. R. 1930 byly vinice těžce poškozeny bouří.

AB.: 1. Sevluš, Chust; 2. Sevluš, Ďakovo.

*

Odb. T. 328 úzkokolejná dráha k SZ. přes **Olešník**, Černý Potok, Šalanky (V. sopeč. kužel Chlumec [Helmec, 372 m]) na T. 326 z Berehova do Kušnice (v. tam).

Ze Sevluše jde k V. silnice na Tekovo a Královo nad Tisou. S. od Čorné hory probíhá silnice na Fakobyky a Vel. Kopaňu.

Trať 301 se vine po úpatí Čorné hory, vinohrady pokryté a zdobené nepatrnými zříc. hradu Kankó, míří přes Tisu, jež jest zde téměř půl km široká, po mostě 420 m dl., souběžně se zajímavým dřevěným mostem silničním.

Vp. Tekovo, 1000 ob. (50% Rusínů, 41% Maď.), na odbočce do Rumunska (v. dále).

542 km Královo nad Tisou.†† 3505 ob., 58% Rus., 6% Čechů, 24% Maď., 12% Židů. Několik malých hotelů.

S. 1 km od nádr.ční trosky hradu, který výborně chránil východ z Marmaroše do roviny. Stojí na trachytové skále 52 m vysoké Založen byl asi v 11. st. Slul původně „Nyaláb". Koncem 15. st. patřil Perenyiovcům. U zřícenin je kostelík, k němuž se koná 8. IX. pouť.

Odtud počínaje jsou dopravní poměry poněkud složité. Od Halmeu přijíždějí rumunské vlaky a jedou až do Terešvy po čs. území, provázeny čs. celníky. Od Terešvy až před Trebušany jezdí čs. vlaky po rumun. území, provázeny rum. vojáky. Podrobné předpisy v. v jízdním řádě (T. 301).

*

Odb. T. 329 **Královo nad Tisou—Halmeu—Oradeamare.** — 5 km **Tekovo.** R. 1923 byl zřízen nejdelší dřevěný most v republice, 421 m dlouhý přes Tisu. — 12 km **Černý Ardov** (Fekete-Ardó). Národnostně smíšený. 1526 ob. 40% Rus., 48% Maď., 12% Židů. Možno jíti k V. přes potok Batar na pohraniční vrch (328 m). — Při pohraničných sopečných kopcích leží Chlumec (348 ob., vesměs Rusínů, 157 m). — 20 km **Ďakovo** (maď. Nevetlenfalu), 562 ob., z toho 90% Maď. V. sopečný kužel Ďula (238 m). Odtud možno jíti pohraniční stezkou nad Chlumec. AB.: 1. Ďakovo, Výlok, Berehovo; 2. Ďakovo, Sevluš, Chust. — 24 km **Halmeu.** Čs. a rum. pasová a celní prohlídka cestujících do Rumunska. Dále po rumunské T. 461. Východoevropský čas. Trať překročuje potok Turul, jenž přichází od V. z Gutinských sopečných hor. — 46 km **Šatmar** (127 m, býv. Szatmárnémeti). Důležité tur. východisko do hor na čs. pohraničí. Hlavní trať se obrací k JZ. přes Sámoš (rum. Somasul) a po JV. okraji proslulých obrovských močálů (rumun. mare = moře) na důležitou stanici 58 km **Carei i mari** (býv. Nagykároly, 130 m). — 89 km **Mihaifalau** (býv. Érmihályfalva, 138 m), odkud jest blízko přes maď. hranice do Debrecína (v. svrchu). — 155 km **Oradea mare** (býv. Velký Varadín, Nagyvárad, Großvardein) na hlavní trati Budapest—Bucuresti).

Odbočky ze Satmar do pohraničních hor. a) K V. jde lokálka do Gutinských hor. 50 km. — 19 km **Livada nóna** (Sárközújlak). Zámek. — 40 km **Vama** (Vámfalu). Odtud se chodí do lázní Mariánských (Mariavőlgyfűrdő) s alkalicko-muriatickými kyselkami. — 50 km **Bicsad** (Bikszád). — 204 m. Lázně s kyselkou. Tato cesta jest vhodným východiskem k přechodu do ČSR. a bude jí asi časem hojněji užíváno. — **b) Proti Sámoši Somasul** jde trať (61 km) na **Baia mare** (Nagy Bánya), 228 m. 12.000 ob. Horní město. Krátké lokálky jdou dále do hor směrem k čs. hranicím. Okolí: 10 km V. jde odb. na Baia Sprie (Felsőbanya). 362 m. 4600 ob. Staré horní město. JV. odtud leží sirné lázně Danesti (Baifalu) a Z. Capnic (Kapnikbánya), staré horní město na silnici k Marmaroši a pod úpatím Gutinu (odtud 3 h., ochranná chyše). Gutin tvoří dlouhý hřbet, k S. do údolí Tisy prudce spadající, jenž končí divoce romantickým vrchem Secatura (436 m). Pod Gutinem k Marmaroši jsou sirné lázně Brebu (Breb), 748 m, 2·5 h. a odtud asi 2 h. žst. Ocna Sugatag (Aknasugatag) k Marmaroši. — Trať z Baia mare (N. Bánya) pokračuje krásným údolím Sámoše dále k J. na žst. Jibou (býv. Zsibó), odkud k Z. jest spojka na Careii mari. Odtud k JV. na Cluj (býv. Klausenburg, Kolozsvái). Ze žst. Dej (býv. Dés) k V. jde odbočka do hor k hranicím býv. Bukoviny, dnes vesměs území rumunské. S. od popsané železniční směrnice až k čs. území se rozkládají nádherná horstva, téměř vesměs okolo 2300 m. Hlavním východiskem od J. jest Stará Rodna (asi 25 km vzdušné linie J. od čs. hory Stoh). Popis v. u Mar. Sihet.

*

Trať se vrací na p. břeh Tisy po dlouhém mostě. Tisa v těchto místech změnila koryto a některé oblouky mostu stojí v poli.

551 **km Rokosov** nad Gašparkou. 181 m. 2600 ob. Leží v krásné kotlině, chráněno Chustskými vrchy.

Odtud až do Jasiné jdou trať i silnice, jediné spojnice s nejvýchodnější oblastí republiky, stále těsně vedle sebe a podle Tisy.

Chustské vrchy mezi Chustem a Dovhém jsou dalším článkem sopečného vnitřního pásma a tvoří mocný val s vynikajícími kupami od S. k J.: Tlustý vrch (818 m), Ostrý vrch (839 m), Tupoj (878 m), Juriča (633 m), Hrabová (785 m).

Chustská brána jest asi 3 km široká těsnina mezi sopečnými chustskými vrchy (S.) a gutinskými (J., v. níže), po jejichž hřebenu jde hranice. Touto branou se prodírá Tisa, přibravši před samým průchodem dravou Riku, přicházející od S. od Volového.

559 **km CHUST.** 166 m. 13.400 ob. (z toho 58% Rusínů, 33% israel., 8% Maďarů). Stanice jest 30 min. od středu města. H.: Koruna (24 p.). Ruský nár. hostinec (9 p.). Central (32 p.). H. Royal (18 p.). Stát. ref. reál. gymn. (ruské). Oú. Os. Bú. Kraj. soud. Fin. ředit. Evid. kat. Stát. lesní správa.

Za posledních několik let se veleobec utěšeně rozvinuje. Zaprášené silnice byly nahrazeny pěkně dlážděnými ulicemi, střed města byl přestaven. Velikým problémem jest řádné vybudování kanalisace a vodovodu. Krásná poloha, výhodná křižovatka obchodních cest jsou dobrým předpokladem příštímu rozvoji.

Chust byl největší veleobcí marmarošské župy. Jest důležitým obchodním střediskem, má největší obchodní trhy (zejména dobytka) v Podk. Rusi, bohaté okolí a zázemí v údolí Riky, jež sem ústí. Působí dojmem veliké, roztáhlé vsi. Ráz jeho se rychle mění (na př. kolonie úředních domů a obytných stavení úřednických). Má několik kostelů různých církví (1 řecko-katol., 1 římsko-katol., 1 kalv., 1 pravosl., 3 temply). Průmysl není tu rozvinut, jen domácké hrnčířství. V okolí byly doly na sůl.

Chustské elektr. podniky a mlýn. První marmarošská sp. pro produkci a obchod dřívím, 2 tov. nábytku.

Nad městem na charakteristicky štíhlém sopečném (trachytovém) kuželi (333 m) strmí zříc. starého, kdysi významného hradu, k němuž se chodívá silnicí mimo mohylu, postavenou na památku Rusů r. 1914 zde zahynuvších. Cesta jde vp. do kopce k lesíku, odkud pak se vine soustava příkrých a mírně stoupajících okružních stezek. Hrad byl založen r. 1090 Ladislavem Svatým a vyměnil časem mnoho majitelů (Bočkaj, Gab. Betlén, Frant. II. Rákóczy a j.). Uchovány jsou jen hlavní zdi vnitřního hradu. Pěkný rozhled na rovinu.

Město vzniklo jako podhradí strážního hradu pohraničního pásma. Ve 14. st. bylo osídleno něm. kolonisty. Ti časem z části splynuli s místním obyvatelstvem, z části se udrželi jako zámožní rolníci a mají v Chustu něm. obecnou školu.

V městě byla založena péčí Čs. Červ. kříže výborně zřízená nemocnice a desinfekční stanice.

Župním městem marmarošské župy byla Marmarošská Silhoť (Sighetul Mar.), jež připadla Rumunsku, ač existenční kořeny má v župě marmarošské. Býv. župa marmarošská jest nejvíce hornatá, majíc rovinu jen místy při řece Tise. Zvláštním rysem jest bohatost min. pramenů, jichž má býv. marm. župa nejvíce

(přes 200). Nejznámější jsou solné lázně v Slatinských dolech (maď. Akna Szlatina), menší koupele též v Rachově, Borkutu, ostatní jsou téměř nezužitkovány. V sev. oblastech (v. Kelečín, Borkut, Kobylecká Polana, Petrovec) nalézají se krásné, oboustranně vyvinuté krystalky křemenu. SV. se údolím Hustice otvírá cesta na Drahovo v údolí Terebly. Oblast pravoslavná, krojově zajímavá. Nankovo, 1400 ob. Nižní Seliště, 1800 ob.

AB. doprava. Denně AB. Chust—Volové; Chust—Sevluš; Chust—Dovhé—Svalava; Chust—Buštino—Drahovo; Chust—Niž. Bystrý.

AB. doprava údolím Riky do Volového, oblasti, jež jest 50 km vzdálena od žel. trati (v. IX., 4.) jest hlavním spojením s Vrchovinou.

Trať i silnice přes Riku vcházejí do úrodné kotliny marmarošské. Po obou stranách trati se prostírají širé pastviny a úhory (r. 1929), čekající na odborné zpracování v úrodný rolnický kraj. Trať míří přímo k SV. a vzdaluje se Tisy. — 568 km **Sekernice.** 186 m. 2900 ob. Rus. (25% isr.). Velká rusín. dědina s charakteristickými domky o strmých střechách. Dále pokračuje T. uzavřenou kotlinou marmarošskou řeky Tisy, velmi úrodnou, leč zaplavovanou. Přejíždíme několik řek, přicházejících z údolí od S. k J. otevřených.

Tisa se tu člení v několik ramen. Města se uchýlila z močálovitého kraje na sušší základ pod rumunské hory.

Vp. jsou **Gutinské (Jílové) hory**, skládající se ze sopečných kuželů a valů (trachytů a andesitů). Jsou pokračováním vnitřního sopečného oblouku Podkarpatské Rusi na pohraničí rumunském. Jdou od Králova nad Tisou JV. mezi Marmarošem a Baia mare (Nagy Bánya). Jest to krásné pohoří, pokryté pralesy, v nichž sídlí medvěd, vlk, rys, divoká kočka, stáda div. vepřů a j. Táhne se po samých čs. hranicích, jež v jeho SZ. části jdou po hřebeni. V této sopečné oblasti jest hojnost minerálních pramenů, podnes nezužitkovaných. Vycházky jsou spojeny s různými nesnázemi pohraničního styku. Tur. základnou jest trať Královo nad Tisou — Halmeu Satmar (v. níže) a tu odbočka k V. do hor na bývalé proslulé hornické město Baia mare (Nagy Bánya). Stříbrné doly. Po celém hřebeni jde hřebenová stezka. Nejvyšší hora tohoto pohoří Gutin (1447 m), vypínající se S. od starého hornického města Capnicu. Za touto horou končí pás Jílových (Gutinských) hor u sedla Kapnického, jímž jde silnice z Marm. Sihoti Sighetul Mar. do Baia mare. Dále k JV. pokračuje hřeben hor Montii Tiblesului až k řece Salva. SV. od nich se rozkládá mohutná a krásná skupina Montii Rodnei, dosahující horou Pietrosu 2305 m.

571 km **Saldoboš.** Dřevěná got. cerkev z r. 1870 se štíhlou věží, pěkně zdobenou. 1700 (1900) ob.

AB.: Chust, Buština, Ťačovo.

Východisko silnice na Drahovo a ke Krásné polonině (v. tam). V okolí jsou silné prameny solné, S. u Danilova a nejsilnější v Podk. Rusi u Šandrova. Obyvatelstvo z daleka přijíždívalo (na př. Vrchovinci až od haličských hranic) a odváželo si „ropu“ (slanou vodu). V této oblasti převládají gotické typy cerkví (Apše, Sekernice, Krajníkovo, Nižní Seliště), jež prozrazují západní vliv něm. kolonistů.

575 km Výškovo nad Tisou. 3 km J. 200 m. 4700 (6000) ob. (50% Maďarů). Vzhledem k změně řečiště leží železný most již od r. 1919 mimo řeku Tisu (přechod po prámech). Původně kolonie něm. horníků. Obyvatelé jsou většinou vyznání kalvínského. Obchod s dřívím opřený o Tisu.

Odtud asi 5 km V. jest nezřetelná zříc. hradu **Výškovo** (Varhagy, 594 m) na osamoceném, střechovitém, zalesněném trachytovém kuželi. Za ním bývaly železito-uhličité lázně. Také jiných pramenů jest hojnost. Na rumunské straně se táhnou hluboké pralesy. Hranice jdou po hřebeni sopečných hor (v. u Chustu).

577 km Buštino. 200 m. 2600 ob. (68% Rusínů, 26% israel.). Ředit. stát. lesů. Středisko dřevařství při ústí řeky Terebly do Tisy.

Odtud jde silnice k S. údolím Terebly ke Krásné Polonině, k sinovirskému jezeru a do odlehlých končin pohraničních. — J. odtud za Tisou je zříc. hradu Výškovo a min. prameny (v. svrchu). S. Handal Buštinský. 600 ob. 30% Maď., 40% isr. V okolí se pěstují buvoli, jejichž stáda jest viděti na bažinatých pastvinách (často ponořeni, že jen oči, nozdry a rohy vyčnívají z vody).

Trať přejíždí řeku Tereblju, která tu má velmi široké a proměnné koryto, neregulované a v několik ramen rozdělené. Vp. jsou kužele Gutinských hor, vl. osamělé kužely a valy sopečného Středohoří Podkarpatoruského, pokračování oblouku vihorlatského.

Od J. se přibližují k Tise státní hranice, které jdou pak podél ní od ústí Ťačovského potoku.

585 km Ťačovo. 216 m. 6500 ob. (47% Rusínů, 30·5% Maďarů, 20% Židů, 2% Čechů). H.: Koruna (7 p.), Glück (2 p.), Kaloš (6 p.), Klein (10 p.), Feig (2 p.), Okr. úřad. Os. Stát. lesní správa evid. katastru. Kostel římsko-kat., pravosl., evangel. Převládá dřevařský obchod jako ve většině potiských obcí. Odtud k S. jezdí AB. údolím Terešvy do Ušťčorne.

Ťačovo je střediskem ovocnictví Podk. Rusi. Proslulo zejména nejlepšími jablky (v. úvod k P. R.), jež se dodávala před válkou na císařský stůl. Roční produkce ovoce činí asi 1000 vagonů, z nichž asi 500 se vyváží a ostatek čeká na zpracování.

Od S. přichází Ťačovský potok. V údolí leží obec Okruhlá (dříve nazývaná Malé Ťačovo), kdysi byly tam solné doly.

592 km Bedevla. 3000 ob. (z toho 95% Rusínů). Původně něm. kolonie hornická. Odbočuje silnice k S. do údolí Teresvy. Vp. jsou krásné kužele a mohutné valy Gutinských hor na rumun. území, porostlé listnatými lesy. Přes Terešvu vjíždíme do žst. — 594 km **Teresva.** 240 m. 2000 ob. (78% Rusínů, 2% Čechů, 15% Židů). V hostincích 15 lůžek. Parní mlýn, parní pily. Odb. T. 330, úzkokolejná dráha 15 km do Neresnice. Východisko

silnice k Usťčorné na směr Volové—Jasiňa. Z Neresnice jezdí tam AB. Podrobněji v. svrchu.

AB.: Ťačovo, Bedevla, Usťčorne.

Do vlaku přistupují rumun. vojáci, kteří vlak provázejí, pokud jede po rumun. území. Pak vlak přejíždí Tisu na rumunské území, po němž jde dráha stále po již. břehu Tisy. Pasu není třeba, nevystupuje-li se na rumun. území. Silnice se ubírá po čs. břehu přes Hrušovo. 1381 ob. 92% Rusínů, 8% Židů. Býval tu proslulý pravoslavný klášter. Odtud jde V. cesta na Nižní Apšu a silnice k JV. na Slatinské doly 11 km (v. dále).

600 km Draga Voda (Câmpulung), 248 m. Rumunské městečko. Čs. a rumun. pasová i celní prohlídka cestujících do Rumunska a obráceně. — 612 km **Sighetul Marmatiei** (Marm. Sihoť). 274 m. Solný důl, středisko obchodní. V. níže. — 614 km **Camara la Sighet.** Přestupní stanice do Slatinských Dolů.

*

Odbočka T. 331. 4 km. Za mostem přes Tisu. Hned za Tisou je býv. předměstí Sighetul Marmatiei Selo Solotvina, čtvrť bídných chatrčí a uliček, skoro ½ Židů. — 4 km Slatinské Doly (maď. Akna Szlatina). 293 m. 2400 ob. (z toho 60% Maďarů). H.: „U nádraží" (3 p.), Karpatia (9 p.). Noclehárna KČST. ve škole. Osada spočívá na diluviálních a aluviálních terasách, pod nimiž jest (asi 2200 m dlouhé, 1700 m. šir. a 300 m. hlub.) lože kamenné soli, většinou čisté. Solná lože se asi táhnou od Prešova do Podkarpatské Rusi přes Chust k Slatinským Dolům. V tomto směru se vyskytují porůznu solné prameny. Pak přecházejí do býv. Sibiňska, kde vytvářejí ohromná ložiska. Sůl v Slatinských Dolech jest, tak jako v Haliči, ve vrstvách mladšího útvaru třetihorního. Sůl jest jemně až hrubě zrnitá, velmi čistá, obsahujíc jen 0·2—0·4 přimíšenin. Dolovalo se tu již ve středověku, r. 1778 byla otevřena jáma Christina, 1781 Vojtěch, 1789 Mikuláš, spojená s jamou Kunhutinou. Obě se roku 1908 zřítily (v. níže). Dnes se těží jen na dvou dolech, Františkově a Ludvíkově, a to denně 40 vagonů soli. Návštěvu dolů mezi ½10. až ½13. hod. povoluje ředitelství stát. sol. dolů v místě. — **Prohlídka: 1. Ludvíkův důl** (jáma), založen byl v r. 1804, dnes se pracuje 120 m pod zemí. Starší komora jest 300 m dlouhá, nově otevřená komora asi 250 m dl., 12—20 m široká. Její strop leží 68 m pod povrchem země. Zvláště pěkný pohled na celou komoru a pracující dělníky je z dřevěné galerie u stropu. U dolu je moderní solný mlýn. Část se odváží do Olomouce, kde se mele. — 2. **Františkův důl** byl otevřen r. 1808, má 3 lodi, hlavní 210 m. dl., 20 m. šir., 74 m vysokou a jest moderněji řízen. Pracuje se ve hloubce 128 m. Hlavní loď se podobá velikému zvonu, z něhož se rozbíhají chodby na všechny strany a jehož podlaha se stále prohlubuje. Prosakující voda (z Tisy) se zachycuje stokami, svádí se do rybníčku, odkud se čerpá elektr. pumpami. — 3. Zřícená a zaplavená jáma Mikulášova a Kunhutina, asi 60 m hluboká, 300 m široká, s plovoucím trámovím. Těsně u osady na S. straně se dnes zasypává. V okolí se odkrývají mohutné vrstvy zemin za účelem svrchního dolování. Od dolu asi 10 min. dále jsou solná jezera (6), v nichž jsou koupele s teplým bahnem. — 4. Solné lázně jsou v lázeňské budově za Ludvíkovým dolem s dobrou Rs.

Okolí. 1. Výletní místo Pavlovy Koupele. Jde se tam k S. mimo jámu Kunhutu, solná jezera (3·5 km). — 2. **Na Apšici** leží soustře-

děné rolnické, zámožné obce rumunské s krásnými dřevěnými stavbami a cerkvemi. Nižní Apša. 5900 ob. (72% Rum.). Ze Slat. Dolů 8 km. Střední Apša. 3500 ob. (80% Rum.). Ze Slat. Dolů 6 km. Středisko pěst. kukuřice a stáda dobytka (i buvoli). Výroba koberců pestrých barev. Vyšní Apša. 5300 ob. (85% Rusínů, 15% isr.). Ze Slat. Dolů 11 km. Rozložená po vrchovinách. Hlavně dobytkářství. — 3. Selo Solotvina. 3900 ob. (50% isr. a Rum.).

Marmatiei Sighetul (Marm. Sihoť). 274 m. 23.691 ob. (z toho 1000 Rusínů, 6.500 Maďarů, 5000 Rumunů a asi 11.000 isr.). Mírovými smlouvami byl městu připraven trpký osud odumírání. Bývalo sídelním místem marmarošské župy. Podnes nutno je pokládati za přirozené středisko horní kotliny Tisy. Hranice zde vedené mezi Rumunskem a Podkarp. Rusí jdou podle Tisy, sběhnuvše před rumun. Franzensthalem k ní na S. s Gutinských hor a ubírají se po Tise, půlíce tak přirozený celek, sběrnou kotlinu marmarošskou v S. čs. část a jižní rumunskou.

Vycházky. 1. Gutinské hory končí, jak uvedeno horou Gutin (1447 m). Po jejich hřbetu jde hřebenová stezka. Z Marm. Sihotě se k nim ubírá silnice údolím Izy a pak k JZ. údolím Máry, bohatě osídleným přes Berbesti, Desesti, Gracesti, vesměs větší obce rolnické, v úrodné kotlině. — 2. K J. jde žel. lokálka do **Ocna Sugutag** (498 m), větší zeměděl., pravidelně v rovnoběžnících stavěné obce, a státní automobilová silnice, jež pokračuje na Budesti. Tím směrem jde též cesta údolím řeky Coseu, jež společně s Marou se vlévá do Izy. Budesti jest východiskem do záp. části hor Montii Tiblesului, přebohaté rudnými žilami s četnými doly. K J. z Budesti pokračuje stát. silnice přes sedlo mezi horami Gutinskými a Tiblesulskými mimo lázně Brebu (Z., pod Gutinem) a četné doly i hutě na Capnic, horské hornické městečko, pův. německými horníky osídlené. Odtud se štěpí silnice jednak na Danesti, jednak na Strâmbu-Baintului. J. od Budesti jsou stříbrné doly na S. úpatí hřbetu Magura (1204 m), Prislop (1336 m), jimiž počíná hřebenová stezka Monzii Tiblesului, sbíhající k SV. k údolí Izy odnožemi (kolem 1000 m). — 3. Do krásného, krátkého údolí řeky **Ronisoara** (Runa) míří ž. odb. t. zv. solná dráha k hornickému městu Cosciui (362 m) přes dolní a horní Rovnou (Rona d. j. 334 m a Rona d. s.). Veliké doly solné, 89 m hluboké, prohlídka dovolena. — 4. Solnou drahou do údolí Mary, 22 km do Ocna Sugatag (Aknasugatag) a do lázní Brebu. Odtud na Gutin (1447 m). — 5. **Údolím Izy**, jež přichází rovnou od JV. jde silnice, která řetězem velkých obcí (Barsana, 344 m, Stramtura, 339 m, Rozavlea, Cuhea, 406 m, Dragomiresti, 428 m, Silistea d. s., Sacelu, 555 m, odkud jde silnice jednak do údolí Vyše (Visaul, v. dále), do Moiselu, jednak k J. přes hory Montii Rodnei do údolí řeky Salvy do Rumunska. Sacelu jest východiskem od Z. na hřebenovou stezku lysých, poloninami pokrytých hor Montii Rodnei a to přes Muncelul (Minčol, 1703 m), Besarabu, Batrênu (1713 m), Bucuiescu (2066 m) k uzlu, z něhož vybíhají na všechny strany rozsochy, zejména k S. hora Petrosu (Petruša, 2305 m, nejvyšší) nad žel. st. Borsa (665 m) v údolí Borse. K V. hřbet pokračuje ve výškách přes 2000 m k hoře Calatului (2057 m), důležité tím, že přes ní jde jednak cesta z Borsy, do údolí Vale Aniesul (Anenské údolí) s velikou hatí, jednak k témuž cíli lanová dráha od žst. Borsa. — Mezi údolím Izy, právě popsaným, a severnějším a s ním rovnoběžným, táhne se vrchovinný hřbet, 800—1000 m vysoký, hojně odlesněný, poloninami pokrytý. — 6. **Údolí Vyše** (Visaul) vlévá se do údolí Tisy u žst. Vaova Visaulaj. Z Marmarošské Sihoti jde sem po rumun. půdě železnice (po níž jezdí čs. vlaky do Jasině) a silnice po čs. půdě. Trať i silnice údo-

lím míří přímo k JV. rovnoběžně s údolím a silnicí Izy. Prochází řetězem větších obcí (Petrova, Ruscova, 434 m, Višau d. j., Višau d. s., 497 m, Moiseiu) do konečné žst. Borsa (665 m). Silnice pokračuje dále k V. přes hřeben horský do vých. Rumunska. — Od této směrnice odbočují důležité tur. směrnice: a) K SV. z obce R u s c o v a (434 m) silnice na rusínskou obec Poiana de submontii (540 m) maď. Ruspoljana, Ruská Polana). Odtud k S. lze vystoupiti několika směry na čs. pohraniční hřbet P o p I v a n (1940 m), Stoh (1655 m). — 1. Na horu P o p I v a n možno jíti již z B i ş t r é (Bistra) přes horu Serban (1795 m, na hranicích), nebo z Petrova údolím Frumseaua, nebo z údolí Ruscova přes horu Kruhliak (1188 m). — 2. N a M e z i p o t o k y (1716 m) lze jíti z údolí Ruscova z Repedea údolím Krivé. — 3. N a S t o h se chodívá na Poiana de humboulii (Ruské Polany) buď po hřebeni přes Mihailecul (1920 m), Farcaul (1961 m), nebo údolím Sokolova přes hať Rožaš pohodlnou cestou až na polsko-rumunskou hraniční horu Kopilas (Copilasul, 1599 m) a odtud po pohraničním hřebeni hřebenovou stezkou 2 km na Stoh, trojmezí ČSR., Rumunska a Polska. — b) Z Višaud (497 m) odbočuje silnice k SV. údolím Apy pod hřbet, který vybíhá po polsko-rumunských hranicích k JV. (1500—1700 m), jde mimo nádrže, malé lázně Baile Suliga. Přestupuje hřbet ve výši 1000 m a sestupuje do vých. oblastí rumunských. Mezi Apou a Borsou (horní Visaul) pnou se hory 1500—1939 m vysoké. — c) Z Moiseiu jde silnice do údolí Izy (v. svrchu). K JV. vystupuje se na Petrušu (Petrosu, 2305 m), nejvyšší horu Rodnejských hor (v. výše). — d) Od konečné žst. Borša jde lanová dráha na Galatului (2057 m) a do údolí Anenského (v. svrchu) přes hřbet Montii Rodnei. — e) Z horní Borsi jde lesní dráha k SV. na Borsa Handal (o něco dále na V. pramen kyselky) a k V. podle silnice k údolní přehradě Strâmtura. K J. dobrá cesta vystupuje na Rodnejský hřbet.

*

D á l e se T. 301 ubírá po rum. území kukuřičnými poli. Vp. pěkný výhled až ke Svídovci. Přes T. tu jdou dva mosty do Bočkova. — 624 m **Bacicoiul Mare Carpinis** na rum. území.

Odb. T. 332 přes Tisu do **Vel. Bočkova** na čs. území. 307 m. 5600 (6000) ob. (70% Rus., 20% israel., 10% Maď.). Leží na řece Sopurce, má velkou tov. (Klotilda) na zpracování výtěžků ze dřeva, odpadků ze solných dolů v Slat. Dolech a alunitu na kamenec. Středisko obchodu dřívím. Zdejší obchodníci skupují od státu dříví, jež se sem plaví v jednoduchých vorech z Bohdanu (v. tam) a Jasiny, váží je tu ve větší vory pro export. Na čs. břehu jsou skladiště vorů. V okolí se asi 10.000 lidí zabývalo vorařstvím.

Východisko k S. na hřbety, zde „plajky" nazývané, jež přicházejí od S v í d o v c e přímo k J., navzájem odděleny hlubokými údolími. Od Z. do údolí Apšice jsou to: a) J. výběžek od A p e c k é p o l o n i n y (1511 m) přes Mezidíly (1192 m) přímo k Vyš. Apši (v. Slatinské Doly). Východiskem jest Vyš. Apša. — b) S. od Vyš. Apši jest ú d o l í T y š a k, přicházející od Mezidílů (1192 m). Mezi tímto údolím a údolím Sopurky táhne se od Mezidílů k J. ostrý, lesnatý hřbet s horami Kičera (1021 m), Prechud (867 m). Východisky jsou V. Apša a Kobylecká Polana (v. níže). — c) Mezi Seredné rikou a východnější Kosovskou rikou, jež ústí u Luhu do Tisy, přichází od Svidovce rovinou k J. asi 35 km dlouhá, asi 4 km široká, ostrá zalesněná H l a s k u l o v a p l a j k a (od J. k S.: Holjareň (619 m) a Díl Boženi (802 m), Kobyla

Svidovec a Černá hora

VYSOKÉ TATRY

(1180 m) Hadob-Kadob (1145 m), Vel. Menčul (1294 m), Todiaska (1764 m). Hřebenová stezka jest zřídka tur. navštěvována vzhledem k význačnějším partiím v sousedství. — d) Mezi tímto hřbetem (c) a Apeckou planinou (a) končí nad obcí Kobyleckou Polanou krásný hřbet kratší s pohodlnou hřebenovou cestou z Kob. Polany k S. po Stajkové stezce přes Plešku (1216 m), Oprešu (1484 m, salaš, polonina), Kurpeň (1410 m), Ungurjasku (salaš, polonina). — e) Mezi Kosovskou rikou a Tisou rozkládá se široká (5—8 km) Bližnická polonina (plajka), jež sbíhá od Bližnice (1883 m) přímo k J. přes Pereslip Stare (1475 m, mlékárna, salaše), Dumeň (1391 m, salaš), Z. nad Rachovem Lysina (1413 m, Z. od Berlebaše), Menčul (1241 m, salaš, Z. od Butína), Polonskyj (1094 m, Z. od Trebušan nad ohbím Riky). Celé tury po těchto plajkách Svidovce, porostlých většinou buky a bohatými četnými minerálními prameny, podnikají se zřídka, a když, pak od S. k J. Východisky jsou: 1. Od S. hřbet Svidovce; 2. od V. především Rachov (v. tam), pak ostatní žst. T. 301. 3. Od J. Kosovská Polana, Kobylecká Polana (410 m). Vyšní Apša a Slat. Doly.

Údolí mezi svrchu uvedenými hřbety vystupují a končí od J. k S. na J. bocích Svidovce: 1. Údolí Apšice stoupá od Vyš. Apši k rusínské obci Apšici (386 m). Odtud stoupá několik údolí k Apecké polonině (1511 m), na kterou se však vystupuje zpravidla od Z. z údolí Teresvy z Dubového (v. tam). Cesta hřebenová jde tam z Apšice jednak po hřebeni Z. od potoku Vel. Plajuk, jednak V. od něho přes Mezidíly (1192 m, v. svrchu). — 2. Údolí Tyšaku přichází od Mezidílů, jest lesnaté, neschůdné a neosídlené. Obě údolí setkají se ve Vyš. Apši. — 3. Od Vel. Bočkova stoupá silnice údolím Sopurky ke (celkem 13 km) Kobylecké Polaně. 410 m. 1750 ob. — Nocleh možný v soukr. bytech. Host.: Heller Moses (3 p.).

Kob. Polana jest jakýmsi prům. střediskem těchto plají. Je tam malá železárna (60 děl.) J. Bratmanna, jež vyrábí sekery, motyky a vyváží je do Rumunska. Ocelárna (20 děl.) vyrábí součástky strojů, kamna a j. Společnost Thonet a Mundus (v. V. Koryčany) vyrábí tu ohýbaný nábytek (50 děl.).

Z Vel. Bočkova vede lesní úzkokolejná dráha do Kob. Polany a odtud k S. až k myslivně Džamer.

Jednoduché lázně během války zanikly a nebyly obnoveny. Důležitá tur. křižovatka: a) K SZ. údolím Malé Sopurky (také zv. Krajní riky) stoupá cesta pod Plesku, tam odbočuje stezka na SZ. k vrcholu Plesky (1317 m). Z. obec Krásná v údolí Teresvy. V údolí Malé Sopurky jest min. pramen Ema a lov. chata Zamer (Džamer, 13 km od Polany). — b) Údolím Serední riky, neobydleným až na mysl. Popitnik (13 km od Polany) stoupá cesta (vp. od mysl.) na hřebenovou stezku (salaše) k Todiasce (1764 m) na Svidovci. Od Popitniku k S. (3 km nahoru) v údolí jsou vydatné prameny železité kyselky (sirnatý a solný). — c) Přímo k S. přes Aprešu (1484 m) na Svidovec (v. výše). — d) Důležitý jest přechod na V. na Rachov (v. tam). Z Borkutu se chodívá k SZ. na Kičeru (1021 m), k JV. na Kobylu (1180 m), odkud jest 8 km J. na Rosušku (608 ob. Rus.), chudou obec. V okolí obou obcí bývalo hlavní naleziště proslulých marmarošských diamantů, t. j. krásných (několik mm v průměru), dokonale vyvinutých dvojjehlancových krystalů křišťálu, vhodných k ozdobnické práci. Jsou v měkkých okolních horninách, větráním se uvolňují. Dnes jsou naleziště vybírána a bylo by nutno dolovati. — e) Údolí Kišvy sluje v horní části Kosovská rika. Jest to krásné asi 35 km dlouhé, nevětvené, lesnaté a téměř neosídlené koryto, od S. k J. přímo měřící. Největší obcí

jest tam Kosovská Polana (433 m). 2500 ob. (95% Rus., 3% Ž. a j.). Cesta autem sjízdná jen za sucha. Noclehy v soukromí. Parní pila. Poblíž jsou dva min. prameny. Údolí jest schůdné až po státní lesní hájenku Jelenku (SV. 13 km). Od Jelenky vede serpentýnová cesta na Dumen (1301 m) a na Perelisk (1383 m). Pod Pereliskem v údolí jest miner. železitý pramen. Od Jelenky lze vystoupiti na poloninu Gerešavskou (1577 m). Údolí jest za mokra obtížně schůdné. Po obou stranách se táhnou krásné bukové lesy.

*

Dále T. 301 se ubírá po rumun. území k žel. zast. — 626 km **Lunca la Tisa.** Vl. u zastávky primitivní hřbitůvek. Proti žel. zastávce na čs. území na S. břehu Tisy jest obec Luh (žel. lávka) na silnici Vel. Bočkov—Jasina. 320 m. 300 ob. (88% Rus., 6% Ž. a j.). Leží při ústí Kišvy. Vycházky v. svrchu.

Krásný výhled k S. na plaje od Svidovce k J. sbíhající. Nad Tisou jsou na čs. straně stráně, výhodně k J. obrácené, ovocnými stromy posázené. Dále se údolí Tisy zúžuje mezi Volosankou (934 m) na J. a Poloninským (1094 m na S.), takže sotva řeka, silnice a železnice se vedle sebe místy stěsnají. Tato těsnina provází T. až do Jasiny. ČSR. nastává tu nesnadný úkol budovati T. po svém území, místy příkrém, ohrožovaném sesouváním svahů nad silnicí a podmílaném Tisou. Geologicky jest tento kraj zajímavý tím, že jest tvořen krystalickými břidlicemi (rula) a místy i prahorními vápenci.

Vl. za řekou jest jednoduchý lovecký útulek (Kuzi) při ústí Kuzího potoka naproti rum. strážnímu domku. Zanedbán. Pak roztroušená osada Gruň.

Přes řeku Vyšavu vjíždíme do žst. — 637 km **Valea Visaului.** Pasová a čs. prohlídka cestujících z ciziny nebo naopak. Vojenský rumunský doprovod vystupuje (zpět přistupuje). Malá obec s dvěma pravoslav. dřevěnými cerkvemi. Údolím Vyšavy (Višaul, v. výše) na rumun. území k JV. jde žel. odbočka pod nejvyšší horu Marmarošských Alp. T. přestupuje (1 km za žst.) opět na čs. území, jímž se ubírá až do Jasiny.

641 km Trebušany. 2050 ob. (80% Rus., 10% Ž., 5% Č., 5% M.). 8 host. (ciz. p. ve 2 host. a v soukr. Dva dřevěné kostelíky, 3 pily. U nádr. stojí primitivní sklárna výroby lahví, která už po několik let nepracuje. Železný most vede do obce, jež leží na p. břehu.

Východisko: K V. na pohraniční hřbet: 1. Přímo od sklárny na **Žoltý** (893 m) a po hranicích k JV. na Menčul (1368 m, salaš). Nad Strungeň gruní jest chata delimitační komise (nocleh, klíč jest u hajného v Trebušanech). Možno sestoupiti buď do Rumunska na Bistrou nebo dále pokračovati přes Preluku (1416 m), Žerban (1795 m) na Pop Ivan (1940 m). — 2. Přímo na horu **Pop Ivan** (1940 m) na hranicích se chodívá údolím Bílého potoka k velké hati (8 km), pak se vystupuje na Leze-

činu poloninu ke kolibě na nocleh. Cesta až sem trvá 8 h. Druhého dne po 2 h. vystupujeme na vrchol Popa Ivana (1940 m, rozlišuj od východnějšího), jenž skýtá nádherný pohled k J. (na Petrušu, 2305 m, v. svrchu) a k V. Scenerie jest divoká, velehorská, z nejlepších ze země Podkarpatoruské. Velehorská květena. Geol. významný jest složením (rula, svor a vyvřelý trachyt), jímž se liší od ostatních okolních hor, složených z měkkých pískovců. K této pouti jest nutno vzíti proviant na 2—3 dny. Při všech cestách po rumun. hranicích třeba dáti bedlivý pozor na hranice (stezka leckdes přechází na rumunské území); rumun. pohr. stráž*) přísně hlídává (zejména mají-li turisté dalekohled, fot. aparát a p.), místy v záloze v křoví a p. Zkušenosti doporučují držet se asi 10 m od stát. hranic na našem území. Z hory Pop Ivan možno se dáti: a) k S. po hřebenu na Berlebašku (1736 m) a odtud přes Ščevoru (1467 m) lesy zpět; — b) k V. do údolí ke Kvasné hati a podle Kvasného potoku do Bohdanu; c) ještě dále k SZ. přes Menčul, 1500 m, buď do Berlebaše nebo až do Rachova; d) k S. přes Petruš (1784 m) do údolí Kvasného potoku přes Krásný do Bohdanu. (AB. do Rachova.) — 3. Větším tur. podnikem jest cesta s Popa Ivana (Trebušanského, 1940 m) na Stoh po pohraniční stezce přes Bandriasku (1547 m), Mezipotoky (1716 m), Něněsku (1820 m), Korbul (1700 m). Celkem asi 14 h. cesty (O Stohu v. dále.) — d) K J. možno jíti do Rumunska po hřeb. stezce přes Paltinul (Ripa, 1712 m) na Repedea, nebo jak bylo uvedeno svrchu (pas s visem nebo přepustka nutné).

Před Butínem přejde T. na p. břeh Tisy. — 649 km Berlebaš. 399 m. Při ústí potoku Berlebaš. Tunel. Krásné hluboké údolí.

656 km **RACHOV.**†† 443 m. 8000 ob. (z toho 70% Rus., 7% Maď., 7% Něm.). H. Hostinec s několika pokoji. Nocuje se v soukr. domech, jež mají čistě zařízené hostinské pokoje (Lathmanová, Wider). Stravování na nádraží (2 p.). Noclehárna KČST. ve škole. Oú. Os. Fin. úř. Zeměděl. insp. Správní a turistické středisko nejzazšího čs. východu. Kostely pravoslavné 4, uniatské 4 a katol. 2, synagoga. Pily (3). Elektrárna.

Obec leží v náherné poloze, středem jejím se valí Tisa dosti prostranným údolím, sevřeným s obou stran kopci, z valné části zalesněnými. Hodí se za utěšené Ls. za teplejšího počasí. Podnebí jest velmi zdravé. Od nádraží přejdeme po visuté lávce Tisu do městečka, rozloženého podél údolní silnice. Za lávkou čekají nájemná auta a AB. do Bohdanu. Popis hor v. u Jasiny.

Vycházky: 1. Z. se tyčí **Kámen** (Klevka, 1155 m) s krásným výhledem. Dále se chodívá do Kosovské Polany (10 km) a pak do Luhu (17 km) nebo Vel. Bočkova (21 km). — 2. S Kamene (Klevky) do **Kobylecké Polany** přes Kobylu (1180 m, 15 km) a pak k J. na Vel. Bočkov nebo k S. na Oprešu (1484 m) nebo Apeckou (1511 m). Tura napříč plajek k Svidovci (v. výše). — 3. Po č. zn. přes Šojmul (1228 m), Menčuly (1380 m a 1500 m) a Berlebašku (1736 m) na východního Popa Ivana (1940 m, 20 km) a sestup do Trebušan (16 km). Nocleh v kolibě nebo

*) Funkci četníků, pohraniční stráže, konají v Rumunsku vojáci.

chatě delimitační komise (vděčnější než směr Trebušany—Pop Ivan —Rachov).

AB. do Bohdanu proti Bílé Tise přes Ustěriky (v. níže).

Od Rachova se romantičnost údolí stupňuje. Vlak jede k Jasině třemi tunely, několikráte přejíždí Tisu, která divoce naráží na břehy a podmílá trať i silnici (nákladné zabezpečovací práce). Silnička po Z. (p.) břehu řeky bývá poškozována úrvami ze strání. Scenerie jedinečná.

662 km **Ustěriky** (zast.). Při soutoku Černé a Bílé Tisy, rozlišitelných barvou vody. V blízkosti staví Legiobanka pilu a obytná stavení pro úředníky a dělníky.

Údolí Bílé Tisy přichází od V. od nejvyšších pohraničních hor, jejichž sběrnou kotlinou jest údolí Bílé Tisy. V údolí leží táhlá ves Bohdan (Bílá Tisa), obydlená Huculy, zejména ve svátek zajímavá malebnými kroji. AB. do Rachova. Se všech stran se sbíhají údolí od vysokých hor, jež tvoří kolem rozsáhlé kotliny velehorskou zeď. Popis hor v. u Jasině. V místě je četnictvo, lesní správa, notář, hostinec (nocleh), obchod. Podrobnosti o vycházkách v. u Jasině. Bohdan je nejrozsáhlejší čs. obec (486 km², Praha 171 km²).

T. přejíždí Černou Tisu. — 666 km **Bělín.** 494 m. Malá osada. V okolí jest několik minerál. pramenů (většinou železnato-uhličitých). — 672 km **Kvasy.** 535 m. Malá obec huculská v pěkné kotlině. Dřevěná cerkev z r. 1860. Synagoga. Jednoduché, prosté koupele s prameny železito-uhličitými.

Východisko: 1. SZ. na **Bližnici** (Blíženci, 1883 m), nejvyšší horu Svidovce, a to cestou k salaším a pak po hřebeni na Bližnici. Odtud na svidovecký Stik (1707 m) a Tatulskou (1774 m) a mezi kolibami Preluka do údolí Černé Tisy a do Jasině. — 2. SV. mimo koliby přes **Menčul** se státní sýrárnou (nocleh v insp. chatě) na **Šešul** (1726 m), nejzápadnější výběžek Černých hor (v. tam).

Údolí jest velmi romantické. Tisa v tomto úseku působila veliké škody. Silnice byla často podemleta. Jsou tu veliké práce regulační (1927—1930).

Za Kvasy T. opět přechází Tisu. Dva tunely. Na trati jsou nákladné stavby. Před stráž. domkem 206 jest most a za ním opět most. — 683 km **Kevelov.** Malá osada.

Asi 3 km J. jsou T r u f a n e c k é v o d o p á d y. K JZ. chodívá se na stát. mlékárnu pod Menčulem (1314 m) a odtud na Šešul (1726 m).

685 km **Jasiňa.** 647 m. 9600 (12000) ob. H. Koruna (jednoduchý) a několik hostinců s jednoduchými noclehy. Na nádraží jsou 2 p. — Nádraží jest 30 min. od středu městečka rozloženého na ploše asi 20 km². Před nádražím stojí kibitky (drožky) i auta. Spojení po obci děje se povozy. Ráz obce jest vesnický. Obec se soustřeďuje v údolí, tvoříc jedinou dlouhou ulici dřevěných stavení podél Tisy. Vyvinut jest tu domácí prům. výšivkový, soukenický a dřevařský. ČSR. zřídila dřevař. a řezbář-

skou školu. Obyvatelstvo tvoří většinou rázovitý kmen Huculů. Domácí, velmi pěkné a pestré kroje, nejlépe poznáme v neděli na mostě a v hlavní ulici.

Proslulé kdysi plavení vorů jest od r. 1927 zastaveno následkem veliké povodně, jež tehdy zničila mosty, poškodila břehy a řečiště zanesla velikými balvany, přes něž vory nemohou přeplouti.

V Jasině jest několik zvonic a 8 kostelů, většinou dřevěných. Z nich vynikají dvě cerkve huculského typu s půdorysem rovnoramenného řeckého kříže, vkusně architektonické: 1. cerkev při silnici do Lazeštiny (SV. části obce) ve slohu byzantskoruském, 2. starý kostel strukivský se zvonicí. Obyvatelstvo živí se jednak pěstováním dobytka, jednak dřevařstvím (v. níže).

Jasiňská kotlina jest zcela uzavřeným světem pro sebe, obklopena horami a téměř úplně vyplněná roztáhlou Jasiňou. Přístup sem jest údolím Tisy drahou a silničkou, jejíž stav (r. 1929) jest často ubohý. Bývá místy Tisou podemleta, někdy zasypána, někdy řekou zaplavena. Za deštivého počasí nebývá autům sjízdná. Budoucnost Jasiny vzroste, bude-li postavena silnice (dnes těžce sjízdná vozová cesta) S. od Svidovce na Usťčorné. Tím se umožní okružní tura zemí Podkarpatoruskou a učiní se přístupnými severní její části.

Huculové tvoří mezi Rusíny zvláštní skupinu kolem Jasině, Bohdanu a Rachova. Jsou statného a vysokého vzrůstu, tmavovlasí, světlých očí. Ženy nosí dvojdílné suknice, zápasky zvané a košile s krásnými výšivkami na rukávech. Také kroj mužů jest pestrý. Pěkně vyšívané kožichy. Huculové jsou z Rusínů nejpokročilejší. Sahají do Haliče k Nádvorné a ke Kolomeji, obyvatelé též v kotlině Čer. Čeremoše (Žabie, v. níže) a j.

Malý, houževnatý huculský koník, dnes válkou značně decimován, je zajímavým soumarem, který bezpečně stoupá s velkým nákladem po strmých stráních. Na horách jest doposud vlk a medvěd domovem. Nejsou nebezpečni, prchajíce před člověkem (v létě) a skrývajíce se ve dne v roklinách. V noci není vzácností jejich návštěva u salaší a nocleháren.

Petrolej. S. od Stebného bylo vrtáno na naftu r. 1878—90 v malých (10—60 m) vrtech. Jen dva vrty dosáhly hloubky 157 a 234 m. Nafta byla zjištěna v malém množství. Názory odborníků se rozcházejí. Někteří tvrdí, že petrolej jest, jako v sousední Haliči, v hlubších polohách, jiní předpokládají, že složení vrstev v zemi Podkarpatské jest jiné a méně příznivé. Mimo to jsou zřídla nafty SZ. nad kostelem proti nádraží a na svazích Bubny.

Okolí: A. Kratší vycházky: 1. K SV. k Stebnému se starobylým (z r. 1765) dřevěným kostelíkem a k naftovým pramenům (v. výše). Vystupuje se dále k S. mimo nádrž na Vyžnu přeluku (1129 m) a po hraniční stezce chodívá se na Jablonické sedlo (v. níže) a silnicí zpět. — 2. K Apšinské hati (v. níže cestou k Usťčorně). — 3. Silnicí k sedlu Jablonickému, kde jsou zachovány doposud zákopy a hřbitovy ze světové války. Za světové války bylo o Jablonický průsmyk bojováno zejména na podzim r. 1914 (30. IX. dobyt Rusy, 20. X. znovu obsazen rakousko-uherským vojskem) a při Brusilovově ofensivě v srpnu a v září 1916, kdy se Rusové snažili obchvátiti nepřátelské posice jednak od J. přes Kukul, jednak od S. přes Plosku. Nejlépe povozem (40 Kč) z Jasině. Cesta, celkem dobrá, je velmi zajímavá a ke konci příkře stoupá serpentinami k pohraničnímu hřbetu, kde stojí bídný a primitivní útulek čs. finanční stráže a slušný dům polské stráže. Rs.

není. Krásný výhled do Polska, na Černé hory, Svidovec a t. d. — 4. **Na Bližnici** (v. výše). — B. **Větší turistické pouti**: Rachov a Jasiňa jsou středem těchto obsáhlých tur. oblastí: 1. Nádherný hřbet Svidovec, JZ. od Černé Tisy. — 2. S. pohraniční hřbet. Všecky tyto hory jsou kryty pastvinami a skýtají nádherné výhledy. — 3. Tur. pout S. zemí Podkarpatoruské: Jasiňa, Volové, Volovec, případně i Užok. — 4. Čorná hora, po Tatrách nejvyšší a překrásné hory. — 5. Pokračování T. 301 polskou lokálkou.

a) **Z Jasině na S. pohraniční hřeben.** Rovnoběžně se Svidovcem jde severněji pohraniční hřeben. S. sklání se do Polska do kotliny Bystrzyce Nadwornianske. Možno na něj vystoupiti od SZ. konce Jasině v údolí Čer. Tisy od „Pod Poharskim" k SZ. na pohraniční stezku a jíti po ní přes Černou Klevu (1723 m), Bratkovskou (1782 m). Sestupuje se k J. po hřebenu odnože k tur. chatě na Okole a po lesní cestě na silnici v údolí k hati Apšinec.

b) **Z Jasině na Usťčorny údolím.** S. úsek podélné č. zn. cesty tur. z Užoku do Jasině. Z Jasině do Usťčorny jest 50 km. Silnicí na Apšinec jest 16 km, pak pokračujeme polní horskou cestou a opět silnicí. Cesta jde rovnoběžně s turistickou cestou, jež se ubírá po hřebeni Svidovce, takže možno je spojiti. Cesta údolím se konává povozem. Údolím Černé Tisy přijdeme k A p š i n e c k é h a t i, největší a nejzajímavější, jež zadrží až 400.000 m^3 vody (16 km, chata, k noclehu jest třeba svolení lesní správy v Jasině). Odtud k J. jest 3 h. na hřeben Svidovce (návrat po hřebenu). Dále stoupá chatrná cesta (v nejbližší době má býti přestavěna na státní silnici) přes předěl mezi Tisou a Turbatem. K S. možno vystoupiti k tur. útulně (r. 1929 nově vybudovaná, strážce) a dále na pohraniční hřbet (návrat). — Hlavní směr sestoupí k Turbatské hati (nádrži), nejvyšší v zemi Podkarpatoruské (chata, nouzový nocleh) v nejmokřejším koutu republiky (1350 mm vod. srážek ročně). Odtud sestupujeme cestou k hájovně Turbačil (799 m). K S. odbočuje cesta přes průsmyk Pantyr (chata) do Polska do kotliny Bystřice Nadworňanské, kdež končí lesní dráha z Nadworné na T. Jasiňa—Stanislawów. Dříve se užívalo této směrnice při okružních výletech. Dále přijdeme k sešlé tur. chatě Usťturbatské (720 m). K S. odbočují cesty k nádržím Berťanky a Plasna. Odtud pokračujeme přes Brustury (východisko na Svidovec) do Usťčorny (v. tam podrobněji).

c) **Svidovec** jest z nejkrásnějších horských partií ČSR. Široký, hlavní jeho trup, z pískovců složený, se obloukem klene od Terešvy z Brustur k Tise na Kevelov. Je zvlněn sedly a kupovitými a pyramidovými vrcholy, z nichž nejvyšší jest nad Tisou Bližnica (1883 m). Ostře vyniká náhlý přechod z pásma lesů (níže bukový, výše jehličnatý) na nadlesní poloniny. Na S. straně příkře spadá do údolí Černé Tisy horskými kotly, na nichž se uchovalo mnoho stop po diluviálních ledovcích (uhlazené stěny skal, morény, pět jezírek a j.). K V. spadá prudce k Tise, k Z. sbíhá volněji k horní Terešvě. Velmi zajímavý jest J. svah. Sbíháť k J. až k Tise (tedy až 70 km k Rachovu) dlouhými, úzkými odnožemi, zvanými zde plajky (od Z. k V. pořadem): a) Plajka Apecká (1511 m), b) Stajkova plajka s Oprešou (1484 m), c) Hlaskulova plajka, d) Bližnická plajka. Mezi těmito plajkami táhnou se dlouhá, úzká údolí (podrobnosti v. u T. 301, km 624, str. 353).

Východiska: Rázem Svidovce jest také dán směr výstupu. Komunikačně nejpohodlnější jest přístup přes Jasiňu, nebo ze žst. Kevelov (Svidovec), leč nejvhodněji možno vystoupiti na Z. část z Brustur nebo z Krásné. Sem nutno ovšem jeti povozem buď z Usťčorny (AB. z Neresnice od žel. odb. z Teresvy) nebo až z Volového (Volové, AB. z Chustu). Cesty od J. jsou popsány při

Vel. Bočkově. Když již se jde tímto směrem, pak se volívá sestup ze Svidovce k J. po některé z plajek (Apecka) nebo údolím (str. 352).

Cesta od Brustur: Nocleh v hájovně u jablonecké klausury, dovolí-li lesní správa v Brusturách. Za jediný den nelze přejíti celý hřeben. Pod hřebenem Podpuly (1634 m) jest chata, v které možno v létě nocovati. Od krásné klausury jablonecké vystupujeme mimo chaty k SV. pralesem na poloniny (pramen, pastevci). Po dosáhnutí hřebenové stezky máme po Z. straně Svídovou (1430 m) s několika salašemi v blízkosti. Postupujeme po cestě přes Čorný Apen (1532 m). Nedaleko na SV. ční Berliaska (1560 m). Odtud na Podpulu (1634 m, zákopy z války, nádherný výhled). Pod hřebenem Podpuli jest chata (nocleh velmi primitivní na seně). Až sem se dojde první den. Podpula jest uzlem odnoží: a) K JZ. vybíhá Tempa (1639 m), s níž jednak sbíhá cesta mimo kolibu v údolí do Krásné (druhé východisko od V.), jednak k J. hřebenová cesta přes Plesku (1317 m) na Apeckou (1511 m) nad Dubovým. — b) K J. sbíhá plajka Stajkova (v. Vel. Bočkov); c) S. spadá krásná kotlina k Turbatské nádrži. Stezka se pak ubírá po hřebeni širými pastvinami, na nichž jsou v létě stáda dobytka (koní, volků, ovcí). Hřbet se táhne 1600—1700 m vysoko, krásné výhledy k S. i J. V údolích jest zřejmý ledovcový vliv (morény), na dně se zrcadlí jezírka. Časté jsou tu náhlé a důkladné lijáky a divoké blýskanice. S. vybíhá odnož na Tataruku (1710 m). Od Todiasky (1784 m) ubíhá rovnou k J. plajka Hlaskulova a v klínu odnože i hlavního hřbetu jest největší pleso v zemi Podkarpatoruské, Velké Pleso (1588 m), asi 300 m dlouhé. Pak přes Široký Virtup (1766 m), Vorozesok (1735 m, alpská protěž, pod ním 2 plesa) přijdeme na Tatulsku (1774 m). SV. odtud při okraji lesa jsou dvě koliby. Odtud k SV. vybíhá krátký hřbet, při jehož konci po obou stranách jsou koliby. Také na V. svahu jsou koliby a pod nimi v lese hať Stanislava s chatou, níže 2 koliby. Od hatě jde cesta do údolí Černé Tisy, SZ. konec Jasině Pod Poharskim. Cesta až na Tatulskou jest provázena překrásnou vyhlídkou na všechny strany. Na S. na mohutný pohraniční hřeben, k J. na sbíhavé plajky a rumunské hory, k JV. vystupuje Čorná hora. — Dále postupujeme na Stik (1707 m). Odtud sestupují stezky: a) k S. ke kolibě a k hati Stanislava; b) k V. přes Menčil (1405 m) na Jasiňu. Na skalách S. od hlavního vrcholu (Dragobrat) kvetou alpské protěže. Od Stiku k Bližnici není stezka znatelná k dvojhrotí (dva křivé vrcholy se sbližují) Bližnice (1883 m, salaš), nejvyšší hory. Ční značně nad okolí a poskytuje nejkrásnější rozhled z celého Svidovce a přehled celé hřebenové cesty. K SV. a k V. spadá příkře několika mohutnými kotli (stopy zalednění). Sestupy (přístupy): a) do Kevelova (Svidovce) k V. po strmé cestě: b) po ž. zn. k J. po další části hřebene až do Rachova. c) Přes Menčil (1405 m) do Jasině. K J. vybíhá Kosovská plajka, jejíž popis v. při Vel. Bočkově a Rachově.

d) **Pásmo Čorné hory** (Černé hory, Černohorská polonina) jest nádherný, široce klenutý horský hřbet, složený hlavně jako ostatní Poloniny, z třetihorních pískovců, který se táhne od Tisy u Kevelova k JV. do Rumunska až po Prislopské sedlo (1418 m), zůstávaje na čs. území pouze až k hoře Pop Ivan (2025 m). Jest vlastně pokračováním Svidovce, od něhož jest oddělen průlomem Tisy. Nejvyšší jest H o v e r l a (2058 m), zároveň nejvyšší hora v zemi Podkarpatoruské, a P o p I v a n, označovaný též Čorná hora (2026 m. Cesta v Čer. horách přináší mnoho zajímavého: život na salaších i huculský lid, hlídající stáda na velikých poloninách, krásné rozhledy. Po úbočích jsou hluboké rokle, místy stopy diluviálního zalednění a drobná jezírka. Svahy jsou pokryty hlubokými jehlič-

natými pralesy (stát. reservace na J. svazích Hoverly). Také zde jest svět hatí a plavení dříví. — Doprava vozem jest možná až k hatím, někdy až na vrchol polonin. Do Bohdanu jezdí z Rachova AB. Noclehy: Tur. chat není, zastupují je do jisté míry dvě státní mlékárny, na Kevelském Menčulu (1314 m) a na polonině Rohoněsce pod Šesulem. Nouzové noclehy se najdou v chatách strážců hatí, k čemuž třeba si vyžádati svolení u lesních správ v Bohdaně a Jasině. Chaty delimitační komise jsou: 1. pod Popem Ivanem (1940 m, klíč v Trebušanech), 2. pod Hoverlou. Na odlehlejších místech je nutno se spokojiti noclehem na seně nebo u ohně na kolibách. Tyto okolnosti nejlépe charakterisují poměry, s nimiž při delších turách nutno počítati. Zato arciť se jinde stěží najde podobný požitek z čistě přírodních a velehorských poměrů. Podnebí jest velmi vlhké, často pršívá a panují husté mlhy, již proto jest vůdce nezbytný. V nocích bývá citelný chlad i v letních měsících. Potraviny se omezují na mléko a sýr, a ani toho není vždy, a na to, co si turista přinese (i chléb). Arciť poměry se rychle zlepšují a strážci hatí i některé salaše počítají již s turisty. Místo peněz je však vítanější tabák nebo cigarety. Také několik tur. chat jest projektováno. Informace o současném stavu podávají ochotně a laskavě KČST. v Rachově, lesní správy v Rachově a Jasině.

Horstvo Čorná hora této oblasti na čs. půdě tvoří obrovský polokruh, jehož osou jest údolí Bílé Tisy a obvodem státní hranice, ubírající se právě po nejvyšších hřebenech. Tak se stává Rachov, správněji obec Bohdan, středem veliké kotliny, od něhož paprskovitě vyzařují tur. cesty údolími a po hřebenech sem sbíhajících odnoží obvodového hřebene.

Hlavní turistické cíle na tomto obvodí jsou:

1. Skupina Šešul (1726 m) a Pietroš (2020 m) mezi Bohdanem a Jasinou. Cíl jednodenních výletů, v čas potřeby nocleh ve státní mlékárně pod Menčulem Kevelským (1314 m). Významný rozhled po Z. oblasti a po Krásnem cirku Bílé Tisy.

2. Hoverla (2058 m) na hranicích. Krásný výhled. Hoverla jest tvořena mohutnou deskovou plochou pískovcovou, jež spadá příkře na vše strany, tvoříc daleko viditelný kužel, jenž spolu s Pietrošem dominuje této části hor. Na V. svazích polských sbírá prameny řeka Prut. S. bok spadá do velkého, kdysi ledovcového kotle. Nejlépe jest vyjeti povozem nebo koňmo přes hať Lazeštinu (hať byla stržena povodní r. 1927, cesta značně poškozena, v r. 1928 opravena; tím směrem ubírá se též nová [1928] lesní dráha, jež však turistů nedopravuje), až pod Pietroše (2020 m) a odtud pěšky na Hoverlu a sestoupiti přes Turkul (1935 m) a nádrž Hoverla do obce Bohdanu (další povoz do Rachova). Krásný výhled k V. do Polska. Č. zn. jde z Rachova na Hoverlu a sestupuje k Jasině. Pod Hoverlou stojí chata stát. deliminační komise. Nouzové přístřeší se nalezne také v 7 kolibách a senících, jež jsou roztroušeny při Z. úbočí při cestě hať Kozmisček—Hoverla—Luhy (v. níže).

Z Jasině jedeme ráno do poslední žst. Zemíru. — Na Hoverlu vedou č. zn. z Jasině po silnici do Zemíru a odtud dále. O stavu cest a chat třeba se informovati v Rachově nebo u lesní správy (na hlavní ulici) v Jasině, kdež jest třeba si vyžádati povolení i doporučení. Výprava tohoto druhu předpokládá za daných poměrů (1929) odhodlání k namáhavé tuře, k primitivnímu nocování a dobré zásobení potravinami podle individuálních potřeb turisty. Nejedeme-li kočárem, který byl najat za poměrně levný peníz před nádražím v Jasině, nebo na koni, který se půjčuje v Jasině za poplatek, lze velmi doporučiti vzíti s sebou alespoň nosiče, cesty znalého (do-

poručí lesní správa). Od Zemiru údolím potoku Lazeština míjíme myslivnu Kozmisček. Zde jest pamětní tabule velkých bitev z r. 1915. Tímto směrem, jak uvedeno, byla vybudována lesní dráha (1927), jež sváží dříví stát. lesů. Kdysi proslulé plavení bylo zrušeno 1927, kdy povodeň způsobila škody. Přijdeme k hájovně, v níž možno nocovati (se svolením p. lesního) na půdě v seně. Asi 20 min. odtud jest bývalá klausura Kozmisček, jež se 1927 protrhla. Doposud jest tam chata, v níž bylo by možno nouzově (na seně) nocovati. — Pokračujeme proti potoku po č. zn. ke klausuře Lazeštině. Za klausurou asi po 30 min. č. zn. vedou nás vp. po stoupající serpentině, při níž jsou patrné zbytky válečných ubikací a p. Asi po 3—4 h. od Kozmisček dojdeme (můžeme stále jeti) sedla na hřbetu mezi Pietrošem a Hoverlou. Tudy jde pohodlná cesta, jež spojuje stát. mlékárny na Rohoniesce a Šešulu (v. výše), kdež možno přenocovati. Vl. pod cestou asi 15 min. ze sedla jest dobrý pramen. Ze sedla možno se dáti: a) K Z. na Pietroš (krásný výhled do údolí Tisy, na Svidovec atd.) a dále k stát. mlékárnám. — b) K V. na Hoverlu. Na SZ. svahu Hoverly nedaleko cesty jest chata po delimitační komisi, dnes péčí lesní správy pro turisty udržovaná (spí se na chvoji na zemi). U chaty jest dobrý pramen a asi 30 min. dále při kamenité stezce jsou salaše (jen mléko). Asi 30 min. vp. na stráni za býv. dřevařskou chatou jest dobrá kyselka (kvasná voda). Ž. zn. vede mimo salaše do sedla mezi Berlebaškou a Popem Ivanem. Sedlem jdeme na Z. bok hřebene, kudy jde cesta k Popu Ivanu. Na SZ. svahu jest chata a salaš. Zn. cesta od chaty jde k JZ., pod Poloninkou zahne k SZ. do údolí Bílého potoku a mimo pilu k Trebušanům (3 h). Výstup na vrchol Hoverly (2058 m), nejvyšší hory Podkarpatoruské země, jest dosti obtížný, ježto vrcholový hřbet jest dosti ostrý a má příkré (ledovcové) srázy (po S. straně). Na Hoverle jsou říšské hranice. Na svazích protějších Kozměsky **jsou** zbytky vojenských zákopů.

3. **Pop Ivan** (2026 m), nejvýchodnější bod ČSR., skýtá nádherný pohled k V. a JV. do Polska a Rumunska. Na polské straně jest také tur. chata (v. dále). Jest to daleký cíl, na 2—3 dny, nejlépe od Rachova povozem přes Bohdan až k nádrži Balzatul (nocleh) a odtud pěšky vystoupiti na Popa Ivana (zv. též Čorná hora). Přístřeší na Popu Ivanu jest v chatě stát. delimitační komise (svolení z Rachova nutné). Koliba stojí SZ. 1 h. cesty. Také na polské straně jsou dvě koliby 1 h. od hranic. — 4. **Stoh** (1655 m) jest asi nejzazší bod a nejopuštěnější, proslulý krásnou vyhlídkou na rumunské hory. Zde se stýkají hranice 3 států, a to: českoslov., polského a rumunského. Pozor na hranice a několik rumunských „piketulů" (pohr. stráží, v. Rachov). Přístřeší jest ve dvou kolibách (na seně nocleh), ½ h. při stezce do údolí Stohovce, a S. 1 h. vp. za pohraničním křížem (1498 m) asi 1 km od stezky. Úseky Hoverla — Pop Ivan — Stoh jsou téměř bez přístřeší, cestu nelze doporučiti neotužilým a choulostivějším turistům bez průvodců, bez zásob (spací vak, prášek proti hmyzu) a beze zbraně. Na rumunských hranicích pastýři a jejich polodivocí psi nebývají nejpřívětivější. — 5. **Mezipotoky** (1716 m) k Bohdanu, celkem pohodlně. — 6. **Berlebaska** (1736 m) a **Pop Ivan Trebušský** (1940 m). Denní až dvoudenní výlet. Povozem z Rachova přes Bohdan k hati Kvasné (803 m, nouzový nocleh) a odtud přes jednu nebo obě hory k Trebušanům. AB. Bohdan—Rachov 2krát denně.

7. **Celková hřebenová tura Čornými horami** ubírá se po širokém, nezarostlém hřbetu. Pro tuto vlastnost a proto, že cesty tu nevedou (jako jest v Tatrách) údolími, nýbrž zpravidla po širokých hřbetech (až přes 2000 m vysoko), cení mnozí turisté Čorné hory nad Tatry. Veškerý hřbet jest prost lesů, pokryt poloninami, kde se pase

mnoho dobytka. Turista, který chce projíti celou hřebenovou turu, se musí zásobiti a spokojiti noclehem v lesní chatě, nebo chatě delimitační komise nebo v seně. Celá tura se proto dělívá na tři úseky, z nichž každý má svůj půvab i svéráz. — Pravidlem jest: 1. Držeti se cesty a volných hřbetů. Kdo sejde do údolí k potoku, dostane se do houštin. — 2. Pamatovati na nocleh. — 3. Proviant a vodu (od pramenu k prameni) s sebou.

I. Šešul—Bohdan—Pietroš—Hoverla. Horský hřeben počíná nad Kevelovem vidlicí k Z. otevřenou: S. rameno počíná J. od Jasině Šešou (1564 m), k níž se všech stran jdou pohodlné stezky: od Jasině, od obce Svidovec, od nádrže Lopušanky (888 m). Někteří počínají pout po hřebenu Čor. hor již tu (salaš stana, dále koliba). J. rameno počíná Šešulem (1726 m), k němuž jdou cesty od Kvasů a z údolí Kevelského potoku. Od JZ. z Ustěrik od Číhanky přes Stebioru (1249 m) mimo kolibu po hřebenové stezce vystoupíme na Šešul (1726 m). SZ. na Menčulu (1314 m) je stát. mlékárna (nocleh, osvěžení; v mlékárně dělá bochníkový švýc. sýr odborník z Voralberku). Na polonině jest několik kolib a ochranných přístřeší pro dobytek (velká stáda). Obě vidlice se setkají V. na Pietrošu (2020 m). Sem se přímo chodívá: a) Z Jasině mimo hať Lopušanku údolím Lopušanky. — b) Z Jasině povozem mimo hať Lazeštinu (v. dále) na sedlo pod Pietrošem (5 h.). — c) Od JZ. se sem chodívá z údolí Bílé Tisy od obce Bohdanu (Bílá Tisa) proti potoku Bohdanu mimo hať Lolin (Bohdan, 833 m) a mimo koliby. Asi 1 km J. hatě Bohdanu lze odbočiti k SZ. k Polonině Rohoněsce a tam ve státní mlékárně pod Šešulem se občerstvit příp. přenocovat. Dále na Pietroš, v. svrchu. S Pietroše (2020 m) jdeme k V. na Hoverlu (2058 m) a mimo dvě koliby při hřebenové stezce. Na hřeb. stezku Z. od Hoverly lze vystoupiti od J. z Luhu v údolí Bílé Tisy přes Menčil lužský (1592 m). Na Hoverlu se chodívá: a) Z Jasině přes Lazštinu k hati Studené neboli Kozmisček. Až sem možno vyjeti povozem nebo koňmo, což lze doporučiti vzhledem k další namáhavé tuře. Z Kozmisčeku vedou tři cesty: a) Na Pietroš k JZ. přes nádrž Lazeštinu. b) Střední k J. na sedlo mezi Pietrošem a Hoverlou k dvěma kolibám. c) K V. mimo nádrž Kozmisčku na hraniční stezku k Hoverle. Většina turistů se vzhledem na ubytovací a stravovací obtíže omezuje jen na úsek horského hřebene Hoverla—Pietroš. S tím počítá také č. zn. cesta Jasiňa, Hoverla, Pietroš, Rachov.

II. Hoverla—Pop Ivan—Stoh. Hřebenová cesta s Hoverly k JV. se ubírá po hranicích, širokými pastvinami pokrytým hřbetem, jenž umožňuje rozhled na všechny strany. Celý hřbet jest vrouben zákopy ze světové války (bitvy 1915). S Hoverly sestupujeme do sedla a vystupujeme opět na kupu, na Turkul (1935 m, 3 h.). Na Turkulu není přístřeší. Sestupuje se tudy k nádrži Hoverla (758 m, 3 h, cestou jest koliba) a přes Bohdan (povoz) do Rachova. Ze sedla mezi Turkulem a dalším Temnatikem (2018 m) k V. do Polska přes Špici (1866 m) vybíhá hřbet na Kostryczu (1585 m) v Polsku, k nižšímu rovnoběžnému hřbetu po polské a rumunské půdě probíhajícímu (v. dále). S Temnatiku sestupuje cesta ke klausuře Hoverly. Hřebenová pohraniční cesta ubírá se dále po ostrém hřbetu, stále se držíc okolo 2000 m. Cestou jsou zákopy a zbytky válečných lazaretů. Pod Munčulem (asi 2000 m vysoko) jest dobrý pramen a kolem zřícenina váleč. ubikací, hřbitůvky. Na hřebenu jiných pramenů není. Odtud jdeme dále k JV. k Popu Ivanu (zv. též Čorná hora, 2026 m). S Hoverly až na Popa Ivana jest 8 h. (28 km celkem). Jest to nejvýchodnější bod ČSR. (v. svrchu) nad kotlinou Čorného Čeremoše. Přístřeší jest na S. svahu v kolibě (velmi primitivní). Na polské straně jest též koliba. Také u hatě Balzatul

(1021 m) SZ. pod horou (2 h.) jest primitivní nocleh. Tímto směrem se sestupuje přes Bohdan na Rachov (povoz, 14·5 km). AB. Bohdan—Rachov dvakrát denně. K Popu Ivanu se chodívá zpravidla z Rachova (v. tam popis). Od Popa Ivana ke Stohu jdeme lesnatou prolukou. Cesta spadá po hřbetu hojně zalesněném po bocích, na lysém temeni, přímo k SZ. ke kříži (1498 m) a odtud vystupuje ke S t o h u (1655 m, v. svrchu 4.). Odtud k J. se ubírá pomezní hřbet polsko-rumunský (v. dále). Asi 4 km J. od Stohu ústí na tento hřbet pohodlná silnice od Ruscovy (v. Marmaroš), nejpohodlnější přístup ke Stohu.

III. Stoh (1655 m) — Mezipotoky (1716 m) — Pop Ivan Trebušanský (1940 m). V ý c h o d i s k a a s p o j e (km v závorce udávají vzdálenost od ústí Bílé Tisy): 1. Z Č i h a n k y mimo koliby Mezi rikami na Stebioru (1249 m) a dále mimo kolibu na Šešul (1726 m). — 2. Od V y d r i č k y (6 km): a) K S. na Stebioru (1249 m) mimo koliby po hřebenové cestě nebo údolím Panliku. — b) K JZ. přes Krivé (1170 m) buď k Rachovu nebo k J. dále na Menčul (1380 m). S Menčulu buď na Z. po hřebeně na Sojmul (1228 m) a do Rachova nebo mimo kolibu k J. na Menčul Berlebašský (1500 m), odtud po č. zn. na Pop Ivan (1940 m) a k Trebušanům. Obyčejně se konává tato tura z Rachova. — 3. Z V o l č i k J.: a) Na M e n č u l B e r l e b a š s k ý (1500 m) mimo myslivnu a dále jako 2. b). — 4. Z K v a s n é h o (9·5 km): a) K J. údolím potoka Kvasného ke kolibám a odtud: A. buď přímo po hřebeně k J. na Petroš (1784 m) a přes B e r l e b a s k u (1735 m) na P o p a I v a n a T r e b u š a n s k é h o (1940 m); B. nebo dále údolím Kvasného potoka mimo koliby k hati Kvasné (803 m, bouda, nocleh). Cestou vl. odbočuje chodník na hřebenovou stezku mezi hraniční hory Bendriaska (1547 m) a Mezipotoky (1716 m). Od hatě k Z. prudce vystupuje se k Berlebasce (1735 m) a na pohraniční stezku mezi Bendriasku (1547 m) a Popa Ivana (1940 m). — b) K JV. po dlouhém hřebeni s jedinou kolibou mezi Kvasným potokem a Ščavulem na hřebenovou pohraniční stezku k hoře Mezipotoky (1716 m). — 4. Z B o h d a n u (10 km). Až sem jezdí z Rachova pošta, AB. Od lesní správy v Bohdanu třeba povolení ke vstupu do rayonu: a) K S. přímo po hřebeni mezi potoky Bohdanem a Paulkem mimo koliby přes Mlaky (1189 m), Sehlen (1437 m) na Šešul (1726 m, v. Jasiňa). — b) K S. údolím Bohdanu k hati Bohdan (Lolin, 833 m) a odtud buď cestou po úbočí (pohodlněji) nebo stezkou hřebenovou na Šešul (1726 m). — c) K JV. údolím Ščavul mimo kolibu a pak hať Ščavul dále. Asi 3 km za hatí vl. po hřebeně k V. míří příčná stezka k Popu Ivanu (2026 m). Údolím dále vine se cesta k pohraničnímu kříži (1601 m) mezi Něneskou (1820 m) a Korbulem (1700 m), s něhož jest asi 4 km k V. na Stoh (1655 m). Stezka sestupuje do údolí Sokolova v Rumunsku (v. Marmaroš). — d) Asi 2·5 km V. Bohdanu (Preboja, 14 km) stoupá hřebenová cesta na Perechrest (1315 m) uprostřed širých samot lesních a na další hřeb. stezku (5 h.). — 5. Z L u h u (16 km, nocl. KČST.) odbočují: a) K S. po hřebeni mimo koliby (Preboja) na Menčil (1592 m) a Hoverlu (2058 m). — b) K JV. po hřebenu (Z. od potoku Balzatul) přes Olan (1577 m) na Korbul (1700 m) a Stoh (1655 m). — 6. O d s o u t o k u p o t o k ů B r e b e n ě s k u l a B a l z a t u l: a) k S. proti potoku Brebeněskul k nádrži Hoverla (758 m, chata). Odtud pak buď k SV. mimo kolibu na Turkul (1935 m) na pohraniční stezce nebo dále proti potoku a pak vl. mimo kolibu na Gutin Tomnatek (2018 m) na hřebenové stezce. b) Vp. proti potoku Balzatul asi 1 km, pak vl. mimo koliby do stráně a po hřebeně mimo další kolibu k salaši Brebeněskul. Odtud na pohraniční hřebenovou stezku mezi Gut. Tomnatek (2018 m) a Popa Ivana (2026 m). c) Vp. a stále proti potoku Balzatul mimo koliby

až k soutoku s potokem od nádrže Balzatul. Až sem lze jeti povozem (i AB.). Cestou (vl.) před poslední myslivnou, jest besídka s dobrou kyselkou (kvasná voda). Od hatě (chata, má telefon, jizbu): A. K JZ. odbočuje příčná spojka k nádrži Ščavul (v. 4. c.). B. K J. dále pokračuje cesta proti potoku Stohovec ke kolibě (nouzový nocleh) a odtud vystupuje strmá stezka na Stoh (1655 m). C. K V. údolím Balzatul jde dobrá cesta ke kolibě, kde se štěpí. Přímo po hřebeni vystupuje spojka k Popu Ivanu (2026 m). Pohodlnější cesta tamtéž ubírá se dále údolím vl. k hati Balzatul (1021 m, nocleh, mléko, sýr). Od hatě jdou tři cesty. Levá (SV.) mírněji vystupuje (stále vp.) pod pohraniční hřeben mimo kolibu, kdež se setkává se střední cestou, jež sem míří přímo a strmě z údolí. Společně vystoupí na hřebenovou stezku Z. od Popa Ivana třetí (pravá, Z.), stoupá přímo a ostře ke pohraničnímu kříži (křižovatka cest) a odtud po hranicích k vrcholu Popa Ivana (2026 m).

e) **Na vých. hraniční hřeben.** Údolím Lopušanky k hati Lopušanka (888 m, veliké, chata). Odtud: a) k Z. na stajnu Šeši, 1564 m); b) k J. mimo stajnu na hřeben. stezku Šeša—Pietroš (2020 m) ke kolibě; c) stezkou vl. na hřebenovou cestu ke kolibě pod Pietrošem. Až k hati a ke stajně možno jeti povozem. — 3. K hati Kožmeščék a na Hoverlu (v. svrchu). — 4. Na Debrý verch (1238 m) na hranicích z Lazeštiny (vých. Jasině). Od žel. mostu přes potok Lazeštinu k V. lesem. Odtud po hraniční stezce k JV. na Kukul (1542 m, výhled do Polska). Kraj opuštěný, bez obydlí a přístřeší. Zbytky voj. zákopů, drátěných překážek a voj. hřbitov z války. Přechod k JZ. po hraniční stezce na Hoverlu nebo sestup do údolí Lazeštiny.

f) **Polská oblast V. od Černých hor.** a) **Východní kotliny.** Od hřebenové stezky od Jablonického (Tatarského) průsmyku, jímž jde silnice do údolí Prutu a od žel. tunelu ubírá se k JV. hřbet přes Debrý verch (1238 m), Kukul (1542 m, v. svrchu, až sem pohraniční) k hornímu Prutu, jehož údolím jde lesní dráha až pod úpatí Hoverly (2058 m). Za Prutem postupuje hřbet dále přes Kostsrzyczu (1585 m), Heďu (1348 m) k Czarnemu Čeremoši. Za ním pokračuje dále k JZ. přes Kretu (1352 m), Skupovou (1583 m). Mezi tímto polským hřbetem a pohraničním hřbetem (Debrý verch—Kukul—Hoverla—Stoh) rozkládají se dvě kotliny, oddělené horským mostem od Gutin Tomnatku (2018 m) k V. přes Špyci (1866 m) na Kostryczu (1585 m). S e v e r n í, s b ě r n á k o t l i n a P r u t u, jest ohromnou oblastí lesní, z níž poprutská lesní dráha vyváží dříví k žst. V o r o c h t a, a jest turisty vyhledávána. Uprostřed jest jediné obydlí, myslivna. Polští turisté chodívají na Hoverlu od lesní dráhy, přijíždějící z Worochty (v. dále). Vystoupivše v konečné stanici G a j ó w k a (hájovna) jdou proti Prutu k celnímu domu, pak vystoupí na **Zarošlák** (1300 m, 1·5 h., Schronisko (útulna) Polskiego Tatranskiego Towarzystwa (120 ps.), odkud jsou 2 km na Hoverlu, na jejímž hřbetu poloninovém jest 5 kolib. Sestupuje se k V. přes hájovnu mimo koliby na silnici z Žabie (V.) do Worochty. J i ž n í k o t l i n a Č e r n é h o Č e r e m o š e táhne se daleko k J. podél hranic polsko-rumunských, jež tam tvoří J. část černohorského od Stohu (1655 m) mezi polskou kotlinou Černého Čeremoše (V.) a rumunskou kotlinou jednak Ruscovy, jednak Apy. Údolím horního Čeremoše jde cesta a od koty 850 silnice. Se Stohu (1655 m) sbíhá tam k SV. stezka mimo velikou hať pod Munczelikem (1024 m) s kolibou, od něhož jde cesta k silnici (850 m). Sem přichází stezka z divokého a neosídleného údolí Čer. Čeremoše, kde jest jen několik kolib a hájovna. Na JV. od rozcestí (850 m) jde údolím silnice, která po překročení sedla mezi Ludovou (1466 m) a kotou 1506 (spojeny hřeb. stezkou) sbíhá do

údolí Probiny s několika nádržemi. Mezi dolinou Čeremoše a Probinou rozkládá se hřbet Baba Ludova (1586 m, poloniny, asi 10 kolib). Od rozcestí (850 m) sbíhá cesta mimo několik hostinců a chat k S. do obce Bystřec a Žabie, jež rázem osídlení připomínají detvanské lazy, jsouce rozstřiknuty po ploše asi 50 km². Odtud jde silnice a pak cesta k SV. ke žst. Worochta. — b) Pohraniční hřbet polsko-rumunský ubírá se od Stohu (1655 m) přímo k J., mezi kotlinou Čer. Čeremoše (V.) a Ruscovy (Z.), tvoře polsko-rumun. hranici. Přes Kopilaš (Copilasul, 1599 m) sem vystupuje od Z. od Poiany de subm. silnice údolím Sokolova (nejpohodlnější přístup na Stoh), Furatek (1530 m), hřbet Prelučnyi (pod jehož odnoží k V. jest krásné ledovcové pleso), Vel. Budijovskou (1684 m), odtud vybíhá k Z. odnož s Petrusulem (1854 m) mezi Ruscovou a Apou, Lozdun (1656 m) až k sedlu Prislop (1418 m). O této oblasti v. více u Marmaroše, v. T. 301.

D. **Rumunsko-českoslov. hřbet pohraniční** až k Tise v. u T. 301 Marmaroš.

T. 434 **Jasiňa—Stanislawów.** 117 km. Vlak z Jasině do Worochty jezdí dvakrát denně. **Jasiňa.** U Zemiru jsou zbytky zákopů z války. Trať stoupá k Lazeštině, kde činí velký oblouk k J., aby překročila stejnojmenný potok. Pak přestupuje tunelem (1500 m) hlavní hřbet Polonin a vstupuje do Haliče k zast. — 18 km **Woronienka.** Samota v lesích, jimiž jdeme dále do žst. — 25 km **Worochta** (839 m). Ls. a lyž. stanice. Odtud jezdí 3krát denně vlak do Stanislawówa. Tur. chata Pol. Tatran. Tovaryšstva (30 ps.) a polské východisko na Čornou horu. Několik H. a Rs., pensiony, obchody. V. od J. přichází Prut, který se pramení na Hoverle (v. svrchu). Jeho údolím jde až pod horu lesní dráha (lešna kolejka), jezdící 2krát denně. Svolení dává správa pily (2 km J. od nádraží žel. T.). Možno jeti též povozem cestou. Pohodlně dojedeme až na konečnou stanici (hájovna), odkud se vystupuje mimo celnici a Chronisko (chata) Pol. Tatr. Towarzystwa na Hoverlu. Od obce Žabie JV. přichází silnice z kotliny Černého Čeremoše. — Dále údolím Prutu. — 32 km **Tatarów.** Sem přichází silnice z Jasině (v. níže). Od Z. vlévá se do Prutu mohutný Prutec, jenž přichází od čs. hranic. Údolí Prutu proráží napříč na další cestě kulisovitě hřbety (1700—1200 m), jež se ubírají rovnoběžně s hlavním hraničním hřbetem. Gorgan (1595 m)—Ryza (1292 m), Jawornik (1467 m)—Liszniów (1256 m). — 41 km **Mikuliczyn** (rozlehlá osada v široké kotlině). — 60 km **Delatyn.** Odtud k S. přestupuje do údolí řeky Bistrycza Nadworniánska, bohatě se větvící v síť pobočných ramen a proslulou povodněmi, jejím údolím jde od — 79 km **Nadwrne** přes — 96 km **Tysznieniczany** (vp. před nimi zříc. hradu) do — 117 km **Stanislawówa.**

Silnicí na Stanislawów. Silnice vystupuje z Jasině k Jablonickému průsmyku (nejvyšší bod 931 m, host. celnice), za nímž se rozkládá rozptýlená vesnice Jablonica s dřevěnou cerkví, obydlená Huculy. Sestoupí do údolí Prutce a po něm u Tatarówa ústí do údolí Prutu, jímž jde s T. z Jasině až do Stanislawówa.

*

IX. 8. **Přehled východních pohraničních tur. cílů polských.** Jako jest K r a k ó w východiskem do záp. tur. oblasti karpatské (Polski Beskid Zachodni: 1. Beskid Šlasko-żywiecki, 2. Gorce, 3. Tatry, 4. Beskid Krinicki, v. podrobněji při VIII. 5.), tak „Wschodnia część Karpat Polskich" má východiskem **Lwów**, odkud 3—4 hodinovou jízdou přes S t r y j nebo Stanislawów navštívíme hlavní centra tur. ruchu a lyžařství (narciarstwa) polského.

1. Bieszczady, nejzápadnější, podél T., jež vychází z Baťu přes Mukačevo do Ławocznego a pokračuje přes Stryj do Lwówa. Hlavními Ls. a východisky jsou tam žst. S l a w s k o, T u c h l a, S k o ł e, vesměs rychle se rozvíjející. Podrobněji v. za IX. 2.

2. Gorgany tvoří lesnaté, málo osídlené, divoké, těžce přístupné, odlehlé a namáhavé tur. cíle. V nižších partiích jest prales, ve vyšších polohách jsou ostré hrany. Cesty (plaje) ve špatném stavu udržované, jdou hlavně hlubokými dolinami (t. zv. zvory). Východiskem jest žst. Broszniowa (od Lwówa 4 h.) na T. Lwów—Stryj se skrovnou Rs. Odtud jde l e s n í d r á h a (dovolení nejlépe předem se vyžádá písemně od Zarządzie tartaku (ředitelství pily) firmy Glesinger do O s m o l o d y (48 km, lesní osada s Rs.) a do Jalu (54 km, Schronisko (chata) Pol. Tatr. Tow., 10 ps.). Hlavním cílem jest Popadia (1742 m) a Syvula (1836 m), obě na čs. hranicích, od nichž možno k J. přejíti do Podkarpatoruské země (v. IX. 5. a 6.).

3. Czarnohora, t. j. Čorná hora svrchu popsaná (IX. 7.) u Jasině. Hlavním východiskem s polské strany jest vzkvétající Ls. Worochta, spojené železnicí se Stanislawówem a vysílající lesní kolejku údolím Prutu pod samý hlavní cíl této oblasti Howerlu (2058 m), blízko ní na Zarošlaku jest Schronisko Pol. Tatr. Tow. (20 ps.). Lze kombinovati s vycházkami s čs. strany (v. svrchu IX. 7.).

X. INFORMACE A PŘEHLEDY[1]

I. VŠEOBECNÉ INFORMACE.

1. DOPRAVA, UBYTOVÁNÍ a pod. — 1. ŽELEZNICE. Styk obecenstva s drahou jest upraven zákonitě železničním dopravním řádem, jehož neznalost bývá zdrojem nepříjemností. — **Jízdenky** se vydávají v menších stanicích ½ h, ve větších 1 h. před odjezdem vlaku, leč 5 min. před odjezdem vlaku zaniká nárok na výdej i výměnu jízdenky. Ta může býti též odepřena, je-li žádaná třída obsazena. Jízdné má býti odpočítáno v drobných. Nastoupí-li cestující bez jízdenky a ohlásí-li to ihned průvodčímu, napíše mu tento jízdenku za příplatek 3 Kč. Jinak se platí dvojnásobné jízdné, nejméně však Kč 20. — Jízdenky do 200 km platí i s cestou 2 dny, na delší cesty 4 dny. Je-li obsazena třída vlaku, pro niž byla jízdenka zakoupena, cestující může zaujmouti místo v nižší nebo za předem složený doplatek ve vyšší. Stojí-li cestující v přeplněném vlaku na chodbě, činí tak na svůj vrub. Za jízdenku vůbec nepoužitou vrátí peníze pokladna, jež ji vydala, za částečně nepoužitou pokladna stanice, v níž přerušena jízda. Po vstupu do vlaku smíme obložiti místo (noviny nestačí), nezajistíme-li si je, ztrácíme na ně nárok. Nesmějí se klíčem zamykati nebo odmykati dveře vozu. — Přerušiti jízdu lze jednou při jedné jízdě, a to na potvrzení staničního úředníka. Při odchodu z nádraží se odevzdá platná jízdenka. Neodevzdá-li se, dráha vybere doplatek za nejvyšší třídu a za nejdelší trať vlaku nejdražšího. Prokáže-li cestující, že vyžadovaný jím poplatek nemohl býti průvodčím zapsán, doplatí projetou trať a třídu s přirážkou 3 Kč.

Pojištění zavazadel provádí Evropská akc. společnost. U zavazadlové pokladny se zaplatí za každých Kč 1000.— Kč 1.— (do 150 km) až Kč 6.— (přes 1200 km). Při delších cestách doporučuje se 30- až 60denní pojištění. Platí se za každých 1000 Kč do 30 dní Kč 10.—, do 60 dní Kč 15.— při cestování po celé Evropě.

Slevy turistům. Členům některých tur. spolků (na př. KČST.) se udílí sleva 33% při společné jízdě alespoň 6 osob nebo při zakoupení alespoň 6 jízdenek, na trať nejméně 16 km dlouhou osobním, nebo 31 km dlouhou trať rychlíkem v II. a III. tř. na členskou legitimaci s fotografií ověřenou spolkem a opatřenou kontrol. známkou

[1]) Tuto část připojujeme k Průvodci doufajíce, že může alespoň v nejdůležitějších bodech prospěti čtenáři. Vzhledem k veliké různorodosti látky (zejména v přehledech) čtenář laskavě omluví eventuální nedostatky. Podrobnou informaci čtenář nalezne ve speciálním díle: Jar. Karásek: **Na cesty.** (Cestovní rádce.) Celkem 188 stran. 1929. Za Kč 80.—.

min. železnic. Společné jízdy více než 50 účastníků třeba 24 h. předem písemně hlásiti nástupní stanici.

Lyžařské slevy (33%) se vydávají na klubovní legitimaci (foto orazítkované s lyžařskou kontrolní známkou) při jízdách jednotlivců výhradně ve III. tř. v období od 1/11. do 30/4. Zvláštních sportovních vlaků v zimě se sníženým jízdným může použíti každý. Relační lístky do míst zimních sportů přes 50 km platí 14 dní pro III. třídu osobních vlaků i rychlíků, na 20—50 km jen na tři dny a pouze pro osobní vlaky. K relačnímu lístku lze zakoupiti doplatkový lístek rychlíkový s 33% slevou; nelze však připlatiti na vyšší třídu. Jestliže relační jízdenka (lyžařská) nebyla zakoupena u nádražní pokladny, musí býti v nástupní stanici opatřena razítkem, neboť jízdenky bez data se neuznávají.

Na tatranských elektr. drahách poskytují se slevy na legitimaci některých tur. spolků (na př. KČST.), 50% sleva i při jízdách jednotlivců.

Slevy do lázní. Želez. správa poskytuje při jízdách do láz. míst slevy domácím i cizím návštěvníkům. Informace podávají cestovní a lázeň. kanceláře.

2. **AUTOBUSOVOU DOPRAVU** provozují správy poštovní, železniční, obce a soukromníci. AB. trati prodlužují, doplňují a zhušťují dopravu železniční. Některé jsou stálé, jiné sezonní. Určité trati poskytují tur. spolkům slevy. Na př. členové KČST. mají na AB. trati Vrchlabí—Špindlerův Mlýn 25% slevy celý rok, Vrajt—Pecr v létě 25%, Košice—Rožnava a Košice—Sečovce—Michalovce 15%, Dobšiná—Ledová jeskyně 10% a pod.

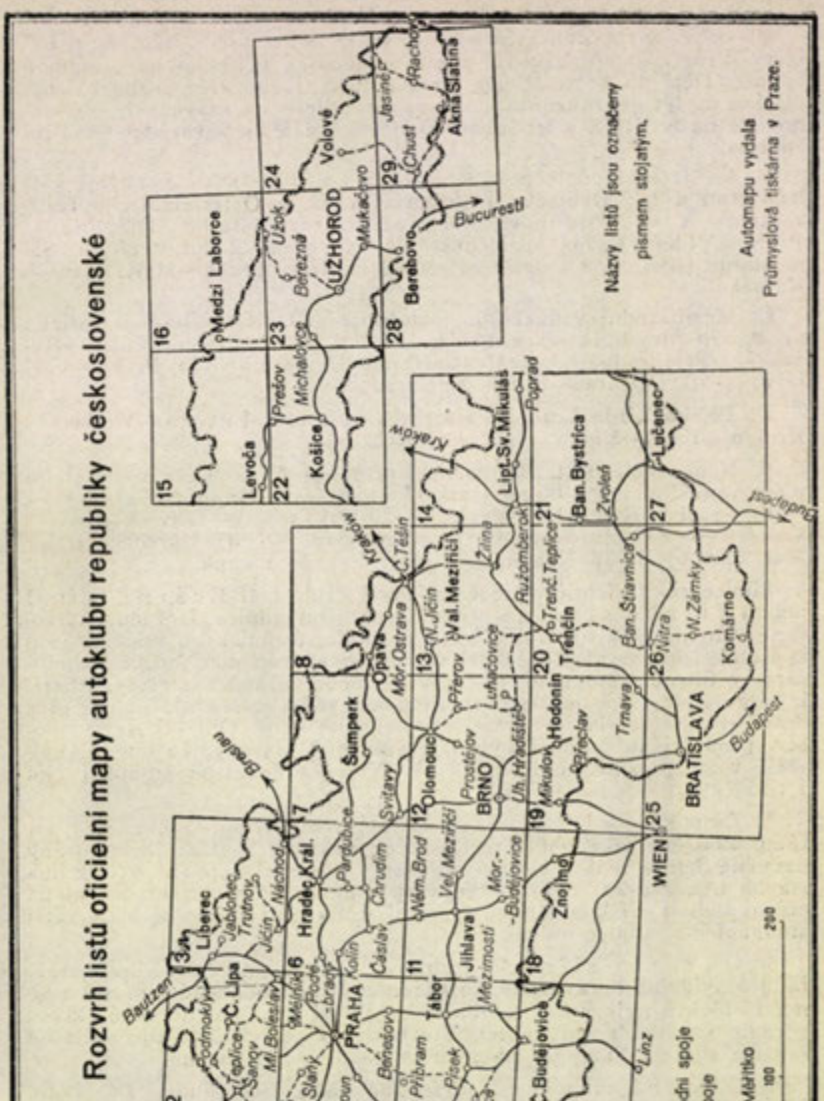
Úplný seznam AB. tratí v ČSR. doposud neexistuje. Poštovní, železniční a některé soukromé linky jsou uvedeny v jízdním řádu, leč skutečný obraz soukromého AB. dopravnictví není (1929) znám. Všeobecně platí, že AB. jezdí a budou jezditi buď trvale nebo sezonně po všech silnicích, kde jen to jest možno a kudy směřuje větší frekvence. Hlavní směrnice automob. turistiky jsou popsány v textu Průvodce při jednotlivých místech. Data byla získána přímou informací na místě, leč nelze ručiti za jejich trvalou platnost při dnešní vývojové proměnlivosti AB. sítě.

Automobilová turistika nalézá stále se lepšící podmínky úpravou silnic a prostředků automobilních. Pro zběžnou potřebu informační postačí tento Průvodce, pro podrobnou informaci a speciální potřeby bude vydán nakladatelstvím Orbis zvláštní Průvodce. — Podrobné mapy vydává Průmyslová tiskárna (Praha VII., Letná).

3. **LETECKÁ DOPRAVA.** V ČSR. jsou tato civilní letiště: Praha, Mar. Lázně, Karlovy Vary, Brno, Bratislava (Vajnory u Bratislavy), Košice a Užhorod.

Vzdušnou dopravu provozují u nás tyto společnosti:

A. **Čs. státní aerolinie** létají na trati: a) Praha—Brno—Bratislava—Košice—Užhorod. b) Praha—Mar. Lázně. Létá se denně mimo neděle a svátky. Dvakrát denně tam i zpět se létá na trati do Brna, Bratislavy a do Mar. Lázní. Let z Prahy do Brna trvá 1·20 h. a měří (vzdušnou linií) 196 km, z Brna do Bratislavy trvá 1 h. a měří 122 km, z Bratislavy do Košic trvá 2·30 h. a měří 325 km, z Košic do Užhorodu 30 min. v délce 70 km. Čistá doba letu z Prahy do Užhorodu je tedy 5·20 h. a s 10-minutovými přestávkami v Brně, v Bratislavě a v Košicích skoro 6 h. Doba letu z Prahy do Mar. Lázní trvá 1·15 h. a měří 140 km. Ve všech stanicích dovezou aerolinie cestující na letiště a s letiště do středu města. Aerolinie mají zastupitelství na Václavském náměstí č. 72 (na nároží Mezibranské ul.) a odtud vyjíždí i autobus s cestujícími.

Rozvrh listů oficielní mapy autoklubu republiky československé
Názvy listů jsou označeny písmem stojatým.
Automapu vydala Průmyslová tiskárna v Praze.
mezinárodní spoje
hlavní spoje
Měřítko
0
50
100
200
PRAHA
BRNO
BRATISLAVA
UŽHOROD
Košice
Plzeň
Karl. Vary
Chomutov
Teplice
Liberec
Č. Lípa
Hradec Král.
Pardubice
Olomouc
Opava
Mor. Ostrava
Šumperk
Jihlava
Tábor
Znojmo
Č. Budějovice
Klatovy
Písek
Příbram
Beroun
Kolín
Čáslav
Chrudim
Hodonín
Trenčín
Žilina
Ban. Bystrica
Lučenec
Zvolen
Nitra
Trnava
Komárno
Levoča
Prešov
Michalovce
Mukačevo
Berehovo
Chust
Volové
Akna Slatina
Rachov
Medzi Laborce
Dresden
Bautzen
Breslau
Krakow
București
Budapest
Wien
Linz
München
Nürnberg
Würzburg

Zlevněná sazba dopravní se poskytuje nejen všem státním, nýbrž i zemským a samosprávným zaměstnancům a učitelům na písemnou žádost. Děti do věku 10 let platí poloviční dopravní sazbu. V poplatku za let je zahrnuta doprava cestujícího se zavazadly se stanoviště na letiště a s letiště na stanoviště a 5 kg zavazadel letadlem zdarma.

B. Čs. letecká společnost létá spolu s něm. a rak. leteckými společnostmi a to: Deutsche Lufthansa A. G. a Österreichische Luftverkehrs A. G. v třetinovém provozu na trati: Berlín—Drážďany—Praha—Vídeň. Každá společnost má vyhrazeny 2 dni v týdnu. Samostatně pak létá Čs. let. společnost na trati Praha—Mar. Lázně—Kassel.

C. Mezinárodní vzduchopl. společnost (CIDNA) létá na tratích: a) Paříž—Štrasburk—Norimberk—Praha. — b) Praha—Vídeň—Budapešť—Bělehrad—Bukurešť—Cařihrad—Angora. — c) Praha—Varšava. — d) Bělehrad—Sofie—Cařihrad.

D. Polska Linja Lotnicza létá přes naše území na trati Varšava—Krakov—Brno—Vídeň a na trati Krakov—Vídeň.

E. Něm. společnost „Deutsche Lufthansa A. G." létá vedle shora jmenované linie pod B. na tratích: a) Brémy—Hannover—Lipsko—Halle—Saská Kamenice—Praha. — b) Vratislav—Hlivice—Brno—Vídeň. — c) Mnichov—Praha—Vratislav. — d) Lázeňské linie: Mar. Lázně—Saská Kamenice a Mar. Lázně—Plavno.

Silnice se rozdělují v ČSR. na čtyři druhy: 1. Erární (státní) neboli říšské silnice (chaussée) jsou silnice I. řádu, udržované státem. Jsou to silnice založené podle technických zásad a jsou způsobilé pro trvalou, těžkou vozbu. Jsou většinou široké, přímočaré, v mírném stoupání, osázeny po obou stranách stromy. Slouží k dálkové dopravě, jelikož spojují nejen velká místa, ale jdou i přes hranice státu. Šířka vozovky jest nejméně 4 m. Objekty (t. j. mosty, propusti atd.) musí býti tak důkladně stavěny, že unesou nejtěžší vozy (nosnost nejméně 4 t). Nejvýše dovolené stoupání činí 1 : 15 (7%).

2. Zemské silnice (udržované zemí) jsou komunikace II. řádu, založené také podle technických pravidel v šířce jízdní dráhy nejméně 3 m a mající solidní objekty s nosností nejméně 4 t. Jejich stavba a udržování nevyhovuje však plně požadavkům kladeným na erární nebolı říšskou silnici. Spojují důležitější města a mají větší stoupání než silnice erární.

3. Okresní silnice (udržované okresem) jsou silnice III. řádu pravidelně opravované, se sjízdnou šířkou nejméně 2 m a s nosností objektů nejméně 2 t. Silnice ty slouží k místní dopravě okresu a často jsou ve velmi dobrém stavu, takže je těžko je rozeznati od zemské silnice. Stoupání na nich je někdy dosti značné.

4. Obecní silnice (udržované obcí) jsou silnice IV. řádu, jež tvoří souvislá spojení mezi obydlenými místy. Při těchto komunikacích se udržují objekty jen podle potřeby i jízdní dráha se obyčejně neudržuje, ale umožňuje svou šířkou (asi 5 m), že se možno vyhnouti protijedoucímu povozu, vyježděným kolejím, dírám atd.

D. **VODNÍ DOPRAVA.** A. Na Vltavě a Labi provozuje osobní dopravu: 1. Pražská paroplavební společnost na tratích: a) Praha—Zbraslav—Štěchovice, b) Praha—Roztoky—Mělník, c) Kostelec n. L. —Mělník—Roudnice n. L.—Litoměřice, d) Ústí n. L.—Hřensko. — 2. Saskočeská plaveb. spol. na trati: Litoměřice—Ústí n. L.—Podmokly—Drážďany. Větším skupinám při nejmenším počtu 10 osob 20% sleva. Zlevněné lístky vydávají se v kterékoli přístavní pokladně.

B. Na Dunaji: 1. První dunajská paroplavební společnost Vídeň—Bratislava—Budapešť—Bělehrad. — 2. Českoslov. dunajská společnost. Na parnících Bratislava—Děvín a zpět členové KČST. 3.— Kč.

UBYTOVÁNÍ. V místech hojně navštěvovaných jsou dobře zařízené hotely, na místech odlehlých nutno zřizovati tur. hotely, ochranné chaty a p. V Z. částech republiky, i v krajích turisty hojně nenavštěvovaných, najdou se hotely a hostince, ve V. oblastech arciť hlavně ve větších městech. Na venkově nutno se tam spokojiti nouzovým přístřeším. Hotely ve větších městech, v tur. střediscích a v lázních bývají v sezoně přeplněny, takže jest dobře si zamluviti předem nocleh. Ceny pokojů v Praze činí při 1 ps. 15—60 Kč, luxusní (s koupelnou, předsíní, telefonem) 60—120 Kč, o 2 lůžkách 25—70 Kč, luxusní 60—200 Kč. Ceny v Bratislavě jsou asi stejné jako v Praze, v Brně a na Moravě asi o 30% levnější, rovněž i venkovská města v Čechách. Lázeňská místa bývají v sezoně asi o 20% dražší než Praha. Doporučuje se ujednati cenu napřed, za pokoj i s přirážkami.

Turistické chaty nebo boudy doplňují síť hotelů v krajích horských. Ceny odpovídají asi cenám hotelů nebo jsou mírnější. — Turistické noclehárny bývají společné, pro muže a ženy oddělené. Cena za nocleh činí 5—10 Kč. Bývají zřizovány při chatách, ve školách a pod. Podrobný seznam vydává KČST. — Noclehárny pro mládež KČST. tvoří síť asi v 600 místech republiky, kde za 2 Kč za nocleh jest cestující mládeži umožněno přenocovati.

TURISTICKÝ VÝSTROJ. Pěší turista se oblékne tak, aby oděv (hlavně obuv) byl pohodlný. Vhodný jest sportovní oblek s krátkými kalhotami a vlněnými punčochami neb kalhotami pod kolenem se zúžujícími, s ovinkami. Pro lehčí tury jsou výhodnější kalhoty s punčochami, polobotky ze silné, vláčné kůže se všitým jazykem. Ženy nosí k letnímu živůtku volnou sukni, polobotky s nízkými podpatky. Pro větší tury (horské, sněhem, hustými lesy s podrostem a pod.) oblékají i ženy tur. kalhoty. Arciť při volbě obleku i obuvi rozhodují osobní disposice. Kdo při delší chůzi trpívá puchýři nebo odřeninami, obléká toliko vlněné punčochy. Zásadně obuv má býti pohodlná, rozchozená, nikoliv nová. Pouze na horské tury se nosí obuv okovaná, jinak je vhodnější obuv o dvojité podešvi a se všitým jazykem. Praktická jest čepice, kterou lze dáti do kapsy. Osvědčuje se i pláštěnka s kapucí, nebo nepromokavý plášť, kabátec a pod.

TURISTA V PŘÍRODĚ. Turistiku možno pěstovati po celý rok. V zimě a za časného jara podnikáme kratší výlety, v létě a hlavně na podzim (září), kdy bývají vyhlídky nejkrásnější, jest období velkých tur. Jednotlivé kraje mají zvláštní sezonní ráz. Jest takřka bezúčelno jezditi do Vys. Tater nebo na Šumavu v deštivých obdobích, ač tato okolnost nebrání návštěvě jiných krajů. Počasí nelze bezpečně předpověděti. Nejjednodušším ukazovatelem počasí na několik hodin předem je stav tlakoměru a pak vzhled oblohy. Na pěkné počasí usuzuje se lidově, přecházejí-li ranní červánky do šeda, je-li obloha potažena malými obláčky v řadách (beránky). Jasně purpurové červánky ranní bývají předzvěstím deště, večerní větru. Proniká-li slunce jen těžce ranními mlhami, lze očekávat déšť. Padá-li ranní mlha a tvoří-li se rosa, bude asi pěkně. Netvoří-li se však rosa, stoupá-li mlha, asi déšť. Svítí-li z rána slunce jasně, bude asi pršeti, je-li na západě zamračeno, lze očekávati dešť. Vyjasní-li se po bouřce obloha rychle do tmavomodra, přijde pravděpodobně nová bouřka. Také po ranní a dopolední bouřce rády následují večerní nebo noční bouře. Tichý déšť ranní po zamlženém dni přinášívá vyjasnění, ale odpolední neb večerní tichý déšť trvává dlouho, počí-

nává delší deštivé období. — Bouřka. Za bouře se vyhýbáme vysokým stromům, kopkám (mandele) v rovině, zejména na pahorcích, při potocích a na lukách. V lesích se vyhýbáme okrajům a paloukům s vysokými stromy, holým, rozpáleným stráním, dávajíce přednost místům níže ležícím nebo obydlí. Vzdálenost bouřkového oblaku zjistíme počítáním mezi zábleskem a zahřměním (zvuk za 1 vt. urazí asi 330 m).

Mapa jest nerozlučným společníkem turistovým. V kraji značkovaném jest důležitou orientační pomůckou. V kraji bez tur. značení jest jediným informátorem. Práce mapovací jsou soustředěny ve Voj. zeměp. ústavě v Praze, který na základě polních prací několika mapovacích oddělení a oddělení fotogrametrického zpracovává příslušný materiál a vydává kromě velkých plánů topografických, určených hlavně pro dělostřelectvo, též mapy menších měřítek. Pro cestovní účely jsou významny mapy speciální (1 : 75.000) a generální (1 : 200.000). Tur. gen. spec. mapy se značenými cestami v barvách vydává KČST. (gen. Šumavy, Beskyd, Jeseníků, Orlických hor; speciálky Vys. Tater, praž. okolí [ve 4 dílech], Čes. ráje, Železnorudska a j.).

Speciální mapa. Měřítko mapy (1 : 75.000) udává, že 1 milimetr na mapě představuje 75 metrů v přírodě, což jest 100 kroků 75centimetrových. Tedy 1 centimetr se rovná 1000 krokům a 1 kilometr odpovídá 1⅓ cm na mapě. Ujde-li se 1 km asi za 15 min., lze odhadnouti, za kolik hodin projdeme vytčenou túru. Při stoupání se chůze zpomalí. Počítává se na 100 m svislého vzestupu (vrstevnici) přídavek 10—15 min. k době, potřebné k projití vodorovné vzdálenosti. — **Značky.** Veškeré důležité předměty v terénu jsou na speciálce zakresleny značkami, jež jsou sestaveny v „Seznamu smluvených značek pro mapu spec. 1 : 75.000" v kapesním formátu, s německými zkratkami, užívanými v býv. rakouských mapách, cena 3 Kč. Na speciálkách definit. vydání jest výtah ze seznamu smluvených značek umístěn na dolním okraji mapy.

Znázornění terénu. Poměry výškové jsou vyjádřeny číselnými údáními nadmořských výšek (t. zv. absolutní výška), vrstevnicemi 100 metrovými (v plošším terénu 50 m) a stínováním terénu (provedeno šrafováním). V r s t e v n i c e jest uzavřená křivka, spojující body stejné absolutní výšky (nad mořem), tedy vrstevnice 500 m spojuje postupně všecky body vedle sebe ležící o nadmořské výšce 500 m. Tvar a průběh vrstevnic podává obraz terénu, který jest tím zřetelnější, čím jsou vrstevnice hustší. Také šrafováním se dosahuje plastiky obrazu terénu. Předpokládáme osvětlení terénu shora, takže šikmější plochy se jeví tmavšími, a proto při šrafování jsou vyčárkovány krátkými čárkami ve směru spádu, a to tím silnějšími, čím jest svah prudší. Čáry vrstevnicové a spádové jsou navzájem kolmé. Je-li na př. cesta zakreslena rovnoběžně s vrstevnicí a kolmo na šrafy, jde v přírodě vodorovně; je-li kreslena šikmo na vrstevnice a šrafy, stoupá neb klesá; jde-li rovnoběžně se šrafami a kolmo na vrstevnice, jest v přírodě vedena největším spádem.

Jest třeba upozorniti, že doposud většina speciálních map obsahuje německé názvosloví a není opravena podle skutečnosti. Nicméně mnoho speciálek jest již vydáno s českým názvoslovím a ty jsou doplněny nejnovějšími daty buď podle mapovacích prací nebo podle evid. záznamů, jak doposud došly. O vydání dalších speciálek s českým názvoslovím se pilně pracuje, takže do 3 let mohou býti skoro všechny české. Speciálka se tiskne buď celá v černé barvě nebo se zelenými lesy, které činí mapu velmi přehlednou. Pokud naléhavé práce jiného druhu dovolují, pokračuje se rovněž v soustavné revisi speciálek podle skutečnosti v přírodě. Práce tohoto rázu ve svém souboru představují podnik obrovského rozsahu,

o němž pracuje Voj. zeměpisný ústav. K podrobnějšímu studiu speciální mapy a k orientaci v přírodě se doporučují „Speciální mapa v obrazech“ od štkpt. Tetoura (1929) a brožura „Vojenská mapa“ od mjr. gen. št. Houdka.

Podle oficiálních map se kreslívají a upravují různé tur. mapy (i v měřítku 1 : 25.000) a skizzy s barevně značenými cestami.

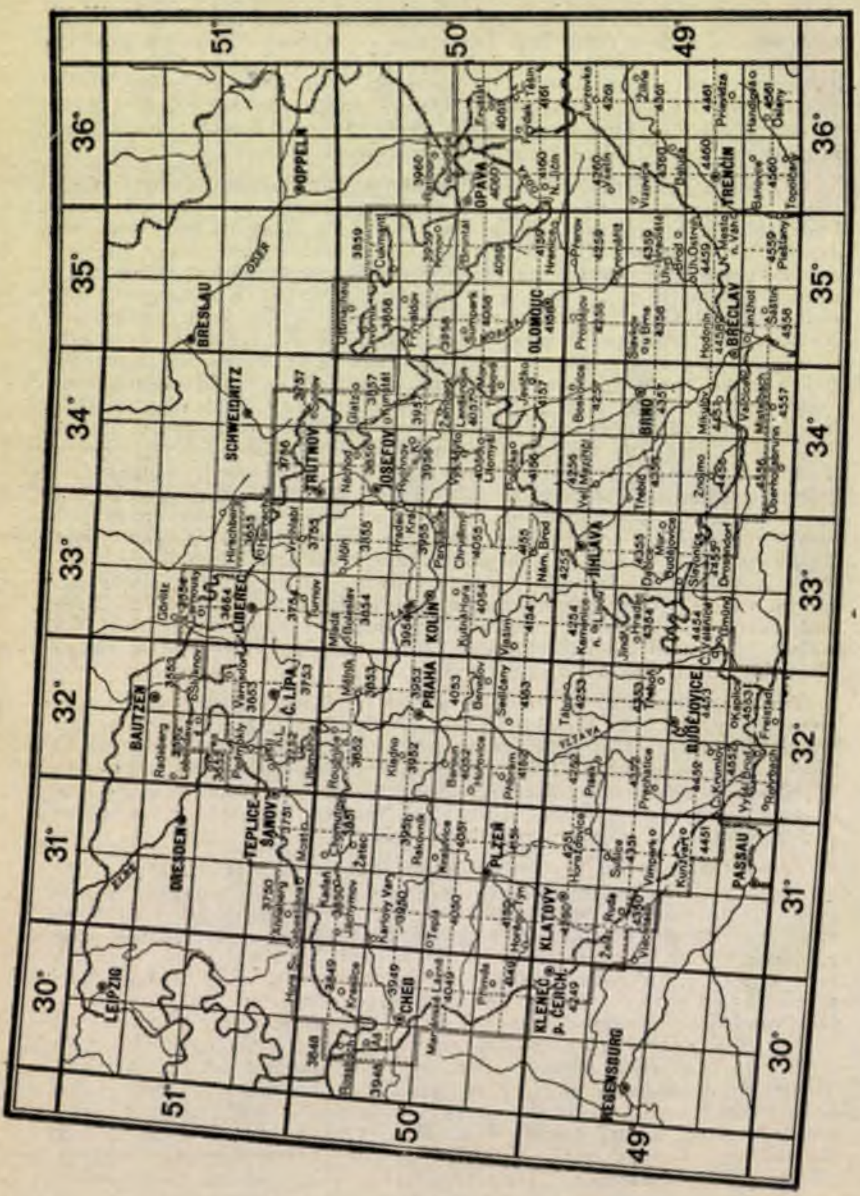
Generální mapa (1 : 200.000) vzhledem na malé měřítko je obsahově značně redukovaná. Jest provedena ve čtyřech barvách a je tedy velmi názorná. Každý list této mapy znázorňuje do měřítka redukovanou plochu osmi listů mapy speciální. Vzhledem k značné ploše znázorněného území, používají jí hlavně automobilisté, lyžaři i pěší turisté k větší přehlednosti velkého kraje. Jest také podkladem velké řady turist. map (jako Šumavy, Považí atd.).

Orientace podle mapy. Půjde-li náhodou turista nezalidněným územím, uvědomí si zmenšení mapy, na níž terénní tvary jsou staženy, bude se orientovati také podle tvarů velkých, nespoléhaje pouze na detailní síť komunikační. Stávát' se, že na př. vozové cesty, stezky a pod. (zvláště v lesních partiích), bývají časem měněny. Jest tedy nutno všímati si nejen nákresu situačního, nýbrž i znázornění terénu. I při dostatečné praksi je pout v neobydleném kraji podle speciální mapy (zvláště zastaralé) dosti obtížná. Vždyť stalo se i odborníkům se starší mapou v ruce, že musili si různé změny dáti ověřiti a nové cesty ukázati domácími lidmi. V přírodě se usměrní mapa podle polohy nápadných objektů nebo tím, že na ni položíme busolu, jejíž zakalený hrot směřuje k severu (při čemž magn. deklinaci přehlížíme) a krátkou stranu speciálky, směřující od severu k jihu, položíme rovnoběžně s magnetkou. Máme-li usměrněnu mapu, zjistíme své stanovisko buď podle okolních objektů nebo terénních tvarů, nebo přibližně podle ušlé délky ze známé nám polohy východiska a srovnáním s terénem. V lesích bez rozhledu, kde lze se orientovati jen stálým sledováním terénu a kde dobrými objekty k usměrnění bývají hlavně myslivny, kříže, stromy s obrazy, solidní mosty, staré mýtiny atd. a kde je řada nově vzniklých jízdních cest nezakreslených, jež nás klamou, lze snadno zblouditi. Nepodaří-li se nám zjistiti stanoviště, jest nejlépe vrátiti se k místu již známému a znova se usměrniti.

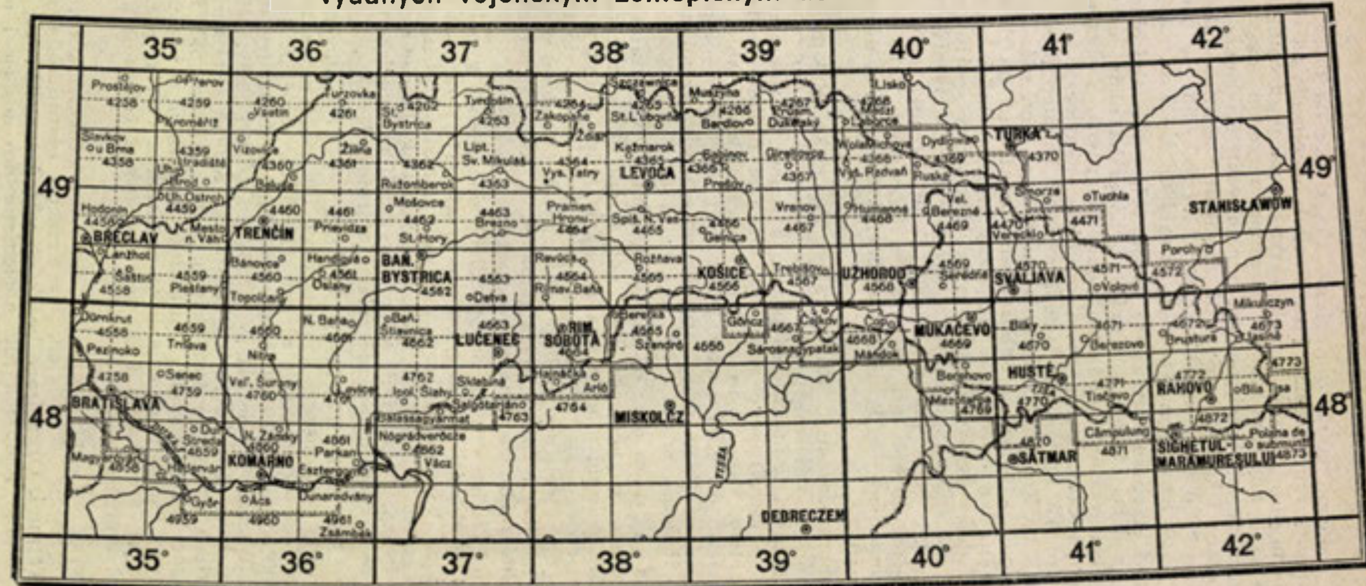
Turistická poslání. K turistovi vzhlíží širší veřejnost s jistou tradiční úctou, jako k člověku vyššího rozhledu, ušlechtilých zájmů a důvěry hodnému. Jest příkazem a povinností pro každého, aby šetřil této tradice, aby chránil krás přírodních. Na poškozování přírody v oblastech zákonem chráněných jsou těžké tresty, před nimiž neznalost zákona neomlouvá. Ušlechtilý turista jest taktním vůdcem svého prostředí k čistému požitku z přírody.

Zdravotní pokyny. Do hor stoupáme pomalu a stejnoměrně, vhodně volenými krátkými odpočinky, šetříce sil a věnujíce se přírodě. Nemá smyslu „polykati“ kilometry. Není radno příliš jísti cestou, lépe, až po dosažení cíle. Větší díl tury má býti vykonán dopoledne, nocleh včas opatřen. Žízeň cestou hasíme hlavně vodou a i to s mírou. Pivo pít vůbec se nedoporučuje. Síly nemají býti přepínány. Po třech dnech pochodu doporučuje se den odpočinku. Omýváme tělo chladnou vodou, je-li možno, cestou se i vykoupejme. V horkých dnech nutno často měniti prádlo, zejména nožní. Na delší turu brávají se některé léky: anglická náplast nebo leukoplast, dvojuhličitan sodnatý proti žáze, aspirin a hofmanské kapky proti bolení hlavy, projimadlo novopuren „Medica“, proti průjmu opiovou tinkturu, tanin, dowerské prášky. Octan hlinitý v pastilkách na obklady, čpavek nebo Vítkův „Mylsin“ proti štípnutí hmyzem, manganistan draselnatý (hypermangan) jako desinf. prostředek.

Přehled listů mapy generální 1:200.000, speciální 1:75.000 a původního vyměřování (topografických sekcí) 1:25.000 vydaných Vojenským zeměpisným ústavem v Praze.

Přehled listů mapy generální 1:200.000, speciální 1:75.000 a původního vyměřování (topografických sekcí) 1:25.000 vydaných Vojenským zeměpisným ústavem v Praze.

hranice generál. map 1 : 200.000.
hranice specielních map 1 : 75.000.
hranice detailních map 1 : 25.000.

Ostatní mapy viz v soupisu turistické literatury.

Tinkturu jodovou na rány otevřené. Francovku na masáž svalstva. Balíček sterilisovaného gázu, vatu a svitek obepinadla na obvazy, vaselinu, jelení lůj, rýžový prášek zasypací na opruzeniny. Opruzeniny omýváme teplou vodou a natíráme zinkovou mastí. Při vymknutí nečiňme násilných pokusů o napravení, přikládejme obklady, než se dostane lékařského ošetření. Zlomeniny ošetříme tak, že zavážeme zlomený úd do prkének, měkce obalených, aby se nemohl pohybovati, a pacienta dopravíme co nejrychleji k lékaři.

Lyžařství. Třebaže k lyžařství výhodný jest speciální oblek, přece lze užíti každého obleku turistického. Lyžařská obuv jest nejdůležitější složkou výzbroje, má býti pohodlná, pevná, s ohebnou podešví a nepromokavá. Dvoje ponožky, teplé rukavice, pro delší tury po sněhu tmavé brýle, svetr, nepromokavý kabátec proti sněhu a větru, šátek na krk a vhodné opatření pro ochranu uší. Lyže a vázání koupíme po poradě s odborníkem. Začátečníci na tury do hor se nepouštějí. Jen dovedný a vycvičený lyžař podniká horské tury. Hlavní střediska lyžařské turistiky a lyžařského sportu jsou uvedena dále. Ústředím spolků lyžařských jest Svaz lyžařů republiky československé, který má asi 30.000 členů. Členové mají slevu na dráze při jízdě do hor, při ubytování a stravování. Také při KČST. a ČOS. organisují se lyžařské odbory, které jsou současně členy Svazu lyžařů.

Malý pohraniční styk. Pro návštěvu Německa, Rakouska a Polska na krátkou vzdálenost od hranic vydávají se pohraniční průkazy, opravňující k překročení hranic a k pobytu v sousedním pohraničním okrese druhého státu. Dlouhodobé průkazy vydává politický úřad těm, kdož bydlí alespoň 3 měsíce v pohraničí jeho působiště. Veřejní úředníci, osoby, které mají za hranicí pozemky nebo zaměstnanci závodů na druhé straně pohraničního území nejsou vázáni touto lhůtou.

P o h r a n i č n í m o k r e s e m se rozumí na čs. straně celní pohraniční pásmo, na německé celní pohraniční okres. Překročení vykázané meze pohraničního pásma se stíhá. Jeden pobyt v pohraničním pásmu cizím nesmí trvati déle než 6 dní. Děti do 15 let v průvodu osob dospělých nepotřebují průkazky. Dlouhodobé průkazy vydávají se na jeden rok a to za poplatek 1 Kč. Pro přechod jsou určena určitá místa na hranicích.

L á z e n š t í h o s t é a osoby, přechodně dlející v pohraničním území, mohou dostati průkazy jen pro kratší výlety za hranice území pohraničního. Výletní průkazy vydávají starostové obcí, velitelství četnických stanic za zákonem stanovený poplatek, jenž se znovu občas upravuje. Průkazy opravňují k pobytu kratšímu (nocleh a pod.) a jest třeba se v každém případě zvlášť informovati.

ORGANISACE TURISTIKY V ČSR. V Československu jsou hlavně 2 velké organisace, soustřeďující tur. spolky. Je to především Klub československých turistů (KČST.), založ. r. 1888, jenž má přes 300 odborů o 70.000 členech a Hauptverband deutscher Gebirgs- und Wandervereine (H. V. G. W.) s 60.000 členy. Mimo tyto velké svazy jsou dělnické turistické spolky. Kromě čistě tur. spolků pěstují turistiku Svaz junáků skautů, sokol. odbory, pak i cyklistické a motocyklistické spolky, Autoklub, Yachtklub a jiné veslařské kluby (hlavně kanoistiku) a pod. O turistiku a cestování po ČSR. jeví vzrůstající, živý zájem i čs. neorganisovaná veřejnost a mnoho návštěvníků z ciziny.

KČST. organisuje pěší turistiku, lyžařství, sáňkařství a vodní turistiku ve zvláštních kroužcích. Horolezectví pěstují odbory sídlící pod Vys. Tatrami. Organisace horských vůdců a nosičů jest svěřena úřady též Klubu. Klub má tur. noclehárny pro dospělé i pro mlá-

dež (přes 600), jejichž seznam každoročně vydává. Zabezpečuje památné zříceniny hradů (má v majetku 17 zřícenin hradů a 7 ve správě). Zbudoval 9 rozhleden, 9 koupališť. Staví tur. chaty, hotely a útulny (sezonní), jichž má (r. 1929) vlastních 49 a ve správě 23. Má na 200 ha vlastní půdy a 60 ha v nájmu. Členové KČST., kromě slev na dráze (v. svrchu) a na AB. tratích mají v chatách KČST. přednostní právo na ubytování a platí polovici nocležného. Také mnohé lázně, hotely a pod. poskytují výhody, o nichž lze se informovati v příslušných organisacích. Klub vydává mapy, průvodce, pohlednice. Jeho tiskovými orgány jsou Časopis turistů, měsíčník (v r. 1930 ročník 42.), obrázkový týdeník Letem světem a měsíčník Krásy Slovenska. Údaje o KČST., pok--ny a p. jsou v brožuře „Výhody a oprávnění členů KČST." (120 stran). Klub má oprávnění vydávati svému členstvu (příslušníkům ČSR. a rep. polské) turist. legitimace pro přechod hranic čsl.-polských do pásem zákonem vymezených podle mezistátní dohody.

2. LÁZNĚ A LETOVISKA.[1])

Československá republika má z evropských zemí nejvíce lázní a minerálních pramenů, jež se soustřeďují hlavně podle velikých linií poruchových (zlomů, dislokací). Z přirozených možností jen část jest rozvinuta na lázně světového zvuku. Lázeňský almanach čsl. uvádí přes 1000 minerálních a teplých pramenů a několik tisíc dobrých Ls. Z těch asi 12 požívá světové pověsti, ostatní jsou ve stadiu rozvoje a specialisace. V zemi České jsou minerální prameny zejména pod Krušnými horami, v proslulém okrsku terciérních převratů horotvorných a sopečných jevů. Mimo to jsou minerální prameny pod Krkonošemi a tu a tam i ve středu země. V zemi Moravskoslezské jest zejména oblast Jeseníku bohata minerál. prameny, jež jsou tam dozvuky mohutné diluviální sopečné činnosti. Také V. Morava (v karpatské oblasti) má několik pramenů. V zemi Slovenské a Podkarpatoruské jest velmi mnoho pramenů teplých i minerálních. Ba říkává se, že v některých obvodech (spišský, J. od Baň. Štiavnice a j.) takřka každá studna má minerální pramen (v. II. díl).

Podle výpravnosti a zařízení lze čsl. lázně asi takto roztříditi: 1. světové se zařízením prvotřídním, rovným zařízení předních lázní západoevropských. — 2. Lázně a Ls. významu domácího. K prvé skupině patří: a) v zemi České: **Karlovy Vary**, lázeňské město s roční návštěvou až 70.000 hostí, s jedinečnou soustavou teplých pramenů (až 68° C teplých) s moderními, velikými hotely i lázeňským zařízením. **Mariánské Lázně**, lázeňské město s roční návštěvou 30—40.000, s proslulou klimatickou polohou uprostřed lesů, s vydatnými studenými minerálními prameny léčebnými. Oblíbené Ls. † krále angl. Eduarda VII. **Františkovy Lázně** s proslulými minerálními prameny a světovým unikem rašelinišť, útočiště chorých srdcem a úspěšné léčení žen. chorob. **Jáchymov**, proslulé radiovými rudami a radioaktivními vodami s nejsilnější radiovou emanací na světě (600 jednotek Machových), prameny 28° C teplé, léčení reumatismu a pod. **Teplice-Šanov**, nejstarší lázně v Čechách s teplými prameny, známé úspěšným léčením ochrnutí a nervových chorob. **Poděbrady**, oblíbené lázně Pražanů, s vydatnými prameny uhličitými. **Janské Lázně** v Krkonoších u Trutnova s prameny teplými a léčivými. Sportovní středisko (lanová dráha na hřeben Krkonoš). — b) V zemi Moravskoslezské: **Luhačovice** v krásném kraji lesnatém, uprostřed

[1]) Země Podkarpatoruská jednak jest zahrnuta do slovenských přehledů, jednak má samostatný přehled při IX. oddílu.

moravského Slovenska, folklorem zajímavého. Moderně vypravené, vydatné léčivé prameny. Graefenberk a Frývaldov, proslulé vodoléčbou Priesnitzovou. Vedle těchto světových lázní jsou mnohé dobře proslulé lázně na př. Teplice u Hranic na Moravě, jež mají teplé prameny, Darkov s prameny jodovými a j. — c) V zemi Slovenské a Podkarpatoruské možno tu jen letmo připomenouti, že nejsou doposud plně zužitkovány vydatné prameny teplé, tím méně arciť i vydatné miner. prameny studené. Nejvýznamnější lázně slovenské jsou Piešťany, světově proslulé lékař. účinným, sopeč., 56° C horkým bahnem, na němž takřka plovou hotely na betonových deskách a jsou v zimě v létě zahřívány přirozenou teplou vodou. V krásném rámci přírodním jsou uloženy teplé 50° prameny a moderně vypravené Trenčianské Teplice, těšící se výborné pověsti účinnými lázeň. prostředky a dobrými hotely. Kdežto v Piešťanech převládá živel internacionální, v Trenč. Teplicích spíše československý. Sliač, státní lázně u Báňské Bystřice, má velmi silné železité prameny (25° až 32° C), proslulé léčebnými výsledky. K těmto světově známým teplým pramenům lze přiřaditi několik desítek pramenů teplých a na sta minerálních. Příkladem jsou: Bojnické Kúpele (41° C), Rájecké Teplice (33° C). Šťubňanské Teplice (45° C), Sklenné Teplice (51° C), Výhne (38° C), Korytnice, krásné Bardejovské Kúpele, Štós, Číšské Kúpele, uhličitý pramen u Herlan (17 metrů vysoko stříkající), solné lázně u Akny Slatiny a j. Ke světovým lázním druží se světové klimatické lázně tatranské Štrbské Pleso, N. Smokovec, Tatranská Lomnice. Klimatické přednosti činí je jedinečnými místy v Evropě.

Letoviska v zemi České jsou roztroušena hlavně kolem jezer na Šumavě, v Krkonoších a Krušných horách, na Moravě v Jeseníku a Beskydách. V zemi Slovenské jest jich nevyčerpatelný výběr uprostřed vysokých hor a hlubokých lesů. Vys. Tatry jsou již dnes vroubeny řetězem kolonií moderních hotelů a sanatorií, jež se vyrovnají předním světovým horským osadám. Mimo uvedené troje světové klimatické lázně jest tam v pěkné, k J. obrácené poloze, řetěz Ls., jež jsou podrobněji popsána v II. dílu Průvodce v kapitole „Tatry". Také mimo Tatry najdeme uprostřed lesů a hor mnoho půvabných Ls., na př. Lubochňu a j.

Léčebné prostředky rozdělují čsl. stanice jednak na letoviska se specifickými vlastnostmi klimatickými a krajinnými (na př. podnebí tatranské), jednak na lázně se specifickými prameny léčebnými buď pro vnitřní nebo zevnější léčbu. Zvláštní skupinu tvoří lázně bahenní (na př. Piešťany, Trenčianské Teplice, Františkovy Lázně). Celá serie lázní vyniká zvlášť mohutnou radioaktivitou (na př. Jáchymov). Specialisace jednotlivých stanic se teprve provádí podle systematického plánu, vybudovaného ministerstvem zdravotnictví. A právě ve specialisaci tkví zdar poslání menších lázní, jejichž cenné vlastnosti nemohou se jinak plně uplatniti vzhledem k velikému bohatství republiky na tomto poli.

Státní lázně jsou v Jáchymově, v Tatranské Lomnici, na Štrbském plese, v Lubochni, ve Smierdzonce, ve Sliači a v Herlanech.

Lázně a letoviska podle oblastí v zemi České a Moravsko-slezské.

A. ZEMĚ ČESKÁ A MORAVSKOSLEZSKÁ.

I. SEVEROZÁPADNÍ ČECHY: Teplé a minerální prameny, klimatické lázně: Teplice-Šanov, Zaječice, Břvany, Bílina, Mšené, Hor. Grunt (Obergrunt) u Podmokel. Sanatoř ve Frankensteinu u Rumburku. Koto-

vice u Čes. Lípy, Sedlo (Geltschbad) u Levína. Dubí (Eichwald) v Kruš. horách, Lázně Berggieshübel.

Letoviska: a) Sev.-záp. Čechy: Mělník, Liběchov, Kokořín. Mšeno. Dubá (Dauba) a Želízy (Schelesen). Bělá p. Bezdězem a Malá Bělá u Bakova. Doksy (rybníky, lesy). Okna. Kuří Vody, Mimoň, Kummer a Stráž pod Ralskem (Wartenburg), Něm. Jablonné, Hamr (Hammer am See) pod Ještědem. Lázně Kundratice (Bad Kunnersdorf), Světlá, Bílá, Čes. Dub pod Ještědem. Čes. Lípa, Svojkov a Sloup (Bürgstein). Zahrádky (Neugarten). Holany (Hohlen). Ronov. Úštěk. Levín. Bor (Haida) u Čes. Lípy. Hanšpach (Hainspach). Kyjov (Khaa). Chřibská (Kreibitz). Malý Simmering u Krás. Pole. Doubice (Daubitz). Mikulášovice (Nixdorf). Röhrsdorf. Rumburk a Frankenstein (sanatorium). Šluknov. Krásná Lípa. Zeidler. Krompach (Krombach). Cvikov. Jiřetín (St. Georgental) u Varnsdorfu a j. b) Ve Středohoří a v okolí (v. I. 1., T. 73): Litoměřice a Mukařov, Lovosice, Zálezly, Prackovice, Sebuzín, Brná, Třebenice, Vel. Žernoseky, Vaňov, Libochovice p. Milešovkou. Vel. Březno (Grosspriesen). Ploskovice, Úštěk (Auscha), Sedlo (Bad Geltschberg), Levín, Verneřice, Oleška a Police u Benešova n. Pl., Roudnice, Beřkovice, Hor. a Dol. Libochovice, Mšené, Štětí a Hněvice. — c) Děčínské stěny, ve všech obcích (v. zvláštní stať v I. odd.), zejména: Hřensko (Herrnskretschen), Mezní Louka (Rainwiese), Děčín. Podmokly, St. Oleška (Alt Olisch), Benešov n. Pl. (Bensen), Čes. Kamenice, Mistrovce (Meistersdorf-Scheibenwarte), Jetřichovice (Dittersbach), Srbská Kamenice (Windischkamnitz). Jílové (Eulau), Děčínský Sněžník (Schneeberg), Libouchec (Königswald), Tisá, Dolní Grunt n. L. (Niedergrund). — d) Krušné hory (v. zvl. stať v II. oddílu): N. Město, Moldava, Oldřichovice. Fláje. Hrob, Osek, Hor. Litvínov, Hor. Jiřetín, Hamry, Jezeří, Jirkov, Reizenhain. Dubí, Mikulov, Cinvald, Krupka, Čes. Jiřetín a j. — e) Lužické hory: Malý Simmering, Hor. Chřibská. Cvikov a j.

II. **ZÁP. A JZ. ČECHY** jsou klasickou půdou lázeňskou. A. Záp. **Čechy.** Lázeňská střediska rozvinula se tu nepoměrně rychleji a více, dík příznivé poloze i spojení, než podobná místa jiná v republice. Jsou tu: a) lázeňská místa světové pověsti: Jáchymov, Karl. Vary, Mar. Lázně, Frant. Lázně, Teplice-Šanov. — b) Miner. prameny a lázně lokálního významu: Kynžvart a Sangerberg u Mar. Lázní, Konstantinovy Lázně, Kynšperk n. Ohří (Königsberg), Kysibl — Kyselka u Karl. Varů (světový export vody), Krondorf, Klášterec u Jáchymova, Bílina, Čachovice u Žatce (teplé), Dobříčany u Žatce, Břvany, Sedlec a Zaječice u Loun, Kyselka u Doupova a j. — c) Na saské straně jsou: Warmbad Wolkenstein (teplé radioakt.), Wiesenbad (vlažné), Radiumbad Oberschlema (něm. odborníky zdůrazňované). Ve Vojtsku (Vogtland): Bad Brambach (něm. kruhy prohlašované za nejsilnější radiové lázně Německa), Bad Elster (17 miner. pramenů).

Letoviska: A. **Záp. od Prahy:** a) Křivoklát, Zbečno, Lužná-Lišany (pens. u žst.). Lány, Mšec, Řevničov a N. Strašecí (rybníky). Domoušice pod Pravdou. Žatec (chmelnice). — b) Pod Kruš. horami: Kadaň (Kaaden), Prunéřov (Brunnersdorf), Klášterec n. Ohří (Klösterle), Varta n. Ohří, Velichov (Welchau) u Kysiblu, Sár (Saar) u Doupova, Doupov (Duppau). — c) Oblast řeky Střely: Jesenice (Jechnitz) u Rakovníka, Žlutice (Luditz), Petrohrad (Petersburg), Chýše, Rabštejn, Plasy n. Střelou, Kaznějov, Třemošná, Hor. Bříza, Manětín, Nečtiny u Plzně. — d) Karlovarské hory a Císařský

les: Andělská Hora (Engelhaus), Drahovice, Tuhnice (Donitz), Pirkenhammer u Karl. Varů, Gossengrün a Oloví u Falknova, Hor. Slavkov a Loket. Bečov (Petschau), Teplá (Tepl), Vlčí Kámen (Wolfstein) u Mar. Lázní. Nové Dvory u Stříbra. Úterý u Bezdružic. Kynšperk n. Ohří (Königsberg). Chlum Sv. Máří (Maria Kulm) u Chebu. Cheb. Aš. — e) Krušné hory: Dubí (Eichwald) u Teplic, Bohosudov (Mariaschein), Jirkov. Krupka, Hrob. Reizenhain. Hora Sv. Šebestiána, Moldava, Mikulov, Nové Město, Cinvald, Suniperk (Sonnenberg), Brandov, Vejprty, Měděnec, Šmídeberk, Přísečnice, Boží Dar, Merklín, Krásná Lípa, Nejdek, Pernink, Rotava, Abertamy, Hor. Blatná, Nancy a Silberbach u Kraslic, Jindřichovice, Ostrov (Schlackenwerth), Schönbach, Plesná (Fleissen) a j. — f) Český les: Tachov, Bor u Tachova, Mohelno u Žandova a j. — g) V Sasku při čes. hranicích (mimo uvedené lázně): Oberwiesental, Jöhstadt, Bärenstein, Rittersgrünn, Grünhain, Elterlein, Marienberg, Zöblitz, Buchholz, Geyer, Annaberg, Zwönitz, Thum, Augustusburg, Wolkenstein, Lengefeld, Schwarzenberg, Stolberg, Oederan, Carlsfeld, Johanngeorgstadt, Eibenstock, Schönheide, Altenberg, Geising, Rehefeld, Sayda, Frauenstein, Kipsdorf. Ve Vojtsku: Schöneck, Grünbach, Klingental, Falkenstein, Adorf, Reichenbach, Elsterberg.

B. **Brdská oblast**: lázní a minerálních pramenů jest tam jen několik, za to mnoho Ls., zejména: Sv. Jan pod skalou u Srbska (min. pramen), Dobrá Voda u Březnice (lázně), Lochovice (sirný pramen). — Pražská Ls.: Černošice s Třebotovem, Dobřichovice, Všenory, Řevnice, Nová Huť u Berouna, Křivoklát, Svatá u Zdic. Zbiroh. Strašice a Holoubkov. Nová Huť a Zábělá u Plzně. Rožmitál, Písek. Dobříš, Mníšek, Hostomice, Jince, Vráž, Padrť, Sv. Dobrotivá u Hořovic a j.

C. **Šumava a Pošumaví**. V této staré oblasti není miner. pramenů. Význačnější klimatická láz. místa jsou: Lázně Sv. Markéty u Prachatic. Odolenov u Sušice. Letiny u Blovic (léč. ústav). Žichovice (vodoléč. ústav). Libnič u Č. Budějovic (sirný a žel. pramen). Rituální lázně kuriosní povahy jsou v Poběžovicích (Ronšperk). — Letoviska. Možno říci, že téměř každá obec v Pošumaví a na Šumavě jest vhodným Ls. Zejména se cení ve vyšších polohách šumavských nad 1200 m (Pancíř, Špičák), že v podzimních měsících jest krásné, čisté, mlh prosté, slunečné počasí. — Od Plzně k Č. Budějovicům v Pošumaví: Šťáhlavy, Nepomuk, Horažďovice, Strakonice, Štěkeň, Katovice, Protivín, Netolice. — Okolí Domažlic: Domažlice, Čes. Kubice, Pec, Babylon, Trhanov, Kleneč, Tachov, Bor u Tachova. Kout. Kdyně, Všeruby, Waldmünchen a Lam v Bavorsku. — Okolí Klatov: Přeštice. Horšovský Týn, zámek Týnec u Kl., Chudenice, Lužany u Přeštic, Stříbrné Hory, Švihov, Klenovec, Běšiny, Čachrov, Strážov u Klatov, Velhartice, Žel. Ruda, Špičák (hotely), Hojsova Stráž, Zel. Lhota, Janovice u Úhl., Nýrsko. Na bavor. straně Zwiesel (Světlá), Spiegelau, Grafenau. — Okolí Sušice: Sušice, Odolenov, Hory Matky Boží, Hartmanice, Kašperské Hory, Modrava, Rejštejn, Stodůlky, Prášily. — Okolí Volyně: Volyně, Vimperk, Stachy, Kunžvart, Lenora, Hor. Vltavice, Č. Žleby, Kvilda. — Okolí Prachatic: Prachatice, Láz. Sv. Markéty a Dobrá Voda (Grindschädel) u Prach., Bavorov, Strunkovice (kolonie), Stožice, Netolice, Volary, Stožec, Nové Údolí, Hiršperky (Jitra) pod Pleknem. Na bavor. straně zejména Waldkirchen, Röhrbach, Freiung. — Okolí Č. Krumlova: Č. Krumlov, Křemže a Mříč, Hořice na Š., Olšina u Olš. rybníku, Želnava, Hor. Planá, Rožmberk, Vyšší Brod, Lipno, —

O k o l í Č. B u d ě j o v i c a N o v o h r a d s k ý c h h o r: Libnič u Č. Budějovic, Dobrá Voda, Kaplice, Certlov, Ledenice. Nové Hrady, Stropnice, Něm. Benešov, Hojná Voda, Petříkov, Č. Velenice.

III. STŘEDNÍ, J. A JV. ČECHY, ZÁP. MORAVA:

a) **Lázeňská místa:** P o d ě b r a d y, S a d s k á u Peček, B e c h y n ě, B o h d a n e č u Pardubic, B r a n d ý s n. Orl. Místního významu jsou: Sv. Anna u Černovic u Jindř. Hradce, Sv. Kateřina u Počátek, Dobrá Voda u Telče, Roztěž u Malešova, Vápenný Podol a Seč u Heřm. Městce, Slatiňany a Práčov u Chrudimě, Luž u Chrásti, Mikulášské Lázně a Nedošín u Litomyšle, Lázně Sv. Jana u Hlinska, Chotěboř, Sv. Anna u Něm. Brodu.

b) **Letoviska nejdůležitější jsou: 1. V Povltaví** takřka všecky větší obce, ba i samoty (mlýny): Hluboká, Týn n. Vlt. a Nezdášov, Kamýk, Štěchovice a všecky další obce ku Praze. V přilehlé oblasti Dobříš, N. Knín, Neveklov, Sedlčany, Sedlec („Český Meran"). — 2. **V Posázaví** jsou všecky obce zařízeny jako Ls., zejména J í l o v é, Sázava, Mukařov, Kostelec n. Čern. Lesy, Vel. Popovice, Kamenice a j. (v. Sázava). Žel. stanice T. 3, úsek Praha—Benešov mění se ve vilová předměstí. — 3. **Záp. část Českomor. vysočiny** soustřeďuje letní hosty hlavně podél údolí Blanice: Ml. Vožice, Louňovice pod Blaníkem, Vlašim, Votice (lesíky) a Jankov (louky, rybníky), Borotín (rybníky, lesíky); v údolí Trnavky: Těchobuz u Pacova (lesy, rybníky); v oblasti Želivky: Pelhřimov, Červ. Řečice, Lhotky s velikým rybníkem Želiv, okolí Humpolce (lesy, rybníky u Vilémova) a j. — 4. **Oblast jindřichohradecká a třeboňská.** V rybniční pánvi mezi lučinami a lesy jsou: Třeboň, Jindř. Hradec, Dobrá Voda u Čes. Budějovic, mimo to Lomnice, Planá n. Luž., Stráž n. Nežárkou, Sv. Anna u Černovic, J e m č i n a (lesy, býv. zámek, dnes stát. majetek, letní byty), Chlum u Třeboně (lesy, rybník, zámek), Suchdol n. Luž., Bystřice (něm.) a její okolí (lesy, rybníky) Počátky (Lázně Sv. Kateřiny). — 5. **Oblast jihlavská** s malebnou T e l č í (rybníky), poblíž Ls. Dobrá Voda, Dašice, Jemnice (okolí je oblíbené Ls. Růženy Svobodové), Mor. Budějovice a krásné ú d o l í D y j e (okolí Bítova, Vranova, Znojma), jehož význam stoupne připravovanou údolní přehradou. — 6. **Oblast Železných hor** (v. T. 1 a 2): V á p e n n ý P o d o l, Heřm. Městec, Třemošnice, Bojanov, Trhová Kamenice, Seč (údolní přehrada Chrudimky), Chotěboř, Ždírec (lesy, rybníky), Rozsochatec (lesy a j.). — 7. **SV. Českomor. vysočina** (v. podrobněji u Pardubic, T. 1): Luž (sanatorium), Skála (koupele v Chrudimce, lesy), Chrást (lesy, rybníky), Žumberk (lesy, koupaliště), Svratka (lesy, oblíbené Ls. malířů, koupele), Žďár, N. Město (rybníky, lesy), V í r (pěkné lesnaté údolí Svratky), Jimramov (lesy, koupele), Tišnov, Vranov u Brna (Z.) a j. — 8. **Pooslaví a Pojihlaví:** Třebíč (koupele), Náměšť n. Osl. (lesy, koupele v Oslavě, okolí romant.), Ketkovice (lesy), Mohelno (lesy), Mor. Krumlov (lesy, koupele), Rosice (lesy). V. též Brno. — 9. **Okolí Brna** jest zařízeno na Ls. zejména v údolích Svitavy, Svratky a Oslavy a v přilehlých lesích (v. Brno a T. 1). — 10. **Drahamská vrchovina a Mor. Kras.** Oblast Mor. Krasu láká k letnímu sídlu zejména ty, kdož se chtějí podrobněji seznámiti s krasovými zjevy. Celý kraj jest pokryt romant. zákoutími (Adamov, Blansko, Sloup, Křtiny a j.), také v lesní oblasti Z. od Vyškova bývají letní hosté (Pirtovice, Rychtářov, Podivice).

IV. SEV. POLABÍ, S. A SV. ČECHY, SEV. MORAVA:

A. S e v. Č e c h y. a) **Lázně:** P o d ě b r a d y, Toušeň a Houštka u St. Boleslavi, Sádová u Poříčan, Bělohrad, Sedmihorky, Kotvice, Libverda, J a n s k é L á z n ě, Jablonecké Paseky, Warmbrunn u N. Světa v Prusku (42° C), Mlázovice u Hořic, Železnice u Jičína. —

b) Letoviska. Téměř každá obec v Čes. ráji, v Jizer. horách, Krkonoších jest zařízena pro letní hosty. Příkladem jsou Malá Skála, Turnov, Rovensko pod Troskami, Železný Brod nad Jizerou, Jičín, Svojkov u Čes. Lípy, Doksy, Mladějov, Příhrazy u Mnichova Hradiště, Benecko, Špindlerův Mlýn, Jilemnice, Rokytnice n. Jiz., Pec, Hostinné, Josefodol, Smržovka, Tanvald, Kořenov, Polubný v Krkonoších, Mariánská Studeň a Třemošná pod Zvičinou u Král. Dvora n. L. Po celých Krkonoších jsou boudy, jež jsou i Ls. S hlediska zdravotnického vyvíjejí se zejména již. svahy v příznivý terén sanatorií. Mezi nejvyšší podniky patří Sokolská bouda (H.) nad Janskými Lázněmi. Také Podzvičínsko má půvabná letní sídla (srov. IV. 1., 2., 3., 4.).

B. V severových. Čechách. Miner. prameny tryskají hlavně na S. straně Orlických hor v Kladsku u Bad Cudowa (Chudoba), Reinerz (Dušníky), Lewin, Landeck, Langenau, Charlottenbrunn. Na české půdě jsou: Anenská Studánka (lázně) u Lanškrouna, Běloves (min. prameny) u Náchoda. Letoviska: Nový Hrádek u N. Města, Nové Město n. Met. s Rezkem, Olešnice, Opočno, Dříš a Skuhrov nad B., Potštejn (pražská vilová kolonie), Rychnov n. Kn. se Studánkou, Slatina n. Zdobnicí, Vamberk, Žamberk, Bredůvka u Nekoře, Čihák, Heřmanice u Šilperka, Kyšperk, Jablonné n. Orl., Kunvald, Litice n. Orl., Ústí n. Orl., Šilperk a j.

C. V severní Moravě a Slezsku: a) Lázně: Gräfenberk, Frývaldov, Dolní a Horní Lipová (vodoléčba Priesnitzova). Karlova Studánka (Karlsbrunn). Velké Losíny (sirné lázně). Janské Koupele (Johannsbrunn), Ondrášov u Berouna na Mor., Darkov (jodová zřídla) ve Slezsku. Teplice n. Beč. u Hranic (teplé prameny). Rožnov pod Radhoštěm. Kostelec u Fryštátu. Pramen kyselky u Jeseníku. Sirné lázně u N. Jičína a j. — b) Letoviska: Krumperky (Grumberg), Hanušovice, Potůčník (Lauterbach) pod poutním místem Hinterbusch, Stříbrnice (Stubenseifen), St. Město pod Sněžníkem (KČST.). St. Červená Voda (Alt-Rothwasser), Javorník (Jauernig), Bílá Voda (Weisswasser) u Javorníku, Kolštejn, Rejvíz, Vidnava (Weidenau). Cukmantl, Bukovice (Buchelsdorf) u Frývaldova, Osoblaha (Hotzenplotz), Krnov, Zátor (Seifendorf), Starý Vogelzeif (Alt-Vogelseifen) u Karlsbrunnu, Stará Voda (Altwasser), Česká Ves (Böhmischdorf), Karlovice (Karlstal), Brunzeif (Braunseifen), Rýmařov (Römerstadt), Ludvíkov (Ludwigstal), Sandhübel, Supíkovice (Saubsdorf), Smilov, Ondrášov (Andersdorf), Hor. Benešov (Bennisch), Heřmanovice (Herrmannstadt), Bruntál (Freudental), Vízmburk, Fulnek, Bílovec (Wagstadtl), Kužberk (Kreuzberg), Vrbno (Würbental), Mohelnice, Uničov, Šumperk, Kouty, Oskava, Těšíkov (kyselka) a Sternberk na Mor., Drozdovská pila a Lupěné u Zábřeha, Bílá Studně u Mor. Třebové, Strážisko u Kostelce na M. Hané.

V. JIŽNÍ A VÝCH. MORAVA. a) Lázně: Luhačovice. Teplice n. Beč., Rožnov pod Rad., Kostelec u Štípy. — Nová Ves u Uherského Ostrohu. Smraďavka u Buchlovic. Pramen hořké vody Šaratica u Brna. Na Skalce u Malenovic v Březnici. Napajedla. Jiné minerální prameny jsou v Suché Loze (kyselka), Nezdenicích (jod a brom), Záhorovicích (do r. 1867 lázeňské místo, hořečnaté a sodnaté kyselky užívali také místo kvasnic do pečiva), v Pradlisku u Luhačovic, ve Vizovicích (nové prameny sirnaté) a j. Smrdáky u Bur. Sv. Mikuláše. — Na hrázi u Kojetína. — b) Letoviska: Malenovice, Koryčany, Bunč, Bojkovice, Velká, Myjava, Sv. Sidonie a St. Hrozenkov ve Vlárském průsmyku, Vizovice (min. prameny), Valašské Klobouky, Vsetín, Rusava

a Bystřice p. Host., Vel. Karlovice, Hor. Bečva (údol. přehrada). Frenštát a Pustevně. Bílá a j. (srov. V. 9.).

B. ZEMĚ SLOVENSKÁ.

LÁZNĚ A ZŘÍDLA V SLOVENSKÉ ZEMI: 1. Teplé prameny: A. Sirné: Bojnice v údolí Nitry (39—46° C) na T. 270 Piešťany (sopečné bahno, 67° C) na T. 252. Rajecké Teplice (33° C) na T. 304. Štubnianske Teplice (46° C) na T. 252. Sklenné Teplice (37—53.5° C) u Štiavnice na T. 289. Trenčianske Teplice (40.2° C) na 265. M. Bielice (29·5° C) v okrese Topoľčianském. — B. **Uhličité teplé prameny:** Brusno na Hronu (18°—21° C) na T. 290. Herlany (21° C, geysír) u Košic. Gánovce (24° C) u Popradu. Lúčky (32° C) u Liptovské Teplé na T. 301. Sliač (25°—32° C) u Ban. Bystrice na T. 290. Borová Hora u Sliače (30° C). Vyhně (38° C) na T. 253 Zvolen—Levice. Vyšné Ružbachy (24·2° C) na T. 309 Poprad—Podolinec. — 2. Studené min. prameny a lázně: Baldovce u Spišského Podhradia, Bardejovské lázně, T. 315. Korytnica a Lubochňa u Ružomberka. Lubovňa u Lubotině (T. 314 Košice—Orlov—Plaveč n. P.). Novoveské Kúpele, Štós, Starý Smokovec, Smierdzonka na Dunajci. Smrdáky u Senice. Sobrance u Užhorodu. — 3. **Slané, jodové a bromové vody:** Číz v Gemeru. Polhora v Oravě. Solné lázně v Solivaru u Prešova na T. 314. — Uvedené prameny jsou zároveň Ls. nebo lázněmi, jejichž předností je krásná neb údolní scenerie. Pramenů nezužitkovaných známo je mnoho. Leckde (na př. v Liptové, středním Pováží a J. od Štiavnice) jest kyselka takřka v každé vesnici. — 4. **Klimatická místa** (bez miner. pramenů): Štrbské Pleso. Tatranská Lomnica. Tatranská Kotlina. Tatranská Polianka. Vyšné Hágy. Matliáry.

5. **Letoviska.** Není-li tu možno podati podrobný výčet minerálních pramenů, tím obtížnější jest vyjmenovati všechna vhodná letoviska. Hlavní letoviska jsou v Tatrách a hlavně po S. a Z. Slovensku (zejména podél trati Žilina—Košice) a ve střed. Slovensku.

Podrobnější přehled lázní a letovisk podle území. (Spořádáno podle rozdělení Průvodce.) **Západní a jižní Slovensko:** Piešťany. Trenčianske Teplice. Bojnice. Vyhně. Sklenné Teplice. Z ostatních jest vzpomenouti: Harmonie u Modry. Slatina (Bělušské kúpele) u Běluše. Koplotovce u Hlohovce. Súlov (pensionát, Ls.). Malé Bielice (sirné prameny). Ostrihomský Propeler (v. Ls.). Smrdáky.

Střední Slov.: Sliač, Štubnianske Teplice, Brusno, Hodejov, Čížské kúpele, Jelšavské Teplice. Mimo to menší podniky: Rimavské Brezno, Halné kúpele u Brezna. Sv. Antonín u Rožnavy, Hajnáčka, Lučenské kúpele u Lučence, Kováčová a Borová hora (zcela jednoduché) u Zvolena. Mimo to jest ještě mnoho minerálních pramenů, zejména: měděný pramen ve Španej dolině, teplý pramen v Kremnici (v dole), u Krupiny, Moštěnice, Hlinky u Brezna, Bukovej a j.

Severní a východní Slov.: Rajecké Teplice. Polhora. Lúčky. Klimatické místo Ľubochňa. Korytnica. Železno. Sv. Ján-Podtureň (prameny). Tatranská letoviska. Květnica. Ľubické kúpele. Ľubovňa. Ružbach. Smierdżonka. Gánovce. Levočské kúpele. Peklo. Novoveské kúpele. Černohorské kúpele. Štós. Slatvín. Žegra a Baldovce. Sabinov. Slané prameny u Prešova. Bardejovské kúpele. Išla. Košické kúpele. Herlany. Sobrance u Užhorodu. Podskalka (Sirtalja) u Humenného. Velaty u Lastovců. Kúpele Moldavské u Moldavy.

Somody. Nižná Myšla (teplý pramen). Minerální prameny jsou roztroušeny v oblasti oravské a spišské (srov. podrobný popis při tratích).

3. TURISTICKÉ CÍLE A OBVODY ČSR.

Turistická osobitost ČSR. se projevuje velikou rozmanitostí krajinnou, jíž se vyrovná málo zemí v Evropě. Střídají se vysoké hory s nížinami. Hodina jízdy vlakem vytvoří zcela nový obraz krajinný. Ve velkých rysech arciť se projevuje podstatný rozdíl mezi záp. částmi a východními.

Výběr nejvýznačnějších tur. objektů ČSR. Veliký počet přírodních i jiných zajímavostí činí přehled dosti složitým. Výběr, který se řídívá osobním zájmem, možno sestaviti s různých hledisk. Vždy se sejde slušná řada pozoruhodností, světově zajímavých. S hlediska průměrného turisty lze snad učiniti asi tento nejvýznačnější výběr: Nejvýznačnější krajinářské obvody: Děčínské stěny, Krkonoše, Adršpašské skály, Český ráj (Prachovské skály, Trosky, Riegrova stezka), Šumava (jezera u Žel. Rudy s Ostrým, Rokyta a Modrava, Plekno a Třístoličník), Králický Sněžník a Hrubý Jeseník (Praděd), Moravský Kras, Beskydy (Pustevně, Radhošť, Masarykova chata na Beskydu). — V zemi Slovenské: Malá Fatra (Terchovský Kriváň, soutěska). Vys. Tatry, Pieniny, Nižné Tatry (Ďumbier) a Demänovské jeskyně, Slovenský ráj (málo schůdné), Prosiecká a Kvačanská soutěska (partie do Liptovských holí), Ledová jeskyně dobšínská, krásné a odlehlé partie ve Slov. Krasu (zejména Zadielská dolina u Jasova), jasovské a krásné hosusovské jeskyně (11 km prostoru, prehist. nálezy, krápníky a j.). — Pro otužilé turisty země podkarpatoruská skýtá nevyčerpatelné bohatství krásných hřebenových poutí (1500—2000 m) s nádhernými rozhledy. K nejpěknějším patří Polonina Boržava (pohodlné), Svidovec a Čorné hory (odlehlejší).

Lázně nejvýznačnější v. svrchu. — Nejkrásnější hrady jsou: Karlštejn, Křivoklát, Trosky, Bezděz, Kost, Pernštejn, Buchlov, Trenčín, Lietava, Oravský, Spišský.

Zámky: Dobříš, Hluboká, Č. Krumlov, Rožmberk, Kratochvíle u Netolic, Orlík, Konopiště, Lednice, Bučovice, Bouzov, Cifer u Bratislavy ve stylu Hluboké. Proslulá zahrada zámecká aklimační jest v Mlyňanech na Slovensku. Ostatní význačnosti lze sestaviti v širší nebo užší výběr podle dále uváděných přehledů.

PODROBNĚJŠÍ PŘEHLED TUR. CÍLŮ PODLE OBLASTÍ.

A. ZEMĚ ČESKÉ A MORAVSKOSLEZSKÉ.

I. SEVEROZÁPADNÍ ČECHY. 1. **Dolní Povltaví a širší SZ. i S. okolí Prahy**, nehledíme-li k Vltavě a Labi, trpí nedostatkem lesů a toků. Lehce zvlněný kraj pokrývají většinou obilní a řepná pole. Osou tohoto obvodu jest hluboké údolí Vltavy, jímž možno jeti parníkem, nebo žel. T. 73, vroubené vysokými stráněmi s menšími lesíky u Roztok, Klecan, Letek a Libšic. Z. od dolní Vltavy některá místa jsou významná památkami nejstarších čes. dějin. Oblíbeny jsou také výlety k Labi (AB. do Brandýsa n. L.). Koupaliště na Labi jsou u Čelákovic a u Neratovic, odkudž lze jeti parníkem na Mělník. Vyhlídky skýtá Petřínská Rz. (až na Středohoří) a vrch Ladví, Z. od Kbel (hlavně na Středohoří a na Prahu). — Tur. cíle: a) Troja (spojení tramv., AB.) se zámečkem. Projektuje se tam zoolog. zahrada. Z Troje se chodívá poli na Bohnice (ústav choromyslných) nebo přes Skaliska na Ladví (366 m, nejvyšší bod okolí Prahy, lesík, rozhled) a někdy

i dále poli na Kbely, Ďáblice a Satalice (T. 74). — b) Podbaba (v. T. 73), východisko do výletního místa Šárky (skalní scenerie) a dále na Liboc (v. I. 1., T. 71). — c) Roztoky (T. 73, populární pražské výletní místo) a krásné Tiché údolí. Tuchoměřický háj při T. 72. — d) Hist. místa: Únětice (mohyly), Levý Hradec, Turské pole (při T. 73). — e) Veltrusy (zdýmadlo, park). — f) Zříc. hradu Okoř a údolí Zákolanského potoku (při T. 72). — g) Budeč, starý kostelík, nyní obnovený (v. T. 72). — Podrobnosti v. u jednotlivých žst. — 2. **Na Slánsko** a Slaný jezdí se buď T. 72 z Wilsonova nádr. zákruty nad Zlíchovem, přes Dušníky a Zákolany nebo příměji z Masarykova nádraží přes Kralupy n. Vlt. (v. I. 1., T. 73, 106 a pak 72). Nejbližší okolí Slaného jest bezlesé, větší lesní plochy táhnou se jižněji po hřbetu Džbán (v. II. 1., T. 71). V okolí Slaného (jako u Kladna v. II. 1.) jest zajímavý život hornický kolem kamenouhelných dolů. Podrobněji v. při T. 72. — 3. **Roudnice n. L.** se zajímavými památkami, má okolí na S. lesnaté, na J. otevřené a bezlesé. Hlavním výletním cílem bývá Říp, k němuž od Prahy se jezdívá přes Vraňany na Ctiněves (někteří turisté jdou již z Vraňan přes Beřkovický háj). Také Doksany (klášter) na Ohři a polabské oblasti S. od Labe (v. T. 74) jsou navštěvovány od Roudnice. — 4. **Lounsko a Libochovicko** při J. úpatí Středohoří jsou charakterisovány otevřeným krajem ovocnářským, pěkným údolím Ohře (letoviska, koupaliště), hradem Hazmburkem (Klapý) a menšími, půvabnými lázněmi Mšené. Oblíbená jest část od Peruce do Libochovic (v. T. 72, km 83), okolí Budyně a j. Lesy jsou zastoupeny chmelnicemi, rušnými koncem srpna za sklizně chmele. Osou tohoto okruhu jest T. 99 Vraňany—Libochovice a T. 98 Louny—Lovosice. Jižní úpatí Středohoří se mění víc a více v „Českou zahradu", ovocnářskou a chmelařskou, od sev. větrů chráněnou, zdobenou několika zříc. hradů. Na S. od Loun vystupují jižní odnože Středohoří jako osamělé kužele (Oblík, Milý, Zlatník, Bořeň nad Bílinou a j.), s nichž jest utěšený pohled na kraj, pokrytý chmelnicemi, na průmyslovou oblast hnědouhelnou, na kužele Středohoří, na hradbu Krušných hor a na osady, velikým sadům podobné. Minerální prameny vytryskly tam v Zaječicích a Sedlicích, ve Břvanech, v Bílině a j. — 5. **Středohoří** vyplňující kraj při průrvě Labe sopečnými homolemi a kuželi, vytváří zcela svéráznou tur. oblast, jejíž osou jest krásné údolí Labe (parníkem z Lovosic). V. zvláštní stať a podrobnosti v I. 1 A. — 6. **Mělnicko, Mšensko a Dubsko**, svérázná zejména hlubokými údolími s divokou romantikou pískovcových skal a odlehlými zátišími, působí některými partiemi cizokrajným dojmem a překvapují mohutností i malebností (v. u Mělníku). Na tuto oblast navazují lesnaté a lučinaté kraje, bohaté velikými i menšími rybníky S. u Zahrádek (Neugarten, v. I. 1., T. 73 Lovosice, odb. T. 96 k Čes. Lípě) a na SV. v okolí Doks a hradu Bezdězu (v. I. 4., T. 117 Praha—Rumburk). — 7. **Děčínské stěny**, při výtoku Labe z Čech na půdě české a německé, jsou nejvelkolepější tur. oblastí tohoto oddílu a světového zvuku. Vybaveny jsou sice všemi tur. prostředky, leč návštěva jest zejména v tur. sezoně veliká a nutno pamatovati včas na nocleh. To platí hlavně o Tisských stěnách, Děčínském Sněžníku, Hřensku a Dětřichovicích (v. podrob. stať I. 3 C). — 8. **Vých. Krušné hory**, popelka čes. turistiky, čekající na pochopení, jehož se jí již dostává z něm. kruhů, jsou terénem středohorské turistiky a poutí rozsáhlými lesy. Obšírněji je popisuje samostatná stať (I. 7 A). — 9. **Lužická hornatina** tvoří širou lesní oblast při sev. hranicích, zejména S. od úseku T. 96 Č. Lípa—Liberec. Ta jest spolu s T. 117 Bakov—Rumburk s čes. strany tur. základnou tohoto kraje, jenž jest v létě hojně navštěvován, hlavně turisty z Německa od Žitavy.

Podrobněji v. při T. 117 Bakov—Rumburk. Vycházky lze spojiti s návštěvou Žitavy, Ochranova, ba i kraje lužických Srbů. — 10. Žulová vrchovina Rumburská, nejzazší kout čes. severu, navštěvovaný hojně saskými turisty, jest lesní i polní vrchovinou s klidnými kupami a žulovými pahorky o několika rozhlednách. S nich jest výhled do Saska a částečně i do Zadních skal Českosaského Švýcarska, jejichž návštěvu lze spojiti s vycházkou do této oblasti.

II. ZÁPADNÍ A JIHOZÁP. ČECHY.

Rozdělení: A. Mezi Krušnými horami a Mží. — B. Mezi Mží a Vltavou: aa) Brdská oblast: a) váp. oblast, b) Hřebeny, c) Brdatka, d) vlastní Brdy. — bb) Středočes. žulová hornatina. — cc) Údolí Vltavy. — C. Šumava a Pošumaví.

A. Mezi Krušnými horami a řekou Mží: 1. Okolí **Prahy až ke Kladnu** tvoří mírně zvlněná rovina. V ní jest uloženo geol. zajímavé údolí Šárky s buližníkovými skalami a na J. půvabná kotlina potoku Kačáku s výletními místy a letovisky (Nouzov a j.). —2. **Kladensko** láká turisty zajímavostmi města Kladna (průmysl. život hornický), uhelnými doly a rozsáhlými lesy. Rz. a chata KČST. na Kozové hoře (u kladenského nádraží). — 3. **Křivoklátské vrchy** tvoří Praze nejbližší, nejrozsáhlejší lesní oblast, jíž možno jíti mnoho hodin pěknými partiemi. Půvabu dodává jim zvláště údolí řeky Mže, od Křivoklátu Berounkou zvané, a jejích přítoků Kačáku (teče od Lán a Lodenických rybníků pěkným údolím mimo Ls. Nouzov, městys Loděnici a pak nádherným údolím Sv. Jana k Berounce pod Srbskem), Vůznice u N. Huti, Klíčavy (od S. ke Zbečnu), Habrovského (od J.), Rakovnického (od Z. mimo Křivoklát) a Tejřovského (od J.) potoku. Menší okruhy jsou tam: a) Od Křivoklátu J. a Z. od Mže lesnatá oblast s procházkovým lesem křivoklátským. — b) Od Křivoklátu S. jest revír Alžbětin a ještě dále na S. Lánská obora. Tur. východisky do těchto obvodů od S. jsou Unhošť, Kladno (AB. z Prahy) a zejména Lány. Nejoblíbenější tura jest z Lán na Křivoklát, ač možno zamířiti pěknými cestami také na Zbečno a pod. Také ze žst. Lužná—Lišany jsou pěkné výlety. Od Z. a J. lze vyjíti z některé žst. T. Beroun—Rakovník, zejména z Křivoklátu, jenž leží v srdci tohoto obvodu a jest křižovatkou tur. cest, nebo ze Zbečna nad ústím Klíčavy, z N. Huti a j. Tur. cíle v tomto okruhu jsou: Křivoklát (hrad, Ls.), Lány (zámeček presidenta republiky, obora), zříc. hradu Jivna, údolí Klíčavy a j. — c) Od N. Huti u Berouna (na T. 59) k Unhošti (na T. 71) táhne se lesnatý pás, hojně navštěvovaný. Východisky jsou tam od S. hlavně Unhošť (AB. do Nouzova), od JV. Loděnice (na T. Dušníky—Beroun), od J. Nová Huť (v. T. 35 Beroun). Při Kačáku (v. T. 71 Unhošť) jest Nouzov (vilová kolonie, Rs., 2 h. do Kladna, 1¼ h. Unhošť nádr.), Kyšičky u Nouzova (koupaliště, byty), Poteplí (mlýn, myslivna), Hor. Bezděkov (1½ h. od nádr. Unhošť), Podkozí (1 h. do Unhoště), N. Huť, Nižbor, Zbečno, Křivoklát, Skřeje, Lužná, vesměs menší Ls., mimo to zámeček Dřevíč u N. Huti, zříc. hradu Jínčova, údolí Kačáku. — Jižní část této oblasti rozprostírá se na J. od Berounky a V. od Mže až ke Zbirohu a Rokycanům. Počítá se zpravidla k Brdům (v. podrobněji Brdy dále). — 4. **Kraj mezi Mží a T. z Mar. Lázní do Karl. Varů** jest vyplněn, jak již uvedeno, v nejzápadnějším cípu Tepelskými horami, ostatek patří hornatině, kde hlavním stavivem návrší i údolí jest břidlice fyllit. Chová veliká pole permokarbonských pískovců a břidlic (u Plzně, u Manětína a od Plas mimo Jesenice na Krýry a Rakovník), místy i žulové ostrovy (na př. kolem Jesenice, u Sv. Huberta, mezi Čistou a Jesenicí a Z. od Blatné). Oblasti permské jsou

nápadny červenou barvou půdy, oblasti žulové tvoří kupovité scenerie uprostřed ostřeji rýsovaných fyllitických (nebo amfibolitických) hřbetů. Hlavním východiskem do tohoto, turisty dosti chabě navštěvovaného kraje, jest Rakovník, pak Plzeň, Žatec a od Z. i Mar. Lázně nebo Bezdružice. Tur. východisky jsou trati: 1. T. 56 Rakovník—Mladotice (v. II. 2. T. 36), od níž se konají výlety na V. ke Mži zpravidla přes hrad Krakovec (útulek Husův), při čemž možno užíti AB. do Slabce. Kraj celkem otevřený a bez významnějších scenerií, k V. od Mže (Skryje, Týřovice, Zvíkovec) přechází do záp. Brd (v. dále). — U Kralovic jsou dnes chabé zříc. kdysi krásného kostela Mar. Týnce. — Pěkný výlet jest z Čisté (plantáže ovoc. stromků) k SZ. přes Sv. Huberta na Jesenice. — 2. Osou kraje jest T. 55 Plzeň—Žatec, podle níž jsou rozloženy hlavní tur. cíle. Mimo to Plzeň má AB. do této oblasti, v níž jsou pěkné lesní plochy rozloženy kolem Hor. Břízy (proslulé kaolinové odklizy, Rz. a Rs. na Krkavci), Kaznějova, Plas a hlavně kolem Manětína (kamenouhelná pánev, lesy, 653 m) a Ls. Nečtin (se zámkem a AB. přes Manětín do Plzně). Kraj tento jest dosti odlehlý (k železnicím jest 2—3 h.) a tur. i národopisně (na jazykových hranicích) zajímavý. Směrem k Z. jest mnoho pěkných partií. Údolí horní Mže jest zvláště pěkné mezi Stříbrem a N. Dvory, pak výše u Josefova a pod. Pěkné partie jsou v okolí Konstantinových Lázní a j. Na území mezi Plzní, Planou, Bezdružicemi, Manětínem a Plasy stálo asi 30 hradů a tvrzí, z nichž se uchovaly většinou nepatrné zbytky (v. hrady). Osou této romantické oblasti jest údolí Střely, místy těžce schůdné. Jeho hořejší část (od Chyše na T. 57 k zast. Manětín T. 55) jest zdobena zříc. hradu Rabštýnu a navštěvuje se buď od Žihle (na T. 55) nebo od Manětína, Mladotic, Chyše. Dolejší část údolí, od Plas k ústí do Mže velmi romantická, spojuje se s cestou na Radnice (T. 48) nebo na Rač a Mýto (v. II. 2., T. 35). — Vzpomínky zaslouží také údolí Třemošenského potoku (u Něm. Břízy skály melafyrové, u Hromnic obrovský lom vitriolové břidlice, AB. s Plzní), od Třemošné ke Kaceřovu (zámek, dnes obytné stavení), odkud se chodívá na Radnice. — 3. SZ. část oblasti podél T. 57 Rakovník—Bečov jest lesnatá a dosti hornatá. Milé partie se najdou podél Rakovnického potoku, kdež nejvýznačnější Ls. jest Jesenice (lesy, rybníky). Směrem k Petrohradu (na T. 55, krásné údolí s chmelnicemi, zámek, pěkný park, Ls.) jest větší žulový ostrov, svérázně odlišný od ostatního kraje, posetý velikými žulovými balvany, jak často bývá také v Středočeské žulové hornatině (na př. u Nalžova). Podobná scenerie jest o něco více na Z. od Blatné a jiná od ní k J. Odtud na S. se otvírá kraj hospodářský (Krýry, Podbořany, červená půda — permský útvar), bezlesý, chmelařský, jenž se táhne k S. k Žatci a na Z. k Doupovským horám (v. I. 1., T. 71). — 5. Džbán, mírně vyzdvižený (534 m), zalesněný hřbet mezi Louny a Rakovníkem, přechází k S. v jednotvárné, táhle zvlněné plochy mezi Prahou a Slaným. (Popis v. jednak I. T. 72 Slaný, jednak II., T. 71 N. Strašecí a T. 55 Plzeň—Duchcov). — 6. Doupovské hory jsou kompaktní masou sopečnou, zajímavou pro geologa i turistu (v. II. 1., T. 71, km 142) tak, jako Středohoří. Výlety se podnikají z Doupova, Kysiblu a od Bochova na karlovarské silnici. — 7. Žatecká oblast chmelařská, zajímavá v době česání chmele a svérázná rozsáhlými polními lesy chmelovými, „vážnými a hluboce mlčelivými“ (v. II. 1. Žatec). — 8. **Hnědouhelné pánve podkrušnohorské** (v. II. 1. Chomutov). — 9. **Záp. Krušné hory**, celkem pohodlně přístupné několika žel. odbočkami, od nichž možno projíti menší úseky dlouhé, v celku skoro horizontální a pohodlné hřebenové tury. Ke Krušným horám na JZ. se připojují Halštrovské hory (v. II. 1. A.). — 10. **Karlovarské hory a Cí-**

sařský les tvoří tur. terén okolí Karl. Varů a jsou bohaty krásnou scenerií (malebný Loket, průrva Ohře a j.), v. Karl. Vary. — 11. **Chebsko** se navštěvuje ve spojení s Frant. Lázněmi (poblíž sopka Komorní Hůrka), Ašem (poblíž sopka Železná Hůrka) a Smrčinami (v. T. 71, Cheb). — 12. Tepelské vrchy, dosahující 700—800 m (Třebouň, 821 m, J. od Toužimi na T. 57), mají několik velmi pěkných krajinářských partií kolem Mar. Lázní a proslulého Tepelského kláštera. — 13. **Český les** jest po stránce tur. chudší a komunikačně dosti odlehlý. Většina turistů omezuje se na návštěvu scenerií podle T. Domažlice—Planá na Tachov, Přimdu (zříc. hradu), Dyleň a hrad Kynšperk (v. T. 35). Také v oblasti mezi T. Plzeň—Cheb a vlastním Čes. lesem jest mnoho zajímavostí. Údolí Mže jest zejména hojně navštěvováno v úseku od N. Dvora ke Stříbru, u Černošínu, u Josefodolu (v. II. 2., Plzeň—Cheb). Tam od Touškova ku Plané jest několik význačnějších zřícenin (Buben, Vlčí kámen, Schöntal a j.). Krásné jest údolí Útelského potoku, kolem Bezdružic jest pět zříc. hradů, Konstantinovy Lázně. J. od Stříbra jest v Kladrubech krásný chrám při slavném kdysi a pro osídlení kraje význačném klášteře.

B. Oblast mezi Mží a Vltavou. Kraj mezi Vltavou a Mží (Berounkou) jest vyplněn Brdy, známými pěknými zákoutími. Odlehlé údolí Mže vábí ty, kdož chtějí podrobněji poznati tento obvod. Hlavní tur. proud se omezuje na přechody od T. 35 Praha—Plzeň k T. 36 Zdice—Protivín (zříc. hradu Valdštýnu, Padrťské rybníky, Třemšín, Rožmitál a j.), leč právě tato část bude asi po dobu střeleckých cvičení uzavřena. Mezi dolní Berounkou a Vltavou táhnou se půvabné Hřebeny (Skalka, Dobříš a j.). Na JV. připojuje se k Brdům Středočeská žulová hornatina, jež se táhne asi od Nepomuku k Táboru. Hojně jest navštěvováno odlehlé údolí Vltavy (Zvíkov, Orlík, Svatojanské proudy), jež patří k nejkrásnějším českým tur. cílům (v. II. odd., T. 5 Ražice—Tábor, II. 6. Vltava) a jež s romantickým Povltavím (srov. Sedlčany v III. odd. při T. 3 Praha—Č. Budějovice) doplňuje obraz tohoto okruhu, Praze tak blízkého.

aa) **Brdská oblast** jest soustava hřbetů a údolí, tvořených většinou uloženinami předvěkých moří kambrických, silurských a devonských, původně arciť vodorovně spočívajícími, dnes však složenými do horských vrás. Jejich soubor tvoří, asi podél osy od Plzence ku Praze i ke Kostelci n. L. a od Mže k Příbrami, velikou elipsu svrchu řečených hornin, uloženou na starších (fyllitických) břidlách, jež vroubí její okraje. V geologii se nazývá tato oblast starším palaozoikem (též Barrandien, Barrandova pánev). Pojem „Brd" není v literatuře jednotný, zde zahrnujeme pod Brdskou oblastí tyto menší okruhy: a) Vápencová oblast (Praha—Beroun). — b) Hřebeny (Zbraslav—Lochovice). — c) Brdatka (se sousedními pásy fyllitickými, s porfyrickým a keratoporfyrickým pohořím (t. j. Křivoklátsko-rokycanská vrchovina). — d) Brdy vlastní v trojúhelníku tratí Zdice—Plzeň, Zdice—Březnice, Březnice—Nepomuk—Plzeň.

a) **Středočeská vápencová oblast** se táhne od Zdic a Lochovic ku Praze podél plzeňské T. Skály jsou složeny z vápenců, místy také z břidlic silurských i devonských, a tvoří zajímavý „Český Kras" s hlubokými údolími a tu a tam i s menšími jeskyněmi. Jsou tam naleziště zkamenělin i devonských a ložiska železných rud (šamosit u Nučic a ocelek u Zdic). Vápenec jest, hlavně podél T., základem průmyslu vápenického, cementářského a místy také mramorového. Významnější zajímavostí v této a v sousedících oblastech jsou: 1. Údolí sv. Prokopa u Hlubočep, zejména na jaře. Cestou jest zajímavá Zlíchovská skála se starým kostelíkem, veliké vápencové

lomy, pěkné scenerie skalní. — 2. Barrandova skála (zajímavé vrásnění), Vel. Chuchle (praž. výl. místo, koň. závodní dráha), Slivenec s velikými lomy červeného mramoru. — 3. Nučice (na T. 72) s doly železné rudy a pražírnami (pro odborníky). — 4. Černošice (Ls.). Chodívá se k pensionátu Třebotov a údolím Švarcavy na Karlštejn listnatými lesy. Tam se chodí též z Dobřichovic (Ls.) údolím Karlíku. — 5. Zadní Třebáň (Ls.) s odbočkou do geol. zajímavé krajiny pod Hřebeny. — 6. Hrad Karlštejn s Budňany (v okolí veliké lomy). Odtud se chodívá pěknou lesní partií ke Sv. Jánu (Ivanu), jež patří k nejpěknějším procházkám okolí Prahy. — 7. Tetín (mohyly). — 8. Beroun (vápenky a cementárny). — Půvab a svéráz těchto cest, zejména na jaře, tkví jednak v listnatých lesích s krásnou jarní květenou, jednak v holých vápencových kopcích s pěknými výhledy. Podrobnosti v. při T. 35 Praha—Plzeň.

b) Hřebeny, zalesněné kopce mezi Berounkou, Litavkou a T. 19 Vrané—Dobříš, tvoří táhlý, místy dvojitý hřeben, jenž počíná u Lochovic Plešivcem (636 m), u Čenkova Pískem (688 m) a proniká až k Zbraslavi. Oblíbeny jsou přechody mezi jmenovanými traťmi, nebo až k Vltavě, nebo dlouhá cesta po hřebeni (t. zv. šumavská stezka č. zn.). Hlavní tur. cíle jsou tam: 1. Skalka (poutní chrám, výletní místo, H.), z Řevnic nebo z Mníšku. — 2. Dobříš, Ls. (vlakem z Vraného, AB. z Příbrami). — 3. Hory Plešivec nebo Písek (od T. 37, Zdice—Příbram). — 4. Baba (659 m, doly železné rudy). — 5. Drtinova Rz. u N. Knínu. Povrch oblasti mezi Vltavou a Berounkou, hornaté a lesnaté, podobá se obrovskému písmenu H, jehož S. kotlina (u Mníšku) se otvírá k Vranému, a J. rybničnatá (největší Huťský rybník u Dobříše) k Příbrami. Středem jde T. 19, Vrané—Dobříš a její pokračování AB. T. Dobříš—Příbram, po říšské silnici Zbraslav—Příbram, jdoucí až ke Sv. Ivanu u Příbrami po V. svazích Hřebenů. Oblast Hřebenů jest tur. hojně navštěvována. Východisky jsou tam od Z. a JZ. stanice T. 35, Praha—Zdice; část T. 37 Zdice—Jince—Čenkov; T. 61 Zad. Třebáň—Hostomice. Od S. k V. Vltava, zejména Zbraslav. AB. z Prahy do Dobříše, Jílového a z Benešova do Povltaví, pak odb. od T. 3 do Sedlčan a j. (v. T. 18 a T. 3 v III. odd.) umožňují přechody od V. k Z. Přímo do srdce jde, jak uvedeno svrchu, T. 19 na Dobříš (popis v. při odd. III.). Celé území jest tur. značeno a opatřeno orient. tabulkami. Hlavní č. zn. tur. stezka ubírá se po celé délce těchto lesů i přes hřebeny hor od Zbraslavě ke žst. T. 36, Jince—Čenkov. (Podrobný popis v. při II. 2., T. 35).

c) Brdatka se táhnou po Z. straně T. 35, Plzeň—Praha, od hory Rač u Holoubkova k SV. přes Cerchovice, Žebrák, Beroun, Vráž, Nučice na Prahu (Smíchov, Dejvice). Jsou budovány hlavně křemenci spodního siluru. Na Z. ke Mži přiléhá k nim zajímavé pásmo fyllitických břidlic, jež pokračuje pak za Mží dále na Z. až k Tepelské hornatině. V něm vynikají geol. zajímavé ostrůvky spodního siluru (Krušná hora s doly na žel. rudu, Velíz s kostelíkem a j.). Tento fyllitický základ jest prostoupen (Z. od spojnice Jablečno—Broumy) pásem (4 km širokým, 40 km dlouhým) starých hornin sopečných, porfyrem a keratoporfyrem, v němž jsou malebné údolí zbirožského potoku, Oupořské údolí, vrcholy Vlastec (690), Těchovín (611 m) a j. Obou hornin se užívá ke štěrkování. Břeh Mže a ostatní západnější kraj jest opět fyllitický, mírně zvlněný. Svérázné vrcholy tvoří v něm, v oblouku od Rokycan ke Křivoklátu, roztroušené homole prastarých sopeč. hornin spilit, největší S. od Radnic. — Tur. cíle této oblasti jsou: zámeček Leontýnský, Krušná hora s doly na žel. rudu (lanová dráha do hutí v Král. Dvoru). Velíz, stejně geol. zajímavý, se

známým poutním kostelem. Původně (1012) stála tam kaple Jaromírova, pak kostel a klášter, jenž byl zrušen v husitské době, nový jest z 15. st. Malebné zříc. hradu Tejřova v oblasti porfyrového pruhu a krásné údolí Mže, geol. významné Skreje (kambrium s velmi vzácnými zkamenělinami nejstarší středoevropské fauny (jako u Jinců). Romantické údolí potoku zbirožského. Zříc. hradů Žebrák a Točník. Rozhledová hora Děd (Rz.) u Berouna s parkovitým zátiším Brdatka. Pěkný rozhled skýtá hora Rač (715 m, triang. bod) nad půvabným Zbirohem (Ls., zámek), V. od zajímavých uhelných dolů u Radnic (odkrytá sloj). — Východiskem do této oblasti jest od S. Beroun. N. Huť u Ber., Křivoklát, od V. žst. T. 35, zejména Král. Dvůr, Zdice, Žebrák, Zbiroh (AB. do Zvíkovce na Mži). Od Z. možno vyjíti od Rakovníku (AB. ke Mži) nebo od některé žst. T. Rakovník—Mladotice. Tato partie se spojuje s návštěvou hradu Krakovce (vzpomínky na J. Husa). Od J. lze vyjíti z Rokycan nebo i od Radnic. Podrobnosti v. u jednotlivých žst. T. 35, Praha—Plzeň.

d) **Vlastní Brdy.** Od Rokycan (Čilina, Kotel) po V. straně plzeňské T. přes Strašecí ke Komárovu, Hořovicům a až k údolí Litavky mezi Zdicemi a Lochovicemi se táhnou horské hřbety. Jsou, jako JZ. části Hřebenů a jako Brdatka, tvořeny hlavně křemenci (pásma drabovského Dd 2) horního siluru. V. křídlo těchto hřbetů, Třemošenské vrchy, se táhnou od Rokycan a Mirošova jednak na V. a k SV. k Jincům a k Příbrami, jednak k JV. k žulové Středočeské hornatině. Skládají se hlavně z t. zv. třemošenských neboli příbramských starých pískovců (drob) a (kambrických) slepenců (v. Příbram). U Jinců jsou břidlice, proslulé zkamenělinami nejstarší středoevropské fauny (objevují se také u Skreje a j.). — Tur. cíle jsou tam: 1. Hřebenová stezka od Jinců k J. k Blatné. — 2. Zříc. hradu **Valdeka** u Hořovic. — 3. **Padrťské rybníky**, k nimž se chodívá od Hořovic, Mýta, Holoubkova, od Z., z Jinců, Příbrami od V. a z Blatné, Mirošova od J. Podrobnosti v. u žst. — Návštěva této části Brd jest ztížena a v jistých obdobích znemožněna tím, že tu byla založena dělostřel. střelnice.

bb) **Středočeská žulová hornatina** (žulový masiv) pokrývá asi 600 km², JV. od Středočeské břidličnaté hornatiny, asi podle osy Nepomuk—Tábor. Vltava ji proráží úzkým, skalnatým, klikatým a velmi romantickým údolím od J. k S. Stejně malebné jest údolí Otavy, jímž jde krásná tur. Sedláčkova stezka (v. II. 4., Písek) a půvabná partie Říčky. Žulová hornatina jest většinou polní vrchovina, asi 450 m průměrné výše, místy až 700 m vysoká, projevující se na rozdíl od jiných krajů jakousi svéráznou ostrovitou pahorkatostí. Není tam táhlých hřbetů, nýbrž samostatné, navzájem nesouvislé kupy, někde poseté skupinami balvanů (na př. u Nalšova, Blatné a j.). Místy v tomto „krajobrazu" jsou ostrůvkovitě vtroušeny docela odlišné krajinky fyllitických břidlic (Ondřejov — Skalice; Neveklov — Netvořice; Sedlčany — St. Sedlo; Blatná — Mirošov — Kamýk n. Vlt. a j.). Vrcholy nevysokých žulových kup bývají porostlé chlumy a lesíky, v kotlinách se lesknou rybníky, nejznámější u Lnář s proslulým chovem kaprů. Pouti tímto krajem jsou půvabné zejména za časného podzimku. Ráz nálad, vystupující v žulovém pásmu od Nepomuku až k Táboru, jest znám i z pěkné literatury. Komunikačně jest to roztříštěná oblast a popis jednotlivých úseků třeba hledati v odd. III. při T. 3, úsek Praha—Tábor, v II. odd. při T. 38, úsek Plzeň—Protivín (v. Nepomuk, Horažďovice, Strakonice), u úseku T. 5, Písek—Tábor (Milevsko) a pod. a zejména při odb. od T. 38 lokálce T. 46, Nepomuk—Blat-

ná. Styčný pás žul. vrchoviny s jinými horninami jest bohat rudami. U Blatné, Kasejovic a Vodňan se vyskytuje zlato, stříbro u Mnichovic, Lišnice, Malínu, antimonit u Krásné Hory, Milešova, Proutkovic a pod.

cc) Údolí Vltavy od Č. Budějovic ku Praze sdružuje několik půvabných krajinářských obvodů. Plného ocenění se těmto krásám nedostává proto, že jsou poněkud odlehlé od komunikačních tepen. V poslední době AB. ulehčují přístup k hlavním tur. cílům. Vycházky do jednotlivých úseků se konávají od Z. od T. 37, Zdice—Protivín (v. Příbram, Čimelice atd.), od T. 5, úsek Písek—Tábor, od T. 43, Číčenice (na T. 38) — Týn n. Vlt. Od S. východiskem jest T. 19 Vrané n. Vlt.—Dobříš, T. 18 Praha—Vrané n. Vlt.—Čerčany, T. 3 Praha—Č. Budějovice s odbočkami a s AB. spojeními. Celkový přehled Vltavy v. II. 6.

C. Šumava a Pošumaví (Plzeňsko). Úsek T. 38 Plzeň—Č. Budějovice jest základnou výletů do Pošumaví a do Šumavy, jež skýtá z čes. horstev nejpestřejší obrazy. Byla odedávna cílem čes. turistiky, ba její kolébkou, a jest dnes již tur. celkem dosti dobře vypravena. V šumavském předhoří i ve vnitru horstva je mnoho pěkných Ls., v srdci Šumavy krásné horské hvozdy, scenerie i jezera, jejichž návštěvu možno absolvovati také v jediném dni (podrobnosti v. Šumava, II. 9.).

III. **JIHOZÁPADNÍ ČECHY A ZÁPADNÍ MORAVA.** Rozsáhlá oblast rozpadá se v několik menších obvodů: I. Vých. Povltaví. II. Jihočeské pánve. III. Českomor. vysočina. IV. Mor. Kras. •

I. Vých. Povltaví. a) **Od Zbraslavě k Červené** se táhne většinou kupovitá žulová oblast Středočeská. Mezi Neveklovem a Maršovem jest rulový ostrov, mezi Netvořicemi, Neveklovem a Vltavou fyllitické břidlice tvoří mírně zvlněný kraj, s úzkými sedly a táhlými pánvemi, nápadně odlišný od kupovitého okolí. Takový obraz jest také mezi Sedlčany, St. Sedlem, Sedlcem a Vltavou. Ostatek, jak již řečeno, vyplňuje žulová, kopcovitá polní vysočina se samostatnými zakulacenými pahorky, průměrně 400—500 m vys. Vyšší hřbety žulové vystupují zejména J. od Sedlce (715 m) a pak od Milčína k Votici (712 m) a j. Jest to vděčný turistický terén a v zimě i lyžařský. — Hlavní tur. cíle (v. též T. 3): 1. Údolí Vltavy, jehož tur. cena vzroste postavením projektovaných údolních přehrad (v. II. 6.). — 2. Od Sázavy na Konopiště (v. II. 1., T. 3) se chodívá krásným údolím Konopištského potoku. — 3. Z Benešova přes Neveklov (AB.) a Živohoušť (přívoz) na Drtinovu Rz. na Besedné a na N. Knín (v. II. 7., T. 19). — 4. Ze Sedlčan se chodívá na Radič, památný hrad Vys. Chlumec, údolím Mastníku na Psané skály, Živohoušť, nebo se jezdí AB. na Kamýk (vyhlídka od Altánku) a na Příbram (v. II. 4., T. 37 a III. 1., T. 3). — „Český Merán" u Sedlce a okolní svérázná polní vysočina s kopci až 700 m (v. III. 1.). — 6. Zámek Orlík a hrad Zvíkov (v. II. 4. a 6.). Celá tato oblast jest protkána zn. tur. cestami (v. žst.), z nichž hlavní, až na Šumavu mířící, ubírá se od nádr. ve Zbraslavi přes Vrané, Davli, Štěchovice, Svatojanské proudy, Slapy, Besednou (Drtinovu Rz.), Sejce (přes Vltavu), Mastník, Sedlčany, Vys. Chlumec, Krásnou Horu, „Na onom světě" (výhled), Orlík, St. Sedlo, Žďákov na Vlt., Zvíkov a Sedláčkovou stezkou na Písek a dále, jak tam podrobněji uvedeno (v. II. 4.), k Šumavě. — b) **Červená—Č. Budějovice.** Středem této oblasti, celkem méně navštěvované, jest Týn n. Vlt. Kraj jest v S. části (až asi k Borovanům) žulový, jižněji rulový a tedy také vlnitější, více Českomor. vysočině podobný. Hřbety jsou tam asi 300—550 m vys., mírně klenuté.

Hluboká údolí jsou při Vltavě, Lužnici (hrady) a jejím přítoku Židově strouze a Bilince. Nejpěknější partie jsou v okolí Bechyně, Týna n. Vlt. a v rozsáhlých lesích S. od Hluboké a Z. od Chotýšan (v. III. 1., T. 3).

II. Jihočeské pánve třeboňská a budějovická se rozkládají po obou stranách Vltavy a souvisejí úzkým pruhem po Vltavě, Lužnici a Židově strouze. Jest to kraj velikých rybníků, šťavnatých lučin a pěkných lesů (v. II. 8., T. 38 a III., T. 3 a T. 4). Turisté zvláště si cení rybníky třeboňské, přechody lesy k Jindř. Hradci (AB. do Stráže a Broukalova tur. stezka z Chlumu do Třeboně, rybničnaté okolí Chlumu) nebo k Č. Budějovicům (AB.), rybničný a hist. zajímavý kraj kolem Trh. Svinů, jenž přechází na J. v Novohradské hory (v. II. 8., T. 38), dále rybníky pánve budějovické, Blata, zámek Hluboká a j. Svérázná jest zejména partie mezi Soběslaví (Mezimostím) a Bechyní uvnitř k S. vypjatého oblouku Lužnice. V. část Českomor. vysočiny, ale jen horopisně k ní patřící, jest tvořena pásem brněnského granititu, jinde jsou ostrovy žulové (Ledeč, Třebíč—Vel. Meziříčí, Jindř. Hradec—Počátky a j.). K S. rula Českomor. vysočiny noří se pod permské, křídové a mladší uloženiny Polabí a S. Čech. Někde (na př. v Železných horách u Tišnova) uchovaly se nezměněné fyllity, droby, slepence, vápence (mramory) a svory. Křemencové vložky v rule a křemité břidlice tvoří větší odolností vyšší vrchy.

III. Českomoravská vysočina jest oblastí žul a zejména krystalických břidlic (t. zv. čes. cristalinicum), jež se skládá z několika samostatných pásem. Od žulové Středočes. vrchoviny (od linie Tábor, Blanice, Sázava, Čes. Brod) i od Vltavy k V. zvolna stoupá a na mor. půdě dosti příkře spadá k řece Svitavě a ke Svratce. Obraz kraje v hrubých rysech jest dosti jednotvárný, s mírně klenutými rulovými hřbety, vyzdviženými zejména v jižnější části od JZ. k SV. ve směru vodního předělu labskodunajského. Jest protkán hlubokými, lesnatými, málo schůdnými a řídce osídlenými údolími, zdobenými zříc. hradů, jimiž tekou řeky hluboko pod úrovní ostatní okolní krajiny (údolí Sázavy, Doubravky, Chrudimky, Svratky, Dyje, Jihlavy, Oslavy a j.). Na celé této parovině (peneplanu), sbroušené erosivní činností vody a vzduchu z pův. asi vyššího horstva v kraj rozmanitě nerovný, se střídají návrší, obyčejně lesnatá, s kotlinami, zpravidla rybničnými. Tím některá místa vytvořují velmi půvabné krajinné obrázky, hodné štětce umělcova. Výraznější horské hřbety vystupují v Železných, Žďárských a Jihlavských horách (mezi Telčí a Počátky). Od J. zasahá sem mohutná masa rakouskočes. žuly. Nejvyššími horami jsou: zalesněné Stražiště (744 m, kaple sv. Jana) a Blaník (638 m). Cílem vycházek bývá též zlatodůl v Roudném a j.

S turistického hlediska jest možno celý kraj rozděliti: a) Posázaví od Vltavy po Žďár. Popsáno jest v III. 3. při sázavských tratích, při III. 6., T. 2. a při T. Brno—Německý Brod. Tam (III. 1.) jest i okolí Vlašimi s Blaníkem, krásné údolí Želivky s údolní přehradou, údolí Trnávky, M. Sázavy a j. — b) Okolí Tábora a oblast při T. 5 Tábor—Jihlava. Podél T. 3 k Táboru jest několik zajímavých skupin, většinou žulová polní vrchovina. — 1. V okolí Sedlce jsou hory až 782 m vysoké (v. svrchu Povltaví a T. 3). — 2. Výrazné vrchy s pěknými výhledy jsou mezi Ml. Vožicí a Křešínem, Vlašimí a Pacovem, mezi pěknými otevřenými údolími potoku Martinického (S.) a Trnávky (J.), zdobenými rybníky a rozkošným dolem Sázavské Blanice, zdobeným zříceninami (v. Ml. Vožice). Východisky do této oblasti jsou od Z. Vlašim, od S. Ml. Vožice (partie k Blaníku a Sázavě), od J. Pacov (AB.). Z Mezimostí cho-

dívá se na Z. k velikým a jedinečným rašeliništím u Borkovic (jihočeské Holandsko), do kraje národopisně zajímavého i floristicky (v. Soběslav a Mezimostí). Odtud k Bechyni rozkládají se pěkné lesy i rybníky (v. Bechyně).

— 3. J. od Ml. Vožice a S. od Chýnova (velká jeskyně) jest pásmo asi 600 m vysoké (Dubské vrchy, Homole, 669 m). — 4. J. od T. 5 se rozkládá histor. významná vrchovina s mnoha význačnými místy, zejména s památným hradem Choustníkem (635 m, v. Tábor) a J. od Obrataň Svidníkem (738 m). — 5. Údolí Lužnice, zejm. z Tábora do Příběnic a z Bechyně do Koloděj. — 6. Směrem k Počátkům se táhne několik vrchů (okolo 700 m) a větších lesních partií (na př. Turovecký les J. od Chýnova a j.). — 7. U Pelhřimova jest pěkné údolí Bělé, J. vrch Nadávek (700 m), Troják (701 m), Vel. Křemešník (767 m) a Čeřínek (750 m, Rz., Rs.). — c) Oblast jindřichohradecká se Sv. Markétou, žulovými horami Bystřickými na hranicích českorak., okolím Počátek (Lísek, 758 m) a Telče (Javořice, 835 m). Tur. zn. cesty (jihočes. a j.) v. u Jindř. Hradce (III. 5.). — d) Železné hory s krásným údolím Doubravky, průměrně 500—600 m vys. (v. III. 6., T. 2). — e) Jihlavské hory (V. od Třešti, J. od Jihlavy, SZ. od Mor. Budějovic) s lesnatými hřbety 600—700 m vys.) (v. III. 6., T. 2 a III. 4., T. 5). — f) Žďárské hory jsou nejvyšším pásmem Českomor. vysočiny. Údolí Svratky (v. T. Brno—Něm. Brod) má pěkné krajinky a několik zříc. hradů (Perštejn). — g) Poličsko a okolí Č. Třebové (v. III. 7., T. 1 Praha—Pardubice), (kraj Terezy Novákové) jest zajímavý krajinářsky i hist. K němu se připojuje Litomyšlsko (Růžový palcuček, Novohradské skály a j.). — h) Pooslaví a Pojihlaví (v. T. Brno—Jihlava) má vedle pěkných scenerií přírodních několik malebných zřícenin. — i) Údolí Dyje (v. T. 2 Praha—Znojmo), jehož malebnost má býti vbrzku zvýšena velkými údolními přehradami.

II. Moravský Kras (v. III. 7., T. 1 Brno) a hornatina Drahanská (v. V. 4. při T. Brno—Přerov a z části při T. Čes. Třebová—Prostějov, IV. 7.).

IV. **SUDETSKÁ OBLAST** se v rámci našeho spisu dělí na 3 menší obvody: A. Sev. Čechy. B. Severových. Čechy. C. Sev. Morava.

A. Severní Čechy. V tomto úseku jest popsán kraj zhruba od Jizery k hornímu Labi. — Tur. cíle. 1. V S. části středního Polabí jsou vděčné výlety od T. 116 Praha—Liberec (v. IV. 1.) ze žst. Čakovice, Neratovice (koupele v Labi) na Brandýs n. L. (AB. z Prahy) a St. Boleslav (lesy, lázně Houštka). Také od T. 145 Praha—Nymburk z Čelákovic (koupele v Labi, lesy) nebo z Lysé n. L. (zámek) se tam chodívá. Z každé téměř žst. jde několik tur. zn. cest. Z Neratovic lze jeti parníkem do Mělníka. Směrem k V. se tur. pozornost soustřeďuje hlavně na lázně Poděbrady a okolí Hradce Král. s bojištěm z r. 1866 (v. IV. 6., T. 145). K Polabí přiléhají na S. rybničné lesní oblasti od Jablkenic (sídlo Smetanovo) k SV. na Rožďálovice a odtud ku Městci Králové (v. při odb. T. 145). Mezi N. Bydžovem a Nechanicemi jsou pěkná lesnatá návrší a lučinatá údolí Cidliny i Bystřice. — 2. Mšensko, Kokořínsko, zmíněné již při SZ. Čechách (v. I. 2.) navštěvují se nejen od Mělníka, nýbrž i od Ml. Boleslavě. Lesní oblast mezi Bezdězem, Doksy a Ještědem buď od úseku T. 117 Bakov—Česká Lípa (v. 1. 4.), nebo z Mnichova Hradiště (v. IV. 1., T. 116). Tur. cíli jsou tam pěkná údolí Mohelky a Ještědky k Čes. Dubu a Malé Jizerky. — 3. Český ráj zaujímá oblast od Ml. Boleslavě přes Turnov k Rychnovu u Jablonce, odtud na JV. k Lomnici n. Pop. a přes Jičín k Ml. Boleslavi. Neurčitě ohraničená tato

tur. oblast objímá malebný, skalními sceneriemi a zříc. hradů bohatý kraj a jest popsána podrobně ve zvl. stati (v. IV., 1., A.). — 4. **Podzvičínsko** hraničí na Z. s Čes. rájem a zaujímá pěkný, hojně lesnatý a kotlinovitý obvod měst Hořic, Miletína a Lázní Bělohradu, jímž prochází Z. větev Jiráskovy tur. stezky z Jičína přes Hořice. — 5. **Lužické hory** (v. I. odd., T. 117 a z části též T. 116 u Liberce). — 6. **Ještěd** (popis v. I. 1., T. 116 u Liberce). — 7. **Jizerské hory** S. a J. od řeky Nisy (v. I. 1., T. 116 Liberec). — 8. **Krkonoše** a jejich podhůří (v. IV. 5. A.).

B. **Severovýchodní Čechy** jsou charakterisovány táhlými opukovými vypnulinami (křídový útvar) s hlubokými údolími. Mírně zvlněný kraj s několika výraznějšími hřbety zvolna vystupuje k V. ve svorový a rulový lesnatý hřbet Orlických hor. Kraj jest zemědělský, v městech a údolích jsou mnohé průmyslové podniky, zejména textilní. Střediskem této oblasti se víc a více stává Hradec Král. Komunikačními základnami jsou hlavně T. 145 Hradec Král.—Hanušovice (v. IV. 6.) a T. 151 Choceň, Týniště, Mittelsteine (v. IV. 5.). Na SV. se připojuje tur. i hist. velmi zajímavá oblast Kladska. — Tur. obvody. 1. **Okolí Hradce Král.** s pěknými partiemi podél Labe přechází k V. rozsáhlou lesní oblastí podél Orlice k Orlickým horám. SZ. leží pak bojiště z r. 1866 (v. Hradec Král., IV. 6.). — 2. **Jiráskův kraj** sluje v turistice obvod na V. od Jaroměře a Král. Dvora n. L. k Náchodu a Polici n. Met. (v. IV. 5.). V něm menší okruh kolem Čes. Skalice, Červ. Kostelce a Úpice nazývají též krajem Boženy Němcové (v. IV. 3., Čes. Skalice). — 3. **Orlické hory a podhoří** vyplňují nejvýchodnější části Čech (v. IV. 5. A.) s pěknými zákoutími lesními, často odlehlými a dostupnými několikahodinovým pochodem. V poslední době značně zpřístupněny několika AB. traťmi. Nejznámějšími cíli jsou: údolí Metuje (Peklo) u N. Města (v. IV. 5.), Jiráskova horská stezka po Orlických horách a pěkná údolí řek Bělé (Antoniino údolí), Zlatý potok, Zdobnice (u Slatiny, Pěčína), Orlice (Potštejn, Litice), okolí Rychnova n. Kněžnou (Studánka, les Včelný, Liberk, chata KČST. v Kunčinévsi a j.). Trať Praha—Hanušovice, od Potštejna (Ls., zříc.) velmi romantická, míjí Litice (zříc., lomy) nad krásným údolím Divoké Orlice, přestoupí do údolí Tiché Orlice. Tam jsou krásné tur. cíle: Suchý vrch s Kramářovou chatou, Čihák a j. (v. podrobněji Orlické hory).

C. **Severní Morava a Slezsko.** Oblast sahá od Král. Sněžníku, po polské hranice a připojen jest popis T. z Bohumína až do Žiliny. Popis moravsko-slezských Beskyd v. při V. 6.

Tur. oblasti. 1. **Král. Sněžník a Rychlebské hory** (v. IV. 8.). — 2. **Hrubý (Vys.) Jeseník**, hlavní tur. cíl, za sezony velmi navštěvovaný. V Ramzové vystupuje za měsíc z vlaků 1500 až 2000 turistů z Opavska, Ostravska, Olomoucka, Německa. Po jeho obvodě jest několik význačných lázní (Graefenberk, Frývaldov, Dol. Lipová, Hor. Lipka, Vel. Losiny, Karlova Studánka) a hradů (Sovinec). Podrobný popis v. IV. 7. Mimo tyto hlavní tur. cíle jest několik okruhů menších. — 3. **Okolí Čes. Třebové** s Třebovskými vrchy a Opatovským lesem (v. III., T. 1.). — 4. **Okolí Mor. Třebové** se hřbetem Hřebečem na Z. a lesnatou oblastí na V. kolem řeky Třebůvky (v. IV. 9.), s mohutným hradem Bouzovem a Mladečskými jeskyněmi u Litovle a krasovým územím. — 5. **Malá Haná** (v. IV. 9.) a okolí Kostelce na H. i Prostějova (v. IV. 7.). — 6. **Okolí Hoštejnu** s krásným údolím Březné a vzrůstajícím Ls. Drozdovskou Pilou (v. IV. 9.) na přechodu Šilperku a k pásmu Suchého vrchu mezi Králíky a Jablonným (v. IV. 6.). — 7. **Okolí Úzova** se známou vyhlídkovou horou Bradlo (601 m, IV. odd. 9.). — 8.

Haná s typickými lesy od Litovle na Z. k Moravičanům a k Štěpánovu, k V. protkanými několika rameny Moravy. Výstavné vesnice v okolí Olomouce. — 9. **Olomouc** s hist. památkami. — 10. **Moravský ráj a Sv. Kopeček** u Olomouce při řece Bystřici (v. IV. 8.). — 11. **Oderské vrchy** kolem obce Jestřábí (595 m), V. od Hlubočka (v. IV. 8.) a S. od Lipníku (v. IV. 9.). — 12. **Nízký Jeseník** kolem Vítkova a Budišova (v. IV. 8.) s krásným údolím Moravice (v. též IV. 9., Opava) a se zajímavými doklady sopečné činnosti diluviální doby. — 13. **Opavsko a Hlučínsko** (v. IV. 6.), zajímavé národnostně i historicky. — 14. **Ostravsko** (v. IV. 9.), ohromné osídlení průmyslové v oblasti největších uhelných pánví. — 15. **Moravská brána a beskydská předhoří** (v. IV. 9.) s údolím Bečvy, lázněmi Teplicemi, hrady Helfštýnem, Hukvaldy, Štramberkem, s městy Lipníkem, Hranicemi, Příborem, N. Jičínem (v. IV. 9. a V. 5.). — 16. **Beskydy** (v. V. 6.).

V. **JIŽNÍ A VÝCHODNÍ MORAVA.** Ráz tohoto kraje, jak upozorněno v geogr. a geol. přehledu, liší se od předcházejících tím, že patří karpatské oblasti. To se projevuje nejen přírodním rámcem, nýbrž i hospodářsky, v rázu života obyvatelstva. Přibližné hranice mezi Z., českou vysočinou a V. karpatskou jdou od Znojma na Přerov a Mor. Ostravu. V. od této směrnice (a z části též Z.) bylo ještě za starších třetihor (terciéru) moře, jehož usazeniny místy zůstaly v pův. vodorovné poloze (J. Morava), místy byly vyzvednuty horotvornými pochody v pohoří a hory (Chřiby, Karpaty). Na J. se prostírá teplá rovina, Dyjskosvratecký a Dolnomoravský úval, jenž vybíhá k S. podél řeky Moravy až k Napajedlům. Jest to kraj převážně zemědělský. V městech, v nichž jsou patrné již vlivy východní, bývají velké trhy na hospodářské plodiny a na dobytek. Střed oblasti zaujímají lesnaté **Chřiby**, v nichž jsou půvabná zákoutí místního významu (v. V. 3.). Od S. podél Moravy zasahuje sem úval Hornomoravský s úrodnou Hanou. V. jest vyplněn Karpatami na pomezí moravskoslezském, kde jsou již hory vyšší, rozhledy širší, tur. partie odlehlejší. Popisovaná oblast bývala od pravěku důležitým přechodem mezi J. a S., při němž vznikly řetězy lidských sídel (srov. poznámky o prehistorii při V. 1., T. 1 Vistomice) a odehrávaly se důležité hist. události. Města přes to, že zejména při slovenských hranicích (v. Strážnice, Uher. Brod, Ostravice a Frýdlant) byla vydána vpádům z Uher, uchovala si mnohé památky a jistý odlišný svéráz. Hlavní železniční tepnou a nejvíce výkonnou drahou v ČSR. jest asi úsek T. 17, Přerov, Bohumín, ubírající se proslulou Moravskou branou, na němž se netrhne proud nákladních a osobních vlaků jednak mezi Z. a V. republiky, jednak transito od S. (německé a polské uhlí, Vratislav, Varšava, Krakov) k Vídni (v. T. 171, IV. 9.). Druhou, dnes poněkud ještě odlehlou tepnou jest T. 207 Kojetín—Č. Těšín, jež se ubírá druhým přírodně předurčeným směrem, úvalem, jenž odděluje některá předhoří beskydská, zajímavá osamělými kopci a hřbety, od vlastních Beskyd. Směr tento, podle něhož se vyvinul řetěz menších měst, jest zároveň rozhraním dvou kulturních oblastí, V. a Z. Ve starších dobách se doprava po nápravě ubírala přes N. Jičín, tehdy nejvýznačnější město. Rozvojem dopravy AB. počíná opět zajímavé období regenerace některých, na čas odlehlejších míst. Nová tepna dopravní vzniká otevřením (1928) přímého spojení Hranice—Vsetín—Trenč. Teplá. Také projektované silniční magistrály (v. Automobilism) způsobí veliké změny. — Hlavní tur. obvody jsou: 1. **Beskydy** s Radhoštěm, krásným Ls. Pustevně a mnoha jinými cíli. Popsány jsou obšírně v části V. 6. — 2. **Moravské Slovácko** jest druhým význačným tur. obvodem tohoto kraje (v. podrobně u hesla folklor). — Ostatní význačnosti možno asi takto seřaditi: 3. **Dyjskosvratecký** a **Dolnomoravský úval**, v němž

se tyčí zajímavé Pavlovské hory (vápencové) se zříc. hradů. Pod nimi jsou na S. straně památné vykopávky archeol. u Dol. Vistonic a zbytky řím. města u Mušova. Návštěvu tohoto obvodu spojujeme s vycházkou do Mikulova. Připomenutí zaslouží zajímavá „džungle" na soutoku Dyje se Svratkou. — 4. Břeclavsko jest zajímavo folkloristicky i přírodně. Na dolní Dyji jest proslulý zámek a park v Lednici. K němu se pojí zajímavé Valtice. Při Moravě i Dyji jsou rozsáhlé porosty se zajímavou florou i faunou. — 5. Dále k J. se prostírá nevalně úrodné rovinaté Moravské pole (v. V. 1.), jež na V. přechází v oblast Malých Karpat (popis v. u V. 1. a VI. 1.). Z. svahy a předhoří jsou zajímavy svéráznými obcemi, jež zprostředkovaly spojení mezi Moravou a Slovenskem v dobách jeho poddanství. Tam se tyčí na Bradle mohyla M. R. Štefánika a v Malých Karpatech několik zříc. hradů (v. VI. 1.). — 6. Oblast Chřib a Ždánského lesa vyplňuje prostor mezi T. Brno—Přerov a Břeclava—Přerov. V tomto lesnatém a vinorodém obvodu jsou význačnějšími tur. cíli zejména proslulé bojiště u Slavkova, poutní místo Velehrad, hrad Buchlov, zámek v Bučovicích, krásný hřbitov ve Střílkách, tur. chata na Bunči. Zajímavé jsou rozsáhlé vinice po jižnějších svazích (u Hustopeče, Ždánic a kvalitou proslulé u Bzence). — 7. Rozsáhlé rovinné lesy Dúbrava táhnou se mezi Hodonínem a Bzencem. — 8. Bílé Karpaty tvoří rozlehlou oblast na pomezí moravsko-slovenském. Tur. pouti se spojují s návštěvou některých obcí a měst (Skalice, Strážnice, Myjava) a poutního místa (Sv. Antonínek). Hlavním cílem jest Javořina (968 m, chata KČST). Po celém hřebenu hor od Dunaje až do Beskyd jde Štefánikova tur. stezka. — 9. Oblast mezi Uher. Brodem a Zlínem jest vyplněna karpatským předhořím, Vizovickými horami (Komonec, 673 m, Rz.). Z několika minerál. pramenů nejvýznačnější jsou lázně Luhačovice. U Bojkovic a Brumova jest geol. zajímavý terén sopečný. — 10. Okolí Valašských Klobouk, nyní pohodlně přístupné drahou Hranice—Teplá, nejsevernější cíp Slovácka, se těší stoupající pozornosti (v. V. 5.). Chodívá se také odtud k V. na zříc. hradu Vršatce a Chmelovou (v. VI. 9. a V. 3.). U Pulčína jest krásné skalní bludiště. Odtud k SV. pokračuje pěkný hřbet Javorníků, známý lyžařům krásnými sjezdy zejména k údolí Váhu. — 11. Beskydská předhoří pronikají až k Přerovu a Hulínu. Nad Bystřicí se tyčí malebný poutní Hostýn (krásný chrám, H.). V této bohatě zalesněné oblasti jest několik pěkných údolí (Dřevnice, Juchyně), zejména známo jest údolí Rusavy (Ls.). Severnější předhoří (v. T. 171, V. 4.) vyplňuje oblast Mor. brány se zříc. hradů Helfštýnu, obrovských Hukvald a malebného Štramberku, s malebným údolím Bečvy, lázněmi Teplice u Hranic (teplé prameny), vápencovým ostrůvkem zkrasovatělým (propast, jeskyně). Podrobnosti v. u Beskyd (V. 6.). Folkloristicky patří oblast Valašsku a Lašsku.

B. ZEMĚ SLOVENSKÉ A PODKARPATORUSKÉ.

TUR. A CESTOVNÍ RÁZ v zemi Slovenské. Převládá horská scenerie, zejména podél hlavních tepen sev. a střed. její části, jih jest převážně rovinou. Buď navštívíme výběr pohodlně přístupných, hojně navštěvovaných míst vlakem neb podnikneme toulky hlubokými lesy a odlehlými horskými kraji. V prvém případě nalezneme moderní, ba i přepychové hotely, v druhém se spokojíme místy nouzovým noclehem v horské chatě nebo v jednoduchém hostinci. Arciť průměrný návštěvník si sestaví program mezi oběma krajnostmi. Při cestě Slovenskem vystupuje vedle přírodních krás a bohatství (na př. min. prameny) do popředí zejména jeho národopisný svéráz. Málokde najdeme ještě v Evropě tak uchované kroje, lidové umění i zvyky,

VI. **Záp. a již. Slovensko:** Bratislava, Nitra, Komárno, Lázně Piešťany a Trenčianské Teplice, Bojnice. Považské hrady (Děvín, Trenčín, Vršatec a j.). Zámky u Cífru, Topolčianky (letní sídlo presidenta). Krásná aklimatisační zahrada v Mlyňanech. Zajímavé vodní ptactvo při Dunaji. Soutěska Manínská, skály Súlovské. Folkloristicky zajímavé Čičmany.

VII. **Střední Slovensko:** Turč. Sv. Martin, Ban. Štiavnica, Ban. Bystrica, Lučenec. Hrady: Zvolenský zámok, Muráň, Slov. Lupča. Husitské kostelíky. Lázně Sliač, Štubnianské Teplice, Rajecké Teplice, Číz. — Dobšínská ledová jeskyně a jeskyně Hosúsovské v okolí Plešivce.

VIII. **Severní a východní Slovensko:** Ružomberok, Lipt. Sv. Mikuláš, Levoča, Košice, Prešov, Bardejov, Oravský a Spišský zámok. Umělecké památky spišské. Soutěska Vrátná, Kvačianská a Prosiecká, Slov. ráj, Vysoké a Nízké Tatry, Malá Fatra, Lázně Tatranské, Lubochňa, Korytnica. Folkloristicky zajímavá Osada a Revúca. — Krásný přechod přes Šturec od Ružomberku k B. Bystrici. Stáda kamzíků v Lipt. hoľích. — Herlanský gejsír. Opálové doly a solivary u Prešova. Klášter v Jásově. Krásná dolina Zadielská (Východoslov. kras).

IX. **Země Podkarpatoruská** v. úvod k IX. str. 297.

b) Přehled hlavních horských cílů Slovenska:

1. **Malé Karpaty:** 1. Děvín. 2. Děvínský kopec (nesprávně Kobyla). Přístup z Bratislavy. 3. Bradlo (544 m) s mohylou Štefánikovou: přístup z Brezové (v. T. 261 Kúty—Trnava). 4. Vysoká (754 m), nejvyšší hora Malých Karpat. Podrobnosti v. u Bratislavě.

2. **Bílé Karpaty:** 1. Javořina (968 m). Přístupy: a) od Myjavy (v. T. 261 Kúty—Sereď), z Veselí n. Mor. (T. 117) přes Velkou a od Pruského. b) Od N. Mesta n. Váh. (T. 251). 2. Hrad Vršatec a Chmelová (926 m): a) ze žst. Vlárský průsmyk na T. 217 Brno—Teplá. — b) Z Ilavy na T. 251 Bratislava—Žilina. — c) Z Pruského na T. 239.

3. **Javorníky.** Hřeben horský (1071 m). Východisko jest ze Vsetína, z Hovězího, z Nov. Hrozenkova, z Veľ. Karlovic na T. 206 nebo z Makova na T. 302. Z Veľké Bytče přes Štiavnik.

4. **Inovecké hory.** 1. Jakubová (909 m) a Inovec (1042 m): a) N. Město n. Váh. na T. 251; b) Mnichova Lehota na T. 264 Trenčín—Topolčany. — 2. Piešťany.

5. **Považské hory** na l. (V.) břehu středního Váhu (na mnohých mapách nesprávně zvány Veterné hole): 1. Trenčín s hradem. — 2. Trenčianské Teplice. — 3. Vápec (956 m): a) Z Ilavy. — b) Z Tr. Teplic. — 4. Manínská soutěska, Súlovské skály, Rajecké Teplice a Lietava: a) z Považské Teplé nebo Vel. Bytče; b) z Ilavy; c) z Rajeckých Teplic. — 5. Čičmany: a) z Beluše, b) z Rájce AB., c) z Německého Pravna nebo z Prievidze na T. 270 Nitra—Německé Pravno.

6. **Nitranské hory,** t. j., souborně pojato, hory kolem řeky Nitry: Vrchy Tribečské (829 m), Ptáčník (1346 m), Ždiar. — Z.: Malá Magura (1162 m) a Suchý vrch (1010 m). Jednotlivé cíle jsou: 1. Zobor (587 m) u Nitry. — 2. Velký Tribeč (829 m). — 3. Ptáčník (1346 m). Přístup z Oslan a jiných stanic trati Nitra—N. Pravno. — 4. Zámek Bojnický a Kúpele Bojnické. — 5. Handlová a Velký Grič (přístup z Handlové).

7. Malá Fatra. A. Skupina S. od Váhu: 1. Suchý Úplaz (1468 m), Kriváň (1711 m): a) z Varína, b) z Kraľovan, c) ze

Strečna přes Starý hrad (od J. velmi strmé) na T. 301 Žilina—Vrútky. — 2. Veľký Rozsutec (1607 m): a) od Varína, b) od Párnice na T. 305 Kraľovany—Suchá Hora. — 3. Oblíbená jest hřebenová cesta Strečno—Veľ. Rozsutec. — 4. Šútovský vodopád (u Kraľovan). B. Část J. mezi Rajčankou a Turcem sluje Veterné hole: 1. Velká Lúka (1477 m) a Minčol (1364 m): a) z Turč. Sv. Martina a Vrútek, b) z Rájeckých Teplic, c) od Strečna. — 2. Veľ. Kľak (1353 m, útulna): a) z Rajce, b) z Něm. Pravna.

8. **Oravská Magura:** 1. Kubínská hoľa (1345 m) a Oravský Minčol (1341 m): a) z Dol. Kubína, b) od silnice Orav. Podzámok—Hruštín. — 2. Oravský Zámok (v. T. 305 Kraľovany—Suchá Hora).

9. **Západní Beskydy:** 1. Rača (1238 m) z Oščadnice nebo Ochodnice na T. 301 Bohumín—Žilina. — 2. Babia góra (1725 m), Pilsko (1557) a Lázně Polhora od Tvrdošína a Trstené na T. 305 Kraľovany—Suchá Hora.

10. **Velká Fatra.** 1. Ľubochňa na T. 301 (VIII. 3.). — 2. Hřebenová cesta: a) od Ľubochně (lesní dráha); b) od žel. dráhy Ružomberok—Korytnice; od Harmance; od T. 252 Vrútky—Zvolen. — 3. Dolina Gaderská, krásná silnice. Štubnianské Teplice—Hermanac. — 4. Lázně Korytnice a Štub. Teplice. — Jižní část sluje **Kremnické hory:** Skalka (1200 m, chata). Přístup: a) od Kremnice nebo Príbovců na T. 252, b) od Banské Bystrice nebo od Sliače od V., c) od Harmance od S. od T. 291.

11. **Nižné Tatry:** 1. Poľudnica (1550 m) nad Lipt. Sv. Mikulášem. — 2. Demänovské jeskyně od Lipt. Sv. Mikuláše. — 3. Hlavní hřbet: Zvolen (1403 m), Prašivá (Chochuľa, 1754 m), Latiborská hoľa (1648 m), Ďurková (1677 m), Chabanec (1955 m), Kotličky (1937 m), Skalka (1981 m), Poľana (1890 m), Chopek (2004), Ďumbier (2045 m), Velký Gápel (1776 m), Malý Gápel (1809 m), Čertovica (1238 m), Veľká Vápenica (1692 m), Ondrejovo (1521 m), Orlava (1841 m), Kráľova hoľa (1943 m), Kráľova skála (1693 m): a) od Korytnice nebo z Osady na T. 306 přes Lužnou, b) od T. 301 Žilina—Poprad, od Lipt. Teplé přes Něm. Lupču a Železnô nebo Magurku, c) od Lipt. Sv. Mikuláše přes Demänovskou dolinu (jeskyně), d) od Sv. Jana-Podturně nejkratší obyčejnou turou k chatě na Ďumbier (2045 m); e) z Král. Lehoty přes Bocu na sedlo Gápel k chatě KČST, nejpohodlnější, leč dlouhá cesta, f) od Zámostia na T. 291 od Svätého Ondreja na T. 291, g) od Podbrezové na T. 291, h) od Brezna na T. 291, ch) od Helpy na T. 293, j) od Červené Skaly na T. 293. — 4. Kráľova hoľa (1943 m): a) od silnice z Popradu do Muráně, b) z Helpy na T. 293 v údolí horního Hronu, c) z Lipt. Hrádku nebo z Král. Lehoty lesní drahou (na dříví) do Tepličky.

12. **Štiavnické hory:** 1. Sitno (1011 m), Paradýs (942 m) a Kalvarie (727 m): z Banské Štiavnice (T. 289). — 2. Sklenné Teplice (v. Sklenô na T. 253 N. Zámky—Zvolen. — 3. Vyhně (v. Vyhně na T. 253).

13. **Slov. Rudohoří:** 1. Poľana (1459 m), Bruženský Grúň (1271 m), Zákluky (1011 m) ze stanice Dětva na T. 252. — 2. Vepor pri Čiernom Balogu (1341 m) a Fabova hoľa (1441 m) z Tisovce a z Brezna (T. 284, 290).

14. **Slovenský ráj:** 1. Dobšinská jeskyně: a) od T. 301 z Popradu, b) od trati Plešivec—Dobšiná (T. 286), c) od Červené Skaly (T. 293). — 2. Rokle Hrabušické od Hrabušic nebo ze Spiš. Nové Vsi.

15. **Oravsko-liptovské hory** (t. j. skupina Choče, t. zv. Prosiecké skály, Liptovské hoľe neboli Roháče). 1. Šíp (1169 m) a Ostrý (1069 m) z Kraľovan na T. 301. — 2. Velký Choč (1613 m): a) z Dolního Kubína na T. 350 Kraľovany—Suchá Hora, b) z Lipt. Teplé přes Lúčky. — 3. Mnich a Čebrat z Ružomberka. — 4. Lázně Lúčky (616 m) z Lipt. Teplé na T. 301. — 5. Soutěsky Prosiecká a Kvačanská z Parížovců na T. 301. — 6. Sivý vrch (1806 m), též z Parížovců a Pálenice (1574 m) z Lipt. Sv. Mikuláše. — 7. Volovec (2065 m), Jakubica (2189 m), Baníkov (2178 m), Plačlivo (2126 m), Bystrá (2250 m), tak zvaná skupina Roháčů: a) z Podbielu nebo z Lieskovce na T. Kraľovany—Suchá Hora, b) od Podbanska, c) od Hrádku přes Pribylinu na trati Žilina—Poprad, d) z Lipt. Sv. Mikuláše Smrečanskou dolinou.

16. **Vysoké Tatry** (v. VIII.).

17. **Spišská Magura a Pieniny:** a) v. Vysoké Tatry, b) z Podolince.

18. **Branisko, Černá Hora, Levočské hory:** 1. Slovenský ráj na Hornadu, v. svrchu. — 2. Spišský hrad, v. Spiš. Podhradie. — 3. Levoča.

19. **Slovenský Kras:** a) Skupiny jeskyň u Plešivce na T. 252, b) Zádielská dolina, soutěska a Jasovské jeskyně, v. u Košic na T. 301.

20. **Slanské hory.** Studený pramen, geysirovitě tryskající v Herlanech (AB. z Košic), partie z Prešova.

21. **Vyhorlat:** a) z Užhorodu, b) ze Sniny na trati Humenné—Stakčín.

Příklady delší cesty po Slovensku:[1])

A. **Týden na Slovensku** (částečně podle stejnojmenné brožury J. Bárty z r. 1921). 1. Luhačovice, ranním spojením do Nemšové. Odtud přes Liborču na zříceninu Skalka (2 h.), návrší sv. Zvorada (15 min.), Trenčín (1 h.). Prohlídka. Vlakem nebo pěšky (4 km) do Teplé a Trenčianských Teplic. Nocleh. — 2. Ráno vlakem do Považské Teplé, odkud Manínskou soutěskou (3 km) do Súlova, na hrad Lietavu a do Rajeckých Teplic na nocleh (celkem asi 8 h.). — 3. Ráno do Žiliny a odtud vlakem do Strečna. Průsmykem Strečňanským do Vrútek (3 h.). Vlakem do Turč. Sv. Martina (nocleh). — 4. Ranním vlakem do Vrútek a odtud přes Kralovany na Oravský zámek. Prohlídka. Zpět vlakem přes Kraľovany do Lipt. Sv. Mikuláše a odtud k hotelu u Demänovských jeskyň (pěšky 2·5 h.). — 5. Prohlídka jeskyně. Do Lipt. Sv. Mikuláše, vlakem do Štrby a zubačkou ke Štrbskému Plesu. Odtud k Popradskému Plesu a dolů ke stanici Popradského Plesa na elektrické dráze. V Starém Smokovci aneb již na Štrbském Plese nocleh. — 6. Ráno do Smokovce a lanovou drahou na Hrebienok, Kamzík, k Pěti Spišským plesům (3 h.) a do Tatranské Lomnice (4 h., nocleh). — 7. Výlet do Bělské jeskyně u Tatranské kotliny. AB. do Kežmarku (2 h.). Večerním vlakem odjezd. (Viz varianty v příslušné kapitole o Tatrách. Poslední den možno z Popradu věnovati návštěvě Dobšinské jeskyně.) Nebo místo toho z Kežmarku do Levoče (AB. 2 h.), z Levoče do Košic a zpět.

B. **Plán osmidenního výletu.** (Uveřejnil Stanislav Klíma v „Nár. Listech" 8. VIII. 1921.) 1. Vyjedeme z Prahy ranním rychlíkem

[1]) V plánech se většinou neuvádí Bratislava jako východisko, ježto se předpokládá, že si každý modifikuje podle svých možností a zájmů plán tak, aby mu zbyl alespoň den na Bratislavu.

přes Českou Třebovou, Přerov a Bohumín do Těšína, kde přenocujeme. — 2. Z Těšína přes Žilinu (kolem Strečna) a Vrútky dojedeme do Turč. Sv. Martina, který si prohlédneme. — 3. Z Turč. Sv. Martina jedeme nazpět do Vrútek (jednu stanici) a pak přes Kraľovany a Dolní Kubín dojedeme na Oravský zámek. Prohlídka jeho trvá asi 2 h. Po občerstvení vsedneme opět do vlaku a zpět přes Kraľovany jedeme do Ružomberka. — 4. Prohlédneme si Ružomberok, potom vlakem dále pojedeme do Lipt. Sv. Mikuláše. Odpoledne podnikneme výlet do ledové a krápníkové jeskyně Demänovské, 2 hodiny od Mikuláše vzdálené. — 5. Ranním vlakem dojedeme do Štrby a „zubačkou“ (ozubenou drahou) ihned vyjedeme ke Štrbskému Plesu. Mohli bychom také jíti již ze stanice Štrby pěšky, je to pouhá 1½ hodina, ale šetříme síly na vlastní výlet v Tatrách. Štrbské Pleso si obejdeme a pak podnikneme nějaký výlet. Nejčastěji se podniká výlet na Popradské Pleso (1½ h.) a pak dále vzhůru přes Žabí plesa a sedlo Váhu, kde KČST. vybuduje útulnu v r. 1932, na vrchol Rysů nad Mořským okem. Rozhled odtamtud je čarokrásný. V tom případě ovšem je nutno nocovati u Popradského Plesa. Kdo by se spokojil jen vycházkou k Popradskému Plesu, může se vrátiti zpět k Štrbskému Plesu a ještě týž den dojede do Smokovce, kde přenocuje. — 6. Ze Smokovce podnikneme výlet k vodopádům v dolině Studenovodské. Pak odjedeme do Popradu a pojedeme vlakem přes známá nám již místa Štrbu, Mikuláš, Ružomberok, Vrútky. Přenocujeme v Žilině. Varianta: Z Vrútek „slovenským Semeringem“ přes Kremnici a Zvolen do Banské Bystrice (prohlídka musea, lázní Sliač), návrat přes Zvolen, údolím Hronu, Sv. Kříž n. Hr., Sv. Benedik, Levice — Nové Zámky, Bratislava přímé spojení). — 7. Ze Žiliny pojedeme do Teplé u Trenč. Teplic. Odtud elektr. drahou zajedeme do Trenč. Teplic, kde uzříme lázeňský život. Odpoledne pojedeme zpět do Teplé a pak vlakem do Trenčína, kde si prohlédneme rozsáhlý starý hrad Matouše Trenčianského. V Trenčíně přenocujeme. — 8. Z Trenčína konečně pojedeme zpět přes Teplou a Vlárským průsmykem do Újezda a do Luhačovic.

C. **Plán 14denní letní cesty** (navrhl J. Vydra): 1. den Bratislava: Prohlídka města dopoledne, odpoledne parníkem na Děvín. — 2. den: Z Bratislavy vlakem přes Nové Zámky — Levice do Zvolena, prohlídka zámku, a do Sliače (lázně). — 3. den: Banská Bystrica, museum, rozhledna. V poledne vlakem na Brezno — Červená Skala (údolí horního Hronu). — 4. den: Do ledových jeskyň Dobšiná, přenocovat tam neb v městě Dobšiná. — 5. den: Z Dobšiné do Rožňavy, z Rožňavy autobusem kolem hradu Krásné Horky (kam možno zajíti i předem pěšky 1 h.) do Košic. — 6. den: Prohlídka Košic. Museum, dóm, říční koupele za městem. Odpoledne třebas Prešov. — 7. den: Vlakem z Košic do Spišské Nové Vsi údolím Hornadu. Ze Spišské Nové Vsi rovnou do Levoče: Prohlídka dómu, měst. musea v radnici, starých domů (vnitřky nádvoří atd.). — 8. den: Buď autobusem do Kežmarku nebo vlakem přes Poprad. V Kežmarku starý evang. kostel, řím.-kat. kostel, zámek. Na odpoledne buď do Spišské Belé, neb pěšky přes Kežmarské Žleby do Tatranské Lomnice. (Také vlakem na Poprad.) — 9. den: Z Tatranské Lomnice elektrikou do Smokovce, ze Smokovce lanovkou na Hriebenok, Kamzík, k Studenovodským vodopádům a 5 spišským plesům a zpět. Elektrikou pod Tatrami přes Polanku na Vyšné Hágy neb Štrbské Pleso; nocleh. — 10. den: Odtud na Popradské Pleso a Rysy (brzy ráno pro vyhlídku, aneb aspoň k Hincovu Plesu. Zpět na Štrbské Pleso, sjezd ozubenou drahou neb pěšky do Štrby. Vlakem do Lipt. Sv. Mikuláše. — 11 den: Z Lipt. Sv. Mikuláše do Demänov, jeskyň a zpět. Navečer vlakem do Kraľovan a Oravského Podzámku. Přenocování. — 12. den: Vlakem

přes Kraľovany do Turč. Sv. Martina, prohlídka musea. Odpoledne vlakem do Štubnianských Teplic, příjemné vykoupání i pro zdravé. — 13. den: Vlakem do Trenčianských Teplic přes Žilinu. Na noc do Trenčína. — 14. den: Ráno prohlídka města a hradu. Římský nápis u hotelu Tatra. Odpoledne vlárskou drahou nebo přes Trnavu na Kúty přes Veselí—Bzenec, Brno. Tura je pohodlná s poznáním celého Slovenska, bez větších partií pěšky (kromě Tater). Dá se zkrátit o 4 dny přechodem z Dobšinské jeskyně autobusem přímo na Poprad a Tatry a s vynecháním Košic a partií uvedených v 6. až 8. dnu. 2. den se dá zaměniti jízdou parníkem z Bratislavy do Komárna (4 h., je viděti vodní ptactvo Dunaje, jeho tiché zálivy a les), z Komárna pak vlakem na Nové Zámky—Parkáň na Zvolen přes Krupinu.

D. Program na 20 dní (v Časopise turistů, dr. A. Rieger). 1. den: Z Prahy rychlíkem do Luhačovic, příjezd v 17 h. — 2. Prohlídka Luhačovic, výstup na Kamenec, 673 m, rozhledna, překvapující výhled na celou východní Moravu, Beskydy, Malé a Bílé Karpaty. — 3. Trenčianské Teplice. Odpoledne výstup na Klepáč. — 4. Trenčianský zámek, Trenčín, Piešťany. — 5. Z Považské Teplé do Manínské soutěsky přes vesnici Vrch Teplou do Súlova. Pak přes Hradnou a Zbyňov do Rajeckých Teplic. — 6. Žilina. Výstup na Dubeň. Odpoledne Oravský zámek a do Dolního Kubína. — 7. Přes Jasenovou na Choč. Dolů do Ružomberka a do Lipt. Sv. Mikuláše. — 8. Demänovské jeskyně, večer ke Štrbskému Plesu. — 9. Na Kriváň (východisko Štrbské Pleso). — 11. Smokovec, k vodopádům Studenovodským a k Pěti spišským plesům, na noc do Tatr. Lomnice. — 12. K Zelenému plesu a zpět. — 13. Do Popradu, museum, do Spišské Nové Vsi, Levoče, zpět do Spišské Nové Vsi, odpoledne do Novoveských kúpelí. (Varianty při Vys. Tatrách.) — 14. Z Novoveských kúpelí přes Ďáblovu hlavu a Ztracenou dolinu do Dobšinské jeskyně. — 15. Od Dobšinské jeskyně přes Telgárt a Červenou Skalu na Muráňský zámek a do Tisovce. — 16. Ke „Šťavici", prohlídka železáren, ozubenou drahou do Polhory a přes Brezno do Banské Bystrice. — 17. Z Banské Bystrice do Sliače. Odpoledne vlakem do Zvolena, zámek, město. — 18. Do Kremnice, na Kalvarii, město, mincovna. Odpoledne do Štubnianských Teplic. — 19. Do Turčanského Sv. Martina, město, slovenské museum, večer do Vrútek. — 20. Přes Bohumín do Prahy.

4. HLAVNÍ TUR. ZNAČENÉ CESTY.

A. V České a Moravskoslezské zemi není snad kraje, jenž by nebyl protkán sítí tur. značených cest. V poslední době se usiluje o to, aby celá republika byla značena podle jednotného plánu. Ve sféře vlivů KČST. hlavní směry se značí č., pobočné m., z., ž. Ve sféře vlivů něm. tur. spolků (Gebirgsvereinů) převládá při hlavních turách barva m. nebo z. Příklady hlavních dálkových směrnic jsou: 1. Hřebenová cesta (něm. Kammweg), značená obráceným modrým hřebenem, jež jde od Aše po hřebenech hor na Kruš. hory, Děčín. stěny, Lužické hory, Ještěd, Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory, Král. Sněžník a na Vys. Jeseník (Praděd). — 2. Kuželová cesta (něm. Kegelweg) jde vnitrozemím rovnoběžně s hřebenovou, jest označena modrým trojúhelníkem. Mimo tyto dvě hlavní cesty jde mnoho kratších (na př. z Liběchova do Budyšína v Sasku a j.). Také po saské straně Krušných hor jdou podélné cesty. Příčných cest jest hustá síť. Podobné platí o jiných horstvech. Šumava jest značena třemi podélnými cestami a hustou sítí příčných i spojujících cest (v. II. 10.). Také Krkonoše, Orlické hory, Jeseníky, Beskydy, Karpaty jsou značeny podobnou soustavou podélné hlavní cesty hřebenové nebo v předhoří a přístupů k ní. V českém vnitrozemí většina dálkových směrnic jest orientována ku

Praze. — Z Prahy jde několik dálkových směrnic, z nichž nejvýznačnější jsou: 1. Praha, Karlštejn, Hudlice, Zbiroh, Rokycany, Radyně, Švihov, Klatovy, Pancíř. — 2. Zbraslav, Hřebeny, Třemšín, Lnáře, Blovice, Rábí, Sušice, Modrava, Lužný. — 3. Zbraslav (nádr.), Vrané, Davle, Štěchovice, Svatojanské proudy, Slapy, Besedná (Rz. Drtinova), Sejce (přes Vltavu), Mastník, Sedlčany, Vys. Chlumec, Krásná Hora, „Na onom světě" (výhled), Orlík, Staré Sedlo, Zďákov na Vltavě, Zvíkov, Písek, přes Hůrky a Heřmaň do Skočic, na Skočický vrch (hrad. 666 m). — Také k S., SV. a V. jde z Prahy několik dálkových směrnic. — Příkladem populárnějších dálkových směrnic a tur. cest jsou ještě: Posázavská stezka provází krásné údolí Sázavy od Pikovic proti toku (v. III. 3.). — Jihočeská stezka vychází z Tábora na Jindř. Hradec a stáčí se na Třeboň. Po hranicích komunikuje k V. přes hrad Landštýn na V. se stezkou Podyjskou, jež vychází ze Znojma, ubírá se podél krásného údolí Dyje, pak se odchýlí k Telči a končí na Čeřínku. — V SV. a V. Čechách jest nejpopulárnější Jiráskova tur. stezka. Počíná vlastně již v Turnově, jde přes Trosky a Prachovské skály do Jičína, odtud po Konecchlumském hřbetě na Hořice, na Zvíčinu (Raisova chata KČST.), Náchod, Dobrošov (Jiráskova chata KČST.), Peklo, N. Hrádek, Šerlich (Masarykova chata KČST.), Ernestinenberk (připravuje se tam chata KČST.), Čihák, Mladkov, Suchý Vrch (Kramářova chata KČST.), ubírá se pak k Litomyšli. Z Náchoda k S. a Z. vychází literárně zajímavá stezka „Po stopě Jiráskových děl", jež končí velikým obloukem v České Skalici. — Podobného významu literárně-geografického jsou stezky „Po stopě literárních děl Bož. Němcové", Stezka Terezy Novákové, jež spojují místa, z nichž tyto autorky čerpaly literární motivy (v. III. 7.). — Chřiby (v. V. 3.) jsou opatřeny dobrou soustavou cest. — Po Malých Bílých Karpatech, Javorníku až k Masarykově chatě, ubírá se stezka Štefánikova. — Mimo tyto hlavní (č. zn.) dálkové tur. směrnice existuje, jak jest uvedeno při jednotlivých žst., hustá síť kratších tur. směrnic, spojnic i cest. Podrobnosti jsou uvedeny při důležitějších východiskách.[1])

Značkování cest rychle pokračuje, takže v okolí větších středisk jsou spolehlivá vodítka hlavních turist. cest. Jinak ovšem jest jediným rádcem generálka (1 : 200.000) neb speciálka (1 : 75.000) vojenského zeměpisného ústavu. KČST. vydal barev. generálku Povážší se znač. cestami, Vys. Tater (1 : 40.000), znač. hatě v Slov. ráji, v okolí Košic, v M. Karpatech. Slovenskem jde nyní několik spolehlivě značených cest turistických, na př.:

Přehled turist. cest na Slovensku. 1. Tur. cesta generála Štefánika jde z Bratislavy do Košic po horských hřebenech. — 2. Jiráskova cesta Bratrstva jde z Lučence přes Muráň, Spišské Podhradie, Šáriš do Prešova. — 3. Janošíkova cesta jde z Detvy přes Slov. Krušnohorie a Nízké Tatry na Roháče. — 4. Tur. cesta generála Šnejdárka jde z Košic do Turni. — Mimoto jsou četné jiné tur. stezky a celé označené oblasti (Vysoké Tatry, Malé Karpaty, Slovenský ráj) atd.

1. **Cesta Štefánikova** (severní větev). Děvín přes Děvínský kopec (nesprávně Kobylu, rozhled) do Bratislavy (kolem Murmanské výšiny s krásným pohledem na město i s hradem), stáčí se po hřebenu Malých Karpat přes Kozí vrch (Gemsenberk), Červený Kříž, Volhoviska, Babu, Smelek, Čertův kopec, Bílou Skalu kolem skláren Klokočavy, Biksartský lovecký zámeček na Ostrý kámen (zřícenina)

[1]) Pozn. Stav stezek jest uveden na podkladě dotazníkové akce podle stavu z r. 1928—1929. Pravděpodobně se soustava v mnohých směrech změní dalším plánovitým budováním a spojováním.

a Záruby do Smolenice na nádraží Nádaš—Smolenice. Dále se ubírá silnicí do Nádaše okolo zámku podle dráhy do Rakové doliny, až za druhou myslivnou odbočujeme vpravo dolinou k Mikalinové, na Sedlo (krásný pohled obzvláště s koty 470) dolů, přes potok a vzhůru kolem Křížku na Žáblavách do Dobré Vody (u kostela pramen). Přes hřbitov (Jan Holý a svérázné pomníky) na zříceninu Dobré Vody. Hlubokou dolinou směrem ke Hradišti na Horňákovou (krásný pohled na táhlé temeno Bradla) do Brezové, městem po upravené silnici na vrchol Bradla (hrob generála dr. M. Štefánika, krásný rozhled i na východ: Košáriska). Z Bradla přes Kopanice a Myjavu (pomník Štefánikův, kostel, hřbitovy) na Kamenná Vrata a po hřebenu Bílých Karpat na Malou a Velkou Javorinu (krásný rozhled, histor. místo, Holubyho chata KČST, východ. cesty „Po stopách Jiráskova Bratrstva"). Dále kolem skláren na Lopeník a Kikulu, přes Kopanice do Horní Súče a dále přes Vlárský průsmyk kolem skláren Sv. Sidonie na Vršatec (zřícenina, pohled do Považí, východisko středoslovenské cesty). Přičlenění cesty Ľudevíta Štúra. Míjíme Lednici přes Zárieč, Čertovu na Javorníky a přes Lemešnou a Bezkydek na Trojačky k Masarykově chatě KČST. na Beskydě. Odtud pokračuje přes Bobek do Turzovky a přes Jakubínský vrch a Žjar do Kysuckého Nov. Města. Odtud se pokračuje přes Žilinu do Strečna, kde jest pokračování Štefánikovy stezky. Dáme se opět pěšky po č. zn. přes Starý hrad a Suchý na Fatranský Kriváň a přes Malý Kriváň na Vel. Rozsutec a dolů údolím Bystričky k řece Oravě do Kraľovan a drahou do Podbielu, aneb podél Oravy do Dol. Kubína (cesta na Choč a druhou cestou přes Kráľ. hoľu na Oravský hrad), skrz Oravské Podzámčí do Podbielu. Bielým potokem skrz Habovku přes Zuberec a cestou Brestovou dolinou (chata KČST.) a východisko příčné spojující cesta s Ďumbierem (chata KČST.) a Dětvou na Volovec, kolem ples Malou Bielou dolinou do Pribyliny a na Podbánsko, Tři Studničky na Štrbské Pleso. Ze Strečna jde po hřebenu jižní části Nižné Fatry (Vetrné hoľe) spojovací cesta na Klaky k Masarykově cestě (v. níže).

Štefánikova středoslovenská cesta (východní větev). Odbočí z Vršatce u Vlárského průsmyku, připojuje se k Štefánikově cestě a vede skrz Podhradí, Pruské přes Váh do Ilavy a přes Strážov do Čičman a dále pod Čelem odbočuje na serpentinu na Klaky (chata KČST., odbočka spojovací cesty do Strečna). Klášter pod Zniovem, Blatnice, Gaděrskou dolinou na Krížnou, hřebenem přes sedlo Štúrec do Korytnice (lázně). Pak stoupá na hřeben Nízkých Tater přes Prašivou, Velkou Chocholu, Chabenec a Chopek na Ďumbier (chata KČST., průchod příčné značky z Lipt. hoľ přes Nízké Tatry do Dětvy), přes Kráľ. hoľu a skrz Telgárt, Pusté Pole mimo Dobšinské jeskyně údolím Ztratené přes Glac ke Kláštorisku (chata KČST.) a roklemi do Spiš. Nové Vsi.

Janošíkova cesta Liptovské hole—Nízké Tatry—Detva (značka zelená) vychází z Maťašákovy chaty KČST. v Brestové dolině (hřeb. cesta), vystupuje na Banikovský vrch a po hřebenu přes Slatinský a Sivý vrch přes Ostrý dolů na Lipt. Mikuláš, Demänovskou dolinu a kolem jeskyně Demänovské a údolím Lučního potoku na sedlo Demänovské, vzhůru na Ďumbier (chata KČST., křížení se Středoslovenskou cestou), dolů údolím Bystré přes Bystrou kolem Skalky do Brezna přes Rohnice, údolím Osrblie na Tri vody a přes Bruženský Grúň a dolinu Hrochoťskou na Štrung a Poľanu do Dětvy.

Cesta Ľudevíta Štúra (značka modrá) vychází z Trenčína po silnici hore Váhom do Bohunic a do Podhradí (Vršatec, Štefánikova cesta a východisko Středoslovenské cesty), údolím do Lednice, po silnici skrz Malou Breznicu a přes Váh do Beluše, skrz Králové, Mojtín, přes Javorín, Zliechov, údolím do Čičman, připo-

juje se tu k Středoslovenské cestě a po silnici dále přes Fačkov, Rajec, Rajecké Teplice, přes Škalky a Ilové do Žiliny (hřebenová cesta).

Spojovací cesta Klaky—Strečno (značka zelená). Od Bošanyiho chaty KČST. na Klaku (Středoslovenská cesta) odbočuje a vede po hřebenu Veterných hol' přes Holešpak, Úplaz, Oselnou, Usypanou skálu, Horní Lúku, Velkú Lúku (útulna) a dále přes Minčol, Grúň do Strečna, kde se připojuje k hřebenové cestě.

Cesta Bratrstva. Z Prešova přes Slovenský ráj k Dobšinské jeskyni, na Muráň a po Slovenském Rudohoří k jihu na Lučenec.

5. ZIMNÍ SPORTY A ZIMNÍ TURISTIKA.

Téměř všecka horstva se zařizují na zimní sport. Dobrý terén lyžařský jest na mnohých místech ve vnitrozemí. Kolébkou lyžařství jest Šumava a Krkonoše.

1. **Šumava.** 1. Okolí Železné Rudy a Špičáku je školním územím čs. lyžařů. Nejpěknější scenerií proslula Jezerní hora (chata), která vábí nejvíce návštěvníků. Hřeben její poskytuje několik dobrých sjezdů a jest cestou na Ostrý. S jeho vrcholu možno sjeti na žst. Hojsova Stráž. Začátečníci arciť zůstanou na louce před H. Prokop, jenž s H. Rixi, Belvederem a Stelou jest hlavní stanicí lyžařskou. Tam se konávají též cvičné kursy civilní i voj. Pokročilejší vystoupí na Pancíř, odkud možno pokračovati na Můstek a Prenet. Svahy Špičáku pak jsou tvrdým úkolem i pro vyspělé lyžaře. Na nich jsou můstky pro skok. Vděčná jest návštěva nejvyšší šumavské hory Javoru z pohraniční žst. Železná Ruda (Eisenstein). Vrchol Javoru skýtá mimo Javorské jezero nádherný výhled. Nechceme-li se vrátiti stejnou cestou, sjedeme na Brennes, jehož lyžaři dosahují také s Jezerní hory. Neunavující a vděčný výlet jest na Falkenstein s ponenáhlým sjezdem. — 2. Okolí Modravy, Roklan. Ze Žel. Rudy jezdívají lyžaři přes hranice drahou do bav. Klingenbrunnu, aby vystoupili na nejmilejší horu lyžařovu na Šumavě, na Roklan. Pod vrcholkem jest chata i v zimě otevřená (nocleh). Na Roklan chodívají zkušení lyžaři též přes Plesnou, Prášily, Poledník. Na noc zůstanou na Březníku (Pürstling). Ráno rádi vystoupí na Lužný a přecházejí buď do Bavor ke dráze nebo se vracejí na Modravu a Sušici delší cestou, bohatou na krajinné půvaby. Vytčené výlety jsou nejoblíbenějšími a dají se různými kombinacemi rozhojniti. Ostatní z léta známá místa jsou lyžaři řidčeji navštěvována. Celková tura Šumavou podnikává se zpravidla tak, že ze Strakonic jedou zkušení a otužilí lyžaři do žst. Lipka, odtud pak k pramenům Vltavy nebo na Modravu (H.). — Také Třístoličník a hřbet Plechého bývá navštěvován od Želnavy nebo Nov. Údolí. Někdy napadne dostatek sněhu také na Domažlicku a pak se chodívá na Čerchov buď přes Výhledy nebo z Čes. Kubice.

2. **Krkonoše.** Krkonoše a jejich předhoří jsou hlavními středisky sportu lyžařského. Hřebeny jejich jsou holé, nezalesněné a mají vždy hojnost sněhu, arciť často zledovatělého. Výstupy jsou vesměs pohodlné a sjezdy, údolími říček vedoucí, jsou přímo ideální. Leč velmi důrazně jest varovati před osamělými poutěmi. Trpívajíť Krkonoše náhlými a nebezpečnými vánicemi, při nichž zahynuli i nejzkušenější lyžaři, někdy na několik kroků od cíle (boudy). Nejvíce jsou navštěvována tato místa: 1. Benecko (885 m), přístupné z Jilemnice za 2 h., z Hrabačova za 1 h. a z Vrchlabí za 1¾ h. Tam jsou pořádány každoročně o vánocích pražským Ski-klubem pro členy Svazu lyžařů kursy a na Žalém jest cvičný můstek. Odtud jest krásný výstup po lyžích na hlavní hřebeny přes

Černou skálu, Šeřín a Mechovinec na Mísečné boudy, dále přes Vítkovice Kuželským potokem na Dvorské boudy. — 2. Špindlerův Mlýn (710 m) navštěvují zejména začátečníci a sáňkaři. Jest tam velký počet přepychových i pohodlných hotelů a pensionátů a stálá sáňkařská dráha s mechanickým vytahovadlem. Přístup z Vrchlabí (17 km), auta i sáně k disposici. Špindl. Mlýn leží na úpatí hlavních hřbetů; snadno se vystupuje do všech horských bud. — 3. Nový Svět, Harrachov (620 m), s H. Krakonoš, Bellevue a j. jsou přístupny od žst. Polubný (6 km), AB. Vystupuje se údolím Mumlavy na Voseckou boudu, hlavní středisko čes. lyžařů na pohraničních hřebenech (3 h.). — 4. Boudy na hřebenech, jichž jest mnoho, mohou býti všecky cílem nebo východiskem (v. IV. 4. A.). — 5. Janské Lázně a Černá hora jsou dnes nejvýznačnějším střediskem tur., dík lanové dráze. Na Černé hoře (1300 m) jest veliká Sokolská bouda. Hned před chatou jest výborný terén lyžařský. Hlavní východiska zim. sportu jsou: 1. Jilemnice, na Benecko (2½ h.) a přes Rezek na Dvorské boudy(3½ h.). — 2. Jablonec n. Jiz. přes Vlčí hřeben a Dvorskou boudu (3 h.). — 3. Polubný nádraží. Odtud za 1½ h. do N. Světa. — 4. Vrchlabí na Benecko (1½ h.) a do Špindl. Mlýna (4 h.). — 5. Vlčice u Trutnova (AB. do Jan. Lázní, informuj se). — 6. Svoboda u Trutnova (žst.), AB. do Janských Lázní a visutou drahou na Černou horu.

3. Krušné hory poskytují několik dobrých středisk zimního sportu: 1. Okolí Komáří výžky, přístupné hlavně od Teplic-Šanova. — 2. Oblast kolem N. Města a Moldavy, přístupná T. 72 Praha—Moldava, s chatou KČST. na Bouřňáku a se sokol. Bendlovou chatou. — 3. Okolí Jáchymova a Klínovce, přístupno od Šmídeberku a Jáchymova (v. podrobněji u Krušných hor).

4. Ještěd. Vrchol Ještěda skýtá krásný rozhled a v okolí jeho možno podnikati lehké tury po lyžích. Na vrcholu jest krásná něm. Rs. a Rz. Dolů vede dlouhá dráha sáňkářská. Z Liberce možno jeti na půl cesty el. tramvají, až na vrchol autem. V nejbližší době má býti vybudována visutá dráha z Horního Hanichova na vrchol. Na Pláních pod Ještědem postavil Český spolek pro zimní sporty v Praze lyžařskou chatu s 65 lůžky, která jest přístupna členům tohoto spolku i členům KČST. Pořádá každoročně o vánocích kursy pro nováčky. Výstup na Pláně a Ještěd jest buď z Liberce elektr. drahou až k Valhale, neb z poslední žst. před Libercem z Pilínkova za 1 h. Pěkný sjezd buď do Pilínkova nebo delší do Rychnova n. N. přes Javorník. Ještěd doporučuje se zejména pro jednodenní výlety z Prahy.

5. Vysoký Jeseník. Hřeben Pradědu (1490 m) jest z nejkrásnějších lyžařských partií. V Ramzové vystupuje často několik set lyžařů (hlavně z Německa). Sestupuje se hlavně ke Koutům (v. dále).

6. Králický Sněžník (1422 m) jest vděčným cílem delších pochodů ze St. Města pod Sněžníkem. od Červ. Potoku a z Pruska. Krásný rozhled do Čech, Moravy, Slezska a Kladska.

7. Za vyšších sněhových poměrů jsou mnohá místa Českomoravské vysočiny vhodná ke sportu lyžařskému. Také mnohdy kopce Středočeské vrchoviny u Tábora, Čeřínek u Jihlavy a zejména Harusovec u N. Města na Mor., školní terén Brna.

8. Moravskoslezské Beskydy. Hlavním střediskem jsou Pustevně pod Radhoštěm, přístupné z Frenštátu, pohodlně vypravené. Také Masarykova chata KČST. na Beskydu láká zkušenější lyžaře. Podobně i Ropička a Lysá hora. Hlavní proud lyžařů přijíždí od Mor. Ostravy (v. podrobněji V. 6.).

9. Javorníky skýtají krásné, dlouhé sjezdy, v poslední době velmi oblíbené. Také u Valašských Klobouků jest několik pěkných partií.

10. Rača v záp. slov. Beskydech jest proslulá krásnými rozhledy a terénem. Chata jest cílem vycházek lyžařů, hlavně z Mor. Ostravy a ze Žiliny.

V zemi Slovenské jest nesčetně lyžařských možností. Tak Malá Fatra skýtá překrásné partie a zájem o tento uzavřený horský terén stoupá. — Nižné Tatry jsou sice nádherným terénem lyžařským, leč dnešní poměry nedovolují zatím plného využití těchto krás pro nedostatek lyžařských zařízení. — Vysoké Tatry jsou vrcholným bodem zimního sportu v ČSR. Pohodlný přístup vlakem, krásné hotely vysoko v horách, přírodní scenerie činí je prvořadým turistickým cílem mezinárodního významu. Středisky jsou Štrbské Pleso, Tatranská Lomnica, N. Smokovec (v. VIII. 4.).

6. GEOLOGIE.

Nelze porozuměti svérázu jednotlivých oblastí ČSR. bez základní geol. orientace. — **Hory Evropy**, v jejímž srdci leží ČSR., patří, zhruba vzato, dvěma horským soustavám, odlišným vývojem, stářím, složením hornin i stavbou a rázem hor. Dělící linie se ubírá řetězem rovin a pánví od jihofrancouzských rovin k Dunaji, odtud přestupuje na půdu ČSR. ke Znojmu, pokračuje k Brnu, Přerovu, Mor. Ostravě a po Visle ubírá se dále k S. Z. od této linie leží velmi staré, mnohonásobně rozrušené hory, zcela jiné tvářnosti (výšky, složení atd.) než mladší hory (Alpy, Karpaty), jež leží J. a V. — Hranice evropská se tu ubírá tedy Moravou a dělí hory ČSR. ve dvě soustavy. — I. **Horstva českého masivu** (Čechy, Z. a S. Morava, býv. Slezsko) jsou celkem nižší, vypracovanější, krajinářsky klidnější. — II. **Karpatská soustava**, t. j. hory (V. zhruba od linie Znojmo, Brno, Přerov, Mor. Ostrava) V. Moravy, Slovenska a Podkarp. Rusi jsou geol. mladší, romantičtější a vyšší. V geol. literatuře jest oblast Čech známa jako geol. klasický terén evropský.

A. OBLAST ČES. MASIVU v hrubých rysech zanechala horské soustavy tří hlavních velikých horotvorných období: předvariského, variského a povariského.

A. **V OBDOBÍ PŘEDVARISKÉM** byly dnešní Čechy pokryty původně vodorovně uloženými usazeninami starých moří (algonkiského, kambrického, silurského a devonského), v nichž vyvřely tehdejší hmoty sopečné, jevící se dnes jako nejstarší naše vyvřeliny v podobě dnešních spilitických kopců rozstříknutých po JZ. Čechách (na př. Chlum vl. před Doubravkou u Plzně), diabasových proudů (na př. skála nad berounským nádr.) a pod. Předvariské usazeniny (dnes staré pískovce, břidlice a vápence) se uchovaly pouze na několika místech nepřeměněné, většinou se změnily. **Nepřeměněné předvariské usazeniny** se uchovaly nejvýrazněji ve středních a JZ. Čechách v t. zv. Barrandeově pánvi (Barrandien). Mimo to se vyskytují v Čechách ještě menší útržky v Ještědských a Železných horách. Na Moravě se uchovaly ostrovy devonských vápenců, zejména jako Moravský Kras a ostrůvky u Prostějova, Olomouce, Přerova, Hranic. Zbytek mořského příbřeží doby spodního karbonu (kulm) tvoří SV. okraj čes. masivu jako Drahanská vrchovina, Nízký Jeseník a Oderské vrchy. — Ostatek povrchu Čech jest tvořen buď přeměněnými předvariskými usazeninami (t. zv. krystalické břidlice, na př. žula, svor, fyllit) nebo usazeninami povariskými. Význačným rysem předvariských usazenin, ať přeměněných nebo nepřeměněných jest, že jsou mohutně zvrásněny. Všecky ostatní mladší (variské a povariské) usazeniny (kamenouhelnými vrstvami svrchního karbonu počínaje) leží na jejich vrásech

místy vodorovně, místy zvlněně. Nikde však nejsou tak silně zvrásněny jako vrstvy předvariské. Arciť netvoří všude souvislé pokrývky na starších vrstvách, jsouce místy odneseny, místy rozlámány a roztříštěny dlouhými poruchami (zlomy, dislokace) v menší plástvy a kry.

B. **VARISKÉ OBDOBÍ** jest význačno velikým zvrásněním zemského povrchu, velikými výlevy vyvřelin, přeměnou předvariských hornin v krystalické břidlice a vytvořením nových soustav mladších, pokryvných vrstev usazenin. Možno je zhruba rozvrhnouti: — a) Usazeniny moří předvariského období (až asi před uložením dnešních našich kamenouhelných pánví) byly horotvorným tlakem zvednuty a složeny do mohutných horských vrásů, v pásemné horstvo rázu a výše dnešních Alp, jež se táhlo od dnešní Francie přes Čechy a Moravu k V. do oblasti dnešních Karpat. Pozdější rušiví činitelé sbrousily toto mocné horstvo ve vrchovinu, jež byla pozdějšími horotvornými pochody rozlámána ve velké kry (hrásti). Ty se buď propadly (na př. čes. polovina Kruš. hor, část hor V. od mor. brázdy) nebo se vyvýšily v dnešní horstva (na př. Jizerské hory a Krkonoše). — b) Za těchto horotvorných pochodů vnikaly z hlubin do vrásnících se vrstev spousty vyvřelých hmot, zejména hmot žulových, jež tvoří malé nebo větší ostrovy v rulových oblastech. Takové velké ostrovy jsou Středočeská žulová hornatina (asi od Nepomuku k Táboru), žula okolí Karl. Varů a v Kruš. horách, žulová vrchovina Rumburská a j. Při těchto žulových obvodech bývají okresy rudných žil (zlatých u Vodňan a j., cínovcových v Kruš. horách a p.). — Na SV. český masiv zapadá do údolí Svitavy, jímž jde geol. zlom, t. zv. Boskovická brázda (v. III. 7., Boskovice) s permskými uloženinami (uhelné sloje). Tam vyvřel v tomto období pruh brněnského granititu a uchovaly se vápence devonské. — c) Předvariské usazeniny, jak uvedeno, vlivem tlaku a žáru většinou překrystalisovaly v krystalické břidlice. Ty skládají celý pohraniční horský rámec Čech, Českomoravskou vysočinu, Vys. Jeseník, Rychlebské hory a j. Pouze malá část předvariských usazenin se uchovala, jak svrchu upozorněno, nepřeměněná (t. zv. pánev Barrandova neboli Barrandien, v. II. 2.), Mor. Kras (v. III. 7.), Drahanská vrchovina (v. IV. 7.), Nízký Jeseník (v. IV. 9.) a Oderské hory. — d) K nejstarším variským útvarům pokryvným patří uloženiny uhlonosného karbonu a permu. Jsou tvořeny mocnými vrstvami pískovců, nanesených z písků a úlomků variských hor, z lupků (zkamenělé bahno) se slojemi kamenouhelnými (přehled kamenouhelných pánví níže).

C. **OBDOBÍ POVARISKÉ.** Za druhohor (mesozoikum) až do útvaru křídového byly asi Čechy pevninou, jejíž povrch voda i vítr odnášely tak, že jest dnes povrch místy sbroušen v kopcovitou pahorkatinu. Proto se z geol. útvaru (doby) triasu a střední jury neuchovaly v Čechách usazeniny. V následujících obdobích, kdy oblast dnešních S. Čech počala klesati, vnikalo moře od S. k J. Podnes se uchovaly zbytky dna tehdejších moří (t. zv. svrchní jury, dogger a malm), tvořící ještě dnes úzký vápencový pás SZ. od Krás. Lípy, Z. od Rumburku a v okolí Brna. V následující době útvaru křídového poklesly S. Čechy a tehdejší (t. zv. křídové) moře zaplavilo dnešní celé S. a V. Čechy a Z. Moravu. Jeho někdejší usazeniny, dnes hlavně v opuky a pískovce změněné, rozhodují o tvářnosti dnešního povrchu S. Čech. Prostírají se téměř souvisle od Děčínských skal až k Orlickým horám, zasahují na J. místy asi až ke směrnici Křivoklát, Beroun, Říčany. Pískovce tvořívají tu a tam divoké scenerie (Děčínské a Tisské stěny, Dubské, Kokořínské, Českolipské, Prachovské skály, Čes. ráj, Adršpašské a Teplické skály, Broumovské stěny a j.), opuka jest podkladem mírně

zvlněného, táhlého terénu (na př. od Prahy k Středohoří, od Litoměřic a Roudnice k Ml. Boleslavi v SV. Čechách a j.).

Následující doba třetihorní (terciér) byla dobou druhého velikého horotvorného dění. Tehdy vznikly dlouhé zlomy, podle nichž variské hory, tehdy již v mírnou vrchovinu sbroušené, se propadly nebo se zvedly v nynější horské soustavy. Stará pohoří byla silně rozrušena. Tak původní krušnohorská klenba horská se prolomila a zanechala trosky v podobě dnešních hor krušnohorské soustavy (v. výše). Také ostatní hory byly vyzdviženy, rozlámány, rozrušeny a zčásti se i propadly a pod. Vznikly veliké štěrbiny i propadliny. V propadlině pod dnešními Krušnými horami se vytvořila třetihorní jezera, dnes pánve hnědého uhlí. Z puklin vyvřela sopečná masa Čes. Středohoří (v. odd. I. 1. A.), Doupovských hor (v. II. 1., T. 71) a jejich po celé oblasti roztroušené kuželovité odnože (Bořeň, Říp, Rálsko, Trosky, Kunětická hora atd.). Západočeské teplé a minerální prameny a občasné mírné zemské otřesy v oblasti Krušných hor, Čes. lesa a Šumavy jsou jakési dozvuky oněch převratů. Také v dnešních J. Čechách se utvořily v třetihorní době sladkovodní nádrže (dnes třeboňská a českobudějovická pánev). Čtvrtohory (diluvium a aluvium) zanechaly nánosy cihlářských hlin a štěrků po úbočí údolí, zbytky jezer doby ledové (šumavská jezera s morénami) rozsáhlá rašeliniště v Kruš. horách, v Čes. lese a na Šumavě). V Krušných horách na saské straně, v Krkonoších, ve Slezsku jsou i sledy velikého ledovce severského a místy i nepatrného místního zalednění. Sopky čtvrtohorní v Čechách (Komorní a Železná hůrka u Chebu) a na Moravě (u Bruntálu) zůstavily místy lože sopečného prachu, lapili, bomby, ba i lávové proudy (v. Františkovy Lázně). Vymodelováním horstev a uložením řek v dnešní toky vznikla krásná údolí Vltavy (původně odtékala k J.), Otavy, Mže (Berounky), Radbuzy, Úhlavy, Úslavy, Střely i Ohře, největších řek naší oblasti a jejich přítoků. Tvářnost rostlinstva i živočišstva se měnila. Po době ledové nastala doba stepní (zbytky stepí se uchovaly ve Středohoří, v. I. 1. A), pak doba pralesů, jež zasahovala do dob historických (v. osídlení níže).

B. **HORSKÁ SOUSTAVA KARPATSKÁ** vznikla za mohutné horotvorné činnosti v třetihorách. Jest pokračováním Alp, s nimiž má mnoho společných znaků. V ČSR. vyplňuje, jak uvedeno, území V. od čáry Znojmo—Mor. Ostrava. Na Moravě patří tedy k této soustavě Pavlovské vrchy u Mikulova (vápence), úval Dyjskosvratecký, Chřiby, Bílé Karpaty, Vizovské hory, Vsacké vrchy, Javorníky a Moravsko-slezské Beskydy.

Geologická stavba karpatské oblasti jest velmi složitá, ježto jest výsledkem několika horotvorných období. Nejstarší vrásnění se událo asi koncem doby kamenouhelné a složilo do zvrásněných hor starší vrstvy předvariské (v. svrchu při Čechách), které tvoří dnes střední pás horský (v. svrchu) a hory spišsko-gemerské. Tehdy asi vyvřely slovenské masivy žulové. Druhé vrásnění nastalo v době křídové. Starší hory, tehdy již pokryté vrstvami mladších (v geologii druhohorních) mořských usazenin, byly vyzdviženy a tvoří dnes jádra druhohorních oblastí. Charakteristickým znakem těchto hor jest, že sráznější jižní svahy jsou pokryty uchovanými vrstvami v původním sledu, kdežto na sev. svazích bývají tyto vrstvy navzájem překlopeny a přesunuty. Třetí vrásnění nastalo ve středních třetihorách (terciéru), kdy byly mohutné vrstvy mladších usazenin (flyš) složeny v horské vrásy a různě přesunuty. V té době poklesl také jižní okraj Karpat a nastaly tam obrovské výlevy vyvřelin (srov. svrchu jižní vnější horský oblouk).

Slovenské Karpaty tvoří zhruba veliký, vejčitý útvar, jehož některé obvodové části zabíhají na území jednak moravské, jednak polské, jednak maďarské. Skládají se ze dvou oblouků, tvořících veliký elipsovitý útvar: A. ze severního vnějšího oblouku od Dunaje do Polska; B. z jižního a východního vnějšího pásu vyvřelin; C. z vnitřního pásma, jež vyplňuje obsah této elipsy.

A. Severní vnější oblouk horský jest oddělen od ostatního Slovenska na V. údolím dolního a středního Váhu. Tomuto oblouku patří zeměpisně Malé Karpaty (více v. u Bratislavy), Bílé Karpaty (v. oddíl VI., T. 251), Javorníky (v. T. 251), Beskydy (moravsko-slezské, v. oddíl V. 6.), slovenské (v. T. 301, odd. 8.) a polské (v. vých. Slov., oddíl 8.). Malé Karpaty arciť geologicky (původem a složením) patří vlastně vnitřnímu oblouku, jsouce z části budovány i rulou, svorem a žulou, kdežto ostatek sev. vnějšího oblouku se skládá z měkkých třetihorních t. zv. karpatských pískovců. Toto hlavní pásmo pískovcové místy (Halič, vých. Slov. a Podkarp. Rus) obsahuje naftu a sůl a jest po obou bocích provázeno ostrovovitými vápencovými skupinami. — B. Jižní oblouk horský, t. zv. vyvřelé pásmo, tvoří JV. část horské elipsy slovenské. Kdežto sev., vnější pískovcový pás jest vypouklý k S., jest již. sopečný pás vypouklý k JV. a uzavírá tak slovenskou soustavu karpatskou na J. a V. Složen jest z mladších (třetihorních) vyvřelin (trachytů, andesitů a liparitů) asi tak, jako na př. české Středohoří (zde čedič a znělec). Skládá se ze dvou křídel (asi po 150 km), jež mají vrchol u maďarského města Miškovce (Miskolc). Záp. křídlo počíná na maďarské půdě u Dunaje vrchy Novohradskými, pokračuje k V. po maďarské půdě pohořím Matra a Bukovými vrchy (Bükk). Odtud se obrací ostře jeho východní křídlo k S. vinorodým Tokajským podhůřím (Hegyallya) a přechází na půdu slovenskou Slánskými horami V. od Košic a Prešova. S. od záp. křídla tohoto oblouku vnikla sopečná masa až ke Kremnici Ostrožkami, Štiavnickými horami, Kremnickými horami a Vtáčníkem a j. Místy jsou impregnace stříbrných a zlatých rud a mnoho min. vod. — C. **Vnitřní pásmo** tvoří obsah svrchu vymezené elipsy s jádry prvohorních hornin, masivů žulových, dolomitů a vápenců druhohorních a j., a skládá se: a) **První oblouk vnitřní**: Inovecké (Hlohovecké) nebo Považské hory (Trenčianské a Súlovské hory), Veterné hole a Malá Fatra, Oravská Magura, Oravsko-liptovské hory, Vysoké Tatry, Spišská Magura, Levočské hory a Branisko. Popis těchto horských skupin najde se jednak v odd. VI. při T. 251, jednak v oddílu VIII. při T. 301. — Podle tohoto pásma se vyskytují rozsáhlé oblasti vápencové (na př. oravské a spišské). — b) **Druhý vnitřní oblouk** tvoří řetěz horských skupin: Tribečské hory, Ptáčník, Kremnické hory, Velká Fatra, Nízké (Nižné) Tatry, v němž vnitřní pásmo splývá s vyvřelým (v. B.). — c) **Třetí, vnitřní neboli Krušnohorský pás.** Od předcházejícího jest na Z. a na S. oddělen hlubokým údolím Hronu, leč na SV. s ním splývá v jediný horský kmen. Na J. údolí Ipľu, Rimavy a Slané, na V. údolí Hornadu odděluje jej od již. vnějšího sopečného pásma. Řetěz hor počíná pískovcovým hřbetem mezi dolním Ipľem a Hronem, pak pokračuje sopečnými (trachyt a andesit) horami Štiavnickými a Javořím (Javorie), poté od trati Zvolen—Lučenec k V. se táhne masivní Rudohoří (Rudohorie, Slov. Krušné hory) s velikými oblastmi vyvřelými (Poľana), vápencovými (Muráň, Dobšiná, Slovenský kras) a j. Ve V. části se spojuje Rudohoří s Nízkými Tatrami ve Vernársko-Hnilecké hory a v Košickou

hornatinu. Rudohoří je popsáno podrobněji při T. 252 u Zvolena.

V zemi Podkarpatoruské schází střední pásmo a pás vyvřelin se přikládá přímo na zevní pás karpatských pískovců.

Svrchu naznačené rozdělení má význam pouze pro přehlednost, ježto vědecké rozdělení i názvosloví doposud nejsou ustálena. Tak nověji se seskupují hory Kremnické, Štavnické, Ostrôžky (ba i Poľana), Vtáčník a j. ve Slovenské sopečné středohoří (v. o tom při VII. 1.).

7. NĚKTERÉ PŘÍRODNÍ ZAJÍMAVOSTI.

Podzemní svět v Mor. Krasu (III. 7.), Demänovské jeskyně u Lipt. Sv. Mikuláše (VIII. 3.) a ve Slov. Krasu (v. VII. 1.), Ledová jeskyně v Dobšiné. Kromě těchto světově významných jsou v středočes. váp. oblasti největší čes. jeskyně u Chýnova u Tábora, pěkné u Malče u Litovle, u Teplic nad Bečvou, Belánská u Belánských Kúpelí v Tatrách, Axamitka u Smierdžonky (S. od Kežmaroku). Mnoho jeskyň jest roztroušeno ve váp. oblastech Slovenska (v údolí Studené u Podbielu v Lipt. holích, v údolí Hronu, ve Velké Fatře a j.).

Skalní města jsou Adršpach a Teplice u Police n. Met. a v blízké Hejšovině. Tisské stěny, v Děčín. stěnách (Jetřichovské skály), u Hanšpachu u Aše, u Dubé, v Čes. ráji (Malá Skála a j.), Prachovské skály, Toulovcovy skály u Litomyšle. Na Moravě pod Pradědem, v Morav. Krasu, Pulčínske skály u Vsetína a j. Na Slovensku zejména Sulovské skály, Slov. ráj a j.

Krásná údolí. Údolí Labe ve Středohoří (výhled od Dubického kostelíku) a v Děčín. stěnách. Ploučnice (horní a dolní). Ohře od Kadaně k Ostrovu (II. 1.). Mže u Svojšínu, u Stříbra, od Plzně ke Křivoklátu a dále údolí Berounky. Střely u Rabštejna, Plas, Liblína. Vltavy (Zvíkov, Orlík, Svatoj. proudy, v. II. 6.). Lužnice (od Tábora k Bechyni a dále). Otavy od Písku ke Zvíkovu (Sedláčkova stezka). Sázavy (Posázavská stezka). Jizery od Žel. Brodu k Semilům (Riegrova stezka) a Kamenice (Palackého stezka). Horního Labe (nad Král. Dvorem). Úpy nad Čes. Skalicí. Metuje nad N. Městem (Peklo). Bělé u Skuhrova (Antoničino údolí). Zdobnice u Pěčína. Div. Orlice u Potštýna a Litic. Tiché Orlice pod Čihákem (Čes. brána). U Prahy údolí Šárky a Tiché údolí u Roztok. V JV. Čechách: údolí Mastníku u Sedlčan; Kamenné Sázavy u Votic; Konopištského potoku; Želivky; Doubravky u Žlebů; Chrudimky u Seče. Na Moravě: údolí Svratky (Vír) u Nedvědic; Svitavy u Adamova; Oslavy u Náměště, Jihlavky, Rokytné u Mor. Krumlova, Dyje u Znojma; Velká Bystřice (Moravský ráj); Bečvy u Teplic u Hranic. Ve Slezsku: údolí Ostravice u Hamrů v Beskydách; Moravice u Hradce u Opavy. Na Slovensku: údolí Váhu, Hornádu; Popradu při hranicích; Hnilce (Ztratená); Hronu u Sv. Kříže. Všechna údolí řek v Podk. Rusi, zejména horního Užoku, Terebji, Terešvy a Tisy.

Soutěsky jsou v Děč. stěnách (Edmundova, Divoká, Vlčí), u Dubé, Pručelské údolí u Sebuzínu. Tečiněvské údolí u Úštěku, Peklo u Čes. Lípy, údolí Ploučnice u Ralska. Údolí ve stěnách Poličských, v Mor. Krasu. Na Slovensku Manínská soutěska. Soutěska u Těrchové v Níz. Tatrách. Soutěsky ve Vel. Fatře (Gaděrská dolina a j.). Soutěska Prosiecká a Kvačianská u Lipt. Sv. Mikuláše. Proslulé Pieniny na Dunaji. Soutěsky Slov. ráje (Sokol a j.) a Slov. Krasu (na př. překrásná Zadielská dolina u Košic).

Přírodní zajímavosti podle tur. oblastí:

A. ZEMĚ ČESKÁ A MORAVSKOSLEZSKÁ.

I. SZ. Čechy: Borečský vrch u Lovosic (vyzařuje teplo). Brandeburská brána a celé okolí (rybníky, flora a fauna) Doks. Jeskyně na Pustém zámku u Čes. Kamenice, u Kokořína, Husovy jeskyně u Mimoně a Čes. Lípy, u Töpferu v Sasku. — Rybníky u Doks, u Kumru, u Zahrádek, Krás. Pole, u Stráže pod Ještědem. — Rokle Edmundova, Divoká, Vlčí v Děč. stěnách. Tečiněvské údolí v Úštěku, Peklo u Čes. Lípy, soutěsky u Dubé, Rytina u Svádova, Příbramská soutěska u Verneřic, soutěsky na Hor. Ploučnici u Ralska. Skalní bludiště: Děčínské a Tisské stěny, Dubské skály, Pravčická brána, Jetřichovské skály, Sloup u Čes. Lípy, Jestřebí a Provodínské kameny, Herkulovy sloupy u Königsteinu v Sasku. Geologie: Sopečné kužele Středohoří. Hnědouhelné pánve. Šárka u Prahy (buližníkové skály). Střekov u Ústí n. L. (znělcové sloupy). Radobýl (čedič. sloupy). Vrkoč (paprskovitě upravený sloupovitý čedič) u Ústí n. L. Čedičová (Čertova) stěna u Čes. Dubu. Čedičové sloupy u Kam. Šenova. Rula při Labi pod Děčínem. Porfyr u Teplic. Granáty u Dlažkovic. Teplé prameny. Zkameněliny v křídovém útvaru na mnohých místech. Augitové sopečné kužele u Kojetic u Prahy. Jurské usazeniny u Zeidleru, Kyjova a Chřibské (Maškova hora). Říp (úchylka magnetu). Vaňovský vodopád. — Zemědělské: vinařství u Mělníka a Žernosek (veliké sklepy). Chmelnice v údolí Ohře a u Úštěku. Třešňové sady pod Kamýkem u Prackovic a sadařství u Třebenic. Dolany u Libčic (švestky). Pěstování cukrovky v Polabí (Kralupy, Roudnice až k Josefovu). Botanické: stepní flora na čedič. kopcích Středohoří. Eichberg (reservace) u Kravař. Rozvodí Sprévy, Labe, Odry u Georgsvalde. Doly: kamenouhelné (Pchery, Slánsko) a hnědouhelné u Teplic, Duchcova a Mostu. Mnoho lomů na čedič štěrkový (Radobýl) i sloupový.

II. ZÁP. A JZ. ČECHY:

A. Záp. Čechy. Kamenouhelné (Kladno) a hnědouhelné (Duchcov, Chomutov, Kadaň, Falknov) pánve. — Kamencové jezero u Chomutova. — Rašeliniště v Krušných horách. Lesy křivoklátské a lánské. — Pernice trpaslíků na Chlumu u Radonic. — Komorní a Železná Hůrka (Kammerbühl a Eisenbühl) u Chebu (býv. sopky). Naleziště egeranu a skalní město u Hazlova u Aše. — Úhošť (Burgberg) u Kadaně, sopečné tufy (barevná hlinka). — Kněží hora (Pfaffenberg) u Jesenice (viklany). — Lazurová hora (Michelsberg) u Plané. — Malachitová jeskyně u Měděnce. Schmiedeberg (lomy čedič. sloupů). — Vřídlo (Sprudel) v Karl. Varech. — Slatina u Frant. Lázní. — Kaolin u Karl. Varů, Sedlce, H. Břízy, Podbořan, Kadaně, Dalovic a Dobřan u Plzně. — Býv. doly na stříbro u Stříbra. Doly na rudu uranovou v Jáchymově. — Chmelařská oblast u Žatce. — Chebské museum. — Klášter Teplá (přírodní museum). — Zámek v Kynžvartě (nerosty).

B. Brdská oblast. Barrandova skála u Zlíchova. Údolí sv. Jana u Srbska. — Okolí Karlštejna. Budňan, Záhořan, Tejřova a j. (hojné zkameněliny, zvl. korále). Padrťské rybníky. Údolí Vltavy (Orlík, Zvíkov). Údolí Říčky u Vráže. Údolí Otavy a Mže. — Buližníkové ostrohy na př. u Plzence (Radyně). Důl vitriolové břidlice u Hromnic. — Pánve uhelné u Plzně a j. (v. seznam níže, zejména u Radnice, Nýřany a j.). — Růženínový lom u Písku. Lazurová hora u Chodové Plané. Příbram (Březové Hory, olověné doly). Dědova hora u Hořovic (rumělka). Nučice, Baba (v Hřebenech), Mníšek, Ejpovice (žel. ruda). Osek u Rokycan (t. zv. rokycanské kouličky).

C. Pošumaví a Šumava. Loupenské skály buližníkové u Přeštic. Ostrá Hůrka a Radyň (buližník). Žul. návrší od Nepomuk k Nalžovům (park), na Želnavských horách, na Lužném (ssuť 111 m). Steinbühlergesenke v Bav. Pfahlu, křemenná stěna v Bavorsku od rak. hranic ke Schwarzenfeldu na Nábě. — Romant. údolí: Úhlavské (pod Ostrým), Deberno (Baerenloch v Bavořích), Rozsocha (Riesloch) pod Javorem, Vydry, Vltavské údolí pod Kopáčem, Blanický důl. Kotliny: Železné Rudy (pohled od Špičáku), důl Úhlavy (od Černého jezera), kotlina Všerubská (pohled s Oseku), údolí Bílé Řezné v Bavorsku (mezi hřbety Ostrého a Javoru), kotlina vltavská (zejména u Kunžvartu). Průplavy Švarcenberský a Frauenberský. Peřeje: Bílá strž pod Ostrým a Černá strž pod Černým jezerem, Sekerský potok, peřeje Vydry (s jara), Čertovy proudy u Vyš. Brodu nad Vlt. Jezera jsou ledovcového původu, pod příkrou, ledovci zbroušenou stěnou tvořívá hráz čelná morena (sbroušené balvany) býv. ledovce: Černé jezero (18·4 ha, 40 m hlub., 1008 m n. m.). Čertovo jezero (9·7 ha, 36 m hlub., 1030 m n. m.). Javorské jezero (4·5 ha, 33 m hlub., 934 m n. m.). Pleso (Mlaka, 3 ha, 6 m hlub., 1096 m n. m., mnoho pstruhů, zarůstající). Prášilské jezero (4 ha, 14 m hlub., 1079 m n. m.). Roklanské jezero (3·7 ha, 17 m hlub., 1065 m n. m.). Plešno (Plekenštejnské, 6 ha, 18 m hlub., 1090 m n. m.). Vodní nádržky jsou: rybník Olšina (Langenbruckerteich) při T. 40; přehrada pod Javorem, jímka Rokyty a j. Rašeliniště (vrchoviště) jsou zejména: Rokyta (Weitfällerfilze), nejproslulejší u Modravy, Blataviska (Plattenhausen) u Březníku; Mrtvá slať (Tote Au) u Černého Kříže; Borovská slať (Föhrau Filz); Okrouhlé bahno (Filzau); Vltavské borkoviště a j. — Doly a naleziště: Zlato vyskytuje se u Kašperských Hor (údolí Lesnice), u Vodňan v žilách, v Otavě a Blanici v písku. Četné písečné a štěrkové sejpy podél Úhlavy, Otavy a jejich přítoků jsou zbytky zaniklého ryžování. Stříbro se dolovalo u Hor Matky Boží, u Stříbr. Hor, u Velhartic, na Borku, u Svojšic, u Rudolfova, u Čes. Budějovic a j. Žel. rudy jsou u Žel. Rudy, pod Javorem a Roklanem, tuha v pásu od Mokré (Černá a Mokrá) k Čes. Krumlovu. Vápenec u Týnce na Klatovsku, zejména však u Sušice a u Hydčic (Horažďovic) a j. — Uhlí je u Plzně (Nýřany, Zbuch, Mantov, Litice) a u Čes. Budějovic (Mydlovary). U Chejlové (u Blovic) jest asi 150 let starý bukový les. Velké žulové lomy jsou v Bavorově u Vodňan, u Olšan a j.

III. Jihových. Čechy a záp. Morava. Údolí střední Vltavy (údolí Mastníku), Lužnice, Sázavy, Doubravky u Chotěboře, Chrudimky pod Ohebem, Svratky u Víru a Nedvědic, Oslavy u Náměště, Jihlavky a Dyje. Rybníky a lesy u Třeboně a Chlumu, Jindř. Hradce, Telče, rybník Ďářko ve Žďárských horách, u Mikulova. Mískovité balvany u Želivky a jejích přítoků. Obora u Říčan (lesní flora, reservace), Kersko u Sadské, Červ. Pečky (angl. park, orchideje), u Kolína, Žehušická obora u Čáslavě (staré stromy, vzácné konifery, bílí jeleni). Malín (křen). Geolog. zajímavosti: Kaňk u Kutné Hory, Kamajka (pobřeží křídového moře, zkameněliny) u Čáslavě. Fijalník u Vlastějovic n. Sáz. (žel. ruda). Sklárny u Světlé a Čes. Šicendorfu. Jeskyně u Chýnova. Borek u Chotěboře (hadcové skály s význačnou florou). Toulovcovy skály u Litomyšle (skalní město). Kunětická hora (geol.) u Pardubic, Platěnice (prehist.) u Moravan. Třetihorní vrstvy u Opatova, permská Boskovická brázda, údolí Svitavy. Mor. Kras. Uhlí u Rosic a Oslavan. Stepní flora na hadcových skalách u Mohelna. Mrákotín u Telče (žul. lomy). Vistonice (prehist. naleziště) a Pavlovské hory (geol. slož.) u Mikulova. Houštinné porosty dolní Dyje.

IV. Sev., SV. Čechy a sev. Morava. A. Sev. Čechy: Skalní scenerie: Český ráj (Klokočské skály). Prachovské skály u Jičína, Baba u Mladé Boleslavě, Kumerské pohoří u Doks, Kácov u Mnich. Hradiště, Skalní bludiště Adrspašské a Teplické. Čertova zeď u Č. Dubu, Skály u Dubé, Peklo u Č. Lípy. Skalní hrad a Modlivý důl u Svojkova (Č. Lípa). Rozsáhlá oblast s lesními rybníky a velikými koloniemi vodního ptactva u Doks. Provodínské kameny u Srní (Rehdorfu). Trosky (čedičové skály), Muchov, Broumovské stěny, Ostaš a Skály (Bischofstein), Police n. Met. U Bezděze lokalita glaciálního tesaříka. Kmeny araukaritů u lázní Bělohradu (v. tam více) a Radvanic. Krkonoše (flora). Košťálov u Semil (permské ryby), Kozákov u Žel. Brodu (polodrahokamy). Čedičové sloupy u Kamenického Šenova. Černé uhlí u M. Svatoňovic a Žacléře, hnědé u Frýdlantu a Hrádku.

B. **Severových. Čechy.** Údolí v Orlických horách (Knězy ve Včelném), Metuje u N. Města, Zdobnice u Pěčína, Orlice u Potštejna, Litic. Park zámecký se udržuje v Náchodě, lomy růžové žuly u Litic n. Orl., dioritu u Pěčína, gabro u Deštné, Borovice u Jedliny u Rychnova n. Kn. Luhy (reservace stromů) u Chlumce n. C. a j. Hojnost pstruhů v Metuji, Zdobnici, Bělé, Orlici T. i D., chov stříbrných lišek v Jablonném. Podrobněji v. Orlické hory (IV. 5. A.).

C. **Sev. Morava.** Bludné balvany švédské žuly z ledové doby (na př. před kostelem v Jistebníku) a ledovcové morény při sev. slezských hranicích, na Ostravsku a Opavsku. Lesní museum v Úsově. Zkamenělý zámek a Svěcená díra (jeskyně) u Loštic. Propasti a jeskyně u Teplic n. Beč. (u Hranic). Ponorný pramen (Pinloch) u Ostružné. — Jeskyně na Radhošti. Kotouč (Šipka a j.). Jeskyně na Sandhüblu. Tvarohové díry na Král. Sněžníku. Kamenná rokle pod Pradědem. Kotelní louka (Kesselwiese) pod Vys. holí (zvl. květena), pod Sálvíz (Saalwiesen) u St. Města. Sev.-mor. t. zv. „Švýcarsko", t. j. údolí Bystřice (S. od Olomouce). Slez. „Švýcarsko" v Prusku u Javorníku. Mechové jezero u Rejvízu a vodopád Opavy pod Pradědem. Sirné prameny u Losína. Jeskyně u Mladče. Prales Heralka v Beskydách a prales na Vel. Jeseníku u Ramzové. Mramor u Supikovic. Měď u Skal. Zlato u Karlovy Studánky. Sopečné bomby a lapili diluviálních sopek u Bruntálu.

V. **Vých. Morava.** Minerální prameny (v. svrchu). Nafta u Kbel, Napajedel a u Hodonína. Hnědé uhlí u Kyjova a Dubňan. Sledy soli u Valtic a při záp. Karpatech (slané prameny). Naleziště zkamenělin u Dév. N. Vsi. Vulkanická oblast u Brumova. Vápencové (útesové) skály u Štramberku. Porosty při Dyji (v. V. 1.) a j.

B. **PŘÍRODNÍ ZAJÍMAVOSTI V ZEMI SLOVENSKÉ.** Ptačí kolonie na Dunaji. Rašeliniště Šúr (Sv. Júr u Bratislavy). Vršatecký masiv proti Ilavě. Manínská soutěska u Povážské Bystřice. Súlovské skály u Predmieru. Vrátna dolina v Malé Fatře. Kvačanská a Prosiecká soutěska v Liptově. Javorina (přírodní park tatranský, kamzíci, kozorožci, medvědi a j.). Slovenský ráj neboli Hrabušické rokle na Hornadu (Hrabušice — Dobšinská jeskyně). Geol. zajímavy jsou profily u Kremnice, sopečné oblasti (Štiavnica, Ostrôžky, Kremnica), doly (v. dále), studené „gejsíry" v Ipoľské Nitře a v Herlanech, rudní ložiska v Rudohoří, triasovské vápence u Muráně, Pěniny, nafta u Gbel a Turzovky a p.

Podzemní svět. Jeskyně u Plaveckého Sv. Mikuláše. Čachtické podzemní chodby. Jeskyně pod Červeným kamenem. Z. od Nového Mesta nad Váhom (T. 251). Demänovská jeskyně u Lipt.

Sv. Mikuláše (T. 301), Dobšinská ledová jeskyně jižně od Popradu. Stanišovská jeskyně a propast Sokolová na hoře Ohništi u Sv. Jana Podturně, jeskyně u Vážce. Liskovská jeskyně pod Mnichem u Ružomberka. Mažiarna v Gaděrské dolině u Blatnice v Turci. Aksamitka neboli Mliečna diera u Haligovců ve Spiši. Bělská (Belánská) jaskyňa u Tatranské Kotliny (T. 301). Poráčská jeskyně u Koterbachu ve Spiši. Jasovské jeskyně u Košic. Obsáhlý podzemní svět jest v okolí Plešivce (v. tam více). Bradla (Agtelek), jsou již v Maďarsku, Zvonica, Lednica, Domica u Hosúsova.

Floristicky zajímavé jsou Vysoké Tatry, Liptovské hole (alpská flora, protěž) a j. Velká rašeliniště jsou v Oravě. — Zvířena zajímavá jest ve všech horských oblastech (rys, divoká kočka, medvěd, stáda div. vepřů a j.), zejména však na Vys. Tatrách a Lipt. holích (stáda kamzíků). Museum karpatské v Popradě a ve Velké.

8. NEROSTNÉ BOHATSTVÍ.

Geologická pestrost Československé republiky jest příčinou nerostného bohatství. Nejbohatší jsou Čechy, pak Morava, nejméně bohata jest Podkarp. Rus. Lomy: ž u l o v é: Jílovsko a Orlicko ve střed. Čechách; Nasavrcko a Litice n. Orl. ve vých. Čechách; Telč, Mrákotín, Třebíč v záp. Mor.; v Povltaví; Frýdeberk ve Slezsku; u Bratislavy a j. K nim se pojí lomy dioritové (Pěčín a j.) — Č e d i č o v é (štěrk): Žalhostice u Litoměřic, Stříbrsko, Semily, Níz. Jeseník. Andesitové a trachytové na Slov. a Podk. Rusi (u Štiavnice, Prešova, Užhorodu). P í s k o v c e u Hořic, u Bystřice p. Host. a j. Mramory u Prahy (Slivenec), v Jeseníku (Dol. Lípová, Supíkovice, Frýdeberk), na Podk. Rusi (barevný) a j. V á p e n c e cementářské: u Berouna a Prahy. Na Moravě jest to zejména t. zv. vnější útesový pás karpatský (na př. Výhon u Rajhradu, Nová hora, Stránská skála, Švédská hráz u Brna, v Pavlovských horách (u Cetechovic, Zdounek, Kurovic při Hulínu, Kotouče u Štramberka a j.), u Šternberku, Olomouce, Holešova, v Pováží (u Žiliny a j.). Saturační z čes. devonu (Koněprusy), mor. a slez., druhohorní (u Štramberka a j.). Obecné: Hydčice, Sušice (Rabí), Č. Krumlova, Posázaví, Tábora, Žel. hor (Váp. Podol), Vrchlabí, Mor. Kras, Pavlov. vrchy. V Jeseníku, téměř všude v Karpatech. Magnesit na četných místech mezi Lučencem a Košicemi. — Živec u Meclova a j. Tuha: Mokrá a Černá u Č. Krumlova, Jeseník. Krycí břidlice: u Rabštýna nad Střelou, u Žel. Brodu, v Níz. Jeseníku na několika místech. Kaolin u Plzně (veliké odklizy u Hor. Břízy, Dobřan) a Karl. Var. Hlíny keramické: Rakovník, Líšany, Měcholupy, Vildštejn, Cheb, Blansko, Břeclavsko, záp. Slov. a j. Sklářský písek: Zálezly n. L., u Kyjova, Hodonína a j. — Rudy železné: u Dušníku (Nučice, Loděnice), Zdic, Berouna (Kruš. hora), Komárna, Ejpovic, v Kruš. horách, na Slov., zejména ve vých. Kruš. horách (v. tam). — M a n g a n o v é u Kyšovce na Slovensku. w o l f r a m o v é u Chvaletic, Slavkova a Cinvaldu v Čechách. U r a n o v é a radiové u Jáchymova. S t ř í b r n é a olověné u Příbramě, Stříbra. Z l a t é u Jílového, Roudného, Sedlčan (Milešov), Vodňan, Kremnice, Štiavnice, u Magurky v Níz. Tatrách a j. R ý žoviště byla v Otavě a j. — D r a h é k a m e n y: drahý opál u Prešova. Čes. granáty u Dlažkovic. Brusírny jsou v Turnově. S ů l jest v nepatrném množství na Moravě, lože u Prešova a Akna Slatiny. N a f t a jest na Moravě u Ratiškovic (miocenní), u Gbel (eocenní) a u Turzovky na Slov., u Luhu a Jasini v Podkarp. Rusi.

U h l í. I. H n ě d é uhlí. Menších pánví jest mnoho, významnější jsou: 1. hnědouhelná pánev podkrušnohorská s revíry: a) Teplice, Most, Chomutov; b) Falknov—Karl. Vary; c) Chebský. Podrob.

v. II. 1. Chomutov. Také na saské straně jsou velká ložiska u Zwickau. — 2. Oblast Kyjov—Hodonín na Moravě s uhlím mladým (pliocenním), málo výhřevným u Kelčan, Žeratic, Dubňan. — 3. Sudetská naleziště: a) v S. Čechách u Frýdlandu a Hrádku, b) ve Slezsku u Sörgsdorfu. — 4. U Čes. Budějovic—Třeboně. — 5. Slovenská naleziště nejvydatnější u Handlové, malé u Mal. Novohradu a u Veliké u Lučence, v Badínu u Baň. Bystřice.

II. Kamenné uhlí. A. Země Česká: pánve kamenouhelné (geolog. t. zv. permokarbon) leží v Z. Čechách většinou přímo na fyllitickém podkladě, tvoříce v mnohém směru svérázné a zajímavé oblasti pro odborníka i turistu: 1. Radnická pánev (v. T. 35, km 104) zajímavá tím, že mocné sloje uhlí leží na povrchu. 2. Plzeňská pánev (v. Plzeň, T. 35, km 115), jež dala základ průmyslovému rozvoji Plzeňska. K nim se připojují další malé pánve. 3. Štilecká (v. Žebrák, T. 35, km 60). 4. Lísecká (v. Stradonice nad Berounkou, T. 59, km 10) a 5. Přílepská pánev (v. tamtéž). 6. Holoubkovská (v. Holoubkov, T. 35, km 83). 7. Mirošovská (v. Mirošov, T. 33 u Rokycan). 8. Skořická u Rokycan. 9. Letkovská (v. T. 35, km 99). 10. Rakovnicko-kladenská (v. Kladno, T. 71) ze všech největší a velmi významná pro průmyslový rozvoj středních Čech. 11. Merklínská (u Přeštic, v. T. 35). 12. Vranovská V. od Stříbra (v. T. 35, km 149). 13. Manětínská (v. Manětín, T. 55, km 39). 14. Útržky u Plas. K těmto středočeským pánvím jest připomenouti ještě: 15. pánev u Brandova (v. T. 75 a V. Kruš. hory). 16. U Mikulova (v. Kruš. hory). 17. Budějovická (v. Ševětín, T. 38). 18. Žacléřská u Žacléře. 19. Svatoňovická u M. Svatoňovic v SV. Čechách.

B. Země Moravská: 1. Největší čs. oblast uhelná jest ostravsko-karvínská. 2. Rosicko-oslavanská pánev u Brna (v. III. 9.). 3. Něco uhlí jest u Boskovic a Mor. Třebové, více zajímavého teoreticky (původu křídového) než prakticky. — C. Na Slovensku a Podkarp. Rusi kamenného uhlí není. Při J. hranici (v. údolí Slané) jsou menší lože v Maďarsku.

V Zemi Slovenské hornictví bylo příčinou kolonisace slovenských krajů ve 13. století německými osadníky, kteří vytvořili typická města. Jako naleziště drahých kovů prosluly Banská Štiavnica a Piarg u B. Št. (doly na stříbrnou rudu). Harmanec (žíly zlaté), Kremnica (dva státní doly na zlatou rudu), Piargy u Kremnice (zlato). Doly na zlatou rudu jsou ještě v Magurce (Nízké Tatry) a ve Vyhni u Nové Bané (oba státní). Železná ruda se dobývá v okrese gelnickém v Gelnici a Niž. Slovinkách, v okrese moldavském v Nižném Medzevu, v okr. revúckém na Železníku, v Nándráži, Rákoši a Sirku, v okr. rožňavském (Dobšiná, Nadabula, Rožňava, Nižná Slaná, Štítník, Vlachovo), v okr. Spišská Nová Ves (Hnilčík, Kotrbach, Sp. Nová Ves). Nejvíce zúčastněné báňské společnosti jsou: Pohornadská železářská účastinářská spol., Rimamuráňská žel. úč. spol., Československý stát, Vítkovické horní a hutní těžařstvo a j. — Měď se těží ve Spišské Nové Vsi jako vedlejší výrobek při těžbě rudy stříbrné. — Železný kyz dobývá Pernek (okr. Malacky) a Smolnická Húťa (okr. Gelnica). — Antimonová ruda jest v Čučmě (okr. Rožňava), Vajsková u Podbrezovej. — Manganová ruda v Horce (okr. Poprad). — Uhlí jest na Slovensku jen hnědé, v Handlové. Mimo to se doluje též v Badíně (okr. Banská Bystrica). Malá pánvička jest u Šomodi nedaleko Košic, prakticky bez významu jsou výběžky maďarské pánve u Filakova a Lučence, jakož i malá pánvička v Jedlových Kostolanech u Zlatých Moravců. — Sůl (solivar u Prešova), v. též Podk. Rus (Marmarošská Solotvina). — Nafta: Gbely (státní doly). Ojedinělé a většinou dočasně těžené vrty jsou

u Turzovky a Popradna v okolí Žiliny, u Vyšního Komárníka, Mikové a j. blízko Dukelského průsmyku. — O p á l se doloval v Dubníku u Prešova. — A s f a l t o v é d o l y jsou u Strečna.

9. NÁRODOPIS.

Západ republiky takřka již úplně opustil krojový svéráz a přizpůsobil se mezinárodním vlivům evropským. Čím více se ubíráme k V., tím více přibývá svérázu národopisného v řeči, krojích i zvycích. Připadá nám, jako bychom se ubírali k zpřítomnělé minulosti západu. Ba v některých krajích Slovenské a Podkarpatoruské země jsou poměry, připomínající stav na západě až asi v 14. st. I tyto poměry nezadržitelně podléhají zubu času a stanou se jen pěknou, pietní tradicí.

Česká země: A. České národopisné oblasti: a) podle nářečí: 1. C h o d s k o, nejzápadnější čes. území kolem Domažlic. 2. JZ. Č e c h y, široký pruh český od Kralovic u Plzně přes Klatovy, Strakonice, k Jindř. Hradci, až na hranice rakouské a odtud v čáře k Týnu n. Vlt., Písku. 3. D o u d l e b s k o, J. cíp Čech J. od Č. Budějovic. 4. S t ř e d n í Č e c h y od Litoměřic a Loun na J. k Písku, na V. k Pardubicům, Chrudimi a až na hraniční pásma mor.-česká. 5. V ý c h. Č e c h y od Turnova přes Ml. Boleslav, Hradec Král. k Litomyšli. 6. P o d k r k o n o š s k o kolem Jilemnice a Zvičíny. 7. Č e s k o m o r. v y s o č i n a od Něm. Brodu k Poličce. Pokračuje na Moravě až k Vel. Meziříčí. — b) Podle krojů lze Čechy rozděliti jako podle nářečí, ač bývaly ještě menší svérázné okrsky, význačné osobitými dekorativními prvky, barevnými efekty, odlišnými od sousedních krojů. Nejznámější jsou: 1. Chodský kroj, jenž doposud zcela nevymizel, kdežto ostatní kroje zcela ustoupily měst. šabloně oblekové. Nosí jej ještě ženy a dívky do kostela v neděli a o svátcích, zvláště v okolí Domažlic i v místě. Také o lidových slavnostech se objevuje. Jest velmi malebný a vkusný. Vrapované sukně různých barev, pestré zástěry, vyšívány jsou černým hedvábím, jen kabátky jsou pestřejší. — 2. P l z e ň s k ý k r o j vyniká jasnou, uměleckou koncepcí rostlinnou na velkých čepcích a bílých plenách. Vidí se ještě při slavnostech na Plzeňsku, ba tu a tam i na trzích v Plzni. Uložen jest v plzeňských museích a zvěčněn na malbách Aug. Němejce (opona plzeňského divadla a j.). — 3. K r a l o v i c k ý k r o j v okolí Kralovic a Plas byl bohatě prolamován na plenách, zástěrách a v čepcích. Byl pestrý a barvitý s červeným, žlutým a zeleným hedvábným vyšíváním. — 4. S t ř e d o č e s k ý k r o j jest obměnou městského kroje. Drahý materiál hedvábný byl zkrášlen bílými výšivkami a vyšívanými tylovými vložkami. Zejména vkusné byly bohatě prolamované čepečky. — 5. V ý c h o d o č e s k ý k r o j kolem Ml. Boleslavě, Turnova a v Polabí vynikal pestrostí nad ostatní kroje české. Charakteristickým svérázem jeho byly zvláště karmazinovým hedvábím vyšívané pleny, šátky na hlavu a vínky. — 6. L i t o m y š l s k ý k r o j kolem Litomyšle, blízký ornamentem i provedením kroji hanáckému. Také šatka na hlavu se zachovala. — 7. B l a t s k ý k r o j v okolí Soběslavi, Třeboně, Jindř. Hradce byl velmi pestrý. Osobitou zvláštností byly bohatě vyšívané pleny v pestrých, harmonicky zladěných barvách. Hedvábí s bůstkami, cetkami rozmanitých odstínů barevných střídaly se s pracnými výšivkami na plátně neb tylu. — 8. K o z á c k ý k r o j okolí Tábora měl zpravidla jen barevnou sukni. Výšivky byly bílé, velmi pracné, s bohatým prolamováním na zástěrách a suknicích. — 9. H o r á c k ý k r o j v okolí Pelhřimova a Humpolce vynikal svéráznými čepečky, pestře vyšívanými a mužskými kožichy s pestře vyšívanými květy na zádech a na lemech rukávů.

B. Něm. národopisné oblasti v Čechách. Téměř každé pohoří jeví jistý svéráz a odlišnost v povaze něm. obyvatelstva. Při tom nutno pamatovati, že na mnohých místech jest obyvatelstvo v generacích smíšeno a vlivy českými proniklé. Příkladem jest lidová němčina v okolí Prachatic, užívající mnoho českých slov a j. — 1. Chebsko (Egerland) jest osobitý kraj kolem Chebu, velmi hrdý na svůj hist. i krajinářský svéráz. Měst. museum v Chebu a soukr. museum ve vyhlídkové Rs. Egerländer v Mar. Lázních podávají instruktivní obraz. — 2. Krušnohoří (Erzgebirge), v. II. 1. Na mnohých místech se udržely stopy hornického svérázu. — 3. Dolní Polabí (Elbegebiet, Niederland) okolo Děčína, Litoměřic, Čes. Lípy. Viz I. 2. — 4. Rumbursko, převážně průmyslové (v. I.). — 5. Frýdlandsko, Jizerské hory (Iser-Gau) a Krkonoše (Riesengebirge), chudý kraj, hostící hlavně dřevaře, brusiče skla. — 6. Broumovsko (Braunauer Ländchen), hist. památné, sousedící s Kladskem, jehož vliv se obráží. V. IV. 5. — 7. Orlické hory (Adlergebirge), osídlené hlavně chudými tkalci. Dialekt velmi odlišný. V. IV. 5. A. — 8. Lanškrounsko (Landskron), rolnický ostrov v čes. prostředí. V. IV. 7. — 9. Bystřicko u Jindř. Hradce při rakouských hranicích jeví v nářečí, zvycích, stavbách vlivy sousedních Rakušanů. V. III. 5. — 10. Čes. les a Šumava jsou velmi svérázným okruhem národopisným, výsadami, povoláním, osídlením (v. Šumavu, II., 9.).

Země Moravskoslezská. A. České oblasti dialektické i krojové: 1. Území kolem Telče, Dačic, Jemnic jest územím čes. nářečí, jež sem zasahuje od Z. 2. Horácko při pramenech Svitavy a Svratky na čes. pomezí souvisí s čes. Horáckem. Museum jest v N. Městě na Mor. Na V. zasahuje k Záňřebu a na hornatinu Drahanskou. Říká se tam hale (ale), hocho (ucho), hořad (úřad) a pod. S Horáky sousedí na V.: 3. Hanáci, kteří sídlí od Olomouce k Brnu, jejichž jazyk jest také hanáckým nářečím. Hanák říká rebe (ryby), zema (zima), led (lid), rež (žito), debe bel — bel be (kdyby byl, byl by). Kroj se objevuje při slavnostech. Podrobněji v. IV. 7. — 4. Zcela zvláštním a posud živě svérázným krajem nářečím, krojově i zvyky jest Mor. Slovácko. Podrobný popis v. V. 1. A. — 5. S. od Slováků (S. od Valašských Klobouk), sídlí Valaši, osídlení hlavně v J. a Z. Beskydách. V jejich nářečí se uchovaly některé prvky rumunských pastevců (v závorce rumun. slovo): chotar (chotar, pastviště), bača (bačiu), koliba (kolibu = seník), strunga (strungu = lavice), vatra (vatru = oheň), brynza (brunzu), žinčica (žintiču), gruň (gruiu, svah). Totéž platí o salašnickém životě slovenském (srov. VIII. 2.). — 6. S. od Valachů sídlí Laši, v jejichž řeči ozývají se již polské nosovky (v. V. 6.). — 7. Horalé v okolí Jablunkova, jejichž nářečí má mnoho prvků polských a slovenských. — 8. Poláci v několika obcích při polských hranicích. — 9. Slezané v okolí Opavy (brávek = vepř a j.). — 10. Pozoruhodno jest několik chorvatských obcí u Mikulova (v. III. 6. a VI. 2.).

B. Němci na Moravě. 1. Sever patří slezskému dialektu, jižní části dialektu bavorsko-rakouskému. Kroj se již neudržel nikde. Menší ostrůvky (u Vyškova, v Brně, v Olomouci a j.) se již počešťují. — Význačnější oblasti jsou: 1. Severní Morava a Slezsko v Jesenících a v okolí Nového Jičína. Jejich dialekt jest odlišný, vyslovujíť schlägt, Feier, frieren, zwinge, Klage, mag, schlage, taget, mancher, jako schlät, Foier, friesen, kwinge, kloer, moer, schloer, tort, moicher a p. — 2. Ostrov Mor. Třebové (Schönhengster Gau) v okolí Svitav a Moravské Třebové (v. IV. 7.) měl mnoho zvláštností, jež jsou sneseny v museu v Mor. Třebové. Středoněm. dialekt vyslovuje tu bald, Laden, binden, sel-

ber. als. Berg. geht. Vogel jako polt. Lon. pinn. sabr. os. Parg. git. Vigl a pod. Idiosmy jsou na př. Lippen = Flomsn. geizig = hastig. weinen = flennen a pod. — 3. Jihlavský ostrov (Iglauer Gau). Kroj jest možno spatřiti v museu v Jihlavě. Dialekt podobný rakouskému má idiomata: místo Mädchen. Faden. melden říká Mat. Fonn. meln. místo Kalk. Werk. Kopf. nein říká se Kole. Werch. Kop. na a pod. — 4. Jižní Morava v Podyjí a u Lednice (t. zv. Thayaner) mluví podobně jako sousední Rakušané. vyslovujíce Vater. Mutter. gewohnt. schlägt jako Fota. Muita (Muata). gewant. schlogt. — 5. Vyškovský ostrov („Schwoben"); místo keiner. niemand. fünf říká se keina. neina. feif.

B. ZEMĚ SLOVENSKÁ A PODKARPATORUSKÁ.

a) **Nářečí slovenská jsou tři:** 1. **Západním** se hovoří v okolí Bratislavy. Nitry. Trenčína. — 2. Středním kolem Turč. Sv. Martina. Lipt. Sv. Mikuláše. Oravy. Zvolena. Lučence. — 3. Východním v okolí Levoče. Prešova. Košic. Humenného (v. tam).

Záp.:	Střed.:	Vých.:
statek	statok	statek
odebrat	odobrať	odebrać
žádat	žiadať	žadać
mrtvý	mrtvý	martvy

b) **Různé národopisné zajímavosti země Slovenské.**[1])

A. Osady. — B. Neděle. — C. Kalendářní přehled trhů.

A. **Osady folkloristicky nejzajímavější** jsou:

1. **V okolí Bratislavy** jsou vesnice zajímavé rázem domků a krojem bohatě vyšívaným (v. tam). Jsou to zejména: Vajnory. Horvatský Grób. Švansbach. Čataj a Něm. Grób. Bohaté kroje se nosí v okolí Trnavy směrem na Hlohovec (Šelpice. Bohdanovce. Cífer. Hrnčiarovce. Trakovice. Bučany). Jablonica s vesnicemi Osuské. Hradiště. na T. 26 Kúty—Trnava.

2. Na T. 251 **Bratislava—Žilina** jsou zajímavé: Piešťany (kroje). Vrbové a Krakovany. U stanice Trenčianské Bohuslavice: Dolné Srnie. Mor. Lieskové. Zemanské Podhradie. Tam se nosí doposud starobylý kroj bošácký. Dále Drietomská dolina u Trenčína. v horní její části u St. Hrozenkova zvl. v Žítkově se najdou bohyně. t. j. lidové věštkyně. a kroje. Trenčín a okolní vesnice: Zlatovce. Stankovce. Trenč. Teplice a v údolí jejich vesnice Omšené. Porúbka a Poruba. Čičmany (na horní Rajčance). Zliechov a Valašská Belá jsou reservací nejstarší lidové kultury na Slovensku (v. Trenč. Teplice). Dřevěnými stavbami je známa Ilava a vesnice Papradno od stanice Považské Teplé. Štiavnik u Velké Bytče.

3. Při T. 232 **Vrútky—Zvolen** jsou pozoruhodné: Turč. Sv. Martin (Slovenské museum. v Turci lid kroje již nenosí). Kremnica. V okolí jsou německé vesnice. které si zachovaly ještě z kolonisace horníků starobylý stavební ráz. Jsou to zejména dědiny směrem k Něm. Pravnu. Piargy (stanice na téže trati). Konošov (4 km od stan. Piargy. lidová výroba krajek).

4. **V okolí Levice** na T. 253 N. Zámky—Zvolen jsou vesnice zajímavé stavebním rázem. na př.: Starý Těkov (3 km od dráhy záp. na řece Hronu). Rybník (1·5 km od dráhy). Čajkov (4 km od žst., barvitostí staveb nejkrásnější). Hronská Ves (8 km od žst.). Salmoš (10 km od žst. Kosmálovce).

[1]) O domáckém průmyslu v. str. 453.

5. **Střední Slovensko:** Banská Štiavnica (13.264 ob.) a vesnice okolní (Senohrad a j.) jsou sice těžce přístupné, 20—35 km vzdálené od dráhy, za to národopisně velmi zajímavé. Zachovala se tam lidová kultura slovenská. B a n s k á B y s t r i c a (362 m, 11.000 ob.) a okolí. V okolí jsou krojově zajímavé vesnice Dol. a Hor. Mičiná, Môlča a Poniky. Pak Podkonice, Priechod (v ned.). Okolo trati 293 Brezno—Červená Skala jsou staré vesnice, celé ze dřeva, nosí se tam pestré kroje mužské i ženské. Příkladem jsou: B a c ú c h, vyhořel a znovu byl postaven (žst.). P o l o n k a, žst., starobylá ves s pěknými dřevěnými stavbami. P o h o r e l á, 32 km od Brezna, žst. H e l p a, nejlépe zachovalá vesnice, žst., 28 km od Brezna, Šumiac, 3 km z konečné žst. Červená Skala na trati Zvolen—Lučenec, leží D ě t v a, městys, 3 km od stanice Dětva nebo od zastávky Kriváň—Dětva, Hrochoť, Očová a Očová-Dúbrava, Hriňová tvoří zvláštní okrsek lidové kultury a jsou krojově velice zajímavé. V okolí R i m. S o b o t y jsou starobylé evang. kostelíky ze 14.—15. st., t. zv. „husitské" (ohrazené). Z Lučence autobusem do Modrého Kamene a odtud na sever jsou zajímavé vesnice Dačolôm, Lešť, Turiepole, Tisovník, Abelová (Novohradské vrchy).

6. **Severní a východní Slovensko:** Z Kraľovan na trati Žilina—Košice odbočuje místní dráha celou Oravou až do Suché Hory na polských hranicích. Vesnice podél ní, většinou ze dřeva, mají nejzajímavější typy lidového stavitelství. V e l i č n á (dřev. stavby, naproti dřev. kostel v Zábřezi), pak Horní Kubín, Jasenová, Dlhá, Sedliacká Dubová. Z vlaku na trati Kraľovany—Ružomberok je viděti po pravé straně zajímavě položenou a zbudovanou dřevěnou dědinu Gombáš. Na lokálce do lázní Korytnica je stanice O s a d a, celá ze dřeva, a od ní 5 km na východ jest L u ž n á, ještě více národopisně zachovalá. Ještě dále jsou podtatranské dědiny s pěknými lidovými dřevěnými stavbami a starobylými interiéry: na př. Hyby ze stanice Lipt. Hrádok, dále Vážec, Štrba, Štola, 3 km od stanice elektr. dráhy Vyšné Hágy, v Tatrách. Mengušovce, Batizovce, Gerlachov, Ždiar, z Tatr. Lomnice asi 16 km. Na trati 310 Poprad—Podolinec je svérázná Spišská Belá a na sever kraj „Magura". Ve Spiši jest mnoho dřevěných staveb stáří skoro středověkého s kůlnovými vnitřky. V Zemplíně a severním Šariši, t. j. v krajině při polských hranicích jsou zvláště zajímavé: Bardejov, Vyšní Svidník, Stropkov, Humenné, Medzilaborce a Snina. V této krajině žijí Rusíni, z části poslovenštění, kteří si však uchovali jednoduchý kroj i náboženství řecko-katolického vyznání, kostely („cerkve") většinou jsou dřevěné, svérázného slohu (asi 46 kostelů v okolí).

B. V n e d ě l e a v e s v á t k y se doporučuje navštíviti některou z těchto národopisně a krojově zajímavých obcí: Vážec nebo Batizovce a Mengušovce u Popradu, na T. 301 Žilina—Košice, Bošáca u stanice Trenčanské Bohuslavice u Nov. Města n. Váh. Čataj, ze žst. Báhoň na T. 251 Bratislava—Žilina. Čičmany, přístup z Rajce u Žiliny na T. 304 nebo z Ilavy na T. 251. H e l p a a Čierny Balog u Brezna, Dětva ze stanice T. 253 Očová, Hrochoť ze stanice Velká Slatina. Ždiar u Javoriny za Tatrami, nejpěknější národopisná podívaná pro návštěvníky Tater. Čajkov a Těkovský Rybník u Levic ze stanice Kosmálovce na trati 253 Levice—Zvolen. H o r v a t s k ý G r ó b u Bratislavy ze stanice Čeklís na trati Bratislava—Szob (T. 1, km 19 od Bratislavy). L u ž n á, ze stanice Osada na trati 306 Ružomberok—Lázně Korytnica. P o r u b a ze stanice Ilava (8 km) z Trenčan. Teplic (8 km). Valašská Belá z Trenčan. Teplic (3 h. pěšky přes vrchy). V a j n o r y u Bratislavy. Velké Stankovce u Trenčína (ze stanice Turná na T. 264). Zliechov ze žst. Ilava (T. 251, 4 h.).

C. T r h y jest záhodno příležitostně navštíviti, ježto jsou shromáždištěm lidu. T ý d e n n í t r h y se konají v Košicích v sobotu na Legionářském náměstí za hotelem „Šalkház". V Banské Bystrici na Masarykově náměstí v pondělí. V ý r o č n í t r h y za žní a za špatného počasí bývají chabě navštěvovány, datum se řídí svátky a jest nutno se předem informovati.

Leden: 19.—23. I. v Trnavě, známý prodejem výšivek. — 31. I. do Velké Slatiny u Zvolena se schází lid z Dětvy a z Novohradu.

Únor: 2. II. ve Valašské Belé, přístup ze stanice Nováky, na T. 270 Nitra—Prievidza, vzdálené 20 km, vidí se velmi staré kroje. — 3. II. v Trenčíně a v Hlohovci (výšivky).

Březen: 8. III. v Očové u Dětvy (žst. Slatina, na T. 252, od Zvolena 9 km), ve velmi zajímavé dědině se starobylými branami domků a s kostelem. — 1. až 12. III. v Pliešovcích (30 km od Zvolena na jih při T. 277 do Krupiny), zajímavá podívaná na kroje a na množství přihnaného dobytka. — Velikonoce: Na Z e l e n ý č t v r t e k večer se koná v Topolčanech proslulý noční průvod na Kalvarii, při němž účastníci nesou světlo, což působí za večerního šera velmi dojemně. — Na H o d B o ž í a v e l i k o n o č n í p o n d ě l í oblékají lidé nejkrásnější kroje.

Duben: 9. IV. v Polomce u stanice Brezna na T. 293, v obci, zajímavé krojově i stavbami ze dřeva. — 24. IV. koná se výr. trh v obci Detvě (413 m), národopisně nejzajímavějším kraji Slovenska.

Květen: 4.—5. V. koná se velký „jarmok" v Radvani u Banské Bystrice. — 7.—9. V. jest výr. trh v Banské Bystrici. — 3. V. na svátek Nalezení sv. kříže (nebo neděli později) se koná veliká pout v Banské Štiavnici, na kterou přichází lid v krojích z Hontu od trati vzdáleného. — 27. V. jest trh v B r e z n ě, zajímavý kroji z horního Pohroní.

Červen: 7. VI. trh ve Velké Slatině (9 km na východ od Zvolena), poskytuje příležitost viděti kroje. — Na sv. Trojici v neděli okolo 7. června se koná zajímavá pout ve Frývaldě, J. od Rajce; sem přichází lid v krojích ze zapadlých krajů z Fačkova, Čičman, Zliechova a Valašské Belé. — Na s v a t o d u š n í s v á t k y se chodí již bez kožichů, takže kroj zazáří v plné barevnosti. Obzvláště v evangelických obcích vidí lid v těchto dnech největší svátky a obléká nejlepší kroje. Zajímavé jest navštíviti J a v o r n í k u Velké na Moravě (stanice Velká nad Veličkou na T. 240). M o r a v s k é L i e s k o v é (stanice Nové Mesto nad Váhom, na T. 251), Čataj (stan. Báhoň u Bratislavy), Vážec u Štrby, Mengušovce a Batizovce pod Tatrami, Dačolôm, Turiepole v Novohradě u Lučence a jiné osady evangelické. — Na svátek Božího těla jest možno spatřiti ve všech katolických obcích průvody lidu v krojích (na př. Horvatský Gròb nebo Slovenský Gròb u Bratislavy). — Boží tělo proslulo zejména v Kyjově na Moravě a na Slovensku zejm. v D ě t v ě u Zvolena. — 13. VI. pout u Sv. Antonínka u Veselí na Moravě. — 24. VI. se pálí na kopcích svatojanské ohně. — 25. VI. výroční trh v Dětvě u Zvolena. — 29. VI. zase pout u Sv. Antonínka, a to nejslavnější. — 29. VI. na sv. Petra a Pavla jest veliká pout v Dubnici, severně od Trenč. Teplé, stanice na trati Bratislava—Žilina.

Červenec: 2. VII. jest veliká pout („Odpust") v Levoči, kam přichází lid v krojích hlavně ze Spiše. — 5. VII. svátek sv. Cyrila a Metoděje. — 16. VII. výr. trh ve V a l a š s k é B e l é (v. svrchu). — 14.—15. VII. výr. trh v Pliešovcích, J. od Zvolena na T. 277, lid v krojích přivádí mnoho dobytka na prodej. — V neděli po 26. VII. (sv. Anně) přichází lid z okolí též v maďar. krojích na pout v Rudně u Jasova (na západ od Košic na T. 317). — Téhož dne

jest pout u kostelíčka při Sv. Juru u Bratislavy. Schází se tam lid z okolních dědin, známých bohatým krojem (Vajnor, Slovenského a Horvatského Gróbu, Švansbachu).

Srpen: První neděli v srpnu po sv. Dominiku se koná pout v Košicích před dominikánským kostelem. Schází se tam lid z jihu Košic a ze Šariše (severně od Košic). Nejzajímavější jest kroj z Myslavy, vesnice asi 4 km od Košic na západ. V neděli po sv. Vavřinci jest veliký odpust ve Zliechově. Od stanice Ilavy u Trenčianských Teplic, 19 km směr. vých. (v. tam). Sejde se lid v starobylých krojích. Týmž směrem dále jsou Čičmany (v. tam). — 15. VIII. se koná v Šaštíně na trati 261 Kúty—Trnava největší pout v západním Slovensku. Poutníci přicházejí v krojích, na které je toto okolí dosud velmi bohato. — V Bošáci (přístup ze stan. Trenčianské Bohuslavice, na trati Bratislava—Trenčín) lze viděti krásné kroje z proslulé doliny. — Na Starých Horách (severně od Banské Bystrice) se koná široko daleko známá, veliká pout. Až na deset tisíc poutníků sem přichází. Přístup jest ze stan. Harmanec na lokálce T. 291 z Banské Bystrice nebo autobusem, který jezdí mezi Banskou Bystricí a Ružomberkem. — 16. VIII. výr. trh v Brezně, na trati B. Bystrica—Červená Skala.

Září: 6.—8. IX. na Starých Horách veliká pout. Střed Slovenska (kroje z Dětvy a Pohroní). — 8. IX. svátek Narození Panny Marie, při veliké pouti na Kalvarii v Banské Štiavnici možno spatřiti kroje z těžko přístupných krajů na jih od B. Štiavnice. — 9. až 10. IX. se koná jeden z největších „jarmoků" na Slov. v Radvani u Banské Bystrice. — 20. IX. v neděli na Posvěcení sv. kříže se koná pout a procesí na Kalvarii v Dětvě. Téhož dne jest procesí a pout na Kalvarii v Modrém Kameni (z Lučence 40 km autobusem). — V září bývají hody (posvícení) v Lanžhotě u Břeclavě na Moravě, lidové veselí spojené s tancem.

Říjen: Kolem 25. X. se koná procesí na Kalvarii v Dětvě (v. duben a září), t. zv. „oštěpková oféra". Přicházejí pasáci s hor a obětují v kostele uzené sýry t. zv. oštěpky, za šťastné skončení pastvy na svátek sv. Dimitra, patrona pastýřů. — 26. X. jarmark v Šumiaci, ve vesnici na horním Hronu, od stanice Červená Skala 3 km. Dědina jest ze dřeva a má staré domy. V říjnu možno také v dědinách před chalupami spatřiti zajímavé ruční zpracovávání konopí a lnu. Zvlášť zajímavá jest v tu dobu osada Vážec pod Tatrami (žel. stanice před Štrbou na T. 301). — 14. X. jest trh v Brezně.

Listopad: 2. XI. svátek Dušiček jest zajímavý na vesnických hřbitovech v okolí Bratislavy a na Moravském Slovensku v okolí Strážnice. — Kolem 13.—14. XI. jest trh v Pliešovcích (v. srpen). — V listopadu a prosinci se konají dosud všude přástvy, t. j. děvčata ve vesnici se scházejí v jednom domku a tam společně ručně předou. Pěkné jsou také přástvy v Oravě a v Liptově, na Pohroní, Stará Hora a j. Návštěvník bývá jako host srdečně uvítán. — 30. XI. trh v Brezně.

Prosinec: Kolem 1.—2. XII. jest trh v Banské Bystrici, velmi četně navštívený lidem z okolí. — 8. XII. jest svátek Početí Panny Marie, lidem v katolických obcích okázale slavený. — 9. XII. trh v Polonce, stanici trati za Breznem v údolí horního Hronu. — Kolem 7.—10. XII. trh v Trnavě (lidové výšivky). — Kolem 13. XII. trh v Očové, přístupné pěšky asi 4 km ze stanice Velká Slatina u Zvolena. Zajímavé kroje z dětvanského okolí. — Na vánoce se oblékají nejkrásnější kroje. V řecko-katol. osadách v Šariši a Zemplíně (v nejvýchodnějším kraji Slovenska), v Šumiaci, Vernáru, Telgártu, na Horohroní u Červené Skaly a v Podkarpatské Rusi

slaví vánoce o 14 dní později. Všude nalezneme ještě staré vánoční zvyky. Patří k půvabům zimy, můžeme-li ztráviti vánoce v některé dědině pod Tatrami, spojivše tento výlet se zimním sportem. Vhodnými takovými dědinami jsou: Gerlachov (4 km od Starého Smokovce, 2 km z Tatranské Polianky). — Batizovce (4 km z Tatranské Polianky, 1 km ze stanice dráhy Batizovce mezi Štrbou a Popradem). — Mengušovce (stanice téže dráhy, 1 km nebo z Vyšních Hágů, 5 km). — Ždiar u Tatranské Kotliny.

10. DĚJINY A PREHISTORIE.

A. ZEMĚ ČESKÁ A MORAVSKOSLEZSKÁ.

Prehistorie. 1. Starší doba kamenná na západě (paleolit) dodala bohaté nálezy světového jména od Brna, Předmostí u Přerova, Šipky u Štramberka, Vistonic a j. Nálezy jsou sloučeny v Zemském museu v Brně. — 2. Mladší doba kamenná (neolit). Významné sbírky, představující vývoj Čech v mladší době kamenné, jsou v Národním museu v Praze a v sbírkách J. A. Jíry v Dejvicích (vila Hanspaulka), jenž má také pomalovanou keramiku ze Šárky a Prahy, kde jsou neolitická naleziště. Proslulá sbírka pomalované keramiky moravské (sebraná J. Palliardim) jest v Zemském museu v Brně. — 3. Doba bronzová. Nálezy z nejstarších hrobů se skrčenými kostrami v Úněticích (Z. od Prahy), pak ze střední a mladší doby bronzové z mohyl J. a JZ. Čech a z popelnicových polí ve V. Čechách jsou v Nár. museu v Praze a Hist. museu v Plzni. Nálezy popelnicových polí moravských jsou sneseny v Zem. museu v Brně. Bohaté mohylové nálezy jsou uloženy v museu v Plzni a v Klatovech. — 4. Starší doba železná. Cenné nálezy z hrobů kostrových i žárových (vzácné amulety a symboly) i z mladších mohyl jsou v Nár. museu v Praze a v Zem. museu v Brně. — 5. Období gallské a římské. Památky latinské (starší, střední latène) jsou v Nár. museu, kdež jsou i nálezy z hradiště u Stradonic mladšího latène (žárové i kostrové hroby římské z 1.—4. st., nálezy z doby stěhování národů). — 6. Období slovanské. V Národním museu v Praze jsou předměty ze slovanských pohřebišť (na př. z Libic, Levého Hradce). Z Kolína jsou krásné stříbrné šperky z dvojitého hrobu knížecího. Důležité nálezy jsou i ve sbírce Jírově, dále v Zemském museu v Brně a Olomouci. V hist. oddělení Národního musea jsou význačné památky románské z Komárova, z Oročnice na Poděbradsku, z Hradce Král., z Olomouce a j. V chrámu sv. Víta jsou chovány památky po knížeti Václavu a j.

Dějiny: V t. zv. latènském a stradonickém období (4. st. př. Kr. až 1. st. po Kr.) sídlil v Čechách lid původu keltského, jenž zanechal sídliště na památném Hradišti u Stradonic u Berouna, u Okluk u Boskovic, mnoho sídlišť v J. Čechách, na Moravě a Slov. zemi. Pak v Čechách byli Markomané, později snad i jiní germánští kmenové. Asi v 5. st. po Kr. zaujaly Čechy slovanské kmeny; střed Čechové, S. Pšované (Mělník), Litoměřici, Děčané, SZ. při Ohři Lučané, V. Chorvaté, JV. Zličané, J. Dudlebi. Z předkřesťanských dob jsou ve V. a J. Čechách hliněné mohyly. V 7. st. vzniká říše Sámova proti Avarům, v 9. st. říše Velkomoravská, r. 863 přichází Cyril a Metod. Od r. 995 jsou Čechy pod jediným pražským knížetem (Boleslav II.). Na počátku 10. st. (asi r. 906) říše Velkomoravská byla zničena Maďary. Slovensko bylo r. 1029 odloučeno na 1000 let od Moravy a Čech. Se záp. orientací přicházejí první něm. kolonisté do Čech, nejprve mniši, za těmi řemeslníci a městský živel. První vlna přichází hned s křesťanstvím, od 11. st. další, jež zesílila zakládáním měst a osad hlavně v 13. st. V době knížecí (9.—12. st.)

hlavním opevněním v Čechách jsou hradiště, od 12. a 13. st. se zakládají hrady. Vznikají hrazené kostely a v 11. a 12. st. i kláštery rom. slohu. Gotika přichází v 13. st., dominuje v 14. st. za Lucemburků. V 15. st. husitské války zničily mnoho stavebních památek. Renesance vládla v 16. st. (1526), barok po bitvě na Bílé hoře (1620). Města prožila zajímavý vývoj, vzhledem k přirozenému bohatství, transitní poloze, úrodnosti. Města při dolech (Jáchymov, Jihlava, Kutná Hora) vzkvetla, leč průběhem doby upadla. Rozvoj drah přál jedněm (Pardubice, Kolín, Bohumín), zatím co jiná odsunul (N. Jičín, Jičín, Chrudim) ve vývoji. AB. doprava opět opravuje poněkud tento vývoj. Hlavní město, Praha, osídlená již v předhistorických dobách, pro geografické podmínky tím, že leží skoro ve středu Čech. Hlavním městem Moravy se stalo Brno, ležící na uzlu komunikací, jež má dvojníka v Olomouci. Nejhustěji jsou zalidněny krajiny průmyslové, zvláště na Ostravsku (okolo 1000 ob. na 1 km^2), v Podkrušnohoří, v sev. Čechách (Rumburk—Varnsdorf). Na Slovensku, méně hustě zalidněném, nevznikla větší střediska mimo Bratislavu a Košice, staré politické a sociální středisko na křižovatce drah. Podkarpatoruská země je doposud velmi řídce zalidněna (48 ob. na 1 km^2) a mimo Užhorod (20.000 ob.) a Mukačevo (21.000 ob.) nemá větších středisk.

B. ZEMĚ SLOVENSKÁ A PODKARPATORUSKÁ.

Prehistorie končí na Slovensku v 9. st., nejvýznačnější památky pocházejí z vojenských táborů římských a styků s nimi. Pevnůstky římské byly na Děvíně u Bratislavy, u Komárna, u Parkánu a při ústí Ipľu. Slovanské kmeny se na Slovensko přistěhovaly od sev. asi v 5. st. Od 2. pol. 6. st. do 8. st. byly poddány Avarům. Až do počátku 9. st. byly s Moravou v područí říše francké. V první polovici 9. st. tvoří dnešní Slovensko s Moravou říši Velkomoravskou pod Mojmírem (asi 833). — Historie Slovenska počíná příchodem sv. Cyrila a Metoděje a křesťanství roku 863, s nímž přišlo románské umění. Tehdy byly čilé styky s Čechami. V 10. st. bylo již několik kostelů (nejstarší kostel v Nitře je z roku 830), v 11., 12. st. slují již některá místa Kostelany a p. Kolem r. 900 nastal pád Velkomoravské říše vpádem Maďarů, kteří do Uher přišli r. 895. Po r. 955 (porážka u Lechu) Maďaři se stali z kočovného národa národem usedlým. Sv. Štěpán (995—1038) přijal křesťanství a „svatoštěpánskou korunu". Tehdy sahalo české panství daleko na Slovensko. R. 1030 jest kritickým pro příští osudy Slovenska. Tehdy Maďaři, zvítězivší nad německým císařem Konrádem, zaplavili také Slovensko. Válek s Uhry bylo pak ještě několik, leč nezměnily nic na mocenském stavu. R. 1241—44 bylo Slovensko zpustošeno Tatary. Potom ve 12. a 13. st. byla větší města slovenská značně kolonisována Němci, zejména v oblastech hornických. Z vnitřních dějin Uherska zaslouží vzpomínky odboj Matouše Trenčianského, jenž usiloval r. 1301, aby na trůn uherský byl povolán český král Václav III. (Ladislav). Ač byl roku 1312 poražen u Rozhanovců nedaleko Košic od krále Karla Roberta, osamostatnil se jako pán západního a severního Slovenska a najížděl i na Moravu. Po jeho smrti r. 1318 jeho panství opět připadlo Uhrám. R. 1423 pronikl Jan Žižka se svým vojskem až k Parkánu, kde došlo k velkým bojům. R. 1428 udeřil Prokop Velký na Bratislavu a Pováží. R. 1430 hejtman Velek Koudelník znovu vedl husity na Slovensko, zvítězil a padl u Trnavy. R. 1431 opět byli Táboři na sev. Slovensku (Trenčín — Žilina), prošli až k Vel. Topolčanům a Nitře, byli však poraženi u Ilavy. R. 1432 a 1433 pronikli až do Spiše (Kežmarok, Nová Šp. Ves) a Šariše. Výpravy ty

zanesly na Slovensko husitství, jež se ujalo na mnohých místech. R. 1440 Jan Jiskra z Brandýsa, Moravan z Všechovic pod Hostýnem, shromáždil veliké české vojsko a r. 1449 se dal do války s odbojným správcem Uher Hunyadym, kterého porazil v proslulé bitvě u Lučence (r. 1451). Tato Odysea, vylíčená v Jiráskově „Bratrstvu", zanechala trvalé stopy na Slovensku, neboť zesílelo národní vědomí slovenské. Mimo to se čeští bojovníci na mnohých místech trvale usídlili. R. 1453 se ujal vedení vojsk Petr Aksamit z Kosova, vybudovav proslulé „Bratrstvo", jež mělo 36 pevností, dvanáct hejtmanů. Jest to historie zápasů mnoha let, jež končí r. 1458 v krvavé porážce Bratříků u Sarišského potoku, kde Aksamit padl a Talafús sotva se zachránil. R. 1462 Jiskra likviduje odboj a odchází ze Slovenska. Část Bratříků se usídlila na Slovensku, ostatní odešli. Osudy některých zbytků byly vpravdě tragické. Někteří vstoupili do služeb Jiřího z Poděbrad, jiní Matyáše („černá rota"), „národního a renesančního krále Uher". Poslední zbytky Bratrstva (Jan Švehla) byly zajaty r. 1467 u Trnavy. Ze 700 zajatců každý pátý byl oběšen, vůdce též, a ostatní zahynuli po žalářích. Slovensko bylo zcela zvládnuto Maďary, Jiskra zůstal ve službách Matyášových, s nímž pak přitáhl na Moravu r. 1468. Na Slovensku zbyla jen tichá práce husitských kněží. Tak končí pohnutá epocha Bratrstva. R. 1526 byla bitva u Moháče, po níž byly celé střední Uhry zaplaveny Turky. Slovensko v již. částech kolem Dunaje a Ipľu bylo pásmem ustavičných bojů až do r. 1683 (porážka u Vídně) a 1699 (mír Karlovacký), kdy Turci byli vytlačeni z Uher.

Na slovenské půdě se odehrávaly pohnuté vnitřní zápasy náboženské, zejména za Rudolfa II. (1576—1612), kdy se protestanté vzbouřili pod Štěpánem Bocskayem Sibiňským, pak za Ferdinanda II. (1618—37) a III. (1637—57), kdy katolicisováním proslul arcibiskup Pázmány (v. dějiny Trnavy), zakladatel mnoha chrámů. Za Leopolda I. (1657—1705) znovu vzplála krvavá vzpoura (1667) Zrinského, Vesselenyiho, Nadassyho (viz VIII. 1., T. 301, žst. Teplička), po níž následovaly krvavé popravy (v. Prešov). Roku 1678 se spojil Tököly s Turky, byl však poražen. V 18. st. vypukly nové vzpoury, jimž v čelo se postavil r. 1703 Frant. Rákóczy II. (1676—1735, byl vychován v Praze a Jindř. Hradci). Boje proti Habsburkům trvaly až do r. 1711 a byly většinou svedeny na slovenské půdě. Z ostatních událostí jest pro Slovensko významný rok 1858, kdy se ustavila Košutova (původem Slovák od Vrútek) vláda v Budapešti, jež prohlásila samostatnost Uher, leč národnostem nedala svobody. Proto povstali proti ní Chorvaté pod Jelačičem, Rumuni a Slováci pod Ľudevítem Štúrem, Miloslavem Hurbanem a Michalem Hodžou. Slováci nebyli Maďary pokládáni za kulturní element, upírána jim byla nejzákladnější práva. Tak na př. r. 1827 jsou Slováci žalařováni a veřejně biti, že žádali o slovenské služby Boží (srov. Botto: Slovensko pod jarmem maďarizačným v Slov. čítance). Proti maďarisaci vystupovali rázněji zejména evangelíci. Ustavičné pronásledování pro „panslavismus" donutilo slovenské národovce k tomu, že počali psáti středoslovenským nářečím, jež jediné mohlo je zachrániti od výtek, že píší řečí v Uhrách cizí, t. j. českou. Tak vznikl čs. literární rozkol.

Maďaři pronásledovali národní hnutí popravami (studenti Holuby a Šulek 20. a 26. X. 1848 v Leopoldově), žalářem a p. R. 1861 založili si Slováci slov. gymnasium ve Vel. Revúci a r. 1863 Slov. Matici v Turč. Sv. Martině. — R. 1861 se konalo v Turč. Sv. Martině slovenské národní shromáždění (asi 6000 účastníků). Od r. 1867 nastal brutální útisk znovu. R. 1874 byla zavřena slov. gymnasia v Turč. Sv. Martině (zal. 1868), ve V. Revúci a nižší kat. gymn. v Kláštore pod Zniovom. R. 1875 byla rozpuštěna Slov. Matice

v Turč. Sv. Martině a majetek její zkonfiskován (v. tam). Ministr Koloman Tisza prohlásil pak na sněmu, že „není slovenského národu“. Ze středních škol byli studenti vylučováni proto, že mluvili slovensky (na př. dnešní vyslanec dr. Osuský). Od r. 1898—1908 bylo 48 procesů se Slováky, 452 osob bylo odsouzeno na 78 let do vězení. R. 1907 ministr kultu Albert Apponyi vydal zákony, jimiž měly býti odstraněny do 40 let všecky nemaďarské národnosti. V obecných školách s 1 učitelem musilo se učiti 13 h. týdně maďarštině, zbytek jiným předmětům — na slovenčinu se téměř nedostalo. V takovéto situaci zastihla Slovensko válka a po ní osvobození. Idea maďarisační byla jím definitivně pohřbena.

Mnoho turistů přichází na Slovensko bez základních znalostí poměrů. Třeba si uvědomiti, co uvědomělejším Slovákům znamenal zápas „za tú našu slovenčinu“. Současná generace prošla těžkými útisky a vyšší vzdělání, pokud si je osvojila, čerpala z vyšších škol maďarských. Také společenský život měst byl veden zcela v duchu maďarského šlechtického nazírání. Tyto všecky poměry, obdivuhodný přerod a obrození společenské žádají zvláštního pochopení a šetrnosti ve styku společenském.

Prehistorické a histor. památky. Záp. a jižní Slovensko. V Bratislavě byly nalezeny mince (jsou v museu v Turč. Sv. Martině) z I. st. př. Kr., cihly legií. Na Děvínském kopci (nesprávně Kobyla) nad Děvínem bylo hradiště, u Děv. N. Vsi pohřebiště před Velkomor. říší, také Děvín byl osídlen. Na Bielém Kameni jsou valy, stejně na Zámčisku u Modry. Diluv. nálezy u Cíferu (v cihelně), u Zemanského Podhradí (valy). Památný a jedinečný nápis římský je v Trenčíně a nálezy u Piešťan. Na Skalce jest hradiště, podobně na Svinkovci u Trenč. Teplic. V již. Slovensku památky jsou zejména na Zámečku u M. Váradu, u Šuran, u Vrablí, na Zoboru u Nitry (valy), na Hradišti u M. Bielic (valy), na Vyšehradě u Něm. Pravna (valy). U Beši-Baračky (dil. nálezy), u Maďarovic (pohřebiště), u Zámčiska u N. Báni (valy). Proslulý jest avarský (?) hrink u Kamendína při Čatě, pohřebiště u Damašdu a j. U Komárna na čs. půdě u Iže a na maď. břehu (býv. Brigetium) jsou řím. stavby, podobné u Ostřihomu (Salva).

Ve středním Slovensku prehist. nalezišť jest mnoho zejména kolem Krupiny a Lučence, kdež se naleznou i stopy výprav tureckých a památky husitské. Z uměl. sbírek vynikají Turč. Sv. Martin (hřbitov), Kremnice, B. Štiavnice, B. Bystrica, obrazárna ve Vyšším Blhu, sbírky na Krás. Horce a j. H u s i t s k é h r a z e n é k o s t e l í k y (v. úvod ke Slovensku) mají na př. Malé Tirjakovce, Drienčany, Kraskovo, Rimavská Baňa, Kijatice, Revúca, Chyžné, Hronsek, Radvaň, Dobročice a j. — Po stopách husitských vede sem od S. z Prešova č. zn. tur. Jiráskova „Cesta Bratrstva“ (v. Al. Jirásek: Bratrstvo a L. Kubáni: Valgata). Zmínky zaslouží Luboreč, fresky v kostele ze 14. st., Stará Halič s kostelem ze 14. st. a zvonicí ze 17. st., Turičky s freskami v kostele ze 14. st.

Sev. a vých. Slovensko. Hradiště Zemplín a j. Buzita při Moldavě. Horváty. Valkovce (hradiště z r. 1440, tábor Jiskry z Brandýsa). Král. Chlumec (staroslov. mohyly). Moldava (14. st.). Svinica (12. st.). Bodrogsenteš (kostel s rom. zvonicí). Krásný Brod u Medzilaborce (klášter). Choča u Stropkova (dřev. kostel z r. 1639). Imreg (klášter 1752) u Lastovců. Leles (got. kostel, klášter) a j. Zejména prosluly prehist. nálezy jeskyně Slov. Krasu (Hosúsovo, Jasov).

Zemi Podkarpatoruskou v. při IX.

11. HRADIŠTĚ, TVRZE, HRADY A ZÁMKY.

A. ZEMĚ ČESKÁ A MORAVSKOSLEZSKÁ.

V Zemi České a Moravskoslezské bylo mnoho velikých hradišť, valy opevněných útočišť. Ve 12. st. vznikají v Čechách první zděné hrady, na př. věž „Markomanka" Zvíkova, Přimdy (Pfrauenberg) z r. 1126, nejstarší části Hradčan. V témže století vznikají hrazené kostelíky, t. j. opevněné, na př. v Kostelci S. od Tábora, Kočí u Chrudimi, hřbitov, a mnoho osamělých starých kostelů na vrších. Nejstarší hrady, hist. doložené, byly ve St. Boleslavi, v Praze a j. Ve 12.—13. st. počíná čes. šlechta podle záp. vzorů stavěti hrady záp. typu na skalách s hospodář. staveními a ústřední hradní věží (donjon = Berchfried). Ze 13. st. jsou hrady jednoduché, čistě obranné, na př. Kyšperk u Krupé, Rálsko u Mimoně (I. 4.), Michalovice u Ml. Boleslavě, Wolfstein u Černošína (II. 2.), Pernštejn u Klášterce (II. 1.), Ostrý (Scharfenstein) u Benešova n. Plouč., Talmberk, Bradlec, Kumberk u Jičína, Křenovice u Ledče, Herštýn u Kdyně, Tolštýn u Jedlové. Sem patří také dvojité hrady Rožmberk, Rýzmburk a Hazenburk. Příklady výstavnějších a pohodlnějších hradů 13. st. jsou Bezděz, Písek, Zvíkov, Křivoklát a j. Pokusem o spojení hradu a města jsou na př. Cheb, Písek, Pardubice, Strakonice, Horažďovice a j. Většina mohutných hradů pochází ze 14. st. z doby Karla IV.: Karlštejn, Radyně u Plzně, Okoř u Prahy, Kost u Sobotky, rožmberské hrady v J. Čechách, Rábí u Sušice a j.; na Moravě Kravaře, Perštejn, Boskovice, Cimburk, Buchlov (přův. z 13. st.), Bouzov, Sovinec, Veveří, Bítov a j. Hrady toho typu, stavěné až do 16. st., jsou dnes většinou ve zříceninách. Svéráznou skupinu hradů tvoří hrady pískovcové oblasti severočeské: Jestřebí (13. st.) a Pirkštejn (Sloup) u Č. Lípy, Hrubá Skála, Valdštýn u Turnova, Valečov u Mnichova Hradiště, Pařez u Jičína, Kokořín a j. — Strmostí vynikají Trosky, Vrabinec n. Labem, Perštýn u Dubé, Zbirov u Turnova, Točník. Vedle hradů existovaly v 14. a 15. st. také četné tvrze (na př. Melechov u Ledče, Pašinka u Kolína) a několik vodních hradů většinou později v zámky přebudované (na př. v Blatné, Červ. Lhotě u Soběslavě). — V druhé pol. 16. st. umělci řemeslníci přicházeli z Italie, aby ve stylu ital. renesance stavěli pozdní gotiku, zatlačující paláce a zámky v rovině. Kolem prostraného dvora bývají čtyři trakty, s arkádami vnitř, zevně s povahou pevnostní (brána, zvedací most, příkop kolkolem). Příkladem jest Švihov, Smečno. Nejstarší ital. renes. stavbou v Čechách jest letohrádek královny Anny (Belvedere) v Praze a Hvězda u Prahy (r. 1565), na Moravě byl to zámek v Mor. Třebové (přebudován, první renes. dílo v Rakousku-Uhersku, 1492). Později se zadní křídlo zámku vypouští a nahrazuje se parkem severoitalského typu (terasy při palácích Malé strany v Praze, Kaceřov u Radnice, Litomyšl (1573), Opočno, Kratochvíle u Netolic, Třeboň (1599). V té době bylo také mnoho hradů přestavěno. — V 17. st. uplatňuje se barok hlavně na panstvích bělohorských vítězů (Albrecht z Valdštejna a j.) ve stavbách nových zámků, které vně zachovávají ještě pevnostní vzhled (příkopy, mosty, brány, bastiony), na př. Roudnice n. L., N. Město n. Met., Náchod, Zelená Hora u Nepomuku, Radič u Sedlčan, Libochovice u Bíliny, Koloděje u Kostelce n. čer. lesy atd.) a uvnitř zdůrazňují velké místnosti representační, výzdobu štukovou a pod. V 18. st. přicházejí vlivy francouzské (pohodlnější zařízení, park francouzský a později anglický), které se udržují i v 19. st. V 18. st. staví hrabě A. Spork Lysou n. L., Belvedere u Malešova

Bon repos (1718) u N. Benátek, „Lázně Kuks“ u Král. Dvora, vesměs proslulé uměl. pracemi sochařskými. V 19. st. vznikly krásné zámky v Kačině u Kut. Hory (1822), Hluboká (1847) u Č. Budějovic a j. — Na Moravě z nejstarších hradů byl Kumštát (1250, později přebudován, v. III. 7.). Z mnohých hradů nejmohutnější jest Pernštejn, Buchlov, nejrozsáhlejší byly Hukvaldy (v. podrobněji níže). — Na Moravě byly vybudovány renes. zámky v Chropyni, Přerově, Telči (z nejkrásnějších, bohatě vyzdoben), Rosicích, krásné zámky v Bučovicích, Račicích, veliký v Náměšti, Oldřichově, Ivanovicích, Uher. Ostré. Mají krásná sloupová nádvoří. Nejkrásnější jsou asi v Telči a v Bučovicích. — Barokové nádherné zámky vznikly v Holešově (1650), residence v Olomouci, Vranov, Plumlov, u Prostějova, Úsov, Kroměříž, Buchlovice, Budišov, Židlochovice u Hustopeče, Kunvald u Nového Jičína, obnov. v Mikulově, paláce v Brně, zámek v Jaroslavicích u Znojma, Miloticích u Olomouce, Slavkově, Rájci u Brna, Napajedlech, Bystřici pod Host., Rudolticích u Osoblahy a j. — Veliké parky byly u zámků v Oldřichově, Holešově, Slavkově, Jaroměřicích, Kroměříži, Brtnici u Jihlavy, Židlichovicích, Buchlovicích, krásné parky liechtenštejnské u Lednice na Dyji a u Litovle na řece Moravě.

Hrady a zámky podle území:

I. **SZ. Čechy:** a) **Hrady:** Bezděz. Blansko (Plankenstein) u Neštěmic. Blansko u Svobodova. Budyně. Bukov. Deblík (zbytky valů). Děvín. Doubravská hora u Teplic. Falkenberg v Sasku. Františkov. Hausgrund u sas. hranic. Hazemburk u Libochovic. Hrádek u Třebenic. Hrádek u Žernosek. Hrádek (Helfenburg) u Úštěku. Hradisko u Libče. Hradsko u Mšena (zbytky slov. hradiště). Holany. Houska. Chvatimby. Jestřebí (ve skále tesaný hrad). Kalich u Litoměřic. Kamýk u Libochovan. Kokořín. Košťálov u Třebenic. Krupka. Levín (zbytek tvrze). Libochovany. Libotenice (zbytek osady Chodžovic). Lysec u Lovosic (valy). Litýš. Ojvín u Žitavy. Okoř u Noutonic. Oparno u Malých Žernosek. Ostrý (Scharfenstein) n. Benešovem n. Pl. Ostrý (Scharfenstein) u Milešova. Panna u Ploskovic. Panenský Týnec. Perštýn u Dubé. Podsedice. Pravda a Nové Zámky u Lomu. Pustý hrádek u Zahrádek. Ralsko u Mimoně. Ronov u Úštěku. Ryzmburk u Loun. Skalice a Sloup u Č. Lípy. Slavětín. Stradonice (hradiště). Střekov (Schreckenstein) u Ústí n. L. Suchoslav pod Milešovkou. Supí hrad (Geiersberg) nad Unčínem. Svádov. Šebín (hradiště) n. Ohří u Křesína. Těchlovice. Terezín. Tolštejn u Jedlové. Úštěk. Velvary. Veilchenburg u Zahrádek. Vrabinec u Těchlovic. Wessenstein (v Sasku). Wildenstein v Děč. stěnách. Zámecký vrch a Pustý zámek u Č. Kamenice. Zámecký vrch u Vys. Lípy. Zemská stráž (Landeswarte) na vrchu Hněvíně nad Mostem. Žirotín u Panenského Týnce. Žandov.

b) **Zámky:** Bělá. Beřkovice Dol. a Horní. Benešov n. Pl. Březno Vel. Březno Krásné. Budenín. Čes. Lípa. Čížov. Čížkovice. Červ. Hrádek (Rothenhaus) u Jirkova. Č. Kamenice. Děčín. Doksy. Duchcov. Encovany. Hanšpach. Hačín. Hor. Vidím u Dubé. Houska. Hutberg. Jezeří. Konojedy. Křemýž. Kostomlaty. Libčeves. Liběchov. Liběšice. Libochmary. Libochovice. Litvínov Hor., Lovosice. Markvartice. Mělník. Mikovice, Milešov. Mimoň. Nový Zámek u Zahrádek. Ploskovice. Podsedice. Police. Řehlovice. Roudnice. Roztoky u Prahy. Siřejovice. Stráž. Stvolinky. Svádov. Světec. Svojkov. Šluknov. Šternberg, Třebivlice. Trnovany u Ústí n. L. Troja u Prahy. Velvary. Zákupy. Zvoleněves.

II. **Z. a JZ. Čechy:** A. **Záp. Čechy:** a) **Hrady a zříc.:** Andělský hrad (Engelsberg) u Karlových Varů. Bečov nad Teplou. Bu-

ben u Ulice. Bezdružice. C í s a ř s k ý hrad v C h e b u. Džbán a Pravda u Domoušic. Freudenstein v Jáchymově. Guttenstein u Cebiva. H a s i š t e j n u Něm. Kralup. Hartenstein u Plané. Himmelštejn u Krondorfu. Jenčov u Dřevíče a Jivno nad Klíčavou u hájovny v Zakopaném, oba na Křivoklátsku. Kozí hrad u Kryr. K r a k o v e c u Čisté. Krasíkov u Bezdružic. Kynšperk u Lindavy. K ř i v o k l á t. L o k e t. M a r i á n s k á T ý n i c e (zříc. chrámu) u Kralovic. Neuberg nad Aší. P e r š t e j n n. Ohří. Petrohrad nad Jesenicemi. R a b š t e j n nad Střelou. Schlossberg a Šumburk u Klášterce n. Ohří. T e j ř o v nad Mží. Valeč v Doup. horách. Vlčí hora u Svojšína. Wildstein nad Frant. Lázněmi. Výrazný h r a d n í o b v o d jest v rámci: Plzeň, Kralovice. Planá, Tachov, Bor, Stod, Plzeň. Nejvýznačnější hrady jsou tam: Buben u Ulice, Krasíkov a Gutštejn u Bezdružic. Volfstejn u Svojšína. Mimo to jsou tam zříc.: Kyjov u Malesic, Kornberk S. od Touškova, Frumštejn, Kokořov, Všeruby, Krašovice, Vrtba, Rozvaldov, Podmokly, Malešín, Bělá, Vršín, Breitenštejn, vesměs mezi Touškovem a Manětínem. U Bezdružic jsou Hrádek, Gutštejn, Schwanberg, Bezdružice, u Černošína Volfštein, Schöntal, Třebel. U Boru Přimda, Kopec, klášter kladrubský, Gibián, Radelštejn. U Plzně Litice, Radyně, Lopata, Druzdová. — b) **Zámky a kláštery:** Bezdružice. Buštěhrad. Bečov nad Teplou. Dobříčany s minerálním pramenem u Žatce. Dřevíč u N. Huti. Cheb. C h o m u t o v. Křimice a „zámeček" u Plzně. D a l v i c e u Karl. Varů. Falknov. Hartenberg nad Falknovem. Hauenstein u Krondorfu. Házlov u Frant. Lázní. Chodová Planá. L á n y (sídlo presidenta). Líčkov u Žatce, Měcholupy, P e t r o h r a d nad Jesenicemi. Klášter (býv.) v K l a d r u b e c h u Stříbra, Mšec u N. Strašecí. Planá u Mar. Lázní. Klášter sv. Anny u Chodové Plané. Plasy (konvent). Rotava u Falknova. Sádek a Štekník u Žatce. Seeberg u Frant. Lázní. Smečno. K l á š t e r v T e p l é. Trpísty. Vilémov u Kadaně.

B. **Brdská oblast.** a) **Hrady:** K a r l š t e j n. Karlík u Dobřichovic. Jenčov, Jivno. K ř i v o k l á t. Okoř. Ž e b r á k a T o č n í k. Krašov n. Mží. S t r a d o n i c e (hradiště). Kazín. Tetín (hradiště) nad Berounkou. Z v í k o v n. Vlt. V a l d e k u Hořovic. Hrochův Hrádek u Březnice. — b) **Zámky a p.:** Hořovice. D o b ř í š. B l a t n á (vodní). K l á š t e r u Lnář. Březnice u Příbramě. Březina. O r l í k. Zbiroh. Protivín.

C. **Šumava a Pošumaví.** a) **Hrady a zříceniny:** R a d y n ě u Plzně. Lopata u Šťáhlav. Vildštejn u Blovic. Chodský hrad v Domažlicích. Bor u Tachova. P ř i m d a. K y n ž v a r t u Chebu. Netřeby, Pušperk, Ryzmburk, Kouřim, Herštejn u Kdyně. Burgstall na Oseku (Bav.). Roupov a Skála u Přeštic. Š v i h o v. Pajreck u Nýrska. Dešenice. Janovice n. Úhl. (Klenový a Opálka). Sv. Bartoloměj (zříc. kostel) u Běšin. Svojšice (tvrz). Luhy (tvrz). Velhartice, Kašperk a Pustý hrad u Kašp. Hor, Stožec (stráž. tvrz). Lichteneck, Chamberg, Ruding, Haidstein u Brodu n. lesy (v Bav.). Weisenstein, Puchberg, Wiedernstein, Wolfstein, Baerenstein, Freiung v Bavorsku. Prácheň u Horažďovic. R a b í u Sušice. Strakonice. Helfenburk u Bavorova. Hus u Prachatic. Vimperk. Dívčí Kámen a Č. K r u m l o v, R o ž m b e r k, V í t k ů v H r á d e k. Pořešín u Kaplice. Nové Hrady (Gratzen). — b) **Zámky a kláštery:** Horšovský Týn, Lukavice, Bezděkov a Lužany u Přeštic. Trhanov u Domažlic. Borovany. Poběžovice (Ronšperk). Chuděnice. Luhy, Neznášovy, Běšiny, Cachrov, Bystřice, Mokrosuky u Klatov. Z e l e n á H o r a, Ž i n k o v y a Nalžov u Nepomuku, Nalžovy (skalní útvary, zříc.) u Stříbr. Hor, Veselí a Nýrsko. Štěkeň n. Ot. Střela a Strakonice. K r a t o c h v í l e (vzác. renes. památka) u Netolic. Volyně. Chelčice. V i m p e r k. H l u-

boká (nejkrás. čes. zámek) a Ohrada (lesní museum). Červ. Dvůr pod Kletí a Č. Krumlov. Dívčí n. Vlt. Holkov u Římova. Rožmberk. Sv. Tomáš (lov. zámek). Cukštejn u Nov. Hradů. Klášter v Chotěšově (krás. stavba), ve Vys. Brodě (sbírky), ve Zlaté Koruně, v Horažďovicích a j.

III. JV. Čechy a JZ. Morava: a) Hrady: Kozlí u Benešova. Pozoruhodný Vys. Chlumec u Sedlčan. Borotín u Sudoměřic. Kozí Hrádek, Choustník a Příběnice u Tábora, Červená Lhota (zámek v rybníku) u Kardašovy Řečice. Jindř. Hradec. Landštýn u N. Bystřice, Stráž na Nežárce. Kugelweid u Kremže. Kámen u Leskovce, Kámen u Obratan, Klášter na Želivce, Hrádek nad Páchem (Kutná Hora), Zbořený Kostelec, Hláska, Čejchanův Hrádek, Pirkenstein, Šternberk, Zlenice, Ledeč na Sázavě. Lichnice, Oheb, Vildštein v Žel. horách. Rabštýnek, Strádov u Chrudimě, Žumberk, Košumberk u Chrásti, Rychmburk u Skutče, Sokolovský hrad (jen valy) u Chotěboře. Lipnice u Něm. Brodu, Chlum u Leštiny. Orlík u Humpolce. Svojšice u Heřm. Městce. Kunětická hora u Pardubic. Brandýs n. Orl. Lanšperk u Ústí n. Orl. Žampach u Kyšperku. Svojanov. Letovice. Boskovice a Kumštát. Nový hrad u Blanska. Holštejn u Sloupu. Špilberk v Brně. Pernštejn, nejzachovalejší a nejkrásnější hrad na Moravě, a Veveří u Brna, Pišolec, Aueršperk, Zubštýn, Stárkov u N. Města na Mor. Rukštejn u Přimělkova. Děvičky a Sirotčí hrádek (Rosenberg) v Pavlovských horách. Na řece Dyji: Znojemský hrad, Nový Hrádek, Chyje, Hardek, Vranov, Bítov, Frejštejn, Chlumec n. Dyjí, Lamberk, Sedlecký, Ketkovický hrad, Kraví hora na Oslavě. Templštýn, Rabštejn nad Jihlavkou. — b) Zámky: Dobříš, Smilkov u Heřmaniček, Konopiště, Komorní hrádek. Jemniště, Kačina u Mor. Dvorů, Žleby a Žehušice (park, obora) u Čáslavě. Heřm. Městec, Medlešice u Chrudimě, Chroustovice u Hrochova Hrádku. Zámrsk, Choceň. Litomyšl, Bystré u Poličky-Chotěboř, Žďár. Leština u Bystřice, Komářice, Chotoviny, Telč, Třebíč, Červ. Lhota, Náměšť n. Osl., Rosice, Sádek u Kojetic, Černovice, Rájec, Lomnice u Brna. Mikulov a j.

IV. S. a SV. Čechy, S. Morava a Slezsko. A. S. Čechy, a) Hrady: Kost u Sobotky, Kumburk, Bradlec a Pařez u Jičína, Michalovice u Ml. Boleslavě, Zvířetice u Bakova, Navarov u Žel. Brodu, Frýdštejn, Valdštýn, Zbiroh, Rotštýn u Turnova, Trosky u Troskovic, Vranov u Malé Skály, Valečov a Zásedka u Mnichova Hradiště, Bezděz u Bělé, Helfenburg u Úštěku, Jestřebí, Sloup u Č. Lípy, Ralsko u Mimoně, Tolštýn u Jedlové, Ronov u Stvolinek, St. Pernštejn u Doks, Děvín u Osečné pod Ještědem. — b) Zámky: Ml. Boleslav, Dobrovice u Ml. Boleslavě, Hrubý Rohozec a Sychrov, Hrubá Skála u Turnova, Humprecht u Sobotky, Mnich. Hradiště, Mcely u Nymburka, Houska u Mšena, Zákupy, Bělá p. Bezď., N. Zámky u Č. Lípy, Liberk u Něm. Jablonného, Frýdland, Ratibořice, Dymokury, Červ. Hrádek u Hrádku, Chlumec n. Cidl., Sloupno n. Cidl., Chvalkovice u Č. Skalice, Kopidlno a j.

B. SV. Čechy. Hrady: Bolkův hrad u Svídnice, Brandýs n. Orl., Frymburk u Hrádku, Vlčinec u Police n. Met., Fürstenstein a Hochwald v Kladsku u Salzbrunnu, Homole u Levína v Kladsku. Lanšperk u Kyšperka, Litice n. Orl., Potštejn, Žampach. Zámky: Častolovice, Černikovice, Kostelec n. Orl., Doudleby n. Orl., Rychnov n. Kn., Náchod, N. Město n. Met., Opočno, Ratibořice, Skalka u Opočna, Žamberk, Rokytnice, Kyšperk, Žampach, Lanškroun.

C. S. Morava a Slezsko. a) Hrady: Bouzov u Loštic, Brníčko u Záhřeba. Cimburk u Trnávky, Cvilín (Schellenburg) u Krnova. Sovinec (Eulenburg) u Šumperka, Reichenstein u Javorníka, Fulštein u Osoblahy, Kaltenstein u Frýdberku, Pustý zámek u Vrbna, Vikštejn (hradisko) u Vítkova, Schaumburg u Rajnochovic, Hukvaldy u Drnholce (Příbor), Štramberk, Edelstein u Cukmantlu, St. Jičín u N. Jičína, Helfštýn u Lipníka. — b) Zámky: Plumlov u Prostějova, Bludov u Zábřeha, Žadlovice u Loštic, Úsov u Mohelnice, Bruntál, Mor. Třebová, N. Zámky u Litovle, Šternberk, Víznberk (Zábřeh-Kouty), Třemešek u Šumperka, Wiesenberg u Šumperka, Frývaldov, Javorník (arcibiskupský), Hor. Dlouhá Loučka u Uničova, Janovice u Rymařova, Hradec u Opavy, Rabštýn (Rabenstein) u Frankštátu, Laškov a Náměšť u Olomouce, Čechy a Brodek u Prostějova, Kravaře u Opavy, Kroměříž (arcibiskupský, zahrady), Tovačov, Chropyně, Bílá v Beskydech, Vel. Kunčice, Polský Těšín.

V. J. a V. Morava a část Z. Slovenska. A. J. a JV. Morava. a) Hrady: Buchlov, Děvín u Bratislavy, Cimburk, Brumov, Děvičky a Sirotčí hrádek v Pavlov. horách, Šaštín. Mimo to: Branče u Tur. Sv. Mikuláše, Korlátky v M. Karpatech, Ostrý Kámeň, Květov u Dev. jezera, Hrádek a Kuchlov u Vyškova a j. — Zámky: Slavkov, Bučovice, Bílovice, Břeclav, Březolupy, Buchlov (s franc. parkem), Bzenec, Malenovice, Zlín, Lešná, Uh. Ostroh, Hluk, Veselí n. Mor., Milotice, Valtice, Uh. Brod, Světlov u Bojkovic, Lednice u Břeclavě. Mimo to: Jablonica, Plav. Podhradie, Štupava, Rečice u Lulče, Vyškov, Ivanovice, Chropyň.

B. SV. Morava. a) Hrady: Hukvaldy, Štramberk, St. Jičín, Helfštýn, Šostýn (u Kopřivnice), Závišice, Fulnek. Pás tento byl v 11.—13. st. hranicemi českopolskými, proto bylo tam postaveno několik strážných tvrzí k ochraně hranic a proslulé obchodní cesty od Dunaje k Odře. — b) Zámky: Kroměříž, Bystřice p. Host., Lešná u Fryštáku, Frýdek, Bílá.

B. ZEMĚ SLOVENSKÁ A PODKARPATORUSKÁ.

I. HRADY. Mnoho předvěkých hradišť jest rozseto po Slovensku. Mimo to byly některé vrchy vybudovány v tvrze dříve, než se počaly stavěti hrady, na př.: Gánovce ve Spiši, Hrádek nad silnicí ze Žiliny do Rájce, Hrádek nad Hlohovcem, Dobrá Voda u Hradiště v M. Karpatech. Za příchodu Maďarů stály již Spišský zámok, nad Váhem Hlohovec, Beckovský hrad a pravděpodobně i jiné tvrze. Po vpádu Tatarů byly během 13. a 14. st. zbudovány hrady, jejichž trosky zdobí, mimo několik t. zv. vodních hradů, vrchy srázných kopců. Jsou seřaděny téměř bez výjimky podle údolí řek, přirozených to dopravních tepen:

1. Považské hrady tvoří největší řetěz hlavně podél Váhu a jeho přítoků, paralelní linií k němu jsou opevnění podél Moravy. a) V oblasti Malých Karpat jsou: Děvín (Theben, Devény) nad vtokem Moravy do Dunaje, Bratislava, Kvítkov (Ballenstein, Borostyánkő), Plavecký zámok (Blasenstein, Detrekő), Korlátky (Korlátkő), Holič, Biely Kameň (Weissenstein, Fehérkő) nad Sv. Jurem, Smolenice (Schmolenitz, Szomolány), Červený Kamen (Rotenstein, Vöröskő), Ostrý Kamen (Scharfenstein, Éleskő), Dobrá Voda (Guttenstein, Jókő). — b) Při středním Váhu jsou: Čachtický zámok (Csejte), Tematín (Temetvény), Beckovský zámok (Beczkó), Trenčín, Vršatec (Oroszlánkő), Košeca (Kassa), Lednický zámok, Považský hrad a Budatín (vodní hrad). Na l. břehu: Hričov (Hricsó), poněkud východněji pak Súlov a Lietava. — c) Horní Považí: dvojice Strečno a Starohrad (Óvár), Likava na

řece Bělé, Liptovský Hrádok (Liptó-Ujvár). Na Oravě jest Oravský zámok (Árvavár), v údolí Turce Zniov, Sklabina, Blatnica.

2. Nitranské hrady: Bojnice (Bajmócz, restaurovaný), Uhrovec (Ugrócz), Dýmeš (Ghymes), Oponice (Appony), Prenčov (Berencs) a Hrušovský hrad (Hrussó) směrem ke Hronu v osadě Podhradie (SZ. od Veľkých Topolčan). — 3. Pohroní: a) Dolní tok · Těkov (Bars), Šášov (Saskő), Reviště (Revistye), Levice (Léva, Lewenz). — b) Střední: Zvolen (Zólyomvár), Starý hrad (Zolyomóvár), Víglaš (Véghles). — c) Horní: Slovenská Lupča (Lipcse). — 4. Oblast Ipeľu a Slané (jihovýchodní Slovensko): Filakovo (Fülek), Halič (Gács), Diviná (Divény), Modrý Kameň (Hollókő, Kékkő), Bzovík (Bozók, vodní hrad), Čabrad (Csábrág), Dobronivá. — 5. Oblast vých. Krušnohoří: Hajnáčka (Ajnácskő), Šinkovce (Serke), Jelšava (Jolsva), Tisovec (Tiszolcz), Muráň (Murány), Krásná Horka, Brzotín (Berzéte). — Východněji: Turňa (Torna). — 6. Hornadská oblast jest po Považí nejvýznačnější dopravní směrnicí a střediskem středověkých hradů: Spišský hrad (Szepesvár), Slanec (Szaláncz). — 7. Údolí Torysy (Tárcza): Solivar (Sóvár), Šariš (Sáros), Kapušany (Kapivár), Kamenica (Tarkő). — 8. Na Ondavě: Čičava (Cicsva), Stropkov (Sztropkó). — 9. Zborov. — 10. Na jižní straně Karpat: Lubovňa (Lubló) a Plavečský hrad (Palócsa) nad Popradem.

II. **ZÁMKY.** Hrady pocházejí hlavně z 13. a 14. st. V 15. stol. povolal král Matyáš I. z Italie stavitele a obohatil Slovensko několika renesančními stavbami. Nastalo přestavování hradů, jež pokračovalo také v 16. st. Tak byl přestaven Čabrad (1520), dnes rozbořený. — **Kastely** (kaštiel) vznikly v 16. a 17. st. jako přechod mezi hradem a pozdějším zámkem, jsouce stavěny ještě jako tvrze, leč v rovině. Příkladem jsou Markušovce (Marksdorf, Markusfalva, 16. st., v troskách), Strážka (Stehra, Nagy-Eor, 1580—90) ve Spiši, Brunovce (Brunócz, 1695) u Nitry, Velké Bošany (Nagy Bossány), Velká Bytča v Považí (největší stavba 16. st.). — **Zámky** vznikaly od 17. st. po rozvoji veřejné bezpečnosti: a) V 17. st. uplatňuje se renesance. Komitáty Spiš a Šariš se v této době vyvíjejí samostatně (v. VIII. odd. Poprad). Zámek Fričovce (Frics) v Šariši (1630) je příkladem nejranější stavby toho druhu. Pezinok u Bratislavy, Halič u Lučence, Obdokovce u Nitry jsou příklady přestavěných vodních hradů. — Jiným typem byly tehdy opevněné zámky (čtyři věže, zdi a p.): Plavecký zámok (Blasenstein, Detrekő, dnes zříc.), Velký Šariš (Nagy Sáros, 1617), Liptovská Štiavnica (Nagy Selmecz, 1636). Neopevněné renes. zámky představuje: Orlová u Trenčína (krásný renes. zámek). — b) V 18. st. se uplatňuje hlavně rokokový sloh se čtvercovým plánem o dvou křídlech opatřených věžemi. Příklady jsou: Císař. zámek v Holiči. Tovarníky (Tavarnak), Čeklís (Landschütz, Csekléss), Králová (Királyfa), Maďarský Bél, Hlohovec (Galgócz), vesměs v okolí Bratislavy a Nitřy. U Trenčína jsou: Dubnica (1719), Považské Podhradie (18. st.). Jiným příkladem jest Jelšava (Jolsva) v býv. gemerské župě. — c) 19. st.: Nejvýznačnějším zámkem jest Uhrovec (Nagy Ugrócz, 1845, podle angl. vzoru). Krásný jest zámek v Cífru a j.

Největší hradní zřícenina v ČSR. je Spišský hrad. Nejvýznamnější hrady jsou: Bratislava a Devín nad Dunajem, Červený Kámen, Nitra, Trenčín, Beckov, Čachtice, Vršatec, Lednice, Považsko-bystrický hrad, Súlov a Hričov u vsi Súlova, Lietava, Strečno, Starý hrad, Likava, Oravský hrad, Šáriš, Bzovík, Modrý Kámen, Muráň, Kapušany, Zborov. — Zámky: Zvolen, Krásná Horka, Halič, Bojnice, Topolčianky, Čeklís, Holič a m. j.

PODLE OBLASTÍ. Záp. a již. Slovensko: A. Hrady a zříc.: Bratislava, Děvín, Ostrý Kámen, Korlátky, Biely Kámen, Kvítkov, Plavecký zámek, Branč v Mal. Karpatech. V Pováží: Čachtický hrad, Beckov, Tematín, Trenčín, Považský hrad, Hričov, Skalka u Trenčína, Vršatec, Lednický hrad u Ilavy. — Hrad nad Nitrou. Klášter na Zoboru. Dýmeš u Zlat. Moravců. Oponice. Bojnice. Těkov u Kálne. — B. Zámky: Ivanka při Dunaji, Čeklís, Králová u Sence, Dioseg, Galanta, Červ. Kámen u Modry, Cífer (krásný). Moravany a Chtelnice u Piešťan, Brunovice, Dubnica, Orlová u Milochova. Veľ. Bytča, Lukášovce, Vieska Tekovská, Topolčianky (letní sídlo presidenta), Mlyňany (krásný park), Komjatice, Urmín, Hajnová ves, Radošina, Lefantovce, Opatovce, Hor. Obdokovce, Nitr. Žabokreky (lov. zám.), Kostolany, Bojnice, Levice.

Střední Slovensko. Hrady: Sklabina, Blatnický a Zniovský zámok (všecky v Turč. kotlině). Kremnica, Šášov, Starý a Panenský hrad v Ban. Štiavnici, Pustý hrad u Zvolena. Mohutný hrad v Slov. Lupči, Čabrad u Krupiny, Fiľakovo, Hodejovo, Muráň, Hradová nad Tisovcem. Husitský Magin hrad u Niž. Skalníku, Drienok, Brzotín, Turňa. — Zámky (kaštiely): Révayovský ve Štiavničce a Mošovcích, Juštovský v Necpalech. — Antal u Ban. Štiavnice (sbírky), Nový zámek v Ban. Štiavnici, Víglaš (lov.), Podzámčok, Halič a Modrý Kameň u Lučence, Gombasek, Rožňava, Morančok u Niž. Slané, Jelšava (též hradiště), Ban. Bystrica, Horné Lúky, Radvaň, Rákoš, Krásna Horka u Rožňavy (sbírka obrazů), Vyšší Blh (obora černé zvěře).

Sev. a vých. Slovensko. Hrady: Hričov, Lietava, Strečno, Starohrad, Oravský zámok, Likava, Markušovce, Spišský hrad, Zborov, Šarišský hrad, Kamenica, Hanigovce, Slanec, Turňa, Brekov, Borša, Čičava, Král. Chlumec, Jesenov, Vel. Kevežď (1247). — Zámky: Sklabina, Fričovce, Mošovce a j. Barca, Haniska, Velká Ida, Slanec (též hrad), Humenné, M. Ozorovce, Snina, Opátska (zříc. kláštera).

Hrady a zámky Podkarpatoruské země v. při IX.

12. ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY VE VÁLEČNÉ MINULOSTI.

A. ZEMĚ ČESKÁ A MORAVSKOSLEZSKÁ.

Země ležící na křižovatce mezinárodních cest a zájmů, byly jevištěm mnoha válečných dějů; byly to hlavně boje mezi jednotlivými slovanskými kmeny, rodinné rozbroje Přemyslovců a v neposlední řadě i války se sousedy, v nichž bylo mnohdy rozhodováno o poměrech a osudech celé střední Evropy.

Země Česká má mnoho válečných památek. Na periferii země leží bojiště jednak při ústí pohraničních přechodů (zejména v okolí Ústí n. L., Liberce, Trutnova, Náchoda a Domažlic), jednak na přirozených obranných úsecích (horní Labe, střední a dolní Jizera a Ohře) a v okolí centrálních postavení u Jičína a Hradce Král. Z pevností, zal. v 18. st. k podpoře pohraniční obrany, jsou dosud zachovány hradby v Terezíně a v Josefově a menším dílem i v Hradci Králové. — Ve středních Čechách leží nejvýznačnější bojiště v sousedství hlavního města (Žižkov, Bílá hora, Štěrboholy) a při hlavní komunikaci vedoucí odtud do údolí Dunaje u Vídně (Kolín, Kutná Hora, Čáslav). Z býv. pevnosti Prahy (zal. 1655, zruš. 1868) je mimo vyšehradskou citadelu zachována Písecká hrána, několik bašt u Karlova a v Praze-IV.

Země Moravskoslezská. Vojensky nejdůležitějším místem na S. Moravě byla Olomouc, ovládající přechody přes Jeseníky. Zbytky této

pevnosti jsou dosud patrné podél Mlýnského ramene Moravy (Terezská brána) a v Důstojnické zahradě, v okolí pak zejména t. zv. Radíkovská pevnůstka. — Na J. hranicích se hlavní přechody (Znojmo, Mikulov, Břeclav) daly jen nesnadno hájiti, neboť okolní otevřený terén umožňoval daleké obchvaty. Nejbližší pevné postavení se naskýtalo teprve u Brna (hradby zboř., ponechána jen citadela Špilberk), jež bylo proto často obléháno a v jehož blízkosti leží i známé bojiště slavkovské. Sousedství s bojovnými Maďary a nebezpečí častých tureckých vpádů vtisklo zvláštní pevnostní ráz východomoravským městům, v jejichž blízkosti jsou dosud zachována četná obranná zařízení. — **Země Slovenská a Podkarpatoruská.** Na J. hranicích byly vojensky nejdůležitějšími místy Košice, při vstupu do údolí Hornádu, Lučenec, uzavírající se své strany Ipelský úval a dunajská předmostí Bratislava a Komárno, za nímž Nové Zámky (Brána západu) kryly přechody přes Z. Karpaty. Někdejší opevnění jsou zachována hlavně v Komárně. — Při S. hranicích byla na Slovensku i v P. Rusi ve středověku vybudována síť pohranič. opevnění při nejdůležitějších přechodech do Polska. Po připojení Haliče k býv. Rak.-Uhersku byla tato opevnění nahrazena pevností v Přemyšlu a později i v Krakově. Vylučovalať až do nedávna horská hradba Karpat rozsáhlejší vojenské operace. K větším bojům došlo tam teprve za světové války, zejména při druhém rakouském pokusu o vyproštění Přemyšlu (únor 1915) a při ruské ofensivě v údolí Laborce a Ondavy (Velikonoční bitva r. 1915). Zákopy z této doby jsou dosud patrny na př. na hřbetu Makovice (SV. od Bardejova), u Zborova a j. a ve vyšších polohách S. a V. Podk. Rusi.

Důležitější bojiště v zemi České a Moravskoslezské. I. SZ. Čechy: Na Běhání (Bihana), trig. 212 u Trmic, 16. V. 1426 husité pod Prokopem Holým porazili křižáky. Chlumec, 18. II. 1126, vítězství Soběslava I. nad králem Lotharem; 29.—30. VIII. 1813 vítězství spojenců nad Francouzi pod Vandammem. Varvažov, 17. IX. 1813, rekogniční boj Francouzů za osobní přítomnosti Napoleonovy. Lovosice, 1. X. 1756, Bedřich II. porazil Rakušany. — Na Turské pole klade stará pověst bitvu, v níž vojsko knížete Neklana porazilo Lučany (r. 830?).

II. **Z. a JZ. Čechy. A. Záp. Čechy:** Bílá hora u Prahy, neblaze proslulá bitvou 8. XI. 1620. Loděnice, 23. I. 1179, Soběslav II. porazil Bedřicha. Tachov, 4. VIII. 1427, porážka německých křižáků husity. Rakovník, 30. X. 1620, porážka stavovského vojska hrab. Buquoyem. — **B. JZ. Čechy:** Všeruby, 22.—23. VIII. 1040, slavné vítězství Čechů nad Jindřichem III. Sudoměř, 25. III., a Vel. Bor, 12. X. 1420, Žižkova vítězství nad katolickými pány. Domažlice, 14. VIII. 1431, němečtí křižáci prchli před husity. Nýrsko, 22. IX. 1467, Bavoři poraženi vojskem Jiřího z Poděbrad. Zahájí, 25. V. 1742, vítězství Francouzů nad císařskými.

III. **JV. ČECHY A Z. MORAVA.** Pod horou Vysokou, 25. IV. 1142, vítězství Konráda Znojemského nad Vladislavem II. Žižkov (Vítkov) 14. VII. 1420, porážka Zikmundova vojska. Na Pankráci, 1. XI. 1420, Zikmund poražen Pražany. Kutná Hora, 6. I. 1422, Žižka porazil vojsko cís. Zikmunda a pronásledoval je až k N. Brodu. Malešov, 7. VI. 1424, Žižka zvítězil nad Pražany. Lipany, 30. V. 1434, porážkou Táborů a Sirotků ukončeny války husitské. Vilémov, 14. II. 1469, Čechové pod Jiřím Poděbradským obklíčili vojsko uherského krále Matyáše. Jankov, 6. III. 1645, porážka císařského vojska Švédy pod Torstensonem. Chotusice (17. V. 1742) a Štěrboholy (6. V. 1757), vítězství Bedřicha II. nad Karlem Lotrinským. Kolín, 18. VI. 1757, maršálek Daun porazil Bedřicha II. Znojmo, 10.—11. VII. 1809, porážka rakouské armády Francouzi pod Napoleonem.

IV. S., SV. Čechy a S. Morava. A. S. a SV. Čechy: Potok Trutina, 8. X. 1110, Čechové poraženi Poláky. Hořice, 20. IV. 1423 a Čes. Skalice, 6. I. 1424, Žižkova vítězství nad katolickými pány. Žďár (JZ. od Úpice), 30. IX. 1745, vítězství Bedřicha II. nad Karlem Lotrinským. Liberec, 21. IV. 1757, bitva mezi Rakušany a Prusy. Dobenín (u Náchoda), Trutnov, Čes. Skalice, Střítěž-N. Rokytník, Svinišťany, Dvůr Král. a Jičín, 27.—29. VI. 1866, pruská vítězství nad jednotlivými sbory rakouské armády. Hradec Král., 3. VII. 1866, porážka rakousko-saské armády pod pol. zbrojmistrem Benedekem. — S. Morava: Domašov, 30. VI. 1758, zničení velkého pruského transportu sborem podmaršálka Laudona, čímž bylo Prusům znemožněno další obléhání Olomouce.

V. Vých. Morava a předkarpatský cíp JZ. Slov.: Slavkov, 2. XII. 1805, Napoleonovo vítězství nad spojeným rakousko-ruským vojskem. Tovačov-Dub, 15. VII. 1866, srážka mezi Rakušany a Prusy. Lamač, 22. VII. 1866, boj mezi Prusy a Rakušany, přerušený zprávou o uzavření příměří.

B. ZEMĚ SLOVENSKÁ A PODKARPATORUSKÁ.

Nejdůležitější bojiště na Slov. a v Podk. Rusi můžeme rozděliti podle 3 období: 1. období bojů o uherskou korunu, 2. období karpatských bojů za světové války a 3. období nejnovějších událostí (od r. 1918).

1. Bojiště prvního období: Rozhanovce, 15. VI. 1312 Karel Robert porazil Omodeovce. — Lučenec, 7. IX. 1451 Jiskra z Brandýsa porazil Jana Hunyádyho. — Levice, 20. VII. 1664 vítězství císařského vojska nad Turky. — Trenčín, 4. VIII. 1708 porážka Rákoczyovců císařským generálem Heisterem.

2. Bojiště druhého období tvoří 4 fáze, a to:

a) Ruský vpád na Slovensko po ústupu rakousko-uherské armády od Lvova (koncem září a začátkem října 1914). Jablonický, Wyszkówský, Beskidský a Užocký průsmyk tvořily tehdy ohniska bojů, v nichž však ruské vojsko nedosáhlo podstatnějších úspěchů. — b) Po nezdaru Rakušanů na Sanu (v druhé polovici listopadu 1914) se ruský vpád opakoval. Poněvadž však těžiště válečných operací leželo tou dobou v okolí Krakova, došlo v Karpatech jen k podnikům místního rázu (boje u Humenného, ukončené 28. XI. 1914). — c) Po bitvě u Limanové-Lapanówa (5.—17. XII. 1914) se v Karpatech utvořila souvislá fronta, na níž se spojenci od konce ledna 1915 marně pokoušeli o osvobození obléhaného Přemyšlu. Při protiofensivě, zahájené 20. III. 1915, dosáhli Rusové v prvním dubnovém týdnu přibližné linie Zborov—Stropkov—Výrava—Vel. Poljana; potom zápas vyvrcholil v t. zv. Velikonoční bitvě v Karpatech. Ohnisky bojů byly Užocký, Lupkówský a hlavně Dukelský průsmyk, jakož i údolí Ondavy a Laborce. — Po bitvě u Tarnówa-Gorlic vyklidili Rusové 5. V. 1915 své posice až k Lupkówu a dne 8. V. sousední úsek fronty až k průsmyku Užockému. — d) Ofensiva generála Brusilova přivedla Rusy 14. VIII. 1916 znovu na hřeben Karpat po obou stranách Jablonického průsmyku. Nejprudší boje byly svedeny na Kukulu (1542 m) a Ploské (1355 m). — Průlom fronty ve východní Haliči přinutil Rusy 24. a 25. VII. 1917 k vyklizení jejich posic dobytých v Karpatech r. 1916.

c) **Třetí období válečných událostí** na Slovensku a v Podkarpatské Rusi zaujímá obsazování Slovenska čs. vojskem a válka s Maďary. Obsazování význačných míst této oblasti bylo v podstatě ukončeno do konce r. 1918 a koncem dubna r. 1919 měla být demarkační čára se souhlasem dohody posunuta dále k jihu; Maďaři porušili však uza-

vřené příměří a zahájili ofensivu ve směru na Levice, Zvolen a Košice. Boje, v nichž naše vojsko přešlo samo brzo k útoku, trvaly až do 24. VI. 1919, kdy bylo vyhlášeno nové příměří. Podrobnosti viz při popisu jednotlivých měst, jako Levice, B. Štiavnice, Zvolena, Krupiny, Prešova, Bardejova, Košic a j.

13. NEJVÝZNAČNĚJŠÍ STAVEBNÍ A UMĚLECKÉ PAMÁTKY (kromě hradů a zámků).

A. ZEMĚ ČESKÁ A MORAVSKOSLEZSKÁ.

Země Česká má veliké bohatství krásných staveb. a uměl. památek. — Románský sloh. Vliv východu se obráží v ranně rom. stavbách. Až do založení chrámu sv. Víta na Hradčanech jsou to prosté kostelíky. Nejstarším byl asi v 9. st. kostelík na Levém Hradci, kostelík na Budči, později i jinde. Rotundy uchovaly se na Budči, v Praze (3), na Řípu, u Kopaniny, Libouně, Týnice, Plzence, Kostelce u Křížku, Karlíku, Pravonína, Holubic, Želkovic a u Třebové. Čtvercovité kostelíky jsou uchovány u Dobřichova, Vysoké, Čáslavě jako sakristie, jiné rom. prvky ve St. Boleslavi, Hostivaři, Butovicích, Chabrech, Malíně, Řepích, Buděticích a j. Trojlodní basilika se objevuje poč. 10. st. za Vratislava I. na praž. hradě jako kostel sv. Jiří. Vliv západu a Říma se projevuje vnikáním řádů, jež přinášejí nové stavební ideje. První přišli „černí mniši", benediktini, a založili klášter benediktinek (973) na Hradčanech, benediktinů v Břevnově (r. 993), na Ostrově, na Sázavě (r. 1032), v Opatovicích (r. 1085), v Litomyšli, v Ml. Boleslavi (s kostelem sv. Václava, 1045), kostel na Hradčanech (r. 1060) a sv. Petra a Pavla na Vyšehradě (r. 1070). Většina těchto staveb jest v rozvalinách nebo byla přebudována. — V 11.—12. st. počínají výstavnější stavby ve Vinci (r. 1065) u N. Benátek, ve Sv. Jakubu (r. 1165) u Kut. Hory, jiné v Kyjích, Rovném, Konradci, Poříčí, Milevsku, Řečanech, Plaňanech, Potvorově a j. — Kláštery jsou zakládány na osamělých místech, v Kladrubech (r. 1108), jenž měl veliký význam pro osídlení Z. Čech a od něhož bylo tam založeno mnoho kostelů. Podobně byly založeny kláštery ve Vilémově (1120), v Postoloprtech, na Želivce u Humpolce, břevnovské proboštství v Podlažicích, v Teplicích. V polovici 12. st. zakládají „bílí mniši" (premonstráti) kláštery na Strahově (1141), v Doksanech (ženský), přejímají klášter v Litomyšli (1148), v Želivě (1148), zakládají klášter v Luňovicích, v Milevsku (1184), v Teplé (1193), v Chotěšově (ženský). Také cisterciáni založili kláštery v Sedlci (1143), v Plasích (1146) a v Hradišti, v Nepomuku (1153), na Svatém Poli (1157) a v Oseku. Tyto horečně zakládané kláštery měly veliký význam pro vývoj osídlení a vzdělanosti okolního kraje. Kolem nich vzrostlo mnoho kostelů. Dnes jest většina těchto budov přebudována, nebo ve zříceninách, leč prvky románské se uchovaly. Gotika přichází v 13. st. Přechodními typy jsou praž. klášter řádu sv. Anežky a některé svrchu jmenované kláštery. Raná gotika zakládá klášter ve Vyšším Brodě, Zlatou Korunu nad horní Vltavou (1259). Vzniká klášter v Pohledu (1265) u Něm. Brodu, na Zbraslavi (1297), dokončuje se klášter v Sedlci (1320). — Františkáni a dominikáni přišli do Čech s gotikou a založili kláštery v Plzni, v Chebu, Čes. Budějovicích, Nymburku, Praze, Benešově, minoriti v Bechyni (1281) a j. — Za Lucemburků (Jana, Karla IV. a Václava IV.) byla zlatá doba gotiky a monumentálních staveb. Uplatňují se vlivy něm., franc., vlašské a vzrůstá čes. gotika. R. 1344 se počíná se stavbou dómu sv. Víta, buduje se klášter augustiniánský v Roudnici, minoritů v Jindř. Hradci, most v Písku, Roudnici (zbořen), Týnský chrám na Staroměst. ná-

městí, Karlův most, klášter emauzský, kaple staré radnice, universita Carolinum v Praze a j. Z četných chrámů vyniká chrám v Litomyšli. Založen byl klášter v Ojvíně u Žitavy (tehdy patřila Čechám), vystavěn klášter v Čes. Krumlově. Kutná Hora obohacena byla mnohými stavbami (Vlašský dvůr). Roku 1388 počíná se stavba chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, nejmohutnějšího po dómu sv. Víta. Domácí česká modifikace gotiky se projevuje v mnohých venkovských kostelích, zejména v Milevsku (kostel sv. Jiljí) a v Čes. Krumlově (sv. Vít). Dřevěné kostelíky v Kočí u Chrudimě a v Broumově (hřbitov) mají spodky z této doby. — V době Václava IV. budovaly se hrady Žebrák, Točník, Kunratice, radnice v Kadani, opevnění Budějovic. — Války husitské zastavily činnost stavitelskou a zničily některé staré památky. Většinou tehdy zbořené památky se obnovovaly a později vzniklo několik větších staveb v pozdní vladislavovské neboli české gotice (Vladislavský sál na Hradčanech, královská oratoř v kostele sv. Víta, Křivoklát, Prašná brána z r. 1475), pokračuje se na stavbě chrámu sv. Barbory a jiných budov (Mariánský kostel a chrám sv. Trojice, Kamenný dům a j.) v Kutné Hoře. Pozdně got. kostely vznikají v Lounech, Mostě, v Chebu (arciděkanský kost.), na různých místech Krušných hor, v Pardubicích, Chrudimi, Šternberská kaple v Plzni, klášter františkánský u Kadaně (1514). V 15. a 16. st. byly postaveny některé věže v Praze (novoměstská), kostely v Domažlicích, Rakovníku, N. Městě n. Met., Příbrami, Lounech, Žatci, v Chomutově (sv. Ignác), Hradci Král. (mariánský), St. Boleslavi, Litoměřicích (biskup. residence, sv. Štěpán) a několik význačných staveb v Praze. — Renesance přišla do Čech koncem 15. st. a rozvíjí se za Habsburků (okna Vladislavského sálu na Hradě, letohrádek královny Anny (1558), zámeček Hvězda s oborou (1565), schwarzenberský palác na Hradčanech a j. (v. Praha), zámek v Brandýse n. L., Černém Kostelci, Poděbradech (krásný zámek). Zelená věž v Pardubicích, v Litomyšli, v Doudlebích n. Orl., v Častolovicích, Opočnu. Domy v Chrudimi (lékárna, Mydlářský dům), zámek v Jindř. Hradci, krásný lovecký zámeček Kratochvíle u Netolic, radnice v Prachaticích, v Plzni, zámky v Kacerově (1588) a Nelahovsi (1558), Smečnu, Mělníku, radnice a měšť. domy v Mostu, Kadani, Chomutově, Litoměřicích (přebudováno), zámek v Benešově n. Plouč., zámek v Liberci (1582—1606). Jesuitský klášter sv. Klimenta (1601). — Barok se uplatňuje v Čechách za třicetileté války: kostely v Hrobu, Broumově, valdštejnovy stavby v Jičíně (palác, kostel sv. Jakuba) a okolí (Kartouzy, 1628). Po vestfálském míru (1648) se uplatňují jesuité krásným kostelem v Klatovech (sv. Ignác, 1666). Také krásné gotické chrámy jsou z této doby v Polici n. Met., v Chomutově sv. Kateřiny), v Kolíně, v Písku, Žatci, Čáslavi, kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře, dóm v Plzni, Rakovníku, Chrudimi, Vys. Mýtě a j. — Na venkově i v Praze vznikají jmenovitě zámky (Roudnice, Troja) a později četné stavby Dienzenhoferů, Luragha a j., kostely (sv. Mikuláše na Malé straně, v Plasích a j.), přestavby kostelů po celých Čechách, stavby měšťanských domů v Praze, Brně a j. Některé barok. kostely jsou gotisovány (Sedlec, Kladruby, Roudnice a j.). V 19. st. ožila gotika (arch. Kranner, Mocker) pokračováním stavby sv. Víta, chrámu sv. Barbory, kostela v Turnově (1826), nevhodnou restaurací Karlštejna (Mocker), Prašné brány (Mocker) a j. Krásnými díly got. 19. st. jsou hrobky Thunů u Děčína, Schwarzenbergů u Třeboně, nejkrásnější je zámek Hluboká u Čes. Budějovic, pak i zámek v Blatné a Sychrov u Turnova, Hrádek u Nechanic, rom. kostel v Karlíně a sv. Václava na Smíchově, got. sv. Ludmily na Vinohradech, kolonáda v Karl. Varech a mnoho jiných staveb mladších.

V zemi Moravskoslezské román. sloh zanechal jen několik stop:

kulaté věže na některých hradech (Buchlov, Pernštejn, Veveří, Sovinec), zbytky knížecího paláce v Olomouci při dómu. Mezi nejstarší památky patří hradní kaple („pohanská") ve Znojmě (r. 1106, rotunda), kostelík v Řeznovicích (r. 1130), portál kostela v Hulíně, z klášterů: klášter rajhradský u Brna (z 11. st., přebudován), Hradiště u Olomouce; z klášterů v Třebíči, Kanici, Mostu u Znojma, Velehradu, Kumrovic, Obrovic u Brna, Doubravníku zbyly z dob husitských nejvýše zříceniny nebo zbytky. Klášter v Tišňovicích (1250) jest přechodně románsko-got. tak, jako krásný býv. klášt. kostel v Třebíči. Staví se radnice v Olomouci (1261). Raně got. kostely byly v Jihlavě a v Brně, krásný kostel v Lodenicích u Mikulova, kaple Cyrilka na Velehradě a j. Při čes. hranicích jest několik dvoulodních kostelů (Volfranice, Rudolec, Lipolec u Dašic, Vel. Bitýška, sv. Jakub v Telči). Krásný olomoucký dóm (1275, později přebudován). Z olomouckých staveb 14. st. vyniká dominikánský klášter (1312), cisterciácký kostel (1353), přestavba dómu, Tomášský klášter (1350). Z jiných staveb významnější jsou: chrám sv. Jakuba v Olomouci (1483), chrám v Doubravníku (1338), v Znojmě (sv. Mikuláš). Hrazené kostelíky jsou v Kurdějově u Hustopeče, Vel. Bitýšce, Znojmě (sv. Václav), Zaječí a j. Dřevěné kostelíky se uchovaly v S. Moravě u Životic (1488), u Benešova, Karlovic (1752), v Huslenkách (1786) u Vsetína. Druhá pol. 14. a první pol. 15. st. znamená pro Moravu zastavení stavební činnosti. Teprve koncem 15. st. se přestavují chrámy husity rozbořené a pod., stavějí se radnice (Jihlava, Znojmo, Boskovice, Mor. Třebová). — Renesance přestavěla hrady, zbudovala zámky. Barok 17. st. vybudoval velmi mnoho nových kostelů a přebudoval starší gotické. Nejvýznačnější jsou: věže na Velehradě (1589), poutní kostel ve Vranově (1619), španělská kaple v N. Jičíně (1621), kostel v Obrovicích (1629), v Hradišti (Pöltenberg) u Znojma (1635), Mor. Krumlově. Kláštery té doby jsou: jesuitský v Brně (1582), jesuit. kolegium v Kroměříži (1620), Znojmě (1623), Jihlavě (1623), piarist. kolegium v Mikulově (1629), konvent v Nové Říši u Dačic (1631), klášter na Velehradě (1633), jesuit. konvent v Olomouci (1641). V letech 1650—1750 jest vrchol tvorby baroku. Zakládají se poutní kostely: minor., dominikán. a jesuitský kostel v Brně, v Tuřanech u Brna, kostel sv. Michaela, chrám v Olomouci, na Sv. Kopečku u Olomouce, v Buchlově, na Velehradě, ve Vranově n. Dyjí, Jaroměřicích, Rajhradě, poutní kostel na Hostýně, ve Křtinách, Sloupu, Milfronu (Mühlfraun) u Znojma a j. Opatství význačná byla: v Nové Říši, ve Žďáru, při klášteru sv. Tomáše v Brně, v Hradišti (nejproslulejší), v Olomouci při jesuit. konventu, v Rajhradě, Louka (Klosterbruck) u Znojma. — Sochařství. Rom. doba zanechala několik stop (knížecí palác v Olomouci a j.). Nejkrásnější jest portál v Předklášteří u Tišnova (podobný jest v Hradišti v Čechách, Jóku v Maďarsku a u chrámu sv. Štěpána ve Vídni), v Hulíně, v Třebíči. Krásné jsou skulptury dómu v Olomouci. Pozdní gotika zanechala pěkné náhrobky, portály (radnice v Brně a j.). Renes. umění se projevuje zejména v Telči (v arkádách zámku, štuky podobné jako v zámečku Kratochvíli u Netolic v Čechách). Portál zámku (1587) v Třemešku (Johrnsdorf), v Olomouci a Brně, u Šumperku. Arkády v zámku v Ivanovicích, v Bučovicích (krásné studně, 1581). Barokové umění sochařské hýří v bohaté výzdobě kostelů, zámků (v. svrchu) i paláců. Za nejpozoruhodnější výtvor se pokládá proslulý hřbitov ve Střílkách od sochaře Fritsche (1740).

V. Jihových. a vých. Morava. Museum v Hodoníně (Dům umělců). Sbírky na hradě Buchlově, v Luhačovicích, Veselí n. Mor., Uher. Hradišti, Kyjově, na Velehradě, Uh. Brodě. Rajhradský klášter. Střílky (hřbitov u Kroměříže. Prehistorické a histor.

naleziště u Vistonic, Mušova (řím. vykopávky). Mikulova, Břeclavi, Dév. N. Vsi. Hebábi u Vel. Levár. Němci u Komořan. Rázovité, selské vinné sklepy. Hody ve Velké. Jízda králů o svatodušním pondělí v Hroznové Lhotě, Vlčnově a jinde. Svátek Dušiček jest zajímavý na vesnických hřbitovech, zejména v okolí Strážnice a Bratislavy. Svátek sv. Cyrila a Metoděje (5. VII.), národních patronů moravských, světí se okázale (kroje). Veliká pout se koná v ten den na Velehradě. Také svátek Božího těla poskytuje možnost viděti kroje (okázalé průvody, zejména v Kyjově, ve Velké, ve Vlčnově a j.). Kroměříž. Poutní místa: Velehrad, Hostýn, chrám P. Marie u Frýdku, Prašivá a j.

B. UMĚLECKÉ A HISTORICKÉ PAMÁTKY NA SLOVENSKU. Vývoj umění na rozdíl od histor. zemí není jednotný ani samostatný, což souvisí se zvláštním vývojem politickým. V jednotlivých krajích v různých obdobích dějin jeví se různé vlivy sousedních zemí (na př. got. a renes. umění Spiše a Šáriše je pod vlivem Polska, barokní Bratislava pod vlivem Vídně). Vlivy českého umění jsou dosti vzácné (got. malířství a t. zv. husitské kostely v Gemeru a j.). Umělecké památky, zvláště v architektuře, nemají té absolutní výše jako v záp. zemích. Za to, vzhledem k mnohem klidnějším dějům politickým, se zachovalo poměrně více středověk. památek malířských a sochařských (freska, gotické oltáře křídlové). Bohaté doklady středověkého umění mají býv. župy spišská a šarišská, gemerská a liptovská. V prvých dvou kvetla i renesance ze sousedního Polska zasetá. Naproti tomu barok a následující období nemají, kromě Bratislavy a několika ojedinělých příkladů, většího významu pro Slovensko. Vedle jmenovaných oblastí chovají nejvíce památek města Bratislava, Košice, Trnava, Banská Bystrica, Kremnica atd. (O významu Spišska v. VIII, 5.)

Z románské doby se uchovalo jen několik staveb: kostely v Deákovcích, Bíni n. Hronem, Sedmerovcích u Púchova, kaple (rotunda) ve Skalici, apsida na hradě v Nitře, části katedrály ve Spiš. Kapitule. — Gotika. Nejdůležitější památky jsou ve Spiši (kaple Zápolského ve Spiš. Štvrtku a ve Spiš. Kapitule, far. chrám v Levoči, zříc. Červený Kláštor), v Bratislavě (dóm, kaple sv. Jana u Františkánů), dóm v Košicích, chrámy v Bardejově, Prešově, Trnavě, kostelíky v Žegře, Výborné, Smrečanech a m. j. Nejstarší datovaná památka malířská je fresko ve Spiš. Kapitule (1317). Křídlové oltáře got. největší jsou v Levoči, Košicích, Bardejově. — Renesance. Typické zvonice ve Spiši, radnice v Levoči, Bardejově, měšť. domy v Levoči, Prešově, zámek v Kežmarku, stará část pevnosti v Komárně. — Barok. Klášter v Jasově, kostely v Bratislavě a Trnavě, Piaristi v Trenčíně, paláce Grassalkovičův, Eszterházyho a primaciální v Bratislavě, paláce v Košicích, novější část pevnosti v Komárně a j. Zvláštní skupinu got. kostelů tvoří t. zv. husitské kostelíky hrazené, hlavně v býv. župě gemerské (Rim. Baňa, Dol. Tirjakovce, Rybník, Kraskovo, Brezovo, Drienčany) a též v novohradské župě. — Zajímavé jsou dřevěné kostely. Řím.-kat.: Tvrdošín na Oravě, Hervaltov u Bardejova. Evangel.: Paludza u Lipt. Sv. Mikuláše, Kežmarok, Hronsek, Zábrež, Leštiny, Istebná a množství dřevěných řecko-kat. kostelů v Šáriši a Zemplíně.

Husitské památky (hrady a opevnění): Kremnica, Zvolen, Muráň, Kláštorisko u Hrabušic, Červený Kláštor, Spišský hrad, Jasov, Turna, Bardejov, Košice v. též dále turist. cestu Bratrstva).

14. MĚSTA.

A. Země Česká a Moravsko-slezská. V České zemi je přirozeným střediskem Praha, ležící téměř ve středu země. Ostatní provinciální česká střediska leží dosti stejnoměrně rozložena po obvodu. V zemi

Moravsko-slezské jest patrný historický dualism dvou středisk, Olomouce a Brna. V nové době se hlásí ke slovu třetí velké středisko, hospodářskými výhodami podporované, Mor. Ostrava.

B. Země Slovenská. Ráz měst se liší od měst západních částí republiky. Nejsou tak výstavná jako města na západu, ale mnohá mají vzácné památky umělecké a mnohá vynikají krásnou polohou. Osobitým svérázem slov. měst jest protáhlý tvar města a náměstí s 1 až 2 hlavními ulicemi. Půdorys většiny sloven. měst má základ v dlouhé hlavní ulici, v místě náměstí značně širší (na př. Nitra, Prešov, Košice a j.), od níž kolmo na obě strany vybíhají postranní uličky, podobné hlubokým dvorům. Tento ráz má kořeny ve feudálním složení maďarské společnosti. Do ulice bydlili zemané a měšťané, do dvora podruzi a čeleď. Domy jsou obyčejně jednopatrové. Větší střediska vznikla při vstupu do větších dolin, při důležitých přechodech a při hornických základnách. Většina slovenských měst jest zemědělského rázu. Z měst zvláště se chválívá pěkná poloha Ban. Bystrice, B. Štiavnice a Kremnice, z vesnic pak Vlkolinec u Ružomberku, Osrblie u Hronce, Bystrička u Sv. Martina a j.

Podle počtu obyvatelstva možno seřaditi slovenská města takto:[1])

Bratislava	93.189	Tardošked	5.815
Košice	52.898	Cadca	5.698
Nitra	19.118	Turč. Sv. Martin	5.657
Nové Zámky	19.023	Holič	5.639
Trnava	17.745	Stará Turá	5.627
Komárno	17.715	Sered	5.360
Prešov	17.577	Farkaš	5.356
Ružomberok	14.220	Malacky	5.251
Ban. Štiavnica	13.264	Dunajská Streda	5.170
Lučenec	12.417	Kokava	5.147
Žilina	12.073	Modra	5.046
Sp. Nová Ves	11.608	Pezinok	4.917
Ban. Bystrica	10.587	Nová Baňa	4.868
Trenčín	10.411	Skalica	4.835
Levice	10.343	Kremnica	4.805
Handlová	9.796	Šahy	4.698
Guta	9.676	Dobšiná	4.622
Piešťany	9.321	Vrbové	4.617
Myjava	9.250	Brezová	4.595
Zvolen	8.917	Klenovec	4.466
Michalovce	8.864	Krupina	4.235
Hlohovec	8.422	Humenné	4.218
Turzovka	8.327	Brezno	4.041
Detva	7.515	Tisovec	3.802
Levoča	7.477	Sabinov	3.749
Topolčany	7.238	Gelnica	3.737
Rim. Sobota	7.096	Prievidza	3.726
Vrútky	6.807	Galanta	3.666
Hriňová	6.785	Parkan	3.481
Málinec	6.633	Zlaté Moravce	3.394
Bardejov	6.593	Sečovce	3.380
Kežmarok	6.466	Stupava	3.350
Rožňava	6.319	Gbely	3.330
Šurany	6.200	Diosek	3.279
Nové Mesto n. Váh.	5.961	Sv. Jur	3.261
Trebišov	5.880	Čop	3.098
Lipt. Sv. Mikuláš	5.858	Stará Ďala	3.025

[1]) Data jsou čerpána ze sčítání r. 1921. Dnes jsou poměry značně změněné. V textu se uvádějí dále data přizpůsobená r. 1930 na podkladě dat soukromě získaných.

Západní a jižní Slovensko: Bratislava (93.189 ob.), Malacky (5.251 ob., zeměděl.), Gbely (3.330 ob., nafta), Uhorská Skalice (4.835 ob.), Holič (5.639 ob., zeměď.), Brezová (4.595 ob.), Myjava (s „Kopanicemi“ 9.250 ob.), St. Turá (5.627 ob.), Stupava (3.350 ob.), Modra (5.046 ob.), Pezinok (4.917 ob.), Sv. Jur (3.261 ob.), Trnava (17.745 ob., slov. Řím), Nové Mesto n. V. (5.961 ob., obchodní město), Hlohovec (8.422 ob., výroba vozidel), Leopoldov (2.072 ob., pevnost), Sered (5.360 ob., zeměď.), Piešťany (9.321 ob., lázně), Vrbové (4.617 ob.), Trenčín (10.411 ob., prům.), Trenč. Teplice (2.039 ob., lázně), Trenč. Teplá (2.541 ob., cukrovar), Ilava (2.172 ob., trestnice), Púchov (2.527 ob., prům.), Povážská Bystrica (2.684 ob., dřevař. prům.), Vel. Bytča (2.782 ob.), Senec (4.656 ob.), Diosek (3.279 ob., cukrovar), Galanta (3.666 ob.), Šala n. Váhom (4.046 ob.), Farkašd (dědina, 5.356 ob.), Gúta (9.676 ob.), Velký Meděr (4.012 ob.), Dunajská Streda (5.171 ob.), Šamorín (3.144 ob.), Komárno (17.715 ob., přístav), Nové Zámky (19.023 ob.), Stará Ďala (3.025 ob., státní hvězdárna), Tardošked (dědina, 5.815 ob.), Parkan (3.481 ob.). — Veľ. Šurany (6.200 ob.), Nitra (19.118 ob.), Topolčany (7.238 ob.). Prievidza (3.726 ob.), Něm. Pravno (2.014 ob.). — Zlaté Moravce (3.394 ob.). — Levice (10.343 ob.), Nová Baňa (4.868 ob.) a j.

Střední Slov.: T u r č a n s k á o b l a s t, zaujímající kotlinu Turce (v. dále), jest charakterisována zemědělstvím (rolnictví a dobytkářství), obce, poměrně výstavné, jsou rozloženy podle řeky Turce. — Turč. Sv. Martin (5.657 ob., kult. středisko). Vrútky (6.807 ob., želez. uzel, obchodní a průmyslové). Turany (1.983 ob., dřevařství). Sučany (2.544 ob., velká cihelna). Mošovce (1.576 ob.). — Štub. Teplice (teplé prameny, lázně). — H o r. Š t u b ň a (dědina, 2.635 ob.). Svéráznou skupinu tvoří obce něm. ostrovu u Hor. Štubně. — Z v o l e n s k á o b l a s t, k níž se pojí části býv. žup tekovské, hontské a novohradské, vlastní srdce Slovenska, jest velmi hornatá, málo zemědělská, hojně pastýřská a dosti průmyslová, bohatá nerosty i minerálními prameny, jest to nejlesnatější kraj Slovenska. O prvenství zápasí Zvolen (8.917 ob.) a Ban. Bystrica (10.587 ob., krásná poloha, čisté město). V tuto oblast patří Kremnica (4.805 ob., zlaté doly, mincovna), Ban. Štiavnica (13.265 ob., staré hor. město). Zvláštním způsobem osídlení jsou dětvanské lazy (samoty) mezi Poľanou (S.) a Javořím (J.), jež tvoří velké roztroušené obce (Dětva, 3.000 ob.), s lazy, 7.515 ob. (v. tam). Bývalá hornická města, Žarnovica (2.049 ob.) a Nová Baňa (4.800 ob.). Zemědělské město Levice (10.343 ob.). O d B. Š t i a v n i c e k ř e c e I p ľ u a k L u č e n c i jsou roztroušena slovenská zemědělská města Krupina (4.235 ob.), Pukanec (3.123 ob.), Šahy (4.698 ob.). Největší jest Lučenec (12.417 ob., průmyslový), Málinec (dědina, 6.637 ob.), Filakovo (3.219 ob.). V krušnohorské oblasti b ý v. ž u p y g e m e r s k é jsou: Tisovec (3.802 ob., státní vysoké pece), Klenovec (4.466 ob.), Rim. Kokava (5.147 ob.), Rim. Sobota (7096 ob.). — Průmysl, hlavně železářský, udržuje se v obcích: Brezno (4.041 ob., dřevař.), Podbrezová (2.065 ob., žel.), Hronec (2.002 ob., žel.). Hradem je zajímavá Slov. Lupča (1.671 ob.). — V e v ý c h. r u d n í o b l a s t i jsou: Revúca (1.663 ob., dřevař.), Jelšava (2.822 ob.), Plešivec (2.339 ob.), Rožňava (6.319 ob.) a Dobšiná (4.622 ob.).

Severní Slov.: Turzovka (8.327 ob.). Čadca (5.698 ob.). Žilina (12.073 ob.). Vrútky (6.807 ob.). Dolný Kubín (1.928 ob.). Ružomberok (14.220 ob.). Liptovský Sv. Mikuláš (5.858 ob.). Poprad (3000 ob.). Kežmarok 6.466 ob.). Spiš. N. Ves (11608 ob.). Levoča (7.477 ob.). Gelnica (3.737 ob.). Prešov (17.577 ob.). Sabinov (3.749 ob.). Bardejov (6.593 ob.). Historickými památkami vynikají spišská města (Levoča, Kežmarok, Poprad), Košice, a šarišská města (Prešov, Bardejov).

Východní Slov.: Košice, 52.699 ob., středisko průmyslu. Ostatní města jsou zemědělská a východního typu. — Slov. Nové Město (20.364 ob., větší část jeho je v Maďarsku). Trebišov (5.793 ob.). Humenné (4.218 ob.). Michalovce (8.864 ob.). Ostatní města viz při VIII, T. 301.

15. NĚKTERÉ TECHNICKÉ VÝZNAČNOSTI.

Vodní cesty. Z čs. řek jsou splavny: Vltava od Čes. Budějovic—Štěchovice (155 km) pro vory a menší lodice; Štěchovice—Praha—Mělník (37 + 55 km) pro lodi; Labe pro lodi od Kostelce n. L.—Mělník (20 km); Mělník—Ústí n. L.—Hřensko na čs.-německých hranicích (74 + 35 km). Od Prahy do Ústí n. L. jest pro plavbu zřízeno 13 zdymadel, a to v Praze (3), dále u Klecan, Libčic, Miřejovic, Vraňan (odkud plavba jde plavebním kanálem 10 km délky k Mělníku), u Dolních Beřkovic, Štětí, Roudnice, Litoměřic, Lovosic, poslední u Střekova blíže Ústí n. L. V říční trati Vltavy nad Prahou a Labe mezi Kostelcem n. L. a Jaroměří provádí státní správa rozsáhlé a zajímavé práce splavňovací a chystají se velké údolní přehrady (v. II. odd. 6.). Dunaj jest splavný pro lodi v pohraniční trati čs.-rakouské a čs.-maďarské mezi Děvínem a Szobem (171 km). Odra jest splavná od ústí řeky Opavice k čs.-něm. hranicím pro menší lodice (plavba se nyní však neprovozuje). Menší místní význam pro plavbu mají řeky Morava a Dyje v pohraniční trati československo-rakouské, Váh od Seredu ke Komárnu a řeka Tisa od Čopu. Na většině z nich se provozuje čilá voroplavba.

Přístavy. Význačné vnitrozemní přístavy československé jsou na Vltavě v Praze (moderní skladiště, nové basény), na soutoku Labe a Vltavy u Mělníka (přístav se zařizuje a rozšiřuje), na Labi v Ústí n. L., v Rozbělesích u Podmokel, v Loubí u Děčína. Na Dunaji jsou velké přístavy v Bratislavě (moderní překládací zařízení a skladiště), v Komárně (loděnice) a v Parkáni.

Význačné mosty. Dřevěné kryté mosty, zejména v Radešově u Karl. Varů přes Ohři a přes Mži ve Svojšíně, krásný most u Sevluše přes Tisu. Kamenné: Karlův most přes Vltavu v Praze a most přes Otavu v Písku ze 14. st., „Švédský" most u Březnice, starý most ve Stříbře, most Palackého a most „Legií' přes Vltavu v Praze. Betonové: Mánesův most přes Vltavu v Praze, most přes Jizeru u Peřimova. Ze železového betonu: „Jubilejní" most přes Lužnici v Bechyni o 90 m rozpětí, Masarykův most přes Vltavu v Kralupech o 3 otvorech 60, 80 a 60 m světlosti, přes Labe v Přelouči, Kolíně, Obříství. Masarykův most přes Vláru v Nemšové, Trojský a Libeňský most přes Vltavu v Praze, most přes Berounku u Lahovic, most přes Labe v Nymburce, most přes Mži v Plzni, Masarykův most přes Jizeru v Debři, Masarykův most přes Váh v Piešťanech a jiný přes Oravu v Dlhé. Řetězové: starý v Lokti (bude zrušen), v Podolsku a Štefánikův most v Praze. Železné: most Svatopluka Čecha a Hlávkův most přes Vltavu v Praze, železniční most přes Vltavu u Červené, mosty přes Labe v Roudnici, v Litoměřicích, v Děčíně, most přes Ostravici v Mor. Ostravě, mosty přes Dunaj v Komárně, v Parkanu a v Bratislavě, most přes Váh v Komárně. Železniční mosty: dva v Praze, u Červené přes Vltavu, u Mor. Krumlova přes Jihlavku, most ve Svijanech-Podolí, přes Labe pod Děčínem a v Podmoklech, dunajské mosty v Bratislavě a Komárně.

Údolní přehrady: V severních Čechách: u Mostu, u Chřibské, u Stráže pod Ralskem, v Liberci (krásné jezero v městě), u Jablonce n. Nis., u Tanvaldu na Desné, na Labi jedna

u Vrchlabí a druhá u Dvora Králové. V západních Čechách: na Teplé u Karlových Varů (přípravné práce). V jihovýchodních Čechách: na Chrudimce u Hamrů (ve stavbě) a přehrada u Seče pod hradem Oheben, na Doubravce u Pařížova, na Želivce u Humpolce. Na Vltavě u Štěchovic. Na Moravě: na Bystřičce u Rožnova, na Dyji u Vranova (ve stavbě), na Svratce u Kníniček nad Brnem (přípravné práce). Připravují se veliké přehrady na Vltavě.

Hydrocentrály: Z asi 15.530 vodních děl připadá na hydrocentrály asi 1130. Některé z nich vyrábějí výhradně elektrickou energii, jiné jen zčásti, sloužíce též k pohonu průmyslových závodů, na příklad mlýnů, brusíren atd. Z význačných hydrocentrál uvádíme v Čechách: na Labi u přehrady nad Dvorem Král. (2080 k. s.), u Nymburka (1700 k. s.), u Poděbrad (1300 k. s.), v Přelouči (2650 k. s.), v Hradci Král. (1600 k. s.), v Předměřicích (1400 k. s.); na Vltavě u Miřejovic (4670 k. s.), u Letošic (1500 k. s.), v Praze na Štvanici (200), Spirovy papírny (10.000 k. s.); na Ohři u Kadaně (8000 k. s.); na Jizeře u Spálova (2800 k. s.), v Bakově, v Haškově (600 k. s.), v Kačově (700 k. s.), v Turnově (500 k. s.); na Černé Nise u Rudolfova (1200 k. s.); na Orlici v Albrechticích, Týništi, v Hradci Král.; na Černé (přítok Malše) u Kaplice (1620 k. s.); na Želivce u Sedlic (900 k. s.); na Uži u Blahoustského mlýna (670). — V zemi Moravskoslezské: na řece Moravě v Kroměříži (1500 k. s.). Na Slovensku: na potoce Jasenné v Jasenné (3000 k. s.); na Starohorském potoce v Dol. Jelenci (1500 k. s.), ve Starých Horách (1300 k. s.); na Hronu u Dubové (1500 k. s.); v Lopeji (1000 k. s.); v Podbrezové (2000 k. s.); na Bystré (přítok Hronu, 2800 k. s.); v Kremnici (v dole). — Z větších vodních elektráren, které se budou v nejbližší době stavěti, uvádíme: V Čechách: na Labi u Střekova (24.000 k. s.); na Vltavě u Vraného (15.500 k. s.), u Štěchovic (19.000 k. s.), u Slap (84.000 k. s.) a u Zvirotic (13.600 k. s.); na Vydře a Křemelné (po soutoku s Otavou, 11.900 k. s.) a Teplic-Šanova (Dubí). Na Moravě: na Dyji u přehrady blíže Vranova (6000 k. s.). Na Slovensku: na Váhu u Ladců (15.000 k. s.). Na Podkarpatské Rusi: na Uži nad Užhorodem (2220 k. s.), u Onokovců (2850 k. s.).

Velké parní elektrárny jsou v Čechách: v Ervěnicích, v Praze, v Trmicích, Poříčí u Trutnova; na Moravě: v Oslavanech u Brna, u Mor. Ostravy (důlní: Ignát, Karolina a j.); na Slovensku: v Trnavě.

TECHNICKÉ VÝZNAČNOSTI A DOPRAVA V ZEMI SLOVENSKÉ.

Mosty význačné jsou v Bratislavě, Komárně a u Parkanu přes Dunaj. Ze železničních staveb jest pozoruhodný „slovenský Simering“ u Kremnice. Úprava řek bude dlouhým řetězem nákladných prací (Váh, Hron, Hornád a j.). Přístavy byly vybudovány v Bratislavě, Komárně a Parkani. Hydroelektrárny jsou v Podbrezové, u Jelence, v Kremnici, připravují se u Zámostí, u Turč. Sv. Martina, u Podturně, Tvrdošína, u Košic a j. Doly jsou v Handlové (hnědé uhlí), v Kremnici (zlato), Štiavnici, Hodruši, Magurce, Zlaté Idě (zlato, stříbro). Na žel. rudu v Rožňavě, Štítníku, Železníku (dlouhé visuté dráhy), u Margecan a j. Solivar jest u Prešova a j. — Elektrolytický stát. závod jest v Ban. Bystrici.

Doprava zápasí s těžkým úkolem, aby otočila komunikace o plných 90°, t. j. od Z. k V.

Silnice původně spojovaly hrady (odtud slov. jméno „hradská"), pak města, pak i země. K nejstarším patřila cesta Krakov, Nižný Kubín, Ružomberok, Ban. Bystrica, známá již 1526. Zákon z r. 1890 rozděluje cesty na: a) státní, b) župní, c) příjezdné k železnicím a přístavům, d) veřejné obecní (vicinální), e) veřejné obecní polní, f) soukromé, ale sloužící veřejné premávce (dopravě). Silnice byly v bídném stavu a orientovány k Budapešti. Republika musí uváděti silnice do pořádku, což vyžaduje ohromné investice, a orientovati hlavní dopravní směrnice od Z. k V. V tomto zřeteli mají býti vybudovány (podle vládního programu 1920) čtyři magistrály, dvě severní celým Slovenskem a Podkarpatskou Rusí a dvě jižní, jež končí vzhledem k zužujícímu se tvaru republiky již na území republiky.

1. Severní magistrála (na Slov. 414 km) navazuje na silnici Praha, Mor. Třebová, Litovel, Olomouc, Hranice. Odtud bude postavena spojka na Val. Meziříčí, Vsetín, Vel. Karlovice, za nimiž u Makova vstoupí na Slovensko. Pokračuje k Vysoké, uhne k J. na Vel. Bytču a odtud přes Žilinu údolím Váhu do Kraľovan po starší silnici. Odtud nutno rekonstruovati silnici povážskou na Poprad, Levočou (odbočka na Košice přes Spiš. N. Ves, Margecany v. VIII. 6.), Spiš. Podhradie, Prešov, Kapušany, Hanušovice, Humenné, Stakčín. Odtud pokračuje magistrála v Podk. Rusi na M. Berezné, Perečín, N. Verecky, Volové, Ustčorne, Jasiňu, odkud má spojení dále do Polska (v. IX.). — 2. Střední magistrála (na Slov. 467 km) navazuje na silnici Praha, Brno, Slavkov, odkud bude vybudována spojnice přes Slavkov, Uh. Hradiště, Uh. Brod, St. Hrozenkov, Kostolnou na Trenčín, dále nová úprava pokračuje na Bánovce, Latkovce, Dol. Vestenice, Hor. Lelovce, Prievidzu, Handlovou, odkud byla již postavena spojka na Sv. Kríž. Na Hron. Breznicu a B. Bystricu používá staré stavby, leč nově upravuje úsek hor. Pohroním přes Červ. Skalu na silnici Popradskou, odkud sestoupí mimo Pustopole, Dobšinskou jeskyni do údolí Ztratené (nádherná spojka na Dobšinou) a podél Hnilce se ubírá přes V. Hnilec, Vondrišel, Mníšek, Gelnicu na Jaklovce a přes St. Hamry na Košice. Z Košic míří přímo k V. starší silnicí přes Slánské hory na Sečovce, Hriadky, Michalovce, Užhorod, odkud nově uprav. úseky pokračuje přes Mukačevo na Chust a proti Tise na Tiačevo, Terešvu, Marm. Solotvinu, Bočkov, Rachovo, Jasiňu. Automobilová tura po obou těchto hlavních magistrálách vyčerpává (s malými odbočkami) hlavní cíle horských oblastí Slovenska. — 3. Jižní magistrála navazuje na směr Brno, Slavkov, Hodonín, odkud po nově upravených cestách míří na Slovensku na Holič, Senicu, Jablonicu a přes Malé Karpaty na Trnavu, Sereď, odkud jde po starší silnici na Nitru a Kálnicu. Dále půjde nově vybudovaný úsek přes Levice, Žemberovce, napříč po svazích Ostrožek na obce Němce, Bzovík, Mladunice, Senohrady, Turopole, Šúľu, Abelovou, Polichno, Mýtnou (křižovatka se silnicí Zvolen—Lučenec), Kotmanovou, Kokavu, Klenovec, Hnušťu, Ratkovou a stále po již. úpatí Rudohoří na Jelšavu, Rožňavu, Krásnou Horku, Smolník, Jasov, Košice. Ze 467 km této magistrály bude nutno přestavěti 191 km a nově vybudovati 172 km. — 4. Pohraniční magistrála moravsko-dunajská navazuje na nově budovanou směrnici Brno, Břeclav, Lanžhot, kdež přestoupíc na Slovensko, ubírá se po nové stavbě přes Sekule, Malacky, Stupavu do Bratislavy. Dále jde podunajskou rovinou přes Vel. Žitný ostrov na Dunaj. Stredu, Slov. Meděr, N. Zámky, Čatu, Zálabu do Ipeľ. Šah. Přirozeným jejím pokračováním jest pohraniční silnice ipeľská na Lučenec, Rim. Sobotu, Tornaľu, Plešivec. — Tyto hlavní, téměř rovnoběžné tepny protínají poledníkové spojnice, většinou staršího data. — 1. Bratislava, Trnava, Trenčín, Žilina, Čes. Těšín. — 2. Nitra, Prievidza, Žilina. — 3. Kálnica, Sv.

Kríž, Kremnica, Vrútky, Kraľovany, Trstená, N. Targ. — 4. Ipeľ. Šahy, Němce, B. Štiavnica, Hron. Breznica, B. Bystrica, Ružomberok, Dol. Kubín (proslulá krásnými partiemi). — 5. Králova Ľehota, Brezno. — 6. Hnúšťa, Tisovec, Muráň, Červ. Skala, Poprad, Kežmarok, Podolinec, Polsko. — 6. Tornaľa, Plešivec, Poloma; a) Dobšiná, Ztratená, Hrabušice (nádherná partie); b) V. Hnilec, Sp. N. Ves, Levoča, Kežmarok. — 7. Smolník, Mníšek, Margecany, Prešov. — 8. Košice, Prešov: a) Podolinec; b) Kapušany, Bardějov, Zborov, Polsko. — 9. Slov. N. Mesto, Trebišov, Hriadky, Vranov, Hanušovce, Vyš. Svidník, Dukla. — Touto hrubou kostrou nabude soustava slovenských silnic pravidelné podoby.

Středoslovenská železniční magistrála půjde od Brna k V. na Veselí, N. Mesto n. Váhem, přejde do údolí Nitry a od Handlové do údolí Turce k Hor. Štubni. Pak se dá proti Hronu na Červenou Skalu, odkud po nově zbudované trati (počíná se stavěti 1930) přejde do údolí Hnilce, jímž půjde až na Margecany, kde splyne s T. 301 Bohumín—Košice. V Průvodci bylo pamatováno na tuto blízkou novou trať a její popis se sestaví z popisů při hlavních úsecích.

16. PRŮMYSL.

Zemědělský průmysl. Cukrovarský průmysl, z nejvýznačnějších ČSR., jest soustředěn v Čechách v dolním Polabí (Kralupy, Mělník, Lužec, Židovice, Libochovice, Bohušovice, Štětí, Dol. Beřkovice, Velvary, Zvoleněves, Lovosice) a středním Polabí, zvláště v t. zv. Zlatém prutu (od Josefova až po Roudnici), v S. Čechách (Šluknov) a mimo to roztroušeně ve V. a Z. Čechách a j. Honosí se nejlepší kvalitou řepy v Evropě. Na Moravě se soustřeďuje cukrovarství hlavně podél řeky Moravy (Horno- a Dolnomoravský i Svratecký úval) a na Slovensku v údolí Váhu i v Podunají. Cukrovarů jest asi 190 s roční výrobou 17 mil. tun surového cukru. Největší cukrovary jsou v Trnavě, v Pečkách a j. Největší rafinerie jsou v Krásném Březnu (Schönpriesen, exportní, asi 100.000 tun) a jiné v Nestomicích (asi 90.000 tun), Ústí n. L., Mělníku atd. — **Pivovarů** jest asi 680 s výrobou 13 mil. hl. Sladoven (samostatných) asi 150 s výrobou 2,300.000 q sladu. Největší pivovary jsou Měšťanský pivovar a Český pivovar (Světovar) v Plzni, dále na Smíchově, Č. Budějovicích, Protivíně, Třeboni, Duchcově, Žatci, Chebu, Liberci, Král. Hradci, Pardubicích, Litovli, Olomouci, Mor. Ostravě a j. — **Lihovarů** jest 1100 s výrobou asi 1,000.000 hl lihu. Průmyslové velké jsou ve větších městech, menší zejména v bramborářských krajích (Českomor. vysočina). — **Škrobáren** jest asi 130 většinou v krajích bramborářských. — **Družstevní hospodářské podniky** jsou zejména na Hané a j. — S průmyslem cukrovarským souvisí výroba čokolády a cukrovinek: Praha (Orion-Maršner), Podmokly (Hartwig a Vogel), Lovosice (Deli), Vokovice (bratří Kroupové), Čes. Budějovice, Olomouc, Brno, Bratislava (Stollwerck) a j. Jiné prům. a hosp. výrobky jsou: marmeláda (Dol. Bousov, Přerov), konservy ovoce (Zábřeh, Lovosice, Kolín, Třebenice, Litoměřice, Rokycany), ovocné šťávy a vína (Praha, Brno, Vimperk, Sedlčany, Miroslav). Konservy zeleninové: okurky (u Znojma), nakládané zelí (u Král. Hradce, Kolína a Olomouce), křen (Malín), těstoviny (Čes. Budějovice, Trnovany, Teplice-Šanov), suchary (Lomnice n. Pop.), trubičky (Hořice), oplatky (Karl. Vary), perník (Pardubice), sušenky (Opava), kávové náhražky (Kolín, Hradec Král.), likérnický prům. (Praha, Nymburk, Opava), slivovice (Buchlovice, Napajedla, Nov. Město n. Vahom a j.). Jedlé tuky (Hloubětín, Ústí n. L., J. Schicht), masové konservy (Kolín, Po-

lice n. Met., Studená na Mor.), rybí konservy (Šmideberk, Žalhostice, Praha), uzenářské výrobky (Praha, Vamberk a j.).

Chemický průmysl má středisko v Ústí n. L. (Spolek pro chem. a hutní výrobu), kde jsou největší továrny v ČSR. Kromě toho větší tov. mají Praha, Kralupy, Lovosice, Hrušov, Kaznějov, Kolín, Pečky, Č. Budějovice, Lukavice, Petrovice, Břeclav, Sered, Žilina. Soda vyrábí se v Neštěnicích n. L., ve Falknově n. Ohří dusíkaté vápno a karbid. Superfosfát a kys. solná, dusičná, sírová (v Hrušově, Kaznově, Kolíně, Pečkách, Č. Budějovicích a j., v Bratislavě v býv. tov. Nobel — dynamit). Umělé hedvábí (v Hostinném, Lovosicích, Šternberku na Mor.), organ. barviva, alizarin a j. (Ústí n. L.), léčiva (v Ústí n. L., Chrasti u Chrudimě, Kralupech, Praze, Opavě, Bohumíně, sacharin), destilace dřeva (v Perečíně, ve Vel. Bočkově a ve Smolenici v Podkarp. Rusi); zpracování kostí (ve Vysočanech, Ústí n. L., Pečkách, Kazňově, Klatovech, Seredi n. Váhem); dehtový prům. (ve Vítkovicích), petrolejový prům. (Kolín, Kralupy, Pardubice, Bratislava, Trstená a j.). Jediná tov. na karborundum jest v N. Benátkách. Zápalky (Sušice, Č. Budějovice, B. Bystrica). Tužky a inkousty (Č. Budějovice, Podmokly). — Třaskaviny (Pardubice, Polička). — Mýdla a voňavky (Praha, Ústí n. L., Rakovník a j.).

Prům. dřevařský. Pil jest v ČSR. asi na 1500. Nábytek z ohýb. dřeva vyrábějí továrny v Mimoni, v Bystřici pod Host., Vel. Uhercích na Slov., ve Vsetíně, Koryčanech, v Č. Těšíně, Uh. Brodu, v Turč. Sv. Martině, Užhorodu a j. V J. Čechách (u Třeboně) jest rozšířena výroba nábytku z tvrdého dřeva.

Kožní průmysl se soustřeďuje hlavně ve V. Čechách: Kostelec n. Orl. (r. 1854 J. Seykora, první parní stroj koželužský v Rakousku), N. Bydžov, Hradec Král. (škola koželuž.), Třebechovice, Týniště n. Orl., Č. Skalice, Jaroměř. Také v sev. Čechách (Liberec, Č. Lípa, Chabařovice, Ústí n. L., Varnsdorf, Litoměřice), na Chebsku, v Plzni, Klatovech a v Sušici jsou závody koželužské. Na Moravě vyniká Brno, Třebíč (Budischowský, Bussi), Znojmo, Zlín (Baťa). Na Slovensku jsou tov. v Lipt. Sv. Mikuláši, Bratislavě (Freud), N. Zámcích. V Brezové jest na 100 koželuhů-řemeslníků (t. zv. slovenské futro ze skopové kůže). Také v okolí Rajce u Žiliny kvetla výroba barevných koží. Výroba obuvi soustřeďuje se ve V. Čechách (Holice, Sezemice, Litomyšl, Třebechovice p. Oreb. Kostelec n. Orl., Rychnov n. Kn., Chrudim, Skuteč, Žďár) a mimo to na př. v Mnich. Hradišti, Vlašimi a j. Na Moravě: Prostějov, Zlín (Baťa), Třebíč (Bussi), Brno.

Železářství se kolem r. 1880 přestěhovalo z alpských zemí k uhelným dolům, ježto jest výhodnější dovážeti rudu k uhlí než naopak. Tak vznikla hlavní železářská centra: 1. Ostravsko-karvínská oblast, proslulá výtečným koksem, se železárnami Vítkovického horního a hutního těžařstva, s největšími podniky v ČSR. Mimo to ještě železárny v Třinci a v Karlově Huti ve Slezsku, v Bohumíně a ve Fryštátě. Nevýhodou jest, že musí rudu dovážeti zvláště ze Slovenska a ze Švédska, že není vodní dopravy pro 70% výrobků, jež jdou do ciziny. Mimo uvedené závody jsou ještě železárny v Sobotíně (od r. 1901), ve Štěpánově (válcovna, tov. na zeměděl. stroje), kablovna v Bohumíně, v Mor. Ostravě a v Bratislavě. — 2. Západočeské (Kladno, Plzeň, Chomutov) blízko rudy, bohaté fosforem, leč uhlí jejich okolí nedává koksu potřebné jakosti, takže je dovážejí hlavně z Ostravska. — 3. Na Slovensku zejména v oblasti slov. Krušných hor (v. tam). — Čs. železářský průmysl spočívá na světové základně odbytištní.

Sklářský průmysl ČSR. jest nejstarším čs. průmyslem, jenž si za staletí vychoval zdatné dělnictvo v některých krajích, které pak proslulv světově. Hlavním jeho střediskem jsou S. Čechy, Šu-

mava a Posázaví. Jednotlivé podniky jsou rozptýleny po celé republice. ČSR. má asi 200 továren s 60.000 dělníky (a 90% skla se vyváží, čímž prosperita sklářství jest závislá na proměnných mezinárodních poměrech a na konkurenční schopnosti. Slávu „českého skla" založilo jeho umělecké odvětví, soustředěné hlavně v sev. sklárnách. Nutno rozeznávati: 1. Lisované a lité sklo, vyrábí levné a všední předměty občanských domácností. Hlavní závody jsou v Praze. — 2. Lahvové sklo, původně odvětví zručných „foukačů", stalo se dnes (Ovenův stroj) prům. velkovýrobou, hlavně kolem Teplic-Šanova a Nov. Sedla. — 3. Tabulové sklo, z nejstaršího odvětví českého sklářství, soustřeďuje se hlavně v SZ. Čechách kolem hnědouhelných dolů. Po válce v tomto průmyslu nastala krise, z původních 5000 kvalifikovaných dělníků dobrá polovina odešla do ciziny. — 4. Zrcadlové sklo se opírá hlavně o export do Ameriky a jinam. — 5. Duté sklo a sklářský umělecký průmysl jest většinou odkázán na výrobky, které jsou podmíněny a závisí na umění a zručnosti sklářů. K tomu přistupuje uměl. vybrušování, rytí a malba. Toto odvětví jest v zahraničí (Anglie, Amerika) nejproslulejší, ježto nelze individuální umělecký výkon čs. skláře nahraditi strojovou výrobou. R. 1856 byla založena něm. sklářská škola v Kamenickém Šenově, 1870 v Boru, po převratě česká v Žel. Brodě. Sklářská musea jsou v Boru, v Liberci, v Žel. Brodě, Hradci Král., v Karl. Varech a j. Ústav pro podporu sklářství jest v Liberci a Hradci Král. Větší závody mívají skladiště, podobná speciálnímu museu. Význačné firmy tohoto odvětví jsou: J. J. Lobmeyer v Kamenickém Šenově, Karl. Varech (umělecké výrobky, staré sklo), Harrachova sklárna v Nov. Světě (broušené sklo), J. Riedel v Polubném (umělecké), Pallme-König-Habel v Teplicích, Ig. Grossmann v Košťanech (Kosten) a Ousobí (Pollerskirchen, broušené sklo), Mayer a Moser, Holzner v Karl. Varech (rytba a malba, výrobky umělecké). Barevná skla vyrábějí zejména F. Welz v Hrobu a Br. Franklové v Hundorfu, Jan Loetz v Klášterském Mlýně (Klostermühle, duhové), V. Králík v Lenoře (působivě zbarvené), Hrdinova sklárna v Chlumu u Třeboně, Stölzlova sklárna v Suchdole n. Luž. a j. — 6. Jablonecké zboží tvoří zvláštní a téměř výhradně exportní obor sklářství (umělé perly, knoflíky, bengle), soustředěný hlavně kolem Jablonce n. N. (v. T. 116).

Textilní průmysl jest representován v ČSR. hlavně bavlnářstvím, mezi evropskými zeměmi asi na šestém místě, asi s 25.000 dělníky (1924). Hlavní bavlnářské tkalcovny leží v S. a SV. Čechách. Tam jest z celkového počtu 120.000 mech. tkalc. stavů v ČSR. umístěno asi 80.000 stavů, ve více než 500 závodech, různě specialisovaných. Tam jsou největší tov. (s více než po 500 stavech), z nichž nejvýznačnější jsou: Josef Bartoň a synové v Náchodě; Cosmanos a spol. v Hrádku-Josefodole; Johann Liebieg a spol. v Liberci, Svárově, Žel. Brodu, Haraticích; Mauthner a spol. v Náchodě, Šumburku, Hluboké (Tiefenbach); Friedrich Mattausch a syn v Benešově nad Pl. (Bensen), Františkovém Údolí (Franzenthal), M. B. Neumann v Jetřichovicích (Dittersbach), Král. Dvoře; Pollack a synové v Broumově, Parníku, Vísce (Dörfel), Chrástavě (Kratzau); Benedikt Schroll a syn v Broumově a j. — Z veliké speciální výroby vynikají: Varnsdorf (látky pestře tkané a silné [kalhotové] fustiana, samety a pod.), Liberec, Cvikov a Šluknov (hlavně barchety a pestré lehké látky na šaty, blůzy a podšívky), Semilsko, Tanvaldsko, Rokytnicko, Vrchlabsko, Náchodsko a Ústí n. Orl. (surové zboží a jemné bavlněné tkaniny). — Zbývajících 40.000 čsl. stavů jest roztroušeno hlavně v Aši (pestré šátky), S. Moravě a Slezsku, ve Svitavě (barchety), Mor. Čermné, Šumperku, Šternberku, Bruntále, Slezském Benešově (Bennisch), v Místku a

Frýdku (zboží hrubé a pestré). Kromě uvedených hlavních středisek jest několik významných závodů také jinde v Čechách i na Moravě (Brno), na Slovensku (Rožmberk, Halič).

Lnářské přádelnictví a tkalcovství má 25 tov. (z býv. rakouských 26) o 284.793 vřetenech (jako Německo), odkázaných na export a soustředěných hlavně kolem Trutnova, Úpice (Buxbaum), Lomnice n. Pop. (A. Šlechta), Náchodu, Jilemnice a Semil. Druhé středisko jest v S. Moravě: Šumperk (K. Diegl, E. Oberleithner), Šternberk (N. Langer), Rýmařov, Frývaldov (Regenhardt a Rayman), Bruntál (J. Plischke a G. Marburg), Svitava (J. Klinger). Na Slovensku pak Bratislava a Kežmarok. — S průmyslem lnářským souvisí konopný, soustředěný v S. Čechách (v Turnově, Trutnově, Teplicích-Weckelsdorfu, Wustingu u Frýdlandu) a mimo to ještě v Č. Krumlově, Přerově a Kunově ve Slezsku. — Jutářství také se soustředilo v S. Čechách (Hostinné, Vrchlabí, Trutnov, Lomnice n. Pop., Úpice, Jilemnice, Jaroměř) a mimo to v Hlinsku, Karticích, Opavě, Kunově a Vrbnu ve Slezsku, ve Svitavě a Brně na Moravě. — Hedvábnictví jest soustředěno v Čechách u Hostinného (Arnau), Ebersdorfu, Kraslic, v Králíkách, Ústí n. Orl., Nov. Rettendorfu; na Moravě a ve Slezsku u Svitavy, Mor. Třebové, Šumperku, Rýmařova, Libany (Liebau), Wigstadtl, Zuckmantlu.

Oděvní průmysl jest vyvinut zejména na Prostějovsku (v Prostějově přes 100 výroben, hlavně oděvů mužských), v Brně, v Praze a j. Dámská konfekce hlavně v Brně, v Praze (šaty, blůzy). Plátěné klobouky vyrábí N. Jičín (3 tov.), Praha, Brno. Slaměné klobouky Praha, Prostějov, Něm. Brodek, Voigtsdorfl, Teplice a j.; deštníky a slunečníky Praha, Brno, Teplice a j. Prádlo hotoví se hlavně v Praze, v Klatovech, Nýrsku, Vimperku, Kolinci, Plzni, v Chrasti u Chrudimi a j.

Krajkářství a prýmkářství u Kraslic, Výprt, Perniku, Nýdku, Aše jsou vedeny po továrnicku. Tkané krajky se vyrábějí zejména v Aši a Vel. Březně. Také na Moravě (v Letovicích a Vel. Šťáhli). Hlavní oblastí paličkovaného krajkářství jsou Krušné hory, ač také jinde v Čechách (na př. Vamberk, Kasejovice) a zejména na Slovensku (spolek Detva v Bratislavě) se pěstuje tento přepychový obor. — Hračky se vyrábějí hlavně v Kruš. horách, a to ze dřeva (Boleboř, Kalek, Hora Sv. Kateřiny, Brandov, Hor. Jiřetín, Kraslice), z plechu (Chomutov, Teplice), papíru (Výprty, Holoubkov), papíroviny (Vildštejn), z celuloidu (Cheb, Jáchymov, Teplice, mimo to též v Praze, Brně, Košicích). Kromě toho prosluly hračky z Hořic, loutky z Tachova a dětské hudební hračky z Kraslic.

Výroba hudebních nástrojů nalezla základ v hudebním smyslu obyvatelstva. Krušnohorští hudebníci (zejména od Přísečnice), tak jako z některých jiných oblastí Čech (od Bečova u Teplé nebo z Nechanic), putovali odedávna celým světem. Střediska výroby jsou v Krušných horách, jak ukazuje vzorkové skladiště chebské obch. komory v Karl. Varech, zejména v Schönbachu (housle), Plisu a Kraslicích (dechové nástroje, zejména saxofony). Housle se vyrábějí po domácku podobně jako saxofony (specialita Kraslic), jež se rozvážejí do světa. V Schönbachu jest odb. škola výroby hudeb. nástrojů a exportní skladiště tónového dřeva. Kromě uvedených závodů jsou ještě hudební dílny v Praze, Hradci Král. a v Brně. Výroba pian se soustřeďuje v Čechách v Liberci (Koch, Proksch, Rähse), Georgswalde (Förster, Scholzes), Č. Lípě (Rössler), Král. Hradci (Petrof). Klavírové rámy dodávají hutě v Georgswalde, Varnsdorfu, Rumburku a Skuhrově v Orl. horách. Varhany vyrábí Krnov (Rieger).

Papírnictví. ČSR. má na 86 tov. na papír, 86 tov. na lepenku, 80 tov. na dřevovinu, 20 celulosek. Nejvýznačnější jsou: Čes. Krumlov, Česká Kamenice, Hostinné, Holoubkov, Plzeň, Brno, Olšany, Turč. Sv. Martin, Bratislava, Harmanec, Ružomberok, Praha a j.

Kaolinový průmysl, význačný pro Z. Čechy, jest soustředěn hlavně v okolí Karl. Varů, kde jsou ložiska dobrého, čistého kaolinu (zejména ve Slavkově), jenž vznikl zvětráním místní, živcem bohaté karlovarské žuly. Zvláštní čistoty kaolinu se dosáhne elektroosmosou (elektr. proudem), na př. v Chodově (2 tov.) a v Karl. Varech. Veliké kaolinové odklizy jsou též u Plzně (Hor. Bříza a Dobřany), na Moravě u Veveří Bitýšky. Na zpracování kaolinu se zakládá porculánový průmysl. Zaměstnává asi 12.000 dělníků a 250 pecí, asi ve 100 závodech, jež až na několik (Liberec, Louny, Praha) jsou v okolí Karl. Varů a Teplic-Šanova. Vyrábějí umělecké předměty (Bloch v Dubé [Eichwald]), Frische-Thein v Praze, Pohl v Žacléři u Trutnova, Scholz v Tiefenbachu, Viktoria ve Staré Roli u Karl. Varů (výstavní síň), Union v Teplicích (nádobí), Chodov, Slavkov, Karl. Vary, Rybáře, Dalvice, Loket, Pirkenhammer, Kyselka-Kysibl, Klášterec, Merkelsgrün, Bochov, hrnce, technické předměty a j.

PRŮMYSLOVÝ A ZEMĚDĚLSKÝ CHARAKTER JEDNOTLIVÝCH OBLASTÍ.

A. ZEMĚ ČESKÁ A MORAVSKOSLEZSKÁ.

Země Česká a Moravskoslezská jsou velmi průmyslové. Nejvíce průmyslové jsou S., SZ. Čechy a S. Morava, ač se veliké ostrovy průmyslové soustřeďují též kolem Prahy, Plzně, Čes. Budějovic, Hradce Král. a Brna. Jižní polovina Čech a Moravy jest spíše zemědělská, což souvisí asi také se vzdáleností od uhelných ložisk.

I. **SZ. Čechy** patří k nejprůmyslnějším částem republiky. Polabí (okolí Mělníku, Roudnice) jest řepařským krajem s cukrovary a bohatými vesnicemi a dílnami hosp. průmyslu. Poblíž Prahy jsou (Kralupy) rozmanitá odvětví pražských center průmyslových. V okolí Mělníku a Žernosek jsou čes. střediska vinařská, u Úštěku, Roudnice n. L. a Loun se pěstuje chmel. Středohoří je střediskem sadařství a výroby ovoc. konserv atd. Nejvíce průmyslová místa jsou: Ústí n. L., Podmokly, Most, Duchcov, Slaný, Louny, Kralupy. Údolí dolního Labe jest vroubeno prům. závody, jimž blízkost uhelných dolů a exportní možnosti dávají dobré podmínky rozvoje. Sklářství: Čes. Kamenice, Kam. Šenov, Hillův Mlýn, Bor, Lukava, Röhrsdorf, Chřibská a j. Železářství: Varnsdorf, Děčín, Mikulášovice, Čes. Kamenice. Textil. prům.: N. Březno, Františkov a Benešov n. Pl., Čes. Kamenice, Chřibská, Varnsdorf, Bělá, Mimoň, Krásná Lípa, Rumburk, Zeidler, Mikulášovice, Šluknov. Cukrovary jsou v Kralupech, Dol. Beřkovicích, Zvoleněvsi, Roudnici, Bohušovicích, v Lovosicích a v středním Polabí: velké rafinerie jsou v Mělníku, Krás. Březně, Neštěmicích a j. Mýdlo: Střekov (Schicht). Čokoláda: Lovosice Horní Grunt. Škrob: Bělá. Cikorka: Krásné Pole. Větší pivovary: Litoměřice, Roudnice n. L., Ústí n. L., Svádov, Čes. Kamenice. Umělé květiny: Poustevna. Celulosa: Řečkov. Pro obchod veliký význam mají labské přístavy (v. výše, na př. Mělník, Ústí n. L. a j.).

II. **Z. a JZ. Čechy** patří k průmyslově rozvinutým částem republiky. Kraj mezi Plzní, Mar. Lázněmi, Rakovníkem a Žatcem jest sice zemědělský s výstavnými vesnicemi, leč pod Krušnými horami jest pás průmyslový, který patří k nejvíce zalidněným obvodům republiky. Kruš. hory samy jsou drsné, málo úrodné, mají

místy bohatá ložiska rašeliny (v. Kruš. hory). Byly pralesem do 11. st., pak byly kolonisovány hlavně něm. hornickým obyvatelstvem. V novější době těžba rud téměř odumřela, jen místy se ještě udržuje (Cinvald, Jáchymov). Žel. rudy jsou v Nýdku a Přísečnici, měď u Kraslic a Klingentalu, cín u Krupé (kde se rudy hutí), u Blatné; stříbro, kobalt, nikl, uran jsou u Jáchymova, Seifů, Breitenbachu a pod. Antracit jest v Brandové. Podobný průběh dál se v sousedním Sasku. R. 1898 prosluly Krušné hory opět objevením radia v rudách jáchymovských. Po úpadku hornictví vznikl domácký i tovární prům. kolem Kraslic, Nýdku, Božího Daru, Výprt, Krupky. Soustřeďuje se tam krajkářství, výroba rukavic (Blatno, Permink, Abertamy), perleťářství (Jindřichovice, Oloví), knoflíkářství (Tysá a j.), loutkářství (Hora Sv. Kateřiny), výroba hudeb. nástrojů (Schönbach, Kraslice, Oloví), pušek (Výprty). — Chebsko má hnědé uhlí, úrodnou rovinu, bohatý průmysl (Cheb, Aš). Císařský les plodí hlavně brambory a oves. Hornictví (u Slavkova) odumřelo, pracuje několik tov. porculánových. U Bečova se uvádí naleziště zemního vosku (ozokeritu). V kraji je několik miner. pramenů (v okolí Teplé, Sangerberk). Obyvatelstvo chodí za prací do prům. oblastí a lázní. — Na Falknovsku jest uhlí, kaolin, tov. na porculán, zasahuje sem západočes. textil. industrie od Aše. Karlovarsko jest známo lázněmi, porculánovou výrobou, likéry, oplatky, památkovými předměty. V okolí jsou sklárny, chem. průmysl. V Doupovských horách převládá zemědělství, v okolí jsou porculánový prům. (Klášterec), uhelné doly, min. prameny. — Chomutovsko jest velmi průmyslové (železářství a j.), má veliké lože uhlí. — Minerální prameny jsou po celém Podkrušnohoří (v. Lázně). — Žatecko jest více agrární povahy, proslulo chmelem. Také oblast od Doupovských hor ke Mži a k Plzni jest převážně zemědělská (pšenice, žito, ječmen). Křimice (u Plzně) prosluly zelím, některá místa (Petrohrad) chmelem a řepařstvím. Prům. centrem jest arciť Plzeň (pivovary, Škodovka atd.). V této oblasti není mnoho min. pramenů (Konstantinovy Lázně), zato bohatá ložiska uhlí (Kladno, Radnice, Plzeň), kaolinu (Hor. Bříza, Dobřany) a miner. bohatství (žel. rudy u Nučic). — Nejméně průmyslová jest fyllitická oblast mezi Plzní, Rakovníkem, Mar. Lázněmi a Karl. Vary. Zato některé kraje pod Kruš. horami připomínají v mnohém směru oblast Mor. Ostravy. Železářství jest rozvinuto zejména kolem uhelných dolů (Kladno, Chomutov, Falknov, Rotava, Nýdek a j.).

B. **Brdská oblast** mezi Mží a Vltavou není ani valně úrodná a zemědělská, ani valně průmyslová. T. zv. západočes. oblast železářská objímá Králův Dvůr, Beroun, železárny v Komárně, Holoubkově, v Rokycanech, Plzni a j. Doly na olovo a stříbro jsou v Příbrami, něco rud se dobývá u Stříbra a Vodňan (zlato). Průmysl vápenický a cementářský kvete v okolí Prahy a Berouna, pivovarství v Protivíně a j. Zanikající cvočkářství udrželo se v Mýtě, Rožmitále a j. Důležitou složkou hospodářskou jest dělostřel. střelnice v Brdech.

C. **Pošumaví a Šumava.** (V. podrobněji při popisu republiky II. 9.). S k l á r n y bývaly proslulým šumavským průmyslem v Aninově (Podmoráň) a Rejštejně u Sušice, ve Vimperku, v Lenoře (Ústí n. V.), Kunžvartě, Blanici (Ernstbrunn) a v Zwiesel (Světlé), Kötzlingu v Bav. Podnes pracují starodávné brusírny (hamry) zrcadlového skla na Úhlavě nad Nýrskem, na Pstružné u Zejbiši, na Křemelné, Hůrkách, v Hartmanicích, v Holýšově, Staňkově. Proslulé šum. staré hamry změnily se na brusírny skla, tov. na celulosu, elektrárny, lopatárny a pod. Jiná prům. střediska jsou Domažlice, Kdyně, Klatovy (výroba prádla, vatové výrobky), Sušice (zápalky, koželužství), Volyně, Vimperk (Steinbrennerova tis-

kárna modlitebních knížek a kalendářů, export do celého světa). Papírny jsou v Čes. Krumlově (Spirova), ve Velharticích, Loučovicích, Čes. Budějovicích, v Kopáči, v Prášilech a j. Tov. celulosy v Lučovicích a Hamrech. Elektr. ve Vyš. Brodě, v Mydlovarech, na rybníku Rožmberku a j. Po celé Šumavě jest rozšířen tovární (ve Stožci výroba resonančních desek) i domácký prům. dřevařský, pily, dřevorubství a pod. (Modrava, Kašperské Hory, Kvilda). Velké mlýny jsou v Horažďovicích.

III. **Oblast Polabí, J., JV. Čechy a JZ. Morava.** V celku nemají tak rozvinutého průmyslu jako S. a Z. Čechy. Velmi prům. jsou zejména města při T. Praha—Brno (Kolín, Pardubice, Ústí n. Orl., Čes. Třebová, Svitava, Brno), pak některá hlavní krajová střediska (Čes. Budějovice, Tábor) a některá sídla speciálního průmyslu, na př. obuvnictví v okolí Chrudimě, Ledče, Benešova, Třebíče, textilnictví v Ném. Brodě, Humpolci, Jihlavě, Žirovnici, Počátcích, N. Bystřici, Jindř. Hradci, perleťářství v Žirovnici, tov. šicích strojů v Soběslavi, koželužství v Táboře, Kaplici, Volyni, kartáčnictví v Pelhřimově, Hor. Cerekvi, umělecká keramika v Bechyni a pod. Většina měst má ráz zemědělský se zeměděl. průmyslem. Velké mlýny jsou ve Vel. Meziříčí. Českomor. vysočina jest hlavním střediskem pěstování brambor, jež se zpracují valně i průmyslově (škrobárny, lihovary). Řepa se již nedaří, zato vydatnější srážky a drsnější klima svědčí lesům jehličnatým a bukovým, proslulým v J. Čechách odborným pěstěním. Velkostatek jest znám moderními metodami (v. Vondrov u Hluboké) a rybnikářstvím. U Znojma kvete zelinářství (okurky), u Malína roste dobrý křen, u Mikulova jest proslulý kraj vinorodý a j. — Tuha se vyskytuje u Č. Krumlova, s čímž souvisí tužkářství v Č. Budějovicích. Antracit (nezužitkovaný), lignit (málo vydatný) jsou u Čes. Budějovic. Jiné užitkové nerosty jsou: vápenec (Chýnov, Nezdice, Hydčice), kaolin (u Třeboně a Lišova), velká lože rašelinná (u Veselí, nezužitkovaná), ohnivzdorný jíl (u Zlivu), rozsivková zemina („křemelinová ložiska" u Borovan). Četné pily a mnohé tov. a dílny nábytkové, bednárny (v. Ledenice u Trocnova). Zlatodůl jest u Roudného a Jílového. Železné doly na Sázavě (Fijalník). Znamenitý kámen dlažební (Mrákotín, Chrást, Sedlčany a j.). Staroslavné doly stříbrné (Kutná Hora, Něm. Brod) zanikly.

IV. **S., SV. Čechy a S. Morava.**

A. **Sev. Čechy**: Význačným rysem S. Čech jest zejména prům. sklářský, textil. a kovoprům. Nejsev. oblast (okresy českolipský, liberecký, jablonecký, frýdlantský, jilemnický a české pol. okr. turnovský, semilský) jest hornatá, hustě zalidněná. Nejvíce průmyslový a nejvíce zalidněný jest výběžek šluknovský, méně výběžek frýdlantský, velmi průmyslová jest kotlina Nisy (Liberec, Jablonec), údolí Jizery (Turnov, Žel. Brod, Semily, Libštát). Názorný obraz skýtá pohled s Jedlové (v. T. 117) na oblast rumburskou a varnsdorfskou, s Ještědu na údolí Nisy. Odtud k V. již poněkud ubývá průmyslu, ač stále ještě zejména textilní má mohutné zastoupení (N. Paka, Vrchlabí, Král. Dvůr n. L., Turnov, Úpice a j.). V oblasti jižnější, většinou mírně zvlněné a místy skalní romantikou zdobené, jest pás měst přechodní povahy prům. a zeměděl. (Ml. Boleslav, Jičín, N. Bydžov, Hořice, Josefov a j.). J. patří úrodné rovině polabské, hojně řepařské (cukrovary), a jejím výběžkům k S. podle řek a potoků (Jizera, Cidlina). Tento kraj jest asi polovičně zalidněn než S. okresy, má méně měst s prům. hlavně zeměděl. a výrobou stavebních hmot, zato jest zde více výstavných vsí. Prům. má v mnohých údolních přehradách (v. výše) zásobu energie, která se rozvádí daleko po okolí. Blízkost hranic, uhelné

doly (Žacléř, Svatoňovice, slezské uhlí), levná a školená lidská práce přispěly k prům. specialisaci některých krajů. Ze speciální výroby Ml. Boleslav má velikou automob. továrnu, v Hořicích kvete výroba hraček a kamenictví, v Lomnici n. Pop. chutné suchary, v Liberci bývají vzorkové veletrhy, zejména textilní, Jablonec n. N. jest střediskem světového exportu t. zv. jabloneckého zboží; v Hostinném papírna, v Král. Dvoře textilie a pod.

B. SV. Čechy jsou také značně prům., zejména města Pardubice, Král. Hradec (obchodní a živnost. ústředna), Broumov, Úpice, Náchod, Týniště, Kostelec n. Orl., Rychnov n. Kn., Vamberk, Kyšperk, Jablonné. Převládá tam textil. prům. Ve Vamberku, v Liticích dělají se ruční krajky, v Kostelci n. Orl., Týništi, Holicích jest rozvinuto obuvnictví, v Třebechovicích koželužství. V Liticích jsou velké lomy a štěrkovny.

C. S. Morava. V oblasti Jeseníků jest rozšířen textilní průmysl a hedvábnický (přehled výše). Kolem velikých ložisk kamenouhelných jest soustředěn hlavně průmysl železářský, největší v republice (Vítkovice). Uhlí kamenné tvoří tu největší ložiska v ČSR. u Mor. Ostravy (v. tam podrobně). Hnědé uhlí se vyskytuje v malých pánvích v SZ. Slezsku u Frankensteinu (20.000 q ročně), jako výběžek pruské pánve.

V. Vých. Morava. Celá oblast jest převahou zemědělská. J. část (až na písčité Mor. pole) jest úrodná, dává dobrou řepu, znamenité obilí (veliké trhy). Výtečné víno se daří ve Bzenci a okolí, Mutěnicích, též v Blatnici, Syrovíně a Polešovicích. Liechtensteinský vinný sklep v Uh. Ostrohu, zemské vinařské družstvo ve Bzenci. Obrovské vinné sklepy ve Valticích. Střediskem vinařství jsou J. svahy Pavlovských hor a Chřib. — Pokusné zeměděl. ústavy jsou v Lednici a j. — Cihelna (největší v ČSR.) a tabáková tov. v Hodoníně. Továrny na obuv jsou ve Zlíně (Baťa), keramika selská v Mařaticích a v Tupesích a j. — Trochu sklářství u Dubňan, strojnictví v Kyjově, Hodoníně, Mikulově, cukrovarství jest hojně rozšířeno (Hodonín, Břeclav atd.). Severnější oblast místy vyniká pěstováním dobytku (Břest, salašnictví v Beskydách). V Beskydách převládá dřevařství (pily). Prům. se vzmáhá směrem k Mor. Ostravě a k pánvím uhelným, na př. Kopřivnice (vozovka), Frýdek, Místek, Štramberk (veliké vápenky a lomy vápence), Frenštát (textil.), Nov. Jičín (tov. klobouků), Kroměříž a j.

Železnice. Veliké úkoly želez. dopravy jsou podobné úkolům silniční dopravy. Po vybudování hlavních spojí se Slovenskem (Brno—Bratislava, Brno—Teplá, Veselí n. M., Nové Mesto n. V., Bohumín—Žilina, Hranice—Tr. Teplá) vystupuje otázka dalších spojnic (na př. Vsetín—Púchov) a zejména veliký projekt Středoslovenské žel. magistrály.

B. ZEMĚ SLOVENSKÁ.

Slovensko mělo několik velikých průmyslových podniků (textil. tov. v Rybárpoli, cukrovar v Trnavě, Nobelovu tov. a j. v Bratislavě, železárny v Krompachu, Podbrezové). Po převratu některé obory (báňský a železářský) utrpěly přestěhováním společností do Maďarska, jiné konkurencí lépe zařízeného průmyslu zemí českých, jiné konečně ztrátou zahraničních odbytišť. Uhlí je u Handlové (hnědé), také ostravská ložiska nejsou tak vzdálena, aby nemohl průmysl existovati. Velikou podporu nalezly by některé obory ve vodní síle, která však není připravena (údolní přehrady, regulace a p.).

Železářství. Hlavní huti a ocelárna jsou státní v Podbrezové a Tisovci. Tisovec, spojený lanovou drahou s rudnými doly na

Železníku, produkuje surovinu a dodává do Podbrezové. Vedle toho jsou železárny v Dobšiné, Likieru, Hnúšti, Turně, válcovny ve Zvoleni (omezeno) a j. — Výroba zápasí se značnými obtížemi. — Dřevařství má nejpříznivější podmínky v Považí a v Pohroní. Veliké pily jsou v Turčeku u Kremnice, Lipt. Hrádku, B. Bystrici, četné pily jsou v Pohroní (lesy pokrývají 34% veškeré půdy). — Celulosky: Ružomberok, Turč. Sv. Martin, Žilina. Plťařství (vory) se provozuje na Váhu a Hronu. Na mnohých místech mají pily dlouhé lesní dráhy. — Papírny: Velké Slavošovce, Harmanec, Ružomberok. — Zápalkárny: Banská Bystrica, Ružomberok, Žilina, Velká Bytča. Továrny na nábytek z ohýbaného dřeva: Turč. Sv. Martin, B. Bystrica, Velké Uherce. — Textilnictví: Rybárpole u Ružomberka (bavlnářství), Košice (plátno), Bratislava, Trenčín, Žilina (sukna). Proslulé bývalo plátno z Oravy. — Koželužství: Lipt. Sv. Mikuláš, Brezová, B. Bystrica, Veľ. Bošany, N. Zámky. Většinou v sloven. rukách. Známé byly výrobky z Rajce. Vlnařství: Banská Bystrica, Lučenec, Žilina. — Cukrovary: Trnava (největší v ČSR.), Bratislava, Diosek, Oroska, Sered, Trebišov, Trenč. Teplá, Šurany, Uher. Ves. — Mlýny: Levice, Nitra, Nové Zámky, Piešťany, Bratislava, Prešov, Šariš a j. Zajímavé jsou vodní mlýny na Dunaji, dolním Hronu a j. — Lihovary: Topolčany, Nitra, Bratislava, Trenčín, Levoča. — Pivovary: Bratislava (Steiner), Nitra, Turč. Sv. Martin. Veľ. Bytča, Ilava, Poprad. — Tabáková tov.: Košice, B. Štiavnica, Smolník, Spiš. Belá, Bratislava. — Škrobárny: Nitra, Trnava a j. — Sýrařství (bryndziarny): Brezno, Lipt. Sv. Mikuláš, Ružomberok, Dětva, Dobronivá, Velká Slatina, Ban. Bystrica. — Sklářství: Z několika skláren vynikají Utekáč v Gemeru a Zlatno a Kateřinská huť poblíže Lučence a pak Schreibrovy sklárny v Lednickém Rovném v Trenč. Teplé. Dodávají skleněné příbory do všech jídelních vozů Mezinárodní společnosti a na zámořské parníky. V Zliechov-Gápelu u Ilavy. — Keramický průmysl: Poltár u Lučence, Modra, Nová Baňa.

Hornictví. Střední Slovensko odedávna proslulo hornictvím, jemuž za rozkvět děkují Kremnica, Ban. Štiavnica, Ban. Bystrica a j. Slovenské Rudohoří má hlavně ložiska ocelku (magnesit) a krevele. Baně (doly) na železné rudy jsou u Rožňavy, Štítníku, na Železníku, u Dobšiné, Nižních Slovinek, u Markušovců, ve Smolníku, Rudníku, u Lovinobáně u Lučence. Rozvoj jejich jest značně brzděn konkurencí cizích rud a omezován, zejména od přerušení spojení s uhelnými ložisky na Matře a na řece Slané v Maďarsku. Největší železárny byly v Krompaších, po převratu byly uzavřeny, dnes se v nich pracuje omezeně. Dnes největší železárny na Slovensku jsou v Podbrezové (Piesku, Chvatimechu, v Hronci a Tisovci, vesměs státní podniky), leč pracuje se s obtížemi. V Likieru, Hnúšti byly vysoké pece dočasně zastaveny a železářství, trpící vzdáleností uhlí, značně bylo omezeno. Velká železárna jest v Trnavě, hosp. stroje vyrábí Štos, Medzev a j. Železniční dílny jsou ve Vrútkách, Zvolenu, Košicích. — Emailové zboží se vyrábí hlavně v Lučenci (omezeno), Filakovu, Zvolenu, Hronci.

Domácký průmysl na Slovensku. Největší dokonalosti i světové pověsti získaly z uměleckého průmyslu slovenského výšivky, čipky, různá pletiva, aplikace, šňůrové ozdoby, pestrá zdobená plátna, koberce, majolika, oblekyakroje.

Výšivky se hotoví jmenovitě v býv. župě bratislavské, nitranské, trenčanské, zvoleňské a hontianské.

Čipky (krajky) pletené i paličkované hotoví zejména ženy v bánských osadách: Hodruša, Staré Hory, Špania dolina, mimoto Horná Lehota (Zvolensko), Dolný Badín, Senohradz, Dačolom, Výhne a Teserany u Tekova; Dobrá Voda, Čáčov, Častkov býv. u Levice; Sered, Čataj, Slovenský Grób u Bratislavy; Osada, Revúce u Rožmberka, Štítník, Dobšiná býv. u Rožňavy, Solivar u Prešova.

Tkaniva. Uměleckým protkáváním se zaměstnávají obce Vážec, Revúca, Dol. Mičina, Detva, Žibritov, Sebechleby, Dvorníky, Myjava, Košariska, Pomka. — Z barevných vlněných nití pletou ozdobné předměty (pokrývky, papuče, zápěstky, kapce) Teplička, Východná a Tri Sliače. Z vlněných nití si pletou ženy červené, černé nebo modré pásy na „krosiencach" v Kubre, Čičmanech a j.

Farbiarstvo. „Farbiari" jsou hlavně v Brezne, Bánskej Bystrici, ve Zvolenu, v Turč. Sv. Martine a v Tvrdošíně.

Krajčíri. Lidoví krejčí, zaměstnávající se šitím, vyšíváním a ozdobováním krojových částí mužských i ženských, pracují posud v Oravě, trenčianském a nitranském okolí, šijí a vyšívají soukenné haleny, kabanice, nohavice a vesty (lajblíky, prucleky) a p.

Kožušníci. Každý kraj má svoje kožišníky. Vynikají zejména v Mošovcích, v Turici, v Helpě, Pohorelé, Očové, Detvě a j.

Hračkári. Dětské hračky se vyrábějí jmenovitě v obcích Stará Turá, Shvojnica (u Nitry), v Konošově (u Tekova), v Bardejově, v Stropkově a j.

Rezbári. Dovední řezbáři, tvořící umělé předměty, jsou v obcích: Štrba, Veľká, Zázrivá a Párnica (v Oravě), Detva, Turopole, Rájec, Stropkov, v Novohradských vrších jsou mistři ve vypalování ozdob do dřeva.

Hrnčiari a džbánkari. Velmi pěkné zdobené hrnčířské nádobí vyrábějí v Pukanci a Beluji (v Hontě). Majolikové předměty (krčaky, džbány, črpáky, mísy, taniere a tanierky, plastické figury) vyrábějí ve Stupavě, Velkých Levárech a v Modré.

Plátno. Plátenické osady jsou v Oravě, Liptově, Spiši, Gemeru, Novohradské a Trenčianské župě. Známé tkalcovské obce jsou zejména Ustie, Zakamenný Klín, Námestovo, Tvrdošín v Oravě, Vrbica, Sv. Petr, Vážec, Osada, Revúca v Liptově, Bušovce ve Spiši, Púchov, Tuchyňa Trenč. Teplice v Trenčianské župě a Detva u Zvolenu.

Kožiari vyrábějí grzna a řemeny na obuv: Chrťany, Pravica, Závada (Novohradská), Devičie (v Hontě).

Drevenari zhotovují kuchyňské a hospodářské náčiní (varechy, lyžice, války, tablice, vretena, kolovraty, preslice, trlice a p.): Stará Turá, Myjava, Vrbovce (u Nitry), Žažkov (v Oravě), Detva.

Nožiari jsou ve Slovenskej Ľupči, Ľubietové, v Banské Bystrici.

Olejníci vytlačují olej z konopného a lněného semene: Mikušovce, Baďary, Dolný Badín.

Košikári pletou koše „filpsy", opálky a p.: Zavážná Poruba, Stankovany, Beluša a j. Košinári pletou z proutí košiny do vozů: Baďany, Dolné Mladonice (v Hontě), Dolné Strhárce (v Novohrade), Badín (u Zvolena).

Drotári, pletoucí drátěné předměty a zhotovující plechové nářadí najdeme v obcích: Závodie, Rovne, Kolarovice u Žiliny a v Kamionce ve Spiši. — Tato svérázná odvětví domáckého průmyslu kvapem mizí a jen tu a tam zastihne ještě turista typický obrázek minulosti.

16. ZEMĚDĚLSTVÍ.

Čs. výrobní typy jsou: 1. **Řepařství** se pěstuje na nejlepších půdách spolu s pšenicí a ušlechtilým ječmenem v Polabí a údolí přilehlých řek, na Hané, v Dyjskosvrateckém úvalu, v okolí Trnavy a Bratislavy. — 2. **Obilnářství** zaujímá ony úrodné části republiky, kde se cukrovka nevyplácí. Pěstuje se pšenice, žito, ječmen, oves. — 3. **Obilnářsko-bramborářské** jsou obvody ve vyšších (nad 450 m) polohách, kde se daří ještě žito a oves. Tato oblast se prostírá hlavně na Českomorav. vysočině a v podhůří všech hor. — 4. **Pícní** obvody (nad 650 m) pěstují hlavně pícniny vedle bramborů, skrovného žita a ovsa. Jsou to vyšší polohy podhorské (Krušné hory, Orlické hory, sev. Slov. a Podkarp. Rus). — 5. **Pastvinářství** se pěstuje na vyšších horách. Salašnictví jest v Krkonoších, Beskydách a po všech karpat. horách (poloniny, polany). — 6. **Chmelařství** se soustředilo u Žatce (v. tam podrobněji), Roudnice a Úštěku, na Moravě též na Hané. — 7. **Ovocnictví** v ČSR. má asi 14 mil. stromů, hlavně obyčejného ovoce, ač by se vyplatilo racionální pěstění druhů ušlechtilých. Největší počet jest na Litoměřicku a na J. úpatí Středohoří (v. tam). Odb. školy ovocnické jsou v Litoměřicích a na Mělníce. Morava má asi 6 mil. ovoc. stromů, ovoc. školy jsou v Lečnici a v Žilošicích. Na Slovensku, zejména na jihu a v Podkarp. Rusi jest místy ovocnictví velmi vyvinuto, třeba že ne tak, jak bylo by možno; v teplejších krajích se uplatňuje hlavně vlašský ořech. Aklimatisačními pokusy vynikly na př. Lovosice (meruňky a j.) a zejména proslulé Mlýňany na Slov. — 8. **Vinařství.** R. 1921 bylo v Čechách 399 ha vinic, na Moravě, 4260 ha, na Slov. 9518 ha, na Podk. Rusi 3065 ha. V Čechách jsou dva obvody vinařské: 1. Mělnický s okresy Mělník, Štětí, Roudnice, kde se pěstuje hlavně červené víno. — 2. Žernosecký s okresy Litoměřice, Lovosice, Most, v nichž se pěstuje hlavně bílé víno. Střediskem jsou velkolepé sklepy ve Vel. Žernosekách. Na Moravě jest vinařství soustředěno hlavně u Hodonína a Mikulova (sklepy ve Valticích), na Slov. u Bratislavy, Nitry a JV. od Košic; v Podkarp. Rusi hlavně u Berehova, Seredné, Mukačeva a j. — 9. **Kukuřice a tabák** se pěstují hlavně v J. Slovensku a Podkarp. Rusi. — 10. **Dobytkářství** jest velmi rozvinuto. V Čechách a na Moravě převládá typ stájového výkrmu. Větších mlékáren jest přes 800. Na Šumavě, v Krkonoších, na Slovensku, v Podkarp. Rusi (polonina Boržava, Černá hora) se udržuje salašnictví a p.

INDEX

(Hlavní popis jest udán první číslicí.)

B R A T I S L A V A

Seznam ulic (plán viz při str. 1)

CH

I

J

K

L

M

N

O

P

R

W

Z

OPRAVY A DODATKY

Za tisku knihy nastaly tyto změny:

Bratislava. Jest ohlášena změna pojmenování ulic, jež má býti provedena v nejbližších letech.

Str. 258. Levoča. Probstnerova zahrada se stala majetkem zemské nemocnice. — Str. 259. Znač. cesty čís. 2 Křížový vrch byl pře zván na „Vina“, cesta má m. zn. — 4. Levoča, Sivá Brada, Sp. Podhradie.

Str. 275. Košice. Doplň ještě hotel Schmiedl (24 p.).

Str. 308. V Užhorodu r. 1930 (červen) bylo (v závorce jest stav r. 1921): 24.912 (20.601) ob., z toho 8.000 Maďarů (v textu je místo 7.778 psáno jen 778), 7.900 (5.291) Čechů a Slováků, 4.400 (3.614) Židů, 3.800 (2.878) Rusínů, 402 (418) Němců, 410 (367) Rusů.

Str. 367. Poznámka dole: Kniha: Jar. Karásek: Na cesty (Cestovní rádce), celkem 188 stran, stojí 30 Kč (a nikoliv 80 Kč, jak omylem vysazeno).

SBÍRKA PRŮVODCŮ „ORBIS“

ČÍSLO 1.

PRŮVODCE PO ČESKOSLOVENSKU

ČÁST 2.

ZEMĚ SLOVENSKÁ A PODKARPATORUSKÁ

SESTAVIL

BOHUSLAV LÁZŇOVSKÝ

vrchní odb. rada minist. zahraničních věcí

VYDALO V MĚSÍCI ČERVNU 1930

NAKLADATELSTVÍ „ORBIS“ PRAHA XII.

VYTISKNUTO PÍSMEM RONALDSON

ČERNÉ ŠTOČKY Z CHEMIGRAFIE „ORBIS“

BAREVNÉ MAPY A PLÁNY PROVEDL

VOJENSKÝ ZEMĚPISNÝ ÚSTAV V PRAZE

VYTISKLA KNIHTISKÁRNA „ORBIS“ PRAHA XII, FOCHOVA 62

ORBIS